

MAGYAR AGRÁRTÖRTÉNETI ÉLETRAJZOK

MAGYAR AGRÁRTÖRTÉNETI ÉLETRAJZOK

A-H

A-H

SZERKESZTETTE FÜR LAJOS ÉS PINTÉR JÁNOS

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

MAGYAR AGRÁRTÖRTÉNETI ÉLETRAJZOK

A—H

MAGYAR AGRÁRTÖRTÉNETI ÉLETRAJZOK

A—H

SZERKESZTETTE FÜR LAJOS ÉS PINTÉR JÁNOS

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár

MAGYAR AGRÁRTÖRTÉNETI ÉLETRAJZOK
A—H

MAGYAR AGRÁRTÖRTÉNETI ÉLETRAJZOK A—H

SZERKESZTETTE:

DR. FÜR LAJOS és DR. PINTÉR JÁNOS

BUDAPEST 1987.

MAGYAR MEZŐGAZDASÁGI MÚZEUM

Szerzők:

DR. BALASSA IVÁN
BALÁZS GYÖRGY
P. ERMÉNYI MAGDOLNA
ERNST JÓZSEF
DR. FEHÉR GYÖRGY
DR. FÜLÖP ÉVA MÁRIA
DR. FÜR LAJOS
V. GÓZ GABRIELLA
DR. P. HARTYÁNYI BORBÁLA
KASSAI M. KATALIN

DR. KNÉZY JUDIT
KOTLÁR KÁROLY
DR. LAPOSA JÓZSEF
DR. MÁRTHA ZSUZSÁNNA

DR. MATOLCSI JÁNOS

MOLNÁR IMRE
DR. W. NAGY ÁGOTA
NOSEDA TIBORNÉ
DR. OROSZI SÁNDOR

DR. PÁLMÁNY BÉLA
DR. PINTÉR JÁNOS
RÉZ GYULA
DR. SZABÓ LORÁND
DR. TAKÁCS IMRE
TAKÁCS ISTVÁN
TARABA MÁRIA
UDVARY ÁGNES
VEZÉR AMÁLIA
DR. F. VIRÁNY JUDIT

Általános lektor:

DR. VÖRÖS KÁROLY
a történelemtudományok doktora,
tudományos tanácsadó,
MTA Történettudományi Intézete, Budapest.

Szaklektorok:

DR. DIMÉNY IMRE
akadémikus, intézeti igazgató,
Kertészeti Egyetem, Budapest.

DR. FEHÉR GYÖRGY
a mezőgazdasági tudományok kandidátusa,
tanszékvezető egyetemi tanár,
Állatorvostudományi Egyetem, Budapest.

DR. GEDAY GUSZTÁV
könyvtárigazgató,
Kertészeti Egyetem Könyvtára, Budapest.

DR. HORN ARTÚR
akadémikus, ny. tanszékvezető egyetemi tanár,
Állatorvostudományi Egyetem, Budapest.

DR. KÁRPÁTI GYÖRGY
a kémiai tudományok kandidátusa,
egyetemi tanár,
Agrártudományi Egyetem
Mezőgazdaságtudományi Kara,
Mosonmagyaróvár.

DR. KÉRI MENYHÉRT
a földrajztudományok kandidátusa,
ny. tudományos osztályvezető,
Országos Meteorológiai Szolgálat,
Budapest.

DR. MADAS ANDRÁS
ny. MÉM-miniszterhelyettes,
Budapest.

DR. MATSKÁSI ISTVÁN
a biológiai tudományok kandidátusa,
főigazgató,
Természettudományi Múzeum, Budapest.

SZUJKÓNÉ DR. LACZA JÚLIA
a biológiai tudományok kandidátusa,
igazgató,
Természettudományi Múzeum Növénytára,
Budapest.

DR. VARGA JÁNOS
a mezőgazdasági tudományok kandidátusa,
tanszékvezető egyetemi tanár,
Agrártudományi Egyetem Keszthely,
Mezőgazdaságtudományi Kara,
Mosonmagyaróvár.

DR. VÖRÖS KÁROLY
a történelemtudományok doktora,
tudományos tanácsadó,
MTA Történettudományi Intézete, Budapest.

AJÁNLÁS

Távolról sem egyedülálló, mégis szokatlan vállalkozás eredményét tarthatja kezében az olvasó. A „Magyar agrártörténeti életrajzok” mostantól évenként megjelenő három kötete a Magyar Mezőgazdasági Múzeum kiadványa, szándékaink szerint több célt szeretne szolgálni. Műfajilag olyan biográfiákat foglalnak magukba a kötetek, amelyek a tudományosság és az ismeretterjesztés szempontjait ötvözve törekszenek megörökíteni agrármúltunk jelesebb alakjait. Hiteles rajzát kívánják adni munkásságuknak. Ugyanakkor a társadalmi emlékezet nevében, túl a tiszteletadáson, méltó rangra: a köztudatba szeretnénk emelni nevüket, tudatosítani tevékenységük időtálló értékeit.

Ám kiadványunk, amikor a történet- és agrártudományban először kötetekbe gyűjtötte egyetlen szakágazat valamennyi kimagasló alakjának egységes szempontokon alapuló biográfiáit, távolabbi célokat is szolgálni kívánt. Az a három kötetben szereplő több mint 600 életpálya és életmű, amely a XVI. századi megpróbáltatásoktól a legutóbbi évekig terjedő négyszáz év alatt a magyar agrárvilág emelkedésének szerves részét alkotta, aligha lehet kétséges: szerves részét alkotta a nemzeti művelődéstörténetnek is. A magyar tudomány- és művelődéstörténet jelenlétük nélkül bizonyosan hiányos, mondhatni csonka maradna.

A háromkötetes kiadvány egyetlen intézmény vállalkozásából született. Magától értetődő, hogy a feldolgozás szervesen illeszkedett az országos hatókörű közgyűjtemény, a 90 éves Magyar Mezőgazdasági Múzeum tudományos tevékenységébe is. A magyar agrármúlt módszeres feltárására irányuló kutatások intézményünkben igazán az 1950-es évek közepétől-végétől kezdtek kibontakozni. Ennek egyik fontos területe volt az a nagyszabású vállalkozás, amely a hazai mezőgazdasági könyvészet teljes feltárását és publikálását tűzte maga elé. A magyar gazdasági, illetve mezőgazdasági szakirodalom bibliográfiájának hatalmas anyagot felölelő nyolc kötetéből (*Bibliographia Litterarum Hungariae Oeconomicarum Ruralium*) az első kettő ugyan már az 1930-as években megjelent, ám a náluk sokkal vaskosabb hat kötet anyagát az 1950-es évek közepétől az 1960-as évek végéig tárták fel és adták közre a múzeum munkatársai.

Múzeumunk bibliográfiai tevékenysége azonban tovább folytatódott. Még véget sem ért a magyar könyvészeti anyag publikálása, máris kezdetét vette a nemzetközi agrártörténeti szakirodalom anyagának feltárása, rendszerezése és publikálása. A „*Bibliographia Historiae Rerum Rusticarum Internationalis*” első kötete 1964-ben jelent meg. A múzeum bibliográfusain kívül számos nemzetközileg elismert

tudós, illetve kutatóhely, Hollandiától a Szovjetunióig, Japántól az Egyesült Államokig működik közre az anyag gyűjtésében. Legutóbb, 1986-ban a nemzetközi bibliográfiának már a 13. kötete látott napvilágot.

Am jelentős eredmények születtek a szorosabban vett agrártörténeti kutatások, a tudományos igényű feltáró és feldolgozó tevékenység területén is. Az intézmény 1957-ben indított „Múzeumi Füzetek” című sorozatában 10 év alatt 22 kisebb-nagyobb önálló kiadványt jelentetett meg. Az agrártörténeti témákat feldolgozó sorozat ismeretterjesztő feladatán túlmenően, jelentős szerepet játszott a megújuló magyar agrártörténet-írásban is. Közben egyre markánsabban rajzolódtak ki az intézményben meginduló agrártörténeti kutatások főbb csomópontjai. A kutatások főként a termeléstörténeti kérdésekre terjedtek ki, mind szélesebben ölelve át a vonatkozó technika- és üzemtörténeti problémákat is. Témáját tekintve a növénytermesztés-, állattenyésztés- és élelmiszer-történeti kutatások mellett az új- és legújabbkori magyar agrártörténet került a tudományos feldolgozások tengelyébe. Ugyanakkor már az 1960-as években beindultak a tudomány- és intézménytörténeti kutatások is.

A kutatások gyors kibontakozásával párhuzamosan teremtődtek meg az egyre igényesebb tanulmányok publikálási lehetőségei. Elsőként is a múzeumi évkönyv gyanánt 2—3 évenként napvilágot látó „A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei” című periodikát kell kiemelni. A 20—40 íves terjedelmű kötetekben a múzeum munkatársai rövidebb lélegzetű tanulmányaikat publikálják. A Közlemények első darabja 1962-ben jelent meg. 1986-ig 11 kötet látott napvilágot. A szélesedő kutatások anyagából azonban egyre nagyobb, monografikus méretű feldolgozások, önálló kötetek születtek, s ezeknek közzétételére indult 1964-ben a „Mezőgazdasági tanulmányok” című sorozat. Ebben az 1970-es évek végéig nyolc vaskos kötetben publikálták kutatásaik számottevő eredményeit a múzeum munkatársai.

Az említett kutatások és kiadványok sorába illeszkedik, mintegy azokat folytatja és szélesíti tovább mostani kiadványunk is. Aligha tűnhet szerénytelenségnek annak hangoztatása, hogy a mögöttünk hagyott három évtized alatt a múzeum mind a kutatások, feldolgozások és publikációk terén, mind a tudományos közéletben és a közművelődésben betöltött szerepe folytán valóban tisztességes helyet szerzett magának. A múzeumban folyó tervszerű kutatómunkával sikerült megközelíteni és teljesíteni azokat a távolabbi célokat, miket a hatvanas évek legelején tűzött az intézmény maga elé. A Mezőgazdasági és Élelmiszerügyi Minisztérium kötelékében és sokoldalú támogatásával folyó sokrétű kutatásai nyomán valóban egyre inkább a főhatóság eredményesen működő agrártörténeti intézete, a magyarországi agrártörténeti kutatások megbecsült otthona lett. S hogy azzá lehetett, abban nagy szerepe volt az MTA, majd MTA—MÉM Agrártörténeti Bizottságának égisze alatt megújuló magyar agrártörténet-írásnak, a Bizottság koncepcionális és hathatós gyakorlati támogatásának is.

VI

Hiszem, hogy kiadványunk minden fogyatékosága ellenére is méltán illeszkedik az intézményünkben folyó agrártörténeti kutatások szélesedő medrébe. S azt is hiszem, hogy kiadványunkkal az életrajzi kötetekben szereplő nagy egyéniségek által létrehozott értékek fokozott társadalmi megbecsülését, tágabban a nemzeti művelődéstörténet és közművelődés nagy ügyét is szolgáljuk.

DR. SZABÓ LORÁND
főigazgató

ELŐSZÓ

„Valamint egyrésről méltányos, hogy egyes hazafiaknak a honi mezei gazdaság előmozdítása, vagy az e célra alakult egyesület munkálkodásai körül szerzett érdemek hálás emlékezetbe fenntartassanak, úgy más részről, az utódokra nézve csak üdvös és buzdító lehet, ha elődeinek nagy, szép és dicséretes tettei mintegy örökségül fenntartatnak.” Ezek a szavak csaknem másfél száz évvel ezelőtt, 1843-ban hangzottak el az Országos Magyar Gazdasági Egyesület alapszabályát jóváhagyó közgyűlésén, és érvényességüket ma sem veszítették el.

Az említett közgyűlésen határoztak olyan emlékkönyv kiadásáról, melyben a magyar mezőgazdaság kiemelkedő egyéniségeinek érdemeit örökítik meg. Ez végül csak a múlt század utolsó harmadában valósult meg. GALGÓCZY Károly szerkesztésében 1879—1891 között öt életrajzi füzet, s ezekben 119 biográfia jelent meg. A század végén kezdődött meg SZINNYEI József 14 kötetből álló biográfiai lexikonjának kiadása („Magyar írók élete és munkái” Bp., 1891—1914), melyben jelentős számban szerepelnek agrárszakírók, illetve életrajzi adataik. A kiemelkedő jelentőségű állatorvosokat és állattenyésztők életrajzi adatait és műveik válogatott bibliográfiáját találjuk KOSSA Gyula: „Magyar állatorvosi könyvészet 1472—1904.” (Bp., 1904) című munkájában. A Magyar Tudományos Akadémia 1883-tól jelentette meg az „Emlékbeszédek az MTA elhunyt tagjai fölött” elnevezésű sorozatát, mely az agrártudományok számos nagy egyéniségének nekrológiáját is közli. Szinnyi munkája folytatásának tekinthető GULYÁS Pál: „Magyar írók élete és munkái. Új sorozat.” 1—6. kötet. (Bp., (1939—1944) című összeállítása, mely kiegészíti Szinnyi adatait, illetve újabb életrajzokat ad közre, de sajnos csak a D betűig jutott el. Szép számmal találunk életrajzi összeállításokat — számos agrártudósét és szakemberét is — a Magyar Természettudományi Társulat különböző folyóirataiban. A legtöbb életrajzi méltatás persze a múlt század utolsó harmadától egyre inkább gyarapodó szaklapokban és -folyóiratokban található.

A két világháború között több olyan munka jelent meg, amelyek az eddigieknél részletesebb és alaposabb mezőgazdasági biográfiákat — vagy azokat is — tartalmaznak. Ilyen RAPAICS Raymund több biológia-, illetve kertészettörténeti munkája, GESZTELYI NAGY László: „A homok hősei.” (Kecskemét, 1938) című könyve, vagy BOROTVÁS Sándor két műve: „Közgazdasági művelődésünk kezdetei. (Bp., 1938) és a „Nagy magyar gazdák” (Szeged, 1942).

Nem hagyhatók figyelmen kívül az egyes intézménytörténeti munkák sem. Mindenekelőtt a különböző gazdasági tanintézetek (később gazdasági akadé-

IX

miák), az állatorvosi, erdészeti, kertészeti felsőoktatási intézmények jubileumi kiadványaira kell utalnunk, de szólnunk kell a mezőgazdasági kísérleti intézetek (állomások) hasonló jellegű publikációiról is. Ezek a kiadványok az adott intézmény múltjának és jelenének bemutatása mellett jelentős teret szentelnek az ott működő agrárszakemberek, kutatók, oktatók működése ismertetésének is. Így például SÜLE Sándor: „A keszthelyi Georgikon” (Bp., 1967), VÖRÖS Antal: „Óvár, Óvár . . . (Bp., 1968).

Az eddig ismertetett biográfagyűjtemények különböző jellegűek és terjedelműek. Jelentős részük néhány soros lexikonszerű összeállítás. A méltatások — nagy általánosságban — két nagyobb csoportra oszthatók: az egyik az elhunyt kiválóság érdemeit taglaló emlékbeszéd (nekrológ), a másik a különböző jubileumokhoz kapcsolódó megemlékezés (laudáció). Mindkettőnek közös vonása az érdemek kiemelése, az egyén középpontba állítása, és a kritikai észrevételek hiánya. Ritkán — és általában téves értelmezésben — találkozunk az olvasó a korabeli társadalmi-gazdasági viszonyok ábrázolásával, mindenekeelőtt a hazai agrárviszonyok és a méltatott személy közötti kölcsönhatás elemzésével.

1945 után számos olyan biográfia jelent meg, amelyek egy-egy személy esetében eleget tesznek a fenti kívánalmaknak is, átfogó képet adva nemcsak az illető egyéniség életéről és munkásságáról, hanem az adott kor társadalmáról és gazdaságáról. Közülük csak példaként kiragadva néhányat: WELLMAN Imre: „Tessedik Sámuel” (Bp., 1954), SÜLE Sándor: „Kisszántói Pethe Ferenc” (Bp., 1964), TILKOVSKY Lóránt: „Balásházy János” (Bp., 1970).

A különböző agrártudományi vonatkozású szaklapok, agrárfelsőoktatási és tudományos kutatóintézetek kiadványai szép számmal közölnek életrajzokat, ezek jelentős része azonban nekrológ és laudáció. Az egyes szaklexikonok azonban kevés személyt vettek fel lapjaikra, s azok is csak igen rövid ismertetésben részesülnek. A „Magyar Életrajzi Lexikon” három kötete ugyan foglalkozik agrárvonatkozású biográfiákkal is, de a terjedelmi korlátok miatt az egyes személyek ismertetései érthetően szűkreszabottak, s mint ilyen jellegű kiadványnál, vitára okot adó a lexikonba felvettek, illetve a kihagyottak listája. Mindenesetre még mindig ez a legteljesebbnek mondható gyűjtemény — agrártörténeti szempontból is.

Az egyes tudományágak az utóbbi évtizedekben igyekeztek — részben vagy egészében — feldolgozni saját területük kiemelkedő egyéniségeinek életrajzát. Ezek közül megemlítjük az alábbi munkákat: RAPAICS Raymund: „A magyar biológia története” (Bp., 1953), BALLENEGGER Róbert—FINÁLY István: „A magyar talajtani kutatás története 1944-ig” (Bp., 1964) és külön is kiemelve: „Biographia. Az Állatorvostudományi Egyetem elhunyt tanárainak és előadóinak életrajza.” Szerk. Kovács Gyula—Fehér György. (Bp., 1967). Ez utóbbinak második, bővített kiadása is megjelent 1986-ban. Számos agrárszakember életrajza található a „Műszaki nagyjaink” elnevezésű és a „Múlt magyar tudósai” címet viselő sorozatok egyes biográfiáiban.

Ezzel a vázlatos összeállítással érzékeltetni kívántuk a mezőgazdasági életrajzok területén tapasztalható sokszínűséget, s azokat az indítékokat, melyek szükségszerűen ráirányították a figyelmet egy átfogó és népszerűsítő jellegű agrártörténeti biográfia szükségességére.

Rövid áttekintésünkben nem törekedtünk teljességre, hiszen ezt nem tekintettük feladatunknak, és erre a korlátozott terjedelem sem adott lehetőséget. Ezen túlmenően azért sem foglalkozunk a témával részletesebben, mert a kérdéskör összefoglalását WALLESHAUSEN Gyula: „Haladó hagyományaink: mezőgazdasági biográfiai irodalmunk helyzete” című kitűnő munkájában már elvégezte (Agrártörténeti Szemle 1968/3—4.).

A Magyar Mezőgazdasági Múzeum az 1960-as évek végén — e sorok íróinak javaslata és összeállítása alapján — kezdeményező lépéseket tett egy olyan biográfiai kiadvány összeállítására, mely a magyar agrármúlt alakjainak életét és munkásságát tárná gyűjteményes formában a nyilvánosság elé. A tervezett vállalkozás egyik fő célja az volt, hogy az addigi speciális vagy alkalomszerű kezdeményezések helyett a kiadvány mindazokat a személyeket szerepeltetné, akik a magyar agrártörténet és -gazdaság (mezőgazdaság, élelmiszeripar, erdészet, vadászat, halászat, fagazdaság) területén maradandót alkottak. Ezúttal nagyobb nyilvánosságot kaphattak volna azok, akik csak egy szűkebb szakterület által voltak ismertek, másrészt felhívta volna a biográfia azokra is a figyelmet, akiknek tevékenysége feledésbe merült, s kiszorultak az általános, életrajzi és szaklexikonok lapjairól.

A biográfia felépítésére vonatkozóan háromféle megoldás kínálkozott: az alfabetikus rend, a szakágazatok szerinti, és a főbb történelmi korszakok alapján történő tagolás. A két utóbbi megoldás azonban — bármennyire tetszetősnek is tűnt — több igen nehezen megoldható problémát vetett fel. Ugyanis időben visszafelé haladva egyre nehezebb lett volna az agrártudományok művelőit a mai szakágazatok valamelyikébe besorolni, hiszen közülük számosan az agrártudományok több területén alkottak kiemelkedőt. A kronológiai felépítésnél az okozott gondot, hogy a különböző korszakokon átívelő életpályákat — s ezeknek a száma nem kevés — végül is melyik korszakhoz soroljuk. Éppen ezért, a kiadvány felépítésénél a legegyszerűbb, s a leginkább járható utat, az alfabetikus megoldást kívántuk követni. A valóban szükséges szak és kor szerinti tájékoztatást pedig a kiadvány végén szereplő mutatók /indexek/ segítségével szerettük volna megoldani. A tervezet számos fórumot megjárta, s mindenütt egyöntetű elismerést aratott, azonban pénzügyi fedezet hiányában megírására és kiadására nem került sor.

A múzeum munkatársai ezután is figyelemmel kísérték az agráréletrajzok sorsát. Tovább finomították és némileg bővítették a korábban összeállított névjegyzéket. 1980-ban a múzeum új vezetése ismét javasolta a kiadást. Végül az a döntés született, hogy első lépésként egy reprezentatív kötetet kellene megjelentetni, melyben a magyar agrármúlt mintegy 80-100 legkiemelkedőbb egyéniségének életrajzát kell elkészíteni, egyenként 10–12 gépelt oldal terjedelemben. Miután erre a fedeze-

tet a Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztérium biztosította, 1985-ben a Magyar Mezőgazdasági Múzeum kiadásában megjelent az „Agrártörténeti életrajzok” című biográfia. /Szerk. Für Lajos és Pintér János./

Ez a több mint 700 oldal terjedelmű vaskos kötet végül is 88 olyan személy életrajzát tartalmazza, akik a magyar agrármúlt legkülönbözőbb területein alkotnak maradandót. A különböző sajtókritikák, író-olvasó találkozók, a szakemberek és az átlagolvasók egyaránt elismeréssel fogadták a könyvet. Szinte egyöntetű volt a vélemény, hogy a vállalkozást folytatni kellene. Ez a fogadtatás és biztatás, továbbá a Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztérium hathatós anyagi és erkölcsi támogatása arra ösztönözte a múzeum vezetését, hogy belefogjon a régi terv megvalósításába: a teljes körű agrártörténeti biográfia megírásába.

A múzeum 1985 folyamán széles körű vitára bocsátotta a kiadvány tervezetét, illetve a jelen sorok írói által összeállított névsort. Véleményt kértünk a MÉM-tárca területén működő kutatási és felsőoktatási intézményektől, társadalmi egyesületektől, akadémiai intézetektől, egyetemektől, az egyes szakterületek jeles tudósaitól stb. Tárgyalta és jóváhagyólag támogatta a vállalkozást az MTA—MÉM Agrártörténeti Bizottsága is. A beérkezett vélemények mind helyeselték a kiadványt, s számos hasznos javaslatot tettek. A különböző javaslatok megvitatása után végül is több mint 600 személy maradt a névjegyzékben, az ő életüket és munkásságukat kellett, illetve kell megírnia a népes szerzőgárdának.

Talán ez volt a legnehezebb feladat, s ez egész vállalkozásunk — mint minden ilyen jellegű — leginkább kifogásolható része. Nemcsak az egyes ágazatok aránya, hanem egy-egy tudományterület egyéniségeinek kiválasztása — legalábbis néhány esetben — valóban vitatható. Elsősorban terjedelmi korlátok miatt maradtak ki számosan, de előfordult, hogy egy-egy kiszemelt személyről a leg gondosabb kutatás ellenére sem sikerült számottevő forrásanyagot összegyűjteni. Gyakorta nehéz volt a döntés az illető szakterületek illetékesei számára is, hogy kivel foglalkozzon a biográfia és kivel nem.

A kiadványba nem vettük fel agráréletünk ma is élő nagy egyéniségeit. Erre vonatkozóan hadd idézzük a már korábban említett OMGE-közgyűlést: „...a körülírt érdemek és tettek rövid vázlatával az utókor jó emlékezetére és követésére figyelmeztessenek”. De ez „...csak az érdemszerző holta után történhetik, hogy az emlékkönyv hiúság és hízelgés oltárává ne váljék”. A kiadványokba került személyek listáját 1985. december 31-ével zártuk.

Agrárbiográfiánk három kötetre oszlik. Az első, vagyis jelen kötet az A—H betűvel, a következő az I—P betűvel, végül a harmadik az R—Z betűvel kezdődő személyek életrajzait tartalmazza. Egy-egy életrajz 3—10 gépelt oldal terjedelmű, s az első /jelen/ kötetben 205 személy szerepel.

A biográfiák elkészítésénél egy témavázlatot készítettünk, melyek a szerzőknek útmutatóul szolgáltak, s egyben a kiadvány megközelítő egységességét is kellett segíteniük. Ebben az alábbi főbb szempontokat jelöltük meg:

XII

1. A születési, halálozási időpontok és helyek után a családi, származási körülmények, tanulói évek, az iskolák és tanárok szerepe az egyén fejlődésében.
 2. A tudományos vagy gyakorlati tevékenység kibontakozása, az életpálya főbb szakaszai, állomásai.
 3. A tudományos, illetve gyakorlati pályán elért kimagasló eredmények részletes ismertetése.
 4. A tevékenység és az eredmények megítélése és méltatása során mindig törekedni kellett a kor általános agrárviszonyainak, az agrártörténeti háttér rövid bemutatására, elsősorban a szóban forgó személy tevékenységével kapcsolatos részterületek (pl. állattenyésztés, szőlőtermesztés, növénytermesztés stb.) vázlatos megrajzolására.
 5. A több területen működők esetében a fontosabb eredmények kiemelése, az érintőlegesen vizsgált, kutatott területek vázlatos ismertetése.
 6. A kiadványban szereplő személyek közül néhányan az agrárterületen kívül egyéb szak- vagy éppen művészeti területen is maradandót alkottak. Ennek megemlézése mindenképpen méltányos, de részletezésüktől el kellett tekinteni.
 7. A szerzőknek röviden értékelniük kellett az illető tevékenységét, a maradandó értékű eredmények mellett a hibák, tévedések kritikájára is ki kellett térniük és foglalkozni kellett a túlhaladott nézetekkel is.
 8. Az életrajzokhoz kapcsolódó válogatott bibliográfiákban a bemutatott személyek legfontosabb /főként önálló kiadványként megjelent/ munkáit, s a jelentősebb méltatásokat kellett felvenni.
 9. Végül az életrajzokhoz az illető személy arcképét is mellékelni kellett. Ez utóbbit sajnos nem tudtuk minden esetben megvalósítani. Néhány személyről — eddigi kutatásaink alapján — nemhogy fénykép, de sem festmény, sem rajz nem maradt ránk.
- Ezzel az útmutatóval — mely az elkészült biográfiák gerincét jelenti — egyúttal ismertettük kiadványunk főbb szempontjait is. Kiegészíti és segíti az egyes személyek életének megismerését a következő oldalakon található agrár- és tudománytörténeti bevezető. Kiadványunkban a szakterületek szerinti eligazodást segíti a könyv végén található szakmutató. A „Magyar Agrártörténeti Életrajzok” műfajilag — szándékunk szerint — a tudományos igényű biográfia, s a népszerűsítő lexikon között foglal helyet.
- A kiadvány szerzői és szerkesztői a Magyar Mezőgazdasági Múzeum munkatársai. Van közöttük agrármérnök, agrártörténész, archeo-agrobotanikus, archeozoológus, állattenyésztési szakember, erdőmérnök, kertészmérnök, könyvtáros, közigazdász, levéltáros, néprajzos. A különböző képzettségű és végzettségű szerzők munkáinak egységesítése nem volt könnyű feladat. Csak nagy vonalakban törekedhettünk erre, hiszen nem egy sablonra készült könyvet akartunk kibocsátani.
- Munkánkat nagymértékben segítették szaklektorként *dr. Dimény Imre, dr. Fehér György, dr. Geday Gusztáv, dr. Horn Artúr, dr. Kárpáti György, dr. Kéri Menyhért,*

dr. Madas András, dr. Matskási István, Szujkóné dr. Lacza Júlia és dr. Varga János, különösen pedig dr. Vörös Károly általános lektor hasznos észrevételei és javaslati, melyeket a kéziratokban figyelembe vettünk. Tanácsaikkal sokat segítettek az egész kiadvány és az egyes biográfiák teljesebbé tételében és pontosításában. Segítségükért ezúton is köszönetet mondunk.

Kedves kötelességünknek érezzük, hogy ugyancsak köszönetünket fejezzük ki munkatársainknak: *Kocsov Annának*, aki a kéziratok többszöri újragépelésében és különösen *Obendorfné Lányi Margitnak*, aki a kiadvány technikai formájának kialakításában, a szerkesztés aprólékos munkájában, a képanyag és a névmutató összeállításában segítségünkre volt.

A három kötetet évenként szeretnénk megjelentetni, ez azonban nem csak a könyv szerzőin és szerkesztőin múlik. Bízunk abban — és erre minden erőnkkel törekedni is fogunk —, hogy a további két kötet kevesebb hiányossággal és teljesebb anyaggal fog megjelenni.

A szerkesztők

TÖRTÉNETI BEVEZETÉS

A háromkötetes kiadványunkba foglalt agrártörténeti életrajzok szereplői kisebb részben a XVI., zömmel azonban a XVIII. századtól kezdődő évszázadok során fejtették ki tevékenységüket. Nem arról van szó, mintha a megelőző hosszú időszakban a magyar mezőgazdaságot valamilyen kezdetleges mozdulatlanság jellemezte volna, s a benne vagy érte dolgozók erőfeszítése nem hagyományozott volna ránk említésre méltó eredményeket. A feudális vagy középkori mezőgazdaságban zajló változások azonban jóval lassúbbak és jeltelenebbek, az egyesek erőfeszítései apróbb értékűek, az egyéni jegyek pedig a közösségi kötöttségek hálózatában sokkal láthatatlanabbak voltak, mint az individuumot kiszabadító s az egyéni teljesítményt méltó rangra emelő újkori Európában.

Ha mindez igaz is, önmagában aligha adhat magyarázatot arra, hogy biográfiánkban miért éppen az utóbbi századokban működő személyiségek egyéni teljesítményeit állt módunkban méltányolni. A szóban forgó kérdések mögött ugyanis sokkal mélyebb, sokkal átfogóbb gazdaság- és tudománytörténeti folyamatok húzódnak. A háttérben valójában a tőkésedő piacra orientált agrártermelés, még tágabban: az újkori agrár- vagy mezőgazdasági forradalom gyökeresen új lehetőségei és szükségletei, s a lehetőségeket kiaknázó és a szükségleteket kiszolgáló intézmények-szervezetek egész rendszere, nem utolsósorban a tudományos -technikai forradalom lendítőereje munkálnak. Igen vázlatosan bár, ezekről kell előbb szólnunk.

A mezőgazdaság újkori forradalma, mint ismeretes, Flandriában, Németalföldön kezdődött a XVI. században. A XVII. század második felétől fokozatosan átterjedt Angliára is, ahol a forradalom teljes kibontakozása csak az 1700-as években következett be. Néhány apróbb folttól eltekintve, Európa többi táján csak a XVIII. század közepétől-végétől, főként a XIX. században forgatta át lassúbbgyorsabb ütemben a gazdálkodás sok évszázados rendjét. Oka volt annak, hogy ez a forradalmi hullám miért éppen a XVIII. és XIX. században söpört végig Európán. Tudjuk, hogy a XVIII. századi ipari forradalom és demográfiai „robbanás” menetét az újkori agrárforradalom különböző hevességű folyamata kísérte vagy követte. A belső társadalmi-demográfiai nyomás és a bővülő értékesítési lehetőségek a XVI. századtól előbb lassú tempóban, majd a XVIII. századtól egyre erőteljesebben a mezőgazdaságban is szükségképpen oldották le a termelést bénító középkori kötöttségeket. Közöttük is elsőként a jobbágyi függőséghez és a földhasználatához kapcsolódó kényszerű körülmények /nyomáskényszer, földközösség,

közös földhasználat/ feloldása vált szinte halaszthatatlanná. A szabad paraszttá válást, a függőségek lazulását követően különböző föld- és határrendezési munkálatok indultak meg, majd a rendezett-tagosított határban a földek mindinkább egyéni használatba /tulajdonba/ kerültek.

A kötöttségek leoldása, a gazdálkodás nagyobb szabadsága, a kereslet kihívása, a tudomány és technika haladása együttesen tették lehetővé, hogy a hagyományos „open field system” helyébe korszerűbb vetésforgórendszerek lépjenek. Az új szisztéma döntő pontja a takarmánytermesztésen alapuló istállózott állattenyésztés lett, amely az agrártermelés hagyományos két nagy ágazata közti kapcsolatot is sokkal szervezettebbé tette, a kölcsönhatást magasabb szintre emelte. A kizárólagosan gabonaféléket befogadó nyomásos gazdálkodást a vetésforgórendszerek váltották fel, s ezáltal nagymértékben kiszélesedett a szántóföldön termesztendő növények skálája. A szálás takarmány, kapás- és ipari növények fokozódó beiktatása a forgásrendbe jelentősen, esetenként robbanásszerűen megnövelte a rendszeresen művelés alá vett földek kiterjedését. Az extenzív állattartás ilyen módon összeszűkült lehetőségeit azután éppen a termesztett takarmányok tömegére alapozva, a belterjes /istállózott/ állattenyésztés minőségi felfuttatásával ellensúlyozták, miközben az eredményesebb hasznosításból /hús, tej- és tejtermékek/ eredően sikerült megnövelni a jövedelmezőséget is.

A roppant arányokban kiszélesedő szántóföldi gazdálkodással párhuzamosan példátlan méretekben megnöttek az egységnyi hozamok, megváltozott az állatállomány minősége és fajtajellege. „Az egész mezőgazdasági termelés — írja egyik agrártörténészünk — produktívabbá s egyben sokoldalúbbá, differenciáltabbá, harmonikusabbá vált. S ami a jövőbe mutatott előre: azáltal, hogy az ember vizsgálódó értelemmel s alakító kézzel nyúlt a mezőgazdaság folyamatába, megnyílt az út a tudományos alapokon nyugvó s az ipari fejlődés segítségével vegyi termékeket és gépi technikát alkalmazó modern mezőgazdaság felé.”

Ismeretes, hogy Közép- és Kelet-Európában, így Magyarországon is a feudalizmusnak volt egy hosszan elnyúló kései szakasza. A több mint háromszáz éven át, 1848-ig tartó utószakaszban az előbb vázolt európai folyamatok Magyarországon igen későn jelentkeztek. A magyar mezőgazdaságban és intézményrendszerében csak a XVIII. század második felétől, utolsó negyedétől mutatkoztak olyan jelek, amelyek az itt is elkövetkezendő váltásra, a készülődésre utaltak; amikor is a tőkésedő agrártermelés lassan sarjadó erői és szórványos szigetei éppen csak feszegetni kezdték a feudális berendezéseken nyugvó hagyományos gazdálkodás kereteit.

A megkésetttség okai a XVI. századra nyúlnak vissza. A mohácsi csatát követően három részre szakadt ország több mint 150 éven át két hatalmas katonai erő ütközőterévé vált. A termelőerők és a gazdasági javak gyarapodása helyett inkább azok fogyása, elszegényedése következett be. Az ország középső zónájában a középkor századai alatt virágzó agrárkultúra nagy kiterjedésű foltokban valóság-

XVI

gal lepusztult. Mindez egymagában elegendő volt, hogy az ország gazdasági-társadalmi haladása megbénuljon. Ugyanakkor a nagy földrajzi felfedezések során kitáguló kereskedelem gócpontjai a Földközi-tenger vidékéről az Atlanti-óceán partjaira tolódtak át. Nyugat-Európa fejlődése, elsősorban városiasodása, ennek hatására érthetően felgyorsult, Kelet-Európa fejlődése pedig lelassult. Több nyugati országban a mezőgazdasági ártermelés — elsősorban az iparosodottságnak köszönhetően — a parasztpolgári, tehát inkább kisüzemi keretek közt bontakozhatott ki. Nálunk — az iparosodás hiányában — inkább a majorsági termelés vonalán és üzem keretében haladt valamelyest előre.

A termelést bénító kötöttségek, az előrehaladást fékező akadályok és a zűrzavaros állapotok tartóssága, a szüntelenül fenyegető létbizonytalanság aligha kedveztek a kísérletező szándéknak s károsan hatott a tudományos haladásra. A mezőgazdasággal kapcsolatos korabeli szakismeretek terjesztése és terjedése alig-alig mozdult előbbre, összefoglaló vagy egy-egy részterületet érintő vállalkozásra (pl. Méliusz Juhász Péter, Lippai János) ritkán került sor. Pedig a humanizmussal és reneszánszsal, mint mindenütt Európában, nálunk is megtette első lépéseit a tudományosság. Ezt a kezdeményezést vitte tovább a reformáció. A protestáns szellemiség és intézményhálózat vonatkozó erőfeszítései azonban az ország ismert viszonyai közepette csak részleges és átmeneti eredményeket hozhattak. Hiányoztak vagy törékenyek voltak azok az intézményi bázisok (iskolák, egyetemek, társaságok), amelyeknek keretei között a fejlettebb nyugati országokban ekkor már az agrárismeretek rendszerezésében is jelentős eredmények születtek. A XVIII. század utolsó negyedéig a hazai kísérletek, szórványos próbálkozások jobbára a fejlettebb nyugati forrásokból merítettek, azoknak átültetései voltak inkább. Magyarországon az intézmények szervezettebb kiépítése, s a szakismeretek szélesebb körű elterjedése csak a nyugalmasabb század felvilágosult abszolutizmusa idején, a XVIII. század második felétől kezdődött el.

Ám nálunk 1848 előtt sem az állam, sem a magánosok (földesurak, jószágigazgatók, szakírók) által kezdeményezett korszerűbb kísérletek sem tudtak átütő sikert hozni. A XVIII. század végétől lassan ható gyapjúkereslet, s a napóleoni háborúk nyomán megélnékült gabonakonjunktúra mozdított csupán valamit a zömében még mindig robotra támaszkodó nagyüzemi-majorsági agrártermelésen. Néhány kiugró földesúri magángazdaság eredményétől eltekintve, a majorságok nagy része még mindig elavult eljárásokat és gazdálkodási módokat alkalmazott. Nagyobb jövedelemre inkább a jobbágygazdaságok rovására törekedtek szert tenni. Egy-egy kisebb körzetben a parasztgazdaságokban is teret nyert a dohány, a burgonya s a kukorica termesztése, másutt a takarmányra jobban alapozó állattenyésztés kezdte felváltani az ugaron és legelőkön nyugvó szilaj állattartást. A Duna—Tisza-köz Homokhátságán pedig a tanyasodás lassú térnyerésével terjeszkedni kezdett a szőlő- és gyümölcskultúra. Ám a jobbágy- és kismemesi gazdaságok

XVII

százazei továbbra is a nyomásrendszer bénító keretei között igen elmaradott szinten folytatták gazdálkodásukat.

A XVIII. század utolsó negyedétől állami és magánkezdeményezések nyomán, a külföldi példák hatására is, fokozatosan létrejöttek azok az agrárképzési keretek és intézmények (mezőgazdasági és állatgyógyászati tanszékek a pesti egyetemen, föld- és vízmérnökképzés a műegyetem keretén belül, erdészképzés Selmecbányán, a keszthelyi Georgikon, a magyaróvári gazdasági tanintézet, Tessedik szarvasi iskolája, földműves iskolák), amelyeknek keretei között megindulhatott az agrártudományok művelése, elkezdődhetett a szakismeretek terjesztése. Így születhettek meg az első, tudományos alapokon álló, főként a korabeli német és angol szakirodalomra támaszkodó mezőgazdaságtani művek latin és magyar nyelvű változatai. Szerzőik Mitterpacher, Nagyváthy, Pethe, Tessedik még a feudális rend keretei között törekedtek volna felhozni a kor színvonalára a magyar mezőgazdaságot.

Az 1820-as évektől fellépő új nemzedék azonban, élén a „legnagyobb magyarral”, szervesen kapcsolódva az általános haladáshoz, a reformeszmék rendszerében a feudális rend teljes lebontásával vélte megteremthetőnek Magyarországon is az árutermelő mezőgazdaságot. A szakismeretek kimunkálásához és terjesztéséhez új fórumok és szervezetek jöttek létre: a Magyar Tudományos Akadémia, a tudományok szakosodása, s a reformkorban szerveződő agráregyesületek (köztük a legnagyobb: az Országos Magyar Gazdasági Egyesület) újabb lehetőséget biztosítottak az agrártudományos ismeretek meghonosítására.

A jobbágyrendszer 1848-as forradalmi eltörlése, majd a jobbágyfelszabadítás elnyúló végrehajtása során teremtődtek meg azok a feltételek (a volt földesúri és jobbágyi földek szétválasztása, egyéni tulajdonba kerülése), amelyek most már valóban tág teret nyitottak a piactól is ösztönzött tőkés agrártermelés kibontakozása előtt.

Az 1850—1880-as években, amint ezt agrártörténet-írásunk részletesen feltárta már, a konjunktúrától ösztönzött gabonatermelés révén a külterjes mezei gazdálkodás határai igen nagy mértékben kiszélesedtek. Ha mérsékeltebben, de a századfordulón is tovább tartó szélesedés révén a szántóföldi művelésbe vont területek a XIX. század közepétől az első világháborúig eltelt időszakban megduplázódtak (10 millió kat. holdról mintegy 20 millióra emelkedtek). A XIX. század utolsó negyedéig tartó növekedés nem utolsósorban annak volt köszönhető, hogy az extenzív jellegű gabonatermesztés illeszthető volt a hagyományos termelési szerkezetbe. A konjunktúrárt azonban Európa-szerte tartós dekonjunktúra váltotta fel. A gabona- és gyapjúárak esése egyre sürgettőbbé tette a hagyományos technika és technológia átalakítását. A mezőgazdaság alapkérdése az intenzív gazdálkodás irányába történő átfordulás, ennek viszont akkor a kulcskérdése az ipari és (gumós és szálas) takarmánynövények termelése lett. „A mezőgazdaság fő posztulátuma — állapították meg a kortársak — az állattenyésztéssel kapcsolatos belterjes gazdálkodás.”

XVIII

Ez a kérdés több oknál fogva került az agrártermelés homlokterébe. A dekonjunktúra elnyúló szakaszában kis- és nagyüzemnek egyaránt arra kellett törekednie, hogy az árak esését egyfelől a termesztési skála szélesítésével, a növényfélések szaporításával és magasabb hozamokkal, másfelől a hús- és tejtermékek iránt megnövekedett kereslettől is sarkallva, az állattenyésztés intenzív irányú fejlesztésével próbálja ellensúlyozni. Mindezekhez a takarmányt jobban értékesítő állatfajtákra, belterjes tartásmódra, ehhez viszont több takarmányra, több trágyára, jobb igavonókra és korszerűbb vetésforgókra, hatékonyabb és termelékenyebb eszközökre, gépekre volt szükség. A piac ösztönző nyomását a termelési szerkezetből adódó belső kényszer olyan módon növelte, hogy az istállózott állattenyésztésre való áttérést, s az állomány fajtajellegének gyökeres átalakítását kívánta a termelőtől. Ugyanakkor a rendszeresen művelés alá fogott földek táperezét pótlandó, a szálak megint csak az istállózott állattenyésztés, illetve a kapás- és takarmánynövény-termesztés „csomópontjába” vezettek. Néhány évtized leforgása alatt a növényfélések vetésterülete a korábbiak többszörösére nőtt.

Ezzel párhuzamosan tovább szélesedett a XIX. század első felében bontakozni kezdő jellegzetes agrártájak: a dohány, burgonya, cukorrépa, kukorica, illetve a takarmányra alapozott belterjes, elsősorban szarvasmarha- és sertésenyésztés övezete (főként Nyugat- és Dél-Magyarországon). A kertes tanyák rohamos kiépülésével és a nagyüzemi telepítésekkel, nem utolsósorban a filoxéravész egyik következményeként, igen nagy arányokban fellendült a Duna–Tisza-közi szőlő- és gyümölcsstermesztés. Ugyanitt, másfelől a főváros, a Csallóköz és a nagyobb városok körül — főként a német és bolgár kertészek működése nyomán — számottevő zöldségtermelés honosodott meg.

A termelés bonyolultsága, sokrétűsége, s a rohamosan növekvő igények a gondalkodótól egyre több szakértelmet, alapos felkészültséget kívántak. Ugyanakkor a természettudományok, ezen belül is a kémia és biológia, majd az ökonómia és műszaki tudományok gyors fejlődése nyomán a múlt század közepén már elkezdett önálló tudománygá fejlődni az agrártudomány is. Amíg korábban a mezőgazdaságtan a termelési tapasztalatoknak és az ide kapcsolódó ismereteknek mintegy a rendszerezett tárháza volt csupán, ettől kezdve ő maga is a kísérletező és felfedező tudományszakok sorába lépett.

Magyarországon az agrártudomány végleges kikülönülése a kiegyezést követő évtizedek alatt ment végbe. Valójában ez a korszak volt az, amelyben kiépültek és megeremtdtek az agrár jellegű tudományos-kísérleti és szakoktatási intézmények, a szakigazgatási szervezetek, szakmai és szakági társulatok és egyesületek, a szakorgánumok. Mindazoknak az intézményeknek, szerveknek és fórumoknak a rendszere és hálózata, amelyek megalapozták a korszerű magyar mezőgazdaság tudományos-szakoktatási-szervezeti kereteit. Ezek a keretek századunkban előbb az országhatárok, majd 1945 után a társadalom- és üzemszerkezet gyökeres átalakulása révén számos ponton megváltoztak, módosultak, bővültek, s ennek megfe-

elől — részben vagy alapvetően — megváltozott a tartalmuk is, ám a feladatok és a funkciók ugyanazok ma is. S ami számunkra most fontosabb: ugyanezek a keretek biztosítottak működési lehetőséget a kötetekbe válogatott agrár-kiválóságaink döntő nagy hányadának, ezek adtak teret és ösztönzést maradandó értékű tevékenységükhöz.

Első helyen a közép- és felsőfokú szakoktatás kiépítését kell megemlítenünk. Ennek gerincét a gazdasági tanintézetek, illetve akadémiák (magyaróvári, keszthelyi, debreceni, kolozsvári és kassai) alkották. Fontos szerepet játszott a selmecbányai Bányászati és Erdészeti Főiskola, az Állatorvosi Tanintézet, majd Főiskola, a század végén létesített Kertészeti Tanintézet, végül a Műegyetem vonatkozó agrár jellegű szakemberképzése (a Műegyetemen pl. Mezőgazdasági Kémiai Tanszékét állítottak fel). A felsőoktatási intézmények tanszékei a szükséges szakemberképzésen túlmenően egyre inkább otthonai és elsőrangú bázisai lettek a tudományok művelésének is. A tudós professzoroknak működési tere, a tudományos utánpótlásnak pedig a felnevelő műhelye volt egy-egy jól vezetett tanszék.

A kísérletek és a tudományos kutatások fontos bázisai lettek a kiegyezés után fokozatosan felállított ún. kísérletügyi állomások, intézetek. Ezek az intézmények, főként a kezdeti időszakban, elsősorban gyakorlati jellegű vizsgálatokat végeztek a maguk szakterületén, idővel azonban otthonai lettek a kimondottan tudományos jellegű kutatásoknak és felfedezéseknek is. A XIX. század végéig, nyugati mintákra, szervesen kapcsolódtak az agrár-felsőoktatási intézmények tanszékeihez, az illetékes tanszék tanára egyben az állomás vagy intézet vezetője is volt. Az első kísérleti intézetet 1869-ben létesítették Magyaróváron „Gazdasági Eszköz- és Gép-kísérleti Állomás” néven. Majd ezt követték a vegykísérleti, a növénytermelési és a különböző szakágazatokat (állatélettani és takarmányozási, bakteriológiai, filoxériakísérleti, rovar-tani, növényélet- és kórtani, dohánykísérleti, erdészeti, halélettani, szőlő- és borgazdasági stb.) képviselő kísérleti állomások, intézetek felállítása. Csak a századfordulón, 1890 és 1910 között 18 anyaintézet létesítésére került sor. Az 1890-es évek végétől, a kutatások személyi és tárgyi feltételeinek korszerűsítése céljából, ezek az intézetek egyre inkább elszakadtak a felsőoktatási intézményektől, önállósodtak s közvetlenül az állami szakigazgatás felügyelete alá kerültek.

Tudományos jellegű kutatások azonban nem csupán a kimondottan agrár jellegű kísérleti intézményekben folytak. A századfordulótól mind több nem agrár jellegű tudományos intézményben szerveződtek olyan osztályok, csoportok, kutatóbázisok, ahol a mezőgazdasággal kapcsolatos szaktudományos kérdéseket vizsgálták. (A Földtani Intézetben pl. agrogeológiai osztály létesült, a Meteorológiai Intézetben megkezdődtek az agrometeorológiai kutatások stb.)

Mezőgazdaságunk korszerűsítésében fontos szerepet játszott a kiegyezést követő évtizedek során kiépített szakigazgatási hálózat. A főhatósági szakigazgatóságban jelentős fordulatot hozott az önálló Földművelésügyi Minisztérium 1889-ben történt létrehozása (addig egyetlen főhatóságot alkotott az ipar- és kereskedelemügyi-

gyel). A szerveződő ágazati osztályok munkatársai közül nem egy a vonatkozó szakterület kiemelkedő egyénisége is volt egyúttal (pl. Bedő Albert, Tormay Béla stb.). Fontos feladatokat láttak el a főhatóság mellett vagy keretében létrehozott országos hatáskörű szakágazati igazgatóságok (pl. erdőigazgatóságok, vízépítési igazgatóság stb.), felügyelőségek (pl. Szőlészeti és Borászati Felügyelőség, Állami Közpincék Főfelügyelősége, Országos Tejgazdasági Felügyelőség, Országos Halászati Felügyelőség stb.) és hivatalok (pl. Országos Kultúrmérnöki Hivatal, Állami Állategészségügyi Hivatal stb.). Ezek az országos hatáskörű szervek tevékenységüket kerületekre tagolódva végezték, élükön a kerületi felügyelővel. A közép- és alsófokú szakigazgatás kiépítése (a megyei gazdasági felügyelőség, illetve főfelügyelőség és a járásokra kiterjedő felügyelőség) csak a század elején indult meg. Ezek a „fokozatok” azonban a mezőgazdasági szakigazgatás legsebezhetőbb pontjai maradtak később is, a polgári korszakban nem tudtak szervesen és hatékonyan beépülni a törvényhatósági közigazgatásba.

A tudományos eredmények népszerűsítésében s a korszerűbb termelésre való ösztönzésben fontos szerepkörük volt a szinte gomba módra elszaporodó társulatoknak és egyesületeknek. Gerincét az egyesületi életnek kétség kívül továbbra is, egészen 1945-ig, az OMGE alkotta; keretében számos szakosztály s hozzá igen lazán kapcsolódó regionális (megyei és táji) szervezet jött létre. Ám az OMGE-től függetlenül is szinte megszámlálhatatlanul sok (köztük számos rövid életű) társulat, egyesület jött létre, amelyek az állatorvosoktól a szőlő- és gyümölcsstermelőig, a szarvasmarha-tenyésztőktől (mint pl. az Újhelyi Imre által létesített Mosoni Szarvasmarha-tenyésztők Egyesülete) a selyemhernyó-tenyésztőig, az erdészektól a halászig és méhészekig, országosan vagy csak regionálisan tömörítették egy-egy szakterület képzett szakembereit és gazdálkodóit. Az ismeretek terjesztésén túlmenően szervezeti életük ugyanakkor bőséges teret kínált az egyéni ambíciók érvényesítéséhez, szakmai eszmecserék lebonyolításához is.

A dualista korszakban kiépített és felfejlődött intézmények, szervek és szervezetek indították el és tartották életben a tudományos kutatást nagy mértékben előrelendítő s az ismeretek széles körű elterjesztését szolgáló szaklapokat, különböző periodikákat, kiadványsorozatokat. A szakorgánumok gazdája lehetett egy-egy felsőoktatási intézmény (pl. a mosoni Mezőgazdasági Szemle), egy-egy kísérletügyi intézet (közös lapjuk a Kísérletügyi Közlemények volt), egy-egy társulat vagy egyesület (pl. Köztelek, Magyar Gazdák Szemléje, Erdészeti Lapok, Szőlészeti és Borászati Lapok stb.), de számos kiadvány látott napvilágot a szakigazgatási szervek gondozásában, főként a Földművelésügyi Minisztérium égisze alatt (jelentések, beszámolók, statisztikák).

Vitathatatlan, hogy a tudományos kutatások hálózata, a tudományos közélet fórumai egyre pótolhatatlanabb szerepet töltek be az agrártermelés korszerűsítésében. Nem lehet azonban alábecsülni azoknak a szerepét sem, akik vagy az irányítás felelős posztjain, az agrárpolitika hatékony eszközeivel, vagy a termelés

közvetlen és gyakorlati irányításában szereztek maguknak mindenképpen méltánylandó érdemeket. Mindkét terület egyre szélesedő lehetőséget kínált az agrárgazdaság serkentésére, a termelékenyebb és hatékonyabb eljárások bevezetésére, bevezettetésére. Kiemelkedően jó gazdákat és neves agrárpolitikusokat nem csak az uradalmak és a nagybirtok, de növekvő számban „termelt ki” magából az egyre jobban differenciálódó kisbirtok, maga a parasztság is.

Kisebb-nagyobb módosulásokkal ugyan, de valójában a dualizmus korában kiépült intézményes és szervezeti struktúra működött tovább a két háború közötti időszakban is. A korábbihoz képest újat a mezőgazdasági kamarák érdekképviseleti rendszerének létrejötte jelentett. Az országos hatókörű központ felállítása mellett vidéki szervezetei nem a hagyományos közigazgatás rendjéhez igazodtak, hanem a kívánatosabb területi elv alapján jöttek létre (Duna-Tisza közi, Tiszántúli, Nyugat-Dunántúli etc. kamarák).

Messzeható változást az országhatárok átalakítása hozott. A történelmi Magyarország területének több mint kétharmada, mint ismeretes, a trianoni békével a szomszédos országokhoz került. S ez a korábban kiépült intézményi és szervezeti hálózat igen nagyfokú csonkulását vonta maga után. Az ország nagyfokú területi csonkulása több ponton is éreztetten kedvezőtlen hatását. Számos közép- és felsőfokú intézmény szakadt ki ilyen módon a magyar szakoktatás területileg és ágazatiilag összehangoltan működő rendszeréből. A hirtelen támadt hiányt egyik-másik intézmény áttelepítésével próbálták pótolni (pl. a selmecbányai erdészeti főiskola Sopronba került). A trianoni határok megvonása ugyanilyen érzékenyen érintette a mezőgazdasági kísérletügy hálózatát is. Hiszen az elcsatolásokkal több szakági vagy egy-egy speciális kultúra kutatására, kikísérletezésére létesített intézet szakadt ki egyik napról a másikra a vonatkozó intézményi hálózatból. Ezzel egyidejűleg számos regionális szervezet működése bénult meg a határrendezések következtében. Nem is szólva arról, hogy a megmaradó országrészre menekült agrárszakemberek elhelyezése is igen súlyos gondként nehezedett az alacsonyabb teljesítőképességű agrárgazdaságra.

Az új határok megvonása ugyanis lényeges változást idézett elő a mezőgazdasági termelés külső (értékesítési) adottságaiban és belső szerkezetében is. A monarchia felbomlása után szinte permanens értékesítési válsággal kellett a termelőknek megküzdeniük, belsőleg pedig a művelési ágak arányában beállt nagyméretű eltolódás (megnőtt a szántók és a szőlők, katasztrofálisan lecsökkent az erdők részaránya) idézett elő igen kedvezőtlen fordulatot. Ezzel, s az 1929—33-as nagy gazdasági világválsággal is magyarázható, hogy a korábbi fejlődés lendülete megtorpant, s a Horthy-rendszer negyedszázadában csupán egyes ágazatokban volt konstatálható kisebb-nagyobb minőségi javulás.

A háború elmúltával előbb a radikális földosztás, a nagybirtokrendszer s vele a tőkés nagyüzemek felszámolása, majd az ötvenes években több hullámban végrehajtott szocialista nagyüzemi átszervezés hozott döntő fordulatot. Ismeretes,

hogy az elmúlt negyedszázad során milyen példátlanul nagyívű pályát futott be a magyar mezőgazdaság. A háború utáni nehezebb korszakot, majd az 50-es évek szaggatott menetét és nyomasztó gondjait maga mögött hagyva, a felfelé ívelés valójában a mezőgazdaság nagyüzemi átszervezése után, az 1960-as évek közepétől bontakozott ki. Az agrokémia, az agrobiológia és az agrotechnika forradalmi vívmányainak alkalmazásával — miközben a foglalkoztatott népesség száma és részaránya hatalmas arányokban lecsökkent — a mezőgazdaság termelési produktuma a korábbinak kétszeresére nőtt. A mezőgazdaságnak a XVIII. század végétől kezdődő forradalma Magyarországon valójában most, e röpke negyedszázad alatt teljesedett ki. Rangot szerezve magának itthon és a nagyvilágban.

A változások mozgatói, menetük és jellegük éppúgy, akárcsak az elért eredmények, közismertek, részletezésüktől éppen ezért eltekinthetünk. Hangoztatnunk annyit kell csupán, hogy a szocialista társadalmi berendezkedésnek, az agrártermelés és élelmiszeripar nagyüzemi szerkezetének megfelelően a szakoktatási és a tudományos intézmények rendszere éppolyan gyökeres átalakuláson ment át, mint a szakigazgatási és az egyesületi élet. A felsőfokú szakemberképzés és tudományos utánpótlás szakosított egyetemeken és főiskolákon folyik, a tudományos kutatás kiterjedt bázisát a Magyar Tudományos Akadémia vonatkozó intézményei és szervezetei, másfelől a maguknak valóban tudományos rangot szerzett kísérleti intézetek biztosítják. A kertészeti, erdészeti, állatorvosi és agrártudományi egyetemek és főiskolák egész országot átfogó és differenciáltan szakosított hálózatában ezrek és ezrek sajátítják el az agrártudomány és állategészségügy korszerű tudnivalóit, tanszékeiken mélyreható alap- és alkalmazott kutatásokat végeznek. A kísérleti intézetek felszereltsége, szakmai ellátottsága messze felülmúlja a fejlődés valamennyi korábbi szakaszát. Az Akadémia szervezetében egyenrangú és megbecsült helyet szerzett magának az agrártudomány, különálló osztálya szervezi és átfogja a hazai kutatások egészét. Több mint negyedszázada már annak, hogy hagyományaink, a magyar agrármúlt méltó megbecsülése, tudományosan hiteles feltárása céljából keretei között Agrártörténeti Bizottságot hozott létre. A kutatási eredmények publikálására pedig évnegyedes folyóiratot és egy agrártörténeti kiadványsorozatot létesített. A szakigazgatás valamennyi fokozata jól szervezett keretek között, a közigazgatásba szervesen beépülve működik. A társulati, egyesületi élet a METESZ önálló tagegyesületét alkotó Magyar Agrártudományi Egyesület égisze alatt folyik, társaságaiba és szakosztályaiba tömörítve az agrárszakemberek tömegét.

A gyakorlati tevékenység, a tudományos alapokon gazdálkodó nagyüzemeink éppúgy, mint az intézményi-szervezeti keretek elegendő ösztönzést adhatnak s megfelelő teret biztosítanak ahhoz, hogy a magyar mezőgazdaság nagyjainak köteteink kapcsán is érzékelhető, immáron négyszáz éves nagyszerű vonulata ne

szakadjon meg. Ellenkezőleg! A múlt hagyományai és a jelenkor távlatai együttesen garantálhatják, hogy az elkövetkezendő időkben is méltó utódok lépnek majd az előttünk járt nagy elődök örökébe.

FÜR LAJOS

ÁCHIM L. ANDRÁS (1871—1911)

Békéscsabán született 1871. március 15-én. Apja 143 hold földdel rendelkezett, s az alföldi mezőváros egyik legtehetősebb gazdája volt. Az apa egyetlen gyermekét taníttatni akarta. Előbb a békéscsabai, majd a szarvasi gimnáziumba adták, a 6. osztály elvégzése után azonban sem a szarvasi esperes nagybácsi, sem az apa rábeszélésére nem volt hajlandó továbbtanulni.

A Békéscsabára visszakerülő Áchim gerendási tanyájukon gazdálkodni kezdett. Fiatalon megnősült, felesége több mint 40 hold földdel és tisztos városbeli házzal gyarapította a nagyparaszti vagyont. Majd hároméves katonáskodás következett. Leszerelése után nem sokkal, 27 éves korában elvesztette édesapját. A gazdaság irányítása teljes egészében rámaradt. Áchim a tekintélyes saját föld mellett, a belőle felhalmozott tőkéjét befektetve, igen nagy bérgazdaságot is használt: volt idő, amikor a bérelt föld 1000 holdnál is több volt.

Közéleti szereplése 28 éves korában a képviselőtestületben — amelynek mint virilista, automatikus tagja volt — kezdődött. Egy nagyarányú városi földvásárlás, a 11 ezer holdas Trautmannsdorf-féle birtok megvétele és szétparcellázása fordította 1902-ben először szembe a képviselőtestülettel.

Ellenzéki magatartása miatt a csabai agrárszegénység vezetői meghívták az éppen szerveződő Általános Népegyletbe. A nagytömegű csabai nincstelenek és kisparasztok új szervezetének működését 1903 tavaszán engedélyezték a hatóságok. Áchimot 1904-ben elnökké választották, politikai pályafutása valójában itt kezdődött el.

A népegylet társadalmilag az agrárszegénységre támaszkodott, szervezetileg és eszmeileg pedig az 1890-es évektől nekilendülő viharsarki agrárszocialista mozga-

lomhoz kapcsolódott. A csabai népegylet tagjai között főként azok voltak, akik a korábban feloszlott, betiltott agrárszocialista szervezetekben tevékenykedtek. A népegylet helybeli és a Mezőfi-féle párt szélesebb körű támogatása révén Áchim népszerűsége gyorsan emelkedett, s 1905 tavaszán országgyűlési képviselővé választották Békéscsabán.

Az 1905-6. évi kormányzati válság idején összeült parlamentbe került Áchim, s első képviselői beszédét 1905. május 11-én tartotta. A szokatlan hangvételű szónoklatban Áchim nemzeti hadsereget, általános választójogot, progresszív adózást követelt és egy független földművespárt megszervezésének szükségességéről beszélt. Követelte továbbá, hogy az állami munkák elosztását az érintett munkavállalókra, szervezeteikre bizzák, és hogy haladéktalanul meg kell kezdeni a kincstári birtokok és a 10 ezer holdnál nagyobb latifundiumok felparcellázását. Ez volt az első olyan beszéd a magyar parlamentben, amelyik földosztást követelt. Elképzelhető a megrökönyödés, amit az Áchim-beszéd az úri parlament tagjaiban keltett.

Életét ettől kezdve egyértelműen a parasztság ügye mellett kötelezte el. Rövidesen szakított Mezőfivel. De szembefordult a Függetlenségi és 48-as Párttal is. Nem hódolt be az ún. darabontkormánynak, sem az őt felváltó koalíciónak; és igen határozottan szembeszállt a szerveződő Tisza István-féle munkapárttal is. E döntő elhatározások sorában jelentős szerepe volt egyéni-emberi alkatának: a kemény dacosságnak is. Döntéseiben azonban fontosabb szerepet kapott a parasztság ügyének igen öntudatos vállalása.

Áchim politikai pályafutásában nagy szerepe volt a parasztság helyzetében felgyülemlett feszültségeknek. Az 1848. évi jobbágyfelszabadítás sajátos jellege folytán a parasztságnak több mint a fele föld nélküli volt, vagy csak kevés földtulajdonnal rendelkezett. Ezeknek a száma az évtizedek múlásával inkább szaporodott. Sorsuk megoldásának kérdése ezért került mindjobban a társadalmi haladás homlokterébe, így lett a parasztkérdés a progresszió egyik próbaköve.

A nincstelenség és a munkanélküliség olyan szociális feszültséget teremtettek, amely a századfordulón, s elsőnek épp a Viharsarokban, ösztönös, majd szervezett parasztmozgalmakban robbant ki. Ezek a körülmények magyarázzák, hogy a fellendülő parasztmozgalmak nyomán szükségképpen fölmerült a parasztságot tömörítő, politikai céljait megfogalmazó pártnak a létrehozása. „A keleteurópai parasztpártokat — írta a parasztság életét belülről ismerő Veres Péter — a Baltitengertől a Fekete-tengerig és az Adriáig — lengyelek, csehek, magyarok, románok, bolgárok, szerbek, horvátok — a kései feudalizmus és az elkésett polgárosodás hívta elő.” Abban azonban, hogy ezek a mozgalmak szervezett vagy szervezetesebb kereteket ölthettek magukra, döntő szerepük volt a bontakozó munkásmozgalmaknak és munkáspártoknak, a szocializmus mind szélesebb körökben terjedő és terjesztett eszmeáramlatainak.

A rétegekre tagolódó parasztság összefogásának sajátos politikai programra volt szüksége. Századunk elején nem Áchim András volt az első, aki megpróbálta

a parasztság egészét egységes szervezetbe tömöríteni, de ő volt az első, aki kísérletet tett az egész parasztságot átfogó politikai párt létrehozására. Helyesen ismerte fel, hogy a parasztság érdekegyesítő programja csakis a földosztás lehet. Ezért követelte, hogy a nagybirtok hatalmas tábláit előbb tízezer, majd ezer holdig fel kell osztani.

Ilyen politikai elgondolásokkal alapította meg 1906. március 17-én Békéscsabán az ország első önálló parasztpártját, a Magyarországi Független Szocialista Parasztpártot, s indította meg három héttel később lapját, a Paraszt Újságot. A parasztpárt programja egyrészt polgári demokratikus követeléseket tartalmazott: általános, egyenlő és titkos választójogot, a főrendiház megszüntetését, progresszív adózást, önálló vámterületet, sajtó- és gyülekezési szabadságot, felekezeti egyenlőséget, ingyenes népoktatást, egészségügyi és gyógyszerellátást, ingyenes jogvédelmet, korszerű közigazgatást követelt. Konkrét paraszti követelései a következők voltak: a tízezer holdon felüli nagybirtok felosztása, „otthonmentesítő törvény” (homestead act) megalkotása, paraszti nyugdíjak létesítése, a szeszfőzés szabadsága, gazdakörök létesítése agrárproletárok számára, a mezőgazdasági munkavállalókat sújtó ún. rabszolgotörvény eltörlése, az Alföld csatornázása, a paraszti hitelviszonyok rendezése, mezőgazdasági munkások munkaidejének szabályozása, a vadászati és halászati törvény reformja, az ártéri járulékok igazságos elosztása.

A pártalakítás évében, 1906 májusában, a párt programjával választották ismételt országgyűlési képviselővé. Ellenfelei és az uralkodó körök azonban röviddel ezután példátlan méretű hajszát indítottak ellene. A társadalmi haladás igazán mégis azt sínylette meg, hogy Áchim pártja nem tudott szót érteni a munkásosztály akkori pártjával. A Szociáldemokrata Párt a birtokos parasztságot egységesen pusztulásra ítélte, s a politikában számításon kívül hagyható társadalmi képződménynek tekintette. A nyugat-európai munkáspártok ideológiájára alapozódó, a valós helyzetet nem ismerő álláspontjuk nem számolt a Kelet-Európában fekvő ország eltérő társadalmi viszonyaival. Ez a politika nem a parasztságot, hanem a progresszív burzsoáziát tekintette a munkásosztály természetes szövetségésének. Nem értették és elvetették a földreform gondolatát. Ezért támadták a parasztság egészét átfogni törekvő parasztpártot és Áchimot.

Áchim András politikája az ország reális viszonyaira támaszkodott egyéb tekintetben is. A történelmi Magyarország etnikai többféleségével számolva, pártja a különböző nemzetiségek érdekeit is szem előtt akarta tartani. A magyaron kívül tömörítette a szlovák, német, román és szerb ajkú parasztságot is. A parasztpárt 1908. évi ún. pünkösdi kongresszusán a 403 község küldöttei között ott voltak a nemzetiségi mozgalmak haladó szellemű képviselői is, s ki-ki a saját anyanyelvén szólalt fel. A kongresszus programját kinyomtatták magyar, román, szlovák és német nyelven.

A békéscsabai parasztvezér felismerte azt is, hogy az új társadalmi rendért folytatott küzdelemhez valamennyi haladó erő tömörítése is szükséges. Ezért hívta

meg az 1908. évi pütkösdi kongresszusra a polgári radikálisok képviselőit is. Az osztálykorlátaikat legyőző Áchim így és ezáltal emelkedett fel a nemzeti méretekben gondolkodni tudó politikusok magaslataira.

Az 1910-es országgyűlési választásokon jelentős szavazattöbbséggel ismét képviselővé választották. Ezt követően Békéscsabán újra fellángoltak a szenvedélyek. Különösen elfogult a vádaskodás hangneme a helyi képviselőtestületi üléseken; a szembenálló felek válogatott gorombaságokkal támadták egymást. A féktelen természetű Áchim sem takarékoskodott a jelzőkkel.

Ebben a felajzott légkörben jelent meg a pesti „Friss Újság” folytatásos helyzet-elemzése 1911. május 3-tól 12-ig terjedő időszakban, Áchimot is felelőssé téve az elszabadult indulatokért. A megyei „Friss Újság”-ban Áchim visszautasította a névre szóló vádakat. A „Békés megyei fotográfiák” című cikksorozatának első két megjelent részlete (május 12. és 14.) éles és durva hangnemben dr. Zsilinszky Endrét parcellázási visszaélésekkel vádolta. Az apjukat ért sérelmekért elégtételt veendő, 1911. május 14-én reggel 8 óra körül a két Zsilinszky fiú, Endre (a későbbi Bajcsy-Zsilinszky Endre) és Gábor pisztolyokkal és botokkal felszerelve behatolt Áchim András csabai házába, s az ott keletkezett dulakodás közben Áchimot lelőtték.

Negyvenéves volt, amikor derékba tört az élete. Életműve, korai távozása miatt is, csonka maradt. Politikai törekvései azonban arról tanúskodnak, hogy az életmű csonkaságában is kivételes méretű. Amikor a Zsilinszky fivéreket a kúria is felmentette, másnap „Szelíd jegyzetek” címmel így írt Ady Endre: „Ez a szegény megölt Andris nem volt Messiás, s akik élnek, okvetlenül többet érnek, mint ő, aki már halott. De ha valaki nem is Messiás, haló poraiban is hozzátartozhatnak az élethez és az élőkhez, és ilyen halott Áchim András. Aki bántja, élőket bánt, aki piszkolja, bepiszkolódik, mert ő egy nem teljesen sikerült Dózsa György. Persze ezt sem a hetykén, sem az erkölcstelenül konzervatív világban nem értik, vagy nem akarják érteni. De a Dózsa Györgyök mégis termései a földnek, s nem lehet annyi hamis tanút állítani sirjukra, mint ahány igaz tanú kerül közülünk.”

Irodalom:

VASS Vilmos: Az Áchim-éra. Igazságok az Áchim-legendából. Békéscsaba, 1926.
TAKÁCS Imre: A békéscsabai Áchim-féle agrárszocialista mozgalom. MGSz. 1930. debr.

FÉJA Géza: Viharsarok. Bp., 1937.

KORODA Miklós: Áchim András „a csabai parasztvezér”. Bp., 1946.

TIBORI János: Az Áchim L. András-féle békéscsabai parasztmozgalom. Békéscsaba, 1958.

KIRÁLY István: Áchim parasztpártjának fő történeti problémái. AtSz. 1969. 3-4. sz.

DOMOKOS József: Áchim L. András. Bp., 1971.

FÜR Lajos: Az alföldi parasztkirály. Tt. 1971. 10. sz.

Áchim L. András emlékkönyv, 1871—1971. (Szerk.: Pölöskei Ferenc—Szabó Ferenc.)

ACSÁDY IGNÁC (1845—1906)

1845. szeptember 9-én Nagykárolyban, (Szatmár vm., ma: Carei — Nagykároly) született. A zsidó bérllő, majd később földbirtokos család első gyermeke volt. Apja, Adler Farkas Nagykárolyból az 1850-es években Hajdúszoboszlóra költözött, s a század utolsó évtizedében már több mint 500 hold földdel rendelkezett. Fia, Ignác, alsó- és középfokú iskoláit Nagykárolyban, Debrecenben, majd Pesten a református gimnáziumban végezte. Az ügyvédi pályára készülő Acsády 1865-ben iratkozott be a pesti jogi egyetemre. Professzorai közül nagy hatást gyakorolt rá a jogtörténész Wenzel Gusztáv, aki később a magyar mezőgazdaság történetéről átfogó monográfiát ír majd; s a Magyarország történetét tanító Toldy Ferenc. Az ő előadásai terelték a joghallgató figyelmét a magyar történelem irányába.

Magában azonban szépírói hajlamokat is érezve, az egyetem elvégzése után, 1869-ben újságíró lett a „Századunk” című hírlapnál. Amikor a következő évben ez a lap egyesült a Deák-párti „Pesti Napló”-val, követte lapját, s a „Pesti Napló” belső munkatársa lett. Ezen kívül több fővárosi és vidéki lapnak dolgozott. Az Aradon megjelenő „Alföld” című újságnak 1888-ig rendszeres cikkírója volt, 1871—1875 között sokat írt a Kolozsváron megjelenő „Kelet” című lapba is. A kevésbé sikeres regények (mint az 1860-as években megjelent „Fridényi bankja” című társadalmi témájú), és vígjátékok megírása után érdeklődése egyre inkább a magyar múlt, a történelemtudomány felé fordult. Különböző lapoknak dolgozva, haláláig újságíró, a „Pesti Napló” belső munkatársa maradt ugyan, idejének java részét azonban a 40. életévétől történetírói tevékenységének szentelte. Történeti tanulmányok, monográfiák mellett több ezer újságcikk jelzi szorgalmas köz- és szakírói munkásságát. A történelemhez való erős vonzódását mutatja az is, hogy

1877-ben bölcsészeti szigorlatot tett magyar történelemből. A történetírói teljesítmény korai méltánylását pedig az bizonyítja, hogy a Magyar Tudományos Akadémia három nagyobb munkájának megjelenése után, 1888-ban tagjai sorába választotta.

A kor liberális felfogása hatotta át a magyarsághoz asszimilálódni, vele azonosulni törekvő Acsády politikai nézeteit. Történetírói felfogását pedig a pozitívizmus szelleme járta át. A latint s a nagyobb, élő európai nyelveket birtokló Acsády ismerte a történelemtudomány fontosabb külföldi eredményeit, de még inkább tájékozott volt a hazai történetírásban. Thaly Kálmántól és Szilágyi Sándortól Fraknói Vilmoson és Pauler Gylán át Csánki Dezsőig rendszeresen olvasta és ismertette a magyar történetírás korabeli eredményeit.

A folyamatos tájékozottság mellett azonban Acsádyt a múlt behatóbb tanulmányozására elsősorban korának nagy kérdései ösztönözték. Ebből és a korszerű válaszok kereséséből adódott, hogy kutatásai főként a gazdaság- és társadalomtörténeti kérdések feltárására irányultak. Bölcsészeti disszertációja után figyelmét múltunk XVII. századi problémái kötötték le. Előbb Széchy Mária életútját tárta fel, miközben mélyrehatóan elemezte a kor társadalmi és művelődési viszonyait. Ezt követően Buda visszafoglalásának időpontjában kísérelte meg a korabeli ország állapotát feltárni. Eredeti források alapján rajzolt átfogó képet a társadalom különböző osztályairól, rétegeiről; elemzéseiben meg-megcsillantak már azok az erényei, amelyeket majd későbbi munkáiban kamatoztatott igazán.

A gazdaság- és társadalomtörténeti kutatások valójában a polgárosodás és az iparfejlődés előretörésével párhuzamosan bontakoztak ki Európa-szerte. Első számottevő hazai művelője, az úttörő Horváth Mihály volt, aki a magyar ipar és kereskedelem történeti fejlődését kísérelte meg monografikusan feldolgozni. Az új történeti tudományág művelése azonban Európában is csak a század második felében, utolsó harmadában vett igazán lendületet. 1882-ben jelent meg a kontinens első jelentős szakfolyóirata, a Zeitschrift für Wirtschaftsgeschichte. Ennek az „új hullámnak” lett az első hazai képviselője Acsády Ignác. Előbb történelmünk tragikus százada pénzügyi viszonyainak feltárására vállalkozott. Munkáját nagyban segítette, hogy a kiegyezés után nem sokkal megnyitották kapuikat a kutatás számára a bécsi központi kormányzati szervek levéltárai. A XVI. század pénzügyi viszonyainak feltárásához bőségesen meríthetett a kamarai iratok hatalmas anyagából.

Eredetileg azt tervezte, hogy a királyi Magyarország pénzügyeit 1526-tól 1686-ig feldolgozza, s egymást követő kötetekben publikálja. Az 1880-as évek közepén kezdődő kutatásokat azonban egy évtized múlva befejezte, így csak 1604-ig tudta feldolgozni a királyi országrész pénzügyi és adózási viszonyait. Eredményeit több tanulmányban publikálta. Az 1888-ban közzétett első kiadvány az I. Ferdinánd uralkodása alatti (1526—1564) viszonyokat tárta fel.

Agrártörténeti szempontból főként az adózással kapcsolatos fejtegetései tekinthetők jelentősnek. A tanulmány első fejezetében a mohácsi vész előtti viszonyok felvázolása során a középkori adómegajánlás módozatait, az adókulcs meghatározását és az adóösszeírások mikénti lebonyolítását mutatja be. Fejtegetéseiben érthetően kapott központi helyet a jobbágytelek problematikája, hiszen a XIV—XV. századi adózásnak egyik alapegysége volt a telek. Behatóan vizsgálta a „telek”, „ház”, „füst” és „porta” mögöttes tartalmait, az adózás középkori „kulcsfogalmait”. Az államháztartás és pénzügyek Ferdinánd-kori helyzetének részletezése után külön fejezetben foglalkozott az adózás és a társadalom, az adóterhek társadalmi hatásának összefüggésével.

A Ferdinánd halálát követő évtizedek pénzügyi viszonyaiból főként a jobbágy-ság adózásával kapcsolatos kérdéseket taglalta igen behatóan. A jobbágyadózásról szóló értekezések 1597-ig követik nyomon az adókivetés módozatait és a jobbágytelek számának alakulását. A 15 éves háború közepén az adózástörténet valóságos cezurája hozott döntő fordulatot. A királyi Magyarországon ugyanis, hangoztatta Acsády, 1597-ig volt érvényben a középkor adózási rendszere. Az nevezetesen, hogy az adókivetés alapegysége: az egész jobbágytelek és a porta ugyanazt jelentette. Ám 1597-től olyan új szisztémát vezettek be, amelyben az adózási alapegységnek számító „porta” merőben más jelentéstartalommal töltődött fel; a porta valójában „eszmei” adókulcsá alakult át. Az évenként kivetett és részletezett adók, a hátralékok növekedése és a telkek számának fogyása megdöbbentő erővel demonstrálják az ország hanyatlását, pusztulását is.

Kutatásait ezzel egyidejűleg két irányban is kiterjesztette. Egyfelől az ország demográfiai helyzetét próbálta felbecsülni két olyan időpontban, amelyek a magyarság etnikai történetének is roppant fontos fordulói voltak. Előbb a mohácsi vész körüli évek, majd a török hódoltságot követő idők népességszámának felbecsülésére tett kísérletet, zömmel épp az adózási lajstromok alapján. Mindkét tanulmánya a magyar történeti demográfia úttörő munkájának számít, még akkor is, ha becslt adatait a történeti statisztika és demográfia művelői azóta több ponton korrigálták már.

Kutatásainak másik területe a Mátyás király halálát követő évszázad birtokviszonyait ölelte fel. Mint minden fontos tanulmányában, ez esetben is előbb a módszertani problémákat tisztázta. Azt nevezetesen, hogy a porták, az adóösszeírások alapján hogyan és miként is lehet hozzávetőlegesen felbecsülni a birtokos családok kezén levő földek nagyságát. Hangoztatta, hogy főként a megyei adózási összesítések nyújtanak támpontot ahhoz, hogy egy-egy birtokos kezén levő földterület hozzávetőlegesen felbecsülhető. Majd azt a hatalmas arányú átalakulást tárta fel, amit a Mátyást követő évszázadokban a magyar nemesség társadalma átélt. A zűrzavaros idők egyik következményeként, hangoztatta Acsády, a középkori magyar birtokos osztály szinte teljes egészében kicserélődött. Külön kiemelte a

Mohács előtti nagybirtok nagyarányú és egészségtelen koncentrációját, s szerepének aránytalanul megnövekedett túlsúlyát a köznemesség rovására.

Századunk elején két kötetben megírta és közreadta a magyar birodalom történetét. Igazán maradandó műve azonban nem ez, hanem a halálának évében, 1906-ban megjelent, a magyar agrártörténet-írás szempontjából is egyik igen jelentős munka, a magyar jobbágyság történeti monográfiája lett. A munkát ő maga is élete főművének tekintette. Egyik írásában már korábban azt írta: „A magyar köznép, a parasztság, földművelésünk, nemzeti vagyonságunk legnyomatékosabb tényezője éppen nem dicsekedhetik azzal, hogy sorsa iránt a történetírás akár a múltban, akár a jelenben valami túlságos érdeklődést tanúsított volna. Keveset foglalkozott vele mindenkor, de a legkevesebbet éppen napjainkban.”

A magyar jobbágyság történetéről Acsády csakugyan korszerű összefoglalása előtt mindössze egyetlen könyvecske jelent meg az egyik vidéki városban. Acsády vaskos kötete pusztán a témaválasztásánál fogva is merész vállalkozás volt. A jobbágyság intézményét „nemzeti munkaszervezetnek” tekinti, s társadalmi osztályként kezeli, ennél fogva jelentős szerepet tulajdonít az osztály küzdelmeinek, mozgalmainak.

Témáját részben terjedelmi okokból, részben a források sokfélesége és erősen szétszórt volta miatt szűkíteni kellett. Arra törekedhetett csupán, „hogya a törvényes fejlődés menetét — írta — megvilágítsam, másrészt a kútfők alapján bemutassam, minő gyakorlati vonulást nyert a törvény az egyes korszakokban, s minő hatást gyakorolt az anyagi polgárosodás menetére.”

A magyar jobbágyság történetét az ország köztörténetének főbb fordulóit követve bontotta öt nagyobb szakaszra. Előbb a honfoglalás kori és Árpád-házi királyok alatti viszonyokat, a nyugat-európai munkaszervezethez való fokozatos hozzáidomulás menetét, majd a jobbágyság kialakulásának és megszilárdulásának XIV–XV. századi folyamatát, illetve a Dózsa-féle parasztháborúba torkolló — ahogy ő nevezte — „elfajulásának” és örökös röghözkötésének megrázó fordulatát tárta fel. Az utóbbiaknak ő szentelt először jelentős teret a magyar történetírásban. helyesen ismerte fel, hogy a nyugati társadalomfejlődést a XIV–XV. században a két nagy rendi osztály létrejöttével a magyar társadalomfejlődés is utolérte. Újabb fordulatot az ország három részre szakadása idézett elő: ekkor a jobbágyság történetének is igen szomorú és siralmas korszaka kezdődött. Ezt követően a XVIII. századi felvilágosult abszolutizmus különböző intézkedéseit egyértelműen a jobbágyvédelem korszakának tekintette; ezzel összefüggésben főként Mária Terézia, II. József és II. Lipót rendeleteit és tevékenységét taglalta igen részletesen. Végül az ötödik nagy fejezetben a jobbágyfelszabadításhoz elvezető reformkori fejleményeket és magát az 1848. évi felszabadítást vette szemügyre, s tárta fel a kérdéskört főként az országgyűlés vonatkozó tanácskozásainak anyaga alapján.

A magyar jobbágyság fejlődésére vonatkozó kutatásainak és eredményeinek számos tévedését és pontatlanságát korrigálták azóta az újabb történeti kutatások,

ám Acsády Ignác korai és bátor kezdeményezésének maradandó értékeit az utólagos és természetes korrekciók sem csorbíthatják. Gazdaságtörténeti kutatásai és főként a jobbágyság történetét átfogó monográfiája tudománytörténeti jelentőségűek.

Főbb munkái:

- Magyarország Budavár visszafoglalásának korában. Bp., 1886. 334. lap.
Magyarország pénzügyei I. Ferdinánd uralkodása alatt. Bp., 1888. 280. lap.
A magyar jobbágynépesség száma a mohácsi vész után. Bp., 1889. 45. lap.
A magyar nemesség és birtokviszonyai a mohácsi vész után. Bp., 1890. 84. lap.
Két pénztörténeti tanulmány. Bp., 1894. 238. lap.
Régi magyar birtokviszonyok 1494—1598. Bp., 1894. 70. lap.
A magyar gazdaságtörténet feladatai. MGtSz. 1895.
Magyarország népessége a Pragmatica Santio korában, 1715—1820. Bp., 1896. 286. lap.
A magyar birodalom története. I—II. köt. Bp., 1903—1904. 792 lap, 828 lap.
A magyar jobbágyság története. Bp., 1906. 519 lap.

Irodalom:

- GUNST Péter: Acsády Ignác történetírása. Bp., 1961.
GUNST Péter: Acsády Ignác. (A múlt magyar tudósai.) Bp., 1973.

ALMÁSI ELEMÉR (1919—1985)

1919. december 8-án született a Baranya megyei Bükkösdön. Szülei némi szántó- és szőlőterületen is gazdálkodó falusi kisiparosok voltak. Elemi iskoláit szülőfalujában végezte, majd Pécsen a Nagy Lajos Gimnáziumban folytatta, ahol — mindvégig kitűnő tanulóként — 1938-ban kitüntetéssel tett érettségi vizsgát. Még ez évben beiratkozott a József Nádor Műszaki Egyetem Vegyészmérnöki Karára, ahol 1942-ben jeles képesítésű diplomát szerzett.

1942 és 1944 között elsőként a Műegyetem Kémiai Technológiai Tanszékén, majd az Erjedéstani Intézetben, végül a Nagyatádi Konzervgyárban dolgozott. A háború katonai szolgálata és a hadifogság éveit követően 1948-ban a „Mirelite” Mélyhűtő Vállalatnál mint laboratóriumvezető nyert alkalmazást, 1949-től az Országos Magyar Mezőgaz-

dasági Ipari Kísérleti Intézetnél, majd az abból alakult Konzerv-, Hús- és Hűtőipari Kutató Intézetben dolgozott, ahol 1952-től a hűtőipari részleg vezetője lett.

1958-ban az „Élelmiszerek hűtőházi kezelésekor fellépő súlyvesztés kémiai és fizikai vonatkozásai” című disszertációjával a kémiai tudományok kandidátusa tudományos fokozatot nyerte el.

1959-től a Konzerv-, Hús- és Hűtőipar Kutató Intézet jogutódjánál, a Központi Élelmiszeripari Kutató Intézetben szintén a hűtőosztályt vezette. Ezen állásában 1967-ig dolgozott. 1961-ben egyhónapos tanulmányutat tett a Szovjetunióban, hogy az élelmiszerek korszerű fagyasztását tanulmányozza. Az 50-es és 60-as években 9 szovjet élelmiszeripari szakkönyvet fordított magyarra. A hazai szakirodalom ily módon való bővítésével, a hús- és konzervipar, illetve hűtőtechnológia területén jelentősen elősegítette a műszaki korszerűsítést. 1964-ben jelent meg az „Élelmiszerek gyorsfagyasztása” című szakkönyve. 1966—67-ben ENSZ-ösztön-

díjjal 9 hónapot töltött Nyugat-Európában (Angliában, Franciaországban és a Német Szövetségi Köztársaságban), a liofilezési eljárások tanulmányozása céljából.

1967-ben a Kertészeti és Szőlészeti Főiskola Élelmiszertechnológiai és Mikrobiológiai Tanszékére nevezték ki tanszékvezető egyetemi tanárnak. 1968-ban a tartósipari szak megszervezésével és vezetésével bízták meg. E szakterület tananyagának kialakítása és oktatási rendszerének megszervezése egyaránt az ő nevéhez fűződik.

1969–70-ben a tartósipari szak vezetője. E szak — később kar — oktatásának említett újjászervezése, hazai vonatkozásban elsőként, a kétszintes oktatás bevezetését eredményezte, amely szerint az első három év elvégzése után a hallgatók ún. üzemmérnöki képesítést kapnak, s rátermettség, illetve tanulmányi eredmény alapján folytathatják tanulmányaikat a 4. és 5. éven az okleveles mérnöki képesítés elnyeréséért.

Az egyetemi oktatásban — hazai viszonylatban elsőként — szervezte meg a hűtőipari szakirány hét-féléves oktatását az elméleti, laboratóriumi és üzemi gyakorlati tananyag összeállításával. E tananyag keretein belül saját tárgyként oktatta az alábbiakat: a hűtőtechnológia hőfizikai alapjai; az élelmiszerek hűtőtárolása; az élelmiszerek gyorsfagyasztása; a hűtés alkalmazása az élelmiszeripar és a népgazdaság különböző ágazataiban.

Az egyetemi oktatás mellett a későbbiekben előadott az élelmiszer-ipari szak-mikrobiológus és üzemszervezési szakmérnöki továbbképző tanfolyamokon. Részt vállalt a húsipari szakmérnök-képzésben, ahol a hűtés technológiáját oktatta. 1971 és 1974 között a Kertészeti Egyetem külügyi rektorhelyettese, amely tisztségéhez tartozóan a továbbképzés ügyeit is intézte.

A 70-es években újabb külföldi tanulmányutakat tett. 1971-ben az NSZK-ban a hűtőtechnológiával kapcsolatos kutatásokat és annak oktatását tanulmányozta. 1975-ben Angliában, majd 1981-ben Franciaországban élelmiszer-technológiai kutatásokat végzett és az azzal kapcsolatos oktatási rendszerrel ismerkedett meg.

1980-ban nyerte el a kémiai tudományok doktora tudományos fokozatot „A vízakaktivitás hatása élelmiszerek hőelvonásos (hűtés, fagyasztás, liofilezés) tartósítósakor” című disszertációjával.

1983-ban nevezték ki a Kertészeti Egyetem Élelmiszer-technológiai Intézetének igazgatójává, s egyben az intézethez tartozó Élelmiszer- és Hűtőtechnológiai tanszék vezetésével bízták meg. Tudományos Kutatói tevékenysége elsődlegesen a hűtésre és gyorsfagyasztásra irányul s e téren igen széles körű volt.

Már pályája kezdetétől a hazai növények fajtavizsgálatával foglalkozott, hogy a fagyasztásra minél alkalmasabb fajtákat lehessen kiválasztani. Növényteni kutatásai mellett a gyorsfagyasztás technikai, technológiai folyamatait is mélyrehatóan

tanulmányozta s munkássága révén vezették be a gyümölcs- és zöldségfélék hűtőházi alagutakban való gyorsfagyasztását.

Nemcsak növényi eredetű élelmiszerek fagyasztásos tartósítása, hanem állati eredetűek hasonló módon való tartósítása is kutatási tématerületéhez tartozott. Ezek között kiemelkedő jelentőségű a húsok előhűtési és visszamelegítési s az egyfázisú húsfagyasztás eljárásainak kidolgozása.

Kutatásai egyedülállóak a fagyasztva szárításos eljárás, az ún. „liofilezés” területén. Mintegy 80 élelmiszer-ipari termék ezen eljárással történő konzerválását dolgozta ki az egyes fajtáknak megfelelő egyedi technológiával. Különösen fontosak a kutatási eredményei a hazai kávéfeldolgozás területén.

Az alma tárolásának megoldására tanszéki munkaközössége az ő irányításával dolgozta ki a szabályozott légterű tárolás elméletét s ezen elmélet alkalmazásának technológiáját. Minden új technológiai módszere (elsődlegesen) gyakorlati megoldásra irányult, s így az ipar területén mint új gyártási folyamat hasznosult.

Számos feladatot látott el a hazai és nemzetközi tudományos életben: 1968-tól az Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság élelmiszer-ipari szakértője; 1970-től tagja volt a Tudományos Minősítő Bizottság Szerveskémi Szakbizottságának; a Magyar Tudományos Akadémiai Műszaki Kémiai Bizottságának; az Élelmiszertudományi Komplex Bizottságnak és a Biomérnöki Munkabizottságnak. Ugyanez évtől tagja az International Institute of Refrigeration C 2 Bizottságának, 1975 és 1983 között a bizottság alelnöke; 1971-től tagja az International Union of Food Science and Technology Oktatási Bizottságának. Több alkalommal volt a magyar delegáció vezetője a FAO Codex Alimentarius gyorsfagyasztott élelmiszerek szabványosításával foglalkozó szakértői bizottság ülésein. Aktív tagja volt a Magyar Élelmiszeripari Tudományos Egyesület országos elnökségének és vezetőségének s elnöke a Hűtőipari Gyártmányfejlesztő és Bíráló Bizottságnak.

Egyetemi pályafutása alatt kiváló szakembereket képzett a hazai tartósító-, konzerv- és hűtőipar számára. Tanári magatartását szakmaszeretet és segítőkészség jellemezte.

Szakkönyvek, egyetemi, főiskolai jegyzetek, tanulmányok és szakmai publikációk külföldi és hazai szaklapokban, bel- és külföldön rendezett tudományos értekezleteken elhangzott szakmai előadások egész sora jelzi pályájának ívelését. Mindezen túl csaknem 20 évig szerkesztette a „Hűtőipar” című szaklapot.

Tudományos eredményeinek és oktatómunkájának elismeréseként több alkalommal részesült kitüntetésben.

1960-ban a Szocialista Munka Érdemérem kormánykitüntetését kapta. 1980-ban Állami Díjjal tüntették ki a hűtőipar fejlesztéséért.

1985. április 22-én, 66 éves korában, súlyos betegség következtében hunyt el. Szegeden temették .

Főbb munkái:

Élelmiszerek gyorsfagyasztása Bp., 1964. 276 lap.

Élelmiszerek gyorsfagyasztása (Egyetemi és főiskolai tankönyv) (Szerk.) Bp., 1977. 367 lap.

Almási Elemér—Beke György: Anyag- és gyártásismeret I. Az élelmiszer-ipari tanulóiskola hűtőipar szakán az I. osztály számára Bp., 1963. 195 lap.

Almási Elemér—Erdélyi Lajosné—Sáray Tamás: „Bisztroje Zamorozsivanyie pis-cevih produktov” (Élelmiszerek gyorsfagyasztása) Moszkva, 1981. 406 lap.

Irodalom:

GULYÁS Béla: dr. Almási Elemér 1915—1985. ÉL. 1985. 5. sz.

— —: dr. Almási Elemér (1919—1985) KSZ. 1985. 24. sz.

AMBRÓZY BÉLA (1838—1911)

Bárói, földbirtokos családban született 1838-ban Temesgyarmaton (Temes vm., ma: Jarmata—Románia). Meghalt Temesvárott 1911. január 18-án. Apja, Ambrózy György, előbb követként, majd alispánként tevékenykedett Temes megyében. Középiskoláit Temesvárott kezdte el, de 1853-ban a bécsi Polytechnikumban tanult két évig, amikor innen 1855-ben kimaradt. A 2. dsidas ezred hadnagya lett és több olaszországi hadjáratban részt vett. Conegliánóban Pietro Gardidinál hosszabb időt töltve ismerkedett meg a méhészettel. 1866-ban már századosi rangot ért el, amikor szolgálaton kívüli állományba helyezte magát és apja másik birtokára, Szombathelyre jött vissza.

Itt kötött barátságot Sággy Mihály kámoni (Vas m.) földbirtokossal, aki nek Szombathelyen 1856-ban megjelent Méhész-naptár című munkáját sokat forgatta és ebből megismerte a Dzierzon-rendszert. Sággy tanácsolta, hogy ismeretei megalapozására a magyaróvári és a hohenheimi akadémiát keresse fel, ezen kívül a lipcsei egyetemen is folytatott tanulmányokat, ahol elsősorban nemzetgazdasági kérdésekkel foglalkozott. A megszerzett tapasztalatok alapján 1868-ban 300 kúpos kasban elhelyezett családdal Temes megyei birtokán méhészetet alapított, de rövidesen belátta, hogy a régi módszerekkel nem tud megfelelő eredményeket elérni.

1870-ben hosszabb francia- és németországi tanulmányútra indult. Felkereste Eichstadtban Schmid Andrást, majd Dathet és hosszabb időt töltött Dzierzonnal, „az okszerű méhészet atyjánál”. Az így szerzett tapasztalatok alapján méhészetét csakhamar 1200 családra emelte és 1871-ben megkezdte a próbarajoknak külföldre szállítását. 1873-ban sok ezer bánáti méhcsaládot és királynét szállított. Ez olyan

jövedelmet biztosított számára, hogy az 1870-es évek gazdasági válságát nemcsak leküzdötte, hanem az eladósodott birtokot jórészt tisztázni tudta.

Ambrózy a méhészek és gazdák megszervezésében is jelentős munkát végzett. 1874-ben 90 taggal megalakította a Temes vármegyei Gazdasági Egyesületet és működésének elősegítésére 10 holdas amerikai szőlőtelepet és több részletben 40 000 koronát adományozott. Meleg barátság fűzte Grand Miklóshoz (1837—1893), a buziási tanítóhoz, aki Temes, Torontál, Krassó-Szörény, Bács-Bodrog, Arad, Csanád megyékben „minden községben iskolai méheseket hozott létre”. Együtt 1875-ben megalapították a Délmagyarországi Méhészegyesületet, folyóiratával, az „Ungarische Biene”-vel együtt. Ebben a korszerű méhészet legfontosabb eredményeit bel- és külföldről rendszeresen közölték.

1844-től kezdve a méhészegyesületek egész sora alakult meg Magyarországon, de az Országos Méhészeti Egyesület Ambrózy szorgalmazására csak 1878-ban jött létre, mely tiszteletbeli alelnökének választotta. 1884-ben az ő kezdeményezésére a békésgyulai vándorgyűlésen elhatározták, hogy csatlakoznak az osztrák és német méhészek vándorgyűlés-mozgalmához, mellyel a magyar méhészetet igyekezett elszigeteltségéből kiszabadítani. 1888-ban az Országos Méhész Egyesület elnökévé választotta, mely tisztségéről 1891-ben lemondott. Rövid elnöksége alatt is nagyon sokat tett, hogy a helyi egyesületek beolvadjanak az országos összefogásba.

Grand Miklóssal 1880-ban átvette a „Magyar Méh” című folyóirat szerkesztését, melynek 1881—1884. évi folyamában látott napvilágot „A méh” című munkája, mely lényegében a modern méhészet alapköve, széles körű elméleti és gyakorlati ismeretének bizonyítéka. Könyvalakban 1896-ban jelent meg Temesvárott és összesen három kiadást ért meg.

Ez a munka hosszú időn keresztül a legnagyobb hatású méhészeti mű, nemcsak azért, mert a XIX. század utolsó évtizedeinek legújabb eredményeit ismerteti, hanem azért is, mert olyan olvasmányos stílusban írta, hogy azt az egyszerű emberek is könnyen élvezve tanulmányozhatták. Fejezetei megismertetnek a méhek természetével, a kezelésével és az ahhoz szükséges segédeszközökkel, a méhlevégővel, a méz feldolgozásával, ad továbbá egy olyan méhésznaptárt, mely havonta megismertet a legfontosabb teendőkkal.

Munkájában J. Dzierzon (1811—1906) német méhészmunkásságából merített, akivel állandó kapcsolatban is állott. Dzierzon „azáltal vívott ki magának marandandó nevet, hogy a nevére elnevezett okszerű kaptárt szerkesztve, új irányt adott a méhészetnek. Ugyancsak Dzierzon fedezte fel a méhek partenogenezisét, hogy t. i. a méhkirálynő, sőt bármely dolgozó, meg nem termékenyítve is petéket rakhat...”. Ambrózy az ő általa szerkesztett kaptárt terjesztette, különösen azt a változatát, amit Grand Miklós szerkesztett, figyelembe véve a hazai körülményeket és azokat a javításokat, amit a külföldi méhészek végeztek rajta. A Méhészeti Egyesület kaptárának elterjesztését javasolta, mely két irányba fejlődött: az álló és a vándor kaptár. Erről írja élete utolsó éveiben, hogy a méhészmű „Sohasem csalódik,

ha méhesének egy részét állókaptárakkal, még pedig országosan kedvelt rendszerűekkel szereli fel. Ennél jobb és célszerűbb kaptárt én e hazában nem ismerek. Vándorlásra pedig alkalmazza a kettős ikerkaptárt, melyet én 33 év óta sikerrel használok.”

Ambrózy munkájában részletesen ismertette temesgyarmati méhészetét, melynek létrehozása ugyan tekintélyes beruházást igényelt, de az három év alatt megtörtént. Méhészetében nemcsak a helyhez kötött, az állandó játszott jelentős szerepet, hanem a vándorméhészet is fontos helyet kapott és azt igyekezett minél szélesebb körben elterjeszteni. Eredményei a méztermelésben igen jelentősek, mert míg 1889-ben országos átlagban egy család után 5—6 kg volt a hozam, addig 33—35 kg mézet is pergettek, sőt a vándorlásra vitt családok nem egy esetben az 50 kg-ot is elérték.

A történeti kérdések iránt is érdeklődött, mert munkájában az egyiptomi, római, görög, a középkori méhészet néhány jellemző vonását is megemlíti, elsősorban a külföldi munkák alapján. Ennél még jelentősebb a magyar méhészeti irodalom áttekintése, melynek során a magyarországi méhészetre vonatkozó latin, magyar, német, szlovák nyelvű munkák közül 170-et sorol fel.

Ambrózy széles körű szakismerete mellett nagy nyelvtudása is alkalmassá tette arra, hogy Darányi Ignác 1896-ban a Földművelésügyi Minisztérium méhtenyésztésügyi szaktanácsadójának nevezte ki. Már ezt megelőzően is nagy érdeklődést mutatott a kiállítások és külföldi kapcsolatok iránt, hiszen 1872-ben része volt a Bécsi Nemzetközi Méhészeti Kiállítás előkészítésében. A következő évben a Buziáson rendezett tárlatba is bekapcsolódott. A millenniumi kiállítás méhészeti részlegét éppen úgy segítette, mint a Magyar Mezőgazdasági Múzeum első méhészeti bemutatóját. A legnagyobb sikerét ezen a téren 1900-ban Párizsban, 1903-ban Bécsben érte el. Ez utóbbin a nemzetközi rendezőbizottság megállapította, hogy „a méhtenyésztés fejlesztésére szolgáló intézmények létesítésében az irányítás és vezetés szerepét Magyarország vette át”. Ambrózy azonban ehhez hozzáfűzte, hogy a méz háztartásbeli és ipari felhasználásában még más országok mögött nagyon elmaradtunk.

Sok egyéb ténykedése közül érdemes megemlíteni, hogy a Vöröskereszt meghonosításának egyik Úttörője volt. 1884-ben, mint a Vöröskereszt hadegészségi oszlopának parancsnoka működött a szerb—bolgár háborúban. Tanulmányozta Franciaországban az ilyen intézményeket. 1876-ban a szerb hadsereg soraiban harcolt a törökök ellen. 1887-ben a lippai választókerület országgyűlési képviselőnek választotta és azt képviselte két cikluson át a parlamentben

Még élete utolsó szakaszában is 300—400 családból állott méhészete és 80—100 családot szállított külföldre. Ambrózy nagy érdeme, hogy a magyar méhészetet igyekezett európai színvonalra emelni, széles körben elterjesztette a vándorméhészetet és elsőnek kísérletet tett arra, hogy a magyarországi méhészetre vonatkozó

irodalmat összegyűjtse. A különböző méhészeti egyesületek megalapításával, vándorgyűlések rendezésével az érdekképviselet alapjait rakta le; jó kapcsolatot teremtett a külföldi: osztrák, német, francia, olasz szakemberekkel.

Főbb munkája:

A méh. Temesvár, 1905. 624 lap.

Irodalom:

— —: Báró Ambrózy Béla. B. (Kt. melléklete). 1896. 7. sz.

B. E.: Ambrózy Béla báró 1838—1911. Kt. 1911. 7. sz.

B. E.: Ambrózy Béla báró. GL. 1911. 63. évf. 69. sz.

B. E.: Báró Ambrózy Béla. MaM. 32. évf. 2. sz.

— —: Báró Ambrózy Béla. (In: Emlékkönyv a német, osztrák és magyar méhészek Pozsonyban, 1914. évi . . . 59. vándorgyűlése alkalmára.) Bp., 1914.

D. T.: A méh. MGSz. 1915.

AMBRÓZY-MIGAZZI ISTVÁN (1869—1933)

A Nyitra közelében lévő Malonyai- és a Vas megyei Jeli Arborétum alapítója, megalkotója 1869. március 5-én született Nizzában, jómódú arisztokrata családból. Középiskolai tanulmányait 1880-ban a bécsi Therezianumban kezdte meg. Ugyancsak Bécsben, később a belgiumi Louvainban, végül Budapesten jogot tanult. Politikai tudományokból szerzett doktorátust. Földbirtokos, országgyűlési képviselő, a főrendiház örökös tagja volt. A politika azonban igazán sohasem érdekelte. Korai ifjúságától a természet, a növény- és állatvilág megismerése kötötte le figyelmét, szórakozása a botanizálás volt. Több éves munkával összegyűjtötte környezetét, Tana (ma Tanakajd), Gyöngyösapáti, Vörösvár, Somogytárnóca növényeit, s azokat szakszerűen herbáriumba rendezte. A szülői ház, az

arisztokrata rokonság gondozott parkjaiban viszont a távoli világrészekről származó fák és cserjék meghonosítását, fejlődését tanulmányozhatta. Felnőtt ifjúként hosszabb utazásokat tett a Genfi-tó vidékén, a Földközi-tenger mellékén Marseille-be, Nizzába. Algírban megismerkedett Constantine, Biskra, Tanger, majd a spanyolországi Cádiz és környéke mediterrán éghajlatot kedvelő örökzöld lomblevelű fáival, cserjéivel. 1891-ben tért vissza Magyarországra, s ekkor már az a gondolat foglalkoztatta, hogyan lehetne a Földközi-tenger vidékéről származó növényekkel egész éven át zöldellő kertet létesíteni Európának e hidegebb éghajlatú területén.

A növények — ahogyan magát nevezte — „fanatikus barátja” 1892-ben házasságot kötött Migazzi Antónia grófnővel, s ezzel egyidejűleg a Bars megyei malonyai (ma: Mlynany — Csehszlovákia) birtok tulajdonosa lett. Ambrózy először itt valósíthatta meg korábbi elképzeléseit. Tervszerű munkával, hosszas kísérletezés-

sel alakította át a kastélyt körülvevő gyertyánnal kevert gyér tölgyes erdőt Európa egyik legszebb örökzöld kertjévé.

Az első telepítéseket 1894-ben kezdte meg. Német faiskolából 16 növényfajt hozatott, s ebben az évben vetette el azokat a magvakat is, amelyeket feleségével a Genfi-tó partján, Spanyolországban, a Kanári-szigeteken összegyűjtött. Ambrózy 22 évi malonyai tartózkodása alatt kertjében mintegy 700 fajból, változatból és formából álló páratlan gyűjteményt létesített, ahol Olaszországból, a Balkán-félszigetről, Kis-Ázsiából, a Távolszigetről, Amerikából származó különleges növények is pompáztak. Az 55 hektáros területen elsőként honosította meg a bambuszokat, a szabadföldi és szobai dísnövényként ismert havasszépe Rhododendron-fajokat, a babérféléket, a szkimmiákat, kalmiákat, az örökzöld tölgyeket, az örökzöld lonicera cserjéket és a díszkertészetnek sok más addig ismeretlen fajait. Munkásságával bebizonyította, hogy ezek a Kárpátok közelében is jól fejlődnek, „és nem az éghajlat, hanem az előítéletek az örökzöld lomblevelűek megtelepítésének akadályai”. Ambrózy gondos kísérletezéssel válogatta ki azokat az örökzöld lomblevelű növényeket, amelyek Malonya éghajlati viszonyait elviselték, és a téli fagyokat takarás nélkül átvészelték. Új növényei számára a környezet megváltoztatásával teremtett kedvező feltételeket. A hűvösebb éghajlatot kedvelőket a park nedvesebb részeire telepítette, ugyanakkor a kiegyenlített atlanti hőmérséklethez szokott fajokat tűlevelű fasorok árnyékával védte az erős nyári napsütéstől.

Az így létrehozott mediterrán jellegű parkjában ezernél több magyalcserje piros-sárga színű terméseivel, s a 150 000 darabból álló babérmeggyilégeivel sikerült legnagyobb hatást elérnie. „Malonyán az ősz nem szomorú —, emlékezett Ambrózy munkája gyümölcsére.” Az örök életnek ebben a kis világában soha nincs megállás, ősz és tavasz, „még” és „már” szünet nélkül folynak egymásba, ahol minden virág, minden téli napsugár tízszeresen hat, a színhatások egymást kölcsönösen megerősítik, és majd a délvidék telében, majd az észak honában képzeljük magunkat”.

Ambrózy 1914 telén családjával nővére birtokára, Tanára költözött, többé nem tért vissza Malonyára.

Az azóta továbbfejlesztett arborétum a Szlovák Tudományos Akadémia növényhonosítási és dendrológiai kutatóbázisa. A világhírűvé vált „Arboretum sempervirens” ugyanakkor egész éven át, de különösen májusban, az örökzöld cserjék virágzása idején kedvelt kirándulóhelye a természet rajongóinak.

Ambrózy néhány évi tanai tartózkodása után 1917-ben mintegy 200 ha-os birtokot vásárolt a családi birtok szomszédságában, a Vas megyei Kám község közelében, Jeliháláson. Itt az Alpok nyúlványa alján fekvő, elhanyagolt, legeltetéssel kizsárolt, ritkított erdős területen szándékozott újabb, a malonyai arborétumnál különlegesebb botanikus kertet létesíteni. Nagyszabású tervét 1923-ban a Természettudományi Társulat őszi ülésén is ismertette. „Magyarországon a tavasszal léptem ismét kertészeti aktivitásba Vas megyében . . . Szülővármegyében,

melynek flóráját és klímáját legjobban ismerem, ahol régebben és a legtöbb helyen kertészkedtem, kiindulva tanai kertemből, amelybe negyven éve hordom a növényeket, és ahová sok szivárgott Malonyáról is, és a szintén vezetésem alatt álló tömördi kertből, szándékozom Jeli változatos növénytakaróját megmenteni, és a gazdag honosítási lehetőséget kihasználni.” A következő évben nagy lendülettel látott elképzelése valóra váltásához. A leendő arborétum területén megtiltotta a legeltetést, majd ezrével ültette el a dunántúli területekről összegyűjtött és a külföldön vásárolt növények magvait, gumóit. Számos kísérleti parcellát létesített, faiskolákat, csemetekerteket alakított ki. A hazai tájakra jellemző hagymás, gumós és évelő növényeket ugyanakkor 10—100 négyzetméteres foltokban már végleges helyére ültette. A sovány talajú nyíres fenyérekben elszaporodott csarab növény között rövid idő után rhododendronok, áfonyák, liliomok, nárciszok, nőszirmok, jukkák, borbolyák, kecskerágók, fagyalok, japánsomok — vásárlással és cserével szerzett különleges fenyők, a tavak környékén mocsári virágok, a tavakban vízi-
virágok sokasága díszlett.

Bámulatos energiája, a botanikus kert kialakításában elért eredményei magához vonzották a szakma hazai és külföldi kiválóságait.

„Az egész üzemben magam vagyok generális, adjutáns, írnök, de részben nap-számos is, amennyiben 50—100 000 dugványt sajátkezűleg csinálók”, árulkodik egyik levélrészbe felfokozott munkaintenzitásáról.

Alig telt el hat esztendő az első munkák után, amikor az általa elnevezett „Hortus Botanicus Jeli” szakmai különlegessége teljesen kibontakozott.

Nagyszabású tudományos munkáját azonban rövidesen gyógyíthatatlan betegsége szakította félbe. A kert, sok viszontagságot átvészelve, alkotójának halála után mintegy negyedszázaddal később indult újabb fejlődésnek. 1947-ben állami tulajdonba került. Kezelője a Sárvári Állami Erdőgazdaság. Az arborétumban 1958 óta minden év májusában „Jeli Napok” rendezésével róják le tiszteletüket a nagy tudós hálás követői.

Bár ifjúkorában Ambrózy jogi ismeretekből szerzett diplomát, mégis a botanika területén végzett munkájával, az örökzöld lomblevelű növények meghonosításával, újszerű kertrendezési tervei valóra váltásával szerzett maradandó érdemeket. Kora ifjúságától minden alkalmat megragadott, hogy e tudomány fejlődését elősegítse.

Az 1899-ben a magyar dendrológia, 1910-ben a fővárosban létesítendő botanikus kert érdekében eredményesen emelt szót a főrendiházban. Tervei között szerepelt a Gellért-hegynek, a Duna-szakasz Nagymarostól Vácig húzódó hegyoldalainak betelepítése örökzöld lomblevelű növényekkel. Sőt a Balaton északi részét is ezekkel kívánta beültetni. Hitte és vallotta, hogy ebből a magyar botanikának számottevő tudományos és anyagi előnye származna. Mindezekben túlmenően Közép-Európa több államában olyan parkok létesítéséről álmodozott, „melyek

egymástól függetlenül, de egymással szoros kapcsolatban működnének, kidomborítva és kihasználva saját lehetőségeiket.

E gondolat jegyében született meg a Prága melletti pruhonicei arborétum. Létesítője a spanyol származású, egy ideig Prágában diplomáciai szolgálatot teljesítő Sylva Taruca, aki Ambrózy jó barátjaként, annak hatására hozta létre az arborétumot, kicserélve kölcsönös eredményeiket. „Botanikai kutatásairól elsősorban a német szaklapokban, a „Botanikai Közlemények”-ben, a „Kertészeti Szemlé”-ben számolt be. Többsége azonban kéziratban maradt, amelyeket a Malonyai Dendrobiológiai Arborétumban, a szombathelyi Savaria Múzeumban, a soproni Erdészeti és Faipari Egyetemen és a Tanakajdi Növényvédelmi és Agrokémiai Állomáson őriznek.

A természet örökös rajongója, a jeli lakóinak „virágos grófja” 1933. augusztus 31-én hunyt el Tanán. Kívánságára a Jeli Botanikus Kertben, az általa korábban megjelölt helyen tették örök nyugovóra. Születésének 100. évfordulója alkalmából a kert örökzöld fái között elhelyezték a dendrológia tudósának vadkörtefába faragott szobrát, aki „kertépítészeti talentumát a közösség, az egész társadalom gyönyörködtetésére, szépezékének fejlesztésére kívánta felhasználni.

Főbb munkái:

Növényrezervációk és parkok Közép-Európában és Magyarországon. BK. 1922.
Szabadföldi jukkák. KSzl. 1931.

Télálló örökzöld növények. KSzl. 1931.

Irodalom:

MOESZ Gusztáv: Gróf Ambrózy-Migazzi István dr. KSzl. 1933.

RAPAICS Rajmund: Magyar kertek. Bp., 1940.

RÓTH Gyula: Megemlékezés dr. Ambrózy Istvánról. Er. 1960.

GEJZA Steinhübel: Ambrózy-Migazzi István szerepe a kertépítésben. SMK. 1964.

LUSSA Vince—TEMESI Lászlóné: Arborétumok Vas megyében. Bp., 1977.

—: Ambrózy—Migazzi István. (In: Vasi életrajzi bibliográfiák.) Szombathely, 1984.

ANDRASOVSZKY JÓZSEF (1889—1943)

A neves botanikus, a hazai ampelografia kiváló művelője 1889. augusztus 15-én született a Szepes megyei Jekelfalván (ma: Jaklovce — Csehszlovákia). Édesapja, Andrasovszky Béla ugyanott jegyző, majd Gölnicbánya (Szepes vm., ma: Göllnic — Csehszlovákia) polgármestere. Andrasovszky Józsefnek 5 testvére volt (4 fiú és 1 lány). Az elemi iskolát Gölnicbányán, középiskolai tanulmányait Iglón (Szepes vm., ma: Spisská Nova Ves — Csehszlovákia) végezte jeles eredménnyel. Természettudományi tanulmányait a budapesti tudományegyetemen kezdte el, majd Bécsben fejezte be. 1914-ben bölcsészdoktori címet szerzett „Summa cum laude” eredménnyel.

Még egyetemista korában 1911-ben részt vett egy hat hónapig tartó (márciustól szeptemberig) kis-ázsiai expedícióban. Résztételének lehetőségét a Szepesi Egyesület és a Turáni Társaság biztosította. Visszatérése után tapasztalatairól a növényteni szakosztály 1911. november 8-án tartott ülésén számolt be. A szakosztály elnöksége és tagjai lelkesen fogadták, és nagyra értékelték vállalkozását, hogy szűkös viszonyok között, ifjú merészséggel indult a nagy útnak, amelyről igen szép és értékes növénygyűjteménnyel tért haza. Útjáról, eredményeiről több ismertető előadást tartott a szakosztály ülésein és cikket írt a szakosztály kiadványába, a „Botanikai Közlemények”-be.

1912-ben a Központi Szőlészeti Kísérleti Állomás és Ampelológiai Intézetnél helyezkedett el, asszisztensi besorolásban a biológiai osztályon. Itt bekapcsolódott Istvánffi Gyula igazgató szőlőnemesítői munkájába. Összeállította az 1903-tól 1913-ig terjedő időszakban előállított, és már termést érlelő szőlőhibridek jegyzékét, melyben ismertette a szülőpárokat és keresztezésükből létrejött hibridek fő jellemző tulajdonságait, a levél, a fürt, a bogyó jellegzetességeit.

Az első világháború alatt és az utána következő évek során az intézeten belül rendkívül sok változás történt. Eddig öt épületben, ettől kezdve egy épületben működhetett tovább, kibővült feladatkörrel. Szervezete is módosult. Az osztályok más név alatt szerteágazó feladatot láttak el. Elsősorban a háborúból eredő természeti és növényvédelmi problémák megoldásában vettek részt. Ebben az időszakban (1915—1920) Andrasovszky a „patológiai osztályon” dolgozott. Az osztály munkatársai — így ő is — a szőlősgazdák számos növényvédelmi szakkérdéseire válaszoltak, sok beküldött anyag vizsgálatát intézték, ezenkívül rézgálicpótló, kénpótló és raffiapótló anyagok vizsgálatával foglalkoztak. Sántha László asszisztens társával együtt a hazai rézgálicgyártásnál is segédkeztek.

1920 után az intézet újraszerveződött. Andrasovszky az 1. osztályon, a szőlő élet- és kórtani osztályán dolgozott. 1922-ben kísérletügyi adjunktussá nevezték ki. A szőlő alaktani kérdéseivel foglalkozott elsősorban. Emellett az 1920-as évek elején kísérleteket folytatott a peronoszpóra elleni védekezésekkel kapcsolatban. A hazai gyártmányú rézgálicpótló szereket próbálták ki Sántha Lászlóval együtt. Főleg a Chinoin Vegyipari Rt., a Salan Művek és néhány magánvállalkozó készítményeit vizsgálták Tarcalon, Egerben és Kecskeméten, kísérleti szőlőtáblákban. A vegyszereket különböző időszakokban, különböző töménységben, megfelelő ismétlésekben permetezték, illetve porozták. A kontroll a bordóílével permetezett szőlő volt. A kísérletek során bebizonyították, hogy néhány új növényvédő szer — bár a hatóanyag ezeknél is a réz, illetve különböző vegyülete — hatásosnak mutatkozott a peronoszpóra elleni védelemben.

Tudományos munkásságának legjelentősebb területe a szőlőmagvak diagnosztikus vizsgálata és értékelése, de mindenekelőtt a termesztett szőlőfajták rendszerezése és feldolgozása. Mindkét témája úttörő jellegű, mert hazai viszonylatban eddig senki sem — külföldön is kevesen — foglalkoztak ezekkel a kérdésekkel.

Istvánffi Gyula, az intézet igazgatója, hívta fel figyelmét a szőlőfajták meghatározását segítő szőlőmagvak alaktani (morfológiai) vizsgálatára. Kutatásai során 36 szőlőfajta magját vizsgálta. Diagnosztikus elemzésénél figyelembe vette a magvak legfontosabb tulajdonságait: a mag általános alakját, mely függ a mag törzsének és csőrének alakjától; a mag tömegét, illetve nagyságát. Az egyes fajták magjairól rajzot is készített. A magvakat tulajdonságaik alapján rendszerbe foglalta, illetőleg a szőlőfajtákat magjuk szerint csoportokba osztotta, azzal a céllal, hogy e csoportosítás a fajták meghatározásánál segédletként felhasználható legyen. A magvak diagnosztikus vizsgálata igen jelentős a szőlőfajta-kutatásban. A korabeli szakemberek nemcsak hogy felfigyeltek eredményeire, hanem fajtakérdések további vizsgálatánál fel is használták.

Munkássága a szőlőfajták tudományos rendszerezése és feldolgozása területén alapvető. Az európai fajták leírásához a szőlőnövény legfontosabb részeit vizsgálta (vitorla, levél, virágzat, fürt, bogyó, mag, vessző), mint fontos bélyegeket a fajták megkülönböztetésére.

A vitorla, a fiatal kibontakozó levélkék, és főleg a kifejlett levelek nemezségét, szőrözöttségét rendkívül fontos tulajdonságnak tartotta. A fajták megkülönböztetésére felhasznált eddigi bélyegeket is vizsgálta a leveleknél (nagyság, vállból, erezet, fogazat, levéllemez felülete, színeződése, levélnyel stb.). A virágzat diagnosztikai értékét jóval csekélyebbnek tartotta, mint a vitorláét vagy a levélét. Az érett fürtöt, a bogyó alakját, színét, a fürtnyelét is meghatározónak, de a magvakat viszont kiemelten fontos fajtaismérvnek tartotta. Ampelográfiai tanulmányában összegezte megfigyeléseit, és ezek alapján a fontosabb és gyakoribb fajták rövid jellemzését közölte a különleges ismertetőbélyegek kiemelésével.

A szőlőfajták rendszerezésére vonatkozó munkásságát nagyra értékelték. Kiváló szakembernek tartották. Jávorka Sándor a „Magyar Flóra” című növényhatározó kézikönyvének megírásakor őt kérte fel a szőlőfajták rendszertani leírására, a fajták meghatározására. Jávorka Sándor műve, bár határozókönyv mintájára készült, tartalom tekintetében messze túlhaladta egy ilyennek kereteit. E könyv segítségével minden hazai növényfajt könnyen meg lehetett határozni, de gondot fordított a szerző az egyes fajok elterjedésének feltüntetésére is. Nagy előnye e műnek, hogy a mezőgazdaságban termesztett növényeket is — felkért szakértők közreműködésével — feldolgozta. Ezek megírása sok nehézséget jelentett, tekintve, hogy e növények tudományos fajtaleírása hazánkban igen elmaradott volt. Andrasovszky szőlőfeldolgozása, mely a „Magyar Flóra”-ban 1925-ben jelent meg, úttörő munka. Az eddigi fajtaleíró munkássága során leírt bélyegek alapján készítette el azt a „határozó kulcsot”, melynek segítségével az egyes szőlőfajok és -fajták meghatározhatók. Ő a *Vitis vinifera*-t (kerti szőlő) a következő fajokra bontotta: *V. byzantina* — Chasselas-k; *V. allemannica* — burgundiak; *V. deliciosa* — muskotályok; *V. antiquorum* — makkszőlők; *V. mediterranea* — csókaszőlők; továbbá ezek hibridcsoportjai. Rendszere igen nagy figyelmet keltett, de mégsem fogadták el teljesen, mert a *Vitis vinifera* L. földrajzi, ökológiai fajtacsoportjait a faj rangjára emelte. Fajtarendszerének bélyegét Negrul' A. M. ismerte fel, és fejlesztette tovább. Ezt a rendszert széles körben alkalmazták csaknem napjainkig. Andrasovszky érdeme az, hogy a *Vitis vinifera* fajba sorolható fajták első tudományos, természetes rendszerét elkészítette, és ezzel alapot nyújtott ennek további kiszélesítésére.

Andrasovszky József szerény, zárkózott, nagybeteg tudós volt. Jelentős eredményei mellett azonban számos tervét nem tudta megvalósítani, betegsége miatt. Korán nyugdíjba ment. 54 éves korában, 1943. március 7-én Budapesten meghalt, a Kerepesi úti temetőben temették el.

Főbb munkái:

Előzetes jelentés Kisázsia sztyeppe területén 1911-ben tett utazásomról. BK. 1912. 2. füz. 57—70. lap.

A M. kir. Ampelológiai Intézet által dr. Istvánffi Gyula egyetemi tanár, igazgató vezetése és irányítása mellett 1903-tól kezdve előállított szőlőhybridek jegyzéke. AIÉ. 1914. 92—98. lap.

A szőlőmagvak diagnosztikus értéke. AIÉ. 1915—1916. Bp., 1917. 49—60. lap.

Vitis L.: Szőlő. (In.: Jávorka Sándor: Magyar Flóra.) II. köt. Bp., 1925. 701—709. lap.

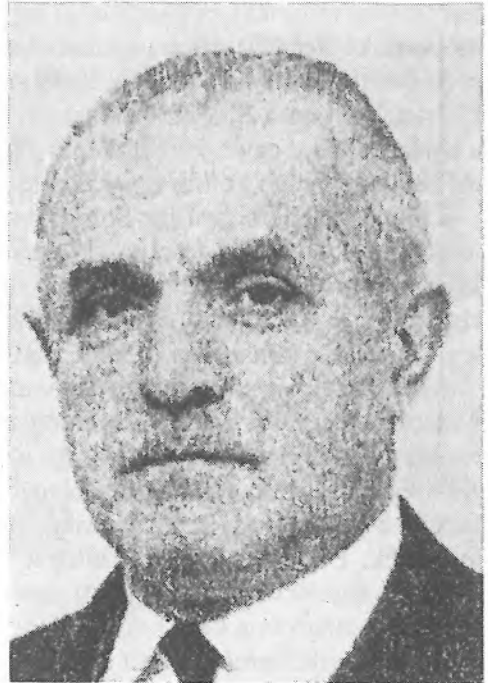
Ampelográfiai tanulmányok. A M. kir. Szőlő- és Borgazdasági Központi Kísérleti Állomás (Ampelológiai Intézet) Évkönyve. 1921—1925. 1. füz. Bp., 1926. 107—129. lap.

Andrasovszky József—Sántha László: Peronoszpóra elleni védekezési kísérletek 1923. és 1924. évben. A M. kir. Szőlő- és Borgazdasági Központi Kísérleti Állomás (Ampelológiai Intézet) Évkönyve 1921—1925. 1. füz. Bp., 1926. 21—28. lap.

ANGELI LAMBERT (1916—1971)

Isztiméren született egy tizenhat gyermekes földműves család hetedik gyermekeként 1916. december hó 10-én. Édesapja Angeli Márton földműves volt, édesanyja Winkler Teréz a gyermekeket nevelte és a házkörüli teendőket látta el.

Elemi iskoláit Isztiméren, középiskolai tanulmányait Székesfehérváron a Cisztercita Gimnáziumban végezte. 1937-40-ben a Kertészeti Tanintézetben, illetve a Kertészeti Akadémián folytatott tanulmányokat. 1944-től a Kertészeti és Szőlészeti Főiskola tanársegédje, majd az Agrártudományi Egyetem Kert és Szőlőgazdaságtudományi Karának adjunktusa, később a Kertészeti és Szőlészeti Főiskola docense volt. Huszonhét évig nevelte a Kertészeti felsőoktatásban a zöldségtermesztő szakembereket. 1952. őszén az addig

végzett tudományos munkája elismeréseként megkapta a mezőgazdasági tudományok kandidátusi fokozatát. 1963-ban tanulmányutat tett Csehszlovákiában a zöldség-hajtás, paprikatermesztés és a felsőfokú Kertészeti szakoktatás helyzetének tanulmányozására. 1965-től 1971. május 9-én Budapesten bekövetkezett haláláig a Kertészeti Kutató Intézet kötelékében tudományos főmunkatársként dolgozott. Munkásságáért 1971-ben Fleischmann Rudolf emléklapet kapott.

Fő kutatási területe a zöldségtermesztés, főleg az étkezési paprika kutatása, agrotechnikai kísérlete és nemesítése volt. Érdeklődési köre a zöldségtermesztés területén belül a növények állománysűrűségi problémáira, egyes zöldségfajok öntözésének kérdéseire, a fajták összehasonlító értékelésére és új tájfajták felkutatására terjedt ki. Nagy előrehaladást jelentettek a szabadföldi termesztésben és a hajtásban egyaránt az állománysűrűségi kísérletei segítségével feltárt összefüggések. Eredményei nyomán világhosszá vált, hogy a termőterület borítottsága alap-

vetően meghatározza a növények fényhasznosítási, hő — tápanyag- és vízgazdálkodási lehetőségeit, módosítja a kártevők és a betegségek elleni védekezés eredményességét. A kísérletek bebizonyították, hogy minden egyes zöldségfaj tenyészterület igényét külön meg kell határozni figyelembe véve a fajták igényeit, és a termesztés módját. Az állománysűrűségi kísérletekhez hasonlóan mérőföldkövet jelentettek, s napjainkig elévülhetetlen eredményekkel szolgáltak a zöldségtermesztés fejlesztésében a szakaszos vetési kísérletei, amelyekkel az élettényezőket, a fajtákat, a termesztési módokat és eljárásokat figyelembe véve a legmegfelelőbb szaporítási időpontokat lehetett meghatározni. A szaporítási időpontok kiválasztása a korai és az össztermés mennyiségét is 20-40 százalékban befolyásolja. A szakaszos vetési kísérletek nyomán elterjedt szakaszos vetési módszernek köszönhetjük azt is, hogy a zöldségkínálat egyre jobban képes alkalmazkodni az exportpiacok igényeihez és elő tudja segíteni a konzervgyárak feldolgozási kapacitásának jobb kihasználását.

Különös jelentőséggel bír Somos Andrással együtt írt, hazai kutatási eredményekre alapozott Zöldségajtás című munkája, mely hazánkban a felszabadulás után az első elérhető kézikönyv volt a zöldségajtás irodalmában. A könyv elsősorban a hajtással foglalkozó szakemberek számára jelentett módszertani segítséget, megválaszolva a hajtással kapcsolatos legfontosabb kérdéseket.

A későbbiekben a hazánkban termesztett zöldségfajok közül elsősorban a paprika termesztésével és nemesítésével foglalkozott. Az étkezési paprikákkal kapcsolatos kutatást ő kezdte meg hazánkban az ötvenes évek elején. A Kertészeti Egyetem Zöldségtermesztési Tanszékén dolgozott, amikor ismertté vált első kiemelkedő fajtája a Csipmentes cecei paprika, melyet az ország vetésterületének 60%-án termeltek. Ebben az időben született az első magyar hibridpaprika (a H-2-es). További elismert fajtái a Javított cecei, a Kupos a Tétényi hajtatási zöld F₁, a Csokros csüngő és a Csokros felálló ugyancsak elterjedtek országszerte, s a hazai étkezési paprikatermés alapját adták. A csokros fajták nemesítését a tanszék budai telepén kezdte. Ezek voltak az első lépések a később legjobban bevált Fehérözön előállításához. Agrotechnikai kutatásokat is folytatott. E téren elért eredményei nagyban hozzájárultak a paprika termésátlagok növekedéséhez. A szaporítási időpontok, tenyészterület, a víz (öntözés), tápanyag utánpótlás (trágyázás) meghatározása a mai technológiák alapjait szolgálták.

A paprikanemesítés mellett, behatóan tanulmányozta a gombatermesztés lehetőségeit üvegházakban és melegágyakban, ezzel új hasznosítási módokat talált az említett létesítmények őszi és téli gazdaságos üzemeltetésére. Hasonló célból végezte cikoria-hajtatási kísérleteit is.

Nem sokkal halála előtt vírusrezisztencia kutatásokat is kezdett. Szakmai tevékenységének eredményei tudományos közleményekben, szakkönyvekben jelentek meg.

1981-ben Soroksáron, a Kertészeti és Szőlészeti Egyetem kísérleti telepén mellszobrot állítottak Angeli Lambertnek.

Főbb munkái:

Zöldségtermesztés. Bp., 1956. 408 lap.

A paprika termesztése. Bp., 1958. 44 lap.

Paprikatermesztés (Az étkezési paprika termesztése). Bp., 1959. 168 lap.

A gyepkockás paprika-termesztés. Bp., 1961. 40 lap.

A fajta és az ültetési időpont hatása a növényházi paprikahajtás gazdaságosságára. Bp., 1966. 30 lap.

Somos András—Angeli Lambert: Zöldség-hajtás. Bp., 1956. 228 lap.

Somos András—Angeli Lambert: Korszerű csiperketermesztés. Bp., 1960. 188 lap.

Irodalom:

— —: Nemesítők kitüntetése. KSz. 1971. 6. sz.

— —: Angeli Lambert 1916-1971. KSz. 1971. 20. sz.

— —: Dr. Angeli Lambert 1916-1971. K. 1971. 3. sz.

TÚRI István: Angeli Lambert hagyatéka. KSz. 1981. 19. sz.

ANGYAL DEZSŐ (1852—1936)

1852. augusztus 30-án született Pesten, jómódú nemesi családból. Édesapja, aki Ercsiben gazdatisztként működött, a 48-as szabadságharc leverése után vagyonát és állását elvesztette (a szabadságharcban nemzetőr őrnagy volt), és bujdosásra kényszerült. Horvátországba költözött, és a rumai uradalomban gazdatiszti állást vállalt. Fiát Pesten, a nővérénél neveltette tovább. Angyal Dezső középiskolai tanulmányai alatt a kertészet iránt olyan nagyfokú érdeklődést mutatott, hogy szülei 1866-ban beiratták az Entz Ferenc vezetése alatt álló Vincellér-, Kertész- és Pincemestereket Képző Gyakorlati Tanintézetbe. Tanulmányait 1869-ben kitűnő eredménnyel fejezte be.

A fiatal kertész édesapja közelében, ugyancsak a rumai uradalomban vállalt gyakornoki állást. Innen rövidesen tá-

vozott, mert 1870. őszén Entz Ferenc visszahívta iskolájához, az akkor átszervezett Országos Magyar Gazdasági Egyesület Budai Vincelléreket és Pincemestereket Képző Tanintézetéhez. Angyal a megtisztelő felajánlást örömmel elfogadta. 1871. és 1882. között, kisebb megszakításokkal, a tanintézetben oktatott. 1876-ig közvetlen munkatársa volt Entz Ferencnek, aki mellet sokat tanult, látóköre tágult. Szerkesztette a Borászati Füzeteket, fordította a lap számára a külföldi kéziratokat és nyomdakész formába írta mesterének tollbamondott cikkeit. A közösen eltöltött gazdag évek hatása, emléke vezette további munkásságában. 1876-ban Entz súlyosbodó szembetegsége miatt nyugalomba vonult. Utóda Molnár István lett, aki mellett Angyal segédtanárként működött. Az iskola, amely az Országos Magyar Gazdasági Egyesület tulajdonában volt, 1880-ban állami kezelésbe került.

Angyalt 1882-ben a tarcali vincellérképezdéhez helyezték át, ahonnan 1883. augusztus 15-én újból visszakerült Budára. 1887-ben Villási Pál főkertész helyette-

sévé nevezték ki a Keszthelyi Gazdasági Tanintézethez, de még abban az évben újra visszahelyezték a budai iskolába. A sok hányattatást megunva elfogadott egy újabb meghívást, és így 1888. szeptember 1-én a Vallás és Közoktatásügyi Minisztériumhoz tartozó budapesti Polgáriiskolai Tanítóképzőhöz kérte át magát. Itt rendes tanárként működött és a kertészetet oktatta, de a mezőgazdaság más ágaiból is tartott előadásokat, vezette a gyakorlatokat és az iskola sokoldalú gazdaságát.

A kertészeti szakoktatás átszervezése a század végén már elkerülhetetlenné vált. Molnár Istvánra bízta a Földművelésügyi Minisztérium e feladat megoldását, aki Angyal Dezsőt kérte fel segítőtársnak, és ő készséggel vállalta el az újabb megbízását. 1891-től újra a Vincellérképzőhöz került rendes tanári kinevezéssel. Itt teljes lelkesedéssel vett részt az intézmény átszervezésében, melynek eredményeként 1894-ben megalakult a mai Kertészeti Egyetem jogelődje, a Kertészeti Tanintézet. Igazgatóvá Molnárt, helyetteséül Angyalt nevezték ki. Három év múlva Molnárt új, fontos állami megbízásai miatt felmentették igazgatói tisztségétől, s 1897. január 3-án Angyalt nevezték ki a Tanintézet igazgatójává. Ezt megelőzően külföldi tanulmányutat tett. Nagy tudásának, tapasztalatának, szervezőképességének kibontakozására igazán új munkakörében nyílt alkalma. A Tanintézetet állandóan továbbfejlesztette, tökéletesítette. Az igazgatói teendők mellett gyümölcsstermesztést, szőlőművelést, gyümölcs- és szőlő-fajtaismeretet tanított. A tanításban magas mércét állított saját maga és tanártársai elé. A természettudományos szemléletre és az általános műveltség megszerzésére építette az oktatást.

Angyal kezdeményezésére a tanintézetben többszintes oktatást folytattak. A tanintézet fő feladatának a felsőszintű képzést tartotta. Az oktatási rendszer három főirányra tagolódott: a nyersfogyasztásra alkalmas kertészeti termékek termesztésének elmélete és gyakorlata, a nyersanyag ipari tartósításának elmélete és gyakorlata, végül az egészséges és szép környezet kialakításának elméleti és gyakorlati oktatása. Az előadók alapos és átgondolt szervezési munkáját bizonyítja, hogy ez a hármas felosztás jellemzi ma is a Kertészeti Egyetemet.

Az Intézet középszintű oktatásában kertész segédek képeztek ki 1 éves tanfolyam keretében. Alsó szinten többhetes elméleti és gyakorlati tanfolyamokat szerveztek. Ezen kívül állandó szaktanácsadással szolgáltak a szakembereknek és a gazdaközönségnek különböző tanfolyamokat tartottak. Az oktatás tárgyi feltételeit is állandóan tovább fejlesztették. Az intézet pomológiai törzskertjét Európa egyik leggazdagabb és legjobban gondozott fajtagyűjteményévé fejlesztették. Gazdag dísznövény-anyaggal rendelkező arborétumot alakítottak ki, korszerű hajtató-, szaporító- és növényházakat építettek. 1898-ban Angyal szervezésével létrehozták a Budaörs Kamaraerdei törzsgyümölcsöst, mely hosszú távon a gyakorlati oktatás és a nagyobb területű gyümölcskísérletek lehetőségét biztosította. A tanárok Angyal irányításával kutató munkájukban a termesztés, a fajták, a szaporítás, nemesítés, feldolgozás kérdéseivel foglalkoztak.

Angyal a Kertészeti Tanintézetet nemzetközileg is elismert felsőfokú oktatási intézménnyé fejlesztette. A legkorszerűbb oktatási módszereket honosította meg. Oktatás, kutatás és termesztésfejlesztési eredményeit kiváló munkatársaival: Ráde Károllyal, Velich Istvánnal, Győry Istvánnal, Schilberszky Károllyal, Horn Jánossal, Rerrich Bélával és Mohácsy Mátyással érte el. Az egyre fejlődő intézet életét az első világháború 2 évre teljesen megbénította és csak az 1916. év végén tudta szerény keretek között újra megnyitni kapuit. Angyal 1919 januárjában nyugdíjba vonult.

Kiváló pedagógiai munkája mellett elsősorban a magyar gyümölcsstermesztés fejlesztésén fáradozott. A szervezett gyümölcsstermesztés széleskörű elterjesztésére törekedett. Gazdag szakírói munkásságával hirdette a kertészet, elsősorban a gyümölcsstermesztés fontosságát. A faiskola kérdéseitől kezdve az áruértékesítésig mindennel foglalkozott.

A hazai gyümölcsstermesztés legfőbb hibáit ostromozta. A gazdaságosság érdekében a szokássá vált sokfajta termesztésével ellentétben csak az egyes vidékeken jól termő gyümölcsök termesztését ajánlotta nagy területen. Hangoztatta az egyes gyümölcsfajokat termelő körzetek kialakításának fontosságát. A fák ápolását, a talajművelést elengedhetetlennek tartotta. Cikkeiben pontos útmutatást adott a korszerű termesztés gyakorlati fogásaira. Részletesen foglalkozott az egyes gyümölcsfajokkal, és különösen az őszibarack termesztését szorgalmazta. Francia példák alapján kidolgozta a magyar viszonyokra alkalmas termesztéstechnikát és a speciális budai váltómetszést, mely napjaink metszsmódjának alapját képezi. Új francia fajtákat honosított meg. A különböző gyümölcsfajták kérdésével egész életen át foglalkozott. Bereczki Máté után az ország legjelentősebb pomológusa volt. Elsősorban a helyi, hazai fajták feltárásával és azok leírásával végzett fontos munkát. A "Kertészet" című lapban — mely a tömeges termesztésre alkalmas fajtákat ismertette — a műmellékletekhez a fajták pomológiai leírását Angyal készítette. 1890-ben az OMGE felkérésére elkészítette a tömeges termesztésre ajánlható gyümölcsfajták jegyzékét.

A zöldségstermesztés elterjesztésével és korszerűsítésével is foglalkozott. Számos cikkben részletesen ismertette a hazánkban kora tavasztól-őszig működő bolgár kertészek módszereit, szövetkezési formájuk előnyeit, a jövedelem méreteit. A földművelési kormányzat bolgár-rendszerű állami telepeket létesített, de a hazai termesztők nem éltek a lehetőséggel. E kudarcot látva, a népi zöldségstermesztés kiszélesítését és támogatását sürgette. A termékek előállításával mellett a magstermesztés és a hajtás szükségességére hívta fel a figyelmet, ennek gazdaságosságát elemezte, mivel a zöldségmagvakat és a korai zöldségeket magas összegért importálta az állam. Fáradozásának eredményeként a századforduló táján elkezdődött a főváros környékén a zöldség-hajtás.

A szőlőstermesztéssel kapcsolatban elsősorban a csemegeszőlők szelektálására és a korai érésű fajták elterjesztésére törekedett.

Szakirodalmi működését 1871-ben kezdte el. Munkatársa volt csaknem valamennyi szaklapnak. Cikkeit részben saját neve alatt, részben Alföldi vagy Sikabonyi írói néven, vagy különböző betűjelekkel írta. Jelentős dolgozatait egykori tanítványa és munkatársa, Mohácsy (Mahács) Mátyás saját tanítványaival összegyűjtötte, logikai sorrendbe szedte, sajtó alá rendezte és négy kötetben 1925/26-ban Budapesten kiadta.

1928-ban Mohácsy Mátyással, Horn Jánossal és Gergely Istvánnal együtt létrehozta az Országos Pomológiai Bizottságot, amelynek elnöki tisztségét élete végéig ellátta.

Tevékeny pályája 84 éves korában ért véget. Budapesten, 1936. január 7-én halt meg.

A nagyszerű embert, kiváló pedagógust és szakembert kortársai, tanítványai és az egész kertész társadalom tisztelte, szerette. Életében sok elismerésben részesült. 1905-ben királyi tanácsossá, 1913-ban országos kertészeti főfelügyelővé, 1922-ben gazdasági főtanácsossá nevezték ki. Számos egyesületnek, mint pl. az OMGE-nek, az Országos Magyar Kertészeti Egyesületnek, a Természettudományi Társulatnak stb. választmányi, tiszteletbeli, vagy igazgatóválasztmányi tagja volt. 1920-tól a Földművelésügyi Minisztérium keretén belül működő Országos Kertészeti Szaknácadságnak kinevezett tagja volt. A Kertészeti Tanintézet 25 éves fennállásának alkalmából műkertészeti oklevéllel tüntették ki. Születésének 125. évfordulóján a Kertészeti Egyetemen emlékülést tartottak. Élete végéig dolgozott, és maradandót alkotott az utókor számára.

Főbb munkái:

Angyal Dezső kertészeti munkái I-IV. Összeválogatta és sajtó alá rendezte Mahács Mátyás. Bp., 1925. (A kiadvány Angyal Dezső korábban megjelent cikkeit tartalmazza.)

Irodalom:

K(ARMACSI) B(ertalan): Sikabonyi Angyal Dezső (1852-1936). MGy. 1936. 2. sz.

GEDAY Gusztáv: Nagy elődök: Angyal Dezső. Kg. 1970. 2. sz.

GYURÓ Ferenc: Angyal Dezső élete és munkássága. AtK. 1978. 2-3. sz.

ANGYALFFY MÁTYÁS ANDRÁS (1776—1839)

Egyike volt a hazai agrárismeretterjesztés és népszerűsítés méltatlanul háttérbe szorított és elfelejtett "közkatonáinak". Életéről keveset tudunk, csak nyomtatásban fennmaradt munkái jelzik, hogy korának jeles elméleti agrárirói közé tartozott.

1776. február 5-én született a Komárom megyei Naszályon. Származásáról, iskoláztatásáról nem állnak rendelkezésre adatok. Egy bizonyos: kitűnő nyelvrésze lehetett, hiszen angolul, franciául, németül, spanyolul és portugálul beszélt, görög, latin és héber nyelvű műveket pedig rendszeresen olvasott.

Első ismert munkája német nyelven jelent meg és a juhászat alapelveivel foglalkozik. 1818-ban került a keszthelyi Georgikonba, Európa első felsőfokú agrár-oktatási intézményébe. (A Georgikon működésével az alapító Festetics György életrajzának ismertetésekor ismerkedhet meg az olvasó — a szerk.) Kezdetben mint "gazdasági másodtanár", majd mint vezető tanár tevékenykedett. Feladata volt elsősorban a Georgikon legfontosabb fakultásán, a hároméves Tudományos Gazdasági Iskolában a gazdatisztnak készülő "főpraktikánsok" számára a mezőgazdaságtan, jószágkezelés és gazdasági technológia oktatása. Feladata lehetett a bérstanulókkal ("alpraktikánsok") való foglalkozás is, mert forrásaink szerint megbízatást kapott a részükre szóló tankönyvek megírására, bár ezek elkészültéről nincs tudomásunk. Két éven keresztül a Georgikonban az archon tisztséget is betöltötte (az 1819/20. és 1820/21. tanévekben). Az archont a Festetics latifundiumot igazgató Directió javaslatára nevezték ki a professzorok közül az alapító gróf, illetve utódai. Az archon feladata volt az elméleti és gyakorlati oktatás egységének biztosítása, a tanárok pedagógiai munkájának ellenőrzése. Felelős volt a tangazdaságban folyó munkákért, s számot kellett adnia az odatartozó szántók, kertek, erdők és az állatállomány helyzetéről. De még az erkölcsökre is vigyáznia kellett, hogy a főpraktikánsok . . . , . . . a kávé házban való időtöltésre nem vetemednek-e?" Angyalffy dolga ekkor már jóval nehezebb volt, mint elődeinek. Ő közvetlenül az alapító Festetics György halála után került az intézménybe, melynek színvonala a grófi utódok hozzá nem értése és szüklátóköriúsége miatt hamarosan alaposan lecsökkent. Minden bizonnyal a nagyarányú elfoglaltság miatt nem jelent meg számottevő munkája a georgikoni évek alatt. 1822-ben ismeretlen okok miatt megvált az intézménytől.

A következő két évben két német nyelvű könyve jelent meg. Az egyik kézikönyv

gazdatisztek és bérlők számára az okszerű gazdálkodásról, a másik pedig a földművelés alapelveivel foglalkozik.

1824-ben indította talán leginkább elismerésre méltó vállalkozását; saját kiadásában „Mezei Gazdák Barátja” elnevezéssel folyóiratot alapított. Bevezetőjében felvetette, van-e értelme vállalkozásának, „lehet-e könyvből vagy írásból gazdálkodni?” Véleménye szerint „... igen-is sokat lehet, csak okossan követni és a’ mindenkori helybeli környüállásainkhoz (körülményeinkhez — a szerk.) alkalmaztatni tudjuk azt a’mit olvasunk, és nevetséges káros majmolásra ne fakadjunk”. Angyalffy azt remélte, hogy a lapba agrárszakemberek írnak cikkeket, mert ez azt bizonyítaná, „... hogy már valósággal közönséges virágzásban kezd lenni nálunk a mezei gazdaság”. Sajnos csalatkoznia kellett, mert csak elvéve közölhetett más szerzőktől (például Lencsés József georgikoni tanártól) írásokat, a lap cikkeit nagyrészt maga írta. 1824. július 3-ától 1825. június 25-éig hetente, megszakítás nélkül jelent meg a „Mezei Gazdák Barátja”.

Szinte megható, ahogy több számban is kérte: a mezőgazdaság iránt érdeklődők fizessenek elő a lapra, illetve támogassák anyagilag a vállalkozást, hogy a folyóirat megjelenése ne akadjon meg. De sajnos eredménytelenül járt fáradozása, saját költségéből nem tudta tovább megjelentetni a folyóiratot. Néhány év múlva, 1829—30-ban ismét próbálkozik, egy évig újra jelentkezik a „Mezei Gazdák Barátja”, de támogatás hiányában végleg beszünteti a „gazdasági folyó írást”. Angyalffy lapja az agrárélet számos területével foglalkozott. A kevés számú érdeklődő olvashatott a különböző talajokról, a parlag és az ugar kérdéseiről, a trágyázásról, a búza-, a lucerna-, lóhere- és a „kukoricza” termesztéséről, a szarvasmarha-, ló- és juhtenyésztésről, az angliai marhatartásról és az állatbetegségekről. De foglalkozott a folyóirat a gyümölcsfaültetéssel a „Champagniai (Sámpányiai) szőlő-termesztéssel és borkészítéssel”, az eke helyes használatával és a „gazdasági erő-művekkel (machinák) és eszközökkel”. A lap hetente közölte az ország különböző helyein akkor érvényes gabona- és állatárakat. Egy utolsó kísérletet tett 1832-ben: havonta megjelenő folyóiratot alapított „Mezei Gazda” néven. Ebben főleg Nyugat-Európában tanulmányúton levő gazdász fiának észrevételeit és tapasztalatait közölte az ottani agrárviszonyokról, összehasonlítva a hazai állapotokkal. Sajnos ez a lap még egy évet sem élt meg.

1830-ban megjelentette „Juházkáté” című könyvét, „a magyar gazdasági cselédek, s egyéb mezei köznép számára és hasznára”. Munkásságát hivatalosan elismerték, a Magyar Tudós Társaság (a Magyar Tudományos Akadémia elődje) 1832-ben tagjai közé választotta. 1836-ban jelent meg szintén az egyszerűbb embereknek szóló könyve állatgyógyászati témakörben. Egyre nehezebb helyzetbe került, népes családját nem tudta eltartani. 1839. március 17-én halt meg Pozsonyban nélkülözve, és teljesen elszegényedve.

Angyalffy munkásságát kortársai lebecsülték, Pethe Ferenc és Rummy Károly György nem sokra tartották, mondván, hogy könyvei nagyrészt külföldi szerzők

„magyarításai”, bár ez akkor meglehetősen általános volt. Valószínűbb, hogy személyi ellentétek készítették őket ilyen megítélésre, s talán a szakmai féltékenység is, hiszen a Tudós Társaság tagjai közé kerülni elismerést jelentett. Mindenesetre tiszteletreméltó az az óriási igyekezet, mellyel arra törekedett — saját anyagi tönkremenetele árán is —, hogy az agrárismereteket mind szélesebb körben terjessze el. A XIX. század első évtizedeiben tevékenységével megelőzte korát. Jól látta, hogy az elmaradott magyar mezőgazdaság fejlesztéséhez, korszerűsítéséhez mit kell tenni. Hogy ebből akkor csak nagyon kis mértékben valósult meg valami, az egyéni tragédiáján túl, jellemző volt az ország agráréletére. Balásházy János nekrológjában a következőket írta: szeretné, ha Magyarországon olyan emberek „... számosan találtassanak”, akik „a tudományok művelését, s a hazai jólétet olly elszántsággal, s kitűréssel (türelemmel — a szerk.) pártolók” legyenek, mint Angyalffy volt. Balásházy azt is remélte, hogy a nemzet „... javáért égő, s fáradó tudósokat több részvéttel és adománnyal gyámolítsák, mint a szükségek ezerféle ostromai közt elhunyt Angyalffyt”. De ez csak remény maradt. Számosan éltek le, és fejezték be még ő utána is életüket meg nem értés és nélkülözés között — köztük Balásházy is.

Főbb munkái:

Grundsätze der Schaafkultur. Oedenburg, 1817. 393 lap

Ökonomie der Landwirtschaft. Pesth, 1823—24. 1—2. köt. 230 és 302 lap.

Grundsätze der Feldkultur. Pesth, 1824.

Juháskáté. Pesth, 1830. 170 lap.

Közönséges baromorvosi könyv, Kassa, 1836.

Irodalom:

BALÁSHÁZY János: Emlékbeszéd Angyalffy Mátyás András felett. MTTÉ. VII. 1846.

ANGHY CSABA (1901—1982)

Anghy Csaba 1901. október 22-én született Budapesten. A gimnázium elvégzése után Magyaróváron szerzett gazdasági oklevelet. Ugyanott a Növénytermesztési Tanszéken volt gyakoronok, majd a Közgazdasági Egyetem Mezőgazdasági osztályát is elvégezte. ezután az Állattenyésztési Tanszéken Schandl professzor mellett gyakoronok, majd 1924-től tanársegéd volt.

1930-tól 1947-ig a fővárosnál szolgált, előbb mint az Állatkert Emlős Osztályának vezetője, majd a közéletmezésnél, mint felügyelő.

1947-től az Agrártudományi Egyetem debreceni osztálya különleges állattenyésztési, majd állattenyésztési tanszékét vezette, 1948/49-ben pedig az osztály elnöke lett. Megszervezte az állattenyésztési kutatóintézet gödöllői baromfi-tenyésztési osztálya kutatólaboratóriumát, és vezette a kutatómunkát a Kisállattenyésztési Kutatóintézet megalakulásáig, amikor is az akkor felállított prémesállat-tenyésztési osztály szervezésére és vezetésére kapott megbízást.

1956 márciusától a Budapesti Állatkert tudományos igazgatója lett. 1958-ban kapta meg a főigazgatói kinevezését. Tíz éven át vezette az állatkertet, nyugdíjazásáig. Ezután a vidéki állatkertek szakmai felügyelőjeként tevékenykedett.

Szakmai munkájában az állattenyésztés és a zoológia volt a meghatározó. Tanulmányi és állatvásárlási céllal több ízben járt külföldön. A külföldi állatkertekben, zoológiai múzeumokban, egyetemek és főiskolák állattenyésztési tanszékein módjában állt rendszertani, tenyésztéstechnikai, tenyésztésbiológiai, származástani, akklimatizációs, takarmányozástani és hibridizációs kérdésekkel foglalkozni.

Egyetemi működése alatt figyelme főleg a „kisállatok” — baromfi, nyúl, prémesállatok — tenyésztése felé fordult, s közleményeinek nagy része is ebből a témakör-

ből született. Ugyanakkor a tenyésztésbiológia tárgykörébe tartozó dolgozatai is napvilágot láttak. Már fővárosi szolgálata alatt igyekezett betekintést nyerni minél több állatfaj domesztikációs, tartási, takarmányozási stb. viszonyaiba. Kimutatta számos állatfaj táplálékigényét, amelyet addig szabatosan nem ismertek. Ebben az időszakban készítette el a magyar pásztorkutyák, majd a hazai zsiráfok és zsiráfmaradványok monográfiáját, a magyar pásztorkutyák pontozásos mintamértékét, majd kidolgozta a házinyúl fajták és az angoranyúl pontozásos bírálatának rendszerét is, amely az első ilyen jellegű hazai munka volt. Fővárosi szolgálata alatt jelent meg „A magyar pásztorkutyák” című könyve magyar és német nyelven. Szerkesztette és szerzőtársakkal közösen megírta „Amit a kutyákról mindenkinek tudnia kell”, „Az angoranyúl elbírálása” és a „Prémesállatok tenyésztése” című könyvét. Ezidőben dolgozta fel a berlini Zoologisches Museum zebra- és a római Museo Civico Coloniale zsiráfőr-gyűjteményét is.

Gyakorlati tenyésztői munkája mellett több előadást és tanfolyamot tartott a kisállattenyésztőknek.

A felszabadulás után a fővárostól megbízást kapott a háborús események során elpusztult állatkerti anyagok tudományos és ipari értékű maradványainak megmentésére. Közben kidolgozta a hullóbőrök konzerválási eljárását, ami elősegítette az ipari felhasználhatóságot.

Debreceni tanári működése alatt főleg a Hortobágy állatainak tenyésztési problémáival foglalkozott, morfológiai feldolgozásokat végzett. Összegyűjtötte a hazai karakül juhokat a perzsatermelés és fajtajavítás céljára, s velük kezdte meg az ottani rackaállomány fajtaátalakítását. Foglalkozott a magyar szürke marha jobb tejlővé tételének gondolatával is. Debreceni működése alatt több tojásvizsgáló műszert konstruált, megkezdte a kékszemű angoranyúl tenyésztését. Ezt a munkát Gödöllőn fejezte be. A Kisállattenyésztési Kutató Intézet prémesállat-tenyésztési osztályának megszervezése után megkezdte a prémfeldolgozásnak megfelelő prémminőségű és jó tenyésztulajdonságú nyúltörzsek kialakítását, a fajtisza karakültörzsek felállítását és a dél-amerikai nutria meghonosítását. A karakültenyésztés terén kidolgozta a prémminőség alapján való tenyész kiválasztás néhány új módszerét. Erről később kandidátusi értekezést készített.

1953-ban jelent meg a szerzőtársakkal írott kisállat-tenyésztési tankönyve, melyben a prémes állatok és a nyúl tenyésztését foglalta össze. 1954-ben jelent meg „Nyúltenyésztés” című könyve. Számtalan ismeretterjesztő cikke pedig hasznos információkhoz juttatta az olvasóközönséget. Állatkerti igazgatósága során is több tudományos, népszerűsítő műve látott napvilágot, mint például „Az állatvilág az egyenlítőről a sarkkörig” című munkája. Munkásságának elismerését jól tükrözik kitüntetései és funkciói is. Megkapta a Munka Érdemérmét, s háromszor a Munka Érdemrend arany fokozatát.

Tagja volt az MTA állattenyésztési főbizottságának, az állattenyésztési, valamint az állatkerti tudományos tanácsoknak, a Földművelésügyi Minisztérium

kisállat-tenyésztési szakbizottságának, a Minisztertanács mezőgazdaságfejlesztő bizottságának, elnöke az Agrártudományi Egyesület kisállat-tenyésztési szakosztályának és a Társadalom- és Természettudományi Ismeretterjesztő Társulat biológiai szakosztálya állatkerti munkabizottságának.

Anghy Csaba 1982. október 5-én hunyt el Budapesten.

Főbb munkái:

Az állattenyésztés általános elvei. Bp., 1925. 39 lap.

A magyar pásztorkutyák és külföldi rokonfajták. Bp., 1936. 179 lap.

Az angoranyúl elbírálása. Útmutatás a kiállítási, tenyészkiválasztási és -vásárlási bírálatához. Bp., 1940. 51 lap.

Alapismeretek az angoranyúl tenyésztéséhez. Bp., 1942. 20 lap.

Nutria- és nyércstenyésztés, pézsmá- és panofixprém-termelés. Bp., 1961. 160 lap.

Macskák, cicák. Bp., 1971. 158 lap.

Irodalom:

CSÍKVÁRY László: Anghy Csaba emlékezetére. MÁL. 1983. 4. sz.

Anghy Csaba életrajza. MMgMA. személyi emléktanyag-gyűjtemény

ANKER ALFONZ (1925—1979)

Anker Alfonz 1925. november 26-án Budapesten született. Régi katonacsatlád sarja. Ősei öt generáción keresztül mind lótenyésztéssel foglalkozó szakemberek voltak. Apja a komáromi méntelep parancsnoka volt, s az ő nyomdokait követve Anker Alfonz is méneskari tisztt szeretett volna lenni. A háború viszontagságai azonban terveit megváltoztatták. Németországba került, hadifogságba esett, majd a bécsi Spanyol Lovasiskolában dolgozott. Itt a lovaglás mellett a lipicai fajta származását és tenyésztési módszereit vizsgálta. Hazatérte után a tataremeteségi ménesbe került, és intenzív geneológiai munkába fogott. 1952-ben Alagra került. Ekkor már számos dolgozatot írt. Később a mátai ménesnél dolgozott, ahol származástani kutatásokat végzett, s új populációgenetikai eljárásokat alapozott meg. Munkáját az akkori általános átszervezések, a lótenyésztés jövőjének bizonytalansága félbeszakították. Mátai tevékenységét befejezve Ohatra helyezték át.

1962-ben a kaposvári Mezőgazdasági Technikum tudományos kutatónak hívta meg. Tudományos tevékenysége rendkívül szerteágazó volt. Mélyrehatóan foglalkozott több háziállatfaj — ló, juh, baromfi, s egy életen át tartó szenvedélye a postagalamb — tenyésztési, genetikai, populációgenetikai, hibridizációs stb. vizsgálatával. A lótenyésztés iránti erős vonzalma családi indíttatású volt. E témában több mint tíz dolgozata jelent meg, melyekben foglalkozott a tenyésztőképeség öröklődési viszonyaival, örökléstani megfigyelésekkel, a vér és küllem szerepével a tenyésztésben, a fedezőménnek természetszerű tartásával, a lovak rideg felnevelésével, a hortobágyi kis nőniusszal stb. Kutatási eredményeit az oktatásban is

hasznosította, 1977-ben jelent meg a hallgatók számára írt „Genetika a Lótenyésztésben” című tankönyve.

Bár viszonylag rövid ideig — másfél évtizedig — dolgozott a sertésenyésztés területén, eredményei mégis országos jelentőségűek lettek. 1968-ban a kaposvári főiskola vezetői és kutatói hozzáfogtak a mai modern nagyüzemi követelményeknek megfelelő hibridsertés előállításához. Így jött létre a KA-HYB hibridsertés, melynek kitenyésztésében elsősorban Anker Alfonz nemesítője az érdem. Tíz év alatt a KA-HYB sertés mind a hazai, mind a külföldi tenyésztésben jelentős tényezővé vált. A hibridsertés előállításáról részletesen beszámolt a FEZ (Állattenyésztők Európai Szövetsége) versailles-i konferenciáján 1971-ben, páratlan sikert aratva, de a hazai elismerés sem váratott sokáig magára: 1976-ban megkapta az Eötvös-díjat. A sertésenyésztéssel foglalkozó több mint félszáz dolgozata zömmel a hibridizáció problémakörét boncolja. Foglalkozott a mangalica termelékenységének fokozásával, az ohati mangalicával is. Ezen a téren kifejtett munkássága nem érte el a kellő célt, mert a mangalica a mai kor követelményeinek kevésbé felel meg, a köztenyésztésből teljesen kiszorult, már csak mint védett háziállatfajta egy-egy tenyésztete található meg.

Ohati munkássága során a juh- és baromfitenyésztés bizonyos kérdéseivel is foglalkozott. Így a juh gyapjúirányú szelekciójával, az alkalmazott módszerekkel, valamint a baromfiak bőséges tojástermelésének feltételeivel.

A postagalamb-tenyésztés, a postagalambsport iránti szenvedélye gyerekkorában kezdődött. Első galambjait még nyulakért cserélte. 1948 óta közös állományt tartott fenn Kottek Károllyal. Anker a tenyésztés feladatait, Kottek a versenyzés ismereteit tartotta szem előtt. Kimagasló eredményeiknek köszönhetően nemcsak hazai, hanem számos külföldi igényt kellett kielégíteniük: NDK, NSZK, Ausztria, USA, Kanada, Lengyelország, Csehszlovákia, Jugoszlávia, Románia különböző területeiről rendeltek galambokat.

Több mint száz dolgozatban foglalkozott a postagalamb tenyésztésével, melyek hazai és külföldi szakmai berkekben nagy sikert arattak. Belgiumi és hollandiai látogatása után tudását magasztaló írások jelentek meg a külföldi szaksajtóban. Harminc év galambásztapasztalatát négyéves munkával „Repülő keresztretjvény” című könyvében foglalta össze. Művében arra törekedett, hogy minél több gondolatot, ismérvet adjon a tenyésztőknek. Új, mindenben korszerű gondolatait következetesen — sok esetben vitába szállva az addigi nézetekkel — adja elő, és vallja, hogy e vélemény kialakítását „minden esetben az határozza meg, hogy genetikusként ennek a tudománynak elméleti ismeretanyagát a specialista szintjén kötelező ismernem, emellett gyakorlati nemesítőként jóval több, mint százezer állat született a kezeim között”.

Anker Alfonz tehetségét és rátermettségét mutatja, hogy mezőgazdasági diploma nélkül küzdötte fel magát a hazai állattenyésztés oszlopos tagjává. Kivételes

érzékét az állattenyésztés iránt beszédesen igazolják azok az eredmények, amelyeket több állatfaj tenyésztésében (ló, sertés, postagalamb) elért.

Anker Alfonz 1979. november 1-jén hunyt el Kaposvárott.

Főbb munkái:

A repülő keresztrejtvény. Bp. 1972. 346 lap.

A KA-HYB sertésenyésztő üzemek termelési eredményei. Kaposvár, 1972. 29 lap.

A KA-HYB nemesítési metodikája. Kaposvár, 1973. 9 lap.

Irodalom:

Szaktanácsok. Kaposvár, 1980/2 (Megemlékezés)

ARANY SÁNDOR (1899—1984)

Arany Sándor 1899. március 4-én született Mezőtúron. Egyetemi tanulmányait a budapesti Műszaki Egyetemen végezte. 1923-ban vegyészmérnöki képesítést szerzett, s a debreceni Mezőgazdasági Vegykísérleti Állomáson kezdett dolgozni, mint élelmiszervegyész. A Földművelésügyi Minisztérium kísérleti főosztálya megbízta a Hortobágy talajainak vizsgálatával. Szakismereteinek gyarapítására korának egyik vezető talajtánosa, 'Sigmoid Elek tanársegédéként a műegyetemre került, ahonnan 1926-ban, a műszaki doktori cím megszerzése után az USA-ba, a Berkeley-i Egyetem mezőgazdasági kísérleti állomására ment, vendégkutatóként W. P. Kelley mellé. Itt a szikes talajok tulajdonságait vizsgálta.

1927-ben H. Kappen mellett a bonni egyetemen dolgozott egy évet, a külügyi folyamatokat, valamint a talajsavanyúság kérdéseit tanulmányozta. Kutatási eredményeit 'Sigmoid Elekkel, Herke Sándorral, illetve W.P. Kelleyvel közösen publikálta. Hazatérve Debrecenbe, a Gazdasági Akadémia kémia tanszékének vezetője lett. Sokat tett az intézményben folyó talajtani és mezőgazdasági kémiai oktatás színvonalának fejlesztése érdekében. Oktatott a debreceni Tisza István Tudományegyetemen is talajtant mint magántanár, majd 1941-től mint címzetes nyilvános rendkívüli egyetemi tanár.

A felszabadulás után a Tiszántúli Talajjavító Vállalat talajlaboratóriumát szervezte meg, majd az Országos Mezőgazdasági Minőségvizsgáló Intézet (OMMI) megalakulása után az intézet debreceni talajtani osztályának vezetője lett. Megszerzte a mezőgazdasági tudományok doktora címét.

A 'Sigmoid Elek mellett töltött idő, valamint külföldi tanulmányútjai, később debreceni munkahelye meghatározta munkásságát, szakmai érdeklődésének alap-

vető területét. A szikesedési folyamatok tanulmányozása, a szikes talajok javítása és mezőgazdasági hasznosítása területén végzett munkája tette ismertté nevét, a magyar talajtannak világszerte elismerést szerzett. Kutatásait mindig a gyakorlati élet figyelembevételével, s a mezőgazdaság fejlődésének érdekeit figyelembe véve végezte. Gyakorlati eredményei minden esetben alapos elméleti kutatásokon, vizsgálatokon alapulnak.

A Földművelésügyi Minisztérium 1926-ban megbízta a Földtani Intézetet a szikes talajok felvételével, térképezésével, a gyűjtött talajminták elemzésével. A munkát Treitz Péter vezetésével Timkó Imre, Herke Sándor, Arany Sándor, Pinkert Zsigmond, Magyar Pál, Galambos József, Strompel Gábor, Moesz Gusztáv, Jávorka Sándor, Timkó György, Lengyel Géza, Zsák Zoltán és Rapaics Rajmund végezte el. Az Alföldet 8 részre osztották, mindegyiken egy felvevőcsoport dolgozott, egy agrogeológus, vagy agrokémikus és egy botanikus. A felvételeknél azokat az alapelveket tartották szem előtt, amelyeket 'Sigmund Elek a Duna—Tisza-csatorna mellett végzett szikes felvételekről készített térképek megszerkesztésénél, majd Arany Sándor a Hortobágy talajfelvételeinél alkalmazott.

A Hortobágyon végzett részletes talajfelvételei alapján 1926-ban megállapította, hogy öntözéssel és lecsapolással a káros sók kilúgozhatók, s hogy kellő mérsadagolással a kissé gyengébb minőségű részek javíthatók. Véleménye szerint helyes legelő- és rétműveléssel a Hortobágy területének fele részén sokkal több jószágot tenyészthetnének, mint javítás nélkül az egész Hortobágyon. A hortobágyi szikes talajokról írt — több mint egy évtizedes kutatásainak eredményét összefoglaló — monográfiájában kifejti, hogy a „szikes talajok minőségét, mezőgazdasági célokra való használhatóságát a meglévő káros sók minősége és mennyisége, továbbá az a körülmény szabja meg, hogy ezek a sók a talaj felszíne alatt milyen mélységben találhatóak, hogy a természetes csapadék kilúgozó hatására tudnak-e mélyebb szintek felé mozogni, esetleg a talajból eltávozni” . . .

Talajkutatásainak eredményeiből azt a következtetést vonja le, hogy a Hortobágy olyan szikes területei, melyek felső rétegei a kilúgozás következtében mészhányt mutatnak, szénsavas meszet tartalmazó anyagokkal (őrölt szénsavas mész, cukorgyári mésziszap, digó föld) megjavíthatók.

Arany Sándor igen részletesen vizsgálta a cukorgyári mésziszappal végzett talajjavításoknál lejátszódó kémiai folyamatokat. A talajok meszségéről és a szikesek magnéziumtartalmának vizsgálatáról közölt tanulmányában valószínűnek tartotta, hogy a szikesedés esetenként együtt jár a magnéziumban való gyarapodással: megállapítása szerint a javított szikeseknél a Ca/Mg arány a Ca felé tolódott el, s az erősen savanyú talajokat nem szabad magnéziumban dús mészkövel, vagy magnéziával javítani.

Számos olyan módszer és minőségi mutató hazai bevezetése fűződik nevéhez, melyet ma is a szikes talajok vizsgálatánál, jellemzésénél használnak, így pl. a talajok kötöttségének vizsgálatára szolgáló módszer bevezetése („Arany-féle kö-

töttségi szám” jelölése „KA”), a talaj oldható sóinak jellemzésére szolgáló nátrium-százalék és magnézium-viszonyszám bevezetése és elterjesztése, ülepítési eljárás a javítóanyag-szükséglet megállapítására, szikesedési hányados. Az öntözések bevezetésével érdeklődése és munkássága mindinkább az öntözött talajokban végbemennő folyamatok tanulmányozására, az ebből levonható gyakorlati következtetések levonására irányul. Részt vett a tiszalöki öntözőrendszer építését megelőző talajtani kutatásokban, és kidolgozta a szódatartalmú öntözővizek kémiai javításának módszerét.

Arany Sándor fiatal korában bekapcsolódott a nemzetközi tudományos életbe. 1926-tól Sigmund Elek mellett, aki a Nemzetközi Talajtani Társaság szikes albizottságának elnöke volt a két világháború között, mint az albizottság egyik titkára működött. Az 1929-ben Budapesten tartott szikes albizottsági értekezlet megszervezésének egyik segítője volt, előadást is tartott. 1956-ban részt vett a Nemzetközi Talajtani Társaság Párizsban rendezett VI. kongresszusán. Az 1950-es években a Talajjavítási Témakollektíva elnöke és a Földművelésügyi Minisztérium Tudományos Tanácsának tagja volt. Tudományos tevékenységéért 1958-ban Kossuth-díjjal, 1962-ben a Munka Érdemrend arany fokozatával tüntették ki. Megkapta a „Treitz Péter Emlékérmét”, a Debreceni Agrártudományi Egyetem tiszteletbeli, „Honoris causa” doktorrá avatta.

Főbb munkái:

A hortobágyi szikes legelőkön végzett talajfelvételek. KK. 1926.

A cukorgyári méziszap talajjavító hatása. KK. 1926.

A fresnói (California) fekete alkáli által tarkított területek javítása. KK. 1928.

A Nagy-Alföldön gyakorlatilag alkalmazott szikestalaj-javító eljárásokról. MgiK. 1930.

A szabolcsi talajok mész- és tápanyagszükséglete. Debrecen, 1931.

A talajok rögszerkezete. MgiK. 1943.

Szikes talajok vizsgálata. (In: Ballenegger Róbert—Mados László: Talajvizsgálati módszerkönyv.) Bp., 1944.

Irodalom:

BALLENEGGER Róbert—FINÁLY István: A magyar talajtani kutatás története 1944-ig. Bp., 1963.

FILEP György: Arany Sándor 80 éves. AT. 1979. 1—2.

ASBÓTH JÁNOS (1768—1823)

A Vas megyei Nemescsón született 1768. december 13-án. Alsó és középfokú iskolái után a göttingai egyetemen természettudományokat, filozófiát és mezőgazdaságtant (oeconomia) tanult. Ezt követően Késmárkon és Lőcsén liceumokban tanította a fenti tárgyakat. 1801-ben került a keszthelyi Georgikonba. (A Georgikon alapításáról és működéséről részletesen Festetics György életrajzában szólunk — a szerk.)

A Festetics-birtokok jószágigazgatója, Nagyváthy János szervezte meg a latifundium gazdasági igazgatását. Ennek csúcsán a kormányszék (Oeconomica Directio) állt. Feladata volt Festetics érdekeinek és jogainak védelme, a gazdatisztek munkájának ellenőrzése, a bevételek és kiadások számonkérése stb. A Directio négy prefektúrára (csáktornyai, csurgói, keszthelyi és ollári) osztva igazgatta a nagybirtokot. A keszthelyi prefektúrához tartozott a Georgikon is.

Asbóth a nagyhírű Pethe Ferenc örökébe lépett, mint a Georgikon vezető tanára. A vezetőtanár — akit a későbbi publikációk általában igazgatónak neveznek —, a tangazdaságot irányította és a mezőgazdaságtant oktatta. De ezeken túlmenően feladata volt a Directio számára a rendszeres és aprólékos havi jelentések elküldése is. 1804-ben hozták létre az archoni tisztséget. Az archont egy-egy tanévre nevezte ki a Directio javaslatára Festetics a tanárok közül. Ez a tisztség már közelebb állt az igazgatói titulushoz.

A Georgikonról szóló könyvek és más írások Asbóthot említve egységesek abban, hogy 1806-tól a Directio helyettes vezetője lett. Valószínűleg az érdemben végzett munka alapján öröklődött egyik kiadványból a másikba ez az álláspont, ugyanis a Directio hivatalos rangsorában az inspektor (ez lett Asbóth rangja) a harmadik helyen állt a direktor (1805-től plenipotentarius) és a főextractor mögött. A Georgikon minden ügyes-bajos dolgát ezután Asbóth intézte, bár az intézmény felügyelete hivatalosan közvetlenül a direktorhoz tartozott.

A georgikoni tanítás során Pethe Ferenc mellett Asbóth tette a legtöbbet az oktatás színvonalának emeléséért. Már odaérkezéskor gyümölcstermesztési tankönyv írásába kezdett, majd 1805-ben a gazdasági technológia tanítására készített kéziratot és a Kertész Iskola tantervét is összeállította. Ezekben az években szintén ő készítette el az alpraktikánsok (bérestanulók) tananyagát is. Ezek után kapott megbízatást a Georgikon gerincét képező Tudományos Gazdasági Iskola tananyagának összeállítására. Alapul Pethe korábbi tantervét vette, s erre építette tantárgyfelosztását. Ezeket három fő témakör köré csoportosította Asbóth: gazdaság-

beli tárgyak (főleg növénytermesztés, állattenyésztés és birtokigazgatás), mathézishez tartozó tárgyak (algebra, geometria, építészet), végül historia naturalis (természethistória) és veterináriabeli (állatgyógyászat) tárgyak. Asbótnak ez az igen részletes és alapos felosztása 1823-ig változatlanul érvényben maradt, s a Georgikon megszűnéséig is csak kisebb módosításokat hajtottak rajta végre.

A Directio vezetésébe kerülve és nagyobb hatáskört kapva Asbóth szívósan törekedett a Georgikon működésének kiszélesítésére és az oktatás színvonalának javítására. Előadásokat már nem tartott ugyan, de mint első számú felelőse az intézményi tevékenységnek, mindenben rajta tartotta szemét.

A Georgikkal kapcsolatban Festeticsen túl a neves professzorok, mindenkéltől Pethe és Romy nevét említik, de Angyalffy, Liebbald, Gerics és mások neve is gyakran előkerül, ha az érdeméről van szó. Asbóth nevét kevésbé hallani, pedig 17 évi keszthelyi tartózkodása — megítélésünk szerint — meghatározó volt a Georgikon életében. Nem publikált annyit és olyan jelentős munkákat, mint az előbb említettek, de ez nem az ő hibája. A directiobeli bürokrácia alaposan igénybevette Asbóthot. Neki köszönhető az is, hogy inspektorsága idején kevés nézeteltérés volt a Directio és a tanárok között, előtte és utána viszont annál több. Volt még egy nagy előnye Asbóthnak: szót értett a gróffal. Az alapító Festetics Györgyöt nehéz természetű, szeszélyes, különc embernek ismerték. Kiszámíthatatlansága közismert volt, mindenkivel nézeteltérése adódott. Asbóthot is megróttá az első években egy megkésett határidő miatt, amit ő zokon is vett, mondván „... hogy negyedfél esztendeig tett fáradozásaim a Méltóságos Uraság ... semminemű hálaadó említésre és megismerésre nem tartotta méltónak”. Később azonban egyik legmegbízhatóbb embere lett, akiről Kazinczy Ferenc azt írta Romy Károly György georgikoni professzornak, hogy Asbóth az egyetlen ember, akivel Festetics ki tud jönni. Ez nagyon fontos volt, mert Asbóth jóindulatú tanácsai és javaslatai általában meghallgatásra találtak

Az adminisztratív lekötöttség mellett azért arra is maradt ideje, hogy kutatómunkát végezzen, bár sokkal-sokkal kevesebbet, mint amennyit szeretett volna. 1803-ban elkészítette a georgikoni gyümölcsösben található gyümölcsfák jegyzékét, részletes pomológiai leírásukkal. Egy másik kézírata „a földi almának vagy kolompérnak műveléséről és használásáról” szól. Asbóth nevéhez fűződik a georgikoni botanikus kert létrehozása. Elrendelte, hogy a növények mellé táblákat helyezzenek el, melyeken azok „deák és magyar neve foglaltasson”.

Festetics a vizsgákat nyilvánossá tette. A vizsgákkal összekötött „látogatások”, nyilvános szemlék tulajdonképpen tudományos összejövetelek voltak, ahol előadások is elhangzottak. Így tartott Asbóth előadást a hagyományos (általa „parasztos”-nak nevezett) szőlőművelésről és a keszthelyi halászatról.

Asbóth érdeme a Helikon-ünnepségek létrejötte. 1816 végén benyújtott tervét a gróf kedvezően fogadta. Alapvető célja az ünnepségeknek az volt, hogy a keszthelyi gimnáziumi és a georgikoni tanulók a szónoklatot nyilvánosság előtt

gyakorolhassák. Ide meghívtak költőket, írókat és tudósokat, akik már nevet szereztek maguknak. A helikoni ünnepségek jellegét és szerepét irodalomtörténet-írásunk már feldolgozta, de nem is feladatunk annak értékelése. Viszont érdemes megemlíteni az ünnepségeket szervező Asbóth előadásait. 1817-ben a „birkások” javadalmazásáról, egy év múlva a „mezei gazdaság” fejlesztéséről és a burgonyatermesztésről tartott előadást. Ez utóbbiban előadta, hogy akkor a Georgikonban 17-féle burgonyát termesztettek.

Asbóth foglalkozott — Festetics utasítására — a hallgatók erkölcsi oktatásával. 1813-ban készült instrukciót a tanárok kötelesek voltak használni. Szerinte három részre lehet osztani az erkölcsi kötelezettségeket: az Isten, más személyek és a magunk iránti köteleességekre. A mások iránti köteleességek közül hangsúlyozta az urasághoz való hűséget és azt, hogy „... az uraság kárt ne szenvedjen”. A gazdatiszt alárendeltjeit ne verje, az öregeket ne szidja. Egy idillikus jobbágyvédelem tűnik ki Asbóth összeállításából, úgy véli, ha védelmet kap a jobbágy, több hasznot hajt, mint ha sanyargatják.

Asbóth határozta meg a georgikoni múzeum rendezési elveit is 1813-ban. Az anyagot 4 fő részbe sorolták. Az elsőbe ásványokat, a másodikba matematikai és geometriai segédeszközöket, rajzokat, földmérő szerszámokat, a harmadikba mezőgazdasági szerszámokat, modelleket és herbáriumot, végül a negyedikbe állati csontvázakat, preparátumokat, állatgyógyászati eszközöket helyeztek el. Abban, hogy a házi múzeum a Georgion egyik nevezetessége lett, Asbóthnak jelentős szerepe volt.

1818-ban máig ismeretlen okokból megvált a Georgikontól és a Bács megyei koronauradalmak igazgatója lett. 1823. június 19-én halt meg Zomborban.

Főbb munkái

Oratio in auspiciis anni scholastici 1801/2 in Georgico Keszthelyiensi...comitis Georgii Festetics de Tolna, dicta die 2da novembris 1801 ab Joanne Asbóth. Sopronii.

Oratio qua novum cursum oeconomicum theoretico practicum in Georgico Keszthelyiensi ... Georgii Festetics de Tolna ... auspiciatus est Joannes Asbóth ... Die 2-da Novbris 1802. Sopronii.

Oratio de fide ruricularum felicitatis et privatae ac publicae civium fonte in auspiciis lectionum Georgici Keszthelyiensis. Pestini, 1807.

Irodalom:

SÜLE Sándor: A keszthelyi Georgikon. Bp., 1967.

AUGUSTIN BÉLA (1877—1954)

1877. október 29-én született Boksánbányán (Németboksán), Krassó—Szörény megyében (ma: Bocsa Montana—Románia), iparos, kispolgári családból. Édesapja, Augustin János falusi vaskereskedő volt. A gyógyszerész szakma nem volt ismeretlen azelőtt sem a családban; apai nagyapja, Ferdinánd gyógyszerész-gyakornokként három évet töltött Nagyváradon, Schmidt József gyógyszerertárában. Itt szerezte meg segédi oklevelét 1821. március 1-jén, gyógyszerészi oklevelét pedig 1825-ben Bécsben. Anyai nagyapja falusi tímármester volt. Elemi iskoláit szülőfalujában végezte, majd Nagyváradon tanult tovább.

Augustin Béla 1894. augusztus 1-jén — nagyapja nyomdokain haladva — gyógyszerész pályára lépett. Gyakornokéveit Fehértemplomon (Temes vm, ma: Bela Crkva — Jugoszlávia) és Boksánbányán töltötte. Gyakornoki vizsgáját 20 éves korában, 1897. szeptember 4-én Budapesten tette le. Gyógyszerészi oklevelét szintén Budapesten, 1899. június 23-án szerezte. Ezután még egy évig rendkívüli bölcsészhallgatóként a budapesti Tudományegyetemen botanikai, vegytani és ásványtani tanulmányokkal foglalkozott.

Szülei anyagilag támogatni nem tudták, így megélhetéséről is gondoskodnia kellett. 1899 októberétől 1900 márciusáig a délutáni órákban szusztentánsként dr. Deér Endre gyógyszerertárában dolgozott. Itt ismerkedett meg korának legnagyobb farmakognosztája, Tschirch berni professzor munkásságával. Később lehetőség nyílt, hogy személyesen is megismerje a nagyhírű professzort. 1901 októberétől 1903 márciusáig tartózkodott intézetében Bernben. Itt készítette el gyógyszerészdoktori értekezését a paprika fejlődésének anatómiájáról, mely 1907-ben német nyelven jelent meg Boksánbányán.

1903-ban Mágocsy-Dietz Sándor botanikus professzor meghívására hazatért és tanársegédként vezette a gyógyszerészhallgatók növénytani gyakorlatait. Schweitzer Józseffel szépen illusztrált segédletet adott ki a növénytani gyakorlatokhoz „Vezérfonal növénytani mikroszkópi gyakorlatokhoz” címmel.

1905. július 1-jétől a budapesti Gyógyszerészgyakornoki Iskolában adott elő botanikát és gyógyszerismeretet 1940-ig, az iskola megszűnéséig. 1908-ban adta ki a Lengyel Gézával közösen írt „Vezérfonal farmakobotanikai gyakorlatokhoz” című, 1929-ben a „Botanika. A gyógyszerészi növénytan vázlatja” című tankönyvét.

Az 1911/12. tanévben a budapesti Tudományegyetemen tanulmányait a középiskolai tanári vizsgához szükséges tárgyakkal egészítette ki. Így állattani és ásványtani gyakorlatokat végzett, irodalomtörténetet, művelődéstörténetet, filozófiát hallgatott.

1913-ban segédvegyészként a Földművelésügyi Minisztérium állományába került, ahol a kísérletügyi intézményekhez kapott beosztást. Először az Ampelológiai Intézetben működött, majd az Országos Kémiai Intézetben.

Ez idő tájt hazánkban már valamelyest kibontakozott a szervezett gyógynövénytermesztés és kereskedelem, melyben Augustin Béla is aktívan közreműködött. Az első világháború kitörésekor azután még inkább szükségessé vált, hogy a fontosabb gyógynövények termesztését szorgalmazzuk, hiszen a behozatali lehetőségek más országokból, a tengerentúlról alaposan megcsappantak. A Honvédelmi Minisztérium Hadségélyező Hivatalának akcióját — a rostot adó csalánszár, illetve a teapótló szederlevél gyűjtésére — is ő vezette. Számozott rölapokat jelentetett meg, melyek a nehéz időszakban gyógynövények gyűjtésére sarkallták a lakosságot. Az aprólékos gonddal összeállított írások útmutatót adnak a szakszerű gyűjtésre, szárításra, tárolásra vonatkozóan, s a növények rajzát is közlik. Midegyik rölap befejező rovata ugyanaz: „Hazánk a világ leggazdagabb gyógynövénytermő területe — írta — s bár nagy kivitelünk lehetne, mégis milliókra menő behozatalra szorulunk, mert nincs senki aki a természetnyújtotta kincsek után kinyújtsa kezét. Most elsősorban a hadsereg számára gyűjtünk, a megmaradt mennyiséget pedig a háborúban elesett hősök özvegyeinek és árváinak segítésére értékesítjük.”

A gyógynövények hasznát egyre inkább felismerve, a gyűjtési akciók sikerén felbuzdulva a magyar kormány elhatározta, hogy egy ezzel foglalkozó tudományos intézetet létesít, melynek feladata a Magyarországon természetből gyűjtött gyógynövények felkutatása, a vadontermők gyűjtésének propagálása, tanácsadás, minősítés és a gyógynövények értékesítése lesz. 1915-ben meg is alakult a Gyógynövénykísérleti Állomás, melynek előbb helyettes, majd tényleges vezetője lett Augustin Béla. Termesztési kísérleteket is vezetett, a főváros központi kertjében létesített gyógynövénytelepen többek között konyhakömény, fekete mustár és ricinus termesztését kezdte meg.

1918-tól a budapesti Drogista Iskolában, (Később Drogista Akadémián) növénytant, drogismeretet, szerves és szervetlen vegytant tanított 1942-ig. A gyógy-növénygyűjtők tanfolyamán rendszeresen előadott.

Tagja volt a Magyar Botanikai Társaságnak. A Nemzetközi Gyógynövény Szövetség hattagú igazgatóságában éveken át képviselte Magyarországot. Az itt végzett és az egyetemes gyógynövénykutatásban elért eredményes munkássága elismeréseként 1934-ben a Francia Becsületrend lovagkeresztjével tüntették ki. 1914-től a „Die Deutsche Pharmaceutische Gesellschaft” is tagjai közé választotta.

Egyetemi előadások tartására első megbízását 1919. május 16-án kapta a Közoktatásügyi Népbiztosságtól. 1921. június 6-án a Budapesti Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kara „A gyógy- és vegyipari növények termesztése és gyűjtése” címmel heti két órában szintén előadások tartásával bizta meg. Ugyanitt magántanári képesítést is szerzett „Gyógy- és vegyipari növények természetrajza” tárgykörből. 1935. október 5-től a Műegyetem magántanára, 1938. július 1-től pedig címzetes rendes tanára lett a „Gyógynövények ismerete” című tárgykörnek. 1929-ben a budapesti Tudományegyetemen is magántanári képesítést szerzett s előadásokat tartott még a felszabadulást követően is, ekkor azonban egészségi állapota időnként már akadályozta munkájában.

43 évi szolgálat után kísérletügyi főigazgatói címmel 1938. május 31-én vált meg a Gyógynövénykísérleti Intézetből, nyugdíjba ment.

Ezután is foglalkozott még egyetemi oktatással és tudományos munkával. Szaktanácsadóként továbbra is bejárt az Intézetbe. Az V. Magyar Gyógyszerkönyv szerkesztő bizottságában ellátta a farmakognóziái albizottság elnöki tisztét.

Egész életének gazdag tapasztalatait, hosszú évek során megszerzett ismeretanyagát, nagy tudását összegzi az olyan neves társszerzőkkel mint Jávorka Sándor, Giovannini Rudolf, Rom Pál együtt írt kétkötetes „Magyar gyógynövények” című könyv, mely 1948-ban jelent meg. A könyv a maga nemében úttörő alkotás, melynek hiánya egyre inkább érezhető volt abban az országban, amelyben „a gyógynövénygyűjtésnek, -termesztésnek és gyógynövénykereskedelemnek idestova 3 évtizedes tisztas múltja van” — írták az előszóban. A mű a hazánkban természetű és vadon előforduló, közhasználatban lévő gyógynövények leírását adja részletesen és felvilágosítást ad a növényekből nyerhető, illetve előállítható hatóanyagtartalmú részek gyűjtésére, szárítására, kezelésére vonatkozólag, a gyógynövények termesztéséhez pedig szintén részletes útmutatással szolgál. A színes ábrák Csapody Vera munkái.

Néhány év múlva, 1954-ben a Magyar Tudományos Akadémia Minősítő Bizottságától a mezőgazdasági tudományok kandidátusa fokozatot kapta tudományos és gyakorlati munkásságának elismeréseként.

Még ugyanebben az évben 77 esztendőskorában, december 31-én hunyt el, Budapesten. A Farkasréti temetőben helyezték örök nyugalomra.

Augustin professzor nevéhez fűződik a hazai szervezett gyógynövénykutatás

megalapítása, a gyógynövények minőségellenőrzésének kidolgozása, számos gyógynövény termesztésének megoldása és nemesítése — munkatársai részvételével.

Jelentős volt oktató-nevelői tevékenysége, amellyel a gyógyszerész-, kertész- és a közgazdaságtudományi hallgatók részére rendszeres tantárggyá fejlesztette a gyógynövényismeretet és a termesztést.

Tudományos közlemények, tankönyvek, kézikönyvek jelzik sokoldalú felkészültségét, tudományterjesztő munkásságát.

Neve külföldi körökben is jó hangzású, ő maga is több nyelven beszélt, így angolul, németül, franciául, olaszul, románul és szerbül.

Főbb munkái:

Botanika. A gyógyszerészeti növénytan vázlata. Bp., 1929. 162 lap.

A magyar gyógynövénykereskedelem. Pápa, 1938. 4 lap.

Augustin Béla—Lengyel Géza: Vezérfonal farmakobotanikai gyakorlatokhoz. Németboksa, 1908. 99 lap.

Augustin Béla—Darvas Ferenc—Schneider József: A gyógy- és vegyipari növények termesztése. Bp., 1921. 164 lap.

Augustin Béla—Darvas Ferenc: Útmutatás a vadontermő gyógynövények gyűjtéséhez. Bp., 1921. 140 lap.

Augustin Béla—Jávorka Sándor—Giovannini Rudolf—Rom Pál: Magyar gyógynövények I—II. Bp., 1948. 495 és 190 lap.

Irodalom:

ROM Pál: Augustin Béla életműve és gyógynövényügy. Gy. 1959.

HALMAI János: Augustin Béla emlékezete. HH. 1965.

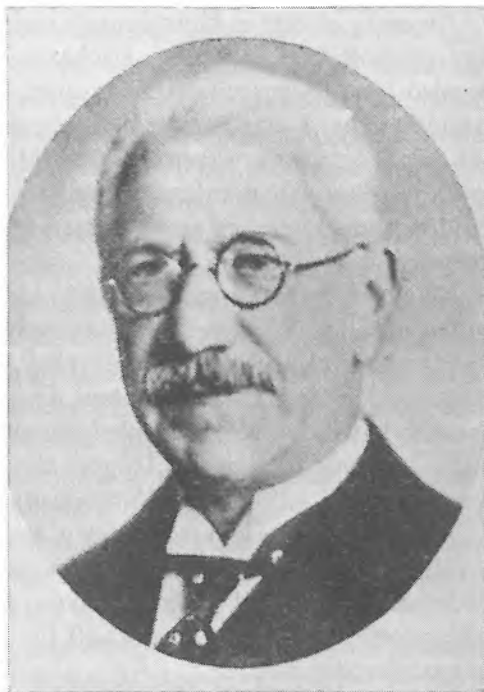
AUJESZKY ALADÁR (1869—1933)

Budapesten született 1869. január 11-én. Édesapja, Aujeszky Lipót pedagógus, a belvárosi főreáliskola, majd a budapesti egyetem matematika-fizika tanára, korán elhunyt.

Aujeszky Aladár középiskolai tanulmányait a Budapesti Piarista Főgimnáziumban végezte. Orvosi oklevelét a budapesti egyetemen 1892-ben szerezte meg. Pályáját így orvosdoktorként kezdte, fél évig a Rókus kórház II. sz. sebészeti osztályán mint gyakornok, asszisztens, majd az egyetemi II. sz. belklinikán szintén gyakornokként működött. Így 1895-ben Högyes Endre vezetése alatt álló Pasteur-intézetbe került, majd innen 1896-ban az Egyetemi Általános Kórtani Intézet alkalmazottja lett, ahol szintén Högyes volt az igazgató.

A Kórtani Intézettől 1901-ben vált meg és Preisz Hugó mellett vállalt segédtanári állást az Állami Bakteriológiai Intézetben. Még ugyanebben az évben Preisz Hugó helyettesének nevezték ki az Állatorvosi Főiskola bakteriológiai tanszékére, ugyanis közben a Bakteriológiai Intézetet a főiskolához csatolták. 1903-ban állatorvosi diplomát, majd magántanári képesítést szerzett, bakteriológiai diagnosztikából. Preisz Hugó 1907-ben a budapesti egyetemre távozott, utóda Aujeszky lett, mint nyilvános rendes tanár. Ezt az állását 26 éven át, haláláig töltötte be. Tevékenyen közreműködött az Állami Oltóanyagtermelő Intézet megszervezésében. Elsődleges feladatának tekintette az állati fertőző betegségek elleni oltóanyagok ellenőrzését a megelőzés érdekében. A tanári hivatás, a hivatalos ellenőrző vizsgálati megbízatás, az intézeti vezetés teendői igen nagy kötöttséget, elkötelezettséget jelentettek. Így egy idő után az Állami Oltóanyagtermelő Intézet vezetésétől leköszönt.

Több társulat és egyesület aktív, lelkes tagja, tisztségviselője volt. Így a Magyar

Természettudományi Társulat titkára, a mikrobiológiai szakosztályának pedig alakulásától kezdve alelnöke, majd elnöke volt. Rendszeresen publikált a társulat folyóiratában, a Természettudományi Közönyben. Tevékenyen részt vett az Országos Közegészségügyi Egyesület és a Magyar Országos Állatorvosi Egyesület életében. Fő kutatási területe a tuberkolózis és a malleus (takonykór) vizsgálata volt. Foglalkozott még a veszettség tanulmányozásával és az állatok veszettség ellen való védettsége érdekében nagyarányú kísérleteket végzett.

Aujeszky elszánt és kitartó munkássága meghozta a sikeres eredményt, amelyről így számolt be székfoglaló értekezésében: „Nagy állatokon a gyakorlatban a legelső tömeges veszettség elleni ojtást Magyarországon alkalmazták 1900 őszén, amidőn néhai Kurtz Ferenc állategészségügyi felügyelővel egy fertőzött ménésben 44 csikót ojtottunk veszettség ellen. Miután mi így e védőojtásnak az állatorvosi gyakorlatban való alkalmazhatóságát bizonyítottuk, később azután itt-ott a külföldön is megkísérelték ezt az ojtást a veszett ebektől megmárt hasznos háziállatok megmentése végett.”

Magyarországon a századforduló időszakában nagy volt a veszettséggel fertőzöttség aránya. Sürgőssé vált a veszettség terjedését megakadályozó állategészségügyi rendeletek legszigorúbb végrehajtása, ugyanis a megbetegedést, a gazdasági kárt a védőoltásokkal csökkenteni, de a veszettséget felszámolni kizárólag a legerélyesebb hatósági intézkedésekkel lehetett. Aujeszky módszere, a mintegy — akkor már — 30 éve alkalmazott Hőgyes-féle hígításos fix vírusos eljárásnak az állatorvoslás céljaira való megfelelő módosítása külföldön is elismert sikert hozott.

Aujeszky, kutatásai közben egy új kóralakot is felfedezett, nevezetesen a fertőző nyúltagy-bénulást, amelyet róla Aujeszky-féle betegségnek neveztek. Tudományos érdemei elismeréséül a Szent István Akadémia 1922-ben rendes tagjai sorába választotta. A Wiener Gesellschaft für Mikrobiologie pedig külföldi levelező tagsággal tisztelte meg.

Szakírói tevékenységére a körültekintő, gondos alaposságú, lelkiismeretes kísérletezés jellemző. Számos tudományos értekezése közül a jelentősebbek a baktérium-spórák festésére, a veszettségre, a fertőző nyúltagyvelő-bénulásra, a saválló baktériumokra és a gümőkór, bacilusának variabilitására vonatkoznak. Dolgozatai az „Orvosi Hetilap”, a „Mathematikai és Természettudományi Értesítő”, a „Természettudományi Közöny”, az „Egészség” című hazai lapokban, külföldön pedig főleg a „Zentralblatt für Bakteriologie-ban” jelentek meg.

Első jelesebb műve az 1912-ben „A baktériumok természetrajza” című könyve. A bakteriológia területén történt fontosabb fölfedezésekről tudományos tájékoztatás az 1899-ben megjelent Preisz Hugó „Bakteriológia” című könyve óta nem jelent meg. Pedig ezalatt az idő alatt számos olyan tudományos eredményt értek el ezen a szakterületen a gyakorlatban, amelynek jelentősége a fertőző betegségek elleni küzdelemben kiemelkedő jelentőségű volt. Aujeszky ezt a hiányosságot pótolta könyvével, amelyben az általános természettudományi alapismeretekkel rendelke-

ző olvasók számára közérthetően — különös figyelemmel a betegségeket okozó mikroorganizmusokra — ismerteti az általános bakteriológiát. A tudományos fejtegetések közben egy-egy vonatkozó szépirodalmi idézet, fontosabb történelmi adat, s közel 300 kép is helyet kapott, amely szemléletesebbé, színesebbé teszi a művet. Aujezsky még a baktériumok mikroszkópi vizsgálatának fontosabb korabeli módszereiről, valamint a víz, a levegő, és a talaj bakteriológiai vizsgálatáról is részletes tájékoztatást ad a könyv függelékében.

Aujezsky másik fontos műve az 1924-ben megjelent „Általános bakteriológia” című, állatorvos hallgatóknak szóló tankönyve. Tartalmazza korának legkorszerűbb, a baktériumkutatásban alkalmazott és bevált kísérleti módszereit és eredményeit. Történelmi áttekintést is ad a bakteriológia fejlődéséről, amely alapadatokat szolgáltat a tudományterület történelmi feltárásához. A bakteriológia tárgyának oktatása, tudományos alaposágú ismertetése elsősorban a baktériumok hatásaikban okozott nagyerejű következményeinek vizsgálatához nélkülözhetetlen.

Aujezsky a bakteriológia hasznosságát részben az alábbiak szerint összegzi.

„.... kórtani ismereteinknek részben teljes átalakításával a fertőző betegségek felismerésére alkalmas vizsgáló módszerek tökéletesítése és új körjelzési eljárások megállapítása útján hajtott és ezzel a gyógyításnak több tekintetben új, helyes irányt szabott, a seborvoslást pedig az antiszepszis, majd az aszepszis sebkezelés módjának megalapozásával nem remélt tökélyre emelte.”

Aujezsky azt vallotta, hogy a betegségeket okozó mikroorganizmusok ellen a legerélyesebb küzdelemre van szükség, amelyre a bakteriológia tanít meg. Így a bakteriológiának köszönhetjük, hogy a fertőző betegségek okozta tömeges emberhalál, országokat végigsöpítő gazdasági kár ma már nem fenyeget ott, ahol a tudomány haladását a közegészségügy javára kellően értékesítik.

Aujezsky Aladár 1933. március 9-én halt meg Budapesten. Születésének századik évfordulóján (1969-ben) felavatták szobrát az Állatorvostudományi Egyetem parkjában.

Főbb munkái:

A baktériumok természetrajza. Bp., 1912. 920 lap.

Általános bakteriológia. Bp., 1924. 251 lap.

Irodalom:

Állatorvosi Főiskola Évkönyve. Bp., 1932—33.

— —: Aujezsky Aladár dr. + Kt. 1933. 23—24. sz.

KOTLÁN Sándor: A magyar állatorvosképzés története (1787—1937). Bp., 1941.

KOVÁCS Gyula—FEHÉR György: Biographia. Elhunyt tanáraink és előadóink életrajza 1787—1987. Állatorvostudományi Egyetem. Bp., 1986.

AZARY ÁKOS (1850—1888)

Azary Ákos orvos, állatorvos, a hazai állatorvosi diagnosztika megalapítója 1850. április 27-én született a Bereg megyei Verebesen. Görög katolikus lelkész édesapja a család szűkös anyagi körülményei — melyet Azary Ákos édesanyjának évekig tartó súlyos betegsége tett még nehezebbé — ellenére is taníttatta fiát. A több nemzetiség lakta területnek köszönhetően hozta magával Azary Ákos német és orosz nyelvtudását, s ezek mellé tanulmányai során még a francia nyelvet sajátította el.

Az ungvári (Ung vm., ma: Uzsgorod — Szovjetunió) középiskolai évek után Azary Ákos a pesti egyetem orvosi karára iratkozott be, ahol 1871-ben doktori oklevelet szerzett. Stúdiumai után érdeklődése a klinikai orvostudományok felé fordult. Tudományos pályafutása Balogh Kálmán professzor, a pesti egyetem általános kórtani és gyógyszerzeti tanszékének vezetője, a bécsi és berlini orvosi iskolák mellett a budapesti megeremtője segítségével indult el. 1873-tól gyakornok lett Balogh Kálmán tanszékén, 1875. április 22-ével pedig tanársegéddé nevezték ki az orvosi gyógyszerzeti intézetben. Elsősorban gyógyszerhatástannal és az általános kórtan egyes kérdéseivel foglalkozott. Részt vett a Balogh-féle orvosi műszótár szerkesztésében és a magyar gyógyszerkönyvhöz kiadott Balogh-féle kommentár kidolgozásában. Első publikációi az Orvosi Hetilapban (1876—1881) és a Természettudományi Közönyben (1877—1878) jelentek meg. Fordításait — Charcot párizsi tanárnak az idegrendszer betegségeiről szóló előadásait és Orth kórbonctani jelzéstaniát — a magyar szakkifejezések kidolgozása tekintetében is fontos munkáknak tartja a szaktudomány.

1878 nyarán Azary Ákosnak be kellett vonulnia: Bosznia—Hercegovina okkupációjában a közös hadsereg főorvosaként vett részt. Leszerelése után azonban

sikerült visszatérnie az elméleti orvostudományhoz Tormay Béla, az Állatorvosi Tanintézet igazgatója és Thanhoffer Lajos morfológus, az állatorvosképzés irányítója segítségével. Az egyetem orvosi fakultásától 1851-ben különvált Pesti Állatgyógyintézetet 1875-ben Állatorvosi Tanintézet néven alakították újjá, az állatorvosképzés fejlesztése érdekében. A járványos állatbetegségek leküzdésének alapjait lerakó Zlamál Vilmos visszavonulása után a fiatal kutatót Balogh Kálmán ajánlotta a Zlamál utódját kereső Tormay és Thanhoffer figyelmébe. Azary Ákos belgyógyászati klinikusként nyert alkalmazást.

Tanszéke elfoglalása előtt diagnosztikai és terápiai jártassága fokozására törekedett, hiszen megfogalmazása szerint a gyógyításban „a lehetőleg biztos kórisme felállítása az első és fő fontosságú tényező”. E célt szolgálták külföldi tanulmányútjai, melyek során az állatorvostan és az állatjárványtan területén kívánta ismereteit elmélyíteni. 1879-ben a földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi minisztérium támogatásával, 1880-ban az orvoskari tanártestület által neki ítelt, Schordann Zsigmond orvostól, az élettan és elméleti orvostan kiváló képviselőjéről elnevezett Schordann-ösztöndíjjal jutott el Berlinbe, Münchenbe és a Párizs melletti Alfortba.

Külföldi tapasztalatairól „úti levelek”-ben számolt be. Munkásságára a legnagyobb hatást az Alfortban töltött idő tette, ahol megismerte Pasteur védőoltások terén végzett tevékenységét és hatására Azary is terjeszteni kezdte ezt az új, a járványos állatbetegségek megelőzésében addig nem ismert lehetőségeket hozó eljárást. Az anthrax (lépfenebacillus) és a sertésorbánc elleni oltások alkalmazása mellett ő is felismerte, hogy a veszethez ellen is lehetséges az immunitás. Azary Ákos európai színvonalú ismereteire utal, hogy a veszethez elleni oltást ekkor még csak Franciaországban alkalmazták. A földművelési tárca kérésére Azary azzal a kéréssel fordult Pasteurhoz, hogy a védőoltások megismertetése és elterjesztése érdekében tartson bemutatót Magyarországon. A francia tudós tanítványát, Thuiller-t küldte el hazánkba, s 1881-ben, Kaposváron meg is történt a védőoltás-bemutató. A századforduló táján több uradalomban alkalmazni is kezdték a járványos állatbetegségek leküzdésére először kísérleti, majd rendszeresen ismétlődő jelleggel a védőoltásokat: főként sertésorbánc és -pestis, illetve juhoknál a lépfene ellen.

Azary Ákos publikációi sora kísérletes vizsgálatai leírásával bővült, s ennek során készült el az aktinomycosisról (a fertőző sugárgomba-betegségekről) szóló dolgozata is.

Tanulmányútjai után, humán orvosi diplomája mellé az állatorvost is megszerezve, Azary Ákos az 1881-ben új épületbe költözött Állatorvosi Tanintézet tanáraként működött. 1882—1888 közt a belgyógyászat nyilvános rendes tanára és az 1886/87. szemeszterekben az állatjárványtan, s az állategészségügyi rendszet és hússzemle magántanára volt. Tanári feladatai mellett két éven át, 1882—1884

szeptembere közt a „Veterinarius” című állatorvosi szaklap szerkesztői teendőit is ellátta.

Azary Ákost 1881-ben állami állatorvossá nevezték ki, s szolgálati helyéül az Állatorvosi Tanintézet mellett a Mezőhegyesi Ménesparancsnokságot jelölték ki számára. A ménesbirtokon bőséges gyakorlati tapasztalatokat szerzett az állatok betegségei területén. Kutatásokat végzett a lovak idült légsejtes tüdőtagulásának diagnosztikai és terapeutikus vonatkozásában. Nagyon fontosnak tartotta az élő állatok vizsgálatát, elsőként alkalmazva a tudományos belgyógyászati fizikai vizsgáló módszereket az állatgyógyászatban, s ő hozta létre az állatorvosi laboratóriumi diagnosztika alapjait. Bevezette a szemtükrös és az uroszkópiai (vizelet) vizsgálatokat, elsőként alkalmazva a galvanikus áramot a szemtükrö vizsgálat alatt. Munkásságában mindvégig tükröződött bakteriológiai jártassága.

Azary Ákos pályafutásának utolsó éveiben egyre nagyobb teret kapott a klinikai oktatás. A magyarországi agrárpolitikában az 1867. évi, a kapitalista fejlődés kibontakozását lehetővé tevő kiegyezés után erősödött meg az a nézet, miszerint az állategészségügy összefügg az állatorvosképzéssel, s a vármegyékben és városokban fokozatosan nőtt a képzett állatorvosok száma. A hatósági állategészségügy megteremtésében Azary Ákosnak nagy szerepe volt és ebben a múlt század végén jelentős fejlődésnek indult alaptudományokra támaszkodhatott: a szövettan, a biokémia, s ezen belül az immunitástan és az állategészségtan új eredményeire. Sajnos, eredményei publikálásában Azaryt nemcsak a tudós lelkiismeretessége, lehetőleg minél nagyobb pontosságra való törekvése, hanem olykor túlzott aggodalmasság is vezette. Tervezett nagy műve, a magyar állatorvosi belgyógyászat megírásában emellett betegsége is egyre inkább akadályozta. Bár betegségét pontosan felismerte, pihenésre nem volt hajlandó. Kötete első része, a „Vizsgálati módszertan és előkészítés a kórodára” már élete utolsó évében jelent meg.

Azary Ákos két évi szenvedés után, szívérelmeszesedésben hunyt el 1888. július 31-én, Szobon (Hont, ma Pest m.).

Főbb munkái:

A háziállatok részletes kór- és gyógytana. I. rész: Vizsgálati módszertan és előkészítés a kórodára. Bp., 1888. 496 lap.

Az 1888. évi VII. t. cz. az állategészségügy rendezéséről. Jelzetekkel, utasításokkal és magyarázatokkal ellátta Azary Ákos. Bp., 1888. 53 lap.

Irodalom

— —: Azary Ákos halálhíre. PN. 1888. 211. sz.

LIEBERMANN Leó: Azary Ákos emlékezete. Ve. 1891. 2. sz.

HUTYRA Ferenc: Azary Ákos. AoL. 1905. 24. sz.

Az Állatorvosi Főiskola jubileumi évkönyve. Bp., 1962.

KOVÁCS Gyula—FEHÉR György: Biographia. Elhunyt tanáraink és előadóink életrajza. 1787—1987. Állatorvostudományi Egyetem, Bp., 1986.

BABOS IMRE (1901—1979)

1901. október 25-én született Makón, vasutas családból. Katonai pályára készült, a traiskircheni hadapródiskolába járt, de Makón fejezte be a középiskolai tanulmányait. Itt szerzett érettségi bizonyítványt, majd a soproni Bányászati és Erdészeti Főiskolába iratkozott be, ahol 1925-ben erdőmérnöki oklevelet kapott. A ráckevei királyi uradalmi erdőgondnokság területén kezdte meg szolgálatát pagonyerdészként, majd erdőgondnoki beosztásba került. A felszabadulás után az erdők államosítása nyomán az állami erdők irányítására létrehozták a Magyar Állami Erdőgazdasági Üzemek (MÁLLERD) szervezetét, ennek ráckevei erdőgondnokságát vezette tovább 1948-ig. Ekkor behívták a MÁLLERD Központi Igazgatóságára, ahol rövidesen az erdőművelési osztály vezetőjeként az erdőművelési ágazat irányítója lett.

Ebben a beosztásban végzett tevékenysége a felszabadulás utáni magyar erdőművelés elméleti alapjainak lerakása és gyakorlati megvalósítása szempontjából hosszú távon döntő jelentőségűnek bizonyult. Ekkor, az I. ötéves terv előkészítése és megvalósítása során kellett a magyar erdésznek megoldania a háború alatt és közvetlenül utána keletkezett és felújítatlanul maradt hatalmas vágásterületek újraerdősítésével kapcsolatos feladatok jelentős részét és megvalósítani azt a nagyszabású, új erdők telepítését szolgáló programot, amelyhez hasonlóra előtte a magyar erdész nem is gondolhatott, és amit utána sem tudott megisméltetni.

Kitűnő elméleti felkészültsége, széles körű gyakorlati tapasztalatai, a jövő korszerű irányzatát felismerő ökológiai szemlélete és különösen kiemelkedő képessége és érzéke egy fiatal erdőművelő szakgárda kiválasztására, összefogására, irányítására és evvel egy maradandó iskola megteremtésére, alapvetően segítették elő, hogy

a magyar erdészet — a Tervhivatal által erdősítésre korlátlanul rendelkezésre bocsátott beruházás célszerű felhasználásával — a jövőt megalapozó programot sikerrel valósította meg. Az eredményekben jelentős szerepet játszott Babos szugesztív egyénisége, érvelésének megtámadhatatlan logikája, kiváló szónoki készsége, orgánuma, fiatal munkatársainak támogatása, nevelése, segítése. Mindez együttesen az erdőművelést és az abban dolgozók erkölcsi rangját olyan magasra emelte, amit az erdőművelés azóta sem tud megközelíteni. 1952-ben szervezték át az állami irányítású mezőgazdasági szektort és megalakult az Állami Gazdaságok és Erdők Minisztériuma (ÁGEM), mely három területi igazgatóság fölött gyakorolt felügyeletet erdészeti vonatkozásban. A síkvidéki területi igazgató Babos Imre lett. Ebben az időben már egyre többet foglalkozott tudományos kérdésekkel, a szakma időszerű fejlesztési problémáival, a gyorsan növő fafajok népgazdasági jelentőségével. Egymásután jelentek meg dolgozatai az újra megindult „Az Erdő”-ben és az MTA Agrártudományi Osztálya Közleményeiben. Önálló kiadványokkal is jelentkezett, az erdőművelési szakmai utasítások mellett. Gyakorlati kézikönyve, „Az erdők telepítése”, 1951-ben jelent meg, és a nagy léptekkel meginduló fásítások nélkülözhetetlen útmutatója lett. 1953-ban került osztályvezetőként az Erdészeti Tudományos Intézethez. A többévtizedes gyakorlati tapasztalatok, az új iránti fogékonyság, az összefüggések felismerése, párosulva az állandó önképzéssel, tették lehetővé, hogy a gyakorlat emberéből kiemelkedő tudományos kutató lett. 1959-ben a mezőgazdasági (erdészet) tudományok doktorává avatták, a soproni Erdészeti és Faipari Egyetem 1969-ben tiszteletbeli műszaki doktori címmel ismerte el munkásságát.

1966-ban ment nyugdíjba, de kutató, oktató munkáját töretlenül folytatta élete végéig.

Termékeny életművéből kiemelkedik alapvető munkája, az erdőgazdasági tájalkatás. Babos Imre határolta el először 1954-ben „Magyarország táji erdőművelésének alapjai” című munkájában az ország erdőgazdasági tájait. 50 tájegységet alakított ki azon az elven, hogy „az erdőgazdasági táj az a változó nagyságú, földrajzilag összefüggő, meghatározott domborzattal és makroklimával rendelkező terület, amelyen a nagyjában azonos termőhelyen a jellemző és jellegzetes növekedésű fafajok állományaiiban az erdőgazdálkodás tennivalói egyesíthetők”. A tájakat hat tájcsoportha sorolta, melyek általánosságban megfelelnek a földrajzi, geomorfológiai nagy tájainknak. (Nyugat- és Déldunántúl, Kisalföld, Nagyalföld, valamint Északi- és Dunántúli Középhegység.)

Az erdőgazdasági tájbeosztásra alapozott az a ma is érvényben lévő „Magyarország erdőgazdasági tájainak erdőfelújítási, erdőtelepítési irányelvei és eljárásai” című utasítás jellegű hatalmas munka, melynek kidolgozásában, elsősorban erdőtelepítési vonatkozású fejezetei megírásával tevékeny részt vállalt. Ez a termőhelyi adottságokat, az erdőművelési sajátosságokat, valamint a fejlesztési irányelveket egybefoglaló mű országosan gyakorlattá vált.

Ebben az utasításban is, de más témafeldolgozások folyamán is előszeretettel foglalkozott a homokfásítás kérdéseivel, elsősorban a termőhelyfeltárás vonatkozásában (Homoki termőhelyláncok). Maga is sok helyen végzett feltárást, többek között a Duna—Tisza között, a Kisalföldön, a tengelici, a járszági homokokon.

A termőhelyfeltáráson túl, a homoki fafajmegválasztás és a telepítési technológiák kérdéseivel is behatóan foglalkozott. Nagyszámú dolgozata számol be az „Erdészeti Kísérletek” és „Az Erdő” hasábjain a homoki akácosok, akácelegyes állományok vizsgálatáról, a nyár állományok homokbuckai formáiról, típusairól, vagy éppen a homoki erdeifenyvesek természetes felújításának lehetőségeiről, — hogy csak néhány kiragadott példával illusztráljuk a homokfásítás területén feldolgozott témákat.

Még az Erdőközpont vezetőjeként kezdett foglalkozni a később nagyjelentőségűvé vált gyorsan növő fafajok telepítésének feltételeivel és népgazdasági jelentőségével. Elévülhetetlen érdemei vannak az objektív alapok megteremtésében: a nyárfajok termőhelyigényének meghatározásában, állománytípusainak kialakításában és leírásában, a nemesnyár fajtaösszehasonlítás kísérleti alapokra helyezésében, általánosságban a magyar nyárfatermesztés irányvonalának kijelölésében.

Hatékonyan foglalkozott az erdőgazdasági alapanyag megtermelésének kérdéseivel, a nyár- és akácmagtermő állományok kijelölésével, az erdeifenyő-plantázs létrehozásával.

Minden munkáját az ökológikus szemlélet, a környezeti tényezők figyelembevétele, a kölcsönhatások vizsgálata hatotta át; különösen a termőhely hidrológiai tényezőjének elemzését vizsgálta. Méltán ismeri el a szakterület a magyar erdészeti ökológia megalapítójának. Szemléletét a gyakorlati szakemberekbe is átültette, kinevelve ezáltal egy ökológikusan gondolkozó erdőművelő gárdát. Jelen volt az oktatásban, a tanításban is, amit élethivatásának tekintett. Az erdő- és termőhelytipológia országos tanfolyamának, — mely oly nagy jelentőségű volt az erdőművelők új szemléletének alakításában — megszervezésében és lebonyolításában jelentős szerepet vállalt magára. A tanfolyamról az „Erdészeti Kutatások” 1962-es kötetében számolt be. Számtalan szakvélemény, szaktanácsadás fémjelzi tanító, oktató munkáját.

Az új iránti fogékonyság hatotta át tevékenységét. Jó példa erre a légi felvételek segítségével történő termőhely térképezés területén kifejtett eredményes munkássága. Az önkontrollt, s általában a sokoldalú ellenőrzést — mint a tudományos munka egyik alapfeltételét rendkívül fontosnak tartotta. Rendszeresen tért vissza egy-egy korábbi téma értékelésére, eredményeinek elemzésére.

Munkái, publikációi ma is sokat forgatott művek mind a tudományos, mind a gyakorlati erdészemberek kezében.

„Bedő Albert”-díjat kapott 1959-ben, a soproni Erdészeti és Faipari Egyetemen címzetes egyetemi tanár volt.

Budapesten halt meg 1979. október 4-én.

Sirja a Farkasréti temetőben van.

Főbb munkái:

Az erdőművelés a fatömegfokozás szolgálatában. Bp., 1922. 24 lap.

Az erdők telepítése. Bp., 1951. 152 lap.

Magyarország táji erdőművelésének alapjai. Bp., 1954. 165 lap.

A homokfásítás termőhelytipológiai alapjai. (In: Majer A.: Erdő- és termőhelytipológia.) Bp., 1962.

Termőhelytérképezés homokon. (In: „Erdészeti termőhelyfeltárás”) Bp., 1966. 114 lap.

Irodalom:

GÁL János—JÁRÓ Zoltán—KERESZTESI Béla: Dr. Babos Imre 1901—1979.
Er. 1980. 3. sz.

BACSO NÁNDOR (1904—1974)

Az 1904. március 13-án Szolnokon született ifjú érdeklődése az égi jelenségek iránt, talán a sík alföldi táj gyakori természeti változásaiából, vagy a nép ajkán élő évezredek időjárás megfigyeléseiből fakadt. Az is lehet, hogy éles elméjével már fiatalon rájött, hogy a népies időjárási szabályok és a valóság csak felszínesen egyeznek, s azt is érezte, tudta, hogy ezekre és a többi hasonló kérdésekre csak a tudomány adhatja meg a helyes választ.

Pályafutása mindenesetre ritka képességű emberre vall. A középiskolát befejezve, tanulmányait a Budapesti Tudományegyetemen folytatta matematika—fizika szakon. Az Eötvös kollégista, kiváló minősítésű tanárjelölt életének fordulópontja, amikor 1927-ben állást kínáltak számára, az Országos Meteorológiai és Földmágnességi

Intézetben. Igaz, csak kiegészítő szakmunkaerőként tudták alkalmazni, de boldogan vállalta. (A gazdasági válság kezdeti szakaszában már egyébként sem válogathattak az egyetemet végzettek az állásokban). Vasszorgalma ellenére csak hét év után, 1934-ben nevezték ki assisztensnek az éghajlati osztályra. De egyre szaporodó érdemei, fáradhatatlan és eredményes munkája elismerését jelzik előléptetései: adjunktus, osztályvezető, majd 1948-ban főosztályvezető lett. És hűségét igazolta az a 30 év, amit egyfolytában az intézetnél töltött.

Természetesen — az igen tehetségesekre jellemzően —, Bacso Nándor sem elégedett meg tudása őrzésével, hanem elhivatottságot érzett annak a továbbadására, mások szellemi gazdagítására. Már 1927-től tanítást vállalt a Kertészeti Tanintézetben. Hogy ehhez külső jegyet is szerezzen, 1939-ben doktorált a pécsi tudományegyetemen földrajz, fizika és filozófia szaktárgyakból. Ezután a Kerté-

szeti- és Szőlészeti Főiskolán, valamint az Agrártudományi Egyetemen tanította az éghajlattant és agrometeorológiát.

Közben fő munkahelye, az intézet kapuját tágra nyitva, a meteorológia elméleti eredményeinek hasznosítására, kapcsolatot épített ki a gyakorlattal, számos külső intézménnyel. Lassan nem akadt a népgazdaságnak olyan ága, mely ne kérte volna ki véleményét. Ilyen okból vizsgálta például a vasúti sínek hőmérsékletének alakulását, a felfagyás, porosodás, vagyis az útépités klimatológiai kérdéseit; hasonlóképp az építőipar hűtési, szellőztetési, fűtési problémáit; a csatornahálózat méretezési feltételeit a felhőszakadásokkal kapcsolatban.

Másodállásban, 1954-ben kinevezték az Agrártudományi Egyetemre tanszékvezető egyetemi tanárnak, s megbízták az ott létesített agrometeorológiai tanszék vezetésével.

A párhuzamosság, — az intézeti kutatás és az egyetemi poszt szerteágazó tennivalói —, úgy látszik Bacsó Nándor számára is soknak bizonyultak. 1957-ben megvált az Országos Meteorológiai Intézettől és főállásban folytatta professzori tevékenységét 10 éven át a gödöllői egyetemen.

Pedagógusi—oktatói munkássága azonban ekkor sem szakadt meg, hanem folytatódott — áthelyezéssel 1967-ben — Budapesten a Kertészeti Egyetemen az akkor alapított matematika—fizika—agrometeorológia tanszéken vezető professzorként tevékenykedve. Nyugállományba vonulásáig, 1972 nyaráig, — valójában 40 esztendőn át — mint meghívott előadó, majd tanszékvezető, ezek számára nyújtott betekintést a természet titkaiba, az éghajlat és növénytermesztés összefüggéseibe.

Már ennyi is elég egy elismerést érdemlő emberi életpályának. De Bacsó Nándor szakmai nagyságát más állomások is jelzik. Többek között tudományos fokozata: 1953-ban kandidátus. 1966-ban a kertészeti- és szőlészeti tudományok „honoris causa” doktora.

Az oktatás mellett, már fiatalon vonzódik az ismeretáramlás akkor még egyetlen lehetőségéhez — az irodalomhoz. 34 éves korában, 1938-ban napvilágot lát a Réthly Antallal közösen írt első összefoglaló könyve, az „Időjárás-, éghajlat és Magyarország éghajlata” című. Ezt követi 1939-ben „A csapadékvalószínűség évi változása Magyarországon”, melyben az 1871 és 1935 közötti megfigyeléseket gyűjtötte egybe. „A népies időjárás szabályok és a valóság” című munkája 1940-ben tanúsítja, hogy Bacsó Nándor nemcsak az elméleti ismeretek rögzítője volt, hanem irodalmi képességekkel megáldott mesélő is. Már bevezetője is olvasásra készítet: „Nehéz volna még egy olyan természeti jelenséget találni, amelyről annyi ember hinné azt, hogy ért hozzá. Amilyen hálás beszéd tárgy a társasélet kezdete óta társaságokban az időjárás, éppen olyan hálás dolog ma az időjárással foglalkozó meteorológia és a meteorológus szigorú megbírálása is. Sokszor azt hihetnők, hogy csak az ért az időjáráshoz, aki a meteorológia törvényeiről sohasem hallott...”

Maga a könyvecske is hasonló hangulatú és világos beszédű. Sorra veszi az égitestek légköri fényjelenségeit, a felhőket, a szélhatást, az állatok és növények időérzéseit, bizonyos napok különleges időjárásával kapcsolatos népi megfigyeléseket, s leleplezi a babonákat, a tévedéseket, az alap nélküli általánosításokat. De elismeri, hogy a népies időjárás hagyományok és szabályok tárházát a meteorológus szakember nem tekintheti értéktelen lomnak, hanem olyan kincsesbányának, melynek egyes darabjait meg kell tisztítani az idegen anyagoktól, s úgy helyezni el a meteorológia igazolt szabályai közé.

Gyűjti is hangyszorgalommal Bacsó Nándor az újat, nagy önfegyelmekkel szelektálja ki a régit, az elavultat. Képes is mélyrehatolni éghajlatunk légkörfizikai összefüggéseiben. És így alkot sokat és maradandót.

Közülük is kiemelkedő műnek számít a „Magyarország éghajlata” (1959). De nem jelentéktelen „A hőmérséklet szélső értékei Magyarországon 1901—1950”; „A meteorológiai műszerek elhelyezése és kezelése”; „A pusztai, atlanti és mediterrán éghajlati jellegek hatása hazánk mezőgazdaságára” című munkája, s az a nagyszámú, 33 egyetemi jegyzete, mely a meteorológiával kapcsolta össze az öntözés, a növényvédelem, talajvédelem, kertépítés tenni- és tudnivalóit.

Félezerre tehető a bel- és külföldi szaklapokban megjelent cikkeinek száma, ötven értekezésének adtak helyet orosz, angol, német és spanyol szakfolyóiratokban.

Nevéhez fűződik a hazai mikroklíma-kutatás elméleti vonatkozásainak a tisztázása is. E témában leszűrt következtetését foglalta össze „A mikroklíma fizikai szemlélete” címmel.

Kedves kutatási területe volt a mikroklíma világa, mivel szerinte ott már az ember az úr. Az alapot ehhez az a meggyőződése adta, hogy a természet sokoldalúan kiaknázzható az emberi jólét céljaira.

Egy kisebb könyvtárat kitevő irodalmi munkásságának általa legjelentősebbnek tartott kötete az 1958-ban először megjelent „Bevezetés az agrometeorológiába” című egyetemi tankönyv. Hogy tartalmi értéke hosszú időn át változatlanul megmaradt, misem bizonyítja jobban, mint annak négyszeri kiadása.

Bacsó Nándor, a földrajztudományok doktora, az egyetemi professzor, a kutató, az ifjúságnak négy évtizeden át volt nevelője, a sokoldalú szakíró, tudott időt szakítani arra is, hogy részt vegyen a különböző társadalmi szervek és egyesületek tevékenységében. 1957. óta a Magyar Tudományos Akadémia Agrometeorológiai, majd a Meteorológiai Tudományos Bizottságának és a Magyar Meteorológiai Társaság Agrometeorológiai Szakosztályának elnökeként országos jelentőségű tudományos feladatok meghatározását és irányítását végezte hosszú éveken át nagy áttekintéssel, tudóshoz illő megfontoltsággal. A Magyar Meteorológiai Társaság és éghajlatkutatásban kifejtett munkája elismeréseként Hegyfokyi éremmel tüntette ki.

Aktív tagja volt a Magyar Földrajzi Társaságnak, amely 1971-ben a klimatológia gyakorlati felhasználását előmozdító tevékenységéért, a földrajztudomány és klimatológia kapcsolatának elmélyítésében kifejtett munkásságáért köszönetét fejezte ki a „Szocialista Földrajzért” kitüntetéssel. Tulajdonosa lett a Steiner és Humboldt emlékéremnek.

A 70-es évek elején még a Magyar Urbanisztikai Társaság munkájába is bekapcsolódott, ahol az éghajlat, a környezetvédelem, a növényzet és élővilág összefüggéseit taglalta és hirdette.

Országos jelentőségű alkotó tevékenységéért a Magyar Népköztársaság Szocialista Munkáért Érdeméremmel, majd 1972-ben a Munka Érdemrend arany fokozatával tüntette ki.

Bacsó Nándor a maga korában lényegesen előbbre vitte tudományát, az éghajlatlan és az általa felismert törvényszerűségek feltárásával, értékes és elismert eredményeivel. Mint oktató pedig idős korában is az ifjúságnak élt. Ritkán adódik, hogy egy tudományág a köztudatban annyira összefolyjon művelőjének nevével, mint ahogyan szakmai körökben a meteorológia összenőtt személyével. Hosszas betegség után 1974. május 29-én hunyt el Budapesten. Tanítványai hálásak maradtak, s nem felejtették professzorukat. Felnőtt diákjai állták körül sírját, így köszönve meg utoljára a tőle kapott tudást, s az emberséget.

Főbb munkái:

A népies időjárás szabályok és a valóság Bp. 1940. 35 lap.

Az éghajlatlan elemei növénytermesztők számára Bp. 1946. 98 lap

Meteorológiai és agrometeorológiai alapismeretek. Bp., 1956. 211 lap.

Bevezetés az agrometeorológiába. Bp., 1958. 294. lap.

Magyarország éghajlata. Bp., 1959. 302 lap.

Öntözéssel kapcsolatos meteorológiai ismeretek. (Kézirat.) Gödöllő, 1963. 80 lap.

Réthy Antal—Bacsó Nándor: Időjárás, éghajlat és Magyarország éghajlata. Bp., 1938. 404 lap.

Bacsó Nándor—Kakas József—Takács Lajos: Magyarország éghajlata. Bp., 1953. 226 lap.

Bacsó Nándor—Fekete Zoltán: Növénytermelés, éghajlatlan és talajtan. Bp., 1956. 106 lap.

Irodalom:

BÁLINT György: Nemzedékek professzora. KSz. 1972. 27 sz.

SZURÓCZKI Zoltán: Dr. Dr. H. c. Bacsó Nándor. Kg. 1974. 3. sz.

BADICS JÓZSEF (1900—1945)

Badics József apja Badics Ferenc, a kiváló irodalomtörténész, akadémikus volt. József fia Budapesten 1900. február 20-án született. Az otthoni tudományos légkör ellenére, a gimnáziumi érettségi után, az ifjú Badics a gazdasági akadémiára vágyott. Mosonmagyaróváron meg is szerezte kiváló minősítésű oklevelét 1922-ben. De a szellem, a művelődés vágya erősebb volt a gyakorlat igényénél. Nem ment el társaihoz hasonlóan gazdálkodónak, intézőnek, vagy más „földközeli” szakmába, hanem tovább tanult Budapesten. A tudományegyetem közgazdaságtudományi karának mezőgazdasági szakán kapott újabb oklevelet. Ugyanitt 1927-ben mezőgazdaságtudományi doktorátust szerzett, summa cum laude minősítéssel.

Közben, hű maradván az egyetemhez, — és persze kiváló pedagógiai és szakmai alkalmassága miatt is — az egyetem vezetőinek egyetértésével már 1923 végétől gyakornokként dolgozott, majd tanárségeddé nevezték ki 1925. október 1-jétől. A fizetési osztályok grádicsain haladva, személyi és szolgálati adatai között ilyen furcsaság is olvasható: „Fizetéstelen adjunktussá neveztetett ki 1933. X. 1-én és ebben a minőségben 1937. VI. 11-ig volt” (Vagyis rangot kapott, de plusz pénzt hozzá nem).

Kezdetől szenvedélyes területté vált számára az üzemgazdaság. Már doktori disszertációját is ebben a témában írta, erről tanított, s ebben folytatott nemzetközileg is jelentős kutatómunkát. Érthetően cikkei, művei is e tárgyban mozognak. „Az áralakulás hatása a magyar mezőgazdaság jövedelmezőségében” címmel, a „Magyar Statisztikai Szemlé”-ben, 1928-ban megjelent fejtegetéseiből is látnivaló, hogy jól eligazodott e tudományág útvesztőiben, s elevenére tapintott az akkori kor közgazdasági visszasságainak. Még inkább érezhető ez a „Köztelek” 1928/25.

számában megjelent „Mezőgazdaságunk vámterhe” című írásából, — mely már túllépve az üzemtani tételek körén, — agrárpolitikai állásfoglalásokat is tükröz. Nem érdektelen terjedelmes, adat- és okfejtésekben gazdag cikksorozatából röviden idézni már csak azért is, mert megállapításai ma is visszaköszönek. Vagyis, amiről azt hisszük, hogy csupán a mi életünkben fordul elő, az a múltban is égető kérdéssé vált: „Mezőgazdasági termelésünk üzemi helyzete megrendült. Egyre sürgetőbben jelentkezik az a kívánság, hogy a válság okait tárgyilagosan megállapítsák. Oly üzemekben is, amelyekben kifogástalan okszerűséggel, elegendő álló- és forgótőkét alkalmaznak, belterjes munkaszervezet mellett is az üzleti eredmények egyre gyengébbek és bizonytalanabbak. A mezőgazdaság legjobban felszerelt üzeimei is, sőt számos vonatkozásban éppen ezek egyre súlyosabban érzik az üzemi egyensúly megbillentését, azt, hogy a mezőgazdaság üzemköltségei és a gazdálkodó népesség személyes kiadásai jóval nagyobb mértékben emelkednek, mint a jövedelmük. A mezőgazdaság üzemi és személyi kiadásai közt fontos szerepet játszik az erősen drágult ipari termékek vásárlása. Az iparcikkek aránytalan megdrágulásának kétségtelenül nevezetes tényezője a vámvédelem egyoldalú érvényesülése.”

A szerző állítását természetesen a hallatlan szorgalommal összegyűjtött nagyüzemek, kiscgazdák és cselédek által történt közel 200 iparcikk vásárlási adataival reprezentálja és egyben bizonyítja az ipar kivételezett helyzetét a mezőgazdasággal szemben. Befejezésül szerényen, de azért kiolvasható jogos követeléssel ezt írja: „A kapott eredményekkel nem céloim a termelési ágak közt ellentéteket támasztani, s a termelési ágak közt szükséges harmóniát megbontani. Azt szeretném elérni csupán, hogy az ország gazdasági viszonyainak nyugodt fejlődése és az ország boldogulása érdekében szükséges egyenlő teherviselésnél mutatkozó aránytalanságokra rámutassak”. Annyit azonnal elért, hogy éles vita kerekedett cikke nyomán. Olyannyira, hogy abban — természetesen az ipar védelme érdekében — még a kor akkori neves közgazdasági korifeusai is részt vettek.

Badics kiváló tehetségét és gyakorlati értékét főnöke, Nagypataky (Reichenbach) Béla is hamar felismerte. Ezért Leopold Évával (apja szociológus és közgazdasági író) kötött házassága után (1928) külföldi utakra is sarkallta. Így jutott el Angliába, Belgiumba, Németországba. Legnagyobb hatást, és későbbi munkájában is hasznosítható eredményt a svájci tanulmányút hozta számára. Egy évet töltött a zürichi műegyetemen Laur professzor keze alatt. Közben nemcsak a professzora üzemtani és agrárpolitikai előadásait hallgatta, hanem Brugban, a Schweizerischer Bauernsekretariatban, Laur professzor intézetében, kutatómunkát végezve, elsajátította a számtartás-statisztikát, (magyarán: kiscgazdaszámitást), amellyel a professzor hírnevet szerzett, mivel módszerét több országban is bevezették. Hazatérve, több folytatásban számolt be „Az agrár Svájc” címmel tanulmányútja tapasztalatairól a Mezőgazdasági Közöny 1929—30. évi számában.

Badics József szakirodalmi tevékenységének értékét jelzi, hogy állandó külső munkatársa volt a „Pester Lloyd” mezőgazdasági mellékletének, s egy másik

lapnak, a „Gazdasors”-nak is. Az utóbbiban megjelent mezőgazdasági indexeivel hazánkban úttörő munkát végzett.

Talán sokoldalú szakírói tevékenységével együttjáró közismertség, talán a cser-völgyi (Veszprém m.) gyümölcsösgazda eredményei, ahol saját földjén, közérdekű tudományos és gyakorlati kísérleteket állított be; talán az egyetemen 1937-ig elhúzódó fizetéstelen adjunktusi titulusa készítette őt magát a változtatásra; — mindezt nem tudni pontosan. Tény, hogy 1937. április 17-én, a földművelésügyi miniszter mezőgazdasági kísérletügyi I. oszt. főadjunktussá — a réginél jóval kedvezőbb fizetési osztályba — nevezte ki, s egyben megbízta a Mezőgazdasági Múzeum igazgatói teendőinek ellátásával.

E számára teljesen új munkakör feladatainak ellátásához óriási lendülettel kezdett hozzá. Tehetséges emberekre jellemzően, — eredménnyel. Nemcsak a hazai múzeumi életbe vitt jó szervezőképességével nagyobb mozgást, hanem gyorsan építette ki a külföldi múzeumokkal a kapcsolatot. Első lépésként az újjászervezett magyar múzeum páratlan gyűjteményére hívta fel a figyelmet. Így jelent meg Badics József tollából az angol múzeumok szövetségének felkérésére Londonban, egy ismertető cikke. Ennek nyomán az amerikai mezőgazdasági minisztérium is elküldte szakértőjét múzeumunk tanulmányozására, aki hazatérve minisztériuma hivatalos lapjában bő terjedelemben ismertette a Magyar Mezőgazdasági Múzeum gazdagságát és méltatta Badics József viszonylag szerény anyagi eszközökkel elért munkáját. Terveket készített a múzeumi kiállítások további korszerűsítésére, tematikus felújítására, a múzeum propagandájának növelésére. Mindezekre azonban — anyagi támogatás hiánya miatt — nem került sor.

Gondtalan élet, folyamatos munkaviszony, példás családi élet, két egészséges gyermekkel megáldva, tisztelettel övezett társadalmi elismerés . . . mind, mind olyan pozitív vonás, mely a boldogság jellemzője egy ember számára. Lehet, hogy a sima pálya nem vértette fel a kudarcokra, a kemény küzdelemre? Ugyanis Badics József kiegyensúlyozott életében, a II. világháború idején Magyarország fasiszta megszállása okozta az első törést. Világosan látta, milyen tragédia vár az országra, az egész magyarságra. Azok közé tartozott, aki próbálta megállítani a sors kerekét. Részt vett az ellenállási mozgalomban is.

Elviselhetetlen csapást jelentett számára legjobb barátjának, Kiss János altábornagynak, a katonai ellenállás vezetőjének vértanúhalála.

Meggyengült idegrendszerét újabb csapás érte. Budán, a Várban lévő otthona a harcok során teljesen megsemmisült. A felrobbantott hidak híján, csónakon menekült családjával a Dunán át Pestre, s a múzeum romjai közt keresett menedéket. De nem talált már nyugalmat. Lelki egyensúlyát veszítve fiatalon, 1945. május 5-én, 45 évesen a halált választotta.

Főbb munkái:

Az áralakulás hatása a magyar mezőgazdaság jövedelmezőségére 1913-tól 1925-ig. MSSz. 1928.

Mezőgazdaságunk vámterhe. Kt. 1929.

Az agrár Svájc. MgKl. 1929—1930.

Szerves birtokpolitika. Msz. 1931.

Irányított mezőgazdaság. KgSz. 1934.

A földhaszonbérlet üzemi és gazdasági jelentősége.

Ábrázolt agrárpolitika. MgKl. 1941.

BAINTNER FERENC (1871—1948)

1871. május 20-án született Balassagyarmaton, jómódú család gyermekeként. Apja Baintner Ottó — mivel a birtokokkal idősebb korára már nem tudott foglalkozni — azokat értékesítve — pénzügyi vonalon működött, bankigazgató lett. A közjó érdekében sokat tett, többek között Balassagyarmaton iskolát alapított, utcát is neveztek el róla. Anyja szintén jómódú, osztrák származású bécsi leány volt, onnan került Balassagyarmatra. Igen nagy gondal, szeretettel nevelte négy gyermeküket, akik közül nemcsak Ferenc, az elsőszülött vált szakmájában híres emberre, hanem két öccse is szép karriert futott be a katonai pályán, húga pedig ismert orvos volt.

Ferenc érdeklődése már fiatal korában a kémia, gyógyszerészet felé hajlott. Gimnáziumi tanulmányait 1889-ben fejezte be Iglón. (Szepes vm. ma: Spisská Nová Ves — Csehszlovákia). Ezt követően egyetemi évei alatt — Budapesten gyógyszerésznek tanult — 1891—92-ig gyógyszerügyi kisegítő volt a Budapesti Gyógyszerész Testületnél. 1893-ban gyógyszerész asszisztensként dolgozott. Mindenütt a legjobb minősítést kapta a működését igazoló oklevelek tanúsága szerint.

Az egyetem elvégzése után a magyaróvári Gazdasági Akadémián két éven át tanársegédként dolgozott. Ott ismerkedett meg feleségével, aki a híres mikológusnak, Linhart Györgynek unokahúga volt. Linhart a magyaróvári Növényélet- és Kórtani Állomás vezetője volt akkor. Baintner Ferenc 1896-tól a kolozsvári Gazdasági Tanintézet tanára. (A tanintézetet 1906-ban, a másik hárommal — keszthelyi, debreceni, kassai — együtt akadémiai rangra emelték és működésüket a magyaróvárival együtt egységesen szabályozták.) Így 1906-tól már akadémiai tanár a kolozsvári Gazdasági Akadémia Vegytani Tanszékén, a Vegyvizsgáló

Állomásnak pedig — szintén Kolozsvárott — igazgatója lett. Rendszeresen jelentek meg cikkei a „Kísérletügyi Közlemények”-ben. Több ízben Irk Károllyal közösen publikált. Számos írásának támaja a tejvizsgálat, különösen a bivaly és a juhtej összetétele, kémiai jellemzői foglalkoztatták. Másik fő vizsgálódási területe a borászat, a szeszgyártás kémiai folyamatainak elemzése, de e tevékenységek gazdasági vonatkozásaival is foglalkozott.

1904-ben jelent meg Kolozsvárott „A mezőgazdasági szeszgyárak jövedelmezősége, berendezése, üzemek” című könyve. Baintner Ferenc sokat fáradozott azon, hogy miként lehetne a mezőgazdasági termelést minél gazdaságosabbá tenni. A könyv előszavában sem mulasztja el megemlíteni, hogy aggasztja a magyar földbirtok egyre inkább elszegényedő volta, valamint a talaj természetes termőképességének a „valósággal elpusztulásra vezető rablógazdálkodás” következtében történő rohamos gyöngülése. Előszóval ajánlja — a drágább gabonafélékkel szemben — a burgonyának, tengerinek, répának szesz, illetve cukor alakjában történő értékesítését, nemcsak azért, mert így növényi tápanyagok maradnak vissza a gazdaságban, hanem átalakításuk után igen gazdaságosan értékesíthetők is. A talaj- és klimatikus viszonyoktól teszi függővé, hogy végül is melyik növényt válassza a gazda. Legigénytelenebbnek a burgonyát tartja. Jövedelmezőségi számításait többoldalas táblázatokban tárja elénk. Részletesen ismerteti az ideális szeszgyár berendezését, melyet több tervrajzzal is illusztrál. Ezt követően több fejezetben keresztül tárgyalja a szeszgyártás nyersanyagait, a különböző segédanyagokat, a cefrekészítést, erjesztést, lepárlást, finomítást, denaturálást, fortélyait. Könyvének utolsó fejezetében kitér a gyümölcsökből történő szeszfőzés taglalására is, mind a kultúr, mind a vad gyümölcsöket ajánlva e célra. Dícséri a besztercei szilva, fehér szilva, ringló, őszibarack, kökény, cseresznye, meggy, alma, körte, egres, ribizli, málna, eper, valamint a különféle hullott gyümölcsök jó tulajdonságait.

Két évvel ezután jelent meg „A borászat kézikönyve” című, minden bizonnyal sok gazda által hasznosan forgatott segédkönyve. Ezt a művét is áthatja az a törekvés, hogy gazdaságos és jövedelmező legyen minden tevékenysége a gyakorlati szakembereknek. A könnyű használhatóságot a gazdag és szemléletes ábraanyag is segíti. Melegen ajánlja a szőlészettel való foglalkozást e szavak kíséretében: „A szőlő termelése által olyan kereskedelmi cikkeknek jutunk birtokába, melyeknek széles e világban mindenütt vannak fogyasztói, mert termését nemcsak mint bort, de iparilag feldolgozva többféle alakban igen jól lehet értékesíteni, és így a szőlő jövedelmét mindig, és minden körülmények között biztosítani vagyunk képesek.” Előszavában említést tesz még az utolsó huszonöt esztendőben bekövetkezett nagy változásról, utalva rá, hogy ez a filoxeravésszel van szoros összefüggésben.

A borászati tudnivalókat négy fő fejezetben foglalja össze. Ezek közül az első a szőlő eredetével, történetével ismerteti meg olvasóját. A két középső fejezet a tulajdonképpeni fő rész, melyben a bor készítését, a borok osztályozását, a különböző típusú borok készítési eljárását írja le. Nagy jelentőséget tulajdonít a borkeze-

lésnek, melyet külön taglal a harmadik fejezetben. A borkezelés „tudományának” fontosságát hangsúlyozza a jó pince és prэшház tervrajzát és berendezését is bemutató részben. A könyv végén részletes összefoglaló táblázatban tárja elénk Európa nevezetesebb borait, feltüntetve az előállításukhoz felhasznált szőlőfajokat is. Tankönyveket (egyetemi jegyzeteket) is írt, „Jegyzetek a mezőgazdasági vegytanból”, illetve „Vegytan” címmel.

1920-ban családjával együtt visszaköltözött Balassagyarmatra. A Földművelésügyi Minisztérium megbízásából a borászati felügyelői teendőket látja el 1945-ig. Időközben egészségi állapota egyre jobban gyöngült, szervezete egyre nehezebben bírta a háború előidézte nélkülözéseket és megpróbáltatásokat. 1948 március 26-án hunyt el, ugyanott, ahol született, Balassagyarmaton.

Négy fia közül egyik — Károly — édesapja nyomdokain haladva egyetemi tanárként az óvári és a gödöllői egyetemen tanított, az első helyen díszdoktorrá is avatták, a gödöllői Agrártudományi Egyetemnek pedig dékánja volt.

Baintner Ferenc egész életével, tudásával, kitartó szorgalmával sokat tett a magyar agrokémia fejlődéséért. Munkásságának értékét növeli, hogy a különösen nehéz háborús évek, s az azt követő viszontagságos időszak alatt is mindig helytállt, lelkesedése és buzgalma tanítványaira, munkatársaira nagymértékben hatott, hozzájárulva a felnövekvő új generáció igényes, a szakmát és az alkotó munkát tisztelő és szerető természetének kialakulásához.

Főbb munkái.

A phenol mennyiségi meghatározásáról. Bp., 1894. 28 lap.

Jegyzetek a szerves kémiaiából. Kolozsvár, 1900. 78 lap.

Vegytan. Kolozsvár, 1902. 160 lap.

A mezőgazdasági szeszgyárak jövedelmezősége, berendezése, üzemek. Gyümölcs-pálinkafőzés. Kolozsvár, 1904. 72 lap.

A borászat kézikönyve. Kolozsvár, 1906. 294 lap.

Jegyzetek a mezőgazdasági vegytanból. Kolozsvár, 1906. 92 lap.

Az erdélyi racka juhról, különös tekintettel tejére. Bp., 1911. 18 lap.

Néhány erdélyi bivaly és juh tejtermékről. Bp., 1912. 42 lap.

Cukorgyártási jegyzet. — (Sörgyártási jegyzet. Jegyezte Szász Ferenc). Kolozsvár, 1914. 53 lap.

Baintner Ferenc—Irk Károly: Adatok a bivalytejek vizsgálatához. 1910. 13 lap.

BAKÓ GÁBOR (1871—1948)

1871. december 22-én született Budapesten. Mivel tekintélyes soproni pedagógus családból származott, maga is tanári pályára készült. A budapesti egyetem bölcsészeti karán természetrajz— földrajz szakot végzett és kitűnően megtanult németül, latinul és görögül. Eleinte tanárként működött, majd 1900-ban az 1890-ben létesített Rovartani Állomásra került.

A múlt század második felében a szőlőlisztharmat, a filoxera, a peronoszpóra, a vértetű, a vetési bagolypillék hernyói, a gabonalegyek, a marokkói sáska és az olasz sáska tömeges elterjedésével tovább szaporodtak a növényvédelem feladatai. A megoldás egyik szervezeti formája volt, hogy az elsődlegesen szőlőbetegségek elleni védekezés céljából 1880-ban létrehozott hazai első növényvédelmi intézet: az Országos Phylloxera

Kísérleti Állomás 1890-ben Állami Rovartani Állomássá alakult át. Első Igazgatója Horváth Géza, a neves entomológus volt.

1895-ben az alkalmazott rovartan kiváló művelője Jablonowski József vette át az állomás vezetését, aki tudományos téren igyekezett mind tágabb területre kiterjeszteni az ott folyó kutatómunkát. Saját maga elsősorban a gyümölcsök, a cukorrépa és a komló kártevőivel foglalkozott, valamint a nevéhez fűződik a marokkói saskajárás megfékezése. Közvetlenül e kiváló entomológus munkájához kapcsolódott Bakó Gábor, akinek mint munkatársnak szintén nagy szerepe volt a saskajárás elleni küzdelemben.

Szakirodalmi tevékenysége főleg — a Kutató Állomás többi munkatársaihoz hasonlóan — a Növényvédelmi és Növényegészségügyi Szolgálat gyakorlati útmutató füzetekben, a Rádiós Gazdasági Előadások és más tájékoztató sorozatokban, valamint a „Köztelek”-ben jelentek meg. A gyakorlati mezőgazdaság védekező

munkálatai számára készült rövid tájékoztatók sok esetben évekre nyúló alapos kutató, kísérletező munka eredményét foglalták össze. 1910-ben írta: „Rövid tájékoztató egy újabb pocokirtó eljárásról” című füzetében: „Immár hét éve foglalkozom a közönségesen többnyire mezei egérnek mondott mezeipocok irtásának tanulmányozásával, aminek során részben régi, alkalmazásban levő vagy legalább kipróbált, részben újabb, nem eléggé kipróbált vagy egyáltalán kísérletezésre nem került eljárásokat és módszereket tettem vizsgálat tárgyává.”

Ez újabb eljárás során különlegesen erős méreg alkalmazását javasolta, igen nagy körültekintéssel. A hatásos szer azonban veszélyessége miatt nem jelenthetett a továbbiakban széleskörben elterjeszhető védekezési módot.

1914-ben a Rovartani Állomás szőlőmolyirtó kísérletei, a dohánylúg alkalmazásával úgy tűnt, hogy kudarcot vallottak. Ezért a védőszer alkalmazását újból vizsgálat alá vették, amely feladatot — előbb az intézet több munkatársa, később szinte kizárólag — Bakó Gábor hajtott végre, mint a kísérletek munkálatainak vezetője. Erről így írt: „Valójában csak emez igazán ezernyi akadállyal teljes munkában nyílt ki a szemünk s tudtuk meg, hogy mivel állunk szemben. Ámde ez tette lehetővé, hogy egyre jobban láttuk, mi a hiba és mi a teendőnk. Ebben a semmiképpen sem felemelő, hanem folytonos meddőséggel és sikertelenséggel végződő munkában, kivált pedig a hibák, az eredménytelenség okának kutatásában, mikor heteken át ki sem szabadultam a homoki szőlőből, kizárólag a saját erőmre, a saját ötletességemre voltam utalva. Ez vitt arra, hogy a dohánylúgot kénsavas nikotinnal keverve, kimutassam, hogy mi a hiba a kincstári dohánylúgban. És ez bírt rá, hogy a szőlőmoly ellen ismét újra elővegym a petróleumemulziót s hibájának perzselő hatásának kiküszöbölésével módot találjak sikeres alkalmazására.” A többfajta szőlőn kipróbált 10—16%-os petróleum-emulziós permetezés jó eredményt hozott, így az 1915—16-os évi kísérleti munkáról beszámolóját, a „Kísérletügyi Közlemények”-ben ezen szernek s a rézalcsós permetezés további tökéletesítésének óhajával zárta.

1926-ban Jablonowski Józseffel közösen adta ki „A kukoricamoly életmódja és irtása” című könyvet. Tartalmában és terjedelmében ez a munka részletesebb mint más önállóan megjelent kiadványai. Foglalkozik a kukoricamoly mező- és közgazdasági jelentőségével, az amerikai és magyar fajtákkal, a kukoricamoly életmódjával és irtásával, más gazdasági növényekben való kártételével, valamint közli a kötelező irtásról szóló rendeleteket.

1928-ban Jablonowski nyugalomba vonulása után, Bakó Gábor mint igazgató vette át a Rovartani Állomás vezetését, s 1939-ig szervezte és vezette az intézet munkáját.

1929-ben nemzetközi egyezmény született Rómában, amelynek értelmében a Rovartani Állomás további feladata lett — a többi európai országok kutató intézeteivel közösen — a kutatómunka még szélesebb körben való kiterjesztése. Arról is határoztak, hogy eredményeiket a lehető legnagyobb mértékben átadják

a gyakorlati mezőgazdaság számára. Ennek érdekében újjáalakították a hazai intézményes kutatás addigi szervezetét. 1932-ben egy intézetté vonták össze a Rovartani Állomást, a Magyaróváron 1896-ban alapított Növényélet- és Kórtani Állomást, valamint az 1921-ben alakult Növénybiokémiai Intézetet annak érdekében, hogy a különböző és egyre szaporodó növényvédelmi problémákat közös erővel, egy intézet keretein belül próbálják mind alaposabban felmérni, áttekinteni és megoldani.

A három intézet összevonását s ezzel kapcsolatban a kutatómunka és gyakorlati feladatok átszervezését, mint az új intézetnek is igazgató vezetője, elsődlegesen Bakó Gábor végezte. Az immáron Növényvédelmi Kutató Intézet elnevezésű központi szerv keretében három osztály jött létre: a korábbi Rovartani Állomás munkakörével és szakember gárdájával az Állattani Osztály; a volt Növénytani és Biokémiai Intézet növénykórtani és Biokémiai Intézet biokémiai laboratóriumából a Kémiai osztály. E központi intézet 1936-tól Növényegészségügyi Intézet néven működött.

Bakó Gábor írásai a növényvédelem aktuális feladataihoz igazodóan jelentek meg: 1929-ben a gabonasziszikról és a szőlőmolyok életmódjáról, kártételéről és irtásáról írt; 1933-ban a kaliforniai pajzstetűről. Ugyanebben az évben jelent meg Kern Hermannal és Mahács Mátyással közös munkája: „A gyümölcsös ápolásának és védelmének kis kátéja”; 1934-ben a Floderer Sándorral közösen készített vegyszeres védekezéssel kapcsolatos útmutatóját adták ki. Nem nagy terjedelmű munkák ezek, de a hazai növényvédelemnek igen hasznos eszközei lettek s feltétlen alkalmazásukhoz és hatékonyságukhoz a díjmentes terjesztés megszervezése is hozzájárult.

1937-ben ismét a mezei pocok irtásáról írt, ezúttal részletesebben. 1938-ban a gyümölcsfák pajzstetvei elleni védekezést ismertette. 1935-ben és 1941-ben útmutatója jelent meg a cserebogár rendszeres irtásáról.

Életműve elsősorban az entomológiai kutatásában és egy országos intézet munkájának szervezésében csúcsonodott ki. A sokféle ártalom közül elsődlegesen a szőlőmoly elleni védelem megoldásában említik nevét leggyakrabban.

Ezen kártevő elleni védekezés kapcsán összegezi nézeteit a növényvédelemről 1936-ban a Borászati Lapokban: „A komoly és gyakorlati növényvédelemben kilátástalannak tartok minden olyan törekvést, amely a gazdaktól teljes rovartani és növénykórtani szakképzettséget kíván. Másrészt azonban az is kétségtelen, hogy bizonyos minimális biológiai ismeretek nélkül, főként pedig azoknak okos és szakadatlan felhasználása nélkül vezetőül a védekezésben, a gazda sohasem fog olyan eredményekhez jutni mint amilyeneket egy-egy szerre, vagy módszerre a szakszerű kísérletek megállapítanak. Ha a védekező munkát a kapálásnak vagy még egyszerűbb gépiesen végezhető munkának a szintjére süllyesztjük, ha nem párosul kezdettől végig élettani alapon nyugvó lelkiismeretességgel, akkor a legjobb szer a legjobb módszer is csak fél sikert fog aratni”.

Mindezen feladatai mellett évtizedekig adott elő a Felső Szőlő- és Borgazdasági Tanfolyamon. 1939-ben vonult nyugalomba. Utolsó éveit Szekszárdon töltötte egyik leányánál. 1948. május 23-án itt is halt meg.

Főbb munkái:

Az 1915. és 1916. évi szőlőmolyirtó kísérletek tanulságai. KK. 1917—1918.

A kukoricamoly életmódja és irtása. (Szerk. Bakó Gábor és Jablonowski József) Debrecen, 1926. 71 lap.

Útmutatás a nyers nikotinnal a növényvédelemben való felhasználására. Bp., 1932. 8 lap.

Bakó Gábor—Kern Hermann—Mahács Mátyás: A gyümölcsös ápolásának és védelmének kis kátéja. (Összeáll.) Bp., 1933. 32 lap.

Bakó Gábor: Szőlőmolyirtás nikotinnal. BL. 1936. máj 16.

Irodalom:

BALÁZS Géza—SÁRINGER Gyula: Kertészeti kártevők. Bp., 1982.

BALÁS ÁRPÁD (1840—1905)

1840. szeptember 1-én született Oravicabányán (akkor: Krassó—Szörény megye, ma: Oravita montana—Románia). Iskoláit szülőhelyén, majd Pécssett, Aradon és Nagyváradon végezte. Mivel apját — aki az osztrák vasút társaság alkalmazottja volt — Bécsbe helyezték át, a fiatal Balás Árpád a bécsi műegyetem hallgatója lett, ahol a mezőgazdaságtan is tantárgy volt. Már akkor eldöntötte magában, hogy az agrárpályát választja élethivatásul.

Hazánkban abban az időben csak Magyaróváron működött felsőfokú agrároktatási intézmény — kizárólag német nyelvű oktatással. Mivel a magyaróvári intézetbe való bejutás előfeltétele egy év gazdasági előképzettség igazolása volt, Balás az akkor Bars megyében fekvő zselizi (ma: Zelieovce — Csehszlovákia) uradalomban végzett gazdasági gyakorlatot. 1859-ben megkezdett tanulmányai során kitűnt szorgalmával és

jó vizsgaeredményeivel, különösen a növénytermesztés iránt érdeklődött. Kevésnek találhatta az itt kapott, erdészettel kapcsolatos tananyagot, mert 1861-ben megszerzett diplomája után a selmecebányai Erdészeti Akadémián bővítette ilyen irányú ismereteit, és megszerezte az erdész oklevelet is. A következő esztendőben a dettai uradalomban találjuk mint gazdasági segédtsíztet. De nem sokáig: 1863-ban már a magyaróvári tanintézet tanársegéde, az erdészetet és a juhtenyésztést adta elő. A szokásos pályakezdési gondok mellett az is problémát jelentett a fiatal Balásnak, hogy a zömében német, osztrák és cseh származású tanárok között egyedül ő tudott ebben az időben magyarul. Az előadásoknál még nem volt baj, hiszen a tanítás nyelve német volt. De a tanárok a magyar mezőgazdaság aktuális kérdéseiről csak németül tudtak polemizálni, és nem ismerték a magyar nyelvű szakirodalmat. Ebben a légkörben nem érezte Balás jól magát, s örömmel ment

1865-ben Keszthelyre, az akkor megnyílt ottani — állami alapítású — Gazdasági Tanintézetbe tanítani. Tanársegédként a növénytermesztési tanszékre került, az általános és különleges növénytermesztést adta elő. 1868-ban azután megkapta tanári kinevezését. Addigi munkájával nyilván elégedettek lehettek felettesei, mert több ízben tanulmányutakra küldték ki. Járt Németországban, Franciaországban, Belgiumban és Hollandiában, mezőgazdasági oktatási intézményeket, tangazdaságokat és különböző mintabirtokokat látogatott meg. Keszthelyen időközben a kísérleti kert is az ő irányítása alá került.

Már tanári pályafutása kezdetén foglalkoztatta az a gondolat, hogyan lehetne javítani az agrárszakember-képzés színvonalán. Mivel a gazdasági tanintézetekbe való felvétel feltétele a gazdasági előgyakorlat volt, ezen a területen próbált először segítséget és útmutatást nyújtani. Korizmic Lászlónak az OMGE alelnökének, a neves szakírónak biztatására 1870-ben saját költségén megjelentette az „Útmutatás a kezdő-gazda gyakorlati kiképzésére” című munkáját. Ebben a könyvecskében azokhoz szólt, akik gazdasági pályára készültek, s tanácsokat adott nemcsak a különböző mezőgazdasági munkákkal, hanem a „kezdőgazda” magatartásával, viselkedésével kapcsolatban is.

1874-ben átszervezték a mezőgazdasági szakoktatást. Felsőfokú képzést egyedül az akadémiai rangra emelt magyaróvári intézetben folytattak, a keszthelyi, debreceni, kassai és kolozsmonostori intézetek „Gazdasági Tanintézet” elnevezéssel a középfokú agrár-oktatás színhelyei lettek. Az átszervezés a tanárok nagyarányú cseréjével járt együtt, igyekeztek Óvárra összevonni a legjobb szakembereket, ahová a keszthelyi igazgatót, Sporzon Pált is áthelyezték. Utóda a mindössze 34 éves Balás Árpád lett Keszthelyen. Első intézkedése az volt, hogy lemondott az intézetben levő szolgálati lakásról, hogy ezzel is enyhítsen valamit a szűkös tanteremhelyzetet. Lehetősége nyílt arra, hogy külföldi és hazai tapasztalatait kamatoztathassa. Különösen a gyakorlati oktatáson és annak feltételein változtatott figyelemre méltóan. Megnövelte a tangazdaság területét, korszerűsítette az ott folyó gazdálkodást, bővítette a gazdasági épületeket, sőt újakat is építtetett. Az állattenyésztésben a gazdaságosabb, nagyobb hozamú fajtákat részesítette előnyben, egyszerűen a tangazdaság belterjesebb tételére törekedett.

Igazgatói kinevezése nem jelentette azt, hogy felhagyott a tanítással: a mezőgazdasági berendezés és becsléstan, valamint az erdészeti tartozott az általa oktatott tárgyak közé. Arra is jutott ideje, hogy tudományos munkát végezzen. 1876-ban két munkája is megjelent, az egyik: „Általános és különleges növénytermelés alapvonalai”, — melyet a Bács megyei gazdasági egyesület aranyéremmel jutalmazott —, a másik: „Rétmívelés és legelőkezelés alapvonalai” címmel.

1884-ben meghalt a magyaróvári Gazdasági Akadémia igazgatója Masch Antal, helyére Balás Árpád került. Kinevezése egybeesett az intézet teljes magyar nyelvűvé válásával. Balás jólképzett tanárok, nagyhírű tudósok közé került. Többek között Cselkó István, Cserháti Sándor, Kosutány Tamás, Linhart György, Sporzon Pál,

Thallmayer Viktor munkáját kellett irányítania. Az egykori óvári diák és tanársegéd bölcs és tapasztalt vezetőként mutatkozott be. Nem akart különleges változtatásokat, engedte a tanárok elképzeléseit érvényesülni, ugyanakkor ha szükség volt rá, kiállt munkatársai mellett. Ezzel a magatartással a tanári gárda többségének bizalmát megnyerte, akik minden ténykedésében támogatták az igazgatót.

Balás, korábban megjelent növénytermesztési szakkönyvét, Hensch Árpád segítségével átdolgozta és 1888-ban megjelent a kétkötetes „Általános és különleges mezőgazdasági növénytermelés” című munkája. Népszerű formában megírt könyvében keményen ostromozta az „okszerűtlen vagy csökönyös gazdaságot, melyben minden a régi szokás szerint, az apáktól vagy ősöktől örökölt módon megy végbe”. Az ilyen nézeteket valló birtokos vagy bérlő „a természet törvényének ismeretét”, a gépesítést, műtrágyázást, a „különféle művelési módok újabb és jobb eljárásait egészen nélkülözhetőnek véli, mert már egyszer meglévő zsinórmértékhez alkalmazkodik” és „változatlanul követi”. Bírálja a régi háromnyomásos gazdálkodást, mert az „a talaj egyoldalú kiszarolásához vezet, az állattenyésztés megfelelő mértékű falkarolásának szűk gátat emel . . .” E gondolataival egyértelműen az általa „okszerű”-nek nevezett, belterjes gazdálkodás mellett tett hitet. Mindezt részletesen leírta kétkötetes munkájában, melyet a múlt század végén, Cserháti hasonló munkájának megjelenéséig az egyik legnépszerűbb szakkönyvnek tekintettek. Bizonyosan része volt neki is a századvégi agrárfejlődésben, az ugar eltűnésében, a kapásnövények lassú térhódításában, a gépesítésben, a talajerő visszapótlásában, illetve a fajtaváltásban.

Sokat tett a különböző magyaróvári kísérleti intézetek létrehozásáért is, bár az érdem elsősorban a szakembereké (Cserháti, Linhart, Ujhelyi). Balás támogatta javaslataikat, s tény, hogy az ő igazgatósága alatt valósult meg a növénytermelési, a növénykórtani és az állatgyógyászati állomás.

A század utolsó évtizedére megnövekedtek az Akadémia nehézségei, melyek megoldására Balas Árpád vezetésével 1891-ben emlékiratot intéztek a minisztériumhoz az óvári tanárok. A tanulmányi időt két évről háromra javasolták felemelni, több új tantárgy bevezetését is szükségesnek tartották. Egyes tantárgyakból szemináriumokra lenne szükség az alaposabb tudás elsajátításához. Át kellene szervezni a vizsgarendszert, növelni a tanárok számát, rendezni fizetésüket, s az épületet is kinőtték már. A memorandum reális igényeket tükrözött, de a fizetésemelésen kívül kevés valósult meg. Balás amit saját hatáskörében megtehetett, azt végrehajtotta. Így bevezette a mezőgazdaságtörténet oktatását, amit saját maga látott el.

1896-ban nagy pompával ünnepelték Magyarország ezer éves fennállását. A Városligetben rendezett millenniumi kiállítás két részre oszlott: a történelmi és a jelenkori főcsoportra. A történelmi főcsoport épülete a magyar építőművészet és a magyarországi műemlékek legjellemzőbb stíluselemeit tükrözte. Mivel az Alpár

Ignác tervei alapján készült épületcsoport egyik egysége a Hunyadiak erdélyi vára több részének másolata volt, az egész épületet Vajdahunyadvárnak nevezték.

A millenniumi kiállítás bezárása után a Földművelésügyi Minisztérium úgy döntött, hogy a mezőgazdasági bemutató gazdag anyagát nem engedi megbontani, hanem megfelelő épület biztosítása után létrehozza a Magyar Mezőgazdasági Múzeumot, megoldva ezzel egy régóta vajúdo kérdést. A minisztérium ezért 1896 nyarán létrehozott egy „múzeumelőkészítő-bizottságot”, Balás Árpád vezetésével, aki már egyébként is tevékenykedett a millenniumi kiállításon, mint a mezőgazdasági szakoktatási csoport elnöke. A bizottság feladata az volt, hogy válogassa ki a mezőgazdasági bemutató anyagából mindazokat a tárgyakat, melyeket múzeumi célra lehet felhasználni. Gondot okozott viszont, hogy ezeket hol helyezték el, hol legyen a Múzeum épülete. Különböző ötletek elvetése után — ideiglenes jelleggel — a fából készült Vajdahunyadvárat kapta meg otthonául a Magyar Mezőgazdasági Múzeum.

A millennium alkalmából jelent meg Balás Árpád szerkesztésében a magyarországi mezőgazdasági szakoktatási intézményekről készült összeállítás. A kiadvány nemcsak az akadémiai, illetve a gazdasági tanintézeti képzést ismerteti intézményenként, hanem részletesen kitér az egyes földművesiskolák működésére is.

Az 1896/97. évi tanév az utolsó volt Magyaróváron Balás számára, több mint három évtizedes tanári pályafutása befejeződött: nyugdíjba ment. Mint a hazai agrároktatás egyik kiemelkedő alakja Keszthelyen, de főleg Magyaróváron sokat tett annak érdekében, hogy az oktatást és szakemberképzést — az adott körülményekhez képest — a lehető legmagasabb szinten végezzék. Igazgatósága alatt bontakozott ki az óvári akadémián a nagyhírű tudósokból álló tanári gárda széleskörű, esetenként európai visszhangot kiváltó tudományos tevékenysége, mellyel a magyar mezőgazdaság fejlődéséhez is hozzájárultak.

Balás számára azonban — aki a királyi tanácsosi és a vaskorona rend lovagja címet is magáénak mondhatta — a nyugdíjazás nem jelentette a tevékeny munkától való elszakadást. Rövid idő után, 1897. szeptember 1-jén kinevezték a Magyar Mezőgazdasági Múzeum első igazgatójának. Méltán esett rá a választás, hiszen az előkészületi munkákat is ő irányította, s alapos áttekintése volt a múzeum anyagáról. Megbízatásának átvétele után rövidesen, szeptember 12-én meg is nyitották a Múzeumot a látogatók előtt. A múzeumban 21 kiállítás foglalkozott a hazai mezőgazdaság szinte minden területével és helyet biztosítottak időszakos kiállításoknak is. Balás Árpád személyesen irányította a múzeumi könyvtár létrehozását, mellyel az volt a célja, hogy itt legyen a hazai és külföldi mezőgazdasági szakirodalom gyűjtőhelye és központja.

A faszervezetű épület azonban jóval kevesebb ideig állt ellen a természeti körülményeknek, mint azt tervezték, s mivel olyan állapotba került, hogy egyes részeiben a látogatás életveszélyessé vált, 1899-ben bezárták a múzeumot. Balásra újabb nehéz feladatok vártak: a teljes muzeális anyagot ki kellett költöztetni a Kerepesi

úti (ma Rákóczi út) ideiglenes épületbe, s közben figyelemmel kellett kísérnie a Vajdahunyadvár maradandó építőanyagból való felépítését. Mindezek irányítása, elleneőrzése teljes embert kívánt. Balás Árpád egészsége megromlott, de amíg a visszaköltözés elérhető közelségbe nem került, helyén maradt. 1903. decemberében köszönt le a múzeumigazgatói állásról, s a következő év tavaszán au újjáépült Vajdahunyadvárba megkezdődhetett a múzeum anyagának visszaszállítása. A Mezőgazdasági Múzeum újbóli megnyitását 1907-ben sajnos már nem érte meg: 1905. május 3-án Budapesten meghalt.

Balás Árpádra nemcsak a Magyar Mezőgazdasági Múzeumban emlékeznek kellő tisztelettel. A magyaróvári vár udvarán látható Balás Árpád reliefje. Az egykori óvári akadémia mai jogutóda egyetemi képzést adó intézmény, ahol az oktatók, hallgatók, méltóképpen ápolják emlékét. A hazai növénytermesztés fejlődésének történetében rangos helyet foglal el, ez irányú munkásságának ma is elismeréssel adóznak.

Főbb munkái:

Útmutatás a kezdő gazda gyakorlati kiképzésére. Keszthely, 1870. 158 lap.

A rétművelés és legelőkezelés alapvonalai. Gyakorló és tanuló gazdák szükségleteihez mérten. Bp 1876. 128 lap.

Általános és különös növénytermelés alapvonalai. 1—2. kötet. (Hensch Árpád közreműködésével átdolgozott, bővített 2. kiadás) Magyaróvár, 1888—1889. 516 és 417 lap.

Magyarország mezőgazdasági szakoktatási intézményei 1896. (Szerk.) Magyaróvár, 1897. 240 lap.

Irodalom:

— —: Balás Árpád. GL. 1905.

VÖRÖS Antal: Óvár, Óvár . . . Bp., 1968.

PINTÉR János: A múzeum kiállításai az alapítástól napjainkig. (In: 90 éves a Magyar Mezőgazdasági Múzeum. Szerk. Szabó Loránd) Bp., 1986.

BALÁSHÁZY JÁNOS (1797—1857)

Sátoraljaújhelyen született 1797. március 8-án nemesi családból. Tíz éves korában teljes árvaságra jutott. A Szilágyságból elszármazott köznemesi családnak a Hegyalján szőlőföldje volt, több jobbágytelekkel és majorsági birtokkal rendelkezett. Édesapja borkereskedéssel is foglalkozott. Az árvák vagyontát Balásházy József gyámogdnoksága alá helyezték, aki azt igen könnyelműen kezelte.

Középiskoláit a sárospataki református kollégiumban végezte, majd Lőcsén és Kassán jogot tanult. 1816-ban a keszthelyi Georgikonba ment gazdászatot tanulni. Egy év után megvált az intézettől, s hazament gazdálkodni. Három évi gazdálkodás után rövid ideig Pesten ügyvédeskedett, hogy a jogban megfelelő gyakorlatot szerezzon. Gazdaságát azonban tovább vezette. 1821-ben megnősült, házasságával anyagi viszonyait is szerette volna megjavítani. A várt örökség azonban elmaradt.

1827-ben szolgabíró lett a zempléni kerületben. Kossuth Lajossal együtt részt vett az 1828-as országos összeírás lebonyolításában. A konzervatív erők támadása miatt (amelyek, mint látni fogjuk majd, egykorúan megjelent politikai jellegű műveit vették célba) arra kényszerült, hogy 1833 végén elvállalja gróf Vay Ábrahám tiszántúli birtokainak jószágigazgatói tisztét. Ezért 1835-ben véglegesen Debrecenbe költözött. Súlyos betegsége, s felesége halála miatt azonban 1836-ban megvált jószágigazgatói tisztségétől. Maradék vagyontát értékesítve Debrecenben kisebb házat, az elepi határrészen közel 35. kat. hold földet vásárolt, amit később 70 holdra növelt.

Népes családjának eltartása, közírói tevékenysége, másfelől az 1840-es években egymást követő rossz termések miatt a kezdetben mintaszerű gazdaságból nem tudta a szükséges jövedelmet kihozni, ezért csődöt kellett kérnie maga ellen. Megint Vay Ábrahám mentette meg: újra megbízta a jószágkormányzói teendők ellátásával. Évi 3000 forint feletti jövedelmével sikerült adósságait rendezni, s az ellene indított csődpert megszüntették. 1853-ban ismét visszavonult birtokára, gazdálkodni akart, súlyos betegsége azonban meggátolta ebben. Birtokát 1855-ben eladva, Földesre, egyik unokájához költözött. Szakírói munkásságát tovább folytatta, mígnem 1857. november 17-én, igen nagy szegénység közepette, ún. „vízi betegségben meghalt.”

A zaklatott körülmények ellenére jelentős életművet hagyott az utókorra. Maradandót a politika, az agrártudomány és az agrárismeretek népszerűsítése terén alkotott. Könyvei és cikkei 1824-től jelentek meg.

Politikai tevékenységének fénykora a reformmozgalom kibontakozásával esett

egybe. Az elmaradottság felszámolásának fontos eszközét ő is az agrártudományos ismeretek közkinccsé tételében látta. De részt vállalt a politika mindennapos küzdelmeiből is. Egy-egy elgondolása megyén túli, országos visszhangot váltott ki. Vonatkozó nézeteit egy évvel Széchenyi Hitel című könyvének megjelenése előtt foglalta rendszerbe. A „Tanácsolatak a magyarországi mezei gazdák számára” 1829-ben jelent meg Sátoraljaújhelyen. Könyvében a „honi gazdaságbeli szorgalomnak akadályairól s orvoslása módjairól” szólva, Széchenyiéhez hasonló gondolatokat fejtegetett. Az okszerű gazdálkodás feltétele a tagosítás, eszköze, lendítője pedig a hitel. A hitelen kívül — hangoztatta — szükséges a műveltség hathatós emelése, az egyesületi élet kibontakoztatása. Könyve nem ok nélkül kapta meg 1845-ben — Széchenyi Hitel-ével egyszerre — a Marczibányi-alapítvány jutalmát.

Eszméik és törekvéseik azonossága miatt Széchenyi és Balásházy nevét ezekben az években joggal emlegették együtt barátok és ellenfelek egyaránt. Balásházy tekintélyét tovább növelte a következő évben (1830) megjelent röpirata, amelyben adózási rendszerünk elavultságát állította pellengérré. A leleplező röpirat igen nagy visszhangot váltott ki.

Balásházy neve a megyei közéletben összekapcsolódott az ifjú Kossuth Lajoséval is. Kossuth már ekkor szónoki, Balásházy pedig — szerencsésen kiegészítve egymást — kiváló szervezőképességével tűnt ki. Balásházy egyik vállalkozásában, a pesti mintára létrehozott helybeli kaszinó üzemeltetésében Kossuth volt a legfőbb segítőtárs. Nem csoda, ha a haladásellenes erők mindent elkövettek megbuktatására. A helybeli urak 1832-ben fellármázták hitelezőit, csődbe juttatták; el kellett hagynia a megyét. „Az adófizetők állapotjáról” szóló újabb röpiratát pedig a cenzúra veszedelmes műnek találta s nem engedte megjelentetni. „Felforgató” hírébe keveredett. Ezért fordult el a politikától viszonylag fiatalon. Féelme a hatalomtól, s féelme a forradalomtól politikai pályáját derékba törte. Az 1847 elején Debrecenben publikált „Politikai és státusgazdasági nézetek” című röpirata az „alkotmányos” „törvényes” kereteket sűrűn hangoztatva, jóformán visszhangtalan maradt, nézetein átlépett a történelem.

Kezdetben a külföldi agrártudományi munkák átültetését tartotta fő feladatának. Első két munkája (1824, 1826) a juhtenyésztés korszerű ismereteit propagálta. Ez volt a juhtenyésztés első korszerű magyar nyelvű kézikönyve. Jóval szélesebb körökben vált ismertté következő nagy munkája, az „Okos Gazda”, amely 1830-ban, Pesten jelent meg. Műve valójában ismeretterjesztő formában megírt eredeti alkotás, népszerű nyelvezetű mezőgazdaságtan volt. Okkal választotta rendes tagjává a Magyar Tudós Társaság, s lett alapító tagja az Állattenyésztő Társaságnak.

Három évvel később újabb könyvet publikált a juhtenyésztés témaköréből. Debrecenbe kerülve, nagy lendülettel fogott munkához. 1838—39-ben itt jelent meg az elsőnél (Okos Gazda) jóval alaposabb, átfogóbb kétkötetes munkája, amely az agrártudomány, a mezőgazdasági üzemtan valamennyi alapkérdésével

foglalkozott. Első kötetében a birtokszerzés és eladás, a házi kezelés és haszonbérbeadás előnyeit, hátrányait, a gazdasági fejlesztés módozatait, a mezőgazdasági hitel s a gazdák kereskedelmi tömörülésének jelentőségét taglalta. Részletesen foglalkozott azzal, hogy milyen egyéni tulajdonságokkal kell rendelkeznie a jó gazdának, milyen módon lehet talpra állítani a válságos helyzetbe került, vagy éppen hanyatló gazdaságot. A mű második kötetében az „Okos Gazda” anyagát bővítette tovább, kiegészítve azt a szőlészet-borászat és az erdészet hasznos tudnivalóival. A mű első kötetét az Akadémia nagydíjban részesítette.

Két év múlva, 1841-ben a tagosítások jelentőségéről, a gazdálkodás belterjessé tételében játszott szerepükről írt könyvet. Élete végén két könyvet jelentetett meg. Az egyik a pincegazdasággal és a borkereskedelemmel (1856), a másik a tagosítás végrehajtása körül adódó akadályokkal foglalkozott (1857).

Balásházy tudományos és ismeretterjesztő tevékenysége egyfelől a külföldi, főként a német szakirodalomra, másfelől a nagy hazai elődök: Mitterpacher, Pethe és Nagyváthy munkásságára, végül személyes tapasztalataira támaszkodott. A mezőgazdaság jövőjét ő is a belterjességre való fokozottabb átállásban látta. A belterjesebb mezei gazdálkodás kulcskérdésének az állattenyésztés fejlesztését, a tagosítások végrehajtását, végül az agrárismeretek rendszeres elterjesztését tartotta. Azt vallotta, hogy a belterjesedő állattartásban a mi viszonyaink között helyet kell biztosítani a legeltetésnek is, mert állattenyésztésünk „a gyepre való támaszkodás nélkül a leingatabb alapra helyeztetnék”. Ezért a legelők feltörése, a növénytermesztés kiterjesztése csak mérsékelt ütemben valósítható meg, az ugar felszámolását viszont sürgős teendőnek tartotta.

Korszerű növénytermesztés csak a váltógazdálkodás alkalmazása révén lehetséges. Ennek legfőbb akadálya azonban az egyéni birtoklás hiánya, a földek szétosztottsága, és a nyomásos gazdálkodás. A szabad váltógazdálkodás csak úgy valósítható meg, ha „a magán elkülönözött birtoki használat biztosítva van”. A mezőgazdaság fejlődése elodázhatatlanul megköveteli a tagosítás keresztülvitelét, törvényes rendezését. Külön kiemelte: rendszeres trágyázás nélkül a váltógazdálkodás elképzelhetetlen. Hangoztatta, hogy kalászos növény után soha ne kalászos, hanem takarmány- vagy kapásnövény következzen. A váltógazdálkodásnak agrobiológiailag az a jelentősége, hogy „egyik növény a másiknak mintegy megkiszíti a földet; olyan secretikat (elválasztásokat) hágy maga után a földben, mely az utána következőnek táplálatul szolgál”.

A legeltetéssel párosított váltógazdálkodást, amit „rendezett legelőjú magyar váltógazdaság”-nak nevezett, a korszerű magyar mezőgazdaság Balásházy által alkotott rendszerének kell tekintenünk. Nézetei valójában átfogták a termelés átalakítását biztosító belső és a mezei gazdálkodás előrehaladását segítő külső feltételek valamennyi fontosabb elemét. Ezért lehet Balásházy Jánost is a polgári agrárfejlődésért küzdő nemzedék egyik kimagasló alakjának tekintenünk.

Főbb munkái:

- Gyűjtemény a juhtenyésztésről. Kassa, 1827. 227, 151 lap.
Tanácsolatok a magyarországi mezei gazdák számára. Sárospatak, 1829.
Az okos gazda, vagy gazdasági tudomány. Pest, 1830. 194 lap.
Az adó és még valami. Pest, 1830. 83 lap.
Észrevételek a honi gazdaságbeli szorgalomnak akadályairól és orvoslási módjáról. Pest, 1831. 126 lap.
Újabb tapasztalatok a juhtenyésztés tárgyában. Sárospatak, 1833. 198 lap.
A háztartás és a mezei gazdaság tudománya. Debrecen, 1838—1839. I—II. köt.
Elárult pályairat. A tagosztály. . . Debrecen, 1841. 234 lap.
Politikai és statusgazdasági nézetek. Debrecen, 1847.
A pincegazdaságról és borkereskedésről. Pest, 1856. 259 lap.
A tagosztályban való zavarok tisztábazataláról. Pest, 1857. 243 lap.

Irodalom:

- Az Országos Magyar Gazdasági Egyesület Emlékkönyve. III. füzet. (Szerk.: Galgóczy Károly.) Bp., 1883.
BARTA István: Balásházy János pályafordulása. TSz. 1958. 1—2. sz.
TILKOVSZKY Lóránt: Balásházy János, a magyar agrárfejlődés úttörője (1797—1857). MMF. 4. Bp., 1958.
TILKOVSZKY Lóránt: Balásházy János élete és munkássága. Sz. 1962.
TILKOVSZKY Lóránt: Balásházy János agrártudományi nézetei. AtSz. 1963.

BÁLDY BÁLINT (1896—1971)

1896. február 26-án Baján született. Apja Bellosics Bálint az állami tanítóképző intézet tanára, majd igazgatója volt, aki néprajzzal is foglalkozott. Fia Baján elvégezte a gimnáziumot és Magyaróváron gazdasági akadémiai oklevelet szerzett. Bellosics (majd magyarosított Báldyra) első munkahelye az öreglaki Janovich—Bésán-féle uradalom volt Somogy vármegyében. Az 1927. év novemberében az állami gazdasági felügyelői státuszba nevezték ki, és a gödöllői baromfitenyésztő intézményhez osztották be. Nyugdíjaztatásáig, 1960. január 1-ig itt dolgozott, 23 évig mint az intézmény vezetője. Egy ideig még Gödöllőn foglalkozott kedvelt sárga magyar tyúkjával, majd szülővárosába költözött.

Az első világháborút követő román megszállás idején tönkrement gödöllői intézményt az 1927/28. években építették újjá. Ebben a munkában és a Baromfitenyésztő Munkásnőképző Iskolának Baromfitenyésztő Szakiskolává történt átszervezésében Báldy már irányítóan vett részt. 1933-ban a szakiskola kísérleti tangazdaság lett. A második világháborúban teljesen elpusztult gödöllői baromfitenyésztési intézmény újjáépítését szintén ő szervezte és irányította. 1949-ben az intézmény a tudományos kutatóintézetek sorába került, neve Kisállattenyésztési Kutatóintézet lett, ennek baromfitenyésztési osztálya vezetését az akkor már kitűnő szakemberként ismert Báldyra bízta.

A két világháború közé eső években több külföldi tanulmányutat tett. Meglátogatta a bajorországi erdingi, valamint a cröllwitz-hallei tudományos intézetet, és részt vett holland, dán, német baromfitenyésztési kongresszusokon, nemzetközi kiállításokon. Részt vett a Magyarországon 1935-ben megindított keltetőközpont-hálózat tervezésében, a központok működésének beindításában és fejlesztésükben

az államilag ellenőrzött baromfitelek és baromfitenyésztő mintaközségek szervezésében, ezek ellenőrzésében, nemkülönben az általa javasolt baromfitenyésztési vándortanácsadónői hálózat kiépítésében, felszerelésében, a tanácsadónők kiképzésében. Új ól- és csibenevelőház-típusokat tervezett, megtervezte a róla elnevezett baromfivándorólat. Ezeket akkoriban az egész országban használták.

Báldy Bálint számos baromfitenyésztő szakembert képzett ki gödöllői intézetében. A baromfitenyésztési ismeretek oktatásának megkönnyítése végett a tananyag szemléltetésére 25 színes ábrából álló, nagy falú képsorozatot készített, és sokszorosított nemcsak saját intézete, hanem valamennyi gazdasági szakiskola használatára is.

Részt vett az 1902-ben megalakult és 1948. december 31-ig fennállt Baromfitenyésztők Országos Egyesületének átszervezési és feladatkitervezési munkálataiban.

A tervezőmunkák hazai megindulásától kezdve a kísérleti, az állami és célgazdaságokban, a termelőszövetkezetekben létesített nemesítő és szaporító baromfitenyésztőtelepek kijelölésében, megtervezésében és benépesítésében kiváló szakértelemmel működött közre. Tenyésztői tevékenységében a legfontosabb eredmény volt, hogy 25 évi munkával sikerült a magyar parlagi tyúk tisztavérű felhasználásával és esetenként cseppvérkeresztezésekkel egy, a maga idejében értékes kettős hasznosítású, viszonylag jó tojás- és hústermelésű, nemesített magyar tyúktípust sárga, kendermagos és fehér színváltozatban kinemesítenie. Így 1953-ban a nemesített magyar tyúkok törzskönyvi küllemi bírálatának országos szabványa is már elkészülhetett az egyéb baromfifélékéivel együtt. Tyúknemesítő törekvéseivel egyidejűen 20 éven keresztül a süllő tógazdasági szaporításával szintén foglalkozott.

Majdnem 500 szakcikke jelent meg az évek során különféle folyóiratokban, főként a baromfitenyésztés, kisebb részben a haltenyésztés, a házinyúltenyésztés, a méhészet és a galambtenyésztés tárgyköréből. Legjelentősebb volt a maga idejében „A baromfitenyésztés elmélete és gyakorlati útmutatásai” című 350 oldalas, majd „A baromfitenyésztés” címmel újra kiadott 400 oldalas könyve, amely nem kevesebb, mint 8 kiadást ért el. A „Baromfitenyésztés” és a „Házinyúltenyésztés” című 56 oldalas oktatófüzeteit tízszer adták ki. A népi tenyésztők tanácsadójának szánt 32 oldalas „Baromfitenyésztési útmutató”-t tizenegyszer nyomtatták ki összesen 290 000 példányban. „A kotlónélküli csibenevelés” című, 200 000 példányban megjelent füzetét a keltetőközpontok használták jó eredménnyel. A Földművelésügyi Minisztérium gazdasági szakkönyvsorozatában a „Baromfitenyésztési rádiótanfolyam” című 80 oldalas előadásorozata jelent meg. Két ízben adták ki a „Szabadvizek haltenyésztésének fokozása” című dolgozatát.

1953-ban az országos mezőgazdaság-fejlesztési tervek készítése alkalmával a kisállattenyésztési állami bizottság elnökeként közel 100 oldalas tanulmányt írt a magyar baromfitenyésztés fejlesztésének időszzerű kérdéseiről és teendőiről. Ezért a munkájáért a kormányzat a „Munkaérdemrend” adományozásával jutalmazta.

„Hazai méhészetünk fejlesztése” és „Méhekkal történő vándorlások kötelező szabályozása” címmel is készített tervet a Földművelésügyi Minisztérium számára.

Szakírói tevékenységéért az egykori Országos Magyar Gazdasági Egyesület írói jutalomdíjban részesítette, a szocialista Magyarország pedig Báldy Bálint jelentős közérdekű munkásságát 1960-ban a Kossuth-díj adományozásával ismerte el. Baromfitenyésztésünk igazi hivatástudatú, lelkes oktatója, szervezője és fejlesztője, aki számára a baromfitenyésztés ügyével való foglalkozás saját vallomása szerint sok örömet adott, 1971. szeptember 26-án Baján hunyt el.

A Mezőgazdasági és Élelmiszerügyi Minisztérium a Fogyasztási Szövetkezetek Országos Tanácsával közösen 1974-ben a kiemelkedő eredményeket elért baromfitenyésztők díjazására Báldy Bálint emlékplakettet és emlékjelvényt alapított.

Főbb munkái:

A magyar tyúk nemesítésének jelenlegi állása. KK. 1959. 4. 101—118. lap.
A baromfi tenyésztése. Bp. 1961. 327 lap.

Irodalom:

- —: Báldy Bálint nyugalomba vonulása. Bt. 1960. 3. sz.
- —: Köszöntjük a Kossuth-díjas Báldy Bálintot. Bt. 1960. 4. sz.
- —: Meghalt Báldy Bálint. Bt. 1971. 10. sz.
- —: Elhunyt Báldy Bálint. Bi. 1971. 9. sz.

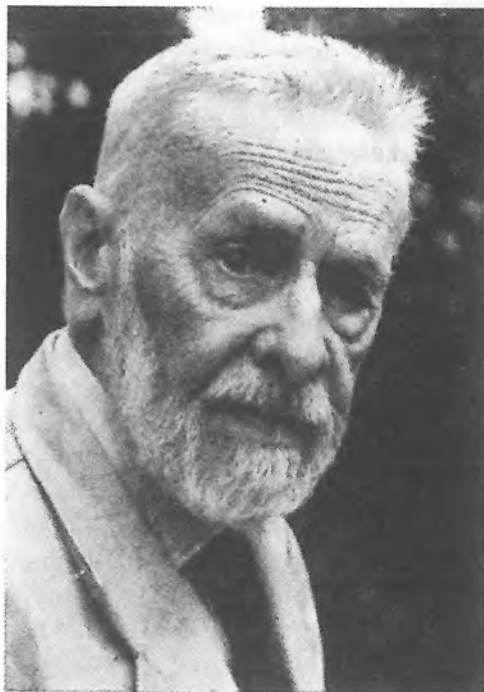
BALLENEGGER RÓBERT (1882—1969)

1882. november 11-én Temesváron született. Svájci származású, édesapja középiskolai tanár volt, aki gyermekét nagy körültekintéssel nevelte. Már a szülői házban a magyaron kívül tökéletesen elsajátította a német és a francia nyelvet is. Gimnáziumi tanulmányait szülővárosában végezte el, majd a budapesti Tudományegyetem bölcsészeti karán szerzett oklevelet, később pedig bölcsészdoktori címet. 1904 és 1908 között az Ampelológiai Intézetnél vegyészként alkalmazták, ezt követően 1908 és 1909-ben Selmecbányán, a Bányászati és Erdészeti Főiskolán tanárségi munkakörben geológiát oktatott.

Hosszabb időszakot — 1910-től 1922-ig — töltött a Földtani Intézet Agrogeológiai Osztályán, ahol geológusként dolgozott és első kiemelkedő tudományos eredményei ebben az időben születtek. Közben 1919-ben a Műegyetemen agrogeológiából magántanári képesítést szerzett és kutatómunkája mellett egyre nagyobb érdeklődéssel fordult az oktatás felé.

Életpályájának következő és jelentős időszakát tették ki az 1922-től 1940-ig tartó évek, ekkor a Kertészeti Tanintézetben biokémiát és talajtant adott elő. Emellett még 1919 és 1944 között a Műegyetemen magántanárként a talajtan tárgykörében tartott előadásokat. Tudományos és oktatói munkásságának elismerését jelentette, hogy 1926-ban hosszabb tanulmányutat tett az Egyesült Államokban és ennek keretében egy fél éven át Michigan-állam mezőgazdasági főiskoláján vendégtanárként adta át ismereteit.

A felszabadulástól 1949-ben történő nyugdíjazásáig a gödöllői Agrártudományi Egyetem Kertészeti Karán talajtant tanított. Nyugállományba történő vonulása nem jelentette aktív tudományos és oktató munkájának befejezését, 1949-től 1963-

ig az ELTE Természettudományi Karán tartott előadásokat, 1951-től pedig az MTA Talajtani és Agrokémiai Kutatóintézetében tudományos munkatársi beosztásban dolgozott. Rendkívül termékeny munkásságának 1969. november 13-án Budapesten bekövetkezett halála vetett véget.

Ballenegger Róbert a magyar talajtani kutatás nagy alakja, aki 'Sigmond Elek és Treitz Péter munkásságát folytatta. Tevékenységének első évtizedében — a Földtani Intézetben — kiemelkedő szerepet vállalt az első hazai agrogeológiai, illetve átnézetes talajtani felvételezésben. E munka során a talajok földrajzi, geológiai, morfológiai tanulmányozása mellett nagy figyelmet fordított a jellegzetes talaj-előfordulások kémiai és fizikai vizsgálatára. Tőle származnak leggyakrabban előforduló talajtípusaink laboratóriumi vizsgálatokon nyugvó első leírásai.

Munkásságának második korszakában (1922—1940) a laboratóriumi vizsgálatok kissé háttérbe szorultak és előtérbe kerültek szintetizáló jellegű tanulmányai. Ebben az időszakban — bár korábban is foglalkozott talajföldrajzi és talajosztályozási problémákkal — figyelme egyre inkább a talaj termékenységével közvetlenül összefüggő, tehát a gyakorlati mezőgazdasággal szorosabban összekapcsolódó kérdésekre irányult. Többek között azt vizsgálta, milyen fizikai és kémiai hatást gyakorol a talaj termékenységére annak mésztartalma. Kutatta továbbá a különböző szántóföldi és kertészeti növények talajigényével, a műtrágyázással, az öntözés talajtani alapjaival kapcsolatos kérdéseket. A gyakorlati mezőgazdasággal összefüggő kérdések előtérbe kerülése azzal is magyarázható, hogy a I. világháborút követő politikai és gazdasági események gyökeresen új, a korábnál lényegesen nehezebb helyzet elé állították a magyar nemzetgazdaságot, így természetesen a mezőgazdaságot is. A termelés minőségének ugrásszerű javítását kellett volna elérni, ehhez szükség volt a tudományos kutatás eredményeinek minél gyorsabban történő gyakorlati hasznosítására. Az erőfeszítések ellenére — bár bizonyos területeken biztató eredmények születtek — a magyar mezőgazdaság két világháború közötti időszakára a termelés egészének stagnálása volt a jellemző.

Életművének harmadik korszaka a felszabadulástól haláláig tartó időszak volt, amikor a szocialista magyar mezőgazdaság megteremtésének történelme íródott. Ebben a periódusban három fontos munkára összpontosított: vezette azt a munkabizottságot, amely kidolgozta a magyarországi talajok ma már elfogadott osztályozási rendszerét; talajvizsgálati módszerkönyvet szerkesztett, amely összegezte a legjobb külföldi és hazai talajvizsgálatok módszertani eredményeit; kiemelkedő tudománytörténeti jelentőséggel bíró könyv társszerzőjeként részt vett a magyar talajtan történetének megírásában.

Ballenegger Róbert munkásságában ötvöződött az agrogeológiai szemlélet a részletes kémiai anyagvizsgálat irányzatával, ami a magyar talajtani kutatás egyik értékes jellemzőjévé vált, és ez az eljárás az évek múlásával is eredményes és korszerűnek mondható. Ugyanilyen időtállóan bizonyultak három kiadásban (1944, 1953, 1962) megjelent talajvizsgálati módszerkönyvei. Ugyancsak úttörő

munkát végzett az ország talajtani felvétele során, amikor a gyümölcsstelepítés talajtani előfeltételeit foglalta össze, ezáltal közvetlen lehetőség nyílt a gyümölcsfák termelőhelyeinek jobb megismerésére. A magyar kormány életművének elismeréséül 1957-ben Kossuth-díjjal tüntette ki, majd 1963-ban Munka Érdemrend kitüntetésben részesült.

Élénk tudományos és társadalmi tevékenységet fejtett ki, alapítása óta tagja volt a Nemzetközi Talajtani Társaságnak, melynek vezetőségében is helyet foglalt. Szintén tagja volt az MTA Talajtani és Trágyázási Bizottságának, a MAE Talajtani Társaságának és még számos más társadalmi és szakmai szervezetnek. Ballenegger Róbertnek nagy érdeme volt abban, hogy 'Sigmund Elek és Treitz Péter után a magyar talajtani kutatás eredményeit ismét elismerték és megbecsülték külföldön is.

Főbb munkái:

A termőföld. Bp., 1921. 190 lap.

Talajművelés és talajjavítás. Bp., 1924. 92 lap.

A termőföld hibái. Bp., 1933. 192 lap.

Bevezetés a növények életvegytanába. Pécs, 1934. 286 lap.

Ballenegger Róbert—Bittera Miklós: A talaj termőerejének fenntartásáról. Bp., 1936. 115 lap.

Talajvizsgálati módszerkönyv. (Szerk. Ballenegger Róbert—Madas László.) Bp., 1953. 409 lap.

Talajvizsgálati módszerkönyv. (Szerk. Ballenegger Róbert—Di Gléria János.) Bp., 1962. 411 lap.

Ballenegger Róbert—Finály István: A magyar talajtani kutatás története 1944-ig. Bp., 1963. 318 lap.

Irodalom:

STEFANOVITS Pál: Dr. Ballenegger Róbert emlékezete. FtK. 1970. 3. sz.

MÁTÉ Ferenc: Ballenegger Róbert 85. AT. 1967. 3. sz.

MÁTÉ Ferenc: Ballenegger Róbert. AT. 1969. 3—4. sz.

BAND HENRIK (1841—1913)

1841. december 27-én született a csehországi Haida (németül Leipa) járás Pihlerbaustellen településén, német családból. Atyja, Franz Band építőmester volt. Elemi iskoláit követően a prágai Kertészeti Akadémián tanult. Ennek elvégzése után — a kor szokása szerint — több helyen szolgált, elmélyítve kertészeti ismereteit. 1864 február 15-én kezdte kertészgyakornoki munkáját Esterházy herceg hietzingi kertjében. Kiváló gyakorlati és elméleti felkészültségére már itt felfigyeltek. 1866 novemberétől három esztendeig már mint önálló kertész dolgozott Victor Eulernél. Az itt kapott szolgálati bizonyítvány szerint kiváló botanikus, kerttervező, kertépítő és üvegházépítő volt.

Az említett ajánlásokkal került 1869-ben József főherceg alcsubi uradalmába Jámbor Vilmos főkertész mellé. Három évi szolgálat után feltehetőleg Jámbor Vilmos ajánlotta — a nősülés előtt álló — Band Henriket Vigyázó Sándornak, aki Bécsből hazatelepülvén Vácrátóton parkot akart létesíteni.

Band Henrik 1872-ben került Vácrátóra és 1873-tól mint főkertész dolgozott. A vácrátóti park megépítésében — melyet Jámbor Vilmos tervezett — Band Henrik jelentős részt vállalt. A mintegy 40 kataszteri hold területű angolparkot Band Henrik fejlesztette és gondozta. A park átalakítási munkái a századfordulóig tartottak. A kerten átfolyó Sződ-Rákos patak vizének felhasználásával — hatalmas földmunkával — összefüggő tórendszert alakítottak ki. A kikerülő földdel a domborzatot tették még változatosabbá.

Érdekesség, hogy 12000 db sziklát hoztak a park sziklás részébe, s bebizonyosodott, hogy Band Henrik kitűnően ért a sziklakertek létesítéséhez is.

A kerttervezés és fenntartás mellett igen sokat foglalkozott a növényekkel.

Korának kiváló növénytermesztője is volt. Band Henrik szakismeretét, dísnövénytermesztő munkáját fémjelzi, hogy az 1885-ös budapesti kertészeti kiállításon több oklevelet nyert, illetve a dísnövény kiállításon kiállítási nagyérmet kapott.

Szabadidejében növényeket gyűjtött, kizárólag azok természetes termőhelyéről. Elsősorban Vácott és szűkebb környékén kutatót, de távolabbi vidékekről származó — iskolaévei alatt Prága környékén gyűjtött — növények is megtalálhatók az 1162 db növényt tartalmazó herbáriumában. Band Henrik herbáriumma ma az MTA Vácrátóti Botanikai Kutató Intézetében található.

Ebben a munkában külső alaktani tulajdonságok, a növények haszna és ártalma, szaga, illata, íze, színe, valamint a termőhely és származási hely szerint csoportosította a növényeket.

Kiemelkedő elméleti munkája „A hazai flóra kiválóbb növényeinek ismertetése, kultúrája, alkalmazása és termőhelye” című dolgozata, amely 1888-ban jelent meg a Kertészeti Lapokban. Ebben a dolgozatban számos vadontermő növény, virág termesztésbe vonását javasolja. Külön ismerteti az egyenként vagy csoportosan, az árnyékos helyre, patak és tópartokra, sziklacsoportokra, valamint a tavakba, medencékbe ültethető növényeket. Több mint 100 növényt írt le, kibővítve az ismertetést saját gyűjtő és termesztő munkája során szerzett tapasztalatokkal.

A fennmaradt vázlatai, feljegyzései szerint több, kisebb külső kerttervezési munkát is vállalt.

1910-ig vezette élete fő művének, a Vácrátóti parknak kertészeti munkáit. Ekkor fia Band Ferenc vette át a park kertészeti irányítását, aki azonban 1914 őszén bevonult katonának és a fronton elesett.

A sors viszonylag „kegyes” volt Band Henrikhez, hogy legtehetségesebb fia halálát nem érte meg. 1913 január 23-án halt meg, magyar földbe Vácrátóton temették el.

Főbb munkája:

A hazai flóra kiválóbb növényeinek ismertetése, kultúrája, alkalmazása és termőhelye. KL. 1888.

Irodalom:

KÁRPÁTI István—KÁRPÁTI Istvánné: Band Henrik herbáriumma Vácrátóton. BK. 1959. 1—2. füzet.

BÁNVÁRTH SÁNDOR (1876—1930)

A Veszprém megyei Várpalotán született 1876. december 1-jén. Nagyszülei Thüringiából telepedtek át Magyarországra. Bánvárt Sándor a veszprémi piarista gimnáziumban érettségizett, majd a magyaróvári Gazdasági Akadémiára iratkozott be 1894-ben, ahol olyan kiváló tanárok tanították, mint Balázs Árpád, Cselkó István, Cserháti Sándor, Hensch Árpád, Kosutány Tamás, Linhart György, Sporzon Pál, Thallmayer Viktor, Újhelyi Imre. Bánvárt lelkiismeretesen tanult, s jeles eredménnyel gazdasági oklevelet szerzett. Tudásának szélesítésére a budapesti Tudományegyetem jogi karán folytattott tanulmányokat.

1899-ben azonban visszatért Mosonmagyaróvárra, állami szolgálatba lépett, s mint gyakornok kezdett dolgozni a Gazdasági Akadémián. Majd 21 évvel később 1920. augusztus 1-jétől annak igazgatója lett. Hivatalba lépésétől haláláig értékes tanári, szervező és tudományos tevékenységet fejtett ki. Pályáján szaktárgyainak szeretete és kitarító szorgalma gyors ütemben vitte előre és tanársegédként, majd mint az általános állattenyésztés, takarmányozás, juhtenyésztés és gyapjúismeret, sertésenyésztés tanára, elismert nevet szerzett tanítványai, az elméleti és gyakorlati mezőgazdák körében. Vezető szerepet vállalt a kulturális, társadalmi és közgazdasági feladatokban. Munkájában megnyilvánult elméleti tudása, gyakorlati érzéke és kiváló szervezőképessége mind a tanári pályán, mind a közélet terén.

Külön ki kell emelni diplomáciai készségét. Mint fiatal tanár látta és átszenvedte az 1900-as évek elején Vörös Sándor igazgató és a tanári kar nagy része között felmerült surlódásokat, aki merev, szertartásos modorával nem tudott beilleszked-

ni professzortársainak kollegiális légkörébe. Bánváarth 10 éves igazgatóságát a tanári karral való teljes harmónia, jó együttműködés jellemezte.

Tapintata, bölcsessége és magyarságtudata legjobban a soproni népszavazást kiváltó és azt megelőző hetekben nyilvánult meg. A trianoni döntés ellen érthető módon a magyaróvári gazdászok, a soproni főiskolások is tiltakoztak, s a „felkelők” soraiban harcoltak is. Az 1921. október 14-én tartott velencei konferencia, Sopron városában és 8 községben népszavazást rendelt el. A „civitas fidelissima” magyar maradt és Bánváarth november 8-án nyugodt lelkiismerettel jelentette a minisztériumnak, hogy a „fölkélok visszatértek tanulmányaikat folytatni és a tanári testület, tekintettel hazafias szolgálataikra, igazolta mulasztásaikat és haladékosan adott az utóvizsgák letételére”.

Nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy még igazgatói kinevezése előtt 1919 őszén néhány tanártársával együtt határozottan szembefordult a hallgatók egy részének szélsőséges, antiszemita megnyilvánulásaival és ugyanakkor támogatta a viszonylagosan mérsékelt irányt jelentő Foederatio Emericana munkáját.

Igazgatói működése elején, már 1921-ben javasolta a tanárok részére kötelező szolgálati pragmatika kidolgozását és a négy esztendő képzés elrendelését. Ugyanakkor minden lehető elkövetett megfelelő internátus felállítása érdekében, hogy ezzel a hallgatókat mentesítse a lakásuzsora áraitól. Az új internátus 1929-ben elkészült.

Az Akadémia igazgatása mellett változatlan lelkiismeretességgel látta el a megyei Gazdasági Egyesület vezetését. Munkájának eredménye a Szigetközben az állattenyésztésnek, különösen a lótenyésztésnek nagyarányú fejlődése, melyhez az általános szakismeretek gyarapítását előmozdító, ismeretterjesztő előadások is nagymértékben hozzájárultak. Ezeknek az előadásoknak egyik szorgalmazója Ujhelyi Imre volt, aki felismerte azt a lehetőséget, hogy a piaci keresletnek megfelelően, más országrész — például Vas megye — mintájára Mosonvármegye parasztjai a szarvasmarha-tenyésztéssel, és ezzel együtt az intenzív tejtermeléssel foglalkozzanak. Bánváarth Sándor, az egykori tanítvány, viszont abból a felismerésből indult ki, hogy az iparosodó Magyarországon, a falvakban egyre nagyobb szükség van a tervszerű, lehetőleg tenyésztési szakszövetkezet által irányított állattartásra és ennek megfelelően a tervszerű és ellenőrzött takarmánytermesztésre és takarmányozásra. Ez az istállózott szarvasmarhatartás a földterületek jobb kihasználtságát jelentette, másrészt az állattenyésztés és állattartás többi ágára is jobbitólag hatott. „Népünkben is van ugyan az állattenyésztés iránt érzék, de legtöbbször hiányzik az a tudat, hogy az állatot nemcsak tenyészteni, de jól gondozni, s ami a fő, jól takarmányozni is szükséges.

Köztenyésztésünk föllendülésére semmi sem hatna oly üdvösen, mint az állattenyésztési szövetkezetek létesítése. Külföldi utamon meggyőződtem róla, hogy csak azon országokban van magas színvonalon az állattenyésztés, ahol azt a szövetkezetek és egyesületek tartják a kezükben.

Nem ajánlhatom eléggé tenyésztőinknek, hogy ne mindent csak az állam segítésétől várjanak, hanem az önsegítés útjára lépjenek, szem előtt tartván, hogy egyenkint gyengék, összetartva, egyesülve erősek vagyunk!”

Szaktudását, hozzáértését már korán elismerték és jutalmazták különböző kitüntetésekkel. IV. Károly király 1917-ben a Ferenc József rend lovagkeresztjét adományozta. 1923-ban gazdasági főtanácsosi címet kapott.

Szakirodalmi cikkei, közleményei és könyvei országos tekintélyt biztosítottak számára, aminek következtében számos intézmény választotta tagjai sorába. Az Országos Magyar Gazdasági Egyesület igazgatóválasztmányi tagja volt, csakúgy mint az Országos Szakoktatási Tanácsnak és Tanulmányi Bizottságnak. Részt vett a Felsődunántúli Mezőgazdasági Kamara szervezésében, később annak vezetésében, mint igazgatóbizottsági tag. Póttagja volt az Országgyűlés Felsőházának. Mindezekben a munkakörökön kívül, évtizedeken át végzett odaadó és lelkes munkát a Magyaróvári Gazdasági Egyesületben, először titkárként, majd Újhelyi Imre halála után az elnöki posztot töltötte be. E minőségében különösen a szigetközi kisgazdatársadalom tisztelte benne mindenkori tanácsadóját.

1930. szeptember 11-én halt meg Mosonmagyaróvárott. Emlékét az óvári vár falán található dombormű őrzi.

Főbb munkái:

Ausztria, Svájc és Dél-Németország állattenyésztéséről. (Tanulmányúti jelentés.) Bp., 1910. 108 lap.

A Mosonvármegyei Gazdasági Egyesület évkönyve az 1910. évről. Magyaróvár, 1911. 147 lap.

A Mosonvármegyei Gazdasági Egyesület évkönyve az 1913. évről. Magyaróvár, 1914. 195 lap.

Jahrbuch des Landwirtschaftlichen Vereines des Komitates Moson. Magyaróvár, 1915. 134. lap.

Magyaróvári m.kir. Gazdasági Akadémia az 1926—27. tanévben, fennállásának 108. évében. (Szerk.) Mosonmagyaróvár, 1927. 148 lap.

Irodalom:

— —: Győr szab. kir. városi és Győr-, Moson-, Pozsony-, vármegyei fejek. Bp., 1931.

— —: Bánvárh Sándor. Kt. 1930.

VÖRÖS Antal: Óvár, Óvár. . . Bp., 1968.

BARLAI ERVIN (1899—1967)

1899. június 19-én született Korompán (ma: Krompachy — Csehszlovákia). 1901-ben családja Selmecebányára (ma: Banská Štiavnica — Csehszlovákia) költözött, ahol édesapja a főiskolán a vaskohászat előadója, majd professzora lett. Édesapja hivatása, a selmeci környezet meghatározó volt az ifjú Barlai életpályájának alakulásában.

1916-ban érettségizett Selmecebányán, de tanulmányait a háború miatt nem folytathatta, hanem fizikai munkásként a pilseni Skoda-gyárban dolgozott. 1917-től katonai szolgálatot teljesített. Az olasz fronton szerzett sérülése után, 1919-ben kezdte erdőmérnöki tanulmányait az időközben Sopronba költözött főiskolán. Főiskolás éve alatt kitűnt zenei tehetségével; zeneoktatásból tartotta el megözvegyült édesanyját és testvéreit, miközben a főiskola zenekarának is tagja volt.

Erdőmérnöki oklevelének megszerzése után, 1923-ban Bánokszentgyörgyön az Eszterházy-hitbizományban kezdte erdősz pályáját. Egy ideig erdőműveléssel foglalkozott, majd Eszterházán (ma: Fertőd) számviteli és szervezési munkában vett részt. 1924 szeptemberében Lentibe került, ahol a szilvágyi vasutat tervezte és építette meg. A lenti fűrészüzem korszerűsítését is az ő tervei alapján végezték el. A fűrészüzem fejlesztésével kapcsolatos szakértelmének, tevékenységének híre külföldre is eljutott. (Öt évre szóló japán szerződést ajánlottak fel neki.)

Barlai Ervin 1941 áprilisától 1944 októberéig Munkácson (ma: Mukacsevo — Szovjetunió) a magyar—olasz érdekeltségű Latorca Ipari és Gazdasági RT műszaki igazgatója volt. A részvénytársasághoz a mintegy 180 ezer hektár erdőn kívül öt fűrészüzem és egy vasgyár is tartozott. Barlai a vállalkozás erdőszeti, mezőgazdasági, élelmezési, építészeti ügyeit vezette. A vállalat budapesti központjából nem

tért vissza Munkácsra — a berendezkedő szovjet szakemberek hívására sem —, hanem a Földművelésügyi Minisztériumban vállalt állást, állami szolgálatba lépett.

Barlai Ervint 1946 februárjában a MÁLLERD (Magyar Állami Erdőgazdasági Üzemek) ügyvezető igazgatójának nevezték ki. Az erdők állami tulajdonba (akkori szóhasználattal „köztársasági tulajdonba”) vételével a háború előtti 5,2%-ról 75,1%-ra nőtt az állami erdők területe. Ezek igazgatására, a bennük folyó munkák központi szervezésére és vezetésére hozták létre a MÁLLERD-et. Legfontosabb feladat ekkor az ország újjáépítéséhez szükséges faanyag biztosítása volt. Ugyanakkor a további erdészeti célkitűzéseket, a megváltozott társadalmi- gazdasági viszonyok adta új feladatokat is meg kellett határozni. Ezt végezte el Barlai Ervin az 1946-ban megjelent „Erdőgazdaságpolitikai irányelvek” című művében.

Barlai a „Kérelem Magyarország vezetőihez és minden dolgozójához!” alcímmel megjelent könyvében legelőször is leszögezte: az erdőgazdaságpolitika a magyar újjáépítés terveinek egyik legfontosabb fejezete. Az erdők állami tulajdonba kerülésével lehetőség van arra, hogy megfelelő, következetes gazdaságpolitikával a hazai erdőgazdaságot az ország és kor követelményeinek megfelelő módon fejleszthessék. Néhány erdősültségi adat bemutatása után az elérendő erdőgazdasági célokat részletezte. A tervek között szerepelt az erdőterület jelentős növelése, a gyorsan növő fajok telepítése, a szakszerű felújítás elvégzése, a megfelelő erdővédelem megteremtése stb. Külön kiemelte a racionális fahasználat meghonosításának és a magas készültségi fokú fatermékek előállításának szükségességét. „Erdő nélkül nincsen Magyarország” — ismételte újra és újra, sőt kijelentette: „Népünk boldogulása, megélhetésünk és jövőnk Európa szívében végső fokon az erdőgazdaságpolitikai eredmények függvénye.”

Kétségtelen, az erdészet problémáinak közzététele, a feladatokra való felhívás hangja ma már drámainak tűnik. Barlai azonban egy nagyon fontos összefüggésre mutatott rá, aminek érdekében valóban a legnagyobb nyilvánosságot kérte. Nevezetesen, az újjáépítés során az egész ország részesedett az erdők hasznából, ezért az egész társadalom felelős az erdőkből kitermelt vagyon visszapótlásáért. Így az erdők ügye az egész ország ügye. Elméleti munkásságával kidolgozta a felszabadulás utáni magyar erdészeti politika azon alapjait és rendező elveit, amelyek mai napig hatóan épültek be a népgazdasági tervekbe és befolyásolták, ösztönözték az utódokat elméleti tevékenységükben ezen a területen.

A hároméves tervben megkezdte a meghirdetett erdészetpolitika megvalósítását a korszerű államerdészeti szervezet kiépítését, minden erdészeti szakember megtartását és képességének megfelelő foglalkoztatását, a fakitermelésben jelentkező túlhasználások fokozatos csökkentését és nagyarányú erdősítések megfelelő meg-
alaposását.

Barlai kiemelkedett kortársai közül mélységesen humánus, európai látókörével és műveltségével, kiemelkedő elméleti és gyakorlati lelkiismeretességével különösen a szervezés területén átfogó áttekintésével az akkor alapjaiban változó népgazda-

ság legfontosabb kérdéseiben. Felkészültsége, érvelésének megcáfolhatatlan logikája, felelősségtudata az őt jellemző szerénysége ellenére tiszteletet, elismerést eredményezett és követésre ösztönzött. Jelentősége a felszabadulás után az erdészet alapvető problémáinak felismerésében és rendezésében nem kisebb mint volt, Bedő Alberté a múlt század végén, századunk elején és Kaán Károlyé a két világháború között.

Barlai Ervin 1950 őszétől a Faipari Kutató Intézet létrehozásában vett részt. A gyakorlati erdőmérnök, az erdészpolitikus a faipar területén bontakozott ki, mint tudományos kutató. Sok faipari találmány, szabadalom fűződik a nevéhez. Közülük is kiemelendő a nyárfa farostlemezgyártásban történő hasznosításának és a fülledési károk csökkentésének az eljárása. Kidolgozta a hazai lombfák hőkezeléssel történő úgynevezett nemesítését, amellyel lehetővé vált azok ceruzafaként való felhasználása. Jelentős munkát végzett a fűrész- és lemezipari technológiák korszerűsítésében, különösen a fűrészipari kihozatal növelésében. Elmélyülten foglalkozott a faipart érintő közgazdasági szabályozók kérdésével is. Már az ötvenes években kimutatta, hogy a faanyag mesterségesen alacsonyan tartott ára indokolatlan pazarláshoz vezet. Felismerését a hatvanas években felhasználták az új termelői árrendszer kidolgozásában. Több könyve, tanulmánya jelent meg a fajok makroszkópikus és mikroszkópikus meghatározásáról. 1960. január elsején ment nyugdíjba.

Barlai a Budapesti Műszaki Egyetemen 1952-ben indított faipari gépészmérnöki esti tagozat felelőse volt, és a soproni főiskolán is rendszeresen adott elő fatechnológiát és gazdaságpolitikai tárgyakat. 1967-ig a „Faipari Kutatások” című kiadvány szerkesztője volt, és részt vett a Faipari Tudományos Egyesület munkájában is.

Számtalan kitüntetése közül megemlítendő a Köztársasági Arany-Érem, amelyet az erdők államosításában és üzemszerű gazdálkodásukban elért munkájával érdemelt ki. Kiváló feltaláló, az erdőgazdaság és faipar többszörös kiváló dolgozója volt.

1967. július 3-án halt meg Budapesten, sírja a pesterzsébeti temetőben található.

Erdézpályáját családjában többen hivatásul választották. „Élete, munkássága, egyénisége tanulságul és követendő például szolgál a magyar erdészek számára” — írták nekrológiájában. Barlai tevékeny élete, papírra vetett gondolatai valóban hatnak a nyolcvanas évek erdészeire is, faipari munkássága pedig a hazai faipar fejlesztésének, tudományos megalapozásának első, jelentős fejezete volt. Célkitűzései közül jó néhány ott van az ezredfordulóig megvalósítandó erdészeti-fejlesztési tervek között is.

Főbb munkái:

Erdőgazdaságpolitikai irányelvek. Bp., 1946. 28 lap.

Fontosabb fafajaink meghatározása makroszkópikus úton. Bp., 1952. 36 lap.

Fabiológia. Bp., 1953.

Termelői árrendszerünk néhány problémája a faiparban. Kg. Sz. 1955. 1. sz.

Irodalom:

SOMKUTI Elemér: Barlai Ervin 1899—1967. Faipar. 1967. 9. sz.

MADAS András: Barlai Ervin 1898—1967. Er. 1968. 1. sz.

DÁMOSI Zoltán: Barlai Ervin 1899—1967. (Kézirat.) OEE Könyvtára, Barlai-anyag.

SZALAI Lajos—GERI Hedvig: Barlai Ervin (1899—1967). (Kézirat.) OEE Könyvtára. Barlai-anyag.

HILLER István — GYURICZÁNÉ Csomor Ágota: Barlai Ervin, a faipar egyik megteremtője. E. 1980. 8—9. sz.

BAROSS KÁROLY (1865—1905)

1865. február 28-án a Hont megyei Deménden (ma: Demandice — Cseh-szlovákia) született, de a család már Baross egyéves korától Pilisszántón élt. Apja jómódú középbirtokos volt. Középiskoláit Nagyszombaton és Esztergomban végezte, majd 1882-ben beiratkozott a magyaróvári Gazdasági Akadémiára. Annak elvégzése után (1884) néhány évig különböző gazdaságokban segédintézőként dolgozott.

1888-ban az Országos Magyar Gazdasági Egyesület alkalmazottja lett, s az OMGE lapjánál a „Gazdasági Lapok”-nál mint segédszerkesztő kezdte újságírói pályáját. Baross, aki rendkívül dinamikus egyéniség volt, hamar kitűnt szervezőképességével és újságírói tehetségével. Amikor 1889-ben, mindössze 24 évesen a két nagy tekintélyű szakembertől, Engelbrecht Károlytól és Molnár

Istvántól átvette a komoly hagyományokkal rendelkező „Borászati Lapok” szerkesztését, ez csak az őt nem ismerőknek volt meglepetés. Baross merészen változtatott nemcsak a lap formátumán, hanem tartalmán is. Szerkesztési elve az volt, hogy a szőlészet-borászat aktuális kérdéseit szépitgetés nélkül kell ismertetni. Ebben ő maga járt elől minden addiginál merészebb hangú, és határozott intézkedéseket sürgető írásaival. Még ebben az évben az OMGE titkárának is megválasztották.

Fontosnak tartotta az írás és a sajtó felvilágosító szerepét. Hogy ez minél szélesebb körű lehessen, egyik kezdeményezője és szervezője lett annak, hogy az OMGE hivatalos lapot indítsen (a „Gazdasági Lapok” nem volt az!) Ennek eredményeként jött létre a „Köztelek”, melynek Baross első felelős szerkesztője lett. A „Köztelek” a múlt század végén kialakult agrárius irányzat egyik szócsöve volt. Tulajdonképpen támogatta a kormányzó Szabadelvű Pártot, de kifejezte azzal szembeni elégedetlenségét is. A mezőgazdasági termelés állami támogatását

és fejlesztését, az agrár hitelszervezetek kiépítését és az agrárvámok felemelését követelték a „gazdatársadalom” érdekeinek képviselőjében. Baross Károly írásában, különösen pedig a „Földművelésügyi politikánk” című munkájában ezeket a nézeteket részletesen kifejtette. Az „agrárius-merkantil” ellentét kérdéseiben hevesen védelmezte az agrárius érdekeket. Szembeszállt Tisza Istvánnak „Magyar agrárpolitika” című röpiratában az agráriusokat támadó nézeteivel. Tagadta Tisza azon kijelentését is, hogy „...az agrártörekvések a szabadelvű haladás ellen” irányulnának. Az egyik agrárius követelésnek, a mezőgazdasági szövetkezetek létrehozásának is lelkes támogatója volt Baross. Különösen a hitelszövetkezetek megalakítását szorgalmazta. Neki is szerepe volt abban, hogy 1898-ban létrejött az Országos Központi Hitelszövetkezet a birtokosok hiteligényeinek kielégítésére.

A „Borászati Lapok” szerkesztőjeként figyelme és munkája középpontjába egyre inkább a szőlészet és borászat kérdései, és természetesen mindenekelőtt az akkori legégetőbb kérdés, a filoxéraügy került. 1890-ben Baross tanulmányutat szervezett a hazai szőlőtermesztés helyszínén való felmérésére. Ennek vezetője Miklós Gyula borászati kormánybiztos, az OMGE borászati szakosztályának alelnöke és Baross Károly az OMGE titkára volt. A résztvevők között szőlőtermelő birtokosokat és szőlészeti szakembereket (többek között Bíró Gézát, Czeiner Nándort, Kosinszky Viktort) találhatunk. A kéthetes út során bejárták Arad-Hegyalja és a Délvidék leghíresebb állami és magán szőlőtelepeit, különösen Delibláton időztek sokáig, majd Szeged és Kecskemét homoki szőlőtelepei zárták a sort. A tanulmányutat és az abból adódó következtetéseket, javaslatokat a „Szőlőink újjáalakítása” című munkájában — Engelbrecht Károly segítségével — foglalta össze.

A filoxéra elleni védekezés, illetve újratelepítés során fontosnak tartotta a szénkénegezést és a homoktalajokon való ültetést, de a legbiztosabb utat „az amerikai fajok kultúrájában” látta. Megítélése szerint „a szegényebb néposztálynak...gyorsan és nagy tömegben egyedüli menedéket csak a direkttermőkben vélhetünk”. Akik jobb körülmények között élnek, és szakértelemmel is rendelkeznek, azok számára Baross „szőlőjüknek ojtványokkal eszközölt” újratelepítését javasolta. Baross ezt a gyakorlatban is megvalósította: pilisszántói birtokán minta szőlőtelepet létesített, ahol többségében amerikai direkttermőket telepített. Ezek a szőlők ellenállóak voltak ugyan a filoxérával és más szőlőbetegségekkel szemben, de silány bort adtak. A direkttermők kevesebb gondozással is bő termést eredményeztek, s a századforduló után egyre inkább veszélyeztették boraink jó hírét.

Számos javaslatot tett e munkájában a felújítás megvalósítása érdekében (állami hitelintézet a szőlőfelújítási kölcsön folyósítására, a szakoktatás kiszélesítése, az oltványok használatához megfelelő tanácsadás biztosítása, a műtrágya alkalmazásának elterjesztése, a direkttermő fajták borainak megfelelő kezelése stb.) Elképzelései hosszabb, rövidebb idő után sorra megvalósultak. Így például 1895-ben a Magyar Agrár- és Járadékbank Rt. megalakítása, mely az 1896. V. t. c. (a szőlőre-

konstrukciós törvény — melynek létrejöttében szintén elvülhetetlen érdemei vannak Barosznak) alapján kölcsönt nyújtott azoknak, akik hazai, illetve európai fajtákkal újították fel szőlőiket. Baross személyesen is részt vett ebben a munkában: a szőlő-kölcsönügyi osztályt 1901-ig vezette.

Több ízben szót emelt a pinceszövetkezetek létrehozása érdekében. A magyar borok alacsony árainak egyik okaként a borok nem megfelelő kezelését és tárolását tartotta. Az alacsony ár a kereskedők, felvásárlók manipulációja, akik kihasználják, hogy a termelők nem tudják megfelelően eltartani boraikat. A pinceszövetkezetek segíthetnének ezeken a gondokon — vélte Baross.

1896-ban, a millenniumi kiállításon a borászati kiállítás felelőse volt. 1898—99-ben a „Borászati Lapok” hasábjain nagyarányú támadást intézett a borhamisítók ellen, több esetben megnevezve a csalókat. Ez külföldön nem használt ugyan a magyar borok hírnevének, de csak így lehetett felszámolni a visszaéléseket, s biztosítani a régi rangot.

Közben 1893-ban „Hazánk” címmel agrárius érdekeket képviselő „mindennap este 6 órakor” megjelenő napilapot alapított, melynek szerkesztője, majd vezérigazgatója lett. Ezzel elfoglaltsága annyira megnőtt, hogy az OMGE titkári tisztségéről leköszönt.

1899-ben Szegeden tartották az I. szőlészeti kongresszust. Itt tett Baross Károly és Drucker Jenő javaslatot egy szőlészeti egyesület megalapítására. Ez 1901-ben jött létre Magyar Szőlőgazdák Országos Egyesülete néven, az egyik alelnök Baross lett.

1900-ban Drucker Jenővel az OMGE képviselőjében részt vettek a párizsi nemzetközi szőlészeti-borászati kongresszuson és kiállításon és egy tanulmányi körúton. Tapasztalataikról könyvet írtak azzal a céllal, hogy az ott látottakat hazánkban hasznosítani lehessen.

1901-ben a Szabadelvű Párt képviselőjeként bekerült a parlamentbe. A szerteágazó, nagy felelősséggel évtizedek óta megállás nélkül végzett munka felőrölte idegeit. 1902 őszén idegszanatóriumba került, de állapota egyre rosszabbodott, s 1905. január 3-án Budapesten meghalt. Még nem volt 40 éves sem.

Főbb munkái:

Szöleink újjáalakítása. Bp., 1890. 148 lap.

Magyarország szőlőtermelésének múltja és jelene. A BL. millenniumi száma (Szerk.) Bp., 1896. 183 lap

Magyar agrárpolitika. Megjegyzések Tisza István Magyar agrárpolitika cz. röpiratára. Bp., 1897. 57 lap.

A szőlőművelés politikája. Bp., 1900. 87 lap.

Baross Károly—Zigány Zoltán: A pinceszövetkezetekről. Bp., 1899. 51 lap.

Baross Károly—Drucker Jenő: Franciaország szőlőművelése. Bp., 1901. 364 lap.

Irodalom:

— —: Baross Károly. BL. 1905.

— —: Bellusi Baross Károly. Kt. 1905.

— —: Baross Károly. Ha. 1905.

LIPTAY Andor: Baross Károly élete és működése. Bp., 1911.

BAROSS LÁSZLÓ (1865—1938)

Baross László 1865. október 16-án Felsőzsember községben (akkor Hont megye, ma: Horné Zemberovce — Csehszlovákia) született, középbirtokos családból. Elemi iskoláit Kőrmöcbányán, középiskoláit a nagyszombati főgimnáziumban végezte, majd 1884-ben beiratkozott a magyaróvári Gazdasági Akadémiára, melynek ekkor indult első magyar nyelvű oktatási éve. Kedves tanára volt Cserháti Sándor, a növénytermesztés tan professzora, aki tulajdonképpen elindította a növénynemesítői pályán. Az akadémia elvégzése után 1887-ben József főherceg uradalmainak alkalmazottja lett. Először a Fejér megyei alcsuti uradalomban dolgozott, 1892-től a gyapjui (akkor Bihar megye, ma Románia) uradalomban volt segédtsízt, majd három év múlva Bánkútra került.

A bánkúti gazdaság József főherceg nagy kiterjedésű birtokai közül a kisjenői (akkor Arad megye, ma Románia) uradalomhoz tartozott. Az Elek részeként számontartott Bánkút-pusztát 1822-ben kapta meg József nádor, melyet 1878-ig teljes egészében haszonbérbe adtak. Ekkor állították fel a Rózsa-majori, majd 1886-ban a László-majori kerületet, s ezáltal a bánkúti gazdaságból 3486 kh és 756 n.öl került házi kezelésbe. 1895-ben az egész bánkúti uradalom területének (6563 kh 141 n.öl) túlnyomó többsége (94%) szántó volt. Mivel Bánkúton a termőtalaj a környező területeknél gyengébb sziktartalmú volt, a búzatermesztésre kedvező feltételek adódtak.

Baross 1895-ben került Bánkútra, először László-majorba intézőnek, majd 1911-ben kinevezték a bánkúti uradalom jószágfelügyelőjévé, s itt élt élete végéig.

Baross a köztudatban mint a „bánkúti búzák atyja” szerepel. Számottevő azonban egyéb növénynemesítői tevékenysége is, melyet nem a búzával, hanem a kukoricával kezdett meg Bánkútra kerülésekor. Egyes újságcikkek már az alcsuti

tengeri nemesítését is neki tulajdonították, de ő legfeljebb segédkezett ebben. Baross e vidékre a Prairie királynője lófogú tengerit tartotta legmegfelelőbbnek, melyet számos fajtával próbált keresztezni, végül több évi sikertelen kísérletezés után az akkoriban meglehetősen elterjedt Szerémi tengeriben találta meg a megfelelő fajtát, melyet azután természetesen még sok-sok további kiválasztással és keresztezéssel kellett javítani, amíg létrejött a Bánkúti lófogú kukorica. A Bánkúton nemesített kukoricával Baross 1914-ben az OMGE által rendezett I. országos kukoricakiállításán első díjat nyert.

1900-ban kezdett foglalkozni Baross László a cukorrépa nemesítésével. A bánkúti cukorrépat különböző németországi fajták keresztezéséből állította elő, ezt megelőzően 1905—1908 között több tanulmányutat tett Németországban.

Élénken érdeklődött más mezőgazdasági problémák iránt is, a talajművelésről, trágyázásról, vetésforgókról vagy akár a kéveköti aratógépekről számos cikke jelent meg a korabeli szaklapokban.

A XIX. század végi gabonaválság után az 1900-as évek első évtizedének vége felé konjunktúra köszöntött a magyar mezőgazdaságra. Az 1906-ban bevezetett agrár-vámok még csak fokozták ezt a fellendülést. Jelentősen növekedett a mezőgazdasági gépesítettsége, nőtt a beáramló kölcsöntőke összege. Mindezek eredményeként komoly fejlődést ért el az állattenyésztés és a növénytermesztés, ez utóbbinál emelkedtek a termésátlagok, de továbbra is a szemtermelés dominált. Az OMGE, illetve annak megyei szervei támogatták a nemesítési törekvéseket, az OMGE lapja, a „Köztelek” pedig rendszeresen helyet adott a nemesítéssel foglalkozó cikkeknek. A hazai nemesítés történetében jelentős volt az Országos Növénynevelési Intézet létrehozása 1909-ben, mely szervezeten segítette ezt a nagy jelentőségű munkát.

Baross a búzanemesítést 1908-ban kezdte meg. Ebben az időben a magyar búza hazai és külföldi fajták keveréke volt. Általában kései érésű, gyenge szalmájú és könnyen megdőlő. Az aratás előtt gyakran beállt rekkenő hőség következtében magja rendszerint megszorult, s így gyakran gyenge termést adott. Ehhez járult még a gyakori rozsdakár, mely szintén jelentős veszteségeket okozott. Mindezeket a negatívumokat akarta felszámolni Baross, mikor megkezdte búzanemesítői tevékenységét. A régi tiszavidéki búzából egyedi tőkiválasztással kísérletezett, anyaga számos családdá szaporodott, de csak a Bánkúti 207-tel és főleg a Bánkúti 5-tel ért el számottevő eredményt. Kísérleteihez nagy segítséget jelentett, hogy 1911-ben rangban előre lépett és főleg az, hogy létrehozhatta a Rózsa-majorban a kísérleti telepet. Bánkúton először mindössze 9 hold volt a búzanemesítő anyatelep, az anyatörzsek első évi szaporulatát még külön e célra szolgáló szerszám segítségével kézzel ültette el, és a termést kézi készülékkel dörzsöltette ki. A második esztendőben már két kis ötsoros vetőgéppel vetették a szemeket, és járgányos kis cséplővel cséplették. A harmadik évi szaporítás 40—50 kh-n, a negyedik évi 200—300 kh-n történt, a vetést, illetve a cséplést rendes vetőgéppel és gőzcséplővel végezték.

A bánkúti uradalom ebben az időben egy jól szervezett és irányított gazdaság képét mutatta. A Baross László által készített üzemtervből is ez tárul elénk. De ennek természetesnek is kellett lennie, hiszen az uradalom Barossst nem növényne- mesítőnek, hanem gazdasági vezetőnek szerződtette.

A gondosan elkészített üzemterv részletesen ismerteti a vetéstervet egyes növény- féleségekre, illetve területre lebontva, továbbá a traktor-, gőzeke- és igaerőt, vala- mint az állatállományt. Szükségesnek tartja cselédlakások, raktárak (gépek és eszközök számára) építését, továbbá épületátalakításokat szorgalmaz a termények tárolása céljából.

Az I. világháború után Magyarország elvesztette búzapiacait, ugyanis az 1920-as években egész Európát elárasztotta a kiváló minőségű amerikai és kanadai Mani- toba búza. Manitoba búzán ebben az időben az olyan minőségű búzát értették, mely elsősorban Kanada három tartományában: Manitoba, Saskatchewan és Alberta tartományokban termesztett búza jellegének felel meg. A Manitoba szó tehát tulajdonképpen származást jelent, mint nálunk a tiszavidéki. Fajta szempont- jából Észak-Amerikában a Marquis nevű búzafajtát termesztették. A 20-as évek derekán Kanada legfőbb búzatermő területein 90%-ban Marquis-t takarítottak be.

Az Országos Növénytermelési Kísérleti Intézet egyik fiatal munkatársa, Surányi János — a későbbi neves tudós — kutatásai és a szakirodalom alapján felfigyelt a Marquis búzára. Kérésére a keresztezésből származó tavaszi búzából 1914-ben 50 kg-t küldtek Ottawából Magyarországra. A magyaróvári intézetben, valamint Hankóczy Jenő (1879—1939) találmányával, a farinométerrel — az általa szerve- zett, majd később irányított Gabona- és Lisztkísérleti Állomáson — végzett kísér- letek egyértelműen igazolták e búza kiváló tulajdonságait, s azt is, hogy őszi búzának is nagyszerűen alkalmas a hazai talaj- és éghajlati viszonyok között. Ebből az 50 kg-ból kapott egy kis mennyiséget 1915-ben Baross, aki kiváló érzékkel és szaktudással felismerte, hogy e búza megfelelő nemesítésével ki lehet küszöbölni a magyar búza hibáit. (A Marquis búza egyik szülője Galíciából származott, ahová a múlt század derekán Magyarországról szállították a tiszavidé- ki búzák vetőmagját.)

Baross a Marquis-ból először tavaszi és őszi törzseket állított elő, s Bánkúti tar búza elnevezéssel hozta forgalomba. A Marquis számos előnyös tulajdonságát (korai fejlődés, nagy szalmaerősség és éppen ezért a rozsdával és dőléssel szembeni fokozottabb ellenálló képesség, acélos mag nagy hl súllyal, kiváló lisztminőség stb.) csökkentette egy komoly hibája: nem volt fagyálló. Barosznak sikerült ezen javíta- nia, s a kitenyészett fagyálló őszi Marquis -törzseket, a már előbb említett tiszavi- dékiből származó Bánkúti 5-tel keresztezte. Ezekből állította elő a legnevesebb őszi bánkúti búzákat: a B 1014-t, a B 1201-t és a B 1205-t.

Baross búzanemesítési eredményeit nem fogadták osztatlan lelkesedéssel. A két- kedők elsősorban búzáinak bizonytalan fagyállóságát hozták fel ellenérvként.

Egyik legfőbb ellenzője egyébként kiváló szakember, a Növénynemesítő Intézet igazgatója, Grabner Emil volt, aki az említett ok miatt tiltakozott a bánkúti búzák elterjesztése ellen, noha azok már 1928-ban elnyerték a legmagasabb minősítési fokozatot: „államilag törzskönyvezett fajták” lettek. Baross és Grabner között éles vita bontakozott ki a „Köztelek” hasábjain. Grabner nem engedte 1929-ben a bánkúti búzákat részt venni az országos vetőmagakcióban és ismét a gyenge fagyállóságát hozta fel fő indoknak. Baross válaszcikkeiben az általa kibocsátott és visszakapott kérdőívekkel — melyeket bánkúti búzát kapott gazdaságoknak küldött — bizonyította, hogy a fagykár (ahol volt) 5—15%-os, a maximum 25% volt. Igazságtalannak tartotta Grabner támadását, és búzáinak kirekesztését az országos vetőmag akcióból.

De a bánkúti búzák a gyakorlatban bizonyítottak minden szónál és betűnél ékeesebben. Felülmúlták az összes hazai fajtát, fényesen igazolták Surányi és Hankóczy kutatási eredményeit, valamint Manninger G. Adolf Baranya megyei gyakorlati kísérleteit, és jelentős mértékben hozzájárultak ahhoz, hogy a Növényvédelmi Hivatal túlnyomó részben a bánkúti fajtákat adta ki az országos vetőmagakcióban. A Földművelésügyi Minisztérium ugyanis 1931-ben elhatározta a búza minőségi javítását és körzetenkénti egységes termesztését. Ezt az akciót a B 1201 és 1014, a Székács 1055, 1242 és 17, valamint a Hatvani 1140 és 1201 fajtákkal kezdték meg.

A két bánkúti fajtáról így szólt a szakvélemény: „a B 1201 a jó és közepes talajok búzája. Gyenge, homokosabb összetételű talajra nem való. Szakállas búza, szalmája középérésű. Egyike a legkorábban érő és a rozsdával szemben legellenállóbb fajtáknak. Ezek a tulajdonságai hazai viszonylataink között különösen értékessé teszik. Rozsda ugyan ezen a búzán is található, azonban a mag megszorulásától ellenállóképessége védi. Bokrosodó képessége közepes, s így korábban is inkább többet, mint kevesebbet kell vetni belőle. A vetőmag pontos mennyiségét természetesen a talaj minősége és a vetés ideje szabja meg. Kalászállása nem teljesen egyenletes. Fagyállósága kifogástalan. Sikértartalma és minősége egyike hazai búzáink között a legjobboknak.

A B 1014 hazai fajtáink között talán a legjobb minőséget adja, termőképessége azonban főleg a jobb talajokon nem tudja elérni a bánkúti 1201-t. Szalmája is gyengébb. Kissé homokosabb összetételű, esetleg hidegebb talajokon van létjogosultsága. Rozsda-ellenállóképessége szintén a B 1201 mögött van. Egyébként korán kalászol és korán érik. Szintén szakállas búza.”

1931 őszen csak a nagygazdaságoknak adtak vetőmagot oly feltétellel, hogy a teljes termést az akcióra fogják vetőmagnak felajánlani. 1932-ben a bánkúti uradalomtól átvettek 900 q B 1205-t, (mely erősen hasonló volt a B 1201-hez) s mivel 1933-ban a Székács 17-et és a két Hatvani-fajtát kizárták az akcióból, így abban három Bánkúti és két Székács-fajta vett részt (B 1201: 90%, B 1205: 3%, B 1014: 2%, Sz 1055: 3%, Sz 1242: 2%). S bár 1934-ben súlyos aszály, 1935-ben pedig a

gyakori jégesők akadályozták a jobb termés elérését, a bánkúti búzák csatát nyertek.

Baross, aki végtelenül szerény ember volt (világhírű fajtáit sem saját magáról nevezte el), ezekben az években beteljesülni látta korábbi álmait. Itthoni ellenzői is elhallgattak, amikor 1933-ban a kanadai Reginában rendezett búza-világkiállításon a B 1201-t jelölték a világ legjobb búzájának és Baross aranyérmet, valamint díszoklevelet kapott.

Nem lenne teljes nemesítői tevékenységének ismertetése, ha nem szólnánk arról, hogy Baross a zab- és a cirok nemesítésével, majd utolsó éveiben a ricinus és a gyapot nemsítésével is foglalkozott, s még komoly tervei voltak, amikor Bánkútpusztán 1938. június 3-án 73 éves korában meghalt. Sajnos laboratóriuma, felszerelései és feljegyzéseinek nagy része 1944-ben a háborús események következtében megsemmisült.

Búzafajtái negyedszázadon keresztül a legjobbak voltak Magyarországon, s hazánk búzavetés-területének nagyobbik részén az ő fajtáit termesztették, még 1947-ben is 60, 1957-ben pedig 57%-án. 1959-től Baross Lászlónak Martonvásáron szobor őrzi emlékét.

Irodalom:

SURÁNYI János: Manitoba-Bánkút. MgK. 1929.

A mi értékeink. Bellusi Baross László. GtL. 1934.

HANKÓCZY Jenő—SURÁNYI János—TAKÁCH Gyula: A magyar búzatermesztés átszervezése 1931—1937. Bp., 1938.

REGE Károly: Baross László. At. 1958.

BÁLINT Andor: Növénynevelésünk egy évszázada. AtSz. 1967.

PINTÉR János: 110 éve született Baross László. BÉ. 1975.

ID. BARTÓK BÉLA (1855—1888)

Id. Bartók Béla Újvár-Dávidházán (Torontál vm., ma Románia) 1855. november 19-én született. A XIX. század első felétől kezdve, a Borsodszirákról származó család több tagja a délmagyarországi nagybirtokokon gazdatisztként szolgált. Édesapja Nagyszentmiklóson (Torontál vm., ma: Sinnicolau Mare — Románia) a Földműves-iskola „vezénylő-tanára”, vagyis igazgatójaként működött. Fia, Bartók Béla (1881—1945) a világhírű zeneszerző és zenetudós.

A nagyszentmiklósi Földműves-iskola egyike legkorábbi alapítású mezőgazdasági alapkú oktatási intézményeinknek. A macedóniai származású Nákó Kristóf 1799-ben „Kis mezőgazdasági iskolát”-t alapított Nagyszentmiklóson, hogy nagy kiterjedésű birtokait jól képzett munkásokkal tudja megműveltetni. 1855-ben a Nákó-család megszüntette az iskolát, majd 1864-től 24 hold földdel alapítványt létesített Nákó Kálmán, melynek fejében az iskola 12 szegényebb sorsú ifjút volt köteles tanítani. Az 1860-as évek második felében kapcsolódott be az iskola munkájába id. Bartók Béla édesapja, az ugyancsak Bartók Béla, aki később megszerezte a Földművelésügyi Minisztérium és Torontál vármegye támogatását. Az iskolát, mely az alapítóról „Kristóf-intézet. m.kir. földművesiskola” nevet kapta, államosították 1887-ben.

Id. Bartók Béla a kolozsmonostori (Kolozsvár) gazdasági tanintézet hallgatója 1873—1875 között, ahol 1875-ben végbizonyítványt állítottak ki számára. Ismeretei kiegészítésére az 1875/1876. tanévre a magyaróvári m.kir. gazdasági akadémiát látogatta, melyről „igen szorgalmas” bizonyítvánnyal távozott.

Tanulmányait befejezve Nagyszentmiklóson az apja által vezetett iskola tanára, majd annak halála után igazgatója. „Itteni munkássága során nem elégedett meg

az egyszerű oktatással, hanem minden erejével igyekezett előmozdítani a mezőgazdasági oktatás és az egész szakma magyarországi fejlődésének ügyét” (ifj. Bartók Béla).

Ennek érdekében jelentősen emelte a Földművesiskola színvonalát, majd széleskörűen bekapcsolódott a helyi, később az országos mezőgazdasági irodalom művelésébe, illetve a szakoktatás fejlesztésébe. 1879-ben a „Nagy-Szent-Miklós” című helyi lapban „Mezei gazdasági állapotainkról” írt beható tanulmányt, melyben gazdasági-társadalmi kérdéseket is felvetett. Elsősorban a parasztok helyzete érdekelte, akik a jobbágyság igájából felszabadultak ugyan, de „... az új rendszerbe bele vont földművelők nem győzték kiadásait, mert ők tanulatlanul, műveletlenül... alig bírtak elegendő jövedelmet előállítani. Ezért szegényedett mindenütt a paraszt, ezért rongyolódik és pusztul a földművelő nép” (ifj. Bartók Béla).

A mezőgazdasági szakoktatás elméleti és gyakorlati kérdéseinek tisztázására 1884-ben „Gazdasági Tanügy” címmel havi folyóiratot indított, mely a kérdés egészével foglalkozott ugyan, de mégis főleg az elemi és alsófokú oktatás állott érdeklődésének középpontjában. A rövid életű folyóirat már következő évben megszűnt. Ebben adta közre Bartók, de később önállóan is megjelentette „Miként szervezzük az alsóbb gazdasági szakoktatást?” című munkáját, melynek szövegét az Országos Magyar Gazdasági Egyesülethez is benyújtotta. A „Mezőgazdasági Szemle” nem látta szükségesnek egy kifejezetten szakoktatási folyóirat megjelentetését, ilyen irányba befolyásolta a minisztériumot, úgyhogy ez is egyik oka volt a „Gazdasági Tanügy” rövid életének. Ebben az időben a Földműves-iskola létét is veszély fenyegette, de Bartók szervezésének eredményeként sikerült azt megmenteni, új épületet szerezni és az átalakított formában napjainkig is működik.

Két jeles tanulmánya nemcsak helyi, de országos visszhangot is keltett. „A mezőgazdasági üzlet mibenlétének ismertetése a gazdasági tanintézetekben” című cikkében; azt a véleményt fejt ki, hogy a mezőgazdasági munkásság ismereteit kell emelni, mert csak ezúton lehetséges az általános színvonal, az eredmények állandó növelése. „Gazdasági Egyesületek vagy gazdasági kormánybiztosok szerveztessenek?” röpiratában nemcsak szervezeti kérdéseket érint, hanem a föld termőerejének megóvását, sőt erősítését kívánja. A „Magyar Föld” folyóirat 1886. január 8. számában vezércikkben méltatja Bartók röpiratát és megállapítja, hogy „... kötelessége az államnak kivinni valami módon azt, hogy az ország talajával a földbirtokosok rosszul, még ha akarnának sem gazdálkodhassanak”.

Id. Bartók Béla nagyon fiatalon, 1888. augusztus 4-én Nagyszentmiklóson hunyt el. Versek és novellákat is írt, mint gordonkajátékos egy kamarazenekar tagjaként is működött és minden bizonnyal innen származnak fia első komolyzenei indíttatásai.

Főbb munkái:

Mezei gazdasági állapotaink. Nagy-Szent-Miklós 1879. 20 lap.

Miként szervezzük az alsóbb gazdasági szakoktatást? Nagy-Szent-Miklós 1885. 28 lap.

Gazdasági egyesületek vagy gazdasági kormánybiztosok szerveztessenek? Nagy-Szent-Miklós 1885. 34 lap.

Irodalom:

VALKÓ Arisztid: A nagyszentmiklósi földműves-iskola működése 1863—1889. MMgMK. 1964. 201—209.

ifj. BARTÓK Béla: Bartók Béla műhelyében. Bp., 1980.

SZABAD György: A nagyszentmiklósi Bartók-ház tudatformáló hagyományai. Hi. 1981. 1. sz.

BARTOSSÁGH JÓZSEF (1782—1843)

A XIX. század első felében a magyar agrártudomány úttörői egymással versengve terjesztették, mind a szakirodalomban, mind a gazdálkodás gyakorlatában a korszerű, tőkés majorsági termelés külföldi tapasztalatait. E tudósok első nemzedékéhez tartozott Bartosságh József is.

Kisbirtokos nemes családból származott. Édesapja, Bartosságh Lipót, Aradon szolgált, mint sőgyedárusági tisztviselő, amikor József fia 1782. december 9-én megszületett. Alaptanulmányait Bécsben fejezte be, majd 1800-tól Nemes György udvari ágens mellett lett patvarista — vagyis joggyakornok. Rövid ideig katonászkodott, majd a keszthelyi Georgikon hallgatója lett. 1802-ben fejezte be a gazdasági tanulmányokat. A legkiválóbb hallgatók közé tartozott, évfolyama eminenseként háromkoszorús diplomát kapott.

Gyakorlati gazdatiszti pályáját a lepsényi uradalomban kezdte, majd a Czindeyrek pellérdi (Baranya m.) jószágára került, ahol apjával együtt csődgondnok lett, illetve együttesen haszonbérbe vették a pellérdi és ladi uradalmakat. 1812-ig működött e gazdaságokban, nagy szorgalommal foglalkozott juhneveléssel, rendszeresen figyelte a külföldi — elsősorban német — szakirodalmat is. Itteni évei alatt megházasodott, egy vérteskaptány lányát, rittscheidi Piltsch Friderikát vette feleségül. A házasságból három leány és egy fiúgyermek született. Fia, Károly mérnöki végzettséget szerzett, a Ferenc-csatornánál, majd hg. Lippe dárdai (Baranya m.) uradalmában dolgozott.

1815 és 1817 között Iharosberényben pallini Inkey Antal jószágkormányzójaként tevékenykedett, 1817-ben gr. Eszterházyne Castiglione Borbála dárdai, illetve galántai és románfalvi uradalmainak kormányzására hívták meg, amíg a fiatal Eszterházy János maga nem vette át a birtokok irányítását. 1818-ban Apponyi Antal uradalmainak a jószágkormányzója lett. A kölesdi (Tolna m.) birtokokon 1820-ban kezdett, escurial és negretti kosokkal kezdte meg a birkaállomány nemesítését. 1825-ben külföldön, gr. Larisch friedecki nyájában vásárolt személyesen tenyészkosokat. A főúri család nagyapponyi (Nyitra m.) ősi birtokán is gyakorolhatta juhnevelő szenvedélyét. 1826-ban Pozsonyba költözött, hogy az Apponyiak híres könyvtárát rendezze az újonnan épült házban történő elhelyezés után. A kor viszonyai között ez a munka elmélyült tudományos kutatást és szakirodalmi munkásságot tett lehetővé a számára. 1828-ban nyugdíjba vonult. Részben Pozsonyban, részben az apjától örökölt kis villányi (Baranya m.) birtokán élt. Idős korára kiérdemelt nyugalmat részben magas szintű tudományos szakírói tevékeny-

ségével, részben pedig a már akkoriban is jóhírű villányi vörösbort nevesítésére fordítva töltötte meg tartalommal.

Szakírói munkásságát negyven éves korában kezdhette el. Több évtizedes gyakorlati tapasztalatai alapján elsősorban a finom gyapjas juhok nevesítéséről, hazai viszonyokhoz való alkalmazásáról írt — eleinte németül, majd, ahogy a hazai agrártudomány nyelve mindinkább a magyar lett, anyanyelvén. Az Országos Magyar Gazdasági Egyesületnek nem sokkal megalapítása (1835) után tagja lett. Rendszeresen látogatta az üléseket, számos magas színvonalú tanulmányt írt a korszerű mezőgazdaság tudományos alapjainak szélesítése, elmélyítése végett létrehozott egyesület szakfolyóirataiba, a „Gazdasági Tudósítások”-ba és a „Magyar Gazdá”-ba. A Georgikon tiszteletbeli ülnökének választotta egykori kitűnő diákját. 1840-ben a német gazdák brünni (Brno, Csehszlovákia) vándorgyűlésén nagy feltűnést keltő előadást tartott a bálványfáról (Götterbaum). Olyan sok jót írt le erről a kínai eredetű, igénytelen, sovány vályog, homok vagy szikes talajon is megtermő, de jól mézelő, papírgyártásra felhasználható fafajról, hogy erről írt munkáját a német lapok is átvették, sőt, 1841-ben önálló kötetben kiadták. A könyv nyomán a cári Oroszország kormánya, illetve Besszarábia és Új-Oroszország kormányzója, Voroncov gróf egész erdőket telepített a Bartossághtól vásárolt csemetékkal. Érdemei méltánylásaképpen a moszkvai Gazdasági Egyesület is tiszteletbeli tagjává választotta.

1841-ben az OMGE szőlőfaj osztályozó bizottságának lett a tagja. Tervbe vette, hogy repertóriumot állít össze a Németországban, Magyarországon Itáliában, Franciaországban, Spanyolországban és részben Perzsiában ismert összes szőlőfajták neveiből. Ez a műve azonban már nem készülhetett el. 1843. szeptember 25-én, utolsó éveinek színterén, az OMGE-nek is a székházat adó Pest városában elhunyt.

Bartosságh József kora egyik legtermékenyebb mezőgazdasági szakírója volt. Minden vitához, általa kiegészítendőnek, vagy helytelennek talált cikkhez hozzászólt, amely a „Kémlő”, az „Ismertető”, a „Társalkodó”, a „Gazdasági Tudósítások”, vagy a Magyar Gazda” hasábjain megjelent. Évtizedes tapasztalatai, a német gazdasági irodalom — mindenekelőtt Albrecht Thaer — folytonos, alkotó módon történő figyelemmel kísérése terén maradandó életművet alkotott a XIX. század első felének forradalmi átalakulása korában.

Főbb munkái:

Bemerkungen über den Fortgang der Landwirtschaftlichen Kultur der feinem Schaf-Zucht und über die verschiedenen Arten der Merinos in Ungarn. Pressburg, 1823. 70 lap.

Beobachtungen bei der Veredlung der Schafe und über die Mestitzen in Ungarn.

Nachfolge der Bemerkungen über die Merinos-Racen in Ungarn. Pressburg, 1827. 110 lap.

Über rationelle Landwirtschaft in Ungarn. Pesth, 1832. 62 lap.

Erinnerungen für den Schaf-Ispány, das ist: für die bei Schäfereien angestellten Unterbeamten. Aus vieljährig praktischen Verwaltung-Erfahrungen zusammengeordnet und verkündet. (Ungarische Mesta-Regeln I. Heft) Pesth, 1839. 125 lap.

Emlékeztetések a' Birka-ispány, vagy más című algazdatiszt számára, kire egy vagy több birka-major felügyelése bízott. Több évi gyakorlati tapasztalásból rendbeszede és közrebocsátja — — (Gyakorlati javaslatok a' birka tenyésztés körében. 1-ső füzet.) Pest, 1840. 156 lap.

Beobachtungen und Erfahrungen über den Götterbaum (Ailanthus glandulosa L.). Ofen, 1841. 47 lap.

Irodalom:

GALGÓCZY Károly: Az Országos Magyar Gazdasági Egyesület emlékkönyve. IV. Bp., 1884.

BÁTKY KÁROLY (1794—1859)

Bátky Károly (lövői és felsőbátkai) ev. református tanító 1794-ben született a Gömör megyei Bején (ma: Behynce — Csehszlovákia). A gimnáziumot követően Sárospatakon végezett líceumot (felsőbb iskola, melyben a tanulók egyetemre előkészülnek). 1817-ben Monorra, 1820-ban Gyömrőre ment tanítani. 1827-től Alsó-Némedin, majd 1841-től haláláig, 1859-ig Kecskeméten állt a népnevelés szolgálatában. Összesen 42 esztendőn át tanított. Elsősorban mint pedagógiai író jelentős, az írva-olvasás előharcosa, a beszéd- és értelemgyakorlatok tanításában F. W. Diesterweg német pedagógus, a számtanítás terén pedig Pestalozzi módszereit követte és népszerűsítette. Mint népnevelőt, korának aktuális problémái is foglalkoztatták, így az árvízvédelem, a dohánytermesztés, a futóhomok megkötése. Rövid, kérdve tanító „földleírását” a szegényebb sorsú gyerekek számára készítette, mivel azoknak nincs idejük „több évekig” tanulni a földleírást, könyvet sem igen tudnak venni. 1841-ben megjelent „Elemi olvasókönyv”-ének 25 kiadása volt.

Hasznos segédkönyvet írt a „Futó homok megfogása és használása módjáról” 1842-ben, tehát már kecskeméti évei alatt. Bevezetőként a futóhomok keletkezését próbálja megfejtetni, majd a futóhomok megállításának addigi módozatait taglalja (Jánik Ferenc javaslata szélfogó gátak — nyár, akác, fűz, lyceum ültetésével, Szabó István terve áztatott akácmag elültetésével olasz és kanadai jegenyegallyal), végül saját tervét ismerteti. Első lépésben a terület körülárkolását, sánc emelését, gyep-téglával, lyceummal való beültetését javasolja. Ezt követően a terület négyzetesen akáccal vegyesen fűzzel, lyceummal, jegenyével, bodzával kell beültetni, majd gyepesíteni, s legelőnek, kaszálónak lehet hasznosítani. Jó megfigyelőképességről tanúskodnak azon javaslatai, amelyekben olyan homoktűrő növényeket ajánl, mint a torma, melynek levélhegyei kora tavasszal spenótszerűen használhatók, vagy a közönséges csalán, melyet szintén a spenót helyett ehet a szegény nép. Javasolja, hogy 10 holdat számítva 3 főre (egy család munkabíró tagjainak száma) a szegény munkás nép között osszák ki a terméketlen homokterületeket, 32 évre adják bérbe. A bérlők kötelesek javítani a homokot termőföldráhordással, majd a végső fázisban gyümölcsfát, szőlőt telepíthetnek rá.

1837-ben Pesten adta ki „A tökéletes dohánytermesztésnek hosszas tapasztaláson épült leírása” című könyvét. A dohánytermesztés mint jövedelmező foglalkozás a későbbiekben is foglalkoztatta: Kecskeméten 1845-ben írta a „Rövid Utmutatás A 'Honi dohánytermesztés módjára” című munkáját, összehasonlítva a magyar, az amerikai és a holland dohánytermesztést. Felsorolta a nevesebb do-

hánytermesztő helyeket (tolnai, pécsi, muraközi, döbrei, szegedi, aradi, rakamazi, debreceni körzetek voltak régebben híresek, korában pedig a csetneki, jánosházi, füzesgyarmati, kóspallagi, hidasi, szendrői, vitnyédi, véki, rátkai, szent Andrási, malomsoki, pereszlényi, rofi, hővei, hosszúpályi, n. kállai dohányok). Figyelmet szentelt a talajfajták dohánytermesztésre gyakorolt hatásának, részletesen ismertette a dohánytermesztés munkafázisait a dohánymag elvetésétől a palántázáson keresztül a dohánylevelek felfűzéséig, szárításáig, leírta a raktározást, a dohány ún. „bányákba” rakását („alulra zsúpot teszünk, ’s arra aztán 20 vagy több csomó dohányt vastag kocsányával kifelé, s egymás mellé, . . .”). Ismerteti a főbb hazai dohányfajtákat (muskotaldohány, közönséges magyar dohány, nagylevelű, virginiai, kapadohány), majd azokat a hibákat melyek „a dohány becsének, kereskedési hitelnek ártanak”. Végül számításokat közöl, 1 holdon mennyi dohányt lehet termesztetni. „Utóljára ismerjük el őszinte — írja végül —, hogy a’ dohánytermesztésről is csalhatatlan igazság marad az, hogy jobb és hasznosabb a’ tökéletes, finum kevés, mint a’ sok rossz és tökéletlen.”

1859-ben halt meg Kecskeméten.

Főbb munkái:

A tökéletes dohánytermesztésnek hosszas tapasztaláson épült leírása. Pest, 1837.

Elemi olvasókönyv. Kecskemét, 1841. 63 lap.

Futó-homok megfogása és használása módjáról. Pest, 1842. 32 lap.

Rövid útmutatás A’ Honi dohánytermesztés módjára. Összehasonlítólág az Amérikai és Hollandiai dohány termesztés módjával. Köz használatra kiadta Bátky Károly. Kecskeméten 1845. (81 lap, kézirat, Föv. Szabó Ervin Könyvtárban).

Rövid általános földleírás, különösen Európa országairól, bővebben Magyar és Erdély testvérországokról. Pest, 1847. 137 lap.

Irodalom:

KISS Áron: Adalékok a magyarországi nevelés- és oktatásügyi történethez. Pest, 1874.

BEDŐ ALBERT (1839—1918)

1839. december 31-én született az egykori Sepsiszek falujában, Sepsikőröspatakon (ma: Valea Crişului, Románia). Édesapja unitárius lelkész volt, aki fia taníttatására sokat áldozott. Előbb Székelykeresztúron járt gimnáziumba, majd Kolozsváron tanult. Jogi és teológiai tanulmányai után 1860-tól 1864-ig Selmecebányán az Erdészeti Akadémia hallgatója volt.

Erdészeti szolgálatát Bedő a vukovári Eltz-uradalomban erdészsegédként kezdte, majd 1866-ban letette az erdészeti államvizsgát. Szakírói munkássága azonban már 1864-ben kezdődött. Ekkor lett az „Erdészeti Lapok” munkatársa. 1866-ban már ő szerkesztette — egyleti titkárként — az Ungarischer Forstvereine évkönyvét, a „Jahresschrift des ungarischen Forstvereines”-t, az Országos Erdészeti Egyesület (OEE)

1866. évi megalakulása után pedig annak közleményeit (1867) és évkönyveit (1867—72). 1871-ben lett szerkesztője az „Erdészeti Lapok”-nak, amelyben rendszeresen tudósított a legkülönbözőbb erdészeti témákról. (Egészen 1899-ig ő szerkesztette az „Erdészeti Lapok”-at.) Az 1870-es években esztendőről esztendőre jelentek meg könyvei: fakereskedelemről, erdészeti kiállításról írt. Az 1874-ben kiadott az „Erdő-őr vagy az erdészet alapvonalai kérdésekben és feleletekben” című könyve több kiadást megért, és évtizedekig az erdészeti személyzet tankönyve volt.

Bedő Albert hivatali pályáját állami szolgálatban 1868-ban kezdte. 1872-ben főerdőmesterré nevezték ki, a következő évben az erdészeti ügyek főelőadója lett a pénzügyminisztériumban, majd főerdőtanácsos (1878). Ebben az időszakban folyt Magyarországon az első korszerű erdőtörvény kidolgozása. A közérdek, a tőkés magánérdek és a szakmai érdek egyaránt sürgette az erdőtörvény megalkotását. Az Országos Erdészeti Egyesület 1876-ban igazgató-választmányt hozott létre

a törvénytervezet módosítására, amelynek Bedő is tagja lett. A hat ízben átdolgozott törvényjavaslatot 1879. XXXI. tc.-ként iktatták be. Hazánk első korszerű erdőtörvényét Bedő az „Erdészeti Lapok”-ban így jelentette be: „válságos idők napjaiban nyert a magyar erdőbirtok törvényt, mintha csak be kellett volna előbb várnia a földművelés terén a hanyatlás ijesztő képe által felkorbácsolt nemzeti tevékenységnek ébredését, vagy mintha szemben e körülménnyel éppen magának az erdőtörvénynek kellene igazolni, hogy a legelső és legsürgősebb teendőink egyike az erdőgazdaság ügyének halaszthatatlan feltámadására utal.”

Az erdőtörvény 1880. július elsejével lépett életbe. Bedő Albert 1881-ben országos főerdőmester és a földművelésügyi minisztérium I. főosztályának a főnöke lett. Irányításával kezdődött el az a hatalmas munka, amely az erdőtörvény alapján álló korszerű erdőgazdaság megteremtését tűzte ki célul. A törvény alapján kiépült a kincstári erdőgazdálkodás háromlépcsős szervezete: Földművelésügyi Minisztérium, erdőigazgatóságok, erdőgondnokságok. Az összes erdők feletti felügyelet gyakorlása céljából húsz erdőfelügyelőséget létesítettek az országban, huszonegyediként pedig Fiume város erdőgazdálkodását ellenőrizték, de ezt közvetlenül a minisztériumból.

Az 1879. XXXI. törvénycikk alapján Bedő Albert vezetésével a magyar erdőgazdaságban nagyarányú fejlődés kezdődött. Az ország iparosodása a tőkés gazdálkodás térhódítása, egyre nagyobb feladatokat rótt az erdőgazdálkodásra. Egyáltalán nem volt határtalan az erdők kihasználásának (elsősorban az iparifa kitermelésének) a lehetősége. Erről beszélt Bedő Albert akadémiai székfoglalójában is — „Magyarország erdőségei” címmel tartotta —, amikor 1885-ben a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választották. Magyarország területének 27%-án állt erdő, de Bedő a közvélemény elé tárta, hogy az erdők 20%-a még (XIX. sz. vége) utakkal feltáratlan, a többi erdőnek pedig nem csekély része túlhasznált. A közbirtokossági erdők felosztása ellen is szólt, és elítélte a rablógazdálkodást folytató erdőbirtokosokat. A Magyar Tudományos Akadémián is elmondta azt, amit az egész tevékenysége során hangoztatott. Nevezetesen: „Magyarországnak nincs egyetlen egy holdnyi felesleges erdeje, s hogy teljesen elérkezett azon legvégső határidő, melytől kezdve erdeink fenntartására a legszorgosabb gondot kell fordítani, hogy az ország művelhető talaján most meglévő erdőállomány fenntartandó, a levágott erdők helyett újak nevelendők, s a magán kezekben lévő és másnemű gazdasági művelés érdekében kiirtott erdők helyett újak telepítendők.”

Bedő a hazai erdőkről megbízható adatokkal támasztotta alá állításait. A főművét, „A magyar állam erdőségeinek gazdasági és kereskedelmi leírása” című könyvét 1885-ben adták ki. A háromkötetes mű első kötetében a magyarországi (és horvát-szlavóniai) erdőgazdálkodás általános viszonyait taglalta. Általános leírást adott a magyar állam területén lévő hegységekről, kőzetekről, a fafajokról, fatermesztési viszonyokról és az erdőművelésről. A fahasználattal kapcsolatosan kiemelte, hogy annak „iparszerűbb kifejítése” kívánatos, és a mellékhasználatok közül

a legeltetést sürgősen vissza kell szorítani. Részletesen foglalkozott a hazai és külföldi fakeskeredelemmel és a közlekedési viszonyokkal. Az általános leírásban szólt az erdőrendezési és közigazgatási kérdésekről, a szakképzésről, az országos erdei alapról és a vadászatról. Ugyanebben a kötetben összefoglaló táblázatokat találunk megyénként és erdőfelügyelőségenként az erdőkről.

A második kötetben az erdők törzskönyve található. Bedő az erdőket az erdőtalaj minősége szerint négy osztályba sorolta: véderdők, futóhomokon álló erdők, feltétlen erdőtalajon álló erdők és nem feltétlen erdőtalajon álló erdők. A fanemek szerint három osztályt különített el: tölgyerdők, bükk- és más lomberdők, fenyőerdők. Az erdőtörvény 17. §-a alapján a tulajdonosok jogállása szerint kilenc osztályra bontva közölte az erdők adatait.

A harmadik kötetben a kincstári erdők leírását adta, hasonló osztályokba sorolva. A műhöz tartozott egy 12 szelvényből álló, 1:360 000 léptékű átnézeti térkép is; "A magyar állam összes erdőségeinek átnézeti térképe az egyes községekben uralkodó fő-fanemek kitüntetésével".

Könyvét — négy kötetre bővítve — 1896-ban adták ki másodszer. Ma alapforrásul használható a magyarországi erdők egykori adatait illetően, hiszen 63 megye több mint tízezer településének határában lévő erdő leírását tartalmazza.

Bedő hivatali munkájában és az Országos Erdészeti Egyesületben is (ahol 1880-ban első alelnökké választották) nagyon sok oldalról figyelte, segítette az egyre terebélyesedő magyar erdészet ügyét. Az erdészeti kísérletek szorgalmazása, az alsófokú szakoktatás megszervezése, a nagysikerű kiállítások megrendezése az ő nevéhez fűződött, a modern magyar erdészet valamennyi ága köszönhet tehát valamit Bedő működésének.

Az ország erdészei Bedő személyében látták megtestesülni az önálló magyar erdészetet és annak nagyságát is. Érdemeit 1893-ban így foglalták össze: "erdészetünk magyarrá tétele; erdészeti irodalmunk jelenlegi polcára emelése; az erdőtörvény sikeres és eredményes végrehajtása; erdészetünk tekintélyének és társadalmi állásának megteremtése; a lelkes, odaadó és önfeláldozó munkásságnak meghonosítása; az erdőkultúrának általánossá tétele; a szakképzettség magas fokra való fejlesztése; az erdő védelmének kellő szervezése és szakképzett erdőtisztai személyzet teremtése — egyedül az ő soha el nem vitatható, örökké élő érdeme marad."

1896-ban nyugalomba vonult és ugyanebben az évben, szabadelvű párti programmal, képviselőnek választották. Az Országgyűlésen a munkásviszonyok javításáért, a parasztság anyagi felemelkedéséért emelt szót. 1905-ben azonban abbahagyja a hivatalos politikai szereplést, egyházi és jótékonyági egyesületekben tevékenykedett haláláig. Az erdészettel való kapcsolata azonban nem szakadt meg; az OEE alapításának 50. évfordulóján (1916-ban) tiszteletbeli elnökké választották Bedő Albertet.

1918. október 20-án halt meg Budapesten. Végakarátának megfelelően Kálnokon (ma: Calnic, Románia) temették el.

1957 óta minden évben a legkiválóbb erdészeket, erdészeti dolgozókat Bedő Albert-emlékéremmel jutalmazzák. Mai tiszteletére utal az OEE megalakulásának 100. évfordulója alkalmával készített méltatás. "A legnagyobb magyar erdész volt ő. Amint távolodunk el személyétől az időben, úgy magasodik fel alakja egyre óriásibbra, úgyis mint erdész és államférfi és úgyis, mint ember."

Főbb munkái:

Nyílt levél hazai fakereskedelmünk ügyében. Pest, 1871. 12 lap.

Tájékoztató erdészeti kiállításunk ügyében. Buda, 1873.

Erdészetünk leírása. Bp., 1874. 16 lap.

Erdő-őr vagy az erdészet alapvonalai kérdésekben és feleletekben. Bp., 1874. 241 lap.

A magyar királyi államerdők gazdasági és kereskedelmi leírása. Bp., 1878. 205 lap.

Az erdők az 1878. évi párisi világkiállításon. Bp., 1879.

A magyar állam erdőségeinek gazdasági és kereskedelmi leírása. I-III. k. Bp., 1885.

Magyarország erdőségei. Bp., 1885. 23 lap.

Az erdőművelés jelentősége hazánkban. Bp., 1887.

Irodalom

— —: Bedő Albert államszolgálatának 25. évfordulója. EL. 1893. 3. sz.

— —: Kálnoki Bedő Albert. EL. 1918. 2. sz.

— —: Dr. Bedő Albert. UK. 1918. 11-12. szám

TOMPA Károly: Bedő Albert sírjánál jártam. Er. 1982. 12. sz.

D. NAGY András (összeáll.): Emlékezés névadónkra. In: „Bedő Albert”. Erdőgazdasági Szakmunkásképző Intézet Jubileumi Évkönyve 1883—1983. (Szerk.: Fröhlich András.) Ásotthalom, 1983.

BEIVINKLER KÁROLY (1825—1893)

1825-ben született Pesten. Édesapja katonai tisztviselő volt, aki fia megfelelő képzésére nagy gondot fordított. Beivinkler előbb Pesten bölcsészetet, majd Selmecbányán (ma: Banská Štiavnica — Csehszlovákia) erdészetet tanult. Kamarai ösztöndíjas hallgató volt az Erdészeti Akadémián, ahonnan útja egyenesen a magyar szabadságharc csataterére vezetett. Utásztisztként vett részt több ütközetben. Századosi rangban érte meg a szabadságharc bukását. Az ezt követő nehéz időszakban kezdhette el mérnöki pályáját.

Beivinkler 1850-től 1864-ig kataszteri biztos volt. Az 1850-ben legfelsőbb rendeltetű megkezdődő kataszteri felmérések fő célja a földadó meghatározása volt. Előbb csak az ideiglenes földadóval kapcsolatos legsürgősebb munkákat végezték el, majd 1856-ban elkezdődtek az országos részletes trigonometriai felmérések is. Az egyes birtokok besorolása, annak alapján a földadó meghatározása természetesen időigényes, sőt többször kifogásolt, módosított feladat volt. Beivinkler a Duna—Tisza közén főleg szőlő- és erdőügyi kérdésekben dolgozott, sokáig „cs.(ászari) k.(irályi) erdőfelszólalás-vizsgálati biztos”-ként.

A gyakorlati munka mellett Beivinkler irodalmi tevékenységet is kifejtett. Ő írta az első magyar nyelvű erdészeti szakkönyvet. Az 1853-ban kiadott „Erdőgazda. Elméleti és gyakorlati segédkönyv mezőgazdák, kezdő erdőszők, általában minden ügybarát s nagyobb földbirtokos számára” című művében az erdészeti tudományok összefoglalását adta.

A „magyar gazdasági és erdőszeti egyesületeknek” ajánlott könyvében legelőször a faültetéssel és a fakitermeléssel kapcsolatos ismereteket foglalta össze. Nagyon érdekes, hogy művében megtaláljuk az erdő életében jelentős, létért folytatott küzdelem leírását is. Beivinkler ezt a küzdelmet „viszonyos viaskodásnak” nevezte. Különösen hangsúlyozta az erdőbe történő emberi beavatkozás jelentőségét. Az erdőbecsléssel nagyon részletesen foglalkozott. Példákon mutatta be a famagasság és az átmérő mérését, sőt a mérőeszközök készítését is leírta. Kőböző-táblákat, erdőérték-számítási példákat is közölt. A függelékben „erdei-botanikai táblázat” mellékelte, amely a növénytan gyakorlatban legjelentősebb részeit tartalmazza. Beivinkler enciklopédikus műve nemcsak az erdőgazdák, de a kataszteri biztosok, sőt az erdőőrök, erdészek számára is nagy segítséget jelentett — magyar nyelven.

Beivinkler 1885-ben magyarul és németül megjelentetett „Útmutatás erdőérték kiszámítására gyakorlati példákkal...” című könyve még közvetlenebbül kapcsoló-

dott a kataszteri felmérésekhez. Elméleti bevezető után gyakorlati példákkal mutatta be az erdőérték-számítást, amelynek legfontosabb céljait így foglalta össze: "az erdő valószínűs értéket megbecsülni és az erdőértékét nem egyedül évenként használat szerint meghatározni, hanem az egyes tényezőket is, melyekből az erdőtőke áll, különösen kimutatni". Könyvét a becslőbiztosok alapvető műként használták az erdők kataszteri tiszta jövedelmének a kiszámítására. Mind az "Erdőgazda", mind az erdőérték-számítási könyve két kiadást is megért.

Beivinkler évekig erdészeti államvizsgabiztos volt, és sokrétű egyesületi munkát is végzett. Az 1851-ben alakult Ungarischer Forstverein (Magyar Erdész Egylet) munkájába a kezdetek után nemsokára tevékenyen bekapcsolódott. Amikor 1857-ben az egyesület az országos erdészeti statisztika összeállítására különbizottságot hozott létre, a budai districtust (kerületet) ő képviselte. Ugyancsak dolgozott az OMGE erdészeti szakosztályában is. Szorgalmazta az erdészeti szakosztály megerősítését azért, hogy az erdészet „s a gazdálkodás többi ágai közti eddig hiányzó súlyegyen beálljon”. Az OMGE erdészeti szervezetének erősítését fontosabbnak tartotta az önálló, valóban magyar erdészegylet megalakításánál is. Véleménye szerint ugyanis az erdészeti ismeretek terjesztését legelőször a mezőgazdászok között kell kezdeni. Az ország letarolástól legjobban veszélyeztetett erdei ugyanis mezőgazdasági területtel is rendelkező földbirtokosok kezében vannak, akik főleg a fölművelés és az állattenyésztés érdekeit tartják szem előtt. Az erdészeti ismeretek birtokában azonban nagyobb gondot fordítanak az erdőkre, amelyek a mezőgazdasági termelést kiegészítik, azt segítik.

Beivinkler 1861-ben Divalddal vitázva azt tartotta, hogy nem a magyar erdészeti műszótár megalkotása a legsürgetőbb feladat, hanem minél több szakkönyvet kell kiadni magyar nyelven. A könyvek, szócikkek új erdészeti műszavait körül kell írni, meg kell magyarázni, az irodalmi használatuk során pedig azok majd átmennek a mindennapi gyakorlatba is.

A hazai erdőgazdálkodás fejlesztésében nagyon fontos célként jelölte meg az alsófokú erdészeti szakoktatás megerősítését. Egy gyakorlati erdészképző tervét dolgozta ki. Tervei szerint a két—két és fél éves szakiskola hallgatói vándortanfolyam, országos tanulmányút keretében mindig az időszerű erdőgazdasági munkákban dolgoznának, tanulnának. Ellátásukról, elszállásolásukról a kisebb erdőbirtokosok gondoskodnának, mivel az ő erdészeti szakszemélyzetük kinevelése lenne az intézet legfőbb célja. „A kisebb erdőtestek birtokosai — írta Beivinkler — nem vehetik igénybe a magasb, tudományos képzettségű szakegyéneket, és mert a kisebb erdők helytelen kezelés mellett elébb láttatják a hiányokat, és a tulajdonképeni fogyatkozásokat.”

A Duna—Tisza közti futóhomokkötésekről az általa látott, tanulmányozott erdészeti módszerek rövid ismertetésével emlékezett meg. Fontosnak tartotta, hogy az OMGE erdészeti szakosztálya külön foglalkozzék a homoki erdőtelepítések kérdésével. Felvetette a fenyőmagellátás biztosításának megszervezését, illetve a

homokkötésben élenjárók jutalmazását. A szőlőtelepítések elméleti kérdéseivel, sőt gyakorlati kivitelezésével is éveken át foglalkozott, hiszen jelentős szőlőbirtokai voltak. A főváros legnagyobb adófizetői között sokáig ott szerepelt a neve.

Beivinkler az 1871. évi kolerajárvány idején kidolgozta a fővárosi csatornák fertőtlenítésének módszerét, amelyet a hatóságok eredményesen alkalmaztak. Az 1880-as évek elején sikertelenül pályázott a pesti vízvezeték- és csatornarendszer megtervezésére és megépítésére kitűzött pályázaton. Álláspontja védelmében azután több vitairatot szerkesztett. Igazi városi mérnök lett, aki a főváros fejlesztéséért dolgozott.

1893 júniusában (más források szerint 1902-ben) halt meg Budapesten.

Beivinkler Károly sajátos mérnöki pályát futott be. Volt erdőmérnök, kataszteri biztos, szőlőművelési szakember, városi mélyépítési mérnök. A legmaradandóbbat mégis az erdészetben alkotta. Az általa írt és az abszolutizmus idején kiadott erdészeti könyv a magyar nyelvű erdészeti irodalom első terméke volt. Erdészeti politikai elképzelései közül az erdőgazdálkodás és a mezőgazdaság együttműködése ma is időszerű program.

Főbb munkái:

Erdőgazda. Elméleti s gyakorlati segédkönyv mezőgazdák, kezdő erdőszők, általában minden ügybarát s nagyobb földbirtokos számára. Pest, 1853. 101 lap.

Útmutatás az erdőérték kiszámítására gyakorlati példákkal... Pest, 1855. 54 lap.

Egy pillantás erdeinkre. GL. 1861. 22. és 23. sz.

Az erdészeti tanügyet tárgyzó tervezet. GL. 1861. 27. sz.

Mit kell az erdészet érdekében nekünk hazai erdészeknek tennünk? GL. 1862. 9. sz.

Reinigung und Entwässerung der Städte durch Canalisierung. Pest, 1873.

Indítvány Budapest forrásvízzel való ellátásáról. Budapest, 1877.

BEKE LÁSZLÓ (1881—1950)

1881. szeptember 15-én született Kisvárdán. 1902-ben szerzett diplomát a magyaróvári Gazdasági Akadémián. 1904-től mint mezőgazdasági szaktanár dolgozott. 1906-1908 között gazdasági gyakornok volt a debreceni Gazdasági Akadémián, majd tanársegéddé léptették elő.

Mint a gazdasági akadémia oktatója, elsődlegesen tankönyvnek szánta 1906-ban a "Mezőgazdasági bakteriológia" címmel megjelentetett — a hazai szakirodalomban úttörő — több mint 300 oldalas munkáját. Az e területen bel- és külföldi szaklapokban megjelent kutatási eredményeket saját megfigyeléseivel kiegészítve, a mezőgazdasággal és a gazdasági iparágakkal összefüggésben tárta a tudományág ismereteit a gazdasági akadémiák hallgatói és más szakemberek elé.

1910-ben asszisztenssé nevezték ki, s a magyaróvári Növényélet- és Kórtani Állomáshoz osztották be. Itt két éven keresztül foglalkozott a burgonya levélsodródásával az ausztriai és Németországban levő társintézetekkel közös kutatási program keretében. E kutatás eredményeként jelent meg: Kern Hermann, Doby Géza és Beke László közös munkájaként: „A burgonya levélsodródása” című könyv.

1915-ben adjunktussá, majd 1918-ban mint a budapesti Növényélet- és Kórtani Állomáshoz beosztott adjunktust, gazdasági tanárrá nevezték ki.

Mintegy 12 éve foglalkozott tudományos és gyakorlati vonatkozásban a burgonya-termesztéssel, amikor 1922 januárjában — az egyes megyék gazdasági egyesületeinek felkérésére Budapesten, Veszprémben, Győrben, Kaposváron és Nyíregyházán tartott előadást a burgonya termesztéséről és nemesítéséről. Ezeken az előadásokon mintegy 7—800 gazda vett részt. A nagyszámú érdeklődő számára írásba foglalta előadásának anyagát, s mint legszükségesebb tudnivalókat: „Burgonyatermelési és nemesítési útmutató” címmel jelentette meg. A gazdaemberek számára jó és hasznos munka kitér a helyes talaj kiválasztására a trágyázás, ültetés, kapálás és töltögetés munkálataira, vetőgumófajták kiválasztására, burgonyabetegségekre, téli eltartásra, kereskedelmi és ipari feldolgozásra, valamint a nemesítésre s új fajták létrehozására.

1930-ban — teljesen átdolgozott és bővített kiadásban — már összefoglaló ismeretanyagot jelentet meg a témával kapcsolatban „A burgonya termelése, nemesítése és értékesítése” címmel. Mint előszavában írja művéről: „Nagyra növelte a gazdatársadalom szeretete és körültekintő gondosságom, amellyel fejlődésének minden fokán ápolgattam és az idő kívánalmaihoz hozzá simítottam... Kis mun-

kám minden szavában, a magyar föld iránti nagy szeretetem igyekeztem visszatükrözni, s egyetlen célom és törekvésem az, hogy a magyar mezőgazdaság e szerény növényének: a burgonyának a termelését ezzel is elősegítsem . . .” Ebben a kiadásban, a már említetteken kívül, részletesen foglalkozik a kultúrnövény történetével, a talaj mellett kitér az éghajlat befolyásoló tényezőjére, még részletesebben ismerteti az ültetés és ápolás módjait, az egyes taljművelő gépeket gazdag ábraanyaggal szemlélteti, tájékoztatást ad a fajta kiválasztására, komoly fejezetet szentel az üzemtannak, majd ismerteti az európai államok burgonyatermelését, valamint a jövő feladatait.

1928-ban a budapesti Növényélet- és Kórtani állomástól vonult nyugdíjba. Ezt követően a Földművelésügyi Minisztérium termeléspolitikai osztályán és a Külkereskedelmi Hivatalban dolgozott.

A harmincas évek első felében a Magyar Külkereskedelmi Hivatal megbízásából külföldi tanulmányutakat tett. Járt Londonban, Párizsban, Berlinben, Münchenben, Breslauban, Hamburgban, Frankfurt am Mainban, Prágában, Rómában, Brüsszelben, Varsóban, Zürichben és Bécsben. A Külkereskedelmi Hivatal ottani megbízottjainak segítségével az egyes országok gyümölcsstermesztését és annak kivitelét tanulmányozza. Ezekben az években kezdett foglalkozni a hazai mezőgazdasági termelés földrajzi vonatkozásaival. A gazdasági növények és a hazai gyümölcsstermesztés minőségének javítását s a hozamok növelését a talaj- és az éghajlati adottságok, valamint a fizikai és szellemi munkaerő-ráfordítás mind ésszerűbb összhangjában látta.

1932-ben jelent meg „Mezőgazdasági termelésünk átszervezése a természeti adottságok alapján. Kivitelre mit és hol termeljen a magyar gazda?” című úttörő munkája, amely az egyes gazdasági és ipari növények legkitünőbb termőhelyeit térképek segítségével igyekezett közismertté tenni. E munkája a mezőgazdasági és földrajzi világirodalomban egyedülálló kiadvány volt, amely a terményeket és termelési lehetőségeket a minőség alapján ismertette. Még ez évben angol, német, francia és olasz nyelveken is megjelent s így külföldön is élénk érdeklődést keltett.

1935-ben „A magyar gyümölcs jövője, a gyümölcspolitikánk útja és méretei az európai termelés és fogyasztás és értékesítés adatai alapján” címmel megjelentett munkájában a hazai gyümölcsstermesztés problémáit, annak helyzetét és jövő távlatait vázolta a kivitel szempontjából. „A gyümölcsstermesztés rendes mezőgazdasági üzemággá és nemzeti vagyonszerző forrássá alakul át” — írta, ezért európai méretekben kívánta felmérni a termelést és a fogyasztási lehetőségeket.

1937-ben a Magyar Külkereskedelmi Hivatalnak, a Magyar Élelmiszer Kiviteli Cégek Szövetségének, a Magkiviteli Egyesülésnek és a Borkiviteli Szövetségének támogatásával jelenteti meg: „Kivitelre mit és hol termesszünk? Mezőgazdasági kiviteli cikkeink legjobb termőhelyei” címmel, 1933-ban megjelentetett térképgyűjteményének második, bővített, immár 22 térképet tartalmazó változatát, amelyben számos élvonalban levő szakember működött közre, hogy lehetőleg minden főbb

kiviteli cikkünkről megfelelő tájékoztatást nyújtson. A mű célja változatlanul arra irányult, hogy úgy a termelés, mint az értékesítés külföldi vonatkozásait megmutassa, s a hazai, jövőző mezőgazdasági politika útjait egyengesse.

1938-ban „Kiviteli gyümölcsfajtáink” címmel jelent meg összeállítása az értékesítés szempontjából — a hazai viszonylatban legkitűnőbb minőségben termesztendő fontosabb gyümölcsökről. Célja szintén a külföldi fogyasztók és hazai termelők tájékoztatása, külföldi piacokon is versenyképes magyar gyümölcsökről. A szép kiállítású kiadvány természetes színekkel és méretben képanyagot közöl az akkori kutatások szerint megállapított C-vitamin- és savtartalom megjelölésével.

1941-ben a mezőgazdasági kamarák sürgették a harmadik bővített kiadás megjelenését a talaj-, éghajlat- és terménykimutatást tartalmazó térképgyűjteményének. Ezúttal 36 színes térképpel jelent meg „Mezőgazdaságunk irányításának alapjai” címmel, számos kiváló szakember közreműködésével. E reprezentatív kiadásban csúcsonylik ki termelési elveinek összefoglalása: „A világ mezőgazdasági termelésének az fogja megszabni az irányát, hogy a föld egyes részein és vidékeim olyan természetesi ágakat fognak felkarolni, amelyekre az ottani uralkodó természetesi feltételek kiválóan alkalmasak.

Összességében munkássága a hazai mezőgazdasági termelés fontos növényeinek a burgonya- és gyümölcsstermesztés ésszerű fejlesztésére irányult, a talaj és éghajlat adottságai mind gazdaságosabb kihasználhatóságának széles körű tudatosításában.

1950. november 23-án halt meg Budapesten.

Főbb munkái:

Mezőgazdasági bakteriológia. Gazdasági akadémiai halgatók és gyakorlati gazdák részére. Debrecen, 1908. 313 lap.

A burgonya termelése, vermesítése és értékesítése. Bp. 1930. 340 lap.

Mezőgazdasági termelésünk átszervezése természetesi adottságok alapján. Bp., 1933.

A magyar gyümölcs jövője. Gyümölcspolitikánk útjai és méretei az európai termesztés, fogyasztás és értékesítés adatai alapján. Bp., 1935. 119 lap.

Kivitelre mit és hol termesszünk? Mezőgazdasági kiviteli cikkeink legjobb termőhelyei. Bp. 1937.

Mezőgazdaságunk irányításának alapjai. (Grundlagen der Planmässigen Landwirtschaft in Ungarn.) (Szerk.) Bp. 1941.

BÉKESSY JENŐ (1874—1958)

Békessy Jenő állattenyésztési szervező, a magyar állattenyésztés egyik jeles irányítója Debrecenben született 1874. július 26-án.

Szakmai képezését a debreceni gazdasági tanintézetben szerezte, ezután 1902-ig gazdasági gyakornok volt Mezőhegyesen, majd gazdasági felügyelő lett, később gazdasági főfelügyelőként tevékenykedett.

Pályájának következő állomása a Földművelésügyi Minisztérium volt. 1919-ben a földművelésügyi miniszter öt év időtartamra a birtokrendezési szakbizottság hivatalos tagjává nevezte ki.

Eredményes munkájának elismerése volt az állattenyésztési osztály vezetőjévé való kinevezése 1919-ben. A két világháború közötti nehéz időszakban szervezte és irányította a magyar állattenyésztés ügyét. 1920-tól tagja volt az Országos Magyar Gazdasági Egyesület állatbetegségügyi szakosztályának. Később az igazgatóválasztmány tagja és az állatbetegségügyi szakosztály társelnöke lett. E tisztségeit csaknem az OMGE feloszlásáig betöltötte. A Földművelésügyi Minisztériumból ment nyugdíjba 1936-ban.

1958. május 14-én halt meg Budapesten.

Mint a Földművelésügyi Minisztérium Állattenyésztési Osztályának vezetője, felügyelete alá tartozott a magyar állattenyésztés egésze. Az első világháború utáni nehéz gazdasági helyzetben, majd a gazdasági válság idején nem volt könnyű feladat a felmerülő kérdéseket, gondokat megoldani. Az ágazat minden vonatkozásával foglalkoznia kellett. Erről a különböző szaklapokban megjelent írásai is tanúskodnak.

A két világháború közötti magyar állattenyésztésre, különösen az első időkben, szükségszerűen a visszaesés és stagnálás volt jellemző. Pozitív változás csak a

gazdasági világválság oldódásával, a korszak végére, 1938 tájára következett be. A magyar szarvasmarha-tenyésztés helyzete általában tükrözte az akkori általános képet. Ez volt az a terület, ahol a szakirodalom tanúsága szerint is, Békessy igen aktív munkát fejtett ki.

A magyar szarvasmarha-állomány létszáma 1919–1938 között a mai magyar állam területén soha nem érte el az első világháború előtti. A visszaesés oka az volt, hogy a hivatalos gazdaságpolitika a gabonatermesztés jövedelmezőségének fenntartása érdekében nem engedte a gabonatermelés területének csökkentését s ebből következően a szalastakarmány termelésének növelése nem volt megoldható. A rét- és legelőterület gyöngesége miatt szintén nem lehetett a megfelelő takarmányellátást biztosítani. A fokozódó infláció is arra ösztönözte a gazdákat, hogy a tinó- és ökörállományt növeljék a takarmányigényesebb tehén rovására.

Az akkori állomány túlnyomó részét a magyartarka marha tette ki. Ez a fajta az igénytelenebb magyar szürke marha és a nagyobb gazdasági hasznot hozó, de kényesebb szimentáli szarvasmarhából alakult ki.

A harmincas évek érdekes szakmai vitája volt, hogy kell-e ezt a fajtát az eredeti szimentálival javítani. A közfelfogás azt az álláspontot képviselte, hogy a testalkatot a szimentáli jelentősen javítja, de a tejelés dolgában mögötte marad. Tehát a szimentáli bikák alkalmazása csak addig előnyös, míg a tejelőképességet nem csökkenti, aztán le kell állni vele.

A minisztérium és Békessy álláspontja az volt, hogy a köztenyészeteket Svájcból hozott, eredeti szimentáli apaállatokkal kell ellátni. Ehhez anyagi támogatást is biztosítottak. Békessy külön tanulmányban fejtette ki véleményét erről a kérdésről. Eszmefuttatásában hangsúlyozta, hogy álláspontját az állattenyésztés egészére érvényesnek tartja: a szarvasmarhára, a sertésre, a lóra és baromfira egyaránt.

Hosszú évek tapasztalati megfigyeléseiből leszűrt következtetése volt, hogy az állatfajok sikeres tenyésztése és a minőség visszaesésének megakadályozása az adott fajta eredeti kitenyésztési helyéről – ahol őshonos volt – hozatott egyedek segítségével lehetséges. Ezek vérfrissítő hatással vannak az ugyanilyen fajtákkal rendelkező tenyészetekre. „... még egy gyengébb minőségű svájci bika is nagyobb eredményeket mutat fel egy hazai tenyészetbe kerülve, mint egy nálánál jobb klasszisú, de hazai származású bika”.

A szaktekintélyek másik csoportja – közéjük tartozott Wellmann Oszkár, Ujhelyi Imre is – azt hangsúlyozta, hogy az importra sem pénz, sem szükség nincs. Kedvező tartási viszonyokkal és gondos tenyésztési munkával, valamint a helyes törzskönyveléssel kiválógatott tenyészállatokkal kell az állományt feljavítani.

Békessy véleményét a svájci marha behozatalára nagy számban jelentkező gazdaságok és községek osztották. Az eredmény, ha a tejhozam növelésébn nem is, de a vérfrissítés és egyöntetűsítés hatásában mégiscsak kedvező volt.

A két világháború közötti időszak állattenyésztése új ismereteket feltáró, önálló tudományos kutatás vonatkozásában nem volt termékeny, bár takarmányozási

(pl. ásványianyag-forgalom) és tenyésztéstechnikai (pl. ivadékvizsgálat stb.) területeken nemzetközileg is figyelemre méltó eredmények születtek. A korábbi tudományos ismeretek továbbfejlesztése terén, az addigi eredmények megerősítése vagy megcáfolása terén viszont már többet tudott felmutatni.

Jelentős haladás egy harmadik területen volt megfigyelhető, a tudományos ismeretek oktatása, terjesztése vonalán. Egyebek között ennek is köszönhető volt, az állattenyésztés akkoriban bekövetkező minőségi fejlődése.

Egy szakág eredményes működéséhez a megfelelő keretet és feltételeket mindig az országos irányításnak, a minisztériumnak kell biztosítania. Békessy Jenő érdemei itt mutatkoztak meg. Az ő pályájának csúcsidezőszaka éppen ez a periódus. Az FM Állattenyésztési Osztályának vezetőjeként dolgozott csaknem 20 évig. Kitűnő szervező és irányító tehetsége révén a magyar állattenyésztési ismeretek széles körben terjedtek és minőségi előrelépést hoztak.

A gazdasági akadémiák és a magasabb szintű képzést nyújtandó egyetem közötti elméleti vita, amely már a megelőző időszakban is dúlt, a két világháború között tovább folytatódott. Egyrészt megmaradtak továbbra is az addigi mezőgazdasági akadémiák Keszthelyen, Magyaróváron és Debrecenben, de ezekben az évtizedekben emelkedett egyetemi rangra az állatorvosképzés mellett a mezőgazdaság-tudomány is. A Pázmány Péter Tudományegyetemmel, később pedig a József nádor Műszaki Egyetemmel való összekapcsoltságuk szükségszerűen sok vitára is adott alkalmat. Mégis számos doktori disszertáció született ekkor az állattenyésztési tudományok témaköréből.

A két világháború közötti magyar állattenyésztés tudományos és gyakorlati helyzete egyaránt igazolja Békessy Jenő nehézségekkel megküzdő és nem lebecsülendő eredményeket felmutató, sikeresnek mondható életpályáját. Cikkei a különböző szaklapokban, a „Köztelek”, az „Állattenyésztők Lapja és a „Magyarország” hasábjain jelentek meg. Munkálkodását az akkori kormányzat kitüntetésekkel is honorálta. 1916-ban megkapta a Ferenc József rend lovagkeresztjét eredményes munkásságáért, odaadó hivatali tevékenységéért, a mezőgazdasági közigazgatásban elért sikereiért, melyek annál figyelemre méltóbbak voltak, mert a háborús nehézségek közepette jöttek létre.

1936-ban, nyugdíjba vonulásakor kapta meg a Magyar Érdemrend középkeresztjét a magyar állattenyésztés szolgálatában eltöltött négy évtizedes hozzáértő, szakavatott és lelkes munkásságáért. Külön kiemelték azt a megértést és szoros kapcsolatot, amelyet hivatalos tevékenysége során az OMGE-vel és az összes gazdatársadalmi testülettel fenntartott. Kitüntetése osztatlan elismerést keltett.

Főbb munkája

A tenyészállatimportok szüksége és hatása állattenyésztésünkben. Bp., 1934. 16 lap.

Irodalom:

BÉKESY Jenő: A tenyészállatimportok szüksége és hatása állattenyésztésünkben Bp., 1934. 16 lap.

ÉBER Ernő: A magyar állattenyésztés fejlődése. Bp., 1961.

Az Országos Magyar Gazdasági Egyesület 1935/36. évi jelentése. Bp., 1936.

MMGMA. Személyi Emlékanyag Gyűjtemény.

BÉKÉSY MIKLÓS (1903—1980)

1903. augusztus 3-án született Münchenben, háromgyermekes család közepső gyermekeként. (Bátyja, György, Nobel-díjas fizikus volt.) Édesapja diplomáciai szolgálatot teljesített külföldön, így iskolái egy részét is ott végezte.

Középiskoláit már Magyarországon, Pécsen a Piusz Intézetben végezte. Családi indíttatásból – nagybátyja gazdálkodó ember volt – agrárvonalon képezte tovább magát. Debrecenben elvégezte a Gazdasági Akadémiát, majd Budapesten a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Mezőgazdasági Karának hallgatója volt. Később ott is szerzett doktorátust 1938-ban.

Pályáját nagybátyja gyulapusztai bérletén (Pécs mellett) kezdte, gyakorlati gazdaként, ahol több gazdasági növény mellett jelentős területen termesztettek rozst is. A rozsnövény a gyógyászatban sokoldalúan felhasználható, az ókor óta ismert anyarozs (varjúköröm, bábafog) nevű gomba gazdanövénye. Mint fontos gyógyanyagot, igen régóta rendszeresen gyűjtötték és értékesítették hazánkban is. Békésy munkája során észlelte ennek a parazita gombának nagymértékű fellépését, már akkor megsejtve annak gyógyszeripari jelentőségét. Foglalkoztatta a gondolat, hogy a gombát miként is lehetne mesterséges úton szaporítani. Elképzelése kísérletei során igazolódott. Sikeres kísérleti eredményein felbuzdulva ötletét előterjesztette a Gyógynövény Kutató Intézetnek, illetve Richter Gedeonnak, valamint a Chinoin gyárnak. Richter Gedeon támogatásával tovább folytathatta kísérletezéseit, melyek egyre biztatóbb eredményeket hoztak. A gyógyszergyártás nagy anyarozsigénye kedvezően befolyásolta ez irányú munkáját, melynek feltételeit a Gyógynövény Kutató Intézet – ahol 1934-től dolgozott – maximálisan biztosította.

Békésy Miklós megoldotta az anyarozs mesterséges fertőzését, behatóan foglalkozott a gomba élettanával, mikrobiológiájával, új analitikai módszerekkel. Sikertült olyan anyarozstörzset kizselektálnia, mely jóval felülmúlta az addigi törzsek hatóanyagát. 1938-tól néhány éven keresztül a Műszaki Egyetem Mezőgazdasági Kémiai Intézetében kizárólag az anyarozsalkaloida-vizsgálatokkal foglalkozott. Itt dolgozta ki az egy-szem analízist, amit azóta is világszerte használnak. 1939-ben jelent meg a Matematikai és Természettudományi Értesítőben az a cikke, melyben ennek lényegét részletesebben kifejtette. A „Parasita módon tenyésztett anyarozs hatóanyag tartalmáról” című cikk tartalmazza addigi termesztési kísérleteinek eredményeit. Éppen ennek sikertelen volta készítette arra, hogy — mivel várakozása ellenére hatástalan anyarozsot aratott — behatóan foglalkozzon az anyarozs alkaloidtartalmával, mint egyedüli érték meghatározóval. Vizsgálatai során jutott el arra a következtetésre, hogy csak az anyarozsszemek egyenkénti analizálásával lehet megbízható eredményt kapni a hatóanyag-tartalomra vonatkozóan, vagyis egy nagyobb tétel elemzése során esetleg kedvezőtlen végeredmény adódhat, míg abban a bizonyos tételben egy-egy szem kimagasló alkaloidtartalommal bírhat. A kimagaslóan jó hatóanyag-tartalmú anyarozsból kell azután a továbbszaporításra alkalmas törzseket laboratóriumi körülmények között kitenyészteni.

Figyelemreméltó Békésynek az a felfedezése is, melyet a „Vizsgálatok magyarországi anyarozsféleségek alkaloidáiról” című írásában tár elénk. Vizsgálatai során különböző országrészekből származó anyarozsmintákat elemezve azt az érdekes megfigyelést tette, hogy a termőhelyektől függően igen nagy a hatóanyag-tartalom változatossága. A legjobb minőségű anyarozsot Pest—Pilis—Solt—Kiskun, Győr, Komárom, Zala és Vas megyékben találta. Szabolcs nagy ingadozást mutatott, míg a felvidéki és az erdélyi anyarozsot kifejezetten rossz minőségűnek észlelte. Ezen felül az egyes termőévek is eltéréseket vontak maguk után. Feladatának tartotta e megfigyeléseit minél szélesebb körben terjeszteni, hogy megelőzze azokat a bajokat, melyek a gyógyászatilag hatástalan anyarozs gyógyszer-tári forgalmazásából adódtak.

További kutatásait a Gyógynövény Kutató Intézetben a Chinoin Gyógyszer-gyár támogatta. Világviszonylatban is elsőnek sikerült megoldania az anyarozs üzemi termesztését. Kitenyésztett törzsei a II. világháború alatt tönkrementek. Ez sem keserítette el, újra kezdte kísérleteit, újra felfejlesztette az anyarozs üzemi termesztését, hogy a gyógyszeripar anyarozs ellátottságát megoldja. Újabb kémiai és biológiai módszereket dolgozott ki, és foglalkozott az anyarozs fermentációjával, valamint tárolási problémáival is.

Munkássága elismerésül előbb egyetemi magántanári címet nyert, azután 1951-ben a Magyar Népköztársasági Érdemérem ezüst fokozatával tüntették ki, majd a nagyzuzemi anyarozstermesztés sikeres megoldásáért 1954-ben Kossuth-díjat kapott. Munkásságát a Magyar Tudományos Akadémia a tudományok doktora fokozat odaitélésével ismerte el. Tudományos munkásságáról számos dolgozatban

számolt be. Az anyarozskutatás úttörőjét tisztelhetjük benne. Eljárását továbbfejlesztve a termelési folyamatok teljes gépesítése nyomán 1975-ben létrejött — az szakágazatban elsőként — az anyarozstermelési rendszer, melynek rendszergazdája a Herbária Országos Gyógynövényforgalmi Közös Vállalat. A gyógyszeripar évi igényét — mintegy 300 tonnát — 2500—3000 ha-on termeljük meg.

Békésy Miklós, az anyarozstermesztés kidolgozója, 1980. november 25-én hunyt el Budapesten. Szathmáry Gézát idézve „Személyében olyan tudóst veszítettünk el, aki az anyarozskutatásban úttörő volt, s a magyar gyógynövénykutatás jó hírét öregbítette”.

Főbb munkái:

Parasita módon tenyésztett anyarozs hatóanyag tartalmáról. Bp., 1939. MTtÉ. 723—729 lap.

Néhány újabb laboratóriumi eszközről. Bp., 1943. 8 lap.

Vizsgálatok magyarországi anyarozsféleségek alkaloidáiról. Bp., 1944. 18 lap.

Az alkaloida-tartalom változása az anyarozs mesterséges termesztése során. Gy. 1959. 222—225 lap.

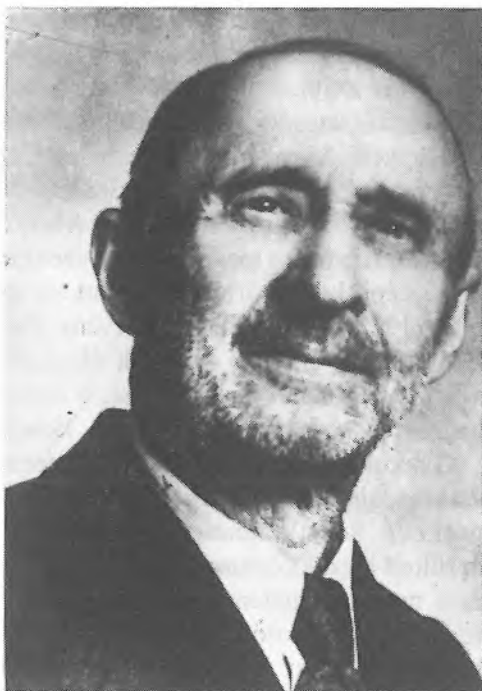
Békésy Miklós—Garay András: Az anyarozs. *Claviceps purpurea*. Bp., 1960. Magyarország kultúrflórája I. k. 10 füzet 98 lap.

Irodalom:

SZATMÁRY Géza: Emlékezés dr. Békésy Miklósról. HH. 1981.

ID. BÉKY ALBERT (1869—1956)

1869. december 9-én született Kiskini-
zsen. Középiskolai tanulmányai után
1887-től a selmecbányai Bányászati és
Erdészeti Akadémia hallgatója lett,
majd az akkori rendtartás szerint gy-
akorlati időt töltött egy magánurada-
lomban. Kitüntetéssel államvizsgázott.
Bedő Albert hívására állami szolgálatba
lépett, előbb erdőrendezőként, majd
1896-tól segédtanárként a királyhalmi
(ma Ásotthalom) erdészeti szakiskolá-
ban 1900-ig. Ezután több mint két évti-
zedes hegyvidéki szolgálat következett.
Erdélyben előbb a szászsebesi, majd a
kolozsvári erdőrendezőség vezetője lett.
Az „Erdészeti Lapok”-ban 1900-ban je-
lent meg első jelentős publikációja „A
csemetéknek eddigelé még nem méltá-
tott károsodása” címmel. A továbbiak-
ban is rendszeresen ott láttak napvilá-
got tanulmányai, évente több is. Szor-
galmas cikkírója az 1907-ben megindított „Az Erdő”
című folyóiratnak, melyet

elsősorban a középszintű gyakorlati szakembereknek adott ki az Országos Erdé-
szeti Egyesület. Nem lett hűtlen a szakiskolai oktatáshoz sem, 1904-ben számtan-
könyvet írt az erdőőri szakvizsgázók, az erdőaltisztek, és elsősorban az erdőőri
szakiskolák részére.

Az első világháború után Miskolcra került kerületi erdőrendezőnek, majd hiva-
tali pályája végén, de talán a legjelentősebb helyen, Debrecenben lesz erdőigazgató.
Itt került szembe az alföldfásítás ebben az időben rendkívül fontossá vált problé-
máival, melyek megoldásában úttörő munkát végzett. 1929-ben ment nyugdíjba,
de folytatta szakirodalmi munkásságát az Erdészeti Lapok, a Köztelek hasábjain.
Rendkívül termékeny esztendőök következtek. 1931-ben például nem kevesebb mint
11 tanulmánya jelent meg, s ez évben írta a később négy kiadást megért alföldfási-
tási útmutatóját is.

Magas kora ellenére a felszabadulás után is írt tanulmányokat a meginduló szaklapokba. Egész életművét figyelembevéve, tudományos és oktató tevékenységéért 1954-ben a Magyar Tudományos Akadémia „a mezőgazdasági tudományok (erdészet) doktorává” avatta. Az Erdőmérnöki Főiskola 1945-ben gyémántdiplomával tüntette ki.

Még hozzászólt az akáckérdéshez az 1955-ös „Az erdő” 5. számában, ám ez lett az utolsó publikációja, 1956. október 26-án Budapesten halt meg.

Nagy tudású, a természet titkait állandóan fürkésző, bátran kezdeményező, a szakma minden ágazatában jártas gyakorlati erdészember volt. Kiemelkedő eredményeket mutatott fel erdélyi hegyvidéki szolgálata idején a kiterjedten alkalmazott természetes felújítógázások bevezetésével a hagyományos kíméletlen tarvágások helyett. Másik úttörő jelentőségű hegyvidéki erdőgazdasági kezdeményezése a sík és enyhe lejtésű gyepes területek elkülönítése volt az erdei legeltetés visszaszorítása érdekében. Mint üzemtervkészítő erdőrendező felismerte és alkalmazta a természeti értékek megóvásának üzemtervi lehetőségeit s ezáltal számos növénytani, tájképi, kultúrtörténeti értéket sikerült megőriznie számunkra.

Az 1923-as alföldfásítási törvény végrehajtásában mint erdőigazgató vett részt s itt szerzett érdemei alkotják életművének legkiemelkedőbb részét. A fásításra alkalmas területek megszerzése, a csetetenevelés megszervezése, de elsősorban a hozzáértő szakemberek oktatása, nevelése terén elévülhetetlenek érdemei.

Gyakorlati tevékenységével párhuzamosan bontakozott ki rendkívül termékeny szakirodalmi munkássága. A természet megfigyelésére alapozott, éleslátásról tanúskodó következtetései több mint 200 cikkben, tanulmányban, dolgozatban kerültek a szakközönség elé. Legtöbb írása az erdőrendezés, az erdősítés, fásítás és a mag-, csetetenevelés témakörében mozog, de jelentős számú publikációja foglalkozik az erdőnevelés vagy a fahasználat kérdéseivel is. Fejtegetései sorában helyet kapott az erdészeti növénytan és az erdővédelem is, valamint több cikk taglalta a szakoktatás vagy az erdészetpolitika problémáit. Elsősorban az Erdészeti Lapok és a Köztelek közölte írásait. A Földművelésügyi Minisztérium és az Országos Erdészeti Egyesület füzetes kiadványai közül több a keze nyomán született. Ezek viszonylag nagy példányszámban jelentek meg, s így széles körű szakközönség előtt váltak ismertté. Az alföldfásítási útmutatójának negyedik kiadása például 20 000 (!) példányban került forgalomba. Ez a kis könyvecske évtizedeken át az alföldfásítást végrehajtó erdészek „kis káté”-ja volt.

Az erdészet mellett méhészkedett is, és ebben az ágazatban szintén ötletgazdag kezdeményezésekkel tette ismertté nevét. Számos kaptárszerkesztési újítása volt, közülük közismert az addig csak hátsó kezelésüként használt Meyer-féle kaptár felső kezelésűvé való átalakítása. Természetesen a mézelő fák szaporítási, hasznosítási kérdéseivel is foglalkozott. Cikkei ebből a tárgykörből a Magyar Méh, a Tiszántúli Gazdák című szakfoklyóiratokban jelentek meg. Ez utóbbi számos gyümölcsstermesztéssel kapcsolatos cikket is közölt.

Sokoldalú munkásságát minden területen a jól felhasznált tapasztalatok és az új iránti fogékonyság, a kezdeményezőkézség jellemezte.

„Gazdag tudása ellenére sem vált soha fölényeskedővé. Amit a természettől eltanult, baráti szívvel, bőkezűen adta tovább másoknak. Szerénysége, halk, finom egyénisége, sugárzó természetrajongása és szakmaszeretete mindenkinek felejthetetlen, aki ismerte” — írta emberi tartásáról Lány Géza 1957-ben, halála utáni megemlékezésében.

Az Országos Erdészeti Egyesületnek aktív tagja, haláláig tiszteletbeli elnöke volt. Az erdészeti szakközösségen túl az agrártársadalom szélesebb körében is sokat tett az erdő természetformáló szerepének megismeréséért.

Béky Albert volt az első magyar gyakorlati erdész, aki a mezőgazdasági tudományok doktora tudományos fokozatot megérdemelten megkapta. Megállapításai ma is helytállóak: „ . . . az erdő életébe való emberi beavatkozást úgy igyekszünk irányítani, hogy az ott lévő adottságoknak, elsősorban a fatenyésztésnek mesterséges javítása mellett a *természet működésének egyensúlya* fel ne billenjen, sőt még csak meg se zavarodjék.”

Főbb munkái:

Számtan a m.kir. erdőőri szakiskolák részére. Bp., 1904. 118 lap.

Útmutatás erdei facseteték nevelésére és az azokkal való bánásra. Bp., 1913. 57 lap.

Az Alföld fásítása. Bp. 1927. 16 lap.

Útmutatás az Alföld fásításának munkájához Debrecen 1931. 121 lap.

Útmutatás az erdei facseteték nevelésére hegyvidéken. Debrecen 1942. 64 lap.

Irodalom:

MAGYAR Pál: id. Béky Albert, a mezőgazdasági tudományok doktora. Er. 1954. április

LÁDY Géza: id. Béky Albert Er. 1957. május.

ÖRÖSI Zoltán: Meghalt Béky Albert. Mé. 1957. május.

BÉL MÁTYÁS (1684—1749)

„Magnum decus Hungariae” — Magyarország nagy ékessége. Így nevezték kortársai Bél Mátyást, a magyar tudomány első, Európa-szerte ismertté vált kiváló művelőjét. A szó legteljesebb értelmében polihisztor volt: minden tudományban jártas, sokoldalú, egyetemes tudós. A történettudomány, az irodalomtörténet, a magyar, szlovák és német anyanyelvi oktatás, a földrajz, a néprajz, a természetleírás, a mezőgazdaságtan és a teológia terén is kiváló műveket alkotó, igazi iskolát teremtő génusz ő, kinek méltatását ugyan a XVIII. század első felével foglalkozó bármely tudományághoz tartozó mű sem mulaszthatta el, mégis napjainkig adóssága a magyar tudományosságnak teljes életművének kritikai feldolgozása és népünk anyanyelvén való közzététele.

Bél Mátyás 1684. március 24-én született a Zólyom vármegyében levő Nagyócsán (ma: Ocsova — Csehszlovákia.) Édesatyja jómódú, szlovák eredetű mészárszék-bérlő volt, akit a népes faluban Funtek, vagyis fontonként húst áruló; „Fontos” ragadványnévvel is illettek. A mészárosok azonban ebben a korban főként marhakereskedelemmel foglalkoztak, tőzsérkedtek. A bányavárosok jelentős húszükségletét az Alföld és a mai Északi-középhegység marhanevelésre berendezett magyar falvaiból hajtották fel a marhakereskedők. Innen ismerhette Bél Mátyás is a híres pesti, szécsényi és kecskeméti baromvásárok légkörét, amelyről a Magyarország mezőgazdaságáról írt könyvében is említést tesz. Ha édesapja foglalkozásánál fogva beszélhetett magyarul, édesanyja, Cseszneki Erzsébet pedig éppen-séggel Veszprém megyei magyar eredetű családból származott.

Alsóbb iskoláit három Nógrád vármegyei helységben, Losoncon, Kálnón és Alsósztrégován végezte, jómódú birtokos köznemesek evangélikus magániskolái-

ban, a felsőbb liceumba pedig Besztercebányán járt. Itt ismerkedett meg a konzervatív lutheranizmus gondolkodásmódjával szakító pietista mozgalommal, tanára, a szintén ocsovai születésű Pilárik János révén. 1700 és 1702 között Veszprémben és Pápán, ezt követően két évig Besztercebányán tartózkodott. 1704 őszén indult Halle városába, hogy a legjobb német egyetemen, August Herrmann Francke professzornál, a pietizmus vezető képviselőjénél hallgasson teológiát. Tehetségét tanárai hamar felismerték, szívesen tartották volna az egyetemen is, Bél azonban 1708-ban hazatért a Rákóczi-szabadságharc idején hadak dúlta Besztercebányára. Az akkor még kurucok uralta város hamarosan a labancok kezére került, Heister császári generális pedig rögvest halálra ítélte a toleráns fejedelemmel szimpatizáló fiatal gimnáziumi aligazgatót, aki csak nehezen tudta tisztázni magát a vádak alól. Megnősült, a város — német nemzetiségű — patikusának a lányát, Herrmann Zsuzsannát vette feleségül. Hamarosan országszerte ismertté tette kiváló pedagógusi működése, így 1714-ben Pozsony német nyelvű evangélikus gyülekezete hívta meg iskolája, a liceum vezető tanárának. Új tantervet dolgozott ki, majd rövidesen az ország egyik legjobb tanintézetévé fejlesztette intézményét.

A burkoltan pietista szellemű teológia mellett nyelveket, természettudományt is módszeresen oktatott. Magyar és német nyelvkönyveit közel száz éven át újra és újra kiadták. Tanártársaival együtt 1721-ben megindította az első rendszeresen — hetente — megjelenő latin nyelvű hírlapot, a „Nova Posoniensia”-t és tudományos jellegű cikkeket közül havi mellékletét, a „Syllabus Rerum Memorabilium”-ot. 1719-ben a pozsonyi német lutheránus gyülekezet lelkészévé választotta és ebben a tisztségében harminc éven keresztül, 1749. augusztus 25-én Pozsonyban bekövetkezett haláláig tevékenykedett.

Tudományos munkásságában az önálló művek tömege mellett azonos jelentőséggel bírt kiterjedt tudományszervező munkássága. Óriási célt tűzött maga elé. Hallei teológiai tanulmányai idején tapasztalnia kellett, mennyire elítélően nyilatkozik a külföldi tudományos élet a régi dicsőségére, gazdagságára már nem is emlékeztető, „barbár” korabeli Magyarországról. Ezért határozta el, hogy a tudomány terén korszerű és méltó alkotásokkal bizonyítja a külhon előtt is szeretett hazája értékeit. Kutatni kezdte a magyar nép és a magyar nyelv eredetét, a rovásírásban keresve a hun—szkíta—héber nyelvvel való rokonság jelét. Ám be kívánta mutatni az új Magyarországot is, úgy, hogy részletesen szóljon minden vármegye és annak minden városa, községe természetrajzáról — hegyeiről, síkságairól, folyóiról, tavairól, forrásairól, földjei, rétjei termékenységéről, erdeiről, házi- és vadállatairól, fő terményeiről, természeti kincseiről — valamint minden rendű és rangú lakosairól — nyelvükről, eredetükről, „jellemükről”, főbb nemes családjairól, nagy uradalmairól. Leírásaiban eredeti — elbeszélő, vagy levéltári — történeti források alapján részletesen tárgyalja a szóban forgó vidék, helység múltját is. Ez a páratlanul nagy vállalkozás az ország hivatalos és Európa tudományos nyelvén, latinul készült, és a „Notitia Hungariae Novae geographico —

historica” főcímet kapta, amit magyarra „Az új Magyarország földrajzi—történeti ismertetése” címmel fordíthatunk. Mintegy három évtizeden át munkálkodott e művén, fáradhatatlanul szervezve az anyaggyűjtést, kilincselve magas pártfogók támogatása érdekében, ügyesen okosan küzdve a teljesen újszerű eszmék alapján készülő munkálattal szemben tömegesen megnyilvánuló akadékoskodással szemben. A Notitia-nak Bél Mátyás életében négy vaskos kötete jelent meg: 1735-ben a Pozsony várost és vármegyét, 1736-ban a Túróc, Zólyom és Liptó, 1738-ban a Budát, Pestet valamint a központi Pest—Pilis—Solt vármegyét, végül 1742-ben a Nógrád, Hont, Bars és Nyitra vármegyéket leíró részek. A mű utóélete immár harmadfél évszázada tart. Teljes magyar fordítása még napjainkig sem készült, számos vármegye leírása még kéziratban pihen a közgyűjtemények polcain, az utóbbi két évtizedben azonban zömmel helyi, részben pedig központi kiadványok keretében számos új kiadvány tette közkinccsé a helytörténeti-honismereti kutatók számára nélkülözhetetlen mű egyes részleteit.

Az 1984-es tricentenárium örvendetes fordulatot hozott Bél Mátyás mezőgazdaság-történeti vonatkozású, zömmel kéziratot munkáinak a közkinccsé tételében. Wellmann Imre válogatásában, fordításában és bevezetőjével megjelent a „Magyarország népének élete 1730 táján” című kötet, amely Bélt mint agrártörténetírót mutatja be, addig szinte hozzáférhetetlen munkái tükrében. E művek a „Magyarország mezőgazdaságáról” (De re rustica Hungarorum), valamint a szőlőművelésről (De vineis et vino hungarico generatim. — Vinicultura Tokaiensis — De vino Kőszögiensi) és a gabonakereskedelemről (Unvergleichliche Gedanken, wie der Getreidhandel in und ausser Ungarn auff einen Sichern und profitablen Fuss zu sezen) írottak — mint azt kimutatták — tanítványa, majd munkatársa Matolay János anyaggyűjtése és fogalmazata. A rendkívül alapos és sokrétű tanulmányok persze aligha készültek volna el a „mester” iskolateremtő pedagógiai munkássága és a mű születésén való folytonos figyelme nélkül. Túlzottan hiú ember volt, emiatt — mint egyik méltatója rámutat — „számúzta köréből mindazokat, akik más vállalkozásba kezdtek, vagy egyben-másban nem értettek vele egyet”. Így azután nem alakulhatott ki körülötte egy valóban széles körű „tudós társaság”, amelynek gondolatát pedig oly szívesen dédelgette magában.

Ugyanakkor Bél Mátyás kitűnően tudta megnyerni ügyének befolyásos emberek támogatását. A Zichy család vagy Pálffy Miklós nádor segítségével aligha érte volna el, hogy a vármegyék értetlenkedő akadékoskodását a Helytartótanács rendeletekben megnyilvánuló pártfogása útján szerelje le. Kihallgatásra jelentkezhetett a Notitia ügyében az uralkodónál, III. Károlynál is. A Helytartótanács közreműködése persze egyfajta cenzúrát is vont maga után. Különösen vigyáznia kellett a birtokos nemesség jogainak védelmére és arra, hogy vallási kérdésekről nem szólhatott a vármegyék ismertetésében. A nagy munka, Magyarország 1730-as évek beli helyzetének mai szemmel is kiemelkedően hasznos leírása azonban majdnem teljes egészében elkészült — legalább kéziratot formában. Csak a XIX.

század elején születtek meg Berzeviczy Gergely, Nagyváthy János, Pethe Ferenc és mások tollából a magyar mezőgazdaság korabeli helyzetét hasonló igényességgel elemző művek is. Több mint száz évnek kellett eltelni, amíg Fényes Elek, Bárándy János és mások, immár a statisztika tudományának nemzetközileg kidolgozott módszereit alkalmazva, az értékek megtartásával továbbfejleszthették az országleíró iskolát. Bél Mátyás így szinte magányos óriás a XVIII. század első felének magyar világában, aki valóban Magyarország díszére szolgált és az utókor által is tisztelt fia maradt országának.

Bél Mátyást tagjaivá fogadta a berlini porosz királyi, a szentpétervári orosz cári, az olmtüzi tudós és a jénai latin társaság. A londoni Royal Society is sietett tiszteletét kifejezni, még a pápa is arcképével ékesített aranyérmeket küldött az evangélikus tudósnak. Hazájától ilyen kitüntetések nem kaptott, csak ő adott az országnak, adta a tudományművelés örök példáját.

Főbb munkái:

Historia vinearum et vini Hungariae inferioris. (Sammlung von Natur- und Medizin- . . . Geschichten XIV. Herbst—Quartal 1720.) 417—423 lap.

Hungariae antiquae et novae prodromus, cum specimine, quo modo in singulis operis partibus elaborandis versari constituerit auctor. Nürnberg, 1723. 204 lap.

Notitia Hungariae novae historico geographica divisa in partes quatuor . . . Tom. I—IV. Viennae, 1735—1742. Tom. V. é.n. (Utóbbi kiadta Zichy Jenő, Bp., 1892.) 696, 587, 642, 768 lap.

Adparatus ad historiam Hungariae sive collectio miscella monumentorum ineditorum partim, partim editorum sed fugientium. I—II. decas. Posenii, 1735—1746. 442 lap.

Compendium Hungariae geographicum ad exemplar Notitiae Hungariae historico — geographicae in partes IV. Posenii, 1753. 139 lap.

Lukács Károly: Bél Mátyás „Tractatus de re rustica Hungarorum” című munkája és „Magyarország halairól és halászatáról” szóló fejezetének ismertetése. (Magyar Biológiai Kutatóintézet Munkái.) Tihany, 1941. 109—164. lap.

H. Szabó Béla: Miskolc város szőlőmonográfiája 1913—1963. Miskolc, 1963. 159 lap. (Benne: „De vino Miskoltziensi”).

Hungariából Magyarország felé. (Szerk. és bev. Tarnai Andor, ford. Déri Balázs, Donáth Regina, Tarnai Andor.) Bp., 1984. (Magyar ritkaságok). 356 lap.

Magyarország népének élete 1730 táján. (Vál. és bev. Wellmann Imre.) Bp., 1984. (Történetírók Tára.) 519 lap. Kiadott műveinek jegyzékével.

Irodalom:

HAÁN Lajos: Bél Mátyás. Bp., 1879. (Értekezések a történeti tudományok köréből VIII. 8.)

BODOR Antal: Bél Mátyás emlékezete. Hazánkat világszerte ismertető nagy műve megindításának 200. évfordulójára. Bp., 1936.

WELLMANN Imre: Bél Mátyás (1684—1749). TtSz. 1979.

SZELESTEI N(AGY) László: Bél Mátyás kéziratos hagyatékának katalógusa. (MTA Könyvtárának kiadása.) Bp., 1984.

BELÁK SÁNDOR (1919—1978)

Belák Sándor Enyingen (Fejér m.) született 1919. április 20-án. Gyermek- és középiskolás éveit szülőhelyén, illetve Veszprémben töltötte. Hogy miért vonzódott a mezőgazdasághoz, arra nem lehet magyarázat — mint oly sokaknál — a falusi miliő, hiszen Enyingen született és Sándor nevet viselő apja nem földműves, hanem kísérleti kórtani kutató, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja lett, ki a vérképzés bakteriológiájával foglalkozott, de nevet szerzett orvosmeteorológiai megfigyeléseivel és balneológiai tanulmányaival is.

A felületes szemlélőt könnyen félre is vezeti a születési hely, a név azonossága, és a pályáiv hasonlósága, ha csupán az Életrajzi lexikont tekinti forrásmunkának, melyben csak az orvos apa szerepel.

A földet és annak tudományát megismerni vágyó Belák Sándor a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemre iratkozott be, s annak Mezőgazdasági Osztályán végzett 1941-ben „Summa cum laude” eredménnyel. Hamarosan megszerezte az egyetemi doktori címet is.

Szemléletének kibontakozását a társadalmi viszonyok megítélésében és a mezőgazdasági munka megbecsülésében nagyban elősegítette gazdasági felügyelői tevékenysége, amit a Minőségi Magtermeltető Nemzeti Vállalatnál végzett. Az állandó kapcsolat a termelőkkel, az egyébként is szegény parasztság embertelen küzdelme a második világháború után az életbenmaradásra, elkötelezetté tette a falu, a mezőgazdaság sorsa iránt.

Az országon is nyomot hagyó alkotó munkája 1951-ben vette kezdetét. Keszthelyen, ahol a Mezőgazdasági Kísérleti Intézet tudományos munkatársa, majd igazgatója lett. Itt bontakozott ki szorgalommal párosult tehetsége, szerteágazó tudo-

mányos, oktató- és közéleti tevékenysége. Mindez bármennyire is Európahírűvé tette, hű maradt Keszthelyhez.

A Kísérleti Intézettől kapott feladatai között szerepelt „A lép- és rossz vízgazdálkodású talajok meliorációjának vizsgálata és ennek ökonómiai vonatkozásai”. E témában oly gazdag ismeretanyagra tett szert, hogy 1954-ben a mezőgazdasági tudományok kandidátusa fokozatot nyerte el „A Balaton-környéki láptalajok hasznosítása” című értekezésével, 1962-ben a láppal kapcsolatos gondolkört addig ismeretlen vonásokkal bővítve, „A nyugat-magyarországi erodált erdőtalajok javítása” című munkájával a mezőgazdasági tudományok doktora lett. Hogy mennyire túllépett e kutatásaiban a lép magyarországi vonatkozásain, igazolja, az ugyanabban az évben (1962) ért elismerés: a Nemzetközi Lép- és Tőzegkutató Társaság (Helsinki) elnökhelyettesévé választották.

Mint a tudás kincsével felvértezett egyéniségek, Belák Sándor is hamarosan oktatóvá vált, 1960—62 között. A Keszthelyi Mezőgazdasági Akadémián előbb tanár, később igazgató, majd az ő kitartó munkájának eredményeként lett az akadémia előbb főiskola, majd egyetem. Rektori ciklusai sűrűn ismétlődnek: 1962—65 között és 1968-tól 70-ig a főiskola rektora. 1970-től 77-ig pedig az egyetemi rangra emelt intézményben látta el e tisztséget.

A Keszthelyi Agrártudományi Egyetem életében Belák Sándor szervező és tudományos munkája hazánk agrárfelsőoktatás-történetének jelentős fejezetét jelenti. Különösen érvényes ez a növénytermesztés területére. Kiváló eredményeket ért el ugyanis a vetésforgók termést alakító hatásának vizsgálatában, a másodnövények termesztésében, a kedvezőtlen adottságú földterületek művelésbe vonásának és eredményesebb hasznosításának kutatásában.

Szakmai sokoldalúságnak jelentős szakasza — a történelmi helyzetből adódóan —, a szocialista mezőgazdasági nagyüzemek szervezési tennivalóinak kidolgozása. Az elsők között ismerte fel a magyar mezőgazdasági nagyüzemek vezetési módszereinek jelentőségét, hatását a termelésre.

Ez indította két irányba is üzemszervezési tevékenységét. Egyrészt a mezőgazdasági nagyüzemek vezetési módszereinek továbbfejlesztését szolgáló kutatások koordinálását látta el, másrészt, mint az egyetemi Alkalmazott Üzemtani Tanszék vezetője, a leendő agrárvezetők számára adott elméleti és gyakorlati útmutatást a jó eredményekhez nélkülözhetetlen szervezési—vezetési kérdésekről. Irányításával készült el 1965-ben e tárgy tankönyve. Előadásában soha nem felejtett el szólni a vezetői munka sokszínű, bonyolult, a termelési eredményeket meghatározó voltáról. Hallgatóit — a realitások talaján maradva —, a lehetőségek felismerésére és a legjobb megoldások kiválasztására nevelte. A téma újdonsága s Belák Sándor megalapozott tájékozottsága tette lehetővé, hogy számos növendéke lett fiatalon sikeres kutató és oktató.

E munkaterület jelentőségét és nemzetközi érdeklődést is kiváltó hatását bizonyítja, hogy a Luther Márton Egyetem (Halle-Wittenberg, NDK) 1968-ban dísz-

doktorrá avatta. Ugyancsak az üzemvezetésben kifejtett tudományos tevékenységéért a Max Planck Társaság (NSZK) tiszteletbeli tagjává választotta 1970-ben. Ebben az évben tartotta Belák Sándor akadémiai székfoglalóját „A szocialista mezőgazdasági nagyüzemek vezetésének, általános üzemszervezésének kérdései” tárgykörben, s a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választotta.

Mint a dunántúli táj jó ismerője, a Balaton-parti munkahely, s szakmájának a Balatonnal is összefüggő kérdései, szinte predestináltak arra, hogy megválasszák az Észak-balatoni Intéző Bizottság elnökének, a Balatoni Vízvédelmi Bizottság elnökének, majd a Magyar Tudományos Akadémia Veszprémi Akadémiai Bizottsága elnökének is. Talán mert szerteágazó munkája nem tette lehetővé e nagyon bonyolult balatoni kérdésekben a többihez hasonló elmélyülést, ez volt az egyetlen terület, ahol a felmerült vitákban döntő hatású véleménye miatt a sajtó részéről támadások érték.

A tudományos és az ahhoz kapcsolódó tevékenységén túl Belák Sándor jelentős közéleti posztokon is tartósan munkálkodott. Hat éven át, 1962-től, a Veszprém Megyei Tanács elnökhelyettesi feladatát látta el társadalmi munkában. Elnöke volt a Mezőgazdasági Üzemtani és Üzemvezetési Bizottságnak, alelnöke a Magyar Agrártudományi Egyesületnek, s vezetőségi és ellenőrző bizottsági tagja a TIT-nek és a MTESZ-nek.

Tizenöt éven át, 1963-tól haláláig, Keszthely város és az akkori keszthelyi járás országgyűlési képviselője volt. Politikai érettsége és mezőgazdasági tudományos tekintélye alapján továbblépett választókerülete határain, szolgálva vele az ország javát és a magyar mezőgazdaság fejlődését. Ugyanis 1971 és 1977 között az Országgyűlés mezőgazdasági állandó bizottságának elnöki funkcióját is ellátta. Tudományos és közéleti szerepléséért megkapta a Munka Érdemérem és a Munka Érdemrend arany fokozatát.

Belák Sándor aktivitását, tudományos értékét maradandóan igazolja 115 magyar és idegen nyelven megjelent tudományos közleménye, 70 szakmai ismeretterjesztő írása, két szakkönyv társszerzősége és egy önálló kötete.

A fáradhatatlan, a mindig jó hangulatú, mosolygós Belák Sándor 59 éves korára elfáradt, nagyon beteg lett. A mostoha sorssal nem bírta a küzdelmet. 1978. december 27-én önként távozott az élők sorából. Halála tragikus volt. Nemcsak a családnak, de az egész magyar mezőgazdaságnak.

Főbb munkái:

A szarvasmarha piaci viszonyai. (Doktori értekezés.) Bp., 1941. 39 lap.

A Balaton-környéki láptalajok tulajdonsága, vízrendezése és mezőgazdasági hasznosítása. Keszthely, 1955. 89 lap.

A tájadottságok érvényesítése a mezőgazdasági termelésben és annak irányításában. (In: Georgikon Napok tanácskozásai, 1959.) Bp., 1960. 103—132. lap.

Lehetőségek és feladatok a termelőszövetkezeti üzemek szakosításában. (In: Georgikon Akadémiai Napok Keszthelyen.) Keszthely, 1961. 7—93. lap.

Új utakon az Őrség mezőgazdasága. Szombathely, 1962. 72 lap.

A nagyüzemi mezőgazdasági termelés előfeltételei és főbb irányelvei a nyugat-magyarországi erodált erdőségi talajokon. Bp., 1962. 96 lap.

Ács Antal—Belák Sándor—Kovács László: Magyarországi nagyüzemek vezetésének gyakorlata. Bp., 1968. 385 lap.

Belák Sándor—Tuboly Sándor—Varga János: Állatorvosi mikrobiológia. Bp., 1983. 448 lap.

Irodalom:

SOMOS András: Belák Sándor (1919—1978). AtK. 1979.

CSIZMADIA Ernő: Belák Sándor (1919—1978). MT. 1979. 5. sz.

— —: Dr. Dr. h. c. Belák Sándor 1919—1978. Ge. 1979. 1. sz.

BELHÁZY EMIL (1840—1898)

Belházy Emil 1840. december 24—én született Besztercebányán (ma: Banská Bystrica — Csehszlovákia). A középiskolát szülővárosában végezte el, ahol édesapja erdész volt. Tanárai tanácsa ellenére iratkozott be 1858 őszén a selmeci akadémiára. Különösen Wagner Károly előadásai voltak rá nagy hatással, már az akadémián az erdészeti földmérés, az erdőbecslés és az üzemtervezés érdekelte leginkább.

Gyakorlati munkáját 1861 őszén Selmecebányán (ma: Banská Štiavnica — Csehszlovákia) kezdte, ahol — díjtalan gyakornokként — főleg földméréssel foglalkozott. Egy év múlva Bécsben tette le az államvizsgát, majd a vukovári és az illoki uradalmakban erdészeti pénzkezeléssel és erdőrendezéssel foglalkozott. 1868-ban nevezték ki a diósgyőri koronauradalom főerdészévé. Erdőrendezőként — 1871-től ilyen minőségben dolgozott — kidolgozta azt a módszert, amely alapján az uradalom üzemterveit a korábbiaknál lényegesen szakszerűbben állították össze. Az „Erdészeti Lapok” 1876-ban közölte „Az államerdőkben alkalmazandó erdőrendezési eljárás alapelveiről” című tanulmányát. A tanulmányban leírt és Diósgyőrött alkalmazott erdőrendezési eljárás később alapját jelentette az erdőtörvény végrehajtására kiadott 1880. évi erdőrendezési utasításnak. Belházy ugyancsak diósgyőri szolgálata alatt szerkesztette meg, ismertette a róla elnevezett távmérőt. Távmérő műszere vízszintes körű koronggal és tájolóval is fel volt szerelve. Alkalmassá tette így a fedett (erdős, hegyes) terepen való nagyobb pontosságú mérések végzésére. A Belházy-féle műszert sikerrel alkalmazták az erdészeti gyakorlatban.

Máramarosban, ahová 1879-ben helyezték, szintén erdőrendezési munkákkal foglalkozott. Belházy Emil 1880 nyarától a minisztériumban dolgozott. Az 1879. XXXI. tc.-ként bejegyzett erdőtörvény végrehajtási utasításainak megszerkesztésével bízták meg. 1881-ben főerdőfelügyelővé, 1884-ben főerdőtanácsossá s egyúttal az erdőrendezési ügyosztály vezetőjévé nevezték ki. Belházy személyében az ország legképzettebb erdőrendezési szakembere vezette az erdőrendezés ügyeit.

Hivatali munkájának első nagy eredménye az 1880. évi erdőrendezési utasítás. Az erdőrendezés, amely az erdők számbavételét, az erdőben szükségessé váló munkák tervezését, az erdők leírását, beosztását és nyilvántartását, ellenőrzését jelenti, alapvető dokumentuma az üzemterv. Az erdőtörvény részletesen nem foglalkozott az üzemtervekkel, csak arra utalt, hogy azoknak az erdőbirtokok „jókarbantartását” biztosítaniuk kell. Belházy Emil — Horváth Sándorral együtt — dolgozta ki az üzemtervkészítés részleteit. Ezek szerint az üzemtervek tartalmaz-

ták az erdők leírását, az erdőgazdálkodás helyi céljait és az üzem- és hozamszabályozást. Meghatározták az üzemtervek jóváhagyásának, érvényesítésének módját is, amivel minden egyes — üzemtervezési kötelezettség alá eső — erdőbirtokon folyó gazdálkodást állami felügyelet alá vontak. Az üzemterveket legfelsőbb szinten a Belházy által vezetett ügyosztály ellenőrizte, majd az országos főerdőmester írta alá.

„Az erdőrendező — írta Belházy — csak általános vonásokban mutatja ki az utat, melyen a gazdálkodónak haladnia kell; az intézkedések czélszerű végrehajtása és a gazdálkodásnak a részletekbe való tökéletesbitése a kezelő személyzet feladata.” A „kezelő személyzet” és minden egyes erdész szakmai ismereteinek bővítésére, sőt gyakorlati alkalmazására alkalmas eljárások leírására kérte az Országos Erdészeti Egyesület a leendő szerzőket akkor, amikor erdőrendezéstani kézikönyv írására hirdetett pályázatot. Mivel többszöri kiírásra sem érkezett be pályamű, a könyv megírására Belházy Emil kérték fel. Belházy — az OEE jóváhagyásával — kétkötetes művet tervezett, amelynek csak az első része készült el. Belházy 1895-ben megjelent „Erdőrendezés”-ében a rendezési munkák elméleti alapjait ismertette. Német művek alapján, de a magyar viszonyokat figyelembe véve, írta le az erdőrendezés feladatát és módszereit. A második kötetre tervezte a tényleges, gyakorlati munkák részletes ismertetését, az erdőtörvény megszabta feladatok elvégését. A korabeli szakemberek és a hazai erdészeti tudomány nagy kárára azonban — Belházy betegsége, majd halála miatt — a második kötet nem készült el.

1898. április 25-én halt meg Budapesten. Bedő Albert írta nekrológiájában: „A magyar erdőgazdaság úttörő munkatársaihoz tartozott, s úgy a hivatalos, mint az egyleti téren szakunk érdekeinek tett hű és buzgó szolgálataiért mindannyiunk hálás tiszteletére és elismerésére érdemes!”

Síremlékére az OEE és az államerdészeti tisztviselők országos gyűjtést indítottak, amiből részben árván maradt gyermekei taníttatását fedezték.

A csöndes, örökké dolgozó, tervező Belházy Emil a magyar erdészeti földmérés és erdőrendezés első jelentős alakja volt. Nagy érdemei vannak abban, hogy az erdőtörvényt követően — megfelelő elméleti alapokon és gyakorlati módszerek szerint — hazánkban országosan is elkezdődött az üzemterv szerinti gazdálkodás.

Főbb munkái:

Egy új szerkezetű távmérő. Bp., 1875. 68 lap.

Az államerdőkben alkalmazott erdőrendezési eljárás alapelvei. EL. 1876. 6—8. sz.

Az erdőrendezéstan kézikönyve. I. rész. Erdőrendezés. Bp., 1895. 688 lap.

Irodalom:

VADAS Jenő: A selmeczbányai m. kir. Erdőakadémia története és ismertetője. Bp., 1896.

BEDŐ Albert: Belházy Emil (1840—1898). EL. 1898. 5.sz.

BENKŐ DÁNIEL (1799—1883)

Benkő Dániel gazdasági tanácsos, az OMGE rendes és igazgatói választmányi, az Erdélyi Gazdasági Egyesület tiszteletbeli, a Magyar Tudományos Akadémia levelező, a bécsi Mezőgazdasági Társulat levelező tagja 1799. január 9-én született Kézdivásárhelyen (Háromszék vm., ma: Țîrgu Sacuesc — Románia). Apja Benkő Bálint, anyja Jancsó Salome.

Tanulmányait Kézdivásárhelyen kezdte, majd Nagyenyeden (Alsó-Fehér vm., ma: Aiud — Románia) végezte. Itt jogi, bölcséleti, teológiai tanulmányokat folytatott. Magántanítóként gr. Mikó Imre és báró Kemény Zsigmond tanítója, majd egy évig nyilvános tanítóként is dolgozott Nagyenyeden. Ezt követően Bécsben három évig orvosnövendék. Szembetegség támadta meg, melyre gyermekkorától hajlama volt.

Ez a betegség akkor jelentkezett, amikor Klauzál Imre Károlyi Lajos uradalmainak a rendezését kezdeményezte. Benkő orvosi tanácsra a mezőgazdaságot választva a tótmegyeri birtokra került Klauzál Imre mellé 1828-ban gazdasági alkalmazottként. A Klauzál Imre mellett töltött idő fontos szerepet játszott jövőjére nézve is. A tótmegyeri birtokon dolgozott egészen 1840-ig, Klauzál mellett a felügyelőségig vitte.

1832-ben megnősült, felesége Polyák Antalnak, Marczibányi Márton uradalmi felügyelőjének lánya, Polyák Antónia.

1938-ban, amikor Klauzál a rohongi gazdasági intézetet szervezte, Benkő Dániel is bekapcsolódott az ott folyó oktató munkába, az 1838—39-es években a gazdasági műtan tanára volt. Később a szervező Klauzál és Benkő is megvált az intézménytől.

1840-től Eszterházy Pálnál a lévai uradalom felügyelője, ebben a munkakörben

hat évig dolgozott. Majd nyugdíjba vonulásáig, 1854-ig a lévai, biccsei, derecskei uradalom főfelügyelőjeként működött. Ezután gazdasági tanácsosként dolgozott tovább a Schönborn-féle munkácsi uradalomban, valamint gr. Károlyi István uradalmában, Zselinszky Róbert mellett.

Tevékenységére mindenekelőtt a jobbítás jellemző, jelentős újításokat alkalmazott a mezőgazdaság területén. Nevéhez fűződik a Benkő-éke kifejlesztése, ez a konstrukció 1844-ben a Budán rendezett ekeverseny győztese lett, az OMGE díját nyerte el. Az általa kifejlesztett ekeszerkezet lehetővé tette a megfordított föld és vonóerő megfelelő arányának kialakítását. A Benkő-éke (ellentétben a Zugmayer—Vidacs—Gubitz-ekével) széles körben nem terjedt el.

A lévai uradalomban ő kezdeményezte Korizmis Lászlóval a kelecsényi rétöntözést. A magyar gazdasági egyesület megvizsgálta az ekkor még újak számító kezdeményezést — csak a magyaróvári uradalomban, Tamásin (Tolna m.) alkalmazták — és mint követendő példát említette. Benkő érdeme a szénatermés szaporítása és biztonságossá tétele mellett a berendezés olcsósága. Ez a kezdeményezése, hasonlóan a nevét viselő ekeszerkezethez, szélesebb körben nem terjedt el.

Ugyancsak nevét viseli a Benkő-féle magtakaró. Ez azt a feladatot hivatott megoldani, hogy az elvetett mag leszántás nélkül egyenletesen kerüljön föld alá, ezzel segítve a jobb terméseredmények eltérését.

Fontos tevékenységi területe a kukoricatermesztés is. A mezőgazdaságnak ezen az oly fontos területén úttörő volt a kukorica termesztésének majorsági erővel történő művelésében.

Ugyancsak szaktekintélynek számított a mezőgazdaság másik ágában, az állattenyésztésben, ezen belül a juhászatban, jószágrendezésben. Több évtizedes gazdatiszti működése során igen nagy tapasztalatokat szerzett a gazdaság szervezésében is. Egyik pártolója és terjesztője a tisztizás rendszerének.

Működésének kezdete arra az időre esik, amely Magyarországon mind a politikában, mind a mezőgazdaságban az ébredés korszaka volt. A szabadelvű eszmék terjedése, az agrárjellegű tudományok előrehaladása változást követelt az uradalmi gazdálkodásnak az úrbéri erőre alapozott rendszerén. A régi elvet, miszerint befektetés nélkül kell hasznot húzni a földből, egyre inkább felváltotta az a felfogás, hogy a befektetés a haszon növelésének a legjobb eszköze. Ezt az elvet követte Benkő gazdatiszti tevékenységében.

1848 nagy változást hozott. A jobbágyfelszabadítás az úrbéri földet a jobbágy-ság tulajdonába adta. Fokozódott a szabadverseny a szabaddá tett földön. Benkő szerencsésen közvetített: az úrbérrendezés és birtokelosztás során a herceg igényeit nem tévesztve szem elől, a jobbágy-ság kívánságait is figyelembe vette.

Irodalmi működése szorosan összefüggött tevékenységével, bár viszonylag keveset publikált. Tapasztalatait a gazdasági folyóiratokban tette közzé. Cikkei 1848 előtt a „Magyar Gazdá”-ban, 1858 előtt a „Falusi Gazdá”-ban, 1854—74 között a „Gazdasági Lapok”-ban jelentek meg. Az 1860-as évek elején a „Gaz-

dasági Kistükör” átdolgozásában vett részt. 1855—1866 között jelent meg a Mezei gazdaság könyve, amelyet Henry Stephens munkája alapján — „The book of the farm” — ültettek át Korizmics Lászlóval és Morócz Istvánnal magyarra.

A könyvet a hazai viszonyoknak megfelelően átdolgozták, azokat az ágazatokat, amelyek nálunk jelentőséggel nem bírtak, kihagyták. A bevezetőben a következőket olvashatjuk: „... könyvünk e szerint gazdasági körülményeinkre való tekintettel teljesen szabad átdolgozás, sőt nagy részben eredeti mű...”

A gazdasági szakképzettséget emelték ki, mint elengedhetlenül fontos feltételt a mezőgazdaság fellendítésére. A gyakorlott gazda mellett tanuló kezdő gazda igen sok tapasztalatot szerezhet, ehhez azonban időre van szükség. Úgy vélték, hogy három év kell legalább ahhoz, hogy a gazdasági üzletről tájékozott legyen valaki, s önállóan vezethessen egy gazdaságot.

Külön fejezetben szóltak az egyes művelési ágakról, így a legelőgazdálkodásról, földművelésről, gabonatermesztésről, állattenyésztésről, zöldségtermesztésről, tejtermelésről stb.

A tudományok alkalmazása is fontos feltétele az erdményes gazdálkodásnak, ezt az elvet is népszerűsítik a könyvben.

A kötetben az európai mértékekre vonatkozó összefoglaló táblázat is található, segítve a gyakorlati gazdák munkáját.

Benkő Dániel ebben a munkában elsősorban a növénytermesztésre és földművelésre vonatkozó fejezeteket dolgozta át.

Kortársaik, elismerve a munka jelentőségét és a magyar gazdasági életre gyakorolt hatását, azt kifogásolták, hogy az egyes gazdasági ágazatokat időrendben (az évszakoknak megfelelően sorolják fel a végezendő munkákat) veszik át és nem csoportosítva tárgyalják.

1861-ben tartotta a Magyar Tudományos Akadémián székfoglalóját „A növények táplálkozásáról gazdasági szempontból” címmel. Kéziratban két munkája maradt fenn, az egyik a szőlőművelésről, a másik a gazdasági üzlettanról szól.

Benkő Dániel 1883. november 19-én halt meg Budapesten. Emlékbeszédet Galgóczy Károly, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja tartott felette, méltatva gazdatiszti gyakorlati tevékenységét, újító szerepét a magyar mezőgazdaság fejlesztésében és előrehaladásában.

Főbb munkái:

Mezei gazdaság könyve I—IV. Pest, 1855—1868. 538 lap.

A növények táplálkozásáról gazdasági szempontból Pest, 1861.

Szőlőművelés (Kézirat)

Gazdasági üzlettan (Kézirat)

Irodalom:

GALGÓCZY Károly: A Magyar Tudományos Akadémia elhunyt tagjai fölött tartott emlékbeszédek. II. köt. 2. sz.

Emlékbeszéd Árkosi Benkő Dániel levelező tag felett. Bp., 1884.

GALGÓCZY Károly: OMGE-emlékkönyv. IV. kötet. Bp., 1884.

BERECZKI MÁTÉ (1824—1895)

A Nógrád megyei Romhány községben született 1824. szeptember 22-én. Elszegényedett nemesi családból származott, édesapja kőfaragással foglalkozott. Szűkös anyagi körülményeik miatt a szülők gyermeküket nehezen tudták taníttatni. A legfontosabb iskolai alapismereteket a szülőktől otthon sajátította el, majd 11 éves korában a falu népiskolájában tanult. 1839-ben szülei beíraták a váci gimnáziumba.

1845 őszén a pesti egyetem jogi és államtudományok karára iratkozott be. Iskoláit mindig kiváló eredménnyel végezte. Egyetemi éve alatt a tanulás és tanítás mellett önszorgalommal elsajátította a német és francia nyelvet is.

Ebben az időben ismerkedett meg a reformkor eszméivel, amelyeknek lelkes híve lett. Az 1848. március 15-i eseményekben is részt vett. Közvetlen kapcsolatba került Petőfivel, Jókaival, Vasvárival. Ekkor változtatta meg idegen hangzású Bagyinszki (Badinszki) családi nevét először Romhányyra, majd a világosi fegyverletétel után Bereczkire. 1848-ban ügyvédi vizsgát tett. A szabadságharc idején katonai szolgálatra jelentkezett ahol érdemeiért tiszti rangot kapott. A szabadságharc leverése után álnéven bujdosott ismerőseinél. Kertészeti tudását, melyet gyerekkorában még édesanyja „ojtogatott” bele, vendéglátóinál jól hasznosította. Az ország különböző vidékein hét évig bujdosott. Kényszerű rejtőzködése csak 1856-ban, az általános amnesztia során ért véget. A közkegyelem után sem vállalt hivatalt, nem kívánta az önkényuralmat szolgálni. Ismerős birtokosoknál vállalt magántanítást és közben egyre többet foglalkozott a kertészettel.

Bereczki 1860-ban állami alkalmazásba lépett, közjegyzőséget vállalt. Abban a reményben adta fel korábbi álláspontját, hogy több időt szentelhet majd a gyümölcsstermesztésnek. Elképzelésében azonban hamarosan csalódott, mert a kötött

hivatali élet mellett nem tudta terveit valóra váltani, ezért hivataláról 1862-ben lemondott. Ekkor vállalta el régi honvéd bajtársának, Sármezey Antal kincstári bérlőnek ajánlatát, aki magához hívta Mezőkovácsházára, kunágotai pusztájára gyermekei nevelésére. Itt végleges otthonra, segítő társakra talált. 33 évet töltött itt. A bérleményen kezdte el — és folytatta haláláig — a gyümölcsfajtákkal való foglalkozást és a rendszeres gyümölcsstermesztést. Sármezey megértő támogatásával kialakította híressé vált kertjét, amely lehetőséget adott megfigyeléseihez, tudományos munkássága kibontakozásához.

Bereczki korában a termesztők legnagyobb része még nem ismerte fel a gyümölcsstermesztés távlati lehetőségeit. A gyümölcsöt különösebb szakértelem nélkül, többnyire esetlegesen termesztették. Az ápolási munkák ismereteinek hiánya, a fajták zűrzavara jellemezte a gyümölcsösöket, amelyek szakaszosan teremtek és kevés hasznot hajtottak. Ehhez párosultak a szállítási nehézségek és a rossz, ingadozó értékesítési lehetőségek. A faiskolák száma sem volt kielégítő, és ezek között is alig akadt olyan, ahonnan hitelesen azonos fajtájú oltványok, vagy oltóvesszők álltak volna a termesztők rendelkezésére.

Néhány kiemelkedő, a kor problémáit érző és értő szakember mindezeknek a kérdéseknek megoldásán fáradozott. Ezek között is elsőként tűnik ki Bereczki, aki önzetlenül, minden haszon nélkül, de annál több anyagi áldozatvállalással tevékenykedett azért, hogy segítse a gyümölcsstermesztés fellendítését. Elsősorban a fajtakérdés érdekelt. Jól látta, hogy a legnagyobb problémát a fajták keveredése jelenti. Itt kívánt rendet teremteni. Célja az volt, hogy megbízható fajtatiszta gyümölcsöst hozzon létre és ebből fajtaazonos szaporítóanyagot tudjon a termesztőknek adni. Munkáját széles körű tapasztalatszerzéssel kezdte. Begyűjtötte a külföldi és a kevés számú hazai szakirodalmat. Ezzel párhuzamosan alakította ki faiskoláját és fajtagyűjteményes kísérleti kertjét. A szaporító anyagot elsősorban a hazai jó hírű faiskola-tulajdonosoktól szerezte be. Így került kapcsolatba a Bátorkesziben működő Kovács Józseffel, az enyingi Glocker Károllyal. A fajták nagy részét külföldről hozatta, neves gyümölcsszakértőktől: Németországból J. G. Oberdicktől és E. Lucastól, Franciaországból Leroy-tól és a Simon Louis testvérektől, Belgiumból a Van Mons gyümölcsészeti társaságtól. A begyűjtött fajtakat elszaporította és a szakirodalom alapján összevetette. Ennek alapján tisztázta a fajtaazonosságot. A hiteles fajtakat kísérleti kertjébe tette. A külföldi fajták mellett igen nagy figyelmet fordított a hazai fajták begyűjtésére, megfigyelésére és leírására, ezeknek hazai eredetét igyekezett tisztázni. Sok esetben elküldte külföldre is őket a pontosabb meghatározás céljából. Általa vált közismertté a Daru, a Sóvári, az Orbai, a Sikulai, Batul, Ponyik stb. alma. Így alakította ki országos hírűvé nőtt kertjét, mely az 1870-es években az ország egyetlen hiteles fajtagyűjteménye volt.

Nagy gonddal tanulmányozta a fajtakat olyan szempontból is, hogy hogyan viselkednek az Alföldön, mert meggyőződéssel vallotta és bizonyította, hogy e nem

hagyományos gyümölcstermő helyen is lehet jó minőségű, sok hasznot hozó gyümölcsöt termesztani.

Hirdette, hogy a gyümölcsösökben nem szabad sok fajtát termesztani, hanem csak annyit és csak olyanokat, amelyek az adott helyen egészségesen, szépen fejlődnek és sokat teremnek.

A megfigyelt fajtákról pontos leírást készített. A gyümölcsstermesztéssel és a fajtákkal kapcsolatos tapasztalatait és a külföldi szakirodalomból szerzett ismereteit a hazai szaklapokban közölte. Szakcikkei alapján neve és munkássága rövidesen közzismertté vált. Nagyon sokan keresték fel leveleikkel és küldtek gyümölcsöket fajta-meghatározásra, vagy kértek oltóvesszőt egy-egy általa javasolt fajtából. Nagynevű kertészekkel is kapcsolatban állt, mint Entz Ferencsel, Girókuti P. Ferencsel, Bencsik Györggyel, Lukácsi Sándorral, Villási Pállal stb. Levelezett szakemberekkel, de számtalan, tőle szakmai segítséget kérő ismeretlen termesztővel, nagybirtokossal, lelkésszel, tanítóval is. Leveleinek száma több ezerre becsülhető. Legjobb barátjával, Dörgő Dániel mezőtúri birtokossal való levelezéséből 7 kötet levél maradt fenn. Nyomatásban megjelent tanulmányainál is jobban hatott érdeklődő kortársaira ezekkel a mindig buzdító, szakmai tanácsokat tartalmazó leveleivel.

Az 1860-as évek közepén a belga Van Mons gyümölcsészeti társaság és 1868-ban a híres német pomológiai társaság tagjává választották. Igen jó barátság szövődött közte, Oberdick (a német pomológia híressége) és Lucas (a reutlingeni kertészeti iskola világhírű gyümölcsésze) között. Ebben az időszakban lépett kapcsolatba a nagynevű francia gyümölcsstermesztőkkel is. A hazai szaklapokban is egyre több dolgot közölt, csaknem 25 évig szorgalmas, megbízható írója a hazai szakfolyóiratoknak. Páratlan ambícióval szolgálta a hazai gyümölcsészeti szakirodalmat. A híres „Pomologische Monatshefte” című német szaklapnak is rendszeres munkatársa volt, de írt a francia, belga szakfolyóiratokba is. Írásaiban az egyszerűsége, a közérthetőségre törekedett.

A korabeli gyümölcsstermesztést nehezítette az is, hogy nem állt a termelők rendelkezésére olyan szakkönyv, mely a termeléssel kapcsolatos legfontosabb tudnivalókat összefoglalta volna. A hazai szakirodalom kizárólag csak a szaklapok cikkeire korlátozódott és éppen ezért az ismeretek szerzése a termesztők számára igen nehézkesnek bizonyult. Bereczki 1875-ben elhatározta, hogy a gyümölcsstermesztéssel kapcsolatos tudnivalókat önálló műben összefoglalja és egyben közli a kertjében nevelt gyümölcsfajták pontos pomológiai leírását is. Vezérfonalnak, vázlatnak szánta munkáját, amelyben egyrészt a termesztőknek akart hasznos útmutatást nyújtani, másrészt kedvet akart csinálni azoknak, akik nagy összefoglaló mű megírására vállalkoznak majd. Az elhatározást tett követte, megírta és Aradon saját költségén kiadatta a négy kötetből álló „Gyümölcsészeti Vázlatok” című munkáját. Az I. kötet első részében általános és termesztési kérdéseket tárgyal, míg a második részben körte-, alma- és szilvafajtákat ír le. A II. kötetben

kizárólag csak gyümölcsfajták leírását közli. A III. kötet első fele újra általános tudnivalókat tartalmaz, míg a második fele szintén gyümölcsöket ismertet. A IV. kötet csekély kivétellel gyümölcsfajták leírását tartalmazza. A kötetek megjelentése időközönként akadályokba ütközött, de töretlen akarattal elérte, hogy végül is valamennyi megjelent. Amikor egy-egy kötetével elkészült, előfizetőket toborzott. A tizenkét évig tartó sok vesződséggel, türelemmel megírt munka szakkörökben osztatlan elismerést aratott. A szak- és napilapok igen kedvezően méltatták a kötetet. Hatalmas munkájával megeremtette a magyar pomológia alapjait. Fajtaleírásai rendkívül részletesek, pontosak, alaposak. Külön értéke, hogy tudatosan törekedett — a lehetőségén belül — a fajták magyar elnevezésére.

Irodalmi tevékenysége mellett idejének legnagyobb részében gyakorlati munkákat végzett kertjében. A fák ápolása, az oltóvesszők szedése, az állandó megfigyelések igen sok munkát jelentettek. A terület, amin termelt, különösebb jövedelmet nem hozott számára, csak az oltványok, oltóvesszők eladása jelentett hasznot. Szerényen élt, pénzének nagy részét szakirodalom vásárlására, szegény sorsú társainak megsegítésére fordította.

A fajták mellett számos más szakmai kérdéssel is foglalkozott. A községi faiskolák átszervezésével kapcsolatban, melyet az 1868. évi rendelet írt elő, cikkeket írt, tervezeteket készített. Közismertté tette az oltási, ápolási, növényvédelmi munkákat. Szervezési kérdésekkel is foglalkozott, indítványozta egy Országos Pomológiai Társaság létrehozását, az ország gyümölcsstermesztési körzetekre való beosztását. Szükségesnek tartotta az árugyümölcsök termesztését, a piac, a kereskedelem, a szállítás megszervezését.

Bereczki páratlan szorgalommal, óriási akarattal, saját egészségével, megélhetésével mit sem törődve dolgozott, tanult és írt. Élete során az elismerés mellett — sok sérelem, keserűség is érte, de ezeken mindig úrrá tudott lenni. Korának közönyét mutatja az a tény, hogy a szaktárca nem tudta törzsgyümölcsösét megvédeni. A kincstári birtok, amelyen a kísérleti kertje volt, eladásra került. Hiába kérte az ifjú Sármezey és Bereczki a bérlemény megvételének engedélyezését, a Pénzügyminisztérium másnak adta el a területet. Sármezey másik helyen kényszerült telket vásárolni. Ennek közelében kapott helyet az új kísérleti kert is. Bereczki a méltánytalan eljárás miatt sok keserűséget élt át. Csak akkor nyugodott meg, amikor a régi kertjétől 1 óra járásnyira 4 holdnyi új területét megkapta. Gyümölcsfajtaikat ide mentette át részben oltványokban, részben oltóvesszőkben. Az áttelepítéssel már csaknem elkészült, amikor a váratlanul fellépő tüdőgyulladásban 1895. december 9-én meghalt Kunágotán.

Bereczki, korának élenjáró szakembere, gyakorlott termesztője és tudósa volt, aki minden szavával és minden tettével a hazai gyümölcsstermesztést szolgálta. Megbízhatósága, pontossága biztos alapot jelentett a szakmának. Végrendelete is tükre önzetlen, tiszta jellemének. Kertjét, megtakarított pénzét a Természettudományi Társulatra hagyta, azzal a kikötéssel, hogy 10 évi kamatozás után az összeg

egy részéből külföldi gyümölcsstermesztési szakkönyveket vegyen a társulat, és segítse azokat, akik vállalkoznak a „Gyümölcsészeti Vázlatok”-hoz hasonló mű megírására. Halála után a Természettudományi Társulat síremléket állíttatott neki Kunágotán. Az 1896-ban alakult emlékbizottság a „gazdák kívánságára” elkészítette mellszobrát, melyet a Kertészeti Tanintézet kertjében helyeztek el. Az utókor különböző emlékülésekkel, kiállításokkal emlékezik Bereczkire. Kunágotán 1969-ben tiszteletére felállították emlékművét és mellszobrát.

Főbb munkái:

Gyümölcsészeti Vázlatok I—IV. Arad, 1877—1887: (A kiadvány Bereczki Máté részben korábban megjelent cikkeit tartalmazza.)

Irodalom:

KELEMEN Ferenc: Bereczki Máté emlékkönyv. Makó, 1935.

RAPAICS Raymund: Bereczki Máté. (In: Magyar Gyümölcs.) Bp., 1940.

ORDAS István: Bereczki Máté. ÉT. 1959. 40. sz.

GEDAY Gusztáv: Nagy elődök: Bereczki Máté. Kg. 1973. 2. sz.

BERÉNYI DÉNES (1900—1971)

Berényi Dénes 1900. szeptember 21-én született Karánsebesen. (Krassó-Szörény vm., ma: Caransebes — Románia). Nagyváradon érettségizett 1919-ben, majd az első világháború után négy karral teljessé tett debreceni Tudományegyetemre került 1920-ban, történelem—földrajz szakos hallgatóként. Középiskolai tanári oklevelet szerzett 1926-ban, 1927-ben doktorált. A debreceni egyetemen lett tanársegéd 1927-től, 1949-ig dolgozott itt. Közben 1933-ban egyetemi magántanár, címzetes adjunktus, 1941-ben egyetemi intézeti tanár, majd 1947-ben egyetemi rendkívüli tanár címet kapott.

1928-ban a Tiszántúli Mezőgazdasági Kamara támogatásával a Tiszántúl területén agrometeorológiai és mezőgazdasági fenológiai hálózatot létesített. Az egyetem területén létrehozott meteorológiai állomást (1928) később obszervatóriummá fejlesztette. 1929-ben megkezdte a magaslégkör kutatását pillotballonokkal. A megfigyelési adatokról havi jelentést, majd évkönyvet adott ki (a debreceni Egyetemi Földrajzi Intézet Meteorológiai Állomásának Időjárás Jelentései 1929—32.) 1932-ben megkezdte — Debrecenben először — az időjárás térképek készítését és rendszeres kiadását, majd napi prognózisokat készített a sajtó számára.

A földrajzi intézeten belül vezetésével külön meteorológiai intézet létesült 1934-ben. 1944-ben az Ideiglenes Nemzeti Kormány megbízta a felszabadult területeken meteorológiai állomások újjászervezésével, meteorológiai megfigyelések megindításával, az adatok begyűjtésével. 1949-ben a debreceni egyetemen a természettudományi kar megalakulásakor megbízták az önálló meteorológiai tanszék vezetésével. 1951-ben a tanszék élére egyetemi tanárrá nevezték ki. 1967-ig, nyugállományba vonulásáig vezette, s a kor színvonalán álló intézménnyé fejlesztette a tanszékét,

külföldön is jól ismert meteorológiai iskolát teremtett. Több egyetemi jegyzet és tankönyv szerzője, társszerzője. Szerkesztette az egyetem tudományos évkönyvét, az Acta Universitatis Debreceniensis de Ludovico Kossuth Nominatae sorozatot (1954—62), az Acta Geographica Debrecina évkönyv (1966—70), valamint a Geologica et Meteorologica sorozat szerkesztőbizottsági tagja volt.

Tudományos tevékenysége kezdettől fogva a meteorológia és a mezőgazdaság kapcsolatára irányult, kutatásaiban mindig az agrometeorológia és mikroklíma gyakorlati alkalmazására helyezte a fő súlyt. Több mint 200 tanulmánya jelent meg hazai és külföldi folyóiratokban. Tudományos munkásságából elsősorban az agrometeorológia tárgykörébe eső műveket kell kiemelnünk. Ezek az időjárás elemek és a mezőgazdasági növények terméshozama közötti összefüggések vizsgálatára irányulnak (fenológiai kutatások). A burgonya- és a kukoricatermelés általános éghajlati feltételeit eredeti szempontok szerint vizsgálta, megállapítva a termelésükre legkedvezőbb éghajlati értékeket. Hivatott agrometeorológus szerzője, az Aujeszky László és Béll Béla társaságában írt nagyszabású, ma is igen sok értékes megállapítást és adatot tartalmazó „Mezőgazdasági meteorológia” című (1951) kézikönyvnek. 1967-ben megjelent fő műve, a „Mikroklimatologie, Mikroklima der bodennahen Atmosphäre” központi kérdése a sugárzás — hő- és vízháztartás problémája. Számos tanulmánya jelent meg a hortobágyi szikesek, az erdő, a kertészeti növények sugárzás-, hő- és vízháztartásának vizsgálatáról.

Berényi Dénes munkássága — amint azt a bevezető sorokban írtuk — a meteorológia és az éghajlatlan sokfelé elágazó tudományának szinte egész területére kiterjedt. Az elmondottakkal azt kívántuk bemutatni, hogy mindig a meteorológia, agrometeorológia, mikroklimatológia időszerű kérdései foglalkoztatták, elért tudományos eredményeit összekapcsolta a gyakorlati felhasználás lehetőségeivel.

A Magyar Meteorológiai Társaság 1946-ban a Hegyfok-emlékérmet adta Berényi Dénesnek. 1952-ben a mezőgazdasági tudományok kandidátusa fokozatot szerzett meg. 1955-ben a Steiner Lajos-emlékérem bronz fokozatát, a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsától, tudományos munkája elismeréseként a Munka Érdemrendet, majd több évtizedes oktató-nevelő munkájáért az „Oktatásügy Kiváló Dolgozója” kitüntetést kapta. Szinte élete utolsó napjáig, 1971. november 30-án Debrecenben bekövetkezett haláláig dolgozott.

Főbb munkái:

A magyarországi dohánytermelés különös tekintettel Szabolcsvármegyére. Debrecen, 1937. 29 lap.

A burgonya termesztése és összefüggése az időjárással. Debrecen, 1942. 130 lap.
Mikroklimatologie, Mikroklima der bodennahen Atmosphäre. Bp.—Stuttgart, 1967. 328 lap.

Berényi Dénes—Száva-Kovács József: A talajmenti réteg éghajlata. Bp., 1948. 105 lap.

Aujeszky László—Berényi Dénes—Béll Béla: Mezőgazdasági meteorológia. Bp., 1951. 550 lap.

Berényi Dénes—Justyák János: Az étkezési paprika állományéghajlata. FrÉ. 1960. 177—206 lap.

Irodalom:

JUSTYÁK János: dr. Berényi Dénes professzor emlékére. AGD. 1972.

BERNÁTSKY JENŐ (1873—1944)

1873. február 10-én született Versecen (ma Vršac, Jugoszlávia). Tanulmányait Budapesten végezte. A Budapesti Tudományegyetemen szerzett bölcsészdoktori oklevelet, 1896-tól a Magyar Nemzeti Múzeum Növénytarában dolgozott mint díjnok, később mint múzeumi segéd és segédőr működött. 1899-ben növénytanból doktori oklevelet szerzett. Múzeumi működése során 1901-ben külföldi tanulmányutat tett, a Kelet-tenger partvidékén kutatott. 1907. július 26-án a Budapesti Tudományegyetemen az egyszikű növények rendszertanából magántanárrá habilitáltak.

1905-ben megvált a Magyar Nemzeti Múzeumtól, s a Szőlészeti Kísérleti Állomáshoz került, mint adjunktus. Itt 1910-től 1919-ig mint osztályvezető tevékenykedett, később a Gombászati Kísérleti Állomás vezetőjeként dolgozott nyugalomba vonulásáig. A Természettudományi Társulatnak 1925 óta választmányi tagja volt. 1940-től Pesthidegkúton élt, ahol 1944 decemberében önkézzel vetett véget életének.

Bernátsky Jenő a századforduló időszakában a hazai botanika legtermékenyebb, legsokoldalúbb művelője volt. Tudományos cikke először 1897-ben jelent meg. Korábbi művei alapján a vegetációkutatás egyik hazai úttörőjének tekinthető.

Flórakutató munkássága során a meglehetősen elhanyagolt Nyírség felé fordult érdeklődése, de foglalkozott az egész Alföld, különösen a Duna—Tisza köze sziki és fás növényzetével is. Kutatásai során nagyszámú virágos növényt is gyűjtött. Ezek a herbáriumi lapok ma a Természettudományi Múzeum Növénytára gyűjteményeiben vannak. Megfigyeléseiből érdekes következtetéseket vont le az egész Alföld pusztai növényzetének eredetére és általában növényföldrajzi jellemére. Rapaicshoz hasonlóan ő is azt vallja, hogy a fitóhomok pusztai növényzete nem

egyéb mint kultúra okozta formáció, kivételesen a talajban élő mikroszkópikus szervezetek is okozhatják, de sohasem klimatikus formáció. Véleménye szerint az egész Alföld a lombhullató tölgyek övébe tartozik és a lombhullató tölgyek öve az Alföldön sehol sem éri el az alsó határt. Az emberi kultúra vegetációformáló hatását Borbás Vince óta először hangoztatta határozottan. Az Alföld növénygeográfiai hovatartozásáról alkotott nézetét évtizedekkel később részben igazolták a növénycönológiai kutatások. Az Alföldön 60 fás fajt számlált meg, a Deliblátról a *Quercus cerris*, csertölgy, jelenlétét is kimutatta. Adataival és a belőlük levont következtetéseivel cáfolta a Kerner által kimondott faölő alföldi klíma tételt. Vegetációkutató tevékenysége kiterjed szülőföldjének, az Al-Duna-vidéki verseci buziási hegyeknek, a Lokva-hegységnek, valamint a Delibláti kincstári hatalmas homokpuszta növényvilágának tanulmányozására is. Növényföldrajzi és ökológiai megfigyelései úttörő kísérletnek tekinthetők a hazai növénycönológiai kutatások terén.

A növényformációk felosztásáról szóló tanulmányban növényföldrajzi, de gyakorlati irányú rendszerezéssel próbálkozott. E tevékenységével párhuzamosan rendszertani és morfológiai témák is érdekelték, tanulmányai jelentek meg, többek között a *Ruscus-phyllocladium* anatómiai alapon álló morfológiai értelmezéséről a hazai *Polygonatum*-félék rendszertani anatómiájáról.

Amikor Bernátsky Jenő a Szőlészeti Kísérleti Állomáshoz került, tevékenysége mindinkább a gyakorlat felé tolódott el. Foglalkozott a kalapos gombákkal, összefoglalást adott ehető és mérges gombáinkról. Később minden idejét a szőlészet, gyümölcsstermesztés és a növénykórtan területének szentelte. A Természettudományi Társulat összejövetelein előadásokat tartott. Számos a termelők számára hasznos könyvet írt a „Gazdasági Tanácsadó”-sorozatban. Cikkei főként a „Természettudományi Közlöny”, a „Növényvédelem”, a *Borászati Lapok*”, a „Köztelek”, a „Kert”, a „Kertészeti Lapok”, az „Erdészeti Lapok” és a „Földrajzi Közlemények” hasábjain jelentek meg.

Főbb munkái:

A magyar Alföld sziklakó növényzetéről — Über die Halophytenvegetation des Sodabodens im Ungarischen Tieflande, *Annales historico-naturales Musei nationalis hungarici*, 1905. 121—214. lap.

A magyar Alföld fás növényzete. *Klny. Ek. Selmecebánya*, 1914. 52 lap.

A magyar Alföld pusztai és erdei növényzetéről. *FrK.* 1914. 261—277. lap.

Szőlőművelés *Bp.* 1920. 176 lap.

Az ehető gombák gyűjtése, felismerése, konzerválása és mesterséges tenyésztése. *Bp.* 1921. 207 lap.

A veteményes kert. Gyakorlati tanácsadó kisebb konyhakertek művelésére és a kerti vetemények fontosabb betegségei ellen való védekezésre. Bp. 1921. 176 lap.
A gyümölcskertészet elemei különös tekintettel a gyümölcsfák betegségei elleni védekezésre. Bp. 1928. 237 lap.

Bevezetés a növénykórtan elemeibe. A fontosabb gazdasági növények betegségei. Bp. 1929. 320 lap.

Irodalom:

GOMBOCZ Endre: A magyar botanika története, a magyar flóra kutatói. Bp., 1936.

JÁVORKA Sándor: Bernátsky Jenő emlékezete (1873—1945). BK. 1957. 1—2 füz.

BERNOLÁK GÁBOR (1864—1937)

1864. november 14-én született Turdosinban, Árva vármegyében (ma: Turdosin — Csehszlovákia), Szlaniczky Bernolák Gábor és Jablonkai Jabloniczky Zsuzsa gyermekeként. Csekély vagyonnal rendelkező nemesi családból származott, ahol a tanulás, önképzés természetes, sőt kötelező volt. A híres Bernolák elődöknek, köztük a nagy tudású Anton Bernolák püspöknek, a szlovák irodalmi nyelvtan megalkotójának példája feltehetően ott lebegett az ifjú Bernolák-utódok előtt.

Bernolák Gábor családi alapítványú helyen, a Szent Ferenc rendi szerzetnél kezdte tanulmányait, majd a tresztenai katolikus gimnáziumban folytatta. Atyjának korai halála után mint a család egyetlen gyermeke fiatalon átvette a bobrói (Árva vm., ma: Bobrov — Csehszlovákia) nemesi birtok vezetését.

Katonai szolgálatra Budapestre rendelték és leszerelése után itt is maradt. Előbb tisztviselő volt, de a gazdálkodás, főleg a kertészet iránti érdeklődése oly erős volt, hogy 1896-ban Soroksáron kereskedelmi kertészetet alapított.

A kertészet 1897 tavaszán egy 10 m hosszú és 3 m széles, fűtéssel ellátott növényházból és 12 db melegágyi ablakból állt. A természetett virágokat az 1896-ban megnyitott központi vásárcsarnokban értékesítette. A virágárusítás a gazdálkodásnál jövedelmezőbb volt, tekintettel a csekély számú virágkertészre.

Bernolák Gábor felmérve a virágkertészet hazai állapotát, s látva a jelentős virágbehozatalt Németországból, Olaszországból, Ausztriából, — elkezdte az addig külföldről behozott gyöngyvirág, rózsza, orgona és Chrysanthemum hajtátását, termesztését. Ismeretei bővítése céljából 1901-ben németországi tanulmányúton vett részt. A német kertészetek munkamódszereinek, berendezéseinek megismerése után a hajtató növényházakat átalakította és két újabb növényházat épített, melye-

ket melegvíz-fűtéssel látott el. A fentiek mellett 1000 melegágyi ablakot szerzett be. A fejlesztés eredményeként meghonosította hazánkban a gyöngyvirág, orgona, rózsza, jácint, tulipán, cyclámen, Chrysanthemum kereskedelmi méretű hajtatását és termesztését. Az 1902-es Budapesten rendezett I. Nemzetközi Kertészeti Kiállításon bemutatott virágai nagy sikert arattak és a legmagasabb kitüntetéssel, állami aranyéremmel jutalmazták.

Kertészeti tevékenységét az elismerést követően tovább bővítette és hozzálátott a növénymagtermesztéshez is azért, hogy a hajtatáshoz szükséges alapanyagot se kelljen külföldről behozatni. Ebből a célból ismét Németországba utazott tanulmányútra. Hazatérve nagy tervekkel látott munkához és több százezer gyöngyvirágcsírát ültetett ki, és így nemcsak a félkész árut hajtatta, hanem a tenyésztést is maga végezte. A küzdelmes, nagy szakértelmet kívánó, jelentős kockázatot vállaló munkája eredményeként a hajtatásra előkészített gyöngyvirágcsíra külföldről való behozatala is megszűnt, s végleg meghonosította a gyöngyvirágcsíra Magyarországon hajtatását.

Az említett virágok mellett évente 50 000 tulipán- és jácinthagymát ültetett vágási célokra, s ezzel a tömegáru-hajtatást is bevezette. Elsőként foglalkozott a virágkötészethez szükséges finom zöld termesztésével is.

Sokirányú tevékenységére jellemző, hogy felkérésre kertépítést is vállalt, többek között a Műegyetem Trefort udvarát, az Üllői úti Sebészeti Klinika és Orvostani Intézet kertjét — az általa ültetett fák még ma is állnak —, valamint a lágymányosi dohánygyár kertjét építette. Ez a tevékenység azonban rengeteg időt vont el virágkertesztétől így a későbbiekben nem vállalt külső munkákat.

Szakma- és munkaszeretetére, akaraterejére jellemző volt, hogy amikor 1914. augusztus 17-én délután 6 órakor a vihar és a vele együtt érkező ökölnagyságú jégdarabok 15 perc alatt megsemmisítették két évtizedes munkáját, romba döntve növényházait, nem adta fel. Újra kezdte és állami kölcsönrel néhány év alatt újra felépítette híres kertészetét. Életében sokat dolgozott és keveset írt, elméleti munkája nem maradt fenn.

Munkássága elsősorban gyakorlati jellegű volt, ismereteit közvetlenül a teremben hasznosította. Tevékenysége a magyar kereskedelmi virágkertesztet, a virág-hajtatás meghonosítása nagy jelentőségű volt.

Bernolák Gábor aktív tagja volt a Kertészeti Egyesületnek, részt vett kiállításain is, kiállított növényeivel négy állami aranyérmet, számos egyéb díjat, jutalmat nyert és a kertésztet fejlesztésében végzett tevékenységéért gazdasági tanácsos címet kapott. 1923 októberében alapítványt tett a kiválóan tanuló kertészségédek továbbképzésére.

Személyes fájdalma lehetett, hogy gyermekei közül egy sem választotta a kertészkedést élethivatásul, így megöregedve kertésztetét eladta József főhercegnek.

Tiszteletre készítető, küzdelmes munkával eltöltött élet fejeződött be 1937. március 24-én Budapesten.

BERRÁR MIHÁLY (1884—1929)

1884. december 5-én született Tiszaburán, kisbirtokos családból. Középiskolai tanulmányait Aradon végezte, ahol 1902-ben jelesen érettségizett. Ezután Budapesten az Állatorvosi Főiskolára iratkozott be, s 1906-ban állatorvosi oklevelet szerzett. Ezután a Főiskola Élettani Intézetébe került tanársegédnek (1906—1912).

Kutatásai mellett a legújabb ismeretek megszerzésére fordította a legtöbb időt. Erre külföldi tanulmányútjain nyílt a legtöbb lehetőség. 1909 nyarán Németországban és Franciaországban az élettan és a szövettan gyakorlati oktatásának módszertanát tanulmányozta, és megismerkedett e két ország állatorvosi intézeteinek munkájával. A következő esztendőben nyolc hónap alatt Ausztrália kivételével a többi négy kontinensen megfordult. Járt Egyiptomban, Indiában, Kínában, Burmában, Japánban, az Egyesült Államokban és Angliában.

Hazatérve életvegytani kutatásokat végzett, eredményeit hazai és külföldi folyóiratokban tette közzé. Az élet- és szövettan tárgykörében szerzett ismereteit, tapasztalatait később a sebészet gyakorlatában igen jól tudta értékesíteni. Sebészeti és szemészeti témájú dolgozatai — melyekben kutatási eredményeiről adott számot — szakmai körökben élénk visszhangot váltottak ki. 1911-ben állatorvos-doktori címet szerzett. 1912-ben a sebészeti és szemészeti klinika tanársegéde lett.

1917-ben segédtanár lett, majd 1919. október 11-én megbízták a szemészet előadásainak megtartásával. Egy hónappal később pedig szemészeti témából magántanári képesítést szerzett.

1921-ben Plósz Béla nyugdíjazása után a sebészeti és szemészeti tanszék, illetve klinika vezetője lett haláláig. 1921-ben nyilvános rendkívüli tanárrá, majd 1924-

ben nyilvános rendes tanárrá nevezték ki. 1922-ben rendkívüli tagja lett az Országos Állategészségügyi Tanácsnak.

Berrár Mihály alapos tudományos felkészültséggel, s nagy energiával látott hozzá a tanszék fejlesztéséhez. Különösen a szemészet megoldatlan kérdései foglalkoztatták. Azt is feladatának tekintette, hogy a sebészeti kórodát korszerűen átalakítsák és felszereljék. Ezek a munkálatok Berrár tervei szerint 1928-ban megkezdődtek, de azok megvalósulását sajnos már nem érthette meg. 1929. május 26-án Budapesten meghalt.

Berrár munkásságában különös helyet kapott az állatorvosi szemészet. Már a világháborúban e szakterület felé fordult figyelme, amikor az egyik hadikórház állatorvosi részét irányította, ahol megismerkedett a szemészet körébe tartozó legkülönbözőbb kérdésekkel, amelyeket ezután állatorvosi gyakorlatában állandóan bővített, kiegészített mindig újabb és újabb adatokkal. Vizsgálatai alapján a sclerosis gyűrűk eredetének magyarázatát adta meg és a myopia fokának megállapítására szolgáló egyszerű vizsgálati módszert dolgozott ki. Kiemelkedő jelentőségűek a havivakság oktanával foglalkozó kísérletes vizsgálatai. Berrár Mihály nevéhez fűződik hazánkban az állatorvosi szemészet kiművelése.

Gyakorlati ismereteit, kora tudományos színvonalának legmagasabb fokán foglalta össze az állatorvosi sebészetet és szemészetet magába foglaló hétkötetes könyvében, amely „Állatorvosi sebészet I—II” címen jelent meg 1924-ben. E munkája csak megerősíti azt az általános véleményt, hogy Berrár Mihályban a magyarországi állatorvosi szemészet megalapozóját tisztelhetjük. „A havivakság oktanáról” címmel Manninger Rezsővel közösen írt munkája 1928-ban jelent meg.

Kutatási eredményeit cikkekben is közzétette, ezek elsősorban az „Állatorvosi Lapok”-ban és a „Köztelek” hasábjain jelentek meg.

Előadásait hallgatói mindig szívesen s nagy érdeklődéssel követték, mert gazdag gyakorlati és kutatási tapasztalatairól ilyenkor a teljesség igényével számolt be. A sajnos rövid ideig tartó tanári működése alatt a széles látókörű, az élettan és szövettan legújabb ismereteiben is jártas, kiváló kutató, szakterületén neves író, a szemléletesen előadó pedagógus, tudása teljességével szolgálta az állatorvosi oktatás ügyét.

Főbb munkái:

Állatorvosi sebészet I—II. köt. Bp., 1924. 436 és 672 lap.

Irodalom:

— —: Berrár Mihály dr. + Kt. 1929. 43—44. sz.

KOTLÁN Sándor: A magyar állatorvosképzés története (1787—1937). Bp., 1941.

KOVÁCS Gyula—FEHÉR György: Biographia. Elhunyt tanáraink és előadóink életrajza. 1787—1987. Állatorvostudományi Egyetem. Bp., 1986.

BERZEVICZY GERGELY (1763—1822)

Nagy-Lomnicon, Szepes vármegyében született 1763. június 15-én. Szülei apai és anyai ágon egyaránt régi, evangélikus vallású, igen tehetős köznemesek voltak. Apját korán, kilencéves korában elvesztette, helyette édesanyja és anyai nagybátyja, Horváth Imre gondoskodtak neveltetéséről. Elemi iskoláit szülőfalujában, majd közép- és felsőfokú iskoláit Késmárkon, az evangélikus líceumban végezte. Késmárki jogi tanulmányainak befejezése után, 1782-ben joggyakornok lett nagybátyja mellett, s 1783-ban ügyvédi oklevelet szerzett. Minthogy Szepes megyében németül beszéltek, ezért a magyar nyelv alaposabb elsajátítása végett 1783-ban előbb Vay István szabolcsi alispán mellé, majd a pesti Királyi Ítéltáblához helyeztette el nagybátyja joggyakornokként.

Részben tanulmányainak folytatása, részben Európa megismerése céljából mindenképpen külföldre akart utazni. Többszöri kérése után, 1784 őszén végre megkapta az anyai beleegyezést s október 4-én Podmaniczky báróval elindultak Németországba. A protestánsok hagyományos útvonalán haladva a göttingai egyetemre igyekeztek. Berzeviczy két éven át tanult a göttingai egyetemen, ahol a korabeli Európa kimagasló tudósai tanítottak. Anyjához írt levelei arról tanúskodnak, hogy a Németországban látottak—tapasztaltak és az egyetemen tanultak igen nagy hatással voltak a rendkívül fogékony és éles szemű Berzeviczyre. Beutazta Közép- és Észak-Németországot. Mindenütt azt tapasztalta, hogy a falvak és a városok rendezettebbek, az emberek jobban öltözöttek, fejlett az agrárkultúra és az ipar. Behatóan tanulmányozta az intézményeket, gyárakat és a mezőgazdasági üzemeket, de nem hanyagolta el a tudományok és a művészetek világát sem.

Újabb kérések után, 1786 őszén megszerezte édesanyja hozzájárulását egy

nyugat-európai körutazáshoz. Göttingából indult el s Frankfurton keresztül november végén érkezett Párizsba. Három hónapon át tartózkodott itt, a versailles-i királyi udvarban is bemutatták, majd Brüsszelen át Londonba igyekezett. Rendkívül nagy hatást tett rá Anglia fejlettsége, gazdagsága, demokratikus szelleme. Olyan az ország, mint egy jól ápoltság. „A paraszt jó posztóruhában — írta —, gyapjúharisnyában, erős cipőben jár s mindennap tiszta inget vesz.” A falvak határa rendezett és gazdagon termő. Az udvarnál a király és királyné sokáig elbeszélgetett vele. Május végén indult vissza, s 1787 nyarán már Bécsben volt, ahol személyesen adta elő II. Józsefnek nagyvonalú reformelképzeléseit. A császár azonban közömbösen fogadta terveit, ezért Bécsből hazasielt s nagybátyja megszerezte neki a Szepes megyei tiszteletbeli főjegyzőséget. Ambícióit azonban ez sem elégitette ki s néhány hónap múlva, 1788-ban Budára ment, ahol a Helytartótanácsnál helyezkedett el fogalmazóként.

Élénk figyelemmel kísérte a József halálát követő magyar nemzeti és nemesi felbuzdulást, az 1790/91. évi országgyűlés munkáját, behatóan tanulmányozta a korabeli Magyarország legműveltebb közgazdászának, Skerletz Miklósnak haladó szellemű gazdaságfejlesztési elgondolásait. Közben szoros kapcsolatok, barátságok szövödtek közte és a Budán tömörülő művelt politikai gondolkodók s a budai olvasókör között. Egyik főurat helyettesítve, megjelent a pozsonyi országgyűlésen is s alaposan áttanulmányozta a magyar törvényhozás mechanizmusát. II. Lipót halálát követően baráti és eszmetársi kapcsolatok fűzték a magyar jakobinus mozgalom, a Martinovics-féle összeesküvés egyik fontos bázisához. Hajszálon múlt, hogy nem került a letartóztatottak közé. Névtelen röpiratban kelt ki a magyar szellemi élet legjavát sújtó 1795. évi véres megtorlás ellen. A bécsi udvar brutális beavatkozása feldúlta és megrázta; 1795-ben lemondott állásáról s hazament lomnici birtokukra. Átvette a birtok irányítását s a közélet és politika helyett a közgazdasági tanulmányoknak szentelte egész életét. Ez ügyben kelt útra a következő évben Újházy Józseffel. Már az utazás előtt dolgozott első közgazdasági művén, amely Magyarország kereskedelmével és iparával foglalkozott. Valójában azért utaztak Galícián, Lengyelországon át, szárazon és vízen, Németországba, fel egészen Danzigig, hogy a magyar—lengyel kereskedelem, az északra irányuló kivitel bővítésének lehetőségeit tanulmányozzák és elgondolásait ellenőrizze. (Másodjára 1807-ben utazott északra, kizárólag vízen, Varsóig.) Műve még az utazás évében, 1797-ben megjelent.

Amikor 1801-ben meghalt nagybátyja, az evangélikus egyház tiszai egyházkerületének megüresedett felügyelői állásába a nagy műveltségű unokaöccsöt, Berzeviczy Gergelyt egyhangúlag megválasztották. Haláláig aktív részt vállalt az állam által támogatott katolikus egyházzal távolról sem egyenjogú evangélikus egyház irányításában. Több külföldön és Lőcsén megjelent, az egyház helyzetével foglalkozó munkája mellett ő dolgozta ki először az evangélikus egyház szervezeti szabályzatát (1815).

Közgazdasági kutatásai során széles körű levelezést folytatott, az európai tudományos világ számos jeles alakjával kapcsolatba került. Munkássága elismeréseként 1802-ben a göttingai tudós társaság tagjai sorába választotta. Már 1803 körül befejezte, de csak 1806-ban tudta megjelentetni életének egyik főművét, amely a magyarországi parasztság múltbeli és jelenkori helyzetével foglalkozott. Szokatlan nyíltsággal és alaposággal tárta fel a legnagyobb tömegű társadalmi osztály kétségbeejtően nyomorúságos viszonyait. Munkája megjelenése után továbbra is foglalkoztatta az ország közgazdasági állapota, a magyar és az európai—ázsiai külkereskedelem helyzete. 1814-ben újabb külön tanulmányban fejtette ki az északi kereskedelem fejlesztésével kapcsolatos elképzeléseit s munkáját a bécsi kongresszus elé terjesztette. Közben kitartóan dolgozott másik fő művén, a politikai közgazdaságtan elméleti kérdéseit rendszerező s a hazai viszonyokat elemző tanulmányain. Nagyszabású rendszerező és elemző műveit 1818-ra befejezte ugyan, megjelentetésükre azonban csak majdnem száz év múlva, 1902-ben kerülhetett sor, Gaál Jenő gondozásában.

1801-ben kötött házasságából (unokatestvérét, Berzeviczy Terézt vette nőül) született gyermekei — egyetlen fiú kivételével — sorra elhaláloztak. Köszvénye is mind jobban elhatalmasodott, egyre szomorúbb és magányosabb évek következtek. Végül is szívinfarktus váltotta meg 1822. február 23-án a mind nyomasztóbb mindennapok fájdalmaiktól. A kakaslovnici családi sírboltba temették el „mélyen tisztelt édesanyjának oldalára” — tudósította felesége gyászjelentésében.

Tárgyunk szempontjából Berzeviczy Gergely parasztokról írott nézetei a fontosak. Már első művében — alkalmazva Adam Smith elméleti tanait —, a Magyarország kereskedelmét és iparát bénító körülmények, a fennálló feudális gazdasági —társadalmi szisztéma és a ránk nézve hátrányos osztrák vámpolitika együttes hatásának gondos elemzése után foglalkozott a gazdasági élet társadalmi vonatkozásaival is. A nemzetek vagyoniassága, anyagi javai négy társadalmi csoport együttes munkásságán alapulnak. Az „átalakító” és „forgató” osztály alatt ő az iparral és a kereskedelemmel foglalkozó társadalmi csoportokat, míg a „termelők” alatt a földművelést s a hozzá kapcsolódó tevékenységet űzőket értette. Tudta, hogy csak az utóbbiak munkálkodása teremtheti elő — ahogy ő nevezte — „a polgárosult társadalom létezésükéleteinek, az élelmi és kereseti eszközöknek” azt a kívánatos bőséget, hogy — amennyire lehetséges — könnyen, kényelmesen, kellemesen és művelt módon élhessenek a lakosok.

Nyilvánvaló, hogy ezért szentelt külön könyvet a szóban forgó kérdéskörnek. A magyarországi parasztsók állapotáról és természetéről szóló, 1803-ban elkészült kéziratát azonban a cenzúra miatt nem tudta kiadni, ezért letétbe helyezte a Nemzeti Múzeum könyvtárában. Ám kéziratát lemásolták, sokszorosították és terjesztették. Míg végül Máriássy József, Berzeviczy egyik jó barátja a saját felelősségére és címlap nélkül 1806-ban Lőcsén kinyomatta. (Az ellene indított eljárás közben Máriássyt baleset érte és sérüléseibe belehalt.) Könyve előszavában is

hangoztatta Berzeviczy, hogy a következő lapokon „a lakosság legnagyobb részéről lesz szó, mely minden közterhet visel és az országnak alapját képezi általában véve politikailag is, de különösen azért, mivel a magyar királyság földművelő ország. Mindaz tehát, ami erre a lényeges néprétegre vonatkozik, lehetetlen, hogy a közfigyelmet meg ne érdemelje. „Aki a parasztság helyzetével — írta — behatóan foglalkozik, érthető, ha „az emberek ily nagy számának sorsa felkorbácsolja a lelkét.”

Munkáját négy fejezetre tagolta. Az első részben a parasztság keletkezését és fejlődését kutatva, valójában az európai jobbágyság kialakulásának korai szakaszáról adott vázlatos áttekintést. Helyesen kapcsolta össze a kereszténység és a feudalizmus, a birtokadományok és a hűbéri rend együttes jelentkezését. Majd a jogfosztott jobbágyok fokozatos felszabadítását, függőségük fokozatos lazítását tekintette át a XV—XVII. századokban. Az egyetemes történeti folyamatok felvázolása után a parasztok hazai viszonyait vette alapos elemzés alá. A második fejezetben a parasztok állapotáról szólva, előbb a legnépesebb társadalmi osztály kialakulásának történetét követi nyomon a honfoglalástól a XVIII. század végéig terjedően. Jogosan kifogásolta, hogy „történetíróink nem annyira az országnak, mint a királyoknak a történetét, azok örökösödését, viszályait, háborúit, szerzeményeit és a főbb családok sorsát beszélik el” munkáikban. De azt, „hogyan volt az ország belső állapota, melyek a nép jólétének vagy nyomorának okai, miként alakult a lakosok osztályainak egymáshoz való viszonya . . . , ezekről alig emlékeznek meg.”

Berzeviczy mindezt pótolandó, történelmünk általános menetét követve, a vonatkozó törvények, a XVI. századtól felfektetett urbáriumok és az adózási összeírások alapján rajzolta fel parasztnépünk történetének főbb szakaszait. Majd a parasztok korabeli helyzetét vizsgálta, amit előbb a statisztika tényszerű számaival törekedett megvilágítani. Eljárásaiban — ahogy Horváth Róbert statisztikatörténész megállapította — egzakt statisztikai módszereket követett s ezeknek segítségével próbálta megvonni egy egész telkes jobbágy évi jövedelmi mérlegét. Számításai-ból az a megdöbbentő kép tárult fel, hogy a kiadások: a befektetések és az — állami, egyházi és földesúri — adózások értéke jóval magasabb, mint a bevételeké. A jobbágygazdaság jövedelmi mérlege tehát a közgazdaságtan szerint deficit. Ezt a negatív különbözetet a jobbágycsalád csak túlmunkával és önsanyargatással tudja ellensúlyozni. Ezek a nyomasztó körülmények határolják körül a parasztok természetét, amiről a könyv harmadik fejezetében írt Berzeviczy. „Főleg két ok van elhatározó befolyással a parasztok lelkületének alakulására: a súlyos és mindig egyforma munka — írta —, mellyel el lévén foglalva, a másokkal való érintkezéstől elvonatnak, és polgári viszonyaik, melyek között állandó függőségben élnek.” Ebbeli viszonyaikat részletesen elemezve próbálja meg végül kijelölni azokat az utakat, módokat, amelyekkel a lakoságnak a legnépesebb osztályai, „melyet politikai nyelvezetünk méltán „nyomorult nép”-nek nevez,” segíteni lehetne; emel-

ni anyagi helyzetét, megszüntetni társadalmi függőségét, pallérozni erkölcsét és műveltségét. Mindez akkor válik lehetségessé, ha a szolgaságnak azt a szinte rabszolgai állapotát megszüntetjük, amelyek közt a magyarországi parasztok — szemben nyugati társaikkal — ma még élnek.

Berzeviczy Gergely valamennyi munkáját latin és német nyelven írta. Ezméi és gondolatai azonban a feudális rend lebontásának szükségességét s a reformkorban kiszélesedő nemzeti és társadalmi megújulás, tágabban a polgári átalakulás nagy ügyét szolgálták. Tudományos tevékenységével pedig lerakta egy új szaktudomány, a magyar közgazdaságtan alapjait.

Főbb munkái:

De commercio et industria Hungariae. Lőcse, 1797. 225 lap.

Ansichten des asiatisch—europäischen Welthandels nach dem jetzigen Zeitbedürfniss betrachtet. Pest, 1808. 70 lap.

De conditione et indole rusticorum in Hungaria. Lőcse, 1809. 70. lap.

Die Erweiterung des nordischen Handels. Wien, 1814. 32 lap.

Oeconomia Publico Politica etc. 1818. Kiadva: 1902. (Ford. és kiad. Gaál Jenő.) 221, 303 lap.

Tessedik Sámuel és Berzeviczy Gergely: A parasztok állapotáról Magyarországon. (A magyar néprajz klasszikusai.) Bp., 1979. 433 lap.

Irodalom:

GAÁL Jenő: Berzeviczy Gergely élete és művei. Bp., 1902.

HORVÁTH Károly: Berzeviczy Gergely, 1763—1922. Bp., 1911.

ORTUTAY Gyula: Berzeviczy Gergely. Bp., 1960.

HORVÁTH Róbert: Berzeviczy Gergely közgazdasági és népességi tanai. Szeged, 1964.

H: BALÁZS Éva: Berzeviczy Gergely a reformpolitikus (1763—1795). Bp., 1967.

HORVÁTH Róbert: A statisztikai módszer és elmélet kérdései Berzeviczy Gergely műveiben. Bp., 1972.

ZSIGMOND Gábor: Berzeviczy Gergely és Kazinczy Ferenc vitája a parasztok állapotáról Magyarországon. V. 1975. 5. sz.

BERZSENYI-JANOSITS LÁSZLÓ (1903—1982)

1903. szeptember 2-án Fiumében született, ahol apja mint mérnök a magyar tengerészeti hivatal alkalmazottja volt. Budapesten érettségizett, majd 1924-ben a magyaróvári Gazdasági Akadémián szerzett diplomát. Ezután a sorokmajori (Vas m.) és a veszkényi (Sopron m.) bér gazdaságokban dolgozott mint gazdasági gyakornok, illetve segédtsízt. Már itt megpróbálkozott növénynezesítéssel.

1928-ban a Grábner Emil vezette magyaróvári Országos Növénynezesítı Intézethez került, ahol bekapcsolódott az ott folyó kutató-kísérleti munkába. 1935-ben egy másik rangos magyaróvári intézmény munkatársa lett: a Növénytermesztési Kísérleti Állomáson az igazgató, Surányi János szintén kísérleti feladatokkal bízta meg. Két esztendő múlva azonban a Növénynezesítı Intézet új igazgatója, Villax Ödön visszahívta, s Berzsényi-Janosits örömmel tett eleget ennek, mert akkor már véglegesen eldöntötte, hogy a növénynezesítés lesz munkásságának fő célja.

1931-től jelentek meg első cikkei a különböző szaklapokban. A gabonafélék (mindenekelőtt a búza), és a takarmánynövények különböző sajátosságaival foglalkozott ezekben a cikkekben. Első könyve, melyet társszerzőkkel írt, azonban nem a növénynezesítéssel foglalkozik. Az 1935-ben megjelent és még két kiadást megért „Gazdaszámok” című munka a mezőgazdasági gyakorlat szinte minden ágával foglalkozva, 70 számtáblázat közlésével igyekezett segítséget adni a kisbirtokok eredményes gazdálkodásához. 1938-ban a budapesti Tudományegyetemen doktori címet szerzett. Az 1930-as évek végétől sorra láttak napvilágot füzetek formájában a nezesítési kísérletek eredményei. Ezekben az esztendőkbén folytatótt tevékenységével jelentősen hozzájárult a fajtaminősítés kiszélesítéséhez, és az első, országos hatáskörű előkísérletek megindításához.

1941-ben a kolozsvári Növénytermesztési és Növénynezesítési Kísérleti Intézetekhez helyezték mint kísérletügyi főadjunktust. De ezalatt sem szakadt meg kapcsolata Magyaróvárval: mint munkatárs közreműködött Villax Ödön „Növénynezesítés” című könyvének elkészítésében. 1944 végén visszatért Magyaróvárra, ekkor Villax helyettese lett. A háború során a hazai növénynezesítés hatalmas károkat szenvedett. Az újjászervező munkából Berzsényi-Janosits számottevő mértékben kivette a részét.

1949-ben a Növénynezesítı Intézetet megszüntették. Berzsényi-Janosits a fővárosba került és az akkor létrehozott Növénytermesztési és Növénynezesítési Kutatóintézet fajtaminősítı osztályának vezetőjévé nevezték ki. Később ezt az intézetet is átszervezték, s visszament Magyaróvárra, az ottani kísérleti intézethez.

Az 1940-es évek elejétől fordult érdeklődése a kukorica felé, s jelentek meg e témakörben első írásai is. Az 1950-es évek elejétől kukoricaneemesítői tevékenysége kiszélesedett, s érdeklődése középpontjába a hibridkukorica került. 1953-ban 4 általa előállított kukorica-fajtahibrid állami elismerést kapott. Talán legelterjedtebb fajtahibridjét, az Óvári—5-öt 1959-ben mintegy 200 000 kh-on termesztették. Az 1950-es években több kiadásban jelent meg a kukorica fajtaheterózis vetőmagjának előállítását ismertető útmutatója.

1958-ban jelent meg legjelentősebb munkája a „Hibridkukorica”. A hibridkukorica — melynek termesztését az Egyesült Államokban kezdték meg az 1930-as években — egyike a növénynevelés legnagyobb eredményeinek. Az egyik legjelentősebb gazdasági növény termőképességét egy-két évtized alatt nagymértékben sikerült növelni ezen a módon. Ráadásul csökkenteni lehetett a termesztési területet is. Hazánkban 1948-ban kezdődött a fajtahibrid kukorica nevelése. Berzsenyi-Janosits ezzel a könyvével az új módszert és annak eredményeit akarta a magyar mezőgazdaság szakemberei és a mezőgazdaság iránt érdeklődők elé tárni. Erre nagy szükség is volt, hiszen 10 esztendővel korábban még az egyetemi hallgatók sem hallottak róla. Munkája úttörő jellegű volt, hiszen a tárgykörben addig magyarul csak egy riportszerű kiadvány látott napvilágot.

1959-ben átszervezték a kukoricanevelést, Berzsenyi-Janositsot Keszthelyre helyezték át a dunántúli központi hibridkukorica-nevelő telepre. Itt megszervezte a beltenyésztéses hibridkukorica nevelését. Ennek eredményeként a Keszthelyi—22 elnevezésű, kétszeres keresztezésű silókukorica hibridje 1962-ben állami elismerést kapott, s a 70-es évek végéig az ország legjobb silókukoricájának számított. Másik számottevő alkotása a korai érésű Georgikon—250 és a Georgikon—302 hibridek, melyek nemcsak itthon, hanem 1969-ben az NDK-ban is állami elismerésben részesültek.

1969-ben nyugdíjazták, kukoricanevelő tevékenységéért 1970-ben Állami Díjjal tüntették ki. 1982. április 17-én halt meg Keszthelyen.

20 önálló, illetve társszerzős könyve és füzetformájú kiadványa látott napvilágot. Mintegy 70 szakcikke jelent meg a külföldi és hazai folyóiratok — elsősorban a „Köztelek”, a „Magyar Mezőgazdaság, a „Növénytermelés”, az „MTA Agrártudományok Osztálya Közleményei” és az „Acta Agronomica” — lapjain. Szervezője, majd 1956—1962 között vezetője volt a Kukoricanevelési Témakollektívának. Ugyancsak ő szervezte meg 1966-ban Magyarország és az NDK között a kukoricanevelési együttműködést. Elmúlt hatvanéves, amikor felsőfokú nyelvvizsgát tett német és angol nyelvből.

Ars poeticának is tekinthető Berzsenyi-Janosits Lászlónak saját szakirodalmi tevékenységéről vallott nézete, amit a „Hibridkukorica” című munkája előszavában írt: „... arra törekedtem, hogy közérthetőség mellett a szakmában képzett olvasók igényeit is kielégítsem. Az érthetőség kedvéért néhány problémát egysze-

rűbbnek tüntettem fel, mint ahogyan az a valóságban mutatkozik, de mindig arra törekedtem, hogy ez az egyszerűsítés ne menjen a szakszerűség rovására.”

Főbb munkái:

Útmutató a kukorica fajtaheterózis vetőmagjának előállítására. Bp., 1951.

Magyarország kukoricatermesztése. Bp., 1955.

A hibridkukorica. Bp., 1958. 153 lap.

Galgóczy Miklós—Berzsenyi-Janosits László—Rázsó Imre: Gazdaszámok, Magyaróvár, 1935.

Berzsenyi-Janosits László—Gonda Béla—Nádudvari Sándor—Virágh István: A kukorica termesztése. Bp., 1956. 304 lap.

Irodalom:

BÓCSA Iván: Berzsenyi-Janosits László 1903—1982. Nt. 1982.

BESZÉDES JÓZSEF (1787—1852)

A parasztszülőktől származó Beszédes 1787. február 13-án Dunaföldváron született. Alsófokú iskolái után Szegeden (1800-tól) és Temesváron (1804-ben) ún. „rajzoló” (műszaki, építészeti és térképrajzoló) iskolákban tanult, majd 1805-ben az egri papnevelde növendéke lett, de egy év után abbahagyta tanulmányait. Ezután elvégezte a pesti Mérnöki Intézetet (Institutum Geometricum), 1811-ben a Sárvízi Társulathoz gyakornokként, rajzolóként dolgozott, s két év letelte után kapott mérnöki oklevelet és mérnöki kinevezést. A csekély fizetés miatt megvált a társulattól és hg. Esterházy Károlynál lett uradalmi alkalmazott, több dunántúli megyében mocsarak lecsapolását, patakok szabályozását, vízimalmok építését irányította.

1816-ban visszatért a társulathoz, s három év múlva elkészítette a Sárvíz, a Sió és a Kapos folyók menti mocsarak lecsapolásának terveit. 1819-ben a pesti egyetemen filozófiai doktori címet szerzett. 1820—26 között irányította befejezéséig a Sárvíz csatorna építését. Ezzel a Kapos 176 km-es szakaszán 2 tonnás uszályok is közlekedhettek, a Sárvíz pedig Székesfehérvárig hajózható lett ugyancsak 176 km hosszan, 5—10 tonnás uszályok számára. A két folyó csatornájának elkészültével csaknem 120 000 kh-t ármentesítettek. A Sió balatoni szakaszának szabályozásával, a tó vízszintjének csökkentésével újabb mintegy 20 000 kh terület vált megművelhetővé. Az ármentesítéssel egy időben a Dunának Fadd és Baja közötti szakaszán 21 km hosszú árvízvédelmi töltést is építettek, mely az első nagyobb szabású dunai védővonal volt. Időközben (1817) elkészítette a Fertő tó és a Hanság lecsapolásának, a Rába szabályozásának terveit is, de ezek csak egy évtized múlva kerültek Vas vármegye közgyűlése elé. Ebben a tervben alkalmazta először később híressé vált, a „víz félreszorítása”

elnevezésű elvét, ami alatt azt értette, hogy a vizet nem szabad a völgy legmélyében fekvő részére beengedni, mert onnan azt nehéz kiemelni, hanem a völgy oldalán kell végigvinni. Pénzügyi nehézségek miatt a Fertő—Hanság—Rába-program nem valósult meg.

Beszédes tevékenységére Széchenyi István is felfigyelt. Széchenyinek Magyarország gazdasági fejlődése érdekében kialakított elképzelései között fontos szerepet játszott a vízrendezések következtében a mezőgazdasági művelésre alkalmas területek kialakítása, s a kereskedelem vízi úton történő fellendítése. A gőzhajók megjelenése alaposan megrövidítette a magyar gabona- és gyapjúkivitel útját, s a nyersanyagok behozatalát. Széchenyi legfontosabbnak a Duna hajózhatóvá tételét tartotta egészen a Fekete-tengerig, ám ehhez az Al-Duna és a Vaskapu szabályozására volt szükség. Első al-dunai útjára magával vitte Beszédest, de nem értettek szót. Nemcsak emberileg volt közöttük ellentét, hanem Beszédes felületes véleményalkotása miatt is. Számításai pontatlanok voltak, a költségeket nem reálistan, túl alacsonyan határozta meg, s lebecsülte a meder kiépítésének nehézségeit. Ezért Vásárhelyi Pál, a kor másik neves vízmérnöke élesen bírálta. Széchenyi megváltoztatta korábbi tervét: nem Beszédest, hanem Vásárhelyit bízta meg az al-dunai szabályozások irányításával.

Beszédes ezután 1831-ben elkészítette a Fehér-Körös csatorna tervét. Ugyanebben az esztendőben választották a Magyar Tudós Társaság (a Magyar Tudományos Akadémia elődje) tagjává, elismerve addigi elméleti és gyakorlati tevékenységét. A Nádor-csatornának is nevezett Fehér-Körös csatorna építési munkálatait 1834—1840 között irányította.

Ez utóbbival összhangban építették meg Beszédes tervei alapján az Arad megyei malomcsatornát is. A megye vezetése annyira elégedett volt munkájával, hogy az uralkodótól nemességet kért számára. Ezt nem kapta meg, de Arad megye a parasztszármazású Beszédest táblabírájává választotta.

Elképzelései voltak a Tisza szabályozásával kapcsolatban is, a Felső-Tiszán az átmetszéssel történő átalakítást javasolta, de terveivel érdemben nem foglalkoztak. 1836-ban kezdett hozzá legnagyobb szabású elképzelése terveinek elkészítéséhez. Graz és Kolozsvár között kívánt csatornát építeni. Elképzelései szerint a vízi út Gratztól indulva a Murán keresztül jutott volna a Balatonba, innen a Sión keresztül érte volna el a Dunát. Dunaharasztnál folytatódva Ócsa, Kerekegyháza, Orgovány, Kiskunfélegyháza térségében haladva Csongrádnál jutott volna el a Tiszához. Közben egy mellékág Szeged felé vezetett volna. A Tiszától a Körösön át Arad—Nagyvárad—Kolozsvár lett volna a befejező szakasz. Itt két mellékágat is tervezett, az egyiket Debrecen irányában, a másikat Arad és Versec között. A nagyszabású terv szerint a főágban mindössze 220 km mesterséges medret kellett volna ásni. Ha elképzelései megvalósultak volna, Beszédes számításai szerint a Dunántúlon 400 000, a Tiszántúlon másfél millió kh területet lehetett volna ármentesíteni. A terv kivihetőségét illetően megoszlottak a vélemények. Többek szerint

Beszédes „nagyvonalúan” képzelte el a vízi utat, nem végzett mindenre kiterjedő felméréseket.

Mivel belátta, hogy e nagyszabású elképzelés megvalósítása egyszerre nem lehetséges, elkészítette a tervezett vízi út egy szakaszának némileg módosított változatát, a Duna—Tisza csatorna tervét. E szerint — eltérve korábbi és majdani ötletektől — nem a két folyó közötti legkeskenyebb szakaszon, nyugat—keleti irányban, hanem Budapest és Szeged között kívánta vezetni a vízi utat. Tervezett a Duna—Tisza közén egy mellékcsatornát is Bölske és Csongrád között. A terv először elismerést aratott. 1839-ben Duna—Tisza Csatorna Társaság alakult, a következő esztendőben pedig az országgyűlés különböző kedvezményeket biztosított a csatornát majd megépítő és üzemeltető társaságnak. A terv azonban csak terv maradt, s lassan feledésbe merült. Ehhez hozzájárult Vásárhelyi kritikája, aki ismét irreálisnak ítélte Beszédes elképzelését. E tervbe Beszédes saját tőkáját is beleölte, elszegényedett és a kudarc is letörte. Készített még ugyan terveket, így az Ipoly szabályozására, és egy Duna—Balaton csatorna építésére, de ezekre megbízást nem kapott, javaslatai elkallódtak. Az 1840-es évek második felében vasútépítéssel is foglalkozott, mint igazgató főmérnök 1848-ig ő vezette a Bécs—Pest közötti vasútvonal építését. 1852. február 28-án halt meg Dunaföldváron.

Beszédes — Vásárhelyi után — a reformkor legjelentősebb vízmérnöke volt. De nem csak folyószabályozással foglalkozott. Fontosnak tekintette a vízierő hasznosítását is. Volt olyan — sokak által tudománytalannak tekintett — elképzelése is, hogy hegyvidékeken tárolják a síkságok vízszükségletét, illetve csatornákon juttassák azt oda. Erőteljesen népszerűsítette az öntözés jelentőségét, mint a víz felhasználásának újabb, hasznot hajtó lehetőségét.

Beszédest foglalkoztatta — Vedres József munkásságát folytatva — a magyar műszaki irodalom és műszaki nyelv megeremtésének ügye is. Nagyszabású könyvet készült írni „Magyarország Hydrotechnikája” címmel, melyben a hazai vízépítés állapotát és feladatait kívánta kifejteni. Sajnos csak a vázlatig, a főbb elképzelések papírra vetéséig jutott el. Stílusa ugyan elmaradt Vásárhelyi írásainak tudományos színvonalától, de ő egyszerűbb írásmódjával a szélesebb közvélemény érdeklődését kívánta felkelteni a vízépítészet iránt.

Több ízben foglalkozott a hazai mérnökképzés helyzetével is, rámutatva annak hiányosságaira. Hangsúlyozta a gyakorlati képzés fontosságát. Írt az elmélet („theória”) és a gyakorlat („praxis”) viszonyáról. Véleménye szerint a gyakorlat nem árthat az elméletnek, de a „theória” önmagában tévutakra viheti a tervezőt.

Térképeit az Országos Széchényi Könyvtárban, az Országos Levéltárban és a megyei levéltárakban őrzik. Írásai a „Tudományos Gyűjtemény”-ben (1830—31, 1837, 1839), a „Társalkodó”-ban (1836—37), a „Századunk”-ban (1839—40) és a „Hírnök”-ben (1842) jelentek meg.

Beszédes József azt vallotta, hogy a víz egyike legfontosabb gazdasági kincseinknek, melynek lehető legteljesebb hasznosítására kell törekedni. Erről így írt: Ahogy

„háza udvaráról ne ereszd ki az esővizet, vagy hó levét, míg nem használtad, úgy határodból, vármegyéből, országodból használatlanul a vizet ki ne bocsásd, mert az ingyen az Isten becses ajándéka”.

Főbb munkái:

Mappa regulationen fluviorum Sárvíz, Kapos et Sió ostiique lacus Balaton cum exsiccata his adjacente, antea inundata regione, sublatam item ope transectionum, et aggerum Danubii in fluvium Sárvíz regurgitationem . . . ab anno 1811 ad 1825 peractam exhibens. Pesthini, 1825. 14 lap. Magyar—latin magyarító szöveggel. (Térkép.)

Kolozsvártól Grétzig hajózható országos nagy csatorna tervének és a földszin 's folyóvízágy ótalmi elvének rövid előadása. Pesth, 1839. 70 lap.

Mérnöki irányzatok. Pesth, 1843. 175 lap.

Duna—tiszai hajózható csatornáról. Pesth, 1844. 37 lap.

Irodalom:

FODOR Ferenc: Beszédes József. VK. 1952. 2. sz.

KÁROLYI Zsigmond: A vízhasznosítás, vízepítés és vízgazdálkodás története Magyarországon. Bp., 1960.

LÁSZLÓ Ferenc: Beszédes József, a reformkor kiváló vízmérnöke. Vg. 1963. 1. sz.

BEYTHE ANDRÁS (1564—1599?)

A magyar reformáció kezdeteitől sokat tett a tudományok és az irodalom anyanyelvi művelése érdekében. A Luther vagy Kálvin hitét hirdető prédikátorok eszményképe a babonáktól, tévhitektől mentes, ésszerűen és kritikusan gondolkodó, a világ dolgait lehetőleg jól ismerő ember volt. Ennek az eszménynek a megvalósítása érdekében a reformátor lelkészek nálunk is iskolákat alapítottak, hogy ott, alapfokon írásra, olvasásra, az anyanyelvre átültetett Biblia elmélyült ismeretére, következő fokon pedig a metafizika elveire — ide tartoztak a fizika, a geometria és az asztronómia is — megtanítsák a gyermekeket. A falusi, mezővárosi iskolák az oktatáshoz ábécés könyvek, grammatikák, szótárak, katekizmusok, énekeskönyvek és más tankönyvek nagy példányszámú kiadását és terjesztését is szükségessé tették. A reformátorok mindenki kezébe könyvet akartak adni, az egész gyülekezettel olvastatni akarták a Szentírást. A protestáns műveltség három bástyáját így a templom, az iskola és a nyomda alkotta.

A Beythe család előnevéből kitűnőleg Kő helységeből, Baranya vármegyéből származó nemesi nemzetség volt. Ezt a vidéket 1544 és 1551 között Sztárai Mihály térítette Luther hitére, hogy tanítványa, Szegedi Kis István 1554-ben már a kálvini irányzathoz csatlakoztassa egész Baranyát, mint a szuperintendencia első elnöke. A török ekkor már több mint egy évtizede hódoltsága alá hajtotta a vármegye népét, a nemesi kiváltságokat pedig éppúgy nem akarta figyelembe venni, mint a protestáns papok szabadságát. Baranya nemességének ott kellett hagynia házáat, birtokait és tömegesen menekült a Dunántúl királyi fennhatóság alatt maradt északnyugati felébe, nincstelensége miatt gazdag protestáns főurak szolgálatába állva próbálta biztosítani megélhetését.

Így történhetett ez Beythe Istvánnal, Beythe András édesatyjával is. Életéből csak egyes epizódok ismeretesek. Gulyás Pál kutatásai szerint 1556-ban a szigetközi Héderváron, 1559-től pedig Alsólendván volt rektor és tanító. 1576-ban került a Batthyány család németújvári (ma: Güssing, Vas m.) várkastélyához, mint Batthyány Boldizsár prédikátora. A főúr támogatásával 1582-ben Németújváron kezdte meg működését a Laibachból (ma: Ljubljana, Jugoszlávia) menekült Johannes Manlius mester könyvnyomdája. A helyi prédikátor nála jelentette meg „Korozyeni Tudomannak revid Summaya az tíz parancholatrol, Evangeliomrol, imadsagrol” című kis oktatókönyvét mindjárt 1582-ben, majd két évvel később „Az Evangeliomok magyarázatii kiket az korozyeni gyöleközetben eztendő által zoktak praedikállani” című művét. A németújvári udvar messze földről vonzotta

a neves művészeket, tudósokat. A bécsi udvarban Batthyány mint királyi főpohárnokmester rangot elnyert főúr gyakran megfordult, itt találkozott Carolus Clusius — eredeti nevén Charles de l' Ecluse — császári főkertésszel, a híres botanikussal. A nagyúr meghívta dunántúli birtokaira, ahol a külhoni kertész értő barátira lelt a szenvedélyesen fűvészkedő Beythe Istvánban. A prédikátor megtanította vendégét a növényi „törzsek” (stirpes) magyar neveire is. Így jelent meg Christophor Plantini könyvnyomtató műhelyében, Antwerpenben, 1583-ban Clusiusnak a Pannóniában, Ausztriában és szomszédos egyéb tartományokban megfigyelt ritka növényfajtákat bemutató négykötetes könyve. Ennek végén közölt egy latin—magyar szójegyzéket is, ami kétségtelenül Beythe István fáradozásainak a gyümölcse. Ez a ritka szép, bibliapapíron és -betűkkel nyomtatott, sok-sok növény rézbe metszett képével díszített könyv az első Magyarországról szóló botanikai munka és mint ilyen, korszakalkotó jelentőségű. Beythe István jelentős érdemeket szerzett Clusiusnak az 1601-ben írt művének — *Fungorum in Pannoniis observatorum brevis historia* — az előkészítésében is. A mikológiát — vagyis gombatant — megteremtő alpműhöz ugyancsak Beythe István adta meg a nyugat-magyarországi gombák magyar neveit.

Beythe András 1564-ben Sárovarott született — ekkoriban ugyanis apja a Nádasdyak udvarában tartózkodott. Ifjúsága a művelt prédikátor apa bűvkörében telt el. Így nem meglepő, hogy atyjától nem csupán lelkészi hivatását, hanem a fűvészkedés iránt érzett szenvedélyét is „örökölte”. Esperes volt Surányban és talán Körmenten is, 1591. június 2-án részt vett a csepregi hitvitában. Gulyás Pál kiderítette, hogy nem apja, hanem ő írta az „*Encomium ubiquisticum*” című gyalázkodó hitvitázó írást, amelyet később kénytelen volt visszavonni.

Fő munkája a „*Fives Könüv, Fiveknek és Fáknak nevoükröl, természetökröl es hasznokrul irattatot es szöröztetöt Mag'ar nyelvön az fö Doctoroknak es természet tudo orvosoknak, Dioscoridesnek es Matthiolusnak böls irasokbul Beythe András által*” címet kapta és Németújvárott 1595. március 16-án jelent meg. Mennyire szerény kis munka ez Carolus Clusius csodaszép kiállítású, vaskos monográfiájához képest! Nem szabad azonban elfelejtenünk, hogy Clusius műve egy gazdag, békés országban, a könyvnyomtatás európai fellegvárában jelent meg, ez pedig egy idegen elnyomóktól sanyargatott ország hivatalosan üldözött egyházának a szerény lehetőségei között született meg, szedett-vedett betűkkel, néhány oldalnyi terjedelemben — de magyarul. A szerző, ahogy magát bemutatja: „Beythe András, az Nimet uyvari köröztzyeni gyöleközetnek alazatos szolgálai es Istennek titkos dolgainak meltatlan safara”. Könyvét a „Magyar Nemzetből valo Köröztzyen olvasónak” ajánlotta, azzal hogy „De bizonyara en ezt ez könyvet reghi fey es iambor thudos Doctorok irasanak olvasasa utan irtam, kiknek irasokbul En ISTEN által tanultamis”. A könyv belső borítóján pedig az a bölcs tanítás köszönti az olvasót: „Tiztöillyed az Orvost az szikseghert”. A műben 278 címszót számoltunk össze — vadon termő és gyümölcsfákat, mint a „tölyfa”, „sárfüz”, „körtvely-

fa”, „szederfa”, bokrokat, mint a „mogyorófa”, „kökeny” és kerti növényeket, mint a bab, lencse, borsó, fejes káposzta, répa, retek, len, sáfrány, bojtorján, borostyán. A közönséges gabonaféléket, valamint a vadnövényeket nem tárgyalja. Minden egyes növényről megadja a magyar és a latin nevét, ismerteti fajtáit, „természetét” és hasznosíthatóságát. De álljon itt inkább egyetlen példa az első Magyarországon megjelent, magyar nyelvű botanikai munkából:

„Kek liliumnak nevezety: Deiakul neve Iris az egyh szivarvannak hasonlatossagatul. Magyarul: kek lilium. Es ket fele. Eggyk Kerty, az masik mezey, melynek kisebb levely es az gyökereiji vekonybak. Termeszety: Meleghitö es szarazto természetü. Hasznay: Hurut ellen hasznos. Mindenfele kiuzodo betegsegök ellen haznal. Kigyoharapas, hasfolyas, görcs, rokkanas, retteges ellenis io. Ha borban adod meginnya, havi betegsegöt eltavoztat.

Beythe András feltehetőleg 1599-ben halt meg, későbbi utalás ugyanis nincsen rá a jelenlegi ismeretek szerint.

Főbb munkái:

Rariorum Stirpium, per Pannoniam, Austriam et vicinas quosdam Provincias observatarum Historia. Antwerpen, 1583. (Carolus Clusius-Atrebatis műve, Beythe István szójegyzékével.)

Fives Könüv Fiveknek es Faknak nevökröl, természetökröl es haznokrul irattatot es szöröztetöt Mag'ar nyelvön az fö Doctoroknak és természet tudo orvosoknak Dioscoridesnek es Matthiolusnak bölts irasokbul Beythe Andras által. Nimet Uyvarat, 16. Marty 1595. Esztendöben. 136 lev.

Irodalom:

TOLNAI V.: Növénynevek. Beythe András feljegyzései. MNy. 1900. 361 lap.
GOMBOCZ Zoltán: A magyar botanika története. Bp., 1936.

BEZERÉDJ PÁL (1840—1918)

Sopronban 1840. március 17-én született. Apja Sopron vármegye főjegyzője, anyja Murray Everilda grófnő, nagybátyja pedig Bezerédj István volt, aki jobbágyait már 1848 előtt felszabadította, és nemes ember létére önként adót fizetett. Birtokán nagybátyja számtalan eperfát ültetett, hogy a selyemhernyó-tenyésztést népszerűsítse. Evégből selyemgombolyító- és selyemszövő telepet létesített. Ezeket Bezerédj Pál örökölte, aki iskoláit Sopronban kezdte, majd tanulmányait a Mária Terézia által 1749-ben alapított bécsi Collegium Theresianumban folytatta, és a bajorországi Weihenstefanban gazdasági felsőbb tanintézeti oklevelet szerzett.

Gazdasági gyakorlatra Károlyi Lajos tótmegyeri és főként nagybátyjának hidjai (Tolna vm.) birtokára ment Bezerédj Pál, itt figyelt fel a selyemhernyó-

tenyésztés hasznosságára. A gyakorlati idő eltelte után újabb ismeretszerzés végett is külföldre utazott. Hat évig Párizsban lakott, ez alatt az idő alatt bejárta Francia-, Olasz- és Németországot, de más európai államokban is megfordult. Mivel családi hagyományok fűzték a selyemhernyó-tenyésztéshez, külföldi útjain tanulmányozta mindazt, ami a selyemhernyó-tenyésztés és a selyemipar körébe vág. Meggyőződése volt, hogy megvannak Magyarországon az egykor virágzó, de akkoriban már hanyatló selyemhernyó-tenyésztésnek a feltételei. Az olaszországi Turinban meglátogatta Kossuth Lajost, aki lelkére kötötte: „fiam, odahaza csináljatok ipar-indusztriát”.

1879-ben tért haza. Kemény Gábor földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszter, ismerve a selyemipar iránti érdeklődését, felkérte, hogy vállalja el a selyemhernyó-tenyésztés újabb hazai meghonosítását. Ő ezt a megbízást fizetés nélkül és azzal a kikötéssel vállalta csak el, ha szabad kezet kap, még készpénzkie-

dásainak megtérítésére sem tartott igényt. Kikötéseit a miniszter elfogadta, így Bezerédj 1880-ban a magyar selyemhernyó-tenyésztés emelésére kiküldött miniszteri meghatalmazott lett.

Bezerédj működése előtt már voltak Magyarországon nyomai a selyemhernyó-tenyésztésnek. 1680 körül egy Passardi János Péter nevű bevándorolt olasz a Baranya megyei Pellérdén és környékén Olaszországból hozatott eperfákat ültetett, és a gubótermés feldolgozására selyemfonodát és selyemszövődét alapított, fiai azonban megszüntették az üzemet. Utóbb a törököktől visszafoglalt Temesi Bánság területén 1718-tól kezdve az állam ültetett eperfákat, spanyol és olasz munkásokat telepített le, hogy a néppel megismertesse a selyemhernyó-tenyésztés és a gubófeldolgozás módját. Ebben Mercy Claudius délvidéki kormányzó nagy érdemeket szerzett. Az 1737. évben kezdődött újabb török háború azután megakasztotta a szépen indult fejlődést. Mária Terézia az ország déli részén Baranya, Verőce és Szerém vármegyékben, valamint az egykori határőrvidéken kívánta a selyemhernyó-tenyésztést meghonosítani. Rendeletére a közutak mentét eperfákkal ültették be, és több helyen selyemfonodát létesítettek. Ezekben Olaszországból hozatott munkások tanították a selyemgombolyítást. A királynőnek az ország közgazdasági fellendülésére irányuló törekvései során 1765-ben Eszéken országos selyemtenyésztési felügyelőséget szerveztek. II. József szintén pártolta a selyemhernyó-tenyésztést, de az 1788. évi török háború ennek fejlődését ismét visszavetette. Az ügy azonban nem került le a napirendről.

Széchenyi István Sopron vármegyében, Bezerédj István pedig Tolna vármegyében selyemhernyó-tenyésztési egyesületet alapított. Széchenyi Cenken, Bezerédj Hidján sok ezer eperfa ültetésével alapozta meg az újabb hazai selyemhernyó-tenyésztést. E fejlődés láttán a helytartótanács a bécsi Hoffmannsthal cégnek engedélyt adott a gubók beváltására. A nyersselyem árának folytonos hullámzása miatt azonban a gubókért olyan alacsony árat kaptak a tenyésztők, amely elvette a kedvüket a további munkától. Akkoriban nálunk, akárcsak Európa más országaiban is, a hernyóállományokban a szemcsekór (franciául: pebrine) nevű betegség pusztított, amelynek kórokozóját Pasteur fedezte fel. E baj tömeges fellépte következtében Magyarországon az 1850-es évek végén gyakorlatilag megszűnt a selyemhernyó-tenyésztés.

Az 1867. évi osztrák—magyar kiegyezés után Magyarországon újra meg kívánták honosítani a selyemhernyó-tenyésztést. Szekszárdon evégből országos felügyelőséget és kisebb fonodát állítottak fel. A selyemhernyó-tenyésztés újabb fejlesztésére nem kevés pénzt áldoztak. 1879-ben mégis alig száz tenyésztő volt az országban úgyannyira, hogy az 1880. évi állami költségvetés képviselőházi tárgyalásakor a pénzügyi bizottságban javasolták, hogy a selyemészet érdekében mellőzzenek minden további állami kiadást.

Az 1879. évi székesfehérvári II. országos gazdakongresszus alkalmából rendezett kiállításon többek között hidjai nyersselymet és selyemkelméket is bemutatnak,

továbbá a hidjai selyemhernyó-tenyésztést és szövést ismertető füzetet osztottak ki. Ebből Kemény Gábor földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszter is kapott példányt, aki ezután felvette a kapcsolatot Bezerédj Pállal. Ennek folytán Bezerédj 1880. február 16-i kelettel emlékiratot készített a miniszter számára a magyarországi selyemhernyó-tenyésztés állapotáról és lehetséges jövőjéről. Ebben alapvető feltételnek tekintette, hogy elegendő eperfalevél álljon a tenyésztőknek díjtalanul rendelkezésre. Fontosnak tartotta a tenyésztőknek egészséges selymértékekkel való ellátását, a szakismeretek terjesztését és a termelt gubóknak megfelelő áron való értékesítését is. Ezek után a miniszter döntésének értelmében Bezerédj mint a hazai selyemhernyó-tenyésztés emelésére kiküldött miniszteri meghatalmazott a tenyésztés és a selyemipar fejlesztése végett minden intézkedést az állami költségvetés keretében önállóan intézhetett.

Bezerédj Pál 1880. március 2-án vette át az országos felügyelőséget Szekszárdon. Munkáját azzal kezdte, hogy az országban meglátogatta mindazokat a községeket, ahol előzően már volt selyemhernyó-tenyésztés, hogy visszaszerezze a tenyésztők bizalmát. Találkozott olyanokkal is, akik az alacsony beváltási ár miatt gubóikat inkább megtartották, s ezek tönkrementek. A már fel nem használható gubókat Bezerédj a sajátjából teljes árban kifizette.

Következő lépései voltak: az eperfaállomány szaporításának megoldása, az Isonzo melletti Görzben (olaszul: Gorizia) működött selyemtermelési kísérleti állomás vezetőjének, Bolle Jánosnak közreműködésével a szakismereteknek írásbeli terjesztése, jobbra tanítóknak a görzi selyemtermelési tanfolyamra való kiküldése, Szekszárdon egészséges peték nyerése céljából az ún. rekeszpetéztetés bevezetése. Ez a módszer lehetővé tette a petéző pillepároknek egyenkénti mikroszkópos vizsgálatát és a szemcsekóros példányok kiszűrését.

A kormánynál Bezerédj eszközölte ki a selyemtenyésztés védelméről szóló 1885: XXV. törvénycikk országgyűlési kezdeményezését, amely törvény a selyempeték előállítását, forgalmát, a selyemgubók termelését az állam kizárólagos feladatkörébe utalta. A hazai selyemtermelés egész üzemi szervezete állami volt, de a tenyésztők egyénileg termelték a selyemgubókat. Ugyancsak ösztönző szerepe volt az 1894: XII. törvénycikk eperfaültetési részének megalkotásában is.

Külföldi szakértők szerint a magyarországi éghajlatnak és a itteni eperfalevél jó tápértékének tulajdonítható a magyar selyem kiváló minősége. Erre a kedvező adottságra építette fel Bezerédj a selyemfonodák hálózatát. Telephelyeik Pancsova, Tolna, Győr, Újvidék, Komárom, Törökkanizsa, Mohács, Békéscsaba és Lugos helységekben voltak, közülük egyeseket külföldi cégeknek bérbe adott.

Bezerédj Pál a selyemhernyó-tenyésztés fejlesztése ügyében hatalmas propagandát fejtett ki. Szerinte az országban évenként sok ezernyi, a hazai nemzetiségi nyelvek mindegyikén megírt és jó ábrákkal ellátott útmutatót és naptárt osztatott szét. A tenyésztési kedv fenntartását célozta, hogy a milánói selyemárak 1905. és 1907. évi esésének ellenére a tenyésztők továbbra is méltányos összegű gubóbeváltási

pénzt kaptak. A selyemtenyésztő községekben, számos iskolában és a tanítóképzőkben erre a célra kiképzett szakértők a selyemhernyó-nevelési és eperfatenyésztési ismereteikről előadásokat tartottak vetített képek bemutatásával. Itt jegyezzük meg, hogy a Mezőgazdasági Múzeum selyemtermelési kiállítási részlege 1907-ben Bezerédj útmutatása szerint készült.

Bezerédj a felügyelőség összes kiadásait az eleinte 6000, majd 12 000 és később évi 30 000 korona állami támogatásból, a tenyésztőknek kifizetett gubóvételár és az eladott selyem ára közötti különbözetből, vagyis elsősorban a tolnai fonoda üzleti feleslegéből és a bérbeadott fonodák béréből fedezte. A magányos selyemgyári munkásnők részére otthonokat állított fel; ezek 1910-ben Tolnán, 1911-ben Győrött, 1913-ban Komáromban, 1914-ben Újvidéken és Lugoson nyitak meg. Törekvéseinek előmozdítására rokonszenves egyéniségével, lebilincselő modorával és imponáló érveivel számos közigazgatási, egyházi és közoktatásügyi hatóság támogatását vehette igénybe.

Bezerédj működése idején selymesztünknek az ország közgazdasági életében komoly súlya volt. Az évi gubótermést negyedszázad alatt 2500 kg-ról 2 millió kg-ra emelte. Jelentős új termelési ággal, számos selyemipari létesítménnyel gazdagította az országot. A szép színű, fényű, kiváló szálerősségű és rugalmasságú magyar fonott selyemkészítményeket 1890-ben Bécsben, 1894-ben Lyonban, 1900-ban Párizsban, 1904-ben Saint Louis-ban és 1906-ban Milánóban Grand Prix-vel jutalmazták.

A Magyar Tudományos Akadémia Bezerédj Pált működése kiemelkedő közgazdasági jelentőségének elismeréséül 1900-ban a Wahrmann-díj aranyérmével tüntette ki, de ő a díj pénzértékét az Akadémiának köszönettel visszaadta. (Érdekes, hogy a selyemhernyó-tenyésztés fő hazai fejlesztőjét tüntették ki az Akadémia Wahrmann-díjával, holott Csengery Antallal együtt Wahrmann Mór volt az, aki annak idején a parlament pénzügyi bizottságában a selyemhernyó-tenyésztés költségvetésének az állami költségvetésből való törlését javasolta.) Húsz évi önzetlen és olyannyira közhasznú működéséért a király 1900-ban elismerését nyilvánította neki. Jellemző Bezerédj Pálnak puritánságára, hogy az anyai ági oroszországi örökségét is a magyar selyemhernyó-tenyésztés fejlesztésére fordította. Összekötéseit arra vette igénybe, hogy működéséért ne kapjon kitüntetések, elismeréseket. Mégsem tudta megakadályozni, hogy 1903-ban a király a főrendiház élethoszszigliani tagjává nevezze ki. Több évtizedes áldásos működés után 1918. január 21-én Hidján hunyt el.

Főbb munkái:

Magyarország selyemtenyésztése 1890-ben. Bp. 1891.

Néhány szó Magyarország selyemtenyésztéséről és selyemiparáról, különös tekintettel a Földművelésügyi m. kir. Ministerium felügyelőségének szervezetére. Szegzárd, 1896. 44 lap.

Néhány szó a községi faiskolákról és befásításról, tekintettel selyemtenyésztésünk érdekeire . . . Bp. 1897. 14 lap.

Selyemtenyésztés. Bp. 1897. 493—512. lap. (Klly. Magyarország közgazdasági állapotaiból)

Szederfatenyésztésünk fejlődése 1880—1901-ig. Szegzárd, 1901. 30 lap.

Irodalom:

MÁDAY Izidor: Bezerédj Pál emlékezete. Bp., 1919.

GAÁL Jenő: Bezerédj Pál t. tag emlékezete. Bp., 1920. (A Magyar Tudományos Akadémia Elhunyt Tagjai Fölött Tartott Emlékbeszédék.)

FENT István: A magyar selyemtenyésztés 250 éves múltjából. Bp., 1930.

SEBESTYÉN Endre: A selyemhernyó tenyésztése. Bp., 1957.

BÍRÓ GYULA (1894—1977)

„1894. augusztus 1-én születtem Szentivánlaborfalván, (Háromszék vármegye, ma Sántion Lunca — Románia) déli harangszónál” — írja önéletrajzában, ebben az egy mondatban is rá jellemző kedves humorral.

Szülei, — székelyeknél nem ment ritkaságszámban —, a gazdálkodás mellett kereskedéssel is foglalkoztak. A jó felfogású gyerek kitűnt társai közül már az elemi iskolában. Érthető hát, hogy gimnáziumba írtatták. Középiskolai tanulmányainak alsó osztályait Sepsiszentgyörgyön (Háromszék vármegye, ma: Sf. Gheorge — Románia) a felsőtagozatot a gyulafehérvári (Alsó-Fehér vm., ma: Alba Julia—Románia) római katolikus gimnáziumban végezte, mindvégig jeles eredménnyel. Pedig gyermekévei nem voltak felhőtlenek. Alig volt 12 éves, amikor elvesztette édesapját.

Kiváló előmenetelének köszönhető, hogy félárva diákként — családi támasz nélkül is tovább tanulhatott, mert megkapta a „Székely Tanalap” ösztöndíját. Kitűnő érettségi bizonyítványa birtokában a kolozsvári Tudományegyetem jogi fakultására iratkozott be. Alig kóstolt bele az egyetemi életbe, máris vitték katonának. Közel négy éves orosz és olasz harctéri szolgálatát egyszer így értékelte: Távol állt tőlem a hősködés. Mindig arra törekedtem — mikor már hadapróddá léptettek elő —, hogy katonáim életére vigyázzak — sikerült is több alkalommal megmentenem őket —, s hogy védjem ezredem becsületét.

Az 1919. május havában leszerelt Bíró Gyula egyszeriben jómódú emberré vált. Haditetteiért nemcsak kitüntetések, közte vitézségi és háborús emlékérmét kapott, hanem 130 kat. hold földet, mely akkor minta középirtoknak számított. (Tulajdonosi joga véglegesen a második világháború után, 1949-ben szűnt meg, amikor is az állam javára lemondott a föld használatáról.)

A háború végével Debrecenben folytatta tanulmányait, majd a szegedi egyetemen szerzett 1922-ben summa cum laude eredménnyel államtudományi doktorátust. Közben, a jog mellett beiratkozott a debreceni Gazdasági Akadémiára is. Párhuzamosan tanult. Olyannyira bírta e terheket, hogy az akadémiát is jeles eredménnyel végezte, és mezőgazdász lett. Győzött benne a gazdálkodás szeretete az úri pályának tartott és ígéretesebb kilátásokkal biztató jogászkodás helyett.

1923. február 15-én, földművelésügyi miniszteri kinevezéssel tiszteletdíjas gyakornokként kezdte el oktatói tevékenységét a Keszthelyi Gazdasági Akadémián. Egy év múlva tanársegéd lett, majd 1925. október 25-én a Magyaróvári Gazdasági Akadémiára helyezték. Ezt a változást nem bánta meg. Nemcsak azért, mert gazdasági akadémiai rendkívüli tanárrá nevezték ki 1928-ban, majd 1933-ban rendes tanárrá, hanem mert itt alakult véglegesen szakmai iránya, s lehetősége, a már gazdag elméleti ismeretek gyakorlati megvalósítására.

Az állattenyésztésben híressé vált előd, Ujhelyi Imre professzor nyomdokába szegődve, mint annak szellemi fáklyavivője, az akadémia gyakorlati tanszékének vezetőjeként, két nagyközség, Feketeerdő és Dunakiliti szarvasmarha-tenyésztésének fejlesztését tűzte ki célul. A kísérlet, — igaz, éveket kívánt —, sikert hozott. A kis- és középirtokos gazdák törzskönyvezett tehénállománya elérte az ötezer literes évi átlagot. Ma, a komputer világában, amikor egy-egy állatra a jellemző adatok betáplálása után számítógépek közlik pillanatok alatt a legideálisabb takarmánykeverék-adagot, s annak hatását a tejtermelésre, a hosszúságú kísérletek, etetési próbálkozások igen furcsának tűnnek. Akkor azonban mérőföldkőnek volt mondható ez az eredmény, hiszen nemcsak a hazai, de a külföldi szakemberek is felfigyeltek Bíró Gyula módszerére: a tenyésztésanyag kiválasztására, a legjobb összetételű takarmánybázis megteremtésére, az etetés helyes menetrendjére, az itatásos borjúnevelésre. És nem utolsósorban a megszerzett tapasztalatok továbbadására.

Ebben az időben írta meg két kis könyvecskében a helyes takarmányozás tudnivalóit és a borjúnevelés módszereit. S mivel az élő szó, a példa minden leírt betűnél többet ér, tanfolyamszerű előadások százain ismertette és mutatta be állattartási eredményeit. Fő támasza az Újhelyi alapította Magyaróvári Állattenyésztő Egyesületnek, mint igazgató, mely hasznos fóruma lett a tenyésztői tapasztalatoknak és vitáknak.

Külön érdeme Bíró Gyulának, hogy nemcsak a harmincas években, de később sem hanyagolta a háztáji szarvasmarha-állomány takarmányozási problémáit. A II. világháború után, a nagyüzemi szövetkezeti és állami gazdaságok erőltetett ütemű létrehozásakor, az állattenyésztés ágazatában is — igen meggondolatlanul — a szakmai érdeklődés a nagyobb elismerés reményében, elfordult a kisparaszti portáktól. Bíró Gyula, a szakma igazságától és realitásától indítatva, változatlanul hirdette, hogy tehénállományunk egyharmadát a háztáji istállóknak tartják, ahol nemhogy a fehérjeszükséglet biztosítása megoldatlan, de a széna, a répaszelet, a kukoricaszár, a félmaroknyi kukoricadarával ízesített eleség éppen csak a jószág

életfenntartásához elegendő. Pedig van megoldás — hangoztatta. Ekkor került napirendre kezdeményezésére, a karbamidos etetés és sok más megoldás.

De térjünk vissza Magyaróvárra, ahonnan 1940-ben Erdélybe került, mert megbízták a kolozsvári Gazdasági Akadémia vezetésével. 1942-ben az akadémiát főiskolává szervezték át, s Bíró Gyula lett annak első dékánja. Háború lévén, a tanárhányt pótolva, a kolozsvári Közgazdasági Egyetemen is előadott. Nem sokáig.

A front Kolozsvárra is elérkezett. A főiskola áttelepült Keszthelyre, de a dékán lemondott e beosztásáról, s visszament Magyaróvárra. Közben az intézményből egyetemi osztályt szerveztek, s ezzel egyidőben, 1946. szeptember 26-án egyetemi nyilvános rendes tanárrá nevezték ki Bíró Gyulát. Majd három évig, 1949. március 17-éig az egyetemi osztály megszüntetéséig működött itt professzorként, amikor a megmaradt tangazdaság vezetését bízták rá. Ez a beosztása igen rövid életű, heteket ért meg csupán. 1949. június 28-án, a Földművelésügyi Minisztériumba rendelték, és a mezőgazdasági kiállítási irodához, majd a minisztérium belső oktatási osztályára helyezték, ahol a hivatali légkör teljesen idegen volt számára. A Mezőgazdasági Tudományos Központ kötelékébe kerülve főelőadói minőségben megszervezte a kísérleti gazdaságokat. Ezután tudományos kutatóként, az Állattenyésztési Kutató Intézetben dolgozott tovább az állattenyésztés fejlesztésén, amit egyébként, ha rövid időre is, nem saját jószántából hagyott abba.

1953. március 15-én, Erdély után ismét az igazi otthonává lett Mosonmagyaróvárott működhetett, termelési vonalon, a kísérleti gazdaságban, ahol a már addig elért, országos eredményeiért, kiemelt fő-állattenyésztői beosztást kapott.

A zavartalan, rövid kétévi munkát újabb áthelyezés szakította meg: 1955 augusztusában a Felső-dunántúli Mezőgazdasági Kísérleti Intézet állattenyésztési osztályának vezetését bízták rá, de fél évre rá, 1956. márciusában nyugdíjazását kérte. Most már nemcsak szűk kísérleti területen, de az egész országban lehetővé vált számára az állattenyésztés eredményeinek terjesztése.

Természetesen nem feledkezett meg a kukoricáról sem, és más takarmányozási rendszerek bevezetéséről. Indokoltnak tartotta a kérődző állatoknál a folyamatos és egységes takarmányozás bevezetését, melynek révén az állatok a szalastakarmányokban lévő energiát majdnem veszteség nélkül hasznosíthatják. Bizonyította, hogy a lisztesített és abrakba kevert szalastakarmányok megfelelő fehérje- és nyersrost-arányának kialakításával, teljesen feltáródhatnak az értékes anyagok, ami az addigi gyakorlattal szemben 20-30%-kal jobb hasznosulást jelent. Vagyis kevesebb takarmányból több hús és tej nyerhető.

Bíró Gyula, a takarmányozás módszerei iránt érdeklődést kiváltó szakmabeliek számára, túl az előadásokon, bemutatókon és vitákon, sokat is írt. Kilenc szakkönyve, tanulmányai, több száz szakcikke jelent meg. Tekintélyét még inkább megalapozta, hogy megszerezte a mezőgazdasági tudomány kandidátusi fokozatot, megkapta az Elnöki Tanácstól a Munka Érdemrend arany fokozatát.

Mint a mezőgazdasági és élelmezésügyi miniszter szaktanácsadó testületének tagja, s az Országos Mezőgazdasági Szaktanácsadási Bizottság elnöke, fáradhatatlanul járta az ország különböző állami gazdaságait, termelőségvetkezeteit, a háztáji állattartókat mindig felkereste, s felejtethetetlenül lebilincselő előadásaival kedvet, tenniakarást és bőséges tapasztalatot öntött az emberekbe.

Azt mondta egyszer baráti beszélgetésen: „Amit évtizedek munkájával összegyűjtöttem, azt a jövő számára is megőrizve — továbbadtam. Fáradozásaimért ebben leltem meg életem legszebb jutalmát.”

Szép és igaz hitvallás volt.

Így élt a mi Gyula bácsink, szerencsére 83 éven át. 1977. január 12-én hunyt el Budapesten.

Főbb munkái:

Az átmeneti idő és a napi adagok szabályozása a borjak mesterséges nevelésénél. Győr, 1932. 28 lap.

A Magyaróvári Gazdasági Akadémia tehenészetében szerzett tejelési, tenyésztési és takarmányozási tapasztalatok. Bp., 1937. 16 lap.

Takarmányozási útmutató. Magyaróvár, 1940. 49 lap.

Gyakorlati takarmányozás. Bp., 1954. 199 lap.

Takarmányozástan. Bp., 1955. 247 lap.

Mesterséges borjúnevelés. Bp., 1961. 49 lap.

Gyorstakarmányozó. Győr, 1961. 28 lap.

Állattenyésztésünk útja a világszínvonal felé. Bp. 1966. 151 lap.

Kalapos István—Bíró Gyula: Szarvasmarha-hizlalás. Bp., 1951. 52 lap.

Irodalom:

— —: Bíró Gyula ÓM. 1977.

— —: Bíró Gyula (1894—1977). MM. 1977. 2. sz.

BITTERA GYULA (1893—1970)

1893. február 9-én született Nagyszalotán, Zólyom megyében (ma: Slatina — Csehszlovákia). Apja adóhivatali főosztályvezető volt. Gimnáziumi érettségét a pozsonyi főreáliskolában tett. 1913-ban kezdte meg egyetemi tanulmányait a budapesti Tudományegyetemen. Tanulmányai alatt a Herman Ottó vezetésével működő Ornitológiai Központ gyakornoka volt, s az itt szerzett fizetéséből fedezte költségeit. A természettudományi (bölcészeti) karon többek között kémiát, fizikát, botanikát, zoológiát, mineralógiát, geológiát, paleontológiát hallgatott. Mivel biokémikusnak készült, az orvosi karon anatómia, élettan, idegélettan és életvegytani előadásokat is hallgatott, s az egyetem összes kémiai laboratóriumi gyakorlatain kívül az orvosi kar élettani intézetében két szemeszter alatt (mint kezdő és mint haladó) az élettani és életvegytani gyakorlatokat is elvégezte. Hallgatta a budapesti Műegyetem kémiai irányú előadásait, az Állatorvosi Főiskola anatómiai előadásait, és elvégezte az állatbonctani gyakorlatokat is.

Egyetemi tanulmányainak utolsó évében 1918—19-ig az összehasonlító anatómiai és szövettani tanszéken tanársegéd. Ebben az időszakban számos cikke jelent meg az Ornitológiai Központ „Aquila” nevű folyóiratában, a Földtani Intézet közleményeiben, a Földtani Intézet által kiadott „Barlangkutatás” című szaklapban és német szaklapokban. Az egyetem elvégzése után megszerezte a bölcsészdoktori oklevelet és a középiskolai tanári oklevelet. Érdeklődése időközben mindinkább a kémia felé fordul. A számos külföldi jó tapasztalatot látva arra az elgondolásra jutott, hogy Magyarországon is rentábilis vállalkozásnak ígérkezne egy illóolaj-gyár létesítése, ahol a növényi illó olajokat gyógyászati, kozmetikai, egyéb ipari felhasználás céljából lepárolnák. Elgondolása a lehető legkedvezőbb időszakban

született. Az I. világháborút követően kezdtünk gyógy- és illó olajos növények termesztésével foglalkozni, méghozzá olyan méretekben, hogy exportálásra is lehetőség nyílt. Szomorú, hogy éppen a világháborúnak, s az ennek nyomán beálló drogszükségletnek, a tengerentúlról eddig behozott drogok szállítása elé gördülő akadályoknak köszönhető, hogy gyógynövénytermesztésünk fellendült. Ez idő tájt vontuk termesztésbe az édesköményt, levendulát, mustárt, borsosmentát, ricinust, koriandert. Ugyanakkor fokozódott a vadontermők rendszeres gyűjtése is.

Bittera 1919-ben a Magyar Általános Hitelbank támogatásával Kaposvárott illóolaj- és vegyészeti gyárat létesített. Öt esztendővel később, 1924-ben létrehozta Budapesten, a Hungária körút 77. sz. alatt önálló illóolaj-gyárat. Bár a növényeknek termesztéséhez nem, csak feldolgozásához értett, evvel is megpróbálkozott, méghozzá igen kitűnő eredménnyel. Nevéhez fűződik a híres tihanyi levendulás létesítése. Fáradhatatlanul dolgozott tervei megvalósításán, fanatikus, erősakarátú ember volt. A tihanyi — 125 holdnyi — telepet 1926-ban vette bérbe a tihanyi apáttól. A magot a híres francia magkereskedőtől, Vilmorintól hozatta. A termesztéstechnológiával kapcsolatban Szathmáry Géza, a Gyógynövénykutató Intézet igazgatóhelyettese látta el tanácsokkal. 1930-ban már saját telepítésű ültetvényekről párolta az olajat, mely várakozáson felüli jó minőséget mutatott. 1937 októbertől 1938 júliusáig a legelőkelőbb amerikai szaklap, a „The American Parfümer” dr. Ernest Guenther által írott hosszú cikksorozatot jelentetett meg, „Hungarian Essential Oils” (magyar illó olajok) címen, melyben elismerően szólt a tihanyi levendulásról és Bittera munkásságáról. A három színréz lepárlót is ő készítette.

Nevéhez fűződik a hazai illóolaj-ipar megteremtése. Méltán mondhatjuk róla, hogy úttörő munkát végzett. A hazai illóolajos-bázis létrehozásában nagy segítségére volt az 1915-ben létesült Gyógynövénykísérleti Állomás, melynek kísérleti parcelláin hazai vadon termő és nemesített gyógynövény termesztési feltételeit kísérletezték ki. Ennek kapcsán az ország különböző területein működő kisebb üzemeiben mentát, angelikát, kaprot, római kamillát (Zalaapátiban), majorannát és köményt (Kalocsa környékén), borsmentát (Zalaváron, Deákiban), kaprot (Dömsödön) dolgozott föl. Ezenkívül vadontermő gyógynövények begyűjtésével is foglalkozott, így többek között borókabogyóval és tölgyfazuzmóval is. Számos újítás fűződik nevéhez, különböző szappanillat-kompozíciók, levendulaszappanillat, „angol” levendula (Lavandin) kivonat, boróka resinoid, konyakolaj készítési módjait dolgozta ki. Felismerte a paprikamalmokban melléktermékként képződő és értéktelennek tartott őrlési hulladék gyógyszerészeti jelentőségét. A Bittera-féle paprikakivonat — magas kapszaicintartalmánál fogva — külföldön is elismert cikk volt, reumás bántalmak ellen eredményes szernek bizonyult.

Tanulmányokat írt a levendulahibridek előállításáról, a francia levendula nemesítéséről stb. Levendulakísérletei több vaskos füzetet töltenek meg. E tanulmányok és kísérleti leírások egy része a Várpalotai Vegyészeti Múzeum adattárában, más része a Magyar Mezőgazdasági Múzeum adattárában lelhető fel. A Daránypusztai

(ma Pélpusztá) Állami Gazdaság — ahol a felszabadulás után számottevő gyógynövénytermesztés folyt — lejárólberendezései Bittera tervei szerint készültek el.

1949-ben gyárát államosították. A Kompozíció Illóolajgyár Rt. felettes hatóságának, a Szovjet Állami Élelmiszeripari Rt. („VKUSZ”) magyarországi fióktelepének elnöke megállapodott Bitterával, hogy a továbbiakban főmérnöki állást töltsön ott be. Erre azonban nem kerülhetett sor, mivel az akkori nehéz politikai helyzetből eredően — disszidálási kísérlet vádjával — egy év börtönbüntetésre ítélték, noha illegális úton külföldre távozni egyáltalán nem állt szándékában. Börtönbüntetésének letelte után 1952-től — kiemelt fizetéssel, mely az országban egyedülálló szakmai tudását ismerte el — a Kompozíció Illóolaj és Vegyészeti Gyárban dolgozott laborvezetőként 1953-ig. Ezt követően a Növényolajipari és Szappanipari Kutató Laboratóriumban — mint tudományos munkatárs — egy évig működött. A Kompozíció Illóolaj és Vegyészeti Gyár kutatómérnöke volt 1954—1958-ig. Egy évet töltött — ugyancsak kutatómérnökként — a Budapesti Illatszert és Pipereszappangyárban, majd a Növényolaj és Háztartásvegyipari Kutató Intézet tudományos munkatársa volt 1960—1962-ig.

A felszabadulást követő megváltozott politikai, társadalmi viszonyok, az útkeresés időszaka, a sokféle átszervezés nagy próbatétel volt mindenki számára. Természetesen érzékenyen érintette Bitterát is, akinek gyárát államosították, s rövid ideig megélhetése teljesen bizonytalan volt. Politikával sem a felszabadulást megelőzően, sem azután nem foglalkozott, hanem, mint ahogyan életrajzában írta: „minden időmet a teremtő- és kutatómunkának szenteltem”. Valóban, új munkakörülményei és beosztása mellett is tovább folytatja kísérleteit. Igazgatója, Jáky Miklós 1960-ban ezt írta róla: „Addig, amíg az illóolaj-kutatási feladatokhoz semmi segítsége nem volt, idősebb kora ellenére, egyedül vállalta a vidéki utazások fáradalmait is. A mezőgazdasági kísérletek beállításánál még manuális munkát is vállalt. Az illóolaj-növények szakszerű termesztése és feldolgozása terén még ma is az ország egyik legnagyobb tudású és nemzetközi hírű szakembere, és nagy tapasztalatait most már fiatal munkatársainak is átadja”.

A Gyógynövénykutató Intézetből ment nyugdíjba, 1963-ban. A fáradhatatlan, mindig tette kész ember mindössze hét éven keresztül élvezhette a nyugodt pihenést. 1970. október 21-én, Budapesten elhunyt.

Méltán mondhatjuk róla, hogy a kiváló szakember nemcsak hazájában szerzett megbecsülést magának, hanem külföldön is tekintélyes hírnévre tett szert. Az illóolajos növények hazai termesztési feltételeinek kidolgozásában, az illóolajgyártás megteremtésében úttörő munkásságot fejtett ki.

Főbb munkái:

Az illóolaj-növények termelése és feldolgozása Magyarországon. OSzK. 1958. 67—69 lap.

Magyarország illóolaj-növényei. OSzKi. 1960. 13—16 lap.

Irodalom:

GUENTHER Ernest: Hungarian Essential Oils The American Parfümer, 1938.

JÁKY Miklós: Dr. Bittera Gyula emlékezete. HH. 1970. 1. sz. Kozmetikai és Háztartásvegyipari Vállalat kialakulásának története. (Szerk. Karsány György—Vépy Ernő) Bp., 1973.

MMgMA Személyi Emlékanyag Gyűjtemény.

BITTERA MIKLÓS (1887—1947)

Bittera Miklós 1887. november 12-én Pozsonyban született. Édesapja realiskolai igazgató volt, így természetes, hogy középiskolai tanulmányokat folytatott. Szülővárosában tett sikeres érettségi vizsga után egyidejűleg végezte az óvári gazdasági és a pozsonyi jogakadémiát. 1908-ban gazdasági oklevelet szerzett, 1909-ben pedig a budapesti jogtudományi egyetemen a jogtudományok doktorává avatták. Még ebben az évben egy szemesztert a genfi egyetemen hallgatott, ahol Máday Andor munkásvédelmi szemináriuma keretében a tejjgazdasági szövetkezetek kérdésével foglalkozott. 1910-ben hazatért, s egy rövid ideig Pozsony vármegye közigazgatási, majd még ebben az évben a kolozsvári gazdasági akadémia gazdasági gyakorlati tanszéki gyakornoka volt. 1914-től a debreceni akadémián kapott katedrát.

Az első világháború harcaiban súlyosan megsebesült, és 75%-os hadirokkantként szerelték le. Élet- és munkakedvét ez a tragikus esemény sem törte meg, ezután még inkább hivatásának élt. 1919-től ismét folytatta oktatói munkáját, ekkor az óvári akadémiára került, ahol előbb a növénytermesztési tanszék tanára, majd tanszékvezető tanára lett. 1927-ben a közgazdasági egyetemen a „Talajerő fenntartása trágyázással” tárgykörben egyetemi magántanárrá habilitáltak. 1939-ben „mezőgazdasági szakirodalom fejlesztése körüli szolgálataiért” gazdasági főtanácsosi címet kapott. Számos tudományos és társadalmi szervezetben tevékenykedett; tagja a Darányi Ignác Agrár Tudományos Társaságnak, elnöke Magyaróvár város mezőgazdasági bizottságának, a Takarmánytermesztő Egyesülésnek, ügyvezető elnöke a Felsődunántúli Zöldmező Szövetségnek. Általános közéleti megbecsülésnek örvendett, élénk közéleti tevékenységet folytatott; 1925-től virilis tagja

Győr-Moson és Pozsony vármegyék törvényhatósági bizottságának. 1938-tól Győr-Moson és Pozsony vármegye részéről felsőházi tag.

1946 őszén 36 évi szolgálat után nyugdíjazták. Pihenésre már alig maradt ideje, hiszen néhány hónappal később, 1947. március 11-én Magyaróváron elhunyt.

Bittera Miklós munkásságának legtermékenyebb évei a két világháború közötti időszakra tevődött. Mind a tanári pályán, mind pedig a tudományos életben elismert szaktekinvénynek számított, és ezt a kor gazdaságpolitikusi is elismerték. Három és fél évtizedet töltött a katedrán, de a termelés kérdéseiben is mindvégig nagy gyakorlati érzéket mutatott. A növénytermesztés minden ágával foglalkozó közleményei, könyvei mellett a termelésszervezés tárgykörében is publikált. Különösen értékesnek tartjuk a talajerő-visszapótlást, a szerves és a különböző szervetlen trágyafélékről, azok alkalmazásáról írott munkáit.

Az első világháború után gazdasági és politikai tényezőkre visszavezethető okok miatt a magyar mezőgazdaság súlyos termelési és értékesítési válságba került. A termelés színvonala stagnált, a dualizmus időszakában elkezdődő és a belterjes gazdálkodás irányába mutató fejlődés üteme megtört. Nem volt a mezőgazdasági szektoron belül olyan ágazat, amelyik ne került volna krízisbe, de az ebből kivezető út megtalálásához egyrészt tőkére, másrészt mélyreható szociális és birtokpolitikai reformokra lett volna szükség. Mindezek hiánya, illetve elmaradása miatt a megtett erőfeszítések csak félmegoldást jelenthettek. Bittera Miklós a maga területén a magyar mezőgazdaság talpraállításához igyekezett segítséget nyújtani, és az adott körülmények között a kiaknázatlan lehetőségekre, a tartalékokra felhívni a figyelmet, ilyen lehetőség volt pl. a talajerő-visszapótlás kérdése is.

A szervestrágyázás, és ezen belül az istálló- és zöldtrágyázásról, valamint a trágyalé kezeléséről írott könyvei a korszak agrárpolitikai törekvéseinek megfelelően közérthetően, gyakorlati nyelvre lefordítva magyarázták a trágyák szerepét, hasznát. Ezentúl még részletesen leírta, számításokkal illusztrálta azok alkalmazásának helyes módját. Ebbe a témakörbe tartozott a korszerűnek mondott, de egyszersmind drágább műtrágyafélékkel kapcsolatos ismeretek publikálása is. A gyári úton, mesterségesen előállított trágyák használata már a dualizmus korszakában ismert, és az ország gazdaságilag fejlettebb régióiban alkalmazásuk már teljesen megszokott volt. Az első világháború utáni nehézségek miatt a forgalom mértéke érthetően visszaesett, de a gazdasági válság előtti évben az 1 kh-ra jutó műtrágyafogyasztás meghaladta az 1913-as esztendő átlagát, bár ez még mindig nem érte el a fejlett mezőgazdasággal rendelkező országok eredményeit. 1929 és 1939 között katasztrofálisan visszaesett a műtrágyák felhasználása. Bittera Miklós a műtrágyákról és a műtrágyázási technológiáról írt több könyvében ismételt tárgyalta a gyári készítésű trágyák tulajdonságait, alkalmazásuk összes tudnivalóit. Részletesen ismertette az országban kereskedelmi forgalomba került különböző tápanyagtartalmú trágyaféleségeket és azt, hogy egyes kultúrnövények alá milyen

fajta, és mekkora adagokban célszerű széthinteni. Erre vonatkozóan számos hazai és külföldi trágyázási kísérlet eredményét is közzétette.

Bittera Miklós talán legsikeresebb munkája a két kiadást is megért, és két kötetben megjelent „Növénytermesztéstan” című könyve. Cserháti Sándornak a századfordulón hasonló címen megjelent műve óta mind az oktatásban, mind pedig a felkészültebb gazdálkodók, gyakorlati szakemberek körében hiányát érezték egy korszerűbb, az azóta eltelt időszak változásait, új eredményeit is magába foglaló feldolgozásnak. A második kiadás valamivel bővebb terjedelemben és ábrákkal színesítve jelent meg, és kiegészült az első kiadás óta eltelt másfél évtized tudományos eredményeinek ismertetésével.

Jelentős szakirodalmi tevékenységet fejtett ki a gyepgazdálkodás területén, erről több cikket és tanulmányt közölt.

Bittera Miklós mindig ügyelt arra, hogy a tudományos kutatás hasznát közérthető formában tegye közzé. A cél eléréséhez jó eszköznek találta a folyóiratokat, amelyekben több száz népszerűsítő, ismeretterjesztő írást közölt. Sőt maga is részt vett ilyenek alapításában, 1928-ban Óváron a „Cukorrépa”, két évvel később pedig a „Mezőgazdaság és Kertészet” című szaklap létrehozásában közreműködött.

Bittera Miklós itthon és külföldön több mint 1000 szakközleményt publikált, és ebből 32 mű könyv formájában is napvilágot látott. Személyében a korszak egyik legkiválóbb növénytermesztési szaktekintélyét tisztelhetjük.

Főbb munkái:

A kukorica, mint szemestermény, és mint takarmánynövény. Bp., 1922. 132 lap.

Műtrágyák és műtrágyázás. Bp., 1922. 196 lap.

Növénytermesztéstan. I—II. köt. Bp., 1922—1923. 240 és 272 lap.

Kender és len. Bp., 1924. 158. lap.

Szerves trágyák. Bp., 1924. 84. lap.

A trágyalé kezelése és használata. Bp., 1925. 111 lap.

Gazdasági növények trágyázása. Bp., 1927. 36 lap.

Növénytermeléstan. I—II. köt. 2. kiad. Bp., 1928—1930. 296 és 312 lap.

A szuperfoszfát jelentősége és gazdasági alkalmazása. Győr, 1928. 31 lap.

Rét és legelő. Bp., 1935. 124 lap.

Ballenegger Róbert—Bittera Miklós: A talaj termőerejének fenntartásáról és a műtrágyázásról. Bp., 1936 115 lap.

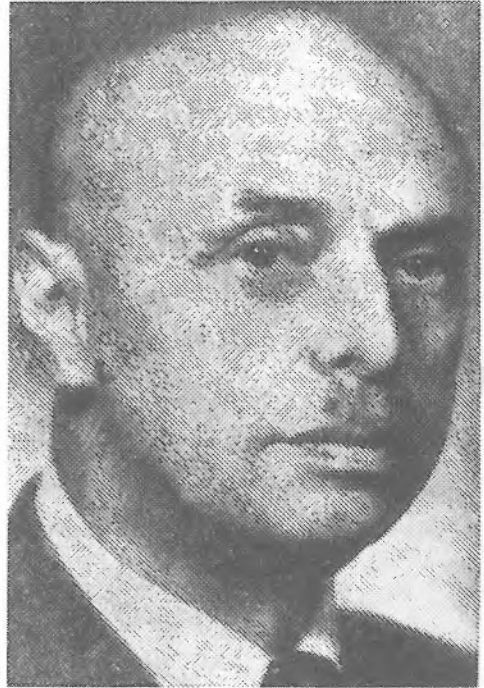
BLATTNY TIBOR (1883—1969)

1883. február 22-én Kassán született. Apja erdész volt. A lőcsei főreáliskolában érettségizett 1900-ban. Természetrajz tanár szeretett volna lenni, azonban a család helyzete ezt nem tette lehetővé, ezért Bedő-öszöntődjasként beiratkozott a selmecbányai Erdészeti és Bányászati Akadémiára. Tanulmányai befejezése után (1903), gyakornokként a beszercebányai erdőigazgatóság alkalmazottja lett, 1905-ben pedig letette államvizsgáit.

1897-ben kezdődött meg a neves selmecbányai erdészprofesszor, Fekete Lajos irányításával a magyarországi erdők fainak és cserjéinek növényföldrajzi feldolgozása. Fekete Lajosnak egy állandó munkatársra volt szüksége, így esett választása a tudományos ambíciókat is tápláló fiatal Blattnyra, akit ezért 1906-ban áthelyeztek Selmecbányára.

A nagy vállalkozás óriási feladatot, az adatgyűjtés menetközbeni újabb és újabb problémákat vetett fel. Ennek során hazánk szinte valamennyi erdőterületét bejárta, s tapasztalatait cikkeiben tette közzé. Írásai a „Magyar Erdész”, az „Erdészeti Lapok”, az „Erdészeti Kísérletek” és a „Botanikai Közlemények” hasábjain jelentek meg. Fekete Lajos — a kezdeményezésen túl — a szervezés nehéz munkáját vállalta magára, Blattny végezte a hatalmas anyag rendszerezését, botanikai kiegészítését és végül megírását, Fekete Zoltán és Róth Gyula közreműködésével. A nagyszabású vállalkozás eredményeként Fekete Lajos és Blattny Tibor neve alatt a több száz oldalas, két kötetes munka 1913-ban jelent meg „Az erdészeti jelentőségű fák és cserjék kiterjedése a magyar állam területén” címmel.

E rangos erdészeti alapmunka I. kötetében foglalkoztak a hazai erdők vízszintes irányú elterjedésével, majd a magassági elterjedés határait adták meg. Itt külön szerepelnek a Kárpátok egyes részei, a Duna—Dráva, és a Dráva—Adria közötti

Alpok, az Erdélyi-medence, a „Nagy- és Kis-Magyar Alföld”, a „Magyar Középhegység” (Bakony, Vértes, Pilis, Gerecse, Budai hegyek, Börzsöny, Cserhát, Mát-ra, Bükk), a „Sziget-hegyek” (Mecsek, Fruska Gora) stb. erdőségei. Elvégezték a magassági elterjedés határainak összehasonlítását és a középértékek megállapítását. Majd a főbb „tenyészet tényezők” (anyakőzet, légáramlatok, földrajzi helyzet, a hegység tömegességének és klímájának hatásai) befolyásoló mértékének ismertetése következik. Szól végül a könyv az erdőtáj átalakulásairól. A második kötetben táblázatok és térképek találhatók. A nagyszerű könyvet tovább kívánták folytatni illetve kiegészíteni, de kitört az első világháború, s a munkák abbamaradtak, mert Blattnyt behívták katonának.

Leszerelésekor (1917) a nagy tekintélyű Kaán Károly, az FM-ben a kincstári erdők főosztálya főnökének ösztönzésére Selmecebányára ment, ahol főerdőmesterré nevezték ki. 1918-ban Zólyomban a cserpataki erdőgondnokság irányítását vette át.

Az első világháborút lezáró trianoni békediktátum következtében Blattny működési körzete az újonnan létrejött csehszlovák államhoz került. Mivel a korábban neki megígért minisztériumi természetvédelmi osztály vezetőjévé nem őt nevezték ki, úgy döntött, hogy nem települ át az új határok közé kényszerített Magyarországra.

1921-ben a csehszlovák államerdészet alkalmazottja lett, s főerdőtanácsosi rangban Zsarnócán és Liptóújíváron dolgozott. 1938-ban Pozsonyba került, a szlovák államerdészet vezérigazgatóságához, igazgatóhelyettesnek. Itt dolgozott 1945-ben történt nyugdíjazásáig. A két világháború közötti években hivatali elfoglaltsága mellett erdészeti botanikával, vadászattal és természetvédelemmel foglalkozott.

1948-ban a rimaszombati járási levéltár vezetőjeként kutatásokat folytatott a neves magyar erdész, Decrett József munkásságával kapcsolatban. Tanulmányozta a Koháry—Coburg hercegi uradalom erdőgazdálkodását, s a XIX. század második felében ott erdőigazgatóként dolgozó Greiner Lajos (a fatermesi táblák első alkalmazója) munkásságát. Kutatásainak eredményeit szlovákiai kiadványokban publikálta.

1969. december 12-én halt meg Besztercebányán.

Főbb munkája:

Blattny Tibor—Fekete Lajos: Az erdészeti jelentőségű fák és cserjék elterjedése a Magyar Állam Területén. Selmecebánya, 1913. I—II. kötet. 793 és 150 lap.

Irodalom:

CSAPODI István: Megemlékezés Blattny Tiborról (1883—1969). Er. 1970.

BOCZONÁDI SZABÓ IMRE (1847—1933)

1847. november 9-én született Kiskunfélegyházán földbirtokos családból. Édesapja ügyvédi és bírói gyakorlatot is folytatott. Iskoláit szülővárosában kezdte, majd a gimnáziumot Kecskeméten, Pesten és Esztergomban fejezte be. Érettségi után jogra íratkozott, de közben szülei tudta nélkül, a Nemzeti Színházi Tanoda operai szakát is látogatta és azt sikerrel elvégezte. 1873-ban a Nemzeti Színház szóelőlénekese, majd két év múlva a kolozsvári Nemzeti Színházhoz szerződött első tenoristának. Innen csak húsz év múlva, 1895-ben került Budapestre az Operaház tagjaként, ahol tíz éven keresztül működött. Közben egy kötetrevaló verset is írt, megzenésítette Endrődi Sándor „Kuruc nótáskönyvé”-t. Kuruc kori stílusban szerzett dallamai olyan népszerűek voltak, hogy Rákóczi hamvainak kassai végső nyugalomra történő elhelyezésekor is előadták azokat.

Méhészetrel először 1885-ben Alsópusztapetriben (Bács-Kiskun m.), a családi birtokon kezdett foglalkozni. Ekkor még kasos méhészetet rendezett be. Ugyanebben az évbe lépett be az Országos Magyar Méhészeti Egyesület tagjai sorába, majd 1893-ban jelent meg első méhekkal foglalkozó cikke. Nevét az utókor elsősorban teljesen új jellegű kaptárjai révén őrizte meg. 1894-ben fogalmazta meg hét pontját, mellyel megindította a kaptárak reformját. Sorban jelentek meg alapos tanulmányai a „Méhészeti Közlöny”-ben, a „Széttétekintő Méhész”-ben, az utóbbinak rövidesen főmunkatársa lett. Itt jelentette meg „Új kaptár, új rendszer” című forradalmasító cikkét, melyben először közölte állókaptárjának leírását. Ez és más közlései valósággal lázbahozták a méhésztársadalmat, ami sokaknak nem tetszett és rövidesen kiszorult a folyóiratokból, az állami támogatást is megvonták tőle.

„Rendszerem ismertetése” című könyvecskéje 1904-ben látott napvilágot, mely-

ben átfogó tervezetét adta a modern méhészetnek. Még ugyanez év október 1-jén megindította folyóiratát, a „Méhészet”-et, melyről Örösi Pál Zoltán joggal állapította meg, hogy „átalakította a méhészetet”. Ennek főmunkatársául sikerült megnyerni Sötér Kálmánt, az első világháború előtti magyar méhészet egyik legjelesebb egyéniségét. Folyóiratáról Boczonádi maga a következőket állapította meg 1929-ben: „Méhészet, a jövedelmező nagykaptáros méhészkedésnek egyedüli harcosa és zászlóvivője, mely negyedszázados múltjával új utat vágott a magyar méhészetben”.

1905-ben végleg otthagyta a színpadot és minden erejét a magyar méhészet felvirágoztatásának szentelte. 1911-ben megírta és kiadta a „Méhek élete” című munkáját, melyet többször is bővített, úgyhogy 1921—1923-ban már három kötetben látott napvilágot. Legnagyobb eredményei a kaptárak és a vándoroltatás területén jelentkeztek.

Már korán felismerte, hogy az ún. „országos kaptárak” kicsik és ezért gátolják a méhcsaládok fejlődését. Ezért ezeket először négysorosra javította, de ez sem felelt meg várakozásának, ezért a négysoros kaptárban csak két egész keretet használt. De ez sem elégítette ki és egyre inkább világossá vált előtte, hogy a kaptárkérdés lelke a keret mérete. Nagy családot és nagy eredményt csak nagy keret és nagy kaptár adhat. Ezért alkotta meg a 34 cm-es kaptárát, az ún. „állókaptárt”. Erről állapította meg Örösi Pál Zoltán az 1960-as évek elején: „A Boczonádi állókaptárja ma is a legjobb termelő kaptáraink közé tartozik, eredménye a legújabb kaptárokéval vetekszik, eléggé el is terjedt”. A kereteket és kaptárokat nemcsak megnövelte, hanem más alapvető változásokat is eszközölt azokon. Megnyitotta a méhek kijáró nyílását, hogy levegőt engedjen be, sőt később a nyíláson még napfény is bejutott oda. A felső kijáró kérdését sokan vitatták, de kétségtelen, hogy az az ő kezdeményezése nyomán terjedt. Ajánlotta bélelt falú kaptárak elhagyását, ugyanakkor felismerte, hogy a tavaszi fejlődés fontos feltétele a kaptár melegen tartása, amit takarással biztosított.

Már 1913-ban megismerteti az első nagykeretű Boczonádi-állókaptárt, mely a vándoroltatásra kitűnően alkalmas. „A korszerű magyar vándorméhészkedés az idős Boczonádi Szabó Imre (1847-1933) nevéhez fűződik 1912-től. Nemcsak példájával és irodalmi munkásságával törte meg a jeget, hanem eszközt is adott a vándorlásra: kitűnő vándorkaptárt. Boczonádi mindjárt kezdetben 300—400 km-es utakra is vállalkozott” (Örösi Pál Zoltán).

Igyekezett arról is gondoskodni, hogy a magyar méhészeket kaptárakkal és a szükséges szerszámokkal ellássa. Ezért Újpesten egy méhészeket ellátó üzemet és áruházat létesített, melynek újabb és újabb áruiról folyóiratán keresztül is rendszeres értesítést küldött. Ez az üzlet nagy népszerűségnek örvendett és emlékézt az öreg méhészek még napjainkban is emlegetik. Csak egyetlen Boczonádi-típusú kaptárra jelentett be védő szabadalmat, a többi rajzát közölte és így azt bárki elkészíthette vagy elkészíttethette a maga számára. Ez is egyik oka volt azok nagy elterjedtségé-

nek. 1941-ben, tehát évekkel halála után egy 4733 méhészetre kiterjedő felmérés a következő eredménnyel járt: „kis-Boczonádi” 11365 (18,9%); „nagy-Boczonádi” 7905 (13,1%); „közép-Boczonádi” 1115 (1,3%). Vagyis a kaptár állomány 33,3%-a Boczonádi-rendszerű volt, ami a következő években még csak növekedett.

Fia ifj. Boczonádi Szabó Imre (1882—?) ugyancsak jeles méhész, aki a századunk első évtizedében először mint méhészeti vándor tanító működött, majd a Földművelésügyi Minisztériumban dolgozott. Innen 1920-ban nyugdíjba ment és jobboldali politikusként országgyűlési képviselő is lett. Apja életében már segített az újpesti üzem vezetésében és a folyóirat szerkesztésében, majd halála után azt átvette és a „Méhészet” című folyóiratot tovább szerkesztette. 1945-ben elhagyta az országot.

Boczonádi Szabó Imre keltette fel Örösi Pál Zoltán (1904—1986) érdeklődését a méhészet iránt, amikor a huszonnégy éves egyetemí hallgatóval közösen írt könyvet (Méhgazdaság. Újpest, 1926.). Így Boczonádi hatása Örösi Pál Zoltánon át a gödöllői „Méhészeti és Méhbiológiai Intézet” munkájában is jelentkezett.

Főbb munkái:

Rendszerem ismertetése. Bp., 1904.

A méhek élete. Újpest, 1911. 223 lap.

Das Leben der Bienen. Lócse, 1913.

A 42-es Boczonádi-kaptár ismertetése. Bp., 1919.

Kasos méhészkedés keretes gyámolokkal. Újpest, 1921. 60 lap.

A méhek élete. I—III. Bp., 1921—1923.

Boczonádi Szabó Imre—Örösi Pál Zoltán: Méhgazdaság. Újpest, 1926. 207 lap.

Irodalom:

— —: Id. Boczonádi Szabó Imre. M. 1933.

ÖRÖSI Pál Zoltán: Méhek között. Bp., 1962.

BODOR ANTAL (1875—1955)

1875. január 8-án Kolozsváron született (ma Románia, Cluj Napoca). Édesapja, Bodor Antal ügyvéd, a református egyházkerület titkára volt. Fiát a kolozsvári egyetemre íratta be, ahol jogot végzett és doktorált.

Működését a kolozsvári takarékpénztárnál kezdte ügyészhelyettesként. A kisbirtokosok Országos Földhitel Intézetének megbízásából megszervezte a bank vidéki kirendeltségeit. 1908-ban Szegeden ő alapította, majd 1914-ig szerkesztette az „Alföldi Gazda” című periodikát. Ugyanakkor 1911 és 1914 közt a „Magyar Föld” felelős szerkesztője is volt.

1920-tól az Országos Faluszövetség Főtitkára, majd pedig igazgatója lett, szerkesztette a Falu című lapot 1924 és 1927 közt, valamint a „Falu könyvtára” című kiadványsorozatot 1928-ig. 1927-ben a budapesti Műszaki Egyetemen községfejlesztés tárgykörből magántanári képesítést szerzett.

A falvak helyzetével foglalkozó sokrétű kutatásainak elismeréseként 1935-ben a Falukutató Intézet igazgatójává választották. A korábban megjelenő publikációi, melyek nagyfokú jártasságát és tudományos felkészültségét bizonyították, 1922-ben megjelent a falusi egyletek és körök címtárát összefoglaló könyvecskéje, amely a szóban forgó kor kutatói számára ma is fontos forrásanyagnak számít. Tudományos kutatásai, összefüggésben hivatali teendőivel még inkább a falu felé fordították figyelmét. Megírta és kiadta több falu kismonográfiáját. Elmélyülő érdeklődése nyomán született publikációi, kutatási eredményei a magyar falukutatók egyik úttörőjévé avatták Bodor Antalt. Korán felismerte, hogy a falukutatók, majd a nyomában kibontakozó mozgalmak (falujárás stb.) mellett szükséges a falu gazdasági- és életviszonyaiban végbement változások tudományos — vagy éppen

gyakorlati — céllal történő megfigyelése és feldolgozása is. Fontosnak tartotta, hogy az így összegyűjtött és felhalmozott alapismereteket különböző intézmények (pl. Földrajzi Társaság, Néprajzi Múzeum, Mezőgazdasági Múzeum, Szociológiai Intézet stb.) kutatásaik során felhasználják a maguk tudományos tevékenységébe beépítsék. Így helytörténeti és folklorisztikus jellegű falukutatásai mellett egyre jobban elmélyülő gazdasági szakírói tevékenység egészítette ki. Már a dél-magyarországi tevékenysége során is tudományos módszerek felhasználásával mérte fel az adott tájegységen lezajlott telepítések történetét és azok a közállapotokra gyakorolt hatását. A telepítések több hullámát 1711-től vizsgálta, különös gondot fordított a telepítésekkel kapcsolatos népességkeveredések gazdasági, demográfiai és társadalmi hatására. Ellentétben más szerzők véleményével, ezeket a hatásokat Bodor pozitívan értékelte. Már a kis- és aprófalvak történeti helyzetének tanulmányozása során felismerte, miszerint az ilyen falvak lakossága aránytalanul több közterhet hordozva számbeli, anyagi és szellemi gyarapodásuk rendkívülmód lelassul, vagy éppenséggel visszafejlődik. Ezen a helyzeten segíthetne — Bodor szerint — a „hozzátelepítés”, ellentétben az új falvak és központok kialakítására tett próbálkozásokkal. Már korai munkáiban nagy hangsúlyt kapott az ún. kisegzisztenciák szociális felemelkedésének kérdése, amihez — véleménye szerint — a hagyományos szembenállás helyett elengedhetetlenül szükséges az állam, a társadalom és a közösségek kölcsönös együttműködése.

A falvak felemelésére vonatkozó számos elképzelést az I. világháború keresztülhúzta, ám az új helyzetben méginkább aktuálisnak látta a falukutatás tervszerű beindítását. Az elsők közt ismerte fel, hogy az új országhatár miatt egész sor, kisebb-nagyobb település egyik napról a másikra elvesztette vonzáskörzetét, piacát, ami az ilyen körzetekbe eső községek számára visszafejlődést vagy stagnálást jelentett. Mindezek mellett tisztán látta, hogy háború utáni falut az átmeneti konjunktúra után egyre jobban hatalmába kerítik a válság súlyosbodó következményei. Kezdeményezésére és irányításával a falvak helyzetének tisztázása, a körülmények pontos felmérése érdekében a Falu Országos Szövetségének keretében az 1920-as évek elején nagyszabású kérdőíves felmérést hajtottak végre. A Bodor által összeállított kérdőívek előbb a falu szellemi állapotára (egyletek, olvasóköriek, népiskolák, könyvtárak etc.), majd a kommunális viszonyok (víz, világítás, etc.) és az ipar helyzetére vonatkozó kérdésekre kértek választ minden egyes falutól. Ezt követően mintegy 20 kérdés tudakolta a falu agrárhelyzetét, a birtokviszonyoktól, a talajadottságokon át a művelési eljárásokig az agrártermelés és értékesítés minden fontos mozzanata szóba került. Hasonlóan jelentős, ma már helytörténeti értékű statisztikai táblázatokat állítottatott össze minden egyes település birtokmegoszlásáról, a népesség lélekszámáról, foglalkozási szerkezetéről, a művelési ágak összetételéről, az eszközállomány megoszlásáról, az állatállomány összetételéről, a növénytermesztés szerkezetéről és a hozamokról. A statisztikai kimutatásokhoz térképeket csatolt. A hagyaték megvásárlásával — többi között

— ez a páratlanul értékes anyag évekkel ezelőtt a Magyar Mezőgazdasági Múzeum Adattárába került.

Falukutatást és faluvizsgálatot irodalmárok vagy egyéb felkészültségű szakemberek mellett főként a Bartha Miklós Társaság, a szegedi Bethlen Gábor Ifjúsági Kör (különösen a tanyavilágban) és a cserkészek végezték. 1920-ban a budapesti Tudományegyetem Közgazdasági Kara kötelező tantárgyai közé sorolta a falufejlesztés oktatását is. Az oktatásba bekapcsolódott a Faluszövetség is. Mindezek eredményeként a falukutatás tudományos színvonala Magyarországon felzárkózott a világ élvonalára mögé. Ez a tudományos jellegű tevékenység azonban a kor gazdasági-társadalmi megrázkódtatásainak hatására egyre inkább a racionalizáció, a gyakorlati megoldások irányába terelődve a falu rohamosan növekvő szegénységén akart volna segíteni. Ezt a célt szolgálták Bodor falufejlesztésről írt munkái is. Jó érzékkel ismerte fel, hogy a falvak mellett figyelembe kell venni a megváltozott geopolitikai összefüggésekbe került főváros helyzetét is. Ezzel kapcsolatban leginkább Budapest rohamosan visszaszoruló mezőgazdasága és annak belterjes fejlesztési lehetőségei érdekelték. Tudományos módszerekkel vizsgálta Budapest hatását a környékbeli települések gazdasági életére, elemezte a földárak és gazdasági élet összefüggéseit. Kutatásai során számos elemét kidolgozta annak a vizsgálódási módszernek, melynek szélesebb körű alkalmazását a modern szociológiai kutatás napjainkban is felhasznál.

A telepítés- és falukutatás mellett az 1930-as évek közepétől kezdett foglalkozni a honismereti és falukutatási szakbibliográfia összeállításával. Ez a bibliográfia az általa végzett gyűjtés alapján az 1527 és 1940 közti időszak legfontosabb és önállóan megjelent helytörténeti munkák címjegyzékét tartalmazza. A bibliográfia felöleli a történeti Magyarország területét, ilyen módon az adott terület idegen nyelvű szakirodalmát (összesen 18 nyelvterületről) is tartalmazza. Az így összegyűjtött 14 ezer címszó, helyenkénti pontatlanságai ellenére mindmáig az egyik legfontosabb helytörténeti forrásbázisa a kutatóknak.

Bodor Antal tudományos közszereplése a II. világháborút követő években megszakadt. Bibliográfiája pótlásán és kibővítésén tovább dolgozott, az összegyűjtött anyagot azonban csak 1984-ben, jóval halála után adták ki. Szerzője szinte mindenki által elfeledve halt meg Budapesten 1955. január 3-án.

Főbb munkái:

A dél-magyarországi telepítések története és hatása a mai közállapotokra. Bp., 1914. 64 lap.

Falusi egyletek, körök címtára és útmutatója. Bp., 1923. 50 lap.

A falufejlesztés alapvetése. Bp., 1931. 40 lap.

Budapest mezőgazdasága. Bp., 1932. 120 lap.

Budapest hatása a környékbeli földárak és művelési ágak alakulására. Bp., 1934. 84 lap.

Magyarország helyismereti könyvészete 1527—1940. Bp., 1944. 422 lap.

Irodalom:

GAZDA István: In memoriam Bodor Antal. (In.: Magyarország honismereti irodalma.) Bp., 1984.

BODOR PÁL (1773—1828)

1773. január 31-én született Kolozsvárott és ott is halt meg 1828. május 30-án. Életéről keveset tudunk. Az bizonyos, hogy hazai iskolaévei után 1795-ben Jénában, majd 1796—97-ben Göttingában folytatta tanulmányait és ez időben többször megfordult Bécsben is.

1798-ban hazatért Erdélybe. Itt, az erdélyi főkormányiszék (a Gubernium) tisztviselőjeként dolgozott, ahol generális perceptorságig — pénzügyi igazgatóságig — jutott.

Magas tisztsége mellett, nagy buzgalommal foglalkozott a gyümölcsfákkal. Kolozsvárott a Házsongárdon gyümölcsöse és faiskolája volt. Annak érdekében, hogy faiskolájában a lehető legjobb fajták legyenek kaphatók, kiterjedt kapcsolatokat épített ki.

Tevékenysége két irányú volt. Egyrészt külföldről behozatta a nálunk még nem ismert, ott bevált fajtákat, másrészt az eredeti — értékes — magyar fajtákat kutatta fel és szaporította. Így hozatott gyümölcsfákat Németországból és Ausztriából. Többek között Bodor Pál terjesztette el a Schönbrunni renet-et, mely Fehér renet név alatt vált ismertté.

Erdélyt többször körbeutazta, hogy a hazai gyümölcsfajtákat megismerje, felkutatassa. Gyűjtött fajtákat, oltóágakat Magyarországon. Tekintve, hogy faiskolai árjegyzékén kívül semmi más nem maradt ránk nyomtatásban, a Kertészeti Egyetem könyvtárában őrzött hagyatéktöredék alapján alkothatunk képet munkájáról.

A hagyaték őrzi kéziratos könyvjegyzékeit, gyümölcsfajta jegyzékeit a kapott és adott oltványokról, oltásokról, illetve az eladó válogatott oltványokról. Külön feljegyzések szólnak a különböző szakmunkákról, magvetésről, ültetésekről, oltásokról.

A „Mit hol kell keresni?” című kéziratos kis füzetben részletesen leírja, hogy kitől, mely földbirtokostól lehet almát, körtét, barackot, szilvát stb. beszerezni.

Az almánál első helyen báró Bánffy Pált említi, akinek gyümölcsöskertjében — érdekességként említjük — 149-féle alma, 108-féle körte, 41-féle szilva, 32-féle cseresznye, 31 féle meggy és 20-féle egres termett (1810-ben).

Bodor Pál üzletszerűen foglalkozott faiskolájával, és 1812. szeptember elsején adta ki faiskolai árjegyzékét Kolozsvárott „Eladó válogatott gyümölcsfa oltványok laistroma” címmel, amely az első magyar nyelvű faiskolai árjegyzék volt. Ebben a jegyzékben 34 „alma, 22 körtvély (körte) és cseresznye, 3 medgy, 2 szilva és 2 barack” fajtát, valamint néhány egyéb fajt, „nasspolyát, szederfát” stb. sorolt

fel, melyek faiskolájában megvásárolhatók. Az „ember magasságnyi s ahoz illő vastagságú alma, medgy, cseresznye, szilva és nasspolya” ára 30 garas volt. Faiskolájában 125 fajt illetve fajtát tartott termesztésben.

Munkásságát értékelve Rapaics Raymund azt írta, hogy határvonal a régi és az új magyar gyümölcsészet között.

Bodor Pál kezdeményezésével lezárult a régi familiáris (feudális) gyümölcsgazdálkodás és megkezdődött az üzleti, kereskedelmi gyümölcsészet. Más méltatói mint a régi magyar fajták megmentőjét dicsérik.

Bodor Pál valóban kertészettörténeti jelentőségű munkát végzett. Felvilágosult szemléletét, széles látókörét jellemzi, hogy egyrészt neki köszönhető számos, ma termesztésben levő fajta fönmaradása, másrészt az ő munkája révén váltak ismertté és terjedtek el a külföldi fajták.

Kereskedelmi jellegű faiskolája pedig valóban az első lépés volt a korszerűbb gazdálkodás és gyümölcsstermelés felé vezető úton.

Irodalom:

RAPAICS Raymund: A magyar gyümölcs. Bp., 1940. 350 lap.
Kertészeti Egyetem Könyvtára. Bodor Pál hagyatéka.

BOKOR REZSŐ (1898—1959)

1898. május 30-án Sopronban született, értelmiségi családba, édesapja Sopron vármegyei kishivatalnok volt. Iskoláit is itt végezte és jeles eredménnyel tette le az érettségit 1916-ban. Katonai szolgálat következett az első világháború hátralévő évei alatt. 1919-ben az akkor már Sopronban működő Bányamérnöki és Erdőmérnöki Főiskolának erdőmérnök hallgatója lett. Már a főiskolai évek alatt, 1923-tól tanársegéd volt a Növénytani Tanszéken. 1924 őszén szerezte meg az erdőmérnöki oklevelet. A tanszéken maradt, ahol 1926-ban adjunktusi kinevezést kapott. Az erdészeti tudomány akkor még hazánkban alig ismert ágában, a talajmikrobiológia területén végzett kutatómunkát. 1926-tól jelentek meg ebből a témából tanulmányai — részben Fehér Dániel társszerzőjeként — az „Erdészeti Kísérletek”-

ben, valamint az MTA Matematikai és Természettudományi Értesítő”-jében. Külföldi tanulmányi ösztöndíjat nyert és hét féléven át erdészeti, kémiai és természettudományi tanulmányokat folytatott. Járt az eberswalde-i főiskolán, a bécsi, a berlini és a göttingai egyetemeken. Göttingában 1929-ben bölcsészettudományi doktorátust szerzett a matematika- és természettudományi karon „summa cum laude” minősítéssel. Doktori disszertációját is talajbiológiából írta, címe: „Aerob bakteriális cellulózbontási vizsgálatok — különös tekintettel az erdőtalajra”. Műegyetemi magántanári képesítést szerzett 1935-ben, s még ugyanebben az évben megbízást kapott a „Fűrésztelepek tervezése”, majd 1936-ban az „Erdészeti Géptan” című tárgyak előadására. Jellemző hallatlan szorgalmára, ambíciójára, képességére, hogy rövid idő alatt — a számára idegen területen — korszerűen magas szinten adta elő a tárgyakat. Kiemelkedő eredményei alapján méltónak bizonyult tanszékvezetésre, miután üresedés csak az Erdőhasználati Tanszéken volt 1938-ban, így

annak vezetője lett egyetemi címzetes rendkívüli tanárként. Ilyen minőségben adott elő kilenc éven át további három tárgyat: az erdőhasználatant, a fatechnológiát és az erdészeti kereskedelemtant. Hű maradt a biológiához is, és nem kötelező tárgyként előadta a talajok mikrobiológiáját. 1947-ben megvált az oktatótól és a Magyar Államerdészeti Üzemek Igazgatóságának kinevezése alapján a soproni Erdészeti Kutató Intézet vezetője lett. Nevéhez fűződik az intézet romokból történt felépítése, korszerű berendezése. A 8 fős kutatógárdájú intézetet 1949-ben átszervezték, s az a Budapesten megalakult Erdészeti Tudományos Intézet erdőművelési osztályaként működött tovább Bokor Rezső vezetésével. 1951-ben az ERTI egy biológiai osztály, illetve biológiai állomás felállítását határozta el Budakeszin, melynek szervezésére, vezetésére Bokor Rezső kapott megbízást.

1952. július 14-én a Tudományos Minősítő Bizottság a mezőgazdasági (erdészeti) tudományok kandidátusává nyilvánította.

1953-ban újabb átszervezés révén a biológiai osztály megszűnt, s átminősült talajbiológiai laboratóriummá. Bokor Rezső a helyén maradt, s a laboratóriumot vezette, melyet 1958-ban vele együtt Sopronba helyeztek át.

Itt halt meg, több hónapos betegség után, 1959. március 17-én.

A magyar erdészeti tudományos kutatása nemzetközileg ismert és elismert kiemelkedő egyénisége volt. Tudományos munkásságának kimagasló eredményeit elsősorban a talaj-mikrobiológia területén érte el, a magyar erdészek soraiban az elsők között foglalkozott ezzel a tudományággal.

Felismerte a gyökérgumó-baktériumok szerepét az akác fejlődésében. Kidolgozta a baktériumtenyészetekkel történő oltás lehetőségét, majd a gyakorlatba is átültette a magvak oltásának technológiáját, tenyészeteket bocsátva rendelkezésére. Széles körű alkalmazás igazolta az oltás gyakorlati jelentőségét.

Eredménnyel kutatta az erdei fenyő és a nyárfajok valódi mykorrhizáját, a fás növény gyökereinek gombákkal alkotott szimbiózisát. Tiszta tenyészeteket állított elő, és így a táplálkozásfiziológiai szempontból feltétlenül szükséges mykorrhizabeoltás lehetővé vált a magvetéskor. Már pályája kezdetén jelentős eredményeket ért el az alföldi szikes és homokos talajok mikrobiológiai kutatása területén. Kidolgozta a fizikai-kémiai talajjavítás utáni helyes biológiai módszereket.

Sokoldalú munkássága sorából néhány kiragadott téma: a házigomba-fertőzések vizsgálata és a megelőző felületkezelések módszerének kísérleti úton való meghatározása; az erdei és feketefenyő élve gyantászásának lehetőségei, üzemi utasítás mélységéig; a nyárok vegetatív hibridizálása, a nyárfajok nemesítése, melyre vonatkozóan 10 éves tervet is készített.

Oktatási téren nevéhez fűződik 1948-ban az erdei szakmunkásképző tanfolyam anyagának kidolgozása, ennek alapján indult meg később országszerte a szakmunkásképzés.

1930-tól 1949-ig országos minisztériumi és bírósági szakértő a faanyagvédelem területén.

Tagja volt a Magyar Tudományos Akadémia állandó erdészeti bizottságának. Részt vett az Országos Erdészeti Egyesület szakbizottságának munkájában. Minisztériumok, vállalatok, intézmények szaktanácsadását látta el számtalan esetben.

Munkássága mozgalmas, változatos volt. Mindenütt ahol dolgozott és megjelent, ambiciózus hittel, hatalmas munkabírással tevékenykedett, s mindig az újra, maradandó értékek létrehozására törekedett.

Írói készsége korán megmutatkozott, s pályája folyamán kiteljesedett, elismerést szerezve nemzetközi viszonylatban is a magyar erdészeti tudományosságának.

„Élete szakadatlan harc volt a minél több tudásért, a természet titkainak megismeréséért, és a kutatási eredményeknek az erdőgazdasági gyakorlatban való hasznosításáért” — mondta Magyar Pál róla írt megemlékezésében.

Főbb munkái:

„A mikrobiológia szerepe, jelentősége és problémái az erdőgazdaságban.” EgSz. 1930—31. 23 lap.

Rügyhatározó. Sopron, 1932. 109 lap.

Lomboslevél-határozó. Sopron, 1933. 120 lap.

Untersuchungen über die Bodenimpfung in der Forstwirtschaft. Sopron, 1936. 21 lap.

Az erdei fahozam fokozásának módszerei. MTAAtOK. 1951. 21 lap.

Adatok a házigomba fertőzésének kérdéséhez . . . EK. 1954. 1—4. sz.

Irodalom:

MAGYAR Pál: Dr. Bokor Rezső. Er. 1959. 5. sz.

ZILÁHI József: Bokor Rezső. (In.: „Mindnyájan voltunk egyszer az Akadémián”.) Sopron, 1983.

BORBÁS VINCE (1844—1905)

A XIX. század legnagyobb magyar botanikusa, a magyar flóra- és növény-földrajzi kutatás korszerűsítője 1844. július 29-én született a Nógrád megyei Ipolylytkén, ahol apja, Deéteri Borbás Ferenc kántor és jegyző volt. Szegénysége folytán csak 16 évesen, 1860-ban jutott az egeri gimnáziumba, ahol az osztályokat többnyire mint első eminens végezte, és az érettségi vizsgát kitűnő eredménnyel tette le. Többször nyert jutalmat (Rajner-alapítványból, Bartakovics érsek adományából), később pedig a Mária Terézia-ösztöndíjat kapta meg.

Eger környékén már 1861-ben elkezdtett növényeket gyűjteni, megismerkedett Vrabelyi Márton nyugalmazott gazdatiszttal, aki szorgalmasan kutatta Heves megye és a Mátra flóráját, s akinek társaságában a fiatal Borbás sokat tanult.

1868 őztől a Budapesti Tudományegyetem Bölcsészeti Karának hallgatója, ahol mindinkább elmélyült növénytani tanulmányaiban, de a nyelvészkedés is mindvégig kedvenc foglalatossága volt. A növénytani kollokviumáért elért szorgalmi díj mellett a másikat Terentius egy színművének széptani és latin nyelvű fejtegetéséért kapta meg. Mint alapvizsgás hallgató tanított már a Röser-féle kereskedelmi iskolában és a VI. kerületi polgári iskolában. 1871 júniusában Jurányi Lajos vette maga mellé tanársegédnek. Jurányi megbízásából állította össze Pest megye flórájában Sadler óta ismeretessé vált adatokat, mint első növénytani dolgozatát.

1872 februárjában megszerezte a tanári oklevelet, magyar nyelvészet—irodalomból és természetrajzból, ugyanezen év őszén az V. kerületi főreáliskolához rendes tanárnak nevezték ki.

Gyűjtő, botanizáló útjait nagy szorgalommal folytatta. A Magyar Tudományos

Akadémia 1873 óta ismételtelen segízte útjait, melyek Erdély nagyobb részének kivételével, az egész országra kiterjedtek, de különösen az Alföld, a Bánság, a Balaton vidéke, Vas megye, Horvát-Szlavónország és az Adria partja felé irányultak.

1874-ben bölcsészeti doktorátust szerzett. 1874—75-ben külföldi egyetemeken képezte magát tovább; előbb Alexander Braun, a nagy szisztematikus és morfológus mellett dolgozott Berlinben, ezután járt a koppenhágai, lipcsei, müncheni és insbrucki botanikai intézetekben.

1880-ban az egyetemen a növényföldrajz és az edényes növények rendszertanának magántanára lett. Ettől kezdve 30 féléven át adta elő ezt a tárgyat. Időközben több alkalommal folyamodott rendkívüli tanári kinevezésért, amit végül 1898-ban megkapott. 1902 őszén a kolozsvári egyetem meghívta az újonnan létesített növényrendszertani tanszékre, s a következő évben megkapta a botanikus kert igazgatóságát is. Ezt a posztot haláláig töltötte be. Kolozsvárott hunyt el 1905. július 17-én.

Borbás Vince a kiegyezés után újrainduló flórakutatás kiemelkedő alakja volt. Munkássága a neves osztrák flórakutató Kerner Antal nyomdokain indult el. Legelső célkitűzése hazánk kétes természetű fajainak összegyűjtése és tanulmányozása volt. Gyűjtő útjai eredményeképpen számos fajt sikerült leírnia. Így a főváros közvetlen környékén felfedezte az endemikus *Sesleria budensist*, a száraz, napos dolomit törmeléken lejtőkön a *Thalictrum pseudominust*, a Csepel sziget homokján a *Gypsophila hungarica*-t, bennszülött berkenyénket, a *Sorbus semiincisa*-t, a *Hieracium danubiale*t, és mindenképp hazánk egy legérdekesebb endemizmusát a pilisszentiványi hegyeknek egészen szűken körülhatárolt területén található *Linum dolomiticum*ot, melynek legközelebbi rokona, a *Linum elegans* SPRUN. A Balkán félszigeten Görögországban él. Az Alföldön a *Rumex pseudonatronatus*, az Al-Dunánál, a Bánságban, a Kazán-szoros meredek szikláit ékesítő magyar tulipán, *Tulipa hungarica*, a *Dianthus giganteiformis*, a *Thalichtrum Árpáedianum*, a *Roripa danubialis*, az *Alyssum subsinuatum*, az *Athamanta hungarica*, a *Salvia villicaulis*, a *Thymus balcanus*, *Galium flavicans* fűződik nevéhez. Az Északi-Kárpátokból a *Festuca aglochis*, a *Gentiana Fátrae*, a *Galium abaujense*, a *Knautia turóciensis*, a *Campanula Fátrae*, az endemikus *Carduus lobulatus*, a *Centaurea melanocalathion*, a *Hieracium gömörense*, a *Hieracium lipтовиense* és *Hieracium subsinuatum*, Erdélyből az *Asplenium dacium*, *Grypophila leiocladus*, *Aquilegia subscaposa*, a bennszülött *Sorbus dacica*, az erdélyi ibolya, *Viola dacica*, az *Onosma viride* is az ő felfedezése. Ő szedte a Retyezáton a később újnak és bennszülöttnak bizonyuló *Hieracium dacicum* UECHTR-t is. Horvátország flórájában is számos új, érdekes fajt talál: *Dianthus velebiticus*, *Dianthus Croaticus*, *Athamanta Haynaldii*, *Cyroglossum velebiticum*, *Stachys Karstiana*, *Melampyrum velebiticum*, *Scabiosa leucophylla*, *Campanula velebitica*, *Centaurea Haynaldii*, *Centaurea macroptilo*.

A tengerparton is akadt számára új faj: *Melilotus adriaticus*, *Onobrychis Visianii*, *Carduus micropterus*, *Carduus cylindricus*. (A Borbás által leírt növényfajok jelentős részének azonban mai taxonómiai szintje megváltozott.)

Florisztikai működése eleinte szorosan gyűjtő útjaihoz kapcsolódott.

Eredményeit naplószerűen összefoglalva készítette első értekezéseit, melyeket hamarosan követtek az egyes genuszokat monográfiászerűen feldolgozó munkák. Legismertebb, ezek között a magyar rózsák monográfiája. Élete vége felé összefoglaló rendszertani kérdések kezdtek érdekelni. A mogyorófélék és nyírfafélék családja egyesítésének kisebb jelentőségű mozzanata után, a forrtszirmúak fejlődése keltette fel a figyelmét.

Borbás Vince tudományos munkássága kiteljesülését a florisztika terén érte el. Flóraműveiben alakultak ki, a magyarországi vegetáció képeinek hatása alatt, eredeti növényföldrajzi elgondolásai. Első ilyen természetű műve Budapest flórája. Már itt is megnyilatkozik az a törekvés, hogy kiderítse az emberi tevékenységnek a növények eloszlására gyakorolt hatását. Megyeflórái más természetűek, az ökológiai növény szemléletet tükrözik. Florisztikus működésének jelentős állomása Vas megyei flórájának megjelenése, mellyel a magyar orvosok és természetvizsgálók XXIII. nagygyűlésén a herceg Batthyány által felajánlott 100 darab arany pályadíjat nyerte el. A Vas megyei flóra megjelenése óta, mind sűrűbben foglalkozik növényföldrajzi problémákkal is. Eleinte Kerner Antal növényföldrajzi felosztását követte, később önálló nézeteinek adott helyt. A florisztikai, ökológiai növényföldrajz helyett a történeti növényföldrajzot részesítette előnyben. Fokozottan hangsúlyozta az emberi tevékenység szerepét a növények elterjedésében. Szorgalmazta annak kutatását, hogy mely növények, mely geológiai korokból valók. Ebben az időszakban mind jobban eltávolodott a „kernerri” felfogástól.

E szellemben értékelte a Magyar-középhegységben, az Alföldön, Nyugat-Magyarországon és a Balaton mellékén végzett kutatási eredményeit. A balatoni flóra kutatására a hínárveszedelem kérdése kapcsán került sor. Az 1891-től 1897-ig terjedő időszakban először csak a hínárt, később az egész tó mellék növényzetét tanulmányozta. Itt a norikumai és az alföldi flóra határán, a Magyar-középhegység lejtőin alakult ki benne véglegesen a magyar flóra keletkezésének képe. A Balaton flórájának elemzése közben született meg végleges formában Borbás elgondolása az Ősmátráról, melynek később Rapaics az Ősmátra-elmélet nevet adta. Ősmátra névvel Borbás a Bakony, a Vértes, a Pilis, a Cserhát, a Mátra, a Bükk-hegység meg a Hegyalja — hegysorozatot illeti. Növényföldrajzi beosztásában az Ősmátrát nem különítette el az Alföldtől, mert szinte a két terület flórája között összefüggés van. S ez — a rónaságnak a hegyről való füvesedése — Borbás legeredetibb gondolata, mellyel alapvetően eltér Kerner elméletétől, miszerint hazánk flórája az orosz sztyeppékről füvesedett.

Borbás florisztikai munkájának csúcspontja az a megállapítása, miszerint a növénygeográfia fő célja nem csupán a növények keletkezésének, vándorlásának

feltárása, hanem a növények elterjedésével az emberiség múltjának felderítése is. Ezzel már napjaink növénygeográfiai irányát vetítette előre, melyben a geográfia, a paleontológia, a növénygeográfia, az archeológia és a művelődéstörténet együtt tárja fel a múltat.

Főbb munkái:

Pest megye flórája Sadler (1840) óta és újabb adatok. Pest, 1872. MTtK. 9. 15—54. lap.

Jelentés az 1873. évben a Bánság területén végzett növényteni kutatásokról. MTtK. 1874. 213—291. lap.

A hazai epilobiumok ismertetéséhez. Bp., 1879. 34 lap.

Budapest és környékének növényzete. Bp., 1879. 172 lap.

A magyar birodalom vadon termő rózsái monográfiájának kísérlete. (Primitiae monographiae Rosarum imperii Hungarici.) Bp., MTtK. 1880—81. 305—560. lap.

Békés vármegye flórája. 1884. Akad. Ért., 11: 1—105. lap.

Temes megye vegetációja. Temesvár 1884. 83 lap.

A magyar homokpuszták növényvilága meg a homokkötés. Bp., 1886. KÉ. 1886. 35. sz. 5—53. lap.

Vas vármegye növényföldrajza és flórája. Szombathely, 1888. 395 lap.

Közép-Európa, különösen Magyarország kakukk füveinek ismertetése. Bp., MTtK. 1890. 39—116. lap.

A szerbtövis hazája és vándorlása. Bp., 1893.

MTtK. 1893. 1—99. lap.

A Balaton tavának és partmellékének növényföldrajza és edényes növényzete — A Balaton tudományos tanulmányozásának eredményei — II. 2. rész II. szakasz. Bp., 1900. 431 lap.

Irodalom:

DÉGEN Árpád: Deétéri Dr. Borbás Vince MBL. 1905.

THAISZ Lajos: Borbás Vince emlékezete. NK. 1906. V. köt. 3. füz.

RAPAICS Raymund: Borbás Vince emlékezete. MBL. 1916. XV.

GOMBOCZ Endre: A magyar botanika története. A magyar flóra kutatói. Bp., 1936.

SOÓ Rezső: Dokumentumok Borbás Vince ifjúkorából. Dokumentes aus der Jugendzeit Vinczenc v. Borbás. BK. 1944. 91—95 lap.

RAPAICS Raymund: A magyar biológia története. Bp., 1953.

GUNDA Béla: Borbás Vince és a magyar ethnobotanika. Egr. 1971.

SOÓ Rezső: Borbás Vince a legmagyarabb botanikus (1844—1905). BK. 1956. 171—175. lap.

RADICS Ferenc: Emlékezés Borbás Vincére (1844—1905) halálának 70. évfordulóján. On the 70 th anniversary of Vincent Borbás death (1844—1905) Stud. bot. hung., 1975. 3—10. lap.

BOROS ÁDÁM (1900—1973)

1900. november 19-én született pedagógus családban Budapesten. Természet-szerető környezete is segítette, hogy már fiatal korában a botanika, a növényi környezet után érdeklődjön. Természetrajz tanárai, Koch Nándor, Cserey Adolf kiváló tudásukkal biztosították, hogy az ifjú természetrajongó kérdései ne maradjanak megváloszolatlanul. Cserey Adolf mutatta be a 15 éves, még reáliskolai diákot Jávorka Sándornak, aki szívesen tanította, segítette őt, gyűjtéseit átnézte. 17 évesen a kiváló agrobotanikus, Dégen Árpád is fölfigyelt rá, s magával vitte gyűjtőútjaira. A Naszály hegyen megtalálta a ritka előfordulású *Saxifraga aizoon* Jacq (Fürtös kötörőfű)-t. Dégennel együtt tanulmányozták a Morvamező égerláp tőzegmoha társulását. Ekkor alakult ki életének fő kutatási célja: a mohák tanulmányozása. Egyetemi évei alatt 1918—22-ig az Állatorvosi Főiskolán, később a Műegyetem Közgazdaságtudományi Karán Szabó Zoltán mellett asszisztensi teendőket végzett. Az egyetem elvégzése után azonnal doktorált. 1938-ig a Gyógynövénykutató Kísérleti Állomás, majd 1945-ig a Vetőmagvizsgáló Intézet munkatársa. Ezt követően első munkahelyére került vissza — melyet időközben Gyógynövénykutató Intézetté szerveztek —, s ott igazgatóként működött 1957-ig. 1948-ban nyerte el az egyetemi nyilvános rendkívüli tanár címet, 1952-ben a Tudományos Minősítő Bizottság a biológiai tudományok kandidátusává nevezte ki. 1957-ben „Magyarország mohaföldrajza” című munkájával elnyerte a biológiai tudományok doktora fokozatot.

Egyik alapítója volt az Országos Fajtakísérleti Intézetből alakult Tápiószelei Agrobotanikai Intézetnek, ahol 1957-től haláláig dolgozott. Nyugdíjba vonulásáig

(1960) tudományos főmunkatársként a botanikai osztályt vezette, ezt követőleg tanácsadó volt.

Számos érdeme közül igen nagy jelentőségű, hogy Tápiószelén megszervezte a természetes növénytakaró értékesnek látszó fajainak begyűjtését, megalapozva azt a tudományos kutatómunkát, melyet az Agrobotanikai Intézet a genetikai alapanyagok feltárása, vizsgálata terén azóta végez.

Működése igen széleskörű volt a flórakutatástól a szisztematikán, gyógynövénykutatáson át a mezőgazdasági szemléletű rét-, legelő és gyomvizsgálatokig, a fajtagyűjtésen át a biológiáig. Munkáinak teljes bibliográfiája 716 cím, közte számos értékes nagyobb tanulmány, könyv.

Tudományos és ismeretterjesztő közleményeiből számos gyógynövénytárgyú. E dolgozatokban egy-egy, export szempontjából is fontos gyógynövény minőségi követelményeivel, valamint hazai elterjedésével foglalkozott, és ezáltal elősegítette a magyar flóra fokozottabb kiaknázását, valamint a magyar drog világhírnevét. Cikkeiben többek között a következő növényeket tárgyalta: menta, erdei pajzsika, orvosi székfű, ökörfarkkóró fajok, kakukkfű fajok, konyhakömény, kankalin, beléndek, fagyöngy, szappangyökér, gyűszűvirág, macskagyökér, édesgyökér, ezerjófű, őszi kikerics, kálmos, nadragulya, anyarozs, kapor, jóféle sáfrány és levendula. Jelentősek a magyarországi kamilla elterjedési vizsgálatai. Négy hazai gyógynövényfaj feldolgozását végezte el a Magyarország Kultúrflórája sorozatban.

Munkássága kiterjedt az egész magyar flóra (mohák, harasztok, nyitva- és zárwatermők) tanulmányozására, mellyel mintegy 2000 napot töltött terepen, és amelytől idős korára sem szakadt el soha. Adatait, megfigyeléseit hűen tükrözik pontosan vezetett útinaplói, — 51 kötetnyi, a maga nemében egyedülálló kéziratos alkotás. Naplókötetei a Kárpát-medencében nagy rendszerességgel végzett kutatóútjainak flóralistáit, növényföldrajzi megfigyeléseit tartalmazzák. Kiinduló anyagát képezték az 1951-ben napvilágot látott „Magyar növényvilág kézikönyvé”-nek (Soó—Jávorka).

A Dráva bal parti síkság és a Nyírség flórája összefoglalását tartalmazó művei a kritikai flóraművek előfutárai voltak. Kisebb tanulmányaiban — hazánk számos területéről — elsődleges flóraleírást kapunk. Fő kutatási területe mindvégig a mohakutatás maradt. 17 éves volt, amikor Isaszeg mellett a Rákospataki mocsarak moháinak feldolgozását megkezdte. 1945 után a magyarországi mohakutatás vezető egyénisége lett.

Nagyszámú bryológiai publikációjának két gyöngyszeme a Magyarország mohái (1953) — a magyar mohaflóra első szintézise és határozó könyve —, valamint a Bryogeographie und Bryoflora Ungarns (1968) — részletes magyar mohaföldrajz és kritikai mohaflóra — volt. Utóbbi külföldön is nagy elismerést keltett. 237 közép-európai mohafaj spóramorfológiai ábrázolását és ökológiai növényföldrajzi jellemzését adja a Briospora atlasz, melyet társszerzővel alkotott.

Megkezdte a Kárpátok teljes mohaföldrajzi feldolgozását, melyet általa irányított munkacsoport végzett, ennek befejezését azonban már nem érthette meg.

Nagy értéket jelent írásai mellett hatalmas növénygyűjteménye (kb. 65 000 lap magvas növény és haraszt, 130 000 kapszula moha) amelyet — mint a legnagyobb hazai magángyűjteményt — még életében védett nemzeti értéké nyilvánított a MTA.

Külföldön is elismert tudós volt. Bizonyítják ezt széleskörű nemzetközi kapcsolatai (nagyarányú separatum és gyűjtemény csere, tagja a dijoni központú 11 tagú moha-cseretársaságnak, a Revus Bryologique-ben a magyar, csehszlovák, lengyel, jugoszláv és román irodalom referense), az argentinai Mendoza egyetemének (Nat. Univ. of Cuyo) tiszteletbeli doktori címe (1954) és a British Bryological Society-beli tiszteleti tagsága (1966).

Itthon a Természettudományi Társulat 1946-ban, a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat 1968-ban dísztagjává választja. A „Botanikai Közlemények” 1944. évi kötetét ő szerkesztette, a botanikai szakosztálynak pedig 1937—1948-ig jegyzője volt. 1972-ben — doktori disszertálásának ötvenedik évfordulója alkalmából — az Eötvös Loránd Tudományegyetem aranydiplomát adományozott Boros Ádámnak.

Tudását munkatársainak, tanítványinak mindig készségesen, barátsággal és örömmel adta tovább. Több intézményben tanította a botanikát, így az említett főiskolai, illetve műegyetemi munkahelyein, valamint a Tudományegyetemen, ahol a geológusokat növényteni alapismeretekre, a biológusokat a mohák tanulmányára oktatta.

1973-ban, január 2-án halt meg Budapesten. A hazai bryológiai kutatás vezető, a flórakutatás kiemelkedő egyéniségét veszítettük el vele.

Főbb munkái:

Az újabban terjedőben lévő gyomok. Bp., 1855. 3 lap.

A székfű és szerepe a magyar gazdasági életben. Bp., 1938. 7 lap.

Magyarország moháira vonatkozó irodalom. Bibliographia bryologica Hungarica. Kolozsvár, 1944. Erdélyi Nemzeti Múzeum Növénytára. 74 lap.

Az Ecsedi-láp lecsapolása előtti növényvilága és az alföldi reliktumok. Bp., 1962. BK. 289—298. lap.

A tőzegmoha és a tőzegmohás lágok Magyarországon. Szombathely, 1964. SMK. 27. 53—68. lap.

A turbolya. Bp., 1964. 40 lap (Magyarország kultúrflórája. IV. köt. 3. f.)

A jóféle sáfrány. *Crocus sativus* L. Bp., 1965. 48 lap. (Magyarország kultúrflórája VIII. köt. 3. f.)

A levendula. Bp., 1968. 84 lap (Magyarország kultúrflórája V. köt. 2. f.)

Bryogeographie und Bryoflora Ungarns. Bp., 1968. 466 lap.

Boros Ádám—Jánossy Andor: A vetési csibehúr. Bp., 1962. 36 lap. (Magyarország kultúrflórája. VII. köt. 3. f.)

Boros Ádám—Szujkó Istvánné Lacza Júlia: A kapor. *Anethum Graveolens* L. Bp., 1970. 69 lap (Magyarország kultúrflórája IV. köt. 10. f.)

Boros Ádám—Haraszti Ede—Vinceffy Imre: Fű- és herefélék zsebkönyve. Bp., 1970. 347 lap.

Boros Ádám—Járai—Komlódi Magda: An atlas of recent European moss spores. Bp., 1975. 465 lap.

Irodalom:

SIMON Tibor: Boros Ádám. 1900—1973. BK. 1973. 60. köt.

SZABÓ László: Emlékezés Boros Ádámra, a magyar gyógynövényflóra kiemelkedő kutatójára. HH. 1974. 13. sz.

BOTVAY KÁROLY (1897—1958)

1897. január 4-én született a tiszamenti Ada községben (Bács—Bodrog vm., ma: Ada — Jugoszlávia). Újverbászon, Szegeden, Újvidéken járt középiskolába, de a gimnázium felsőbb osztályait már Lőcsén végezte. A közeli kárpáti erdőségek, a Tátra, a branyiszkói hegyek megragadó tája, erdővidéke sokban hozzájárult ahhoz, hogy az erdész-hivatást válassza életpályául.

Végigharcolta az első világháborút, mint katona érettségizett 1916-ban. 1917-ben beiratkozott a selmecebányai Bánya- és Erdőmérnöki Főiskolára, de tanulmányait csak a háború után folytatta, és már Sopronban, az időközben áttelepült főiskolán szerzett erdőmérnöki oklevelet 1924-ben. Ugyanezen év május 1-jétől kisegítő tanársegéd a vegytani tanszéken — szerény szakdíjnoki fizetéssel. 1925-ben tanársegédi, majd 1929-ben adjunktusi kinevezést kapott. A tanulás, az ismeretgyarapítás munkás évei voltak ezek. Felismerte már ebben az időben a talajtani oktatás megreformálásának szükségességét, de valóra váltását pozicionális helyzete folytán, nem kezdeményezhette.

Évtizedes talajfizikai kutatómunkájának elismerésül 1938—39-ben ösztöndíjjal Németországban, a bajor állami erdészeti kutató intézetnél járt, ahol a korszerű talajtani mechanikai elemzési módszereket tanulmányozta és részt vett az intézet munkájában.

1940-től — saját kérésére — az Erdészeti Kutató Intézethez helyezték át, s ugyanezen évben az elsők között szerzett kitűnő minősítésű műszaki doktori oklevelet a most már Műegyetemi Erdőmérnöki Karon.

1943-ban jelent meg az Erdészeti Zsebnaptárban nagyjelentőségű műve, a „tala-

jaink mint dinamikus rendszerek” című dolgozata. 1944-ben egyetemi magántanári képesítést szerzett.

A második világháború után meginduló főiskolai oktatás keretében a vegytani tanszék tárgyait adta elő, majd 1947-től nyilvános, rendes egyetemi tanár, a kezdeményezésére felállított egységes szemléletű Termőhelyismerettani Tanszék vezetője lett.

Az új alapokra helyezett tanszéki oktató- és kutatómunkát 1958-ig, haláláig vezette, korszerű jegyzetekkel segítvén az új talajtani szemlélet terjedését.

1952-ben a mezőgazdasági (erdészeti) tudományok kandidátusa lett a Tudományos Minősítő Bizottság döntése alapján.

1958. szeptember 10-én halt meg Sopronban.

Munkásságának gerincét mind az oktatásban, mind a kutatásban az új dinamikus genetikai talajtani irányzat felismerése, terjesztése és gyakorlati bevezetése képezte. Nevéhez fűződik Sigmond dinamikus talajtani rendszerének az erdészeti viszonyokra történő alkalmazása, felhasználva Dokucsajev, Glinka, Hilgard, Stebutt, Gedroiz és más neves szerzők munkáiból a hazai viszonyokra alkalmazható gondolatokat. A „Termőhelyismerettan” fogalmának bevezetésével biztosította előbb az oktatásban, majd szaktanácsadáson keresztül a gyakorlatban is az egységes szemléletet az éghajlat és a talaj összefüggő vizsgálatában.

Kitűnően használható, logikus felépítésű, tömör stílusú jegyzeteket írt és adott ki mindkét tárgyban. Ezek ma is alapvető munkái a szakmának és az oktatásnak. Előadásain állandóan hangsúlyozta az éghajlat-talaj összefüggések vizsgálatának szükségességét, a „döntő tényező” meghatározását és kidolgozását, valamint a genetikai talajfejlődési szemléletet.

Termőhely vizsgálatokat, értékeléseket főként alföldi területeken végzett, a gyakorlatban is bizonyítva a többoldalú elemzés szükségességét, használati értékét.

A termőhelyi szemlélet jegyében készültek egyes részfeladatokra vonatkozó megoldásai is. Az alföldi akácállományok minősége és a talajvíz mélysége közötti kapcsolat kérdését vizsgálta sok éves kutatómunkával, hasonló című dolgozata 1952-ben, a Főiskola Évkönyvében adott számot az eredményekről. Az alföldi homoktalajok kapilláris vízelmelőképességének értékelésével is foglalkozott, megállapítva az ötórás helyett a kétórás vízelelés alkalmasabb voltát és kidolgozta a vizsgálati és értékelési módszert. A téma kifejtésének az Agrokémia és Talajtan című folyóirat biztosított helyet 1955-ben. A nemzetközi érdeklődés középpontjába került az 1955-ös Nemzetközi Talajtani Kongresszuson tartott előadásával, mely a magcsírázás és a közeg kémhatása közötti összefüggésekre mutatott rá. Az előadás nyomtatásban is megjelent „A talajsavanyúság és erdészeti jelentősége” címen német, majd magyar nyelven. Részletesen foglalkozott a termőhelyismeret éghajlattani tényezőivel is. Különösen a vízpartok éghajlati elemeit vizsgálta. Összefoglaló dolgozata 1952-ben az Időjárásban jelent meg. „Adatok a tavak és folyók parti környezetének éghajlatához” címmel. Tudománytörténeti érdekességű

az erdészeti meteorológia történetéről adott visszpillantása a II. Meteorológiai Vándorgyűlésen, megjelent az „Erdőmérnöki Főiskola Közleményei”-ben 1957-ben.

Fiatalabb éveiben főiskolai adjunktusként, majd kutatóként sokat foglalkozott a mechanikai talajelemzés kérdésével, különösen az üleptető eljárások módszereinek gyorsabbá tételével. Több értekezést írt e témában, melyek az „Erdészeti Kísérletek” 1937, 1939-es köteteiben, valamint a MTA „Mathematikai és Természettudományi Értesítőjé”-ben (1944) jelentek meg.

Elsőrangú pedagógus volt. Előadásait a szabatos előadásmód, a lelkiismeretes pontosság, vizsgáztatását a segítőkészség jellemezte. Írásai lényegre törekvőek, semmi feleslegeset nem tartalmaznak, nyoma sincs bennük a tudományos dagályosságnak.

Élete fő művét, az erdészeti termőhelyismereti kézikönyvet — melynek adatait egy életen át gyűjtötte, vázlatát elkészítette — sajnos korai halála miatt nem tudta befejezni, jelentős része kéziratban maradt ránk.

Járó Zoltán írta róla megemlékezésében: „A fiatal korában életvidám, később tiszteletet parancsoló komoly külső, meleg szívet takart. Erről a vizsgázó hallgatók, munkatársak, barátok sokat tudnak mondani. Pedagógus volt. Nevelt fiatalt, időset egyaránt. Elsősorban példamutató magatartásával, de ha kellett őszinte, de mindig segítőkész kritikájával.”

Főbb munkái:

Talajaink mind dinamikus rendszerek. (In: „Erdészeti Zsebnaptár.” Bp. 1943. 122 lap.

Az erdő talajigénye. (In: Fekete Zoltán: Talajtan.) Bp., 1952.

Erdészeti termőismereti kézikönyv. (Kézirat)

Irodalom:

JÁRÓ Zoltán: Megemlékezés dr. Botvay Károlyról. Er. 1959. 3. sz.

ZILAHÍ József: Botvay Károly. (In: Mindnyájan voltunk egyszer az Akadémián.) Sopron, 1983.

BÖLCSHÁZY KÁLMÁN (1901—1978)

1901. augusztus 11-én született Szirákon. Tanulmányait Budapesten az Állatorvosi Főiskolán végezte. 1927-ben szerzett oklevelet, majd rövid — pár hónapos — magánállatorvosi gyakorlat után meghívást kapott az Állatorvosi Főiskola szülészeti tanszékére tanársegédnek. Tanulmányait folytatva a hormonológiai ismeretek és kutatás vonzotta. E témakörből írta meg állatorvos-doktori disszertációját is, 1929-ben. Tanársegédként 4 éven át dolgozott, majd 1931-től Kenderesen először mint községi, majd rövidesen járási állatorvosként tevékenykedett. Ezután 1941-ben Érsekújvárra került, ahol törvényhatósági állatorvos lett. Még ebben az évben a Földművelésügyi Minisztériumba hívták, ahol 1948-ig az állategészségügyi ügyosztályon teljesített szolgálatot.

1948. november 1-jével tanári megbízást kapott az Agrártudományi Egyetem állatorvosi karán a szülészeti tanszék vezetésére. Ezzel a kiváló szaktekintély, Hetzel Henrik nyomdokaiba lépett. Minthogy az állatorvosi szülészeti témakörével már szinte asszisztens kora óta foglalkozott, szinte természetes volt, hogy Hetzel Henrik még 1924-ben kiadott „Állatorvosi szülészeti” című könyve, majd 1944-ben ugyanennek a második kiadása után — az új ismereteket is magában foglaló korszerűbb állatorvosi szülészeti tankönyv átdolgozására Bölcsházy Kálmán kapott megbízást. Ebben a nagy és átfogó két kötetes könyv megírásában szerzőtársa volt Mészáros István.

Tudományos és szervező tevékenysége főleg a szarvasmarhák meddősége elleni küzdelemmel kapcsolatos. Bölcsházy Kálmán kutatásai során behatóan vizsgálta az állatok takarmányozása, tartásmódja és a szaporodásbiológiai problémák összefüggéseit. Az a felismerés, hogy új technológiai körülmények között az állati

szervezet biológiai egyensúlya és ezen belül reprodukciós kapacitása döntően a termelő egyed és a környezet harmonikus egységének függvénye — arra készítették, hogy ennek javítása érdekében minél több hathatósabb javaslatot dolgozzon ki. Számos, bevált módszere ma is érvényes. Kutatási eredményeiről számos közleménye jelent meg a szaklapokban. Kiemelkedő munkája a Cseh Sándorral közösen írt: a „Nem fertőző eredetű meddőség — Vasectomia” című, amely 1963-ban jelent meg.

Érdeklődése azonban széles körű volt, s igyekezett mindenre megoldást találni. Hallgatói, munkatársai, kollégái becsülték, s szerették. Különösen fejlett műszaki érzéke szakterületén még feltalálói adottságait is felszínre hozta. Számptalan eredeti műszert konstruált, amelynek prototípusát legtöbbször saját kezűleg készítette el a tanszéken, vagy az otthonában lévő jól felszerelt műhelyében. Saját tervezésű és kivitelezésű műszereivel számos nemzetközi díjat és elismerést szerzett. Részt vett a moszkvai, a prágai és a hazai nemzetközi műszerkiállításokon. Neve így ismertté vált külföldi szakmai körökben is.

Tudományos munkásságában is figyelme, kutató szelleme a gyakorlati megoldásokat kereste. Bölcs házy Kálmán 1948-tól 1966-ig, nyugállományba vonulásáig elismert és szeretett egyetemi tanár, előbb az Agrártudományi Egyetem állatorvosi karán, majd az Állatorvosi Főiskolán végül az Állatorvostudományi Egyetemen, ahol az állatorvosi szülészeti tanszék és klinikai vezetője volt. 1978. március 22-én halt meg Budapesten. Egyik professzortársa a következő szavakkal méltatta:

„Szerényen élt, csendesén dolgozott, 16 állatorvos-generáció tanulta meg tőle nemcsak a szüléset és a szaporodásbiológia tudományát, hanem a gyakorló állatorvos számára mindig nélkülözhetetlen szakmai praktikumot, életbölcse sséggel teli emberségét, szakember és a szakma szeretetét.”

Főbb munkái:

Bölcs házy Kálmán—Hetz el Henrik—Mészáros István: Állatorvosi Szüléset I—II. Bp., 1951. 368 lap.

Bölcs házy Kálmán—Cseh Sándor: Nem fertőző eredetű meddőség — Vasectomia. Bp., 1963. 86 lap.

Irodalom:

HARASZTI János: Bölcs házy Kálmán (1901—1978) MÁL. 1978. 6. sz.

BRUDER JÁNOS (1913—1982)

1913. december 30-án Rákoscabán született. Elemi iskoláit anyai nagypjánál tartózkodva Makón végezte. Édesapját nem ismerhette, a gyermek Bruder János egyéves volt, amikor apja az I. világháborúban meghalt. Nagypja mellett — aki gyakorlati érzékű újító szellemű iparos volt Makón — jó indítást kapott későbbi igen eredményes feltalálói, újítói munkásságához. Budapesten a Kertészeti Középiskola elvégzése után a Kertészeti Tanintézetben szerzett főiskolai oklevelet 1936-ban. A kertészeti tudomány terén olyan általánosan ismert szaktekintélyek, mint Probocskay Endre, Maliga Pál voltak évfolyamtársai. Mohácsy Mátyás, a tanintézet igazgatója — mint nagy szak tudású, világotjárt szakember — még inkább elmélyítette benne a szakmaszeretetet, s hozzásegítette az elméleti és gyakorlati tapasztalatok elsajátításához. Oklevelének megszerzése után sem vesztette szem elől tanítványait, hanem tanácsaival, szakmai támogatásával melléjük állt.

A friss diplomás Bruder János 1936-ban a Battonyán működő faiskolát vezette, valamint a kiszombori Rónayak tízholdas gyümölcsösének szakmai irányítását látta el 1941-ig. Innen — Mohácsy Mátyás javaslatára — Kolozsvárra került, ahol a Ferenc József Tudományegyetem Botanikus kertjének vezetője lett. Kolozsvárott kapcsolatba került Soó Rezsővel, az intézet akkori professzorával, aki segítette abban, hogy a botanikában jártasságot szerezzen — megalapozva ezzel későbbi szakmai munkásságát is.

A felszabadulás után, 1945-ben a berettyóújfalui Mezőgazdasági Középiskolához nevezték ki kertész tanárnak. Itt egy esztendőn át tanított, majd 1946-ban áthelyezték a makói Gazdasági Iskolához, ahol 1948-ig teljesített szolgálatot. Mint

gazdasági tanár, továbbképző előadásokat és tanfolyamokat szervezett felnőtt gazdáknak.

Bruder János neve összefonódik a hazai hagymanemesítéssel, az erre irányuló kutatómunkával. Segítője Erdei Ferenc volt, aki mindvégig szívén viselte a makói hagymatermesztés sorsát. Ismerte a hagyományos termesztési módot, s azt vallotta, hogy Makón azért alkalmazzák a dughagymás termelési módot, mert itt csak így lehet jól termelni hagymát. Ebben a szellemben indította és irányította a felszabadulás után Mezőhegyesen létesített új hagymanemesítő telepet. Az állami támogatás nagy lendületet adott a hagymakutatási munkának. A Földművelésügyi Minisztérium Bruder Jánost bízta meg a telep vezetésével, és azzal a feladattal, hogy a híres makói hagyma minőségét megtartsák és a termelési eljárást tökéletesítsék. A nemesítés mellett a telep másik feladata a nagyüzemi termelés technikájának kidolgozása volt.

Az 1950-es években mintegy 600 holdnyi terület került Makó határában a kísérleti telep irányítása alá, ahol kikísérletezték a nagyüzemi hagymatermesztés módszereit. 1953-tól a hagymanemesítés központja Makóra került vissza, a Bruder János vezette munkacsoport a Makói Kísérleti Gazdaságban tevékenykedett tovább, 1955-től a Délalföldi Mezőgazdasági Kísérleti Intézet makói telepeként.

Az 1950-es évektől kezdődően a fajtafenntartó nemesítés akciója eredményeképpen a még feltalálható fajtaelemekre támaszkodva stabilizálták a makói hagyma jó fajtatulajdonságait; így született meg 1957-ben Bruder János és Szalay Ferenc „Nemesített Makói Vöröshagymá”-ja, mely állami elismerésben és törzskönyvezésben részesült.

Kiemelkedő növénynemesítési munkásságáért és új agrotechnikai módszerek kidolgozásáért 1953-ban „Szocialista munkáért” érdeméremmel tüntették ki.

1954-ben jelent meg „Hagymatermesztés” című könyve, melyben összefoglalja a hagyományos népi termelői tudás módszereit, mindenütt hozzátéve az újat, mely elsősorban a vezetése alatt álló Makói Kísérleti Gazdaság munkájának az eredménye. A három fő fejezetre tagolódo könyv első része a hagyma jelentőségével és történetének alakulásával foglalkozik. A második szakaszban a növény részletes morfológiai leírását adja, kiegészítve a termesztésben lévő fajták jellemzésével. Itt taglalja az 1953. évi eltarthatósági kísérletek eredményeit is. Ennek során figyelt föl arra a szabályra, hogy a közepesen vagy rosszul eltartható fajták, a fajtának legjobban megfelelő termőhelyen kiválóan eltarthatók. Példának a Stuttgarti óriás fajtát említi, mely az újmajori kísérleti térben októbertől ápriliséig 86%-ban volt eltartható, míg ugyanezen fajta Pallagpusztán termelt egyedei csak 20%-ban.

A harmadik rész tárgyalja a termesztés gyakorlati tudnivalóit, külön kitérve a két- illetve a hároméves termesztési módra, felsorolva a hagyma legfőbb kártevőit és betegségeit. Itt elemzi a Makói Kísérleti Gazdaság 1949-től 1954-ig végzett nagyüzemi dughagyma hőkezelési kísérleteinek eredményeit is. Tanítványai és legjobb munkatársai Szalay Ferenc és Hajdú József, akik folytatják a hagymával

kapcsolatos kutatómunkát. Fiatalon elhunyt tanítványa volt Cs. Kovács László, aki a hagyma növényvédelmével foglalkozott behatóan.

A nagyüzemi hőkezelés vonatkozásában több éven keresztül folytatott kísérleti munkája eredményeképpen valósult meg a 40 vagon befogadóképességű kísérleti dughagyma hőkezelő üzem 1952-ben. Ennek folytatásaképpen létesült Európa egyik legmodernebb hőkezelő üzeme, 200 vagon befogadóképességgel.

A dughagyma nagyüzemi hőkezelésének bevezetése után a hagymatermesztés gépesítésének feladata következett, mely azért vált igen nagy fontosságúvá, mert az idő tájt már 9000—10 000 kat. holdon termesztettek Makó környékén hagymát, a régi kis parcellák helyett kialakultak az összefüggő 100 holdas területek. Nagyüzemi méretekben a régi, kisüzemi módszerekkel, kézi munkaerővel dolgozni sokáig nem lehetett.

Brudert nem hagyta nyugodni a kérdés, és munkatársával Kovács Mihály technikussal kidolgozta az „Emelőberendezéssel felszerelt vontatógépre függeszthető mezőgazdasági és kertészeti ágyhúzógép” rendszerét, melynek elismeréséül 1960-ban Szabadalmi Okiratot kaptak. Tapasztalatait, ismereteit írásba is foglalta. 1959-ben jelent meg „Korszerű hagymatermesztés” című könyve, mely a gépesítés módszereit is tartalmazza. A könyv értékét növeli az öt köztermesztésben lévő fajtáról (Makói, Zittai, Braunschweigi, Hollandi lapos, Vertus) adott leírás, mely egyaránt kitér a külső és belső értékhatározó tulajdonságokra. A szerző figyelmet fordított a főbb témakörök mellett olyan kisebb jelentőségű — de a könyv színvonalát emelő — fejezetek megírására is, mint a hagyma gyógyhatásai, termesztésének és kereskedelmének története, s mindezeket képekkel, ábrákkal, táblázatokkal tette még közérthetőbbé.

Első szabadalmát rövidesen követte a második 1963-ban, amikor a „dughagymafelszedő gép”-ért az Országos Találmányi Hivatalból szintén Szabadalmi Okiratot kapott.

Az ezzel kapcsolatos kutatómunka eredményeit a „Beszámoló a dughagymatermesztés és -szedés komplex gépesítése érdekében végzett 10 éves (1953—1963) munkáról és legújabb eredményekről” című, a Délalföldi Mezőgazdasági Kutató Intézet Közleményeinek 1964-es kötetében megjelent írásában foglalja össze: A gépesítési kísérletek fő célja kezdetben a dughagyma szedésének megkönnyítésére irányult. Csak több sikertelen próbálkozás alatt vált világossá, hogy a probléma megoldásához olyan előfeltételekre van szükség, mint pl. a talaj kertszerű elsimítása, a vetés sorainak teljes párhuzamossága, az erőgép közlekedési nyomainak biztosítása. Tehát a kísérletező munka során bontakoztak ki egy másik megoldandó feladat körvonalai, nevezetesen egy olyan kombinált, ágyrendszerben vető és növényápoló gép megszerkesztése, mely azután a gépi szedést is lehetővé teszi.

1960-tól Bruder János már Szegeden, a Gabonatermesztési Kutató Intézetben folytatta munkáját, mint a zöldségtermesztési osztály vezetője.

Fő kutatói területe továbbra is a hagymanemesítés volt, de egyébirányú szakmai

tudásáról tanúskodik, hogy 1964-ben a muskotály sárgadinnye nemesítéséért is fajtaelismerést kapott.

1970-ben újabb szabadalom következett: „Vetőszerkezet hagymás és gumós növények, főleg a dughagyma vetésére”. Még ugyanebben az évben a kormány hagymatermesztési célprogrammal bízta meg, melynek címe: „A hagymanemesítés, termesztés és feldolgozás korszerűsítése és fejlesztésének komplex kutatása.” A témacsoporton belül a rendkívül igényes dughagymatermesztés komplex gépesítése volt az egyik fő célkitűzés. Kovács Mihály technikussal ekkor már évek óta foglalkozott a hagymatermesztés egyes munkafázisainak gépesítésével, s számos közleményük is született ezzel kapcsolatban. A program keretében tökéletesítették és kiegészítették a komplex gépesítést, melynek eredményeképpen jött létre a dughagyma felszedő, a dughagyma szóró, a növény ápolására és vegyszeres gyomirtására szolgáló gép. Külföldi és hazai mezőgazdasági kiállításokon is bemutatták az ötletes eszközöket.

A hagymatermesztés gépesítésével kapcsolatosan az Agrárgazdasági Kutató Intézzel közösen végzett kísérleti és értékelési munkából kiderült, hogy a hagyományos dughagymaültetéssel szemben a dughagyma gépi szórása a termesztés szempontjából biztonságosan alkalmazható, sőt élőmunkában, időben és termés-eredményben egyaránt pozitív eredményt adott.

Nagy szerepe volt abban, hogy 1974-ben Makón megalakulhatott a hagymatermesztési zárt rendszer. Pályája vége felé igyekezett a nagyüzemi hagymatermesztés problémáival megküzdeni úgy, hogy ugyanakkor a makói népi termesztési mód a tájfajta jellegét megtartsa és továbbfejlessze.

Egyéniségét nemes egyszerűség, munkáját eredményesség jellemezte mindvégig. Amikor 1973-ban nyugdíjba vonult, életművének elismerésül a „Munka Érdemrend” arany fokozata kitüntetését kapta.

1982. július 5-én hunyt el Szegeden.

Főbb munkái:

Földi mogyoró termelése (*Arachis hypogaea*). Bp., 1952. 31 lap.

Hagymatermesztés. Bp., 1954. 141 lap.

A dughagyma tárolási hőmérsékletének hatása az étkezési hagyma termésere-
ményére és a magszár képződésére. Bp., 1959. KK. 21—28. lap.

Korszerű hagymatermesztés. Bp., 1959. 79. lap.

Bruder János—Kovács László, Cs.—Szalay Ferenc: Hol tart ma a nagyüzemi
vöröshagyma-termesztés? Szeged, 1964. Műszaki és Természettudományi Egyesü-
letek Szövetsége Szegedi Intéző Bizottságának Évkönyve 223—239. lap

Irodalom:

— —: Bruder János 1913—1982. KSz. 1982. 32. sz.

BRUNKALA ROMÁN (1782—1821)

Az ars veterinaria, vagyis az állatorvosi tudomány magyarországi úttörőinek egyike a Felvidéken, Árva vármegyében, Oravkán született 1782-ben. Családja nem volt nemesi származású. Iskoláiról annyit tudunk, hogy a középiskola befejezése után a pesti egyetemre került, ahol a tanmenet szerint először a bölcsészeti tanfolyamot, majd a jogi kart látogatta. Ezek eredményes befejezése után az orvosi kar kétéves állatorvosi sebészeti tanfolyamát hallgatta. Minden bizonnyal Tolnay Sándor személyes példája nyomán szentelte maga is életét az ekkor még lenézett, igazi tudománynak nem is tartott diszciplinának. Majd a pestinél magasabb színvonalat képviselő bécsi állatorvosi tanfolyamra ment, ahol kitűnő eredménnyel megismételte tanulmányit.

Ezt követően került a keszthelyi Georgikonba, ahol a felsőfokú képzésben részesülő „praktikánsok” egyik fele „fiziko-veterinaria” szakot hallgatott. 1807. március 21-én nevezték ki állatgyógyászati professzornak. Alig egy évvel később már a Georgikon tanári karának élén találjuk, minthogy tanártársai az archon tisztére is megválasztották. A tanintézetre felügyelő Directio ebből az alkalomból korábbi 700 Rft-os fizetését 250 Rft-tal megtoldotta. Két évig töltötte be a sok fáradtsággal járó archonságot. Heti 15—20 órát tanított, nem csupán elméleti, hanem gyakorlati képzést is nyújtva a praktikánsoknak, emellett rengeteg írásbeli jelentést követelt meg tőle a Directio is. A Festeticsek saját birtokaik fellendítését is várták a Georgikon kiválóan képzett tanáraitól, ezért neki is részt kellett vennie az uradalmak gyakorlati gazdasági ügyeinek vezetésében, utasítások megfogalmazásában, ellenőrzések végrehajtásában. Jellemző emberségére az az epizód, amikor 1809. január 17-én Brunkala és a híres kémikus, Liebbald jelentette feletteseinek, az uradalom tömlöcében sínylődő rabok közül kettő hamarosan meghal, ha nem viszik őket egészségesebb helyre . . . A Georgikon bürokratikus, intrikákkal terhes légkörében a tanári kar gyakran cserélődött. Aki tudott, kutatómunkájának, anyagi egzisztenciájának kedvezőbb helyre távozott.

A pesti egyetem állatgyógyászati tanszékének professzora, Tolnay Sándor élete utolsó évtizedében sokat betegeskedett. Amikor adjunktusát, Stulfa — később: Széky — Pétert az orvosi kar 1810-ben rendes tanárai közé választotta, a helyettesi állásra jelentkezők közül okkal választotta Tolnay Brunkalát: tanítványa volt, a Georgikonban országos hírt szerzett és három nyelven — magyarul, németül és „szlávul” — is tudott előadásokat tartani. A pesti állatorvosi tanszék és a hozzá csatlakozó állatgyógyintézet ebben az időben a Józsefvárosban szerény körülmé-

nyek között működött. A tanszék oktató munkája két élesen eltérő területet ölelt fel: egyrészt az 1780-as évek vége óta kötelezővé tették valamennyi medikus hallgatónak, hogy az állatállományt pusztító járványok megfékezése céljából ismerje és képes legyen leküzdeni az állati betegségeket is. Nem képeztek azonban kifejezetten állatorvosokat, erre a kötelezően előírt egy-egy félév úgyszemint nem volt elegendő. A másik szakma, a „cursus hippiatricae” patkolókovácsok, lovászok, ménesgazdák számára nyújtott bizonyos ismereteket, hogy gyakorlati munkájuk során ápolni tudják a sebesült lovak lábát, testét, értsenek rühtelenítéshez és más efélékhez. Nagyon fontos ismeretek voltak ezek a hadsereg és a kisebb-nagyobb uradalmak, sőt, az egyszerű jobbágyfalvak lóállományának védelme szempontjából is. Brunkala adjunktus a beteg Tolnay professzor helyett is elvégezte mindkét tanfolyam elméleti és gyakorlati oktatómunkáját, három nyelven tanítva hallgatóit. Feladatait „általános megalégedésre” szolgáló módon látta el, híre-neve országossá vált. Sok földesúri uradalom is hívta, jóval nagyobb fizetésért, ő azonban minden ajánlatot visszautasított, mert a „köz javára kívánt tovább dolgozni”.

Hatévi fáradhatatlan munka után, 1817-ben kérte Brunkala az orvosi kart, tegyen előterjesztést az ő második állatgyógyászati professzori kinevezése érdekében a felsőbbiségeknek. A kar magisztrátusa pártfogolta a „kiváló tudása és a tanításban való gyakorlottsága” alapján jogosan folyamodó adjunktus kérelmét és javasolta a fizetése évi 1000 Ft-ra történő emelését is. Egyetértett ezzel a Helytartótanács és a Magyar Udvari Kancellária is, rámutatva, hogy a kérelmező a Magyarországon rendkívül fontos állatorvostan legjobb szakembere, ha elmenne, az állatorvosi tanintézet a „legzavarosabb helyzetbe” kerülhetne. I. Ferenc király azonban túltett minden hivatalán a bürokrata hajlamok terén: mielőtt hozzájárult volna a tanárok számának szaporításához, tudni kívánta, új szervezetet kívánnak-e adni az intézetnek és ha igen, mutassák be annak tervezetét, hány tanárra, miféle épületekre, mekkora fizetésekre lesz szükség, mit tanítanak az előadók. Egyúttal utasította főkancellárját, a jövőben jobban ügyeljen arra, hogy a magyarországi közoktatásügy irányítói ne térjenek el az örökös tartományokban fennálló szabályoktól, hanem velük azonos módon járjanak el. Pedig Bécsben négy tanár és több tanársegéd tanított az állatorvosi intézetben!

Tolnay Sándor halála után Brunkala önállóan vezette a tanszéket. Amikor azonban folyamodott a megüresedett helyre való kinevezése iránt, már a Helytartótanács sem támogatta. Arra hivatkoztak, hogy egy 1813-as királyi elhatározás folytán nem folyamodni kell a tanszékekért, hanem pályázni. Bár afelől nem volt kétség, hogy Brunkalánál nem lehet alkalmasabb embert találni a posztra, a pályázatot csak 1820. március 18-ára írták ki, úgy hogy a jelentkezőnek a pesti mellett a bécsi egyetemhez is be kell nyújtania pályázati dolgozatát. A disszertáció minden szakmai véleményező „teljes tetszését” elnyerte, így végül is I. Ferenc 1821. március 17-én, Laibachban (ma: Ljubljana, Jugoszlávia) aláírta a kinevezést. Ezzel a fizetése is 1200 Ft-ra emelkedett. Végre révbe érhetett volna, a sors azonban

közbeszólt. Alig néhány hónappal később, 1821 augusztus 12-én meghalt — még 40 évet sem élt. Foglalkozási betegségként szepszist kapott, vagy már korábban is megromlott az egészsége? Nem tudni.

Brunkala egyetlen nyomtatásban megjelent tanulmányt sem írt, így a legalapossabb szakbibliográfiákból is hiányzik a neve. Mindez nem azt jelenti, hogy nem művelte tudományát, de a Georgikonban számtalan jelentés, jegyzőkönyv összeállításában kellett közreműködnie, az 1820-ban benyújtott — elismeréssel fogadott — pályázati dolgozata pedig nyomda helyett — irattárba került. A bécsi kormány-szervek akadékoskodása mellett rövid élete is megakadályozta abban, hogy a pesti orvosi kar állatorvostani képzését tényleges tudományos intézetté fejlessze, ahol valódi állatorvosokat képeznek. A teljes elfeledettségből Győry Tibor orvostörténeti kutatásai emelték fel.

Irodalom:

GYŐRY Tibor: Brunkala Román, az Állatorvosi Főiskola egy elfelejtett tanára (1782—1821). *ÁoL.* 1934. 338—339. lap.

KOTLÁN Sándor: A magyar állatorvosképzés története (1787—1937). Bp., 1941. 29—31. lap.

KOVÁCS Gyula—FEHÉR György: *Biographia. Elhunyt tanáraink és előadóink életrajza 1787—1987.* Állatorvostudományi Egyetem. Bp., 1986.

BUDAI JÓZSEF (1851—1939)

Budai József 1851-ben Bodoson (Háromszék m., ma: Bodos — Románia) született. A természettudományok felé vonzódott. Egyetemi tanulmányait Kolozsváron végezte. A diploma megszerzése után rövid ideig tanársegéd a kolozsvári egyetem ásványtani tanszékén, majd tanári állás hiányában falusi tanítóként kereste kenyerét. Később szülőfalujában gazdálkodott. 1890-ben Kolozsváron polgári iskolai tanári kinevezést nyert. 1894—1896-ig Mezőtúron a gimnáziumban vállalt tanári állást, ahol a biológiát oktatta. Itt döbbsent rá botanikai tudásának hiányosságaira. „Mikor 1894-ben, 43 éves koromban Mezőtúron először középiskolához kerültem, őszintén megvallhatom, hogy zavarba hoztak tanítványaim. Lépten nyomon hozták a virágokat és azok neveit tudakolták, mondhatom rémületemre . . .

A múlt század 70-es éveinek a közepe táján, amikor egyetemre jártam, szörnyen lenézték és mostohán kezelték ott a floristikát. Bonctan, szövettan . . . volt mindaz amiről hallottunk, s floristikai tudásunk ennek folytán a semminél is kevesebb volt, mikor katedránkat elfoglaltuk.” E hiányosságok pótlására Hazslinszky Frigyes „Magyarhon edényes növényeinek fűvészeti kézikönyve” című a tanulóifjúságnak szánt munkáját és Gönczy Pál „Pestmegye és tájéka viránya” című ugyancsak a tanulóifjúság számára írt határozókönyvét tanulmányozta. Ezek segítségével kezdte el a növényhatározást: „lettem autodidacta . . . s meg voltam győződve, hogy hazai flóránkban e művek alapján bizton eligazodhatom”.

Két év múlva Miskolcon a református gimnáziumban kapott tanári állást, ahol a növénytant tanította. A tanítás mellett most már egyre nagyobb lendülettel foglalkozott a botanikával. Rendszeresen képezte magát. Kapcsolatot teremtett a neves hazai és külföldi botanikusokkal. Tagja lett a növényteni szakosztálynak.

Itt előadásokat tartott és tanulmányokat írt a szakosztály két folyóiratába a növénytan egész területét felölelő „Botanikai Közlemények”-be és a főleg floristikával, rendszertannal foglalkozó „Magyar Botanikai Lapok”-ba. Miután később kezdte a tanulmányokat művelni szigorú határt szabott munkásságának. Borsod megye, különösen a Bükk hegység növényvilágával foglalkozott. Véleménye szerint a kutatás sorrendjében hibát követett el, mert elsősorban a megye alföldi növényvilágának felkutatására kellett volna törekednie. Ugyanis a kisebb folyók szabályozásával eltűnt a mocsaras területek növényritkasága és a kiszáradt tavak gazdag növényvilága. Számos dolgozatban foglalkozott a Bükk flórájával. Kiterjedt növényismeretének, számtalan gyűjtőútjának és tudásának eredménye e hegység aljnövényzetének részletes ismertetése, a carduus (bogáncs) hibridek felfedezése, leírása és a rubus (szeder) nemzetség összeállítása. Ez utóbbinak a feldolgozásához több éven át gyűjtötte a növényeket. A meghatározásokat Simonkai Lajos, Kupcsok Samu és a francia Henry Sudre végezték, akik a begyűjtött anyagban több új formát találtak. Ezek mellett Borsod megye síkvidékeinek növényanyagát is behatóan tanulmányozta.

Tanári munkáját hivatástudattal, magasszintű felkészültséggel végezte. Írásaiiban arra figyelmeztette a felsőfokú oktatási intézményeket, hogy igyekezzenek gyakorlati tanárokat nevelni. Olyanokat, akik a középiskolai tanításhoz szükséges ismeretekkel „fel vannak szerelve” mikor az egyetemről kikerülnek. Rendelkezzenek gazdag növénytani és állattani ismeretekkel, tudják a növények és rovarok meghatározási módját.

Életművét tekintve azonban pomológiai munkásságával alkotott jelentőset. Számos gyümölcsfajtát ismertetett a szaklapok hasábjain, de foglalkozott a gyümölcsstermesztés különböző kérdéseivel is mint például a növényvédelemmel, fapórással stb. . . Elsősorban a gyümölcsfajtákkal és a keresztezéses nemesítéssel foglalkozott. E tevékenységét az 1880-as években, bodosi gazdálkodó idejében kezdte el.

A 19. század közepén a gyümölcsstermesztők körében a gyümölcsfajták keresztezéses nemesítése, új fajták létrehozása valósággal divattá vált Európában. Ez az irányzat Amerikából indult el, ahol az ősi vadgyümölcsöket az európai nemes fajták keresztezésével nemesítették. Ezek hatására Európában is újból megindult a gyümölcsfajták keresztezése. Ez a törekvés nálunk is figyelmet keltett és követőkre talált. Budai József is felfigyelt arra a problémára, hogy a hazánkba telepített nyugati gyümölcsfajták sokat szenvednek a magyar klíma alatt és sok betegség tizedeli e gyümölcsfákat, holott ugyanakkor a hazai fajták, amelyek ugyan nem teremnek olyan kiváló gyümölcsöt, mint a válogatott nyugatiak, edzetek, szinte védelemre sem szorulva vadon nőnek. Budai megpróbálta a nyugati és a hazai fajták keresztezését és idővel sok fajtakeveréket hozott létre, ezek között több almát, amelyek közül a legismertebb a Budapesti Domokos alma. Ezt az új gyümölcsfajtát a „Gyümölcskertész” című szaklapban 1902-ben ismertette. Új

fajtájával a közkedvelt, nyugatról származó, betegségre érzékeny Téli aranyparment kívánta edzettebbé, ellenállóbbá tenni. Ezért a hazai, erős fajtával a Jász vadókával keresztezte. Az új hibrid magoncokból 1884-ben kiválogatta a legmegfelelőbbet és ennek — elhunyt öccséről — Budai Domokos nevet adta. Ezt a fajtáját az 1950-es években még termesztették.

Budai József, mint kezdő pomológus és nemesítő kapcsolatba lépett Bereczki Mátéval, aki lelkesen biztatta, tanácsadásaival, oltóvesszőkkel, érdekes gyümölcsfajták magvaival segítette nemesítő és fajtaleíró munkájában. Bereczki Máté tanítványának vallotta magát. Számos alma, körte, szilva, őszibarack fajtát állított elő. Fajtáinak egy részét keresztezéssel, más részét keresztezés nélküli magvetéssel, illetve ezek szelektálásával nyerte. Jó néhányat közülük — pontos fajtaleírással — szaklapokban ismertetett. Ezeknek egy részét mint a függetlenség következetes harcosa (ebben is követte Bereczki Mátét) a szabadságharc hőseiről: Bemről, Pöltenbergről stb. nevezte el. Több fajtájának viszont barátai, kedves ismerősei nevét adta (pl. Benedek Elek) de ezeknek a fajtáknak a pontos leírását nem közölte. Nevessé vált a Cetz Mária nevű almája, amelynek elhunyt felesége leánykori nevét adta. Valószínűleg Jonathán magonc lehetett, mert gyümölcse csaknem egyezett a Jonathánéval, de fája sokkal erőteljesebb volt. Bereczki iránti tiszteletből egy alma és egy körte fajtát nevezett el a nagy pomológus nevére. Fajtáinak száma mintegy 35-re tehető.

Fajtaleírásait a tökéletesség igényével készítette. Nagy gondot fordított a fajták származásának ismertetésére. A gyümölcsfának és termésének minden jellemző tulajdonságát figyelembe vette. Felhasználásukra vonatkozóan is javaslatot tett. A fajták talaj és éghajlati igényeit is többnyire közölte, különösen az értékes erdélyi, illetve szász területek almafajtáinál. Ezeknek egy részét a magas hegyvidékekre ajánlotta, edzetségük, igénytelenségük miatt, más részüket, — a késői érésűeket, a jól tárolhatókat —, előnyös értékesítési lehetőségük miatt ajánlotta. Fajtaleírásai közül kétségtelenül e területek helyi, illetve tájfajtáinak ismertetése a legjelentősebb.

A besztercei szilva hazai változataival és azok gazdasági jelentőségével is foglalkozott, közülük is elsősorban a „Besztercei muskotályos” szilvával, amelynek termesztését rendkívül jövedelmezőnek tartotta és ezért telepítését szorgalmazta. „Ha a nép . . . nagyban elszaporítja, a kopáron álló faültetésekre alkalmas területeket beülteti, nagyobb kivitelt érhetnek el, mint a kecskeméti és nagykőrösi a maguk gyümölcseivel.”

A szaklapok hasábjain ismételtelen arra buzdította olvasóit, hogy ne a kényes külföldi fajtákat ültessék, illetve szaporítsák, mert azok közül kevés fajta váltotta be a hozzáfűzött reményeket. Ezek helyett a hazai, de főleg a helyi jó tájfajták felkutatását javasolta, majd szükség esetén ezek keresztezését a jó külföldi fajtákkal azért, hogy az így létrejött új fajta minél erősebb, termékenyebb, nemesebb legyen. Részletes útmutatást adott arra vonatkozóan, hogy melyik vidékre, orszá-

részre milyen helyi fajtát változatot érdemes az általa megfelelőnek tartott külföldi fajtával nemesíteni. Például az Alföldön az ottani tájfajták közül a Piros és Fehér pogácsa vagy a Jászalma keresztezését tartotta a célravezetőbbnek különböző külföldi fajtákkal (Jonathán, Parker pepin, Téli aranyparmen stb.) vagy a hazai jó minőségű Sikulai, Daru, és Simonffy piros almafajtákkal. Az Alföldre csak korán virágzó, tavaszi fagyokat és erős szeleket elbíró fajtákat érdemes ültetni, — hangoztatta. A cseresznyefaják begyűjtését is szorgalmazta. „Köbölkút vidéke, Érdiőszeg körül egész gyűjteményt lehetne kiállítani, melyek a Germersdorfit is felülmúlják.” Ugyanígy a magról kelt jó minőségű őszibarack változatok, vagy a körte- és meggyfajták begyűjtését és elszaporítását is sürgette. „Hozzuk napfényre, tegyük közkinccsé hazánknak még ismeretlen pomológiai kincseit.”

A növényvédelem kérdéseivel is foglalkozott. A növénynemesítés egyik fő céljának tartotta a kór- és kórokozóknak ellenálló fajták, hibridek létrehozását. A kártevők és a betegségek a külföldi fajtákkal együtt kerültek hazánkba. Behozatalukat többek között ezért is ellenezte annyira. A félelmetesen terjedő és nagy károkat okozó vértetűt részletesen, külön tanulmánysorozatban ismertette, a védekezési lehetőségekkel együtt. A vértetűt az 1870-es évek elején észlelték először Pusztaföldemesen. Az 1910-es években már széles körben elterjedt és a felvidéki lakosságot — akiknek jövedelmi forrásának egy jelentős hányadát az alma jelentette — érzékenyen érintette. Budai ezért igyekezett — az írás eszközével — segítségükre sietni. Népszerűsítő cikkekben a rovarkártevők elleni védekezés fontosságát hangsúlyozta — a ráhatás érdekében — igen szenvedélyesen. Ugyanígy harcolt a hasznos madarak védelméért is. Elítélte a különböző hatósági szerveket, melyek a Földművelésügyi Minisztérium rendeleteinek végrehajtását nem ellenőrizték. Több javaslatot tett a rendeletek szigorú betartására és ellenőrzésére vonatkozóan. Jablonowski József híres entomológus többször is köszönetet mondott a sajtóban ezirányú tevékenységéért.

Az „Őszibarack tenyésztése” című munkájában egyrészt saját észrevételeit, tapasztalatait, másrészt a Miskolc környéki természetöktől hallott és látott tanulmányokat írta le. Javaslatot tett arra, hogy milyen talajon, milyen fekvésben díszlik jól az őszibarack. A termesztésével kapcsolatos tudnivalókat, teendőket gondosan elemezte. A környékre — az értékesítés érdekében — az egész korai és a középérésű fajtákat ajánlotta.

Budai József kiváló természettudós volt, aki botanikai, pomológiai és növénynemesítési munkájával maradandót alkotott. Egész életét, munkásságát jellemzik saját szavai: „Dolgozzunk a jövőnek a jelenben.”

Miskolcon 1939. január 20-án halt meg.

Főbb munkái:

- Milyen új fajtákat szemeljünk ki új fajták létesítésére? Gyk. 1903. 3. sz. 38. lap.
Magyar gyümölcsfajták összegyűjtése. Gyk. 1905. 7. sz. 75—76. lap.
A vértetű terjedése hazánkban. Gyk. 1911. 135—153. lap.
Adatok Borsod megye flórájához. MBL. 1914. 10—12. sz. 312—324. lap.
A Bükk hegység és dombvidéke rubusai. MBL. 1914. 10—12. sz. 331—334. lap.
Az őszibarack tenyésztése. Miskolc, 1924. 21. lap.
A besztercei szilva hazai válfajai és azok gazdasági jelentősége. Ke. 1928. 3. sz. 211—213. lap.

Irodalom:

- H. SZABÓ Béla: Emlékezés Budai Józsefre a „magyar Micsurinra”. BSz. 1959.

BUGARSZKY ISTVÁN (1868—1941)

1868. május 21-én született Zentán. (Bács-Bodrog vm., ma: Senta — Jugoszlávia) Középiskolai tanulmányait a helyi községi algimnáziumban kezdte, a nagykikindai (Torontál vm., ma: Velika Kikinda — Jugoszlávia) gimnáziumban folytatta, s az újvidéki magyar főgimnáziumban fejezte be. Mivel érdeklődése a természettudományok felé vonzotta, 1886-ban beiratkozott a budapesti Tanárképző Intézet természettudományi szakosztályába, s mint ennek tagja, a budapesti Műegyetemen főleg természettudományi — kémiai, fizikai, matematikai és természetrajzi — előadásokat hallgatott. Tanulmányai befejeztével külföldi tanulmányútra indult, Németország híres kémiai intézeteit látogatta meg.

1890-ben az Állatorvosi Akadémia kémiai tanszékén tanársegédi állást kapott, 1891-ben bölcsészdoktori disszertációját védte meg. 1893-ban az Állatorvosi Akadémia segédtanárává nevezték ki, 1894-ben megszerezte a magántanári képesítést elméleti kémiából.

1896-ban Göttingában az ottani fizikai-kémiai és elektrokémiai intézetben végzett kutatásokat, a kémiai affinitás számbeli értékét vizsgálva a kémiai változások egy csoportjára vonatkozólag.

1898-ban nevezték ki az Állatorvosi Akadémia tanárává. 1899 február 11-én az Akadémia főiskolai rangot kapott. Ennek hatására jelentős változások történtek. Ezeknek egyike az volt, hogy a hallgatók előképzettségét jobban figyelembe kellett venni. A felvétel alapjául gimnáziumi, illetve reáliskolai bizonyítvány szolgált. A főiskola élére a földművelésügyi miniszter által kinevezett rektor került. Ekkor Bugarszky segédtanári beosztásban dolgozott a vegytani tanszéken Liebermann Leo munkatársaként, aki a vegytani osztályt, s a budapesti Vegykísérleti Állomást

vezette. Liebermann Leo, Bugarszky István és Rhorer László közös munkássága kül- és belföldön egyaránt rangos tudományos hírnevet szerzett az intézménynek. Érdekesség, hogy a vegytan tudományának önállóságát a főiskolán kérdőjelezték meg legjobban, s így az elért eredményeket és a végzett munkát még értékesebbnek tekinthetjük.

1899-ben Bugarszky Istvánt a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjai sorába választották.

1902-ben Liebermann Leo utódként a vegytani tanszék élére került, amit 1913-ig vezetett. Ez idő alatt is folytatta megkezdett kutatásait, főleg a fizikai kémia tárgykörében, miközben Liebermannal együtt hallgatói számára számos korszerű tankönyvet is írt.

1913-ban a budapesti Tudományegyetem kémiai tanszékének lett a vezetője.

Tudományos tevékenysége igen széleskörű volt. Nemcsak elméleti kémiai-fizikai kérdésekkel foglalkozott, figyelme kiterjedt a közvetlenül hasznosítható területekre s az oktatásra is. 1894-ben megjelent műve a budapesti szőlő- és borgazdaság felsőbb tanfolyamai számára íródott, de írt kémia tankönyvet egyetemi és főiskolai hallgatók számára is. Analitikai gyakorlatokról szóló könyve az oktatást nagyban elősegítette.

Munkássága nagyban hozzájárult a főiskola s a magyar tudomány hazai és külföldi súlyának növekedéséhez.

Bugarszky István 1941 március 3-án hunyt el Budapesten.

Főbb munkái:

Vezérfonal a vegytani gyakorlatokhoz kezdők számára. Bp., 1892. 85 lap.

A chemia repetitoriuma és bortechnikai praktikum. A budapesti szőlő- és borgazdaság felső tanfolyam hallgatói számára. Bp., 1894. 200 lap.

Ismereteink az anyag szerkezetéről. Bp., 1907. 28 lap.

Chemia. Tankönyv egyetemi és főiskolai hallgatók számára. Bp., 1978. 772 lap.

Irodalom:

KOTLÁN Sándor: A magyar állatorvosképzés története. Bp., 1941.

KOVÁCS Gyula—FEHÉR Görgy: Biographia. Elhunyt tanáraink és előadóink életrajza 1787—1987. Állatorvostudományi Egyetem. Bp., 1986.

BUND KÁROLY (1869—1931)

Besztercebányán (Banská Bystrica — Csehszlovákia) született 1869. június 4-én. Középiskolai tanulmányait Budapesten végezte, majd 1887-től 1890-ig a selmecbányai erdészeti akadémia hallgatója volt. Gyakorlati szolgálatát 1891-ben a besztercebányai erdőgazdaságban kezdte. 1894 májusától a földművelésügyi minisztériumban a kincstári erdők erdőrendészeti ügyeivel foglalkozott.

Állami szolgálata során lehetősége volt az ország erdészeti viszonyai, különösen pedig az erdőrendezési kérdések alapos tanulmányozására, áttekintésére. Hazai tájékozódását külföldi utakkal, tapasztalatcserékkal egészítette ki, így az 1890-es évek végére az ország egyik legképzettebb erdőrendezési szakemberévé vált. További gyakorlati munkája során magánuradalmak gazdasági felügyelői teendőit látta el. Kortársai pedig az erdőgazdasági adóügyek egyetlen hazai szakértőjének tekintették.

Amikor 1899-ben az Országos Erdészeti Egysület (OEE) titkári állásra pályázatot hirdetett, a négy jelentkező közül (akik egyike Kaán Károly volt) nagy többséggel Bund Károly nyerte el a választmány és a tagság bizalmát. Az egyesület döntésében jelentős szerepet játszott az, hogy Bund Károly neve szakirodalmi munkássága révén országszerte ismert volt. Első tanulmánya — erdőbecslési témakörben — 1894-ben jelent meg az „Erdészeti Lapok”-ban. További írásaiban a külföldi erdőgazdaságokban alkalmazott eljárásokat, módszereket mutatta be, az arra érdemeseket magyarországi hasznosításra ajánlva. Erdőrendezési cikkei mellett a hazai erdészeti irodalomban Bund Károly neve az új, századunkban jelentősé váló erdészeti célok első megfogalmazásaival is összekapcsolódott.

Az „Erdészeti Lapok” 1898-ban közölte híres tanulmányát, az „Erdőgazdaság

szépészeti czéllal” címűt. E cikkben az erdőesztétika kérdésein kívül kora társadalmi-gazdasági viszonyai között előremutató megállapítást is tett: „az erdő nem ugyan anyagi hasznára nézve, de testi és lelki jólétünkre gyakorolt . . . társadalmi hatására nézve köztulajdon”. Az erdőgazdálkodás közjóléti céljai mellett megfogalmazta a természetvédelemmel kapcsolatos erdészeti feladatokat. 1908-ban jelent meg „A tipikus erdei növényzet megóvása” című tanulmánya. Szakirodalmi munkásságáról szólva meg kell még említenünk, hogy Bund Károly fordította magyarra a Grundner—Schwappach-féle fatermelési táblákat, amelyeket évtizedekig használtak Magyarországon.

Bund Károly munkásságának csak egy részét jelentette a gyakorlati erdőgazdaság és a szakirodalom. Életművének legjelentősebb fejezete az Országos Erdészeti Egyesület titkáráként végzett munkája. 30 évig töltötte be ezt a tisztséget, amely három évtizedben a hazai erdőgazdálkodás — és így az OEE — nagy sikereket ért el, majd nagy megrázkódtatásokat kellett elszenvednie.

Bund Károly 1900-ban foglalta el az OEE hatalmas, több mint száz helyiségből álló palotájában a titkári hivatalt. Munkájának egy részét az egyesületi feladatok adminisztratív megoldása jelentette. Választmányi ülések, közgyűlések előkészítése, határozati javaslatok, felterjesztések, átiratok szerkesztése és az egyesület tevékenységéről szóló beszámoló előkészítése, a közgyűlésen való ismertetése. Az OEE székházában zajló rendezvényeket is ő készítette elő. A fővárosi tagok péntekenként rendszeresen találkoztak itt, felolvasásokat, előadásokat hallgattak meg. Gyakran zajlottak parlamenti előcsatározások is a ház gyűléstermeiben, lévén az ország legjelentősebb birtokosai, képviselői egyben erdőbirtokosok is.

Az egyesület jelentékeny, egymillió korona körüli törzsvagyonának és a különböző célú alapítványoknak kezelését is részben a titkár látta el, de volt egy pénztáros is. Az OEE könyvtárat viszont végig Bund Károly kezelte. 1909-ben kiadták a könyvtár önálló katalógusát is, hogy a vidéki szaktársak minél jobban, gyorsabban tájékozódhassanak a könyvtár állományában, néhány napos, -órás fővárosi tartózkodásuk során a szakirodalmat tanulmányozhassák. Az egyesület jelentős könyvkiadói tevékenységet is kifejtett. A megszülető művek kiadás előtti megfelelő bírálatát, a nyomdai ügyeket szintén Bund Károly intézte.

Az OEE hivatalos lapjának, az „Erdészeti Lapok”-nak 1900-tól 1924-ig az egyesületi titkár, Bund Károly volt a szerkesztője. (1928-ban ismét ő látta el ezt a feladatot, tehát összesen 25 éven át szerkesztette a lapot.) Az „Erdészeti Lapok” századforduló utáni, csaknem 1500 oldalas évfolyamai a folyóirat egyik legdicsőbb korszakát jelentették. Bund Károly a szerkesztésben nemcsak segédtitkárok és írnokok segítettek, hanem az 1901-től rendelkezésére álló fényképezőgép és utazási pénzkeret is. Az egyesület vezetősége úgy látta, hogy a titkár nem szakadhat el a gyakorlattól, ezért vidéki utakat tehetett, sőt a látnivalókat megörökíthette.

Egyleti titkárként az OEE-t számos szervnél, társegyesületnél képviselte. Az egyesületen belül pedig több bizottságnak tagja, vagy éppen vezetője volt. Ezek

közül megemlítjük az új erdészeti műszótár szerkesztő bizottságát (amely sajnos nem készült el) és az Erdészeti Kísérleti Intézet Nemzetközi Szövetsége 1914. évi magyarországi ülését előkészítő testületet. Bund Károly Vadas Jenővel együtt ekkor írta meg a több nyelven kiadott „Magyarország erdészete” című művet. Az előkészített, 1914 szeptemberére kitűzött nagygyűlés azonban az első világháború kitörése miatt elmaradt.

Ugyancsak elmaradt az OEE 1914. évi kassai közgyűlése is. A korábbi vándorgyűlések helyett a háborús években Budapesten, a székházban tartották az évi közgyűléseket. Az egyesületi életre is rányomta bélyegét a háború, a fokozódó megélhetési nehézségek. Bund Károly az OEE nevében számos szociális és emberbaráti kérdésben eljárta, intézkedett. Az „Erdészeti Lapok” most már csak havonta egyszer megjelenő, szűkülő terjedelmű füzetekben az elesettek, rokkantak, fogságba esettek nevei tűntek fel. Az utóbbiak részére az egyesület csomagokat, olvasnivalót igyekezett eljuttatni, amit szintén Bund Károly intézett.

A vesztes háború és az utána következő évek megpróbáltatást jelentettek az egyesületnek, így Bund Károly személyének is. Az egyesület értékpapirokban, hadikölcsönökben fekvő vagyona a háborúban és az azt követő inflációs időkben elűszott. A repatriált, állástalan, hosszú ideig vasútállomásokon, vagonokban lakó tagok nem tudták a tagdíjat fizetni, de körülményeik miatt az egyesületi életben sem vehettek részt. Az „Erdészeti Lapok” 300—400 oldalas évfolyamai tanúskodnak arról is, hogy a szellemi tevékenység, íráskedv, érdeklődés alaposan megcsappant. Hiányzott az OEE éléről az erőskezű, nagy befolyással rendelkező elnök.

Bund Károlyt ebben a helyzetben az OEE nem tudta megfelelően fizetni, ezért kénytelen volt 1923-ban máshol állást vállalni. Az „Erdészeti Lapok” szerkesztését és a titkári teendőket egy részét a déli órákban látta el. Munkásságának az OEE-hez kötődő korszaka fokozatosan lezárult. Országos ügyekben, így például az Alföldi Erdőtelepítési Szaktanács munkájában ugyan még rész vett, de hivatali beosztása révén újra a gyakorlati erdőgazdálkodáshoz kötődött.

1923-tól 1931-ig címzetes miniszteri tanácsosként a magyar katolikus vallás- és tanulmányi alap erdőinek ügyét vezette. Az alap a háború után mintegy 20 ezer kh-ra csökkent magyarországi erdőinek jövedelmei még a személyzet illetményét és az egyéb járandóságokat sem fedezték. Bund Károly vezetésével alapos, részletekre menő emlékiratot szerkesztettek az alap erdőgazdálkodásával kapcsolatos ügyeinek rendezésére, de lényeges változás nem történt.

Bund Károly két jelentős kitüntetést kapott. 1906-ban az OEE fennállásának 50. évfordulóján nyerte el a Ferenc József-rend lovagkeresztjét. 1931 márciusában, nyugalomba vonulása alkalmával pedig megkapta a Koronás Ezüstéreméremet. Bund Károly igazi megbecsülését mégsem az érdemrendek jelentették. 1931. május 16-án bekövetkező halála után az OEE erdőbirtokos tagjai Bund Károly-emlékerdők létesítésére tettek javaslatot és elkezdték ilyen erdők kijelölését. A formai, látványos elismerések helyett az OEE titkárához, csöndes, szerény, mindig segítő-

kész emberi jelleméhez a könyvtár, a titkári hivatal szelíd nyugalma, az egyesületi ügyek naprakész, becsületes intézése illet. Ezt hagyta örökül az OEE-re, amely a két világháború közötti időben újra igyekezett talpra állni, ha nem is tudta régi testületi életét, országos befolyását visszaállítani.

Bund Károly erdészeti munkássága, sokoldalú szakismerete a magyar erdőgazdálkodás olyan korában is a legjobbak közé emelte őt, amikor a magyar erdészet nem szűkölködött a kiválóságokban. Az OEE személyében olyan embert választott ügyei intézőjének, képviselőjének, aki munkával az egyesület alapszabályában megfogalmazott legfontosabb célt, a magyar erdőgazdálkodás minden ágában a fejlődést szorgalmazta.

Az OEE tagsága 1933-ban közadakozásból síremléket emeltetett Bund Károly sírjára. Az egyesület halálának ötvenedik évfordulóján, 1981-ben emlékünnepegség keretében tisztelgett egykori, neves titkára előtt.

Főbb munkái:

Erdőgazdaság szépészeti czéllal. EL 1898. 12. sz.

A külföldi erdőrendezési eljárásai. EL. 1901, 1902, 1903. évf.

Bund Károly—Krippel Móric: Hengertábla szálfák és rönkök köbözéséhez. Besztercebánya, 1892.

Bund Károly—Vadas Jenő: Magyarország erdészete. Selmecebánya, 1914. 20 lap.

Irodalom:

— —: Bund Károly 1869—1931. EL. 1931. 6. sz.

KIRÁLY Pál: Az Országos Erdészeti Egyesület története 1866—1966. Bp., (1967).

KIRÁLY Pál: Emlékbeszéd Bund Károly sírjánál halálának 50. évfordulóján. Er. 1981. 7. sz.

— —: In memórian Bund Károly. E. 1981. 7. sz.

CHERNEL ISTVÁN (1865—1922)

Kőszegen született 1865. május 31-én — ott is halt meg. Régi Vas megyei családból származott. Chernelháza majd 800 évig volt folyamatosan a családé, és ez neki is anyagi függetlenséget biztosított, így teljesen a tudománynak szentelhette életét. Apja, Chernel Kálmán ügyvéd, megyei szolgálatban volt, azonban történelmi tanulmányain kívül kertészeti, vadászati, sőt ornitológiai cikkeket is írt. Jó megfigyelőkészségét Chernel István édesapjától örökölte, aki a természetjárás szeretetét is beléoltotta. Chernel István apjának madárköltözési adatsorozatát (1841 és 1891 közötti időre vonatkozóan) az „Aquila” 1895-ös évfolyamában tette közzé. Madártani naplóját már 12 éves korában kezdte vezetni és haláláig folytatta. Első cikke, „A korcs hamvas varjú”, 17 éves korában jelent meg a Vadászlapban.

A soproni bencés gimnáziumba járt, ahol Fászl István, a természetrajz tanára volt rendkívül nagy hatással rá (mint később Csörgéy Tituszra is). A kevesek által ismert tudós szerzetestanár munkásságát hálás tisztelettel ismerteti az „Aquila” 8. kötetében, akitől saját szavai szerint nézni, látni, tanulságot levonni tanult meg a madár kitömésének mesterségén kívül.

Egyetemi tanulmányait (a jog- és a természettudomány terén) Pozsonyban kezdte, majd Budapesten fejezte be. Édesapja kívánságára közigazgatási pályára lépett, de már egy év múlva felhagyott vele.

Az egész akkori Magyarországot vadászva és madártani megfigyeléseket végezve bejárta, elsősorban a Hanságot, a Velencei tó nádasait, a Duna árterületét, a Felvidéket és az Al-Dunát. Megfigyeléseiről a különböző hazai és külföldi szakfolyóiratok hasábjain, több mint 250 cikkben adott számot. Útjain a népi madárneveket is feljegyezte.

A II. Nemzetközi Ornitológiai Kongresszus előkészítésében, a mintamegfigyeléseken 1891-ben Herman Ottó mellett, mint az előkészítő bizottság főtitkára tevékenyen vett részt. Ugyancsak Herman tanácsára 1898-ban kiadta a *Nomenclator Avium Regni Hungariae*-t és a latin madárnevek mellett a magyar nomenklatúra alapjait is megvetette. Ennek húsz év múlva bővített kiadása is megjelent.

Főműve az 1899-ben megjelent „Magyarország madarai különös tekintettel gazdasági jelentőségükre”. Megírásával a földművelésügyi miniszter bízta meg. A háromkötetes munka 33 hazai fajt és 42 alfajt ismertet. Ezzel megalkotta az első tudományos magyar ornitographiát és egyben gazdasági értékelést is adott. Két kiemelkedő fejezete: „A madarak jelentősége a természet háztartásában” és „A madarak értéke az ember gazdaságában”. Másik jelentős munkája Brehm „Az állatok világa” című műve három madártani kötetének lefordítása és magyar szempontból való átdolgozása volt.

Amikor a gyakorlati madártan Darányi Ignác földművelésügyi minisztersége idején előtérbe került és az Ornithológiai Központ a gazdasági madártant is a programjába vette, Chernel gyomortartalom-gyűjteményét, 2000 db készítményt a Központnak ajándékozta. A madártan mellett bekapcsolódott az állatvédelem, főként a madárvédelem munkájába. Az Országos Állatvédő Egyesület alelnöke volt, megszervezte ennek kőszegi fiókegyesületét, melynek vezetője lett. Az egyesület fő feladata a gyakorlati madárvédelem volt: fészekodvak készítése, kihelyezése, a madarak téli etetése. Amerikai mintára megszervezte Kőszegen a „Madarak és fák napját”. Ő hozta létre a Vasvármegyei Múzeum természetrajzi osztályát és ő alapozta meg a vármegye madárvilágát bemutató preparátumgyűjteményt. Feldolgozta Vas vármegye monográfiájában a megye madárvilágát, 211 fajt és 11 alfajt mutatva ki. Amikor a madárvédelmet államilag is kezdték támogatni, az intézet rendelkezésére bocsátotta társadalmi munkálkodásának minden tapasztalatát. Brehm és Herman Ottó nyomdokait követve, bejárta ő is a norvégiai madárhegyeket és egy 400 oldalas műben adott erről számot. Itt ismerkedett meg az általa lábszánkázásnak nevezett sísporttal, amelyről egy kisebb könyvet is írt.

Igen jelentős volt külföldi szereplése. Németországban Naumann 12 kötetes madártani munkája új kiadásánál Chernel közreműködését kérték, ami nemzetközi híret növelte. Részt vett a berlini, párizsi, londoni madártani és a turini madárvédő kongresszusokon.

Két évvel Herman Ottó halála után ő lett a Madártani Intézet tiszteletbeli igazgatója, miniszteri tanácsosi ranggal. Továbbra is Kőszegen élt és innen irányította a közben az Ornithológiai Központból alakult Madártani Intézetet. Igazgatói működése idején, 1918-ban, kiadta a nomenklatúra bővített kiadását és egy törvénytervezetet a madárvédelemről.

Emberi sokoldalúságát bizonyítja, hogy nemcsak kiemelkedő, szinte lírai volt tudományos stílusa, de értett a madarak kitöméséhez, igen jól és kiváló színérezék-

kel rajzolta a madarakat. Tudományos munkája kiegészítését találta a zenében: nagyon jól citerázott, sőt önálló citerakompozíciója is fennmaradt.

Egyetlen, szintén ornitológusnak készülő fia elesett a harctéren. Ő maga pedig 57 évesen egy influenzát követő tüdőgyulladásban halt meg 1922. február 21-én.

Főbb munkái:

Utazás Norvégia végvidékeire. Bp., 1893. 450 lap.

A lábszánkázás kézikönyve. Bp., 1897. 78 lap.

Magyarország madarai különös tekintettel gazdasági jelentőségükre. Bp., 1899. 187, 830 lap.

Brehm Alfréd Az állatok világa „Tierleben” című műve 3 kötetének magyarba átültetett kiadása. Bp., 1904. 700, 678, 872 lap.

Az okszerű madárvédelem eszközei. Bp., 1907. 43 lap.

A magyar birodalom madarainak névjegyzéke. Nomenclator avium Regni Hungariae. A. 1918. 75 lap.

Chernel István—Máday Izidor: Madárvédelmi törekvések Magyarországon. Bp., 1911. 194 lap.

Irodalom:

ALLODIATORIS Irma: Chernel István. Év. 1965.

ALMÁSY György—CSÖRGEY Titusz—SCHERMANN Szilárd: Chernel István élete és működése. A. 1921. (1923).

VÉRTESI Péterné: Chernel István természettudós. Szombathely, 1981. 111 lap.

WARGA Kálmán: Chernel István. TK. 1922.

CHOLNOKY LÁSZLÓ (1899—1967)

1899. május 29-én született a Tolna megyei Ozora községben. Középiskolai tanulmányait Veszprémben végezte, ott szerezte meg érettségi bizonyítványát is. Gyógyszerészpályára készült, s mint gyakornok a kunmadarasi, később a fővárosban, a Váci úti gyógyszertárban dolgozott. Tanulmányait a budapesti tudományegyetemen folytatta, ahol társai közül elméleti tudásával, kitűnő szigorlati eredményeivel, laboratóriumi tevékenységével tűnt ki.

Diplomamunkáját a „Szerves vegyületek jódtartalmának meghatározása” címmel készítette el és 1924-ben ezzel szerezte meg gyógyszerészdoktori diplomáját.

Még abban az évben Zechmeister László professzor munkatársául hívta az Erzsébet Tudományegyetem Kémiai Intézetébe. Az Egyetem az 1923—24-es tanévben költözött Pécsre, előtte Pozsonyban, majd ideiglenesen Budapesten működött.

Cholnoky professzor több mint huszonöt éven át dolgozott együtt a szerves kémiában korán világhírnevet szerzett Zechmeister professzorral, később önállóan folytatta és továbbfejlesztette elődjének tudományos munkásságát.

Az 1924—1929. év között a pécsi tudományegyetemen tanársegéd, 1929-ben adjunktus. 1930-ban az egyetemen vegyészdoktori diplomát szerzett, 1934-ben „A természetes szerves vegyületek biokémiája” tárgykörből pedig magántanárrá habilitáltak. Amikor Zechmeister professzor 1940-ben áttelepült az Egyesült Államokba, őt bízták meg a Kémiai Intézet vezetésével. 1946-ban az egyetem orvosi kara kémiai tanszékének vezetőjévé is megválasztották. Ez évben egyetemi nyilvános rendkívüli tanári címet kapott, majd 1948-ban tanárrá nevezték ki. Az 1950-es évek

második felétől 1956—1961 között az egyetem rektorhelyettesi, 1961—1964 között a rektori tisztségét is ellátta.

Cholnoky professzor elévülhetetlen érdeme, hogy több mint négy évtizedes kutató, laboratóriumi kísérletező munkával kimagasló eredményt ért el a növénybiokémia hazai továbbfejlesztésében. Gyógyszerkutatóként kezdte és fejtette ki munkásságát a tudomány ezen területén és vált világviszonylatban is a növényi biokémia elismert szaktekintélyévé.

Tudományos tevékenységének kezdete arra az időszakra esett, amikor a kémiai szerkezetkutatás gyors fejlődése, új eljárások, módszerek kidolgozása és hazai adaptálása került előtérbe. Elsősorban az ő érdeme, hogy munkacsoportjával felismerte a kromatográfiás vizsgálati módszer alkalmazásának jelentőségét a karotionidok meghatározásában. Nevéhez fűződik e módszer továbbfejlesztése — amellyel nemzetközileg is elismertté vált. Az új vizsgálati eljárásról Zechmeister professzorral közösen írt művük „Die chromatographische Adsorptionsmethode” címmel 1937-ben jelent meg, s azóta több kiadást ért meg.

A növényi színanyagok általa történő szétválasztása, szerkezetük megállapítása, szintézisfolyamataik feltárása egyaránt bizonyítékai egy új irányú, hazai növényi biokémiai iskola megteremtésének.

Tudományos eredményei közül az elsők közé tartozik a karotinok katalitikus hidrogénezése, a kristályos kapszantin előállítás, kapszorubin, likofil, likoxantin felfedezése, illetve szerkezetkutatása, a kapszantin lúgos lebontása béta-citrauriná.

A karotinoidok kolorimetriás meghatározásával elért eredményei jelentősen elősegítették a hazai és a nemzetközi növényi biokémiai kutatást. Munkatársaival számos növényfaj virágjának és termésének karotinoid tartalmát vizsgálta — *Capsicum annuum*, *Solanum dulcamara*, *Tamus communis*, *Physalis alkekengi*, *Calendula officinalis* —, amelyek gyakorlati haszna a későbbiek során igazolódott. A hazai étkezési és fűszerpaprika kémiai kutatása ezen túlmenően már magában foglalta az egyes paprikafajták, sárga paradicsompaprika, piros paradicsompaprika szervenkénti színanyagvizsgálatát (levél, szár, gyökér, termés), a pro-vitamin A-vitaminná átalakulását az egyedfejlődés különböző szakaszaiban, amelyek a mai korszerű kutatási alapelvekkel megegyezőknek tekinthetők.

A laboratóriumi eredményei alapján megállapította, hogy a korábbi nézetekkel ellentétben a karotinoidok nem passzív anyagcseretermékek, hanem jelentős szerepet játszanak a növények oxigénellátásában. A fűszer- és az étkezési paprikával végzett kísérletei ugyanakkor új, fontos információkat, minőségi mutatókat szolgáltatottak, nagy segítséget nyújtottak elsősorban a fűszerpaprika-nemesítők munkájához.

Cholnoky professzor tudományos szervező, irányító tevékenységével ugyancsak elévülhetetlen érdemeket szerzett az elmélet és a gyakorlat kapcsolatának kiépítésében, a nemzetközi együttműködések létrejöttében. Az 1930-as évek gazdasági

válságának időszakában, amikor az intézet csak némi központi támogatást kapott a szerves kémiai kutatásokhoz, az ipari vállalatokkal jól együttműködve, azok anyagi támogatásával tudta kísérleteit továbbfolytatni.

A kutatás fejlesztésére mind az intézetben, mind az egyetemen csak az 1950-es évektől nyílt lehetősége. A korábbi időszakhoz képest, amikor mindössze négy, később három kutató foglalkozott a karotinoid vizsgálatokkal, addig 1950-ben egyszerre hét fiatal oktató nyert az intézetben kinevezést, s kapcsolódott be a kutatásokba. 1951-ben a Kémiai Intézet kutatási szempontból a Magyar Tudományos Akadémia, a tudományegyetem orvosi kara pedig az Egészségügyi Minisztérium felügyelete alá került. A Cholnoky professzor irányításával működő intézetben ettől kezdődően tovább javultak a szerves kémiai kutatás feltételei. Számos új, korszerű műszer segítségével látták el a megnövekedett kutatási és oktatási feladatokat. De voltak olyan műszerek, amelyeknek beszerzésére tovább sem nyílt lehetősége. Ennek ellenére, széles körű szakmai kapcsolatára támaszkodva sikerült megoldania, hogy kutatásait a külföldi társintézetekkel együttműködve mélyíthesse el. Az angliai Mary College-ban (London) dolgozó Weedon professzorral és munkatársaival, az ott lévő tömegspektográf, rezonáns spektográf segítségével vizsgálta többek között a kryptokapszin, a fóliaxantin szerkezeti felépítését. Eredményeiről külföldi és hazai kutatótársaival közösen írt dolgozatban számolt be.

Cholnoky professzor irányításával az intézet kiemelkedő eredményeket ért el a szerves kémia kutatásában. Ennek intenzitását jelzi, hogy az 1950-es évektől, több mint ötven tudományos szakdolgozat jelent meg saját és munkatársai tollából. Ezek közül azok az eredmények jelentősek elsősorban, amelyek a karotinoidok növényélettani szerepével foglalkozva új megvilágításba helyezték a festéktartalom növényen belüli megoszlását, arányait, szerepét a fotoszintézisben és a növények törzsféjlődésében.

Cholnoky professzor tudományos munkája mellett jelentős szerepet vállalt a pécsi orvostanhallgatók kémiai képzésében is.

Munkatársaival szembeni magatartása, pedagógiai munkássága, vezetői tevékenysége, kimagasló tudományos eredményei követőinek példakép marad. Több mint négy évtizedes kutató- és oktatótevékenységéért több kitüntetésben részesült. 1959-ben Kossuth-díjat kapott, 1966-ban pedig a Munka Érdemrend arany fokozatát adományozták részére. 1952-ben a kémiai tudományok doktora lett. A Magyar Tudományos Akadémia 1960-ban levelező tagjává választotta. 1967. június 12-én hunyt el Pécsen.

Főbb munkái:

A japán paprika pigmentje. MKF. 1932.

A *Calendula officinalis* szíromfestéke. MTtÉ. 1932.

- Kryptoxantin előállítása paprikából. MKF. 1934.
A Capsicum annum festékének vizsgálata adszorpciós módszerekkel. MGyTÉ. 1943.
Zechmeister László—Cholnoky László: A paprika karotinjáról. MKF. 1926.
Zechmeister László—Cholnoky László: Néhány vörös bogyó festékének vizsgálata. MTtÉ. 1930.
Zechmeister László—Cholnoky László: Die Chromatographische Adsorptionsmethode. Wien, 1937.
Zechmeister László—Cholnoky László: Principles and Practice of Chromatography. Chapman and Hall Ltd. London, 1943.
Cholnoky László—Szabolcs József: Vizsgálatok karotinoid festékekről. V. A. Physalis alkekengi kehelyleveleinek festékei. MTAKOK:1959.

Irodalom:

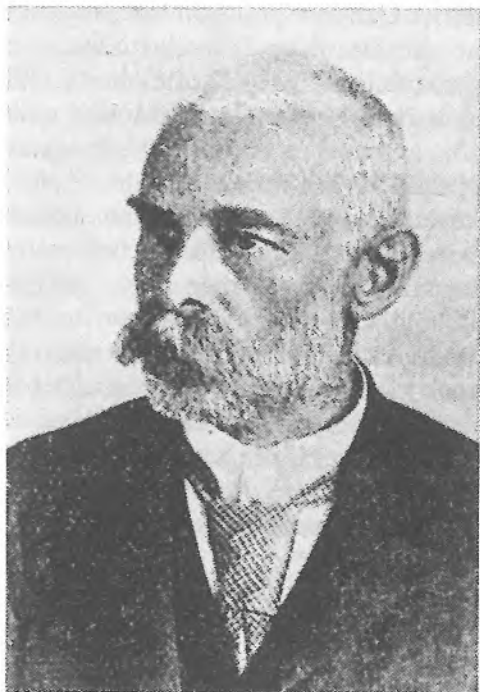
- SZABOLCS József: Cholnoky László. MKL. 1967.
SZABÓ László: Megemlékezés Cholnoky László professzorról. Gy. 1968.

CZAKÓ KÁLMÁN (1843—1895)

Telegdi Czakó Kálmán botanikus, orvos 1843. december 7-én született Hernádnémetiben (Zemplén, ma Borsod-Abaúj-Zemplén m.). Apja, Czakó János földbirtokos a helyi elemi iskola és a miskolci algimnázium elvégzése után Sárospatakra küldte fiát, aki az itteni főgimnáziumban végezve, a híres pataki kollégiumban teológiát tanult. Czakó Kálmán természettudományos érdeklődése — különösen a növény- és állattan vonatkozásában — már itt megnyilvánult, de anyagi körülményei miatt továbbra is a főiskolán maradt. A Szabolcs megyei Gáván néptanítóként és orgonistaként töltött 3 év után nyílt csak lehetősége arra, hogy a pesti egyetemen folytathassa tanulmányait. Először bölcséleti, majd orvostudományt hallgatott, s ez utóbbiban bontakozó tehetségét mutatja a harmadévesen, kórbonctani munkájáért nyert pályadíj. Miután 1870-ben megszerezte orvosdoktori oklevelét, a kolozsvári Orvos-Sebészeti Tanintézet kórbonctani és törvényszéki orvostani tanszékén lett kórboncnok tanársegéd.

E tanintézet elődje a jezsuiták kolozsvári főiskolájáról vette nevét, amikor is 1775-ben, a rend feloszlata után Mária Terézia az Universitas nevet az általa alapított Főtanintézetre ruházta át, s elrendelte a bonctan, sebészet és szülészeti oktatását. Az iskola egyetemi jellege azonban fokozatosan csökkent, s 1784-től akadémiai lyceum lett jogi és bölcsészeti tanfolyammal, majd 1851-től főgimnáziumként működött tovább. Az orvosi kar önállósult: a kolozsvári Orvos-Sebészeti Tanintézet seborvosokat képzett. 1870 augusztusában került sor itt a kórbonctani tanszék felállítására, amelyhez a törvényszéki orvostan és tetszhaláltan kapcsolódott.

Tanszékvezetőnek Genersich Antalt hívták meg, aki korábban a pesti egyetem

kórbonctani tanársegéde és a Rókus- és szegénygyermek-kórház kórboncnoka volt. 1871 végén ő ajánlotta tanársegédét, Czakó Kálmánt a pesti egyetem kórboncnoki tanársegédi állására, kiemelve a fiatal orvos tudományos felkészültségét és mély humánumát.

Czakó az 1872/73. években állami ösztöndíjjal 20 hónapot a bécsi és berlini állatorvosi tanintézetek tanulmányozásával töltött. Bár állatorvosi oklevelet nem szerzett, hazatérése után, 1874-től az Állatorvosi Főiskola nyilvános rendes tanára lett. A Galambos Márton halálával megürült kórbonctani, gyógyszerzeti és általános kórtani tanszékeket vette át, s e tárgyakat tudományos, modern alapon és gyakorlati irányban kezdte oktatni, felhasználva kórházi munkája során szerzett széles körű tapasztalatait. Mivel a tanításhoz hiányoztak a szükséges segédeszközök, létrehozta a kórbonctani, gyógyszerzeti és növényteni gyűjtemények alapjait. Három tárgya mellett vállalnia kellett a növénytan előadását is, s e területen kevésbé volt jártas. Ám olyan sikerrel igyekezett ismereteit pótolni, hogy mint botanikus is a legjelentősebb tudományos kutatók sorába emelkedett. Az országot beutazva alapozta meg híres, európai jelentőségű magángyűjteményét, melyet külföldi cserekapcsolatai révén tovább gyarapított. Különösen jó ismerője volt Budapest környékének és a Tátra flórájának, s nagy szakértője a növénypreparátumok készítésének. Mivel egész életében sokat betegeskedett és gyakran látogatta a gyógyfürdőket, ott-tartózkodásai idejét arra használta fel, hogy a környék növényeit begyűjtse, s a mindenkori fürdőközönség körében is lelkesen propagálta a növénygyűjtést. A Természettudományi Társaság megbízásából elkészítette „A kirándulók zsebkönyve” botanikai részét „Útmutatás növényteni gyűjtésekhez” címmel.

Szakirodalmi tevékenysége a botanika és az alkalmazott növénytan területére egyaránt kiterjedt. Az alsó-tátrafüredi lápos vidék nyári flórájáról írt könyvében nem kevesebb, mint 480 növényt ismertetett. Mint flórakutató, a növénygenusok közül a legbehatóbban a Festucákkal (csenkesz, a pázsitfűfélék egyik nagy létszámú nemzetsége) és a Hieraciumokkal (hölgymál, a fészkesek egyik nemzetsége) foglalkozott. Ő a *Festuca tatrae* (Czakó) Deg. pázsitfűféle leírója, s a növény nevében ezért szerepel Czakó vezetékneve.

Czakó Kálmán tevékenysége a vetőmagvizsgálattal is szorosan összefonódott.

Magyarországon az első vetőmagvizsgáló állomást 1878-ban hozták létre a magyaróvári Gazdasági Akadémia mellett Deininger Imre mezőgazdasági akadémiai tanár vezetésével. Ettől kezdve a forgalomba kerülő vetőmagvak minősítését állami ellenőrzés előzte meg. A vetőmag-hamisítás megakadályozására és az 1860-as évektől erőteljesen fellendülő vetőmag-kereskedés hatására, valamint a századfordulótól egyre jelentősebb növénynemesítési eredmények következtében szükségessé vált több vetőmagvizsgáló állomás megszervezése hazánkban. Az állomások megszervezésére 1881-ben került sor, s ekkor bízták meg Czakó Kálmánt a budapesti Vetőmagvizsgáló Állomás létrehozásával és igazgatásával. Czakó 15 évig

állott az intézet élén. Az állomást a nagyobb gazdaságok és magkereskedések egyre növekvő számban keresték fel az évek során: vizsgálatok végzése és szaktanácsadás céljából. Czakó Kálmán 1894. évi jelentése szerint például az évben 14 244 magmintán 17 067 vizsgálatot hajtottak végre.

Czakó Kálmán gazdag mag- és növénygyűjteményével lerakta az állomás laboratóriumának és herbáriumának alapjait. Mintegy háromezer fajt tartalmazó maggyűjteményéből fejlődött ki az állomás tizenkétezer fajt reprezentáló anyaga. A gyakorlati gazdálkodás terén is igen fontos feladatot oldott meg: a terjedő szálastakarmányok körén belül ő kezdeményezte a herefélék ólomzárólasát. A fémzárólas a vetőmagvak minőségének biztosítását tette lehetővé. Mint csoportbiztos és zsűritag, tevékenyen kivette részét az 1885. évi országos mezőgazdasági kiállítás növénytermesztési bemutatójának munkálataiból is.

Az Állatorvosi Főiskolán általa oktatott négy tárgyból az 1888/89. tanévben különvált egymástól az addig együttesen előadott általános kórtan és kórbonctan. Czakó Kálmán az általános kórtan és gyógyszerstan tanára és melléktárgyaként a növénytan előadója maradt. Emellett 1889-től tagja lett az állatorvosi tiszti vizsga vizsgabizottságának.

Sokirányú tevékenységéért 1893-ban királyi tanácsosi címmel tüntették ki. 1894-ben még Lussin szigetén tanulmányozta a dalmát flórát, de betegsége — melynek következtében egyik szemét is elvesztette — mindinkább elhatalmasodott rajta. Vasszorgalommal próbált továbbra is eleget tenni kötelezettségeinek, s 1895 szeptemberében is tartott néhány előadást. Szervezete azonban már nem tudott küzdeni egyre súlyosbodó tüdőbajával. Hosszas szenvedés után, 1895. november 8-án hunyt el Budapesten.

Főbb munkái:

Bonczolati eljárás törvényszéki és kórtani esetekben, jegyzőkönyvi példákkal dr. Genersich Antal utasításai nyomán. Bp., 1874. 64 lap.

Az alsó-tátrafüredi lápos vidék nyári flórája. Magyar Kárpát-Egylet XV. Évkönyve. Igló, 1888. 132—160 lap.

Az aranka magvának a lucernamag között való felismerése. TK. 1888. 166 lap.
A budapesti M. Kir. Állami Vetőmagvizsgáló Állomás évi jelentései 1889—1894-ig.

Irodalom:

MAIZNER János: A Kolozsvári Orvos-Sebészi Tanintézet történetének vázlata. 1775—1872. Kolozsvár, 1890.

— —: Dr. Czakó Kálmán. VU. 1895. 46. sz.

THAISZ Lajos: Dr. Czakó Kálmán. TK. 1896.

RÁTZ István: Dr. Czakó Kálmán. 1843—1895. Ve. 1895. 11. sz.

DANISSKA József—BAGI József—ANTAL Jánosné: Vetőmagismeret, vetőmagminősítés. Bp., 1965.

KOVÁCS Gyula—FEHÉR György: Biographia. Elhunyt tanáraink és előadóink életrajza. 1787—1987. Állatorvostudományi Egyetem. Bp., 1986.

CZAPÁRY LÁSZLÓ (1899—1977)

A szocialista nagyüzemi mezőgazdasági termelés kialakításában és fejlesztésében, ezen belül a Tolna megyei Alsótengelici Kísérleti Gazdaságnak közel két évtizedes irányításával és a mezőgazdasági tudományok gyakorlati elterjesztésével szerzett maradandó érdemeket.

1899. július 18-án született Nován, pedagógus családból. Középiskolai tanulmányait Pécsen végezte. A város reálgimnáziumában 1917-ben érettségizett, majd az ezt követő katonai szolgálat után, a keszthelyi Gazdasági Akadémia hallgatójaként 1922-ben szerzett gazdász oklevelet. Az akadémián nagy hatással volt rá Pesthy Béla a Gyakorlati Tanszék Tanára — később az Akadémia igazgatója —, aki az elsőévesek heti háromnapos gyakorlati foglalkozásait vezetve tanította a szakmai fogások fortélyaira. Tőle sajátította el a jó gazdál-

kodás módszereit, a mezőgazdasági munkák szeretetét. Gyakornok idejét töltve tette magáévá, hogy a másnapi haszonért nem szabad feláldoznia a távolabbi, de tartós eredményeket. 1945-ig a jó adottságokkal rendelkező szigetközi Khuen—Héderváry birtok gazdatisztje volt. Ez időszakban nagy jártasságot szerzett a naponta ismétlődő termesztési, tenyésztési, üzemszervezési teendők maradéktalan ellátásához. Itt tanulta meg, hogy a mezőgazdasági termelésben elválaszthatatlan egymástól a növénytermesztési és az állattenyésztési ágazat, s abban csak úgy tud eredményt elérni, ha azok között megfelelő összhangot alakít ki.

A II. világháború és az azt követő új társadalmi rend kialakulásának időszaka az ő életében is sorsdöntő változást hozott. 1949-ben az akkor létesített Mezőgazdasági Központ szakfelügyelőjének nevezték ki, s ebben a beosztásában a novai járás mezőgazdasági termelésének szervezésében vett részt.

Rövid ideig Martonvásáron is dolgozott. A termelés gyakorlati tapasztalatáról

közismert egykori gazdatisztet 1951-ben innen „emelték ki” és helyezték át az Alsótengelici Kísérleti Gazdaság vezetőjévé, ahol akkor elsősorban a hazai gyapot-termesztés honosítási kísérleteivel foglalkoztak. A gazdaságot néhány évvel később, 1955-ben összevonták a közeli Alsóhídvégi Állami Gazdasággal. Ettől kezdődően Tengelici Kísérleti Gazdaság néven az Állattenyésztési Kutató Intézet bázis gazdaságaként működött tovább.

Czapáry László 1969-ig, nyugdíjba vonulásáig volt a Kísérleti Gazdaság igazgatója, melyet ez idő alatt az egyik legjobb szocialista nagyüzemi gazdasággá fejlesztett.

Az 1940-es évek végén alakult állami és kísérleti gazdaságokban közismerten nehéz körülmények között indult meg a nagyüzemi termelés. Nem volt ez alól kivétel az alsótengelici sem, amely hat, úgynevezett „homoki uraság” leromlott talajú, elhanyagolt, kisebb birtokaiból alakult, mintegy 2300 ha területen. Az új igazgató az állami gazdaságok, mezőgazdasági termelészövetkezetek minőségi vetőmaggal és tenyészállattal való ellátásáért lett felelős. Czapáry Lászlónak ezekhez először is a feltételeket kellett megteremtenie.

A gazdaságirányításban korábban nagy tapasztalatokat szerzett igazgató alig három év alatt kedvező változásokat foganatosított az üzem életében. Kitűnő pedagógiai érzékével egyaránt jó kapcsolatot tudott kialakítani közvetlen munkatársaival és a gazdaság fizikai dolgozóival. Velük együtt, a közös gondokat megbeszélve így sikerült rövid idő alatt befejeznie a szétaprózódott birtokok területi rendezését, a növénytermesztési ágazatban a — helyi adottságok figyelembevételével — a korszerű vetésszerkezet kialakítását. Új agrotechnikai eljárások bevezetésével, a növényvédelem megszervezésével, a gépesítés fokozásával az országos termésátlagokhoz viszonyítva már az első évektől kedvezőbb eredményt ért el az átszervezett kísérleti gazdaság.

Czapáry László nagy súlyt helyezett az állattenyésztés korszerűsítésére is. Az Állattenyésztési Kutató Intézet munkatársainak irányításával megkezdte a magyar tarka szarvasmarha törzstenyészetén belül az egykor tejtermeléséről híres bonyhádi tájfajta regenerálását. Igazgatói működése alatt a gazdaságban korszerű tehenészet létesült, s amíg korábban az egy tehenre eső tejtermelés 2200 liter volt, addig a két gazdaság összevonása utáni harmadik évben — a kiváló tenyésztői munka eredményeként — megkezdődött a fokozatos javulás. Az 1960-as években 10 év átlagában már 4254 liter volt az egy tehenre eső tejhozam. A Kísérleti Gazdaságban ugyancsak ez időszakban kezdték meg a tenyész bikák nevelését, amellyel országos viszonylatban a legjobb eredményt érték el.

Az akkori állattenyésztési irányzatnak megfelelően ugyanakkor magyar és közhévíz húsértés-törzstenyészetet is kialakítottak. Mindezekon kívül jelentős szerepet kapott az ugyancsak ez időszakban létesített magyar fésűs merinói és a sztavropoli, valamint az Il'de France juh törzstenyészet, amelyek az 1950-es évek

második felétől számos állami gazdaság és mezőgazdasági termelészövetkezet részére biztosítottak tenyészanyagot.

Czapáry László eredményeket ért el az olcsó tömegtakarmány előállításában és felhasználásának elterjesztésében is. Kidolgozta a nevéhez fűződő „tengelici zöld futószalag” tömegtakarmány-termesztési rendszert.

Szakmai bemutatók szervezésével ismertette és népszerűsítette a folyamatos zöldtakarmányozás kedvező hatását a termelékenység növelésére. Ezzel egyidejűleg szorgalmazta, hogy a mezőgazdasági nagyüzemekben létesítsenek kísérleti parcellákat az egységnyi területről mennyiségben és tápanyagban legtöbb zöldtakarmányt adó növények nagyüzemi termesztésének kiválasztásához. Amikor az 1970-es évek kezdetén a korábbiaknál további korszerűbb szakosított állattenyésztési telepek létesültek, ugyancsak jelentős segítséget nyújtott az ezekhez szükséges takarmányellátás megszervezéséhez.

Az olcsó tömegtakarmányok tartósításához kifejlesztette és a Tengelici Kísérleti Gazdaságban szervezett tapasztalatcserék segítségével elterjesztette az állandó jellegű falközi silók építését. Összehasonlító kísérletekkel bizonyította, hogy építési költségük a korábbi silótípusokénál alacsonyabb, továbbá, hogy a silótakarmány minőségét befolyásoló takarmánytömörítési munka ezekben az új típusú silókban géppel végezhető.

Igazgatói működése alatt a gazdaságban számos mezőgazdasági termelésvezető és szakmunkás részesült továbbképzésben. Meghívott előadóként részt vett a keszthelyi felsőfokú szakoktatásban.

Sokat tett annak érdekében is, hogy a gondjaira bízott kísérleti gazdasági dolgozók a korábbiaknál kedvezőbb körülmények között éljenek. Működése alatt korszerűsítették a régi „közös konyhás” cselédlakásokat, munkásszállásokat építettek. Igazgatói tevékenysége idején tíz alkalommal kapta meg az „Élüzem” címet a Tengelici Kísérleti Gazdaság.

Nyugdíjba vonulása után a zagyvarékaszi „Béke” mezőgazdasági termelészövetkezet szaktanácsadójaként vett részt az állattenyésztési ágazat korszerűsítésében, a magasabb szintű takarmányellátás megszervezésében.

Előrehaladott korban is szoros kapcsolatot tartott a mezőgazdasági tudomány művelőivel, ismerte és a gyakorlatban elsők között alkalmazta a mezőgazdasági kutatás legújabb eredményeit. Vallotta, hogy a mezőgazdaság „élő üzem”, ahol nem lehet megállni, újabb és mindig újabb megújulásra, a dolgozókkal összehangolt együttműködésre és azok mindenkori megbecsülésére van szükség. Friss diplomával a kezében élete alkonyáig ezért tartotta önmaga számára kötelezőnek, több mint öt évtizeden át, a folyamatos önképzést. A többnyire fogatos és kézi munkaerővel termelő nagybirtok egykori gazdasági irányítója — ma is érvényes életszemléletével — egyik legtevékenyebb részese volt a szocialista nagyüzemi mezőgazdasági termelés megindításának, az új mezőgazdasági nagyüzemek megszilárdulásának és

folyamatos fejlődésének. Eredményes munkássága elismerésül a Magyar Forradalmi Munkás—Paraszt Kormány az „Állami díj” III. fokozatával tüntette ki. 1977. június 23-án hunyt el Budapesten.

Főbb munkái:

Silózási tapasztalatok az Alsótengelic Kísérleti Gazdaságban. MM. 1956.

Mennyit vessünk zöldtakarmánynak. MM. 1957.

Hogyan állítsuk be a zöld futószalagot. MM. 1959.

Irodalom:

CSONKA Károly: Húszévesek az állami gazdaságok. TmN. 1969.

BÚZÁS Andor—SIMON Ferenc: Czapáry László. (A mezőgazdaság nagy öregjei.) Riport. A rádióban elhangzott: 1971. december 15. (Kazettás hangszalag. OMgK).

CZEINER NÁNDOR (1850—1928)

Czeiner Nándor szőlőtermesztő 1850. május 25-én született Zircen. Az Országos Magyar Gazdasági Egyesület budai Vincellérképezdájében szerzett oklevelet 1872-ben. 1873-ban a Schönborn—Buchheim-féle hitbizomány szolgálatába került. Előbb Munkácson, (Bereg vm., ma: Mukacsevo — Szovjetunió), majd 1881-től Beregszászon (Bereg vm., ma: Beregovo — Szovjetunió) vezette az uradalom szőlészetét. A beregszászi hegyközség, majd a — javaslatára alakult — „Beregszászi szőlő- és gyümölcsértékesítő egyesület” (később Beregszászi Szőlőexport Szövetkezet) igazgatósági tagja, utóbbinak elnöke. A Magyar Szőlősgazdák Országos Egyesületének alapító igazgató-választmányi tagja, később alelnöke volt.

Czeiner Nándor az ország hagyományos szőlővidékeit kipusztító filoxérvészt követő szőlőrekonstrukció jeles szőlőtermesztője, aki elsősorban az amerikai alanyok oltásával, a róla elnevezett „Czeiner-féle zöldoltással” segítette az újratelepítést. A zöldoltást már a filoxérvész előtt is ismerték, s gyenge minőségű fajták javítására használták. Az eredményes zöldoltáshoz szükség volt a művelet időpontjának helyes megválasztására és megfelelő alany-, illetve nemesajtás kiválasztására. Módszerének jelentősége, hogy csekély élettani ismeretekkel rendelkező emberek is sikeresen végezheték a szőlőoltási munkát. Újratelepítési eredményeiről rendszeresen küldött leveleiben számolt be a „Borászati Lapok”-ban. 1892-ben „Az amerikai ellentálló fajok nemesítése zöldoltás által” című cikkében leírja, rajzokkal illusztrálja az általa kipróbált oltási módot. Először az ellenálló fajokat elültetvén alanyokká készítette elő azokat, mivel a zöldoltást „sajátnevelésű ellentálló tőkéken kell eszközölni” — 50—60 cm hajtáshosszúság között. Ezt követően az ellenálló fajokból gyökereztető iskolát létesített, s az iskolázott kétéves vesszők

zöld hajtását oltotta be, majd az oltványokat a tőke körül lehomlították, s ősszel vagy helyben ledöntve, vagy átültetve használták. Az anyatőken nevelt zöldoltott vesszőt nemesített vesszőként lehet elültetni.

Czeiner Nándor a zöldoltás többféle módozatát ismertette: az egyszerű ékelést, az egyszerű bütykös ékelést, a kétszemes bütykös ékelést, a párosítást, a szemzést, a sipolást. Néhány év alatt a Czeiner-féle zöldoltás és az ún. „baranyai zöldoltás” a leggyakoribb hazánkban. A „Borászati Lapok”-ban élénk szakmai vita bontakozott ki Czeiner és követői, valamint Lácza László hegyaljai szőlőbirtokos (Sárospatak) és követői között az oltásmódokról. A Czeiner-féle oltás hibájaként azt hozták fel, hogy az oltás helye nem forrad körbe, a bélrészek üszkösödnek, elrothadnak. Czeiner véleménye: „mindenféle nemesítési mód, melyet a szőlőn eszközölnek, lehet jó, ha azt jól végzik”. 1897-ben közölt adata szerint Beregszász környékén 11 év alatt 600 kh-at telepítettek be zöldoltású oltványból, amelyek a filoxérának ellenállóak lettek.

Czeiner Nándor mint gyakorlati szőlőtermesztő, elméleti munkáit tapasztalatai alapján írta le. Bár a másik fő oltási mód, a fásoltás a nagyobb szőlőtelepeknél általában gazdaságosabb és eredményesebb volt, a Czeiner-féle zöldoltás jelentős mértékben hozzájárult a hazai szőlőkultúra felújításához. Beregszász vidékéről küldött tudósításai a filoxéra terjedésének, majd csökkenésének fontos bizonyítékai. A Czeiner-féle zöldoltás elismertségét és jelentőségét mi sem bizonyítja jobban, mint hogy megkapta a Ferenc József-rendet, majd 1883-ban a pozsonyi Vincellérképezde igazgatójává nevezték ki. Czeiner Nándor ezt nem fogadta el, továbbra is gyakorlati szőlészként Beregszászon szolgált.

1928. május 21-én halt meg Budapesten.

Főbb munkái:

Szőlészetünk jövője. BL. 1891. 148. lap.

Az amerikai ellenálló fajuk nemesítése zöldoltás által BL. 1892. 202-205. lap.

Vázlat a hegyvidéki ótott szőlők metszsmódjáról. BL. 1893. 11-12-13. sz.

Szöleink újjáalakítása. BL. 1897. 52-53. lap.

Viszontválasz. BL. 1897. 120.

A „Beregszászi szőlő- és gyümölcs értékesítő Egyesület” alapszabályai. BL. 1897. 515-516. lap.

Irodalom:

— —: id. Czeiner Nándor. + Kt. 1928. 43. sz.

— —: id. Czeiner Nándor. + BL. 1928. 21. sz.

CZILCHERT RÓBERT (1809—1884)

A XIX. századi magyar juhtenyésztés egyik meghatározó egyénisége, Czilchert Róbert 1809. március 9-én született Besztercebányán (Zólyom vm., ma: Banská Bystrica — Csehszlovákia). Apja a város előkelő polgára és sokáig kapitánya volt.

Czilchert szülővárosában kezdte tanulmányait, majd az első öt év elvégzése után a miskolci ág. ev. gimnáziumba került, itt tanult meg magyarul. Selmecbányán, Pozsonyban hallgatott bölcsészetet, 1826—32 között pedig Bécsben orvosnövendék. Itt avatták orvosdoktorrá 1832-ben.

Ezt megelőzően, 1830-ban a kancellária a kolerajárványt megelőző intézkedései kapcsán Magyarországra küldte. Feltehetően tanúja volt az egyik legnagyobb magyar parasztfelkelésnek, az ún. „kolerafelkelésnek”, minek hatására az 1832—1836-i országgyűlés reformellenzéke egyre inkább antifeudális reformokat sürgetett; a jobbágyterhek önkéntes pénzbeli megváltását, a tagosítást, hogy csak a fontosabbakat emeljük ki, már ekkor sikerült törvénybe iktatni.

Czilchert ezen az útván ismerkedett meg Klauzál Imrével, Károlyi Lajos gróf uradalmainak akkori igazgatójával, akinek ajánlására később, rövid pesti gyakorlóorvosi praktizálása után, a gróf tótmegyeri uradalmának orvosa lett.

Kaluzál Imrével, Klauzál Gábor bátyjával, 1847-ig, Klauzál haláláig elszakíthatatlan barátok. Mindketten a reformmozgalom mérsékelt szárnyához tartoznak. A Széchenyi által megfogalmazott program értelmében elsősorban a mezőgazdaság tőkés fejlődését gátló tényezők kiküszöbölésére, a hitel és a bérmunka, a szabad földhasználat biztosítására törekednek.

Együtt alapították 1839-ben a Rohonci Gazdaképző Intézetet, ahol Czilchert

az állatgyógytan tanára, majd elindítják a „Rohoncsi Közlemények” című folyóiratot (1840—1841). A tanintézetben magyarul folyt a tanítás.

A Gazdaképző korai megszűnése után, a nagybirtok bérletrendszer útján való kezelésének helyességét bizonyítandó, Klauzál bérbevette Batthyány Gusztáv Vas megyei uradalmaiból Tarcsát és Borostyánköt, majd itt alapították együtt a „Klauzál és társai”, később „Klauzál Imre és engedményesei” név alatt működő törzsjuhnyáját. Itt kell megemlítenünk, hogy ez az idő a magyar gyapjútermelés nagy korszaka; az 1845—48 közötti években az ország kivitelének egyharmada gyapjú. Klauzál és Czilchert újabb közös vállalkozása a Moson vármegyében, Oroszváron szervezett Növénytenyésztő Intézet, amely a kor színvonalát messze meghaladva a termelés, nemesítés és értékesítés komplex feladatát látta el.

Czilchert Róbert 1847-től volt a Magyar Gazdasági Egyesület tagja, 1849. június 2-án, tehát a szabadságharc legválságosabb napjaiban választmányi taggá választják. Politikai tevékenységéről nem tudunk, feltételezzük azonban, hogy 1849 után a passzív rezisztencia híve. 1855-ig nem is publikál.

1851-ben megalapította a csallóközi Gutoron törzsjuhászatát, s ahogy kortársai jellemzik, „egyetlen élménye a juhászat”. 1855-ben az ő tiszta vérű merinói juhait vették törzskönyvbe elsőként az országban.

Az ötvenes évek közepétől Magyarország juhtenyésztése a megváltozott kereslet hatására komoly változáson ment át. A finom minőségű, de viszonylag kevés gyapjút adó posztógyapjas merinókat (Elektoral, Negretti) kiszorították a nagyobb nyírósúlyú juhok. Czilchert már 1856-ban helyesen elemezte a folyamatot és pontosan megjósolta a következményeit is. Véleménye szerint a változás okai a következők: egyrészt 1848, pontosabban a jobbágyfelszabadítás, minek következtében drágább lett a munkaerő, nagyobb a földbér, tehát a gyapjú termelése is drágább; másrészt megjelent az ausztrál gyapjú, amely először az európai gyapjút szorította ki az angol piacról, majd a magyar gyapjút az európai piacról. Emiatt több juhtenyésztő a finom minőségű állományának durvább gyapjút termelő tenyészanyagot szolgáltató típusokkal való keresztezéssel kívánt a kereskedelmi igényeknek eleget tenni. Czilchert helyesen ismerte fel, hogy ez a tenyészirány nem célszerű, mivel a keresztezett egyedek kevert szálú gyapjút adnak; ezért vallotta továbbra is a tiszta vérben való tenyésztést, amelyet a jól benőtttséget figyelembe vevő szelekció egészített ki, a gazdaságosságot pedig célszerű tartással kellett elérni. A német, osztrák és cseh piac Magyarországról ettől kezdve már csak a finomabb gyapjút vette fel, Czilchert szerint tehát két lehetőség van: olcsó, intenzív takarmánytermeléssel kifizetődővé tenni a finomgyapjú termelését, valamint megteremtteni a hazai textilipart.

Tervének gátjaival Czilchert maga is tisztában van. 1865-ben az intellektuális képzés, a bankok, a tőke és hitel hiányáról, a kereskedelmi és vámrendszer elavultságáról írt. Panaszolva továbbá, hogy az állattenyésztés elmarad a gabonatermesztés mögött.

Ez a komplex, mezőgazdasági és közgazdasági szemlélet jellemzi a témák széles skáláján mozgó publikációnak jó részét, melyek a szerző európai szemléletéről tanúskodnak. A Magyar Gazdasági Egyesület küldöttjeként járt Londonban, Bécsben és Belgiumban, utóbbi útjáról könyvet is írt. 1859-ben javasolta egy juhtenyésztési műszótár megírását. Amint az a korabeli szaksajtó juhászattal foglalkozó cikkeiből kiderül, a téma legjelentősebb szaktekintélye Magyarországon Czilchert volt. 1869-ben a gödöllői Koronauradalom törzsjuhászatának alapításához az ország három juhászatából szerezték be a törzsállatokat, ezek között találjuk Czilchert juhait.

Többi publikációi a balneológiától a lelencházakig sok mindennel foglalkoznak, közös bennük a szociális indíttatás.

1857-ben Czilchert kilépett a közélettől való önként vállalat elszigeteltségből, újra az Országos Magyar Gazdasági Egyesület elnökségi tagja lett, majd 1861-től a pozsonyi Gazdasági Egyesület alelnöke.

A francia Academie Nationale és több külföldi tudóstársaság is tagjává választotta.

Meghalt 1884. február 4-én, Pozsonyban.

Főbb munkái:

Hogyan lehetne a nálunk szüntelen pusztító marhadögnek végre tökéletes kiirtását eszközölni. Rohonczy Közlemények. I. 1840.

Állattenyésztési eszmék, szemközt a Magyarországon jelenleg alapból megváltozott gazdasági viszonyokkal. Pest, 1859. 148 lap.

Czilchert Róbert jelentése a gyapjú gyári mosása érdekében Belgiumban történt kiküldetéséről. Pest, 1866. 23 lap.

A Pozsony megyei gazdasági egylet első hat évi működését befejező elnöki jelentése. Pozsony, 1867.

Irodalom:

Magyarország földművelése 1896. Bp. 1896.

GAÁL László: A magyar állattenyésztés múltja. Bp., 1966.

CSÁKY FERENC (1885—1954)

Született 1885. július 12-én Kéthelyen (Somogy vármegye), meghalt 1954. november 28-án Szentendrén. Édesapja, Csapek Ferenc (1884-ben magyarosította nevét Csákyra) uradalmi főgépész volt.

Csáky Ferenc tizenkét testvér legidősebbje volt, s iskoláztatása komoly nehézséget jelentett családjának. A gimnázium első négy osztályát nagybátyja támogatásával Aszódon végezte, majd édesapja mellett lakatostanonc volt. Tanonckodása mellett egy év alatt magánúton végezte el a gimnázium 5. és 6. osztályát. Az uradalom gazdatisztjének javaslatára tanulmányait a keszthelyi Gazdasági Tanintézetben folytatta — a második és a harmadik évet Somogy megyei ösztöndíjasként — és itt szerezte meg oklevelét 1905-ben. Egyéves önkéntes katonai szolgálattal a háta mögött párhónapos uradalmi segédtisztí működés után a Magyar Mezőgazdák Szövetkezeténél helyezkedett el gyakornokként.

Az akkor alig másfél évtizedes működésre visszatekintő szövetkezet népszerűségének növekedése mértékében fokozatosan terjesztette ki a gazdák érdekeit szolgáló közreműködését mezőgazdasági termelés, a szolgáltatások, az értékesítés és a beszerzés újabb területeire. Ilyen volt a sertéshizlalás is. A századfordulón elvétele lehetővé tette találni olyan sertéstenyésztőt, aki hizlalással is foglalkozott volna. Az uradalmi, legtöbbször külterjesen tartott sertéstenyészetek néhány tucatnyi sovány sertést állítottak elő a kartellekbe tömörült ipari sertéshizlalók részére, amelyek gazdaságosabban tudták a hizott sertést előállítani.

A Magyar Mezőgazdák Szövetkezete 1907-ben helyezte üzembe a kőbányai bizományi sertéshizlaldát, ahol a szövetkezeti tagok sertésszaporulatának bérhizlalását vállalták. Így az ipari hizlalásból adódó többletjövedelem a tenyésztőket illette meg.

Kezdetben még csak évi 200—300 sertés hizlalására került sor, s mivel a gazdák idegenkedése miatt úgy tűnt, hogy a szövetkezet ezt a tevékenységét nem tudja fejleszteni, a hizlaldát meg akarták szüntetni. Ekkor a fiatal Csáky emlékiratban fordult az igazgatósághoz. Beadványának hatására egy évre elhalasztották a telep feladását és a tervek valóra váltása végett Csáky Ferencet 1908-ban a hizlaldához osztották be.

Nagy lelkesedéssel végezte munkáját, s rövidesen, 1910-ben a hizlalda vezetője lett. Közben magánúton megszerezte a kereskedelmi képesítést is. A sertéshizlalda fokozatosan növelte teljesítményét. A világviszonylatban is újszerű szövetkezeti sertéshizlalás érdekében Csáky Ferenc széles körű akciót indított el a „Mezőgaz-

dák” című lap hasábjain. Ennek következtében nemcsak a hizlalda népszerűsége növekedett, hanem a közzétett hizlalási módszerek alkalmazásával egyre több gazdaság létesített saját hizlaldát.

A szövetkezet egyik alapvető tevékenysége volt a hadsereg ellátása is. A háború előtti, majd a háborús évek konjunktúrája következtében évente 30—36 ezer sertést hizlaltak fel Kőbányán, ahol rövidesen 14 000 sertés befogadására alkalmas telepet létesítettek, majd egy 40 munkással dolgozó feldolgozó üzemet a szövetkezeti és az állami alkalmazottak ellátására.

Csáky Ferenc rendkívül nagy gyakorlatra tett szert a hizlalás és az értékesítés területén. A takarmányozás és az élettan új, tudományos eredményeinek figyelemmel kíséréseivel, azok alkalmazásával és saját kísérletek beállításával a 20-as években új sertéshizlalási technológiát, az ún. „express hizlalási” rendszert dolgozott ki, amely „Csáky”-féle express hizlalás néven lett közismert itthon és külföldön egyaránt. Magyarországon a korai fejlődésű, hústípusú, intenzív tartást igénylő sertésfajták viszonylag lassan tudtak tért hódítani. A legerjedtebb a lassú fejlődésű mangalica volt és hizlalásra ezeket, valamint a hússertéssel történt keresztelésből származó 10—14 hónapos, 50—70 kg-os süldőiket állították be, amelyek 18—24 hónapos korukra érték el vágósúlyukat. Csáky Ferenc kihasználva a fiatalkori nagyobb fejlődési erélyt, okszerű és koncentrált takarmányozással, takarmánykiegészítők alkalmazásával érte el, hogy a lassú fejlődésű mangalicák 10—12 hónapos korukra elérték a kívánt vágósúlyt, így 200—300 kg abraktakarmányt tudtak megtakarítani a rövidebb tartási idő és a jobb takarmányértékesítésből adódóan.

Módszerét az 1933-ban 400 példányban megjelent „Sertéshizlalás, a süldő szakszerű tenyésztése és nevelése” című munkájában adta közre.

Az új hizlalási technológiát a szaksajtó, a földművelésügyi igazgatás, a demonstrációs kiállítások, stb. széles körben népszerűsítették. Az express hizlalási rendszernek köszönhetően a fiatal korban vágott mangalica sertések húsmínősége kielégítette az exportigényeket is. Lehetőség nyílt arra, hogy nemcsak a nagyüzemek, hanem a kistenyésztők is élvezzék a külföldi értékesítésből származó többletjövedelmet.

A két háború közötti időszakban Csáky Ferenc egyik ismert sertésenyésztési szakembere volt hazánkban. Tevékenységére külföldön is felfigyeltek. Munkásságának elismeréseként kereskedelmi tanácsossá, majd gazdasági főtanácsossá nevezték ki és a Magyar Érdemrend Középkeresztjével is kitüntették. Tagja volt az Országos Statisztikai Hivatal ármegállapító bizottságának, az Országos Gazdasági Egyesület állattenyésztési szakosztályának, a Mangalica Tenyésztők Orsz. Egyesülete választmányának, az Országos Tenyész- és Haszonállatvásár bírálóbizottságának.

A Magyar Mezőgazdák Szövetkezete 1941. október 15-én a nagyon agilis, széles látókörű, józan és megalapozott állattenyésztési és értékesítési tapasztalattal, előre-

látással bíró Csáky Ferencet egyik ügyvezető igazgatójának nevezte ki. E rangjában vezette az állattenyésztési és állatkereskedelmi osztályokat, valamint a kőbányai és a tervei szerint épülő pilisi sertéshizlaló telepeket. Ez utóbbi telepen kívánta pl. érvényesíteni több évtizedes tapasztalatait az istállóklíma szabályozásával elérhető kalóriamegtakarításban. A háború miatt telepét sajnos nem tudták az eredeti tervek alapján felépíteni.

Csáky Ferenc rendszeres előadója volt a különböző szakmai értekezleteknek, ahol minden alkalmat megragadott, hogy a sertésenyésztés intenzív eljárásait propagálja. Módszereit számos kutató vizsgálta és fejlesztette tovább.

A felszabadulás után az újjászerveződött Mezőgazdasági Szövetkezeti Központ ügyvezető igazgatójaként dolgozott tovább. A felszabadulást követő első évek nehéz közéletmezési gondjai, majd a szocialista nagyüzemek létesítése kapcsán újra előtérbe került az általa kidolgozott expressz hizlalási rendszer. Földművelésügyi Minisztérium által 1947-ben rendezett tanfolyam előadója volt, majd a Mezőgazdasági Szövetkezeti Központ kezdeményezésére nagy arányú szerződéses hizlalási programot hirdetett meg a szövetkezetek, gazdacsoportok és egyéni gazdák körében. Szinte minden egyes hizlalóval személyes kapcsolatot tartottak fenn. Ez a program Csáky Ferencnek 1948-ban történt nyugdíjaztatásával maradt abba.

A szocialista nagyüzemek létesítésével az 1950-es évek elején újra előtérbe került Csáky hizlalási rendszere. A Földművelésügyi Minisztérium, a szaksajtó, a napi sajtó rendszeresen propagálta a gyors hizlalás módszerét és előnyeit. A Szentendren élő Csáky Ferenc nyugdíjasként javaslatokat készített és foglalkoztatását kérte. Saját költségére, noha anyagi gondjai voltak, takarmányozási kísérleteket folytatott lakóhelyén. Kísérleteihez később az FM takarmányt utalt ki és Csáky Ferencet nyugdíjas kutatóként az Állattenyésztési Kutató Intézet felügyelete és irányítása alá helyezte.

Csáky Ferenc expressz hizlalási rendszerének alapelve napjainkban sem avult el, mivel ennek az alapelvnek felhasználásával, más biológiai és technikai körülmények között dolgoznak a jelenlegi iparszerű sertéshizlalási telepek.

Főbb munkái:

Sertéshizlalás, értékesítés és házi feldolgozás, a süldő szakszerű nevelése és javítása. Bp., 1933. 396 lap.

Sertéshizlalás (Expresszhizlalás) Bp., 1936. 23 lap.

Korszerű sertésenyésztés és expresszhizlalás népies használatra. Bp., 1940. 132 lap.

Az expressz hízó 300 kg kukoricát takarít meg. Klny. a MM 1946. évfolyamából 6 lap.

Irodalom:

SZABÓ Miklós: Magyar Mezőgazdák Szövetkezete 1891—1941. Bp., 1942.

MMgMA. Személyi Emlékanyag Gyűjtemény.

CSANÁDY (SCHOLTZ) GUSZTÁV (1837—1913)

Battonyán született 1837. december 10-én. Apja: Scholtz János, anyja: Gever-sisch Zsuzsanna. Scholtz Gusztáv gyermekkorában többször költözött a család. 1855-től Pesten laktak. Középiskolai tanulmányait Makón, Pozsonyban és Pesten végezte. Apja gyógyszer-tárában eltöltött gyakornoki évei után a pesti Tudományegyetemen szerzett gyógyszerészmesteri képesítést 1860-ban. A diploma megszerzése után folytatta tanulmányait az egyetemen Than Károly professzor kémiai intézetében, majd megírta gyógyszerészdoktori értekezését. Ő „az első, kit a kir. m. tudományegyetem (1861. december 21-én) a gyógyszerészet tudorává avatott föl”.

A következő években gyógyszerészi és kémiai tárgyú cikkeket és közleményeket írt. Részt vett 1863-ban a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók IX. Nagygyűlésén, ahol különféle gyógyszereket állított ki.

Scholtz Gusztáv évfolyamtársa — később a magyar törvényszéki kémia megalapítója — Felletár Emil. Mindketten tanársegédi feladatokat láttak el Than professzor mellett. Feltehetően ez a munkatársi kapcsolat irányította Scholtz Gusztáv érdeklődését a törvényszéki kémia felé. Esetenkénti díjazás mellett Pest, Pilis-Solt vármegye részére végzett vizsgálatokat. Bizonyára ezek a vizsgálatok keltették fel érdeklődését az élelmiszer- és mezőgazdasági kémia iránt is. A pesti egyetemen szerzett kémiai ismereteit az 1868/70-es tanévben a hallei egyetemen bővítette az említett tárgyak vonatkozásában.

1869-ben Scholtz Gusztávról Csanády Gusztávra magyarosította a nevét.

Hallei tanulmányútjáról hazatérve kezdett tanítani, 1870. október 1-jétől segéd-tanár Mosonmagyaróvárott a Gazdasági Akadémián, majd 1872. március 29-én

kinevezték a keszhelyi Gazdasági Felsőbb Tanintézethez a kémia, a borászat és a kémiai technológia rendes tanárává.

Csanády Gusztáv nagyon képzett, sokoldalú, széles látókörű pedagógus. Mindenre kiterjedő figyelemmel tanított, részt vett és irányította a Gazdasági Tanintézet hallgatóinak önképzőköri munkáját mint „védnök tanár”. A hallgatók látókörének bővítése céljából szervezett tanulmányi kirándulások egyik vezetője volt.

Csanády Gusztáv sok esetben nemcsak látogatója, hanem szervezője és résztvevője is a kiállításoknak. Az 1885. évi budapesti országos kiállítás keretében rendezett időleges kertészeti kiállításon (július 4—12.) a bemutatott „jeles cseresznye fajokért” Nagy kiállítási érmet nyert.

A bécsi Gazdasági Egyesület 1890. évi általános gazdasági és erdészeti kiállításán a keszhelyi Gazdasági Tanintézet díszoklevelet, Csanády Gusztáv és Hensch Árpád tanárok — közreműködésükért — díszoklevelet nyertek.

1892 szeptemberében a tanári munkáját kiemelkedően ellátó Csanády Gusztávot bízták meg ideiglenesen a keszhelyi Gazdasági Tanintézet igazgatói feladatainak ellátásával. Igazgatói működésének legfontosabb eredménye a Gazdasági Tanintézet új épületének átépítése volt. A keszhelyi tanintézet kezdettől fogva szűknek bizonyult az oktatás számára. Halaszthatatlanná vált, hogy a Zala megye által a kincstárnak átengedett tanügyi épületet Keszthely város a megyétől megvásárolja és szükségessé vált, hogy az új tanügyi épületet mielőbb átadja rendeltetésének.

1896. július végén a minisztérium Csanády Gusztávot, aki addig ideiglenes minőségben vezette a Tanintézetet, rendes igazgatóvá nevezte ki, hogy teljes felelősséggel és megnövekedett hatáskörrel irányíthassa a Tanintézet új épületének tervezését és kivitelezési munkálatait.

1896. szeptember 1-jén került sor az új épület alapkövetételére. Az építkezést 1897. augusztus végére fejezték be, az építkezési költségek 82 000 Ft-ot tettek ki. Az épület átadása országos ünnepség keretében történt. Erre az alkalomra Darányi Ignác földművelésügyi miniszter országos szőlészeti értekezletet hívott össze. A Georgikon alapításának 100. évfordulójával kapcsolatos ünnepségek október 11-én kezdődtek. Csanády Gusztáv a „Georgikon és a jelenlegi tanintézet 100 éves múltjáról” címmel tartott előadást.

Csanády Gusztáv 1898-ban a tanügy terén kifejtett érdemeiért a Ferenc József-rendet kapta.

Tanári tevékenysége mellett elvállalta az 1885-ben Keszthelyen létrejött Mezőgazdasági Vegykísérleti Állomás vezetését és 1893-ig állt az Állomás élén.

A Vegykísérleti Állomásnak az volt a feladata, hogy a gazdák és kereskedők terményeinek és áruinak, valamint a mezőgazdaságban felhasznált áruk és anyagok tisztaságának vizsgálata mellett szaktanácsadással és kísérletekkel igyekezzenek előmozdítani a mezőgazdaság és az ipar fejlődését. Csanády működése alatt az Állomás 685 vizsgálatot végzett. Ebből 116 vizsgálat a borral volt kapcsolatban.

A Vegyikísérleti Állomás Laboratóriuma a Tanintézet vegytani tanszéke keretében kapott helyet, mely egyben tanári laboratórium is volt. Deininger Imre kérésére Csanády már 1885-ben elkészítette az intézeti gazdaság talajelemzését, 1886/87-es tanévben tejelemzést is végzett, 1889-ben takarmánytápérték vizsgálatokat folytatótt. Tudományos tevékenységében főleg borkémiával foglalkozott, elsősorban borászati elemzéseket végzett. Tudományos közleményei közül a legjelentősebb: „A must és bor főbb alkotórészeinek meghatározási módszerei”, melyet a Magyar Tudományos Akadémia a Vitéz-jutalommal díjazott.

A Természettudományi Társulat megbízta 1876-ban Csanády Gusztáv és Plósz Pál tanárokat „a balatonvidéki borok chemiai megvizsgálásával”, különös figyelmet fordítva a bor megtörésére vonatkozó még el nem döntött kérdések tanulmányozására. A megbízottak az 1878. március 20-ai választmányi ülésre vizsgálataik eredményéről igen terjedelmes jelentést nyújtottak be. Ezután a Természettudományi Társulat megbízta őket egy kézikönyv összeállításával, amely foglalkozik a borászat minden kérdésével. Így jött létre Csanády Gusztáv és Plósz Pál nagyon alapos és gondos munkája a „Borászat könyve, tekintettel hazánk bortermelésére”. Ez a könyv volt a XIX. század végén a magyar borászat szinte egyetlen, a kor színvonalán álló nagy, összefoglaló szakmunkája. Kosutány Tamás a következőket írta róla: „A Kir. Magyar Természettudományi Társulat alig tehetett volna nagyobb szolgálatot hazánknak, mint hogy ezen munka megírásáról gondoskodott . . . Egy olyan munkára, mely a borászatot érdeme szerint behatóan tárgyalja, nagy szükség volt irodalmunkban, s őszinte örömünkre szolgál annak constatálása, hogy a szóban forgó terjedelmes könyv e tekintetben várakozásainkat kielégítette, sőt szerzők azáltal kiváló szolgálatot tettek hazai borászatunknak, hogy a magyar borok legkonokabb ellensége: a megtörésre nézve külön tüzetes tanulmányokat tettek, és e bajnak ismeretét nagyban elősegítették; . . .”

A munka négy részre oszlik. Az I. rész a borkészítést tárgyalja, a II. rész a bor kezelését foglalja magában, a III. rész a világ nevezetesebb borainak ismertetését, készítmódját és kezelését írja le, a IV. rész behatóan foglalkozik Ausztria—Magyarország borászatával.

A vaskos kötetet több száz magyar bornak elemzése zárja be, s csak balatonmélteki borok közül 137-et elemeztek a szerzők.

A földművelésügyi miniszter felkérésére kiváló mezőgazdasági szakemberek ismeretterjesztő munkákat írtak a mezőgazdaság különböző területeiről. Így jelent meg az „Útmutatás a must és bor okszerű kezelésére” című munka, amelyről Kosutány Tamás ezt írta: „Csanády feladatát nagy szerencsével, igen szépen oldotta meg; mondatszövése egyszerű, definíciói és iránya könnyen érthetők, úgy hogy ebből bizony bármely intelligensebb vincellér okulást meríthet. . . Csanády műve határozottan nyereség borászati irodalmunkra, hol ily népszerű és amellet alapos munkára már régóta szükség volt.”

Tudományos és oktatói munkássága mellett széles körű közéleti tevékenységet

fejtett ki. A Zala vármegyei gazdasági egyesület tiszteletbeli tagja, a keszthely-vidéki gazdakör elnöke, a gazdasági tanácsadó bizottság, a községi iskolaszék, a közegészségügyi bizottság elnöke stb.

1901 szeptemberében kérte a nyugdíjazását a minisztériumtól. A nyugdíjba vonuló Csanády Gusztáv búcsúztatója ünnepélyes keretek között az október 9-ei tanévnyitón, az intézet könyvtárában került megrendezésre. 1913. október 27-én halt meg Budapesten, 76 éves korában. A Farkasréti temetőben temették el.

Főbb munkái:

A must és bor alkatrészeinek meghatározási módszerei. Bp., 1876. 51 lap.
Emlékkönyv a Georgikon alapításának 100-ik évfordulója és a Gazd(asági) Tanint(ézet) új épülete felavatása ünnepélye alkalmára. (Szerk.) Keszthely, 1897. 204 lap.

Anleitung zur reitonen Most u. Weinbehandlung für kleinere Weinproduzenten. . . Bp., 1899. 210 lap.

Útmutatás a must és bor okszerű kezelésére kisebb szőlőbirtokosok számára. Különös tekintettel az 1893. XXIII. t.-cz. végrehajtására. Bp., 1899. 176 lap.

Csanády Gusztáv—Plósz Pál: A borászat könyve tekintettel hazánk bortermelésére. Bp., 1885. 653 lap.

Irodalom:

A keszthelyi gazdasági tanintézet ünnepének programja. Kt. 1877.

Az 1885. évi bp.-i orsz. . . időleges gyümölcs- és zöldségkiállításról. KL. 1886.

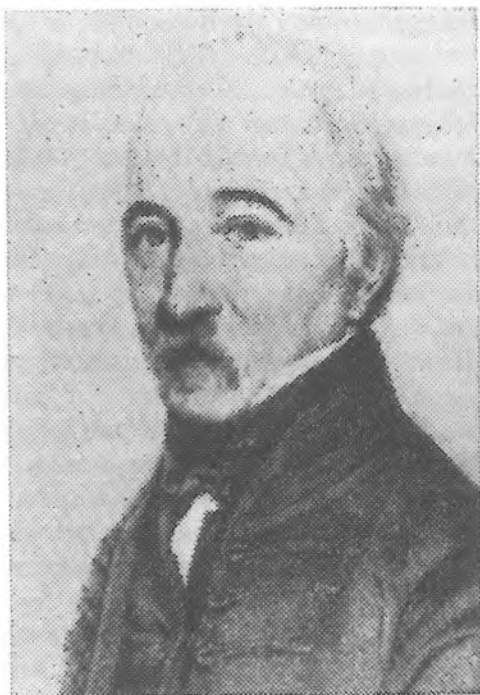
SÜLE Sándor: A keszthelyi Georgikon 1797—1848. Bp., 1967.

ZALAI Károly: A pesti egyetem első gyógyszerészdoktora, dr. Csanády (Scholtz) Gusztáv. Gy. 1972. 5. sz.

CSIKI László: Portrék a múltból, dr. Csanády (Scholtz) Gusztáv. Ge. 1983. 1. sz.

CSAPÓ DÁNIEL (1778—1844)

Győrben született 1778. március 21-én. A jómódú köznemesi család tehetséges gyermeke iskoláit részint Tolna megyében, részint Győrben végezte, ahol jogot is tanult. Iskolái elvégzése után, fiatalon bekapcsolódott Tolna megye közéletébe. Tisztként vett részt az 1809. évi utolsó nemesi felkelésben, amelyet Napóleon seregei ellen szólítottak fegyverbe. Megjárva a megyei közigazgatás alsóbb tisztségeit, életének derekán, 1827-ben Tolna megye első alispánjává választották. Családja és ő maga a tehetős tolnai köznemeseknek abba a csoportjába tartozott, amelyik a reformkor eszmei és gyakorlati előkészítésében, majd a reformmozgalom kibontakoztatásában mind a megyei, mind pedig az országos fórumokon jelentős érdemeket szerzett. Tolna megyében ebből a köznemesi csoportból is kiemelkedett a Csapó család, a Bezerédj, Perczel és a Madarász család.

Csapó Dániel a Sopron megyéből ide került Bezerédj Istvánnal már 1819-től szoros barátságban és eszmetartási szövetségben dolgozott. Együttműködésük egyik fő tere a liberális eszmék terjesztése volt. Csapó Dániel már az 1820-as évek elején felismerte a feudális viszonyok tarthatatlanságát, fokozatos megreformálásuknak szükségességét. Nézeteit egyre határozottabban hangoztatta a megyei közgyűléseken, s Bezerédj Istvánnal ennek jegyében próbálták a megyei közeletet javaslataikkal befolyásolni. Gazdaságának korszerűsítésében szerzett érdemei és a közeleti szereplés elismeréseként választották meg 1827-ben az első alispáni posztra, s viselhette tisztségét 9 éven át. Ugyanannak köszönhette azt is, hogy az 1830. évi, majd az 1832/36. évi országgyűlésekre Bezerédj István mellett éppen őt választotta a megye másik követének. Mint Tolna megye követe, mindkét országgyűlésen a szabadelvű eszméket hirdető táborába tartozott. Követi működé-

se főként a mezőgazdaság fejlesztését bénító kötöttségek fokozatos felszámolására, a növénytermesztés, ezen belül is az ipari növények termesztésének és a belterjes állattenyésztés fellendítésére, s mindezek szerves részeként a jobbágyság helyzetének megváltoztatására, végső fokon tehát a felszabadítására, az örökváltság elvének törvénybe iktatására irányult. Tevékeny részt vállalt mindabban, amik „különösen a földművelő nép állapotának javítására a törvényhozás útján, és kiválólag gróf Széchenyi István mozdítására, a társadalmi téren megindultak.”

Legnagyobb sikereit azonban a mezőgazdaság korszerűsítése terén kifejtett tevékenységével érte el. Munkássága három nagyobb területre terjedt ki: saját gazdaságainak, és a megye mezőgazdaságának a fejlesztésére, illetve az Országos Magyar Gazdasági Egyesület létrehozására és tevékenységének kiszélesítésére. A megye egyik jómódú földesura-földbirtokosa lévén, saját gazdaságait, az általa elítélt feudális keretek közt ugyan, de a legkorszerűbben felszerelt termelő üzemekké fejlesztette. Tagosított majorságaiban korszerű gazdasági épületeket építtetett, bérmunkát és fejlettebb eszközöket alkalmazott, újfajta növényekkel és termelési eljárásokkal kísérletezett. Nagy gondot fordított az állatállomány felfrissítésére, a jobb fajták kitenyésztésére, a korszerűbb tartásmódra. Tengelicpusztai majorságát mindezek együttes alkalmazásában elért eredményei országosan híres gazdasággá tették. Különösen híressé vált juhászata, amelynek felfrissítése és átalakítása érdekében 200 aranyért vásárolt egy fiatal kóst a híres tótmegyeri juhászatból. Birtokainak egy része a Duna melléki futóhomokos zónába esett. Csapó Dániel nálunk az elsők között vállalkozott a futóhomok megkötésére, hasznosíthatóvá tételére. Homokkötés céljából birtokaira fenyveserdő-sávokat telepített. Kettős sikerrel: megfékezte a pusztító futóhomokot, egyúttal új erdei fafélésegeket honosított meg azon a vidéken.

Az alispánsága alatt foganatosított intézkedéseinek nagyobb része is a mezei gazdálkodás fellendítését szolgálta, Széchenyi elgondolásait követve, a lótenyésztést ő is a nemzetgazdaság egyik legfőbb ágazatának tekintette, ezért nagy gondot fordított a lótenyésztés előmozdítására. Tolna megyében sikerült elérnie, hogy a módosabb falvak tiszta vérű méneket vásároljanak a lóállomány feljavítása és egységesebbé tétele érdekében. Serkenteni kívánta a lótenyésztést azzal is, hogy a szép és nemesvérű csikókat felnevelő gazdákat megjutalmaztatta. Akárcsak Széchenyi, megyéjében és birtokain messzemenően támogatta a selyemhernyótenyésztést. Közvetve a hazai ipar fellendítését szolgálta a dohánytermesztés ügyében kifejtett tevékenysége is. Felismerve, hogy a Tolna megyei talaj- és éghajlat kiválóan alkalmas a dohánytermesztésre, a termelőnek pedig tekintélyes jövedelemtöbbletet tud biztosítani, ezért nemesebb és jobban termő dohánymagfajtákat hozatott Amerikából, honosított meg a megyében. Hasonló célokból karolta fel a kendertermesztés ügyét is. Az agrártermékek körének kiszélesítésén túlmenően nagy szerepet szánt volna a kendernek az agrárexportban is. Egyezően a dohánynyal, ugyancsak nemesebb magfajták beszerzésével és termelési kísérletek beindítá-

sával törekedett előmozdítani a korszerűbb kendertermesztés kiszélesítését. A kísérleteket más-más vidékeken és más-más talajokon végeztette, hogy a kender termesztése minél általánosabban elterjeszhető legyen.

Az agrártermelés fejlesztését célzó tevékenységének fontos területe volt az Országos Magyar Gazdasági Egyesület keretei között végzett munka. A kezdeményező Széchenyihez csakhamar csatlakozva, részt vett az egyesület első szervezeteinek létrehozásában. Tagja lett az induló szervezet, az „Állattartó Társaság”-nak. A belőle kifejlődött OMGE alapító tagjainak sorában éppúgy ott található, mint annak első választmányában és elnökségében. Az egyesületben kifejtett aktív és pártatlan közreműködését méltányolva 1839-ben annak alelnökévé választották. Tisztségét haláláig, 1844-ig viselte. Az alelnöki teendők ellátása mellett nagy ügybuzgalommal vett részt az egyesület különböző szakosztályainak létrehozásában és azok gyakorlati kérdéseket vitató tevékenységében. Egyik kidolgozója volt az OMGE által az országgyűléshez felterjesztett rétöntözési törvényjavaslatnak. Ugyancsak szorgalmazója és előtejesztője volt annak az emlékiratnak, amelyet az OMGE az egyesület részére létesítendő országos segély megalapítása és egy központi gazdasági tanintézet felállítása tárgyában készített az országgyűlésnek. A halál is a szóban forgó emlékirat ügyében kifejtett tevékenység közben érte Pesten, 1844. augusztus 5-én.

A közéleti, a szervező és gyakorló gazda jóval szerényebb szakírói tevékenysége is az OMGE keretei között kapott fórumot. A mezőgazdaság egyes részkérdéseiről írt cikkei főként az OMGE lapjában, a „Magyar Gazdá”-ban, ezt megelőzően pedig a „Gazdasági Tudósítások”-ban (1839, 1842) jelentek meg. Hatásában azonban sokkal fontosabb volt az a népszerű ismeretterjesztő kiadvány, amelyik a halála előtti évben, 1843-ban látott napvilágot. Klauzál Imre kezdeményezésére az OMGE 1840. június 6-ai közgyűlésén pályázatot hirdetett népszerű, könnyen érthető gazdasági kézikönyv elkészítésére. A kézikönyvpályázatra 13 pályamunka érkezett, elbírálóik Csapó Dániel mellett Bezerédj István és Klauzál Imre voltak. A pályamunkák közül végül is hármat találtak díjazásra alkalmasnak a bírálók: Tahy Emánuel pusztamonostori jószágigazgató, Karika Pál nagykőrösi gazdasági tanár és Gáborjáni Szentmiklós Sámuel újbarsi református segédlelkész műveit. Ebből a három pályamunkából válogatta össze, dolgozta fel Csapó Dániel annak a népszerű munkának az anyagát, amelyet az OMGE „Gazdasági kistükör” alatt jelentetett meg 1843-ban. A munka előbb a talajviszonyokkal és földműveléssel (talajművelés, növénytermesztés) kapcsolatos tudnivalókat foglalta össze kérdés-felelet formában, közérthető nyelven. Ezt követően az állattenyésztés, ezen belül is az egyes háziállatok tenyésztésével és tartásával, majd az egyes kertészeti növények termesztésével, végül a háztartással és a házi iparokkal kapcsolatos ismereteket dolgozta fel a mezőgazdasági szakismeretek korabeli szintjén. Ez a munka nem csupán ismeretterjesztő feladatokat volt hivatva ellátni, hanem egyúttal (elemi és földműves) iskolai tankönyvnek is szánták. A naptáraknál lényegesen nivósabb

kiadványt először 3000 példányban jelentették meg 1843 elején. A könyv kelendő-sége magát a kiadót is meglepte: 1846-ig hat újabb kiadást ért meg 3000—3000-es példányszámban. A munka további kiadását 1846-ban az OMGE közgyűlése — a pályázati jutalmakra kifizetett 130 arany visszatérítése ellenében — átruházta a Helytartótanácsra.

Csapó Dániel a mezőgazdaság fejlesztésében és az ismeretek terjesztésében szerzett érdemei és korszerű nézetei alapján méltán foglal helyet a reformmozgalom, egy nagy nemzedék tagjai sorában.

Főbb munkái:

Gazdasági kistükör. Falusi ifjúság számára Karika Pál, Szentmiklósy Sámuel és Tahy Emmánuel munkáiból szerkesztve. Buda, 1843. 172 lap.

Irodalom:

Pesti Hírlap. 1844. 376, 378, 408. sz.

SZTANKOVÁNSZKY Imre: Csapó Dániel. Emlékbeszéd. MG. 1844. 45. sz.

BEZERÉDJ István: Emlékbeszéd Csapó Dániel felett. MG. 1845. sz.

GARAY János: Emlékvers Csapó Dániel felett.

GALGÓCZY Károly: Az Országos Magyar Gazdasági Egyesület emlékkönyve. I—II. füzet, Bp., 1879—1880.

CSAPÓ JÓZSEF (1734—1799)

Tagyosi Csapó József orvos, botanikus 1734. július 18-án született Győrben. Apja, Csapó József Savoyai Eugén herceg jogtanácsosa volt.

Csapó József a helyben végzett alsó iskola után német földön és Svájcban folytatta tanulmányait és orvosi ismeretei tökéletesítése végett Franciaországban is megfordult. Első tudományos értekezése 1756-ban készült el Strassburgban „Disquisitio de praesentia liquidi nerveide in muscolo” címmel. Orvostudományi oklevelét 1759. augusztus 7-én kapta meg Baselben, „De febre Hungarica” című disszertációjáért.

Hazatérése után Debrecen város főorvosává választotta, s ezt a hivatalt 32 éven át, haláláig viselte. Benne tisztelhetjük az első magyar nyelvű gyermekorvostani munka szerzőjét: 1771-ben jelent meg „Kisgyermeknek isputálja . . .”

című kötete, a gyermekbetegségek részletes kór- és gyógytanának összefoglalása. A könyv fejezetei sorra veszik a csecsemőkkel való bánás, a szoptatás és elválasztás tudnivalóit, végül az „Igen hasznos Régulák a' kis gyermekek neveléséről” címszó alatt máig ható érvénnyel szól az anyatejjel való táplálás kiemelkedő élettani hatásáról, az anya és gyermek közti kapcsolat fontosságáról a gyermek személyisége fejlődésében, s arról, hogy a csecsemőknek semmi szín alatt se adjanak szeszes italokat vagy altatókat.

Csapó Józsefet azonban ez úttörő jelentőségű könyve ellenére is elsősorban mint botanikust tartja számon az utókor. Persze, a botanikában is elsődlegesen orvosi szempontból foglalkozott a növényekkel, azok gyógyító hatását kutatta. Megállapítása szerint a „füvek” amellet, hogy „az egészséges testnek táplálására is szolgálnak”, még azzal is tetézik hasznosságukat, hogy „Az Emberekben méltán uralkodó ezerféle nyavalyák a' Füvek és Virágok által meggyógyíthatnak . . .”.

A botanika és az orvostudomány hagyományos összefonódásának megfelelően 1770-ben, amikor a nagyszombati egyetemet újjászervezték, orvosi fakultást és botanikai tanszéket is kapott. Az orvosbotanikusok fő célja a növény orvosi hasznosítása, s nem a növénytani kutatás volt. Bízvást közöljük számíthatjuk — egyik utolsó képviselőjükként — Csapó Józsefet is.

1775-ben, Pozsonyban megjelent „Új füves és virágos magyar kert . . .” című könyve az ugyancsak Debrecenhez kötődő Melius Juhász Péter 1578-ban kiadott „Herbárium”, és a tulajdonképpen e munka fordításának tekinthető Beythe András-féle 1595. évi „Füves Könyv” óta az első magyar nyelvű botanikai mű. Csapó tudatosan választotta meg munkája nyelvét, hogy a latinul nem tudók is forgathassák. Az volt a célja, hogy „az ékes Magyar Nemzetnek hasznára és megtisztelésére” szerzett könyvecskét olvasók „az kívántató füvet, mind ez könyvetskében, mind a mezőben, könnyű úton-módon megtalálhassák, és magok hasznára fordíthassák”.

Művéhez az ország nagy területén — főként a Dunántúlon, Győr, Veszprém, Fejér, Somogy, Baranya megyékben és a Bakonyban, valamint Szatmár megyében — folytatott gyűjtést. Könyve első kiadásában 417 gyógynövényt ismertet, majd — a kötet népszerűségét mutató — második, 1792. évi kiadása már ezernél több növénynevet tartalmaz. Az egyes növények leírásánál a magyar megnevezés mellett közli a latin, német, francia és olasz elnevezést is. A könnyebb megkeresést szolgálja a gyógynövények ábrája. A növények megnevezését és rajzát belső és külső gyógyító hatásuknak, s a rájuk vonatkozó orvosi tanácsoknak és „oeconomicus” vagy „közhasznuknak” — azaz gazdasági felhasználásuk lehetőségeinek — leírása követi. A könyv hiányossága a növényleírások nem elégséges vagy egyenesen hiányzó volta mellett az, hogy nincs mutatója sem.

Botanikai megfigyeléseket Csapó József csak néhány növénynél közölt, hiszen orvosi, s nem botanikai szempontok vezették. Számára a „füvekről való tudomány” elsősorban azt jelentette, hogy „Nemei esmérése, Ereinek tudása”, vagyis felismerésük és felhasználásuk mikéntjét.

Az általa képviselt botanikai irányzat már a maga korában is meghaladottnak számított. Alapul nem a Carl Linné (1707—1778) által kidolgozott és századunkig használt mesterséges növényrendszert vette, amelyet a svéd botanikus „Systema naturae” (1734) és „Species plantarum” (1753) című köteteiben fejtett ki. Mindehhez persze hozzájárult a természettudományos ismeretek magyarországi elterjedésének korabeli állapota is. Mária Terézia csak 1774-ben rendszeresítette a bölcsészeti fakultáson a természetrajz oktatását, s ezt a királyi középiskolákban három évvel később, az 1777. évi Ratio Educationis vezette be. E rendelkezéseket megelőzően Linné reformjairól csak a külföldön tanuló orvostanhallgatók hallhattak, akik főként Göttinga és Utrecht egyetemének tanáraitól értesültek a Linné művei körüli vitákról. Mivel ezeken az egyetemeken az oktatók nem váltak híveivé az új tanításnak, így az Magyarországon igen lassan terjedt el, s Linné művei közül

különösen a rendszertani munkák jelentek meg későn hazánkban. (Érdemes megemlítenünk, hogy Diószegi Sámuel és Fazekas Mihály híres könyve, az 1807-ben megjelent „Magyar Fűvészkönyv”, a hazai virágos növények első magyar nyelvű, Linné alapján kidolgozott rendszeres felsorolása ugyancsak Debrecenben látott napvilágot.)

Csapó József munkája elkészítésekor Henrik Crantz (1722—1799) orvos, botanikus, a bécsi egyetem tanára „Institutiones rei herbariae juxta nutum naturae digestae exhibitae”, 1766-ban Bécsben publikált művét vette alapul, az ő nomenklatúráját alkalmazta. Crantz, Ausztria flórájának kutatója Haller göttingai tanár követője volt.

A témájában széles körű olvasottságáról tanúbizonyságot tévő Csapó több esetben hivatkozik az ókori szerzők közül Pliniusra és Dioscoridesre. (Az antik természettudományok felelevenítése a XV. század végén—XVI. század elején ugyanúgy a reneszánsz áramlatához kapcsolódóan történt meg, mint a görög és római filozófia, irodalom és képzőművészet felfedezése.) Ismerte Csapó Charles Clusius művét is. A németalföldi Clusius, a bécsi és leydeni egyetemek tanára a Batthyány Boldizsár németújvári udvarában töltött időnek köszönhetően írta meg sok magyar növénynevet megőrző, Pannonia botanikájáról készült munkáját 1536-ban. Említi Csapó Zwittinger Dávidot is, aki 1711-ben közreadta ezt az előbb említett művet. Végül emeljük még ki az általa idézett szerzők közül a nürnbergi, XVI. században élt Joachimus Camerariust, akire a növények rendszerezésénél hivatkozik: „A' Fűvek és Virágok között szint úgy vagynak Nemzetségek, Nemek és Famíliák, (a' honnét- is de Sexu Plantarum Camerarius 's egyebek írtanak . . .)”.

Paradox módon Csapó József neve elsősorban e maga korában közkedvelt, ám a korabeli természettudományhoz képest is elmaradottabb botanikai nézeteket képviselő könyve alapján maradt fenn az utókor számára. Ám az általa összegyűjtött és megőrzött magyar növénynevek máig a könyv kiemelkedő értékei.

Csapó József 1799. május 21-én halt meg Debrecenben.

Főbb munkája:

Új füves és virágos magyar kert, mellyben mindenik fűnek és virágnak neve, neme, ábrázatja, természete és ezekhez képest külömbféle hasznai értelmesen meg-jegyeztettek. Posony, 1775. 305 lap.

Irodalom:

SZŰCS István: Szabad királyi Debrecen város történelme. III. Debrecen, 1878—1871.

GOMBOCZ Endre: A magyar botanika története. Bp., 1936.

CSAPODY VERA (1890—1985)

A növényvilág tudományos ábrázolásának művésze 1890. március 29-én született Budapesten. Orvos édesapja kora gyermekkorában felkeltette érdeklődését a természet szépségei iránt. Általa ismerte meg az erdei — és mezei növények életét, hasznosságát, a bennük rejlő különleges világot. Az ő biztatására, valamint festő nagybátyja hatására kezdett rajzolni — festeni. Mégis, már ebben az időszakban fizikusnak készült, más pályát önmagának nem is tudott elképzelni. 1908-ban sikeres érettségi vizsga után külön engedéllyel iratkozott be a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem matematika—fizika szakára, ahol 1913-ban a nők közül elsőként szerzett diplomát. Ezt követően tudományos pályára készülve az egyetem fizika tanszékén gyakornokoskodott.

Édesapja korai halála azonban kettészakította korábbi terveit. Hat testvérével maradt árván, és a fizetés nélküli gyakornoki munka helyett állást kellett keresnie. Kezdetben óraadó, helyettes tanár, 1916-tól pedig a Sacre Coeur Sophianum katolikus leánygimnáziumban (1914-ben alakult Budapesten, a kolozsvári után másodikként) tanította a matematikát és a fizikát. 32 évig volt a leánygimnázium tanára, az utolsó tíz évben az igazgatója. Az iskola megszűnése után 1949-ben a Természettudományi Múzeum Növénytárának tudományos főmunkatársa lett. Bár 1966-ban „hivatalosan” nyugdíjba vonult — ami oly keveseknek adatik meg —, még további, közel két évtizeden át változatlan kedvvel, biztos kézzel folytatta munkáját, élete szinte utolsó napjáig.

Több, mint három évtizedes tanárkodása alatt kiváló eredményeket ért el a matematika—fizika oktatásában. Számptalan egyéni módszer alkalmazásával, személyi varázsával, tanításának szuggesztív erejével a „száraz tárgyak” óráit is

kedvelté tette tanítványai számára. Soha nem alapított családot. Azt pótolta a leánygimnáziumban végzett több száz fiatal ragaszkodása, akikkel később sem szakadt meg segítőkész, baráti kapcsolata. De életét a növények iránti végtelen szeretet is kitöltötte. A matematika—fizika tanítása mellett szabad idejében szívesen festett, főleg virágokat, mezei növényeket.

Jávorka Sándor egy akvarelljeiből készült kiállításon ismerte fel növényrajzoló tehetségét. Felkérte legyen munkatársa, az akkor előkészületben lévő művéhez szükséges növényi ábrázolások elkészítésében. Csapody Vera továbbra is változatlanul tanított, de ettől kezdődően tanári munkája mellett érdeklődése mindinkább a növényi ábrázolás, a növényi élet fejlődésének megfigyelése felé fordult.

40 éven keresztül, Jávorka Sándor haláláig dolgozott együtt a botanikai tudomány két kiválósága. Ez idő alatt egymást követték a növényvilág megismerését, a botanikai kutatást és oktatást, az alkalmazott botanikai tudományt szolgáló, valamint a természetet kedvelők részére készült tudományos ismeretterjesztő, más társszerzőkkel, továbbá önállóan készített munkák egész sora.

1924—25-ben látott napvilágot specialisták közreműködésével Jávorka Sándor kétkötetes munkája „A magyar flóra” (Flora Hungarica), amelyben a Kárpát-medence virágos növényeiről ő készített kitűnő rajzokat. Bár neve a mű borítóján nincs feltüntetve, Jávorka könyvének bevezetőjében így írt erről; „Az alaktani alapfogalmakat tárgyaló bevezető részt pedig Csapody Vera tanárnő volt szíves botanikai szakértelemmel készült rajzaival illusztrálni”.

Több éven keresztül dolgozott Jávorka Sándorral „A magyar flóra képekben. Iconographia Florae Hungaricae” összeállításán. A képes atlasz a kárpáti, pannóniai, sőt részben az illir és mediterrán flóra növényeit mutatja be.

Az itt élő több, mint négyezer növényfaj, illetve taxon nyomdai sokszorosításra átlátszó papíron készítette el a nagyszámú növényi festményt és rajzot. Az 1929—1934-ben megjelent mű ma is egyik legsikerültebb alkotása, amelyhez hasonló munka az utóbbi évekig nem készült, amelyet az Akadémiai Kiadó 1975-ben és 1979-ben újra megjelentetett.

A szegedi Tudományegyetemen 1932-ben „Mediterrán elemek a magyar flórában” című dolgozatával doktori fokozatot szerzett.

Hallatlan munkabírással dolgozott. Alkotásaiban széles körű növényismerete szerencsésen kapcsolódott össze művészi rajzolatú festészeti, grafikai tudásával.

Jávorka Sándor tanácsára tanulmányozta a növényfestészet akkor ismert módszereit. Így a XIX. század második évtizedében elhunyt Kitaibel Pál neves természettudós háromkötetes művének tökéletes színű rajzait, amelyet Waldstein Ferenc Ádám irányításával Schütz Károly és fia János bécsi mesterek készítettek.

Sikerült olyan technikát elsajátítania, amellyel 60 év távlatából az ő akvarelljei sem veszítettek eredeti szépségükből. Később, ugyancsak Jávorka ösztönzésére kezdett a növényekről tusrajzot készíteni. Ezzel a módszerrel gyorsabbá vált az ábrázolás hosszan tartó, nagy figyelmet igénylő munkája.

Miután 1949-ben a Természettudományi Múzeum Növénytárának munkatársa lett, számtalan fizikai erőt igénylő botanikai gyűjtőúton vett részt. Bejárta a Kárpát-medence minden részét. A begyűjtött növényekről, elsősorban azok virágairól lehetőleg azonnal elkészítette rajzait, akvarelljeit. Hat évtizedes munkássága során munkatársai felmérése szerint megközelítően 12 ezer akvarellt, 3 ezer táblarajzot készített. Teljesítményével egyedülállót alkotott a nemzetközi botanikában. Számos dolgozata jelent meg és közel 20 könyv társszerzője. Jávorkával együtt készített „Erdők — Mezők virágai” című mű, amely a növények rövid leírását tartalmazza élőhelyeik szerinti praktikus csoportosításban, és amelyben ő készítette a növényi ábrázolásokat — egyik legnépszerűbb alkotása. Itthon és Csehszlovákiában az utóbbi évekig többször kiadták. Nagyszámú könyvhöz és tanulmányhoz készített növényábrázolást. Számos folyóiratban, tankönyvben, lexikonban ugyancsak az ő finom növényi rajzai láthatók. Jávorka Sándor botanikai könyvein kívül 1948-ban és 1961-ben Augusztin, illetve Giovanni és szerzőtársaiktól megjelent „Gyógynövények”-et ismertető 2. kötetében a gyógynövényekről készített rajzokat. 1953-ban látott napvilágot Újvárosi „Gyomnövények” című könyve, amelyben gyomnövényeket illusztrált. Ugyancsak ez évben festette meg Boross Ádám könyvéhez a mohákat.

Jelentősebb munkái közé tartoznak Magyar Pál „Alföldfásítás” című monográfiájában lévő növényillusztrációi, valamint Csapody Istvánnal—Rott Ferencsel készült „Erdei fák és cserjék” című (1966) könyvében lévő növényábrázolások. Ezt megelőző időszakban jelent meg színes Atlasza Magyarország Kultúrflórájához (1961), amelyet 1973-ban Lengyelországban is kiadtak. A középiskolák részére készített Simon Tibor—Csapody Vera „Kis növényhatározó”-ja az utóbbi évekig számos kiadást ért el. Prisztner Szaniszló „A növényiszervtan terminológiája” című háromnyelvű szakszótárhoz 17 táblán csaknem 500 élethű rajzzal egészítette ki a növények szerveiről készített szakkifejezések szótárát.

Mindezek mellett 15 éven át gyűjtötte és csíráztatta a növények magvait, hogy azok lerajzolásával elkészíthesse a hazai botanikai irodalomban egyedülálló alkotását, a csírahatározót. Ez a könyve német nyelven 1968-ban jelent meg. 1971-ben Debreczy Zsolttal közösen készített „Télen is zöld kertek” című ismeretterjesztő munkában növényábráival gazdagodott a botanikai irodalom.

90 éves elmúlt, amikor kezébe vehette Tóth Imrével készített „A Colour Atlas of Flowering Trees and Shrubs” című alkotását. (Közép-európai díszfák és díszcserjék.)

Növényi akvarelljei, tusrajzai számos hazai és külföldi kiállításon, botanikai kongresszuson öregbítették hírnevét.

Előrehaladott kora ellenére 1970-től Debreczy Zsolt munkatársaként a több kötetesre tervezett „Dendrológiai Atlasz” összeállításában vett részt. Tudatában volt gyengülő erejének, a készülő nagy összefoglaló műhöz mégis sikerült mintegy 4 ezer tusrajzot elkészítenie. Élete utolsó napjaiban is ezen dolgozott.

A magyar botanikai tudomány kiválósága a növényvilág megörökítésének egyedülálló „mestere”, a pályatársak „kedves Vera nénije” önmagáról szakmai pályájának csúcán is szerényen így vallott „én mindig azt mondom, hogy növényrajzoló vagyok, tehát nem művész, s nem is tudós, hanem a természetnek egy alázatos másolója. Az én munkám a megfigyelés és a valósághoz hű visszaadás.”

Életművét számos elismerés fémjelzi. Rubindiplomás tanár. 1966-ban Entz Érmét kapott. 1980-ban, 90 éves korában Állami Díjjal tüntették ki. Kétszer nyerte el a Munka Érdemrend ezüst fokozatát. Megkapta a „Szocialista Kultúráért” érdemérmét. A Természettudományi Múzeum Növénytára a „Jávorka Sándor emlékszobában” őrzi egykori munkatársának gazdag örökségét.

Főbb munkái:

Keimlingsbestimmungsbuch. Bp., 1968. 286 lap.

Jávorka Sándor—Csapody Vera: A magyar flóra képekben. Iconographia Florae Hungaricae. Bp., 1929—1934. 23 lap + 40 színes, 576 fekete és 25 fényképtábla.

Jávorka Sándor—Csapody Vera: Erdő-mező virágai. A magyar flóra színes kis atlasza. Bp., 1950. 139 lap + 100 tábla.

Jávorka Sándor—Csapody Vera: Kerti virágaink. Közép-Európai dísznövények színes atlasza. Bp., 1962. 156 lap + 100 tábla.

Csapody Vera—Priszter Szaniszló: Magyar növénynevek szótára. Bp., 1966. 301 lap.

Csapody István—Csapody Vera—Rott Ferenc: Erdei fák és cserjék. Bp., 1966. 288 lap + 114 tábla + függelék 36 lap.

Csapody István—Csapody Vera—Jávorka Sándor: Erdő-mező növényei. 1-2. köt. Bp., 1980. 201, 120 lap.

Vera Csapody—Imre Tóth: A Colour Atlas of Flowering Trees and Shrubs. Bp., 1982. 310 lap.

Irodalom:

JÁVORKA Sándor: A magyar flóra. (Flora Hungarica.) Bp., 1924-25.

JÁVORKA Sándor: A magyar flóra kis határozója. (A rajzokat készítette Csapody Vera. (Bp., 1937.

AUGUSZTIN Béla—JÁVORKA Sándor—GIOVANNINI Rudolf—ROM Pál: Magyar gyógynövények. Bp., 1948.

SZUJKÓNÉ LACZA Júlia: Csapody Vera 90 éves. BK. 1981.

DEBRECZY Zsolt—RÁCZ István—TÓTH Endréné: Dr. Csapody Vera 1890-1985. KSz. 1985.

SZABÓ László Gy.: Csapody Vera (1890-1985). Nt. 1986.

CSEK JÁNOS (1916—1961)

1916. szeptember 10-én született a Tolna megyei Gyulajon. Apja zsellér volt, aki később vasutasként dolgozott, anyja szintén földműves családból származott.

Szülei nehéz körülmények között nevelték. Gyulajon kezdte iskoláit, s valószínűleg szülőhelye határozta meg egész életre szóló természet, és különösen mély állatszeretetét. Iskoláit a kaposvári Állami Reálgimnáziumban folytatta, ahol 1934-ben tett érettségi vizsgát. Ugyanez évben a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Állatorvosi Osztályára iratkozott be, ahol jeles diákként tanult, s 1939-ben szerezte meg oklevelét.

A következő évben gyakornokként nyert alkalmazást az Állatorvostudományi Egyetem Belgyógyászati Klinikáján s 1941-ben ugyanitt tanársegéddé

nevezték ki. Állatorvosdoktori értekezését Mócsy János irányításával készítette: „A vér és vizelet diasztáze mennyiségi változásainak klinikai értékelése kutyában” címmel. 1942-ben avatták „summa cum laude” állatorvosdoktorrá.

1945-ben az Állatorvosok Szabad Szakszervezetének első főtitkára lett. 1947-ben adjunktussá, 1950-ben intézeti tanárrá nevezték ki. 1952-től egyetemi docens, 1957-től tanszékvezető egyetemi docens s az Állatorvostudományi Egyetem Belgyógyászati Tanszék- és Rendelőintézetének vezetője, egészen 1961-ig.

Rövid élete folyamán húsz évig oktatott az egyetemen s szinte egyidejűleg — 17 éven át — a klinika különböző kórházi részlegeit is irányította. Évekig adott elő állatorvosi belgyógyászatot és beldiagnosztikát s vezette a terápiás gyakorlatokat.

Oktató munkájában magasszintű szakmai tudás, széles körű általános műveltség, logikus előadásmód, pedagógiai érzék és humanitás jellemezte.

Tanítványai és kollegái tanúskodnak pontosságáról, példamutató, etikus maga-

tartásáról. Szemléletét nemcsak a tananyaggal együtt igyekezett hallgatóiban elültetni, hanem külön etikai előadásokon is oktatta.

Az állatgyógyászatban komoly szerepet tulajdonított a gyakorlati munkának: a gyógyító munka körülményeinek a higiénikus, helyes kezelésnek.

Különösen jó alkalom kínálkozott a felnövekvő orvos generációk oktatásának e téren való helyes irányba terelésére a Klinika betegistállóiban, amelyeknek fejlesztését mindig szem előtt tartotta.

Nemcsak főszerkesztője, de írója is volt a Magyar Állatorvosok Lapjának 1947 és 1961 között, részben önálló, részben társszerzős tanulmányai jelentek meg a diagnosztikai és terápiás témákról. Ilyenek voltak a ló hasüri folyadékával végzett Rivalta-próbával kapcsolódó vizsgálatok, a ló terheléses EKG-ja, illetve részleges szívblokkja, mirigykór, savós pataírhagyulladás s a különféle kólikus bélbántalmak kezelésével kapcsolatos problémák.

1951-től Lami Gyulával közösen új rovatot indított a lapban „Továbbképzés” címmel, amely rovatban „Klinikai jegyzetek” alatt rendszeresen jelentek meg beszámolók az új gyógyító eljárásokról. Mint lapszerkesztőt is szigorú pontosság jellemezte.

Életpályája az állatorvos-tudomány oktatásában csúcsosodott ki, tudását, tapasztalatát tanítványai hasznosították a széles körű gyakorlat valamennyi ágazatában.

Mindössze 45 évet élt, 1961. október 19-én halt meg. Az Állatorvostudományi Egyetem saját halottjaként temette a Farkasréti temetőben.

Főbb munkái:

A vér és vizeletdiasztaze mennyiségi változásainak klinikai értékelése kutyában. Állatorvosdoktori értekezés kivonat Bp. 1942 21 lap.

Csek János—Horváth Zoltán—Lami Gyula: Állatorvosi belgyógyászati alapismertetek. Bp. 1953. 270 lap (Tankönyv)

Csek János—Horváth Zoltán—Lami Gyula: Állatorvosi belgyógyászati alapismertetek állategészségügyi technikumok számára (Mocsy János: Klinikai diagnosztika és Manninger Rezső—Mocsy János: Belgyógyászat című műve alapján). Bp. 1956. 436 lap. (Mezőgazdasági technikumok tankönyvei)

Irodalom:

KARASSZON Dénes—HOLLÓ Ferenc: Csek János és a „Magyar Állatorvosok Lapja” szemléletformáló jelentősége az állatorvosi közgondolkodás fejlődéstörténetében. MÁL. 1978. 11. sz.

HOLLÓ Ferenc: Csek János dr. 1916—1961. MÁL. 1961. 11. sz.

CSEKONICS JÓZSEF (1757—1824)

Csekonics József, akinek nevéhez Mezőhegyes alapítása fűződik, 1757. február 22-én született Kőszegen, meghalt 1824. április 26-án Pesten. Szülei kőszegi polgárok voltak. Édesapja, Csekonics Pál a kőszegi kerületi táblánál volt ügyvéd, 1753-ban címeres nemesi levelet kapott.

Csekonics József iskoláit Kőszegen a jezsuita gimnáziumban kezdte, majd Bécsben a piaristák löwenburgi iskolájában folytatta, azonban 17 éves korában — életrajzát idézve — „... a velem született lószerezet tovább nőtt, s emiatt tanulmányaimat se folytattam, hanem 1774-ben az akkori Dajassa ezredhez szegődtem, mint ezredkadét, ahol 1777-ig mint közkatona és altiszt szolgáltam, majd még ugyanabban az évben hadnagy lettem.

1778-ban a Modena vértés ezredhez léptem át mint főhadnagy. . . és itt 1783-ban másodosztályú kapitánnyá neveztek ki. Szolgálatom első pillanatától kezdve fáradhatatlanul és nagy lelkesedéssel a lószakmának szenteltem magam. . . a nemzeti lótenyésztés alapelvei közül sokat a báró Hunyadi-féle ürményi ménesben sajátítottam el. . . még ebben az esztendőben megbíztak a remondaügyekkel. Azon idő alatt, míg a remondázással foglalkoztam, időm és jó lehetőségem nyílt a lótenyésztéssel kapcsolatos számos megfigyelésre és megjegyzés tételére. Ezeket összegyűjtöttem, rendszereztem, papírra vettem és oly merész voltam, hogy II. József császárnak, aki éppen Budán tartózkodott — javaslat formában — alázatosan előterjesztettem mindazt, amit véleményem szerint Magyarországon a lótenyésztés felvirágoztatása és kiszélesítése érdekében cselekedni lehetne. . .”

A XVIII. századi Magyarország ismert válságos politikai, gazdasági és társadalmi helyzetének következményei érződtek a mezőgazdasági árutermelés egyik expo-

nált, sajátos jellegű termékének, a lónak mennyiségi és minőségi kínálatában. Az egymillió körül mozgó lóállomány 80—90%-a paraszti gazdaságokban, a fennmaradó 100—200 ezer egyed pedig földesúri tulajdonban volt. A két állomány minőségileg lényegesen különbözött. Az állomány közepes szaporulata elegendő lehetett volna a kereslet, valamint az állomány utánpótlásának fedezésére, azonban a parasztok tulajdonában levő rossz minőségű kancák szaporulata csekély volt, s a felnevelődött kevés csikó minőségileg sem elégítette ki a katonaság, a közlekedés, a szállítás és külföldi értékesítés támasztotta követelményeket, sőt még a paraszti gazdaságok igéyeinek sem felelt meg.

Mindez arra készítette az udvart, hogy a lótenyésztésre is kiterjessze irányítását és ellenőrzését. Sorra jelentek meg a rendeletek, amelyek elsősorban a parasztok lóállományát kívánták javítani. Sokan — elmarasztalóan — úgy tartják, hogy az intézkedéseknek elsősorban katonai célja volt. Ez részben igaz, I. Józsefnek azonban korát megelőző gazdasági tervei voltak, amelyeket csak most tudunk megfelelően értékelni. A lótenyésztés gazdaságosságát előmozdító, számos bátorítást, juttatást biztosító rendelet mellett több gyakorlati intézkedés is tétetett. Az eredmény elmaradt: a megyék a hasznos intézkedések esetében is szabotálták a jogaikat csorbító uralkodó rendeleteit, a jobbágyok pedig a jószándékú közeledést is gyanakodva fogadták, a földesurak inkább akadályozták a parasztszámot támogató rendelkezéseket, mivel így saját termékeik jó áron való értékesítését biztosították. Jól szemlélteti ezt, hogy Csekolics körletében felvásárolt 325 remondából mindössze 4 ló származott paraszti gazdaságból.

Csekolics a jól képzett és lelkiismeretes remondázási tiszt tapasztalatával világosan látta az okokat és összefüggéseket. Gondos tényfeltárással bizonyítva, fiatalos lelkesedéssel, de ugyanakkor megfontolt gazdaságossági számításokkal alátámasztva írta meg memorandumát, amelyet 1784. késő őszen a Budán tartózkodó II. Józsefnek módjában állott átnyújtani.

A felépítésében és szerkezetében kifogásolható, kissé nehézkes stílusú dokumentum különös figyelmet érdemel. Első részében nemcsak a parasztság gazdálkodási körülményei és a hazai lótenyésztés helyzetképét tárja elénk, hanem egy autentikus, saját tapasztalataiból merítő szerző forrásértékű vádiratát is olvashatjuk a XVIII. század végi megyei bürokráciáról, a tisztségviselők közönyösségéről, önzéséről és korruptségéről. — A második rész még érdekesebb, s első jelét látjuk annak, amiről Csekolics József önéletrajzában írt és minden ténykedésére jellemző volt; „... ökonómiai és spekulatív irányzatokkal is foglalkoztam.” Szó sincs egy állami költségen létrehozott és fenntartott ménes létesítéséről. A tervezetben egy gazdaságossági számításokkal alátámasztott lótenyésztési intézményről és tenyésztési rendszerről szóló, a feudális kötöttségektől és a megyék hatalmától független részben kincstári, részben magánvállalkozás körvonalai bontakoznak ki.

A tervezet elnyerte a császár tetszését, s stílusában, tempójában II. Józsefre jellemző intézkedéssorozat adta meg a választ: 1784. december 9-én bizottság,

december 18-án a Hadi Tanács tárgyalta a javaslatot, és december 20-án sor került egy állami vállalkozáson alapuló ménes létesítését jelentő rendelet, pontosabban Josef Hoditz ezredesnek szóló parancs császári aláírására: „A Magyarországon létesítendő ménes céljára szükséges pusztá kiválasztása végett haladéktalanul utazon Magyarországra. . . Ennél a munkálatnál Csekonics Kapitány és Lovász (Zsigmond) kamerális tisztviselő áll ezredes úr rendelkezésére.

A megtörtént választásról . . . jelentést kell tenni . . . a munkálatok keresztülvitele igen sürgős, mert 60 országos fedező mén már június végével . . . október közepére pedig a bukovinai ménes ezer darabból álló egész anyaga oda vonul . . .” A választás mezőhegyesre esett. Első parancsnoka J. Hoditz volt. Csekonics a helyszínen irányította a munkákat, végezte a magyarországi és erdélyi lovak vásárlását. A ménes 1785-ben megkezdte működését, 1786-ban a fedeztetésekkel megindult a tenyésztés is. Csekonics Józsefet 1786. január 16-án első osztályú kapitányként nevezik ki Mezőhegyes, valamint Magyarország és Erdély remondaügyeinek parancsnokává.

A későbbi történeti értékelésekben, új tenyésztési kategóriák alapján többen elmarasztalják Csekonics hippológiai szaktudását, noha kortársai, pl. Tolnay Sándor, az egyik legjobb szakembernek tartották. Többek között felvetették, hogy Csekonics József nem törődött a fajtával, s rendkívül heterogén állományt gyűjtött össze, a tenyésztésben formalista elveket vallott, s inkább a tömeges árutermelést (remonda lovak) kiszolgáló szaporítást szorgalmazta.

Az első tekintetre valóban tarkának tűnik a Mezőhegyesre érkezett kancák fajtaösszetétele. Azonban, ha figyelembe vesszük Csekonics József emlékiratát, Mezőhegyes alapításának célját, a parancsnok tevékenységét és a könyvében lefektetett tenyésztési alapelveket, egészen más kép alakul ki. Egy megfontolt, a körülményeket mérlegelő, a lehetőségeknek és korának megfelelő, tudatos és következetesen végrehajtott tenyésztési program szerint folyt a válogatás és a tenyésztés. Csekonics korában még nem létezett a mai értelemben vett „fajta” kategória, noha az állatok származására figyelemmel voltak. A lovakat származási helyükről határozták meg. A moldvai és bukovinai lovak türk (turáni) eredetűek voltak, mivel a Radautzban összegyűjtött állományt a krimi tatároktól és a kaukázusi cserkeszektől vásárolták föl. A székely lovak ugyancsak ehhez a típushoz tartoztak. A holsteinek pedig spanyol jellegűek voltak, a magyar és erdélyi lovak pedig valószínűleg a két típus között álltak. A genetikailag egységes állomány az ún. orientális, keleti ló típusához tartozott. A Mezőhegyesre érkezett kancákat még egy szelekciónak vetették alá, mivel az első szállítmánynak csak mintegy kétharmadát tartották meg. Hasonló céltudatosságot tapasztalhatunk a fokozatosság elvét követő ménbeosztásban is. A tenyészanyag előállításán kívül Csekonicsnak áruló-állítási, remonda eladási kötelezettségei is voltak a vállalkozásnak megfelelően. A ménes formalista színbeosztása pl. a kezdetleges körülményekhez alkalmazkodó szabad pároztatás — a lovas egységek színbeosztásának felelt meg. Tenyésztői

megfontoltságra, a körülmények józan mérlegelésére vall az is, hogy Csekonics a reális huszárlóigény kielégítését tervezte, s nem kívánta a nagyobb haszonnal kecsegtető vértés ló előállításának ábrándját kergeti. Az 1790-es évektől már saját tenyésztésű csikókkal töltötték fel a ménest, sőt a mezőhegyesi három fajta, valamint a 60—70 évig itt tenyésztett arab (később bábolnai) és lipizzai fajta két világháború közötti törzsállománya kancáinak legnagyobb része mintegy 60—70 olyan moldvai, cserkesz és székely kancától származott, amelyek ekkor kerültek Mezőhegyesre (ma is ezek a családok aránya a legnagyobb).

Csekonics a szelekciós és tenyésztői elveiről a következőket vallja: „... a bajokat az alábbiak okozták: . . . hiú és előítéleteken alapuló értelmezése a „fajta” szónak, az előzetes kipróbálást nélkülöző korlátlan bizalom . . .” ezért szükségesnek tartja „... lóháton vagy kocsin történő utazást.” Mivel „csak is ezen a módon ismerheti meg az ember saját tenyésztését vagy a fajtát, annak valódi értékét . . .”

A chersoni találkozóra utazó II. József 1787 nyarán megtekintette Mezőhegyest. Elégedettségét és bizalmát őrnagyi kinevezéssel megerősítve, rövidesen rendkívüli vállalkozást bízott Csekonics Józsefre. Nem kevesebbről volt szó, mint a balkáni hadsereg remondával való ellátásán kívül mintegy 200 000 katona és 56 000 ló ételmezésének és takarmányozásának megszervezése, valamint Bécs húsellátásának biztosítása a k. k. Fleischlieferung Entreprise (Húszállítmányozó Vállalkozás) parancsnokaként, majd a későbbiekben a francia háborúban résztvevő hadsereg ellátása. A nyugatra irányuló szállítmányok állomásaként 1789-ben megvásárolt bábolnai pusztát Mezőhegyes fiókintézményeként Csekonics parancsnoksága alá rendelték. — A feladatok eredményes ellátásáért Csekonics Józsefet 1790-ben ezredessé nevezték ki és lehetőséget kapott a zombolyai (Torontál megye) kamarai birtok bérbevételére.

I. Ferenc uralkodása alatt Csekonics Józsefet az állami ménesek és remondaügyek felügyelőjének nevezték ki. Ezután már kevesebbet, rendszerint csak a fedezetési időszakban tartózkodott Mezőhegyesen, ami arra enged következtetni, hogy a tenyésztés irányítását magának tartotta fent. A századfordulóról fent maradt korabeli vélemények külön hangsúlyozzák a mezőhegyesi lovak jó tulajdonságait. Annak ellenére, hogy rendszeresen bocsájtottak a köztenyésztés számára tenyészállatokat, nem sikerült a Csekonics József által kitűzött célokat elérni. Azok az okok, amelyeket már memorandumában felsorolt, megmaradtak, hiszen II. József szinte minden reformját visszavonta.

Nem tudni, hogy az e téren érzett tehetetlensége, vagy valóban megromlott egészségi állapota készítette a Szent István renddel kitüntetett, majd 1806-ban tábornokká kinevezett Csekonics Józsefet (insurgens brigadérosként részt vett a Napóleon elleni nemesi felkelésben), hogy visszavonuljon a zombolyai birtokra. Mezőhegyesnek 21 éven keresztül tartó vezetése után világosan ítélte meg a helyzetet. Könyvének önéletrajzi előszavában szerényen, a lótenyésztés ügye iránti alázattal, diplomatikusan magát okolva írja 1817-ben:” . . .ez a lótenyésztési intéz-

mény nagyobb önállóság, célszerű és kitartóan végrehajtott alapelvek szerint működve, nagyobb előrehaladásra lesz képes, mint az én egykori vezetésem alatt.”

Csekonics József portréját megrajzolva egy széles látókörű, a lótenyésztéshez jól értő, az országos helyzetet és ügyeket világosan áttekintő és értékelő, azokban tevékenyen résztvevő, rendkívüli szervezőképességű, nagy munkabírási, a felvilágosodás gyakorlati gazdasági emberének képe bontakozik ki. A Zsombolyára visszavonult Csekonics József minden idejét családjának — első feleségének, Tempel Katalinnak 1803-ban bekövetkezett halála után még ugyanabban az évben feleségül vette Jankovich Juliannát, akitől három gyermeke született — és birtokának szentelte. Eredményesen gazdálkodott, így 1808-ban megvásárolta a kamarai birtokot. Jónevű ménest és gulyát alapított, valamint merinó fajtájú juhok tenyésztésével is foglalkozott. Katona éveire visszaemlékezve 1812-ben Lázár Jánossal közösen 5000,— Ft-os Ludovika alapítványt létesített.

A lótenyésztés terén szerzett tapasztalatait az 1817-ben megjelent könyvében adta közre.

Főbb munkái:

Praktische Grundsätze die Pferdezeitung betreffend. Pesth, 1817. 232 lap.

Emlékirat. Kriegsarchivum, Wien, anno 1784. No. 34/621 Németből magyarra fordította és közzétette Magyar Kázmér. MGSz. 1936. 8. és 9. sz.

Irodalom:

RUISZ Gyula: A mezőhegyesi Állami Ménesintézet alapításának története. Klny. a DmTRMTÉ 1887. évfolyamából. Temesvár. 1888.

C.G. WRANGEL: Ungarns Pferdezeitung. Zweiter Band. Stuttgart, 1893.

MAGYAR Kázmér: Csekonics kapitány emlékiratai. MGSz. 1936. 8. és 9. sz.

CSELKÓ ISTVÁN (1847—1930)

1847-ben született Zsombolyán (Torontál vm., ma Jimbolia, Románia). Édesapja itt dolgozott gróf Csekonics uradalmi gazdatisztként. A keszthelyi Gazdászati és Erdészeti Tanintézet elvégzése után majd másfél évet a zombolyai uradalomban dolgozott gyakoronokként. A kiegyezést követően 1869-ben került a magyar Földművelés-, Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztérium hatáskörébe a magyaróvári mezőgazdasági tanintézet a hasonló bécsi minisztériumtól. Mivel az osztrák származású tanári kar túlnyomó része Bécsbe távozott, olyan szakemberekre volt szükség, akik tudásukkal, képességeikkel biztosítani tudják, hogy az intézményben megtartják az oktatás addigi színvonalát. Így nevezték ki 1869-ben segédtanárrá Cselkót a magyaróvári Gazdasági Felsőbb Tanintézethez. Ta-

nulmányai folytatásaként 1874-ben ösztöndíjasként a müncheni állatorvosi főiskolára ment. Itt egy évet töltött el hallgatóként. Hazatérése után, 1875-ben nevezték ki a magyaróvári Gazdasági Akadémia állattenyésztés és állatgyógyászat, valamint az ezzel rokon tudományok rendes tanárává. Az 1880-as évektől a következő tárgyakat tanította: állatbonc- és élettan, általános állattenyésztés, ló- és szarvasmarha-tenyésztés, tejgazdaság, állatgyógyászat. Harminckilenc évi állami szolgálat után 1908-ban vonult nyugalomba, amikor az Állatorvosi Főiskola a tiszteletbeli doktor címet adományozta neki.

Kinevezése után érdeklődési területének fő tárgya az általános állattenyésztéstan lett. E szakterületen belül, a ló-, szarvasmarha-, juh- és sertésenyésztéssel foglalkozott behatóbban. Neki köszönhető az első nagyobb szabású szarvasmarha-tenyésztési szakkönyv. 1909-ben megjelent munkájában részletesen foglalkozott a tenyésztés elméleti (tudományos) kérdéseivel és áttekintést ad a szarvasmarha természet-

rajzáról, küllemtanáról, az egyes gazdaságilag vezető államok szarvasmarha-tenyésztési és -takarmányozási módszereiről. A rendszerbe szedett tenyésztési ismeretek mellett új fajtabeosztási rendszert is alkotott, mely jól példázza kora szakirodalmában való jártasságát. A szarvasmarha-tenyésztés mellett az állattenyésztés más ágazataiban is szakember volt. Előadásai egyúttal az első jegyzetek is voltak, melyek rendszerbe szedett ismereteket tartalmaztak lótenyésztés terén az anatómia, fajtatan, geográfiai elterjedtség, patkolástan és a lóápolástan területén. A juhászat és gyapjúismeretekről, a sertésenyésztésről valamint a hizlalásról ugyancsak előadásai alapján az elsők közt készültek el a korszerű alapismereteket tartalmazó kézikönyvek, jegyzetek vagy kiegészítő tanulmányok.

Munkásságának fő területe, elméleti síkon a takarmányozástan volt. Míg az állattenyésztés más területein gyakran hézagpótlóként szolgáló közleményeit hamar kibővítette és túl is szárnyalták az újabb kutatások eredményeként megjelent publikációk, a takarmányozásról írt könyve hosszú ideig a korabeli szakirodalom egyedüli alapvető munkája volt. A takarmányozástan témakörét könyveiben két változatban dolgozta fel. Egyrészt ez a szakszerű ismeretek teljes tárát nyújtotta, mely a takarmányok alkotórészeinek, fajtáinak, energia- és táptartalmának leírásából tevődik össze, másrészt részletesen tárgyalja a különféle gazdasági háziállatok takarmányozási alapelveit és a takarmányok elkészítési módozatait. Nagy gondot fordított arra is, hogy a szakirodalommal nemcsak a különféle tan- és egyéb intézetek elméleti érdeklődőit, hanem a „kevésbé jártas”, de a téma iránt gyakorlati szempontból érdeklődő, igényes állattartásra törekvő olvasóit is ellássa a takarmányozástan korszerű ismereteivel, legújabb felfedezéseivel (ilyen volt pl. a melasse felhasználása). Azzal a bevallott céllal dolgozott, hogy munkásságának eredménye „minél előbb és minél szélesebb körben hasznára válhasson a jószágnelvelő gazdatársadalomnak.”

Az állattenyésztés minden ágának kiváló szakértőjeként elkönnyelhető Cselkó István elméleti-tudományos tevékenységét sokban segítette környezete is. Tagja volt az óvári akadémia „nagy tanári karának.” Olyan kollegák vették körül, mint Cserháti Sándor, Linhart György, Balás Árpád, Thallmayer Viktor, Kosutány Tamás. Az akadémián tartott előadásain kívül szívesen tartott több Magyaróvár környéki község gazdái számára előadásokat az állattenyésztés témaköréből. Több alkalommal végzett széles körű gyűjtő-és megfigyelőmunkát elsősorban a falusi gazdák környezetében, leginkább a takarmányozás területén. Ezzel kezdeményezője lett annak az irányzatnak, mely a parasztok közötti ismeretterjesztést is szorgalmazta. Addig ugyanis az óvári gazdasági akadémia csak a nagy- és közép-birtokkal tartott kapcsolatot. Ezek a tények, valamint az, hogy könyveiben a tudományos igényesség mellett ott található a házihasználat lehetősége is, az ország gazdaközönsége elismerten negytekintélyű és népszerű szaktanácsadó-jává avatta őt. Méltán írta róla (és professzor társairól) a magyaróvári agrároktatási intézmény monográfiusa a következőket: „Cselkó” (és tanártársai) „a legmosto-

hább viszonyok közepette is olyan munkásságot tudott kifejteni, amellyel nemcsak tudományos hírnevüket és az akadémia tekintélyét növelték, hanem az ország mezőgazdaságának is felmérhetetlen szolgálatot tettek.”

Előadásai mellett gyakorlati tevékenységéhez tartozott, hogy az általa vezetett állattenyésztési és takarmányozási szakkörökön kívül előszeretettel foglalkozott gyümölcsstermesztéssel és virágkertészettel is. E szakterületről ugyancsak számos érdeklődést felkeltő cikk és ismertetés jelent meg tollából. Korának szaksajtójában több mint ezer cikk jelent meg. Minden cikkét, könyvét, közleményét szigorúan tárgyilagos alapossággal írta meg. Ő vezette a „Köztelek” című mezőgazdasági szaklap „Takarmányozástan” rovatát. E tevékenységének két évtizede alatt több-ezer gyakorlati kérdésre kellett szakszerű feleletet adnia. Hamar felismerte, hogy mely kérdések azok, melyek közérdeklődésre is számot tartanak. Ezeket rendszerezve és megfelelőképpen csoportosítva szakkönyvei gyakorlati kiegészítéseként tette közzé. Szakismeretének országos elismerése, hogy őt bízták meg a Pallas Lexikon állattenyésztési cikkeinek megírásával.

A magyar mezőgazdasági szakirodalom egyik megteremtőjeként számontartott Cselkó István 1930. július 24-én halt meg Magyaróvárott.

Főbb munkái:

Az okszerű takarmányozástan alapelvei. Magyaróvár, 1874. 155 lap.

Takarmányozástan. Bp., 1906. 350 lap.

Szarvasmarhatenyésztés. Bp., 1909. 340 lap.

Fejőstehenek okszerű takarmányozása és a borjúnevelés. Bp., 1910. 47 lap.

Marha-, juh- és sertéshizlalás. Bp., 1911. 59 lap.

Négyszázkilencvennégy kérdés és felelet a takarmányozás gyakorlatából. Bp., 1921. 348 lap.

Irodalom:

KONKOLY-THEGE Sándor: Cselkó István. Kt. 1930. augusztus 3.

VÖRÖS Antal: Óvár, Óvár . . . Bp., 1968.

CSERHÁTI SÁNDOR (1852—1909)

1852. szeptember 14-én egy régi (Hachtl nevű) patrícius családból született Győrött. Reáliskolai tanulmányainak egy részét ugyanitt, a felsőbb osztályokat pedig Pozsonyban végezte. A szokásnak megfelelően, mielőtt az óvári akadémiára ment volna, két éven át gyakornokoskodott az egyik dunántúli uradalomban. Ezt követően 1871 és 1873 között elvégezte a magyaróvári Gazdasági Felsőbb Tanintézetet, ahol kitűnő bizonyítványokat szerzett. Azután a Halle Wittenberg-i (1873—74), majd a lipcsei egyetemen (1874—75) folytatta tanulmányait. A halle-i egyetemen nagy hatással volt rá Kühn professzor (akinek „Die Zweckmässige Ernährung des Rindes” című könyvét — A szarvasmarha célszerű takarmányozása — később magyarra is lefordította). Tanulmányútjáról visszatérve, huszonhárom éves korában nevezték ki a magyaróvári Gazdasági Akadémia tanársegédévé. Olyan jól megállta a helyét, hogy már három év után — az eset annak idején párját ritkította — tanárrá léptették elő. Egyúttal megbízták az akadémia kísérleti telepének vezetésével. Hat év múlva pedig, 1884-től a növénytermesztési tanszék professzorává nevezték ki. „Ez volt a fiatal tanár óhajtott munkaköre — írta róla később Sigmund Elek — itt kezdődik az ő hivatásos pályája.”

Élete arra a korszakra esett, amikor az évszázadokon át külterjes magyar mezőgazdaság a fejlődés, a belterjesedés útjára lépett. Csereháti nagy részt vállalt az ezzel kapcsolatos feladatokból. Szívósan küzdött az olyan avatag nézetek ellen, hogy „a gazdálkodást nem kell, nem is érdemes könyvből tanulni.”

Kortársai azt írták róla, hogy „szinte égett a keze alatt a munka.” Új módszereket vezetett be a termelésben, az oktatásban és a kutatásban; a háromféle tevékenység szoros összhangját igyekezett kialakítani. Elveihez tartozott, hogy a kísérletek-

ből levonható következtetéseket tanítványain keresztül a termelésben érvényesítette. Gyakran figyelmeztette hallgatóit: ne neki, hanem az igazolt eredményeknek higgyenek.

Cserhádi kiemelkedő tagja volt az ún. óvári „nagy tanári karnak”. Mint oktató, nem annyira színes stílusával, sokkal inkább az előadott tárgy világos és logikus kifejtésével tűnt ki tanártársai közül. Előadásában közérthetőségre törekedett, okfejtéseit mindig közönsége szellemi színvonalához igazította. Azt írták róla, hogy „páratlan erejű vitatkozó volt, aki egy pillanat alatt fején találta a szöveget”, vitapartnerait gyakran hozta zavarba. Tanítványai becsülték és szerették. Hallgatói szinte az első perctől tisztában voltak azzal — emlékezett rá később egyik nevéssé lett tanítványa, Gyárfás József — hogy valamennyi szakmai tétele, állítása mögött a hazai viszonyok közt szerzett szilárd gyakorlati tapasztalatok húzódnak. Nagy gondot fordított az egész szakoktatási rendszer megformálására. Elgondolásait külön tanulmányban foglalta össze s „Mezőgazdasági szakoktatásunk reformja” címmel 1891-ben megjelentette.

Cserhádi nemcsak jól képzett gazdaszokat, de a tudományos pályákra alkalmas fiatalokat is szép számmal bocsátott ki keze alól. Tanszékén, s a vezetése alatt álló kísérleti állomáson a beosztott fiataloknak hetente rendszeresen beszámolót kellett tartani az általa kijelölt külföldi folyóiratok fontosabb cikkeiről. Olyan neves növénytanos szakemberek kerültek ki tanítványai közül, mint Gyárfás József, Grabner Emil és Legány Ödön. De tanítómesterének vallotta Sigmond Elek, a világhírű magyar talajtanos, aki talajvegyészeti ténykedését Cserhádi irányításával kezdte, továbbá tőle tanult Rázsó Imre, Surányi János, Herke Sándor és Hankóczy Jenő is. Tanári működésének fontos eredményei közé kell számítani, hogy a növénynemesítést ő iktatta rendes tárgyként az akadémia tantervébe. Az elméleti felkészítés mellett jelentős helyet biztosított a gyakorlati bemutatásnak. Ilyen módon adott életre szóló programot és buzdítást századunk két kiemelkedő növénynemesítőjének, Baross Lászlónak és Székács Elemérnek is.

Az agrártudomány terén érdeklődése elsősorban a növénytermesztésre, a talajművelésre és a mindkettővel szorosan összefüggő talajerőpótlás kérdésre terjedt ki. A tudományos és gyakorlati eredmények egyaránt foglalkoztatták. Az agrártermelés hathatósabb támogatása, fejlesztése, a mind sürgetőbb tennivalók érdekében igen következetesen szállt síkra egy országos hatáskörű növénytermesztési kísérleti állomás létrehozása mellett. Törekvéseit csakhamar siker koronázta: 1891-ben sor került Magyarországon az Országos Növénytermelési Kísérleti Állomás felállítására, ennek vezetésével a miniszter természetszerűleg Cserhádít bízta meg. Amikor 1904-ben, mint akadémiai tanár, nyugdíjba vonult, állomásvezető posztját továbbra is megtartotta, haláláig vezette.

Cserhádi elgondolásainak megfelelően, az állomás kísérletező tevékenységét háromféle formában végezte: 1/ az állomáson saját finanszírozásból végzett kísérletek; 2/ az egyes uradalmakban, de az állomás irányításával és ellenőrzésével; 3/

végül az állomás keretei között, de idegenek részére, a külső megbízók által finanszírozott kísérletek folytak a Cserháti vezette intézményben. A kísérletek tárgyát illetően mindenek előtt a műtrágyázási, silózási, répa-, gabona-, kukorica-, burgonya-, és dohánytermesztési kísérletekről kell megemlékezni, amelyek egytől egyig úttörő jellegűek voltak a mezőgazdasági kutatásban.

Növénytermesztési kísérleteit úgyszólván az egész országra kiterjedően tudta végezni. Ezrekre ment azoknak a gazdaságoknak a száma, amelyek az ő biztatására és irányításával végeztek kísérleteket. A növénytermesztést befolyásoló talaj- és éghajlati viszonyok mellett mindig gondosan tanulmányozta egy-egy vidék gazdasági viszonyait, s ezeknek függvényében vont le a növénytermesztést illető tudományos következtetéseit s adott tanácsokat a termelőknek.

Kutatásai sorában jelentős helyet foglalt el a gabonafélék hozamainak és a termékek minőségének a megjavítása. Különösen a búza-és az árpatermesztés kötötte le a figyelmét. Tapasztalatainak és tudományos vizsgálódásainak eredményeit foglalta össze az 1893-ban megjelent „A gabonafélék termesztése” című könyvében. Cserhátinak ez a könyve fordulópontot jelöl a gabonafélék termesztésével, nemesítésével, minősítésével és a fiziológiájával kapcsolatos kutatásokban. Vele egyidejűleg kezdte meg Kosutány Tamás a búza- és lisztminőség-vizsgálókat kémiai szempontokból. Cserháti pedig, szorosan együttműködve Kosutánnyal, a fizikai jellegű vizsgálatok fontosságára irányította a kutatásokat. Végül is a kétféle módszer összehangolásából születtek meg azok a világhírű kutatási eredmények, amelyek lehetővé tették a búza- és lisztminőség korszerű meghatározását. A Cserháti és Kosutány által megindított kutatásokat a század elején Hankóczy Jenő fejlesztette tovább.

Az oktató, irányító és kísérletező tevékenység mellett igen gazdag tudományos és közírói munkássága is. Ennek tengelyében a növénytermesztéssel kapcsolatos kérdések álltak, ebből merítette tárgyát legismertebb tudományos műve is. Az „Általános és különleges növénytermesztés” című két kötetes munka ugyan nem az első összefoglalása volt a tárgykörnek (két tanártársa Balás Árpád és Hensch Árpád hasonló témájú műve már az 1880-as években megjelent), de a téma legkorszerűbb és legteljesebb feldolgozása kétség kívül Cserháti Sándor nevéhez fűződik. „A munka megírásánál — hangoztatta — törekvésem volt a legjobb elméleteket, nézeteket, az egyes kérdésekről megismertetni, amennyiben azok már annyira tisztázódtak, hogy gyakorlati értékű következtetések levonására alkalmasak.” De törekvése volt az is, hogy „mindazon eljárásokat, eszközzéseket, melyek a termékek hasznot hajtó fokozását eredményezik, behatóan” ismertesse.

Első kötetében az egyes növények biológiáját, a talaj alkotórészeit és tulajdonságait ismerteti előbb. Ezt követően a termelés feltételeit taglalja (telkesítések, trágyázási formák és módok). Elemzi a talajművelés formáit (ásás, boronálás, töltögetés, kapálás, gőz- és elektromos erejű talajművelés) s az eszközökkel végzendő eljárások különböző módozatait. Végül a vetés és növényápolás eszközeit, formáit

mutatja be. „A talaj művelésénél — írta —, a trágyázásnál, a vetésnél, a növények ápolásánál vannak általános igazságok, amelyek bármely növény termelésénél figyelembe veendőek.” Ám „az egyes növények talaj- és trágyaigénye különböző, a talaj megmunkálása, az ápolás iránt más-más igényeket támasztanak.” A második kötetben a természetű növényeket sorra véve (gabonafélék, hüvelyesek, gumós és gyökérnövények, olajos növények, szálas takarmányok, kereskedelmi növények) mutatja be azoknak fajait-fajtáit, talaj- és művelési igényeit, vetésüket és aratásukat, végül az egyes növényi betegségeket is.

Több önálló művet írt a talajművelés kérdésköréből. Korán felismerte, hogy a magyarországi talajok termőképessége az egyoldalú gabonatermelés kultiválása és erőltetése nyomán igen nagy mértékben leromlott. Ezért fordította figyelmét egyre fokozottabban az okszerű talajművelés kérdéseire. Idevágó írásai közül a mélyműveléssel foglalkozót nem véletlenül adták ki német nyelven is. Nagy érdeme, hogy ezen a területen is éppúgy birtokában volt a talajra vonatkozó elméleti ismereteknek, mint a gyakorlati tennivalóknak.

A növénytermesztés és a talajművelés terén végzett vizsgálatai keltették fel érdeklődését a Nagy Alföld sajátos problémái iránt. Ez a nem is olyan régen még — írta 1907-ben az „Alföld mezőgazdasági reformja” című kései munkájában — „magyar Kánaánnak” nevezett táj talajának termőképessége az utóbbi egy-két évtized alatt globálisan a felére, számos helyen azonban a korábbiak mintegy egynegyedére csökkent. Ennek legfőbb okát az egyoldalú szemtermelésben, a tanyarendszerben, a külterjes gazdálkodási és állattartási módokban, következésképpen a talajerő-visszapótlásának hiányában jelölte meg. Hangoztatta, ha e táj „színmagyar népét a végpusztulástól” meg akarjuk menteni, akkor gyökeres reformok sorát kell mihamarább bevezetni az Alföld mezei gazdálkodásában.

Tudta és hangoztatta, hogy a hozamok növelésének, a korszerű növénytermesztésnek — nemcsak az Alföldön, de országszerte is — egyik kulcskérdése a talajerőpótlás: a szerves és műtrágyázás növelése. Cserhádi következetesen igyekezett hidat verni az elmélet és gyakorlat közé. Ő volt a világon az első, aki a növénytermesztési kísérletekben egyszerre sok helyen próbálta ki a fajtát és a műtrágya adagját. A műtrágyázás kiterjesztésében széles körű és úttörő jellegű munkát végzett. Bátran szembeszállt azzal az általános (és tanártársai által is vallott) nézettel, hogy hazánk szárazságra hajló éghajlatában a műtrágya nem érvényesül. Megállapításait szabatos kísérletekkel támasztotta alá. (Egyetlen évben, 1894-ben 1365 kísérletet állított be és értékelt, a legkülönbözőbb növényfajok, illetve fajták körében.) Közben rengeteg előítélettel, gúnnyal, rosszindulattal kellett megküzdenie. De nem csüggedt. 1885-ben a „Mezőgazdasági Szemlé”-ben felszólította a gazdálkodókat, hogy ők maguk, eltérő talajviszonyok közepette is próbálják ki a műtrágyát. A felhívásra váratlanul nagy számban jelentkeztek az együttműködni szándékozók. Cserhádi joggal érezhette, hogy „megtört a jég”. Egyes mondásai valósággal szállóigévé váltak: „A műtrágyáknak nem az a feladatuk, hogy fölösle-

gessé tegyék az istállótrágyát, hanem hogy hatását kiegészítsék; hiányait pótolják.”

Egy Vas megyei község, Répceszentgyörgy határában vált elsőnek általánossá a műtrágyázás; s ennek nyomán az addig szegény község hamarosan gyarapodásnak indult. Cserháti büszkén nyilatkozott már a századforduló előtt: „nem adok tíz évet, s az Alföldön is fognak műtrágyát használni”.

Cserháti kísérletező és szervező tevékenységének nagy szerepe volt abban, hogy hazánkban megindult a műtrágyázás. Az óvári kutatások nyomán dolgozták ki — írja Varga János „az egyes szántóföldi növények, gyepek, szőlők, gyümölcsösök legmegfelelőbb műtrágyázási módját, a hazai talajok trágyaszükségletét. Nagy szerepet vitt az itt folyó kutatás az új műtrágyák és műtrágyázási eljárások (fejtrágyázás, sortrágyázás) kipróbálásában, elterjesztésében.” A kutatások fontos eleme volt a megfelelő zöldtrágyázási gyakorlat kidolgozása is.

Kidolgozta — korát messze megelőzve — a soros műtrágyázás módozatait, az adatok célszerű (évszakok szerinti, terméshez szabott) megosztását. Joggal írta róla 'Sigmund Elek: „Ő az alkalmazott tudományok valódi képviselője volt.”

Művei, tanulmányai, cikkei nemcsak tudományos értéküknek, hanem olvasmányos stílusuknak is köszönhetőek népszerűségüket. „A csalamádé termesztése, bevermelése és etetése” című népies füzete pl. (1891 és 1912 között) nyolc kiadásban jelent meg.

Cserhátinak nemcsak kiváló közírói, de szakajtóban végzett szerkesztői tevékenysége is igen figyelemre méltó. 1880-tól 1882-ig a „Pesti Napló” földművelési rovatát szerkesztette. A következő években Kosutány Tamással együtt létesítették az első tudományos igényű, átfogó mezőgazdasági szaklapot, a „Mezőgazdasági Szemlé”-t. A Magyaróváron megjelenő lapnak haláláig szerkesztője volt. Jelentős szerepet vállalt a „Kísérletügyi Közlemények” megindításában, kezdettől fogva munkatársa, rendszeres szakírója volt a „Köztelek”-nek. Írásai jelentek meg a „Gazdasági Lapok”-ban, a „Földművelési Érdekeink”-ben és a „Dohány Újság”-ban.

Különböző tisztségeket viselt az OMGE-ban, melynek keretei között, de azokon kívül is számos előadás-sorozatot indított, szervezett és tartott. Az OMGE végül egyhangúlag tiszteletbeli tagjává választotta. A Magyar Tudományos Akadémia 1896-ban Forster-díjjal tüntette ki, amit közvetlenül halála után ismételtlen megkapott.

Sikereit azonban a hivatalos fórumok nem mindig méltányolták, nem került be például a Magyar Tudományos Akadémia tagjai közé, noha halála után neves külföldi testületek tartottak emléküléseket tiszteletére.

A magyaróvári kísérleti állomásról, munkájából hazafelé tartva, 1909. április 13-án az utcán összeesett és 57 éves korában meghalt.

Cserháti életműve korai halála ellenére is gazdagnak és maradandónak mondható. Műveivel, fölfedezéseivel, tanításaival, emberségével és szilárd jellemével egyaránt kivívta az utókor megbecsülését. „A növénytermesztés minden ágában —

mondta születése 125. évfordulóján rendezett akadémiai emlékülésen Varga János — olyan korszerű és nagy volumenű kutató és kutatósszervező munkát indított be, melynek beteljesülését korai halála miatt ugyan nem érthette meg, de azt biztosították azok a nagyszerű utódok, akik az ő szellemi irányítása, vezetése alatt kezdték meg munkásságukat.” Nevét mindenütt elismeréssel említik, ahol a növénytermesztés kísérleti és gyakorlati fejlesztéséről, az agrárpedagógiai kibontakozásáról ejtenek szót.

Főbb munkái:

- A gabonafélék termesztése. Bp., 1889. 232 lap.
A csalamádé termesztése, bevermelése és etetése. Kolozsvár, 1891. 38 lap.
A szarvasmarha táplálkozása. Magyaróvár, 1891.
A talajnak mélymívelése hazánkban. Magyaróvár, 1891.
Talajismeret. Magyaróvár, 1894.
Újabb tapasztalatok a trágyázás köréből. Magyaróvár. 1895. 20 lap.
Az okszerű talajművelés alapelvei. Bp., 1896. 267 lap.
Rövid útmutatás a homoki szőlők trágyázására. Bp., 1900. 36 lap.
A kálitrágya alkalmazása. Magyaróvár, 1901. 54 lap.
Általános és különleges növénytermelés. I—II. köt. Magyaróvár, 1900—1901.
A búzatermesztés hibái. Temesvár, 1904. 26 lap.
A gabonafélék termesztése. Kolozsvár, 1905. 78 lap.
A műtrágyák okszerű alkalmazása. Győr, 1906. 119 lap.
Az Alföld mezőgazdasági viszonyainak reformja. Bp., 1907.
Az istállótrágya. Magyaróvár, 1909. 47 lap.
Cserhádi Sándor—Kosutány Tamás: A trágyázás alapelvei. Bp., 1886. 438 lap.

Irodalom:

- —: Cserhádi Sándor. Kt. 1909.
MEZEY Gyula: Cserhádi Sándor . MSz. 1909.
KERTÉSZ Dániel: Cserhádi Sándor öröksége. ÉT. 1954. 2. sz.
VARGA János: 150 év a magyar növénytermesztés szolgálatában. MAtFK. 1968. 2. sz.
LÁZÁR Vilmos: Emlékezés Cserhádi Sándorra. TM. 1969. 6. sz.
SZELEI László: Cserhádi Sándor 1852—1909. TM. 1973. 2. sz.
VARGA János: Cserhádi Sándor munkássága. AtK. 1978.

CSIKI (DIETL) ERNŐ (1875—1954)

1875. október 22-én született a Hunyad megyei Zsilyvajdejvulkánban (ma: Vulcan — Románia). Édesapja, Dietl Lajos, vámtisztviselő volt. Csiki Ernőnek 14 testvére volt. Nagyszébenben végezte elemi, majd középiskolai tanulmányait. Ezután Budapesten az Állatorvosi Főiskolára iratkozott be, ahol állatorvosi oklevelet szerzett. 1897. október 3-án a Magyar Nemzeti Múzeum Állattári Osztályához került asszisztensnek. A Coleoptera (bogár) gyűjtemény — Frivaldszky János 1895-ben bekövetkezett elhunytával — gazdátlan maradt. Ezt a gyűjteményt bízták Csiki Ernő gondjaira. 1920-ban megbízást kapott az Állattár adminisztratív vezetésére. 1924—1933-ig mint múzeumigazgató állt az Állattár élén. 1933-ban nyugállományba vonult.

Tudományos munkáját ezután is folytatta. A felszabadulás után pedig ismét közelebb került a múzeum életéhez. Az Állattár anyagának tudományos feldolgozásába, mint külső munkatárs kapcsolódott be.

Munkásságával pályára lépése óta mind hivatali, mind múzeumi, mind pedig általános tudományszervezési téren szinte teljességgel a Magyar Nemzeti Múzeum és ezen belül az Állattár fejlődését szolgálta.

A mezőgazdasági növényvédelem egyik alaptudománya a rovartan. Csiki Ernő entomológus munkássága a magyar Coleoptera-fauna (bogárfauna) megismerése szempontjából nagy értékű. A bogárfajok nagy része növényevő, így sok a kártevő közöttük. Egyes fajok csak lárva, mások csak imágó állapotban károsítanak, vannak azonban olyanok is, amelyek mind lárva, mind imágó alakban egyaránt károsak. Ilyenkor a károsított növényrész és kárkép rendszerint eltérő. A Coleoptera-rend, az egyik legnépesebb rovarrend, melyből földünkön 3 000 000, hazánk

területéről pedig több mint 10 000 faj ismert. Csiki Ernő rendszertani, faunisztikai tanulmányai Magyarország bogárvilágának megismerését vitték előre óriási mértékben. Fő területe a Coleoptera tanulmányozása volt egész életében.

Három és fél évtized alatt, míg a bogárgyűjtemény a kezelésében volt, a kezdetben szinte — múzeumi viszonylatban — jelentéktelennek nevezhető gyűjteményből kitűnő szervezőkészséggel, nagy szorgalommal és kitartással világhírű gyűjtemény lett. 1897-ben, amikor átvette a Coleoptera-gyűjteményt, az 120 000 példányból állt. Nyugdíjazásakor a gyűjtemény példányszáma jóval túlhaladta a milliót. Múzeumi szolgálata alatt az általa begyűjtött bogarak száma mintegy 50 000-en felüli. Járt az Alföld, a Dunántúl, a Bánát s a felvidék területeit és gyűjtött. A tudomány iránti elkötelezettsége és múzeumi hivatása ösztönözte, hogy a tudományosan nagy értékű magángyűjteményeket a múzeum számára megszerezze. Így került a múzeumba többek között Bíró Lajos első bogárgyűjteménye. A magyar bogárfauna megismerésén túl foglalkozott a balkáni fauna, a Kárpátok kutatásával, gyűjtésével, de jelentős exóta anyagot is szerzett a Coleoptera-gyűjteménybe. 1917-ben pedig megszerezte a világhírű coleopterológus Edmund Reitter gyűjteményét. (Több mint 200 000 példányt, több mint 5000 típust tartalmazó gyűjtemény). Csiki Ernő gyűjtött még Boszniában, Dalmáciában, s a Magyar Tudományos Akadémia felkérésére 1916—1918 között zoológiai kutatásokat végzett Albániában.

1898-ban Zichy Jenő ázsiai expedíciójának zoológusaként járt a Kaukázusban, a Volga vidékén, az Uralban, Szibériában, Mongóliában, a Góbi sivatagban és Kínában. Az I. világháborút megelőző években Boszniában és Dalmáciában, 1916—1918 között pedig Albániában járt gyűjtőúton, melynek eredményeiről számos szakközleményben számolt be.

Nyugdíjaztatása utáni fáradhatatlanságát bizonyítja, hogy 1933 és 1954 között 45 000 példányból álló bogárgyűjteményt állított össze, amelyet ugyanúgy mint 1897-ben, első 10 000 példányos bogárgyűjteményét, az állattárnak ajándékozott.

1925-ben Zürichben részt vett a III. Nemzetközi Entomológiai Kongresszuson. 1927-ben részt vett a X. Nemzetközi Zoológiai Kongresszus szervezésében, a kongresszus főtitkára volt. 1930-ban Páduában, a XI. zoológiai kongresszuson képviselte a Magyar Nemzeti Múzeumot.

Társadalmi tevékenysége is igen sokoldalú volt. Részt vett a révfülöpi Magyar Biológiai Állomás, a későbbi Tihanyi Biológiai Kutató Intézet elődjének megszervezésében. A Magyar Természettudományi Társulat Állattani szakosztályának 1907-től 1916-ig jegyzője, 1920-tól 1929-ig alelnöke és 1929-től 1932-ig elnöke volt. A Magyar Ornitológiai Szövetség tiszteletbeli tagja volt. Részt vett a Magyar Rovartani Társaság megalapításában, amelynek 1908-tól 1918-ig elnöke és 1950-től tiszteletbeli tagja volt.

Tudományos szakíróként is jelentős a tevékenysége. Több mint 300 cikke, értekezése jelent meg a bel- és külföldi szaklapokban.

Rendszertani faunisztikai tanulmányai Magyarország bogárvilágának megismerését segítették. Kutatásának fő tárgya a Coleopterák világa volt. Több mint 400, addig a tudományos irodalomban ismeretlen bogár- vagy állatfajváltozat és -nemzetség leírása fűződik Csiki Ernő nevéhez, és 70 új állatfajt, illetve -nemzetséget neveztek el róla.

Könyvalakban megjelent munkái közül 1905-ben jelent meg a „Magyarország bogárfaunája” című műve. Ez a Coleopterák első magyar nyelvű, monografikus feldolgozása. Utolsó nagy műve „Die Käferfauna des Karpaten — Beckens” címmel tervezett sorozat 1947-ben megjelent első kötete, amelyért a Magyar Tudományos Akadémia 1948-ban Kitaibel-éremmel tüntette ki. 1925-ben a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja lett. Legnagyobb dicsőséget nevének a „Coleopterorum Catalogus”-ban (Junk-Schenkling) kifejtett munkássága hozott. Ennek keretében 30 év alatt 14 családot dolgozott fel 22 részben és több mint 4000 oldal terjedelemmel.

Csiki Ernő 1954. július 7-én halt meg Budapesten.

Főbb munkái:

Magyarország bogárfaunája I. kötet. Szeged 1905. 546 lap.

Csiki Ernő állattani kutatásai Albániában. (A Magyar Tudományos Akadémia Balkán-kutatásainak Tudományos Eredményei) Bp. 1923. 176 lap.

Útmutató a rovarok, pókok és százlábúak gyűjtésére, konzerválására és a rovargyűjtemények berendezésére (Kirándulók zsebkönyve). Bp., 1925. 67 lap.

Rendszertani tanulmányok carabidákon című székfoglaló értekezése. MTtÉ. 1929. 46. sz. 632—638. lap.

Irodalom:

SZÉKESSY Vilmos: Csiki Ernő (1875—1954). RtK. 1954.

SZÉKESSY Vilmos: Csiki Ernő emlékezete. ÁtK. 1955.

CSIRE LAJOS (1923—1974)

Csire Lajos, a felszabadulás utáni mezőgazdasági kutatógárda egyik kiemelkedő egyénisége 1923. október 24-én született Debrecenben. Édesapja városi rendőr volt, nyugdíjából, néhány holdnyi földjükből nevelte és taníttatta három gyermekét. Édesanyja Vas Róza, Debrecen környéki állattenyésztő család lánya.

Csire Lajos középiskoláit Debrecenben végezte, majd tanulmányait a debreceni Mezőgazdasági Főiskolán (1945-től Agrártudományi Egyetem Debreceni Osztálya) folytatta és itt szerezte meg diplomáját 1947-ben.

Tanulmányainak befejeztével az egyetemen maradt, és az állattenyésztési tanszéken, Anghy Csaba professzor mellett dolgozott demonstrátorként. Rövidesen az 1950-ben megalakult Állattenyésztési Kutató Intézet sertés-tenyésztési osztályán vállalt munkát és itt dolgozott élete végéig. Kezdő kutatóként intenzíven bekapcsolódott a Horn Artúr, majd Kertész Ferenc által vezetett osztály munkájába.

A doktorátust 1959-ben szerezte meg „summa cum laude” minősítéssel, majd két évvel később a Magyar Tudományos Akadémia önálló aspirantúrájára nyert felvételt. Kandidátusi disszertációját, „A választási súly és a szopóskorú eltérő fehérjeellátás befolyása a fehér hússertés hizási és vágási eredményére” címmel 1965-ben védte meg. Kertész Ferenc nyugalomba vonulásakor, 1968-ban az ÁKI sertés-tenyésztési osztályának vezetésével bízták meg. Az osztállyal különösen a hazai sertésletelek szervezésének és tanulmányterveinek elkészítésében tettek sokat. Egy év múlva, 1969-ben a Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztérium dr. Csire Lajost bízta meg „Az iparszerű sertés-hústermelés komplex rendszere” című országos kutatási program vezetésével, amelybe több állattenyésztési társinté-

mény kapcsolódott még be. E feladatát és az 1972-ben kapott tudományos igazgatói megbízatást látta el 1974. június 24-éig, 51 éves korában Budapesten bekövetkezett hirtelen haláláig.

Munkásságának elismerésére 1971-ben az Agrártudományi Egyetemen a címzetes egyetemi docens címet kapta meg.

A Magyar Agrártudományi Egyesület Sertésenyésztési Szakosztályának elnöke volt.

Csire Lajos érdeklődése kiterjedt a sertésenyésztés és -hizlalás szinte minden részlete iránt. Kutatói munkássága összeesett az állattenyésztési tudományban bekövetkezett forradalmi változásokkal. Az empirikus alapokra helyezett kísérleteket egzakt, élettani és genetikai szempontokat figyelembe vevő vizsgálatok és értékelési módszerek váltották fel, ugyanakkor ezek a szempontok kerültek érvényre a gyakorlat számára kidolgozott tenyésztési és tartási technológiákban.

Csire Lajos tudományos pályafutása alatt egyaránt foglalkozott takarmányozási, tenyésztési, tartástechnikai és húsipari kérdésekkel. A kísérleteiben felhasználta a legkorszerűbb külföldi eredményeket a magyarországi viszonyok alkalmazásával.

Főbb témái a következők voltak:

- A sertés hízekonyságvizsgálata és a vágottáru-minősítés hazai módszerének kidolgozása és tökéletesítése
- Haszonállat-előállító keresztezés különböző módszereinek vizsgálata
- Sertések fehérjeszükségletének megállapítása
- Hizlalási módszerek tökéletesítése
- Sonkahibrid sertés előállítás (HUNGAHIB — 39, HUNGAHIB 50)

Részt vett az oktatói munkában is. Az agrártudományi egyetemeken, továbbképző tanfolyamokon, és az ország különböző sertésenyésztési vonatkozású rendezvényein rendszeresen tartott előadásokat.

Bejárta Európa államainak nagyobb részét, ahol részben tanulmányúton, részben nemzetközi kongresszusokon gyarapította ismereteit és előadásaival ismertette a Magyarországon folyó kutatásokat, eredményeket. 1973-ban az USA-ban töltött 5 hónapot az Iowa-i Állami Egyetemen LUSH professzor vendégeként és részt vett az amerikai sertésenyésztők évi kongresszusán Indianapolisban, majd Kansas Cityben az állatgenetikusok kerekasztal-konferenciáján. Nagyrészt az itt szerzett ismeretek alapozták meg a magyar hibridsertés előállítására irányuló munkásságát.

Tevékenységéről, tanulmányútjairól rendszeresen jelentetett meg tanulmányokat, cikkeket, beszámolókat. Irodalmi munkásságát még a debreceni agráregyetemi működése alatt kezdte meg, baromfitenyésztési kérdésekről írt cikkeivel. Rendszeres munkatársa volt a „Magyar Mezőgazdaság”-nak, több cikket írt a „Természettudomány” és az „Élet és Tudomány” című folyóiratoknak. Tanulmányai az „Állattenyésztés”-ben, a „Vágóállat és Húsipar”-ban, valamint az „Acta Agrono-

mica”-ban jelentek meg. Mintegy 80 cikk szerzőségét mondhatta magáénak. Cikkein kívül több könyve jelent meg. Megnyerő, szerény modorával, mély szakmai érdeklődésével kollégáit baráti szálakkal tudta magához fűzni. Rövid élete során alkotott tudományos eredményei a korszerű húsertéstartás terén voltak jelentőségek.

Főbb munkái:

Sertésenyésztés. Bp., 1954. 127 lap.

Gyorshizlalás, nagyobb jövedelem. Bp., 1956. 30 lap.

Sertésenyésztés és kutatás az Egyesült Államokban. Bp., 1973. 101 lap.

Csire Lajos—Kertész Ferenc: Gazdasági állatok hizlalása. 2. Sertéshizlalás. Bp., 1961. 200 lap.

Csire Lajos—Fekete Lajos—Kovács József: Állattenyésztési enciklopédia. 3. Sertésenyésztés. Bp., 1976. 188 lap.

CSISZÁR JÓZSEF (1901—1955)

A híres tejgazdasági szakember a belterjes szarvasmarha-tenyésztésben és tejtermelésben, a korszerű tejfeldolgozásban előljáró Moson megyéből, az agrár-egyeteméről híres Magyaróvárról indult, s tevékenysége elsősorban ehhez a területhez kapcsolódott haláláig. Magyaróváron született 1901. augusztus 19-én. Öccse Csiszár Vilmos szintén foglalkozott a tejnyerés folyamataival, s tejhigiéne elismert szakembere volt.

Csiszár József iskoláit Magyaróvárott végezte, az érettségi után, 1924-ben gazdasági oklevelet szerzett. Először átmenetileg díjnok volt Magyaróvár városnál. 1926-tól a Magyaróvári Tejkísérleti Állomás munkatársa lett, mint segédbakteriológus. 1940-től igazgatója ennek az állomásnak. (Az intézmény neve 1941-től Tejkísérleti Intézet.) Közvetlen elődei Gratz Ottó okleveles gaz-

da, állatorvos (1879—1956) és Vas Károly (1884—1948) voltak. Vas Károllyal 1936—37-ben közösen dolgozták ki a vajkultúra aromatermelésének meghatározási módszerét, melyet Vas—Csiszár féle aromareakcióként tartanak számon. 1933-ban a Felsőbb Tejgazdasági és Tejipari Szaktanfolyamon a tejgazdasági bakterológia előadásával bízták meg. (Ezt a tanfolyamot ő maga is 1928-ban elvégezte.) Rövid idővel később ugyanitt átvette az üzemtan, számvitel, majd a technológia előadásait is, és a tárgyakból jegyzeteket is készített.

Egyik méltatója azt írta: „rövid idő alatt neve nemzetközi viszonylatban annyira ismertté vált, hogy már 1937-ben felkérték a XI. Tejgazdasági Világkongresszus egyik főelőadói tisztségére”. Mint a Tejgazdasági Kísérleti Intézet vezetője, a tudomány és a gyakorlat kapcsolatainak megszilárdítására törekedett. Ezt és a szakmai továbbképzést célozta az 1941-ben általa megindított Tejgazdaság című lap, mely egyben a szakma első tudományos és népszerűsítő szaklapja. Kétéves

megszakítástól eltekintve 1950-ig megjelent. Bízvást felvette a versenyt a hasonló külföldi szaklapokkal, mint azt a sok cserepéldány is bizonyította. Ennek beköszöntőjében Csiszár József leszögezte: „A Tejgazdaság célja, hogy a tejgazdasági tudományt és gyakorlatot elválasztó falat minél tökéletesebben lerombolja, a laboratóriumban a mikroszkóp vagy a lombikjai fölé hajló kutatót és az üzemben a fölözőgép, a pasztőr, a köpülő, a sajtád mellett dolgozó szakembert egymáshoz közelebb hozza.”

1949-ben elvégezte az Agrártudományi Egyetem Magyaróvári Osztályán a IV. évfolyamot és ezzel okleveles mezőgazda lett. 1952-ben a Tudományos Minősítő Bizottság megítélte részére a mezőgazdasági tudományok kandidátusa címet. Vállalta a csermajori tejipari technikum felügyeletét. Tevékenyen részt vett a Mezőgazdasági Tudományos Egyesület munkájában. Állandó előadó volt a tejipari szaktanfolyamokon és az ÉTI által orvosok részére rendezett élelmiszer-higiéne tanfolyamon. 1953-ban az Agrártudományi Egyetem meghívta előadónak a Tejgazdaságtan speciális kollégiumára. Egyetemi tanárrá történő kinevezését nem érte meg, néhány héttel korábban, 1955. október 13-án hunyt el Mosonmagyaróvárott.

Nekrológiája szerint „a tejiparnak alig volt olyan problémája, melynek megoldásánál igénybe ne vették volna értékes tapasztalatait és magas színvonalú tudását. Részt vett úgyszólván minden megbeszélésen és helyszíni szemlén tejüzemeink fejlesztése során, a tejtermékbírálatokon, szabványügyi értekezleteken és a tejipar valamennyi alkotó megmozdulásán.”

Fellépésének első évtizedében a magyar tejiparban lényeges előrelépés történt mind a vaj-, mind a sajtgyártásban, a tejipari mikrobiológia és a tejipari szakképzés területén. Csiszár József nagy lendülettel kapcsolódott be ezekbe a munkálatokba. Sokoldalú pedagógiai, népszerűsítő tevékenysége mellett tudományos és szakirodalmi eredményei elvitathatatlanok. 15 könyvet, 100 önálló, saját kutatási eredményeit tükröző tanulmányt és több mint 500 ismeretterjesztő cikket írt. Hirtelen halála miatt több könyve és cikke befejezetlen maradt.

Könyvei közül a mindmáig kéziratban levő mintegy 1000 oldalas Vajipar kézikönyve a legfontosabb. Az egész vajiparra vonatkozó ismereteket taglalja tudományos szinten. E témából, s főként a vajkultúra mikroflórájával, az ecatoín-diacetil kimutatására szolgáló gyors módszerről, melyet Vas Károlyval dolgoztak ki (1936—37), több tanulmánya foglalkozik.

Az óvári sajt készítése címmel is megjelent könyve (1940). Kísérletezett új típusú exportsajt készítésével. Ez a jellegzetesen magyar keménysajtfeleség a Pannónia nevet kapta és fontos exportcikk lett. E témában elért eredményeiről a Magyar Tudományos Akadémia keretében rendezett kollokviumon számolt be és több népszerűsítő cikket írt, e témában bel- és külföldön is jelentek meg publikációi.

Az ömlesztett sajt mikroflórája és ezzel összefüggő bakterológiai kérdések című művében elsőként írta le a sajtömlesztés folyamán végbemenő bakterológiai folya-

matokat és arra az eredményre jutott, hogy az ömlesztett sajt pasztőrözött terméknek minősíthető.

Fontos témája volt még az újrendszerű sajterlelés. A sajtokat — az eddigi szokásos érlelési módoktól eltérően — parafinolajban érlelte. A trappista sajtok parafinban való tárolása a súlyvesztéséget csökkentette és javította a minőséget is.

Míg kezdetben főként a tejgazdasági bakterológia volt fő kutatási területe, később figyelme inkább a technológia felé irányult. Nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy tejiparunkat tudományos alapon átszervezzék és korszerűsítsék. Ehhez széles körű ismeretei voltak a tejtermelés, higiéné, a tejgazdasági építészet, gépészet és üzemtan területén. Fáradhatatlanul tanult, dolgozott, kísérletezett, tudását agitatív módon sikerült továbbadnia.

Már a harmincas évek második felében nemzetközi hírnévre tett szert, később is számon tartották külföldi szakmai körökben. Hirtelen halálával nagy veszteség érte a tejipart és a szakoktatást.

Főbb munkái:

Die Milch mit fettspaltenden Eigenschaften (lipolytisch aktive Milch), als Ursache der ölig ranzigen (sog. schmirgeligen) Milch. (In: Milchw. Forschungen 14.) 1932. 288 lap.

Az étkezési és ipari tehéntúró készítése. Bp., 1939. (In: Tejgazdasági zsebkönyv) 62 lap.

Az óvári sajt készítése. Mosonmagyaróvár, 1940. 60 lap.

Tejgyűjtő és fölözőüzemek. Mosonmagyaróvár, 1940. 105 lap.

A vajipar kézikönyve 1940. (Kézirat)

Tejgazdasági Technológia I—II., Mosonmagyaróvár, 1950. (Kézirat-jegyzet) 315 és 416 lap.

Tejipari technológia I—II., Budapest, 1952—1954. Tejgazdaságtan (Jegyzetek) Mosonmagyaróvár, 1955. 171 lap.

Irodalom:

— —: Emlékezés Csiszár Józsefre. TiT. 1955. 2. sz. Nekrológ. (Tejgazdasági Kísérleti Intézet búcsúztatója) MMgMA.

BALATON Mihály: Tejipar. (In: A Magyar Élelmiszeripar története. Szerk.: Kirsch János, Szabó Loránd, Tóth Zsiga István.) Bp., 1986.

CSISZÁR VILMOS (1907—1972)

Csiszár Vilmos neves állatorvos, tejgazdasági szakember Magyaróváron született 1907. január 7-én. Bátyja, József a magyaróvári Tejgazdasági Kísérleti Intézet igazgatója, jeles nemzetközi hírű tejgazdasági szakember volt.

Általános és középiskoláit Óvárrott végezte, itt is érettségizett 1926-ban. Ezután az állatorvosi egyetemen tanult, állatorvosdoktori oklevelét 1930-ban szerezte meg, általános bakterológiából egyetemi doktori címet nyert.

Pályáját 1932-től magánállatorvosként kezdte, 1933-tól kiségitő állatorvos a Hortobágyon. 1935-ben Debrecenbe nevezik ki II. osztályú állami állatorvosnak, 1939-től I. osztályúnak minősítik és egyúttal a közvágóhid helyettes igazgatója lett. Itt kezdte el tudományos tevékenységét az első vidéki húsvizsgáló laboratórium megszervezésével. Ekkoriban írta első népszerűsítő cikkeit különböző helyi lapokban.

1943-ban Debrecenben a Mezőgazdasági Akadémia, majd Főiskola állattenyésztési tanszékére került Csukás Zoltán professzor mellé tanársegédnek. Tejgazdaságtant és takarmányozástant adott elő. Csukás professzor kutatásai, eredményei, egyénisége nagy hatással voltak rá. 1944-ben katonai szolgálatot teljesített, de 1945-ben már újra oktatott. 1946-ban nyilvános rendkívüli tanár lett az Agrártudományi Egyetemen és a biológiai tanszék vezetőjeként biológiát oktatott.

1949-ben került a budapesti Állatorvostudományi Egyetemre. Itt megszervezte az élelmiszer-higiéniai tanszékét, ahol 1950-től egyetemi tanárként tevékenykedett. „E beosztásban a húshigiéne tárgyköröket állatorvosi élelmiszer-higiénia keretében kellett egyesítenie és kialakítania az állatorvosi élelmiszer-higiéniai ellenőrző szolgálat ismereti anyagának egységes szemléletét. Több mint két évtizedes egyetemi működése mellett szinte az egész országra kiterjedően ellátta az élelmiszer-higiéné-

niai szakértő feladatokat. Három egyetemi tankönyvet, három szakkönyvet és mintegy 150 szakközleményt jelentet meg debreceni és budapesti egyetemi tevékenysége alatt.”

1926-ban megindította a tejgazdasági és tejipari szakmérnökképzést.

1972. szeptember 12-én szívroham következtében hunyt el. Kívánságára Mosonmagyaróvárott helyezték örök nyugalomra a családi sírboltban.

Csiszár Vilmost először mint ragyogó képességű pedagógust, a tejhigiénia, élelmiszer-higiénia professzorát kell méltatni. Oktatói munkásságát Debrecenben kezdte. Fehér György ezzel kapcsolatban kiemeli, hogy „Csukás professzor iskolájából magával hozza és továbbfejleszti az egyetemi oktatói és szakpedagógiai munka iránti tiszteletet és szeretetet, hallgatóinak, munkatársainak mély megbecsülését.” Szakpedagógiai tevékenysége kiteljesült Budapestre kerülésével 1949-től, amikor is az élelmiszer-higiénia tanszéket kell megszerveznie, amelynek professzora is lett. Nemcsak az egyetemen oktatott, hanem számos népszerűsítő cikkében, előadásokon, valamint 1962-től a tejgazdasági és tejipari szakmérnökképzés fórumain.

Gyakorlati eredményei elválaszthatatlanok oktatói és tudományos munkásságtól. Ő a népegészségügyi szempontból — a korábbi méretekhez képest — lényegesen kiterjedt feladatkörű állatorvosi élelmiszer-higiéniai szolgálat megalkotója. Már Decemberben, az első vidéki húsvizsgáló laboratórium megszervezésével megkezdte ez irányú céljainak elérését. Budapesti tevékenysége során lényegesen kiszélesedett ez a feladatkör. Az élelmiszer-higiénikus állatorvosok körében népszerűsítette ezt a tudományt, melynek maga is előrevivője, fejlesztője volt, szakmai értekezleteken állandóan szerepelt, agitált, vitatkozott e témakörben. A hazai módszereket külföldi tapasztalatokkal egészítette ki. Nekrológirója szerint „kiváló kapcsolatokat épített ki a szocialista országok hasonló jellegű intézményeivel. Az élelmiszer-higiéniaival foglalkozó külföldi konferenciákon rendszeresen részt vesz és előad . . . szaktudományának elismert és európai hírű tudósává vált.”

Leginkább, mint tudóst kell számon tartanunk, úgymint az állatorvos-tudományok doktorát, az élelmiszer-, hús- a tejhigiéne elismert kutatóját. Első cikkeit inkább népszerűsítő céllal jelentette meg különböző vidéki lapokban, elsősorban a Tiszántúli Gazdáknál. Témái változatosak, széles látókörét, sokirányú érdeklődését mutatják. Pl. Fertőző hurutos tüdőgyulladás . . ., Az éghajlat és időjárás hatása az állati szervezetre és termelésre, A hőmérséklet hatása az állati szervezetre (1947), A légnyomás és légkör, mint alakformáló tényezők (1948), A magyar állatgyógyászat száz év előtti feladatai (1948), Állatorvosi feladatok az országos tejgazdálkodás szolgálatában (1948), A biopszichológia gyakorlati feladatai (1949).

A budapesti Állatorvosi Egyetemen kapott lehetőséget, hogy ebben a témában, ennek szinte minden részletében elmélyüljön. Már 1950-ben jegyzete jelent meg a tejhigiéne témaköréből, s ezt követte könyve a húsvizsgálat és húshigiéne témájá-

ról, fejés, gépi fejésről, nagyüzemi tejkezelésről és számos tanulmány e fenti témákról, valamint tejjgazdaságtörténeti kutatásaiból. Nagydoktori disszertációjának is egyik fejezete a tejgazdálkodás ősi, középkori, és újkori formáival foglalkozik.

Szerepelt tervei között a szakmatörténeti kutatások kiterjesztése, valamint az élelmiszer-higiéna néprajzi gyökereinek feltárása. De erre már nem került sor.

Szabad idejében szívesen festegetett, szobrokat készített, műveivel tárlatokon is szerepelt és sikerrel. Cikkeinek jó stílusa, világos, képszerű mondatai is művészet-szerető és értő embert sejtetnek.

Főbb munkái:

Újabb adatok a *B. necrosos* morfológiájához, biológiájához, és kórhatásához. Bp., 1932. 16 lap.

Élelmiszerhigiéna. 1. Tejhigiéna. Bp., 1950.

A vágóhídi higiéné kérdései. Bp., 1952. 23 lap.

Tejtermelési higiéné. Bp., 1954. 260 lap.

Tejipari higiéné. Bp., 1956. 313 lap.

A tejgazdálkodás ősi, középkori és újkori formái Bp., 1957. 6 lap.

Húsvizsgálat és húshigiéna. Bp., 1964. 421 lap.

Nagyüzemi tejkezelés. Bp., 1967. 203 lap.

Császár Vilmos—Katona Ferenc: Fejés, gépi fejés. Bp., 1960. 246 lap.

Irodalom:

PALLÓS Lajos: Egy mosonmagyaróvári tudós állatorvos professzor emlékére. Ka. 1973. jan. 9.

— —: Császár Vilmos (1906—1972) MÁL. 28. sz.

KOVÁCS Gyula—FEHÉR György: Biographia. Elhunyt tanáraink és előadónk életrajza. 1787—1987. Állatorvostudományi Egyetem Bp., 1986.

CSIZMADIA ERNŐ (1924—1984)

Bején született 1924. február 10-én. Szülei uradalmi cselédek voltak. Az elemi iskolát Sajólenkén, majd a középiskolai tanulmányokat Sárospatakon végezte. 1946-ban a József nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Közgazdaságtudományi Karán kezdte meg tanulmányait. Mint egyetemi hallgató lelkesen résztvett az ifjúsági mozgalomban, ahol különösen származása, érdeklődési köre és korábbi tapasztalatai révén társadalmi kérdések foglalkoztatták. 1947-től 1948-ig a József Attila Népi-kollégiumban könyvtárosi feladatokat látott el, majd 1948-tól 1949 szeptemberéig a Kossuth Lajos Kollégiumban mint igazgató dolgozott. Világnézetét meghatározta a kollégium marxista szelleme.

1950-ben szerzett oklevelet a Közgazdaságtudományi Egyetem agrárszakán, ahol már mint hallgató tanársegédi munkakört töltött be.

Életét hármass tevékenység jellemezte. Elsősorban tudós volt, aki kutatómunkájának eredményeit a politikai életben vállalt tisztségei révén átültette a gyakorlatba is. E kettős tevékenységet jól egészítette ki oktatói munkája.

1950—1956-ig a Közgazdaságtudományi Egyetemen tanított, majd az Agrártudományi Egyetemen, Gödöllőn, ahová docenssé nevezték ki. „Mezőgazdaságunk szocialista átalakításának egyes kérdései” című értekezésével 1958-ban doktorált. Az MSZMP Központi Bizottságában dolgozott 1957—1964 között. 1960-ban a közgazdaságtudományok kandidátusi fokozatát szerezte meg. „A mezőgazdaság átalakulásának tőkés és szocialista útja” című disszertációja „Két út, két világ” címmel 1962-ben könyvformában is megjelent. Művében „a szocialista átszervezés befejezésének szinte másnapján mutatta meg, miként lehetett rövid idő alatt a

termelést is növelve az egyénileg dolgozó parasztságot szövetkezetekbe tömöríteni, s ezzel az egész népgazdaságot egységes szocialista alapra helyezni.”

1964—1968 között mint főosztályvezető a Minisztertanács Titkárságán dolgozott. Erre az időszakra esik az új gazdasági mechanizmus kidolgozása, majd bevezetése. Cikkei, tanulmányai és tankönyve jelzik, hogy az előkészítő munkálataiból aktívan kivette a részét.

A gazdasági mechanizmus reformjához felvázolta a mezőgazdasági irányítás továbbfejlesztésének fő vonásait, a mezőgazdasági ár- és pénzügyi rendszer reformját, az anyagi ösztönzés fejlesztését, a beszerzés, értékesítés, tervezés és vállalati gazdálkodás rendszerének továbbfejlesztését. Ezt „A gazdasági mechanizmus reformja és a mezőgazdaság” című könyvében írta meg.

1967-ben a Közgazdaságtudományi Egyetem tanárává nevezték ki, ezért megvált a Minisztertanács Titkárságától, hogy teljesen a tanításnak szentelje idejét. A közgazdaságtudomány számos területét művelte, jóllehet elsősorban agrárökonomusnak vallotta magát. Az egyetem vezetésében mint rektorhelyettes vett részt. A tanítás mellett elmélyült tudományos kutatásokat folytatott és elkészítette „Az intenzív gazdasági fejlődés és a mezőgazdaság” című akadémiai doktori értekezését, amelyet 1970-ben sikeresen megvédett. Kutatásai főként a mezőgazdaság és az agrárviszonyok szocialista fejlődésének tanulmányozására terjedtek ki. Pályája kezdetétől sokat foglalkozott a termelőszövetkezetek fejlődésével. Tanulmányozta a szövetkezetek működésének alapvető kérdéseit, a bővített újratermelést, a belső felhalmozást. Vizsgálta a közvetlen termelői anyagi érdekelttség megteremtésének módját és felhasználásának szükségességét. (Az egységes szocialista szövetkezeti parasztsztyá kialakulása, 1966.), (Szövetkezetpolitikai kérdések, 1970.) 1971—1975 között az MSZMP KB Gazdaságpolitikai Osztályán osztályvezető-helyettesként, mint az agrár- és szövetkezetpolitika egyik avatott ismerője dolgozott.

1968-tól a termelőszövetkezetekkel kapcsolatos kérdések mellett érdeklődése egyre inkább az élelmiszer-gazdaságot, mint komplex mezőgazdasági-ipari tevékenységet választja kutatása tárgyául. Elsőként fogalmazta meg az élelmiszertermelés mezőgazdaságon túlmutató, a hagyományos ágazati kereteken túllépő rendszerének főbb jellegzetességeit, törvényszerűségeit. Hangsúlyozta a mezőgazdaságnak, a feldolgozóiparnak, és az élelmiszer-kereskedelemnek élelmiszer-gazdasággá való egybeötvozését, valamint a hozzákapcsolódó iparral együtt agráripari komplexumként hazánk gazdasági életébe való beilleszkedését. Ezt mutatja be „Gazdasági koncepciónk és az élelmiszer-gazdaság” (1970) és a „Bevezetés az élelmiszer-gazdaságtanba” (1972) című könyveiben. Utóbbi könyve igen nagy vitákat váltott ki. Kortársai meg nem értését méltánytalannak érezte. Könyvében új összefüggéseket tárt fel, új fogalmakat alkotott. A megszokottól eltérő megfogalmazással, kifejezésekkel igyekezett az élelmiszer-gazdaságot bemutatni. Népgazdaságunk fejlődésében azóta megerősödött az ipar és a mezőgazdaság kölcsönössége, s összekapcsolódásának szükségessége.

1975-től ismét a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem tanára lett, 1976-tól dékánja, végül 1979-től haláláig — 1984. november 14-éig — a rektori tisztséget töltötte be.

1972-ben a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjai közé választották, 1979-től az MTA rendes tagja. Akadémiai székfoglaló előadását 1980. április 18-án „Folytonosság és változások agrárfejlődésünkben a nyolcvanas évek elején” címmel tartotta meg. Ebben hangsúlyozta, hogy „a hatvanas évek elejétől kezdve” egész munkássága a változásoknak a nyomon követésére, a kibontakozó újnak, a szocialista nagyüzemnek és a szocialista falu társadalmi-gazdasági viszonyainak az elemzésére irányult. „Ez a programom a jövőre is. Fő törekvésem: szüntelenül szembesíteni az eszméket és a valót, egyeztetni az elméletet a gyakorlattal. Bár ez az út a mi tudományterületünkön — a társadalomtudományokban — jóval görnyögebb, mint a természettudományokban, de lehet-e szebb elhivatottsága egy kutatónak ennél, ha pártosan fogja föl tudományos munkáját és feladatát.”

Csizmadia Ernő utolsó könyve 1984-ben jelent meg, „Az MSZMP agrárpolitikája és a magyar mezőgazdaság” címmel. A magyar agrárpolitikáról, annak gyakorlati érvényesüléséről és hatásairól hasonlóan átfogó írás addig nem jelent meg a hazai szakirodalomban. A szerző összegyűjtötte mindazt, ami az 1945 utáni magyar agrárpolitikából és hazai agrárfejlődésből nemzetközi érdeklődésre is joggal tarthat számot.

Könyveit gyakran társszerzőkkel, köztük feleségével — Székely Magdával — közösen írta. A több mint 170 publikáció jól példázza eredményekben gazdag tudományos tevékenységét.

Kimagasló szakmai és közéleti tevékenységéért 1956-ban és 1959-ben Szocialista Munkáért Érdemérmét, 1969-ben Munka Érdemrend arany fokozatát, 1984-ben — hatvanadik születésnapja alkalmából — a Szocialista Magyarországért Érdemrendet kapott.

Társadalmi tevékenysége is igen sokirányú volt. Az Akadémia Agrártudományok Osztályának osztályelnök-helyettesévé választották 1980-ban. Az Agrárgazdasági és Szövetkezeti Bizottságnak az elnökhelyettese volt. Vezette a Tudományos Minősítő Bizottság Agrárgazdasági Szakbizottságát. Több éven át az MSZMP KB mellett működő Szövetkezetpolitikai Bizottságnak a titkára, később tagja e testületnek. Az Oktatási Minisztérium Közgazdasági Szakbizottságának a vezetője, a Magyar Közgazdasági Társaság Mezőgazdasági Szakosztályának elnöke. 1957—61-ig a Társadalmi Szemle rovatvezetője, 1971—1984-ig az Acta Oeconomica, 1976—1984-ig a Közgazdasági Szemle szerkesztő bizottságának tagja volt.

Főbb munkái:

Két út — két világ. A mezőgazdaság nagyüzemi átalakulásának tőkés és szocialista útja. Bp., 1962. 399 lap.

A gazdasági mechanizmus reformja és a mezőgazdaság. Bp., 1967. 149 lap.

Gazdasági koncepciónk és az élelmiszer-gazdaság. Bp., 1970. 237 lap.

Élelmiszer-gazdaságunk a hatékonyabb gazdálkodás útján. Bp., 1972. 256 lap.

Az MSZMP agrárpolitikája és a magyar mezőgazdaság. Bp., 1984. 287 lap.

Csizmadia Ernő—Dankovics L.—Udvari L.: A magyar mezőgazdaság. Bp., 1968. 291 lap.

Csizmadia Ernő—Vági Ferenc: A mezőgazdaság az ágazati kapcsolatok rendszerében. Bp., 1977. 134 lap.

Irodalom:

— —: Az akadémia új levelező tagjai. MT. 1974. 5. sz.

— —: Elhunyt Csizmadia Ernő. MM. 1984.

SÍPOS Aladár: Csizmadia Ernő (1924—1984). KöSz. 1985. 1. sz.

VÁGI Ferenc: Csizmadia Ernő (1924—84). G. 1985. 1. sz.

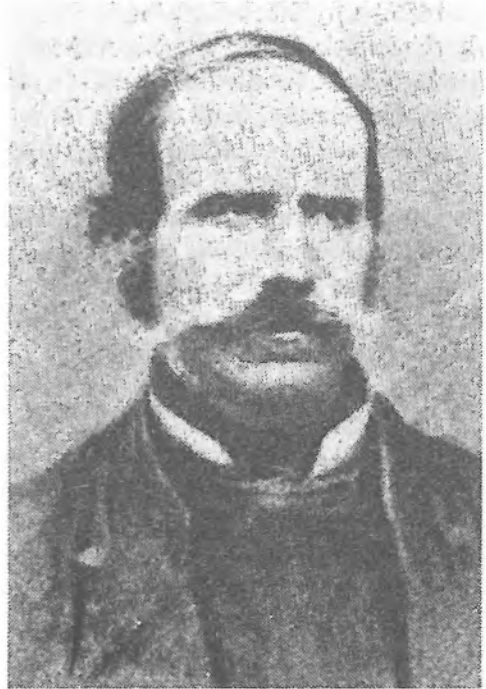
DIMÉNY Imre: Csizmadia Ernő (1924—84). MT. 1985. 4. sz.

CSÁKY Csaba: A Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem professzorai. Csizmadia Ernő. Bp., 1986.

CSÓKÁS JÓZSEF (1824—1905)

1824. február 3-án született Kecskeméten. Szülei kisbirtokos parasztok voltak, gyermekkorától dolgozott apja mellett a szőlőben. Fiatalon, 22 éves korában megnősült, s feleségével 60 kh nagyságú földet vásároltak a Kecskemét határában levő Ballószögön. Ennek jó részét eladta, a megmaradt 15 holdon — 2 kh kivételével, ami gyümölcsös lett — szőlőt telepített. Ezenkívül további 8 kh nagyságú szőlőt művelt Kecskemét egy másik részén, Úrihegyen.

A múlt század derekán a Duna—Tisza közti szőlőművelés és borkészítés — így a Kecskemét környéki is — kezdetleges, elmaradott volt. A szőlőket megfelelő előkészítés nélküli, trágyázatlan talajba, karózás nélkül ültették. A zsaroló metszémód és a hanyag gondozás következtében a szőlők állapota méltán esett kifogás alá. Szüretkor a

fajtákat nem válogatták szét, mint ahogy az éretlen, illetve rothadt szőlő is együtt került a taposókádba. A borkezelés tisztaság és szakszerűség szempontjából rengeteg kívánnivalót hagyott maga után. A bor tárolására ezen a vidéken megfelelő pincét sem építettek. A Duna—Tisza közti tanyákon a föld feletti pincék nyáron nem voltak eléggé hűvösek, télen elég melegek. Amelyeket mélyre ástak, azokat a feltörő talajvíz következtében a dohosság és a nedvesség tette alkalmatlanná bortárolásra. De a jellemző az volt, hogy csak annyi szőlőt, illetve bort termeltek, amennyi saját fogyasztásuk kielégítésére volt szükséges, illetve fedezte a termelés költségeit. Ha bő termés volt, a felesleget a házban levő kamrában, pincében tárolták az élelmiszerekkel együtt. Így azután szinte természetesnek vehetjük, hogy szakírók, termelők, kereskedők szinte egyöntetűen lekicsinylően beszéltek a Duna—Tisza közti, kecskeméti homoki borokról. Abban is egyetértettek, hogy az itteni

szőlőtermesztésnek egyetlen, de annál jelentősebb haszna van: a semmire sem alkalmas futóhomok megkötése.

Ilyen viszonyok között foglalkozott a szőlővel Csókás József is. Ő azonban változtatni akart az évszázados beidegződéseken. Szaklapokat és könyveket olvasott, szőlőit rendszeresen trágyázta, s tanulmányozta mások szőlőtermesztési módszereit. A szakirodalom és mások tanácsait — kellő megfontolás után — saját szőlőiben igyekezett hasznosítani.

1856-ban a Heckenast kiadó pályázatot hirdetett szőlőbirtokosoknak a hazai körülmények között a gyakorlatban legjobban bevált szőlőművelési eljárások ismertetésére. Ezen a pályázaton Csókás harmadik díjat nyert. Heckenast adta ki a „Falusi Gazda” című folyóiratot is. Kérésére Csókás a lap levelezője lett, ami azt jelentette, hogy időnként megírta saját tapasztalatait a „Falusi Gazda” részére, amit azután le is közöltek. 1857 során több ilyen írását közölte a folyóirat a szőlő tavaszi fagykárairól, és az őszibarackfa neveléséről. A cikkek közül kiemelkedik a „kerti szőlőműveléssel” foglalkozó, melyben leírja a szőlővel való összes foglalatosságot havonkénti részletezésben. Mint az írásokból kitűnik, nemcsak a szőlészeti kérdései, hanem a gyümölcsstermesztés is foglalkoztatta Csókást. A Kecskemét környéki gyümölcskultúra egyik előfutára volt. Időközben megszűnt a „Falusi Gazda”. Csókás a „Kertész Gazda” című folyóiratban közölte tapasztalatait a szőlő- és gyümölcsstermesztésről. 1869—1875 között tízegynéhány írása jelent meg itt, többek között a méh szerepéről a gyümölcsösökben, a zöldoltásról, a kajszibarack, a pogácsaalma és a körte termesztéséről. Ez utóbbi írására felfigyelt Bereczki Máté, a neves pomológus, s néhány levelet is váltottak erről a témáról. Jelentős dologként kell elkönyvelnünk Csókás írói tevékenységét, hiszen az iskolázatlan, ám önmagát művelő parasztember kezéhez nehezen állt az írószerszám, mivel ő a szerszámot használta jobbára. A gyakorlati munkát olyan eredményesen végezte, hogy az 1870-es években a megyei és kecskeméti kiállításokon rendszeresen nyert szőlőivel, gyümölcsseivel díjakat, érmeket.

1875-ben Kecskemét szőlős-gyümölcsös tanyáin tett látogatást Gábor József, az érdiószegi vincellériskola igazgatója. Jelentésében leírta, hogy a város határában levő szőlők és gyümölcsök például szolgálhatnak az egyébként semmire sem jó futóhomok hasznosításához. Ugyanakkor felhívta a figyelmet az elmaradott borkezelésre. Elismeréssel szólt Csókás tevékenységéről, különösen gyümölcsstermesztéséről. Közvetítése révén Csókás bemutatta terményeit az 1876. évi debreceni gyümölcskiállításon, ahol azok nagy elismerést arattak.

Csókás azt hirdette, hogy minőségi fajták telepítésével és gondozásával, igényes borkezeléssel a homokon is zamatos bor állítható elő. Gyakorlati elgondolása az volt, hogy alapít egy borértékesítő szövetkezetet vagy társaságot, mely egy hatalmas kőpincét építtetne, ahol a Kecskemét környéki — hordókkal és pincével nem rendelkező — szőlősgazdáktól összevásárolt borokat kezelnék, majd értékesítenék. Javaslatát támogatta a Földművelés-, Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztérium is,

azonban a kecskeméti idegenkedtek a homoki pincétől, így a vállalkozás nem valósult meg. Csókás megelőzte korát: elképzelései Magyarországon csak évtizedekkel később realizálódtak. De tervét nem adta fel: maga látott pinceépítéshez. Fiával 120 000 darab téglát égettek ki, vásároltak hozzá még 40 000 darabot, s 1877-ben felépítették a hatalmas tartóoszlopokkal alátámasztott első homoki téglapincét Ballószögön. Csókás nagy mennyiségű hordót szerzett be, s amikor 1878-ban a bő termés miatt Kecskeméten senkinek sem volt elegendő tároló alkalmatlansága, összevásárolta az alacsony árú mustot s eredményesen tárolta, kezelte a bort. A következő évek rossz terméskor pedig magas áron értékesítette azt, bebizonyítva, hogy a homoki szőlőből is lehet jó minőségű, komoly hasznot hajtó bort készíteni, ha megfelelő pince áll rendelkezésre és szakszerűen kezelik a szőlő levét.

A filoxéra-vész következtében a figyelem a homoki szőlőtelepítés felé fordult. Bizonyossá vált, hogy megfelelő kvarctartalmú homokban a kártevő nem él meg. Csókás József az 1880-as években mint a „Kecskeméti Állandó Phylloxera Bizottság” tagja élénken támogatta a homoki szőlőtelepítéseket. 1883-ban a Földművelés-, Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztérium Kecskeméten 200 holdas mintagazdaságot létesített Miklóstelep néven. A mintagazdaság célja a hazai jó minőségű szőlőfajták fenntartása, szaporítása, a homoki szőlőfajták és az azon való termesztés népszerűsítése volt. A telep létrehozása körül Csókás is bábáskodott, hiszen — bár Miklóstelep szakirányítás szempontjából a minisztériumhoz tartozott — mint a kecskeméti „felügyelő bizottság” tagja, ő is megtette észrevételeit, javaslatait a jobb és eredményesebb munka érdekében.

Közben ezekben az években is sorra kapta a díjakat, érmeket a helyi kiállításon szőlő- és gyümölcsfajtáiért. 1878-ban az ő javaslatára hozatta és terjesztette el Kecskemét városa a Chasselast.

Az 1880-as évek végétől visszavonultan élt, már csak szőlőivel és gyümölcsösével törődött, de nevét és munkáját nem felejtették el. 1897-ben a király Arany Érdemkeresztel tüntette ki. A kitüntetést Kecskeméten személyesen adta át Darányi Ignác földművelésügyi miniszter. Abban az időben ritkaságszámba ment, hogy egy egyszerű parasztember munkáját ilyen formában is elismerjék.

1905. november 30-án, a ceglédi vasútállomáson szívroham következtében meghalt, Kecskeméten temették el.

Irodalom:

GESZTELYI NAGY László: A homok hősei. Csókás József, B. Tóth Ferenc, Mathiász János, Ungváry László. Kecskemét, 1938. 149 lap.

CSONTOS JÓZSEF (1889—1962)

1889. február 23-án született Zemplén megyében Nagygéresen (ma: Velké Krtiny — Csehszlovákia), parasztszülők gyermekeként. 1908-ban érettségizett a sárospataki gimnáziumban. Még ugyanebben az évben beiratkozott Budapesten az Állatorvosi Főiskolára, hol 1912-ben állatorvosi oklevelet szerzett. Marek József professzor felfigyelt rá és a pályakezdő fiatalembert meghívta munkatársának a belorvostani tanszékre. Marek mellett 1912—1919-ig dolgozott, akitől mind elméleti, mind gyakorlati téren sokat tanult. Ismereteit azonban igyekezett még tovább bővíteni és nagy elfoglaltsága ellenére talált időt doktori értekezése elkészítésére, a vizsgákra készülésre. Állatorvosdoktori oklevelet szerzett, majd rövidesen állatorvosi tisztvi vizsgát tett.

1919-ben saját kérésére áthelyezték az Állatorvosi Főiskola Bakteriológiai Intézetébe. Új munkakörébe gyorsan beilleszkedett, oktatási és egyéb intézeti elfoglaltsága mellett fokozatosan egyre nagyobb kedvvel és vállalással kapcsolódott be a kutatómunkába. Aujeszky Aladár, — a bakteriológia területének itthon és külföldön is elismert szaktekintélye — munkatársaként részt vett a veszettség elleni oltóanyag kutatásában, amelynek eredményeképp kidolgozták a fix vírust tartalmazó karbolglicerines veszettség elleni oltóanyagot. Érdeklődése azonban — talán még Marek professzor hatására — egyre inkább a baromfibetegségek felé irányult. E tárgykörbe vágó cikkei, tanulmányai hamarosan ismertté tették, s a szakterületen szerzett kapcsolatai, munkássága elismerést hozott. Az Állatorvosi Főiskolán a madarak fertőző betegségeinek kór- és gyógytana tárgykörből magántanárrá habilitálták 1925-ben. Az Aujeszky professzor vezette Bakteriológiai Intézetben 1929-ig dolgozott. Ezután az akkor létesült Országos Állategészségügyi Intézet munkatársa lett, s csakhamar

gyakorlatot szerzett valamennyi laboratóriumi vizsgáló eljárásban. Megbízást kapott az oltóanyagok ellenőrzésére, majd a diagnosztikai és szerológiai osztályt vezette. Változatos, felelősségteljes munkájához kapcsolódóan kutatómunkáját is a változatosság jellemezte ebben az időszakban.

1942-ben a Kolozsvári Állategészségügyi Intézet igazgatója lett. Széles körű tájékozottsága nagy segítséget jelentett a megszokottól eltérő, vagy újszerű erdélyi állatbetegségek felismeréséhez és az ellenük való védekezéshez. A felszabadulás után elsősorban a gyakorlatban hasznosította szaktudását. A győri sertéshizlaldában irányította sikerrel, az akkor hatalmas veszteségeket okozó sertésbetegségek elleni küzdelmet.

1946-ban az Országos Állategészségügyi Intézet igazgatójának nevezték ki. Az újjáépítés alatt álló intézetre ezekben az években hatalmas feladatok hárultak. Irányította a háborús események következtében elterjedt fertőző állatbetegségek felszámolását, szervezte a fokozatosan létesülő új állattenyésztési nagyüzemek egészségvédelmét, ellátta az új vizsgálati módszerek bevezetésének felügyeletét stb. Csontos József vezetése alatt az intézet nemcsak kiállta a nehéz próbákat, de megteremtődtek mai fejlettségének alapjai is.

1950-ben Csontos József az akkor létesült Állategészségügyi Kutató intézet igazgatója lett. A magyar állatorvosi kutatásnak világszerte elismert hagyományai és eredményei voltak már évtizedek óta, s ezen a téren most igen nagy lehetőség nyílt az új intézet előtt, mivel csak egyetlen feladata, hivatása volt, a kutatás. Ez egyben óriási felelősséget is jelentett. A nehézségeket fokozta a felszereltség szerény volta, a szűkös anyagi keret. Kezdetben a létszám mindössze három kutatóból állt.

Csontos József mintegy négy évtizedes sokoldalú tapasztalata, elismerten nagy szakmai tudása volt a biztosítéka a tervszerű kutatómunka megindítására. Hogy az intézet akkori tevékenységében mi és milyen mértékben volt téves, talán vitatható, de az tény, hogy még a viták is hozzájárultak egy-egy betegség elleni védekezés és általában a magyar állategészségügy fejlesztéséhez. A kutatógárda nevelésében és az intézet kutató munkásságának megszervezésében és fejlesztésében Csontosnak jelentős szerepe volt. Igazgatói teendőit 1959-ig látta el. 70 éves korában nyugállományba vonult. Utolsó éveit családja körében töltötte. 1962. október 1-jén Budapesten elhunyt.

Munkássága során elsőként állapította meg hazánkban a szarvasmarhák bunosztomiázisának (bányaféreg kór) előfordulását, allergiás próbát dolgozott ki az ebek gümőkórjának felismerésére, részt vett a mételeyellenes szer (Distol) kidolgozásában. A háború utáni lóállomány takonykórral és tenyészbenasággal való fertőzöttségének fölszámolásában csak úgy, mint a baromfi- és sertéspestis terjedésének megfékezésében szerzett érdemei elévülhetetlenek.

A gyakorlat és elmélet terén szerzett tapasztalatait az „Állattenyésztéstan, állatbetegségtan” című társszerzős könyvben írta meg. Több mint 70 tudományos közleménye jelent meg.

Munkája értékét nemcsak szakírói, kutatósszervezői, tanári tevékenysége, de az „állatorvostudományok doktora” (1952) tudományos fokozat is fémjelzi.

Tanítványai Csontos József-emlékérmét alapítottak.

Főbb munkája:

Csontos József—Kádár Tibor—Palyusik Mátyás: Állattenyésztés tan, állatbetegség tan. Bp., 1953. 99 lap.

Irodalom:

— —: Csontos József dr. az állatorvostudományok doktora (1889—1962) MÁL. 1962. 11. sz.

CSÖRGEY TITUSZ (1875—1961)

Csörgey Titusz 1875. augusztus 12-én született a Sopron megyei Nezsideren (ma: Neusiedel am See, Ausztria). Édesapja Uhlig Károly jogász, később törvényszéki bíró volt, édesanyja Csörgey Mária. Heten voltak testvérek, ketten édesanyjával együtt tifuszban meghaltak. Az édesapa nem nősült meg újra, 3 fiút és a 2 lányt a rokonság vette magához. Csörgey édesanyja bátyjához, id. Csörgey Tituszhoz került, aki igen jól rajzolt és amatőr arcképfestő volt. Ő taníttatta előbb Pozsonyban, majd Sopronban. 1900-ban felvette édesanyja nevét, ugyanezt tette két fivére is.

A soproni bencés gimnáziumban rendkívül nagy hatással volt rá — akár korábban Chernel Istvánra — Faszl István, a természetrajz tanára, akivel már gimnazista korában a Fertő nádasait járta, és aki a madarak kitömésére megtanította, mire 1893-ban a budapesti egyetemre került. Itt id. Entz Géza volt zoológiában a professzora, a szövettani gyakorlatokon pedig együtt dolgozott ifj. Entz Gézával.

Herman Ottó, az igen sikeres II. ornitológiai kongresszus után megbízást kapott az Ornitológiai Központ megszervezésére és vezetésére, és ebben a minőségben újra foglalkozni kezdett a méltatlanul elfelejtett Petényi J. Salamon, az első magyar ornitológus kéziratban hányódó madártani jegyzeteinek kiadásával. Megfelelő embert keresett erre, és Csörgey jelentkezett nála, Faszl István tanár igen meleg ajánlásával, akit Herman meg is bízott ezzel az aprólékos munkával, melyhez az igen szerény anyagiakat részben az MTA, részben az Ornitológiai Központ biztosította, azzal, hogy Csörgey egyúttal az egyetemet is látogassa. Ennek a 400 oldalas műnek anyagát Csörgey összegyűjtötte, kritikailag rendezte és „Madártani Töredékek Petényi J. Salamon Írataiból” címen 1894-ben magyarul, a következő esz-

tendőben pedig németül is megjelentette. A madárillusztrációkat Csörgey maga rajzolta hozzá.

Petényi J. Salamon hiába volt a Nemzeti Múzeum őre, olyan takarékosan kényszerült élni, hogy apróbetűs jegyzeteihez már egyszer felhasznált iratokat is igénybe kellett vennie és így a kézirat, amely egyébként is sokfelé kallódott, nagyon nehezen volt kibetűzhető, feldolgozható. Sajnos, későn jelent meg ez a töredékes mű, amely a maga korában nagyobb tudományos jelentőségű lett volna. De elévülhetetlen érdeme Csörgeynek, hogy az akkor már fél évszázada halott ornitológus munkáját publikálta.

Csörgey 1895-től 1914-ig, azaz Herman Ottó haláláig dolgozott az utolsó magyar polihisztor mellett az Ornitológiai Központban.

Amikor Csörgeyt beteg tüdeje miatt a katonai szolgálat alól felmentették, Herman Ottó kieszközölte számára, hogy 5 hónapra az Adriára, Spalatóba (ma: Split) küldjék a madárvonulás tanulmányozására. Itt ismerkedett meg G. Kolombaticcal, aki saját adatait rendelkezésére bocsátotta és így jelent meg Csörgey alapvető dalmáciai tanulmánya 1902—1903-ban. Ugyancsak Herman Ottó küldte ki a thüringiai Seebachba, Berlepsch mellé, az ottani madárvédelmi mintatelep tanulmányozására. A látottak alapján szervezte meg Csörgey azután itthon a gyakorlati madárvédelmet és a fészekodugyárat, ahol az ő tervei alapján készítették a mesterséges fészekodukat. Ezzel kapcsolatos kiadványa a „Madárvédelem a kertben”, amely 1913 és 1948 között tíz kiadást ért meg. A madárvédelmet a gyümölcsstermelők és az ifjúság körében egyaránt igyekezett népszerűsíteni.

1904-ben kezdett foglalkozni a vetési varjú jelentőségével, majd 1906-ban a kék vércse mesterséges telepítésével és ezzel nemzetközi viszonylatban is páratlan eredményt ért el. Közben a faunisztikát sem hanyagolta el. Négy új madárfajt vezetett be a magyar faunába: héjasas (*Hieraaetus fasciatus*, 1904); kis héja (*Accipiter brevipes*, 1906); dolmányos sirály (*Laurus Marinus*, 1908); és a vörösnyakú lúd (*Branta ruficollis*, 1915).

Hazai tudományos működésével egyidőre esik nemzetközi szereplése is : madártani kongresszus London (1905), Berlin, (1910), Koppenhága (1926), Amszterdam (1930). Mindenütt előadásokat tartott, akárcsak a Nemzetközi Madárvédelmi Bizottság genfi ülésén is.

1927-ben a római Nemzetközi Mezőgazdasági Intézet szaktudósítójává nevezte ki a földművelésügyi miniszter a gazdasági madártanban elért eredményeiért.

Amikor 1914-ben meghalt Herman Ottó, átvette az Ornitológiai Központ irányítását és gyakorlatilag 20 éven át vezette, bár közben Chernel (1916—1922) volt a kinevezett igazgató, aki azonban Kőszegen élt és így már ekkor is rá hárult az egész adminisztráció. Ugyanakkor a gazdasági madártan problémái továbbra is foglalkoztatták. (Gyomortartalom-vizsgálat, a gabonapoloska szerepe a madarak táplálkozásában stb.) Számos cikke az „Aquila” folyóiratban jelent meg. Chernel halálával, 1922-től kezdve ő lett a kinevezett igazgató. Hálátlan időszakban töltöt-

te be ezt a tisztséget. A trianoni béke által megváltozott országhatárok személy szerint is mindvégig fájdalmasan érintették, a háború utáni inflációs évek, a kényszerű bélistázások, majd a gazdasági válság, a felsőbb hatóságok részéről jövő nyomás, amely egyre több gyakorlati programot igényelt, nem kedveztek a háború előtt Herman Ottó által megkezdett tudományos munka lendületének. De minden nehézség ellenére az ő nyomán járt és mindvégig azon volt, hogy az intézet csendes, szorgos, harmonikus légköre megmaradjon.

A külföld tudományos elismerése nem késett. Az American Ornithologists' Unions levelező tagja volt 1932-től, a bajor Ornithologische Gesellschaft tiszteletbeli tagja 1933-tól és végül a Debreceni Egyetem díszdoktora lett 1935-ben. De mindezek mellett nagyrabecsülte a Tiszántúli Madárvédő Egyesület tagságát is.

Végül szólunk kell tudományos munkásságát nagymértékben kiegészítő egész kivételés rajzkészségéről, melyet már Herman Ottó is említett a Petényi-könyv bevezetőjében. Sokat foglalkozott Csörgey az angol Thornburn hasonló irányú munkásságával. Csörgey egész kiváló madárillusztátor volt. Herman Ottó „A madarak hasznáról és káráról” című munkáját ő illusztrálta, továbbá a holland Snouckaert van Schauburg madarokról szóló könyvét 1908-ban, majd a holland madárvédő egyesület számára is az ő képeit vették igénybe. Duval olasz madárvédelmi kiadványát (1923) is az ő illusztrációi díszítették. Puritán, önzetlen voltára jellemző, hogy az utóbbi kiadványért járó tiszteletdíjat felajánlotta az akkor igen súlyos gazdasági problémák előtt álló Aquila évkönyv megjelenésének támogatására. Sajnos eredeti rajzainak többsége a második világháború alatt az Ornitológiai Intézetben elpusztult. A fent említett munkákon kívül Vertse Albert „A kert madárvilága” című könyve mintegy 40 színes madárillusztációt közölt tőle és két világháború közötti középiskolás tankönyvek is őriznek rajzaiból néhányat. Ezzel a kiemelkedő rajz tehetségével azonban csak élete első felében tudott a tudomány hasznára és a maga gyönyörűségére élni. Fiatal éveinek évszakokkal, időjárással nem törődő természetjáró szenvedélye reumás megbetegedéshez vezetett. A betegség mindkét keze középső ujját tenyerébe hajlóan megmerevítette, úgy, hogy még az írás is nehezebbre esett, bár minden munkáját kézzel írta.

Kísérletügyi igazgatóként ment 1934-ben nyugdíjba.

Ekkor visszavonult Balaton-parti (ábrahámhegyi) kis házába, ahol még 26 esztendő adatott neki. Igen visszavonultan élt itt feleségével. Évenkénti rendszeres budapesti utazásai lassan elmaradoztak, de a Mecseki Madárvédő Egyesület összefüvetelein még sokáig részt vett. Az általa elindított, gondosan végzett madárvédelmi munka és a baranyakárszi fészekodugyár működése igen fontos maradt a számára.

Az Ornitológiai Központból időközben Ornitológiai Intézet lett, amelynek súlyos háborús kára nagyon megviselte. Még 80 éven túl is örömmel nyugtázott minden külföldről megküldött szakcikket és reflektált az új eredményekre. De élete a ház körüli, kerti teendőkre, horgászásra korlátozódott és alapjában úgy élt ez

a végtelen szerény, halk szavú, puritán ember élete utolsó negyedszázadában, ahogy a díszdoktorrá avatásán maga mondta kiváló önismerettel magáról: inkább pákásznak született, mint tudósnak.

Meghalt egy héttel felesége halála után, 1961. december 16-án a tapolcai kórházban.

Főbb munkái:

Öt hónap Spalatóban. A. 1903 39. lap

Útmutató a mesterséges fészekodvak alkalmazásához. Bp., 1905. 34 lap.

Madárvédelem a kertben. Bp., 1913. 19 lap.

Gyakorlati madárvédelmünk. A. 1908.

Irodalom:

VERTSE Albert: Dr. H. C. Csörgey Titus a Madártani Intézet igazgatója. A. 1962/63.

KEVE András: Emlékezés Csörgey Tituszra. Veszprém megyei Múzeumok Közleményei. 1968.

TOLCSVAINÉ CSÖRGEY Éva (Csörgey Titusz leánya) szóbeli közlései. 1986.

CSUKÁS ZOLTÁN (1900—1957)

Csukás Zoltán, az állattenyésztésben jeles képviselője 1900. szeptember 20-án született Győrött. Édesapja Csukás Endre református lelkész volt. Szülei megfelelő neveltetést biztosítottak öt gyermeküknek: így Zoltán a nagymúltú pápai Református Főgimnáziumban végezte középiskolai tanulmányait. A jeles rendű tanuló szorgalma, tudásszomja már itt megmutatkozott. Érettségje után, a magyaróvári Gazdasági Akadémia hallgatójaként érdeklődése az állattenyésztés felé fordult, ezért gazdaszoklevelének megszerzése után stúdiumait az Állatorvosi Főiskolán folytatta. Gyakorlati szemléletét mutatja a Műegyetem Közgazdasági Karának elvégzése: Csukás Zoltán pontosan felismerte az állattenyésztés nemzetgazdasági fontosságát. Az állatorvos-doktori cím mellé a mezőgazdasági tudományokból is doktori címet nyert.

Csukás Zoltán, mint tanársegéd a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Mezőgazdasági Osztálya Állattenyésztéstani Intézetének munkatársaként kezdett dolgozni. Kutatásai az állattenyésztésben belül a szarvasmarha-, valamint a baromfitenyésztésre irányultak. Az időközben adjunktussá előlépett fiatal kutató 1931-ben részt vett a Magyar Szarvasmarhatenyésztők Országos Egyesületének megszervezésében. 1936-ban megjelent munkája, „A tehén takarmányozása” a legújabb tudományos eredményeket is közérthető formában közölte, útmutatást adva a fejőstehén megfelelő takarmányozásához, a takarmányszabványok megállapításához. A klasszikus takarmánytan felfogásával szemben Csukás kimutatta, hogy a táplálék mennyiségének arányában csökken annak hatása, élettani haszonértéke.

Alapos tudományos felkészültséggel foglalkozott Csukás Zoltán az állattenyésztésben egy, addig meglehetősen elhanyagolt ágazatával, a baromfitenyésztéssel. Úttörő jelentőségű műve, „A gazdasági baromfiak tenyésztése” 1935-ben jelent meg.

Csukás Zoltánt 1936-ban habilitálták egyetemi magántanárrá a Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Mezőgazdasági Karán, majd tanszékvezető gazdasági akadémiai tanárként előbb a magyaróvári, aztán a debreceni (pallagi) Gazdasági Akadémia állattenyésztéstani tanszékét vezette. Debrecenben a tanszék munkájának irányítása, s a zoológia előadása mellett az 1940—1944 közötti időszakban megbízott igazgatóként az Állattani Intézet vezetésének feladatait is ellátta.

1942-ben tanulmányutat tett Olaszországban, s tapasztalatait „A podoliai marhacsoport az Appennini-félszigeten” című tenyésztéspolitikai tanulmányában foglalta össze. Véleménye szerint ugyanis a magyar szürkemarhánál a beltenyésztés elkerülése végett szükségessé vált a vérfrissítő keresztezés, s erre a podoliai marhát, illetve ennek legjellegzetesebb képviselőjét, a maremmannt tartotta megfelelőnek.

1943-ban a Földművelésügyi Minisztérium megbízásából a hajdúnánási kísérleti gazdaság megszervezését irányította. Ebben az évben indult meg az Országos Törzskönyvelési Bizottság munkálata az új törzskönyvezési gyakorlat megállapítására; az ún. „tartósteljesítményű elit” törzskönyvek felállítását azonban a következő évben félbeszakította a háború.

Csukás Zoltán a nehéz feltételek között is folytatni próbálta munkáját. 1944. június 13-án nevezték ki a Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Állatorvosi Osztályának Állattenyésztéstani Intézetéhez egyetemi nyilvános rendes tanárrá Wellmann Oszkár örökébe. Csukás Zoltán — katonaidejét kivéve — folyamatosan, haláláig ezt az állást töltötte be, illetve az Állatorvosi Főiskola létrehozásától az állattenyésztéstani tanszéket vezette.

Wellmann Oszkár érdeme volt, hogy 1930-ban hazánkban egységesen megállapították a szarvasmarhák küllemi bírálaton alapuló tenyésztési ellenőrzésének követelményeit, s ezek országos alkalmazása nagymértékben előrevitte szarvasmarhatenyésztésünket. A második világháborúban azonban elpusztult a törzskönyvezett szarvasmarhaelit nagy része (ezek az állatok elsősorban az uradalmak, nagy gazdaságok tenyészteteiben nyilvántartott egyedek voltak). A szarvasmarha-állomány mintegy ötven százaléka megsemmisült, s főként a takarmányhiány következtében a hozamok is erősen visszaestek.

Csukás Zoltán a háború befejezése után nagy energiával és következetességgel látott hozzá az ország szarvasmarhaállománya javításának munkálataihoz. A Földművelésügyi Minisztérium Törzskönyvezési Alosztálya 1947—48-ban végzte el az elitkiválasztás előmunkálatait: a jelzett számadási év zárásának eredményeiből kiindulva, minden vármegye területéről külön kartotékokat készítettek a négyezer kilogramm termelést meghaladó egyedekről. Csukás Zoltán megkezdte az utódellenőrzés megszervezését. Ezzel olyan gyakorlat kialakítását segítette elő,

amely — megfelelő táplálás mellett — lehetővé tette az állomány gyorsabb ütemű fejlesztését és a termelési költségek csökkentését. A központos ivadékvizsgálat főként a mezőhegyesi tenyészetben valósult meg. Csukás Zoltán dániai tanulmányútja is e munkájához kapcsolódott: a mesterséges megtermékenyítést és az utódellenőrzést tanulmányozta. A mesterséges megtermékenyítést, ami Magyarországon 1947-ben valósult meg, Csukás Zoltán úgy értékelte, hogy a törzskönyvezés bevezetése óta a legnagyobb hatást ez az eljárás gyakorolta a vezető országok állattenyésztésére.

Csukás 1947-ben, a magyar kormány megbízásából Svájcba utazott, az Állattenyésztési Világszövetség európai tagozatának létrehozása ügyében. Az Európai Állattenyésztési Szövetség alakuló ülésének az 1948. évi milánói I. Szaporodásbiológiai Kongresszus tekinthető. A nemzetközi tapasztalatokkal rendelkező Csukást a következő évben a Mezőgazdasági Tudományos Központ Szarvasmarhatenyésztési Osztálya megszervezésével bízták meg. Ugyanebben az évben hangzott el a XIV. Nemzetközi Állatorvosi Kongresszuson „A karotin szerepe az emlősök szaporodásának szakaszosságában” című előadása, melyben elsőként irányította rá a figyelmet a tehén hiányos karotinellátása és meddősége közti összefüggésre. Ugyancsak 1949-ben, a Párizsban megrendezett V. Nemzetközi Állattenyésztési Kongresszusra készült el „Az időszaki teljesítmény, mint a kiválasztás alapja a tejelő szarvasmarha-tenyésztésben” című referátuma, melyet később ő maga is egyik legfontosabb munkájaként értékelte. Dolgozatában központos ivadékvizsgálati kísérletéről számolt be, ami a mezőhegyesi ménésbirtok szimmentáli állományában folyt 1934 és 1943 között.

1950-ben indította el Csukás Zoltán az Állattenyésztési Kutatóintézet keretében „Hosszú élettartamú, tartósan termelékeny, egyenletesen termelő és zsírostejű tehéncsaládok kitenyésztése és az utódellenőrzés módszerének tökéletesítése” témakörű kutatását. A kutatás célja a magyartarka marha tejelő- és hízóképességének javítása volt, s e munkát az Állattenyésztési Kutatóintézet herceghalmi kísérleti gazdaságában végezték Csukás és munkatársai. Ez volt az első törzstenyészet, melyet az élettartam és életteljesítmény vizsgálatával kapcsolatban hoztak létre.

Kutatásai mellett Csukás Zoltán elévülhetetlen érdemeket szerzett az állattenyésztési kutatások szervezeti kereteinek megeremtésében és e kutatások irányításában. Az Állattenyésztéstani Kutatóintézet szervezésében 1950-ben ő maga is részt vett, s annak szarvasmarha-tenyésztési osztályát 1952-ig vezette. Tagja volt az Országos Állategészségügyi Tanácsnak, az Állatorvostudományi Kar Felülvéleményező Tanácsának és két éven át az MTA Biológiai és Agrártudományi Osztálya Állattenyésztéstani Főbizottságának elnöke, majd haláláig alelnöke volt.

Eredményeinek megbecsüléseként 1954-ben Kossuth-díjat kapott (a Tudományos Minősítő Bizottság „Takarmányozástan” és „Baromfitenyésztés” című munkáiért javasolta őt e magas kitüntetésre). 1955-ben az MTA levelező tagjává

választották. Székfoglaló előadása „A tehéntej belső környezeti tényezői”-vel foglalkozott, a herceghalmi tehenészet eredményei alapján.

Életműve elismeréseként államunk a Munka Vörös Zászló Érdemrendet adományozta Csukás Zoltán részére, aki tudományágának hazánkban és nemzetközileg is elismert képviselőjeként is megőrizte egyszerűségét, emberségét.

A takarmányozás élettani vonatkozásai és az utódellenőrzés terén végzett munkásságát nemzetközileg is nagyra értékelték. A „Societa Italiana per il progresso Zootechnica” tagjává választotta. A berlini tudományos akadémia kiadásában megjelenő „Landwirtschaftliches Zentralblatt” magyarországi referense volt. A baromfitenyésztés terén publikált eredményei alapján a VIII. Baromfitenyésztési Világkongresszuson Csukás Zoltánt választották alelnökké.

1957-ben betegsége mindinkább elhatalmasodott rajta. Nagy akaraterővel próbálta folytatni munkáját, s élete utolsó éveiben az ivadékvizsgálat módszereinek tökéletesítésén dolgozott. Állapotában a Freiburgban (NSZK) végzett agyműtétek csak átmeneti javulást hoztak. Az utolsó műtét után fellépő pneumóniával szervezete már nem tudott megbirkózni, s a freiburgi klinikán hunyt el 1957. szeptember 16-án.

Főbb munkái:

A gazdasági baromfiak tenyésztése. Bp., 1935. 273 lap.

A tehén takarmányozása. Bp., 1936. 183 lap.

Takarmányozástan. Bp., 1952. 348 lap.

Baromfitenyésztés. Bp., 1955. 339. lap

Irodalom:

— —: Csukás Zoltán. MÁL. 1957. 10. sz.

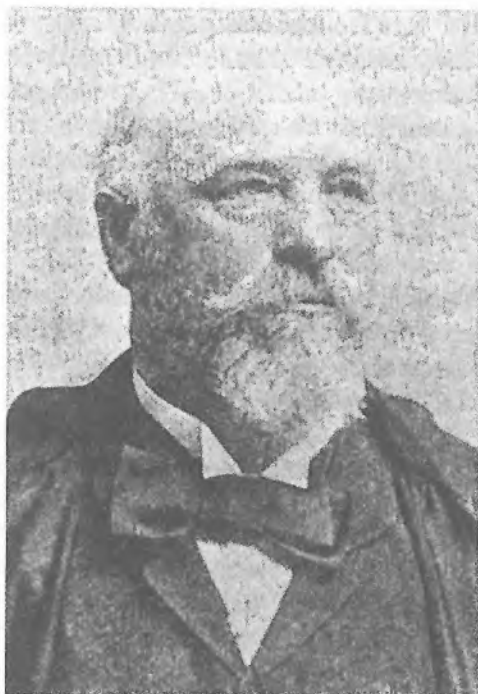
MÓCSY János: Csukás Zoltán (1900—1957). MT. 1957.

GAÁL László: A szimmentáli fajta egy évszázada Magyarországon 1850—1950. AtSz. 1973. 1—2. sz.

HÖNSCH Pál: A merammann és a magyar szarvasmarha. AtSz. 1973. 3—4. sz.

DARÁNYI IGNÁC (1849—1927)

1849. január 11-én Pesten született. Apja Teleki József gróf özvegye Tiszainoka, Ócsa és Nagykovácsi községek határában fekvő uradalmainak „gazdasági ügyvédje”, anyja Földváry Borbála volt. Budai családi házukban nőtt fel, szülei puritánságra és korai önállóságra nevelték. Az elemi iskolát 1855 és 1859 között a budai II. ker. Iskola utcai „Normalschule”-ban, ahol akkoriban német nyelven tanítottak, a középiskolát pedig a II. ker. királyi egyetemi katolikus főgimnáziumban végezte. Abban az időben itt piarista atyák tanítottak eleinte még németül, 1861-től kezdve magyarul. Mindvégig kitűnő előmenetlű diák volt. Jogi tanulmányokat a pesti egyetemen folytatott. 1872-ben jogi doktorrá avatták, 1873-ban ügyvédi vizsgát tett.

Pályája gyorsan ívelt fölfelé. 1873-ban Pesten ügyvédi irodát nyitott. 1876-ban a székesfőváros törvényhatósági bizottságának tagja lett, 1878-ban az újjáalakult tiszavölgyi társulat titkárává, 1881-ben Tisza Kálmán pártvezér ajánlására szabadelvű párti programmal a budapesti II. kerületben országgyűlési képviselővé választották; évek hosszú során át tagja volt a képviselőház pénzügyi bizottságának. 1893-ban az országos szabadelvű párt és 1895-tavasza a képviselőház alelnökévé választották meg. 1895. november 2-án a király földművelésügyi miniszterré nevezte ki Darányit. Meglepetést keltett, hogy személyében fővárosi ügyvéd került a földművelésügyi tárca élére, eleinte a gazdák nem is vártak tőle sokat. Nem vették figyelembe, hogy a családi környezet, amelyben első benyomásait szerezte, valamint az, hogy maga is földbirtokos volt, megteremtette fogékonyságát a magyar mezőgazdaság kérdései iránt. (Az 1895. évi mezőgazdasági üzemstatisztikai összeírás adatai szerint Darányinak Tasson 691, Dunaújfaluban 2809, Tökön pedig Béla öccsével közösen 1436 kh-as gazdasága

volt.) A polgári szövetkezetek hazai patronálójának, Károlyi Sándornak nevével fémjelzett agrármozgalom nemrég még jóindulatú szemlélőjéből csakhamar annak képviselője lett a kormányban, aki szóban, az általa kezdeményezett törvényekben és alkotásokban kereste mezőgazdaságunk boldogulását.

Amikor Darányi Ignác 1895-ben az akkor hat éve önálló földművelésügyi tárca élére került, ez alig tudott sokasodó feladatainak minden tekintetben megfelelni. Az ő feladata lett, hogy a minisztérium szervezeti kereteit és hatáskörét kibővítse. Ezt vezető munkatársainak jó megválasztásával mindkét miniszterségének ideje alatt (1895—1903 és 1906—1910) kiválóan oldotta meg. Amint a földművelésügyi költségvetés tételeit évről évre emeltette és újakkal kiegészítette, úgy szélesedtek az addigi keretek, és jöttek létre újabb működési irányok.

Azt a fejlődést, amelyet a Földművelésügyi Minisztérium Darányi vezetésével elért, jól szemlélteti, hogy 1895-ben 19,8 millió, 1910-ben pedig már 89,6 millió korona volt a tárca költségvetésében a rendes kiadások, az átmeneti kiadások és a beruházások évi főösszege. Holott — főként eleinte — Darányi nehezen tudta kivédeni azt a két veszélyt, amelyek az államháztartást szinte állandóan fenyegető deficit és a gazdasági életbe való állami beavatkozás korlátozására irányuló liberális alakjában jelentkeztek. 1904 végén pártpolitikai okokból kilépett a szabad-élvű pártból, majd Tapolcán vállalt ismét mandátumot.

A mezőgazdaságot fejlesztő intézkedéseit itt csak röviden ismertetjük. Darányi miniszter kivételes gondot fordított a szántóföldi termelés fokozására, amit elsősorban jó minőségű vetőmagvak biztosításával ért el. A gabonán kívül a kereskedelmi növények, köztük a dohány termesztésének fellendítésére tett intézkedései is eredményesek voltak. Továbbá arra törekedett, hogy a nyerstermények feldolgozása lehetőleg az ország határain belül történjék. A zöldség- és gyümölcskertészet ügyeinek gondozására minisztériumában 1896-ban külön ügyosztályt szervezett. Újra rendezte a faiskolaügyet is. Az állami utak mellékének rendszeres fásíttatását főként eperfákkal 1897-ben kezdte meg. A szőlészet és borászat terén elsősorban a pincegazdasági ismeretek terjesztésére és a külföldi borértékesítés előmozdítására történtek miniszterségének ideje alatt fontos intézkedések. Az erdészeti közigazgatást továbbfejlesztette, s a természeti emlékek és a madarak védelmével kapcsolta össze. Gondja volt a Balatonvidék fejlesztésére és a Tátra turisztikai forgalmának emelésére; Herkulesfürdőt, Vízaknát és Tátralomnicot korszerű gyógyhelyekké tette.

A szarvasmarha-, sertés- és juhtenyésztés emelése végett Nyugatról nagyobb hozamú fajtákat hozott az országba. 1896-ban állattenyésztési felügyelőségeket szervezett; tenyészállatvásárokat rendeztetett, állattenyésztési egyesületeket, állatdíjazásokat segélyezett. Gödöllőn kisoniusz, Kolozson erdélyi tájfajta ménest és Bukinban állami csikótelepet létesített. A kistenyésztők legelőre küldött csikói után a totalizátor alaphól legelőbért fizetett. Nem feledkezett meg a baromfite-

nyésztés fejlesztéséről sem. A gödöllői koronauradalom alsómajorjában baromfite-nyésztési mintatelepet és szakiskolát létesített.

Vadásztársaságok részére a vadállomány felfrissítése céljából államsegélyt engedélyezett és az állami erdők vadjainak feleslegéből díjtalanul juttatott mindenhová, ahol a vad pótlásra szorult. Egykor virágzó halászatunkat keltetőtelepek létesítésével és a halászati társulatok állami támogatásával ismét jövedelmezővé tette. A méhészet fejlesztésére Gödöllőn mintagazdaságot állíttatott fel. A selyemtermelés fellendítése végett díjtalanul százezerszázmra eperfacsemetéket osztott ki.

A határmenti állatorvosi szolgálat újjászervezésével hazánkban megszüntette a keleti marhavészt, kezdeményezte a szarvasmarhák ragadós tüdőlob miatti kiirtásáért adandó állami kártalanításról szóló 1897. évi törvény alkotását, elrendelte a sertésvész és a lovak takonykórja elleni védekezést. Országosan kiépítette a húsvizsgálatot, állami ellenőrzés alá helyezte az állati oltóanyagok termelését és forgalomba hozását. Az állati gümőkór leküzdésére irányuló rendszeres munka is akkor kezdődött.

Az állattenyésztési felügyelőségeket 1908-ban általánosabb feleletkörű gazdasági felügyelőségekké szervezte át, gazdasági tudósítokat állított munkába. A művelési ágak változásáról, a vetések állásáról, a mezőgazdasági munkabékekről rendszeres statisztikai adatgyűjtést végeztetett. Berlin, London, Washington (később helyette New York), Bukarest és Szentpétervár székhellyel gazdasági szaktudósítói állásokat szervezett, hogy az oda kinevezettek a földművelésügyi kormányt a külföldi gazdasági eredményekről rendszeresen tájékoztassák. Híryanaggal látta el a külföldi piacainkon működő sajtóügynökségeket. Az ő nevéhez fűződik mezőgazdaságunk fokozott vámvédelmének kiharcolása is.

Darányi Ignác mindkét miniszterségének idején élénk vízépítési tevékenység folyt Magyarországon; lényegesen emelte a folyammérnöki és a kultúrmérnöki hivatalok, valamint az ármentesítő, lecsapoló és vízhasznosítási társulatok számát. A nagymúltú magyaróvári mellé 1906-tól ugyancsak gazdasági akadémiai rangra emelte a keszthelyi, a debreceni, a kolozsvári és a kassai gazdasági tanintézetet, továbbá 17 új földművesiskolát létesített az országban. Az általa alapított tudományos kutatóintézetek száma 11 volt, közöttük az olyan jelentősek is, mint a világhírűvé lett Mezőgazdasági Múzeum, a szőlészet és borászat sokirányú fejlesztését szolgáló Ampelológiai Intézet és az Országos Kémiai Intézet. Darányi Ignác személyében az agrárirányú tudományos kutatás és a szakirodalom művelése bőkezű támogatóra talált; tárcája több szakfolyóiratot tartott fenn, a „Néplap” című hetilap pedig magyarul és a hazai nemzetiségek nyelvén egyideig 63 000 példányban jelent meg. Német, francia és angol szakembereket hívott meg magyarországi tanulmányútra.

1903-ban és 1909-ben minisztériumában nagyszabású telepítési törvénytervezet készült, ezek alkotmányos tárgyalására azonban az 1903. évi képviselőházi obstrukció, illetve a Wekerle-kormányt támogató koalíciós pártok egyetértésének

1909. évi válsága miatt bizonytalanná vált belpolitikai helyzetben már nem került sor. Darányi többek között tanulmányoztatta azokat a kérdéseket is, amelyek megvalósításával mezőgazdaságunk adósságterhén könnyíteni lehetett volna.

Magyarország 1945 előtti legsikeresebb földművelésügyi miniszterének gondoskodása a mezőgazdasági termelés és a terményértékesítés valamennyi ágára kiterjedt. Kezdeményezésére működésének 12 éve alatt a magyar mezőgazdaság közvetlen vagy közvetett érdekét szolgáló mintegy 50 törvény került az Országos Törvénytarba, közöttük számos nagyjelentőségű törvényalkotás is.

A XIX. század végén futótűzként terjedő mezőgazdasági sztrájkmozgalmak ellen, illetve újabbak kialakulásának meggátálása végett hozták az 1898: II. t. c.-t. „A munkaadók és a mezőgazdasági munkások közötti jogviszony szabályozásáról” szóló — „rabszolgatörvénynek” is nevezett — törvény elsősorban a földbirtokosok érdekében született. Csakúgy mint az 1907: XLV. t. c., amely a gazda és a gazdasági cseléd közötti jogviszonyt szintén a földbirtokosok szempontjait szem előtt tartva rendezte. Ez a törvény ugyanakkor biztosított a cselédek részére bizonyos szociális kedvezményeket is. Mindkét törvény javaslatát Darányi minisztériumában dolgozták ki. Ezért emléke 1945 után kedvezőtlen megítélés alá esett. Bírálóinak figyelmét azonban elkerülte, hogy jóval számosabbak voltak azok az üdvös kormányzati és közigazgatási intézkedései, amelyek elsősorban a paraszti kisüzemek termelésének fejlesztését célozták, bár áttételesen, a rendszer erősítését is szolgálták.

A modern magyar földművelésügyi közigazgatás megalapozójának és keretei 1945-ig szólóan is nagyrészt kiépítőjének érdemeit már a kortársai messzemenően méltányolták. 1896-ban Pusztaszeren a kormány nevében Darányi Ignác avatta fel a millenniumi emlékművet. Első miniszterségének ideje után 1904-ben a Magyar Gazdaszövetség elnöke lett, 1909-ben a Magyar Tudományos Akadémia tiszteleti tagjává választotta, 1924-ben az állatorvosi tudományok tiszteletbeli doktorává avatták. Budapesten kívül számos város és sok község is díszpolgárává választotta. Évtizedeken át országgyűlési képviselő, Trianon után felsőházi tag volt. Neve külföldön is korán ismertté vált; több nyugati gazdavezérrel, tudományos és közéleti előkelőséggel állt kapcsolatban, így tájékozott volt a földművelésügyi igazgatásnak külföldi eredményeiről. A legmagasabb külföldi megtiszteltetéshez 1900-ban jutott, amikor tagjai sorába választotta őt a párizsi Société Nationale d'Agriculture de France, amely 1914-ben csak vele szemben nem alkalmazta az ellenséges külföldi állampolgárságú tagjainak törlésére vonatkozó határozatát. Darányi tudásán és szorgalmán kívül a realitások iránti érzéke, az erőviszonyok helyes felismerése, a közhangulat változásának korai észrevéve és jó emberismerete jellemezte. Mindig szívén viselte az agrárérdekeket, de csak addig a mértékig, amíg összhangban álltak az ország egyetemes érdekeivel. Mai meghatározással szólva: kormányzati posztján technokrata menedzser volt.

1927. április 27-én Budapesten hunyt el, Tasson temették el a családi sírkertben. 1931-ben a Mezőgazdasági Múzeum mellett szobrot kapott, amelyet 1945 után eltávolítottak.

Irodalom:

DÉGEN Árpád: Darányi Ignác dr. 1849—1927. KK. 1927. XXX. köt.

BUDAY Barna: Szép múlt, szép elmúlás. BH. 1927. május 20. számának Gazdasors melléklete.

KOÓS Mihály: Darányi Ignác emlékezete. MGSZ. 1927. szept.

HEGEDŰS Lóránt: Darányi. PH. 1931. máj. 17.

CZETTLER Jenő: Darányi Ignác emlékezete. MGSZ. 1931. jún—aug. sz.

MATTYASOVSKAI Miklós: Darányi Ignác arcképe (1849—1927). MGSZ. 1938. jún.

KENDI FINÁLY István: A magyar földért, magyar népért. Bp., 1940.

TAKÁCS Imre: Darányi Ignác szociálpolitikája. MgMt. 1944.

BERNÁT István: Darányi Ignác t. tag emlékezete. A Magyar Tudományos Akadémia Elhunyt Tagjai Fölött Tartott Emlékbeszédék. XXI. köt. 5. sz.

DECRETI JÓZSEF (1774—1841)

Decreti József 1774. július 12-én Dobrocson (ma: Dobroč — Csehszlovákia) született. Édesapja — régi osztrák-német telepes család sarja — kincstári erdőfelvigyázó volt, aki fiát Breznóbányára (ma: Brezno — Csehszlovákia) adta iskolába. Decreti a városban hat évig tanult, majd 13 éves korától a gyakorlatban sajátította el az erdei munkákkal, erdészettel kapcsolatos ismereteket. Dolgozott földmérési munkákban, erdőhivatali számvitelben, 1793-tól pedig segéderdőőri minőségben a breznóbányai erdőbíró mellett töltött nyolc évet.

A szakmai fejlődése szempontjából különösen jelentős breznóbányai szolgálat után, 1800 nyarán Besztercebányára nevezték ki alerdésznek. Besztercebányán elméleti ismereteit is fejleszthette. A napóleoni hadjárat idején Bécs-

ből menekített kincstár egy részét Decrettre bízták, aki erdőmunkásokból az értékek védelmére és egyéb hadi szolgálatok ellátására csapatot szervezett. Ezzel a szolgálattal az udvari körök figyelmét is felhívta magára. 1808-ban — főerdészi minőségben — újra Breznóbányára került, ahol az alig 34 éves Decreti Józsefet erdőbírói teendők ellátásával bízták meg. Ottani munkájának, a kincstári erdők állapotának megjavítására és az erdőgazdálkodás céltudatos fejlesztésére tett lépéseinek elismerését jelentette, hogy 1814-ben erdőmesterré, a besztercebányai erdőhivatal főnökévé nevezték ki. Decreti ezzel az ország legrégebb (1751-ben alapított) és legtekintélyesebb kincstári erdőhivatalának lett a vezetője, amelyhez több mint 150 ezer kh erdőbirtok tartozott.

Decreti erdészeti tevékenységéhez az alapot azok a XVIII. századi erdészeti fejlesztési elképzelések adták, amelyeket legjobban az 1769. évi országos erdőrendtartásban foglaltak össze. Leglényegesebb előírásai: mérjék fel az erdők területét,

állapítsák meg fatömegüket, szabályozzák a fahasználatot; vagyis vezessenek be rendszerességet a fakitermelésbe és gondoskodjanak az erdők felújításáról, sőt telepítsenek új erdőket. Természetesen a rendszeres erdőgazdálkodást a kameralista gazdaságpolitika legelőször a kincstári, azon belül is a bányák körüli erdőkben kívánta megvalósítani. Már 1780 körül elkezdődtek az erdőállományok térképezési, becslési és állapotleírási munkái. A besztercebányai erdőhivatal területét 1807-ben járta be ismételten egy királyi bizottság, amely az erdőket igen elhanyagolt állapotban találta. Az erdőkön kívül a szervezeti és munkaügyekben is nagy volt a rendezetlenség. Mindezen feladatok megoldását Decrett József vállalta fel, és kezdte el már breznóbányai erdőbíró korában. A századunkig fennmaradt szabályzatai, jegyzőkönyvei, költségelszámolásai és jelentései, feljegyzései alapján tekinthető át az a sokirányú munka, ahogyan Decrett az erdészet fejlesztéséhez hozzáfogott.

A munkásviszonyok rendezésére megszerkesztette a telepes erdőmunkások szolgálati szabályzatát. Részletesen foglalkozott benne a kincstári munkástelepek lakóinak földhasználati, jóságtartási és egyéb járandóságaival. Térképeket készített a mezőgazdasági földekről, és azt igazságosan, a szolgálati idő arányában osztotta fel a munkástelep lakói között. (Száz év múltán, még az 1910-es években is ennek a szabályzatnak megfelelően kapták az illetményföldet a besztercebányai erdőigazgatóság munkásai.) A szabályzatban kimondott jogtalan legeltetések megakadályozásával az erózió okozta kopárosodást, és a vágásterületi égetések megszüntetését, illetve csökkentését érte el.

Ugyancsak az erdőben folyó munkákkal kapcsolatosak azok a szabályzatai is, amelyekben megszabta a fakitermelő és szénégető eljárások módját. Jelentős újítása volt, hogy 1825-ben Stájerországból hozatott erdőmunkásokat, akik a helybelieket a korábbi fejszés döntés helyett a fűrészszel való fadöntésre tanították meg. Oktató jellegű utasításaiban Decrett részletesen meghatározza a fajelölések, erdőbecslések, vágástakarítások stb. időpontját és módját.

A XVIII. században kezdődő alföldi erdőtelepítések után az első hegyvidéki erdőtelepítések és kopárfásítások Decrett József nevéhez fűződnek. Az első kopárfásítási kísérleteket 1809-ben kezdte meg, a nagyarányú mesterséges erdőfelújításokhoz pedig 1812-ben fogott hozzá. 1813-ban csemetekertet létesített, ahol fenyő- és lombfacsemetéket nevelt. Ennek érdekében megszervezte a magellátást és a magpergetést. Elegyes faállományok nevelésére törekedett, a fenyők közé a hárson és a juharon kívül bükköt is elegyített. Bevezette a gyéritést, azaz a középkorú erdő ritkítását, amivel a fák minőségi és mennyiségi javulását kívánta ösztönözni. A fakitermeléseket a természetes újulatra figyelemmel kellett végezni, így szabályzatai szerint a véghasználatot csak télen szabad végezni.

Derett nagy gondot fordított a munkák, így az erdőművelési munkák költségelszámolására is. Különösen érdekelte a mesterséges erdősítések költségének alakulása. Ezzel kapcsolatban ma is érvényes megállapítást tett: „mesterségesen csak ott

újítsuk fel az erdőt, ahol a természet megtagadja a szolgálatot, mert eljárásunk egyébként indokolatlan költségfecsérlés.” A besztercebányai erdőhivatal területén Decrett működése alatt mintegy 7000-8000 kh-on telepítettek erdőt.

Decrett szabályzatai átfogták a gazdálkodás egészét, személyes, a munkáknál való állandó jelenlétével pedig azok kivitelezését segítette. Az erdőgazdálkodás általános fejlesztésére való törekvésében a gyakorlati megfigyelések mellett a tudomány legújabb eredményeinek gyakorlatban való alkalmazására is nagy gondot fordított. Az erdőmunkások ügyeinek rendezésével, az erdészeti számvitel és minden egyéb adminisztráció — működőképés — kiépítésével a besztercebányai erdőhivaltal a kor színvonalát meghaladó szervezettségben adta át utódainak. Decrett József 50 éves erdészeti szolgálatával a hazai erdőgazdálkodás történetébe az első modern gyakorlati erdésztként írta be nevét.

1837-ben, 63 éves korában ment nyugdíjba. 1839-ben négyhónapos tanulmányutat tett az országban, azt követően írt a hideg víz gyógyító hatásáról. Besztercebányán (ma: Banska Bystrica — Csehszlovákia) vett házat, ott élt az 1841. január 18-án bekövetkezett haláláig.

Decrett József életét és erdőgazdasági tevékenységét Kaán Károly a besztercebányai erdőigazgatóság levéltára anyagából 1912-ben tárta fel. Az erdészek így figyeltek fel nagy elődjükre, és állítottak 1914-ben a Sturec-hágó lábánál, Óhegy (ma: Stare Hory — Csehszlovákia) közelében emléktáblát tiszteletére. A besztercebányai erdőigazgatóság székháza elé 1915-ben Decrett-szobrot terveztek, a szobor az államfordulat után készült el, és került Besztercebánya egyik közterére. Sírja ma is felkereshető a város temetőjében, a róla készült hiteles ábrázolás — a család ajándéka — pedig Budapesten, az Országos Erdészeti Egyesület központjában található.

Irodalom:

KAÁN Károly: Decrett József élete és erdőgazdasági tevékenysége 1774-1841. Adatok a magyar erdőgazdaság történetéhez. Bp., 1912.

— —: A Decrett-émlék leleplezése. EL. 1913. 9.sz.

RÓNAY Antal: A Decrett József kamarai erdőmesterről tartott felolvasás és ünnepi beszéd kritikai megvilágításban. ME. 1913. 4. sz.

NYÉKES István: Decrett József (1874-1841) élete és munkássága. Er. 1955. 2. sz.

JANCIKA, A.: Decrett Jozef Matejovic. Brastislava, 1954.

SZABÓ Tibor: Kaán Károly és Decrett József. (Kézirat) EFE Kp. Könyvtár Dok. gyűjt. 29.

DÉGEN ÁRPÁD (1866—1934)

A magyar növénytani és mezőgazdasági tudományok sokoldalú művelője Pozsonyban 1866. március 31-én született. Édesapja a pozsonyi jogi akadémia tanára, országgyűlési képviselő, maga is jeles tudós volt. A jó anyagi körülmények között élő család Dégent kora ifjúságától elmélyült munkára nevelte.

A természet iránti érdeklődése középiskolás korában a pozsonyi Természet-tudományi Egyesületben bontakozott ki. Alig múlt 17 éves, amikor három közleménye jelent meg a pozsonyi flóráról.

A gimnáziumi érettségi után Dégen a budapesti orvosi egyetemen folytatta tanulmányait, de szabad idejében változtatlanul a botanikával foglalkozott. 1883-84 évben a Magas Tátra növényflóráját tanulmányozta. 1886-ban csatlakozott Lojka Hugóhoz, a Természet-tudományi Múzeum Növénytárának vezetőjéhez, akinek társaságában megismerte Bosznia és Hercegovina növényvilágát.

Dégen 1889-ben megszerezte az orvosi diplomát, de ezen a pályán csak rövid ideig dolgozott. Botanikai gyűjtőútjai, a herbáriumok készítése, a növényi meghatározások foglalták el minden idejét. Így hamarosan inkább botanikusként tartották számon a fiatal orvost.

Czakó Kálmán professzor a Vetőmagvizsgáló Állomás vezetőjének elhunytá után alig 30 éves korában bízták meg a budapesti Vetőmagvizsgáló Állomás vezetésével. Tevékenysége ezt követően — bár szorosan egymáshoz kapcsolódva és egymást kiegészítve — két irányban haladt tovább. A Vetőmagvizsgáló Állomás megszervezése, vezetése a tudomány gyakorlati alkalmazását, míg botanikai kutatása az elméleti munka magas színvonalát igényelte a fiatal vezetőtől.

Dégen Árpád — önmagának rendkívül magas mércét állítva — maradéktalanul

eleget tett mindkét feladatának. A Vetőmagvizsgáló Intézet igazgatójaként tevékenysége elsősorban a magyar vetőmag megbízhatóságára, a vetőmagismeret terjesztésére, a fűmagtermelés és - értékesítés a legelő- és rétgazdálkodás fejlesztésére irányult. Ennek érdekében szervezte újjá a Vetőmagvizsgáló Állomást, amely 1901-ben a Soroksári útról a korszerűbb műszerekkel felszerelt Kis-Rókus utcai új épületben rövidesen a mezőgazdasági és botanikai tudományok központjává fejlődött.

Dégen korán felismerte, hogy a hazai növénytermesztés fejlesztéséhez nélkülözhetetlen vetőmag előállítására akkor lesz zavartalan, ha a kiskisgazdák védelmét és a kereskedők érdekeit sikerül alárendelni az ország érdekeinek.

Ebből a meggondolásból működött közre „A mezőgazdasági termények, termékek és cikkek hamisításának tilalmáról” szóló 1895. XLVI. törvénycikk kidolgozásában, amelynek egyes vonatkozásai ma is változatlanul érvényesek. 1889-ben ugyancsak részt vett a vetőmagvak értékmérő tulajdonságainak vizsgálatára vonatkozó szabályzat kimunkálásában. Neki köszönhető ugyancsak, hogy 1903-ban érvénybe lépett a jó minőségű vetőmag forgalmazásának érdekében általa kidolgozott állami fémzárolási szabályzat, amelynek végrehajtási utasításait később változtatás nélkül több országban átvették és alkalmazták. Dégen a vetőmagvizsgálatra vonatkozó szabályok szigorú betartásával garantálta a fémzárolt vetőmagvak kifogástalan minőségét. Ezzel egyidejűleg eredményesen foglalkozott piacutató-sukkal, megszervezte a vetőmagexportot. Közreműködésével számos norvég, svéd, dán termelő Magyarországról szerezte be a lucerna és a konyhakerti növények vetőmagvait.

Szakmai ráhatásával elérte, hogy a vetőmagvak vizsgálati módszerét a szomszédos országokban is egységes szempontok szerint dolgozzák ki. Javaslatára Hamburgban 1905-ben megalakult a Vetőmagvizsgálók Nemzetközi Szervezete, amelynek működéséhez számos vizsgálati módszert dolgozott ki. A Vetőmagvizsgálók Nemzetközi Szervezetének kongresszusa 1921-ben Koppenhágában pedig elfogadta az általa kidolgozott egységes nemzetközi vetőmagvizsgálati szabályzatot. Dégent 1924-ben a szervezet londoni (cambridge-i) kongresszusán a vetőmag-kereskedéssel foglalkozó állandó bizottság elnökévé választották.

A széles látókörű intézetvezető minden alkalmat megragadott a magyar vetőmag nemzetközi hírnevének gyarapításáért, de hasonló szívóssággal törekedett azok minőségének megóvására is. Ennek érdekében szorgalmazta a magtisztításnál összegyűjtött rostaaljak megsemmisítését, hogy a közöttük előforduló — hazai termesztésre utaló — gyommagvakat ne lehessen a külföldről származó vetőmagvak hamisítására felhasználni. Tangl Ferenc — az Állatélettani és Takarmányozási Állomás megalapítójának — közreműködésével ugyanakkor bebizonyította, hogy azok fehérjében gazdag állati takarmányok, de csak összezúzva etethetők, mert anélkül csírázóképeségüket megtartva jutnak vissza a talajba.

A Vetőmagvizsgáló Állomás irányításával készült el a hazai növényflórát illusztr-

ráló „Magyar fűfélék” gyűjteménye. A 450 lapos herbáriumából 50 példány készült. Ezt követően adták ki a „Magyar sásfélék” 280 lapból álló gyűjteményét is. A két értékes sorozatból egy-egy példányt a Mezőgazdasági Múzeum kapott meg. A Vetőmagvizsgáló Állomás elkészítette még a Magyarországon található gyommagvak gyűjteményét és külön gyűjteményt adtak ki a magyar búza gyomnövényeiről.

Dégen a hazai állattenyésztés fejlesztéséhez nélkülözhetetlen takarmányellátás kérdésével foglalkozva már a századfordulón a havasi legelők és rétek, három évtizeddel később az Alföld szikes, gyakran vízjárta talajainak és növényállományának javítását szorgalmazta. Meggyőződése volt, hogy a gyeppjavítás érdekében a jó minőségű és nagyhozamú vadon termő legelő és réti növényeket kell elszaporítani.

Ennek érdekében irányítója volt az 1930-as években kibontakozó „zöldmező mozgalom”-nak. Foglalkozott a magyar lucernavetőmag kérdésével is. Kutatta és tanulmányaiban feltárta e fontos takarmánynövényünk vetőmagjának leromlását előidéző okokat s megjelölte a javítás lehetséges módozatait.

Amíg Dégen a Vetőmagvizsgáló Állomás vezetőjeként a jó minőségű vetőmag előállításáért és elszaporításáért fáradozott, szabad idejében változatlan szenvedéllyel a botanikai gyűjtés és kutatás rabja volt. Elsősorban a virágos növényekkel foglalkozott, de feldolgozásaiban a moháig minden megtalálható volt. Magyarország vidékein kívül bejárva a szomszédos és a távolabbi országokat, következetesen gyarapította növénygyűjteményét, mígnem a Közel-Kelet és Elő-Ázsia egyik legnagyobb flóraismerőjévé vált. Botanikai munkássága a Balkán-hegység növényvilágának feldolgozásában volt különösen jelentős. A mintegy 100 km hosszúságban elnyúló Velebit hegyláncon általa gyűjtött növények négy kötetben 2116 oldalt tölthettek meg. Külön érdeme, hogy hallatlan nagy gyűjtőmunkája mellett kutatómunkája eredményeit több mint száz cikkben közölte.

Sajnálatos, hogy a Velebit hegység növényvilágát feltáró összefoglaló munkájának nyomdai kiadását már nem vehette kézbe. Váratlan halála miatt munkatársa, Lengyel Géza fejezte be az alkotást, amelyet a család anyagi támogatásával a Magyar Tudományos Akadémia 1936—38 között jelentetett meg. E német nyelven kiadott munkáját ma is a botanikai kutatások legértékesebbjeként tartják számon.

Dégen Árpád vásárlásokkal is gyarapította herbáriumát. Közel 300 000 lapot mondhatott magáénak, amelyet Európa leggazdagabb magángyűjteményeként tartottak számon. Páratlan gyűjteményét végül a Magyar Nemzeti Múzeumnak ajándékozta. Rendkívül gazdag volt szakmai könyvtára is. Összegyűjtötte, beszerezte az európai flórára vonatkozó valamennyi irodalmi alkotást. Saját költségén 1902-ben „Magyar Botanikai Lapok” címmel folyóiratot indított, amely 1902—1934 között 33 évfolyamban jelent meg.

Dégen Árpád kiváló intézetvezető, Európa-hírű tudós volt. Lengyel Géza összeállítása szerint a hazai szaklapokban mintegy 1039 tanulmánya, beszámolója jelent meg. Számos cikkét a külföldi lapok is leközlözték.

A vetőmagvizsgálattal kapcsolatos eredményeiért és a botanikai tudomány gazdagításáért több elismerést kapott. 1897-ben a Pázmány Péter Tudományegyetem magántanárává habilitálta. 1915-ben megbízták a Központi Szőlészeti Kísérleti Állomás és Ampelológiai Intézet vezetésével. A Magyar Tudományos Akadémia 1918-ban levelező tagjává, 1928-ban rendes tagjává választotta. 1924-ben tiszteletbeli tagja lett a cambridge-i National Institute of Agriculture-nak. 1925—1929-ig a Természettudományi Társulat növénytani szakosztályában az elnöki tisztelet, ezt követően a tiszteletbeli elnöki tisztelet látta el. 1927-ben a magyar botanikai tudomány terén kifejtett munkásságáért megkapta az egyetemi nyilvános rendes tanári címet.

Határainkon túl tiszteletbeli tagjává választotta a genfi Botanikai, a finn Erdészettudományi Társaság, a londoni International Faculty of Sciences. Több külföldi társaság beválasztotta levelező tagjai közé.

Nagyságát, hallatlan szakmai elismerését bizonyítja, hogy nevééről közel ötven növényt neveztek el. 68 éves korában, 1934. március 30-án váratlanul hunyt el Budapesten. A botanikai tudomány nemzetközileg elismert tudósáról születésének 100. évfordulóján tiszteletére az Országos Vetőmag Felügyelőség és a Magyar Biológiai Társaság botanikai szakosztálya kiállítással egybekötött emlékülést szervezett.

Főbb munkái:

Az átokhínár (*Elodea canadensis*) hazánkban. (Levél Staub Mórchoz.) TK. 1884. Bemerkungen über einige orientalische Pflanzenarten I. *Arenaria rotundifolia* und *A. transsilvanica*. ÖBZ. 1891. (A cikksorozat 111 közleményében részben új növényfajták, részben szisztematikai kérdések boncolását tartalmazza.)

A m. k. áll. vetőmagvizsgáló állomások. Bp., 1907. 23 lap.

Magyar Sásfélék, Szittyófélék, Gyékényfélék és Békabuzogányfélék Gyűjteménye — Cyperaceae, Juncaceae, Typhaceae et Sparganiaceae Hungaricae. I—V. Bp., 1914—1928.

Flora velebetica . . . I—III. Bp., 1936—38.

Irodalom:

— —: Dégen Árpád dr. három évtizedes munkássága. KK. 1925.

GRENCZER Béla: dr. Felsőhegyi Dégen Árpád emlékezete. KK. 1934.

— —: A Nemzeti Múzeum örökölte Európa legnagyobb növénygyűjteményét. BH. 1934. dec. 2.

JÁVORKA Sándor: Dégen Árpád emlékezete. TK. 1935.

LENGYEL Géza: Dégen Árpád emlékezete. BK. 1936.

ROSTA Károly: Dégen Árpád munkássága a hazai és a nemzetközi vetőmagvizsgálat fejlesztésében. OVfÉ. 1966.

KÁRPÁTI Zoltán: Dégen Árpád mint flórakutató és szisztematikus. OVfÉ. 1966.

PAIKERT Alajos: Dégen Árpád. (Kézirat) MMgMA. I. Személyi emléanyaggyűjtemény.

DEININGER IMRE (1844—1918)

Deininger Imre József 1844. május 7-én Esztergomban született, itt végezte iskoláit is. Tudatosan készült a jövőre: gyakornokként dolgozott az esztergomi érseki uradalomban, hiszen ebben az időben a felvételi egyik követelménye volt a magasabb fokú agrártanulmányoknál, hogy a jelentkező gyakorlati mezőgazdasági alapképzettséggel is rendelkezzen.

A fiatal Deininger 1865-ben kezdte meg a magyaróvári „Gazdasági Felsőbb Tanintézet”-ben tanulmányait, elsősorban a gazdasági növények, a növénytermesztés érdekelte. 1867-ben — oklevelének megszerzése után — visszatért az érseki uradalomba, de csak rövid ideig tartózkodott ott. 1868-ban alapították Debrecenben a „Felsőbb Gazdasági Tanintézet”-et. Az első alkalmazottak között találjuk Deiningert is, aki

kezdetben a tanintézethez kapcsolt földműves iskola igazgatója lett. A földműves iskola a gazdasági tanintézet szerves része volt, s az igazgató — vagyis Deininger — látta el a tangazdaság intézői feladatait is.

1871-ben kapta meg végleges tanintézeti tanári kinevezését. A gazdasági növénytan (növénybonc- és élettan), a talajismeret és az általános növénytermelés, valamint a részleges növénytermelés és rétművelés tantárgyakat tanította, sőt átmenetileg az ásványtant is oktatta. Többi tanártársához hasonlóan részt vett a néptanítók továbbképzésében, a nyári, illetve a téli iskolai szünet idején. Ez fontos feladat volt, hiszen a falusi tanítók foglalkoztak — mintegy az elemi iskolai oktatás kiegészítéseként — az alapvető mezőgazdasági ismeretek terjesztésével is.

Deininger érdeme az is, hogy a tanintézethez kapcsolódó botanikus kertet létrehozta, ahol növénynemesítési kísérleteket is folytatott.

1872-ben hivatalos tanulmányútra küldték ki Németországba, ahol felfigyelt a

vetőmagvizsgálat fontosságára, és hazatérve ennek hazai bevezetésére tett javaslatokat.

1874-ben átszervezték a hazai mezőgazdasági szakoktatást. A felsőfokot az akadémiai rangra emelt magyaróvári tanintézet jelentette. Ide vonták össze az ország legkiválóbb gazdasági tanárait. Mindenképpen Deininger eddigi tevékenységének elismerésüül kell felfognunk azt a tényt, hogy még az átszervezés esztendejében Magyaróvárra helyezték át. A volt óvári diák tehát visszatért, s az akadémián a növénytant és a növénytermelést tanította.

A XIX. század utolsó évtizedei a magyarországi szőlő- és bortermelés legtragikusabb időszakát jelentették. Oka a Nyugat-Európából behurcolt, szőlőn élősködő gyökértetű, a filoxéra volt, mely óriási károkat okozott. Deininger 1874-ben hivatalos megbízásból Ausztriában tanulmányozta a veszedelmes kártevőt, s az ellene való védekezést. Erre sajnos egy esztendő múlva már itthon is lehetősége nyílt. Magyarországon először 1875-ben a délvideki Pancsován fedezték fel a filoxériát, a vizsgálat irányítására a földművelésügyi tárca Deininger Imrét küldte ki, aki jelentős nagyságú terület fertőzöttségét állapította meg, s vizsgálatainak eredményeit a korabeli szaklapokban is nyilvánosságra hozta. A filoxéra terjedésének megakadályozására több javaslat is született. Deininger a radikális megoldás híve volt: a fertőzött szőlők teljes irányítását tartotta egyedül eredményes megoldásnak, ezt azonban szőlőtulajdonosok ellenállása és pénzügyi nehézségek miatt nem sikerült megvalósítani. De a védekezési munkában Deininger továbbra is tevékenyen részt vett. Számos kiváló tudóstársával együtt tagja volt az Országos Filoxéra Bizottságnak, mely szakmai szempontból összefogta és tanácsaival, javaslataival segítette a kártevő elleni országos tevékenységet.

Ebben az időben kezdett alaposabban foglalkozni prehisztorikus növény- és magleletekkel. A magvizsgálatok már korábban is érdeklődésének középpontjában állottak. Az 1870-es években bekapcsolódott a különböző régészeti ásatások során napvilágra került leletek között talált növényi magvak vizsgálatába. A Tolna megyei Lengyel község határában a bronzkori, kora vaskori anyagból 29 fajt, többek között árpat, búzát, kölest, lóbabot, lent, lencsét és zabot határozott meg. Az Aggtelek-Baradla barlangban talált, korai vaskorból származó leletben 10 kultúrnövényt (többek között: búza, köles, bükköny, lóbab, lencse és borsó) és 14 gyomnövényt mutatott ki. A lehető legnagyobb részletességgel vizsgálta a két lelőhely anyagát és azokat a korabeli szaklapokban és a keszthelyi tanintézet évkönyvében nyilvánosságra is hozta. Foglalkozott ezeken kívül a felsődobszai, a tószegi és a torna-szádelővölgyi leletek anyagával is. Bár eredményeit a legújabb kutatások helyenként módosították, pontosították, érdemei elvülhetetlenek az archeobotanika (régészeti növénytan) terén.

Talán még jelentősebbek Deininger érdemei a magyaróvári Vetőmagvizsgáló és Növényélettani Kísérleti Állomás létrehozásában. Deininger a vetőmagvak körüli rendezetlen állapotot kívánta felszámolni. A vetőmagvak tisztítása nem volt meg-

felelő, baj volt a csírázóképeségükkel, s a sok azonosnak tűnő mag megkülönböztetésére a felhasználóknak nem volt lehetőségük. A kevert, selejtes minőségű vetőmag természetesen alacsony hozamokhoz vezetett. Deininger korábbi javaslatai, cikkei a különböző szaklapokban nagymértékben hozzájárultak ahhoz, hogy a Földművelés-, Ipar és Kereskedelemügyi Minisztérium javaslatot kért a magyaróvári akadémiától és a tanintézetektől a vetőmagvizsgáló állomások felállítása ügyében. Az óvári felterjesztés — melyet Deininger állított össze — a vetőmagismeretnek és vetőmagvizsgálatnak a helyi akadémián történő vizsgálatát azért tartotta fontosnak, mert így a hallgatók alaposabb tudást szerezve, a gyakorlatban mint képzett szakemberek tevékenykedhetnek.

A javaslat kapcsán elkészítette a leendő állomás alapszabály-tervezetét is. Ebben kifejtette, hogy az állomás létrehozásával a vetőmag-kereskedelmet kívánják ellenőrizni. Részletesen kidolgozta a magvizsgálat szempontjait, kitért a beküldendő vetőmagminta mennyiségére és végül a vizsgálat díjtételeit állította össze. A minisztérium elfogadta a meggyőző érveket, s 1878-ban Magyaróváron létrehozták az országban elsőnek a vetőmagvizsgáló állomást, vezetőjévé pedig Deininger nevezték ki.

1884-ben a magyaróvári akadémia igazgatójává Balás Árpádot, a keszthelyi tanintézet igazgatóját nevezték ki. Balás helyére viszont Deininger került. Ereje teljében — 40 évesen — vette át a keszthelyi agrároktatás irányítását. Az igazgatói teendőkön túl tanított is, de nem növénytermesztést, hiszen annak olyan kitűnő előadója volt, mint Hensch Árpád. Deininger emberi nagyságát mutatja, hogy nem használta ki az igazgatói pozícióból adódó lehetőségeket, s hogy a tanrendet ne kelljen megváltoztatni, kedvenc tárgyai helyett inkább átvette Balás Árpád tantárgyait: a mezőgazdasági berendezést, gazdasági üzlettant, valamint a kezelés- és becslést.

Röviddel azután, hogy Deininger az igazgatói széket elfoglalta, a helyi intézet 20 éves fennállása alkalmából egy kiadványt állított össze, mely a szokásos évkönyvi közléseken (különböző szabályzatok és rendelkezések, tanárok és hallgatók névjegyzéke stb.) túlmenően húsz évre visszamenően ismertette az intézetben tanított, vagy akkor is oktató tanárok életét és munkásságát. Kitért a tanintézethez kapcsolt különböző részlegek tevékenységének ismertetésére is. Legnagyobb érdeme azonban a kiadványnak, hogy hazánkban először foglalta össze — szerényen vázlatnak nevezte — a nagy hírű Georgikon történetét. Nagy kár, hogy mindössze három és fél hónap állt rendelkezésére az addig zárt Festetics-levéltár anyagában való kutatásra. Nyilván a nagy sietség az oka, hogy néhány megállapítását azóta módosították az újabbnak kutatások, de ez érdemeit nem csökkenti. Részletesen ismerteti a Georgikon egyes fakultásait, az ott folyó oktatást, az oktatás segédeszközait, felsorolja a Georgikon összes hallgatóit és bő teret szentel a tanárok életének és munkásságának bemutatására. A keszthelyi agrároktatás múltjának

feldolgozói számtalanszor hivatkoznak Deininger ezen munkájára, mint jelentős forrásra.

Mint a keszthelyi tanintézet évkönyvének szerkesztője, a tanári testület tudományos munkájáról is hírt kívánt adni. Tanártársai tollából kisebb tudományos közleményeket is megjelentetett az egyes évkönyvekben. A szerzők között szerepelt — többek között — Csanády Gusztáv, Hensch Árpád, Lovassy Sándor, Schandl János, Soós Mihály.

Deininger figyelme nem korlátozódott a tanintézetre. Felfigyelt a Balatont fenyegető hínárveszélyre, s a keszthelyi tanácsosok előtt 1890-ben tanulmányának beillő előadásban foglalkozott a kérdéssel. Önkéntelenül is felmerült a kérdés, ha Deininger figyelemfelhívását komolyan veszik, vajon bekövetkezett volna napjaink szomorú valósága, a Balaton biológiai egyensúlyának felbomlása?

Deininger 1892-ben elbúcsúzott Keszthelytől. A miniszteriumtól újabb felelősségteljes megbízatást kapott: a gödöllői koronauradalom jószágigazgatója lett. Most vette csak igazán hasznát korábbi külföldi tanulmányútjainak. Az 1870-es, 80-as években járt Németországban, Svájcban, Belgiumban, Hollandiában, Angliában és a skandináv államokban. Tapasztalatait akkor publikálta, Gödöllőn pedig igyekezett azokat a gyakorlatban megvalósítani.

Keszthelyen nem felejtették el, örültek sikereinek, a tanintézet „tanári és tisztii személyzete” díszes emléklapot küldött részére ebből az alkalomból.

1899-ben a Földművelődésügyi Minisztériumba került, és az állami ménesbirtokok és uradalmak osztályának helyettes vezetője lett 1914-ben történt nyugdíjazásáig. Tevékenységének egyfajta elismerése volt, hogy 1894-ben „királyi tanácsos”, 1906-ban „udvari tanácsos” címet kapott. A hivatali adminisztráció erősen lekötötte, magvizsgálatokkal már nem tudott foglalkozni. Két írása azonban — mindkettő 1911-ben jelent meg — jelzi, hogy továbbra is erősen érdeklődött a magyar mezőgazdaság kérdései iránt. „A ménesbirtokok, a gödöllői koronauradalom és a palánkai csikótelep jövedelmezősége az 1896—1908 években”, valamint „A magyar mezőgazdaság bajai és javaslatok ezek orvoslására” című publikációi a gyakorlati szakember tapasztalatait tükrözik. Különösen utóbbi írása figyelemre méltó. Éles szemmel vette észre az évszázadokon keresztül folytatott külterjes gazdálkodás minden hátrányát, s keserűen írta, hogy a belterjesség, a haladás „főleg a külföldiek kezén levő földeken, gyári gazdaságokban, állami birtokon, egyes tőkeerős bérlők és vállalkozók kezén levő birtokokon” tapasztalható. Ritkaságszámba menő kivételtől eltekintve nincs előrelépés a nagybirtokokon. Rámutatott arra, hogy a belterjes mezőgazdaság kialakulásának legfőbb akadály a tőkenélküli nagybirtok, amely a felszerelések, gépek, megfelelő állatállomány hiánya miatt csak földet zsaroló gazdálkodást folytatott. A kisbirtokos is évszázados hagyományok szerint használta földjét, abból a délábos elképzelésből kiindulva, hogy „minden magyar ember született gazda”.

Deininger a gondok megoldására több módot ajánlott. A nagybirtokokon álla-

milag jóváhagyott üzemtervek alapján lehetne gazdálkodni. A haszonbérleti szerződéseket úgy kellene megkötni, hogy ne a mindenáron való bérbeadás, és a bérlő által rövid idő alatt elérhető maximális haszon legyen a mozgatórugó. A gazdasági szakképzést szélesebb körűvé lehetne tenni. Nagyon fontosnak tartotta az öntözőses gazdálkodás elterjesztését. Deininger rámutatott a magyar mezőgazdaság égető gondjaira. Jól látta, hogy az egyházi birtokok is kerékkötői az előbbrelépésnek. Természetesen nem az egyházi földek szekularizációját követelte, hanem azt, hogy állami ellenőrzéssel hosszú lejáratú kis- és középbérleteket hozzanak létre, megfelelő javadalmat biztosítva az egyházaknak is. Sommásan és nagyon találóan így javasolta a megoldást a magyar mezőgazdaság problémáira: „Szakítsunk az egyoldalú gabonatermeléssel, tegyük belterjessé mezőgazdaságunkat, teremtsünk mezőgazdasági ipart, foglalkoztassunk több munkást és adjunk nekik keresetet egész éven át . . .”

1914-ben történt nyugdíjazása után visszavonultan élt. 1918. december 31-én halt meg Budapesten. Egész élete olyan volt, hogy bátran választhatta azt a felhívásnak szánt mottót, amit „A magyar mezőgazdaság bajai”-ban írt: „Többet dolgozzunk.”

Főbb munkái:

A Keszthelyi Gazdasági Tanintézet (1865—1885) Évkönyve az itt felállított Georgikon (1797—1848) rövid történeti vázlatával. (Szerk.) Keszthely, 1885. 231 lap. Adatok kultúrnövényeink történetéhez. A Lengyel-i őskori telep növénymaradványai. Nagy-Kanizsa, 1892. 31 lap.

A ménesbirtokok, a gödöllői koronauradalom és a palánkai csikótelep jövedelmezősége az 1896—1908. években. Bp., 1911. 59 lap.

A magyar mezőgazdaság bajai és javaslatok ezeknek orvoslására. Bp., 1911. 43 lap.

Irodalom:

P. HARTYÁNYI Borbála—NOVÁKI Gyula—PATAY Árpád: Növényi mag- és termésleletek Magyarországon az újkortól a XVIII. századig. (In: MMgMK 1967—1968. Szerk. Matolcsi János) Bp., 1968.

FÜZES Miklós: Deininger Imre élete és munkássága. (In: Georgikon 175. Szerk. Sági Károly) Bp., 1972.

VARGA János: A magyar vetőmagvizsgálat kialakulása. (Előadás az első magyar Vetőmagvizsgáló Állomás alapításának 100. évfordulójára rendezett emlékülésen. Mosonmagyaróvár, 1978. október 11.)

DEMETER FERENC (1876—1949)

Kiskundorozsmán született 1876. október 29-én. Kertészeti szaktanulmányait Újszegeden kezdte Horváth Mihálynál. Ezt követően különböző neves cégeknél fejlesztette, bővítette tudását. Járt Nagyváradon, Miskolcon és Budapesten is. A fővárosban — Blaschek alkertész irányításával — tevékenyen részt vett a millennium alkalmából létesített Népliget kiépítésében. A budapesti tanulmányút után a kolozsvári Moldován kertészethez szegődött, majd hazatérve Kiskundorozsmára, két és fél évig a Jerney-féle uradalmi kertészetet vezette.

A századfordulón, 1900-ban Újszegeden faiskolát létesített. Három évig felesben dolgozott, majd telephelyét a szőregi országút mellé helyezve előbb albérlőként dolgozott, majd kitartó, szívós és hozzáértő munkája nyomán teljesen független faiskola-tulajdonos lett.

Kezdetben rózsával, virággal kertészkedett, később zöldségtermesztéssel és — egyre nagyobb mértékben — gyümölcsoltványok és díszfák előállításával foglalkozott.

Demeter Ferenc a híres szegedi faiskolások alapító nemzedékéhez tartozott. E nemzedék tagjairól azt jegyezték fel, hogy főbb tulajdonságaik az életrevalóság, az élnitudás, dolgosság és szívósság . . . Demeter Ferenc élete is példa erre. A háború kertészetét teljesen tönkretette, azonban volt ereje újrakezdeni. Szakértelmét, kitartását és ügyességét dicséri, hogy az első világháborút, majd Trianont követő nehéz politikai és gazdasági helyzetben is talpra állt, sőt a háború előtti 8 holdas kertészetét 25 holdas faiskolává fejlesztette. Jelentős mennyiségű árut szállított az ország minden részébe, sőt külföldre is.

Kertészeti kiállításokon több díjat nyert. A háborút követően már 1922-ben állami bronzérmert nyert az Országos Magyar Kertészeti Egyesület kiállításán.

Kilenc gyermeket nevelt fel. A hat fiú (Ferenc, József, Károly, Béla, Sándor, János) mind apja foglalkozását követte. A szülői faiskolában megtanulva a szakmát előbb közösen dolgoztak, majd édesapjuk 1949. május 18-án Szegeden bekövetkezett halála után külön-külön létesítettek faiskolát. Önállóan működtek mindaddig, amíg a 16 053 számú 1950. V. 17. FM rendelet be nem vonta a kereskedelmi faiskolák engedélyét.

Irodalom.

BETNÁR Béla: A magyar kertészet és külföldi kapcsolatai. Bp.—Dresden, 1927.
SZALÓKY István: A szegedi faiskolák története. Bp., 1955.

DERCSÉNYI (WEISS) JÁNOS (1755—1837)

1755. május 16-án (más adat szerint november 16-án) született Szepesszombaton (Szepes m. ma: Spisskà Sobota-Csehszlovákia) ősi családi neve Fehér, illetve Weiss. 1792-ben a Bereg megyei Dercsényben királyi adományként birtokhoz jutott. Ettől kezdve családi nevét Dercsényire változtatta. Édesapja Weiss János evangélikus lelkész, aki 1687. szeptember 27-én nemesi oklevelet nyert.

Dercsényi János iskoláit Lőcsén és Pozsonyban végezte. A természettudományok érdekelték, elsősorban az orvostudomány és az ásványtan. Orvosnak készült, tanulmányait ezért Bécsben folytatta, ahol 1780-ban orvosi oklevelet szerzett. Ezután Zemplén megye szolgálatába állt. A hamar nevéssé vált orvost, természettudóst már 1782-ben Zemplén megye főorvosává választották. Ebben a tisztségében 1803-ig működött. Gyógyító tudásáért, emberségéért egyaránt becsülték, tisztelték. 1785-ben feleségül vette Kazinczy Júliát, Kazinczy Ferenc nővérét.

Orvosi hivatása mellett szenvedélyesen foglalkozott az ásványok világával. Kapcsolatban állt külföldi, híres mineralógusokkal, akik hivatalból vagy egyéni érdeklődésből személyesen is felkeresték őt, hogy tudásukat, tapasztalataikat kicserélhessék. Ásványtani vizsgálatairól, következtetéseiről, különösen a Kárpátok ásványairól több cikket írt különböző német és osztrák folyóiratokba.

Az 1790-es évek végén a Bereg megyei birtoka közelébe, Munkácsra költözött, hogy e vidék ásványait tanulmányozza. Engedélyt kért a bányahatóságoktól arany- és timsókutatásra a Bereg megyei hegyekben. Rövidesen tekintélyes timsótelepet fedezett fel Munkács környékén. Dercsényi János a Munkács és Szt. Miklósi uradalom birtokosával, Schönborg gróffal társult. 1798-ban szabadalmat nyert timsóbányászatra és-gyártásra. A timsógyár 1800 után már működött, mely mindkét családnak nagy jövedelmet, a környék lakosságának kenyérkeresetet biztosított. E vállalkozás általában az egész vidék hasznára vált. 1803-tól — a timsógyártás mellett — végleg az uradalom szolgálatába állt. „Technológikus és mineralógus asszesszor” címmel az uradalomhoz tartozó ipari létesítmények (pl. vashámorok) tevékenységét irányította, ellenőrizte. 1809-ben őt nevezték ki az uradalom prefektusának. E fontos, felelősségteljes tisztségétől 1812-ben megvált. Ekkor „nyugdíjba ment” és vagyonos magánemberként különböző természettudományi kérdésekkel foglalkozott. 1814-ben királyi tanácsosi címet nyert.

A természettudóst Tokaj-Hegyalja geológiája, szőlőtermelése és borászata is rendkívül érdekelte. Behatóan tanulmányozta a vidék vulkáni kúpjainak kőzetösszetételét, talaját, ásványi anyagait és ezek hatását a szőlőtermelésre, de főleg a

bor minőségére. A Tokaj-hegyaljai szőlőterméssel és borászattal kapcsolatos megfigyeléseit és következtetéseit német nyelven, 1796-ban Bécsben adták ki „Ueber Tokai's Weinbau dessen Fexung und Gährung, mit geognostischen Beylagen” címmel. E művét Őri Fülöp Gábor (Ö. F. G. P. P. jegyek alatt) magyarra fordította. A könyv „A tokaji bornak természetéről, szűréséről és forrásáról” címmel Kassán 1799-ben került kiadásra. A fordítás hű mása az eredeti német kiadványnak.

A könyv 9 fejezetre tagolódik, ehhez kapcsolódik a „Geognostica avagy Föld természeti tulajdonságait kimagyarázó Toldalék” is. Előszavában a közérthetőség kedvéért megmagyarázza azokat a kifejezéseket, melyeket a kémiából a „Választás Tudományából” átvett, azért, hogy mindenki megismerhesse azt a kémiai folyamatot, ami a szőlőtől a kiforrt borig végbemegy.

Az 1. fejezetben a bortermelő európai államok borkészítési eljárásait, a hamisítások, „pancsolások” által előállított borok minőségét ismerteti egybevetve a Tokaj-hegyaljai borokkal, melyeknél nincsen szükség semmiféle mesterkedésre. „Mily boldogok vagyunk mi Magyarok és kivált a' Tokaji Hegy körül lakók, kik mind ezeket a' mesterségeket, még tsak neveikről sem esmérjük, annyivalis inkább, nem gyakorollyuk, és mégis a' minden Boroknak királyasszonyával, a' Tokaji nektárral birunk”. . . Esszenciánk . . . aszszúszőlőboraink és másolásaink . . . de még az ordinarium boraink is jó esztendőben édesek, erősek, olajosak és fűszerszámosak!” A 2. fejezetben a legfontosabb hegyaljai szőlőfajtákat ismerteti, a legjellemzőbb morfológiai bélyegeket, érési idejük és a bogyók beltartalmi értékei alapján.

A 3. fejezetben — ez a leglényegesebb része a könyveknek — az 1783—1795-ig terjedő időszakra vonatkozó észrevételeit, tapasztalatait írja le a szerző. Megfigyelte a nyári és őszi időjárást és ennek következményeként az érés menetét, a must minőségét, annak forrását és a kiforrt bor minőségét (szín, íz, aroma, olajosság stb). Megállapította, hogy a Tokaj-hegyaljai must, illetve bor minősége több tényezőtől függ: az időjárástól, a szőlőtáblák helyétől, a must szűrésétől, forrásától és a bortároló pincétől. Esős, hűvös évben jobban nő a szőlő, de rosszabb minőségű bor terem. „A szőlő sok fája kevés és rossz bort szokott hozni” (hegyaljai szólásmondásként idézi). A hegy magasabb, köves, sovány talajú szőlőiben esős évben sokkal jobb lesz a bor minősége, mint a trágyázott, lapályosabb területeken. A fiatal tőkék bár sok szőlőt teremnek, silányabb borokat adnak.

A 4. részben a növények és a bor elemeit ismerteti a külföldi tudósok (Chaptal, Lavoisier, Priestley stb.) kísérletei és eredményei alapján. Az 5., 6. fejezetben a bor forrását írja le és gyakori tanácsokat ad a borkezelésre. A gyakori töltögetést nem ajánlja, mert az többszöri utóforrást eredményezhet. A hordókat soha nem szabad teljesen feltölteni, 1/10 részét üresen kell hagyni, hogy a levegő a „kövér bornak” seprőjét a hordó fenekére hajtja”. Azt a mustot, amelyik gyengébb minőségű bort ad (vékony másolás, ordinarium), okosabb a régiek példája szerint kint a szabadban forrni hagyni. A lassúbb forrás erősebb bort eredményez. Viszont a pincében

erjedjenek, illetve forrjanak — a gyors tisztulás érdekében — a savanyú, rothadt szőlőből szűrt borok. A 8. és 9. fejezetben összefoglalja az előzőkben elmondottakat. Külön felhívja a figyelmet a tokaji bornak — mint orvosságnak — fontos szerepét a gyógyászatban. Abban a reményben fejezi be tanulmányát, hogy a hazai, de főleg a tokaji borokból a jó borkelés eredményeként sokféle, jó minőségű borok és „borból készíthető más szükséges dolgok” jutnak majd Európába és a többi földrészre, mint amilyenek a francia, spanyol, portugál és olasz termékek.

Dercsényi János mindazt, amit a Tokaj-hegylajai szőlőtermelésről és borászatról tapasztalt, látott vagy hallott, összegyűjtötte és könyvében közzétette. A korabeli természettudományos alapossággal megírt mű a gyakorlati oktatást szolgálja. Megállapításainak egy része, javaslatai még ma is helytállóak. Az utódok hű képet kapnak a 18. századi tokaji borok készítéséről, ennek gondjairól, a problémák megoldásának lehetőségeiről. Művének jelentőségét külön növeli az a tény, hogy abban a korban írta, amikor a tokaji bor nemzetközi híre, értéke már erősen alászállt, a lengyelországi és az oroszországi borexport feltartóztathatatlanul csökkent, a hegyaljai borkereskedelem idegen (görög, rác, örmény, zsidó) kereskedők kezébe került és miattuk a borhamisítás már országos problémává vált. Munkája a külföldiek számára is meggyőző erejű bizonyíték arra, hogy a tokaji bor a természetes alapanyagoktól olyan kiváló, hogy méltán nagyhírű. Népszerűsítésének kitűnő eszköze ez a könyv, amely az első szakirodalmi munkák közé tartozik.

Másik tanulmánya „A Magyar Országai Boroknak a’ külföldiekkel való egybe hasonlítása” a „Tudományos Gyűjtemény”-ben jelent meg 1825-ben.

Tanulmányában a különböző országok borait, esetenként a szőlőtermelésük módját is ismerteti, majd a magyar borkereskedelmet vázolja. A nagyon leszűkülő borexporton — véleménye szerint — vámmentes árucserével lehetne segíteni és a zsidó kereskedőknek a borkereskedéstől való eltiltásával. A borászat melléktermékeinek hasznosítását szorgalmazta. Felsorolja az égett bor, ecet, szőlő- és mustsűrítmény, a Krispán (Grünspán), az ólom plajbász és a hamuzsír hasznát, előállításuk módszerét. Magyarországon a borból csak ecet készült. Megítélése szerint borpárlat készítésével hasznosulhatnának a szabolcsi és más vármegyék gyenge minőségű borai. Tokajban a törköly hasznosítására a külföldi eljárás mintájára „Krispán Fabrikát” hozott létre, (rézrozsda, mely rézből és törkölyből készült, gyapjűfestésre használták) melyben kiváló minőségű grünspánt gyártott. Létesítményét a francia háború alatt beállt rézhiány miatt, megszüntette. Termékével Európa északi államait látta volna el. „Most a franciáké a haszon” írja keserűen.

1825—27. országgyűlésen tagja lett a magyar bányajogi codexet készítő bizottságnak, majd a Bereg megyei kereskedelmi és erdészeti bizottságnak. Zemplén és Bereg vármegye táblabírája volt. Több külföldi tudóstársaság tagjává választotta.

A kivételes képességű, sokoldalú tudós, idős korában, 1837. június 30-án Munkács (Bereg vm., ma: Munkacsvo-Szovjetunió) meghalt.

Főbb munkái:

Ueber Tokai's Weinbau dessen Fexung und Gährung. Wien, 1796. 111 lap.
A tokaji bornak természetéről, szűréséről és forrásáról. (németül) Derczeni Derczeni János — magyarul Ö. F. G. P. P. Kassán, 1799.

A' magyar Országi Boroknak a' külföldiekkal való egybe hasonlítása TGy. 1825. 1. sz.

Irodalom:

— —: Dercsényi János Hn. 1837. 5. sz.

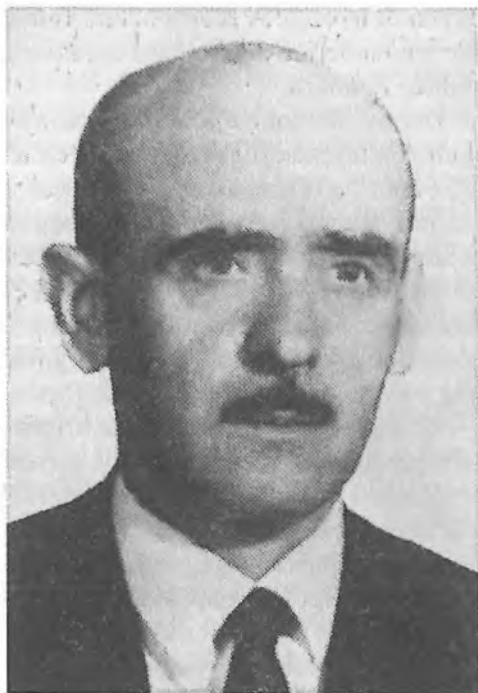
LEHOCZKY Tivadar: Bereg vármegye monographiája. Ungvár, 1881. 2. k.

DERZSY DOMOKOS (1914—1975)

Derzsy Domokos, az állatorvostudományok doktora, az állatjárvány kiváló szakértője földműves családban született 1914. december 8-án Felsőboldogfalván (Udvarhely m., ma: Feliceni, Románia). Neveltetését hasonló nevű nagybátyja, a zsákai (Bihar m.) körállatorvos vállalta magára. Az I. világháború ideje alatt ugyanis Derzsy Domokos szülei Románia 1916. évi hadbalelépéskor hozzá menekültek a hadiesemények miatt, majd falujukba visszatérve fiúkat nála hagyták. Így Derzsy Domokos Zsákán végezte az elemi iskolát, s talán nagybátyja példájára kötelezte el magát az állatorvosi hivatás mellett.

A Sárospatakon végzett gimnázium után, 1939-ben a budapesti József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Állatorvosi Osztályán szerzett diplomát. Állatorvosdoktori oklevelét 1940 márciusában vette kézhez, majd a kötelező gyakorlatok után a Phylaxia Szérumtermelő RT Iyssa (veszettség)-, tuberkulin-, sertéspestis- és diagnosztikai osztályán helyezkedett el. Miután 1941 márciusában állami állatorvossá nevezték ki, járási állatorvosként Gyergyótölgyest jelölték ki működési helyéül. Az állatorvosi tisztvi vizsgát az év őszén letéve, decemberben a Kolozsvári Állategészségügyi Intézet állatorvosa lett, s itt különösen Csontos József (1889—1962) állatorvos, az MTA Állategészségügyi Intézetének későbbi igazgatója, az állatorvosi belgyógyászat, járványtan és bakteriológia jeles művelője volt rá nagy hatással.

A II. világháború vége felé, 1944 szeptemberében a kolozsvári intézet működése a hadiesemények következtében megszűnt, Derzsy a Budapesti Országos Állategészségügyi Intézet munkatársa lett. Az intézet mellett 1945 júniusáig a Ságvári Poliklinika laboratóriumában is dolgozott a háború után. 1946 nyarán a Békéscsa-

bai Szérumművekben helyezkedett el, s itt további tudományos pályafutására döntő befolyásúnak bizonyult a Tóth Baranyi Istvánnal való megismerkedése. Rajta keresztül került ugyanis kapcsolatba a baromfi-egészségüggyel, melynek Derzsy csakhamar kiemelkedő kutatójává vált.

A Szérumművek 1948-ban a Phylaxia Állami Oltóanyagtermelő Intézet kötelékeibe került, s ekkor Derzsy visszaköltözött a fővárosba. Az Intézet vakcinaosztályán, valamint a Budapesti Orvostudományi Egyetem I. számú kórbonctani intézetében dolgozott. A Kórbonctani Intézetben szövettényésztési kísérleteket végzett, s e munkahelyén a patológus és rákkutató Baló József professzor megismerése volt fontos számára.

Derzsy Domokos kutatói tevékenységéért 1950 elején az MTA akkor megalakult Állategészségügyi Kutató Intézetéhez került tudományos munkatársnak, s itt 25 éven át tevékenykedett. Kutatásai a fertőző állatbetegségekre irányultak: több, nálunk addig ismeretlen baromfibeetegséget állapított meg elsőként. Tudományos közleményeit magyar és külföldi szaklapok egyaránt szívesen publikálták. Tudományos munkája 1939—1948 között elsősorban a Pasteurella-törzsek (a baromfikolera kórokozó baktériumai) immunbiológiai tulajdonságaira terjedt ki, s foglalkozott a szopós malacok Aujeszky-féle betegségének (vírus okozta fertőző betegség, agy- és gerincvelő-gyulladás formájában nyilvánul meg) kórbonctanával. 1948—1958 közt főként a leucosis, a listeriosis és emellett a vírusos ornithosis emberorvos-járványtani szempontból is történő vizsgálata kötötte le. 1957-ben tudományos osztályvezetővé lépett elő, s 1959-ben létrehozta és irányította a baromfi-egészségügyi szakcsoportot, amely — Mészáros János szerkesztésében — megjelentette a „Baromfi-egészségtan” című, e téren alapvető szakkönyvet.

A szakcsoport megalakulását a nagyüzemi baromfitartás térhódítása és a vele kapcsolatban felmerült megoldandó feladatok tették időszerűvé. Derzsy Domokos híve volt e korszerű nagyüzemi tartásmódnak, felismerve az állategészségügyi kutatások társadalmi jelentőségét. A járványos állatbetegségek és a takarmányozás állategészségügyi kihatásaival foglalkozva sok segítséget nyújtott a baromfitartó nagyüzemeknek, s a kutatási eredmények gyakorlati átültetésére törekedett. Sokirányú munkássága kiterjedt az állatok fertőző izületgyulladása, az encephalomalacia (agyvelőgyulladás), a növendék kacsák toxikus májgyulladás, a kacsák vírusos hepatitis, a fertőző bronchitis és a baromfikolera területére egyaránt. Nevéhez fűződik a „libainfluenza” első hazai leírása, kórképe lényegének tisztázása. 1971-ben, a Baromfitenyésztők Világszövetsége (W.P.S.A.) nemzetközi tanácskozásán (a Budapesten tartott lúdtakarmányozási és állategészségügyi nemzetközi symposiumon) javaslat született e kórkép „Derzsy-féle betegség” elnevezésére. Amint azt Derzsy Domokos „A kislibák vírusos betegségei” című tanulmányában kifejtette, 1964-ben észlelték először Magyarországon, Hollandiában és az NSZK-ban kislibák tömeges elhullását. A betegség tüneteiben az influenzára hasonlít, de más vírus, az ún. „reo-vírus” betegsége.

Derzsy Domokos 1958 áprilisában készítette el és 1961-ben védte meg kandidátusi disszertációját „Vizsgálatok az ornithosis megállapítására és gyógykezelésére” címmel. Megállapította, hogy e betegség kórokozója vírus és foglalkozott kórjelzésével, járványtanával és a megelőzését szolgáló higiéniai rendszabályokkal, hiszen e betegség a baromfitelek gondozóira is áterjedhet. Az ornithosis magyarországi előfordulásáról 1956 óta van tudomásunk: a csirke-, tyúk-, kacs- és galambállomány fertőzése után e betegség 1958-ban emberekre is áterjedt. 1960-ban egy feldolgozó-telep személyzeténél is észlelték. A fellépő tüdőgyulladás oka az, hogy emberben e vírus fő szaporodási helye a tüdő. Mivel a kórokozó elterjedtsége és a tünetmentes vírus hordozás miatt e betegséget megszüntetni nem lehetséges, kiküszöbölésére higiénés rendszabályok betartása, a tartási és takarmányozási hibák távoltartása, az állomány ellenállóképességének megóvása kínálkozik.

Derzsy, Tóth Baranyi Istvánnal együtt a jelentős exportcikknek számító, jó minőségű libamáj előállítására érdekében beható vizsgálatokat végzett. Kimutatták, hogy kialakulásában nemcsak a kötőszövetnek, hanem a máj fehérjetartalmú állományának is nagy szerepe van. Nagyobb mennyiségű zsír akkor rakódik le, ha a takarmányanyagokban egy vitamin, a kolin a szükségesnél kisebb mennyiségben található, s mivel a kukorica alacsony kolintartalmú, így hizlalásra elsőrendű takarmány.

Derzsy Domokost 1967-ben az Állategészségügyi Kutató Intézet igazgatójává nevezték ki, s ezt az állást töltötte be haláláig. 1973-ban „A nagyüzemi baromfitar-tás állategészségügyi kérdései” címmel összefoglalt téziseiért elnyerte az állatorvos-tudományok doktora címet. Derzsy Domokos, az Állatorvostudományi Egyetem címzetes egyetemi tanára, a Munka Érdemrend bronz, majd ezüst fokozatának kitüntetettje volt. Jelentős szerepet játszott a tudományszervezés területén is, számtalan hazai és nemzetközi tudományos egyesületnek volt tagja. Az Állatorvosok Társaságának keretén belül működő baromfiegészségügyi szakosztálynak több mint tíz éven át titkára volt, elnöke a Baromfitenyésztők Világszövetsége magyar szekciójának, vezetőségi tagja a Magyar Mikrobiológiai Társaságnak és az MTA agrártudományok osztálya állatorvosi bizottságában „A nagyüzemi állattartás egészségügyi feltételei” című kiemelt téma egyik szervezője. A szaklapok közül az *Acta Veterinaria*, az *Avian pathology* és a Baromfiipar szerkesztő bizottságában dolgozott.

Az Állatorvostudományi Egyetemen két éven át tartott a hallgatóknak fakulta-tív kollégiumot a szakállatorvos-képzés érdekében, hiszen a nagyüzemi baromfite-nyésztés feladatai ellátásához a szakismeretek széles körű elterjesztésére volt szük-ség.

Ez a sokirányú, rengeteg elfoglaltsággal járó oktató—tudományszervező tevé-kenység egyre nagyobb terheket rótt Derzsy Domokosra. Egészséges hanyatlásával attól félt, hogy a maga megszabta magas színvonalon, aprólékos lelkiismeretesség-gel nem tud minden területen az addigiakhoz hasonlóan maximálisan helytállni.

Önként távozott közülünk 1975. augusztus 5-én, Budapesten.

Főbb munkái:

Vizsgálatok az ornithosis megállapítására és gyógykezelésére. (Kandidátusi díjszertáció.) Bp., 1961. 161 lap. Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára.
Baromfiegészségtan. (Szerk. Mészáros János). Bp., 1963. 359 lap.

Irodalom:

MÉSZÁROS János: Derzsy Domokos dr. 1914—1975. MÁL. 1975. 11. sz.

DICENTY DEZSŐ (1879—1965)

Dicenty Dezső Szekszárdon 1879. október 16-án született. Középiskoláinak befejezése után a magyaróvári Gazdasági Akadémián szerzett oklevelet, majd a Budapesti Tudományegyetem Bölcsészkarán folytatta tanulmányait, ahol végbizonyítványt kapott. Szőlészborász szakembernek készült, ezért mindezek után 1900/1901-ben a felsőbb fokú tudományos szakképzést nyújtó Felsőbb Szőlő- és Borgazdasági Tanfolyamot is elvégezte. 1901-ben a Földtani Intézetnél helyezkedett el, majd 1905-től a Központi Szőlészeti Kísérleti Állomás és Ampelológiai Intézetben dolgozott. Kezdetben gyakornok, majd segédfelügyelő, később adjunktus.

Pályájának kezdete egybeesik a filoxéravész utáni első rekonstrukció éveivel, melyben a legfontosabb kérdést az oltványszőlők telepítése, természetese jelentette. Ez számos új probléma megoldásával vált lehetővé, illetve eredményessé. E rekonstrukció szolgálatában kezdte el Dicenty tudományos munkásságát. Elsőként a szőlőoltványok ültetésére szánt területek talaját vizsgálta. E munkáját Szóts Andor kollégájával kezdte el 1904-ben, Erdélyben, ahol elkészítették Maros-Torda, Torda-Aranyos vármegyék részleges szőlőgeológiai felvételét. Ennek tanulságait, eredményeit összegezték az intézet évkönyvében is megjelent tanulmányukban. A talajvizsgálatokat községenként és dülöként, teljes részletességgel végezték. Az alanyfajták talajigényeinek megfelelően talajcsoportokat állítottak fel és ebben kijelölték az illető talajtípusra legalkalmasabb alanyfajta. Ezzel egyidejűleg tanácsot adtak arra vonatkozóan, hogy a már álló ültetvényben fellépő klorózis (sárgulás) ellen mi a teendő — és a jövőben a telepítéseknél milyen területre milyen alanyon levő oltványt, hogyan telepítsenek a gazdák.

A talaj kötöttségének ismerete és telepítés előtti meghatározása a filoxéravész

óta vált fontossá, mert a talaj kötöttségétől függ, hogy megél benne a filoxéra (szőlőgyökértetű) vagy sem. A filoxéra fellépésétől a kötött talajokon csak a filoxérára rezisztens alanyfajtákra oltva termesztethők az európai szőlőfajták. Az oltványok sikeres telepítése érdekében a talaj méisztartalmának a meghatározása is rendkívül fontossá vált, mivel az alanyként felhasznált amerikai szőlőfajok egy részén már a talaj kisebb méisztartalmára is klorózos tünetek mutatkoztak. Ugyanakkor egyes területeken magas méisztartalom (48—57%) mellett is jól tenyésztek ugyanazok az alanyfajok. Kutatások során megállapítást nyert az a tény, hogy a talajban kétféle hatású mész van: a nehezen oldható (összes vagy abszolút) és a könnyen oldható (aktív vagy fiziológiás, ez a veszélyesebb) mész. A talajok aktív méisztartalmának meghatározási módszerének kidolgozásában magyar kutatók nagy érdemeket szereztek: Szilágyi János, Treitz Péter, Dicity Dezső és Szóts Andor. Ők fejlesztették ki a nemzetközileg elismert „magyar mészfok”-meghatározási módszert. A hazánkban felhasznált alanyfajták méisztűrő képességét ezzel a módszerrel határozták meg. Eredményük nagy jelentőségű, mert a további telepítésknél óriási segítséget jelentett.

A szőlő keresztezéses nemesítése „hibridálása” is fontos feladatként jelentkezett a filoxéria óta. Ezt az alapvető, központi kutatási témát az Ampelológiai Intézetben Istvánffy Gyula igazgató indította el. Amikor megvált az intézettől az egész témakört Dicityre bízta, aki nagy elődje 10 éves munkájának e témában elért eredményeit, tapasztalatait az intézet évkönyvében ismertette és lendületes kutatómunkájával továbbfejlesztette. Eredményeit tanulmányban tette közzé. Kezdetben a nemesítés a filoxérának, gombabetegségeknek ellenálló és minél jobb minőségű fajták elérésére irányult. Később inkább az alanyfajták nemesítésének irányába tolódott a „hibridálás”. Ez azért vált fontos feladattá, mert az 1890-es évek tapasztalata alapján az addig használt 3 legelterjedtebb alanyfajta (Solonis, Riparia Portalis, Rupestris du Lot) sok területen — többnyire a méisztartalom miatt — nem vált be. Az új alanyfajták előállítása égetően szükségessé vált. Az Ampelológiai Intézetre hárult ennek a kérdésnek a megoldása. A kutatás Dicity vezetésével két fő irányban történt. Egyrészt a már meglévő oltványtelepítéseket állandóan ellenőrizték, és az így szerzett tapasztalatokat továbbfejlesztették, másrészt a Franciaországból behozatott hibrid alanyfajtákat szelektálták, értékelték, szaporították és nevelték saját telepen és a különböző borvidékeken. Dicity az alanyhibrideket a legfontosabb szempontok figyelembevételével vizsgálta: érésidejük szerint, megfigyelte szárazság-, nedvességtűrő képességüket, tápanyagigényüket, viselkedésüket a kötött talajtípusokon kiemelten a méisztűrő képességüket, filoxéra-ellenállásukat, gyökeresedésük mértékét, fejlődésük erejét, olthatóságukat és még sok más tulajdonságukat. Eredményei útmutatásul szolgáltak a termesztőknek és alapul a további kutatásokhoz.

A filoxéravész idején jelent meg hazánkban a szőlőt pusztító gombabetegség a peronoszpóra. A rézgálic tartalmú bordóóléval védekeztek ellene. Az I. világháború

alatt a réz hiánypótlására a Földművelésügyi Minisztérium különböző intézkedéseket tett. Dicienty ebben az időszakban (1915—1917) kutatói munkássága mellett (ekkor mint adjunktus a Gyakorlati szőlőművelési és agrogeológiai osztály mb. vezetője is) a minisztériumban is szolgálatot teljesített. Részt vett a rézgálicgyártáshoz szükséges réz beszerzésében. Az ország különböző bányaterületeire kiszállt és részt vett az erre vonatkozó szak- és kereskedelmi tanácskozásokban. Az épülő rézgálicgyárak üzembe helyezésénél és gyártásánál szakmai felügyeletet látott el. Megszervezte és irányította a hadvezetőség által kiutalt réz és a gyártott rézgálic vizsgálatát, minősítését.

Az I. világháború után jelentős részt vállalt a területileg egyharmadára zsugorodott ország szőlészetének és borászatának újjászervezésében. A háború alatt maga az Ampelológiai Intézet is válságba került. Az új vezető, a Vetőmagvizsgáló Intézet igazgatója, Dégen Árpád azon munkálkodott, hogy az intézetet beolvassza egy létesítendő Országos Mezőgazdasági Növényteni és Szőlészeti Intézetbe. Dicienty érdeme, hogy az ilyen ismételten megnyilvánuló törekvésekkel szemben megvédte az Ampelológiai Intézetet és önálló létét biztosította. 1920 májusában bízták meg az intézet vezetésével. Munkáját nehéz körülmények között kezdte, mivel a háború okozta gazdasági nehézségek az intézetre is súlyos mértékben kihatottak. A háború ideje alatt hadikórház volt, majd 1918—1921-ig a hadivakok kórháza lett. Mindezek után az eredetileg birtokolt egy fő- és négy mellékpavilonból csak egyetlenegy épület, egy mellékpavilon maradt meg az intézet számára, a többi épületbe 9 más kísérletügyi intézmény került. Az épületek átadásával berendezése, felszerelése is megfogyatkozott, az anyagi ellátás minimális volt. Mindezekkel szemben az intézmény feladata kibővült (entomológia, szőlészeti és borászati technológia, talaj- és trágyázástan). Ezenkívül az intézetre hárult az Országos Borellenőrző Bizottság működésével kapcsolatos összes kémiai, technikai és adminisztrációs munkálatok elvégzése is. A kibővült feladatoknak megfelelően az intézet címe is megváltozott: „Szőlő és Borgazdasági Központi Kísérleti Állomás (Ampelológiai intézet)” néven működött. Igazgatása alatt szerkesztette az intézet évkönyveit, melyekben több tudományos dolgozata is megjelent.

Igazgatói, majd főigazgatói munkaköre mellett vezette az intézet keretében működő főiskolai szintű „Felsőbb Szőlő és Borgazdasági Tanfolyamot”. Az itt folyó oktatási munkákban az intézet neves kutatói is vele együtt részt vettek. Dicientyt nagy tudású kiváló tanárnak tartották hallgatói.

Főigazgatói működése alatt kifejtett tudományos munkássága is igen jelentős. Sokoldalú, rendkívül képzett szakember volt. Foglalkozott a szőlő betegségeivel, ellenük való védekezés kérdéseivel, a talaj termőerejének fenntartási lehetőségeivel, a műtrágyák, illetve a fiziológiai jellegű műtrágyák talajokra vonatkozó hatásának tanulmányozásával, a must alkoholmentes felhasználásával, illetve a must eltartóságának technológiájával, valamint a mustfogyasztás fejlesztésével.

Számos hazai és külföldi mezőgazdasági tudományos bizottság tagjaként is

működött. Pl. elnöke volt az Országos Borvizsgáló Szakértő Bizottságnak és tagja volt a Nemzetközi Állandó Szőlészeti és Borászati Bizottságnak. Magyarország az ő intézeti igazgatásának ideje alatt alapító tagként lép, az 1924-ben létesült Nemzetközi Szőlészeti és Borászati Hivatal (Office International de la Vigne et du Vin, Paris) szervezetbe, ahol hosszú időn át eredményesen képviselte hazánkat a nemzetközi szőlészeti és borászati kongresszusokon, kiállításokon. Érdemei elismerésül a francia köztársasági elnök a francia Becsületrend parancsnoki fokozatával tüntette ki.

A Mezőgazdasági Múzeum újjászervezésekor a szőlészeti és borászati kiállítás felújítását szervezte és irányította. Az országos mezőgazdasági kiállítások szőlészeti és borászati bemutatóit Dicenty irányítása mellett munkatársai készítették. A nemzetközi kiállítások közül — melyeknek ugyancsak irányítója volt — minőségében és méreteiben kiemelkedő az 1926-os kairói, az 1929-es barcelónai nemzetközi kiállítás, valamint az 1937. évi párizsi világkiállítás, melynek magyar mezőgazdasági anyagát teljes egészében ő állította össze.

Az I. világháború után a kötött talajon lévő, saját gyökerén élő szőlőültetvények fenntartásához szükséges szénkéneg előállítására — Dicenty kezdeményezésére — felállították Balatonedericsen az Állami Szénkénegyárat. Szorgalmazta a szőlő melléktermékeinek hasznosítását is. Ennek érdekében Budafokon megalapította és igazgatta az első Magyar Állami Borkősavgyárat. Részt vett az 1936. évi bortörvény megalkotásában, amely a borkérdés ügyét — a kor kívánalmának megfelelően — hosszabb időre kívánta szabályozni. A törvény végrehajtási utasítása a bor előállításának, kezelésének és forgalmazásának korszerűbb szabályozásáról és a borhamisítás tilalmazásáról intézkedett; egyben a borvidékek beosztását is újra rendezték.

Dicenty Dezső 22 éven át igazgatta az intézetet, melynek eredményeit a nemzetközi és a hazai szakterület messzemenőig elismerte és magasra értékelte. Negyvenéves szakmai munkássága egybeesett a századforduló éveitől a II. világháború közepéig terjedő időszak szőlő- és bortermelésének fejlődő, majd hanyatló, újabb és újabb problémák megoldását sürgető időszakára.

1942-ben, 63 éves korában, látásának rohamos romlása miatt nyugdíjba ment. A felszabadulás utáni időszaktól rengeteg sérelem, mellőzés érte. Budapestről kitelepítették. Balatonfüredre költözött, ahol szűkös körülmények között élt. Felesége meghalt, világtalan lett. Régi munkatársai és ifjabb tisztelői körében talált már csak örömet. 85 éves korában, 1965. április 25-én halt meg. Balatonfüreden temették el. Munkásságát az utókor nagyra értékeli.

Főbb munkái:

Erdély részi szőlőgeológiai felvételek. AIÉ. Bp., 1906. 96—100 . lap.

Jelentés a M. Ampelológiai Intézetben folytatott hybridvizsgálatok eredményeiről. AIÉ. 1915—1916. Bp., 1917. 1—27. lap.

Talajgazdaság, termőerő és termékenység. AIÉ. 1921—1925. Bp., 1926. 325—353. lap.

Kísérletek a betegségek elleni védekezések hatásosságának biztosítására és az őszi rothadás ellensúlyozására. AIÉ. 1926—1935. Bp., 1935. 164—167. lap.

A talaj termőerejének rationalis fenntartása a termelési költségek szempontjából. AIÉ. 1926—1935. Bp., 1935. 257—267. lap.

A must alkoholmentes felhasználásának technikai módjai és a fogyasztás fejlesztése. AIÉ. 1926—1935. Bp., 1935. 326—346. lap.

A magyar szőlőbirtok sorsa. Bp., 1936. 16. lap

Irodalom:

RAKCSÁNYI László: Dicenty Dezső. 1879—1965. Bg. 1965 4. sz.

DI GLÉRIA JÁNOS (1899—1976)

A századforduló második évtizedében fellendülő talajtani és agrokémiai kutatás sokoldalú tudósa 1899. április 11-én született Szombathelyen, Olaszországból áttelepült késes és műköszörűs családból. Középiskoláit szülővárosában és Budapesten végezte. 1920-tól a Műszaki Egyetem Vegyészmérnöki Karának hallgatója. 1924-ben a vegyészmérnöki diploma megszerzése után a Műegyetem mezőgazdasági kémiai tanszékén 'Sigmund Elek egyetemi tanár mellett tanársegéd, a nagytekintélyű tanszékvezető egyik legmegbízhatóbb, tehetséges munkatársa.

1927-ben műszaki doktori képesítést szerzett és még ugyanabban az évben átkerült az Országos Chémiai Intézet és Központi Vegykísérleti Állomáshoz, amelynek igazgatója ugyancsak 'Sigmund Elek volt. Itt dolgozott 1944-ig, az első időszakban beosztott kutatóként, majd a talajtani, mezőgazdasági kémiai, növényvédelmi és víz osztályok vezetőjeként.

1942-ben felkérték a budakeszi Mezőgazdasági Kísérleti Telep vezetésére. 1946-tól az Agrártudományi Egyetem Mezőgazdasági Karán a mezőgazdasági kémiai tanszék vezető professzora. Ezzel párhuzamosan az 1947—1948-as tanévekben meghívott előadóként a Debreceni Tudományegyetem bölcsészkarán a fizika—kémia és kolloidika előadója. 1949-ben az Agrártudományi Egyetem átszervezésekor rendelkezési állományba került, de a talajtani tudományokban nemzetközileg elismert tudós professzort 1950-től már az előző évben létesített Agrokémiai Intézet külső munkatársaként tartották számon. 1952-ben megszerezte a mezőgazdasági tudományok doktora fokozatot. Ugyanebben az évben az intézet igazgatóhelyettese lett, majd 1954-től 1959-ben történt nyugdíjba vonulásáig annak igazgatója volt. A kutatóintézettől azonban igazán csak az 1976-ban bekövetkezett halála

választotta el. Nyugdíjazása után tudományos munkatársként továbbra is tevékenyen vállalt részt a kutató, nevelő munkából.

Öt évtizedes munkássága során jelentős eredményt ért el a talajok kémiai kutatása terén. Tápanyag-gazdálkodási, vízgazdálkodási, talajkolloidikai kutatásával kiemelkedő szerepe volt a hazai és a nemzetközi talajtani-agrokémiai tudomány fejlesztésében.

Di Gléria János a talajtani tudomány kibontakozásához legkorszerűbb módszereket bevezető 'Sigmond professzor mellett kezdte pályáját. Ahhoz a kutatócsoporthoz tartozott, akik közreműködésével az 1930-as évektől jelentős eredmények születtek a szikes talajok javításában, a hazai talajok feltérképezésében, a módszertani kutatásokban, majd később a talajtani kutatás egyéb területén. Szakmai tudásának, felkészültségének további elmélyítéséhez G. Wiegner professzortól a zürichi műegyetemen kapott segítséget, ahol 1930-ban és 1931-ben ösztöndíjasként a talajok fizikai kémiájának kutatásában vett részt.

Munkatársai kitűnő analitikusként tartották számon. Tanítómestere mellett az 1920-as évek közepén a Duna—Tisza közti meszes-szódás szikesek javításának kérdésével kezdett foglalkozni. Laboratóriumi előkísérletekben, majd Dunatétlen és Dömsöd határában meszes-szódás szabadföldi kísérletek alapján megállapította, hogy ezek a talajok milyen kémiai anyagokkal javíthatók eredményesen.

Úttörőnek tekinthetők talajkolloidikai kutatásai. Vallotta, hogy a szikes talajok keletkezésének mechanizmusát azért fontos elméletileg felderíteni, mert a helyes javításnál követendő eljárásnak ellentétes irányúnak kell lennie, mint a keletkezést előidéző folyamatoknak. Kutatásaival tevékenyen vett részt 'Sigmond Elek szikes talajosztályozási rendszere kolloidkémiai alapjainak kidolgozásában. Különösen jelentősek azok a vizsgálatai, amelyek a finom eloszlású szénsavas mészsorbeáló képességével foglalkoznak.

A későbbi években ugyancsak laboratóriumi és szabadföldi kísérletekben tanulmányozta a trágyázás, a műtrágyázás, s különféle serkentő anyagok alkalmazásának hatását. Nevéhez fűződik több talajvizsgálati módszer kidolgozása, mérőműszerek kifejlesztése, azoknak a kutatásokban való felhasználása. Még az 1920-as évek végén dolgozta ki a talajok tápanyagtartalmának meghatározására alkalmas elektrodialízises eljárást, amely az addig alkalmazott módszerhez képest meggyorsította és egyszerűsítette a korábbi vizsgálatokat. Az új eljárással ugyanakkor a talajban felvehető nitrogént is meg lehetett határozni.

A talajok állapotának gyors helyszíni meghatározására, a talajnedvesség megállapítására alkalmas módszert Kazó Béla munkatársával dolgozta ki. A talajtani kutatásban több vizsgálati módszerét, kifejlesztett műszerét jelenleg is alkalmazzák.

Munkája során a talaj tápanyagtartalma és várható termés között matematikai összefüggést állapított meg, amely egzakt következtetések levonására adott lehetőséget. A korszerű, új vizsgálati eszközök iránt rendkívül fogékony tudós, a hazai

mezőgazdasági kutatásban elsőként szervezte meg és létesített izotóp laboratóriumot, ahol elindította az izotópoknak az agrokémiában és a talajtanban való felhasználását.

Di Gléria János széles látókörű tudós, tudományszervező, kitűnő pedagógus, rendkívül szerény, családi életében is példamutató ember volt. Irányításával az Agrokémiai Kutató Intézet a talajtani kutatóintézetek nemzetközi élvonalába került. Munkatársaival számos külföldi rendezvényen is öregbítette a hazai szak kutatás hírnevét. 1931-től 1945-ig tagja volt az FM Állandó Központi Talajjavító Bizottságának. 1954-től az FM Trágyázási Témakollektívájának vezetője. 1960-tól —1967-ig az MTA Agrártudományok Osztálya Talajtani és Trágyázástani Bizottságának elnöke. 1964—1967 között a talajtermékenységgel foglalkozó 35. Kutatási Főfeladat Koordináló Bizottságának elnöke. Tagja volt több tudományos folyóirat szerkesztőbizottságának. Ugyancsak tagjai közé választotta a Nemzetközi Talajtani Társaság és a Német Talajtani Társaság. 1958—1967-ig elnöke, majd haláláig tiszteletbeli elnöke volt a Magyar Agrártudományi Egyesület Talajtani Társaságának. Hetvenedik évéhez hözeledett, amikor meghívást kapott a Kubai Agrárreform Intézettől a szigetország talajtani kutatásában való részvételre. 1967—1970 között tevékenykedett a kubai talajtani kutatók továbbképzésében, a műszeres talajtani kutatás elterjesztésében, az izotópok mezőgazdasági felhasználásában.

Fél évszázados munkásságát több száz hazai és külföldi folyóiratokban közzétett szakközleménye, számos kitűnő, nemzetközileg elismert könyve őrzi. Tanúsítja, hogy pályafutása során, tudományos munkájában, az egyetemi katedrán egyetlen cél vezérelte; küzdeni és munkatársait, tanítványait is megtanítani küzdeni a talaj termékenységének megőrzéséért, a talajtermékenység fokozásáért, a mezőgazdasági termelés fejlesztéséért.

Munkája elismeréseként megkapta a Munka Érdemrend arany fokozatát, és a Tessedik Sámuel Emlékérmét.

1976. július 21-én hunyt el Budapesten.

Főbb munkái:

Magyarországon meszes és szódás talajokon végzett szikjavítási kísérletek. KK. 1929.

A pH érték meghatározása antimonoxidelektróddal. KK. 1930.

A talajok tápanyagtartalmának meghatározása elektrodialízissel. MKu. 1930.

A talajok telítetlenségének meghatározása ammonabszorpcióval. MKu. 1932.

A talaj tápanyagtartalma és a termés nagysága közti összefüggés matematikai kifejezése. MKu. 1933.

A szikes talajok keletkezése és javítása kolloid-kémiai nézőponttól. (In: Sajó

Elemér—Trummer Árpád: A magyar szikések, különös tekintettel vízgazdálkodás útján való hasznosításukra.) Bp., 1934. 487 lap.
Talajrészecskék elektromos töltése és a talajok szerkezete közti összefüggés. Bp., 1936. Klny. MKu.
Növényvédőszer. Bp., 1938. Klny. MMÉK.
Izotópok alkalmazása a mezőgazdasági és trágyázástani kutatásokban. AT. 1957.
Mezőgazdasági kémia. Bp., 1959. 399 lap.
Mezőgazdák talajismereti és trágyázási útmutatója. Bp., 1964. 307 lap.
Di Gléria János—Klimes Szmik Andor—Dvoracsek Miklós: Talajfizika és talajkolloidika. Bp., 1957. 728 lap.
Ballenegger Róbert—Di Gléria János: Talaj és trágyavizsgálati módszerek. Bp., 1962. 411 lap.

Irodalom:

SZABOLCS István: Di Gléria János 60 éves. AT. 1959.
 STEFANOVICS Pál: 10 éves a MTA Talajtani és Agrokémiai Kutató Intézete. AT. 1960.
 BALLENEGGER Róbert—FINALY István: A magyar talajtani kutatás története 1944-ig. Bp., 1963.
 SZABOLCS István: Di Gléria János (1899—1976) AT. 1976.

DIÓSZEGI SÁMUEL (1760—1813)

Diószegi Sámuel botanikus, református lelkész 1760. december 29-én született Debrecenben. Apja, Diószegi Pál, tanító volt. Iskoláit szülővárosában kezdte, majd teológiát tanult. Már diákévei alatt kialakult benne a papi hivatás mellett a természettudományos érdeklődés. 1787-ben a göttingeni egyetemen folytatta teológiai tanulmányait és egyben az ottani világhírű természettudósok — Gmelin, Blumenbach, Lichtenberg, Kästner — botanikai, fizikai és matematikai előadásait hallgatta. 1789-ben tért haza, Hajdúnánáson lett lelkész és ebben az évben meg is nősült, feleségül vette Fazekas Máriát, Fazekas Mihály nővérét. 1793-tól 1802-ig Hajdúböszörményben lelkészkedett. 1803-ban helyezték át Debrecenbe, ahol 1809-ben esperessé nevezték ki, majd egyházkerületi főjegyző lett.

Korának, a felvilágosodásnak jellegzetes típusa volt, aki a lelkészi hivatásán túl, szíve szerint, a „természettel való esmerkedést” űzte. A falusi lelkészek botanizálását a mindennapok gyakorlata követelte, híveiknek egyben orvosaik is voltak, kertjeikben növényeket maguk is nevelhettek, de legtöbbször a tudományosság ezzel befejeződött.

Diószegi Sámuelnek Fazekas Mihállyal közösen írt Magyar fűvészkönyve volt az első, nyomtatásban megjelent műve, de minden bizonnyal már korábban is írt tudományos munkákat, hiszen a brockhauseni természetvizsgálók társasága már 1799-ben tagjává választotta. Ezek a kéziratok a szabadságharc utáni időkben elkallódtak.

Voltak, akik szemére hányták, hogy pap létére világi tudományokkal foglalkozik. A két foglalkozás összeférhetlenségének cáfolatául adta ki 1808-ban prédikációgyűjteményét. Élete utolsó éveiben pedig, hogy a fűvészkönyv anyagi veszteségét csökkentse, kiadta ennek praktikai részét, az Orvosi fűvészkönyvet.

A könyv megjelenésének évében halt meg Debrecenben, 1813. augusztus 2-án.

A magyar botanika a XVI. század folyamán, mint az orvostudomány része jelenik meg. Mélius Juhász Péter 1578-ban megjelent Herbáriumuma volt az első magyar nyelvű füveskönyv.

A XVIII. század utolsó évtizedeiben — hosszabb szünet után — újra jelentek meg magyar nyelvű füveskönyvek, amelyekben már némi természettudományos hatás kimutatható. Erre az időre éri el Magyarországot Linné növényrendszerének híre, tanai csak most, 30—40 év késéssel kezdtek ismertté válni Magyarországon.

A XVIII—XIX. század fordulóján Debrecen vezető szerepet játszott a magyar irodalmi és tudományos életben. A természettudományos érdeklődés felkeltője

Debrecenben a nagyhírű orvos, polihisztor, Weszprémi István volt. Ő többnyire latinul írt, de nagy hatással volt az őt körülvevő ifjabb nemzedékre, közöttük Földi Jánosra. Földi volt az, aki elsőként felismerte, hogy a növények elnevezése és rendszerezése elengedhetetlen alapját képezik a fűvésztudománynak. Az 1790-ben írt „Rövid kritika és rajzolat a magyar Fűvésztudományról” című tanulmánya jelentős mértékben segítette az első magyar nyelvű botanikai rendszertan, a Diószegi—Fazekas féle Magyar fűvészkönyv megszületését.

1807-ben Debrecenben, Csáthy György nyomdájában jelent meg a „Magyar fűvész könyv. Melly a' két magyar hazában található növényeknek megesmerésére vezet, a Linné alkotmánya szerént”. A szerzőpáros ezzel a munkával szélesebb olvasóközönséghez akart szólni, érdeklődésüket a növénytan tudománya iránt felkelteni. „Imé ajánlunk hát . . . egy olyan könyvet, mellynek . . . egyedülvaló tzelja az, hogy a fáknak, füveknek és virágoknak esmerésére vezessen”. Az addig volt fűvészkönyvek legtöbbje ugyanis anélkül foglalkozott a növények (gyógy) hasznaival, hogy magukkal a „plántákkal” megbízható, egyértelmű leírással megismertetett volna.

Az Előljáró beszéd tömören és világosan fogalmazza meg az alapgondolatot, mely munkájukban őket vezette: „. . . a tudomány előtt a tudatlanságnak és a világosság előtt a setétségnek oszlani kell”.

E munka létesítésének menetéről nem sok adat maradt fenn. Az Előljáró beszéd szól a hazai és külföldi szakkönyvek áttanulmányozásáról. Név szerint csupán a legfontosabbakat: Linne: *Systema vegetabilium*át, Persoon: *Synopsis plantarum*át, valamint Waldstein—Kitabel: *Descriptiones et icones plantarum rariorum Hungariae*, Lumnitzer: *Flora Posoniensis*, Genersich: *Elenchus Florae Scepusiensis* című latin nyelvű műveit említik. Sokat merítettek saját tapasztalataikból, mikor növényeket határozgatva járták Debrecen környékét és az országot. Esetenként Fazekas Mihály kertjében ültetett növények kifejlődését megfigyelve írták le tapasztalataikat. Nagy segítségükre volt munkájukban a közönség véleménye, ötletei. Földi János példáját követték itt is, aki elvetette az önkényes, egyéni megoldásokat és a nyelv fejlesztését a közösség ellenőrzése alatt tartotta eredményesnek. Ezért adták ki, feltehetőleg valamelyik folyóirat mellékleteként megkezdett munkájukról a „Jelentés”-t és egy előzetes névjegyzéket mintegy 600 növénynévvel. A fűvészkönyv Előljáró beszéde szerint valóban számos hozzászólás érkezett. A javaslatok alapján az előzetes jegyzék harmadát megváltoztatták, sőt az általuk legsikerültebbnek és véglegesnek ítélték közül is vagy negyvenet utólag megváltoztattak.

Szívós, áldozatos, valóban „kővágással vetekedő” munkát végeztek. Tehetségüket és szorgalmukat mutatja, hogy igen rövid idő alatt, mintegy 3 év alatt elkészültek a munkával.

A fűvészkönyv Magyarországon és Erdélyben előforduló növényeket rendszerezi, leírja és jellemzi. Az előszó után következő Bevezetésben ismertetik a szerzők

Linné növényteni rendszerét és megadják a svéd tudós rövid életrajzát. A bevezetés második része a terminológia. Itt alkotta a két magyar a legnagyobbat azzal, hogy lerakták a magyar botanikai nyelv alapjait. Majd rövid oktatás következik arról, hogyan kell önmagunktól, e könyv segítségével a növényeket meghatározni. S végül betűrendben felsorolják a latin és magyar szakkifejezéseket. Ezután következnek a rendszerbe szedett növények, mindegyike tömören jellemezve, elsősorban azon ismertetőjegyeik felsorolásával, melyek a hozzájuk hasonlótól megkülönböztetik. Több mint 3000 magyarországi növényt írtak le világosan, jó magyarsággal.

A szerzők legjelentősebb feladatuknak a növénynevek megmagyarítását tartották. Alkotó erejük nagyobb részét fordították a fűvészkönyv nyelvi, mint növényteni kidolgozására. A régi törzsökös magyar neveket megtartották, de emellett 350 új növénynevet alkottak. E magyarázásban többféle elvet alkalmaztak. Viszonylag kevés, 10 esetben megtartották az eredeti latin—görög nevet, csupán magyar helyesírással írták: phyllis—fillis; vagy hangzásban magyarosították: eryngium—iringó. Ez már jelentősebb mennyiség volt, ugyancsak ennyi (kb. 50) a latinból, a népnyelv fordulatait is felhasználó fordítás: zinnia—rézvirág, buphtalmum—ökörszemfű. A népi észjárás szerint alkottak igen merész szóösszetételeket, (amikért támadták is őket): eszeveszett mintájára — szirmanyúlt, boriszák mintájára — magiszák, hátánház mintájára — fentusz, mert a víz színén lebeg. Mintegy 150 növénynevet a nyelvújítás radikálisabb eszközeivel alkottak pl. nőszírom, szócsontkítással: derelyéből — derely, pozdorjából — pozdor, két szóból merészen egy harmadikat képeznek: türempikk, mert pikkelyei hátratüremlettek vagy ciklász ti. cikkelyes kalász.

Botanikai szakkifejezéseik között is jobbnál jobb hangzású magyar elnevezéseket találunk, melyek nagy részét még ma is használja a szakterminológia. Ilyenek például: szírom, hímpor, bibe, porzó, sejtes, hengerded, hornyolt stb.

A magyar nyelv fejlődése során hibáikat elsöpörte, kivetette magából a csúf kanafot és polyvacsuccot, de megőrizte a szép szirmot és iringót.

Hivatalos elismerésben a fűvészkönyvnek nem volt hiánya. A Helytartótanács 1809 decemberében felkérte Kitaibel Pált, hogy a könyvről bírálatot mondjon. Ez az alapos, több ívre terjedő tanulmány elveszett ugyan, de a korabeli utalásokból tudjuk, hogy Kitaibel Pál és a kortársak felismerték Diószegi és Fazekas fő érdemét: a magyar botanikai műnyelv megalkotását. E bírálat alapján a Helytartótanács 1810-ben kitüntető oklevelet adományozott Diószegi Sámuelnek. Jó kritikát kapott a könyv a külföldi szaklapokban is.

A fűvészkönyv hatása a magyar botanika fejlődésére meglehetősen csekély mértékű volt. Amit a szerzők reméltek „magáért a tudományért lelkesülni tudó s abban igaz lelki gyönyörűséget találó nemzedék” nem jött el. Talán csak Brassai Sámuel és Hazslinszky Frigyes munkássága vezethető vissza rá.

A mű tehát közönségsikert nem aratott, a példányoknak csupán egyharmada kelt el. Diószegi megkísérelte később a kedveltebb témájú „Orvosi fűvész Könyv,

mint a Magyar fűvészkönyv gyakorlati részének kiadását, de ez sem kelti fel az érdeklődést, a 3000 példány jó része továbbra is a Diószegi-pincében penészedett.

Diószegi és Fazekas munkájukat tankönyvnek szánták, de ez csak sokkal később, tíz évvel Diószegi halála után valósult meg. 1823-ban lett a fűvészkönyv a debreceni főiskolán a botanika segédkönyve, s ettől kezdve mintegy fél évszázadon át használták.

A fűvészkönyv bizonyos értelemben már megírásakor sem volt teljesen korszerű. Linné ún. szexuális, formális rendszere az osztályozás alapjául a növények szaporító szerveinek, a porzóknak és bibéknek számszerű viszonyait vette. Ezt a rendszerezést a könyv írásának idején kezdte kiszorítani a fajok minden lényeges tulajdonosságát figyelembe vevő, természetes rendszer. Ők azonban a Jussieu által már 1789-ben megalkotott első, természetes rendszert még nem ismerték. A szerzők javára írható viszont, hogy maguk is érezték az alkalmazott rendszer nehézségét és itt-ott, ahol az a természettel nagyon ellenkezett, javítottak rajta.

A könyv hibájaként róható fel, hogy a felhasznált irodalom elég hiányos. Számos külföldi előzményről és kortásról nem szólnak, ugyancsak nem említik a magyar nyelvű előzmények közül Benkő, Grossinger, Veszelszki könyveit sem. Súlyos hiányossága a műnek — Gombocz Endre, századunk szigorú kritikájú, florista beállítottságú szaktudósa szerint — a lelőhelyek teljes hiánya, még azt sem jelzik, melyik növény fordul elő vadon, s melyik a termesztett. A felkiáltójeles jelölések utalnak ugyan a hazai előfordulásra, de ebben annyi az ellentmondás, hogy ezt később Diószegi sem tekinti mérvadónak. Semmi közelebbi adat nincs rendszeres növénygyűjtő munkájukról és herbáriumkészítésről.

Más megítélés alá esik a fűvészkönyv, mint az első magyar nyelvű rendszertan. Az első mű, mely Linné rendszerét a maga egészében magyar nyelven ismerteti. A szerzők legfőbb érdeme a magyar nyelvű botanikai terminológia és nomenklatúra megalkotása. Tudatában voltak annak, hogy helyes növényismeretre csak pontosan meghatározott morfológiai fogalmak segítségével lehet jutni. Szakkifejezések közül sok még ma is használatban van, Felhasználva Földi János hátramaradt jegyzeteit is, összegyűjtötték, megalkották a magyar növényneveket. Terminológiájukban főként élő, meglevő köznyelvi és tájszavakat tettek szakkifejezéseké. Jó ízlésüknek köszönhető jó érzékkel használták fel a nyelvújítás vívmányait.

Arany János, a magyar nyelv legnagyobb értője így írt róluk: „... óhajtani lehet, hogy aki még valaha nyelvünkben újít, azt a népnyelv, népi észjárás oly teljes ismeretével és oly romlatlan nyelvérzékkel tegye, mint Diószegi, Fazekas, Földi.”

Főbb munkái:

Diószegi Sámuel—Fazekas Mihály: Magyar fűvész könyv. Melly a' két magyar hazában találtatható növényeknek megismerhetésére vezet a' Linné alkotmánya szerént. Debreczenbenn, 1807. 608 lap.

Orvosi fűvész könyv, mint a' Magyar Fűvész Könyv praktika része. Debreczen-
benn, 1813. 396 lap.

Irodalom:

Emlékkönyv a Csokonai-kör három irodalmi ünnepéről. (Szerk. Kardos Albert)
Debrecen, 1909.

GOMBOCZ Endre: A magyar botanika története. Bp., 1936.

MOLNÁR Ágnes: Debreceni arcok a felvilágosodás századából. Bp., 1939.

RAPAICS Raymund: A magyar biológia története. Bp., 1953.

JULOW Viktor: Fazekas Mihály. Bp., 1982.

DIVALD ADOLF (1828—1891)

Divald Adolf 1828. június 1-jén született Selmecebányán. (Hont vm., ma: Banská Štavnica — Csehszlovákia). Édesapja kincstári erdőmester, fiának vonzalma az erdészet iránt már a szülői házból eredt. Miután szülővárosában elvégezte a gimnáziumot, a szintén Selmeceben lévő Bányászati és Erdészeti Akadémia tanfolyamát látogatta 1846—48-ban. Honvédtüzérként szolgált 1848—49-ben, egészen a világosi fegyverletételig. A szabadságharc bukása után befejezhette tanulmányait, és Coburg herceg uradalmában lett erdész. Később állami szolgálatba lépett. 1862-ben kincstári erdőmesternek nevezték ki, de Zsarnócáról (ma: Žarnovica — Csehszlovákia) rövidesen távoznia kellett, 1862 szeptemberében a stájerországi Eisenerz-be vezényelték. A szolgálati helyek és szolgálati módok többszöri megváltoztatásának okai között szerepelt Divald 1861-ben kezdett erdészeti szakírói tevékenysége, amelyet sokáig bírálatok, támadások keresztüzében végzett.

Divald Adolf a magyar erdészeti irodalom megteremtéséért indított írásaival hívta fel magára a figyelmet. 1861-ben a „Vadász- és Versenylap”-ban jelent meg cikksorozata: „Az erdészeti magyar irodalom ügyében”. A cél: magyar nyelven össze kell állítani egy erdészeti műszótárt. A kellően előkészített, felülbírált (nyelvészek bevonását is tervezte Divald) erdészeti terminológia alapján pedig a magyar erdészeti irodalmat kell létrehozni. A selmeci akadémia magyarosítását is feladatként jelölte meg, csakúgy, mint az alsófokú (magyar nyelvű) erdészeti szakiskolák létesítését. A magyar erdészeknek pedig meg kell alakítaniuk egy valóban magyar erdészegyletet.

Hogyan valósultak meg a Divald által oly sürgetően felvetett feladatok? Az 1860-as évek politikai viszonyai — a Habsburg-abszolutizmus gyengülése, majd

a kiegyezés — kedveztek a fokozatos magyarosítási törekvéseknek. Divald ezirányú munkásságában döntő fontosságú volt Wagner Károlyval való összefogása. Együtt jelentették meg 1862-ben az „Erdészeti Lapok”-at, aminek Wagner szerkesztője és kiadója, Divald pedig főmunkatársa volt. Már az első évfolyam hasábjain meghirdették a további célokat: az erdészeti műszótárt és a magyar erdészegylet megalakításának szükségességét.

A magyarosítási törekvések egyre inkább áthatották az 1851-ben alapított német nyelvű és szellemű egyesületen (Ungarischer Forstverein) belül szerveződő „magyar pártot”. Divald már 1861-ben így hirdette meg a teendőket: „Alakítsunk egy önálló, szívben-lélekben magyar erdészeti egyletet, melynek célja: a magyar erdészet megalkotása, azaz: az okszerű erdészeti gazdaság elveinek Magyarországon gyakorlati érvényre való emelése; az erdőművelés és mezei fatenyésztés előmozdítása és tökéletesítése minden irányban.” A Divald Adolf által felvetett célok megvalósítására 1866. december 9-én a Magyar Gazdasági Egyesület „Köztelkén”, ahol az Ungarischer Forstverein tartotta a küldöttgyűlését, megalakult az Országos Erdészeti Egyesület (OEE).

Az OEE megalakulását követő évtől az „Erdészeti és Gazdasági Lapok” (két évfolyam ezzel a címmel jelent meg, mivel ezalatt a „gazdasági” kérdéseknek is a fóruma volt a lap) az egyesület közlönye lett. Az egyesületi célok között továbbra is fő helyen állt a magyar nyelvű erdészeti oktatás megteremtése, mind alsófokon, mind a selmeci Bányászati és Erdészeti Akadémián. A kiegyezés éve meghozta a régóta sürgetett magyar nyelvű oktatást az akadémián. Az erdészeti irodalom ügye is továbbhaladt: 1868-ban megjelent Divald Adolf és Wagner Károly összeállításában az erdészeti műszótár.

A lassan formálódó erdészeti irodalom elismerését, bátorítását jelentette, hogy 1864-ben a Magyar Tudományos Akadémia — erdészek között elsőként — levelező tagjává választotta Divald Adolfot. Székfoglaló előadásának címe: „A természettudományok és az erdészet”. Figyelmét egyre inkább az erdészet igazgatási és közgazdasági kérdései kötötték le. 1865-ben (Erdődi név alatt) az „Erdészeti Lapok” folytatásban közölte „Közgazdasági eszmetörédek az erdészet köréből” című írását. Vázolta benne mindazokat az elveket, amelyek alapján az új erdőtörvényt ki kell dolgozni.

Az erdőtörvény tervezése már 1845 óta húzódott. Amikor 1865-ben a Magyar Gazdasági Egyesület újra tárgyalta az erdőtörvény ügyét, Divald is bekapcsolódott a munkába, és az új jogszabály feladatait, azok végrehajtásának módját részletesen kidolgozta. Az erdőket a következő csoportokba osztotta: „földetlen erdőtalajon” lévő erdők és „viszonylagos erdőtalajon” álló erdők, továbbá leírta még a „gabonatalajt” is. A feltétlen erdőtalajon álló erdők azok, amelyeknek talaja csak erdősítve adhat tartós jövedelmet. Ide sorolta még a véderdőket, a futóhomokon álló erdőkkel együtt. Ezekre a területekre szigorú korlátozásokat javasolt: az államilag jóváhagyott üzemtervek szerinti gazdálkodás kötelezettségét kívánta az

erdőtörvénybe belefoglalni. Viszonylagos erdőtalajon pedig azok az erdők állnak, amelyek — a közgazdasági helyzet függvényében — felválthatók jövedelmező szántóföldi műveléssel, és így átalakulnak „gabonatalajjá”.

A törvénytervezetben Divald birtokosok szerint is elkülönítette az erdőket. A magánerdőkbe való beavatkozást nem látta szükségesnek: „a magántulajdon szentségének az erdőre nézve is érvényt kell szereznünk” — mondta az akadémiai székfoglaló előadásában. Amikor 1879-ben elfogadták az első korszerű erdőtvényt Magyarországon, abban csak a feltétlen erdőtalajokon álló erdőkre és véderdőkre írtak elő korlátozásokat a magánbirtokokban. A nem feltétlen erdőtalajon álló erdők jelentős részben — ezek voltak főleg a településekben, utakhoz közel — áldozatul estek a birtokosok „pillanatnyi pénzzavarának”. A kiegyezés után gyorsan fejlődő magyar gazdaságnak egyre több nyersanyagra — így fára — volt szüksége. A fakitermeléseket a külkereskedelmi lehetőségek ösztönözték, ugyanakkor jelentős erdőterületeket vontak mezőgazdasági művelés alá is.

Divald Adolf 1867-ben újra visszatért az állami szolgálatba, a kincstári erdészet élére került, mint miniszteri osztálytanácsos. 1868-ban írta meg „A magyar birodalom állami erdőségei kezelésének eredményei 1867-ig és lépések egy jobb jövő felé”. című művét. Ebben a kincstári erdőhivatalok által kezelt erdőkről közölt kimutatást, és részletesen foglalkozott a Maros—Béga-menti erdőkkel. Ezt a művét további, a miniszterhez felterjesztett — nyomtatásban megjelenő — jelentések, könyvek követték, amelyekben részletesen leírta a kincstári erdőbirtokok állapotát, továbbfejlesztési lehetőségeiket.

Az 1872-es esztendő jelentős változásokat hozott Divald életében. Év elején a pénzügyminisztériumban önálló erdészeti főosztályt létesítettek, amihez két osztály tartozott. A két erdészeti osztály főnökévé és miniszteri tanácsossá Divald Adolfot nevezték ki. Ugyanennek az évnek a közepén országgyűlési képviselőnek is megválasztották Bars megyében, az újbányai választókerületben. Divald azonban hivatali pályáját ugyanezen év végén feladta, és annak a részvénytársaságnak lett vezérigazgatója, amely a határőrvidéki erdőket bérbé vette. Ottani tevékenysége idején állandó támadásoknak volt kitéve. Vádaskodásra az adott alapot, hogy az ő közreműködésével jött létre a bérbeadási szerződés a konzorcium és az állam között — és akkor ő még az államot képviselte. Divald védekezésül érveket sorolt fel: ő volt az, aki közbelépett, hogy ne potom áron adjanak el több mint 30 ezer kh erdőt. Tehát csak a kincstár javára vetette latba befolyását. Újabb érvként hozta fel, hogy minisztériumi működése idején a kincstári erdőkből származó jövedelem öt év alatt megtízszereződött. Döntését végül így indokolta: „Hogy az állami szolgálatot . . . elhagyom, annak dacára, hogy ennek következtében a hatáskörök legszebbjeinek egyikéről kell lemondanom . . . ennek egyedüli oka — szeretett nagyszámú családom mellett — absolut vagyontalanságom!” Végül — egy év után — Kismartonba (ma: Eisenstadt — Ausztria) került. Esterházy herceg erdőtanácsosa, majd uradalmi igazgatója lett. Kismartoni működéséről

keveset tudunk. Feltételezhető, hogy hiába kapott ő 1883-ban „Berencsi” előnévvel magyar nemességet, egyfajta félreállítást jelentett számára a magánuradalmi szolgálát.

1889-ben vonult nyugalomba és 1891. november 12-én halt meg Szombathelyen. „Az emberek gondjai, munkássága, erőlködései utolsó célja ésszerűen egyedül a társadalom művelésének, erkölcsi és anyagi jólétének folytonos fokozása lehet.” — írta Divald 1865-ben. Az 1861-ben meghirdetett, általa felvázolt feladatokból sokminden megvalósult. A magyar erdészeti irodalom, az önálló, valóban magyar erdészeti egyesület, az erdőgazdálkodás korszerűsítése és a magyar erdészeti tudományok kibontakoztatása az ő nevéhez kapcsolódik. Nagy érdemei vannak a selmeci akadémia magyarosításáért folytatott küzdelemben, a gyakorlati erdőgazdálkodást illetően pedig az erdőtörvény első kidolgozása fűződik Divald Adolf nevéhez.

Főbb munkái:

Zur ungarischen Forstliteratur, Pressburg, 1861. 16 lap.

Divald Adolf—Wagner Károly: Segédtablák erdőszők és erdőbirtokosok . . . számára. Selmec, 1864. 140 lap.

A természettudomány és az erdészet. Pozsony, 1865. 22 lap.

Közgazdasági eszmetörések az erdészet köréből. (Erdődi Adolf név alatt.) Pozsony, 1866. 68 lap.

A magyar birodalom állami erdősegei kezelésének eredményei 1867-ig és lépések egy jobb jövő felé. Buda, 1868. 63 lap.

Divald Adolf—Wagner Károly: Magyar—német és német—magyar erdészeti műszótár. Pest, 1868. 68 lap.

Jelentés Máramaros, Ungvár és Liptó megye kincstári erdősegeiről. Buda, 1870. 121 lap.

Jelentés . . . Erdély kincstári erdősegeiről. Buda, 1871. 142 lap.

Irodalom:

BEDŐ Albert: Divald Adolf. EL. 1891.

— —: Divald Adolf. E. 1891.

DOBY GÉZA (1877—1968)

1877. december 30-án Bécsben született a növényi biokémia magyar úttörője, a magyar mezőgazdasági kémiai tanszék első vezetője, az egyetemi szintű, önálló agrár felsőoktatás szervezője és a Gödöllői Agrártudományi Egyetem első rektora. Édesapja grafikusművész, az Iparművészeti Főiskola tanára volt. Doby Géza Budán 1895-ben érettségizett, ezt követően a Budapesti Tudományegyetemen folytatta tanulmányait. 1899-ben gyógyszerészmesteri oklevelet szerzett, majd 1902-ben bölcsészdoktori oklevelet kapott. A tehetséges fiatal pályája kedvezően indult. 1900—1904 között a Budapesti Tudományegyetem II. sz. Vegytani Intézetében Lengyel Béla neves tanár-tudós mellett sajátíthatta el a szakma fogásait. 1904-ben a Kassai Szeszkísérleti Állomás segédvegyészének nevezték ki. Ezt követően élete végéig elkötelezte magát a mezőgazdasági kémia, ezen belül is elsősorban a növényi biokémia és enzimológia számos ismeretlen kérdésének megválaszolására.

1905-ben segédvegyészként átkerült a Magyaróvári Növénytermelési Állomásra.

Alig egy évvel később vegyészti kinevezést kapott, majd megbízták a Növényélet-tani és Körtani Állomás irányításával.

Ezekben az években új munkahelyén a növénykörtani kutatások elsősorban a répabetegségek, a gabonarozsda, a gabonaüszög kártételének megszüntetésére irányultak, röviddel ezt követően a nagy területen fellépő, a burgonya levélsodródását és fodrosságát okozó károkozók elleni védekezés került előtérbe. Doby Géza Linhart György akadémiai tanár, mykológus irányításával kapcsolódott be a kutatásokba. Közben az 1908—09. tanévben ösztöndíjasként a berlini egyetem kémiai intézetében dolgozott, majd a párizsi egyetemen gyarapíthatta tudását.

A századforduló idején, amikor a cukorrépa hiányos kelése egyre nagyobb

gondot okozott, a Magyaróvári Növénykórtani Állomáson súlypontos szerepet kapott a répagomoly csírázásának vizsgálata.

Később az intézet munkatársaival együtt kutatta a növények, ezen belül elsősorban a burgonya táplálkozása és azok enzimaktivitása közötti összefüggéseket is. Kutatásai a növényi betegségek biokémiai vonatkozásainak megismerésére is kiterjedtek. Éveken keresztül tanulmányozta a burgonyánál korábban nem tapasztalt levélsodródásos betegségek okait, majd a külföldi társintézetekkel közösen végzett kísérletsorozat után kidolgozta a betegség elleni védekezést.

Doby kutatási eredményeivel a hazai és külföldi tudományos körökben nagy tekintélyre tett szert. 1913-ban már a földművelésügyi miniszter küldötteként vett részt a Belgiumban rendezett gandí élelmiszer-hamisítási kongresszuson. Ugyanabban az évben a tehetséges magyaróvári fővegyszer a Budapesti Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara növényi biokémia tárgykörben elsőként habilitálta magát tanárrá. Amikor a Növényélettani és Kórtani Állomást áthelyezték Budapestre, őt bízták meg a Magyaróvári Vegykísérleti Állomás vezetésével. Doby öt évig irányította az állomás munkáját, amely ez idő alatt új, korszerű műszerekkel felszerelt épületbe költözött, és növénykórtani vizsgálatainak számát jelentősen növelte.

1918-ban a nagytekintélyű vegyész a Budapesti Országos Chémiai Intézet és Vegykísérleti Állomásra helyezték át. 1922—23. évben felkérték a Debreceni Tudományegyetem orvosi kémiai tanszékének irányítására, ahol Ő volt az új tanszék első egyetemi tanára.

Tudományos munkásságában az 1920-as évek kezdetén jelentős fordulat történt. 1920-ban alakult meg a Budapesti Tudományegyetemen az új Közgazdaságtudományi Karon belül a mezőgazdasági szak. Doby 1923-ban az agrokémia nyilvános tanára lett, majd megbízták az agrokémiai tanszék vezetésével és az egyetem mellett működő Agrokémiai Intézet irányításával.

Tevékenységének kibontakozása az egyetemen eltöltött időszakára esik. Ekkor már nemzetközileg elismert tudós, tekintélyes egyetemi tanár, számos nemzetközi és hazai tudományos társaság tagja volt. Pedagógiai és kutató tevékenységét egyforma felelősséggel végezte. Miközben kitűnő pedagógiai érzékkel oktatta az egyetem hallgatóit, kiváló szakemberekké képezte többségüket, az Agrokémiai Intézetben kiépítette és megteremtette a biokémiai kutatások feltételeit. Az általa szervezett oktató-kutató munka céljaul a mezőgazdaság fejlesztéséhez elengedhetetlen tudományos alapok megteremtését tűzte. Az 1924—25. tanévben Doby Géza egy évre meghívást kapott az East-Hasingenben lévő (Michigan, USA) State College Növényélettani Intézetének kémiai laboratóriumába. Hazatérése után az Agrokémiai Intézetet modern oktatási eszközökkel szerelte fel és átvette a gazdász hallgatók oktatását a tudományegyetemtől.

Doby nagy körültekintéssel szervezte meg a mezőgazdasági kar hallgatóinak kémiai oktatását. Az ismeretek elsajátítására követelményrendszerrel dolgozott ki.

Azok a hallgatók akik nem kívántak önálló tudományos munkába bekapcsolódni, nem vettek részt elméleti oktatásban. Akik viszont agrokémiából kívántak dokto-rálni, kötetlen gyakorlaton kaptak kiképzést az analitikai, a preparatív kémiában, az agrokémiában és az irodalmi források feldolgozásában.

Doby professzor jó pedagógiai érzékkel kialakított új oktatási rendszere így egyaránt biztosította a természettudományi alapképzést és a mezőgazdasági gya-korlati szakoktatást.

A neves tudóst 1928—29-es tanévben a közgazdaságtudományi kar dékánjává választották. 1934-ben a felsőoktatás átszervezésekor a mezőgazdasági szak átke-rült a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemhez, mint önálló Mezőgazdasági és Állatorvostudományi Kar. 1945-ig itt folytatta működését a Mezőgazdasági Kémiai Intézet is. Az új szervezetben a tanszék feladata tovább bővült, Doby professzor vezetésével átvette az állatorvos-hallgatók kémiai oktató-sát.

Doby professzor pedagógiai tevékenysége szorosan összekapcsolódott a növényi biokémia széles körű kutatásával. Munkatársaival iskolát alapított a növényi enzimológia és a növényi fehérjekutatás körében. Tanulmányozta a gombákban és a magasabbrendű növényekben lévő sók és ionjaik, elsősorban a káliumion hatását az enzimaktivításra. Ezzel kapcsolatos eredményeiről 1931-ben Cambrid-ge-ben, az V. Nemzetközi Botanikai Kongresszuson számolt be. Az 1930-as évek-ben munkatársaival számos kísérletet végzett a növények nitrogénellátottságának tisztázására.

Az 1940-es években a Mezőgazdasági Kémiai Intézetben kutatásai a növények nitrogén-anyagcseréjének vizsgálatára irányultak. A rozs, később a szójanövényen végzett kísérletekkel arra keresett választ, hogy a nitrogéntáplálás és a növények-ben képződő különböző nitrogéntartalmú vegyületek valamelyike között lehet-e szorosabb összefüggést találni.

Doby Gézát kiemelkedő tudományos munkássága elismeréseként a Magyar Tudományos Akadémia közgyűlése 1935-ben levelező, 1946-ban rendes tagjává választotta. 1943-ban lett a Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem rektora. Rektori székfoglalójában is a kémia szerepének sokoldalú jelentőségét emelte ki. Ma is helytállóak azon szavai „hogy a mezőgazdaság felemeléséhez nem elegendő a vegyésznek, a biokémikusnak, a fiziológusnak a munkája. Valamennyiőjüknek szorosan együtt kell dolgozni a mezőgazdasági körökkel. Közösen kell látni azokat a lehetőségeket, amelyekben a kémia segítsége a mezőgazdaság területén igénybe vehető”.

Doby Géza a közel hetvenéves rektorprofesszor a II. világháború nehéz idősza-kában mindent megtett, hogy a joggatlanul üldözött munkatársait, az egyetem hallgatóit megmentse, az egyetem felszereléseit a kitelepítéstől megvédje.

Amikor 1945-ben elrendelték az önálló Agrártudományi Egyetem létrehozását, annak megszervezésére és rektori teendőinek ellátására kérték fel. Doby hallatlan

energiával szervezte az Agrártudományi Egyetemet, amelynek 1945-től 1947-ig első rektora és a következő évben prorektora volt. 1948-ban, 71 éves korában vonult nyugdíjba, de még ezt követően is tovább dolgozott. A Talajtani és Agrokémiai Kutató Intézetben tudományos tanácsadóként tevékenykedett. Tagja maradt az MTA Talajtani és Trágyázási Bizottságnak, az Agrokémia és Talajtan című folyóirat szerkesztőbizottságának. Munkatársainak segítségével nyolcvanévesen elkészítette a „Növényi Biokémia” c. kézikönyvét, amely 1955-ben magyar, 1965-ben pedig angol nyelven jelent meg. Munkáját rá jellemző szerénységgel így ajánlotta az olvasóknak „ha ez a könyv ily módon hasznossá válhatik, majd újabb kiadását növényi biokémikusaink szépen működő együttese fogja tökéletesebben megvalósítani.” Szellemi hagyatéka ma is követendő példa az elméleti és a gyakorlati munka magas szintű elsajátítására, az egyetemi oktatás-kutatás folyamatos korszerűsítésére.

Doby professzor 26 évig működött egyetemi tanárként, 37 éven keresztül oktatta az egyetemi hallgatókat, fél évszázadon át szolgálta a mezőgazdasági kutatást. Munkássága maradandóan hozzájárult a mezőgazdasági tudomány hazai fejlődéséhez, a magyar biokémiai tudomány nemzetközi elismeréséhez. 85. születésnapján a Munka Érdemrend arany fokozatával tüntették ki. Egyetemi oklevele megszerzésének 65. évfordulóján pedig a budapesti orvostudományi egyetem vasdiplomával fejezte ki tiszteletét és beválasztotta a Gyógyszerész Szakcsoport tiszteletbeli elnökei sorába. A biokémiai tudományok neosztora 91 éves korában 1968. április 6-án hunyt el Budapesten. Születésének 100. évfordulója alkalmából egykori tanítványai, munkatársai, tisztelői a Gödöllői Agrártudományi Egyetemen tudományos emlékülésen emlékeztek meg a növényi biokémia magyar úttörőjéről a magyar mezőgazdasági kémiai tudomány kiemelkedő egyéniségéről, a Gödöllői Agrártudományi Egyetem első rektoráról.

Főbb munkái:

A Calcium aethhylátja. Doktori értekezés. Bp., 1902.
Növényi biokémia, Bp., 1959. 655 lap.

Irodalom:

NAGYMIHÁLYI Ferenc: Doby Géza 90 éves. AT. 1968.
SZEGI József: Doby Géza. AT.1968.
GÁSPÁR László: A Doby-féle tudományos iskola. AtK. 1979.
PÁL István: A növényi biokémia jelentősége a biofiziológiában. Atk. 1979.
PECZNIK János: Doby Géza, a pedagógus. AtK. 1979.
STEFANOVITS Pál: Doby Géza akadémiai tevékenysége. AtK. 1979.
SOÓS Gábor: Ünnepi megemlékezés Doby Géza professzorról. AtK. 1979.

DOMANOVSZKY SÁNDOR (1877—1955)

Nagyszébenben (Szebenom, ma: Sibin-Nagyszében) született 1877. május 27-én. Édesapja, Domanovszky Endre, korának ismert filozófiai írója, jogakadémiai oktató, s a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja volt. Sándor középiskoláit Budapesten végezte, majd ugyanitt a tudományegyetemen folytatta tanulmányait. A középiskolában Márki Sándor volt a történelemtanára. Az egyetemen tanárai között tudhatta Marczali Henriket, a magyar és az egyetemes történelem nagy formátumú kutatóját, Fejérpataky Lászlót, az oklevéltan és címertan első nagy hazai művelőjét, a modern magyar diplomatika megalapítóját.

Pályafutását 1899-ben a pozsonyi főreáliskolában kezdte, ahol előbb helyettes, majd rendes tanárrá nevezték ki. Történetkutatói munkássága pozsonyi tanárkodása idején bontakozott ki. 1904-ben Budapestre, a fővárosi kereskedelmi akadémiára került történelemtanárnak. Újabb öt év elteltével a budapesti egyetem bölcsészkarra az Árpád-kori magyar történelemből magántanárrá habilitálta. Békefi Remig halála után, 1914. július 14-én kinevezték az egyetem művelődéstörténeti tanszékére nyilvános rendes tanárnak. Több mint három évtizeden át, 1948-ig vezette a tanszéket. 1915-ben az MTA levelező, majd 1926-tól rendes tagjává választotta. Akadémiai tagsága 1949-ben szűnt meg.

A tudományos közélet fórumain különböző tisztségeket töltött be. 1913-ban megbízták a „Századok” szerkesztésével. Felelős posztját 1943-ig töltötte be. 1916-tól harminc éven át a Történelmi Társulat alelnöki tisztségét viselte. 1920-ban a párizsi béketárgyalásokra utazó magyar delegáció történeti szakértőjévé nevezték ki. Munkabírásának s kapcsolatainak köszönhetően éveken át (1921—1926 között) tagja volt a vallás- és közoktatásügyi miniszter mellett működő Közoktatási

Tanácsnak. Tagja lett (1922-ben) a magyar tudománypolitika legmagasabb testületének, az Országos Magyar Gyűjteményegyetem Tanácsának. Ügyvezető igazgatója volt 1927-től az Országos Ösztöndíjtanácsnak. A Történettudomány Nemzetközi Bizottsága (Comité International des Sciences Historiques) magyar delegátusaként (1928), majd 1933—1938 között a bizottság tagjaként működött. A budapesti egyetem 1933-ban a felsőházba delegálta.

Életének első szakaszában a kora középkori elbeszélő források tanulmányozására fordította figyelmét. Első dolgozata 18 éves korában látott napvilágot, egyetemi tanulmányai a modern historiográfiában szinte párját ritkító érettségről tanúskodnak. Az egyetem elvégzése után szinte valamennyi középkori krónikánk kérdésével foglalkozott. Ő fedezte föl a magyar krónikairódalom két nagy ágát: a Bécsi Képes Krónika és a Budai Krónika családját. Számottevő eredményeket ért el az újabbkori kutatásokban is. Négy kötetben publikálta a nádor József főherceg 1796 és 1812 közötti iratait.

Munkásságának legfontosabb területe mégis a feudális kori gazdasági viszonyok tanulmányozása volt. Domanovszky a modern magyar gazdaságtörténeti kutatások megteremtőjének tekinthető. A korszerű gazdaságtörténeti kutatások a XIX. század utolsó harmadában bontakoztak ki Európa-szerte. 1894-ben indult a „Zeitschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte” című nemzetközi folyóirat, ugyanakkor létesítette Tagányi Károly a „Magyar Gazdaságtörténeti Szemlé”-t, amely 12 évi fennállása után azonban megszűnt. A történetírás homlokterében még változatlanul a politikátörténet állt.

Ilyen körülmények között fogott hozzá Domanovszky gazdaságtörténeti kutatásaihoz. Szerepet játszott ebben az is, hogy 1904 őszén a Budapesti Kereskedelmi Akadémiára került, így szükségképpen kellett a kereskedelem történetével foglalkoznia. Előbb a felsőkereskedelmi iskolák számára gazdaságtörténeti tankönyvet írt, majd az 1910-es években sorra jelentek meg kereskedelem-történeti tanulmányai. Külön ki kell emelni három nagy munkáját: a harmincadvám eredetével, a mázsaszekérrel és a szepesi városok több mint két évszázados (1358—1570) áru-megállító jogával foglalkozó írásokat. Terve az volt, hogy a felvidéki levéltárak gazdag anyaga alapján megírja majd a középkori magyar vámtörténet szintézisét.

Gazdaságtörténeti munkáit is alapos forráskritikai elemzés jellemzi. A gazdasági adatok elemzése során kibontja az intézmények szerepét, azaz: a jogviszonyokat, a társadalom életét, sőt a társadalmat alkotó egyének jellegzetes szociális vonásait is ábrázolni tudja. A gazdasági jelenségeket és folyamatokat komplex módon, a modern metodológia segítségével mutatja be.

A pozitivistá történet szemléletből eredően, tanulmányait a források túlzott tisztelete, a forráskritikai elemzések aránytalan túlsúlya nem kis mértékben megterheli. A gazdasági folyamatok részletes feltárása mellett inkább a jogviszonyok s az intézmények történetére helyezi a súlyt. Ennek ellenére mégis árnyalt és differenciált képet sikerült rajzolnia a középkor gazdasági viszonyairól.

„Fejemben itt van készen az egész magyar gazdaság- és társadalomtörténet” — mondogatta gyakran tanítványainak. Az érlelődő koncepció hozta létre az általa szerkesztett monumentális magyar művelődéstörténeti szintézist. Felfogása szerint a művelődéstörténet magába foglalja a gazdaság-, társadalom-, vallás-szellem, jog- és alkotmánytörténetet. Ám a kutatás gyakorlatában ezt nem lehet átfogni, ezért a művelődéstörténetet a gazdaság és társadalom, másfelől a közigazgatás és az eszmék történetére szűkítette. Felfogásában mind nagyobb szerepe lett a tárgyiasabb francia Annales és a német kultúrtörténeti iskoláknak. De megtalálható a modern etnográfia és a korabeli szociológia számos hatása is. „A kultúra — írta az ötkötetes magyar művelődéstörténet előszavában — a társadalmi átalakulás, s a társadalom pedig kutúrájának a keretei között él.” Társadalom és kultúra kölcsönös korrelációját tartotta szem előtt.

Művelődéstörténeti és oktatói tevékenységének másik maradandó eredménye az a „mezőgazdaságtörténeti iskola”, amely az 1920-as évek végén s az 1930-as években kimagasló alakja körül szerveződött. A két háború közti magyar történetírás egyik legjelentősebb vállalkozásának tekinthető az a tanulmányosorozat, amelyben tanítványai a feudális kori uradalmak termelési és társadalmi viszonyait vették vizsgálat alá. A „Tanulmányok a magyar mezőgazdaság történetéből” címet viselő sorozatban, jórészt Domanovszky szerkesztésében, 15 uradalomtörténeti feldolgozás látott napvilágot. A monográfiák a feudális kori majorsági gazdálkodás egész korszakát átölelve dolgozták fel az egyes uradalmakat.

A feldolgozások foglalkoztak az uradalmak szervezeti felépítésével, igazgatásával, az agrártermelés és értékesítés fontosabb kérdéseivel, a termelés mechanizmusával, jellegével. Különböző módon elemzik az uradalmakhoz akkor még szervesen kapcsolódó jobbágyság helyzetét, az uradalmak belső társadalmi tagozottságát, a jobbági szolgáltatások rendszerét, a jobbágyság gazdasági-társadalmi körülményeit. Ez a kutatómunka a fiatal történészek közül többeket életreszólóan eljegyezt az agrártörténetírással.

Tanítványai közül az egyik így emlékezett mesterére: „Távozó alakja úgy marad előttünk, amint sötét ruhában, arcán a vállalt kötelezettségeinek mindig és mindenben megfelelő ember tiszteletet parancsoló öntudatával lépett katedrára. Választékos formájú előadásai biztos bevezetőt adtak hallgatóinak a magyar történelembe. Az a professzor volt, aki nem tudományos kedvtelése, hanem mindenkori hallgatóinak szükségletei szerint készítette előadásait. Domanovszky Sándor tanár volt, nagyon jó tanár, olyan, amilyen évszázadonként csak kevés születik: tanulni lehetett tőle . . . Igazi nevelő egyéniség volt . . . Nem telepedett rá tanítványaira. Szabadon engedte képességeik kibontakozását.”

Fáradhatatlan igyekezettel látta el tudományszervező és tudománypolitikai funkcióit. Tudta, hogy a modern tudományosság nem nélkülözheti a mindennapi szervezés munkáját, sem az intézmények működését. Nagy figyelmet fordított a Bécsben létesülő Magyar Történeti Intézetre, a bécsi és a hazai kutatások minél

jobb feltételeinek megteremtésére. A nagyvonalú koncepciót kívánó kutatási programok megtervezésében és kidolgozásában éppúgy részt vett, mint a kutatók apró-cseprő ügyeinek intézésében. Az intézmények munkájában való részvételét tudósi és hazafias kötelességének tekintette.

A történetíró, az oktató és a tudományszervező Domanovszky Sándorban azt a nagy egyéniséget tisztelheti az utókor, aki a ma is létező tudományos intézményeknek hosszú évtizedeken át az éltetője, életbentartója volt, aki az első mezőgazdaságtörténeti iskolát megteremtve, megvetette a magyar agrártörténetírás alapjait, s akinek tudományos eredményei, alkalmazott módszerei több mint fél évszázad múltán is szerves részét alkotják a magyar és az egyetemes történettudománynak.

Főbb munkái:

Dubnici krónika. Bp., 1899.

A Budai Krónika. Bp., 1902.

Kézai Simon mester krónikája. Bp., 1906.

A harmincadvám eredete. Bp., 1916. 54 lap.

A szepesi városok árumegállító joga. Bp., 1922. 522 lap.

Die Geschichte Ungarn. München—Leipzig, 1923.

József nádor élete és iratai. Bp., 1925—1944. I—IV. köt.

La méthode historique de M. Nicolas Jorga. Bp., 1938.

Gazdaság és társadalom a középkorban. Bp., 1979. 370 lap.

Magyar művelődéstörténet. I—V. köt. (Szerk.) Bp., é. n.

Irodalom:

Domanovszky-émlékkönyv születése 60. évfordulójára. Bp., 1937.

HAJNAL István: Domanovszky Sándor 70 éves. Sz. 1947.

LÉDERER Emma: Domanovszky Sándor. Nekrológ. Sz. 1955. 3. sz.

GLATZ Ferenc: Domanovszky Sándor helye a magyar történettudományban. Sz. 1978. 2. sz.

GERICS József: Domanovszky Sándor, az Árpád-kori krónikakutatás úttörője. Sz. 1978. 2. sz.

CSAPODI Csaba: Történezhagyatékok az MTA Könyvtárának kéziratárában. Sz. 1978. 2. sz.

DORNER BÉLA (1869—1954)

Tatán született 1869. április 1-jén, 85 éves korában 1954. május 14-én halt meg Budapesten.

Édesapja, Dorner Sándor a tatai Esterházy-birtok gazdatisztje volt. Dorner Béla gyermekkorát így Tatán töltötte, az Esterházy-kastély mellett levő, ma Béke tér 1. sz. alatti uradalmi házban. Tatán járt elemi iskolába és gimnáziumi tanulmányait is itt kezdte el, majd Pesten a piaristák, később pedig Esztergomban a bencések főgimnáziumában fejezte be. Érettségi után a keszthelyi Gazdasági Tanintézetben tanult és szerzte meg diplomáját. 1890—1891-ben, közel két évet a mezőhegyesi ménesbirtokon töltött ösztöndíjas gyakornokként, majd 1891-ben József főherceg kisjenői (Arad vármegye) uradalmában nevezték ki gazdatisztnek. 1893-ban Alcsútra, a főhercegi központi kormányzósághoz helyezték át, mint igazgatósági segédtsztet, s egyben az uradalmi tűzoltóság parancsnokának nevezték ki. Ez a magyarázata annak, hogy első cikkeiben igen sokat foglalkozott a tűzvédelmi kérdésekkel. Alcsúton közel öt évet töltött és ebből a három utolsó évben Fejér vármegye váli járásának miniszteri tudósítója volt.

Darányi Ignác 1898-ban gazdasági segéddé nevezte ki és a Földművelésügyi Minisztérium állategészségügyi osztályára osztották be gazdasági szakértőnek, két év múlva pedig gazdasági intézőnek léptették elő.

1902-ben hosszabb tanulmányutat tett Németországban és Dániában az állattertekesítési viszonyok tanulmányozására. Tapasztalatairól több cikkben és tanulmányban számolt be.

Dorner Béla egyik kedvelt területe Erdély volt, ahol 1904—1907 között a székelyföldi miniszteri kirendeltségen tevékenykedett és főleg a helyes legelőgazdálko-

dás kialakításán dolgozott. Ugyanilyen feladatot kellett ellátnia a győri Gazdasági Felügyelőségen is, amelynek 1909—1910-ben volt a vezetője.

Dorner Béla fogékonyan reagált minden mezőgazdasági, de főleg állattenyésztési kérdésre, amelynek alapját mindenkor a helyes rét- és legelőgazdálkodásban látta. Éppen ezért életútja során erre a kérdésre mindig visszatért, s nem volt véletlen, hogy a Földművelésügyi Minisztériumban 1910-ben létesített rét- és legelőjavítási ügyosztály vezetésével őt bízták meg. A világháború alatt, 1916-tól újra az erdélyi ügyekkel foglalkozott, majd 1918-ban visszarendelték a minisztériumba, ahol a közellátás szempontjából fontos sertéshizlalás gazdasági irányítását bízták rá.

A sertéstenyésztés és -hizlalás színvonalának emelése terén kifejtett működése tette igazán ismertté a nevét. Kezdetben foglalkozott a mangalica sertésekkel is, azonban a húszas években hússertések magyarországi elterjesztése érdekében fejt ki hathatós és eredményes munkát. A Hússertéstenyésztők Országos Egyesületének és a kiállítási hússertésbíráló-bizottság elnöki minőségében állandó és közvetlen irányító hatást gyakorolt a tenyésztésre és a minőség javítására. Útmutatásaiban különösen fontos helyet kaptak a belső értékmérő tulajdonságok: a jó malcnevelő képesség és a vágottáru minőségének figyelembe vétele. Számos tenyészhússertés-akciót készített elő és bonyolított le. Többször járt Angliában és egy alkalommal a legjobb angol vérvonalakból származó tenyészanyagot hozatott Magyarországra, majd 1929—30-ban 5000 tenyészsertést osztatott szét a gazdaközönség körében. Dorner Bélának Kertész Ferencsel együtt — akihez szoros barátság fűzte — elévülhetetlen érdemei vannak a hússertéstenyésztés korszerűsítésében, ami ezen a téren valóságos korszakváltást jelentett, a 30-as években.

Dorner Bélának a sertéstenyésztés és legelőjavítás terén kifejtett szakigazgatási, szervezői munkája mellett különös figyelmet érdemel sokoldalú és nagyon népszerű szakirodalmi tevékenysége. Első, főleg társadalmi vonatkozású cikkei még alcsúti tevékenysége idején jelentek meg a „Vasárnapi Újság”-ban, míg tűzrendészeti írásai a „Tűzoltó Közlöny”-ben (1894—1896) és a „Tűzrendészeti Lapok”-ban (1894—1896). Állami szolgálatba való belépésétől kezdve munkái a „Köztelek”-ben és az „Állattenyésztési Lapok”-ban (1898-tól folyamatosan), a „Természettudományi Közlöny”-ben (1898-ban és 1913—1917 között), a „Mezőgazdasági Szemlé”-ben (1899-től, a „Magyarországban” (1901), a „Budapesti Szemlé”-ben (1902), a „Gazdasági Lapok”-ban (1902), az „Állattenyésztési Szemlé”-ben (1911—1911), a „Vadászlap”-ban (1910), az „Erdészeti Lapok”-ban (1909), a „Magyar Hírlap” (1912), az „Állattenyésztési és Tejgazdasági Lapok” (1913—1914 és a „Pester Lloyd” (1924) hasábjain láttak napvilágot.

Dorner Béla cikkeinek publikálása mellett tevékeny részt vállalt a mezőgazdasági szaklapok szerkesztésében is. A „Köztelek”-nek és az „Állattenyésztési szemlé”-nek évtizedeken keresztül volt rovatvezetője, 1913-tól pedig a „Mezőgazdasági

Szemlé"-nek volt a főszerkesztője, majd a húszas években a „Hangyalap” Földművelés című mellékletét szerkesztette.

Dorner Béla életútjában cikkeihez hasonlóan fontos szerepet játszottak a könyvei is. Első munkája a párizsi világkiállításra megjelentetett, Magyarországot bemutató könyv sertésenyésztési része (Le porc en Hongrie), amely később kibővítve itthon is kiadásra került. Írt növénytermesztési, műtrágyázási, gazdaságpolitikai, agrártörténeti könyveket, azonban a legfontosabb munkái a több kiadásban megjelent, hézagpótló, sertésenyésztéssel és legelőgazdálkodással foglalkozó művei voltak.

Dorner Béla hivatalos és szakirodalmi tevékenységét gazdatársadalmi munkássága szervesen egészítette ki és tette teljessé több mint négy évtizedes szakmai pályafutását.

A Hússertésenyésztők Szövetségében betöltött tisztjén kívül az OMGE igazgató-választmányának, az állattenyésztési szakosztálynak, valamint több más bizottságnak évtizedeken keresztül volt a tagja.

Szolgálati idejének kitöltése után, 67 éves korában, 1936 július 1-jén vonult nyugállományba mint gazdasági főigazgató és miniszteri tanácsos. Aktív közéleti tevékenységét, s főként az írást nem hagyta abba. Sorra jelentek meg különböző szakmai, vadászati és egyéb témájú cikkei, kisebb könyvei, valamint ebben az időszakban írta meg erdélyi emlékeit „Székelyföldi esetek” című könyvében. Színes és érdekes írásai szakkörökben is igen nagy népszerűségnek örvendtek.

Főbb munkái:

A sertés Magyarországon. Bp. 1901. 372 lap.

Németország vámpolitikája és az új vámtarifa-tervezet. Bp., 1902. Klny. BSzl.

Az iker-váltó eke és használata. Székelyudvarhely 1909. 40 lap.

Sertésenyésztés. Bp., 1910. 68 lap.

Az erdélyi százszok mezőgazdasága. Győr, 1910. 336. lap.

A műtrágyák az erdészet szolgálatában. Bp., 1911. 50 lap.

Klny. EL.

A sertés tartása és tenyésztése. Bp., 1911. 30 lap.

A kereskedelmi trágyák története, gyártása és használata. Arad. 1912. 508 lap.

A burgonya termelése. Bp., 1920. 273 lap.

A sertés tenyésztése és hizlalása. Bp., 1921. 568 lap.

Rétek és legelők művelése és termésfokozása. Bp., 1923. 360 lap.

Rétek és kaszálók műtrágyázása. Bp., 1928. 16 lap.

Hússertésenyésztésünk mai helyzete. Bp., 1936. 12 lap.

Irodalom

— —: Enesei Dorner Béla nyugalomba vonulása. Kt. 1936

D'ORSAY OLIVÉR (1845—1932)

D'Orsay gróf, méneskari ezredes, a mezőhegyesi ménes volt parancsnoka, a magyar lótenyésztésben a tájfajta tenyésztés kialakításának kezdeményezője 1845. július 27-én született Türrén (Zala vármegye).

Régi, híres francia családból származott, amelynek nevét a Szajna egyik párizsi partszakasza viseli. D'Orsay nagyapja, Grimaud d'Orsay Eduárd a francia forradalom idején emigrált Ausztráliába, s hivatásos huszártisztként biztosította egzisztenciáját; apja, Aladár ugyancsak lovassági tiszt, császári és királyi kamarás. Édesanyja Wallis Jacqueline; osztrák származású volt.

D'Orsay Olivér szintén a katonai pályát választotta. A bécsújhelyi akadémián végezte tanulmányait és 1865. augusztus 18-án avatták hadnaggyá. A II. önkéntes huszárezredhez — később a 14. huszárezred — osztották be, s szakaszparancsnokként vett részt az osztrák—porosz háborúban. Szolgálatait kiváló minősítéssel látta el, jó lovas volt és az 1870-es években elkezdődő díjlovagló-versenyeken több díjat nyert. 1872-ben elvégezte a két éves bécsi központi equitációt (felsőbb fokú lovas továbbképzés), amelyet Pejacsevich Miklós lovassági szemlélő 1875-ben Katonai Lovaglótanár Intézeté szerveztet át, ahova 1880-ban lovaglótanárnak nevezték ki.

D'Orsay Olivér 1875-ben egy mezőhegyesi lóárverésen ismerkedett meg Kozma Ferencel, a Földművelésügyi Minisztérium lótenyésztési osztályának vezetőjével. Mély barátság alakult ki közöttük, és ez vezetett arra, hogy a lótenyésztésben közreműködő munkatársak, de különösen a négy állami ménes vezetőinek megválasztásában rendkívül igényes Kozma Ferenc, d'Orsay századost 1885-ben Mezőhegyesre helyeztette osztályparancsnoknak. Ehrenberger Antal ezredes nyugállományba vonulása után, 1889-ben, amikor a ménesintézet éppen húsz éve volt a magyar állam kezelésében, az őrnaggyá előléptetett d'Orsnyt nevezték ki a ménes parancsnokává.

A két évtized alatt gyökeres változások mentek végbe Mezőhegyesen. A ménes mellett működő ménesbirtok — Gluzek Gyula irányításával — Európa egyik legmodernebb nagyüzeme lett, amelyben a ménes ellátásával és az árutermeléssel egyidejűleg mintaszerű gazdasági állattenyésztés folyt. Véglegesen tisztázódott az állami ménesek (Mezőhegyes, Bábolna, Kisbér, Fogaras) tenyésztési iránya és célja. Mezőhegyesen a korábbi hat törzs helyett mindössze csak hármat: a nóniust, félvért és a gidránt tenyésztették tovább. A tenyészanyag nagymértékű selejtezése és átcsoportosítása után a mennyiségileg elegendő, minőségileg kiváló törzsál-

lományok részére lehetőség nyílt arra, hogy az országos lótenyésztésre is nagyobb hatást fejtsenek ki. A magyar lótenyésztés fénykora volt ez a korszak.

D'Orsay Olivér rendkívül sokoldalú tevékenységet folytatott Mezőhegyesen. Mindamellett, hogy a ménes állományát — korabeli vélemények szerint — a „tökéletesség magas fokára emelte”, amit az 1896-os millenniumi kiállításon, valamint az 1900-as párizsi világkiállításon bemutatott mezőhegyesi lovak hűen reprezentáltak, különös gonddal patronálta és irányította a ménesintézmény mellett működő ménesbirtok 1881-ben megalakított használati lóállományának tenyésztését. Ebből rövidesen egyöntetű, genetikailag értékes, gazdasági hasznosítású törzstenyészet lett és ménesbirtok-nóniusz néven vált ismertté, majd a második világháború után beolvadt a ménesbeli nóniusztörzsbbe.

D'Orsay Olivér — egyetértésben Kozma Ferencsel, majd Kozma szellemi hagyatékának letéteményeseként — Mezőhegyes féltve őrzött törzsménjeit nemcsak a ménesbirtok, hanem az ország lótenyésztői számára is hozzáférhetővé tette kancáik fedeztetésére. Ezt a lehetőséget először csak a módosabb tenyésztők vehették igénybe, ezért d'Orsay 1892-ben Mezőhegyes környéke kistenyésztő gazdáival megalakította a „Mezőhegyesvidéki Tájfajta Lótenyésztő Szövetkezet”-et, amelynek elnökévé választották meg és ezt a tisztjét élete végéig megtartotta. A szövetkezet Magyarország első, a parasztgazdaságokat összefogó, tenyésztési célt kitűző lótenyésztési egyesülete volt. Célját a d'Orsay által kidolgozott szabályzat bevezetője foglalta össze: „A mezőhegyesi törzs- és próbamének okszerű kihasználása mellett egyelőre a vidék lóanyagának javítása, hogy idővel egy „mezőhegyesi tájfajta” elérthessék és így a lótenyésztés hazánkban emeltessek.” — A célt sikerült elérni. Rövidesen jellegzetes tájfajta jött létre, amelynek tenyészegyedei az országos lótenyésztésben a mai napig fontos szerepet játszanak.

A mezőhegyesvidéki szövetkezet programja a szaksajtóban országos visszhangot váltott ki. A meghirdetett tenyésztési cél az ún. kis nóniusz típushoz tartozó nóniusz tájfajta kialakítása volt. Ennek ellenére a ménesbirtok, valamint a szövetkezet kancái részére rendelkezésre bocsátott törzsmének között a nóniuszok mellett félvérek, sőt angol telivérek is szerepeltek. Emiatt különösen Szapáry Iván, neves hipológus emelte fel a szavát, amelyre d'Orsay a „Vadász és Versenylap”-ban közzé tett, Szapáry Ivánnak címzett nyílt levelében fejtette ki tenyésztési koncepcióját. Tenyésztési elképzeléseiben az angol telivér fontos szerepet kapott, figyelembe veendő szempontként hozta fel a heterogén induló állományt, valamint a gazdák egyéni ízlését. Tény, hogy a nóniusztenyésztésben — a későbbiekben erősen kifogásolt és korrigálásra szorult — túlzott telivérezést d'Orsay erősen szorgalmazta és működésének időszakában volt Mezőhegyesen a legtöbb angol telivér törzsmén. Ezzel szemben d'Orsay nevéhez fűződik — éppen az angol telivérek alkalmazásának, valamint a ménesi kancák genetikai szempontokon és fenotípuson alapuló kiválasztása káros következményeinek kiküszöbölésére bevezetett kipróbálási rendszer. Ennek alapján a mezőhegyesi továbbtenyésztésre kívá-

lasztott minden ménnek és kancának megfelelő előkészítés után nyereg alatt, illetve kocsiban meghatározott teljesítményvizsgát kellett tennie. Ilyen jellegű kipróbálást a ménesbirtokhoz és a mezőhegyesi tájfajtához tartozó egyedeken nem végeztek, mivel ezek állandó gazdasági munkában voltak hasznosítva. Viszont a mezőhegyesi tájfajtához tartozó egyedek keménységének és állóképességének bizonyítására a századforduló utáni években rendszeresen távhajtóversenyeket rendeztek.

D'Orsay Olivér életében döntő jelentőségű esemény volt az 1901. január 14-én megtartott lótenyésztési ankét. Darányi Ignác földművelésügyi miniszter felkérte a jelenlevőket, hogy hivatalos állásukra való tekintet nélkül mondják el véleményüket a lótenyésztés helyzetéről. A magyar érzelmeiről is ismert d'Orsay felszólalásában rámutatott arra az ellentmondásos állapotra, hogy a méneskari tisztek a közös hadsereghez tartoznak, fizetésüket pedig a magyar földművelésügyi minisztériumtól kapják, amely egyidejűleg szakmai felügyeletet is gyakorol. Kifejtette, hogy a ménesintézményt vagy polgári kezelésbe kell venni, vagy pedig a honvédség keretébe kell illeszteni. A „Köztelek” mindössze az értekezlet kivonatos jegyzőkönyvét közölte, majd a későbbiekben annak cáfolatát, hogy d'Orsay 1901 elején történt nyugdíjaztatásának bármi köze is lett volna az elhangzottakhoz. Mindenesetre a „Magyar Hírlap” a következőket írta: „D'Orsay ezredesnek ezt a beszédét felsőbb helyen nem tartották összeegyeztethetőnek egy közös tiszt állásával és gondolkozásával, és Mezőhegyes genialis vezetőjének távoznia kellett.”

A magyar Földművelésügyi Minisztérium minden bizonnyal nem értett egyet a döntéssel, s d'Orsay személyére a továbbiakban is igényt tartott. Így az erdélyi lótenyésztés javítására létrehozott kolozsi félvérmenes vezetőjévé, valamint az állami ménesek felügyelőjévé nevezték ki és e tisztségeiben 16 évig, 1918-ig megmaradt. Az első világháború után D'Orsay Olivér már csak a Mezőhegyesi Tájfajta Tenyésztő Szövetkezet ügyeivel foglalkozott.

D'Orsay Olivér markáns személyisége volt a magyar lótenyésztésnek. Kemény, katonás egyéniség volt, ugyanakkor a kistenyésztők körében páratlan népszerűségnek és tekintélynek örvendett, s így maradéktalanul elfogták a kancák osztályozásával és párosításával kapcsolatos munkáját. Mezőhegyes egyik legnagyobb parancsnoka volt. Érdemeinek legnagyobb része azonban a ménesbirtok-nóniusz és a mezőhegyesi tájfajta megteremtéséhez fűződött, amelyeknek tenyésztői munkáját három évtizeden keresztül irányította és ezzel a gazdasági irányú lótenyésztés úttörője volt.

D'Orsay Olivér a legnagyobb tiszteletnek Makó városban örvendett. A makói lótenyésztő gazdák 1924-ben megfestették arcképét, amelyet az OMGE vándorgyűlése alkalmával tartott díszgyűlésen helyeztek el a Makó Gazdasági Egyesület székházában (a festmény hollétéről, sajnos, nem tudunk). D'Orsay Olivért pedig Makó városa díszpolgárrá választotta. D'Orsay Olivér élete végéig a mezőhegyesvidéki tájfajta tenyésztésének ügyét szolgálta, nyolcvannyolcadik életévében hunyt

el Rákoskeresztúron 1932. december 23-án, s Mezőhegyesen felesége, Globusiesky Ilona mellé helyezték örök nyugalomra.

Főbb munkái:

Nyílt levél Szapáry Ivánhoz. VVL, 1893.

Állattenyésztés. Lovak. (Ezredéves Kiállítás Eredményei) Bp., 1896.

Irodalom:

Mezőhegyes és vidéke lótenyésztése. Az Ezredéves Országos Kiállítás alkalmával összeállította a mezőhegyesi méneparancsnokság, Arad, 1896.

— —: D'Orsay Olivér gróf ünneplése. Kt. 1925.

— —: „A magyar népies lótenyésztés” 80 éves apostola: D'Orsay Olivér gróf. Sz. Gy. 1925.

ÓCSAG Imre: A nóniusz, Bp., 1984.

DÖHRMANN HENRIK (1859—1929)

Döhrmann Henrik, méneskari ezredes, a magyar lótenyésztési irodalom egyik legaktívabb gyarapítója 1859. november 21-én született Hannoverben.

Édesapja a kispéri katonai ménesintézet gazdaságában dolgozott mint mezőgazdász, ezt követően a mezőhegyesi ménesbirtokhoz került, ahol Gluzek Gyula helyettese volt. Az ifjú Döhrmann Henrik így már gyermekkorában megismerte az állami ménesintézmény életét és ez döntően befolyásolta pályaválasztását is. Bécsben a műszaki egyetemen tanult. Iskolája elvégzése után, mint önkéntes, a méneskarhoz került. Hadnagyként 1884-ben a budapesti Állatorvosi Tanintézet méneskari tanfolyamának a hallgatója volt. Ezt elvégezve 1885-ben rövid ideig Bábólnán dolgozott, majd a nagykőrösi méntelepen nyert beosztást segédtsiztként.

Több éven keresztül szolgált a nagykőrösi méntelepen és H. Faragó Erzsébettel kötött házassága révén élete végéig — bár szolgálati beosztása időnként máshova sodorta — nagykőrösi lakos volt.

A lótenyésztés elméleti és gyakorlati kérdései után rendkívüli mértékben érdeklődő és magát rendszeresen továbbképző fiatal tisztet századosi rangban rövidesen a nagykőrösi méntelephez tartozó verseci ménteleposztály (Temes vármegye) parancsnokává nevezték ki. Verseci működése alatt Döhrmann Henrik a mezőhegyesi tájfajta kialakításának példáját követve igen nagy ügybuzgalommal foglalkozott a Bánság lótenyésztésével. Az ő kezdeményezésére kezdtek meg ezen a vidéken is mind nagyobb mértékben a tenyésztésbe vonni a nóniusz fajtájú méneket, s következetes munkájával megteremtette a nóniusz bánsági tájfajtáját. Munkájának elismeréseképpen 1910-ben őrnagyi kinevezéssel a nagykőrösi méntelep parancsnokává nevezték ki. Rövid ideig, mindössze 1912-ig vezette a méntelepet, mivel

ekkor képzettségének és rátermettségének megfelelően, a mezőhegyesi ménes parancsnoki beosztásába került. Döhrmann Henrik a lótenyésztés valódi szükségleteinek, gazdasági szempontjainak figyelembevételével, jó gyakorlati érzékkel és szemlélettel vezette az ország legértékesebb törzsállományának tenyésztését. A párosítási tervekben messzemenően figyelembe vette a vérvonalak genetikai sajátosságait, s küllemi, valamint származási szempontokon kívül a vérvonalak génkombinációval is számolt vetett. Későbbi irodalmi munkásságában is jelentős helyet kapott ezeknek a génkombinációknak az elemzése.

Döhrmann Henrik rendkívül sokat tett a mezőhegyesi fajták fajtajellegének megőrzéséért, a bennük rejlő gazdasági értékmérő tulajdonoságok felszínre hozataláért. Tenyésztési elképzeléseinek eredményeit azonban nem hasznosíthatta a tenyésztés, mert a román megszállás alatt (1919-ben) Mezőhegyes majd összes lovát elszállították, s a háború után elsősorban az állomány rekonstrukcióját kellett megoldani. Tevékenységéért több kitüntetésben részesült, többek között megkapta a katonai érdemkeresztet és a Ferenc József-rend nagykeresztjét, sőt a ménes munkájának elismeréseként a Mezőhegyesre látogató japán küldöttség japán kitüntetést (Kincsrend III. oszt.) is adományozott.

Az első világháború végén Döhrmann Henrik ezredest 1918. decemberében nyugállományba helyezték, amikor is véglegesen Nagykőrösre vonult vissza.

Irodalmi munkásságát viszonylag korán, 1893-ban kezdte meg a Köztelek hasábjain közreadott cikkeivel. Első írásai K.M., Kiss /Kis/ Mihály aláírással jelentek meg. Ebben minden bizonnyal közrejátszott az, hogy a hivatásos katonák írásainak publikálásához feljebbvalóik hozzájárulása volt szükséges. Mindez azonban nem akadályozta meg, hogy rövidesen a Köztelek lótenyésztési rovatának vezetője legyen és élete végéig részt vegyen a szerkesztőség munkájában. Nyugdíjazása után cikkei saját nevének kerültek közlésre.

Eleinte a lóértékesítés problémáival, majd a csikóneveléssel, gazdasági lovak tartásával, takarmányozásával, tenyésztésével és vemhességével foglalkozott. A későbbiekben egyre inkább az országos tenyésztési feladatokkal, a törzskönyvezéssel kapcsolatos kérdések voltak témái. „Köztelek”-ben mintegy 200 cikke jelent meg, külföldi lapok számára is készített tanulmányokat.

A cikkeken kívül több könyve is megjelent. Néhány korábbi ismeretterjesztő füzetten kívül igen jelentős összefoglaló munkája az 1922-ben megjelent 2 kötetes Lótenyésztés, valamint Magyarország állattenyésztése sorozatban megjelent 2., Lótenyésztés című kötet.

Magánéletében szívesen festett lóképeket, amelyek lótenyésztési kiállításokon is szerepeltek. Nagykőrösön halt meg 1929. október 29-én, a 70. születésnapja előtt egy hónappal. A nagykőrösi református temetőben helyezték örök nyugalomra.

Írásaiban mindig a mezőgazdaság érdekeit hangsúlyozta, s ebben sem a divat, sem a katonai irányzat nem befolyásolta.

Főbb munkái

Kis Mihály (Döhrmann Henrik): Az igásló tenyésztése. Bp., 1910. 100 lap.

Kis Mihály (Döhrmann Henrik): A katonai pótló (remonda) tenyésztése és értékesítése. Bp. 1913. 61 lap.

In: Magyarország állattenyésztése. Lótenyésztés. (Szerk.: Konkoly Thege Sándor) Bp., 1926. 284 lap.

Irodalom:

— —: Döhrmann Henrik + Kt. 1929.

MMgMA Személyi Emlékanyag Gyűjtemény

DRUCKER JENŐ (1866—1926)

Budapesten született 1866. március 26-án. A család ősei a XVIII—XIX. század fordulóján Poroszországból kerültek hazánkba. Ügyvédi diplomával rendelkező apja az 1860-as években Székesfehérvár, majd a nyolcvanas években Sopron polgármestere volt. Soproni gimnáziumi évei után elvégezte a bécsi gazdasági főiskolát, majd a pesti tudományegyetem bölcsészkarán természet-tudományi szakon szerzett diplomát, később doktori címet.

1892-ben a Földművelésügyi Minisztérium megbízásából másfél éves tanulmányutat tett Nyugat-Európában. Franciaországban a szőlőműveléssel és a filoxéra-véssel, Angliában a mezőgazdasági gépgyártással és a mezőgazdaság gépesítettségével ismerkedett. Tapasztalatai egy részét a „Filoxera-ügy Franciaországban” című munkájában írta le. 1897-ben lett a „Borászati Lapok” szerkesztője, s haláláig — közel három

évtizeden keresztül — egyik meghatározó egyénisége volt a neves szakfolyóiratnak. Ugyanebben az évben első szerkesztője lett az akkor indított német nyelvű „Ungarische Weinzeitung” című folyóiratnak, melynek 1905-ig állt az élén. 1900-ban Baross Károllyal együtt az OMGE képviselőjében részt vett a párizsi nemzetközi szőlészeti kongresszuson. Tapasztalataikat — mintegy okulásképpen — a „Franciaország szőlőművelése” című könyvükben írták meg. 1899-ben tartották az I. szőlészeti-borászati kongresszust Szegeden. Itt vetette fel Drucker és Baross Károly egy érdekvédelmi egyesület megalakításának szükségességét. Ez a következő, pozsonyi összejövetelen (1901) meg is valósult: létrejött a Magyar szőlősgazdák Országos Egyesülete, melynek Drucker ügyvezető igazgatója, majd később alelnöke lett. Az elnök, gróf Zelensky Róbert jobbjára csak „elnökölt” és reprezentált, a MSZOE munkáját valójában Drucker irányította.

A filoxéra kártétele miatt alaposan lecsökkent szőlő- és bortermeésből az addiginál jóval kevesebb jutott exportra. A hazai bortermeelésben és értékesítésben a századfordulón nagy gondot okozott az olasz borok behozatala. Erre egy 1867 óta érvényben levő államközi szerződés alapján nyílt lehetősége Olaszországnak, amely óriási borfelesleggel küszködött a Franciaországgal folytatott vámháború miatt. Drucker írásaiban fellépett az akció ellen, hangoztatva, hogy az olasz boroknak nyújtott kedvezmény hátráltatja a szőlőfelújításokat. Ráadásul „olasz bor” elnevezéssel jelentős mennyiségű görög és török bor is bejutott Magyarországra, s ez a hamisítások és visszaélések láncreakcióját indította el. Fellépése is szerepet játszott abban, hogy az olasz borok importját 1905-ben leállították.

Jelentős állami bevételt jelentett a századforduló éveiben a bortermeelés és borfogyasztás. Talán Magyarországon nehezedett a legnagyobb arányban a sokféle adó, főleg a termelőkre, de a fogyasztókra is. Ez csak fokozódott századunk első éveiben a borárak csökkenése miatt. Drucker ezzel kapcsolatban is kifejtette álláspontját: „A boritaladó leszállítása” című írásában sürgette a változtatást. Egyik szervezője volt 1908-ban a Tattersaalban rendezett gyűlésnek, mely az adók csökkentését követelte és a gyűlés után a pénzügyminiszterhez vonult Budapest utcáin. A tárgyalás azonban eredménytelenül zárult.

Drucker rendszeresen tartott előadásokat és szervezett konferenciákat, kiállításokat, vásárokat az ország különböző részein a Magyar Szőlősgazdák Országos Egyesületének égisze alatt, így többek között Aradon, Pozsonyban, Sopronban, Szegeden, Versecen. Ezek közül is kiemelkedő az 1905. évi tátralomnici nemzetközi csemegeszőlő- és borkiállítás, melynek kiadványát (Magyarország szőlőgazdasága) Drucker készítette. Ez nemcsak jegyzékeket, hanem értékes közleményeket, beszámolókat is tartalmaz. Ugyanebben az évben Erdélybe szervezett tanulmányutat, melynek tapasztalatait ugyancsak írásban rögzítette.

A magyar bor értékesítésének, propagandájának legfontosabb kérdéseit tárgyalta „A mi nemzeti italunk” című, 1906-ban megjelent könyvében. Már a kiadvány alcímében felvetette a legfontosabb kérdést: „Miként lehetne a hazai borfogyasztás fokozása által szőlőművelésünk válságát elhárítani?” Drucker úgy látja, hogy mivel a bortermeelés nő, még „a filoxéránál is kárhozatosabb veszedelem” fenyeget. A borkereskedelem szervezetlen, a borkezelés elmaradott, nagyban folyik a borhamisítás. A „szeszellenes mozgalom” térhódítása során a borfogyasztás ellen is agitál, pedig Drucker szerint a pálinka ellen kellene fellépni, mert a „bor mérsékelt élvezete” szerepet játszik a közéletmezésben. Helyesli, hogy 18 éven aluliaknak nem szolgálnak ki szeszes italt, és egyáltalán tilos számukra a szórakozóhelyek látogatása.

1907-ben a Rajna-vidék szőlészeti-borászati viszonyait tanulmányozta a MSZOE Drucker vezette küldöttsége. Az ott látottakról „A bortermeelő Németország” című írásában számolt be.

A bortermeelés kérdésében régóta a támadások kereszttüzeében állt az 1893-ban

kiadott bortörvény (XXIII. t. c.). Ez ugyan tiltotta a mesterséges borok készítését, de a bor különböző módon való „javítását” nem korlátozta. Drucker 1907-ben megjelent „Adalékok a bortörvény revíziójához” című munkájában rámutatott a tarthatatlan állapotokra. Jelentős szerepe volt abban, hogy a következő esztendőben napvilágot látott XLVII. t. c. számos kérdésben módosította a korábbi, kijavítva annak hibáit, s korszerű borkezelést írt elő. A Magyar Szőlősgazdák Országos Egyesülete és Drucker elérte azt is, hogy a homoki borokra vonatkozó diszkriminációt (csak termőhely és borvidék megjelölése nélkül, „homoki bor”-ként forgalmazhatták) megváltoztatták, hiszen e szőlők illetve borok jelentősége nagymértékben megnőtt. Drucker a bortörvényt mindenki számára érthetővé akarta tenni, ezért azt bőséges magyarázatokkal ellátva, mintegy „lefordítva” a száraz paragrafusokat, könyv formájában bocsátotta az olvasók elé. A „Borászati Lapok” illetve elődje, a „Borászati Füzetek” alapításának 40. évfordulója alkalmából „Szőlészetünk haladása” címmel egy évkönyvet állított össze, s jelentetett meg 1909-ben.

1913-ban jelent meg a pinceszövetkezetekkel foglalkozó írása. Drucker kifejtette, hogy a jó borhoz nagy pincére, sok és terjedelmes hordóra, felszerelésekre van szükség. Ezek általában hiányoztak a szőlőtermelőknél. Drucker a pinceszövetkezetet azért propagálta, hogy azok segítségével a termelők ne kényszerüljenek összeleladni alacsony áron boraikat, helyreálljon a bor iránt megrendült bizalom, emelkedjen a hazai borfogyasztás és -kivitel.

1914-ben az egyesület megbízásából megírta a hazai szőlőművelés történetét a fioxéra-vész hazai jelentkezésétől, 1875-től 1912-ig, de munkája kéziratban maradt.

Az első világháború évei alatt — főleg munkaerőhiány miatt — erősen leromlott a hazai szőlők állapota. Ennek ellenére — a szőlőt zsaroló művelésmódok és a különböző manipulációk miatt — a bortermelés nem csökkent. Erre a veszélyre Drucker számos cikkében hívta fel a figyelmet a „Borászati Lapok” hasábjain.

A trianoni békeszerződés után Magyarország területe harmadára csökkent, de a szőlőterület 2/3 része az új határok között maradt. Így aránya a művelési ágak között kétszeresére nőtt. A háború utáni, inflációval terhelt belső gazdasági romlásból és a külpolitikai elszigeteltségből adódó helyzetben a borértékesítés csődbe jutott. Ennek felszámolására a kormány 1923-ban szőlőtelepítési korlátozásokat vezetett be. A MSZOE nevében Drucker tiltakozott az intézkedés ellen, ő a termelési költségek csökkentésében, az adópolitika megváltoztatásában, megfelelő bortároló- kapacitás biztosításában és termelői borkimérések létesítésében látta a megoldást.

1924-ben Drucker leköszönt a Magyar Szőlősgazdák Országos Egyesületénél betöltött tisztségéről. Neve addigra már összeforrt az egyesülettel, mely századunk első évtizedeiben a birtokos szőlőművelők és bortermelők érdekeit képviselte. Bár nem valamennyi szőlészetből és borászatból élő ember tartozott ide, mégis orszá-

gos érdekképviselőnek tekinthetjük, különösen ha azt vesszük figyelembe, hogy a századforduló előtt az állam, a kormányzati szervek voltak a szőlészeti-borászati haladás kezdeményezői és mozgatói. Drucker ügyvezető igazgatói, illetve alelnöki ténykedése idején — és utána is — a MSZOE jelentős szerepet játszott a szőlők felújításában, a bor lehetséges kedvezőbb értékesítésében, a szakismeretek terjesztésében, a növényi és állati kártevők elleni védekezésben. Drucker leköszönése után sem maradt tétlen. Az 1917-ben létrehozott „Fructus” elnevezésű, a központi szeszfőzdeket irányító és ellenőrző szövetkezet igazgatói tisztét látta el az alapítástól haláláig.

1926 nyarán szív- és vesebántalmakkal, érelmeszesedéssel kórházba került, s az év augusztus 5-én Budapesten meghalt.

Főbb munkái:

A filoxera-ügy Franciaországban. Munkács, 1892. 78 lap.

Báross Károly—Drucker Jenő: Franciaország szőlőművelése. Bp., 1901. 364 lap.
Magyarország szőlőgazdasága. A Tátralomnicon rendezett borkiállítás katalógusa. Bp., 1905. 84 lap.

Adalékok a bortörvény (1893: XXIII. t. c.) revíziójához. Bp., 1906. 186 lap.

A mi nemzeti italunk. Bp., 1907. 113 lap.

A pinceszövetkezetek. Bp., 1913. 90 lap.

A legújabb magyar bortörvény. A bor előállításának, kezelésének és forgalmának szabályozásáról és a borhamisítás tilalmazásáról szóló törvény (1924: IX. t. c.) Bp., 1924. 96 lap.

Irodalom:

— —: Dr. Drucker Jenő†. BL. 1926.

ÉBER ERNŐ (1874—1968)

Polgári családból Budapesten született 1874. október 9-én. Itt végezte elemi és középiskoláit, majd az érettségi után 1892 júniusában Károlyi László derekegyházi (Csongrád m.) uradalmába került gazdasági gyakornoknak. Mint saját maga vallotta, városi fiatalnál szokatlan módon a föld felé irányult érdeklődése, annak ellenére, hogy abból egy „talpalattnyit” sem vallhatott magának. 1893—95 között Magyaróváron elvégezte a Gazdasági Akadémiát, ezt követően egy évig önkéntes katonai szolgálatot teljesített. 1897-ben újból visszatért Derekegyházára, ezúttal gazdasági segédtitkárként. Itt nem csak egy életre szóló gyakorlati ismereteit szerezte meg, hanem az Alföld mezőgazdasági és munkásviszonyaival is megismerkedett, és alkalma volt különböző növénytermesztési tudományos kísérleteket is közelebbről figyelemmel kíséreni.

1897-ben a „Magyar Gazdák Szemléjé”-ben jelent meg első tanulmánya „A mezőgazdasági válság és annak okai” címmel. E tanulmányában az agrár-túltermelés okait fejtegette, Károlyi Sándor és Tisza István agrárvitája alapján. A tanulmány felkeltette Károlyi Sándor érdeklődését s Éber Ernőt Fótra helyeztette, névleg a számvevőséghez, valójában maga mellé vette titkárnak.

Itt Károlyi Sándor mellett ismerte meg a tőkés gazdasági rendszer időszakos válság-hullámait, a mezőgazdasági nagyüzem problémáit, itt kezdett behatóbban foglalkozni az agrármunkások helyzetével és a szövetkezetügy különböző vonatkozásaival. Mindez komoly hatást gyakorolt későbbi nézeteire és pályájára.

1899-ben az Erdélyi Gazdasági Egylet segédtitkárává választották Kolozsváron, ahol ettől kezdve 1907-ig tevékenykedett, amikor is az ottani tudományegyetemen államtudományi doktori diplomát szerzett.

A nyomasztó agrárkrízis okainak megoldását próbálta megfogalmazni „A magyar mezőgazdaság átalakulásának feltételei” című, 1906-ban megjelent munkájában. E művében részletesen foglalkozott a búzakérdéssel, összehasonlító adatokat közölve részben a birtokok nagysága szerint, részben nemzetközi adatok vonatkozásában, majd az állattenyésztés adatait ismerteti a fogyasztással kapcsolatosan, végül a zöldségtermesztés nemzetközi összehasonlító adatait közli. A fejlődés útját a gyáripár fellendítésében s annak a mezőgazdasági termelésre vonatkozó visszahatásában látta.

1907-től a Sopron megyei Gazdasági Egylet előbb titkárának, majd 1917-től ügyvezető igazgatójává választotta. Egyidejűleg Sopron vármegye tiszteletbeli főjegyzője lett. Ettől az időtől kezdve 1920-ig a mezőgazdasági érdekképviselőt gyakorlati munkakörében tevékenykedett. Itt elsősorban a birtokos parasztság szövetkezeti szervezésével, gazdakörökbe való tömörítésével, tanfolyamokon való szakképzésének szervezésével foglalkozott. Törzskönyvezési és tejjellenőrzési intézményt, valamint számos tejszövetkezetet szervezett, többek között nevéhez fűződik a Soproni Tejszövetkezet létesítése is.

Mindezeket kívül egyik létrehozója volt a csermajori földművesiskolának, azon a birtokterületen, amelyet a Gazdasági Egyesület az ő javaslatára kért és kapott e célra adományul az Esterházy hercegi hitbizománytól.

Az első világháború után — több évig tartó betegség miatt — megvált a Sopron megyei Gazdasági Egyesülettől s Budapestre költözött. Itt mezőgazdasági üzemek szervezése mellett állattenyésztéssel kapcsolatos tanulmányokba mélyedt. Ez utóbbi szakterületen szerzett ismeretekkel gazdagon, 1924-ben megalapította és 1939-ig szerkesztette az „Állattenyésztők Lapját”-t, mint önálló állattenyésztési folyóiratot. A lap tudományos színvonalát neves szerző-munkatársak: Csukás Zoltán, Schandl József, Weiser István, Wellmann Oszkár és Zajtay Artúr bevonásával biztosította.

1927—38-ig a földművelésügyi miniszter megbízásából a tej és tejtermékek táplálóértékének tudományos kimutatásával, valamint fogyasztásuk fokozására irányuló propaganda tevékenység megszervezésével foglalkozott. E munkája nem csak a tej és tejtermékek népszerű ismertetésére terjedt ki, hanem higiénikus termelésére és forgalmazására is. Eredményeként kezdték bevezetni a fővárosi iskolákban a tej fogyasztását, amely akció a 30-as évek végére már majdnem az összes iskolára kiterjedt.

Angol, német és francia tudása lehetővé tette, hogy az 1928-ban Londonban tartott tejjgazdasági világkongresszuson ő legyen a szakosztályi előadó, s 1931-ben Koppenhágában, 1934-ben Rómában tartott kongresszusokon is előadásokat tartson a témával kapcsolatban.

Széles körben tájékozódott a mezőgazdasági szakoktatás kérdésköréről nemcsak hazai viszonylatban, de külföldön is: Dániában és Németországban tanulmányozta az ottani oktatási rendszereket.

A XVI. Nemzetközi Gazdakongresszuson fő előadója volt a szakoktatási témá-

nak. Ezen előadása: „A népies mezőgazdasági oktatás elvei és módszerei” címen nyomtatásban is megjelent.

1930-ban „Nagybirtok — Kisbirtok” címmel, társadalomtudományi megközelítéssel tárgyalta a földbirtok kérdését s a szövetkezésben jelölte meg a mezőgazdasági nagyüzem mindenfajta előnyének megvalósíthatóságát. Ugyanezen nézetét fejtegette ki — többek között — az 1935-ben megjelent „Ésszerű birtokpolitika” című írásában, amely a nagyüzemi termelés eredményességét hangsúlyozta a kisüzemi termeléssel szemben.

Munkáiban mindenütt fellelhető a magyar agrármúltra való módszeres visszatekintés. A történeti szempontok mélyreható vizsgálata közben Széchenyi István agráréletünkre gyakorolt hatásának értékelését is elemezte. A „Czenki földesúr” című, 1942-ben megjelent munkájában Széchenyi agrárpolitikai tevékenységéről — Szegefi Gyula által is elismert — komoly tanulmányt írt.

1944-ben, Tessedik Sámuelről kölcsönzött címmel írt könyvet: „Mi a magyar paraszt és mi lehetne”.

A felszabadulás utáni években az Angyalföldi Sodronyfonat- és Szövetgyár tisztviselőjeként dolgozott, de ez idő alatt is a nehezen induló mezőgazdasági termelés lendítésére Weiser Istvánnal közösen „Gazdaságos takarmányozás” címmel házagópótló munkát jelentetett meg. A mű szükségességét 1948-ban második kiadása is igazolta.

1950-ben a Magyar Tudományos Akadémia a magyar állattenyésztés és állattenyésztési tudomány történetének megírásával bízta meg. E nagy összefoglaló tudományos munka írását 1954-ben jutalommal is ösztönözte. A mű 1956-ra készült el és 1961-ben jelent meg nyomtatásban „A magyar állattenyésztés fejlődése” címmel.

Mint könyvének előszavában írta, „egy hosszú életem át” foglalkozott az állattenyésztés gyakorlati, közgazdasági és tudományos kérdéseivel s mindezekkel összefüggésben, az állattenyésztés történelmi fejlődése állt érdeklődésének középpontjában. Könyvében megpróbálta rendszeresen összefoglalni mindazt, ami tanulmányai és közvetlen tapasztalata alapján leszűrődött.

Történeti áttekintése a honfoglalás előtti időkre nyúlik vissza — mint korai kezdetekre — s a második világháború kitörésével zárul, rávilágítva a magyar mezőgazdaság történetével párhuzamosan az állattenyésztés fejlődésének lényeges mozzanataira. Korszakok szerint tárgyalja a négy fő állattenyésztési ágazatot (szarvasmarha, ló, sertés, juh) azoknak a korszakokra jellemző fontossági sorrendjében. Végül az állattenyésztési tudomány, irodalom és oktatás XX. századi történetének vázlatos ismertetésével fejezi be könyvét.

Szakirodalmi munkássága nemcsak önálló művekben, de folyóiratokban és napilapokban is igen jelentős volt: többszázra tehető megjelent írásainak száma. Rendszeres írója volt a „Magyar Gazdák Szemléje”, a „Nyugat”, a „Magyar Szemle”, a „Közgazdasági Szemle”, a „Mezőgazdasági Közölny”, a „Köztelek”,

az „Állattenyésztők Lapja”, az „Esi Hírlap”, a „Pester Lloyd”, a „Deutsche Landwirtschaftliche Presse”, a „Deutsche Landwirtschaftliche Tierzucht” s sok más hazai és külföldi folyóiratnak, valamint a felszabadulás után a „Századok”, az „Agrártudomány”, valamint a „Magyar Mezőgazdaság” című lapoknak.

1952-től a Magyar Mezőgazdasági Múzeum mint tudományos munkatársat alkalmazta, a háborús károk után rendbe hozott épületében újra létesítendő lótenyésztési kiállítás rendezésének munkájához, amellyel egyidejűleg egyéb állattenyésztési kiállításokhoz is értékes szaktanácsokkal szolgált.

1957-től ugyancsak a múzeum bízta meg — mint nyugdíjas szakembert — a kiváló mezőgazdászok életét és munkásságát dokumentáló emlékanyag gyűjtésével és e gyűjtemény rendezésével.

A magyar mezőgazdaságnak kiemelkedő közéleti alakja volt mint agrárpolitikus, szervező és szakíró. Élete kétféle társadalmi forma pozitív törekvéseinek szolgálatára tagolódtott. Bár nem lehet értékelés nélkül hagyni aktív közéleti munkásságát, életének maradandóbb alkotásai írásai s különösen történeti szempontú tanulmányai.

Budapesten halt meg 1968. szeptember 7-én.

Főbb munkái:

A mezőgazdasági válság és annak okai. MGSz. 1897. X. füzet. 766—779. lap.

A magyar mezőgazdaság átalakulásának föltételei. Bp., 1906. 113 lap.

Nagybirtok—Kisbirtok. A földbirtokmegoszlás jelentősége mezőgazdasági termelésünkben. Bp., 1930. 40 lap.

A népies mezőgazdasági oktatás elvei és módszerei- Bp., 1934. 23. lap.

Ésszerű birtokpolitika. Bp., 1935. 79 lap.

A czeni földesúr. Bp., 1942. 95 lap.

A magyar állattenyésztés fejlődése. Bp., 1961. 519 lap.

Éber Ernő—Weiser István: Gazdaságos takarmányozás. Szeged, 1947. 193 lap.

Irodalom:

MMgMA. Személyi Emlékanyag Gyűjtemény.

EGÁN EDE (1851—1901)

Csáktornyan született 1851. július 3-án. Édesapja Írországból került Magyarországra. Egyes uradalmakban betöltött jószágigazgatói tevékenysége után megvásárolta a Vas megyei borostyánkői uradalmat. Fia, Ede középiskoláinak elvégzése után két éven át egy százországi birtokon gyakornokoskodott. 1872-től 1874-ig előbb a bécsi mezőgazdasági főiskolán, majd a hallei egyetemen tanult. Újabb csehországi gyakornokoskodás után hosszabb külföldi tanulmányútra indult. Beutazta Németországot, Angliát, Olaszországot és Ausztriát.

Tapasztalatokkal és tudományokkal magát kellőképpen felvértezve, 1878-tól 1881-ig az egyik poroszországi több mint 30 ezer holdas uradalom irányítását bízták rá. Közben kezdte el szakirodalmi tevékenységét is. Főként a német

szaklapokban jelentek meg cikkei, de tartott előadásokat — elsősorban a magyar szarvasmarhatenyésztés és tejjgazdaság fellendítéséről — az OMGE szervezeteiben is. Hazakerülve birtokára, előadásai és publikációi alapján figyelt fel rá a földművelésügyi kormányzat. Kezdeményezésére állították fel az Országos Tejjgazdasági Felügyelőséget és a széles látókörű szakembert 1883-ban országos tejjgazdasági felügyelővé nevezték ki. Ettől kezdve sokkal nagyobb hatókörrel tudta folytatni a tejjgazdaság fellendítését segítő szervezői és szakirodalmi tevékenységét. Mint felügyelő, szorgalmazta és kezdeményezte a tejszövetkezetek létrehozását. A hatékony szervezői munka, főként a fővárosi tejszövetkezetek és egy központi tejszarnok ügyében kifejtett munkássága mellett nagy súlyt helyezett a korszerű tejjgazdasági ismeretek terjesztésére. Cikkei és tanulmányai jelentek meg a magyarországi tejjgazdaság helyzetéről, a tejjgazdasági termékek értékesítéséről, a tejjgazdaság

szerepéről. Az országos tenyészkerületek létrehozásának ügyét is a tejgazdaság szempontjai alapján közelítette meg.

A tejgazdaság és a szarvasmarhatenyésztés fellendítése ügyében járva a vidéket, figyelt fel az ország két leginkább elmaradott területére: Erdélyre és a vele szomszédos Kárpátaljára. Előbb Erdély szarvasmarhatenyésztésének állapotával foglalkozott, majd a Kárpátok térségében még kiaknázatlan havasi legelőkön létesítendő tejgazdaságok kifejlesztésének lehetőségeit mérlegelte és szorgalmazta. Egyidejűleg az ország szarvasmarhatenyésztésében nagy károkat okozó szarvasmarhatüdövéssz, a ragályos tüdőlob veszélyeire s azoknak leküzdésére hívta fel a gazdák figyelmét az OMGE Tejgazdasági Szakosztályának ülésén (1889).

Ezt követően jelentős változás állt be Egán Ede életében: 1890-ben feleségül vette az egyik nagyon gazdag porosz földbirtokos leányát. Apósa kívánságára a poroszországi Slossevóba költözött s 8 éven át irányította apósa gazdaságát. Apósával támadt konfliktusai révén azonban házassága is megromlott, elvált s 1897-ben visszatért Magyarországra. Még abban az évben a német mezőgazdasági társaság 150 tagú küldöttségével újra beutazta Egán Ede a Keleti-Kárpátok vidékét és feltámadtak benne a régi elgondolások a havasi tejgazdaságok létrehozásáról.

Elképzelései most szerencsésen találkoztak a Kárpátalja képviselőinek és Darányi Ignác földművelésügyi miniszternek a rutén vidékek megegyését célzó, 1896-ban induló kezdeményezéseivel. Miniszteri biztosként azt a feladatot kapta, hogy szervezze meg, hangolja össze a kimondottan mezőgazdasági, továbbá társadalmi és politikai jellegű intézkedéseket. A nemzeti elfogultságoktól távolról sem mentes, esetenként sovén indulatoktól is fűtött akciók azonban nem homályosíthatják el a foganatosított intézkedések szociális és agrárgazdasági jelentőségét, pozitívumait. A Földművelésügyi Minisztérium Bereg megyében miniszteri biztosságot létesített s ennek tevékenységét igen nagy eréllyel és határozottsággal vezette Egán Ede. Alig egy-két évnyi aktív ténykedés után azonban 1901. szeptember 20-án Szerednyén (Ung m., ma: Szovjetunió) váratlan baleset vetett véget a mindössze 50 éves Egán Ede életének.

A magyar mezőgazdaság fejlesztése terén kifejtett munkássága az 1880-as években főként a tejgazdaság korszerűsítésére irányult. „A marhatartás ezen fontos ágának kihasználására”, „ezen legjövödelmezőbb ágának felkarolására” jóformán még nem is igen gondoltunk — írta. A jövödelmezőség pedig csakis a korszerű tejgazdasággal és a tejtermékek minél nagyobb tömegű értékesítésével érhető el. Ennek érdekében szükséges — írta Egán —, hogy a tartós termékek készítéséhez a megfelelően képzett szakszemélyzet álljon rendelkezésre; hogy a termékek előállítása olcsó legyen; hogy a kül- és belföldi tejtermék-kereskedelem jól szervezett és centralizált legyen. Éppen ezért szorgalmazta egy évvel később, 1883-ban a tejszövetkezetek létrehozását Budapesten, s dolgozta ki a budapesti központi tejszövetkezetek alapszabály-tervezetét. A tejszövetkezetek és a tejszövetkezetek felállítását nem csupán a tejtermékek fellendítése érdekében tartotta elengedhetetlennek, hanem azért is,

hogy a fővárosban forgalomba hozott lefölközött, hamisított (felvizezett) és fertözött tejfélések helyett egészséges, zsírdús és a káros baktériumoktól mentes tejhez juttassa a város lakosságát. Adatok tömegét felvonultatva, két évvel később, 1885-ben újabb könyvecskét szentelt Magyarország tejgazdaságának, a tejtermelés és kereskedése áttekintésének. A tejgazdasági felügyelő és a szakíró egyaránt szorgalmazta a tejhozamok növelésének szükségességét, a hazai sajt-, vaj- és juhtúró termelés és értékesítés széles körű beindítását és megszervezését.

Az elmaradott erdélyi szarvasmarhatenyésztés fellendítését is a tejgazdaság oldaláról közelítette meg. Mindenekelőtt, írta Egán 1887-ben, olyan egységes tájfajta kialakítását kell elérni Erdélyben, amely a helyi és takarmányozási adottságoknak legjobban megfelelően magas tejhozamokat biztosít a gazdáknak. A takarmányozási adottságok vizsgálatával ismerte fel Egán Ede a hatalmas kiterjedésű havasi legelők kiaknázatlanságában rejlő lehetőségeket. A megfelelő és jól tejlő tájfajta kitenyésztésével és a havasi legelők értékesítésével lehet „Erdély idővel Magyarország Svájcja”.

Három évvel később vizsgálatait a Kárpátok egész vidékére kiterjesztve megállapította, hogy a 35 vármegye területén fekvő havasi legelők több mint másfél millió kh-at tesznek ki. Behatóan vizsgálta a havasi legelők különböző típusait és körzeteit (növényzetüket, fekvésüket, talaj- és éghajlati adottságaikat stb.), végül is sorra vette a gyakorlati teendőket. A többi között arról beszélt, hogy a legelők szakszerű kihasználása végett azokat továbbra is közös használatban kell tartani; az államnak nagyarányú bérleti rendszert kell ezeken kiépítenie; a területek hasznosítását törvényes előírásokkal kell szabályozni (fokozatos legeltetés, istállók és színek építtetése, védfák telepítése, delelőhelyek kialakítása, okszerű trágyakezelés, utak beépítése).

Az 1890-es évek végén, mint a rutének által lakott Észak-keleti-Kárpátok vidékének miniszteri biztosának, lehetősége nyílt arra, hogy a havasi gazdaságok kifejlesztésére vonatkozó korábbi elképzeléseit a gyakorlatban is kipróbálja. Mint-hogy e táj gazdaságában s a rajta élő rutének társadalmában nagyfokú elmaradottság uralkodott, így a ruszin kérdés nem nemzetiségi, hanem csak szociális kérdés-ként jelentkezett. Rendkívül nyomorúságos viszonyaikra 1896-ban számos cikk és beadvány hívta fel a közvélemény és a kormány figyelmét. „Így indult meg — írta Katus László történész — a Földművelésügyi Minisztérium ún. hegyvidéki akció-ja, amelynek vezetője Egán Ede” lett. A minisztérium Egán indítványára bérbe vett a Schönborn-féle uradalmakból 21 ezer hold földet, amit a rutének közt kisbérlet-ként kiosztottak. A kisbérletek mellett a miniszteri biztos nagy erővel fogott hozzá a havasi legelők értékesítéséhez, a havasi gazdálkodás és a tejgazdaság beindításá-hoz. Tenyészállat-akciókkal előbb az elcsenevészedett állományt kívánta feljavíta-ni. Négy év alatt, 1897-től 1900-ig több mint 1600 üszőt osztottak szét a falvak közt részletfizetésre, kedvezményes áron 6100 q minőségi vetőmagot adtak át a parasztnak. Az elképesztő uzsorakölcsönök leküzdésére hitel-, értékesítő- és

fogyasztási szövetkezeteket hoztak létre (számuk rövid idő alatt 50 fölé emelkedett) — hangoztatta a könyvalakban is kiadott jelentésében Egán Ede.

Terveinek további megvalósításában azonban a mendemondákra is okot adó váratlan halála megakadályozta. A tejegazdaság és a havasi gazdálkodás terén kifejtett elgondolásait és elért eredményeit azonban csak elismerés és méltánylás illeti.

Főbb munkái:

A tejegazdaság állása a mai gazdasági üzletben. Bp., 1882. 50 lap.

Értekezés a Budapesten szövetkezeti alapon létesítendő Központi Tejegsarnok tárgyában. Bp., 1883. 91 lap.

A tejegazdaság terén 1884, 1885, 1886 évben beterjesztett jelentései. Bp., 1885., 1886., 1887. 140, 89, 95 lap.

Magyarország tejegazdasági termelésének és kereskedésének mai helyzete. Bp., 1885. 56 lap.

Tejegszövetkezeti alapszabályminta. Bp., 1886. 26 lap.

Román szomszédaink. Bp., 1886. 78 lap.

A tejegazdaság fontossága Erdély marhatenyésztési viszonyainak fejlesztésére. Kolozsvár, 1887. 39 lap.

Az országos tenyészközpontok kérdése a tejegazdaság szempontjából. Bp., 1887. 22 lap.

Az erdélyi szarvasmarhatenyésztés feladatai. Kolozsvár, 1890. 27 lap.

Kárpátaink közegazdasági hivatása. Intő szó a magyarországi havasi gazdaság fejlesztése érdekében. Bp., 1890. 60 lap.

A marha-tüdővész (ragályos tüdőlob) veszélye Magyarország mezőgazdaságára. Bp., 1890. 84 lap.

Landwirtschaftliche Skizzen aus Ungarn. Berlin, 1898. 177 lap.

A hegyvidéki földművelő nép közegazdasági helyzetének javítását célzó állami akció ügyében . . . jelentés. Bp., 1900. 188 lap.

Irodalom:

— —: EGÁN Ede. Kt. 1901. 75. sz.

EGERSZEGI SÁNDOR (1920—1974)

Egerszegi Sándor 1920. december 13-án született Patalomon (Somogy m.). Édes apja a környéken ismert, jól gazdálkodó módos parasztnak számított. 1940-ben Pécsen szerzett tanítói oklevelet és 1942-ig Kecskeméten tanított. A második világháború után érdeklődése teljesen más irányba fordult és beiratkozott a keszthelyi Agrártudományi Egyetemre, ahol 1948-ban agrármérnöki diplomát kapott. Már a következő esztendőben elkészítette doktori disszertációját. 1949-től az MTA Talajtani és Agrokémiiai Kutató Intézetében dolgozott és innen ragadta el a váratlan halál, 1974. december 30-án szívroham következtében Budapesten hunyt el.

Egerszegi Sándor először a mezővédő erdősávok hatásával foglalkozott és első közleményei is e tárgykörben jelentek meg az „Időjárás” című folyóiratban.

Fő kutatási területe azonban a homoktalajok tulajdonságainak vizsgálata volt. E talajfajták alapos fizikai és kémiai jellemzőinek tanulmányozása után arra a következtetésre jutott, hogy az alacsony termések oka a felső talajréteg trágyázási módszereiben keresendő, ugyanis a nyári csapadékszegény időszak beköszöntése után elsősorban ez a réteg szárad ki. Tanulmányozta a homoki szőlőtelepítések tapasztalatait, amikor is a talajt mélyen megforgatják és a szerves trágyát mélyre bedolgozzák. Mindezen ismeretek birtokában arra a következtetésre jutott, hogy ezt a technológiát a szántóföldi növénytermesztésben is kipróbálja. Ennek lényege: a homoktalajok mélyművelése, nagyarányú szerves trágyaadag alkalmazása, illetve azok 50—60 cm mélységben való réteges elhelyezése. A kísérletek eredményre vezettek, az ily módon kezelt kísérleti parcellákon kétszer-háromszor több lett a termés és a növények a nyári aszályt is jól túrték. Egerszegi Sándor a módszert először „aljtrágyázásnak” nevezte, később pedig „réteges homokjavítás” kifejezést

használta. Kísérleteinek eredményeit először 1952-ben az „Agrokémia és Talajtan” című folyóiratban a „Homoktalajok termőképességének megjavítása aljtrágyázással” címen közölte. Az új eljárás gyorsan elterjedt mind a hazai, mind pedig a nemzetközi szakemberek körében élénk érdeklődést váltott ki, és a szakirodalomban „Egerszegi-féle homokjavítás” néven vált közzismertté. Az 50-es évek második felében a réteges homokjavítás tudományos alapjainak feltárásával foglalkozott. Több tanulmánya jelent meg, amelyben a homoktalajok javítási lehetőségeiről és az azon elérhető termésátlagokról írt.

Egerszegi Sándor a felszabadulás után kialakult agrárkutatói nemzedék marékán egyénisége. A földosztás, majd az 50-es évek agrárpolitikája eredményeként a föld tulajdonviszonyában döntő változások mentek végbe. A tsz-szervezés és az állami gazdaságok létrehozása eredményeként kialakuló nagyüzemi parcellák művelése új termelési technológia meghonosítását követelte. Ha lassan és fokozatosan, de a két világháború közötti időszaknál lényegesen gyorsabb ütemben új erőgépek (elsősorban traktorok) termelésbe történő bevonására került sor. A traktorok elterjedése együtt járt a talajművelő eszközök váltásával, teljesítményük növekedésével is. Másik változás, hogy az 50-es évek közepétől már a műtrágyák korábnál nagyobb mértékű alkalmazásáról is beszélhetünk. Az említett változások elterjedése nélkül elképzelhetetlen lett volna az „Egerszegi-féle eljárás” gyakorlati kipróbálása, majd elterjedése.

Egerszegi Sándor eredményeit az állami vezetés és a tudományos élet is elismerte, 1954-ben Munka Érdemrendet kapott, 1956-ban Kossuth-díjjal tüntették ki. 1960-ban megvédte „A homoktalajok mély termőterének kialakítása” című kandidátusi értekezését. A nemzetközi tudományos életbe is bekapcsolódott, a KGST tudományos és műszaki együttműködés keretében a sivatagi homoktalajokat tanulmányozta Izraelben és Egyiptomban. 1967-ben 1 évet töltött az USA-ban, érdeklődése ekkor már a „minimum-tillage rendszer” és a kemizálás összefüggéseinek vizsgálata felé irányult, de ezt is a homoktalajok termőképességének növelése szempontjából kutatta.

Aktív tagja volt a Nemzetközi Talajtani Társaságnak. Itthon is élénk közéleti tevékenységet folytatott, tagja volt az Akadémia Talajtani Bizottságának, a Magyar Agrártudományi Egyesület és a Magyar Talajtani Társaság vezetőségének. Egerszegi Sándorban a felszabadulás utáni magyar talajkutatás egyik legtekintélyesebb, nemzetközi hírű alakját tisztelhetjük.

Főbb munkái:

Homokterületeink termőképességének megvajtása „aljtrágyázás”-sal. Bp., 1953. 97—108 lap.

Homoktalajok vízgazdálkodásának megjavítása és agrofiziológiai vonatkozásai. Bp., 1957. 171—180 lap.

A laza homoktalaj tartós megjavítása. Bp., 1957. 30 lap.

A homoktalajok mély termőterének kialakítása. (Kandidátusi értekezés — kézirat.) Bp., 1960.

Egerszegi Sándor—Antal József—Penyigey Dénes: Növénytermesztés homokon. Bp., 1966. 249 lap.

Irodalom:

LÁNG István: Egerszegi Sándor 1920—1974. AT. 1975. 1-2. sz.

EMICH GUSZTÁV (1843—1911)

1843. március 3-án Pesten született. Ősei sziléziai németek voltak, nagyszülei települtek át Magyarországra. Idősebb Emich Gusztáv (1814—1869) a múlt század középső évtizedeiben az egyik legnevesebb könyvkereskedő, könyvkiadó és nyomdatulajdonos volt. Kiadta többek között Petőfi verseit az 1840-es évek derekától, majd 1850-től a Pesti Naplót. A magyar irodalom szélesebb körű megismertetéséhez, fejlődéséhez kiadói tevékenységével ő is hozzájárult. Házukban gyakori vendég volt többek között Eötvös József, Greguss Ágost, Jókai Mór, Kemény Zsigmond, Toldy Ferenc.

Az ifjabb Emich Gusztáv alsó- és középfokú iskolái után — mivel tengerésznek készült — a trieszti Haditengerészeti Akadémia növendéke lett. A második évben azonban egészségi

okokból abba kellett hagynia tanulmányait. Kitanulta a nyomdászmesterséget, belépett apja vállalatához, közben külföldi könyvkiadók és nyomdák munkáját tanulmányozta. Mindössze 22 éves volt, amikor 1865-ben átvette apjától az Emich nyomda és kiadóvállalat vezetését, amely 1868-ban részvénytársasággá alakult Athenaeum Rt néven. Emich Gusztáv itt igazgatósági tag lett.

Ezt követően néhány évig a Földművelés-, Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztériumban dolgozott tisztviselőként. Onnan kilépve, az 1870-es évek elején a Veszprém megyében lévő pölöskei birtokára vonult vissza. Itt a gazdálkodás mellett a könyvnyomtatás történetével és rovarügyi megfigyelésekkel foglalkozott. A természet szeretetét már fiatal korában fontosnak tartotta, ezt Frivaldszky Imrének, a neves természettudósunk köszönheti, aki mint a család barátja, Emich Gusztáv érdeklődését a rovartan (entomológia) felé fordította. Először lepkékkel foglalkozott, majd figyelme a mezőgazdasági rovartan felé fordult. Különösen érdeklődött a

Nyugat-Európában ekkor már tetemes károkat okozó, szőlőn élősködő gyökértetű, a filoxéra iránt.

Mivel a filoxéra rohamosan terjedt, 1877-ben a svájci Lausanne-ben nyolc európai ország — köztük Magyarország — küldötteinnek részvételével nemzetközi filoxéra kongresszust tartottak. A küldöttséget — melynek tagja volt Molnár István, a későbbi neves szőlészeti-borászati és gyümölcsstermesztési szakember — Emich Gusztáv vezette. Azért esett rá a választás, mert a földművelési tárca vezetői, mint korábbi alkalmazottjukat jól ismerték, kitűnően beszélt több idegen nyelven, és mint rovar-tani kutató (entomológus) sem volt ismeretlen. Az Országos Levéltárban őrzött kéziratos jelentésében részletesen beszámolt a kongresszus munkájáról, különösen pedig a filoxéra elleni védekezés ott ajánlott módjairól. 1881-ben tagja lett az akkor megalakult Országos Filoxéra Bizottságnak olyan neves elméleti és gyakorlati szakemberek társaságában mint Cserhádi Sándor, Deininger Imre, Horváth Géza, Korizmics László, Máday Izidor, Miklós Gyula, Molnár István, Thán Károly, Wartha Vince stb. Mint a bizottság tagja, a helyszínen tanulmányozta Ausztria, Olaszország és Franciaország e kártevőtől leginkább ellepett szőlőterületeit. Tapasztalatait ismét egy kimerítő jelentésben összegezte. Emich Gusztávnak is jelentős érdemei vannak a filoxéra elleni küzdelemben, s azokban az intézkedésekben, amelyek végül is annak megfékezéséhez vezettek.

1884-ben megjelent a mezőgazdaságban és a kertészetben előforduló káros rovarokkal foglalkozó könyvének első része, mely általánosságban ismertette a rovarok fejlődését, rendszertanát. A második részben szerette volna az egyes rovarokat részletesen bemutatni. Az Athenaeumban végzett munkája — különösen azután, hogy 1891-ben annak vezérigazgatója, majd 1901-től elnöke lett — annyira lekötötte, hogy ezt a tervét nem tudta megvalósítani.

Arra azonban még maradt energiája, hogy figyelmét a hazai kertészet felé fordítsa. Egyik alapítója volt az 1885-ben létrejött Országos Magyar Kertészeti Egyesületnek, melynek 1891-ben elnöke is lett. Az egyesület országos és nemzetközi kertészeti kiállítások rendezésén túl a kertészképzéssel, a kertészek segélyezésével, a kertészeti kereskedelmi érdekvédelemmel és a szakismeretek terjesztésével, az új fajták és eljárások népszerűsítésével foglalkozott. Emich Gusztávnak jelentős érdemei vannak abban, hogy az általában elszigetelten dolgozó kertészek a kertészet iránt érdeklődő birtokosokkal érdekvédelmi és szakmai egyesületben tömörültek, tudásukat és tapasztalataikat szélesebb körben terjesztették. Az ő elnöksége alatt vált a műkertészet a főúri kedvtelésből széles körben elterjedt és népszerűsített foglalatossággá. Emich nemcsak elméleti szakember és egyesületi elnök, hanem a műkertészet gyakorlati művelője is volt. A Hűvösvölgyben két és fél kh nagyságú, ritka dísznövényekkel és díszfákkal gazdagon beültetett kertje a környék egyik nevezetessége volt. Saját termesztésű, magról nevelt pelargoniumainak különböző fajaival és változataival számos elismerést aratott. Hazai és külföldi kertészek

— elismerésük jeléül — pelargoniumokat, phloxot és cannát neveztek el Emich Gusztávról.

Érdemeit hivatalosan is elismerték, 1899-ben udvari tanácsosi címet kapott, 1902-ben pedig a „Ferenc József rend középkeresztje csillaggal” kitüntetést kapta meg.

Szenvedélyes könyvgyűjtő volt, mintegy 10 000 kötetes könyvtárában a ritkaságok közül a hungarikák és az ősnymtatványok emelkedtek ki, sőt egy addig ismeretlen Corvinával is rendelkezett.

1911. június 29-én halt meg Budapesten.

Főbb munkái:

Memoire sur la question du phyloxera dans le royaume de Hongrie. Lausanne, 1877. 11 lap.

Emich Gusztáv ministeri delegálnak jelentése a Lausanne-ban tartott nemzetközi Phylloxera congressusról. 1877. Kézirat. (Országos Levéltár.)

Jelentés a phylloxeraügy tanulmányozása végett Stájer-, Olasz- és Franciaországban tett útról. Bp., 1880. 80 lap.

A mező- és kertgazdaságra káros rovarok. A gazdasági rovartan kézikönyve. Bp., 1884. 312 lap.

Irodalom:

MÁGÓCSY-DIETZ Sándor: Emich Gusztáv (Élet- és jellemrajz). KL. 1912. február.

ENGELBRECHT KÁROLY (1860—1903)

1860. május 10-én Bábolnán született. Állatorvos apja az ottani ménesbirtok alkalmazottjaként az arab lovak egyik legkiválóbb szakértőjének számított. Az idősebb Engelbrecht Károly 1868-ban az akkor létrehozott keszthelyi Gazdasági Tanintézethez került, az állattenyésztés és állatgyógyászat tanárának. Fia a nagykanizsai, illetve a keszthelyi főgimnáziumban végezte középiskolai tanulmányait. Közben a család nehéz anyagi körülmények közé került, mert 1875-ben a családfő váratlanul és fiatalon meghalt. Engelbrecht Károly csak apja tanártársainak támogatásával, nélkülözések közepette tudta elvégezni a keszthelyi Gazdasági Tanintézetet.

Tanulmányai befejezése után a keszthelyi Festetics uradalomban helyezkedett el gazdasági gyakornokként. Itt különböző helyeken dolgozott, de leginkább az uradalmi szőlőkben folyó munkákhoz osztották be. 1880-ban az érdiószegi (Bihar m.) vincellérképezdéhez került segédtanárnak. Ez a vincellérképző középfokú oktatási intézménynek felelt meg, a hallgatókat az elméleti és főleg a gyakorlati oktatás során nagyobb szőlőbirtokok irányítására képezték ki. Engelbrecht tanársága idején az érdiószegi iskola a szőlészeti és borászati szaktanítói képzést is végezte. Az egyéves állami ösztöndíjjal itt tanulók közül kerültek ki az alsófokú vincellériskolai igazgatók, vándortanítók és szőlészeti-borászati felügyelők. A fiatal Engelbrecht alaposan megismerkedhetett a hazai szőlőtermesztés minden gondjával-bajával, orvoslásra váró problémáival, melyeknek fő oka a filoxéra volt. Ez a Nyugat-Európából behurcolt, szőlőn élősködő gyökértetű a múlt század hetvenes éveinek második felétől egyre nagyobb károkat okozott. A kártevő az 1890-es évek derekáig mintegy 200 000 hektár szőlőt

pusztított el — az ország szőlőterületének mintegy 55%-át —, s szinte teljesen elpusztította a hegyvidéki szőlőket, történelmi borvidékeinket.

Engelbrechtet 1883-ban a pozsonyi szőlészeti és kertészeti szakiskola igazgatójává nevezték ki. Pozsony és környéke ebben az időben élen járt a filoxéra elleni harcban. A Pozsonyi Szőlőművesek Egyesülete és a földművelődésügyi tárca közösen hozta létre a szakiskolát. Engelbrecht feladata volt az iskola berendezésének, felszerelésének előteremtése, a gyakorlati oktatáshoz nélkülözhetetlen kísérleti kert, szőlő- és gyümölcsös terület kialakítása és betelepítése. Neki kellett kidolgoznia az iskola tantervét és szervezeti szabályzatát is. Feladatának tekintette, hogy a pozsonyi és Pozsony környéki szőlőbirtokosoknak segítséget nyújtson a filoxéra elleni védekezésben. A gyakorlati bemutatók mellett, hogy az ismereteket szélesebb körben terjeszthesse, 1884-ben szőlészeti-borászati szaklapot alapított. A pozsonyi „Pressburger Zeitung” havonként megjelenő német nyelvű szőlészeti-borászati témájú mellékletét 1884-től Engelbrecht szerkesztette „Winzer Zeitung” néven, majd annak hamarosan magyarul is kiadott változatát „Szőlőművesek Lapja” címen.

Az Országos Borászati Kormánybiztosságot — melynek egyik fő feladata a filoxéra elleni védekezés megszervezése és irányítása volt — 1879-ben hozták létre Miklós Gyula vezetésével. 1886-ban Engelbrecht Miklós Gyula helyettese lett, s szakmai felkészültségével, gyakorlati ismereteivel segítette az inkább a szervezésben és irányításban tevékenykedő kormánybiztost. A hallatlan lelkesedéssel dolgozó Engelbrecht energiájából arra is futotta, hogy a következő esztendőben (1887-ben) átvegye a „Borászati Lapok” szerkesztői tisztségét, s írásaival is segítse a filoxéra okozta válságból való kilábalást. Itt sem kezdőként látott e munkához, hiszen e lapnak is már évek óta cikkírója, sőt 1886-tól főmunkatársa volt. 1889-ben a Földművelés-, Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztérium újonnan szervezett borászati és filoxéraügyi osztályára került, s hogy az egész országra kiterjedő filoxérelenes munkálatokra még több időt fordíthasson, leköszönt szerkesztői megbízatásáról, de főmunkatársként továbbra is folytatta felvilágosító, ismeretterjesztő munkáját. Ekkor bízták meg az Országos Központi Mintapince felügyeletével is. A Mintapincét 1881-ben hozták létre Miklós Gyula kezdeményezésére azzal a céllal, hogy a Magyarországon előállított borféléseket szakszerűen kezeljék, majd a hazai és külföldi kiállításokon árumintaként mutassák be a kereskedőknek, elősegítve a borértékesítést. Engelbrecht azt a megbízatást kapta, hogy a minisztérium részéről ellenőrizze az ott folyó munkákat, mert a Mintapince akkor már a Magyar Bortermelők Országos Szövetkezetének kezelésében volt. Az ő nevéhez fűződik, hogy a Mintapincében megvalósították a pincemesterek gyakorlati képzését. A magasabb szintű szakképzés érdekében hozták létre 1892-ben Budapesten az egyéves Felsőbb Szőlő- és Borgazdasági Tanfolyamot. Ide a felvétel feltétele megfelelő előképzettség: gazdasági akadémiai vagy tanintézeti végzettség volt. Engelbrecht az egyik legfontosabb tárgy, a szőlőművelés és fajtaismeret előadója

volt. Jól képzett szőlészeti szakemberek sora került ki az intézményből és többségük büszkén vallotta magát Engelbrecht tanítványának. Mint a Mintapince felügyelője bevezette, hogy a Felsőbb Szőlő- és Borgazdasági Tanfolyam hallgatói itt kapjanak gyakorlati képzést a borkezelésből.

1891-ben az addigi szőlészeti-borászati vándortanítói szakfelügyeletet átszervezték az önállóvá vált Földművelődésügyi Minisztériumban. Az országot az addigi héttel szemben 17, majd 20 kerületre osztották, s élükre szőlészeti-borászati felügyelőket neveztek ki. Feladatuk a szakismeretek terjesztése volt, főként a filoxéra elleni védekezés érdekében. A kerületükben levő szőlőtermelő községekben rendszeresen tartottak elméleti és gyakorlati bemutatókat a helyes és korszerű szőlőművelésről és borkezelésről, a filoxéra, a peronoszpóra és más szőlőbetegségek ellen való védekezés módjairól. Szőlőoltási és szénkénegezési tanfolyamokat, mintaszüreteket rendeztek. Ezt a szerteágazó, hatalmas munkát Engelbrecht Károly fogta össze, mivel 1893-tól központi szőlészeti-borászati főfelügyelővé nevezték ki.

A filoxéra elleni védekezési módokat a múlt század végi Magyarországon három csoportba sorolhatjuk. Az elsőbe a fertőzött szőlőtőkék teljes kiirtása tartozott, hogy ezáltal a vész továbbterjedését megakadályozzák. A második csoportba azokat az eljárásokat oszthatjuk, melyeknek az volt a céljuk, hogy a filoxerától megtámadott szőlők a fertőzések ellenére termőképesek maradjanak. Ilyen védekezési mód volt a szénkénegezés útján való gyérítés és a vízzel való elárasztás. A harmadik csoportba két olyan védekezés sorolható, amellyel azt akarták elérni, hogy az új telepítésű szőlőkben a filoxéra már ne tehessen kárt. Ezt a filoxérának ellenálló amerikai szőlőfajták telepítésével, illetve oltványként való használatával és a filoxéramentes ún. immúnis homoktalajok szőlővel való beültetésével lehetett elérni. A vélemények erősen megoszlottak arról, melyik a legjobb védekezési mód. Az irtás hazánkban — néhány kivételtől eltekintve — nem járt sikerrel. A szénkénegezéssel való gyérítés, mivel nagy gondosságot igényelt, s csak megfelelő talaj- és éghajlati viszonyok között volt alkalmazható, szintén nem vált általánossá.

Annál nagyobb jelentősége volt viszont a homokterületeken való szőlőtelepítésnek. Bebizonyosodott, hogy a megfelelő homoktalajban (legalább 75% kvarc tartalommal kellett rendelkeznie) a filoxéra nem él meg, vagy ha oda is kerül, a könnyen omló homokban nem tud vándorolni, utódai nem tudnak fejlődni, s hamarosan elpusztulnak. A homoki szőlőültetés jelentőségét az is növelte, hogy ezáltal nagy kiterjedésű futóhomok területek megkötésére is lehetőség nyílt. A Duna-Tisza közén, a Nyírségben és Szeged környékén nagyarányú szőlőtelepítések kezdődtek és a századfordulóra már virágzó szőlőkultúrák jöttek létre.

Szintén eredményesnek bizonyult az amerikai szőlőfajták telepítése, de ezek silány minőségű bort adtak, s egyre inkább előtérbe került oltványként való alkalmazásuk. Az 1890-es évek elejétől rohamosan növekedett az oltványok iránti érdeklődés. Állami oltványkészítő telepeket hoztak létre, s minden lehetséges módon ismertették, népszerűsítették az oltványokkal történő szőlőfelújítást. Min-

dezek mögött — többek között — Engelbrecht Károly állt, aki a hazai szőlőoltvány telepítés legfőbb hirdetője volt. Különösen a szőlőoltványok metszése terén számított a legnagyobb magyarországi szaktekintélyek egyikének. Franciaországi tanulmányútjai alkalmával maga is meggyőződött az oltványszőlők fejlődéséről, fennmaradó- és termőképességéről, s ezt itthon, ahol csak lehetőség volt — Miklós Gyulához, Kosinszky Viktorhoz, bártfai Szabó Gyulához és másokhoz hasonlóan — élőszóval és írásaival hirdette. „Az oltvány nagyon követelő, s ha igényei ki nem elégítetnek, keveset és rövid ideig terem” — írta egyik könyvében Engelbrecht. Nem titkolta a nehézségeket sem: „Annak a munkának, amellyel a talajt . . . az ojtványszőlő alá előkészíteni és a már meglevő ojtványültetvényt fenntartani kell, sokkal de sokkal intenzívebbnek kell lenni, mint aminő volt valaha. Bármennyire jól válasszuk meg az amerikai alanyt a talajhoz, bármennyire magas fokig leszünk képesek az ojtványok előállítását tökéletesíteni, bármennyire okszerűen és helyesen rendezzük és telepítjük be ojtványültetvényeinket”, ez nem elegendő a sikerhez. „Fő és legszükségesebb a kiültetett ojtványok rendszeres és okszerű kezelése, kitűnő ápolása”, a gyakori talajművelés és talajerőpótlás, a szőlőknek minél nagyobb termőerőben való fenntartása. A kezelési eljárások közül legfontosabbnak az oltványok metszését tartotta. Ezért részletes alaposítással meghatározta a metszésre vonatkozó általános szabályokat, s kidolgozta a szőlőoltványok metszésének azt a módját, amelynek alkalmazása a magyarországi körülmények között a leginkább célravezető volt. Engelbrecht nemcsak elméletben hirdette szőlőtermelésünk megújulását. Mintaszerűen telepített révfülöpi szőlőjét számos érdeklődő kereste fel tanácsért, s ő mindig, mindenkinek önzetlenül segített. 1—15 éves korú oltványszőlő gyűjteménye páratlan volt az országban. A Felsőbb Szőlő- és Borgazdasági Tanfolyam hallgatói minden év márciusában az ő révfülöpi szőlőjében sajátították el a metszés alapismereteit és gyakorlati fogásait.

Az oltványtelepítés — és általában a szőlőfelújítás — az eddiginél nagyobb szakértelem mellett nagyobb tőkét is igényelt. Az 1896. évi V. tc., az ún. szőlőrekonstrukciós törvény jelentős mértékben foglalkozott a szőlőfelújításhoz szükséges hitel és kedvezmények biztosításával. A törvény előkészítésében jelentős szerepe volt Engelbrechtnek, aki minden oldaláról alaposan ismerte a szőlők felújításának kérdéskörét. A törvény intézkedett a filoxéra által elpusztított hegyvidéki szőlők felújítása érdekében szőlővesszők és oltványok nagy mennyiségben való termeléséről és olcsón való értékesítéséről. A termelés szempontjából döntő fontosságú volt a törvény végrehajtása. Ehhez nélkülözhetetlen segítséget nyújtott az „Útmutatás a szőlőművelésre . . .” című kiadvány. Az útmutató készítői Balassa István bihardi-ószegi, Kosinszky Viktor tarcali, Mórággyi István nagyenyedi vincellériskolai igazgatók és Rácz Sándor központi borászati felügyelő voltak. Munkájukat Engelbrecht Károly — aki a kiadvány jelentős részét írta is — fogta össze és irányította mint főszerkesztő.

A kép- és ábraanyaggal gazdagon illusztrált kiadvány első része „Tervkészítés”

cím alatt a szőlők fekvésének és talajának, az amerikai alanyfajták és az európai borszőlőfajták kiválasztásához ad tanácsokat. A második rész a talajelőkészítési munkákkal, a következőben az amerikai szőlővesszőszaporító anyatelepek készítésével és kezelésével foglalkozik. A szőlővessző kezelésével foglalkozó fejezet után a legnagyobb terjedelmű szakasz ismerteti az oltványkészítést. Ezután az oltvány-szőlők telepítésével, kezelésével és a szőlőmunkák sorrendben való részletes ismertetésével foglalkozik az „Útmutató . . .” A szénkénnel való gyérítés, az időjárási kártételek és a növényi és állati kártevők ismertetése és az ellenük való védekezés zárja a kiadványt.

1895-ben új szaklapot alapított „Szőlő- és Borgazdasági Lapok” címmel, amely három esztendő után beolvadt a „Borászati Lapok”-ba, melynek azután Engelbrecht haláláig főmunkatársa maradt. A millenniumi kiállításon a nagysikerű szőlészeti bemutató rendezője volt, az 1900. évi párizsi nemzetközi kiállításon az általa összeállított anyag kiállítási nagyaranyat kapott. Az állami elismerés sem maradt el: megkapta a Ferenc József rend lovagkeresztjét, a királyi tanácsosi címet s a francia „Pour le mérite agricole” kitüntetés tiszti keresztjét.

Az évek óta folytatott megfeszített munka következtében egészsége megromlott, de tovább dolgozott, pihenésről hallani sem akart. Állapota rohamosan rosszabbodott, s 1903. január 16-án mindössze 43 éves korában Budapesten meghalt.

Főbb munkái:

A szőlőoltványok metszéséről, kapcsolatosan a Dezeimeris-féle metszési elmélettel. Bp., 1895. 30 lap.

Szőlő- és borgazdaság. Bp., 1897.

Útmutatás a szőlőművelésre különös tekintettel a phylloxera által elpusztított szőlők felújításának előmozdításáról szóló 1896: V.t.c.z. végrehajtására. (Szerk.) Bp., 1898. 279 lap.

Irodalom:

D. J. (Drucker Jenő): Engelbrecht Károly. BL. 1903.

ENTZ FERENC (1805—1877)

1805. december 6-án született Sümegen. Nagypja még molnár, apja már orvos volt. Korán árvaságra jutott — apját a napóleoni háborúk egyik járványa vitte sírba — s Pozsonyban élő anyai nagyszülei vették magukhoz. Pozsony akkoriban nemcsak politikai központja volt az országnak, hanem kertészetével is kitűnt. Az ifjú Entz, miközben a győri árvaház anyagi támogatásával végezte tanulmányait, élénk érdeklődést tanúsított — mint későbbi írásai bizonyítják — a koronázó város virágzó gyümölcs-termesztése iránt. Engedett azonban a családi kívánságnak, szintén orvosnak készült. 1825-től Pesten diákoskodott, majd 1831-ben Bécsben fejezte be tanulmányait. Ugyanebben az évben érte el a császári székhelyet a kolerajárvány; Entz az egyik külső kerület osztályos orvosa lett. A járvány megszűntével az

alsó-ausztriai Batthyány uradalomba neveztek ki, majd rövidebb csehországi gyakorlat után a Batthyány család enyingi gazdaságában vállalt orvosi állást. Egy évig külföldi tanulmányúton járt, végül Mezőkomáromban telepedett le. Nemsokára Veszprém vármegye tisztiorvosává is megválasztották.

Gyógyító tudásáért, kedves, szivélyes modoráért, emberségéért egyaránt becsülték; messze földről jöttek hozzá a reménykedő betegek. A neves orvos emellett szenvedélyes szeretettel kertészkedett. Először mintaszőlészetet és gyümölcsöst hozott létre, majd faiskolát alapított. Mindkét tudományágban szerzett tapasztalatait és levont következtetéseit hazai és külföldi lapokban adta közvé. 1847-ben elnyerte a Stáhly-díjat „A Sió mentében előforduló betegségek s azok biztos gyógyításáról” című dolgozatával.

Életébe ekkor ismét beleszólt a világtörténelem: a szabadságharc leverésére bevetett horvát csapatok feldúlták Mezőkomáromot s Entz fő értékeit: orvosi

felszerelését, gyógyszerárát megsemmisítették. A család puszta életét mentette Pestre menekülve. A hazafias lelkesedés Entzet azonnal a szabadságharc oldalára állította. Honvéd főorvosi rangban, szívvel-lélekkel szolgálta a nemzet ügyét. Világos után a megtorlás nem maradt el: 1849-ben az elnyomó hatalom eltiltotta az orvosi tevékenységtől. Megélhetés után kellett néznie.

Néhány hasonló sorsú barátjával társulva Pesten, a Csömöri úton — közel a kerepesi vámházhoz — telket vásároltak. Entz Ferenc ezen a mostoha homokon teremtette meg idővel a város legnagyobb kertészetét és faiskoláját. Az orvosi létalapjától megfosztott „műkedvelő” kertész arra törekedett, hogy tudása széles körben ismertté váljon. Buzgón írta cikkeit, tanulmányait a „Gazdasági Lapok”-ba. 1853-ban régi álmát valósította meg, létrehozva a Haszonkertészeket Képző Gyakorlati Tanintézetet, a mai Kertészeti Egyetem őseit, illetve jogelődjét. Az intézet 3 éves oktatási ideje alatt a hallgatók elméleti, de főleg gyakorlati képzésben részesültek. Az elméleti — természettudományi — tárgyakból többek között a növénytan, ásványtan, állattan, fizika, vegytan, meteorológia ismeretei szerepeltek. A gyakorlati tananyagban gyümölcsfatenyésztéssel, szőlőműveléssel, konyhakerti és gyógynövények termesztésével, növénynemesítéssel és a melegágyak használatával foglalkoztak. Szakított az addigi gyakorlattal: nem képeztek virágkertészeket, mert azokra a szakemberekre volt szükség, „kik Cameliák és Fuchsiák helyett a nemes gyümölcsfákat száz ezer, s korunk nemes szőlőfajait milliárd számra könnyű és olcsó szerrel szaporítani tudják”.

A kormányzat is felfigyelt a hasznos kezdeményezésre, s némi anyagi támogatást ajánlott fel. Ebből azonban nem futotta a gyorsan növekvő igények kielégítésére. Az oktatást most már az Országos Magyar Gazdasági Egyesület karolta fel. 1860-ban Budán, a Gellérthegy oldalában létrehozott Vincellér- és Kertészképző Gyakorlati Tanintézet igazgatójává Entz Ferencet nevezték ki, ahová Entz a korábbi iskola felszerelésével és tanítványaival átköltözött. Az iskola fő feladata — a szőlőbirtokosok igényének megfelelően — a szőlészet és a borászat oktatása volt. Ezen túlmenően a zöldség- és gyümölcstermesztés azért is háttérbe szorult, mert az a lágymányosi terület, ahol az egyesület földet vásárolt, illetve bérelt az intézmény számára, a rossz minőségű talaj miatt nem felelt meg erre a célra. Ezért Entz javaslatára úgy szervezték át az iskolát, hogy csak a leendő vincelléreknek szükséges ismeretekkel foglalkozzék.

A „Gazdasági Lapok”-ban megjelent írásai iránt nőttön nőtt az érdeklődés. Ezért ezeket (1854 és 1859 között) „Kertészeti füzetek” címmel 15 kötetben kiadta. Ezzel a munkával nemcsak a szakmai követelményeknek tett eleget. Egyik méltatója, Rapaics Raymund szerint „a Kertészeti Füzetekkel megszületett az új kertészeti műnyelv”. Részletesen leírt és termesztésre ajánlott számos alma, körte és szilva fajtát. Az eddig csak elvétve található téli körtefajtákat Entz népszerűsítő akciói után kezdték komolyabb mértékben termesztetni. A 15 füzet közül 10 gyümölcstermesztési témájú, 2 a gyógynövényekkel, 1—1 pedig a szőlő, a zöldség és a rózsza

termesztésével foglalkozik. 1858-ban a Magyar Tudományos Akadémia választotta tagjai közé. A magas elismerés újabb lendületet adott munkásságának. Figyelmét — az általános gazdasági követelményeknek megfelelően — a szőlészet-borászat országos gondjainak megoldására, az elmaradott módszerek korszerűsítésére fordította. 1863-ban Francia- és Németországban járt tanulmányúton. 1864-ben már Brüsszelben, egy évre rá Amszterdamban tartott előadást a nemzetközi kertészeti társaságok rendezvényein.

1865-ben az osztrák Kertészeti Társaság felvette tagjai sorába. 1866-ban „Az újkori magyar gazda” című művével fődíjat kapott a Pozsony-vidéki Gazdasági Egyesület pályázatán.

Nemcsak külföldön tett tanulmányutakat, hanem hazánkban is behatóan vizsgálta a szőlőművelés és a borászat helyzetét. A földművelésügyi tárca megbízásából végzett munkákról szóló jelentésekben társaival — Gyürky Antallal, Málnay Ignáccal, Tóth Imrével — együtt rámutatott Magyarországra és Erdély szőlő- és bortermelésének kirívó fogyatékoságaira. Nem elégedett meg azzal, hogy hivatalos jelentéseket tett le feljebbvalói asztalára. Jól látta, hogy a problémák nagy része tudatlanságból fakad. Iskolai óráin, népszerűsítő előadásokon és az 1868-ban általa alapított és szerkesztett „Borászati Füzetek” (a „Borászati Lapok” elődje) írásaiban minden lehetséges eszközzel igyekezett felhívni a figyelmet a negatívumokra. Élesen bírálta az általános hanyagságot és gondatlanságot a szőlő- és bortermelés terén. Legnagyobb hibának azt tartotta, hogy a szőlőkben a különböző fajták teljesen összekeverve találhatók. Holott mindegyik szőlőnek más a talaj és éghajlati igénye. Eltérőek a metszési módok és széles skálán mozog érési idejük. Entz fellépett az olyan téves nézetek ellen is, miszerint bujtás, döntés vagy oltás útján a vegyes szőlők megszüntethetők. Éppen ellenkezőleg: ilyen módszerekkel csak tovább keverednek a fajták. Szőlőtermesztésünk másik hibájának a tőkék elvénülését tartotta. Hiába erősebb az idős tőke, termése és bora már silányabb, megérett a kivágásra, s ezzel helyet lehet biztosítani az új, egyforma fajtákból álló telepítésnek. Részletesen foglalkozott a szőlők számára kedvező fekvéssel és talajféleségekkel. Az uralkodóban levő szőlőtelepítési, illetve felújítási mód, a döntés helyett az új, fajtatiszta telepítést szorgalmazta. Részletesen kitért a művelésmódokra, a kopaszfej-művelés helyett a csapos művelést ajánlotta. Foglalkozott a hosszú és rövid metszés előnyeivel, hátrányaival és vidékenként eltérő alkalmazásával.

A hazai bortermelés és borkereskedelem elmaradottsága egyenes következménye volt a szőlőtermelés hiányosságainak. Az elsődleges cél a mennyiség volt, a minőségre kevés gondot fordítottak. Ahhoz, hogy borászatunk versenyképes legyen a külföldi borokkal — hangsúlyozta Entz —, a minőség javítása és a korszerű borkezelés elengedhetetlenül szükséges. Ezeket a törekvéseket a Vincellérképzőben is igyekezett megvalósítani. Az oktatás színvonalát laboratórium létesítésével is emelte. A laboratórium nemcsak a tanárok és hallgatók, hanem az egész magyar

borászat rendelkezésére állt. Entz ugyanis a kertészeti oktatás egyik kulcskérdésének a vegytant tekintette. 16 éven keresztül igazgatta az iskolát, de a kémiát mindvégig ő tanította. Az 1860-as években a borkezelés további javítására tanpincét létesített.

Nagyon sokat tett a gyümölcsstermesztés fellendítéséért, mind elméleti, mind gyakorlati értelemben. A XIX. század derekán a hazai gyümölcsfatermesztést — néhány magánkézben levő, fajtáikat ismertető faiskola ellenére — a fajtakeveredés jellemezte. Entz saját faiskoláiban szerzett tapasztalatai alapján fogalmazta meg fő alapelvét: „Kevés, de értékes fajt ültetni!” (A faj alatt fajta értendő — a szerk.) Részletesen foglalkozott a gyümölcsfa ültetésével, szaporításával (a szemzést és párosítást tartotta a legjobb oltási módnak), metszésével. Különösen jelentősek fajtaleírásai. Tizenkét almafajtát ajánlott termesztésre, ő ismertette elsőnek a magyar fajták közül a Magyar rozmaringot, a Szercsikát, a Sikulait és a Téli piros pogácsát. Szintén egy tucat körtét ismertetett, többek között a Császár körtét, a Kármán körtét és a Vilmos körtét. Őt szilvafajtát — mindenekelőtt a Besztercei szilvát és a Zöld ringlót — javasolt termesztésre. Igen fontosnak tartotta az őszibarack és főleg a kajszibarack (mint legkiválóbb magyar gyümölcs) termesztését.

Kiemelte a gyümölcs kitűnő étrendi hatását, a gyümölcsital és a befőtt jelentőségét. A gyümölcsstermesztéssel együtt járó fizikai munkavégzést szembeállította a tunya, semmittevő életmóddal. Mint írta: „... vegyetek kertet! Dolgozzatok, ássatok, ültessetek üres óráitokban, s ha majd egykoron a saját kezeitekkel ápolat lugas árnyában, virágzó egészségben élvezitek a gyümölcsöt, megértitek a pomológia életrendi fontosságát”. Nyomatékkal hangsúlyozta: „Az a nép, amely nagy mértékben tenyészti a gyümölcsöt, egyszersmind vagyonos, józan és erkölcsös”.

Ami az anyagi oldalt illeti: „A gyümölcsstenyésztés jövedelmezőségét nem vonják már kétségbe, de hiányzanak még a termesztés azon gyakorlati ismérvei, melyek a jövedelmezőséget fokozni tudják.” Evégből példákat mutatott be a fanöveldei (faiskolai) ültetésre, az ápolásra, a termesztésre és egyéb hasznos eljárásokra. Hiszen „egy-egy nép műveltségi állásának valódi fokmérőjét a keblében elterjedt reál-tudományok összessége képezi”.

Nem hanyagolta el a zöldségstermesztést — korabeli elnevezéssel — a konyhakertészetet. A fiatal gyümölcsösök sorközeibe, továbbá a „fanöveldekbe” vettett először zöldségféléket. Tisztában volt azzal, hogy a retek, a spárga, a saláta, a hagyma, a paprika, a paradicsom és a káposztafélék fogyasztása egészségi szempontból is mennyire hasznos. Különösen szorgalmazta a zöldségmagtermesztést, amely Entz fellépéséig szinte kizárólag importból származott. A konyhakertészetben az egyik döntő tényezőnek a hajtást tartotta, ezért nagy figyelmet fordított a melegágyi kultúrákra. Erőteljesen népszerűsítette a paradicsom és a dinnye termesztését. Törődött a kertészeti termékek tartósításával, savanyítás, aszalás, befőzés útján.

Különös gonddal kezelte a gyógy- és fűszernövényeket. Azt vallotta, hogy nem elegendő a gyógynövények megfelelő termesztése, hanem ismerni kell azok gyógyerejét is. Ezt eddig orvosi és nem kertészeti feladatnak tartották. A gyógy- és fűszernövényeket Entz orvosi szempontból két csoportra osztotta. Az erősítők közé sorolta többek között az ánizsot, a bors- és citromfűt, a kakukkfűvet, a kaprot, a köményt, a levendulát, a majorannát, a mentát, a paprikát, sáfrányt, tárkonyt, zsályát stb. A gyengítők közé a dohány és a mák került. Leírta az egyes növényeket, termesztésük, felhasználásuk módjait — legrészletesebben a paprikával foglalkozott. Hazánkban első ízben mutatta ki, hogy a mákból mákony (ópium) nyerhető. (Sajnos javaslatát csak 80 év múlva valósította meg Kabay János gyógyszerész.) Kora nem mindig fogadta megértéssel egyéb kezdeményezéseit sem, de ez nem lankasztotta lelkesedését.

A „Borászati Füzetek” 1874-től — a földművelési tárca anyagi támogatásával — „Borászati Lapok” néven, átalakított formában jelent meg, de célkitűzései változatlanok maradtak. Entz vészesen romló látása ellenére — tanítványának, Angyal Dezsőnek segítségével — 1876 januárjáig irányította a folyóiratot, mely azután egészen 1944-ig a szakterület első számú lapja volt.

Entz Ferenc további érdemeit felsorolni meghaladja e kiadvány terjedelmét. Mindenképpen meg kell azonban még említeni, hogy tanítványán Angyal Dezsőn, a századforduló egyik legkiválóbb kertészeti szakemberén kívül — aki később Entz utódja lett a Kertészeti Tanintézet élén — olyan munkatársakat gyűjtött maga mellé, mint Bereczky Máté, Girókuti P. Ferenc, Glocker Károly, Gyürky Antal, Katona Zsigmond, Málnay Ignác, Molnár István, Nagy Ferenc, Villási Pál stb.

1874 után, egyre súlyosbodó szembetegsége ellenére, még sokszor ragadott tollat s bátran védelmezte szakmai meggyőződését. 1876-ban azonban már kénytelen volt nyugdíjazását kérni. Ettől fogva (a kölcsönből vásárolt) promontori szőlőjében dolgozott, 1877. május 9-én Budafok-Promontoron bekövetkezett haláláig.

Pályája nem volt sima, egyenletes, töretlen; sok nehézséggel kellett megküzdenie, sok értetlenséggel szembeszállnia. De mint közeli barátai váltig bizonygatták: Entz Ferenc boldog emberként élt mindvégig; olyan emberként, akinek foglalkozása egyúttal hivatása, hivatása pedig egyszersmind szenvedélye. Hazafi volt és tudós, haladó szellemű és bátor újító. Maga állított tevékenységével emléket magának a magyar éa a nemzetközi kertészet elméletében és gyakorlatában.

A Kertészeti és Szőlészeti Főiskolán 1963 szeptemberében szobrot állítottak Entz Ferencnek.

Főbb munkái:

Kertészeti füzetek. 1—15 füz. Pest, 1854—1859.

Népszerű káté a szőlőművelés és borkezelés okszerű módjáról. Pest, 1864. 68 lap.

Borászati utazás Franciaországban és a Rajna vidékén. Pest, 1864. 64 lap.

Újabbkori magyar gazda. Pozsony, 1868.

Az újabban felmerült borkérdések megoldásához. Bp., 1875.

Entz Ferenc—Gyürky Antal—Gyürky Pál: A hazai szőlészet. Pest, 1868. 141 lap.

Entz Ferenc—Málnay Ignác—Tóth Imre: Magyarország borászata. Pest, 1869. 111 lap.

Entz Ferenc—Málnay Ignác: A szőlészet és borászat Erdélyben. Vác, 1870.

Irodalom:

MOLNÁR István: + Dr. Entz Ferenc. BL. 1877. 10. sz.

GALGÓCZY Károly: Emlékbeszéd dr. Entz Ferenc fölött. (Értekezések a természettudományok köréből VIII.) Bp., 1879.

RAPAICS Raymund: Entz Ferenc a magyar kertészetben. TtK. 1938.. 7. sz.

RAPAICS Raymund: Magyar gyümölcs. Bp., 1940.

GEDAY Gusztáv: Nagy elődök: dr. Entz Ferenc. Kg. 1970. 1. sz.

GEDAY Gusztáv: Entz Ferenc. (A múlt magyar tudósai.) Bp., 1980.

ERDEI FERENC (1910—1971)

Makón született 1910. december 24-én. Apja a makói kisparaszti hagymatermelők feltörekvő társadalmába tartozott. Erdei Ferenc gondolkodását elsősorban ez a világ formálta, s ösztönözte arra is, hogy tanuljon. Középiskoláit Makón végezte.

A gimnázium elvégzése után a szegedi egyetem jogi karán folytatott tanulmányokat. Professzorai közül Horváth Barna jogszociológiai, Surányi Unger Tivadar gazdaságtani előadásai gyakoroltak rá nagy hatást. Már egyetemi hallgató korában kapcsolatba került a munkásmozgalommal és aktívan részt vett a Szegedi Fiatalok mozgalmában.

Az egyetem elvégzése után, 1935-ben a Makó és Vidéke Hagymakertészek Szövetkezete és Egyesülete alkalmazta, majd kétéves nyugati tanulmányútra küldte ki. Ausztriában, Svájcban, Németországban és Hollandiában tanulmányozta a hagymatermelés és értékesítés korszerű formáit. Útját azonban a tudományokban való elmélyülésre is felhasználta.

Első írásai már egyetemi hallgató korában megjelentek. Külföldi tanulmányútja során szorosabb kapcsolatba került a népi írók lapjával, a „Válasz”-szal s a mozgalommal is. Rövidesen megjelentek nagyhatású szociográfiai munkái. A Futóhomok-ot (1937) gyors egymásutánban követték a többiek.

Hazakerülve külföldi tanulmányútjáról, mint a népi írók egyik markáns egyénisége, részt vállalt a Márciusi Front megalakításában. Két évvel később pedig Makón létrehozták a Nemzeti Parasztpártot. A párt egyik vezető egyénisége ettől kezdve — feloszlatásáig — Erdei Ferenc volt.

Családja 1940-ben Szigetszentmiklósról költözött. A háborúellenes megmozdulásokon kívül támogatta a Györfly Kollégium baloldali akcióit. Az 1943-ban

rendezett szárszói konferencián tartott beszédében hangoztatta: az országot súlyos társadalmi válságából csak a tudományos szocializmus elmélete, a munkásosztály programja vezetheti tovább.

A háborús összeomlás utolsó menetében, 1944 novemberében öccsével átszökött a frontvonalon, Szegedre ment, s ott a „Délmagyarország” című napilap főszerkesztője lett. Egyben hozzálátott a Nemzeti Parasztpárt újjáélesztéséhez. Részt vett az Ideiglenes Nemzetgyűlés debreceni ülésén, s a kormány belügyminisztere lett. Az Országgyűlésnek ettől kezdve haláláig képviselője maradt, s mint a Parasztpárt egyik vezetője, különböző posztokon tagja volt a koalíciós kormányoknak is. 1948-ban államminiszter, 1949-től 1953-ig földművelésügyi, 1953—54-ben igazságügy-, 1954—55-ben újra földművelésügyi miniszter, 1955 decemberétől 1956 októberéig pedig a minisztertanács egyik elnökhelyettese volt. Az 1956-os októberi események alatt szintén tagja volt a különböző összetételű kormányoknak.

1957 januárjától életének harmadik korszaka kezdődött. 1957. január 1-jén kinevezték az MTA Mezőgazdasági Üzemtani Intézet (1962-től Agrárgazdasági Kutató Intézet) igazgatójának, majd ugyanez év decemberében a Magyar Tudományos Akadémia főtitkára lett.

Az akadémikus Erdei hét éven keresztül állt a Magyar Tudományos Akadémia élén. 1964-től 1970-ig főtitkári minőségben került a Hazafias Népfront élére, miközben a Magyar Tudományos Akadémia egyik alelnöki posztját is betöltötte. Halála előtt egy évvel, 1970-ben ismét a MTA főtitkárává nevezték ki.

Erdei Ferenc a „főhivatású” posztokon kívül számos más magas szervezetben viselt tisztséget. Tagja volt a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának, a Hazafias Népfront Országos Tanácsának, a Termelőszövetkezetek Országos Tanácsának, a Tudománypolitikai Bizottságnak, az Országos Szövetkezeti Tanácsnál pedig az elnöki tisztséget töltötte be. Emberi, munkaköri és társadalmi kapcsolatai példátlanul széles skálán mozogtak: tsz-parasztok, gyakorlati szakemberek, tudósok, írók, művészek, funkcionáriusok és országot vezető politikusok egyként baráti köréhez tartoztak, köreikben egyformán otthonosan mozoghatott.

E századi történelmünk fontos fordulót követve, az életpálya három főbb: az agrárszociológusi, az agrárpolitikai és az agrárökonómiai szakaszokra tagolható.

A gazdasági világválság körüli nehéz évek alatt jelentek meg az egyetemi hallgató első írásai; a parasztság, a paraszti társadalom aktuális kérdéseit boncolták. Már az első írásokban is a politikusi szándék ötvöződött a tudományos elemzés igényességével. Műveinek szellemét és szemléletét a korszerű szociológia eredményei, a felnevelő parasztvilág, a népi írók és falukutatók szociográfiai tevékenysége formálták. Így lett a magyar szociográfia mindmáig legnagyobb korszakának egyik markáns egyénisége.

A Duna-Tisza közének társadalmát elemző első könyvében (Futóhomok) a tájtípusok differenciált vizsgálata, a történetiség elvének érvényesítése révén olyan sokszínű: városi, falusi és tanyai, extenzív és intenzív agrokultúrájú társadalom

rajza bontakozik elénk, ami a korabeli faluirodalomban mindjárt egyedülálló helyet biztosított a műnek és szerzőjének.

Következő könyvében (*Parasztok*) a paraszttromantika korabeli illúzióival is leszámolt. A parasztság társadalmi állapotát az egész társadalomba helyezve lehet meghatározni, s a benne zajló folyamatokat csak az egész felől értelmezve lehet igazán felmérni. Ám a parasztság társadalmilag távolról sem egységes. Az osztálykülönbségek benne igen nagymértékűek. „A parasztbirtokosok tehetősebbje . . . polgárosodott . . . A kisebbföldű gazda a városi kispolgárokkal talál érintkezést . . . A munkásparasztság öntudatosabb rétege szintén a városi polgárokkal tart együtt és csak az elesettebb pusztai-falusi rész az, amely mint parasztmunkás továbbra is a paraszterkölcsök szerint él.”

A parasztság társadalma — hangoztatta — súlyos válságba jutott. A megoldás módját azonban csak az egész társadalom átalakulásának folyamatába ágyazva lehet megtalálni. „Tagadom a parasztsorsot — vonta le a tudományos konkluziót s fogalmazta meg egyben politikai hitvallását is —, és hiszek az emberben, aki paraszt. Nem szabad parasztnak maradni . . . Nem lehet parasztszörnyet építeni. Ha egyszer paraszt egy ország, akkor ott éppolyan naptalan az ég, mintha fölötte volna egy másik, amelyik elveszi tőle a fényt . . . De hiszek az emberben, aki paraszt. Hiszem, hogy paraszt emberekkel lehet országot építeni.”

Az agrárszociológusi pályaszakasz fontos művei voltak még a magyar falvakról, magyar tanyákról és végül a magyar paraszttársadalomról írt könyvek. Műveiben komplex módszert alkalmazott: történeti, gazdasági, társadalmi és településföldrajzi problémák együttes és kölcsönös összefüggésébe ágyazva fejtette ki elgondolásait.

Azok, akik a parasztságot valamiféle nemzetmentő osztálynak tekintik, romantikus, jövőtlen illúziókban ringatják magukat. Szárszói beszédében végképp leszámolt a paraszti illúziókkal, s a marxista történelem- és társadalomfelfogást tette magáévá.

Az agrárpolitikusi pályaszakasz 1944 őszétől 1956 őszéig terjedt. Erdei Ferenc a Nemzeti Parasztpárt újjászervezésében (majd feloszlátásában is) jelentős szerepet vállalt. A párt balszárnyának volt a vezető egyénisége, aki a kommunistákkal is harmonikus együttműködést épített ki. Tevékenységének középpontjába ekkor a magyar mezőgazdaság gyökeres átalakítása került. Azt vallotta, hogy a mezőgazdaság és a társadalom fejlődését akadályozó nagybirtokrendszert feltétlenül fel kell számolni. Tudva egyben azt is, hogy a modern mezőgazdaság megteremtése kisüzemi keretek közt nemigen volna lehetséges. A szövetkezeti eszme nem volt idegen a makói hagymatermesztők társadalmában sem, ám most az 1945 utáni évek véglegesen a szövetkezeti-nagyüzemi társulások gondolatát érlelték meg benne.

A szövetkezeti eszmébe vetett hite segítette át s hunyatott vele szemet az 1950-es években végrehajtott erőszakos tsz-szervezések felett. A politikus Erdei pályafutá-

sának nehéz esztendei lehettek ezek. Megalkuvások és kompromisszumok tömkelegén át vezetett az út az 1956-os nagy megrázkódtatásig.

Az agrárökonómiai kutatások programját már 1956-ban megfogalmazta. A szóban forgó tanulmány nyomán bontakozott ki az agrárközgazdaság hazai művelése s jött létre 1957 január 1-jén az agrárökonómiai intézet. A személyes irányításával beinduló nagyszabású kutatómunka első jelentős eredménye a belterjesség kérdésével foglalkozott. A munkatársaival írott közös mű foglalkozott a körzetesítés külföldi példáival, a szakosodás területi, üzemi és üzemeken belüli lehetőségeivel, várható hatásával.

Az agrárökonómia tárgykörében fontos szerepet tulajdonított az üzemszervezés különböző kérdéseinek. A témakör sokoldalú kutatásainak eredményeiből köteteket jelentetett meg az intézet. Szerepének megfelelő komolysággal kezelte a közép- és hosszútávú tervezést. A hosszabb távú tervezések esetében is szigorúan tartotta magát ahhoz a követelményhez, hogy a kívánatos irányszámokat csak igen alapos elemzések, pontos számítások és többszemponútú ellenőrzés után lehet rögzíteni. Igen korán magáévá tette az ún. „termékutas” szemléletet, a vertikumban való gondolkodást, s ilyen irányba terelte a kutatásokat is. Erdei Ferencnek elévülhetetlen szerepe volt végül — hangoztatta az agrárgazdát méltató írás — „a háztáji gazdálkodás fontosságának, a nagyüzemi gazdálkodással való szerves kapcsolatának, a kistermelés még történelmi távlattal is mérhető jövőjének a tudatosításában”.

Jelentős érdemeket szerzett magának a tudománypolitikában és a tudományszervezésben is. Új tudományirányítási és tudományszervezési koncepcióját 1968-ban tette közzé; ebben, s a két évvel később megfogalmazott elgondolásaiban az MTA szervezeti megreformálását hangoztatta elsősorban.

„Az én pályámat — írta 1965-ben — az határozza meg, hogy makói kisparasztok gyermeke vagyok, s minden lehetséges módon a parasztság és a mezőgazdaság fejlődésének előmozdítását tartom életre szóló hivatásomnak. Ezért tanultam az egyetemen közgazdaságtant és szociológiát, ezért harcoltam a felszabadulás előtt az irodalmi szociográfia eszközeivel és mozgalmi-politikai tevékenység útján, ezért vállaltam a felszabadulás után és a szocialista átszervezés időszakában politikai funkciókat és földművelésügyi miniszteri megbízatást, s ezért dolgozom a Magyar Tudományos Akadémia keretében és egy kutató intézet műhelyében most már közel tíz éve.”

Utolsó könyvében így vallott magáról: „Paraszt-politikusként kezdtem és végzem, de eközben sokféle fronton harcoltam: gazdaságpolitikában és tudománypolitikában, értelmiségi mezőnyben és a munkásparaszt szövetségben a szocializmus kivívásáért, és szocialista építésünk sokféle apró munkájában, a földreformtól a közigazgatásig”.

Meghalt 1971. május 11-én Budapesten, Makón helyezték örök nyugalomra.

Főbb munkái:

- A makói tanyarendszer. Szeged, 1933.
A makói parasztság társadalomrajza. Makó, 1934.
Futóhomok. A Duna-Tisza-köz földje és népe. Bp., 1937. 242 lap.
Parasztok. Bp., 1938. 219 lap.
Magyar város. Bp., 1939. 246 lap.
Magyar falu. Bp., 1940. 238 lap.
A magyar paraszttársadalom. Bp., 1941. 170 lap.
Magyar tanyák. Bp., 1942. 260 lap.
A szövetkezeti úton. Bp., 1956. 446 lap.
A magyar tudomány helyzete és fejlesztésének főbb irányai. Bp., 1958.
Mezőgazdaság és szövetkezet. Bp., 1959. 381 lap.
A termelőszövetkezeti üzemszervezés gyakorlati kézikönyve. (Szerk.) Bp., 1960. 625 lap.
A mai agrárgazdaságtan főbb irányai és hazai fejlődése. Bp., 1961.
Üzemszervezési kérdések a szocialista mezőgazdasági nagyüzemben. Bp., 1961. 111 lap.
A mezőgazdasági üzemszervezés néhány elméleti és gyakorlati kérdése. Bp., 1966. 121 lap.
A mezőgazdaság helye a nap alatt. Bp., 1967. 135 lap.
Zöldségszükséglet és zöldségtermelés. Bp., 1967.
Néprajzi ínyesmesterség. Bp., 1971. 90 lap.
Város és vidéke. Bp., 1971. 444 lap.
Erdei Ferenc válogatott írásai és beszédei. (Szerk. Fekete Ferenc.) Bp., 1973. 439 lap.
Emberül élni. (Vál. Berend T. Iván, Szuhay Miklós.) Bp., 1974. 670 lap.
Agrárgazdasági tanulmányok. (Szerk. Fekete Ferenc.) 1—3. köt. Bp., 1976. 309, 343, 355 lap.
A magyar társadalomról. Bp., 1980. 402 lap.
Tudománypolitika, kutatásirányítási és szervezéstudományi tanulmányok. Bp., 1980. 551 lap.
Történelem és társadalomkutatás. (Szerk. Kulcsár Kálmán.) Bp., 1984. 482 lap.
Erdei Ferenc—Csete László—Márton János: A mezőgazdaság belterjessége. Bp., 1964. 384 lap.

Irodalom:

HORVÁTH Sándor: Erdei Ferenc. MM. 1971. 20. sz.

ANNUS József: Város és fia. Tt. 1971. 8. sz.

BIBÓ István: Tanya és urbanizáció. V. 1973. 12. sz.

CZINE Mihály: Erdei Ferenc és az irodalom. F. 1977. 2. sz.

Forrás. 1977. 2. sz. (Erdi különszám, benne több szerző méltatja munkásságát.)

FÉJA Géza: Csillaghullás. (In: Törzsek és hajtások.) Bp., 1978.

KULCSÁR Kálmán: Tudomány és politika Erdei Ferenc munkásságában. Tt. 1978. 7. sz.

HUSZÁR Tibor: Történelem és szociográfia. 1979.

Erdi Ferenc az agrárközgazda. G. 1980. 11—12. sz.

KÖPECZI Béla: Erdei Ferenc, a tudománypolitikus. MT. 1980. 12. sz.

KULCSÁR Kálmán: A tudós és a politikus. V. 1981.

SZABÓ László: Erdei Ferenc társadalomszemlélete. F. 1981. 5. sz.

ERDÉLYI ELEK (1912—1969)

Komáromban 1912. február 3-án született. Apja földműves és városi kézbesítő volt. 1941 február havában Prágában gépészmérnöki oklevelet szerzett. Már ebben az évben egy mérnöki irodában napidíjasként, 1942-ben ugyanúgy egy ármentesítő társulatnál dolgozott, majd 1943/44-ben Budapestre került a Magyar Optikai Művekhez mint havidíjas. 1945/46-ban a Csongrád megyei földhivatal mérnökeként részt vett a földosztás műszaki munkálataiban.

A Magyar Országos Szövetkezeti Központ (MOSZK) 1947. évi felállítással a korábbi Hartmann és Cohnen cég szentesi baromfi- és tojásfeldolgozó telepe is — a többi hasonló teleppel együtt — a MOSZK vezetése és irányítása alá került. Az 1948. év október havában államosították a MOSZK-telepeket, ekkor Erdélyi Elek lett a szentesi telep vállalatvezetője. Ettől az időtől kezdve tudását mindvégig baromfiiparunk korszerűsítésének szentelte.

Utóbb a baromfiipart többször átszervezték. Először Baromfifeldolgozó- és Hűtőipari Igazgatóság volt, majd az 1948. évi 44. sz. kormányhatározat alapján Baromfiértékesítő Nemzeti Vállalat lett. Eközben a telepekről több dolgozó, így Erdélyi is a budapesti központba a Baromfiipari Igazgatósághoz került.

A baromfifeldolgozás a múltban hagyományosan a kézi munkán alapult, gépesítése 1947-ben kezdődött. Ekkor az egész államosított baromfiiparban még mindössze két kopasztógép (nagyológép) működött, ezek tartozéka egy forrázókád és a hozzá tartozó felsőpálya volt.

Az államosított baromfiipar gépesítési programját a Baromfiipari Igazgatóság műszaki főosztálya vezetőjeként Erdélyi Elek irányította. E program első szakaszában (1950-től 1957-ig) tökéletesítették a feldolgozó vonalakat, 1958-tól 1964-ig

pedig a vonalba állított félautomata és automata gépekkel növelték az üzemelő berendezések kapacitását. A második ötéves terv (1961—1965) idején 1961-ben elsőnek a szentesi baromfifeldolgozó vállalat rekonstrukciójára került sor. A gépesítési program a nagykapacitású kopasztó- és tisztító berendezések beállításán kívül a részmuveletek automatizálását is jelentette. Ennek célja a termelékenység, a gazdaságos termelés érdekében az élőmunka hányadának csökkentése volt. A gépesítési program végrehajtását valamennyi telepen nehezítette a tőkés örökség, a többnyire nem elégséges alapterület. Azokban a gyárakban, ahol emiatt a terjeszkedés akadályba ütközött, kombinált feldolgozó pályákat építettek. A felszabadulás utáni negyedszázadban baromfifeldolgozó iparunk saját tervezésű és kivitelezésű gépesítettsége sokat fejlődött, ami megfelelt az ország kiterjedt baromfifitenyészésének. A gépsorokat üzembiztonság, egyszerű kezelhetőség, továbbfejlesztési lehetőség és a higiéniai követelmények maximális kielégítése jellemezte. A sokoldalú kísérleti és kutatómunka eredményeként a korszerű baromfifeldolgozó gépekből jelentős mennyiséget exportálni is tudtunk.

A magyar baromfiipar műszaki fejlesztésének Erdélyi Elek volt a fő irányítója, akinek szakértelme jó szervezőkészséggel és gyakorlati érzékkel párosult. Kiemelkedő jelentőségű munkájáért 1960-ban Kossuth-díjat kapott. Ugyancsak 1960-ban az Élelmezésügyi Minisztérium Baromfiipari Igazgatóságának kétfőnyi köldöttsége a helyszínen tanulmányozhatta a bulgáriai baromfifeldolgozó ipart. Megtekintették a pleveni, a levski-i és a szófiai baromfifeldolgozó üzemet, a pleveni tojásfeldolgozó üzemet, valamint tanulmányoztak keltetőállomásokat és több baromfifarmot is. Fried Dénes nevű társszerzővel Erdélyi a „Baromfiipar” című folyóiratban részletesen számolt be a bulgáriai tapasztalatairól. A hazai baromfiipar fejlesztésének műszaki kollektívája több szabadalmat is készített. Közülük legjelentősebb volt a húsféleségek mosására, előhűtésére szolgáló eljárás és berendezés, az 1966. évi 154 166 sz. magyar szabadalom, amelynek bejelentői között Erdélyi is szerepelt. Írásai többnyire a „Baromfiipar” című folyóiratban jelentek meg, így a „Baromfiipari gépészeti laboratórium” című tanulmánya is e folyóirat 1957. évi 3—4. számában.

Erdélyi Elek 1969. január 11-én fáradhatatlanul végzett munka közepette, mint a Baromfiipari Országos Vállalat igazgató főmérnöke tragikus hirtelenséggel hunyt el Budapesten ereje teljében. Az ő műszaki tudásának, újításainak nagy része volt abban, hogy a magyar baromfifeldolgozó ipar korszerű színvonalra emelkedett.

Főbb munkája:

Erdélyi Elek—Molnár István: Tervszerű megelőző karbantartás a baromfiiparban. Bp., 1955. 103 lap.

Irodalom:

— —: Erdélyi Elek. Bi. 1969. 1. sz.

Erdélyi Elek emléknagy. MMgMA. Személyi Emlékanyag Gyűjtemény.

ÉRKÖVY (PLOETZ) ADOLF (1818—1883)

Ploetz Vencel 1818. szeptember 28-án született Elzászban, Ehrstein községben. Szülei Ploetz Péter osztrák drago­nyoskapitány és Schmeltz Erzsébet. Apja az osztrák dragonyosokkal Keszthelyre került, ahol hamarosan meghalt, így a gyerek gyámja Wolf Ferenc keszthelyi polgár lett. A gimnáziumot Keszthelyen, Pécs­ett, Szombathelyen végezte 1836-ban. Ezután a keszthelyi Georgikon növendéke volt, majd 1837-ben a pesti egyetem joghallgatója lett. Idő­közben nevelőtanítóként is dolgozott. 1838-ban lépett Károlyi István uradalmi szolgálatába. Dolgozott a számvevő­ségnél, a felgyői szeszgyári ellenőrség­nél, majd Csongrádon lett tisztartó. Három és fél évi szolgálat után jósági­gazgatói titkárként került Főtra.

1841-től kezdve irodalmi, közéleti munkássága mindinkább kibontako­zott: részt vett az 1848 előtt fennállott Magyar Iparegyesület, a Védegylet és a Gyáralapító Társaság tevékenységében. 1843-ban Károlyi István támogatásával alakította meg a Pest megyei Gazdasági Fiókegyesületet, melynek több évig titkára is volt. 1847-ben nevét Érkövy Adolfra változtatta. 1848-at követően Derekegyhá­zára került családjával mint a Károlyiak csongrádi és szentes-vásárhelyi uradalmának felügyelője, majd 1851-től a királydaróci és pástói birtok igazgatását is átvette. 1848-ban az Országos Magyar Gazdasági Egyesület igazgató választmányába került be, 1852-ben a Tiszaszabályozó Társulat választotta elnökévé.

1857-ben került vissza Pestre, ahol 1858-tól hat éven át az Országos Magyar Gazdasági Egyesület gépészeti és építészeti szakosztályának volt alelnöke. Az 1859—60. évi OMGE kiállításokat követően az angol Clayton-Shuttleworth cég gazda­szági gépraktárt rendezett be Pesten, melyet több éven keresztül Érkövy vezetett. Sok mezőgazdasági gép és erőgép elterjedését közvetítette az országban. 1862-ben

megtekintette a londoni világiállítást. 1864-ben társulva Galgóczy Károllyal és Kocsi Sándorral, könyvnyomdát vásároltak. Tagja volt az 1863. évi országos éhínség enyhítésére alakult „kenyérosztó társulatnak”.

1866-ban állami szolgálatba lépett, a csákvár-kövéresi alapítványi uradalmak főtitkijévé nevezték ki. Egy év múlva Pécskára, a pécskai kerületi kincstári uradalmak igazgatására hívták. 1869—72 között a Deák párt országgyűlési képviselője volt. A parlamentben Csanád megye battonyai küldötteként szerepelt. 1880-ban Érkövy elvesztette szemévelágát, nyugdíjazták és Keszthelyre vonult vissza, ahol 1883. december 13-án hunyt el. Ekkor már gazdag közéleti és szakírói múlttal rendelkezett: 1846-ban Csongrád megye táblabírája, tagja volt a Royal Agricultural Society of England-nak, a „Hevesmegyei Gazdasági és Lovaregyletnek”, a „Győrvidéki Gazdasági Egyletnek”. Gazdasági tárgyú cikkek sorát írta kora jelentősebb folyóirataiba. Szerkesztette az „Ismertető” melléklapját, a „Gazdasági Literatúra”-t 1840-ben, a „Falusi Gazdá”-t 1857—1859 között. Kiadta és szerkesztette 1859—1861 között a „Magyar Gazdá”-t, majd a „Gazdasági Füzetek”-et 1862-ben (nyolc füzete jelent meg). Cikkei felölelik a gazdasági élet egészét, írt a hizlalásról, trágyázásról, szeszegetésről, birkák fülön való számjeléséről, az önsegélyező népbankokról, gazdasági intézetekről. Síkra szállt a csatornázás, öntözés mellett. Cikkek sorát jelentette meg az új mezőgazdasági gépekről, a mezőgazdasági gépesítésről, gépkiállításokról, versenyekről. A Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjai közé választotta.

Már az 1846-ban megjelent „Homok-kötés” című munkájában állást foglalt az Alföld fásítása, az erdők telepítése mellett, egyrészt a homok megkötése, másrészt az erdők szélfogó, páralekötő szerepe miatt. Történeti vázlatát adja a futóhomok keletkezésének, a futóhomok 18. század végi nagy előretörésének, s leírja a hazai futóhomokos területeket. Részletesen taglalja a homokkötés ismert módozatait: az elegyengetést lóhúzza terezővel, szélfogó sövények telepítését, agyaggal, márgával való fedést, betakarást, a földforgatást, öntözést és a homoktűrő növények telepítését. A homoki fásítás mellett — példaként Csongrád, Cegléd, Kecskemét környékét hozva fel — sűrgeti a szőlővel, gyümölcsösselel való betelepítést is.

1845-ben gróf Batthyány Kázmér pályázatára beküldött pályamunkája, „Robot és dézma erkölcsi és anyagi, mező- és statusgazdasági tekintetben” címmel második díjat kapott. A „mezei gazdaság okszerű kifejlését akadályozó két elem, a robot és dézma káros hatása” akkor már nyilvánvaló volt. Érkövy megállapítja többek között, hogy a robot „károsabb a teljesítőre, semmint hasznos a követelőre nézve . . .”, mivel a robotot végző nincs érdekelve a munkában, hanyagul végzi azt. A dézma terheli a fordulót és a közlegeltetést, „az ugarral, kaszálóval a’ jobbágy nem, szabad, ’s a’ tarló sem az övé”. Tisztán látja a megoldást, az örökváltságot, ismerteti az „ideiglenes és örökváltság” néhány akkori megoldását is.

Az 1863. évi aszály okait taglalva a magyar földművelés több alapvető hiányosságát elemzi: az ugarolás nélküli, földzsaroló gazdálkodást, a talaj sekély művelé-

sét, minek következtében csupán egy vékony réteget forgatnak, s ezzel szárítanak ki. Az erdők telepítése mellett az Alföld csatornázása, egyes területek alagsövezése lenne az aszályok elkerülésének járható útja. Az aszályosság okait történeti mélységükben elemzi, a 16. századtól végigkíséri a kimagasló terméseredményű, illetve az inséges esztendőket.

Főbb munkái

(1847-ig Ploetz Adolf néven)

Robot és dézma erkölcsi és anyagi, mező és statusgazdasági tekintetben. Pest, 1845. 316-390. lap.

Homok-kötés. Pest, 1846. 75 lap.

Az 1863. évi aszályosság a magyar alföldön. Pest, 1863. 103 lap.

A telepítési kérdéstről tekintettel a kivándorlásra, bukovinai véreink visszatelepítésére . . . Bp. 1883. 220 lap.

Irodalom

GALGÓCZY Károly: Emlékbeszéd Érkövy Adolf felett. Bp. 1884.

FÁBER SÁNDOR (1873—1933)

A keszthelyi egykori Gazdasági Akadémia növénytermesztési tanszékének tanára, majd később vezetője 1873. augusztus 16-án született Steinben (Szilézia, Németország). A thüringiai származású apa, Fáber Oszkár jószágigazgató volt. Magyarországon először a rohongi Herdegg-birtokon (Vas megye), majd a Batthyány uradalomban, Ikerváron (Vas megye), végül a berzencei (Somogy megye) Festetics-uradalomban volt tisztartó és jószágkormányzó. Hat gyermeke volt, három fiú és három lány. Az apa példáját követve három fia közül kettő a mezőgazdaságot választotta hivatásul. Sándor gazdasági akadémiai tanár, János a mezőhegyesi uradalom gazdatisztje, később a Kaposvári Cukorgyár gazdaságainak jószágigazgatója lett. Harmadik fia, Oszkár piarista pap, majd kereskedelmi akadémiai tanár, 1919-ben népbiztoshelyettes volt a Közoktatási Népbiztosságon.

Fáber Sándor középiskolai tanulmányait Sopronban, a gazdasági tanintézetet 1892—95 között Keszthelyen végezte el. Tanulmányait kitűnő eredménnyel folytatta, ezért másodéves korától tandíjmentességet élvezett, sőt az 1893/94-es tanévben a Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület által adományozott 400 Ft-os ösztöndíjat is elnyerte. Hallgatóként Keszthelyen az ifjúsági gazdasági kör elnöke volt.

A keszthelyi tanintézet elvégzése után Hallében (Németország) is folytatott tanulmányokat. Itt életre szóló barátságot kötött Falke professzorral, a lipcsei egyetem későbbi rektorával. Falke zöldmezőgazdálkodásra vonatkozó elképzelései Fáber Sándor ez irányú tevékenységét is meghatározták a későbbiekben, hiszen ő volt hazánkban a zöldmezőmozgalom megindítója. Falke első legelőjavító kísérleteit 1892-ben végezte, a fiatal Fáber nem sokkal ezután járt Hallében és megismer-

kedett az első ilyen jellegű kísérletekkel. Majd a 20-as évek végén ismét tanulmányúton járt Szászországban, ekkor már a konkrét eredményeket is látta. Tanulmányozta a Landesverband für Grünlandwirtschaft egész Németországra kiterjedő tevékenységét. A tanulmányútról szóló beszámolóban némi büszkeséggel említi, hogy a vetőmagot, a fehér bárcás lucernát Magyarországról szerzik be, mert nagy bizalommal vannak a budapesti Vetőmagvizsgáló Állomás tevékenységével szemben.

1895-ben Mezőhegyesre került ösztöndíjas gazdasági segédként. Itt alkalma nyílt a kenderkészítő gyárat, a rétöntözést, tehenészetet, szarvasmarhahizlalást, továbbá a cukorgyártást tanulmányoznia. 1896-ban megbízták ugyanitt a központi szeszgyár, valamint a kísérleti telep vezetésével, végül a gazdaság irányítását tanulmányozta. A Mezőhegyesen töltött egy év után igen kedvező véleményt formált róla a ménesbirtok igazgatója. 1896 októberében a pápai magyar királyi földműves iskolában az iskola szervezetét, az oktatás menetét tanulmányozta. Ezt követően mint fiatal tanárt, Darányi Ignác földművelési miniszter tanulmányútra küldte Dániába, Németországba, Angliába, Svédországba.

E tanulmányút során Dániában a földműves iskolákat, a felső gazdasági népiskolákat, a tejgazdasági tanfolyamokat, az ismeretterjesztésre alakult egyletek munkáját, szervezetét tanulmányozta. Svédországban elsősorban a téli mezőgazdasági tanfolyamokat és azokat a földműves iskolákat látogatta, ahol a nyári tanfolyamokon leány növendékek is részt vettek. A tanulmányút eredményeként sok érdekes tapasztalattal és újítással tért haza, ezeket a későbbiekben igyekezett hazánkban is meghonosítani. Többek között az ő kezdeményezésére került hazánkba Svédországból az első modern vetőgép.

Tanított a debreceni gazdasági tanintézetben, a magyaróvári gazdasági akadémián tanársegédként, majd 1898-ban Keszthelyre került a növénytermesztési tanszékre vezetőtanárként, de a gyakorlati tanszéken és a kísérleti telep vezetőjeként is dolgozott. 1906-ban, mikor a tanintézeteket gazdasági akadémiákká fejlesztették, rendkívüli tanárrá nevezték ki és a növénytermesztési tanszék vezetőjeként dolgozott 1931-ig, nyugalmomba vonulásáig.

Az első világháború alatt az akadémián az oktatás szünetelt. Ezt az időt a mezőhegyesi uradalomban töltötte, a külsőfecskesi kerületben dolgozott kerületvezetőként. Gyakorlati ismereteit ez idő alatt felfrisítette, ezt a későbbiekben tanárként kitűnően fel tudta használni. Nemcsak mint tanár, hanem mint gyakorlati gazda is nagy felkészültségű volt. Ezért a hallgatók körében igen népszerű, diákjai rajongának érte, kitűnő előadó volt és mindig nagy súlyt fektetett a gyakorlatiaságra. Tanárként a „Georgikon” szakkör védnök tanára volt, egészen nyugdíjba vonulásáig, 1931-ig.

Tevékenységi területe igen széles körű. Foglalkozott a szikes talajok javításával, nevéhez fűződik a fenéki és Somogy megyei tőzeges területek javításának megindítása. A fenékpusztai berekben, Keszthely mellett, ötven katasztrális holdon kísérle-

tezett Groffits Gáborral, tanártársával együtt. Ez a terület kizárólag gyenge minőségű savanyú füvet termő terület volt. Itt árkolással, vízszint szabályozással, a szénatermés betakarítása után talajtömörítéssel, rendszeres meszezéssel és műtrágyázással pár év alatt teljesen megváltoztatták a terület fűtermését. Ez a változás mennyiségi és minőségi változást jelentett, a terület már messziről kitűnt a körülötte levő berekből. A legelőjavítási kísérleteket ő irányította hazánkban a Földművelődésügyi Minisztérium megbízása alapján.

Fáber egyik szervezője és népszerűsítője volt a zöldmezőmozgalomnak, amely elsősorban a legelő- és rétgazdálkodás fejlesztését, az állattenyésztéssel szoros összefüggésben levő takarmánynövények szántóföldi termesztését jelenti. Ez a mozgalom a legeltetési lehetőségek csökkenése, a rét- és legelőterületek feltörése után keletkezett hiányokat igyekezett pótolni. Erre annál is inkább szükség volt, mert a megmaradó rétek, legelők minőségi szempontból is tovább romlottak. A takarmányhiány leküzdésére, a gazdasági takarmánytermesztés elterjesztésére szövetkezett zöldmezőmozgalom hívei 1931-ben létrehozták az Országos Zöldmező Szövetséget, amely a szervezést, irányítást vállalta magára.

„A zöldmezőgazdaság alapismeretei” című munkájában, amely 1930-ban jelent meg, áttekintette a zöldmezőmozgalom kialakulását, tanácsokat adott a rét- és legelőgazdálkodás eredményeinek emelésére, valamint a szervezeti irányítására vonatkozóan. A rét- és legelőgazdálkodás fejlesztésével eredményesen csak úgy lehet foglalkozni, ha a termőtalajt és az éghajlati viszonyokat ismerjük. Ezeket az adott viszonyokat kihasználva, továbbá megfelelő szakemberek alkalmazásával lehet eredményes a munka. Jelentősnek tartotta a különböző tanfolyamok indítását. Könyvében jó példaként említi, hogy Keszthelyen már 1927-ben megindult az első rét- és legelőtanfolyam, majd a földműves iskolákban is hasonló jellegű tanfolyamok indultak. Ugyancsak nagy súlyt helyezett a gazdasági felügyelőség átszervezésére, amivel a mezőrendőri törvény és rendeletek végrehajtását látná biztosítottak.

Könyvében kitért a német zöldmezőmozgalom jelentőségére és követendő példaként említette. „Megváltozott viszonyokhoz kell simulnunk, ha boldogulni akarunk” — írta. Magyarország éghajlati és talajviszonyait tekintette át még a könyvében. Közli az ország rét és legelőinek klíma szerinti eloszlását, ezzel is segítséget nyújtva a gyakorlati gazdáknak.

Már az 1920-as évek elején foglalkozott a lápi gazdálkodással, hangoztatva, hogy a lép lecsapolása után igen jó minőségű szántóhoz juthat a gazdálkodó, ahol répa, repce, kukorica, kender igen jó terméssel fizet. Ezt a kéthelyi (Somogy m.) Hunyady uradalomban 6—700 kat. holdon végzett kísérletei is igazolták.

Növénynemesítő tevékenysége is jelentős. Foglalkozott a gabonafélék (zab, sörárpa stb.) és mákfélék nemesítésével, ezen a téren is szép eredményeket ért el. A „Gabonafélék termesztése” című könyvében azt az elvet vetette el, ami szerint a gabonaféléktől várjuk fő jövedelmünket. „Ne arra törekedjünk, hogy minél

nagyobb területen termesszünk búzát, hanem arra is, hogy helyes beosztással, jobb munkával ott, ahol eddig egy kalász érett, ezután hét kalászt arathassunk. Ezt pedig a gabonafélék okszerű termesztésével érjük el.”

Ismertette a gabonafélék fejlődését, a hazánkban előforduló gabonaféleségeket, az éghajlat hatását a gabonatermesztésre. Majd rátért a talajelőkészítés fontos munkájára, az őszi és tavaszi gabonafélékre vonatkozóan. A trágyázásánál az elővetemény trágyázást tartotta fontosnak, mert az utóhatás biztosítja a gabonák tápanyagszükségletét. A műtrágyák közül elsősorban a foszfortrágyákat ajánlotta: jó vetőmaggal és sorbavetéssel, írta — holdanként 20—30 q vetőmagot takaríthatunk be. A gabonafélék ápolását nem szabad az aratásig elhanyagolni.

Elévülhetetlen érdeme, hogy meghonosította Magyarországon a szójababot, melyből aztán kinemesítette a „keszthelyi sárgaszóját”. Ezt a szóját a keszthelyi gazdaság rendszeresen két táblán termesztette. A szójatermés biztosította a gazdaság tehenészetének fehérjeszükségletét.

Kísérletező tevékenysége mellett jutott ideje arra is, hogy így szerzett tapasztalatait továbbadja. Cikkei, kísérleteit ismertető tanulmányai a „Köztelek”-ben, a „Borászati Lapok”-ban, a „Kísérletügyi Közlemények”-ben, a „Keszthelyi Hírlap”-ban, a „Tapolczai Lapok”-ban, a „Mezőgazdasági Szemlé”-ben jelentek meg. Fontosnak tartotta a kísérletek eredményeit továbbadni, ezért gyakran tartott a rádióban szakelőadásokat, a magyar gazdatársadalom minden rétegének ismeretterjesztő előadásokat. Több uradalomban és gazdaságban tanácsadóként működött.

Tanári működése mellett vezető szerepet játszott a különböző gazdaszervezetekben. Megszervezte a Keszthely és Vidéke Gazdakört, amelynek ügyvezető titkára volt. Ez a szervezet segítette abban, hogy élő, termékeny kapcsolatot tartson fenn a parasztsággal. Így sokat tehetett a paraszti gazdálkodás fellendítésére, a szervezet keretében a falvakban parasztok részére népies gazdasági, vetítettképes előadásokat tartott. Tagja volt az OMGE növénynevelő bizottságának, elnöke az Alsó-dunántúli Mezőgazdasági Kamara növénytermesztési szakosztályának.

A rét- és legelőjavító munkák mellett a Földművelődésügyi Minisztérium több megbízást is adott számára. Az első világháború alatt tervezetet készített a háborús gazdálkodásra való átállásról. Később pedig az alsó- és felsőfokú oktatás fejlesztéséről írt tanulmányt Groffits Gáborral együtt a minisztérium számára. Ez a tanulmány az akadémiai képzés főiskolai szintre emelésével foglalkozott, kiterjedt a képzés idejére, az oktatók tantárgyakra féléves elosztásban, illetve tanszékek és tantárgycsoportok szerinti elosztására. A hat féléves rendszerrel szemben, a 8. félév után a hallgatók záróvizsgát téve, oklevelet kapnának. Így az egyéves, valamilyen gazdaságban eltöltendő gyakorlat és az azt követő „záróvizsgálat” elmarad.

Fáber Sándor több mint három évtizeden keresztül oktatta, nevelte a hallgatók százait a keszthelyi tanintézetben, illetve akadémián, de oktatta, nevelte — cikkein, előadásain keresztül — a magyar gazdatársadalom minden rétegét.

1933. május 26-án hunyt el. Keszthelyen temették el, ahova egész élete, tevékenysége kötötte. A városban, a Széchenyi utca 2. számú házon emléktábla őrzi nevét.

Főbb munkái:

Talajművelés. Bp., 1910. 20 lap.

A gabonafélék termesztése. Bp., 1911. 23 lap.

A vetőmag termelése és javítása. Bp., 1911. 26 lap.

Az istállótrágya kezelése és alkalmazása. Bp., 1928. 8 lap.

A talaj téli élete. Bp., 1929. 8 lap.

A zöldmezőgazdaság alapismeretei. 1. Tudnivalók a zöldgazdálkodásról. Keszthely, 1930. 48 lap.

Általános és különleges növénytermesztéstan. É. n.

Irodalom:

— —: Fáber Sándor. Kt. 1933. 45-46. sz. 410. lap.

CSIKI László: Fáber Sándor. Ge. 1982. 4. sz.

— —: Fáber Sándor emlékünnepele Keszthelyen. MGH. 1983. 4. sz.

VITKAY Kálmánné: Fáber Sándor. MM. 1983. 21. sz.

MMgMA. Személyi Emlékanyag Gyűjtemény.

FÁBIÁN JÓZSEF (1762—1825)

A magyar agrártörténet jelentős alakjai között helyük van a legújabb tudományos eredmények népszerűsítésében, gyakorlati téren történő bevezetésében sikeresen közreműködő szakembereknek is. A XVIII—XIX. század fordulóján hazánkban is kezdtek elterjedni a Nyugat-Európában már régen bevált termelési módszerek, eszközök, gépek — velük együtt szükségessé vált mindazon tudományos ismeretek beható tanulmányozása, amelyeken a racionális mezőgazdaság egész gyakorlata alapult. „Ha a' tudósok általjában a 'Nemzet fáklyáji, azok kiváltképpen világító fáklyáknak tartathatnak, ki a' Nemzetet köz hasznu munkájik által a' szükséges és hasznos ismeretekre vezetik.” — írta teljes joggal a „Tudományos Gyűjtemény” nekrológja Fábíán József munkásságának jelentőségéről.

1762. február 19-én, a Veszprém megyei Alsóörsön született, nemesi rendű családból. Tanulmányait a híres debreceni református kollégiumban végezte. 1779. április 23-án felsőbb osztályba lépett és elvégezte a teológiát is. Pappá szentelése után a cívisvárosban maradt, előbb mint algimnáziumi tanító, majd 1789. szeptember 19-től főiskolai senior lett. Saját, megtakarított pénzén Svájcba utazott és két évet töltött a genfi és berni egyetemeken. 1793-ban tért haza. Hamarosan a vörösberényi kálvinista gyülekezet lelkésze lett. Megnősült, felesége, Somogyi Zsuzsanna három fiú és három leány gyermekének adott életet. Gábor fia (1795—1877) teológiai és jogi tanulmányok után ügyvédi foglalkozást űzött, híres — a Tudományos Akadémia és a Kisfaludy Társaság rendes tagjává is választotta — irodalmár lett, Toldy Ferenc és Vörösmarty barátja, Kossuth Lajos 1848—1849-es forradalmár párthíve.

Az atya, Fábíán József vörösberényi éveit során lelkiismeretes prédikátorként szorgoskodott. Különösen sok gondot fordított a falusi iskolára. Híressé vált a lelkészi lakban berendezett kis természettani szertára, ahol földgömböket, laterna magica-t, sőt, saját készítésű áramgerjesztő gépet is tartott. A korszerű, babonákat cáfoló természettudomány terjesztése érdekében a gyermekek nyelvén szóló, rajzos tankönyvet fordított le Georg Christian Raff-tól. A felnőttek tévhiteit a „Természeti tudomány a köznépnek” című, több német természettudós műveiből összeállított kézikönyve kiadásával akarta kiirtani. A babonások, oktalan és alaptalan cselekedetek és hiedelmek „szülő anyja a természeti dolgokban való mélységes tudatlanság és azok vizsgálódásában való tetemes tunyaság” — vallotta —, ezért meg kell magyarázni a természet dolgait — azok okait és tulajdonságait. Ez az 1803-ban kiadott munka igen világos nyelven szólt fizikai jelenségekről — a testek

mozgásáról, nehézkedéséről, a vízről, levegőről, a szélről, hangról, tűzről, elektromosságról, „a levégői látszatokról — az égítetekről, az ásványok, a növények és az állatok országairól”. A növények országáról írt fejezet tárgyalja a föld művelését. Egyértelműen hitet tett a racionális gazdaság elveinek tudományos igazsága mellett, kiemelve, hogy a jó trágyázáshoz elegendő számú barmot kell tartani, ehhez viszont takarmányokat kell termesztetni. Ismerteti a fontosabb takarmánynövény fajtákat, hogyan kell lóherét, lucernát, burgundi répát vetni és betakarítani. Részletesen szól az egyes háziállatok hasznáról és igyekszik magyarázatot adni egyes állatbetegségekre — pl. a mételyre is.

Megismervén kora Európájának élvonalbeli természettudományos eredményeit, Fábíán rádöbbsent, mennyire szüksége van hazája mezőgazdaságának a tudományosan is igazolt ismeretek gyakorlati tevékenységben való elterjesztésére. Különösen a szűkebb pátriájában, a Balaton-Felvidéken kiemelkedő fontosságú szőlészet és borászat szakterülete érdekelte. E téren már a XVIII. században elől jártak a legnagyobb bortermesztő ország, „Frankhon” tudósai. Jean Antoine Chaptal (1756—1832), a nagy kémikus, aki egyúttal Napóleon minisztere is volt, korszakalkotó jelentőségű borászati enciklopédiát állított össze. Fábíán azonnal felismerte, hogy a borok kezelésének és tartósításának a hazai gyakorlata mennyire tévhitelen alapul a kémia tudományának a tükrében, ezért saját költségén magyarra fordítva adta ki 1805-ben „A boroknak természetsekről, készítésekről és eltartásokról való értekezés” címmel Chaptal új művét — hozzá kiegészítésként Gombás János plébános ismertetését Nagysomlyó hegyéről és boráról. A munka kedvező fogadtatását látva teljesebbé kívánta tenni a francia szőlészet és borászat új eredményeit magyar nyelven is hozzáférhető irodalmát, ezért más szerzők, a szőlészet kiváló kutatója, Rozier, valamint Parmentier és Dussieux borászok Chaptallal közösen írt enciklopedikus művét is lefordította és kiadta „Visgálódó és oktató értekezés a' szőlő-mívelésről” címmel. A kétkötetes mű „az európai szőlőtermesztés és borászat egyik Bibliájának” bizonyult, és számos nyelvre lefordították. A magyar kiadást Veszprém vármegye közönsége és előljárói, élükön Eszterházy János főispánnal önkéntes adományokkal és 215 előfizető a költségek előlegezésével biztosította. Miként előző műveiben, a munkában is megmutatkozik a nyelvújítás nemes szándéka: számos idegen szakkifejezésnek igyekezett magyar megfelelőt alkotni. A munka egyik fő érdeme, hogy a magyar ampelográfiai irodalomban először 21 rézmetszettel mutatja be a híres francia szőlőfajtákat. (Egyes metszeteket Karacs Ferenc készített a képeken olvasható aláírása szerint!) Fábíán különösen sokat tett a Chasselas szőlőfajták magyarországi elterjesztése érdekében. Korában nem volt hazánkban jól szállítható és nagyon jól eltartható csemegeaszőlő, amelyből mellesleg egész jó bort is lehetett erjesztetni. Munkái hatását jelzi, hogy Széchenyi István, Schams Ferenc, Mayerffy Ferenc is gyakran hivatkoztak rá, Görög Demeter pedig — tisztelete jeléül — azt javasolta, a sasza szőlőket nevezzék magyarul Fábíán

szőlőknek (Fábián fehér, Aranyszínű Fábián, Fábián Muskotály stb.). Ez a név ma is elterjedt a szakirodalomban.

Tervbe vette, hogy ha „a környüállások is kedveznek, szándékozik ehhez különös kötetben kiadni a magyarországi szőlők és borok történelmi esmeretét, az itt művelt szőlő fajtaikat, azok rajzait, a nevezetesebb szőlő helyek leírását”, melyhez máris „sok szép gyűjteménye van”. E nagy, saját munka azonban nem valósult meg. Egyrészt Fábián Józsefet lelkesíti teendői is erősen igénybe vették. A veszprémi egyházmegye 1800-ban tanácsbírónak, 1805-ben pedig esperesnek választotta, amely tisztet élete végéig nagy odaadással töltötte be. Szerkesztője és kiadója lett a „Prédikatori Tárház” című könyvnek, majd saját egyházi beszédeit „Lelkipásztori Tárház” címen négy kötetben adta ki. Másrészt viszont, élete utolsó éveiben egészségi állapota is megromlott, szélütés érte, amely után már csak kedvenc latin szerzői fordítgatásával töltötte napjait. 1825. január 29-én Tótvázsonyban hunyt el — több mint egy évtizeden át itt működött, mint a református eklézsia prédikátora. Temetésén a megye tiszteletes urai maguk vitték a koporsóját. Való igaz, amit a gyászírások mondanak: „Hasznosan élt a Nemzetre nézve.”

Főbb munkái:

Természeti történelme a gyermekeknek. Raff, Georg Christian után, némely hozzáadással fordította Fábián József. . . Veszprém, 1799.

Természeti tudomány a köznépeknek. A Babonaságnak orvoslására és a köznép közzül való kiirtására írta és kiadta Fábián József. Veszprémben, 1803. 269 lap. A boroknak természetéről, készítésekről és eltartásokról való értekezés, amelyet francia nyelven írt nem régebben Chaptal J. A . . . most pedig magyarra fordított Fábián József. . . Veszprém, 1805. 218 lap.

Viszsgálódó és oktató értekezés a szőlő — művelésről. A Bor, Égettbor, közönséges és fűszeres Etzetek készítésének mesterségével együtt. (Jean Antoine Chaptal, Rosier, Parmentier és Dussieux francia szerzők műveinek fordítása és kiegészítése Fábián József által) I—II. k. Veszprém, 1813—1814. 488, 698 lap.

A Kenyér — sütésről, a Magyar Gazdasszonyoknak. TGy. 1817. VI. k. 3—27. lap. Golumella Lucius Junius Moderatus XII könyve a mezei gazdaságról és egy különös az élőfákról, melyet nemzete javára magyar nyelvre fordítva felfedezett Fábián József . . . I—II. k. Pest, 1819. lap.

Étek — eltartás mestersége. (Appert után fordította Fábián József, kiadta fia, Fábián Gábor) Pest, 1833.

Irodalom:

— —: Fábián József 1762—1825. MKu. 1825/I. 13. sz.

— —: Fábián József 1762—1825. HKT. 1825. 3. sz.

— —: Fábián József 1762—1825 TGy. 1825. 120—121. lap.

GEDAY Gusztáv: Nagy elődök. Fábián József. Kg. 1976/4. 75—78 lap.

FARKAS MIHÁLY (1833—1900)

Kertészeti és gazdasági szakíró, 1833-ban született Pesten. Nemesi származású, apja id. Farkas Mihály földbirtokos volt.

Jogi doktorátust szerzett, de életét a kertészetnek szentelte. Kőbányán hozta létre saját kertészetét, amit arra használt fel, hogy megvalósítsa mindazt, amivel az intenzív kertészeti termesztés előnyeit bebizonyíthatja és itt hasznosította külföldi útjain szerzett tapasztalatait is.

1867-ben a párizsi világkiállításon járt és onnan hozta be elsőként Magyarországra a Cantaloup dinnyét. Ez a dinnyefajta jól terem, szállításra kiválóan alkalmas. Feldolgozása is lehetséges, befőttnek és aszalásra is alkalmas. Ezt a dinnyefajtát ezért érdemes hazánkban termesztetni. Kertészetében több dinnyefajtát is kikísérletezett. Hazánkban elsőként ismerte fel a bogyósok gyors jövedelmezőségét a gyümölcsstermesztésben.

„Az egyszerű parasztgazda míveli növényeit úgy amint elődeitől látta hagyományosan, a pallérozott mezei gazda a tudomány vívmányait is segítségül veszi. . .” — írta „Az év tizenkét hónapja” című könyvében. Könyve az év minden időszakára tanácsokat adott a gyakorlati gazdáknak. Felhívta a figyelmet az időjárás szerepére, a növények természetére, a talaj tulajdonságaira, adottságaira.

Az intenzív kertészeti termesztés híve. A „Magyar Kertészkönyv” című munkájában összefoglalta az intenzív termesztés előnyeit, és tanácsokkal látta el az ily módon kertészkedőket. Így indokolta az extenzív termesztéssel szembeni előnyöket: „. . . az intenzív mívelt kertgazdaság mellett a föld kettős, sőt hármas termésel fedezi a befektetett tőke kamatait . . .”

Ebben a könyvében az évek során összegyűjtött tapasztalatait rendszerezte. Az igen fontosnak tartott alapoktól indult el: kitért a növények természetrajzára, a talaj tulajdonságainak ismertetésére, a talajjavítás módjaira. Részletes leírását adta a talaj megmunkálásának, a növények szaporításának. A kert elrendezését, beosztását, bekerítését sem hagyta el, hiszen ezek is befolyásolják a terméseredményeket.

Könyvében külön fejezetekben szólt a konyhakertekben, a gyümölcsöskertekben, a faiskolákban, a virágoskertekben végzendő feladatokról, igen részletes útmutatást adott ezekre is. Az utolsó fejezetben rendszerezte a havonta sorra kerülő munkákat, ezzel nagy segítséget nyújtott a gyakorlati gazdáknak.

A kertészet mellett méhészettel is foglalkozott. Az 1860-as években kőbányai kertészetében került sor egy országos méhészeti gyűlésre. A méhészet ekkor még nem tartozott a kedvelt foglalkozások közé, mivel sokan úgy tartották, hogy

csupán szerencse dolga az eredményes méhészkedés. A sikertelenség oka azonban a hozzá nem értés volt. 1861-ben jelent meg a „Magyar méhészkönyv” című munkája, amivel a méhészkedéshez igyekezett kedvet csinálni és igen hasznos tanácsokat is adott. Ez valóban hézagpótló könyv volt, érthető, hogy több kiadást is megért.

Bevezetőjében — A méhészetről általában — elmondta, hogy a méhészet nem azon a helyen áll, amelyet megérdemelne. A régebbi időkben a méz a cukrot, a viasz a stearint pótolta. Ezeket a kijelentéseit beszédes adatokkal támasztotta alá.

Könyvében igen részletesen ismertette a méhek természetrajzát, ezeket az ismereteket elengedhetetlennek tartotta a sikeres méhtenyésztéshez. Kitért a betegségeikre, a betegségek elleni védekezési formákra, lehetőségekre.

Részletes leírását adta a különböző évszakokban végzendő feladatoknak. Így tavasszal a kasok tisztítása, etetés; nyáron a méhek szaporítása, a rajzás körüli teendők ellátása; ősszel és télen az etetés előkészítése, az ellenségek elleni védekezés — a legfontosabb feladata a méhészkedőknek.

A különböző kasok készítésének leírása is megtalálható ebben a könyvében, rajzokkal illusztrálva.

Az utolsó oldalakon rendszerezte a méhészet alaptételeit, a függelékben egy hónapokra lebontott útmutatót találunk a méhekkel kapcsolatos teendőkre vonatkozóan.

A különböző gazdasági lapokban igen gyakran jelentek meg írásai. Több éven keresztül írt a „Kerti Gazdaság”-ba, a „Falusi Gazdá”-ba, a „Kertész Gazdá”-ba, a „Magyar Gazdá”-ba. A „Falusi Gazda” és a „Magyar Gazda” szerkesztője is volt.

1900. június 28-án Nagytétényben halt meg. Mezőgazdasággal foglalkozó, igen nagy szaktudást mutató könyvei még halála után is segítséget nyújtottak a gazdáknak.

Főbb munkái:

Magyar méhészkönyv. Pest, 1861. 116 lap.

Takarmánynövényeink ismertetése és tenyésztése. Pest, 1863. 127 lap.

A bogyár-gyümölcs tenyésztése. Bp., 1873. 86 lap.

A dinnyetenyésztés foglalatja. Bp., 1873. 64 lap.

Magyar kertészkönyv. Bp., 1876. 430 lap.

FAZEKAS MIHÁLY (1766—1828)

Fazekas Mihály, költő és botanikus Debrecenben született 1766. január 6-án. Nemesi eredetű, jómódú polgári családból származott. Apja gyógykovács (állatorvos és lópatkoló kovács) volt. Iskoláit a debreceni Református Kollégiumban kezdte. A párhuzamos, irodalmi és botanikai érdeklődés már ekkor bontakozott benne. Egyik tanára a természettudós Hatvani István volt. Diákkori barátját, a nála 10 évvel idősebb Földi Jánost a költészetben és botanikában egyaránt mesterének tartotta. A kollégiumi években ismerkedett meg a felvilágosodás eszméivel, s ez világnézetére, életére és munkásságára befolyásoló módon hatott. A hat osztályos iskola elvégzése után 1781-ben a teológiai akadémia diákja lett, amit valamiféle iskolai vétség miatt nem fejezett be, hanem 1782-ben beállott katonának.

Csaknem 15 évig katonáskodott az ún. császár-huszár ezredben. Kezdetben mint közlegény, aztán altiszt, és csak viszonylag későn emelkedett tiszti rangra. Hadnagyként vett részt a moldovai osztrák-orsz-török háborúban, 1788—90-ben. E hadjárat idejéről származnak első ismert versei.

Katonaként bejárta Európa nagy részét. Hadi élményei és felvilágosult világnézete azonban lassanként kiábrándították őt a katonáskodásból s jóllehet 1796-ban főhadnaggyá nevezték ki, mégis otthagyta a hadsereget.

Hazatért Debrecenbe, visszavonultan élt. Idejét a gazdálkodás, a ritka növényekről híres kertje, a költészet és a barátok között osztotta meg. Barátai közé sorolhatta Földi János mellett a nagy költőtársat, Csokonait is.

Ebben az időben keletkezett a Lúdas Matyi című elbeszélő költeménye, melynek kiadására ekkor még nem gondolt, s így az csak kéziratban terjedt.

Csokonai halála (1805) után versíró kedve megcsappant, érdeklődése a termé-

szettudományok felé fordult. Sógorával, Diószegi Sámuellel hozzákezdtek nagy vállalkozásuk, a magyar nyelvű növényrendszertan anyagának gyűjtéséhez. Nem lehetett véletlen, hogy éppen a hazai mezőgazdasági szakirodalom első nagy fellendülésének éveiben láttak munkához. 1804-ben ugyanis a korábbinak másfélszere-sére, 1805-ben már duplájára emelkedett az ilyen kiadványok száma. Ebben az évben kezdte megjelentetni fő művét, a „Pallérozott mezei gazdaság”-ot a kor legkiválóbb mezőgazdasági szakírója, a Debrecenben tanult Pethe Ferenc is.

Többéves, kemény munka után 1807-ben jelent meg a Magyar fűvészkönyv, az első magyar növényrendszertan és növényhatározó. (Ezt a munkát részletesen Diószegi Sámuel életrajzánál ismertetjük — a szerk.)

Ezekben az években kapcsolódott bele tevékenyebb módon Debrecen közéleté-be. A kollégium pénztárosaként rendbe hozta az iskola zilált pénzügyeit, az 1802-ben leégett Nagytemplom újjáépítésének lelkes szervezője volt. Mint esküdt, haláláig választott tagja volt a városi tanácsnak és ebben a minőségében számos közhasznú bizottságban tevékenykedett.

Diószegivel együtt sokat fáradoztak a debreceni fűvészkert létrehozásán. A kert eszméje — Diószegi és Kazinczy Ferenc levelezéséből tudhatjuk — tulajdonképpen Kazinczytól származott. De növényrendszertanuk írása során Fazekas és Diószegi, maguk is meggyőződhetnek a kert szükségességéről és hasznosságáról. Elgondolá-suk szerint a növénytan eredményesebb, szemléltetve való oktatásához elengedhetetlenül szükséges a kollégiumhoz kapcsolódó botanikus kert. Ennek illeszkednie kell az adott környezethez, s a különleges fajták mellett mindenképpen a helyi növényeknek kell benne elsődlegességet élvezniük. Ugyanakkor nem hanyagolható el a növényegyüttes művészi hatása sem.

A város még 1807-ben kijelölt a kert számára egy megfelelő telket, az ügy jogi oldala 1810-re rendezve is lett, a megvalósulás mégis sokáig váratott még magára. Cserey Farkas, a lelkesen botanizáló környékbeli nemes már össze is állította és folyamatosan küldte Debrecenbe a fűvészkert számára a magvakat, csemetéket, egzotikus fákat. Kazinczy is hajlandó lett volna a kertet növényekkel ellátni sőt időközben magánadományból jelentős pénzösszeg is befolyt a kert céljára a kollé-giumhoz, mindhiába. „Keserves dolog, hogy nálunk semmi jó nem akar előreha-ladni.” — írta ekkor Fazekas Kazinczynak.

1821-ben a városi szenátus ülésén ismét napirendre került a fűvészkert ügye és Fazekas Mihályt ajánlották a kert igazgatójának, „a'ki ahoz ért és arra alkalmas, . . . a'ki a' maga Botanika tudományát már munkája által is kimutatta”. Működé-sére mégsem került sor, mert mire a kert 1840-ben végre létrejött, Fazekas már régen halott volt.

Életének 1804 és 1819 közé eső szakaszában gazdálkodásból élt, a versírást ezekben az években nem tekintette főhivatásának. Alig születtek ekkor költemé-nyek, csupán a Lúdas Matyit dolgozta át. Az árnyaltabban jellemzett, népiesebb nyelvű, életszerűbb második változat 1817-ben jelent meg.

Földjeit viszont sikeresen művelte, jelentéktelen, öröklött birtokát 20 év alatt 70 katasztrális holdra növelte.

1819-ben kezdte meg a Debreceni Magyar Kalendárium kiadását, amit haláláig szerkesztett és tulajdonképpen nagyobb részt maga is írt. Célja volt, hogy irodalmi értékű szórakoztató olvasmányokat, közérthető stílusban fogalmazott tudományos ismereteket és a felvilágosult eszméket eljuttassa az egyszerű emberekhez. Modern felfogását jellemzi, hogy kalendáriumából kihagyta a korábban elmaradhatatlan időjósást és helyette a tudományos csillagászatot népszerűsítő cikkeket közölt. A Debreceni Magyar Kalendárium sikeres vállalkozás volt, benne Fazekas megtalálta az utat a legegyszerűbb emberekhez.

Prózastílusa vetekszik kora legjobbjáival: rendkívül zengzetes, tele a népnyelv színeivel, fordulataival. Vonatkozik ez tudományos prózájára (a Fűvészkönyv előszavára, növénynév-alkotásaira, a Kalendárium ismeretterjesztő cikkeire) és szépirodalmi prózájára (pl. az „Ezeregyéjszaka” magyar nyelvű átdolgozásaira) egyaránt.

Fazekas öregkorát magányban, hozzá méltó társak nélkül, de szakadatlanul közéleti, írói és tudományos tevékenységben töltötte. Csakúgy, mint legkedvesebb barátai: Csokonai, Földi, ő is tüdőbajban betegedett meg, s 1828. február 23-án Debrecenben meghalt.

Főbb munkái:

Fazekas Mihály—Diószegi Sámuel: Magyar fűvész könyv. Melly a' két magyar hazában található növényeknek megismerhetésére vezet, a' Linné alkotmánya szerént. Debreczenbenn, 1807. 608 lap.

Lúdas Matyi. Bécs, 1815. 16 lap.

Összes versei. (Összeszedte: Lovász Imre.) Pest, 1836. 134 lap.

Irodalom:

GOMBOCZ Endre: A magyar botanika története. Bp., 1936.

MOLNÁR Ágnes: Debreceni arcok a felvilágosodás századából. Bp., 1939.

JULOW Viktor: Fazekas Mihály. Bp., 1982.

FEHÉR DÁNIEL (1890—1955)

1890. október 27-én született Tekepusztán (Győr megye). Középiskoláit Budapesten végezte és ott is érettségizett 1908-ban. A selmecbányai Bánya- és Erdőmérnöki Főiskolára iratkozott be, ahol 1912-ben végzett erdőmérnökként. Az egyéves katonai szolgálat után 1913-tól a berlini Tudományegyetemen hallgatta Planck, Haberlandt, később Fischer előadásait. Tanulmányait az első világháború kitörésekor meg kellett szakítania, négy év katonai szolgálat következett, csak a háború végefelé, 1918 augusztusában szerelt le, felmentéssel. A selmecbányai főiskola Növénytani Intézeténél kapott tanársegédi beosztást, részt vett a főiskola Sopronba költözésében, majd folytatva tanulmányait, Bécsben növénytanból és kémiaiából 1920 februárban kitüntetéssel tette le a doktori szigorlatot. 1923-ban

rendkívüli főiskolai tanárrá nevezték ki. 1926-ban nyilvános rendes tanár lett, s még ebben az évben hathónapos tanulmányútra ment a skandináv államokba a Rockefeller alapítvány jóvoltából. Az alapítvány kiemelkedő tudományos eredményeiért kiemelt támogatásban részesítette a Növénytani Intézetet. 1929-ben újra Stockholmba utazott az Erdészeti Kutató Intézetek nemzetközi kongresszusára. 1930-ban Lappföldön járt norvég-magyar tanulmányúton. 1932-ben meghívással utazta be Svédországot és Finnországot. Előadásokat tartott mindkét ország fővárosában. 1933-ban ismét az Erdészeti Kutató Intézetek kongresszusán, a franciaországi Nancyban vett részt, egyúttal svájci egyetemeken tartott előadásokat.

1934-ben egyetemi nyilvános rendes tanári címet kapott, s még ez évben szervezte az első francia-magyar tudományos expedíciót a Szaharába. Az út nemzetközi elismerésben részesült, és 1936-ban ismét Szahara-kutatásokat vezetett francia

támogatással. Ez alkalommal beutazta csaknem az egész francia Szahara területét. 1939-ben jelent meg Párizsban a kutató munka eredményeit tartalmazó könyve: „A sivatagi talajok mikrobiológiai kutatásai” francia nyelven. 1941-ben részt vett a berlini nemzetközi Biológiai Kongresszuson, 1943-ban a berlini egyetemen tartott előadást sugárbiológiai kísérleteiről.

1949 és 1951 között a Budapesti Műszaki Egyetemhez tartozó soproni Erdőmérnöki kar dékánja volt.

1950-ben a Nemzetközi Botanikai Kongresszus az ökológiai szakosztály alelnökévé választotta. Egyidejűleg lett a Finn Természettudományi és a Finn Erdészettudományi Társulatok levelező tagja.

1951-től a Magyar Tudományos Akadémia Talajbiológiai Osztályának vezetője lett, s az Akadémia a kiemelt tudósok közé sorolja. 1952-ben a Tudományos Minősítő Bizottság a biológiai tudományok doktora cím viselésére jogosítja fel, majd 1954-ben a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választották.

1955. február 22-én hunyt el váratlanul Sopronban.

Eredményekben gazdag munkásságának központja a talajbiológia volt. Módszeresen felépített, évtizedeken át folytatott tervszerű tudományos kutató- és kísérletező munkával jutott el a célig. Összefoglaló munkája az Akadémiai Kiadó gondozásában jelent meg 1954-ben. Főműve ma is egyedülálló világviszonylatban is a maga területén. Korszerű biocönológiai képet nyújt a talaj élővilágáról, az ökológiai tényezők messzemenő figyelembevételével. Növényélettani és talajélettani kutatásait 1924 óta folytatta. Először a talaj élő szervezeteivel foglalkozott, megismerésükkel, meghatározásukkal, majd működésüket, anyagcsere körfolyamataikat, a változásokat kutatta. Ezt követően a fény, a hő és a víz befolyását vizsgálta a talajéletre, valamint egymásra hatásukat elemezte. A kutatások központjában mindig a növények táplálkozás-biológiájának megismerése állt.

Az ökológiai tényezők elemzése során jutott el ahhoz a növényélettani felismeréséhez, hogy elengedhetetlenül szükséges az elemek áthatoló sugárzásának növényélettani hatás-vizsgálata. Ehhez kidolgozott biofizikai eljárása kiemelkedő eredményeket hozott, s alapjául szolgált a későbbi rádioaktív izotópos kutatásoknak. A világ 18 megfigyelő állomásával volt kapcsolata és nemzetközi vonatkozásban is jelentős eredményeket mutatott fel.

Az erdészettudomány szempontjából különösen az erdők szénsvátpárlásának biológiai vizsgálatai nagy jelentőségűek munkásságában. Hatalmas szakirodalmi munkásságára néhány jellemző adat: a már említett főművén, a Talajbiológián kívül hét könyvet írt. 1928 és 1935 között az „Erdészeti Növénytant” három önálló kötetben foglalta össze (Morfologia, Fiziologia és Részletes Növénytan) Mágócsy-Dietz Sándorral. Vági István társszerzővel 1930-ban a „Szerves vegytan elemei” és 1931-ben a „Talajtán elemei” című könyveket írták meg. Berlinben 1933-ban német nyelven jelent meg az „Erdőtalanok mikrobiológiája”, Párizsban 1939-ben a szaharai expedíció tudományos beszámolója franciául. Könyvein kívül

több mint 200 eredeti értekezése jelent meg a hazai szaklapokban és Európa számos szakfolyóiratában (Ausztriában, Németországban, a skandináv államokban stb.). Az első 1920-ban jelent meg az „Erdészeti Lapok”-ban a hazai nyárfák hajtásainak gyanta kiválasztásáról, s az utolsót Az Erdőnek írta néhány nappal a halála előtt az akáckérdésről. Legtöbb dolgozata a talajbiológia témakörében mozog és a kapcsolódó kutatásokról szól, de értekezett általános növényteni (morfológiai) témákban, nagyszámú írása szól növényfiziológiai, növényasszociációs vizsgálatairól. Tanulmányokat jelentetett meg a hormonhatásokról a növények életében, a természetes és a mesterséges felújítás problémáiról, hazai fafajaink fűtőhatásáról, a hazai felsőszakoktatás helyzetéről — hogy csak néhány példát említsünk az életmű széles választékából.

Kitűnő előadókészségű tanár volt, tanítványai figyelmét színes gondolatfűzésével, lendületes előadásmódjával mindig le tudta kötni.

Elévülhetetlen érdemeket szerzett a főiskolai botanikus kert megteremtése terén is. 1923-ban tervei alapján és vezetésével indult meg a munka, „nagy ambícióval, de csekély anyagi segítséggel” — írja Benkovits Károly visszaemlékezéseiben. A gyakorlati oktatás szempontjából igen fontos Fehér Dániel gyűjteménye, amely szívós akaratanak, külföldi személyes kapcsolatainak, szűkös gazdasági viszonyok között is alapot teremtő képességének volt köszönhető. 1937-re a kert 410 fa, 354 cserje és 1225 lágyszárú növényfajjal rendelkezett.

„Tudományos kutató munkáját mindig gyakorlati cél vezette, jóakaró támogatója volt mindennemű tudományos kutatásnak és kutatónak” — írta róla nekrológiájában Magyar Pál.

Főbb munkái:

Untersuchungen über die Mikrobiologie des Waldbodens. Berlin, 1933. 272 lap.

Recherches sur la microbiologie des sol désertiques. Paris, 1939.

A Szaharán keresztül. Sopron, 1943. 189 lap.

Talajbiológia Bp., 1954. 1263 lap.

Fehér Dániel—Mágócsy-Dietz Sándor: Erdészeti Növénytan I—II—III. kötet. Sopron, 1929—35.

Fehér Dániel—Vági István: A szerves vegytan elemei. Sopron, 1930. 550 lap.

Fehér Dániel—Vági István: A talajtan elemei. Sopron, 1931. 985 lap.

Irodalom:

MAGYAR Pál: Dr. Fehér Dániel. Er. 1955. 3. sz.

SOÓ Rezső: Dr. Fehér Dániel. AÉ. 1955. március

NEMKY Ernő—VANCSURA Rudolf: Az erdészeti felsőoktatás botanikus kertjének története. (In: Mindnyájan voltunk egyszer az Akadémián.) Sopron, 1970.

ZILAHY József: Fehér Dániel. (In: Mindnyájan voltunk egyszer az Akadémián.) Sopron, 1983.

FEHÉR LAJOS (1917—1981)

A magával hozott szerénysége és tisztessége környezetéből fakadt. Olyan táj, olyan család adta őt az országnak, amely sok tekintetben meghatározta, mivé formálódott gyerekként, diákként, majd vezető politikai, társadalmi és állami tiszteket betöltve a hatalom birtokában is.

1917. december 15-én, Szeghalmon (Békés megye), földmunkás-, napszámos családban született. Nemcsak a szeghalmi szik tette küzdelmessé életüket, hanem vele együtt őt serdülő gyermek szülői gondja is. S mégis, a nélkülözésekben is megedződött paraszti élet, talán a kálvinista vallásúakra jellemző szabad gondolkodás, az ösztön a fennmaradásra — örömet is hozott számára. Őszinteségére jellemző, hogy harmadikos gimnazista korában, egyik dolgozatában szó szerint megírta: „Inkább a könyvek olvasásával töltöm a szabadidőmet, mint tanulással”.

A munkával hamar megismerkedett. Még iskolába járt, de már vásárokon vizet árult, az elemista kori nyári szünidőkben libapásztor, a kezdeti gimnazista évek nyarain kondás volt, hogy megkeresse a beiratkozási díjat, meg az iskolai fenntartása költségeit. „Sokszor ríttam — írja önmagáról —, hogy nekem ilyen korán kell mennem kenyeret keresni, s nem játszhatom ki magam, mikor pedig játszani kellene.”

De a játék örömét nem ízlelte. Őt nyáron át cséplésnél félrészesként, azaz törekkaparóként dolgozott. Pedig szervezete nem volt túlságosan erős. Iskolai bizonyítványa azonban mindvégig színjeles, az érettségit pedig kitüntetéssel végezte a szeghalmi Péter András Gimnáziumban. Így zárult gyermekora küzdelmes szakasza, s kezdődött egy újabb fejezet, mely semmivel sem ígért jobbat.

Egyetemre akart menni. Hogy a kollégiumi élethez szükséges „stafírungra” valót

megszerezze, természetesen újra munkát keresett. Mint cséplőellenőr, szerény, 60 pengős jövedelemhez jutott, amikor teljes ellátással a Wenckheim uradalom (Békés megye) vadasmegyeri pusztájára került.

A nehéz paraszti sorsot már jól ismerő ifjú itt került közeli kapcsolatba az uradalmi cselédekkel, s a cséplőbandában dolgozó földmunkásokkal, köztük is a szocialista eszmékkel rokonszenvező vezetőjükkel. De ugyanígy ismerte meg kvártélyos helyén, az uradalmi intézőnél, a helyi és környéki úri intelligenciát, akik közül nem egy súlyos károkat okozott a földműves népnek, s a haladás nem kisszámú helyi képviselőjének. Ez időben nemcsak haladó szépirodalmat, hanem marxista tudományos könyveket olvasgatott.

Már az első igazi keresetéből bevásárolt, készült a kollégiumi életre. A legszükségesebb holmik beszerzése után derült ki, hogy beíratásra semmi pénze nem maradt.

A budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemre való felvétele kútba esett, de gimnáziumi igazgatója, tanára közbenjárására bejutott a debreceni Református Tanárképző Intézetbe. Ráadásul a kollégium ingyenes helyére, aminek előfeltétele a történelem mellett, a latin szak választása volt. Ez a kényszerhelyzet sem aggasztotta. Sőt megkedvelte a latint, mert hamar rájött, hogy a modern európai civilizációnak, kultúrának alapja a római kultúra. E nyelv értékét jelzi számára önéletírásában rögzített két mondata is: „Itt teszem hozzá, hogy szocialista közép- és felsőoktatásunkban túlzottan sikerült a latin nyelv tanításának teljes kiirtása. Úgy vélem ez nem előnyt, hanem inkább hátrányt jelent a mai nemzedék számára az egyetemes kultúra minél jobb elsajátításában . . .”

Már akkor, bölcsész korában, környezete szeretete is sarkallta, mert például az egyetemi beíratási díjra 100 pengőt — ami akkor komoly pénz volt — a szeghalmi református egyház presbitériuma gyűjtötte össze számára. De Fehér Lajos nemcsak egyszerű hallgató volt. Már az első év végén kapcsolatba került a Márciusi Fronttal, s annak baloldali meggyőződésű tagjaival. A Front 12 pontos kiáltványától indítva — mely többek között az ország demokratikus átalakulását, szólás- és sajtószabadságot, a nagybirtokok kisajátítását követelte — együttműködést teremtett a különböző társadalmi szervezetek és kollégiumok között, irodalmi műsorokat szervezett, hamarosan szembetalálta magát a hatalommal. A csendőrség „a kommunista szervezkedés a debreceni egyetemen” című jelentésében Fehér Lajosról ezt írta: „Paraszt szülők gyermeke. Idealista, eszes, tehát veszedelmes. Gyűlöli a fennálló társadalmi rendet. Öntudatos proletár”.

Mint a Márciusi Front aktív résztvevője, talán a legpontosabb választ adta arra a sokszor felmerült és vitatott kérdésre is, hogy milyen szervezet volt a debreceni Márciusi Front: kommunista szervezet, kommunista pártsejt, vagy pártcsoport? Egyik sem — vallja Fehér Lajos —, „ha pontosan akarunk fogalmazni, azt kell mondanunk: szervezett mozgalom volt, amely mögött a kommunista párt állott, s az közvetett módon irányította a mozgalmat. A Márciusi Front baloldali, antifa-

szista meggyőződésű egyetemi fiatalok mozgalma volt, akiknek egy része az önképzésben eljutott a tudományos szocializmus eszméinek elég magas fokú elsajátításához, nagyobb része pedig kisebb-nagyobb mértékben úgyszintén. E fiatalok zöme ismereteim szerint eljutott odáig, hogy önmagában — teljes joggal vagy anélkül — kommunista gondolkodású hazafinak tartotta vagy tarthatta magát”.

A már okleveles tanár tanítványokat okított, közben népszámláló biztos volt, majd volt kollégiuma polgári iskolájában helyettesített, ahol közgazdaságtanból és kézimunkából adott órákat.

Mindössze ennyi a tanári múlt. Véglegessé vált elhatározása, hogy újságíró lesz. Ösztönözte ebben, hogy két sajtópályázatot is megnyert. Amikor 1941. június 22-én Hitler megtámadta a Szovjetuniót, Budapestre költözött. Kapcsolatot teremtett a régi és új pesti elvtársaival, s a Népszavában, Újság-ban, Magyar Nemzetben, Szabad Szó-ban megjelent írásaival igyekezett a függetlenségi mozgalom gondolatát megértetni, s részt venni a fasizmus elleni sajtókampányban. Közben sorra járta az egyetemi kollégiumokat, ahol terjesztette a tudományos szocialista irodalmat, és szervezte a háborúellenes megmozdulásokra a részvételüket.

1942. őszén új pártfeladatot kapott: a Szabad Szó, az illegális kommunista párt legális falusi támaszpontjának védelmét a provokátoroktól, s a lap antifasiszta függetlenségi mozgalom szolgálatába állítását. Év végén, december 20-án felvették az illegális kommunista pártba.

1943. július 1-től a Kis Újság belső munkatársa. Így módja nyílt kapcsolatot tartani falusi küzdőtársaival, s bővíteni a Szabad Szónál összeállított címgyűjteményét. 5000 címre rendszeresen küldte a saját sokszorosítású Békepart (a KMP új neve) röpiratokat.

Horthy rendőrsége, a szaporodó propaganda hatására, elhatározta, hogy leszámol az ellenállás tagjaival. A párt utasítására Fehér Lajosnak is illegálisba kellett vonulnia. Körültekintő óvatossága megmentette a lebukástól.

1944. júliusában a párt megbízta a fegyveres partizáncsoportok szervezésével és vezetésével. A legszigorúbb konspirációs módszereket dolgozta ki az egyes akciógárdák számára, a fegyverek és robbanóanyagok beszerzésére, az esemény felkészülésére, s ennek köszönhető, hogy sorozatos robbantásaik sikerrel jártak.

A főváros felszabadulása után, végre kilépve a kétéves illegalitásból Fehér Lajost, az akkori pártvezetőség egyik tagja meghívta a megalakítandó politikai rendőrség helyettes vezetőjének. Röviddel később a földreform, a földosztás munkájába való bekapcsolódást, nehéz szívvel — előzőleg adott szava miatt — nem vállalta.

Öröm Fehér Lajos számára a felszabadulásig nem sok jutott. A szegénységbe születés, az ifjúkori nélkülözésekkel teli esztendő, az ellenállás mindennapi életveszéllyel teli izgalmi közben nem élhette át a gondtalan öröm gyönyörűségeit.

Csendes, visszahúzó természetű számára legtöbb örömet családja jelentett. A mindenkor mellette álló hűséges feleség, a három gyermek, majd az unokák.

A magával hozott múltbéli keserőségek, a küzdelmek veszélyes időszakai nem múltak el nyomtalanul. A komoly arc mögött azonban a szív meleg maradt. És bármilyen poszton dolgozott is, ez a szív a társadalom egészéért, s ezen belül a parasztságért mindig dobogott.

Nem csoda hát, hogy 1948-ban már az ő vezetésével indult meg a magyar falu első szocialista hetilapja, a Szabad Föld. S a szerkesztő Fehér Lajos tudta, milyen újságot vár a földhözjutott, de a boldogulásáért még nehezen küzdő parasztság. Írásait akkor is és azután is a nyíltság, a tiszta fogalmazás s az ügy iránti elkötelezettség jellemezte. Így lett a Szabad Föld évtizedek múlva is az egyik legnagyobb példányszámú, a városi munkásságot is érdeklő újság. Ezt a tevékenységet folytatta a párt lapjánál, a Szabad Népnél is, mint a szerkesztő bizottság helyettes vezetője. Talán a túlzottan felgyülemlett munka — mindenütt, ahol a mezőgazdaság ügyéről, jövőjéről volt szó, Fehér Lajos jelen volt, az értetlenekkel küzdött, cikkeiben vitázott —, talán az akkori idők koncepciós pereinek megrázkódtatásai hatására (írások nyoma ennek sehol nem lelhető), 1954-ben a Balatonnagyberekí Állami Gazdaság (Somogy megye) igazgatójaként dolgozott.

1956 végén, mint az MSZMP Ideiglenes Intéző Bizottsága, majd a KB és PB tagja újra harcba indult. Vidéken szerkesztette és nyomtatta ki a párt új szellemű lapját, a Népszabadságot. A stabilizáció kezdeti időszakában is figyelemmel kísérte az újság életét, cikkeivel formálta a gondolkodást, a szocialista útra térés politikai és gazdasági tennivalóit. Pedig ebben az időszakban ugyancsak nehéz poszton, szénbányászati kormánybiztosként dolgozott a termelés megindításáért, a meleg otthonok megteremtéséért. A konszolidáció idejétől az MSZMP KB mezőgazdasági osztályvezetője volt. Itt nyílt igazán alkalma a helyes szocialista szövetkezetpolitika kialakítására. Nagy részt vállalt az 1957 tavaszán közreadott „Agrárpolitikai tézisek” kidolgozásában. Fehér Lajos tisztánlátásának, határozottságának, szemléletének nagyban köszönhető, hogy egészségesen fejlődött, erősödött a magyar mezőgazdaság, s benne a termelőszövetkezeti mozgalom. Nem szűnt meg figyelmeztetni a falu politikai és szakmai vezetőit, hogy a helyes cselekvés mutatója: a falu formálásának, a mezőgazdasági termelésnek, a szövetkezeti életnek összhangja. Ide tartozott a szövetkezetek vállalatiságának elismertetése, a termelőszövetkezeti tagok nyugdíjrendszerének kidolgozása, változatos munkadíjazási és jövedelemelosztási módszerek alkalmazása, a háztáji és melléküzemágak kialakítása, azok nagyüzemi integrálása, mint a népjólét és a fejlett szocialista társadalom megalapozásának része.

Újabb megbízatást kapott 1959-ben: a KB titkárává választották. Ügykörébe tartozott a mezőgazdaság is. E magas poszton tovább szélesítette és segítette a magyar mezőgazdaság útját: a néhány forintot érő munkaegységtől a garantált munkadíjazásig, a szövetkezeti öregek sorsának jobbításától az asszonyokat megillető jogokig; következetesen hirdette, hogy „az emberekkel való törődés nemcsak

a termelőszövetkezetekben, hanem bármely vállalatnál is busásan megtérül a nagyobb szorgalomban, a jobb munkában”.

1962-ben, a pártmunkásból kormánytisztviselő lett: miniszterelnökhelyettes. Egy pozícióban a leghosszabb ideig tartó szakasz életében. A hadsereg, a rendőrség, az összes társadalmi szervezetek és még sok más intézmény kormányfelügyelete mellett természetesen hozzá tartozott a Földművelésügyi Minisztérium, illetve az 1967-től létrehozott Mezőgazdasági- és Élelmezésügyi Minisztérium is, valamint a termelőszövetkezetek I. országos kongresszusán megválasztott Termelőszövetkezetek Országos Tanácsa. Folytathatta hát az élelmiszergazdaság dinamizmusának fenntartását, s személyesen és aktívan támogathatta a gazdaságirányítás reformját, a termelési rendszerek életre hívását.

A sors, mely ifjúságában nem dédelgette, kárpótlásul megadta számára: cselekvő részese lehetett a magyar mezőgazdaság világszínvonalú eredményeit létrehozó agrárpolitikának.

Kiemelkedő munkásságát egész sor kitüntetéssel — a Munkás Paraszt Hatalomért Emlékéremmel, a Szocialista Hazáért Érdemrenddel, a Magyar Népköztársaság Érdemrendjével — jutalmazta az állam is. Számos külföldi kitüntetéssel is megtisztelték a vezető pártmunkást és kormányképviselőt. 1981. november 1-jén halt meg, a Mező Imre úti Sírkert Munkásmozgalmi Panteonjában temették el.

Főbb munkái:

Harcunk Budapestért. Bp. 1946. 119 lap.

Nagyatáditól a földreformig. Bp. 1947. 22 lap

Új élet szabad földön. Bp. 1948. 48 lap

Munkás-paraszt szövetség 1949.

Öt hét a világ legfejlettebb mezőgazdaságában. Bp. 1949. 191 lap

Szovjet tapasztalatokkal a szocialista mezőgazdaságért. Bp. 1955. 156 lap

A magyar mezőgazdaság fejlődésének útja. Bp. 1957. 47. lap.

A mezőgazdaság szocialista átalakításának és a termelőszövetkezetek megszilárdításának hazai tapasztalatai és feladatai. Bp. 1960. 88 lap.

Hogyan tovább a magyar mezőgazdaságban? Bp. 1962. 85 lap.

A mezőgazdaság helyzetéről és a további feladatokról. Bp. 1962. 88 lap.

A szocialista mezőgazdaságért. Bp. 1963. 296 lap.

A mezőgazdaság három éve. Bp. 1965. 62 lap.

A mezőgazdaság fejlesztésének fő irányai. Bp. 1966. 61 lap.

Agrár- és szövetkezetpolitikánk időszerű kérdései. Bp. 1969. 36 lap.

Agrár- és szövetkezeti politikánk 1965—1969. Bp. 1970. 367 lap.

Irodalom:

FEHÉR Lajos: Így történt. Bp., 1979.

CSIZMADIA Ernő—ROMÁNY Pál: Fehér Lajos (1917—1981) G.1982. 1. sz.

FEISTMANTEL RUDOLF (1805—1871)

Feistmantel Rudolf 1805-ben Bécsben született. Édesapja ügyvéd volt, aki fiát jogi pályára szánta. Az ifjú Feistmantelt inkább a természettudományok érdekelték, így 1825—1827 között a maria-brunni erdészeti tanintézetet látogatta. Előbb Alsó-Ausztriában, majd Bécsben vadászati hivatalokban alerdézi, később erdőmérnöki teendőket látott el. 1835-ben nevezték ki a selmecebányai Erdészeti Tanintézet tanárának, ettől az időtől kezdve élete és munkássága több szállal is kapcsolódott a magyar erdészethez.

Feistmantel 1847-ig tartó selmeci működése idején az 1808-ban alapított Erdészeti Tanintézet tovább fejlődött. Új tantervet dolgozott ki, amelynek alapján a hallgatók az első évben az alap-, a második és harmadik évben az erdészeti képzést kapták. Az erdészettan tanára a második év első félévében az „erdészeti természettudományt” (növénytant, talajtant stb.), a második félévben az erdőgazdaságtant (ezen belül az erdőnevelési ismereteket) oktatta. A harmadik évben folytatta az erdőgazdaságtant, ekkor adta elő az erdőhasználatot, a fafeldolgozást és a vadászatot. Az utolsó félévben pedig az erdőrendezés, az erdészeti jog és -igazgatás szerepelt a tantervben. Feistmantel selmeci működése alatt jelent meg összefoglaló erdészettana, amely előadásainak alapjául is szolgált.

A „Die Forstwissenschaft nach ihrem ganzen Umfange und mit besonderer Rücksicht auf die österreichischen Staaten” cím alatt kiadott négykötetes munkájában nemcsak az erdészet korabeli összes ismeretét írta le, hanem a negyedik kötetbe jelentős erdészetpolitikai célokat is belefoglalt. Kifejtette többek között, hogy az ún. feltétlen — mezőgazdasági művelésre kevésbé alkalmas — erdőtalajokon a faállományt fenn kell tartani, mivel közegészségügyi, éghajlati stb. szerepük-

nél fogva felbecsülhetetlen nemzetgazdasági jelentőségük van. Mivel a jövedelmet alig vagy nem hozó erdők fennmaradását magántulajdonban nehéz biztosítani, legcélszerűbb, ha azokat az állam veszi birtokába. Ezzel az állam az erdők ésszerű kezeléséről, tervszerű területi eloszlásáról gondoskodhat, sőt új erdőket telepíthet. „Mit nyerhetnének Magyarország egyes vidékei — írta Feistmantel — az erdők megfelelő megoszlású telepítése által!” Célszerűnek látta továbbá, ha a testületek és magánszemélyek által birtokolt erdők kezelését is az állami érdekeknek megfelelően szabályoznák. A Feistmantel által kifejtett erdészeti politikai elképzelések a XIX. század második felében is termékenyítőleg hatottak a hazai erdőgazdasági célkitűzésekre.

Az erdészettan tanára az elméleti oktatás mellett a gyakorlati képzésre is nagy gondot fordított. Szorgalmazta a diákok erdőgazdasági munkákban, földmérési gyakorlatokon és tanulmányi kirándulásokon való részvételét. Tangyűjtemények szervezésével is igyekezett az elméletet szemléletesebbé, színesebbé tenni. Ugyancsak a gyakorlati oktatást szolgálta az 1837-ben megszerzett kisiblyei tanulmányi erdő. Kisiblyén és 1838-ban a tanintézet „Fortuna-háza” mellett botanikus kert kiépítését kezdte el.

A selmeci tanulóifjúság szerette Feistmantelt, amely közkedveltségre különösen a hallgatók szociális helyzetével foglalkozó, az udvari kamarának beadott 1843. évi jelentésével szolgált rá. Az erdészeti tárgyak oktatását jórészt egyedül látta el, csak egy segédtanára volt, aki főleg a bányászhallgatóknak adott elő erdészeti ismereteket. A selmeci oktatásról azt tartotta, hogy „a míg Selmeczbányán bányászati akadémia létezik, az erdészeti tanintézetnek is megfelelő helye ott van”. Ennek alapján a tanintézetet, illetve az 1846-ban átszervezett, Bányászati és Erdészeti Akadémiává tett intézményt — elődével, illetve utódaival ellentétben — nem kívánta Selmeczbányáról (ma: Banská Štiavnica — Csehszlovákia) elköltöztetni.

Feistmantel Rudolf 1847 nyarán hagyta el az akadémiát és lett Bécsben az udvari bányászati és pénzverészeti kamara mellett felállított központi bányaigazgatóság tisztviselője. Az 1848-as változások idején megalakított osztrák földművelésügyi és bányászati minisztériumban már osztálytanácsossá nevezték ki, és az erdészeti technika ügyeinek intézésével bízták meg. Feistmantel még 1837-ben emlékiratot szerkesztett az állami (kincstári) erdők kezelésének ésszerűsítéséről. Sikraszállt benne az erdőgazdasági üzem bányásztól való elkülönítéséért. Az általa vezetett erdészeti osztálynak nagy feladata volt a szétválasztás megvalósítása.

Feistmantel minisztériumi működésekor, az ő vezetésével alkották meg az 1852. évi osztrák erdőtörvényt. Ugyancsak fontos az a tevékenysége, amelyet az Osztrák Birodalmi Erdészeti Egyesület megalapításában fejtett ki. Az 1851-ben magyarországi erdészek által létrehozott Ungarischer Forstverein (Magyar Erdész Egylet) is csatlakozott a birodalmi egyesülethez, aminek második elnöke Feistmantel Rudolf volt.

Az 1853-ban feloszlott minisztériumból Feistmantel várakozási állományba

került, ekkor újra az erdészeti szakirodalomnak szentelhette teljes erejét. Ebben az időben állította össze fatermési tábláit, és írta meg erdészeti vonatkozású közgazdaságtanát. Fatermési táblái Magyarországon több kiadásban jelentek meg, kivonatos alakban az 1882—1918 között évenként kiadott „Erdészeti Zsebnaptár”-ban is közzétették. A Feistmantel-féle fatermési táblák a Habsburg-birodalom egész területére érvényesen tartalmazzák a legfontosabb állományalkotó fafajok egységnyi területen lévő fatömeg- és növekedési adatait. Az általa szerkesztett táblák használatát hazánkban 1920-ig erdőrendezési utasítás írta elő. Tábláiból azonban hiányzott az átlagos magasság értéke, így a termőhelyi jóság megítélése bizonytalanná vált. Többek között ez indokolta, hogy századunkban más fatermési táblák alkalmazására tértek át Magyarországon is.

Feistmantel 1856-tól a bécsi pénzügyminisztériumban a műszaki erdészeti osztályt vezette. Ő irányította a kincstári erdők ügyét egészen 1869-ig, amikor miniszteri tanácsosként nyugugalomba vonult. Munkájáért számtalan elismerést, kitüntetést kapott. 1864-ben a Lipót-rendet adományozták neki, kevéssel utána pedig az örökös lovagrendbe emelték. Az erdészeti egyesületen kívül a Bécsi Gazdasági Társulatban tevékenykedett, ahol alelnöki tisztet töltött be. Hivatali és társadalmi munkáját mindig a legnagyobb szorgalommal, becsületesen látta el. Élete végén mégis számtalan támadás érte. Különösen az állami erdőkezeléssel kapcsolatos következetes magatartását helytelenítették, ami főleg a Bécsierdő kezelése körül kialakult vitában nyilvánult meg.

1871. február 7-én halt meg Bécsben.

Lovag Feistmantel Rudolf a Habsburg-birodalom embere volt, de a magyar reformkoré is. A megpezsdlő hazai tudományos életben ott találjuk az erdészetet is, amelyet legmagasabb színvonalon az ő összefoglaló műve képviselt. A könyvben kifejtett és tanítványaiba oltott erdészetpolitikai célok az abszolutizmus gyengülésével, majd a kiegyezéssel lehetővé tett magyar erdészeti fejlődésben meghatározóvá váltak. Az erdőbecslés terén kifejtett munkássága pedig a XX. századot is megérte. Feistmantel Rudolf tevékenységével a magyar erdészet nagyjai közé emelkedett. A tiszteletére állított szobor a soproni Erdészeti és Faipari Egyetem botanikus kertjében található.

Főbb munkái:

Die Fortswissenschaft nach ihrem ganzen Umfange und mit besonderer Rücksicht auf die österreichischen Staaten. I-IV. Abth. Wien, 1835—1837.

Allgemeine Waldbestandestafeln oder übersichtliches Darstellung der vorzüglichsten Wachstums — und Holzertrags-Verhältnisse der Forste. Wien, 1854. 110 lap.

Die politische Oekonomie mit Rücksicht auf das forstliche Bedürfniss. Wien, 1856. 288 lap.

Irodalom:

Rudolf Ritter von Feistmantel und sein Wirken. Nekrolog aus der Feder eines Freundes und Mitarbeiters am Werke unseres forstlichen Fortschrittes. Oesterreichischer Monatsschrift für Forstwesen. Jahrgang 1871. 174-192 p.

HESS R.: Lebensbilder hervorragender Forstmänner und um das Fortwesen vendienter Mathematiker, Naturforscher und Nationalökonomen. Berlin, 1885.

VADAS Jenő: A selmecebányai m. kir. Erdőakadémia története és ismertetője. Bp., 1896.

LESENYI Ferenc: A selmecebányai Erdészeti Tanintézet története (1808—1846). Sopron, 1958.

FEJES SÁNDOR (1907—1977)

Tóvároson született 1907. november 12-én, és Budapesten halt meg 1977. július 6-án.

A Kertészeti Tanintézetben szerzett műkertészeti oklevelet 1929-ben. A kertészet szeretetét a szülői házból hozta, szüleinek Alagon volt bolgárkertészete.

Az oklevél megszerzése után rövid ideig a váci Magyar-Belga Hajtató Kertészetben dolgozott, majd 1932-ben önálló dísznövénytermesztő lett. Vállalkozása — a gazdasági világválság idején — nem járt haszonnal és két évi próbálkozás után felhagyott a dísznövény termesztéssel.

1933-ban Zalaszentgrótra ment, ahol gróf Károlyi Imre gyümölcsösében lett főintéző. Itt élte meg a II. világháborút, majd azt követően 1945-ben megalapította az ország egyik első gyümölcsstermelő szövetkezetét — a Zalaszentgróti

Gyümölcsstermelő Szövetkezetet —, melynek ügyvezető igazgatója lett. Később az átszervezések folytán a gyümölcsös a Zalaszentgróti Állami Gazdaság tulajdonába ment át, mely gazdaságot az ország egyik leghaladóbb gyümölcsstermelő üzeme-ként tartották számon.

1949-től Fejes Sándort a Gyümölcsstermelő Nemzeti Vállalathoz helyezték, majd annak megszűnte után az Állami Gazdaságok Országos Központjába került, ahol a nagyüzemi gyümölcsstermesztés módszereinek kialakításával foglalkozott. A kertészeti főosztályt vezette. Céltudatos munkájának köszönhető, hogy az állami gazdaságok faiskolái a nagyméretű gyümölcsstelepítés idejére elegendő csemetét tudtak biztosítani.

A munka mellett állandóan képezte magát, tovább tanult és a műkertészeti oklevele mellé 1957-ben a Kertészeti és Szőlészeti Főiskolán mezőgazdasági mérnöki oklevelet, majd egyetemi doktori címet szerzett.

A II. ötéves terv előkészítésének kezdetekor áthelyezték a Földművelésügyi Minisztériumba a Kertészeti Főosztály vezetőjének, melyet nyugdíjazásáig, 1967-ig vezetett.

Munkássága úttörő jelentőségű volt a magyar nagyüzemi gyümölcsstermesztés megalapozásában. A hazai korszerű nagyüzemi gyümölcsösök telepítési, üzem-szervezési, agrotechnikai módszereinek kidolgozásában és gyakorlati megvalósításában egyaránt részt vett. Az ötvenes években a gyümölcsstermelésben javasolt eljárásait forradalmian újnak értékelték. A gyümölcsstermelés korszerűsítésének lényege az iparszerű, üzemi módszerek alkalmazása és az ezeknek megfelelő művelési mód kialakítása volt.

Mint gyakorló kertész már Zalaszentgróton is több újítással próbálkozott. Megkezdte a szélessoros gyümölcsösök kialakítását és a szüret kivételével a munkák nagy részét gépesítette. Már itt kísérletezett a termőkaros orsófa kialakításával.

Azon kivételes tudású szakemberek közé tartozott, akik az elméleti irányításban és a gyakorlati megvalósításban egyaránt az élen álltak. A II. ötéves terv gyümölcs és szőlőtelepítési programját az ő irányításával dolgozták ki.

A korszerű, nagy tőszámú, nagyüzemi almatermesztés szakmai megalapozása Fejes Sándor nevéhez fűződik. A szélessoros ültetési rendszer kidolgozása, a termőíves orsó korszerűsítése és nagyüzemi művelési rendszerként „termőkaros orsó” néven üzemi bevezetése új korszakot nyitott a hazai almatermesztésben.

Mint a kertész szakma irányítója több helyütt — Zalában, Szabolcsban, Bács-Kiskunban — létesített termőkaros orsó gyümölcsösöket.

Fáradhatatlan, szakmáját elkötelezetten szerető ember volt. Állandóan járta az országot és a „jó gazda gondosságával” adott tanácsot vezetőknél, gyakorlati szakembereknek, egyszerű munkásoknak egyaránt. Fejes Sándor nemcsak a gyakorlatban oktatott. Ismereteit, kísérleti tapasztalatait számos cikkben, illetve szakkönyvben tette közzé.

Könyveiben a korszerű nagyüzemi gyümölcsstermesztés alapkérdéseit, a telepítés, a nagyüzemi agrotechnika, művelésmód, a metszés, az alany, a fajta, a gazdaságosság stb. kérdéseit egyaránt tárgyalta. A meglévő — de kevesek által ismert — eljárások, módszerek jelentőségét ismerte fel és tökéletesítette egységes egészé.

Könyvei közül „A korszerű nagyüzemi gyümölcsös” (Bp. 1961.) négy kiadást ért meg és lefordították orosz és bolgár nyelvre is. A társszerzőkkel, Horn Edével, illetve Brunner Tamással írt „Gyümölcsösvény és a belterjes gyümölcsstermesztés új útjai” című munkája három kiadást ért meg, és német nyelven is megjelent.

Ebben a könyvben a szerzők a gyümölcsösvényen való termesztés teljes agrotechnikai térképét adják, kiemelve és hangsúlyozva az új elemeknek a hagyományostól való eltérését és azok gazdasági jelentőségét. Kiemelkedő értéke a műnek, hogy önálló szakmai gondolkodásra és cselekvésre tanít.

Szakkikkeiben részletesen foglalkozott a gyümölcsstermesztés szűkebb szakmai

kérdésein kívül a gyümölcsstermesztés gazdaságossági kérdéseivel, a legfontosabb agrotechnikai és üzemszervezési problémákkal.

Fejes Sándor egyike volt azoknak a szakembereknek, akik újjá teremtették a magyar gyümölcsstermesztést.

Annak érzékeltetésére, hogy milyen nagy és hatalmas munkát végzett, érdemes megemlíteni, hogy 1959-ben a gyümölcsösök 41,1 %-a még a házikertekben volt található, és mindössze az állomány 9,3 %-a (!) volt ún. árügymölcsös.

Fejes Sándor tevékenységének eredményeként ez a százalékos arány alig egy évtized alatt 23 %-ra emelkedett.

Abban, hogy a nagyarányú gyümölcsstelepítési programnak a kedvező eredmények mellett kedvezőtlen következményei voltak, Fejes Sándornak nem volt szerepe. Az, hogy a gyümölcsstermelés növekedésével nem tartott lépést a kiegészítő beruházások (tárolótér, feldolgozó üzem) építése, s így sok esetben a megtermelt termék veszendőbe ment, illetve az, hogy a nyári gyümölcsök kiszorultak a nagyüzemi termesztésből, nem rajta múlt.

A gyakorlati munka közben szerzett kimagasló elméleti tudását mindig jól hasznosította függetlenül attól, hogy a termelésben vagy az irányításban vélték személyét nélkülözhetetlennek.

A korszerű nagyüzemi gyümölcsstermesztés módszereinek kidolgozása, illetve a nagyüzemi gyümölcsösök létrehozása, telepítési programjának kidolgozása egyaránt összeforrt Fejes Sándor nevével. Munkásságát, széles körű szakmai tevékenységét többször elismerték. Ezek közül kiemelkedik az 1961-ben kapott Kosuth-díj.

Főbb munkái:

A legfontosabb agrotechnikai és üzemszervezési problémáink az almás termésűek termesztésénél. MTAAtOK. 1957.

Termőíves orsógyümölcsös létesítése és nevelése. Bp., 1958.

A korszerű nagyüzemi gyümölcsös. Bp., 1961.

Fejes Sándor—Horn Ede—Brunner Tamás: Gyümölcsössövény. Az intenzív gyümölcsstermesztés új útja. Bp., 1972.

Irodalom:

BÁLINT György: Mai mesterek (Fejes Sándor). KSz. 1977. 6. sz.

— —: Fejes Sándor (1907—1977). KSz. 1977. 29. sz.

FEKETE LAJOS (1837—1916)

1837. június 18-án született Tordán (Torda—Aranyos vm., ma: Turda—Románia). Apja orvos volt. Iskoláit Tordán kezdte, majd a kolozsvári unitárius gimnáziumban tett érettségi vizsgát. A selmecbányai Bányászati és Erdészeti Akadémia erdészeti szakán folytatta tanulmányait 1856—1859 között.

Munkásságát a kolozsvári kincstári jóságigazgatóság erdőkerületében kezdte mint gyakornok, mialatt 1862-ben Kolozsváron erdészeti államvizsgát tett. A selmecbányai Erdészeti Akadémián 1867. október 11-én helyettes segédtanári és erdőgyakornoki beosztást kapott. Mint segédtanár, 1868—1872-ig nemzetgazdaságtant, pénzügytant, erdőértékszámítástant, állattant, erdészeti rovarant, talaj- és éghajlattant tanított.

1869. október 20-tól ideiglenes erdészé nevezték ki s megbízták az Erdészeti Akadémia titkári teendőinek ellátásával. 1872-ben külföldi tanulmányutat tett. Tanulmányútjának célja a külföldi erdészet szervezeti és gazdasági berendezkedésének tanulmányozása volt. Útja során a mariabrunni, tharandi, neustadteberswaldi, müncheni, hohenheimi és az aschaffenburgi erdészeti tanintézetekben járt.

1873-ban újból kinevezték rendkívüli tanárnak, egyben új tantárgyak tanítását vette át az erdőműveléstani tanszéken: növénytan és gyakorlat, növényélet- és bonctan, állattan és gyakorlat, erdészeti rovarant, erdőtenyésztéstan és gyakorlat, erdővédelem, vadászati és úrbéri törvények. 1868 óta számos cikket publikált az „Erdészeti Lapok”-ban, s 1873-ban Illés Nándorral közösen könyvet írt „A közerdész” címmel. Első önálló munkája 1874-ben jelent meg „Erdőértékszámítástan” címmel.

1876-ban „A Mezőség kopárainak befásítása” című Kolozsváron megjelent

munkáját az Erdélyi Gazdasági Egyesület 50 arannyal jutalmazta. Szakmai hírnevét ez a mű alapozta meg.

Lelkesen vett részt az erdőőri szakképzés megszervezésének ügyében. Elgondolásai szerint jött létre később a kétéves erdőőri tanfolyam.

1878-ban jelent meg az „Erdészeti rovartan” című munkája. Ebben az évben újabb külföldi utat tett Svájcban, az ottani erdészeti viszonyok tanulmányozására.

1878-ban kapta meg a rendes tanári kinevezést. 1881-ben Bedő Albert javaslatára a Földművelésügyi Minisztérium a hazai fanemek tanulmányozásával bízta meg.

1881—1889 között bejárta a hazai erdőségeket, s számos megfigyelést tett a hazai fafajok elterjedésével kapcsolatban. Tapasztalatairól elsősorban az „Erdészeti Lapok”-ban számolt be. 1891-ben „Erdészeti talajtan” című munkáját már a második bővített kiadáshoz készítette elő, miközben Mágócsy-Dietz Sándorral és Rejtő Adolfal közösen megírta az „Erdészeti növénytan” című nagy munka I. kötetét, az „Általános növénytant”-t. Második kötete 1896-ban „Növényrendszer-tan. Részletes növénytan. Növényföldrajz” címen jelent meg. A munka nemcsak az erdészeti szakembereknek lett a kézikönyve, hanem nélkülözhetetlen tankönyve is volt a felsőfokú oktatásnak.

1891-ben a Soltz Gyula távozásával megüresedett erdőrendezési tanszéket vette át. Ettől kezdődően a régiek mellett még a következő tantárgyakat tanította: erdőrendezés és gyakorlat, erdőbecslés és gyakorlat, erdőszámítást és gyakorlat, erdészeti statisztika és erdészeti irodalom.

1892—93-as tanévben aligazgatója volt az akadémiának. Ez idő alatt az „Erdőértékszámítást”, majd 1893-ban a Soltz Gyulával korábban közösen írt „Erdőbecslést” című munkájának új bővített kiadását készítette elő.

Az erdészeti kísérleti állomások nemzetközi szövetsége 1893-ban Bécsben és Mariabrunnban tartott első ülésén elfogadott javaslat szerint elhatározás született, hogy nemzetközileg összeírásra kerüljenek az erdészetileg jelentős fanemek, a függőleges és vízszintes elterjedési kör megállapíthatósága s ezzel az erdőségek egységes kezelhetősége érdekében.

Három évvel később a magyar kormány is csatlakozott az európai erdészeti kísérleti állomások munkájához. A földművelésügyi miniszter a beérkező adatok összegyűjtésével és feldolgozásával Fekete Lajost bízta meg, akit egyúttal a mariabrunni kísérleti intézettel való közvetlen kapcsolattartásra is felkért. A közügyekben végzett tevékenységéért 1896-ban a III. osztályú vaskorona renddel tüntették ki.

Fekete Lajos 1898-ban az Erdészeti Lapok 5. füzetében részletes leírást tett közzé „Az erdészeti vagy növénytani tekintetben nevezetesebb fafajok tenyésztési határainak megállapítása” címen. A vizsgálat 57 növényfajára terjedt ki. 1903-ban az erdészeti kísérleti intézetek Bécsben tartott kongresszusán személyesen számolt

be a hazai erdészeti növényföldrajzi megfigyelések állásáról. E munkában, egészen haláláig, tevékenyen vett részt.

Az 1897—98-as és az 1899—1900-as tanévekben az akadémia igazgatói, egyben az erdészet szakfőnöki tisztét viselte.

Az Országos Erdészeti Egyesület közgyűlése 1904-ben — munkásságának elismeréséül — a Horváth Sándor alapítvány kamatait egyhangúlag neki ítélte.

1906. október 1-vel — 39 évi működés után — nyugdíjba vonult. E hosszú idő alatt 14 szaktárgyat oktatott, amely szinte az erdészet összes ágazatát felölelte. Az oktatás hatékonyságának fokozására megfelelő gyűjteményeket alakított ki szemléltetés céljából. Tanítványai egész életükben vallották, hogy nemcsak megismerték és megtanulták, hanem meg is szerették az általa tanított tárgyakat.

1867 és 1916 között 172 publikációja jelent meg. Művei elsősorban az erdészet, kisebb százalékban a növénytan témakörével foglalkoznak. Cikkei főleg az „Erdészeti Lapok”, az „Erdészeti Kísérletek”, az „Erdélyi Gazda”, a „Gazdasági Lapok” és a „Selmecebányai Híradó” hasábjain jelentek meg.

Tanári és szakírói munkássága mellett a gyakorlati erdészeti munka egyes folyamatai iránt is nagy érdeklődést tanúsított.

Alapító és választmányi tagja volt az Országos Erdészeti Egyesületnek, 1876 óta a Természettudományi Társulatnak. Számos előadást tartott az Országos Erdészeti Egyesületben és a Selmecebányai Orvos Gyógyszerész és Természettudományi Egyesületben.

1910-ben a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja lett. Akadémiai székfoglaló értekezésének címe: „Az északi szélesség hatása a fafajok természetes elterjedésének magassági hatáira Magyarországon”.

Nyugdíjazása után is folytatta szakmai munkásságát: az erdei fafajok elterjedésének növényföldrajzi vizsgálatával foglalkozott. E tárgykörben legjelentősebb a Blattny Tiborral közösen írt munka: „Az erdészeti jelentőségű fák és cserjék elterjedése a magyar állam területén”. A nagy terjedelmű munka a növényföldrajzi vizsgálatok eredményeit összegzi.

1916. június 29-én, 80 éves korában halt meg Selmecebányán, ott is temették el. Az Erdészeti Akadémia az Intézet parkjában, 1930-ban emlékére szobrot állíttatott.

Főbb munkái:

Erdőértékszámítástan, erdészek, erdőbirtokosok, erdőtiszték . . . számára. Selmecebánya, 1874. 233 lap.

A Mezőség kopárainak befásítása. Pályadíjnyertes mű. Kolozsvár, 1876. 181 lap.

Az erdővédelem körvonalai. Selmecebánya, 1877. 57 lap.

Erdészeti rovartan. Selmecebánya, 1878. 47 lap.

Beszélgetések az új erdőtörvényről. Kolozsvár, 1880. 68 lap.
 Erdészeti talajtan. Selmecbánya, 1882. 184 lap.
 A tölgy és tenyésztése. Bp., 1888. 203 lap.
 A Magyarországon előforduló főbb fanemek csemetéinek termesztése és ültetése. Bp., 1889. 124 lap.
 Az erdő ápolásáról és használatáról annak megállapításától a letarolás idejéig. Bp., 1895. 106 lap.
 Az erdők berendezése. Bp., 1898. 106 lap.
 Az erdők felújítása, kapcsolatban azok rendszeres kihasználásával. Bp., 1899. 127 lap.
 Erdészeti nyereségszámítástan. Selmecbánya, 1900. 138 lap.
 Népszerű erdészeti növénytan beszélgetésekben 1-3. füzet. Bp., 1901—1905.
 Erdőrendezéstán. Selmecbánya, 1903. 412 lap.
 Fekete Lajos—Illés Nándor: A közerdész. Bp., 1873. 231 lap.
 Sóltz Gyula—Fekete Lajos: Az erdőbecsléstán kézikönyve. Selmecbánya, 1882. 349 lap.
 Fekete Lajos—Mágócsy-Dietz Sándor: Erdészeti növénytan I—II. kötet. Bp., 1896. 530 és 1332 lap.
 Fekete Lajos—Blattny Tibor: Az erdészeti jelentőségű fák és cserjék elterjedése a magyar állam területén I—II. kötet. Selmecbánya, 1913. 793 és 150 lap.

Irodalom:

— —: Fekete Lajosról. EK. 3—4. sz.
 — —: Fekete Lajos, nagyajtai. EL. 1916. 13—14. füzet.
 LESENÝI Ferenc: Emlékbeszéd Fekete Lajos szobránál 1930. október 18-án tartott szoboravató ünnepen. EL. 1930.
 MÁGÓCSY-DIETZ Sándor: Fekete Lajos emlékezete. Bp., 1937. (A Magyar Tudományos Akadémia elhunyt tagjai fölött tartott emlékbeszédék XXIII. kötet.)
 NEMKY Ernő: Fekete Lajos emlékezete halálának 50 éves évfordulóján. Er. 1966. 5. sz.

FEKETE ZOLTÁN (1877—1962)

1877. április 18-án született Selmecebányán (Hont vm., ma: Banska Stavnica —Csehszlovákia). Apja Fekete Lajos a selmecebányai Bányászati és Erdészeti Akadémia híres erdész professzora volt.

Iskoláit Selmecebányán végezte, majd az érettségi után a Bányászati és Erdészeti Akadémia erdészeti osztályán folytatta. 1898-ban a Bars vármegyei zsarnóczai állami erdőhivatalban erdőgyakornokként kezdte pályáját.

1900 októberében Budapesten tett erdészeti államvizsgát, ugyanez évben erdészjelöltként a Liptó vármegyében levő liptóújvári főerdőhivatalhoz került. Ez időben kapcsolódott a hazai erdészeti és növényföldrajzi megfigyelések munkálataihoz. E munkában az 1900-as évek elején még édesapjával, Fekete Lajossal közösen vett részt.

Vizsgálatait a Magas és Alacsony Tátrában, a Liptói Havasokban, a Kis és Nagy Fátrában, a Kiskárpátokban, Erdélyben a Keleti Kárpátokban és az Észak-nyugati Beszkidekben végezte.

1901 őszén tanársegédi kinevezéssel került a Bányászati és Erdészeti Akadémia Erdőrendezéstani tanszékére Selmece, ahol egészen 1907-ig mint adjunktus dolgozott.

1907 és 1911 között mint erdőmérnök a zsarnóczai állami erdőrendezés vezetését látta el. Munkás életének jelentős állomása ez az időszak, ekkor dolgozta ki ugyanis a szálerdők számára alkalmazható új fatömeg-becslési módot: a „rácpróbát” vagy az ún. „rudas szalagpróbát”, amelynek segítségével az erdőségek faállományának köbtartalma nagyobb pontossággal határozható meg, mint a próbateres kijelölési módszerrel.

1911-től előbb rendkívüli, majd 1913-tól rendes tanára lett — az 1904-től Bányászati és Erdészeti Főiskola nevet viselő — oktatási intézmény Erdőrendezéstani

tanszékének. Élete összefonódott a főiskola sorsával, így amikor 1918 végétől az erdészeti felsőoktatás színhelye Sopron lett, Fekete Zoltán is odaköltözött. Az áttelepülés és újjászervezés munkájából jelentősen kivette részét.

1934-ben a Főiskolát mint Bánya- Kohó és Erdőmérnöki Kart, a Budapesti József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemhez csatolták. A kar ez időtől 31 tanszékkel működött, közülük az Erdőrendezéstan Tanszékének katedráján Fekete Zoltán egészen nyugalomba vonulásáig működött egyetemi tanárként.

Még az I. világháború előtti években megbízást kapott az Országos Erdészeti Egyesülettől egy erdőbecsléstani szakmunka megírására. Ez a mű el is készült, de sajnálatos módon a háború utáni nehéz évek kiadását nem tették lehetővé.

1922-ben az Országos Erdészeti Egyesületnek a földművelésügyi miniszterhez intézett beadványa alapján indult el az a felmérési munka, amelynek célja volt táblázatosan kimutatni a „szabadállásban nőtt szegély- vagy sorfák növekedési menetét a termőhelyi jóság, származási mód és kezelési eljárás szerint”.

1923-ban Szeged környékén; 1925-ben a gödöllői koronauradalomban; 1926-ban a mezőhegyesi állami ménésbirtokon; 1927-ben a Csongrád megyei Királyhalmon; 1928-ban Újszálláson és Isaszegen végzett másod-, illetve harmadmagával nagy pontosságra törekvő adatgyűjtő munkát. Eredményeként állította össze „Az akác sorfa fatömeg és növekedési táblái” című művét, elsősorban az Alföld területén végzett mérései alapján.

1926-ban jelent meg „Erdőmérnöki segédtablák” című összeállítása, amely „mágában foglal minden fontosabb táblázatot, melyre az erdőrendezési, becslési, érték-számítási, felmérési és útépítési munkálatokkal kapcsolatban az erdőmérnöknek szüksége van”.

1929-ben kezdte meg a Földművelésügyi Minisztérium megbízásából felmérési munkálatait a zárt akácerdők fatömegének meghatározásával kapcsolatosan.

A felmérési eredményekről 1935-ben jelent meg összefoglaló munkája: „Az akác-fatömegtablák és szerfabecslési táblázatok”. A külföldi példák nélkül megjelent akácerdőre vonatkozó tapasztalati táblázattal elsősorban hazai érdekeket kívánt szolgálni. 1933-ban kezdte felmérési munkálatait az akácfaállomány hazai fatermési tábláinak kidolgozásához. Az 1933 és 1937 között négy szünet alatt összegyűjtött táblázati anyag 1937-ben jelent meg „Akácfatermési táblák a Magyar Alföld számára” címmel.

1941. május 16-án választotta a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjainak sorába, székfoglaló értekezését 1944. április 24-én tartotta „Egykorú tölgyeseink növekedése és összetétele” címmel.

A negyvenes évek elején hallgatói számára — sokszorosított jegyzetek formájában — adta közre: „Erdőrendezéstan”, „Erdőrendezés I—II.” és „Erdőértékszámítás” címen tantárgyainak anyagát.

„Erdőbecslés és erdőértékszámítás”-a 1943-ban jelent meg. Ebben a művében

gyakorlati összefoglalását adja az erdőbecslés és -rendezés szükséges tudnivalóinak táblázatokkal, érték- és nyereségszámításokkal.

1945-ben jelent meg Sopronban „Fatermési és faállomány szerkezeti vizsgálatok a hazai tölgyesekben” című munkája.

1946-ban vonult nyugalomba. Tanári működése során — a tanszék vezetése mellett — négy éven át a rektori, hét éven át a dékáni tisztelet is viselte.

1946—1951-ig helyettes tanári minőségben, majd az 1952-es tanévben meghívott előadóként oktatott tovább az egyetemen. Felsőfokú oktatásban eltöltött éveinek száma összesen 47 tanév.

Gondosan szerkesztett előadásai, világos magyarázatai a legkorszerűbb kutatási eredményeket is felölelték, ugyanakkor magukba foglalták a tárgykör történeti vonatkozásait is.

Egyéniségének nevelő hatása elsősorban nagy tudásából, példászerű emberi magatartásából, általános segítőkészségéből eredt.

1951-ben jelent meg „Erdőbecsléstan” című összefoglaló kézikönyve. Az erdőbecsléstannak egyetemi tantárggyá való bővítése Fekete Zoltán kizárólagos érdeme.

1952-től a Magyar Tudományos Akadémia munkaprogramja keretében a tudományos munkának élt. 1950-től indultak azok a helyszíni fatermési vizsgálatok, amelyek: „Fatermési és faállomány szerkezeti vizsgálatok hazai bükkösökben” című 1958-ban megjelent művének anyagát képezték.

Oktató munkáján kívül, eredményes kísérleteivel, az erdők élőfakészletének felmérésével kapcsolatos adatgyűjtő munkájával a hazai fatermési kutatások korszerű fejlesztését mozdította elő.

1960-ban munkásságáért az Erdőmérnöki Faiskola gyémánt oklevelet adományozott számára. Közleményei jelentek meg az „Erdészeti Kísérletek”-ben, az „Erdészeti Lapok”-ban, az „Erdőgazdasági Szemlé”-ben, „Az Erdő”-ben, „Az Erdészeti Kutatások”-ban, az „Acta Agronomica”-ban, a „MTA Agrártudományok Osztályának Közleményei”-ben, az „Erdőmérnök Főiskola Évkönyvé”-ben, az „Erdészettudományi Közlemények”-ben, valamint külföldi, elsősorban német szaklapokban. Önálló kiadású művein kívül mintegy 70 jelentősebb közleményét tartják számon.

A háború előtti években a Főiskola képviselőjében tagja volt a Felsőháznak; a Darányi Ignác Agrártudományi Társaságnak; az Országos Felsőoktatási Tanácsnak; a Mezőgazdasági Szakoktatási Tanácsnak; — levelező tagja a Magyar Tudományos Akadémiának; tagja az „Acta Agronomica” című folyóirat szerkesztő bizottságának; tiszteletbeli tagja az Országos Erdészeti Egyesületnek; levelező tagja a finn Erdészettudományi Társaságnak.

1962. április 4-én, 85 éves korában hunyt el Sopronban.

Főbb munkái:

Erdőmérnöki segédtablák. Sopron, 1926.

Az akác sorfa fatömeg- és növekvési táblái. Sopron, 1931.

Akác-fatömeg- és szerfabecslési táblázatok. Sopron, 1935.

Akác-fatermési táblák a magyar Alföld számára. Sopron, 1937.

Erdőbecslés és erdőértékszámítás. Erdészeti Zsebnaptár, Bp., 1943.

Fatermési és faállományszerkezeti vizsgálatok hazai tölgyesekben. Sopron, 1945.

Erdőbecslés. Bp., 1951.

Fatermési és faállományszerkezeti vizsgálatok hazai bükkösökben. Bp., 1958.

Irodalom:

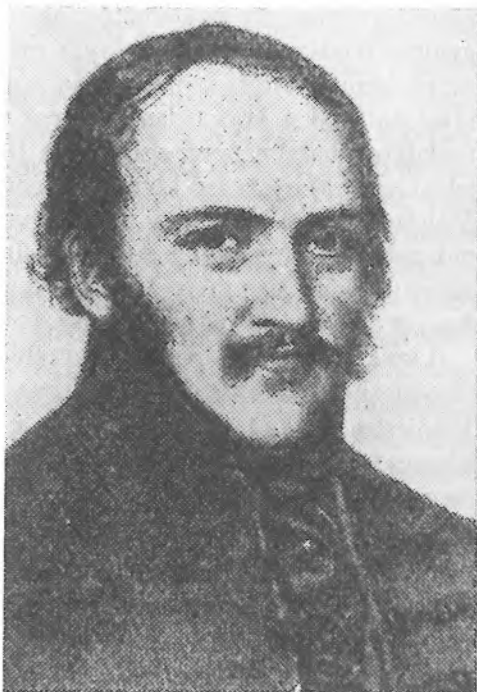
MAGYAR János: Fekete Zoltán 1877—1962. MT. 1962. 8. sz.

MÁRKUS László: dr. Fekete Zoltán 1877—1962. Er. 1962. 11. sz.

— —: Eltemettük Fekete Zoltán professzort. ETK. 1962. 2. sz.

FÉNYES ELEK (1807—1876)

A neves köznemesi, református család tizedik (utolsó) gyermeke 1807. július 7-én született a Bihar megyei Csokalyon (ma: Ciocia — Románia). Apja, Antal, sokat olvasó, művelt és tájékozott tagja volt osztályának. Fényes Elek hétéves korában került a debreceni református kollégiumba. Nyolc éven át (1814—1822) tanult itt, majd két évet (1822—1824) töltött a nagyváradi királyi akadémián, ahol filozófiát hallgatott. Ezt követően az ország legnevesebb jogakadémiájára, Pozsonyba küldték a szülei. Négy év alatt befejezte jogi tanulmányait. A jogakadémián tanárai közül Fáber Antal hatott rá a legjobban, aki a statisztikát is magába foglaló ún. államismereti tudományterület neves professzora volt. Előadásai nyomán ismerkedett meg a XVIII. században nálunk is kibontakozó államismeret legnevesebb hazai művelőivel.

A jogakadémia elvégzése után 1828-ban Pesten letette az ügyvédi vizsgát, s két éven át részint Pesten ügyvédeskedett, nagyobb részben járta az országot. Az 1830-as országgyűlésen az egyik főnemest helyettesítve vett részt. Majd a következő évben — rangon alul házasodva — feleségül vette egykori pozsonyi szállásadó-nője leányát, a magyarul sem tudó vagyontalan polgárlányt, Eitele (Eisele) Zsófiát. Apja—anyja elhalálózván, bihari birtokrészét egyik bátyjának bérbeadta s a kapott pénzen Pozsony közelében, a csallóközi Sárosfán birtokot bérelt és gazdálkodott 1836-ig. Miközben rengeteget utazott, céltudatosan folytatta tovább adatgyűjtő országjárását.

A művelt családi környezet, a jogakadémián tanult államismereti tudnivalók, legfőképpen pedig a pozsonyi országgyűléseken elhangzó reformeszmék igen fiatalon ráébresztették: honunk valóságos viszonyait sokkal alaposabban kellene ismer-

nünk, hogy a korszellemnek megfelelő változtatásokat végre tudjuk hajtani. Ezek a körülmények döbrentették rá a hiányokra. Mint maga írta később: a reformok hirdetése közben „vettük észre, hogy legjobb szándékkal is keveset tehetünk: mert nem ismerjük hazánkat; adataink, melyek biztos vezérfonálul szolgálhatnak, csonkák vagy teljességgel nincsenek”. A közéletől visszahúzódott, a munkájának szentelte minden idejét. A rengeteg utazáson kívül kiterjedt levelezést folytatott a megyék tisztségviselőivel az adatok összegyűjtése céljából. De alaposan áttanulmányozta a vonatkozó és elérhető szakirodalmat is. Adatok és cédulák ezreit összegyűjtve, rendszerezve még Sárosfán megírta a hatkötetes mű első darabját. A kézirat elkészülte után 1836-ban családjával együtt Pestre költözött. Az ország állapotaival statisztikai, közgazdasági, néprajzi, közigazgatási és földrajzi szempontokból foglalkozó hatalmas mű első kötete 1836-ban, az utolsó 6. kötet pedig 1840-ben jelent meg. Már az első kötet országos hírnevet szerzett a 29 éves fiatalembernek. Méltán, hiszen a hatkötetes mű minden korábit felülmúló hatalmas teljesítménynek számított. Joggal ítélték neki 1840-ben az Akadémia 200 aranyos nagydíját s választotta levelező tagjává 1837-ben az intézmény. Példátlan sikerét jól mutatja, hogy a pesti kiadó 1841-ben másodjára is megjelentette mind a hat kötetet.

A szakírói sikerek sokat könnyítettek anyagi helyzetén s újabb munkák megírására sarkallták. Alig fejezte be első nagy művét, máris hozzáfogott a következőhöz. Valójában az 1842—43-ban megjelent „Magyarország statisztikája” című háromkötetes kiadvány egyben folytatása is a megelőzőnek. Amíg az 1836—40 között megjelent kötetek az országot megyénként és településenként mutatták be, addig a mostani kiadvány az összesített országos adatokat és viszonyokat tárta a nyilvánosság elé. A mű sikerét bizonyítja, hogy annak német nyelvű változata szinte azon nyomban megjelent, s hogy az Akadémia ezt a munkát is nagydíjban részesítette.

A reformkori közélet egyre erőteljesebb sodrása magával ragadta Fényes Eleket is. Bekapcsolódott az Iparegylet, majd a Kossuth kezdeményezte Védegylet és a Széchenyi által szorgalmazott Országos Magyar Gazdasági Egyesület tevékenységébe. Kezdeményezője és aktív szervezője lett a kimondottan politikai jellegű Nemzeti, későbbi nevén Ellenzéki Körnek: 1843-tól egyedül, majd 1846-tól Vörösmartyval együtt volt a Kör alelnöke. Nagy szerepe volt Kossuthnak 1847-ben Pest megyei követté való megválasztásában.

Az 1848/49. évi forradalom és szabadságharc alatt továbbra is egyik vezetője maradt a Radical Körnek, majd Szemere Bertalan belügyminiszter megbízta az Országos Statisztikai Hivatal megszervezésével. Maga mellé vette Palugyay Imrét, Kőváry Lászlót és Galgóczy Károlyt s a Hivatal megszervezésén kívül nagyszabású felmérések terveit dolgozták ki. A szabadságharc utolsó szakaszában elnöke volt a forradalmi vészbíróságnak is.

Közéleti szereplése mellett tovább folytatta tényfeltáró tudományos tevékenységét. 1847-ben jelentette meg a korábbi két hatalmas mű sűrített és több ponton kiegészített kivonatát „Magyarország leírása” címen s kiadta az első magyar

gazdatiszti névtárat. Közben hatalmas vállalkozásba kezdett. Azt tervezte, hogy elkészíti a magyar birodalom valamennyi megyéjének statisztikai, földrajzi és történeti leírását. A vállalkozás végigvitelét azonban a történelmi események megakadályozták, csupán a Komárom megyével foglalkozó első kötet látott napvilágot 1848-ban.

A forradalom leverését követően bújált, majd rövid vizsgálati fogság után elbocsátották. Több mint negyed századon át élt még, 1854-ig Gödöllőn, majd Pesten, sokat is dolgozott, munkái közül azonban számottevőnek az 1851-ben megjelentetett négykötetes geográfiai szótára tekinthető. Az 1857-ben kiadott munkája, amely az osztrák birodalom egészét kívánta statisztikailag átfogni (s amit 1867-ben kibővítve újra megjelentetett) tartalmilag és módszertanilag egyaránt elmaradt a korábbiak mögött. Jelentősebbnek mondható a két évvel később megjelent munka, amelyben Magyarország főbb adatai mellett részletesen áttekinti több vármegye birtokviszonyait is. A szépen ívelő pálya, követve a nemzeti történelem törésvonalait, megakadt. A hanyatlás folyamatát tovább siettetette a méltatlan mellőzöttség, amiben nagy szerepe volt annak is, hogy a provizórium (1861—1865) alatt részt vett a kormány lapjának a szerkesztésében. A kiegyezés után szerveződött Központi Statisztikai Hivatal vezetését másra bízták, neki csupán a Helység-névtár szerkesztésében juttattak tizedrangú szerepet. Újpesti albérleti szobájában, igen nagy szegénységben, mindenkitől elhagyatva, elfelejtve halt meg 1876. július 23-án. „Meghasonlva még családi életével is, elhagyott családja körén kívül, züllött állapotban töltötte utolsó szakát életének” — írta róla Galgóczy Károly.

Fényes Elek tudományos munkássága mintegy a csúcspontját, egyben lezáródását jelentette annak a hazai valóságfeltáró és leíró, az ún. „államisme” néven számon tartott tevékenységnek, amelynek első nagyszabású művelője Bél Mátyás volt. Az összetett tudomány művelését egyfelől a gazdasági élet általános haladása, másfelől a felvilágosult abszolutizmus ösztönözte és sürgette. Mindkettő fokozott mértékben igényelte a számszerű adatok összegyűjtését, s a belőlük levonható következtetések, bizonyos statisztikai törvényszerűségek megfogalmazását. Ezt a sürgető igényt kívánták kielégíteni Schwartzner Márton 1798-ban kiadott német nyelvű statisztikája, Vályi András magyar, majd Ludovicus Nagy latin nyelven megjelentetett államismereti munkái.

Am valamennyiüknél átfogóbb és alaposabb Fényes Elek első két nagy műve. A művek megalkotásában, mint utaltunk már rá, nagy szerepe volt a megpezdült reformkori közéletnek, a politikai küzdelmek által támasztott igényeknek is. „Nem hiúság — írta a hatkötetes munka bevezetőjében —, hanem tiszta használni való kívánás ösztönözte.” A szükséges ismeretek terjesztésén túlmenően érveket akart adni a gazdaság és társadalom átalakításáért, az ország és a magyarság felemelkedéséért küzdő politikusok és tudósok kezébe. Első nagy munkáját az egyes országrészek szerint tagolta hat kötetre. Az országrész vagy kerület (Dunántúl, Tiszántúl stb.) néhány fontos összesített adatainak közlése után az egyes vármegyéket vette

sorra alfabetikus rendben. A megyék ismertetése két nagyobb egységre tagozódik: előbb a megyékre vonatkozó számszerű adatokat és leírásokat közli, majd ezt követően a megye településeit veszi sorra. Agrártörténeti szempontból a megyére vonatkozó leírások közül a természetföldrajzi viszonyok, legfőképpen pedig a megye „Termékei” címszó alatt részletesen taglalt növénytermesztés („A növények országából”) és az állattenyésztés („Az állatok országából”) bemutatása érdemel megkülönböztetett figyelmet. Ennek keretében beszél az egyes növények terméshezamáról, egy-egy növény termesztési körzetéről, de figyelme kiterjed az erdők állapotára és a faállomány összetételére is. Az állattenyésztés helyzetét fajonként tekinti át, szól a tartásmódról s a háziállatok fajtajellegéről is. Külön elemzi a jobbágytelkek nagyságát, tartozékait, közli a telkek és a zsellérek számát. Hasonló adatokat közöl a megye nemességéről, majd a nevesebb uradalmakat és birtokokat mutatja be. Fontos agrárvonatkozású adatok bányászhatók elő a megye településeinek (királyi városok, mezővárosok, falvak és népes puszták) leírásaiból is. Valamennyi település esetében megadja a határ kiterjedését, jellemzi a talaj minőségét, termékenységét, a termesztett főbb növényféléseket s megemlíti a település földesurát.

Lényegét tekintve, a megyékre vonatkozó adatokat és leírásokat országos szinten foglalta össze Fényes Elek a következő háromkötetes nagy munkájában. A mennyiségi adatok országos összesítéséből azonban merőben új minőségek és összefüggések megfogalmazására nyílt lehetősége. Agrártörténeti szempontból itt is az ország természetföldrajzi és demográfiai viszonyaival, a növénytermesztéssel és állattenyésztéssel, a jobbágytság és nemesség helyzetével kapcsolatos adatok és leírások érdemelnek különleges figyelmet. Külön érdeme, hogy az ipar keretében bemutatja az élelmiszeripar helyzetét, fejlettségi szintjét, a közoktatás kapcsán pedig az agrárszakoktatási intézményeket is.

Amíg az 1842—43-ban kiadott statisztikában a megyékre vonatkozó korábbi témaköröket országos méretekben tárta fel, addig az 1851-ben megjelent négykötetes geográfiai szótárában az egyes helységekre vonatkozó korábbi adatait, leírásait bővítette ki és mélyítette el. Szótára igen gazdag kincsesára, megkerülhetetlen forrása mind a helytörténetírásnak, mind pedig az agrártörténetírásnak. Fényes Elek bőséges államismereti, ipar- és agrártörténeti adatait akkor sem nélkülözheti a kutatás, ha közülük — amint ezt azóta kiderítették — jó néhányat fenntartásokkal kell is kezelnünk.

Külön kell szólni végül arról a munkásságról, amelyet a korabeli agrárismeretek terjesztése terén végzett. Jelentős érdemeket szerzett a reformkorban alakult Országos Gazdasági Egyesület létrehozásában éppúgy, mint az egyes szakosztályok megszervezésében és működtetésében. Különböző lapokba és folyóiratokba számos cikket írt a mezőgazdaság és az agrártársadalom elmaradottságáról, hangoztatva a sürgető változtatás halaszthatatlan szükségét. Tudományos hírnevét ugyan az említett államismereti munkáival, ám széles körű ismeretségét viszont a „Mezei

naptár"-ak szerkesztésével és közrebocsátásával szerezte meg magának. Népszerűségükre jellemző, hogy az 1846, 1847. és 1848. évi naptárak minden addigit felülmúló példányszámban keltek el: 60—60 ezer példányt nyomtattak belőlük. 1856-ban rövid időre újra visszatért az ismeretterjesztő tevékenységhez: a „Falusi Gazdá”-t ő kezdte el szerkeszteni, előbb havi füzetként, majd hetilapként jelentette meg. A szerkesztést azután Érkövy Adolf vette át tőle.

Fényes Eleket tudományos eredményei, ismeretterjesztő és politikai tevékenysége egyaránt méltóvá teszik arra, hogy a reformkori nagy nemzedék egyik jeles alakjaként tartsa számon az utókor.

Főbb munkái:

Magyarországnak s a hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben. Pest, 1836—40. 1—6. köt. 535, 680, 457, 480, 262, 420 lap.

Magyarország statistikája. Pest, 1842—43. 1—3. köt. 306, 199. 146 lap.

Statistik des Königreichs Ungarn. Pest, 1843—1844. 1—2. köt. 331, 375 lap.

Magyarország leírása. Pest, 1847. I—II. rész. 200, 520 lap.

Magyarország gazdatiszti névtára. Pest, 1847.

A magyar birodalom statistikai, geographiai és történeti tekintetben. Komáromvármegye. Pest, 1848.

Magyarország geographiai szótára. I—IV. köt. Pest, 1851. 312, 285, 306, 350 lap.

Gazdasági Naptár 1855-re. Pest, 1854.

Az ausztriai birodalom statisztikája és földrajzi leírása. Pest, 1857.

Magyarország 1859-ben, statistikai, birtokviszonyi és topographiai tekintetben. Pest, 1859. 1. köt. 7 füzet (Trencsén, Szolnok, Dél-Bihar, Sáros, Észak-Bihar, Komárom Győr és Esztergom vármegyék.)

Irodalom:

KELETI Károly: Fényes Elek emlékezete. Értekezések a társadalomtudományok köréből, V. 2. Bp., 1878.

GALGÓCZY Károly: Az Országos Magyar Gazdasági Egyesület emlékkönyve, 3. köt.

TRÓCSÁNYI Zsolt: Az 1848/49-i Országos Statisztikai Hivatal. SSz. 1955. 3. sz.

MÉSZÁROS István: Fényes Elek élete és munkássága. SSz. 1957. 7. sz.

Ünnepségek Fényes Elek születésének 150. évfordulóján. SSz. 1957. 7. sz.

PALÁDI-KOVÁCS Attila: Fényes Elek (1807—1876). (A múlt magyar tudósai.) Bp., 1976.

FESTETICS GYÖRGY (1755—1819)

Festetics György 1755. december 31-én a Sopron megyei Ságon (a mai Simaságon) született. A horvátországi eredetű Festetics család a XVII. század első felében kapott magyar nemességet és közel egy évszázad múltán szerzett Keszthelyen birtokot, majd 1772-ben grófi címet. Festetics György alsófokú iskolái elvégzése után 1768—1775 között a bécsi Terézianumban tanult, hogy idővel magas beosztású állami hivatalnokként szolgálja a Habsburgokat. A Terézianum elvégzése után ezért közigazgatási és pénzügyi gyakorlat szerzése érdekében a magyar kamaránál, majd később a horvát királyi tanácsnál helyezkedett el. A sűrke hivatalnoki élet azonban nem elégítette ki a becsvágyó Festeticset, felettesei és családja megdöbbenésére — és élénk ellenzése dacára — 1778-ban katonai pályára lépett.

1786-ban Bécsbe került a magyar nemesi testőrséghez, ahol őrnagyi rangot kapott, majd egy év múlva már a Graeven huszárezred állományában szerepelt, 1788-ban alezredessé léptették elő.

A II. József németesítő törekvéseivel szembeni nemesi ellenállás a császár halála (1790) után jelentősen megerősödött és kiszélesedett. Mivel a sajátos magyarországi viszonyok között nyugat-európai értelemben vett burzsoáziáról nem beszélhetünk, a középbirtokos köznemesség állt élére a reformtörekvéseknek. Célkitűzéseikben sajátosan keveredett a polgári átalakulás kérdése, a nemzeti függetlenség és a gazdasági önállóság követelése a feudális előjogok védelmével, ami egyúttal a haladás egyik akadályát is jelentette. A nemesség nemzeti törekvéseinek fő színtere az országgyűlés volt.

1790 júniusára összehívták az országgyűlést, melyre Festetics is hivatalos volt mint főrend. A gróf akkor már Budán tartózkodott, mivel a Graeven huszárezred

két szakaszát rendfenntartási célból odavezényelték. Az ezred magyar tisztjei nevében Festetics alezredes, Laczkovics János svadronyoskapitánnyal — akit később a Martinovics-féle összeesküvésben való részvétele miatt lefejeztek — folyamodványt készített, melyet az országgyűlés mindkét házának benyújtottak. Ebben azt kérték, hogy béke idején a magyar ezredek Magyarországon állomásoz-
zanak és hozzanak létre magyar katonatiszt-képző iskolát. A folyamodványban sérelmezték, hogy a magyar ezredekben „. . . országunk nemes hazafiainak káros hátráltatásával és megvetésével. . .” idegen nemzetiségű és gyenge képességű főtiszt-
tek parancsolnak. Festeticsék szerint a katonai szolgálat javára válnék, ha „. . . a közönséges szolgálat rende és parantsolás magyar nyelven folytattatnék”.

A folyamodvány nagy vihart váltott ki az országgyűlésen és — ellenkező előjellel — Bécsben is. Festeticset letartóztatták, több héten át fogva tartották, majd egy németalföldi ezredhez, azután Milánóba helyezték. Festetics számára a katonai pálya befejeződött: 1791-ben nyugdíjazását kérte, s hazaköltözött Keszthelyre, a Festetics latifundium központjába. Bécs urai azonban még hosszú ideig rendkívül gyanús és veszedelmes embernek tartották.

A XVIII. század végétől a napóleoni háborúk következtében — mivel a hadseregek hatalmas fogyasztók voltak — számottevően megnöttek a magyarországi mezőgazdasági termények és termékek értékesítési lehetőségei. A birtokosok többsége beérte azzal, hogy csupán a robotmunka fokozásával, a hagyományos termelési eljárásokkal is több haszonra tett szert. Jónéhányan azonban birtokaik jövedelmezőségét sokkal erőteljesebben kívánták növelni, s ennek érdekében gazdaságaik és a termelés korszerűsítésére törekedtek. A tárgyi feltételek hiányán túl gondként jelentkezett, hogy nem rendelkeztek a megfelelő mezőgazdasági ismeretekkel bíró szakemberekkel. Ennek felszámolása érdekében alapította meg Festetics 1797-ben a világ első, felsőfokú képesítést is nyújtó mezőgazdasági tanintézetét, a keszthelyi Georgikont.

Festetics már az 1790-es évek elejétől törekedett az okszerű gazdálkodásra, s ennek megvalósításában uradalmainak jószágigazgatója, a XVIII—XIX. század fordulójának kiemelkedő tudású elméleti és gyakorlati mezőgazdasági szakembere, Nagyváthy János töltött be vezető szerepet. A Festetics-birtokok igazgatására az ő javaslata alapján hozták létre a központi jószágkormányzóságot, az ún. Directiót. Nagyváthy szerepe vitatott a Georgikon alapításával kapcsolatban — hiszen 1797-től már Csurgón élt és a végkielégítésként kapott 40 holdon gazdálkodott, s az uradalom ügyeibe semmi beleszólása nem volt már —, de szellemi hatása elvitathatatlan.

Hazánk a mezőgazdasági ismeretek terjesztésének és oktatásának megindítása terén fontos szerepet játszott Európában. A XVIII. század második felében már tanították az erdészeti ismereteket a selmechányi Bányászati Akadémián. A pesti egyetemen az 1700-as évek végén Mitterpacher Lajos vezetésével mezőgazdaságtani, Tolnay Sándor irányításával pedig állatgyógyászati tanszék alakult és tevékeny-

kedett. 1780-ban hozta létre Tessedik Sámuel, a polihisztor szakíró és gyakorlati gazda, dolgozva-nevelő gazdasági iskoláját Szarvason. Tessedik a Georgikon alapításához példájával és — Festetics kérésére — tanácsaival, javaslataival jelentős mértékben hozzájárult. De nemcsak Tessedik véleményére volt kíváncsi Festetics. Kikérte Mitterpacher, Kitaibel Pál, továbbá Rausch Ferenc pesti egyetemi tanár tanácsát is.

1797. július 1-jén kezdődött a tanítás a Georgikonban — egy tanárral és egy tanulóval — azzal a céllal, hogy a Festetics uradalmak számára képezzen szakembereket, de a „Magyar Hírmondó” című folyóirat 1798-ban már arról tudósított, hogy külső hallgatók is jelentkezhetnek az intézetbe. Még az alapítás évében került Keszthelyre tanárnak Pethe Ferenc, a kor egyik legnagyobb mezőgazdasági szaktekintélye. Négy évi georgikoni tevékenysége az intézmény megerősödését jelentette, és hatása még évtizedek múltán is érezhető volt.

Úgy tűnik, Festetics iskolaalapítása, de főleg a napóleoni háború költségeihez való hozzájárulásai — közel 100 000 forint hadisegély, nagy mennyiségű élelmiszer — enyhítették Bécs gyanakvását. A megbocsátást a következő esztendő hozta: 1801 nyarán József nádor meglátogatta a Georgikont, s a fényes külsőségek közötti ünnepség csúcspontjaként római korabeli öltözékben egy eke szarvát megfogva néhány barázdát szántott. Az ökröket Festetics vezette. Ez a ceremónia nemcsak Festetics, hanem a Georgikon tekintélyét is növelte. Az 1802—1803-as tanévben már 36-ra emelkedett a diákok száma, akik közül 27 külső hallgató volt. A létszám a későbbiekben is változóan alakult, 1810-től évente átlagosan 30 hallgatója volt a Georgikonnak.

A nyolc intézetből álló Georgikonban — mely nevében Vergilius híres tankölteményére és Festetics keresztnevére utal — az elsődleges gazdatiszt képzés mellett egyéb felsőfokú, továbbá közép- és alsófokú oktatás is folyt.

A Georgikon gerincét a hároméves Tudományos Gazdasági Iskola jelentette, mely 1797-ben kezdte meg működését. A felvétel 18 éves korhoz, középiskolai végzettséghez, magyar, latin és német nyelvtudáshoz volt kötve. A hallgatókat „főpraktikánsoknak” hívták, közülük évente két-két fő kapott a gróftól ösztöndíjat mint „belső főpraktikáns”, a többiek voltak a „külső főpraktikánsok”. A tananyagot — melynek felosztását túlnyomó részben Pethe Ferenc dolgozta ki, s lényegében a Georgikon egész működése idején érvényben maradt — mezőgazdasági, matematikai és természethistóriai, illetve állatgyógyászati ismeretek alkották. A mezőgazdasági tárgyak tanulása során a hallgatók megismerkedtek a szántóföldi és kerti növények, gyümölcsök termesztésével, szőlő- és erdőműveléssel, az állattenyésztéssel, valamint a halászat és a vadászat alapfogalmaival. A „mathézis” tárgyai közül matematikával, geometriával, a gazdasági számvitellel és építészettel foglalkoztak. A természethistória (természettudomány) és állatgyógyászat (fizika — veterinaria) témakörébe — többek között — a zoológia, botanika, kémia, illetve járványtan, gyógyszerstan, anatómia, állatkórtan és gyógyítás, valamint az állate-

gészségügyi rendelkezések ismeretei tartoztak. Jelentős súlyt helyeztek a gazdaság-vezetési, birtokigazgatási és jogi ismeretek megfelelő szintű elsajátítására is.

1798-ban kezdődött meg az „alpraktikánsok”, azaz a bérestanulók oktatása a Földműves Iskolában. Festetics felismerte, hogy nem a jobbágyi robotmunkára, hanem a majorsági gazdálkodásra kell alapozni a termelést, s ehhez szakképzett, az eredményességben érdekelt alkalmazottakra van szükség.

Az 1804-ben felállított Pristaldeumban végzetek az uradalmak jogi ügyeit intézők mint ügyvédek, jogtanácsosok vagy ügyészek.

1806-ban kezdte meg működését az Erdész- és Vadásziskola, melynek két fakultása volt: a magasabb szinten tanultak az eredei praktikánsok, akik később főerdészek lettek. A másik tagozaton „erdőpásztorokat”, vagyis erdőőröket és erdőkerülőket, valamint vadőröket képeztek.

Ugyancsak 1806-ban alapították a Kertész Iskolát, itt csak a vincellérek képzésével foglalkoztak.

1807-ben Ménesmester és Lovásziskolát is létesítettek, a fenékpusztai ménes mellé szükséges szakember utánpótlás biztosítása céljából.

1808-ban hozták létre a Mérnök- és Építésziskolát. Felső szinten mérnököket képeztek, akik gazdasági épületek tervezésével, építési és csatornázási munkálatok irányításával foglalkoztak. Középfokon oktatták a geodétákat, akik az uradalmak földmérési munkáiban vettek részt.

Az 1808-ban kísérleti jelleggel létrehozott Gazdaasszonyképző nem váltotta be a reményeket.

A georgikoni gyakorlati képzés — mely szervesen kapcsolódott az elméleti oktatáshoz — színtere a Festetics György által különösen fontosnak tartott tangazdaság volt. Területét már az alapítás évében kijelölték, s nagysága az 1810-es évekre megközelítette a 700 holdat, azaz csaknem 400 hektárt. A tangazdaság önálló egységet alkotott és a többi Festetics uradalomhoz hasonlóan a jószágkormányozóság (Directio) felügyelete alá tartozott. Művelési ágak szerint a tangazdaság 1/4-1/4 része kaszáló, illetve erdő, 20—20%-a szántó, illetve legelő, a többi belső telek, kert és szőlő volt. Már a tangazdaság kijelölésekor megkezdtek a gazdasági épületek létrehozását, melyeket állandóan bővítettek és gyarapítottak.

A szántóföldi munkák során gondot fordítottak a talajjavításra csatornázások és lecsapolások révén. Fontosnak tartották a trágyázást is. A hazánkban uralkodónak mondható nyomásos gazdálkodás helyett a Pethe által kidolgozott korszerű vetésforgót alkalmazták. A gabonafélék, kapások, takarmányfélések és olajos növények termesztése mellett még a dohány, a len, a kender és a sáfrány meghonosításával is kísérleteztek. A georgikoni gazdaság átlagtermései nemcsak messze meghaladták az országos szintet, de kitűntek a többi Festetics birtok közül is. A termés jelentős részét piacra vitték.

Termesztettek kertészeti növényeket is, különösen a zöldségekert választéka volt gazdag. A palántázásnál rendszeresen melegágyat használtak. Cserszegtoma-

jon néhány holdon szőlőt telepítettek, majd hordós és palackos bort is előállítottak. Úttörő kezdeményezésnek számított a gyümölcsös létrehozása. Az 1810-es években 6 kh területen különböző alma, körte, barack, cseresznye, meggy, szilva, dió és mandula féleségeket termesztettek és nemesítettek.

Festetics György elsők között hozatott be hazánkba jól tejlelő nyugati fajtájú szarvasmarhákat. A vízvezetékekkel is felszerelt istállókban az állatokat számmal, névvel ellátott törzslapokon tartották nyilván. Nagy gondot fordítottak a takarmányozásra és a tejtermelésre. Az ökröket nemcsak az igaerő miatt tartották, hanem hizlalásra is fogták. A hazai juhfajták helyett a hús- és gyapjútermelés szempontjából jóval nagyobb hasznot biztosító spanyol merinót tenyésztették korszerű tartási és takarmányozási körülmények között. Lótenyésztést a tangazdaságban nem folytattak, ennek színhelye a fenékpusztai ménes volt.

A Georgikon gyakorlati termelési eredményeit jelentős mértékben elősegítette, hogy Magyarországon szinte egyedülállóan, korszerű mezőgazdasági gépekkel és eszközökkel — ezek egy részét Pethe Ferenc tervezte — szerelték fel a tangazdaságot.

A hallgatók az első években a tanév végén, majd 1817-től a Helikon-ünnepségek alkalmával adtak számot tudásukról. Ezek eseményeivel, illetve Festetics érdemeivel irodalomtörténetírásunk behatóan foglalkozott.

A Georgikon az országon kívül is elismert lett. Ennek egyik megnyilvánulása volt, hogy Festetics Györgyöt 1802-ben a göttingeni királyi akadémia, majd a bécsi képzőművészeti akadémia és a badeni gazdasági egyesület választotta tiszteletbeli tagjai közé. A Georgikon mellett — melyet névjegyében is szerepeltetett — az ő érdeme a keszthelyi Festetics kastély további kiépítése és benne a Helikon könyvtár létrehozása, a csurgói református gimnázium alapítása, a keszthelyi gimnázium fejlesztése, Hévíz gyógyfürdővé tétele stb. 1819. április 2-án Keszthelyen bekövetkezett halála után a Georgikon hanyatlásnak indult, jelentősége csökkent, de úttörő szerepe elvülhetelen.

Jelenleg Keszthelyen agrártudományi egyetem működik, mely büszkén vallja magát a Festetics alapította intézet utódjának. Az egykori georgikoni tangazdaság központjában, a helyreállított gazdasági épületekben jött létre 1972-ben a Magyar Mezőgazdasági Múzeum gondozásában a Georgikon Majormúzeum, méltó emléket állítva Festetics Györgynek és munkásságának.

Irodalom:

- SZABÓ Dezső: A herceg Festetics család története. Bp., 1928.
BENDA Kálmán: A magyar jakobinusok I—III. Bp., 1952—1957.
SÜLE Sándor: A keszthelyi Georgikon 1797—1848. Bp., 1967.
Georgikon 175. (Szerk. Sági Károly) Bp., 1972.

FETTICK OTTÓ (1875—1954)

Állatorvos- és orvosdoktor, egyetemi tanár, a tejhigiénia első magyar professzora. 1875. június 1-én született Budapesten. Szülei kereskedő családból származtak. Fettick az Állatorvosi Akadémiára iratkozott be, oklevelét 1896-ban szerezte meg kitűnő előmenetellel. Az állatorvosi pályán nem annyira a gyakorlat, mint inkább a tudományos munka vonzotta. 1903-ban az Állatorvosi Főiskolán, a belorvostani klinikán tanársegéd lett, ahol a parazitológiai kérdések keltették fel figyelmét. E témakörből egy disszertáción dolgozott, amelyben a baromfi-galandférgességről kívánt írásban és számos táblaképből morfológiai és diagnosztikai áttekintést adni. Munkájában már igen csak előrehaladt, amikor Hutyra professzortól megbízást kapott, hogy inkább tejhigiéniával foglalkozzék, mert a tanári kar egy tejhigiéniái tanszék felállítását tervezi.

A tejhigiéniái tanszék megszervezésére 1906-ban került sor az Állatorvosi Főiskolán. A tanszék élére Fettick Ottó kapott kinevezést, egyelőre segédtanári minőségben. Ezután külföldi tanulmányúton gyarapította ismereteit. Hosszabb időt töltött Kielben az ottani tejkísérleti intézet bakteriológiai és kémiai osztályán. Az itt készített dogozatát a Főiskola 1906. december 14-én doktori értekezésként elfogadta.

1906-ban a Főiskola megkapta a doktoráltatás jogát. Első alkalommal 1907-ben Fettick Ottó, Besskó József és Wellmann Oszkár szereztek meg a doktori címet. Fettick Ottót 1909-ben eredményes munkássága és doktori értekezése alapján magántanárrá habilitálták. Főiskolai tanári pályájának további állomásai: 1917-ben címzetes nyilvános rendkívüli, 1924-ben címzetes nyilvános rendes tanárrá nevezték ki. Tárgya, a tejhigiénia 1917-ig nem volt kötelező vizsgatárgy a főisko-

lán. Tanári működése mellett tanulmányokat folytatott a pécsi egyetem orvosi karán, ahol 1929-ben kapta meg orvosi oklevelét. Fettick vezette a tanszéken működő Tejhigiéniai Laboratóriumot is.

1934-ben létrehozták a József Nádor Műszaki- és Gazdaságtudományi Egyetemet. A Főiskola önállósága megszűnt, és a Műegyetemhez csatolva, annak állatorvosi osztályaként működött tovább. Egyúttal három tanszék — a kémiai, a fizikai és a tejhigiéniai — megszűntették. Így 1934. július 1-től Fettick professzort, 32 évi szolgálat után 59 éves korában nyugállományba helyezték. Nyugalomba vonulása után orvosi magángyakorlatot folytatott, gyermekgyógyászattal foglalkozott szinte élete végéig. Fettick Ottó gazdag és páratlan kerámia, textil és porcelán gyűjteményét még életében az Iparművészeti Múzeumnak ajándékozta.

Fettick Ottónak, a tanárnak legnagyobb érdeme a tejhigiéné tárgyának kibontakoztatása. Előadásaiiban a normális és a hibás tejjel, a pasztörözéssel, a sterilizálással, a higiénikus tejtermeléssel foglalkozott. Tárgya volt még a tejtermelés, tejkereskedelem ellenőrzése. A gyakorlatok anyaga a tej kémiai vizsgálata, a tejhamisítások megállapítása volt elsősorban, de programba vette a fővárosi higiénés tejtermelő intézetek és tejközpontok megtekintését is.

Fettick Ottó fontosnak tartotta egy átfogó tejhigiéniai szakkönyv kiadását a főiskolai hallgatók számára. Tanári pályája kezdetén még csak a hannoveri Állatorvosi Főiskola tanárának, Rievel professzornak a „Handbuch der Milchkunde” című könyve volt az egyetlen közegészségügyi szemléletű összefoglaló tejhigiéniai tankönyv. Ezt a könyvet fordította le Fettick Ottó, és bővítette ki hazai vonatkozású jegyzetekkel. Ezek a jegyzetek hűen tükrözik a századfordulón uralkodó hazai tejhigiéniai állapotokat. Egyúttal összefoglalják a legújabb állásfoglalásokat — Hutyra, Marek, Aujeszky, Fettick tevékenysége alapján — több tejhigiéniai kérdésben, a tehenekről az emberre átvihető fertőző betegségekkel kapcsolatban, de e könyv hozza az utasításokat, legfőbb intézkedéseket is. Foglalkozik a gümőkór és a fertőzött tej rendkívüli közegészségügyi veszélyével, hangsúlyozza a fertőzés csökkentése érdekében a tejtermelés és tejforgalom ellenőrzésének, a tejpasztörözés eljárásának fontosságát. Számot ad még a Tejkísérleti Intézetben végzett legfrissebb vizsgálati eredményekről is. Az ismeretek teljesebbé tételére a könyv függelékében néhány országos egészségügy-rendőri intézkedés mellé az akkor érvényben lévő földművelésügyi miniszteri rendeleteket is felvette. Ez a könyv nélkülözhetetlen szakkönyve lett nemcsak a főiskola hallgatóinak és az állatorvos-egyesület tagjainak, de a gazdák és vegykísérleti állomások szakembereinek is.

A Magyar Országos Állatorvos-Egyesület „a tejtermelés és a tejkezelés és a tejkereskedés egészségügyi rendezésének szükségességét átlátva” 1908-ban országos értekezletet hívott össze. Az értekezletre Fettick készített előadói javaslatot, amelynek alapján megállapodtak a tejtermelés és a tejforgalom egészségügyi ellenőrzésének irányelveiben. Ekkor hagyták jóvá a tejhigiéniai szakkönyv kiadását is. Fettick első munkáiban a belorvostani tanszék munkatársaként laboratóriumi

diagnosztikai és gyógyszeres terápiai kérdésekkel foglalkozott. Disszertációját már a tejhigiénia témaköréből írta. A fehérjebontó és vajsavképző baktérium vizsgálatával foglalkozik. A laboratóriumi munkában jártas, a korabeli bakteriológiai és biokémiai módszerek kiváló ismerője. Vizsgálati anyagát tekintve igen sokoldalú volt. Nemzetgazdasági szempontból kiemelendő — az akkor fellendülőben lévő vajexportunkra való tekintettel — a vajban előforduló baktériumok, erjesztő- és penészgombák vizsgálata, ezen a területen feltárt tapasztalatai. Eredményeit a vonatkozó témából az Állatorvosi Lapokban tette közzé.

Fettick munkássága során a húszas években a fertőző tőgygyulladások kérdésével foglalkozott. Ezzel kapcsolatban több dolgozata jelent meg a higiénikus tejtermelésre figyelemmel. Vizsgálatának még jelentős tárgya a lépfene. A járvány gazdasági kárát szemlélteti, hogy egy-egy beteg tehén tejének vizsgálatakor a tej 50%-os fertőzöttsége a lépfene kórokozójával nem ritka. Fettick tanulmányaiban a fertőző csíráktól, toxinoktól mentes tej termelésére, forgalmazására tett közzé javaslatokat.

Az 1909-ben kiadott, s a helyszíni tejjellenőrzésre vonatkozó FM. rendeletet Fettick kezdeményezésére adták ki. A vízvizsgálattal kapcsolatos ismeretanyagát cikksorozatban közölte, majd 1931-ben „A tejjgazdaságok vizének ellenőrzése és vizsgálata” címmel szakkönyvben tette közzé. „A tej és tejtermékek vizsgálata” című írása az Állatorvosi gyakorlat repertórium elnevezésű, 1926-ban kiadott zsebkönyv kötetében jelent meg. Ez az összefoglaló szolgáltatta az 1920-as, 30-as években a magyar állatorvosi gyakorlat számára a tejjvizsgálat vezérfonalát.

Fettick Ottó főiskolán kívüli tevékenysége is igen sokoldalú. Több európai országban tett tanulmányutat. A nemzetközi tejjgazdasági kongresszusokon vagy személyesen vagy tanulmányaival vett részt. A Nemzetközi Tejjgazdasági Szövetség Budapesten rendezte meg 1909-ben a IV. nemzetközi kongresszusát, amelyen a nagy bizottság (a Grand Comité) egyik titkára Fettick Ottó volt.

Fettick Ottó tagja volt az Országos Tejjgazdasági Bizottságnak. A mezőgazdasági kiállítások alkalmával pedig a sajtóbíráló bizottság vezetőjeként tevékenykedett. Az évenként megrendezett tejjgazdasági kiállításokról és tejtermékbírálatokról rendszeresen beszámolt a „Köztelek” hasábjain.

Közleményei a hazai szaklapokon kívül főleg a „Zeitschrift für Fleisch — und Milchhygiene”, a „Milchwirtschaftliches Zentralblatt”, a „Zeitschrift für Tiermedizin” hasábjain és a nemzetközi tejjgazdasági kongresszusok évkönyveiben jelentek meg.

1954. február 3-án halt meg Budapesten.

Főbb munkái:

Új fehérjebontó és vajsavas erjedést létesítő baktérium. Bp., 1907. 38 lap.
A tejgazdaságok vizének ellenőrzése és vizsgálata. Bp., 1931. 202 lap.

Irodalom:

KÁROLY Rezső: Mezőgazdasági Kísérleti Intézetek ismertetése. Bp., 1922.
KOTLÁN Sándor: A magyar állatorvosképzés története (1787—1937). Bp., 1941.
KATONA Ferenc: Emlékezés Fettick Ottóra, a tejhigiénia első magyar professzorára, születésének 100. évfordulóján. MÁL. 1977. 10. sz.
KOVÁCS Gyula—FEHÉR György: Biographia. Elhunyt tanáraink és előadóink életrajza 1787—1987. Állatorvostudományi Egyetem. Bp., 1986.

FLEISCHMANN RUDOLF (1879—1950)

A hazai korszerű növénynemesítés megalapozója, számos új növénynemesítési módszer első alkalmazója a Csehország nyugati részén fekvő Éger (Cheb) városban 1879. november 29-én született. Gyermekkorának első éveit itt, majd Bécsben töltötte. A gimnázium negyedik osztályának elvégzése után az Alsó-Ausztriában lévő Oenológiai és Pomológiai Intézetben folytatta tanulmányait, ahol 1896-ban kertész és szőlész oklevelet kapott.

Ezt követően az Adriai tengeren lévő Brioni szigeten vállalt munkát. 1898-ban Kutjevóba, két évvel később a Szerémségbe, a Duna melletti Ilok-i (Újlak) birtokra került uradalmi segédtisztnek.

Fleischmann Rudolf növénynemesítő munkásságának első időszaka 1906-ban kezdődött, amikor kinevezték az Újvidékről délre fekvő, több ezer hektáros Pejacevics-féle rumai uradalom intézőjének.

1908-ban itt törzskiválasztással kezdte meg a „Prairie királynője” lófogú kukorica terméshozamának javítását. Nem sokkal később egyéves továbbképzésre a loosdorfi nemesítő telepre került, ahonnan gazdag szakmai tapasztalatokkal visszatérve folytatta a „Prairie királynője” kukorica további javítását. Munkája eredményeként 1912-től az uradalomban már az általa nemesített vetőmagot ültették, sőt a gazdaság a vetőmag értékesítésével számottevő jövedelemre is szert tett.

A következő gazdasági évben összegyűjtötte a magyarországi és délvidéki kukoricafajtákat és fajtá összehasonlító kísérletben vizsgálta a terméshozamukat, beltartalmi értéküket. Ebben a kísérletsorozatban az általa nemesített „rumai lófogú” termése már felülmúlta a többi lófogú kukoricafajtát, sőt jó tulajdonságaival ezt az elsőbbségét több mint harminc éven át meg is tartotta.

Munkájáért az I. Országos Kukoricakiállításon arany éremmel tüntették ki. A szakmai elismerés hatására Fleischmann kutatásait a gazdaság még nagyobb mértékben támogatta, lehetőséget kapott számos új külföldi módszer kipróbálására. A kukoricán kívül a rumai uradalomban növelte a búza és a rozs terméshozamát és minőségét is. Újabb sikereivel így már ifjú korában a legjobb nemesítők közé került.

Amikor az Országos Gazdasági Egyesület 1913-ban önálló növénynemesítő bizottságot létesített, Székács Elemér javaslatára annak tagjává választották. Ettől kezdődően a két nemesítő között szoros szakmai-baráti kapcsolat alakult ki.

Fleischmann Rudolf a rumai nemesítő telepen végzett tizenkét évi eredményes munka után Székács Elemér ösztönzésére 1918-ban elvállalta a Magyar Föld RT-n belül akkor alakított Vetőmagnemesítő és Értékesítő RT kompolti növénynemesítő anyatelepének vezetését. Ezzel nemcsak életében, de a magyar növénynemesítés történetében is jelentős korszak kezdődött.

A telepen megsokszorozódott energiával folytatta a szerémségi tájfajtákból pedigre tenyésztéssel korábban előállított „rumai 244” búzatörzs nemesítését, amelyet a terméshozam fokozása és a levélrozsa ellenállóképességének növelése céljából a rumai nemesítő telepen előzőleg a „Székács 1.” búzával keresztezett. Tovább keresztezte a javított törzset az USA-ból származó „kanred” búzával és sikerült kialakítania a kiváló minőségű „F. 481.” őszi búzát. A gyengébb minőségű szikes talajon is jó termést adó „sziki búza” 1939-ben részesült állami elismerésben, majd 1949-ben államilag törzskönyvezett fajta lett. Mintegy húsz esztendeig tartozott a legjobb hazai búzafajták közé, míg az utóbbi években nemesítési alapanyagként tartották számon. Fleischmann az „F. 481.” búzán kívül előállította még az „MF” és az „F” viharbúza fajtát is, bár ezek szerepe a köztermesztésben kevésbé volt jelentős.

Kompolton tovább folytatta a rozsnak a rumai birtokon elindított nemesítését és a rozs megporzásának irányításával az ún. „Ohio-módszerrel” a külterjes viszonyokat jól tűrő növényt sikerült kinemesítenie. Az „F” rozs a többi rozsfajtánál korábban ért, termésátlagául ugyancsak felülmúlta a többi fajtáét. 1924-ben államilag törzskönyvezett fajta lett, és főleg a Duna-Tisza közötti gyengébb, aszályos területeken vált közkedvelté. Állami elismerésben 1941, 1943, 1947, 1951 években részesült és fajtaelismerését 1970-ig meg is tartotta.

Fleischmann nevéhez fűződik az „F” zab nemesítése is, amely az Alföld, valamint az ország északkeleti kedvezőtlen adottságú dombvidékein jó termést adott. A növény 1934-ben kapott állami elismerést, majd 1940-ben államilag törzskönyvezett fajta lett. Több mint 50 esztendeig volt köztermesztésben, ahonnan csak az 1970-es években szorult ki.

Bár a kalászosok nemesítésében jelentős sikerei voltak, legszívesebben mégis a kukorica nemesítésével foglalkozott. Ifjú korában a sokhasznú növény termésátlagának gyarapításával kezdte nemesítő munkáját, s mintegy fél évszázaddal később

e kedvenc növényét kezében tartva érte a váratlan halál. Kortársait megelőzve az 1930-as években elsőként foglalkozott a növény beltenyésztéses heterózisos nemesítésével, amelynek nagyüzemi feltételei hazánkban csak az 50-es években alakultak ki.

Magyarországon először ő vezette be a családfán alapuló szelekciót, s ezzel összefüggésben 1914-től az 1950-es évekig folyamatosan vezette a kukoricatörzsek családfáit. Az általa nemesített „F lófogú” kukoricafajta 1923-ban kapott először elismerést, majd 1930-ban és 1933-ban ismét állami elismerésben részesült.

1930-ban Fleischmann az „F” kukoricát egy korábbi és egy későbbi törzsre bontotta. Közülük a későbbi érésű törzs nemesítését Mezőhegyesen folytatták. A „Sárga Lófogú” néven közismertté vált kukorica bő termésével, kiváló minőségével 1942-ben államilag törzskönyvezett fajta lett. Termesztése az 1950-es évek végéig különösen a Tiszántúl déli-délkeleti részén volt jelentős. Később az „Óvári-3” és az „Óvári-5” fajtahibridek, majd a beltenyésztéses hibridkukorica előállításánál hibridalapanyagként használták fel.

A törzsanyag másik részéből Kompolton általa nemesített „F korai sárga lófogú” kukorica 1930-ban kapott állami elismerést. Ez korai érésével elsősorban az ország csapadéokban szegény, hűvösebb vidékein vált keresetté. 1949-ben keresztezési alapanyag céljából megkezdték a beltenyésztés törzseinek előállítását is.

Az ipari növények közül elsősorban a kender nemesítésével foglalkozott jó eredménnyel. Elsőként vizsgálta a növény morfológiai bélyegei, a termőképesség és a rostminőség közötti összefüggéseket. Hibridizációs és fajtaelőállító célból szintén elsőként alkalmazta sikerrel a kender fotoperiódusos kezelését. Az általa kinemesített „F” kender 1936-ban részesült állami elismerésben és ugyanabban az évben a londoni rostipari kiállításon az „F” kenderből készült anyagok első díjat nyertek.

Fleischmann az 1920-as években megkezdte a len nemesítését is. Az általa nemesített „F” lent a 1930-as években a Csallóközben hasznosították. Sokoldalúságára jellemző, hogy oldhatatlan tudásszomjjal kísérte meg szinte minden termesztett növény nemesítését. Foglalkozott a lucerna, a baltacim, a bükköny, a tarajos búzafű, az angolperje, a réti ecsetpázsit, a réti perje, a réti csenkesz és a mohar nemesítésével. Közülük a perzsa baltacim először 1941-ben, a simabükköny 1942-ben kapott állami elismerést. Érdeklődési köre a kertészeti növényekre is kiterjedt. Kinemesítette a szántóföldi művelésre is alkalmas „F” gyöngybabot, amely 1926-ban államilag elismert fajta lett. Mindezekben túlmenően még az akácfa fahozamának és minőségének javításával is megpróbálkozott.

Fleischmann három évtizedes kompolti munkássága alatt mintegy húsz növényfajt nemesített eredményesen. Ezek közül három államilag törzskönyvezett, hat államilag elismert és két növényfaj feltételesen elismert fajta lett.

Életútját végig tekintve látható, hogy ifjú nemesítőként elsősorban a terméshozamok növelését tartotta szem előtt. Később már a kísérletbe vont növények

beltartalmi tulajdonságainak javítását, ellenállóképességük fokozását tartotta fontosabbnak.

Mindezekén túl évtizedeken keresztül végzett klimatológiai vizsgálatokat, melyek jelentősen hozzájárultak a kedvezőtlenebb adottságú területeken is jól termeszthető, szárazságtűrő növények kialakításához. Mintegy öt évtizedes munkássága alatt tapasztalatairól több mint háromszáz közleményben adott számot.

Tudományos tevékenysége elismerésül 1939-ben a bécsi Mezőgazdasági Főiskola tiszteletbeli doktorrá avatta. 1949-ben, 70 éves korában lett a Kompolti Kísérleti Gazdaság igazgatója. A szerénységéről közismert, sokoldalú tudós élete utolsó pillanatáig bámulatosszorgalommal, akaraterővel dolgozott. Nem vette tudomásul, hogy munkájához annyira nélkülözhetetlen látása egyre rohamosabb ütemben gyógyíthatatlanul romlik. Soha nem szakadt el a termeléstől, szoros kapcsolatot tartott a növénynevelő és termesztő kortársaival, figyelte a kistermelők tapasztalatait. Ennek hasznosságát munkatársai, családja körében nem győzte hangoztatni. „Legnagyobb öröm, igazi kitüntetés számomra az, ha jönnek a dolgozó parasztok és boldogan újságolva megköszönik fajtáimmal elért eredményeiket.” Halálos ágyán látását elveszítve, megbénulva is mosolygott. „Ich bin so glücklich” búcsúzott a magyar növénynevelés kiemelkedő egyénisége, aki életében mindenkit tisztelt és önzetlenül szeretett és aki oly sok pályatársnak nagyszerű tanítója, példaképe volt. 1950 november 14-én Kompolton érte a kegyetlen halál.

Főbb munkái:

Kukoricanevelő eljárások a rumai uradalomban. Kt. 1913.

A rostlen nevelése. GL. 1923.

A nevelített „F” bokorbab. H. 1924.

Az „F”481” számú új nevelésű sziki búza ismertetése. TG. 1925.

Akácnevelés Magyarországon. TtK. 1925.

Bajok a lencsetermelés körül. Kt. 1928.

A növénynevelés ügye Magyarországon. MgK. 1933.

A hazai réti ecsetpázsit nevelésénél figyelembeveendő szempontok. C. 1937.

Szöszös- és sima bükköny. Kt. 1939.

A kompolti növénynevelő telep újabb munkálatai. Kt. 1940.

A heteróziskukorica szerepe a silógazdálkodásban. MÁ. 1941.

Fleischmann Rudolf—Bócsa Iván: Adatok a kender neveléséhez és az egylaki kender előállításának lehetőségéhez. At. 1951.

Irodalom:

FABRICIUS Endre: A magyar növénynevelés. Bp., 1921.

LELLEI János–VIZER Jakab–BÓCSA Iván: Dr. h. c. Fleischmann Rudolf emléke. At. 1950. 11. sz.

BÓCSA Iván: Fleischmann Rudolf élete és munkássága. Bp., 1958.

A magyar növénynevelés. (Szerk.: Kapás Sándor.) Bp., 1969.

FOKÁNYI LÁSZLÓ (1874—1940)

Fokányi László, állategészségügyi szakember, állatorvos 1874-ben született Nagykárolyban (Szatmár vm., ma: Careii — Románia). Középiskoláit szülővárosának piarista gimnáziumában végezte. Tanulmányait 1890-ben a budapesti Állatorvosi Akadémián folytatta és 4 év múlva állatorvosi oklevelet szerzett. Annak az első, négyéves tanulmányi idejű tanfolyamnak volt a hallgatója, amely Hutyra Ferencnek, az állatorvosi szakoktatás színvonalának emelése érdekében tett erőfeszítései eredményeként jött létre, és amely a tanintézet fejlődéstörténetében igen jelentős állomás volt. Diplomázásának évében, 1894-ben azonnal alkalmazták az Akadémia belgyógyászati tanszékén tanársegédként. Az állatorvosi tiszti vizsgát 1896-ban tette le. Kétéves katonáskodása idején katonai állatorvossá nevezték ki.

1897-ben Bácsban (Bács-Bodrog vármegye) körállatorvosként, majd Szabadkán városi állatorvosként tevékenykedett. 1898-ban lépett állami szolgálatba, a Földművelésügyi Minisztérium Állategészségügyi Főosztályán dolgozott, innen ment nyugdíjba mint a főosztály egyik ügyosztályának vezetője, 1934-ben. Főállatorvos 1907-ben lett, állategészségügyi felügyelővé négy év múlva, főfelügyelővé pedig 1913-ban nevezték ki. Az első világháború kitörésekor katonai szolgálatra vonult be és a loátvató bizottságba nyert beosztást. Később e szolgálat alól felmentették. Az 1912/13-as tanévtől kezdve oktatta a M. kir. Állatorvosi Főiskolán a közigazgatás szervezete és az állategészségügyi rendészet tantárgyat. 1919-ben a Főiskolán rendkívüli tanári címet kapott, 1924-ben tiszteletbeli doktorrá avatták. Pedagógiai tevékenységét nyugdíjba vonulásáig, 1933-ig folytatta. Életének hátralevő éveiben sem adta fel tudományos munkásságát és lankadatlan buzgalommal

képviselte az állatorvosi szakoktatás érdekeit. 1940. június 3-án halt meg Budapesten.

Fokányi László a magyar állategészségügyi közigazgatás és a magyar állatorvosi hivatás egyik legkiválóbb képviselője volt. Egészen fiatalon került a Földművelésügyi Minisztériumba, ahol a napi hivatali teendőin túl lényeges feladatának tartotta az új szakmai irányokba való tájékozódást, új megoldások kidolgozását és megvalósítását. Széles körű szakismerete és fáradhatatlan szorgalma predesztinálták arra, hogy az új állategészségügyi törvény előkészítésében vezető része legyen. E feladat sikeres végrehajtása után, már mint az állatbetegségek elleni védekezés ügyeit intéző osztály vezetője, egymás után készítette el a különféle állatbetegségek megszüntetésére vonatkozó eljárások szabályzatát. A legfontosabbak közül felsorolunk néhányat. Kidolgozta a sertéspestis, -orbánc, a lépfene és a takonykór elleni korszerű védekezést. A világháború alatt elterjedt takonykór elleni védekezési és irtási eljárások eredményeként 1928-ra az ország egész területe mentes lett ettől a betegségtől. A sertéspestis ellen bevezetett oltások következtében 1932/33-ban mintegy 2,5 millió pengő értékű állományt sikerült megmenteni. A húszas évek végén pusztító nagy mételegyő-járványt az általa szervezett védekezési eljárás, több ezer felvilágosító előadás és tájékoztató brosúra segítségével sikerült úgy megfékezni, hogy az állatok legnagyobb részét megmentették. Szabályozta az oltó és kórjelző anyagok termelését és forgalomba hozatalát. A világháború után az országban fellépett különféle állatbetegségekkel sikerrel vette fel a küzdelmet. Rendelkezései nyomán az 1921-ben fellépett tenyészbénaság megszűnt az országban. Az ő nevéhez fűződik a szarvasmarha-gümőkór irtásának állami megszervezése is. E kiragadott példák is bizonyítják, hogy a Földművelésügyi Minisztériumban eltöltött mintegy négy évtizedes munkássága idején milyen eredményesen értékesítette magas színvonalú szakismeretét és kiváló szervezőképességét.

Munkabíráására jellemző volt, hogy mindezekon felül tevékeny részt vállalt az állatorvos-képzésben is. Fokányi egyetemi tanári működése egybeesett az állatorvosi képzés, akkorra már égetően szükségszerűvé vált rohamos fejlődésével. A korábbi Állatorvosi Tanintézet 1890-ben vált akadémiává, 1899-ben elnyerte a főiskolai címet és ezzel együtt a doktorrá avatás jogát. 1919-ben lett a főiskola egyetemi jellegű, a tudományegyetemekkel és a műegyetemmel egyenrangú intézmény. 1934-ben pedig, amikor a felsőfokú gazdasági szakoktatás egységes irányítás alá került, a József nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem egyik kara lett.

Fokányi László diplomája megszerzése után közvetlenül, tanársegédként nyert alkalmazást az Állatorvosi Akadémián, később két évtizeden át (1912—1933 között) adta elő a magyar állategészségügyi közigazgatás szervezetét és az állategészségügyi rendőri igazgatás szigorlati tárgyát. A lényeg kiemelése, az átgondolt tervszerűség jellemezte előadásait. Felhívta a figyelmet az igaztalanul elnyomott kar más akadémiai pályákkal való egyenjogúságára, ennek jogosultságára és szük-

ségességére. Szilárd elvi nézeteire támaszkodva, nem a pillanatnyi helyzetet nézve, hanem egyetemes látással messzebbre előretételezve érvelt, tárgyalt.

Minden állatorvos-társadalmi megmozdulásban részt vett. A Magyar Országos Állatorvos Egyesületnek 45 éven át volt a tagja ill. választmányi tagja. Az Egyesület alapításának 50. évfordulóján — az Állatorvosi kar erkölcsi és anyagi elismertetésében szerzett érdemeiért — tiszteletbeli tagjává választotta. Az Országos Állategészségügyi Tanács megszervezésében és megalapításában hathatósan részt vett és nyugalomba vonulásáig annak jegyzője volt.

A kölcsönös bizalomnak, az egymás megbecsülésének fontosságát hirdette. Munkáját bizalom övezte nemcsak a felettesei, hanem a gazdaközönség részéről is. Mindig kereste és meg is találta a kapcsolatot a gazdatársadalmi szervekkel. Ebbéli törekvései elismeréséül választotta az OMGE állattenyésztési és állategészségügyi szakosztálya tagjává, majd az igazgatóválasztmány tagjává.

Egész pályafutása alatt híve volt annak az elvnek, hogy az állategészségügyi rendszabályokat nem büntetésekkel és adminisztratív beavatkozásokkal, hanem oktatással, szervezéssel, együttműködéssel kell és lehet érvényesíteni.

Jelentős szakirodalmi munkásságot is magáénak mondhatott. Már pályája kezdetén, szabadkai állatorvoskodása idején is publikált népszerűsítő, ismeretterjesztő cikkeket, tartott előadásokat a háziállatok tenyésztéséről és betegségeiről. Irodalmi tevékenysége az állategészségügyi igazgatás és az állatorvosi közügy területére koncentrált. Többkötetes összefoglaló munkát állított össze a mindenkor érvényben levő állategészségügyi törvényekből, rendeletekből, elvi határozatokból. Az időszerű állategészségügyi kérdéseket állandóan ismertette a szaklapokban (Köztelek, Állatorvosi Lapok stb.). Közleményeire az aktualitás és gyakorlatiasság volt jellemző.

Az állatorvosi közügynek szentelt élete és tehetsége külső sikerben és elismerésben sem szűkölködött. Megkapta a III. oszt. vaskorona-rendjelet, a II. oszt. hadi érdemkeresztet, a Ferenc József-rend lovagkeresztjét, valamint az állatorvosi tudományok tiszteletbeli doktora volt.

Nyugdíjba vonulásakor a korabeli szaklapok igen elismerően méltatták tevékenységét: „...Magyarország állategészségügye és Fokányi... összeforrottak, elválaszthatatlanok...”, „... Magyarországnak mai, modern állategészségügyének tulajdonképpeni felépítője: Fokányi.”

Főbb munkái:

Útmutató a vasúti állatorvos-szakértők részére. Bp., 1900. 119 lap.

Útmutató az állatok és az állati nyerstermékek vasúti szállításához. Bp., 1901. 157 lap.

Állategészségügyi törvények rendeletek és elvi határozatok (Összeáll.) 1—3. köt.
Bp., 1905—1909. 301, 716, 496 lap.
Húsvizsgálók törvénykönyve. Bp., 1933. 230 lap.
Marhalevélkezelők törvénykönyve. Bp., 1933. 129 lap.

Irodalom:

KONKOLY-THEGE Sándor: Fokányi László dr. nyugalomba vonulása. Kt.
1934. 463. lap.
H.—h.: Fokányi László. ÁoL. 1934. 123. lap.
— —: Nekrológ Fokányi Lászlóról. Kt. 1940. 545. lap.
— —: Dr. Fokányi László 1874—1940. ÁoL. 1940. 81. lap.
Az Állatorvostudományi Főiskola jubileumi évkönyve. Bp., 1962. 162 lap.
KOVÁCS Gyula—FEHÉR György: Biographia. Elhunyt tanáraink és előadóink
életrajza, 1787—1987. Állatorvostudományi Egyetem. Bp., 1986.

FORSTER GÉZA (1850—1907)

Esztergomban született 1850. augusztus 13-án. Apja hercegprimási jószágigazgató volt. Tanulmányait Keszthelyen és a hohenheimi gazdasági akadémián végezte. Utána a hercegprimási uradalomban, majd 1878-tól 1906-ig, közel harminc éven át apja Komárom megyei, concóháti birtokán gazdálkodott. Az agyagos, futóhomokos talajú birtokot tervszerű belterjes gazdálkodással, mintagazdasággá fejlesztette ki, melyhez nagyban hozzájárult a szimentáli tehenészet saját gazdaságában és ezzel együtt hazánkban való meghonosítása is. Erre a tehenészetre alapozva létesítette a győri tejszövetkezetet és a Komárom megyei fogyasztási szövetkezetet is. Az állattenyésztés segítségével feljavított talajú birtokain gabonatermesztéssel és az erre kevésbé alkalmas területeken gyümölcészettel, kertészettel és szőlőtermesztéssel foglalkozott. Földjein s főleg legelőin a Duna vizének felhasználásával a mesterséges öntözést is alkalmazta.

1891-től másfél évtizedig volt az Országos Magyar Gazdasági Egyesület igazgatója, mely élete és tevékenysége számára nagy lehetőségeket jelentett. Forster Géza kihasználta az elébe került lehetőségeket. Vezetése alatt a gazdasági egyesület vagyoniilag és szervezetenként is megerősödött. Hivatali működése idején az egyesület taglétszáma több mint duplájára emelkedett. Ez a tény azért is jelentős, mert Forster igazgatói működése egybeesett a századforduló környékén fellendülő jelentős hazai és külföldi agrárius mozgalmakkal. Az agrárius — merkantil ellentétek hazai viszonylatokban is az ipar egyre növekvő jelentőségű előretörése során éleződtek ki. Az agráriusok az összes földbirtokos összefogását sürgették érdekeik védelmében. Állami támogatást, továbbá az agrártermelés és értékesítés korszerűsítését segítő intézkedéseket követeltek. Ezek közül a legfontosabbak a következők

voltak: a mezőgazdasági hitelek kiszélesítése, a gazdálkodás szerkezetének átalakítása, illetve a monokultúrás gabonatermesztés visszaszorítása, az agrárkivittelt segítő rendelkezések és a mezőgazdaságot segítő vámok bevezetése. Hevesen támadták a liberális kormányzatot, mely szerintük a nagypolgárság, illetve az iparnak, kereskedelemnek kedvezett. Egyes nézetek szerint az agráriusok konzervatív álláspontra helyezkedve a fejlődést gátolták. A legújabb gazdaságtörténeti kutatók azonban megállapították, hogy az agráriusok célja a kapitalizálódó nagybirtok korszerűsítés útján való átalakulása volt. Ebben a folyamatban szerepet játszott Forster is. Arra is törekedett, hogy a hazai birtokosokat, a „magyar gazdaságtársadalmat” szervezettebbé tegye. E cél érdekében vetette latba kitűnő szervezői képességét és szellemi energiáinak összességét. Kezdeményezője és következetes képviselője volt a gazdatiszti jogviszony megteremtésének, melynek követeléseivel a nyugdíjrendezést, a gazdatiszti minősítés szükségességét és az érdekvédelmet emelhetnénk ki leginkább. A valós érdekvédelem megvalósítási lehetőségét a szövetkezés kiterjesztésében látta. A szövetkezeti társulás, elképzelései szerint a birtokosok érdekvédelmi szerveként — a hitelügyekben, fogyasztási ügyekben és az értékesítésben — magában hordja a magánérdekek helyett a közösségi érdekek előtérbe kerülését, mely természetsszerűleg együtt jár a kockázatvállalással is. Céljai elérését Forster nem kizárólagosan a szervezeti élet élénkülésétől várta, hanem többször is kitért rá, hogy mindennek személyi feltételei vannak. „A társulás élére megfelelő ambícióval bíró és önzetlen, munkaszerető férfiú kell.”

Utódai emlékezve rá ugyancsak a fenti tulajdonságait emelik ki, melyek által lehetővé vált számára, hogy útjára indítsa a „Köztelek” című gazdasági szaklapot és az OMGE 1892-től rendszeresen megjelenő évkönyveinek kiadását. Igazgatóságának látványos eseménye volt az 1895-ben megtartott Országos Gazdakongresszus és az ebben az évben Budapesten rendezett Nemzetközi Gazdakongresszus. Nevéhez fűződik a Gazdasági Egyesületek Országos Szövetségének létrehozása is. Ez utóbbi Szegeden, Pozsonyban rendezett országos mezőgazdasági kiállításokat, melyeket rendszerint gazdakongresszusokkal kötötte össze. Alapítója és ügyvezető elnöke volt a Magyar Gazdák Vásárcsarnok Ellátó Szövetkezetének és tevékenységével hozzájárult az 1896-ban létesült Hangya Országos Fogyasztási és Értékesítési Szövetkezet, valamint az 1899-ban alakult Gazdák Biztosító Szövetkezetének létrejöttéhez. Ő kezdeményezte az országos visszhangot kiváltó székely népművészeti akciót, a gazdaságilag pusztuló Székelyföld megsegítését és hathatós támogatását.

Célkitűzései eléréséhez szervezői tevékenysége mellett gyakorlati tevékenysége is hozzájárult. Tervbe vette több mintagazdaság létrehozását és kiépítését. Ezek tevékenységét eleve összekapcsolta szövetkezetek létesítésével, mely a kor magyar viszonyai közt jelentős újításnak számított. Kísérletet tett kertészeti-, szőlészeti-, gyümölcsészeti szövetkezetek létrehozására is, ez a törekvése azonban kevés sikerrel járt. A termelés fejlesztését szolgáló intézkedések mellett elengedhetetlenek

tartotta a megfelelő piac kiépítését is a „körültekintő értékesítés” érdekében. Egy helyütt leírja, hogy „az értékesítés kedvező megoldása ugyanolyan rohamos léptekkel viszi előre a magyar gazda boldogulását, mint a termelés intenzitása vagy a munkáskérdés helyes megoldása”. Szorosan a gazdálkodás kérdéseire tartozónak vélte és támogatta a közép- és kisbirtokosok hitelrendezési ügyeit is.

A szinte fáradhatatlanul végzett gyakorlati-szervező tevékenységétől csak a betegség tudta elválasztani élete vége felé. Ekkor még mindig volt annyi energiája, hogy írásban összefoglalja és kiadja 1907-ben az alföldi gazdálkodás megreformálásáról alkotott elképzeléseit. E munkájában rámutatott az alföldi gazdálkodás egyoldalúságára. Figyelemre méltók a gazdálkodásra vonatkozó reformjavaslatok, melyek közt kiemelkedőbbek a nagy kiterjedésű területek benépesítésére irányuló elképzelései, az ún. „fiókközségek, tanyaközpontok” kialakításának terve, melynek kidolgozásával messze megelőzte korát. Javaslatokat tett az öntözésre, erdősítésre, a gazdasági építkezések és a közlekedés megoldására. Szorgalmazta a középbirtokos parasztság és a paraszti mintagazdaságok támogatását. Tervei pontos számításokon, körültekintő felméréseken és nem utolsó sorban saját ténykedéséből eredő tapasztalatainak alapultak. Egy-egy fejezet mellé csatolta az adott terület költségvetési tervezetét is. Az Alföldre vonatkozó javaslatok azonban nem valósultak meg.

Forster Géza egész életével és főleg mozgalmi tevékenységével elsősorban a kis- és középbirtokos parasztságot szerette volna kilendíteni évszázados „kátyúba szorultságából”, azokon kívánt segíteni, akik „kellő útmutatás hiánya miatt, az ősi gazdálkodás folytatása mellett maradván nem képesek a kor termelési fejlődésével lépést tartani”. A gazdálkodó birtokos osztályok helyzetének javításával és megerősítésével azok anyagi függetlenségét, társadalmi—politikai szuverenitását szerette volna elérni. Annál is inkább, mivel meggyőződése volt, hogy a nemzet sorsa, jövője a mezőgazdaságtól függ. E mellett nem számolt azokkal a tényezőkkel, melyek működése az általa fellendített agrárius mozgalom célkitűzéseit is keresztülhúzták a gazdasági válság éveiben.

Életének utolsó pillanatáig tevékeny életet élve érte őt utol a halál 1907. május 2-án, Budapesten.

Főbb munkái:

A szövetkezetek fejlesztéséről. Bp., 1897. 14 lap.

Javaslatok az alföldi gazdálkodás javítására. Bp., 1907. 62 lap.

Irodalom:

— —: Forster Géza +. Kt. 1907. május 4.

EMŐDY József: Egy magyar gazda hattyúdala. MGSZ. 1907. szeptember.

FÖLDI JÁNOS (1755—1801)

Földi János 1755-ben született Nagyszalontán (Bihar vm., ma: Salonta — Románia) az I. Lipóttól 1665-ben nemességet kapott Feöldi családban. Édesapja, a Debrecenből Szalontára költözött Földi Mihály jómódú szűrszabó mester volt, édesanyja, Boros Sára gyermekágyban meghalt. Édesapját 4 évesen elvesztette, árvagyerekként nevelkedett. Iskoláit Nagyszalontán kezdte, tehetsége korán megmutatkozott. 16 évesen préceptor (altanító) lett. Kétéves préceptorsága alatt gyűjtötte össze a pénzt, amivel 1773-ban Debrecenbe, a Kollégiumba ment tanulni. Tanulmányait 1777-ben egy évre megszakította, Bárádon vállalt tanítói állást, hogy tanulása költségeit fedezhesse. Kollégiumi évei alatt Hatvani István, a nagy hírű természettudós professzor keltette fel benne a természettudományok és a felvilágosodás eszméi iránti érdeklődést. A neves debreceni orvos és író, Weszprémi István házában is többször megfordult, itt kötött mély barátságot Csokonaival, Fazekas Mihállyal és körével.

1781-ben fejezte be tanulmányait a debreceni Kollégiumban, s Kiskunhalasra ment rektornak, itt tanított 4 évig. Ez alatt gyűjtött össze annyi pénzt, hogy Pestre menvén, beiratkozhatott az orvosi egyetemre. A debreceni Kollégium haladó, felvilágosult szellemében nevelkedett Földi itt egészen más légkörbe került, professzorait jóformán csak szakmájuk érdekelte. Pesten Winterl botanikai és Piller mezőgazdasági tárgyú előadásait is hallgatta. Földit a természettudományok, az orvostudomány mellett az irodalom, a magyar nyelv és művelődés ügye foglalkoztatta. Pesten a jeles irodalomszervező Ráday Gedeon fogadta bizalmába, s ő ajánlotta Kazinczy Ferenc induló „Magyar Museum” című folyóiratához rektornak. Ekkor már megjelent — halasi évei alatt — néhány verse a Szacsvay Sándor szerkesztette Magyar Musában. Négy évet töltött Pesten, bekapcsolódott az irodalmi életbe, Ráday Gedeon nagyszerű könyvtárában olvashatta a felvilágosodás korának jelentős műveit, orvosi, természettudományos könyveket. Alapos szakismereteket szerzett. Rádaynál került kapcsolatba Kármán Józseffel, Batsányi Jánossal, Berzeviczy Gergellyel, Horváth Ádámmal. 1789-ben Szatmárnémetibe került városi orvosnak. Igen szerényen, kevés fizetésből élt, orvosi munkája mellett verseket írt. Kazinczyval folytatott levelezése az egyetlen kapocs a művelt világgal.

1790-ben kötött házasságot Weszprémi Juliannával. 1791-ben a Hajdúkerület (Hajdúszoboszló, Hadház, Böszörmény, Dorog, Nánás, Vámspércs) orvosává választották, családjával Hajdúhadházra költözött, ahol élete végéig nyomorúságos körülmények között lakott és dolgozott.

1792-től 1800 végéig rendszeres negyed- és félévi jelentésekben számolt be a Hajdúkerület egészségügyi állapotáról, a betegségekről, járványokról, ezek kapcsán népelelmezési kérdéseket is érint. Minden negyedévben végigjárta a hajdúvárosokat, tanította a bábaasszonyokat, felügyelte a orvosokat (gyógyító borbély, seborvos), és orvosszakértőként is működött. Állatorvosi teendőket is el kellett látnia, rábízta a hamisított—mérgezett borok felügyeletét is.

Földi hadházi éve alatt orvosi hivatása mellett természettudományi munkájának élt. Itt írta 1793-ban megjelent „Rövid kritika és rajzolat a magyar fűvésztudományról” című értekezését, majd 1801-ben az első rendszeres magyar állattant „Az állatok országa” címen. Szépirói, természettudományi munkáiban is az a cél vezeti, hogy megmutassa, . . . „a magyarnak . . . lehet menni más nemzetekkel paralell; arra embere is van, nyelve is alkalmazható”. A fűvésztudományról szóló kritikájának — ismerve Linné rendszerét, s kora magyar „füves könyveit” — kiindulópontja a növénynevek körüli zűrzavar tisztázása, az elnevezések egységesítése: „Ki kell keresni a gyökeres, törzsökös, jó hangzású igaz szavakat, azoknak értelmeiket, — s ezekkel . . . kell nevezni, míg lehet, az új dolgokat is. Ez a nyelvnek igaz pallérozása”. Ehhez felhasználta „A' Nép között szerte széjjel talált, vagy hallott Nevek”-et is. Az elnevezésbeli kritikái munkát annál is inkább fontosnak tartja, mivel — mint írja — „. . . most kezdenek nagyobb mértékben Fűvész, Orvosi, és Gazdasági könyveink terjedni. . .”

Ezt követően sorra veszi azokat a növényneveket, amelyeket „kigyomlálandóknak” tart, mert „Istennek Nevéről neveztetnek”; „a' jó és gonosz Lelkektől neveztetnek” - „Babonás nevek”; állatok és kövek neveivel egyeznek, stb. Megtartandóknak tartja azokat, amelyek „. . . régi, törzsökös magyar, tulajdon Növény Neveink” (pl. árpa, bodza, bürök, cirok, dinnye, dohány, eper, gyopár, hagyma, stb.) és a görög és latin nyelvből átvett és meghonosodott neveket (pl. ánizs, bazsalikom, cikória, gyömbér, jácint, stb.). Könyvének érdemi részében közli az általa összegyűjtött magyar növényneveket alfabetikus rendben, utalva Linné nem- és fajneveire. Terve az így általa és mások által összegyűjtött neveket átdolgozva egy magyar nyelvű fűvészkönyvet kiadni, s magyarul megjelentetni Linné egész munkáját (Systema Vegetabilium).

Földi a hajdúkerület erdőit, mezőit, legelőit, rétjeit járva az ott talált növényeket, állatokat meghatározta, feljegyezte. Tervezte, hogy külföldi példák alapján — J. F. Blumenbach, K. Linne természetrajzi munkáit ismerve — „természeti históriát” ad ki, növényekről, állatokról és ásványokról — kőzetekről. Az első kötetben „Az állatok országában” Blumenbach és Linné rendszerét követte, ezenkívül saját „15 esztendei vizsgálódásából”, tapasztalataiból is merített. „Az állatok országát” 6 csoportra osztotta: emlősök, madarak, kétéltűek, halak, bogarak, férgek. A terepmunkát, rendszeres megfigyeléseket végző természettudós az élővilágot Isten teremtményének tartja: „A Madaraknak temérdek sokasága a Levegőnek bétöltésére való, hogy semmi köz vagy hézag ne találtassék, mely a Teremtő

jóságától üressen maradt volna.” Az állatok neveit magyarul, latinul és németül is közölte. „Az állatok országa” halála évében jelent meg, nagyszabású tervét így nem végezhette be, növénytani jegyzetei elkallódtak. A hajdúkerület közgyűlési irataiban másolatban mindössze egy nagyobb és két kisebb terjedelmű összeállítása maradt fenn a hajdúvárosok területén előforduló ásványokról, növényekről, állatokról. Itt közöl 215 növénynevet, néhányukhoz néprajzi megfigyelés is kapcsolódik (gyógyításra való füvek).

A természet tudományos alaposágú ismerete nem öncélú Földinél: . . . „a sok lábbal tapodott föld drágaságainak megismerése, megbetsülése, kikeresése és műv-bevétele” célja „. . . a Fabrikáknak felállításához való értelem, azoknak fundamentomos lábra állítása.” Egyik jelentésében írta: „A természeti józan okosság tudatos világgosszával el kell oszlatni a vakító vastag ködöt.”

A túlfeszített munka, egészségtelen lakása korán felőrölték egészségét, 46 évesen, nagyszabású terveinek valóra váltásával adósan 1801. április 6-án hunyt el Hadházon.

Földi János a magyar felvilágosodás kiemelkedő egyéniségei közé tartozott. Csokonai Kazinczyval egyenrangú mesterének tartotta. Munkássága szerteágazó, egy pályázatra írt nyelvtankönyve lett alapja a „Debreceni Grammatika” néven ismert, általánosan használt nyelvtankönyvnek, „Természeti Históriaját”, az első rendszeres magyar állattant Sárvári Pál debreceni professzor ajánlotta a tanuló ifjúságnak. A fűvésztudományról írt kritikájáért a jénai természetvizsgáló társaság 1794. szeptember 21-én kelt oklevelével tiszteletbeli tagjai közé választotta. Tervét a magyar fűvészkönyvről, kortársai, barátai Diószegi Sámuel és Fazekas Mihály valósították meg. Költészetében is kissé tudós maradt, verseket általában azért írt, hogy nyelvünk formai lehetőségeit, gazdagságát igazolja. Sokoldalú tehetségével, tudásával próbált segíteni végzetes elmaradottságából feltápászkodó nemzetén ott, ahol a szűkös keretek között erre lehetősége volt.

Főbb munkái:

Rövid kritikai rajzolat a magyar fűvésztudományról. Bécsben, 1793, 60 lap.

Természeti história a Linné systemája szerint. I. Csomó.

Az állatok országa. Pozsony, 1801. 428 lap.

Földi János Magyar Grammatikája. Bp., 1912. 303 lap.

Irodalom:

BOROS István: Földi János és az első magyar állattan.

NAGY Sándor: Földi János hadházi évei. DDMÉ. 1975. Debrecen, 1976.

Földi János emlékkönyv. (Szerk. Nagy Sándor) Debrecen 1978.

FRANCÉ REZSŐ (RAOUL) (1874—1943)

1874. május 20-án született Bécsben osztrák tisztviselő családból. Szüleivel, akik fiukat ugyancsak tisztviselőnek szánták, 10 éves korában került Budapestre. Francé elvégezte a Kereskedelmi Akadémiát, de nem lett banktisztviselő. Szülei akaratával szembekerülve dolgozott, korrepetálásokat és könyvillusztrációs munkát vállalt, hogy továbbtanulásához némi jövedelemre tegyen szert. Először orvosnak készült, később a természettudományok területén szeretett volna tanítani. Egyetemi tanulmányainál azonban nehézséget okozott, hogy a Kereskedelmi akadémiai bizonyítvány az egyetemi felvételhez nem volt elegendő. Francé egy év alatt levizsgázott a középiskola felső négy osztályából, sikeres érettségit tett. Így nyert felvételt a budapesti József Műegyetemre és hamarosan Klein professzor mellé

került asszisztensnek. Az a megtisztelés érte, hogy — professzorának 1 éves nápolyi tartózkodása idejére — őt bízták meg a tanszéki munka helyettesítésével. Később a tanszéken tanársegédi beosztásban dolgozott.

Francét kora ifjúságától foglalkoztatták a természettudományi kérdések. Az ezekben való búvárkodás jelentette számára a szórakozást, a tanulás melletti kikapcsolódást. Még alig töltötte be a tizennegyedik életévét, amikor szabad idejében a főváros számtalan álló és folyóvizeiben élő mikroszkopikus élőlényeket kezdte összegyűjteni és Koós Gábor tanára irányításával — aki ideiglenes asszisztensévé fogadta — meghatározni. A következő években Entz Géza professzorral kezdte meg a Balatonban élő planktonok tanulmányozását. Felfedezte a Cladoce-rák vertikális planktonvándorlását a Balatonban, amelynek hatására hasonló vizsgálatok indultak a Mendova-tavon (Wisconsin) is. Több hetes gyűjtőmunkával feltérképezte és lerajzolta a Kis-Balaton mocsaraiban, később a Tiszában és az

Ecsedi lágban élö egysejtü élőlényeket. 1893-ban a Természettudományi Közlönyben látott napvilágot „Az édesvízi tavak planktonjai” címü, szakmai körökben nagy érdeklödést keltö, összefoglaló munkája. Dolgozatában kihangsúlyozta, hogy a „planktonlények és rokonaik nemcsak tudományos szempontból érdekesek, hanem fontos tényezök az állatvilág háztartásában is, öök teszik alapját az egész vízi életnek, s így számbaveendő közgazdasági faktorok a Balaton és a többi hazai édesvizek halállományának szempontjából”. Mindezek figyelembevételével ismételtén szorgalmazta a megkezdett limnológiai kutatások tovább folytatását, és az ehhez nélkülözhetetlen balatoni Fenológiai Állomás felállítását.

Ez idöszakban kezdett foglalkozni az édesvizek iszapos talaján élö csillárkafélék sejtszerkezetének tanulmányozásával is. Szakmai körökben feltünést keltett az 1893-ban külföldön is megjelent citológiai közleménye, amelyben a Chara fragilis spermatozoidáinak szerkezetéről számolt be. A Balaton kutatásai eredményének tekinthetö, hogy Entz rábízta a Lóczy Lajos vezetésével készüöl Balaton monográfiában a Végvények c. fejezet megírását is.

A természettudományi kutatásokban „üstökösként” feltünnt műegyetemi tanárségédet 1894-ben a Természettudományi Társulat megbízta a „Craspedomonadinaék szervezete” címü (galléros ostorosok) kutatási téma feldolgozásával. Ennek eredményei önálló monográfikus feldolgozásban 1897-ben láttak napvilágot. A Földtani Társulat pedig 1896-ban a tözeglápok kutatására kérte fel.

Francé 1897-ben Entz professzor ajánlására az akkor létesült magyarövári Vetömagvizsgáló, Növényélet és Körtani Állomás munkatársa lett. Linhart György mikológus, gazdasági akadémiai tanár — egyben az új Állomás vezetője — adjunktusának nevezték ki.

Ebben a beosztásban vett részt az intézet kutató munkájában, amely elsösorban ekkor a cukorrépa betegségek és a gabonarozsda kártételének felszámolására, az üszög elleni csávázás kidolgozására irányult. Francé rövid idö alatt számottevö eredményt ért el a cukorrépa gombakártevöinek meghatározásában, a betegségek elleni védekezés kidolgozásában. Ez irányú munkásságáért részesült elöször nagyobb külföldi elismerésben is. A cukorrépa gabonakártevök kutatásával egyidejüleg foglalkozott a gyümölcsösökben országos károkat okozó gombás megbetegedésekkel, amelyről 1901-ben „A monilia betegségek körtani feldolgozása” címü dolgozatában számolt be. Kutatómunkáját a korábbiakhoz hasonlóan éles megfigyelö és rendszerezö képessége jellemezte, kitünö rajztehetségével a növényekben tapasztalt körtani elváltozásokat élethüen ábrázolta. Ez irányú tudását fizetése kiegészítéséül is jól kamatoztatta. 1893-tól 1899-ig a Természettudományi Társulatnál volt könyvillusztrátor. Ezen kívül számos hetilapnak, németországi folyóiratnak készített illusztrációkat. Feljegyzések szerint a Magyar Mezögazdasági Múzeum első kiállításaihoz a különféle növényi betegségeket ismertetö 26 kitünö képet ugyancsak Ö készítette el.

Sajnálatos, hogy Francé a magyaróvári intézetben alig három évig volt — ahogyan magát nevezte — „a növények orvosa”.

A századfordulón érdeklődése egyre inkább az elméleti biológia felé irányult, amelyet a Növényélet- és Kórtani Állomáson lévő gyakorlati kutató- és tanácsadó munkájával nem tudott összeegyeztetni.

Amikor a „Der Wert der Wissenschaft” című Németországba küldött dolgozatára kedvező kiadói választ kapott, megvált az Intézettől és áttelepedett Münchenbe. Később életének erről az időszakáról szűkszavúan annyit említett, hogy letelepedése után beiratkozott az egyetemre, teológiát tanult és művészi irányban is képezte magát.

Életében nagyobb fordulópontot az 1906-i év jelentette ismét. Ekkor készült el Münchenben az általa alapított Biológiai Kutató Állomás, amelyet 1918-ig saját maga irányított. Itt folytatta tovább az általános biológiai kérdések, a talaj és az édesvizek élővilágának tanulmányozását. Francé hallatlan energiával, a természettudomány több kérdésének tanulmányozásával tudott egyszerre foglalkozni. A tudományos munka megszállottjaként számtalan terv megvalósításába kezdett, amelyek nagyságuk miatt olykor megvalósíthatatlanok maradtak. Brehm „Az állatok világa” könyvsorozatának mintájára a növények életéről többkötetes összefoglaló munkát szándékozott kiadni. A sorozatból 1906—1913 között kitűnő mellékletekkel nyolc kötet jelent meg. Mint írta, ekkor volt alkotó ereje teljében, s a tudományos kutató munka helyett inkább a természettudományok népszerűsítését, a növény és állatvilág, az általános biológia megismertetését tűzte maga elé. Egymás után jelentek meg ismeretterjesztő művei, amelyeket rendkívül színesen, saját, szerteágazó kutatási élményeinek beleszővésével írt meg. Könyvei Németországban rendkívül népszerűek voltak. Közülük több ismételt kiadásban és más nyelvekre lefordítva külföldön is megjelent. Legsikerültebb könyveként tartják számon „Az edafon” című munkáját, amelyben a talaj mikroszkopikus élőlényeit elsőként foglalta edafon néven életközösségbe, valamint a növényi szervezet mechanikai berendezéséről és a virágok életéről írt művét.

Francé a természettudományokat népszerűsítő könyvein kívül többszáz növénytani, állattani, biológiai, természetrajzi beszámolót írt különböző magyar és német folyóiratokban. A Természettudományi Közönyben például 55 ismeretterjesztő dolgozata jelent meg. Gyakran hosszabb külföldi tanulmányutakon vett részt. Bejárta Dalmáciát, Istriát, az adriai szigeteket. Együtt élt a tengeri halászokkal, tanulmányozta a karszti barlangokat, a cseh-morva hegyek élővilágát. De eljutott messzebb tájakra is és a „hét tenger mellől, mint természettudományos kutató” számolt be az általa megismert földrészek növényeiről, állatvilágáról, az ottani népesség életéről.

Pályatársai nagy tudású tehetséges, írói és művészi adottságokkal rendelkező, színes egyéniségként tisztelték, aki ugyan fiatalon külföldre települt, élete végéig mégis magyar állampolgár maradt és mindvégig magyarnak tartotta önmagát.

Munkásságának értékét nem kisebbíti, hogy érzelemdús írói stílusával elszakadt a valóságtól.

Tudományos kutatásaival, alkotó élete első időszakában tevékenyen hozzájárult az algológiai és a növénykórtani tudományok fejlődéséhez. Később a talajbiológiai (limnológiai) kutatásban ért el kiváló eredményeket. Érdeme továbbá, hogy korát megelőzve vezetőserepet vállalt a természettudomány eredményeinek népszerű ismertetésében.

1943. október 3-án halt meg Budapesten.

Főbb munkái:

Az édesvízi tavak planktonja. TtK. 1893.

A Chlamydomonadineák rokonságáról. TtK. Pótfüzet. 1893.

A choanoflagelláták szervezete. TtK. Pótfüzet. 1894.

A Balaton iszapjáról. (Über den Schlamm des Plattensees.) FtK. 1894.

Véglények Protoroa. (In: Lóczy Lajos: A Balaton Tudományos Tanulmányozásának Eredményei I—III.) Resultate der wissenschaftlichen Erforschung des Balatonsees. Bp., 1897—1918.

Der Wert Wissenschaft. Dresden, 1900.

Das Leben der Pflanze. 1. Stuttgart, 1906. 572 lap.

Floristische Lebensbilder. I—II. köt. 1908., 1911. 526, 544 lap.

Bilder aus dem Leben des Waldes. Stuttgart, 1909. 94 lap.

Pflanzenpsychologie als Arbeitshypothese der Pflanzenphysiologie. Stuttgart, 1909. 109 lap.

Élet a termőföldben. Kerti séták (Ford.: Gorthard Sándor és Lambrecht Kálmán.) Bp., 1927. 150 lap.

Lebenswunder der Tierwelt. Berlin, 1940. 296 lap.

Az örök erdő. (Ford.: Lambrecht Kálmán.) Bp., é. n. 190 lap.

Összehasonlító biológia. (Ford.: Lambrecht Kálmán.) Bp., é. n. 244 lap.

Irodalom:

SZABÓ Zoltán: Francé Rezső halála. BK. 1943.

RAPAICS Raymund: A magyar biológia története. Bp., 1953.

SEBESTYÉN Olga: Megemlékezés Francé Rezső (1874—1943) limnológiai munkásságáról. HT. 1975.

FRIVALDSZKY JÁNOS (1730—1784)

A magyar- és erdélyországi természettudományok jeles úttörőjének sem a nevét, sem a születési évét nem írják egyöntetűen az irodalomban. Van ahol Fridvalszky, több helyen pedig Frivaldszky alakban fordul elő, a születési évét pedig helytelenül 1740-re teszik.

Horányi Elek, a kortárs piarista tanár, aki Budáról személyesen ismerhette őt, azonban nem téved, amikor Fridvaldszky Jánosról, mint Zólyom városából, nemes nemzetségből származó tudósról beszél. A tévedések onnan erednek, hogy a régi Trencsén vármegyében van egy Frivald nevű község, ahonnan származott, és előnevét is vette a Fridvaldszky nevű, 1583-ban címeres nemeslevelet, 1587-ben pedig birtokadományt is nyert familia. Ennek a tagjai voltak a XIX. század jeles tudósai, Frivaldszky Imre és János is. Szerzőnk valamennyi könyve élén egyébként a Fridvaldszky név szerepel.

Az 1730. december 13-án Zólyomban (ma: Zvolen — Csehszlovákia) született ifjút szülei a jezsuita tanító rendhez küldték tanulni. 1746—47-ben novicius, majd a bécsi kollégiumban tanult filozófiát, fizikát, matematikát. Tanulmányai befejeztével tanítani kezdett: az 1755—56-os tanévben a Jézus Társaság budai kollégiumában, a következő tanévben már a nagyszombati kollégiumban tanára a retorikai osztályoknak. 1757 és 1761 között Bécsben, illetve Nagyszombaton tanult teológiát, közben 1760-ban pappá szentelték. 1761 és 1763 között a jezsuiták bazini kollégiumában a felsőbb — syntaxista és grammatikai — osztályok tanára, a diákok kongregációjának vezetője, a háztörténeti krónika írója. Ekkor változás következett be életében: Erdélybe került, ahol egy tanéven át (1763—64-ben) a gyulafehérvári rendházban lett vezető tanár, innen a kolozsvári kollégiumba helyezték, ahol 1765-től 1773-ig a matematika tanára, a rendház krónikása és könyvtáros volt. 1773-ban XIV. Kelemen pápa feloszlatta a jezsuita társaságot. Fridvaldszky János ekkor világi pap lett, de minthogy ásványtani kutatásai időközben híressé tették, nem egyszerű plébániára osztották be. Mária Terézia, aki korábban jutalmakban részesítette a tudós papot, nemsokára szepesi kanonokká nevezte ki és apátúr lett ezzel a címmel: abbatia inter Ungariam et Poloniam — vagyis apátság Magyarország és Lengyelország között. Szepesi nagyprépostként halt meg 1784-ben.

A XVIII. század nagy tudósai egész Európában a francia enciklopédisták nagy vállalkozását, az emberi ismeretek összefüggő összességének bemutatását tartották szem előtt. A jezsuiták természetesen esküdt ellenségei voltak a felvilágosodás

filozófiájának és világnézetének, de a nagy kihívásra nekik is válaszolni kellett. A rend kiváló tudósok sorát adta a világnak, köztük hazánkknak is. Fridvaldszky János Erdélybe költözése után kezdett hozzá a „természet ajándékai titkainak” a kutatásához, azzal a céllal, hogy „a természet hármass birodalmát, az állatit, az ásványit és növényit” okfejtse és hogy az „a köz számára könnyen érthető, a gazdasági életre hasznos, az országai élén álló királynak előremozdítóan és állandóan dicsőséget hozó” módon történjék. Ennek megfelelően át kívánta tekinteni „egész Erdély Nagyfejedelemség általános rendszerét”, mind a hegyes, mind a sík vidéken. Bejárta Erdélyt, vizsgálta bőséges természeti kincseit, az ásványokat és növényeket, igyekezett tudatosítani hasznosságukat, módszereket dolgozott ki és népszerűsített egyes akkoriban különleges növények felhasználására. E rendkívül széles körű érdeklődés szerteágazó tevékenységre serkentette.

Első nagy munkája a magyarországi és erdélyi vasművességről és a vas természetről szóló értekezése 1766-ban Kolozsvárott jelent meg. Egy év múlva került ki ugyanebből a nyomdából nagy műve, amely „Az Erdélyi Nagyfejedelemség ásványtana, vagyis a fémek, fél-fémek, kének, sók, kövek és vizek összeírása” címet kapta. A mű Henricus Justus rendszerezését követve a szélesebb közönségnek is szólt. A jezsuita iskola legjobb, Jean Bolland által kidolgozott módszereit pedig annyiban alkalmazta, hogy a témát széles értelemben vett történeti keretek közé helyezte, számos eredeti oklevél közzétételével bizonyítva állításait. Így a munkában sokkal többről van szó, mint száraz mineralógiáról. Az első rész fejezetei a témához Erdély „általános ismeretének” a felvázolása útján közelítenek. Leírja az erdőn túl fekvő vidék kialakulását, beszél arról, hogy ez a táj mindig több népet táplált, így napjaiban is élnek ott magyarok, székelyek, szászok, örmények, románok, bolgárok, görögök, cigányok, ismerteti a magyar vármegyéket, székely és szász székeket, az „ásványtermő” hegyek rendszerét, Erdély mellett szűkebb szülőföldje, a Felvidék bányavárosainak ismertetésére is módot talált. A második rész a Nagyfejedelemség fémkincseinek taglalása során felsorolja és bemutatja az összes arany-, ezüst-, réz- és vasbányát, ír a fél-fémekről — mint az antimon, bizmut, arzén —, majd a sók taglalása során bőven szól a híres sóbányák múltjáról. A vizekről szólva borvizek, hévizek és más források leírását kapja az olvasó. Műve a magyar természettudományok egyik úttörőjévé avatta Fridvaldszkyt.

Tudománytörténeti jelentőségén túl, munkásságával hozzájárult a korabeli agrártermelés fejlesztéséhez is. Így pl. sokat tett olyan — ma már a legmindenapibbnak nevezhető — növény elfogadtatása érdekében, mint a burgonya. Kísérleteket végzett Bánffy Farkas erdélyi kormányzósági tanácsos és Johann Filtsch, a nagy-szebeni mezőgazdasági egyesület tagja jelenlétében, sikeresen kenyeret sütve a pityókából — ahogy az erdélyi magyarok nevezik a krumplit — de sört is főzött belőle, melyet Auersperg Mária-József kormányzó is jónak talált.

Egy másik kísérlete során értéktelen nádbuzogányokból gyártott jó minőségű írópapírt — len- és kenderhulladékhhoz hozzáadva. E találmányát Mária Terézia

100 arannyal, majd évi 200 Rft nyugdíjjal jutalmazta. Népszerűsítette a márgával való földjavítást — ami Angliában már régen sikeres módszernek bizonyult. Tanulmányt írt egy vadon termő növényről, a „scumpia”-ról. Ezt a cserzőanyagot, mai nevén a cserszömörécét, amely a havasok déli lejtőin nő, erdélyi örmény kereskedők addig a Balkánról — Havasalföldről és Bulgáriából — drága pénzért hozták be a kordovánbőrt feldolgozó csizmadiák számára. Fridvaldszky János azonban a Hunyad megyében fekvő Hátszeg mellett nagy cserszömörécével benőtt területeket talált. Rámutatott, hogy ha ezeket a környék szegény népe összegyűjté-
né, keresethez jutna, az ország pedig jelentős külföldi behozataltól mentesülne.

Ilyen és ehhez hasonló hasznos felfedezésekkel vált korában híres emberré Fridvaldszky János, akit az utókor is méltán tisztelt a magyar természettudomány egyik úttörőjének.

Főbb munkái:

Dissertatio de natura ferri et ferrariis Regni Hungariae et Transilvaniae. Claudiopoli, 1766. 21 lev.

Minero-logia Magni Principatus Transilvaniae, seu metalla, semi-metalla, sulphura, salia, lapides et aquae conscripta a Joanne Fridvaldszky. Claudiopoli, 1767. 206 lap.

Dissertatio de Skumpia seu cotino planta coriaria cum diversis experimentis in M. Principatu Transilvaniae institutis elucubrata. Claudiopoli, 1773. 11 lev.

Irodalom:

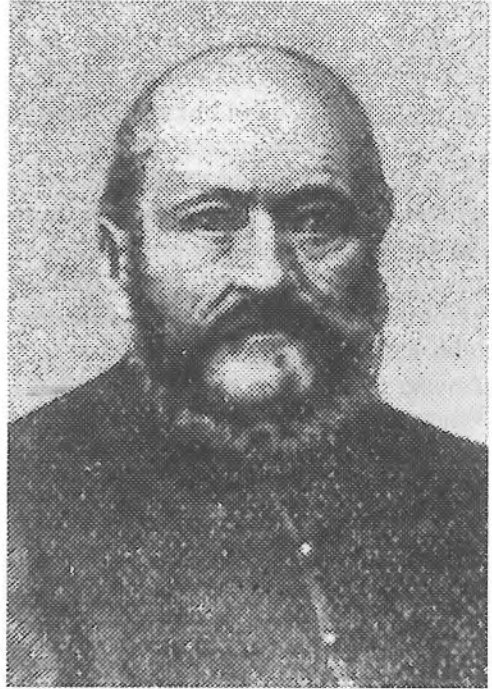
HORÁNYI Alexius: Memoria Hungarorum et provincialium scriptis editis notorum. Pars I. Viennae, 1775.

NAGY Iván: Magyarország családi címerekkel és nemzedékrendi táblákkal. V. köt. Pest, 1859.

FRIDVALDSZKY János: Dissertatio de Scumpia. Magyar fordítását, kiegészítő botanikai adatokkal és a jezsuita természetbúvár életrajzával kiadta, latinból fordította Székely Ottokár . . . , kiegészítette és sajtó alá rendezte Domokos János. Bp., 1944.

FRIVALDSZKY IMRE (1799—1870)

1799. február 6-án Bacskó községben (Zemplén megye) született. Iskoláit Sátoraljaújhelyen — szülei lakhelyén —, majd Egerben végezte. Gyenge fizikuma miatt 1814-ben — ekkor volt 15 éves — abba kellett hagynia iskoláit egy évre. Első természettudományos élményeit ekkor szerezte, Kitaibel Pál, aki anyai ágon rokona volt, Hegyalján folytatott gyűjtőtevékenységet, s a családot is meglátogatta. Kitaibel az ifjú Frivaldszkyt is magával vitte gyűjtőútjára, megkedveltette vele a természetet, s felkeltette figyelmét annak rejtelmei, szépségei iránt. A természet iránti szenvedélyének elmélyülését Kitaibel munkatársa, Sadler József is elősegítette, aki szintén gyűjtőutakra vitte magával. Meg erősödven, 1814—15-ben dicséretes eredménnyel elvégezte filozófiai tanulmányait. Az ekkor 17 éves fiú pályaválasztás előtt állt. Apja, aki jogász volt — megyei törvényszéki ülnök — s a Fischer-család jogtanácsosa, azt szerette volna, ha fia az ő hivatását folytatja, míg anyja orvosnak szerette volna adni. Természettudományos érdeklődése révén az orvosi hivatás mellett döntött, már csak amiatt is, mivel az akkori Orvostudományi Kar oktatási tematikájában az állattan, növénytan és kémia külön is szerepelt.

1816-ban költözött Pestre. Tanulmányaiba temetkezett, de szakított időt a budai hegyek s a parti síkság növényeinek vizsgálatára is. Ekkor kezdte megalapozni herbáriumát, melyet Linné rendszere alapján rendezett.

1818-ban tanulótársával Specz Rudolffal a Kárpátokban, a Magas Tátrában tett gyűjtőutat, valamint több nagy megyét is bejártak. Ezekről a helyekről gazdag növény- és rovaranyagot gyűjtöttek.

1819-ben a Mátrát és környékét járta be, ahol a növényeken kívül figyelme kiterjedt a hullók és puhatestűek kutatására is. Negyedéves orvostanhallgató

korában az Alföld és a Bánát lett kutatási területe. Itt a növényeken, hullőkön és puhatestűeken kívül már rovarokat is gyűjtött.

1822-ben a József nádor által kiírt pályázaton elért kimagasló eredményeinek következtében kinevezték a Magyar Nemzeti Múzeum természettudományi osztályának segédőrévé. 1823-ban a „Magyarország kígyóinak magánrajza” című értekezésével 24 éves korára orvostudor lett. Megnősült, s ettől kezdve a családjának és a tudománynak élt. Természettudományos kutatásait kezdetben a flórakutatás töltötte ki. E témában tanára Heberle K. volt. Iránta érzett tiszteletét a bulgáriai Rodope hegységben a bacskovoi kolostornál felfedezett *Haberlea rhodopensis* leírásával fejezte ki. Csakhamar felismerte, hogy amíg sok jeles hazai elme behatóan foglalkozott a botanikával, addig az állattannak szinte alig volt művelője.

Rendszeres faunisztikai vizsgálatait Buda és Pest környékének alapos felkutatásával kezdte. Nagy állattani gyűjteményét is tudományosan rendszerezte, magángyűjteményét üzletszerűen is végzett cserekapcsolataival bővítette. Az elhunyt Koy Tóbiás — aki foglalkozására nézve kamarai pénztáros volt, de lelkes gyűjtő — rovargyűjteményét és természettudományos könyvtárát is megvette. Zoológiai gyűjtőkörét kezdte kiterjeszteni európai területekre is. Neve és sikere egyre elismertebb lett külföldön is, megérett a helyzet egy külföldi gyűjtőút megszervezésére. Anyagi okokból — mivel a MNM vezetői nem támogatták — személyesen nem vehetett részt a gyűjtőutakon. Ennek ellenére sikerült négy expedíciót szerveznie a balkán vidékére. Az első három expedíció lelkes résztvevői igen gazdag anyagot gyűjtöttek számára. A negyedik alkalommal a vezető nem törődve a tudományos elvárásokkal s érdekekkel, elhanyagolta feladatát. Ekkor Frivaldszky Imre Frivaldszky Jánost — rokonát —, aki szintén zoológus volt, küldte Törökországba, aki pótolva a hiányokat szintén gazdag anyaggal tért haza.

A törökországi gyűjtőutak, a jelentős cserék híressé tették nevét. 1833-ban a Magyar Tudós Társaság levelező tagjává választotta. Ezt követően számos külföldi természettudományi társaság és akadémia tagjai sorába emelte.

1846-ban Frivaldszky Jánossal együtt járták be Törökországot és Olaszország egyes részeit. 1847-ben a Nemzeti Múzeum tiszteletbeli őrévé, 1850-ben a természettudományi osztály rendes őrévé nevezték ki. 1851-ben lemondott állásáról s helyét átadta rokonának.

Az 1850—60-as években egészségi állapota miatt csak hazai területeken tudott tevékenykedni. Ekkor kezdett a hazai barlangok állatvilágával foglalkozni. Hazai kutatási eredményeit a „Jellemző adatok Magyarország faunájához” című művében adta közre. Mondanivalóját két fő szakaszra osztotta, az első kivonat a hazai faunáról adatközlő céllal, a második rész pedig az új felfedezések részletezése táblákkal illusztrálva. Ebben a részben a saját eredményeit adta közre, de figyelembe vette a kor természetbúvárainak eredményeit is. Művében három földrajzi egységet, a Kárpátokat és környékét, a Bánság és Bihar területeit és a Duna—Tisza-közi rónákat taglalta. A fellelt állatfajokat rendszertani egységként írta le.

A kor követelményeinek megfelelő összefoglalás tízen felüli emlős, közel száz madár, néhány hüllő, húszon felüli hal és közel ezer rovar faj tudományos leírását tartalmazza.

71 éves volt, amikor a „Jellemző adatok a magyar faunához” című munkájáért az MTA nagyjutalmát elnyerte. 1870. október 19-én Jobbágyiban hunyt el.

Főbb munkái:

Monographia serpentum Hungariae. Pest, 1823. 61 lap.

Entomológiai képleletek. Pest, 1862. 308 lap.

Jellemző adatok Magyarország faunájához. Pest, 1865. 274 lap.

Irodalom:

SZELEI László: Frivaldszky Imre. TM. 1971. 14. sz. 96—101.

FRIDVALDSZKY JÁNOS (1822—1895)

Rajecen (Trencsén megye, ma: Rajec — Csehszlovákia) született 1822. június 17-én. Iskoláit Trencsénben, Nagyszombatban, Léván és Vácott végezte.

18 éves korában rokonához, Fridvaldszky Imre természettudóshoz költözött Pestre, s beiratkozott a bölcsészeti kar mérnöki „tanfolyamára” — Institutum Geometricum —, ami a földmérők képzésével foglalkozott s amit 1842-ben végzett el. 1848-ban szigorlatait is letette, de zoológiai érdeklődése miatt mérnöki gyakorlatot nem folytatott. Nagybátyja mellett beletanult az állatok és növények gyűjtésébe, prepalásába és rendszerezésébe. Nyolcéves közös munkásságuk, jelentős gyűjtőútjaik — közülük legnevezetesebbek a törökországiak — a zoológia elkötelezettjévé tették.

1852-ben átvette rokonától a Magyar Nemzeti Múzeum állattárának vezetését, ahol segédőrnek nevezték ki. Fejleszteni és gyarapítani kezdte a Múzeum rovar- és állattani gyűjteményét. Célul tűzte ki a magyar fauna mélyebb megismerését. 1855-ben hatáskörébe került a gerinces állatok gyűjteménye és kutatása is. Nagybátyjával hozzáfogtak a hazai barlangok faunájának felkutatásához. A barlangok állatvilágának kutatása akkoriban még nem volt általános. 1768-ban Laurenti, 1772-ben Scopoli, 1801-ben Schreibers közöltek barlangi vizsgálati eredményeket. Az első tudományosan leírt faj, melynek élőhelyét is felkutatták 1850-ben, a *Proteus angvinus* volt, melyet Smidt A. közölt a planinai barlangból. Később egyre több állatot írtak le s megszületett az első élőhely szerinti csoportosítás is Schiödde munkája nyomán. Ebben négy csoportot különböztetett meg, de ez a felosztás nem volt hibamentes, ezért később a kor tudósai többször is átcsoportosították.

Az első hazai barlangi állatokat az 1840-es, 1850-es években fedezték fel. Fri-

valdszky János és Frivaldszky Imre 1853-ban az aggteleki barlangot vizsgálták át, és 18 állatfajt írtak le onnan. Megállapították, hogy 4 faj nem barlangi állat, másodlagos úton került a barlangba, 6 faj árnyékot és hűvöset kedvelő. 2 faj barlang kedvelő és 5 faj valódi barlanglakó. További barlangi kutatásaik során is hasonló csoportosítást alkalmaztak.

Ezután Frivaldszky átvizsgálta a Sebes és Fekete Körös közé eső terület barlangjait. Ezeket a barlangokat a korábban Petényi J Salamon és Kovács János őslénytani szempontból már bejárták, de a Nemzeti Múzeum Állattára részére állatokat is gyűjtöttek. A két Körös közti barlangok leírása nemcsak a barlangok állattani vonatkozásaival foglalkozik, hanem magukat a barlangokat is részletesen taglalja.

1862-ben a Bánság barlangjait vizsgálta, de figyelme kiterjedt az ottani homokos síkság rovarvilágára is, s megállapította, hogy a fauna a dél-oroszországi pusztákéval azonos. Kutatási eredményeit az „Adatok a magyarhoni barlangok faunájához” című művében foglalta össze.

Kedvelt kutatási területe a bogarak (Coleoptera) rendjének vizsgálata volt, de foglalkozott a hazai egyeneszárnyúakkal (Orthoptera) is.

A hazai zoológiai kutatások, a külföldön gyűjtő magyar kutatók eredményes munkásságának híre hamarosan túllépte az országhatárokat. Így például Duka Tivadar Kelet-Indiából, Xantus János Észak-Amerikából és Délkelet-Ázsiából gyűjtött gazdag anyagot a Nemzeti Múzeum Állattárának. Ezeknek a tényezőknek a hatására a Múzeum 1870-es átszervezése során tevékenységét kiterjesztették az idegen földrészek állatvilágának vizsgálatára is. Ez nagy előrelépés volt a Nemzeti Múzeum életében, ekkor rakták le az európai színvonalú Állattár tudományos alapjait.

A hazai és külföldi zoológusok körében Frivaldszky János nagy megbecsülésnek örvendett, többek között 32 új állatfaj és fajtaváltozat viseli nevét. 1865-ben lett az Akadémia levelező tagja, majd 1873-ban rendes tagja. Első elnöke volt az 1891-ben megalakult állattani szakosztálynak.

Nagy figyelmet szentelt a hazai tudós kollégák támogatásának, segítőkészségét és önzetlenségét sok példa igazolta. A Természettudományi Társulat jelentette meg Rovartani műszótárát, mellyel célja a hazai kutatások elősegítése, a rovartan magyar nyelvű műszavainak kialakítása volt. Súlyos betegsége következtében 1895. március 29-én hunyt el Budapesten.

Főbb munkái:

Adatok a magyarhoni barlangok faunájához. Pest. 1865. 32 lap.

Magyarország egyenesröpűinek magánrajza. Pest. 1867. 201 lap.

A magyarországi téhelyröpűek (Coleoptera) műszavainak magyarázata, rövid boncz és élettani ismertetéssel. Pest, 1867. 98 lap.

Adatok a Máramaros vármegye faunájához. Bp., 1875. 248 lap.
Adatok Temes és Krassó megyék faunájához. Bp., 1876. 392 lap.
Aves Hungariae. Bp., 1891. 197 lap.

Irodalom

SZELEI László: Frivaldszky János. TM. 1971. 5. sz.

FUCHS EMIL (1830—1896)

Fuchs Emil 1830. március 25-én született Várpalotán. Édesapja gazdatiszt volt, fiát is annak szánta, de ő a kertészet iránt érzett elhivatottságot. Gimnáziumi tanulmányainak befejezése után Fejér megyében Zichyék nagylángi birtokán, majd Alcsúton állt be a kertészetbe dolgozni. utóbbi helyen a nagytudású Müller főkertész irányításával gyarapította kertészeti ismereteit. Nagy hozzáértéssel és kiváló érzéssel alakította újjá az esztergomi primási palota kertjét. A gyakorlat tette „mester”-ré, szaktudását nem könyvekből, nem is iskolai tanulmányokból szerezte. Mégis olyan eredményeket mutatott fel, olyan érzéke volt a szépség és célszerűség iránt, hogy néhány évi esztergomi szolgálat után 35 éves korában, 1865-ben számos pályázó közül őt tartották alkalmasnak a fővárosi Városliget főker-

tészi állására. Nagy megtiszteltetés volt számára, hogy viszonylag fiatal kora ellenére ilyen magas pozícióba került. 1867. március 19-én hozta létre Pest Város Tanácsa a Fővárosi Kertészetet, melynek vezetőjeként mint Budapest főkertésze működött tovább.

A bizalomnak igyekezett minden tekintetben megfelelni, s fáradhatatlanul dolgozott a főváros szépítésén, ahogyan Gillemot Vilmos is írta róla: „Mindenekelőtt a kötelességteljesítés volt fontos számára. Minden idejét a szolgálatnak és a kertészetnek szentelte.”

Nem volt csekély feladat, ami Fuchs Emilre várt. Nagy lendülettel fogott munkához. Neki köszönhetjük, hogy az elhanyagolt Városligetet rendbehozta, újjávarázsolt. Különös gonddal válogatta össze a díszfákat és cserjéket, hogy a lehető legtökéletesebb harmóniát alkotva díszítsék a főváros kedvelt sétáló és kiránduló helyét. Szerette a fákat, felkarolta ugyan a virágtermesztést is, de előszeretettel

foglalkoztatta a fásítás. A főbb közutak fákkal történő benépesítése az ő nevéhez fűződik. Szívesen telepítette az akácfa, melyet „magyar nemzeti fá”-nak is tartott. Növénytörténeti szempontból persze téves volt ez az állítása, hiszen az Észak-Amerikából származó akác akkortájt még csak mintegy száz éve honosodott meg hazánkban. Igénytelensége és szívóssága, nem utolsósorban gyors egyedfejlődése következtében hamarosan elterjedt, és a magyar táj szinte mindenütt jelenlévő alkotóeleme lett.

A városi fásítás magyar specialistája volt európai színvonalon. Alkalmazott növényélettani ismeretei magasan felette álltak az akkori hazai és hazánkban dolgozó külföldi dendrológusoknak. Nem csak az elméletet ismerte, hanem a magyar igényeknek megfelelő fajokat és fajtákat is, s értett azok szükségletnek megfelelő szaporításához is.

Működése arra az időszakra esett, mikor egyre sürgetőbbé vált a köznép szolgáltatásban álló ligetek, fasorok, kerti szórakozóhelyek kialakítása. Jelentős segítség volt számára Petz Árminnak, a fiatal városi kertésznek munkássága, aki a ráháruló nagy feladatokat részben megosztotta vele. A Lánchíd előtt a Szabadság téren felújította a parkokat, s az elhanyagolt Nemzeti Múzeum kertjét is rendbe hozatta. Az ő működése idején készült el a mai Clark Ádám tér és az 1874-ben létesült Várbazár előtti Duna-parti sáv parkosítása is. Tíz éven keresztül állt a Ferenc József (mai Roosevelt) téren a koronázási domb, melynek 1877. évi elbontása után a területet parkosították, ekkor került mai helyére Deák és Széchenyi szobra. 1880-ban a Szervita tér (mai Martinelli tér), a Múzeumkert végleges arculatának kialakítása, 1886-ban a Városmajor átépítése fémjelzi működését.

Szívesen kísérletezett a Városligeti Faiskolában, ahol az akkori kertkedvelőinek előadásokat tartott. Tapasztalatait, megfigyeléseit az 1864-ben megjelent „Vezérkönyv a gazdasági fanevelés, szaporítás és rendezés, valamint a kiültetett fák évenkénti kezeléséről” című könyvében foglalta össze. A Városliget rendbehozása is írásra készítette. 1882-ben látott napvilágot „A fővárosi városliget, annak környéke és a beltelki fasorok” című munkája. A könyv alapos indoklása, érvek sokaságának felsorakoztatása, melyek a Városliget korszerűsítése mellett szólnak. Három fő szempont köré csoportosítva számol be terveiről, ezek a „közegészségi, szépséget, rendőri” szempontok. A még József nádor idején — híres faiskolájából idekerült — különleges díszfák és bokrok jó része ugyan még megvolt, de a francia Nebien tájkertész tervei alapján létesített kert már nem mutatta hajdani képét, sok tekintetben nem felelt meg az újabb ízlésnek. Számos helyen tömött facsoportok díszlettek. „Csak mint a fa természete s a kertészet szépséget szabályai megengedik, szeretném látni a fák elhelyezését” — írta. Az addig erdő jellegű, gazdag növényzettel elborított liget átalakítását szorgalmazta, amikor így fogalmazott. „A tájkertésznek lényeges feladata, hogy a kerti képlet szépségeit minél változatosabban, ellentétebben csoportosítsa, alkossa; legyen tekintettel a rendelkezésre álló növények leveleinek színére, alakjára, árnyára s világosságára, nemkülönben a

különbéle éghajlatból származó növények érdekességére.” Terveiben csak a Városliget előrészenek rendezése szerepelt, a hátsó, szárazabb s magasabb fekvésű részét a „természet jellegére és alkotására” bízta. A főváros rendezésén kívül a város körüli erdőket is nagy gonddal fejlesztette. Kertészeti szaklapokban rendszeresen jelentek meg írásai. Az Országos Kertészeti Egyesület választmányi tagja volt.

Fuchs fő érdeme, hogy felismerte a város különleges ökológiai adottságait, az ehhez szükséges különböző dendrológiai fajokat és változatokat úttörő módon alkalmazta, megalapozva ezzel a Fővárosi Kertészet világvárosi hírnevét. Tudását, tapasztalatait számos kertésznövendéknek adta tovább.

Pest és Buda egyesítését követően egyre nagyobb követelmények hárultak rá, hatásköre természetszerűleg kibővült.

Halála előtt öt évvel ereje megroppant, s nyugalmazását kérte. (1892-től Ilsemann Keresztély váltotta föl Fuchs Emilt a főváros kertészetének élén.)

A millennium évében, 1896-ban hunyt el augusztus 24—27 között Budapesten.

Főbb munkái:

Vezérkönyv a gazdasági fanevelés, szaporítás és rendezés, valamint a kiültetett fák évenkénti kezeléséről. A magyar népiskolák számára, kézikönyvül. Pest, 1864. 87 lap.

A fővárosi városliget, annak környéke és a beltelki fasorok. Bp., 1882. 15 lap.

Irodalom:

GILLEMOT Vilmos: Fuchs Emil K. 1896. szeptember.

FEKETE József: idősb. Fuchs Emil KL. 1896. szeptember.

FÜREDI JENŐ (1885—1960)

1885. augusztus 4-én született és 1960. október 18-án halt meg Budapesten. Aranydiplomás okleveles kertészként.

Kertészeti tanulmányait Alcsúton a főhercegi udvari kertészetben kezdte gyakornokként. Két évi — akkor kötelező — gyakornokság után jelentkezett a Kertészeti Tanintézetbe — a mai Kertészeti Egyetem jogelődjébe —, ahol 1905-ben szerezte meg a diplomát. Közvetlenül a diploma megszerzését követően németországi tanulmányútra indult. München, Stuttgart, Potsdam kertészeteiben dolgozott és tanult. Potsdamból, a királyi kertészetből hívták haza alkertésznek a Kertészeti Tanintézetbe.

1908-ban megbízták a kassai állami fiúnevelő intézet kertészetének vezetésével, majd Szamosújvárra hívták, ahol az ottani fiúnevelő intézetben lett főkertész.

A trianoni békeszerződés után visszatért Budapestre és 1921-ben az Országos Magyar Kertészeti Egyesület titkára, majd később igazgatója lett.

Égész életében foglalkozott a kertészek nevelésével, képzésével. Javaslatára emelték fel a kertésztanulók iskolai előképzettségét, s tagja, majd elnöke volt a kertészegéd képesítő bizottságnak.

Igen jelentős volt a kertészetet népszerűsítő munkássága. Ő kezdeményezte a „Kertész- napok”, valamint a vidéki kertészeti kiállítások megrendezését.

Szakmai tevékenysége túlnőtt határainkon is. 1923-ban az amszterdami, 1927-ben a bécsi kertészeti kongresszuson képviselte hazánkat. Bécsben a kongresszus alelnökének választották és a javaslatára létrehozott, fiatal kertészek nemzetközi cseréjét elősegítő szakosztály elnökeként is tevékenykedett.

1923-tól Budapest székesfőváros szolgálatába állt és a Kertészeti Igazgatóságon

dolgozott. A tanítás, nevelés mellett szakmai munkásságának kiemelkedő értékű területe volt szakirodalmi tevékenysége. Ő teremtette meg a modern kertészeti szaksajtót. Első szerkesztője volt a „Kertészeti Szemlé”-nek, és több éven át irányította a „Kertészet”, valamint a „Kertészeti Lapok” szerkesztői munkáját.

Számos budapesti és vidéki lapba írt kertészeti cikkeket, szakmai közleményeket. Ezek a cikkek a kertészet gyakorlati és elméleti teendőit — a rózsagondozástól a gyümölcsfa ültetésig, a szobanövények ápolásától a kertészeti kiállítások jelentőségéig — minden jelentős kérdést feldolgoztak.

Az 1930-as évektől kezdve nemcsak írásban, hanem rádión keresztül élőszóban is terjesztette a kertészeti ismereteket.

Az egyesületi és nevelő munka, a cikkek és rádióelőadások mellett könyvek írására is vállalkozott.

Fiatal korában, közvetlenül a Tanintézet elvégzése után írta az „Edényes növények szobai ápolása” című munkáját, mely 1906-ban került kiadásra. Érdekes kísérlet volt „A Magyar Kertész” zsebnaptár, mely 1921-ben jelent meg és 430 oldalon a gyakorlati kertészélet tudnivalóit rögzítette. 1922-ben jelent meg az általa összeállított, neves szerzőkkel (Ráde Károly, Mahács Mátyás, Schilberszky Károly stb.) közösen írt „Kis kertész” című könyve. 1929-ben jelent meg az „Útmutatás a gyümölcsfák védelméhez a rovarkártevők és gombabetegségek ellen” című műve.

Különlegesség, kertészet- és kultúrtörténeti emlék a hallgató korában, tussal rajzolt gyönyörű kézirású kis könyve, amely az alcsúti főhercegi udvari kertészeztől szól. A saját kézzel írt műben ismerteti a park és a kertészet rövid történetét, majd bemutatja a kertészet és a park XX. századeleji állapotát. E kevesek által ismert mű kiadásra érdemes munka. Kéziratban maradt az 1910-ben Kassán írt „Növényházban” című műve is.

A hallgató korában készített, Alcsútról szóló könyve egy nagy tehetségű és szakmáját alázatosan szerető embert ígért. Füredi Jenő egész életében magas szinten, példamutató lelkesedéssel és alázattal szolgálta a magyar kertészetet. Nyugdíjazása után sem pihent, a Kertészeti és Szőlészeti Főiskolán tevékenykedett, ahol a magyar kertészet múltjára vonatkozó okmányokat, bizonyítékokat gyűjtötte össze. A magyar kertészeztől szóló dokumentumok gyűjtése mellett idős korában is nagy szeretettel vezette — éveken át — az „Ezüst kalászos” tanfolyamokat és segített oktatónak, hallgatónak egyaránt. Halála, mely a Főiskolán munka közben, dolgozószobájában érte, megakadályozta a begyűjtött kultúrtörténeti dokumentumok feldolgozásában, s fájdalom, hogy személyes hagyatékainak nagy része feldolgozatlanul porosodik a Kertészeti Egyetem Archívumának polcain. Kimagasló életműve, példás szakmaszeretete nagyobb figyelmet és nyilvánosságot érdemel.

Főbb munkái:

Az alcsúti főhercegi udvar kertészet. Bp., 1904.

Edényes növények szobai ápolása. Bp., 1906.

Magyar kertész. Zsebnaptár. Bp., 1921. 430 lap.

Kis kertész. Bp., 1922. 373 lap.

Az Országos Magyar Kertészeti Egyesület negyvenéves története. (In: Betnár Béla: A magyar kertészet és külföldi kapcsolatai.) Bp.—Dresden—Allsmeer, 1927. 136 lap.

Útmutatás a gyümölcsfák védelméhez a rovarkártevők és gombabetegségek ellen. Bp., 19239. 23 lap.

Hazai eredetű díszfa, díszcserje, élő egynyári növények, rózsák, növényközi dísnövények jegyzéke. Bp., 1956.

Irodalom:

— —: Füredi Jenő. KSz. 1960. december.

GAÁL LÁSZLÓ (1905—1983)

Gaál László 1905. április 23-án Budapesten született régi gazdatiszti családból. Dédapja gróf Széchenyi István nagycenki birtokán szolgált. Nagyapja Kropf Ignác (1841—1913) uradalmi jószágfelügyelő, apja Kropf Béla változtatta a család nevét Gaálra, de ő még kettős nevet (Gaál-Kropf) viselt. Egyébként egy fél évszázadon keresztül a Tattersaal és Lóvásártelep igazgatója volt. Kropf Ignác 1887-ben Pusztamiskén (Veszprém m.) vásárolt kb. 600 khas birtokot, melyet ő és az utódok nagobbrészt hivatali munkájukért kapott jövedelmükből tartottak fenn.

Gaál László a keszthelyi, majd a magyaróvári gazdasági akadémián tanult, és szerzett 1926-ban oklevelet. 1930-tól az Esterházy birtokon helyezkedett el. A második világháború után több mezőgazdasági jellegű munkahelyen dolgozott, majd a Gyapjú Termelő Vállalat osztályvezetőjeként ment 1957-ben nyugdíjba.

Tudományos munkássága eleinte inkább a gyakorlati mezőgazdasági kérdésekhez kapcsolódott. 1962-ben „A juhok belterjes és külterjes téli tartásának egyes hatásai termelésük mennyiségére és minőségére” disszertációjával kandidátusi fokozatot nyert. 1972-ben „A magyar állattenyésztés irányítása” dolgozatával megszerezte a mezőgazdasági tudományok doktora címet.

Már fiatal korában is kisebb cikkeket írt a „Gazdák Zsebkönyvé”-ben, a „Köztelek”-ben, de tudományos munkássága igazán 1955 után bontakozott ki. Széles körű munkásságát a következő folyóiratokban és periódikákban lehet megtalálni: a „Magyar Állattenyésztés”, a „Kísérletügyi Közlemények”, az „Agrártudomány”, az „Állattenyésztés”, a „Magyar Mezőgazdaság”, az „Agrártörténeti Szemle”, a

„Mezőgazdasági Világirodalom”, az „Agrártudományi Közlemények”, a „Takaránybázis”, a „Tudomány és Mezőgazdaság” hasábjain.

Széles körű munkásságot fejtett ki a gyakorlati állattenyésztés és az agrártörténet területén egyaránt. Igazában mégis egész életében gyakorlati gazda maradt, akit elsősorban az állattenyésztés egésze érdekelt, amint az összefoglaló munkáiból kiderül. Ezen belül is különösen, mint a juhtenyésztés szakembere szerzett magának hírnevet. A gyapjútermelésről és kezelésről éppen úgy nagy hatású kézikönyvet bocsátott közre, mint a juhtejről és annak sokoldalú feldolgozásáról. A törzskönyvezési útmutatója, melyet a juhokkal kapcsolatban adott közre, nem csak az 1955-ig meglévő gyakorlatot foglalta össze, hanem az azóta meggyökeresedett újításokat is tartalmazta. Gyakorlati munkájában példaképének, Konkoly-Thege Sándort (1888—1969), a világra kitekintő elméleti és gyakorlati gazdát tartotta. A maga gyakorlati tudását a gödöllői Agrártudományi Egyetemen, a Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztérium Mérnök- és Vezető-továbbképző Intézetében adta át; a kaposvári Mezőgazdasági Főiskolán c. főiskolai tanári címet kapott. Kiváló előadói képességét a Schandl Józseffel (1885—1973) és Ferenczi Sándorral közösen rendezett ún. juhásznapiakon csillogtatta és az itt szerzett tapasztalatokat, új ismereteket a résztvevők nem csak emlegették, hanem meg is szívlelték. Nagy és értékes munkásságot fejtett ki a Magyar Agrártudományi Egyesületben. Alapítója, alelnöke, végül tiszteletbeli elnöke volt az Állattenyésztők Társaságának. A széles körű, de alapos ismeretterjesztés egyik mestere a mezőgazdaságban, melyet többek között a „Vidám rajzos juhtenyésztés” (J. Horváth László társszerzővel) című szellemes könyve is igazol.

Agrártörténeti munkásságában különösen a növénytermelés és az állattenyésztés érdekelte, de a történeti korszakokat is mindig a gyakorlati gazda szemével vizsgálta, amint ezt egyik könyvének előszavában maga is megállapítja: „Igyekeztem nem célzott sem adat föltárást, sem különösebb érdeklődésre érdemes elemzést, és eredetileg csupán a gyakorlatban is hasznosítható tanulságokat igyekeztem a mindennapi munkám megbízhatósága és megkönnyítése érdekében összegyűjtve könnyen hozzáférhető formában csoportosítani. Nem kerestem új mozaikkockákat, hanem csak a meglévőkből igyekeztem olyan új képet kirakni, amelynek kialakítását az állattenyésztés törvényei és a gyakorlati állattenyésztő szemlélete irányították . . . E könyv szemlélete a gyakorlati állattenyésztőé és legfőbb igyekezete, hogy a jövő érdekében minél több hasznos tanulságot szerezzen és találjon” (A magyar állattenyésztés múltja). Ez a munkamódszere különösen két jeles könyvében mutatkozik meg.

„A magyar állattenyésztés múltja” hatalmas anyagmennyiséget foglal magába, és a kérdést az ugor-kortól 1914-ig kíséri nyomon, s bár adatainak döntő többsége régészeti, nyelvészeti, történeti, néprajzi és egyéb tudományágak által feltárt, de a gyakorlati gazda szemével olyan összefüggéseket lát meg, ami munkájának értékét biztosítja. Különös gonddal vizsgálja a fajokat és fajtákat, a tartás technikáját,

különbséget tesz a nagybirtok és a paraszt- (jobbágy) birtok eljárása között, minden korban figyelemmel kíséri a jelentkező újat és annak további sorsát. „A magyar növénytermesztés múltja” a másik nagyszabású agrártörténeti munkája, amelyben a fentihez hasonló módszerekkel dolgozik, külön tárgyalja a nagy- és kisüzemet, amennyire ez lehetséges, a legrégebb időktől kezdve. „Az egyes időszakokat tárgyalva — írja könyve előszavában — mindenütt általános áttekintésben vázoltam a legfontosabbnak ítélt jellemzőket, majd főképp a talajerő-gazdálkodás, a talajművelés és vetés, a növényápolás és betakarítás (aratás, cséplés, tárolás) kérdéseire fordítottam a figyelmet. Fontosnak tartottam még a növénytermelést közvetve befolyásoló tényezők (ipari forradalom, konjunktúra, válságok, tudomány, szakoktatás, növénynemesítés, gépesítés, kemizálás, növényvédelem, üzemszervezet, közgazdasági háttér stb.) vizsgálatát is. Az egyes fejezeteket e természetű növények ismertetésével és azok termesztési módszereinek leírásával fejezem be.”

Gaál László gondosan megfogalmazott, jelentékeny adatmennyiségre támaszkodó gyakorlati és agrártörténeti könyvei és tanulmányai mindkét terület fontos forrásai maradnak.

Meghalt 1983. március 4-én.

Főbb munkái:

Törzskönyvezési útmutató. IV. Juh. Bp., 1955. 87 lap.

A juhtej termelése és feldolgozása. Bp., 1957. 222 lap.

A gyapjú termelése és kezelése. Bp., 1964. 187 lap.

A magyar állattenyésztés múltja. Bp., 1966. 541 lap.

A gyapjútermelés zsebkönyve. Bp., 1967. 247 lap.

Rodiczky Jenő. Bp., 1974. (A múlt magyar tudósai.) 189 lap.

Szemléletek az állattenyésztésben. Bp., 1974. 243 lap.

A magyar növénytermesztés múltja. Bp., 1978. 637 lap.

GAÁL László—J. HORVÁTH László: Vidám rajzos juhtenyésztés. Bp., 1959. 285 lap.

GAÁL László—GUNST Péter: Animal Husbandry in Hungary in the 19th—20th Centuries. Bp., 1977. 410 lap.

Irodalom:

GAÁL László: A Gaál-Kropf család pusztamiskei gazdasága. AtSz. 1977.

— —: Gaál László 1905—1983. Át. 1984.

GUNST Péter: Gaál László 1905—1983. AtSz. 1985.

Gaál László 1976-ban és 1979-ben készített önéletrajza. MMgMA.

GÁBOR JÓZSEF (1830—1900)

1830-ban (többi adat ismeretlen) született Felsőbányán (Szatmár vm., ma: Baia Sprie—Románia). Tanítói oklevelet szerzett és e mellett állandóan képezte magát a kertészeti tudományokban, elsősorban a gyümölcs- és szőlőtermesztés területén. Szakismereteit külföldi tanulmányútjai során Francia- és Németországban tovább fejlesztette.

A közpályára 1869-ben lépett, amikor a vallás és közoktatásügyi miniszter a balatonfüredi népiskolával összekötött gyümölcsészeti és szőlészeti szaktanfolyam tanárává nevezte ki. A kormányzat a mezőgazdaság fejlesztésének érdekében az 1868. XXXVIII. tc. alapján az ország minden nagyobb helységében gazdasági felső-népiskolát állított fel a parasztyermekek szakismereteinek fejlesztésére. Balatonfüred és környékének elmaradt szőlő- és gyümölcs-

termesztésének fellendítésére alakult a „Balatonfüredi Szőlőműves Felső-népiskola”, amelynek megszervezése, az oktatás elindítása Gábor József feladata volt. Az iskola 1870-től kezdte meg működését Gábor József igazgatásával. Az iskola tananyaga, tanmenete azonos volt a más hasonló intézmények anyagával, de a tantárgyakon kívül a növendékek a gyümölcs- és szőlőtermesztés és a borkezelés gyakorlati ismereteit is elsajátították egy „külön szabályzat és miniszterileg jóváhagyott tanrend” szerint. A tanulók gyakorlati oktatására az iskolához mintegy 6 holdnyi tangazdaság is tartozott.

1872 szeptemberétől új megbízatást kapott, az érdiószegi, később bihardiószegi Vincellérképezde igazgatójává nevezték ki, ahol nyugdíjazásáig, 1889-ig működött. A szőlészeti és borászati oktatás egyik fontos intézménye volt ez a vincellériskola, amely az országban másodikként alakult. Kezdetben az Aradi Gazdasági Egylet kezelésében működött, majd 1870-től állami tulajdonba került. Gábor József az

iskolát átszervezte, kidolgozta tanmenetét és megalapozta oktatási rendszerét. Az iskola célja, hogy „elméletileg és gyakorlatilag képzett, ügyes, munkakedvelő egyéneket neveljen, kik mint szőlő, pincze — vagy bortkezelők szakmájukban úgy közvetve, mint közvetlenül hasznosan működhessenek” — írja az iskola értesítőjében. Az oktatási időszak 2 év, legalább 4 elemi végzett erős, egészséges 16 éven felüli ifjakat vettek fel. A házirend szigorú, megtartása kötelező volt. Téli és nyári napirend szerint oktattak. A rendes hallgatókon kívül rendkívüli és vendéghallgatók is részt vehettek az oktatásban. Gábor József az igazgatói teendőkön kívül a szőlő-, gyümölcsstermelés és a borászat előadója is. A gyakorlati oktatásra nagy súlyt fektetett. Erre a célra gróf Zichy Ferenc az iskola rendelkezésére bocsátotta szakszerűen művelt szőlőtelepét, pincéit és a gyümölcsstermesztés tanításához 4 hold bekerített területet. Az iskola kezelésében lévő kísérleti szőlőben 62 szőlőfajta a legkülönbözőbb metszsmódokat gyakorolták a tanulók. E fajtákból a szőlőiskolában (2 kh) nagy mennyiségű gyökeres szőlővesszőt neveltek eladásra. A pincészetben korszerű berendezésekkel, eszközökkel oktatták a pinceműveleteket. A gyümölcsösben több mint 400 fajtaból álló gyűjteményben tanították a fajtaismerettant és a termesztés munkáit. A gyümölcsöshöz kapcsolódó faiskolából évente több ezer facsemete került eladásra. Az iskola gazdag könyvtárral is rendelkezett.

A gazdag tapasztalatokkal rendelkező Gábor József kiváló intézményvezető és nagyszerű szaktanár volt. Oktatási és nevelési munkáját nagy hivatástudattal, magával ragadóan végezte. A munkában maga járt elől, kora hajnaltól késő estig dolgozott, de ugyanezt kívánta munkatársaitól is. „Szigorú, de igazságos volt”, írja egyik méltatója. Mindent megtett azért, hogy a tanítványok jól képzett szakemberekké váljanak. A jó feltételek között működő iskola rövidesen országos hírűvé vált. A végzett növendékek szaktudásukkal segítették a szőlőművelés és borászat fejlesztését. Az 1880—1886 közötti időszakban a vincellérképzés mellett Gábor József vezette a felsőbb szőlő-, gyümölcs- és borgazdasági tanfolyamot is. Ezen állami ösztöndíjjal a már gazdasági tanfolyamot végzettek egyéves oktatásban szaktanítói képesítést szerezhettek. E tanítókból kerültek ki a későbbi vincellériskolák igazgatói, tanárai, a borászati vándortanítók, illetve felügyelők. Ez a tanfolyam volt az elődje az 1892—1943-ig Budapesten működő, felsőfokú képzést nyújtó Felsőbb Szőlő- és Borgazdasági Tanfolyamnak.

Kitűnő szakemberként tartották számon. Bejárta az országot, hogy szaktanácsaival segítse a gazdasági egyesületet, az iskolákat, a természetöket. Szakelőadásokkal, különböző közleményekkel ismertette az elméleti és gyakorlati tudnivalókat. A szőlő- és gyümölcsstermesztés fellendítéséért munkálkodott egész életében. Fellépett az olyan téves nézetek ellen, miszerint a gyümölcs nagybani termesztése, illetve a ráfordított költség és munka nem kifizetődő. Hirdette, hogy a jó minőségű fajták ültetésével, a nagyvárosok közelében különösen a korai fajtákkal és a gyümölcsök feldolgozásával nagy haszonnal művelhetők a gyümölcsösök. A besz-

tercei szilva termesztését, illetve aszalását tartotta a leggazdaságosabbnak. Ennek népszerűsítése érdekében az általa tervezett és több éven át kipróbált, jól működő szilvaaszalót, az aszalás módját, az aszalvány értékét ismertette a „Gyümölcsaszalásról” című munkájában.

A sodronyos szőlő- és gyümölcsstermesztés kialakításához írt útmutatót a Földművelés, Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztérium felkérésére abból az alkalomból, hogy a minisztérium az elhasznált távir dai sodronyokat jutányos áron a kertészeti termesztésben kívánta hasznosítani. Jól szemléltető ábrákkal, részletes leírással igyekezett meggyőzni a termesztőket arról, hogy mennyivel gazdaságosabb a fakarók és faoszlopok helyett a sodronyos támrendszer kialakítása a csapos, illetve szálvesszős művelésű szőlőknél, lugasoknál és gyümölcs-alakfák nevelésénél.

A szőlőtermesztés kérdéseivel is foglalkozott, különösen a szüreteléssel, amely a bor minőségénél nagy szerepet játszik. Ezt kívánta tudatosítani a „Szüretelési útmutatás” című kiadványával, melyben a szakszerű szüretelés munkáit, eszközeit ismertette.

Az 1885-ben rendezett országos kiállításon a vincellériskola is nagy sikerrel vett részt. A kiállított tárgyak zömét Gábor József készítette. Ekkor érdemei elismerésül koronás arany érdemkereszttel tüntették ki.

1889-től, nyugdíjazásától szülővárosának, Felsőbányának fejlesztésén fáradozott. Eredményes működéséért a hálás lakosság a város díszpolgárává választotta.

1900-ban július 26-án Felsőbányán meghalt. Ott is temették el. Gábor Józsefet megbecsülés és tisztelet vette körül. A közös ügyért önzetlenül dolgozó, szakmáját, munkáját rajongásig szerető ember volt.

Főbb munkái:

Az Érdiőszegi M. kir. Vinczellérképezde 1877. évi Értesítője. Nagyvárad. 1877. 20 lap.

Javaslat a Kecskemét-vidéki Gazdasági Egyletnek a kecskeméti szőlőskertekben teendő szüretelési eljárásokról, Kecskemét. 1877. 37 lap.

A gyümölcsaszalásról. Bp., 1881. 22 lap.

A sodronyok alkalmazása a szőlőművelés és gyümölcsstermesztés körül. Bp., 1881. 30 lap.

Szüretelési útmutatás. Debrecen, 1883. 47 lap.

Irodalom:

— —: Nagyszegi Gábor József. BL. 1900. 32. sz.

GALAMBOS MÁRTON (1820—1872)

Selmecebányán (Hont vm., ma: Banská Starnica—Csehszlovákia) született 1820. április 15-én. Családjáról keveset tudunk. Valószínűleg nagyon szegény sorból származott, korán árvaságra jutott. Középiskoláit Pesten a kegyesrendiek (piaristák) gimnáziumában végezte. 1835—36-ban már nem élhettek szülei, mert bizonyítványába azt írták, hogy „gondnoka a rókusai egyház lelkésze”. Először a pesti egyetem bölcsészkarát végezte el 1842-ben, ezután az orvosi fakultásra iratkozott be. 1846-ban sebészi, szülésmesteri, majd állatorvosi diplomát nyert. Orvosdoktori oklevelét csak 1858-ban kapta meg. Már 1847-ben tanársegédként tevékenykedett az Állatorvosi Tanintézetben. Segédtanárrá 1849-ben Kossuth Lajos kormánya, majd 1851-ben Ferenc József nevezte ki. De 1853. április 23-án hazafias magatartása miatt ugyanő felfüggesztette Galambost állásából.

Csak 1856-ban helyezte vissza őt állásába a Helytartótanács. Ettől kezdve három éven keresztül igen magas óraszámban tanított, mivel 1857—58-tól az addig egyéves tanfolyamot három évre emelték anélkül, hogy az előadók számát is gyarapították volna. Galambos a köteles tárgyakon kívül újak előadását is vállalta. De ezért — mint maga is panaszolta — a kötelezettségeit messzemenően túlhaladó szorgalmáért, buzgaloméért a legkisebb jutalomban sem részesült, jóllehet szegényes fizetése mellett erre rászorult volna. 1859—60-tól a 3 éves oktatást 2 évesre csökkentették. Galambos Márton továbbra is igen magas óraszámban tanított, sőt az addig kötelező 3 tárgy helyett kilenc előadásával foglalkoztatták, és rendkívüli órákat is kellett tartania gyógyszerantából, általános kór- és gyógytanból. 1863-ban nevezték csak ki nyilvános rendes tanárnak 1200 Ft évi fizetéssel; természetrajzot, életrendtant, természettant, vegytant, általános kór- és gyógytant, valamint gyógyszertant és kórbonctant

is adott ekkor elő két nyelven. A következő évben a túlterheléstől megbetegedett, így 1865—66-tól csökkentették munkáját a kémia, általános kór- és gyógytan, kórbonctan és gyógyszeratan előadására.

Előadói feladatai mellett 1852—53-tól vezette a kisebb háziállatok kórodáját is. Itt is oktatott naponta.

1872. szeptember 5-én Pozsonyban halt meg hosszabb betegeskedés után, özvegyet és három kiskorú árvát hagyva maga után.

Szerény, szorgalmas, önzetlen ember volt, pártfogók nélkül. Ezért is volt olyan hányatott sorsú. Az állatorvosi oktatás mostoha korszakának egyik jeles egyénisége. Elsősorban, mint kora színvonalán álló ragyogó előadói kvalitásokkal rendelkező oktatót, a gyógyszeratan és kórbonctan egyetemi tanárát tartjuk számon. Bölcsészeti tanulmányainak hatása érezhető írásainak világos, logikus stílusán.

Nemzetközi hírnevet nem szerzett. De elvitathatatlan felfedezése az, hogy már 1861-ben kimutatta: az ún. keleti marhavész iránt a kecskék és juhok is fogékonnyak.

Egyetemi előadásai csak részben maradtak fenn különböző gyorsírással lejegyzések után történt sokszorosítással. Így ismertek az 1856. évi kórbonctani és az 1867. évi általános kór- és gyógyszeratan tanulmányai. Mindkettő jól megszerkesztett, arányos, mindenre kiterjedő munka, sem pongyolaság, sem átfedések, sem a szabad előadásra jellemző kötetlenebb részek nem találhatók benne. Ezek alapvető munkák, melyekben nem hivatkozott sem elődeire, sem írott hazai vagy külföldi forrásaira. Külön kiemelkedőek azok a rendkívül precíz útmutatások, amelyeket a törvényszéki boncolások esetére adott tanítványainak.

1871-ben megjelent népszerűsítő gyógyszeratan művét nemcsak állatorvosok, hanem mezei gazdák számára is írta. Részletesen ismerteti benne a gyógyászatban használatos szerves és szervetlen anyagokat, hatásukat. Felsorolja, milyen tüneteknél milyen anyagokkal lehet gyógyító hatást elérni. A gyógyszerek, illetve a gyógyítási módok korabeli formáit is részletesen ismerteti. 306 vénypéldát hoz a kötet végén pontos mennyiségek és arányok feltüntetésével mintegy 50féle betegségre vagy tünetre. Ez a műve ma már inkább az orvos- illetve gyógyszerattörténelemet érdekli.

A mai embernek úgy tűnik, Galambos Márton látványos eredményeket nem ért el felfedezéseivel. De mint a korszerű állatorvos- és gyógyszerészet oktatás hazai megalapozóinak egyike, hatalmas és szerteágazó feladatokat vállalt magára. A túlméretezett kötelezettségvállalások megrövidítették életét.

Főbb munkái:

A ragályos keleti marhavésznek átvitele juhokra. Gyógyászat 1862.

Kórbonctan dr. Galambos Márton előadásai után. Pest, 1865. évben 233 lap.

Általános kór- és gyógytan. dr. Galambos Márton előadásai után. Pest, 1867. 149 lap.

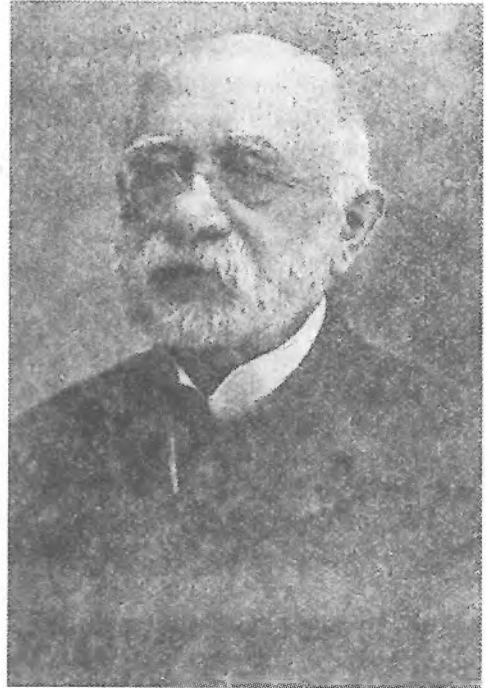
Gyógyszertan állatorvosok és mezei gazdák számára. Pest, 1871. 426 lap.

Irodalom:

KOVÁCS Gyula—FEHÉR György: Biographia. Elhunyt tanáraink és előadóink életrajza 1787—1987. Állatorvostudományi Egyetem. Bp., 1986.

GALGÓCZI (GALGÓCZY) KÁROLY (1823—1916)

1823. január 27-én a Tolna megyei Lápafőn született. Édesapja Galgóczy Gábor református lelkész, édesanyja Szikszay Eszter. Középiskolai tanulmányait Gyönkön és Nagykőrösön folytatta, majd 1842—43-ban Pozsonyban volt jogakadémiai hallgató. 1843-ban az ország legjelentősebb gazdaságainak megtekintése után képet kapott a felbomló feudális gazdálkodási rendről. Még ebben az évben a Magyar Gazdasági Egyesületben (az OMGE elődje) az ösztöndíjas gazdasági tudományokból és ismeretekből vizsgát tett és itt gazdasági oklevelet szerzett. Az 1848-as forradalom kitöréséig a gazdasági egyesületnél különböző tisztségeket töltött be. Későbbi pályafutására döntő hatással volt, hogy együtt dolgozhatott a magyar statisztika nagy alakjával, Fényes Elekkel.

Részt vett statisztikai, geográfiai és mezőgazdasági irodalmi munkakiadványok összeállításában. 1847-ben beutazta az ország 32 megyéjét, hogy adatokat gyűjtsön Fényes Eleknek Magyarország megyéit ismertető 87 kötetre tervezett munkájához. Közben 1846-ban sikeres ügyvédi vizsgát tett. Az 1848—49-es forradalom és szabadságharc idején a Belügyminisztérium alkalmazottjaként a Fényes Elek vezette statisztikai osztályon dolgozott, ahol összegyűjtötte az egyes községi határookra vonatkozó tagosítási és legelő-elkülönítési térképeket, birtokosztályozási és a birtokok területére vonatkozó táblázatokat, kidolgozta a képviselőválasztási jegyzékekből a jogosultság címei szerint kimutatható birtokmegoszlást, ez utóbbi az első ilyen jellegű statisztika volt az országban. A szabadságharcban fegyverrel is harcolt, és annak leverése után rövid ideig Nagykőrösön az evangélikus liceumban is tanított, de a hatóságok a szabadságharc alatt tanúsított magatartása miatt az oktatástól eltiltották.

1853-ig különböző bérleteken gazdálkodott, majd Pestre költözött, ahol az

abszolutizmus viszonyai között ébredező magyar közéleti tevékenységbe kapcsolódott be. Az OMGE titkára lett, és az Iparegyesületben is dolgozott. Magánéletében is változás történt. 1856-ban feleségül vette Telegdi Csanády Máriát és két felnőtt kort is megért gyermekük született. Az 1858-as esztendő a tudományos életben elismerést jelentett számára, az MTA levelező tagjává választotta, székfoglalójának a következő címet adta: „A mezei gazdaság a tudomány mai színvonalán, a váltó gazdaságot meghaladó folytonos termelési rendszer és a gőz-alagcsövezés, mint a mostani ismereteink szerint a termelés hatványozásának netovábbja.” 1859—60-ban ismét katedrára állt és a pesti ev. ref. papneveldeben gazdasági tudományokat adott elő. 1860 és 1865 között az Adria Biztosítótársaság pesti vezérügynökségének első titkára lett. 1865-től a kolozsvári Victoria Biztosító Társaság vezérigazgatójaként nyert alkalmazást. 1873-ban visszaköltözött Pestre és folytatta irodalmi munkásságát, ami élénk közéleti tevékenységgel párosult. Munkásságának elismeréséül 1897-ben királyi tanácsosi címmel tüntették ki. 1907-ben az OMGE tiszteletbeli tagja címet kapta, majd az MTA 1914-ben egész életművének tisztelegve szintén tiszteletbeli tagjává választotta.

Galgóczy Károly 1916. október 23-án Budapesten, 93 éves korában hunyt el.

Galgóczy Károly a magyar tudományos életnek nemcsak hosszú életet megért alakja, hanem hátrahagyott életműve is tiszteletet parancsoló, de nem kevésbé izgalmas az a korszak, amelyben élt és alkotott. Már érett fővel átélte és statisztikai adatokat gyűjtve közelről szemlélhette a polgári átalakulásért folytatott harcot. A forradalomért és szabadságért, ha kellett, az íróasztal mellett tollal, ha a szükség úgy kívánta, fegyverrel harcolt. A szabadságharc leverését követően hamar kezdte hangját hallatni, hiszen ekkor került kiadásra a „Mezei gazda . . .” és a „Magyarország, a Szerbvajdaság . . . mezőgazdasági statisticája” című munkái. A művek aktualitását az 1853-as úrbéri pátenis kiadása adta; ennek lényege, hogy Magyarországon egyszer s mindenkorra lezárult a feudalizmus rendszerének korszaka, de a kapitalista gazdálkodási rendszer elterjedését megnehezítette az ország politikai helyzetének bizonytalansága. A mezőgazdaságban a hitelhiány és a földdel kapcsolatos jogi természetű kérdések tisztázatlansága (tagosítás, szőlő-dézsma, legelőelkülönítések stb.) mind-mind lassították a gazdasági élet átállását. A kiegyezés után az említett problémák nagyrésze megoldódott ugyan, ám helyettük újabbak keletkeztek, 1867 után Magyarország az adott politikai keretek között a gazdaságának fejlődéséhez, felemelkedéséhez vezető utat kereste. A különböző gazdasági érdekeket képviselő tudósok, politikusok, gazdasági szakemberek a nyugat-európai fejlődést megközelítő modern Magyarországot akartak, de a megvalósítás módját illetően eltértek a vélemények. A lehetséges alternetíva egyikét képviselte írásaival és közéleti tevékenységével Galgóczy Károly.

Irodalmi munkássága három témakörbe csoportosítható: a) mezőgazdasággal összefüggő; b) általános közgazdasági problémákat tárgyaló; c) történeti jellegű könyvek, cikkek, tanulmányok. Az ország agrárfejlődésével kapcsolatos első na-

gyobb lélegzetű munkája az 1845-ben kiadott „Népszerű gazdasági földművelés . . .”, amelyben a belterjesség irányába mutató gazdálkodás módszereit és egyéb hasznos tudnivalókat foglalta össze három fejezetben. Mint aktualitással, hosszabb terjedelemben foglalkozott az úrbéri terhek megváltásáról, annak rendjéről. A leírtakból képet kapunk a korszak hazai mezőgazdaságáról, a termelés színvonaláról. Mezőgazdasággal foglalkozó művei közül még két könyve érdemel külön is említést, az egyik az 1854-ben megjelent „Mezei gazda népszerű gyám- és vezérkönyve”. A szerző a földműveléssel és állattenyésztéssel kapcsolatos alapvető tudnivalókat foglalta össze, megjelölte a jobb gazdálkodás irányát és ennek kivitelezéséhez gyakorlati példákkal szolgált. A fejlettebb országok mezőgazdaságában meghonosodott termelési eljárásokról, gépekről, eszközökről csak abban az esetben tett említést, ha azok hazai elterjesztésére nálunk is lát lehetőséget. A későbbiek során még 4 alkalommal megjelent mű (5. kiadás 1884-ben) hiányosságául róható fel, hogy a későbbi kiadásokban nem, illetve alig közölt több ismeretet, mint 1854-ben. Így nem tárgyalta a műtrágyákat, pedig a trágyázást a jó gazdálkodás alapjának tekintette. Említés nélkül hagyta a gőzekezántást, az alagsövezést, a gépi aratást, sőt még a cséplésről és nyomtatásról szóló fejezetek is érintetlenek maradtak, jóllehet itt a két kiadás között eltelt időszakban alapvető változások történtek. A szőlőművelésről írott részben figyelmen kívül hagyta a filoxéra betegség hazai elterjedését és annak súlyos következményét. Az állattenyésztésről szóló fejezetek mindegyikét kibővítette. Galgóczy nézete szerint a hazai mezőgazdaság rendszerét és termelési módszerét meg kell változtatni. Úgy ítélte meg, hogy ehhez először a korabeli viszonyok hű feltérképezéséhez van szükség, és ebből kiindulva lehet a fejlődés útját is kijelölni.

A kor agrárviszonyainak hű leírását közölte az 1855-ben saját költségén ki nyomtatott „Magyarország, a Szerbvajdaság s Temesi Bánság mezőgazdasági statisticája” című könyvében. A korban klasszikusnak számító munkájához Fényes Elek és ifj. Palugyai Imre módszertani eredményeit is felhasználva helyszíni bejárás és kérdőívek („érdeklőleg kidolgozott kérdő pontokkal ellátott körlevelek”) segítségével gyűjtötte az anyagot. Megtalálható benne a kor hazai mezőgazdaságának részletes leírása, egyes országos hírű gazdaságok bemutatása, és ezen kívül 2 tájegység és 10 község gazdálkodási rendjének ismertetése. Külön fejezet tárgyalja a mezőgazdasági iparral összefüggő kérdéseket.

A 60-as évektől a szorosan vett agrártárgyú írásai mellett megjelentek az általános közgazdaság témaköréhez tartozó művei is. Ezek közül is kiemelést érdemel „Az ipar fontossága Magyarországon . . .” címet viselő 1880-ban megjelent kötete. Az ország iparának állapotát vizsgálva a történelmi előzmények bemutatását sem mulasztotta el, és felvázolta a honi ipar fejlesztéséről vallott elképzeléseit. Javasolta az adózási feltételek könnyítését, a hitelélet korszerűsítését, az ipari szakoktatás színvonalának emelését, az ipar fejlesztését elősegítő törvények kiadását, a közlekedés fejlesztését (ezen belül a közutak építését és a vasutak államosítását). Állás-

pontja szerint a magyar ipar védelmét nem védővámok bevezetésével kell megoldani, hanem a hazai ipar termékeinek vásárlását kell az államnak és a magánosoknak is előnyben részesíteni.

Tevékenységének harmadik területe a történeti jellegű feldolgozások műfajába tartozik. Pest, Pilis és Solt vármegyéről, továbbá Nagykőrösről írt monográfiájában áttekintést ad a megye, illetve a város múltjáról. Kimerítő részletességgel tárgyalta a megye és a város agrárfejlődését, agrárviszonyait. A kötetek a korszak kutatójának helytörténet iránt érdeklődőknek nélkülözhetetlen kézikönyvei, mert bennük a szerző kimerítő részletességgel írt a jelen gazdasági, politikai, művelődési stb. viszonyairól. Galgóczy Károly írásaival úgy is szolgált a mezőgazdaságot, hogy emléket állított annak fejlesztésében kiemelkedő szerepet játszott személyiségeknek. „Emlékbeszédék az MTA elhunyt tagjai felett” címet viselő sorozatban, valamint az OMGE emlékkönyvben több mint száz agrárszakember és agrárpolitikus szakmai portréját rajzolta meg, ezek a művek az első agrártörténeti biográfiákat tartalmazták. Külön említést érdemel az OMGE, a magyar nagybirtokos osztály gazdasági és politikai érdekvédelmi szervezete történetének feldolgozása.

Galgóczy Károly gazdag életművet hagyott az utókorra. Könyvei mellett több százra tehető cikkeinek, tanulmányainak száma. Szinte nem volt a korban olyan újság és folyóirat (legyen az gazdasági, politikai lap), amelyben különböző szak- vagy közérdekű írásai ne jelentek volna meg.

Életpályájának első harmadában elsősorban mezőgazdasággal kapcsolatos munkái kerültek kiadásra. Ezek közül néhány szakmai szempontból már pár évtizeddel később elavultnak számított. Galgóczy legfőbb érdeme abban áll, az abszolutizmus nehéz éveinek átalakulásához nyújtott világos és érthető szakirodalmat. A 60-as évek után felnőtt generáció azonban a külföldi és hazai agrárkultúra legújabb eredményeinek birtokában szakmai tekintetben megelőzte Galgóczyt. Ekkor ő már általános gazdaságpolitikai kérdések tanulmányozásának szentelte idejét és nagyobb távlatokban gondolkodva fejtette ki közgazdasági jellegű elképzeléseit. Történeti jellegű munkái amellet, hogy a kor histográfiai elvárásainak is eleget tettek, a történetírás számára nagy forrásértékkel bírnak. Az agrártudomány és annak kiemelkedő személyiségeinek emléket állítva hozzájárult ahhoz, hogy a diszciplína képviselői elnyerték méltó helyüket az akadémiai tudományok sorában. Művei a mai agrártörténetírás pótolhatatlan forrásait jelentik.

Galgóczy Károly hosszú életét gazdag tartalommal töltötte meg. Életútja nem volt mentes a kompromisszumoktól sem. A forradalom és szabadságharc katonája már az 50-es években kitört a passzív rezisztenciából, a kiegyezés hívévé vált, magas állami kitüntetésben részesült és mint nagy tekintélynek örvendő közéleti emberként halt meg. Galgóczy Károly életművét nem lehet a „jó” és „rossz” erkölcsi és szakmai kategória keretei közé szorítani. Munkásságának egésze és magánéletének tanulságai: ez Galgóczy Károly hagyatéka az utókor számára.

Főbb munkái:

Népszerű gazdasági földművelés . . . az alsóbb néposztály használatára. Pest, 1845. 158 lap.

Mezei gazda népszerű gyám- és vezérkönyve, a mostani viszonyokhoz alkalmazva. 1-2 köt. Pest, 1854. 116, 94, 96, 96 lap.

Kertészet kézikönyve. Pest, 1854. 256 lap.

Magyarország, a Szerb Vajdaság s Temesi Bánság mezőgazdasági statisticája. Pest, 1855. 430 lap.

Az erdőségek és a befásítás fontossága Magyarországon . . . Bp., 1877. 130 lap.

Az ipar fontossága Magyarországon . . . Bp., 1880. 95 lap.

A telepítés kérdése Magyarországon. Bp., 1880. 63 lap.

Pest, Pilis és Solt törvényesen egyesült megye monographiája. 1-3 köt. 1876—1877. 248, 275, 408 lap.

Nagy-Kőrös város monographiája. Bp., 1896. 640 lap.

Az Országos Magyar Gazdasági Egyesület emlékkönyve. 1-6 füz. Bp., 1879—1891. 152, 160, 160, 160, 169, 169 lap.

Az Országos Magyar Gazdasági Egyesület története. 1-2. köt. Bp., 1880., 1898. 195, 148 lap.

Irodalom:

— —: Galgóczy Károly. AÉ. 1916.

— —: Galgóczy Károly. Kt. 1916. 44. sz.

GANZ ÁBRAHÁM (1814—1867)

Ganz Ábrahám 1814. november 6-án született Unter Embrachban, Svájc zürichi kantonjában. Családja régi svájci, polgári család volt. Apja Ganz Ulrich református kántortanító első — Remi Katalinnal kötött — házasságából született harmadik gyermekként. Anyját tízéves korában elveszítette és 15 éves korában kenyérkereső pályát kellett választania. Apja második házasságából ugyanis még hat testvére született, s a népes családnak nem volt könnyű biztosítani a megélhetést.

Először egy ácsmesternél kezdett dolgozni, de még mielőtt a szakmát teljesen elsajátította volna, Zürichbe ment a nagyhírű Escher vasöntőhöz öntőinasnak. A cég vezetőjével történt nézeteltérése miatt azonban húszéves korában elbocsátották, és ekkor megkezdte vándorlásait. Előbb egy schaffhauseni üzembe került, itt öt hónapig dolgozott, majd Elzászba ment a neves Schlumberger gyárba, ahol a legfejlettebbnek elismert angol technikával dolgoztak. Az elzászi gyár igen jó iskolának bizonyult Ganz későbbi munkásságának szempontjából.

1836 nyarán egy párizsi öntödébe ment dolgozni, s közben nagy érdeklődéssel figyelte a szomszédos Anglia hatására kifejlesztett öntőtechnikát és franciául tanult. 1837-ben már Bécsben találjuk, ahol előbb a Glanz-féle, majd a Bollinger-féle öntödében dolgozott 1838 tavaszáig. Néhány hónapos szakmai körutat tett Olaszországban, majd visszatért Bécsbe.

Apja hazahívó levelére 1840-ben azt írta, hogy a Habsburg birodalomban szándékozik letelepedni, mihelyt erre alkalma kínálkozik. Az elhatározást rövidesen tett követte. Értesült arról, hogy a szomszédos Magyarországon, Pesten előnyös feltételekkel — egy különleges gőzüzemű hengermalom gépeinek szereléséhez —

szakmunkásokat keresnek. Ganz Ábrahám 1841 augusztusában jelentkezett munkára. Pest-Buda ugyan elmaradt a vándorlások közben megismert nyugat-európai nagyvárosok mögött, de nagyszerű földrajzi fekvése, szép épületei, az épülő Lánchíd és lüktető élete felkeltették érdeklődését, megnyerték tetszését. Saját szakterületén, az öntőiparban nagy lemaradást tapasztalt a nyugati öntőiparhoz képest. A reformkorszak két vezéregyéniségét — Széchenyi Istvánt és Kossuth Lajost — nemcsak műveikből, hanem személyesen is megismerte.

A gőzmalom sikeres szerelési munkái után a József Hengermalmi Társulat alkalmazásában megkezdte öntőtevékenységét a vállalat öntödéjében. (A mai Honvéd és Stollár Béla utca sarkán.) A hengermalmi öntödében hamarosan öntőmesternek nevezték ki. Ez volt Magyarországon az első olyan öntöde, amely nem kohóüzem mellett létesült. Rövid idő alatt az üzem termelése meghaladta a hengermalom szükségleteinek fedezését, és külső megrendeléseknek is eleget tudott tenni.

Az 1842. évi első magyar iparmű kiállításon nagy számban állítottak ki Ganzék különböző öntvényeket, melyeket méltán dicsért Kossuth Lajos kiállítási beszámolójában.

1843-ban történt súlyos balesete — öntés közben a folyékony vas jobb szemébe fröccsent és fél szemét elvesztette — nem törte meg munkakedvét.

1844-ben megvált a Hengermalom öntödéjétől, magát önállósította, Budán telepedett le. Telket és házat vásárolt a Kórház utcában (ma Ganz utca), és szerény öntőműhelyt rendezett be, amely a világhírű Ganz gyár alapját képezte. A fűvóerőt eleinte emberi erő, később járgány pótolta s csak évek múlva állított föl e célból Ganz gőzgépet. 1845-ben — mint levelében írta apjának — már 22 emberrel dolgozott, az őrnöki teendők ellátására magához hívta Henrik nevű öccsét. Az 1846-os harmadik iparmű kiállításon öntött vaskályháival elnyerte a kiállítás ezüst és József nádor bronz érmét. Az üzem tovább terjeszkedett a Kórház utcában és a vele párhuzamos Királyhegy utcában.

Az 1848/49-es szabadságharc alatt a forradalom kormányától ágyúgolyók öntésére kapott megrendeléseket. Emiatt 1849-ben haditörvényszék elé állították, többször kihallgatták és svájci állampolgárságának köszönhetette, hogy végül is felmentették.

A szabadságharc után anyagi helyzetét már megalapozottnak találta a házasságkötéshez. Megismerkedett a 19 évvel fiatalabb Heiss Józsefával, az akkori polgármester — Heiss Lőrinc — leányával, és megkérte a kezét. Hitvesében minden tekintetben méltó élettársa talált.

Kiváló gyakorlati ismereteinél és tapasztalatainál fogva Ganz a legigényesebb munkákat is elvállalta. Ő készítette többek között a Lánchíd öntött vastartóit és a szegedi vasúti híd öntött vasoszlopait.

Szorgalma, tevékenysége nem ismert határt. A budai üzem fellendülésére 1853-ban döntő befolyást gyakorolt egy új gyártási ágának, a kéregöntésű vasútkocsi kerekek gyártásának bevezetése. A kéregöntés lényege (1812-ben az angol John

Burn találta fel) az öntöttvas azon tulajdonságának felismerésén alapul, hogy a belőle készült öntvények keménysége növelhető az öntést követő lehülés meggyorsításával. Ezért az öntőformát, illetve annak egy részét a rossz hővezető homok helyett vasból (kokillából), tehát jó hővezető anyagból készítik és ezáltal a lehülés meggyorsul. Az új eljárás sikerét, eredményességét bizonyította, hogy csakhamar majdnem valamennyi magyar és osztrák vasút-társaság bevezette e kerekek használatát. Csakhamar a külföldi vasutak is meghajoltak a gyártmány kitűnősége, célszerűsége előtt és fokozatosan rátértek használatára. Ez volt az első magyarországi gyári termék, amely rövid idő alatt európai hírvé lett.

A malomiparban Ganz Ábrahám alkalmazta először a kéregöntési technológiát a hengerszékekhez készített hengerek előállításával. Gyártmányaival 1855-ben részt vett a párizsi világkiállításon és három bronzérmét szerzett.

Kézben tartotta a vállalat ügyvitelét, tervezett, kalkulált, gondoskodott a szükséges nyersanyagról, mindezek mellett kereskedelmi tevékenységet is végzett egy személyben. Beutazta Európát, a sok és fáradságos utazgatásnak komoly üzleti eredménye lett. 1857-ben már a nürnbergi vagongyárak is Ganztól vásároltak.

1859-ben belátta, hogy a vállalatának további vezetését egyedül nem tudja ellátni, ezért szakképzett segítőtársakat, három német mérnököt vett maga mellé. Az egyik Krempe Ödön Vilmos a gyárépítkezések tervezésében, kivitelezésében vállalt jelentős szerepet, négy évi tevékenység után azonban megvált a cégtől. A másik Eichleiter Antal felügyelői munkakörben vezetőszeretetet kapott a gyárban és hűségesen szolgált a Ganz Ábrahámmal. A legnagyobb szerep harmadik munkatársának, Mechwart Andrásnak jutott, aki mint szervező, feltaláló és új gyártási ágak bevezetője elévülhetetlen érdemeket szerzett a Ganz gyár világhírre emelésében.

Hírnevének tetőpontján, 1867 végén hirtelen és váratlanul következett be halála. A 100 000-ik kéregöntésű vasúti kocsikerék elkészültét november 23-án még megünnepelte, december 15-én azonban a megfeszített munka idegösszeroppanáshoz vezetett, amely tragédiáját jelentette. Maga vetett véget életének; pesti Dunaparti palotájának emeletéről levetette magát. Temetésére — nagy részvét mellett— 17-én került sor a református egyház szertartása szerint.

A vándorló öntőlegény rövid idő alatt a magyar ipari élet vezéregyéniségévé vált. Az általa alapított és nevét viselő gyár a gépipar szinte minden területén jelentkezett termékeivel. Ganz Ábrahám korszakalkotó találmányával, a kéregöntésű hengerek készítésével forradalmasította a malomipari hengerszékeket. Halála után Mechwart András folytatta a gyárban a hengerszék tökéletesítését és feltalálta a kéregöntésű hengerek gépi rovátkolásának módját. A Ganz gyár termékei ma is szerte a világon ismertek és hirdetik az alapító és a magyar ipar jó hírnevét.

Irodalom:

GELLÉRTI Mór: A magyar ipar úttörői. 1887.

A Magyar Vasművek és Gépgyárak Országos Egyesületének évkönyve 1926—1927. Bp. 1928.

TÓTH Lajos: Cégnagyjaink életrajza a Ganz és Társa cég történetének tükrében. (Kézirat) 1940.

ÁRVAI József: A magyar ipar. Bp. 1941.

SÁNDOR Vilmos: Nagyipari fejlődés Magyarországon (1867—1900.) Bp. 1954.

VAJDA Pál: Nagy magyar feltalálók. Bp. 1958.

SZŐKE Béla: Műszaki nagyjaink. Bp. 1983. II. k.

GÉCZY GÁBOR (1909—1968)

Géczy Gábor 1909. november 3-án született, s 1968. szeptember 20-án halt meg Budapesten. Gazdasági akadémiát végzett, doktori értekezését a gödöllői Agrártudományi Egyetemen írta a gyakorlati talajtérképezésről 1959-ben.

1931—46 között állami ménesbirtokokon dolgozott gyakornokként, majd intézőként (Bábolnán, Kisbéren, Mezőhegyesen). 1946—48 között a Mauthner Ödön magtermelő RT-nél, majd 1948—49 között a Minőségi Vetőmagtermesztő Vállalat kaposvári kirendeltségénél volt vezetői állásban. 1949—51 között a Növénytermelési Vállalat országos termelési felügyelője, 1951—59-ig a miskolci Talajjavító Vállalat műszaki vezetője, illetve osztályvezetője volt. 1959—61 között a Mezőgazdasági Szervezési Intézet főmunkatársa, 1961-től haláláig az Agrárgazdasági Kutatóintézet tudományos munkatársa. Szakterülete a talajtan, földműveléstan, növénytermesztéstan és a regionális tervezés volt. 1966-tól a Gépesítésszervezési Osztályon a „Kedvezőtlen talaj- és domborzati adottságú területek gépesítése” című téma felelőse volt.

A Földművelésügyi Minisztérium Tájkutatói Tudományos Csoportjában Lőrincz Gyula vezetésével a termelést befolyásoló természeti tényezők alakulását vizsgálta. A csoport 1957-ben megkezdett és 1965-ig tartó munkájának eredményeit a „Magyarország mezőgazdasági területe” című, 1968-ban megjelent könyvében adta közre. E munka létrejöttét nagyban elősegítette a talajtani térképezés két világháború közötti eredménye. A Treitz Péter, Inkey Béla nevéhez fűződő térképezést nagyobb léptékű felvételeken, részletesen, községhatáros szinten a Kreybig Lajos vezette kutatócsoport folytatta. A részletes munkát a második világháború akadályozta meg. Ezt követően a Talajtani és Agrokémiai Kutató Intézet vette át a talajismereti térképezést, s a felvételi pontok sűrítésével, a hiányzó területek felvételével befejezett, immáron teljes talajismereti térképek lettek alapjai a mezőgazdasági termelés területi elhelyezését vizsgáló kutatásoknak.

Géczy Gábor az így megszerkesztett községhatáros, 1:25 000 méretarányú, gyakorlati talajismereti térképek alapján készítette el a talajtulajdonsági katasztert (községi, járási, megyei és országos szinten). A mezőgazdasági szántóterületek jellemzésére kidolgozta a talajhasznosítási osztályozási rendszert. Fő feladatának a mezőgazdasági terület jellemzését tekintette, az optimális növénytermelés fejlesztése érdekében. Számítási és gyakorlati adatokra támaszkodva a talajokat a talajhasznosítási osztályozáson belül első-, másod- és harmadrendű termőhelyként osztályozta. A különböző hasznosítási osztályokon belül megállapította a talajok

természetes termőképességét, így módon lehetővé téve a megfelelő termésszint eléréséhez szükséges szerves- és műtrágya felhasználás mennyiségi meghatározását községi, területi és országos szinten.

Az éghajlati elemek és a talajadottságok községi szintű feldolgozása alapján részletesen közli az adott mezőgazdasági terület hasznosítási lehetőségeit. Bemutatja a talajhasznosítási térképeket, elemzi a talaj természetes termékenysége szerint, genetikai talajtípusonként és országrészenként eltérő termőképességét, s a várható hozamok kiszámítására szolgáló módszert.

A leírtakból, s a térképek segítségével minden gyakorlati szakember megtervezheti az eredményes növénytermesztéshez szükséges speciális agrotechnikai eljárásokat.

Főbb munkái:

- A gyakorlati talajtérképezés. Doktori értekezés. Gödöllő, 1959. (Kézirat)
Újabb mezőgazdasági talajhasznosítási osztályozási rendszer. AT. Bp., 1960. 405-418 lap.
Magyarország mezőgazdasági területe. Bp., 1968.
HEGEDŰS István—GÉCZY Gábor: Alapelvek a mezőgazdasági talajismereti térkép szerkesztéséhez. Bp., 1958. (Kézirat).

GERENCSÉRY (GRENCZER) BÉLA (1887—1960)

1887. augusztus 16-án született Szilágycsehen, (Szilágy m., ma: Cehul Silvaniei—Románia). Családi neve Grenczer volt. Iskoláit Szilágysomlyón (Szilágy vm., ma: Simleul Silvaniei—Románia) kezdte, majd Selmecbányán az ottani evangélikus főgimnáziumban folytatta, ahol 1905-ben tett érettségi vizsgát. Még ez évben beiratkozott Budapesten a József Műegyetem vegyési szakára, ahol 1909. június 21-én szerezte meg vegyészmérnöki oklevelét.

Pályáját Kassán, a Vegykísérleti Állomáson kezdte, ahol mezőgazdasági termékeket ellenőrző és véleményező munkával, hatósági élelmiszer-ellenőrzéssel foglalkozott, élénk kapcsolatot tartva a kassai Gazdasági Akadémia kísérleti tevékenységével. Különösen a fűszerpaprika és a juhtúró összetételével s az élelmiszerek mesterséges színésével foglalkozott.

1913-ban beiratkozott a kassai Jogakadémiára, ahol 3 félévet hallgatott. Tanulmányait megszakítva 1914-ben áthelyezéssel az Országos Chemiai Intézet tápszer osztályára került Budapestre, ahol 1917-ben lett osztályvezető.

Az 1916—18-as években katonai szolgálatot teljesített, majd 1918-ban a Földművelésügyi Minisztériumba rendelték szolgálattételre a mezőgazdasági kísérletügyi, mezőgazdasági termény- (élelmiszer) rendészeti és mezőgazdasági oktatási főosztályra, ahol a mezőgazdasági kísérletügyi intézetek és az élelmiszerrendészeti ügyek szakelőadója lett. Itt dolgozott egészen 1938-ig. Munkájának lényege az élelmiszer-hamisítás elleni küzdelem, a minőségi élelmiszer-termelés előmozdítása volt. Ennek kapcsán a vegykísérleti állomások és mezőgazdasági kísérleti intézetek szakügyeivel s a mezőgazdasági ipar kémiai és technológiai szakkérdéseivel foglalkozott. Mint vegyész szakértő, a szövetkezeti, tejgazdasági, mezőgazdasági terme-

lési, értékesítési, kiviteli és vámügyek területén is tevékenykedett. A „Magyar Termény- és Élelmiszer Kódex”-szel kapcsolatban a fogyasztók és termelők érdekeit egyaránt védő, s a mezőgazdasági ipari ágazatokra is kiterjedő rendeletek létrehozásában jelentős szerepe volt.

1917 és 1921 között a Kertészeti Tanintézetben fizikát, vegytant, talaj- és trágyázástant adott elő. A budapesti József nádor Műszaki Egyetem Közgazdaságtudományi Karán 1923-tól, 12 éven át volt előadója a „Magyar élelmiszeripar különös tekintettel a közéletmezésre” című tárgynak, amely tantárgyra vizsgáztatói megbízása is volt.

1926-ban a Bodnár János egyetemi tanár vezetése mellett mezőgazdasági növénybiokémiai témakörben laboratóriumi kutatásokba kezd, de egyéb elfoglaltsága miatt ezt a munkát két év után abba kell hagynia.

1927—28-as tanévben két félévet hallgatott a budapesti egyetemi Közgazdaságtudományi Karon. 1931-ben ide nyújtotta be doktori értekezését: „A tej értékesítésének és a tejforgalom ellenőrzésének időszerű kérdései” címmel. 1936/37-ben a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Közgazdasági Karán az „Élelmiszeripar” című tárgy előadására kapott megbízást.

Ezekben az években az Erjedéstani Állomáson szervezett szeszgyárvezetői tanfolyamokon a kémia és fizika alapjait oktatta, valamint számos átképző és továbbképző tanfolyamon tanított és több alkalmi szakelőadást tartott.

Tevékenykedett a mezőgazdasági vegykísérleti állomások átszervezésében, több mezőgazdasági kiállítás kísérletügyi csoportját szervezte. 1934-ben a Mezőgazdasági Múzeum átszervezésénél és 1938-ban a VI. Nemzetközi Mezőgazdasági Ipari Kongresszus előkészítésénél bizottsági tag volt. Ez utóbbi kongresszus kiállításának szervezését is ő végezte. Hat alkalommal volt külföldön kiküldetésben a nyugat-európai államokban.

1938-ban az Országos Chémiai Intézet átszervezésekor annak igazgatójává nevezték ki. Itt működött 1916-ig. Ez idő alatt az intézetet teljesen újjászervezte. 1946-ban az Agrártudományi Egyetem mezőgazdaságtudományi karán a Mezőgazdasági Iparok tanszékére tanári kinevezést kapott. Az egyetem keretében kezdeményezésére szerveződött a Mezőgazdasági Tudományok Dokumentációs Központja és Központi Könyvtára.

Egyetemi tanárságának ideje számos kutatási témával foglalkozott, többek között: cukorgyári répaszelet-melléktermék pektinné való feldolgozásával, a nádtermés egy részének cellulóz gyártására való felhasználásával, a pentozánoknak furfurollá való hasznosításával (rizshély, napraforgóhély és kukorica csutka mint melléktermék hasznosítása).

1932-től 1948-ig szerkesztője volt a Kísérletügyi Közlemények című tudományos folyóiratnak, amelynek Szemle mellékletét ő indította. „... a Kísérletügyi Közlemények ... a gyakorlati mezőgazda részére megismerteti ... a mezőgazdasági tudomány ágait művelő hazai és külföldi szakemberek értékes megállapításait köz-

vetlenül, de közvetve is . . . a mezőgazdasági tudományok, különböző ágainak művelésére s terjesztésére hivatott szakembereinek továbbképzését biztosítja, hogy így azok hivatásuknak minél jobban tudjanak megfelelni”. — írta a Kísérletügyi Közlemények 1932. évfolyamának Beköszöntőjében.

A mellékletként létrehozott „Szemle” füzetben a hazai és külföldi szakfolyóiratokban, tudományos kiadványokban, könyvekben a mezőgazdasági tudomány és gyakorlat körébe vágó eredeti közleményekből kíván összefoglaló közléseket adni a mind szélesebb körű tudományos tájékoztatás céljából.

Az 1940-es években nevét Gerencséryre magyarosította.

1948 és 1950 között a Magyar Szabványügyi Hivatal igazgatóhelyettese s ebben a minőségben nagy része volt a gyümölcs, zöldség és főzelékkonzervek szabványai megalkotásában.

1949-ben szakértőként vett részt az élelmezézipari technikumok szervezésében. Az új iskolatípus számára ő dolgozta ki a kémiai és fizikai oktatás tananyagának tervezetét.

Mint nyugdíjas egyetemi tanár 1950-től az Élelmiszeripari Technikum kémia tanára. Itt tanított egészen haláláig.

50 tanulmánya a Köztelek, Kísérletügyi Közlemények, a Magyar Gazdák Szemléje, a Technikai Kurír, a Magyar Mérnök- és Építész Egylet Közleményei, a Magyar Tejipar, Tejgazdasági Szemle, a Felvidéki Újság hasábjain jelent meg.

Tevékeny, segítőkész, önzetlen kollegának és tanárnak, a mezőgazdasági és élelmiszeripari minőség fejlesztésének területén kiváló kísérletügyi szakembernek ismerték.

1960. szeptember 25-én halt meg Budapesten.

Főbb munkái:

A tejértékesítésnek és a közfogyasztásra kerülő tej ellenőrzésének időszerű kérdései. Bp., 1929. 24 lap.

Élelmiszereink és hamisításuk elleni védekezés. Bp., 1934. 16 lap.

Tejgazdaságunk és tejiparunk jelene és jövője. Bp., 1944. 28 lap.

Élelmiszereink és ellenőrzésüknek jelentősége. Bp., é. n. 45 lap.

Kémiai laboratóriumi gyakorlatok I—II. rész. (Szerk. Gerencséry Béla és Zajk István.) Bp., 1953. 1954. 417, 403 lap.

Irodalom:

— —: Dr. Gerencséry Béla 1887—1960. ÉL 1960.

PALOTÁS József: dr. Gerencséry Béla emlékezete 1887—1960. ÉVK. 1960.

GERGELY ISTVÁN (1877—1960)

Gömör megyében Licén (ma: Licince-Csehszlovákia) született 1877. január 3-án. Apja ismeretlen, édesanyja Gergely Katalin. Születésétől nagybátyja, Gergely János urasági kertész nevelte, akinek kertészet iránti szeretete és tevékenysége döntően befolyásolta a gyermek későbbi pályáját. Tornaalján (Gömör vm., ma: Torna-Csehszlovákia) laktak, s Gergely István itt kezdte el elemi iskoláit, majd Gömörpanyitban (Gömör vm., ma: Poniata-Csehszlovákia) folytatta. Édesanyja 1883-ban meghalt. Nagybátyja időközben teljesen elszegényedett, s a négy elemi befejezése után nem tudta tovább taníttatni tehetséges unokaöccsét. Gömörpanyiti tanítója kieszközölte számára a tandíjmentességet, így került Gergely István Sajógömörre (Gömör vm., ma: Gemer Sajavsky — Csehszlovákia), ahol középiskolai tanulmányait megkezdhette, majd Nagyőröcére, konviktusba, ahol ugyancsak tandíjmentesen tanulhatott.

Nagybátyja mellett némi gyakorlatot szerzett a kertészkedésben, majd a középiskola befejezése után, Harkányi János Pusztáúvilági birtokán (Zemplén megyében) mint segédkertész dolgozott. Rövid tanonckodás után, 19 évesen a birtokos egyik nagy kertészetének vezetését vállalta el Pálócon (Ung vármegye). Gergely István önképzés útján megszerzett kertészeti ismereteit az 1896-ban megnyílt Kertészeti Tanítéletben kívánta elmélyíteni, rendszerezni. 1897—1900 között kitűnő eredménnyel, ösztöndíjasként elvégezte a Kertészeti Tanítéletet. 1900-ban bevonult katonának a losonci 25. gyalogezredhez, ahol három évet szolgált. A katonai szolgálat letöltése után megnősült.

1903-tól a lugosi (Krassó-Szörény vm., ma: Lugoj-Románia) állami faiskolánál másodkertészi álláshoz jutott. Horn Jánossal, ugyancsak lugosi kertésszel az erdélyi

lyi részek fásítását végezte el. Megalapították a Krassó-Szörény megyei törzsgyümölcsöst. 1906-ban a tyeji (Hunyad vármegye, ma: Teiv-Románia) Gyümölcsészeti Kísérleti Telep létesítéssel foglalkozott. Innen az algyógyi (Hunyad vármegye) Kun Kocsárd Székely Földműves Iskolához helyezték át, ahol a kertészet minden ágát tanította és az iskola majdnem 100 holdas kertjének gondozását irányította. Az első világháború első-második évében katonáskodott, majd véglegesen felmentették a katonai szolgálat alól. Gergely István sokat küzdött az általános magyar gyümölcsstermesztési szemlélet kialakításáért. Már korán felismerte, hogy a fajta kiválasztásánál nem elegendő az éghajlat, a talaj, a fekvés adottságait vizsgálni, hanem meg kell nézni, hogy melyik annak a vidéknek a fő gyümölcsfaja, ezen belül a fő fajtája. A haszongyümölcsstermesztés kialakítását szorgalmazta. A cél érdekében 1916—17-ben Sebeshelyen (Szeben vm., ma: Siebisel-Románia) az állami faiskolák szükségleteinek fedezésére mintegy 30 vagon dióvetőmagot vásárolt a sebeshelyi gömbölyű, hosszúkás és óriás fajtákból, ill. változatokból. Ezt a mennyiséget az előzetes gondos válogatás után osztották szét az érdekelt állami faiskolák között.

Közben 1917 nyarán a Földművelődésügyi Minisztérium rendeletére Boszniában, Podszavina vidékén tanulmányozta a szilvafeldolgozást (aszalást, lekvárfőzést és pálinkafőzést).

Tanulmányútjának tapasztalatait a több kiadást is megért munkájában foglalta össze. (A boszniai aszaló építése és a szilva aszalás). Megtervezte a Gergely-féle boszniai aszalókat, valamint kidolgozta ezek építési tervét és az üzemeltetési tudnivalókat.

Az algyógyi járásban 32 községben megszervezte a központi szilvafeldolgozó telepet és itt képezte ki az egész ország számára a szakembereket. 1917—18-ban sok száz vagon szilva feldolgozását irányította.

Ez a tevékenysége kiemelkedő volt, egyrészt az egész akció roppant gyors lebonyolítása miatt, másrészt különösen fontos, mert a szilvát cukorptólként használták a háborús inségben.

A földművelésügyi kormányzat által vidéken felállított, új rendszerű és korszerű aszalók az ország számos helyén kifogástalanul működtek. Az innen kikerülő aszaltszilva minősége felülmúlta a híres boszniai szilváét. Gergely István a gyakorlatban is példát adott gazdatársainak a szilvafeldolgozás módjairól, az aszalásról, pálinkakészítésről, lekvárfőzésről. 1919-ben a dévai Agrária konzervgyár megbízásából végzett ilyen jellegű munkát.

Erdélyből 1921-ben repatriált, és a Földművelésügyi Minisztérium Kertészeti Szakosztályára került, ahol a gyümölcsstermesztési ügyek előadásával bízták meg. 1938-ig teljesített itt szolgálatot. Eredményes munkát fejtett ki a tömegfásítási és gyümölcsstelepitési kölcsönök érdekében, az üzemi gyümölcsstermő tájak kijelölésében.

Az első világháború után bekövetkezett területi változások nagy mértékben

kihatottak a gyümölcsstermelésre is. A gyümölcstermő területek nagyobb része, mint a Szerémség, Erdély, Kárpátalja, Felvidék az országhatáron kívülre került. Az ország téli gyümölcsből átmenetileg gyümölcsimportra szorult. Mind a szakemberek, mind a kormányzat felismerték a helyzetet, és olyan intézkedéseket hoztak, melyek a gyümölcsstermelés újbóli kialakítását tették lehetővé. A különféle kedvezmények és a telepítési akciók biztosították a termelők telepítési kedvét.

1925. márciusában Kecskeméten a Duna-Tisza közti Mezőgazdasági Kamara rendezésében az Alföld gyümölcsstermesztése fellendítése céljából — számos neves kertész részvételével — értekezletet tartottak. Gergely István kertészeti főfelügyelő az alföldi gyümölcsstermesztés hanyatlásának okairól és orvoslásának módozatairól beszélt. Felhívta a figyelmet az oltásra szolgáló alanyok helyes megválasztásának jelentőségére. Elítélte a háborús konjunktúra hatása alatt elszaporodott faiskolák eljárását, amennyiben a facsemeték eladásával csak az üzleti szempontot tartják szem előtt, s többnyire hitvány anyaggal árasztják el a piacot.

A századforduló és a két háború közötti időszak a rendszeres, üzemszerű gyümölcsstermelés alapjainak lerakásának a korszaka is volt. Ekkor alakultak ki az első árutermelésre alkalmas ültetvények — állami kölcsönök segítségével. Mohácsy Mátyás kezdeményezésére hozták létre az Országos Pomológiai Bizottságot 1928-ban, amelynek tagja lett Gergely István is. A bizottság megszervezte országos méretekben a fajtákon belüli klónszelekciót.

A Faiskolai Szövetségen belül a fajták nyilvántartására hozták létre az Országos Fajtatörzskönyvező Bizottságot. Fajtaversenyeket, kiállításokat rendeztek, és megkezdték a fajtaminősítés korszerű módszereinek bevezetését.

Mohácsy és Gergely irányításával megkezdődött a közigazgatási határoktól független, a természeti tényezőkön alapuló termelési körzetek kialakítása: az ország területét 63 körzetre osztották fel és elkészítették a szaporítható fajták jegyzékét.

Gergely Istvánt, kertészeti főfelügyelőt 1932-ben érdemei elismerésül gazdasági tanácsosi címmel tüntették ki.

Pécsett 1933. február 12-én a pécskörnyéki gyümölcsstermesztőknek és szőlősgazdáknak a diófáról és a diótermesztésről tartott előadást, rámutatva a diótermesztés nagyfontosságú szerepére hazánk gyümölcsstermesztésében és nagyjövőjű szerepére külkereskedelmünkben.

1939-ben nyugdíjba ment, visszavonult a közéleti munkától; a Magyar Faiskolai Szövetségnél viselt alelnöki tisztségéről is lemondott.

Budapesti szolgálata alatt Gergely István több kertészeti intézetben tanított: az Amizoni Károly által alapított Nőnevelő Intézetben 12 évig, a Magyar Izraelita Kézműves és Földművelő Egyesület (MIKÉFE) Kertészsegédi Iskolájában 20 évig, a Budapest székesfőváros Női Háztartási Iskolájában 5 évig, majd a Kertészképző Iskolában 20 évig.

1900—1943 között tagja volt az Országos Magyar Kertészeti Egyesületnek, az

Országos Pomológiai Bizottságnak, valamint a Faiskolai Szövetségnek. A Magyar Entomológiai Társaság 1911-től tagjai közé sorolta Gergely Istvánt, aki élénk tevékenységet fejtett ki a gyakorlati entomológia területein is.

Az amerikai fehér szövölepkét ő írta le hazánkban elsőnek és hívta fel az ellene való védekezés fontosságára a természetők figyelmét. Halála után országos hírű lepkegyűjteménye a Nemzeti Múzeumba került. 1957-ben Gergely Istvánnak a Kertészeti és Szőlészeti Főiskola Tanácsa aranydiplomát adományozott. 1960. március 22-én halt meg Budapesten.

Gergely István lelkes tanító mestere volt Erdélyben az okszerű gyümölcsstermesztésnek és gyümölcsfeldolgozásnak. Később a Földművelődésügyi Minisztériumban töltött szolgálati évek alatt tevékenységével elévülhetetlen érdemeket szerzett hazánk gyümölcsstermesztésének megszervezésében és kifejlesztésében.

Főbb munkái:

Gyümölcsfajtaismeret. Bp., 1928.

A szilva feldolgozása. Bp., 1930.

A boszniai aszalóépítése és a szilvaaszalás. Bp., 1937. 36 lap.

Lássunk tisztán a paprikakérdésben. Mit hozott a paprikarendelet a termelőknek, a kikészítőknek, a malmoknak, a kereskedőknek és az exportőröknek? Bp., 1937. 16 lap.

A szilvalekvár házi készítése. Bp., 1939. 15 lap.

Irodalom:

Felvételi a Magyar Rovartani Társaság tagjai sorába. RL. 1911.

A Magyar Rovartani Társaság tagjainak névjegyzéke. RK. 1960.

— —: Gergely István. KSz. 1960.

ELEK László: Gyümölcsstermelés alakulása Magyarországon 1895—1959. AtSz. 1966.

GEBAY Gusztáv—HORNYÁK Márton: Kertészeti Egyetem Bp., 1978.

MMgMA Személyi Emlékanyag Gyűjtemény.

GESZTELYI NAGY LÁSZLÓ (1890—1950)

Gesztelyi Nagy László 1890. november 12-én született a Szabolcs megyei Lövöpetriben. Édesapja, Gesztelyi Nagy László, református lelkész, édesanyja Rácz Katalin, mindketten régi református papi családok leszármazottai voltak.

Elemi iskoláit szülőfalujában, a gimnáziumot és jogot a sárospataki református kollégiumban végezte. 1916-ban a kolozsvári tudományegyetemen az államtudományok doktorává avatták. Tehetsége és szorgalma már ifjú korában megmutatkozott, VIII. osztályos korában a magyar irodalomban tanúsított eredményeiért elnyerte az MTA Kazinczy arany jutalmát. Diákkorában tagja volt számos egyesületnek és önképzőkörnek, érdeklődése nagyon szer-teágzó volt.

Az agrárpolitikával már joghallgató korában megismerkedett, amikor a Magyar Gazdaszövetség megbízásából az ország különböző helyein gazdatársadalmi és szövetkezeti előadásokat tartott. Röviddel diplomája kézhezvétele után 1917-től 5 éven át a Gazdaszövetségben dolgozott, ahol közelről megismerhette Darányi Ignácot, Bernát Istvánt, Czettler Jenőt, a kor agrármozgalmának kiemelkedő képviselőit. A szövetségben feladatai közé tartozott a falusi gazdák gazdakörökbe történő szervezése és agrárpolitikai előadások tartása, amellet a Magyar Gazdák Szemléjének helyettes szerkesztői tisztségét is betöltötte.

1922 fordulópontot jelentett életében, hiszen 31 évesen kinevezték a Duna-Tisza közti Mezőgazdasági Kamara, majd később ennek jogutódja igazgatójává. Ugyanekkor felelős szerkesztőjévé lett a Kamara lapjának, a „Magyar Rónának” is. 1932-ben gazdasági főtanácsosi címet kapott. A Duna-Tisza közti Mezőgazdasági Kamara jogutódjának igazgatói tisztségéből 1946-ban leváltották, majd a kecske-

méti népbíróság „népellenes” büntett vádjával másfél évi börtönre ítélte. Büntetését 1947 elején letöltöttnek nyilvánították és nyugdíjazták. Életének utolsó esztendeit nagyon rossz egészségi állapotban és nehéz anyagi körülmények között élte le, végül 1950. november 2-án Budapesten érte utol a halál.

Gesztelyi Nagy László munkásságának leggazdagabb korszakát az a több mint két évtized jelentette, amelyet a Duna-Tisza közí Mezőgazdasági Kamara igazgatói székében töltött. A nagyon agilis, rendkívül sokoldalú agrárpolitikus élőlőszóban és írásban is meggyőzően érvelt a magyar mezőgazdaság fejlesztése mellett. Életművének középpontjában az Alföld gazdasági felemeléséért, valamint az Alföld jellegzetes településformájának és gazdasági üzemtípusának, a tanyáknak, az ott élő embereknek élet- és munkakörülményei javításáért folytatott küzdelem állott.

A két világháború között az Alföld szerepe, jelentősége felértékelődött. A dualizmus korában elsősorban a gazdasági szakemberek fordultak figyelemmel a térség problémái felé, s tettek erőfeszítéseket az Alföld termelésének korszerűsítéséért, a gazdálkodás körülményeinek javításáért. A kormányok által támogatott „akciók” is ilyen jellegű segítséget próbáltak nyújtani, de ezek a szellemi és anyagi erőfeszítések nem elsősorban az Alföld térségére összpontosultak, hanem inkább az ország mostohább természeti adottságú peremvidékén élő nemzetiségek megsegítését tűzték ki célul (gondoljunk pl. a „ruthén- havasiakcióra”). Gyökeresen más közigazdasági és politikai körülmények közé került az ország az első világháború után, hiszen mezőgazdasági szempontból is rendkívül értékes területek kerültek az utódállamok fennhatósága alá. Ezért a megmaradt területek — s különösen a gazdaságilag alacsony szinten álló Alföld — fejlesztése létkérdéssé vált, az Alföld ugyanis az ország területének közel a felét tette ki. A termelés színvonalának emelése mellett ugyanilyen fontosságú volt az alföldi tanyákon élő közel egymillió ember életkörülményének, gazdasági, szociális, kulturális, egészségügyi helyzetének gyökeres megváltoztatása. Gesztelyi írásaival ezekre a problémákra hívta fel a szakemberek és a közvélemény figyelmét, befolyását e nemes célok érdekében kamatoztatta.

„Az Alföld gazdasági jövője” című, 1924-ben megjelent könyvében új megközelítésben tárgyalta a régió problémáit. Az eddig megjelent munkák ugyanis az Alföldön belül csak egy-egy kérdéskört érintettek, míg Gesztelyi az Alfölddel kapcsolatos gazdasági problémák egészét tárgyalta; megvizsgálta a mezőgazdaság, az ipar, a kereskedelem jelenét, a bajok és problémák okainak megvilágítása mellett gyakorlati javaslatokat tett az orvoslás módjaira is. Először is a mezőgazdasági művelésre alkalmas terület nagyságának növelését tartotta fontosnak, ezt többek között a vadvizes területek lecsapolásával, szikes talajok javításával vélte elérhetőnek. Lényegesnek tartotta a műtrágyák és a nemesített vetőmagvak széles körű alkalmazását. Úgy vélte, hogy továbbra is hasznos az Alföld különleges ipari növényeinek (cirok, kender, repce stb.), valamint a hagymának és paprikának termelése. A gyümölcsstermesztésben a vidék adottságainak megfelelő értékes faj-

ták meghonosítását szorgalmazta. Az Alföld gazdasági felemelkedésének másik záloga az ipar és elsősorban a mezőgazdasággal összefüggő iparágak (malom-, cukor-, szesz-, dohány-, konzerv- és olajipar stb.) fejlesztése, és a felesleges munkakerő lekötése végett előnyösnek vélte a háziipar további kiépítését. Könyvében követelte a gyümölcs-, zöldség-, valamint a baromfi- és tojáskereskedelem racionális megszervezését. Ugyancsak ezt a célt szolgálta volna egy gabonaszövetkezet létesítése is. A felsorolt változások mellett fontosnak ítélte még az Alföld közlekedési hálózatának fejlesztését, ennek keretében először a kisebb beruházást igénylő keskenyvágányú gazdasági vasutak építését javasolta.

Az általános felemelkedéshez vezető úton azonban nemcsak gazdasági természetű gondokat kell orvosolni, hanem az itt élők élet- és munkakörülményeit is emberibbé kell tenni. Létre kell hozni az egészségügyi hálózatot, a kulturális színvonal emeléséhez pedig az oktatás általános megújítására van szükség. Gesztelyi Nagy László mindezekre a megoldásra váró feladatokra később született könyveiben és tanulmányaiban újra és újra visszatért, egyes kérdéscsoportokat sokszor részletesebben is kifejtett.

A „Magyar tanya” és a „Magyar tanyakérdés” címen megjelent munkáiban a tanyák múltjáról, jelenéről és jövő feladatairól vallott nézeteit, gyakorlati javaslatait tette közzé.

Más írásaiban (Mezőgazdasági politikánk új útjai és eszközei, A magyar földért, magyar népért) az Alföldnek és általában a kis- és középüzemeknek kedvező agrár-, vám-, adó- és közlekedéspolitikai megvalósításáért szállt síkra. Mint jogi végzettségű szakember, tudta, hogy a célok eléréséhez a törvényhozásnak is segítséget kell nyújtani, ezért követelte a parlamenttől a mezőgazdaság fejlesztését elősegítő törvények megalkotását.

Gesztelyi Nagy László utazásai során közvetlen benyomásokat szerzett, így érzelmileg kötődött a tájhoz és annak lakóihoz. „A Mezőgazdasági munkáskérdés” című munkájában az Alföld legszegényebb sorsú társadalmi rétegeiről, a kubikusokról és a gazdasági cselédekről írt. Felismerte, hogy soraikban tapasztalható feszültségek megoldása nélkül (pl. munkanélküliség felszámolása) nincs szociális béke. A magyar államnak döntenie kellene, melyik kormány szerv legyen felelős a társadalmi kérdések megoldásáért.

Már a második világháború kitörése után került kiadásra „A falu és a föld útjai” című könyve, amelyben részben az eddig ismertetett elképzeléseit ismételte meg (új mezőgazdasági törvényt és gazdasági intézői szervezetet, munkaalkalmak megteremtését, vasúti tarifa rendezését stb. követelte), részben pedig az aktuális politikai helyzetnek megfelelően a hosszú távú olasz—magyar—német agrárkapcsolatokról értekezett.

Gesztelyi Nagy László nemcsak rendkívül gazdag irodalmi munkásságot kifejtő agrárközgazdász, hanem élénk közéleti tevékenységet folytató politikus is volt. 1939-ben a Magyar Élet Párt programjával a kiskőrösi választókerület képviselője-

ként került a parlamentbe. Fáradhatatlan aktivitását bizonyítja, hogy számos egyesületnek volt tiszteletbeli tagja, igazgatója, elnöke. Életművének jelentős alkotásai közé tartozott, hogy több mezőgazdaság fejlesztésére vonatkozó törvénytervezet kidolgozásában vett részt. Számos országos gazdaságpolitikai kezdeményezés szülőatyja volt s nem egy esetben annak végrehajtója is. Az Alföld és a tanyakérdés „köztudatba való emelése” is nevéhez fűződik. Gyakorlati alkotásai közé tartozott még Kecskeméten a kertmunkásképző iskola és ugyanitt egy 150 kh-as mintagyümölcsös létesítése.

Gesztelyi Nagy László életműve nemcsak 45 önálló kötetben megjelent könyvből, közel 200 tanulmányból és több mint 3000 kisebb cikkből áll, hanem a gyakorlatban megvalósult alkotásokból. Nem akart forradalmi változásokat, de a társadalmi rendszer keretein belül a lehető legmesszebbre vezető reformok megvalósításáért küzdött.

Főbb munkái:

Az Alföld gazdasági jövője. Bp., 1924. 104 lap

Alföld. Bp., 1925. 30 lap.

Magyar földért, magyar népért. Gazdaságpolitikai dolgozatok. Kecskemét, 1927. 216 lap.

Magyar tanya. Kecskemét, 1927. 185 lap.

A magyar tanyakérdés. Kecskemét, 1927. 149 lap.

A tanyavilág élete. Kecskemét, 1930. 44 lap.

A mezőgazdasági munkáskérdés. Nemzetpolitikai tanulmány. Bp., 1932. 84 lap.

A mezőgazdasági oktatás reformja. Bp., 1933. 91 lap.

A falu és a föld útja. Kecskemét, 1940. 82 lap.

Irodalom:

Országgyűlési Almanach az 1939—44 évi országgyűlésről. (Szerk. Haeffler István.) Bp., 1940. 178-179 lap.

GHYCZY IGNÁC (1799—1870)

A Ghyczy család a XVIII. században Komárom vármegyében az egyik legtekintélyesebb, igen jómódú birtokos köznemes famíliának számított. Az édesapa, Ferenc vezető megyei tisztséget töltött be; 1809 és 1828 között a vármegye első alispánjaként működött. Az édesanya, Szent-Iványi Tekla is tehetős család sarjaként nőtt fel. Ignác fiúk Tatán született, 1799. február 13-án. Iskoláit Komáromban és Győrött végezte, majd 1832-ben — mint oly sok osztályos társa — ügyvédi vizsgát tett. Előbb a bábolnai királyi uradalom ügyésze lett, majd 1825-ben Tatára került uradalmi tisztnek Eszterházy Miklós tatai — gesztesi és mezőlaki birtokaira. 1826-ban itt nősült, felesége Laszlovszky Borbála lett, házasságukból pedig öt fiú és egy lány született. Legidősebb fia, Béla később magasra ívelő katonai pályát futott be.

1827-ben elnyerte a három uradalom prefektusi — a direktor, Barcza Ádám után rangsorban második gazdasági tiszt — állását. A hatalmas birtokegyütteshez mintegy ötven község és puszta tartozott. A gróf Bécsben töltötte idejét, birtokára jószerivel csak vadászni járt. Barcza jószágigazgató — bár idegenkedett az újmódi gazdálkodástól — kénytelen volt beleegyezni, hogy prefektusa az uraság számára a legtöbb hasznot hajtó juhászat és göbolyhizlalás érdekében takarmánynövényeket is vessen.

Ghyczy 1834-ben került az egész uradalomcsoport élére, ami fordulatot hozott az uradalom gazdálkodásában. A hagyományos, földközösségi szabályoknak alávetett, két vagy három nyomásos határhasználatra és robotmunkára alapozott majorsági termelés a tatai dominiumban is kátyúba jutott. A takarmányhiány erősen korlátozta az állatállomány nagyságát, a szűkös trágyatermelés viszont a

földek jobb megművelésére hatott bénítólag. Sürgősen tenni kellett valamit. Ghyczy nem sokat tétovázott. Minthogy a korábbi években is állandóan képezte magát, rendszeresen megvette magának a legújabb külföldi — főleg német nyelvű — szakkönyveket, előfizetett az agrártudománnyal vagy joggal foglalkozó folyóiratokra, jól ismerte az újszerű váltógazdálkodás elveit. Az uradalom élén mindjárt az első esztendőben nagy erővel fogott az aszály miatt a pusztulás veszélyének kitett állatállomány takarmányszükségletének a biztosításához. Mint a tisztiszék elnöke, a beosztott gazdatisztekét is növénytermesztési „próbák” végzésére buzdította, de maga is kísérletezett a legjobb gabonafajták, takarmánynövények és kapások kiválasztásával. Egyes pusztákon négynyomásos rendszert (őszi — tavaszi — kapás — ugar) vezetett be, kisebb területeken pedig, amennyire a trágyahozam engedte, 9 vagy 11 szakaszos vetésforgót alkalmazott. A burgonyát, kukoricát — mellőzve a jobbágyok robotmunkáját — feles művelésre adta ki a falvak földtelen zselléreinek. Gondot fordított a juhtenyésztés fejlesztésére — az állomány szaporítására és nemesítésére — is, az üzem hasznát pedig részben a tervszerű erdőtelepítés és fakitermelés bevezetésével, részben pedig a sör- és pálinkafőzdek termelésének fokozásával igyekezett növelni.

Az uradalom jobbágyságával szolgáltatási megállapodásokat, telepítési szerződéseket kötött, ami ugyan elsősorban a földesúr, gr. Eszterházy Miklós vagyónának a gyarapítását szolgálta és szigorú feltételeket tartalmazott, ám ugyanakkor elősegítette a nincstelen zsellérnép megélhetését is. Ezért gondoltak Ghyczyre Tata választópolgárai még az 1860-as években is mint „önzetlen és humánus” igazgatóra.

Ahogy a hatalmas uradalom élén tekintélye nőtt, anyagi helyzete pedig gondtalan életet biztosított a maga és családja számára, úgy kapcsolódott be Ghyczy mind fokozottabban a reformkori megyei és országos politikai életbe. Részt vett Komárom, Fejér és Győr vármegyék közgyűlésein. Felszólalásaiban visszatérő téma volt Magyarország önállóságának a védelmezése. 1835-ben, Ferdinánd trónra lépésekor az ő javaslatára vetette fel elsőként Komárom megye a pozsonyi országgyűlésen követeli útján, hogy az új uralkodó magyar királyként az V. Ferdinánd nevet vegye fel, ne pedig császári címét használja csupán.

1835-ben jött létre — az 1830-ban Széchenyi István kezdeményezésére alapított Állattenyésztő társaságból — az Országos Magyar Gazdasági Egyesület. Ghyczy tevékenyen részt vállalt ennek a hazai gazdaság minden ágát a legújabb tudományos eredmények terjesztésével felvirágoztatni szándékozó, több évtizeden át igen jelentős tevékenységet folytató társadalmi szervezet létrehozatalában. Közreműködött az OMGE Üllői úti székházának, a Közteleknek a megvásárlásában. 1835. június 8-án az Egyesület választmányának tagja lett, másnap pedig az OMGE kibocsátani szándékozott folyóiratának, a „Gazdasági Tudósítások” felügyeletével megbízott küldöttségbe is delegálták. Az 1840-es években tevékenyen részt vállalt az OMGE vezetéséből. 1843-ban elnöke annak a bizottságnak, amely szakszerűen

megvizsgálta és a gazdaközönség számára leírásban ismertette Károlyi Lajos tótmegyeri (Nagymegyer — ma: Palarikovo), illetve Hunyady József úrményi „jeles uradalmait”.

1848 forradalmi eseményei a tata-gesztesi uradalom igazgatói tisztjében találták. Mindig szabadelvű, alkotmányos érzületű ember volt, így a jobbágyfelszabadítás megvalósítását maga is segítette. Késő ősszel azonban Windisch-Grätz herceg a „rebelliseket” letörni akaró hadseregével Tatán át vonult Budára. Céljait engedelmesen végrehajtó megyei hatóságokat kívánt mindenütt kinevezni, ezért magához hívatta Ghyczy Ignácot és felkínálta neki a megyei alispánságot, aki azonban határozottan visszautasította az ajánlatot. Időközben, a „bekövetkezett politikai válság folytán” lemondott a tata-gesztesi uradalom jószágigazgatói hivataláról is.

A szabadságharc bukásának évében, 1849-ben meghívták a néhai József nádor fiai, István és József főhercegek Pest és Arad vármegyékben fekvő uradalmainak igazgatására, kormánytanácsos címmel. Megbízatását 15 évre vállalta, amit teljesített is. E latifundiumokat a kapitalizálódó gazdasági és társadalmi viszonyokhoz alakítva valósággal felvirágoztatta. Amikor 1860-ban az OMGE gr. Károlyi Lajos vezette bizottsága meg szemlélte a két főherceg kisjenői uradalmát, Ghyczy fogadta és vezette végig a birtokon a vendégeket. Az egyesület 1864-ben kiadta ezen uradalom ismertetését, hosszan sorolva a kormánytanácsos igazgatási érdemeit.

A bukott szabadságharc után elnémitott OMGE egyébként csak 1857. november 16-án tarthatta meg újjászervező közgyűlését. Ezen Ghyczy Ignácot megválasztották a szarvasmarha-, sertés- és baromfitenyésztési szakosztály elnökévé. E tisztiségében 1864-ben további hat esztendőre megerősítették, vagyis haláláig betöltötte azt.

Az országos politika küzdelmeibe is visszatért. Öccse, Kálmán (1808—1888) az 1840-es években országgyűlési követ, majd alispán, személynöki ítélőmester, az 1848-as felelős magyar kormányban igazságügyi államtitkár volt. Az 1861-es országgyűlésen elnökkölt és a felirati párt egyik vezére volt. Ignác 1864-ben nyugalomba vonult a jószágkormányzásból és Tatán, abban a házban települt le, ahol megszületett. Egy év múlva azonban a város megkereste, vállalja el országgyűlési képviselőtét. Két választáson, 1865-ben és 1868-ban is — nagy többséggel — honatyává választották. Miként öccse, Kálmán a balközép párt egyik vezetője volt, úgy Ignác maga is ehhez az irányzathoz csatlakozott. Idős kora ellenére szorgalmasan látogatta a képviselőház üléseit, rendszeresen kifejtette véleményét a vitatott kérdésekben, lett légyen szó pénzügyi, adózási vagy vallási ügyekről.

Amikor hosszas betegeskedés után, 1870. május 4-én, Tatán elhunyt, úgy méltatták mint aki „a régiebb magyar világ egyik typicus alakja, valódi patriarchája, úgy is mint buzgó hazafi és kitűnő gazda” volt. Tudományos munkásságot nem folytatott, így írások nem maradtak utána, viszont egész életében szerető gondossággal gyűjtött 14 000 kötetes könyvtárát gyermekei — emléke megörökítése iránti tiszte-

letből — a képviselőház könyvtárának ajándékozták. Ez a Ghyczy-gyűjtemény ma is az Országgyűlési Könyvtár értékes állománya.

Irodalom:

GALGÓCZY Károly: Az Országos Magyar Gazdasági Egyesület emlékkönyve. V. füz. Bp., 1885. 58-62. lap.

SZABAD György: A tatai és gesztesi Eszterházy-uradalom áttérése a robotrendszerről a tőkés gazdálkodásra. Bp., 1956.

GIOVANNINI RUDOLF (1891—1963)

1891. március 22-én született Füzesabonyban, nyolcgyermekes család elsőszülöttjeként. Édesapja, Arnold, Pincéden (Bács megye, ma: Pivnice—Jugoszlávia) volt gyógyszerész. Mivel korán elhalt, édesanyjuk a gyógyszertár csekély jövedelméből, továbbá kézimunkával tartotta fenn a népes családot. Az ősök között is több gyógyszerészt felnevelő család a svájci-olasz határhoz közel fekvő kis faluból, Casaccia-ból került Magyarországra.

Elemi iskoláit Pivnica községben, középiskoláit Sárospatakon és Miskolcon végezte. 1909—1911-ig Diósgyőrben volt gyakornok, majd 1912-ben elvégezte a gyógyszerészgyakornoki tanfolyamot. 1913-ban beiratkozott a budapesti Tudományegyetemre. 1914-ben katonai szolgálatra vonult be, ahonnan négy év után, 1918 novemberében szerelt le.

Ugyanebben az évben szerezte meg gyógyszerési oklevelét is. Ezt követően egy esztendőn keresztül budapesti gyógyszertárban volt alkalmazásban. 1919 végén és a következő év első hónapjaiban a hazai gyógynövények gyűjtésének, termesztésének és kereskedelmének propagálásával foglalkozott.

1919-ben a földművelésügyi miniszter rendelet útján szabályozta gyógynövénygyűnket, mely a vadontermők begyűjtésének, beváltásának országos megszervezését, ellenőrzését, továbbá a termesztésre alkalmas ipari növények termesztését, mennyiségi és minőségi fejlesztését és feldolgozását a Gyógynövény és Paprikakereskedelmi, későbbi nevén Gyógy- és Iparinövény Forgalmi Iroda hatáskörébe utalta. Az 1920-as év elején kezdődött meg hazánkban a gyógynövénybeváltás és gyógynövénykereskedők szervezett képzése. Giovannini Rudolf 1920—22-ben Hódmezővásárhelyen működött gyógynövénybeváltóként. Itt alapozta meg gyakorlati szaktudását. Két év múlva a Földművelésügyi Minisztérium Gyógy- és

Vegyipari Növényforgalmi Irodája Gyógynövény Osztályának vezetésével bízta meg. Ezt a tisztséget 1936-ig látta el. Ezután az intézmény jogutódjaként felállított Gyógynövénykirendeltség vezetője volt 1950-ig. Ez évben az akkor megalakult Országos Mezőgazdasági Minőségvizsgáló Intézet Gyógynövény Osztályának vezetésére kapott megbízást. Innen ment nyugdíjba, de tanácsadóként még ezután is bejárt az Intézetbe.

A gyógynövényügy terén nemcsak gyakorlati, hanem igen széles körű, változatos irodalmi munkásságot is kifejtett. 1922-től kb. 80 cikke jelent meg különböző szaklapokban; hat kiadásban is megjelent „Útmutató a gyógynövény-gyűjtők- és beváltók részére” c. szakkönyve. A hasznos kézikönyv nagy segítséget jelentett mind a gyűjtéssel, mind az átvétellel foglalkozók számára. Két fő részre tagolódik; az első általános részben gyakorlati tanácsokat ad, amikor a gyűjtésre vonatkozó szabályokat (külön tárgyalva a fokozott figyelmet igénylő mérgező növényeket), a különböző drogok helyes szárításmódját, a raktározás, csomagolás, szállítás mikéntjét ismerteti. A gyógynövénygyűjtők munkáját hatékonyan segítette a táblázatba foglalt, áttekinthetően szerkesztett gyógynövénygyűjtési naptár, mely az egyes növények gyűjtendő részeit, a gyűjtési időszakot és a beszáradási arányszámot tartalmazza 128 növényre vonatkozóan.

A későbbi kiadások már tartalmazták a „gyógynövénygyűjtők és kereskedők tízparancsolata” című fejezetet is, melyben a szerző hangsúlyozza a pontos növényismeret, a kellő nagyságú szárító és raktározó helyiség, a növényekkel való kíméletes bánásmód, a megszedett növények termőhelyen történő elszaporításáról való gondoskodás fontosságát. Utal továbbá arra, hogy csak azt a növényi részt kell gyűjteni, amelyik a drogot szolgáltatja, tehát gyökeret, rügyet, kérget, virágot, virágrészt, föld feletti leveles hajtást, stb., a többi részt pedig lehetőleg kímélni kell. Nagyon fontos, hogy a mérgező hatású gyógynövényeket a többitől elkülönítve tárolják, maradékait tüntessék el.

A könyv második nagy része a tulajdonképpeni növényismertetés. A fontosabb vadontermő növények abc sorrendben következnek egymás után. A felismerést megkönnyítő alapos morfológiai leírás a növények pontos rajzaival is kiegészül. Az első részben lévő összefoglaló táblázaton kívül itt is ismerteti a gyűjtéssel kapcsolatos összes tudnivalót. A legfontosabb gyógynövények neveit nemcsak latinul, hanem német, román és szláv nyelven is közli.

Az „Útmutató” nem tartalmazza a termesztett gyógynövények leírását. Az 1926-ban napvilágot látott, Darvas Ferencsel közösen írt „A magyar gyógynövények hatása” című könyve már idevonatkozó ismeretanyagot is közöl. Az egyes növények alaktani leírásán kívül ismerteti a növények, pontosabban a bennük lévő drogok hasznait is. Társszerzője volt az 1948-ban megjelent „Magyar gyógynövények” című kétkötetes szakkönyvnek, melyet olyan nagy hírű szakemberekkel írt együtt, mint Augustin Béla, Jávorka Sándor és Rom Pál.

1924—25-ben a Darvas Ferenc szerkesztésében megjelent „Herba” című folyóir-

ratnál főmunkatársként dolgozott. A lap 1925-ben megszűnt. 1939-ben Giovannini Rudolf szerkesztésével újból megindult és 1944 december végéig havonta megjelent. 1926-ban a Földművelésügyi Minisztérium Növényvédelmi és Növényforgalmi Irodája a növényvédelmi, mezőgazdasági és kertészeti ismeretek népszerűsítésére rádióelőadások tartását vezette be. Ennek keretében Giovannini Rudolf több ízben is tartott szakelőadást. Dolgozatai, cikkei kezdetben az „Új Barázda”, „Hegyalja”, „Növényvédelem” c. lapokban, a „„Friss Újság”-ban, Gergely naptárban jelentek meg. 1940—1944-ig a „Herba” című szaklap közli cikkeit, majd az „Új magyar föld”, a „Gyógyszerész”, végül az OMMI évkönyve hozza írásait.

Tagja volt a VI. Magyar Gyógyszerkönyv Szerkesztő Bizottságának, a Gyógynövény Szabványügyi Bizottságának, a Gyógynövények jellemintáit megállapító bizottságnak. 1940-ben a hazai gyógynövényügy terén kifejtett munkásságának elismeréséül gazdasági tanácsos lett, 1942-ben kísérletügyi I. oszt. főadjunktus, 1945-ben kísérletügyi igazgató, 1947-ben pedig a gyógynövények miniszteri biztosává nevezte ki a kormány. Feladata nem kisebb volt, mint a sok kárt szenvedett hazai gyógynövénytermesztést és -gyűjtést újra megszervezni, s elérni, hogy a magyar gyógynövénykereskedelem a világpiacon régi pozícióját elfoglalhassa. Munkája elismeréséül a kormány „Munka Érdemérem” kitüntetést adományozott számára 1958-ban.

Szakmai munkásságát méltatva feltétlenül említésre méltó, hogy az 1946—48 években a drogisták és gyógyáru-nagykereskedők iskolájában növénytant és drogismeretet adott elő.

1947-ben a köz- és magánalkalmazottak átképzésére rendezett tanfolyamon, 1948-ban a drogista mesterek továbbképzésére rendezett tanfolyamon adott elő drogismeretet.

Több mint negyven éven keresztül szolgálta a magyar gyógynövényügyet. 1963. szeptember 23-án hunyt el Budapesten.

Főbb munkái:

Útmutató gyógynövénygyűjtők és beváltók részére. Bp., 1945. 242 lap.

Augustin Béla—Jávorka Sándor—Rom Pál: Magyar gyógynövények I—II. Bp., 1948. 495+190 lap.

Szathmáry Géza: Gyógynövényeink. Bp., 1958. 344 lap.

Irodalom:

HALMAI János: Giovannini Rudolf Gy. 1963.

HALMAI János: Giovannini Rudolf. HH. 1963.

GIRÓKUTI (PINZKER) FERENC (1816—1895)

Juta (Somogy megye) községben 1816. július 23-án született Pinzker Ferenc. 1840-ben szerzett gazdatiszti oklevelet és a Vas megyei rohonci (ma: Rechnitz — Ausztria) gazdasági tanintézetben. Girókuti Ferenc gyakorlati foglalkozást választott: gazdatiszt lett. A tapasztalatokat más-más gazdálkodású uradalmakban megszerezve, gróf Teleki Domokos gerneszegi (Maros-Torda megye, ma: Gernesti — Románia) lett tisztartó, ahol már az akkor korszerűnek mondható váltógazdaságot, a 40-es évek elején létrehozván, megalapozta szakmai tekintélyét.

Girókuti Ferenc részt vett a szabadságharcban. Végigküzdötte azt, majd a világosi fegyverletétel után századosként orosz fogságba került. A hadifogság után, az 1850-es évektől visszatért a gazdatiszti pályára és a gróf Kemény család uradalmainak lett igazgatója a Szilágy megyei Girókután (ma: Giorocuta — Románia). Itteni tartózkodása alatt magyarosította nevét Pinzkerről Girókuti-ra. Ezért fordul elő régi kiadványokon a teljesség kedvéért Girókuti P. Ferenc. Tehát nem valami előnévvel felruházott személyről van szó. A „P” csupán a régi név jelölése.

Az olvasott és művelt gyakorlati szakember felismerte, hogy az agrárismeretek terjesztésének egyik hatásos eszköze a gazdasági szaksajtó. Ma már a kommunikáció más formái mellett fel sem mérhető, milyen jelentősége volt e felismerésnek. Kezdetben Girókuti csak saját mezőgazdasági vonatkozású írásait helyezte el a meglévő lapokban. Cikkei olyan figyelmet keltettek, hogy 1858-ban megbízták a nagy népszerűségnek örvendő „Erdélyi naptár” összeállításával. Sikeres tevékenységére jellemző, hogy 1860-ban a híres kiadó, Heckenast felkérte az „Országos Képes Naptár” szerkesztésére.

A szakirodalom terén mindjobban kibontakozó Girókuti 1861-től már egy állandó lap, a „Falusi Gazda” szerkesztője, melyben nemcsak gyakori, kéthetenkénti megjelenésével, de tisztán mezőgazdasági témáival megvalósíthatónak látta a szakmai ismeretterjesztést.

A lap halványuló évfolyamaiban lapozgatva győződhetünk meg: mennyire tudta a szerkesztő, mire van szüksége a gazdának munkája eredményesebbé tételéhez, hiszen mint gyakorló földművelő maga is érezte, hol szorít a csizma. Egyetlen cikktémát kiragadva a gyűjteményből, az a szerkesztői rátermettség is felfedezhető, hogy már az írások címei is érdeklődést keltenek. Így szól az egyik: „Miként élhet bú nélkül a 20 holdas gazda”. Bármennyire is terjedelmes (öt teljes újságoldalt kitöltő a cikk), bizonyosan végigolvasták nemcsak a 20 holdasok, hanem mindazok, akik abban az időben olvasni tudtak, mivel részletes tanácsokat ad, a vetésforgóra, a trágya mennyiségére, a várható termésre, a jobb jövedelemre. És hát ki nem akar bú nélkül élni . . .

E munkásságával egyidőben látott napvilágot a „Magyarország gyümölcsésze-
te” című közlöny, melynek szintén ő a szerkesztője. A „Falusi Gazda” megszűnése után a gyümölcsstermesztés iránti nagy olvasói érdeklődés készteti a „Kertész Gazda” kiadására, mely már saját lapja. Párhuzamosan a laptevékenységgel, Girókuti rájött, hogy a magyar kert- és gyümölcsstermesztés fejlesztésére csak az újságja nem elegendő. Megalapította hát az „I. Magyar Kertészgazdasági Ügy-
nökség”-et Budapesten, mely nemcsak összefogni és irányítani igyekezett a kertész-
kedőket, de alkalmassá vált állandó kertészeti kiállítások rendezésére is. Olyannyi-
ra alkalmassá vált, hogy a kiállítások jelentős bevételt is hoztak.

Ha a mezőgazdaság szolgálatában más tett nem is fűződne Girókuti nevéhez, akkor is elismeréssel és tisztelettel kell az utókornak rá emlékeznie. De különösen azért az odaadó szolgálatért, amit egy mezőgazdasági múzeum megteremtéséért végzett.

A „Kertész Gazda”-ban már a hatvanas években kezdte hirdetni és méltatni egy kertészeti múzeum létrehozásának szükségességét. Girókuti javaslata visszhangra talált. Nemcsak egyetértett Gorove István földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszter, hanem elsőként bizonyos anyagi támogatást is kilátásba helyezett. Az ígéret valóraváltására Deák Ferenc, Hajós József, Girókuti Ferenc és Királyi Pál a gazdák nevében kérték a minisztert az államsegély utalványozására, aki hamarosan intézkedett 5000 forintnyi segély kiutalására. 1869. január 6-án Deák, Girókuti, Entz Ferenc, Korizmicz László, Királyi Pál és mások felkérték az Országos Magyar Gazdasági Egyesületet, hogy helyiségeikben engedélyezze a kertészeti múzeum felállítását. Néhány nap múlva, január 28-án, a kedvező döntés után, az OMGE ügynevezett köztelki épületében (Budapesten, a mai IX. ker. Köztelek u. 8. és Üllői út 25. számú telken álló háromemeletes házban) megalakult a kertészeti múzeum, melyet a földművelési tárca évi 2000,—Ft-tal támogatott.

Az Országos Magyar Gazdasági Egyesület további feladatának tekintette egy

agrármúzeum mielőbbi felállítását, illetve a kertészeti múzeum kibővítését. Az OMGE Máday Izidor miniszteri titkár külföldi tanulmányútján alapult javaslata alapján 1871-ben határozott a Gazdasági Múzeum létrehozásáról, melyet a Magyar Mezőgazdasági Múzeum jogelődjeként is tekinthetünk.

A múzeum igazgatója Girókuti Ferenc lett, aki a begyűjtött tárgyakat rendszerezte, hogy a köztelki épületben a látogatók, s főleg a tanuló ifjúság számára áttekinthető legyen a magyar falu, a mezőgazdaság életének ez az első múzeuma. A gyűjtemények száma egyébként gyorsan nőtt. A szakmai minisztérium magy, gyapjú-, dohány-, gazdasági eszközök mintagyűjteményét ajándékozta a múzeumnak, Zichy Ferenc Párizsban készült gyönyörű szekrényekben elhelyezett kalászgűjteményt ajánlott fel. Andrassy Gyula gyapotgyűjteményt, a Nemzeti Múzeum a profilnak megfelelő tárgyakat adott. De maguk a birtokosok sem fukarkodtak. A hozzájuk intézett felhívás hatására tekintélyes mennyiségű kiállítási tárgy érkezett. (Akadt olyan birtokos, aki egymaga 10 000 forintos adományt juttatott a múzeum számára.) Hamarosan a köztelki épület 12 termét, de még a lépcsőházat is megtöltötte a múzeum anyaga. Girókuti Ferenc — kinek megadatott, hogy dédelgetett ötletét, a magyar múzeum felállítását, működtetését ő végezze — eközben sem hagyott fel irodalmi tevékenységével. Saját dinnyetermelési könyvének megjelenése után (1866), az ő kezdeményezésére született meg a híressé vált „Dinnye monográfia”, amit az 1873. évi bécsi világkiállításon is kitüntettek.

Nem csak a gazdasági múzeum folyamatos működését biztosította Girókuti, de talán éppen e téren végzett eredményes munkája alapján, a vallás- és közoktatásügyi miniszter 1874-ben ugyancsak az Országos Magyar Gazdasági Egyesület köztelki épületében lévő Tanszermúzeum felügyelői tiszttét is rábízta. Saját múzeumának kulturális értékét nem nagyon méltányolta a minisztérium, mivel anyagi ráfordítása kimerült abban, hogy Girókuti igazgatói fizetését vállalta.

A múzeumok iránti kezdeti lelkesedés az évek múlásával alábbhagyott. Kivéve annak igazgatóját és felügyelőjét, aki élete törekvésének nagy ajándékát látta e posztokban. Számára ez a magyar mezőgazdaság haladásának és a nemzetközi kapcsolatok teremtésének nagy lehetősége, amiért érdemes fáradozni.

A körülmények azonban az évek múlásával számára hátrányosan változtak. A földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszter költségvetésileg biztosított évi 2000 forintos államsegélye 1000 forintra csökkent, a szakszemélyzet fizetése is egyre nehezebbé vált. A szállásadó Országos Magyar Gazdasági Egyesület növekvő forgalma miatt igényt tartott a múzeum által elfoglalt helyiségekre. A Tanszermúzeum elköltözésével a gazdasági múzeum anyagi alapjai tovább zsugorodtak.

De Girókuti Ferenc így is képes volt életben tartani, működtetni a magyar falu, a gazdaság életét bemutató múzeumot mindaddig, míg kezdődő betegsége 1889-ben akaratánál is erősebbnek bizonyult.

1891-ben, az OMGE igazgatóválasztmányi ülésén úgy határozott, hogy a múzeummal kapcsolatos könyvtárt, néhány történelmi emlékkü tárggyal együtt fenntart-

ja, de magát a 20 éve fennállott múzeumot feloszlatta, felajánlva azt a minisztériumnak, illetve a hazai gazdasági szakoktatási intézményeknek.

A legtöbb tárgy a felsőfokú szakoktatási intézménynek, a magyaróvári akadémiának jutott. A gépmodelleket a Műegyetem örökölte.

A munkaképességét vesztt, folyton ágyhoz kötött — már nyugdíjas — múzeumigazgató számára, a betegség kínjában apró vigaszt jelentett, hogy a mezőgazdasági múzeum gondolata a közéletben is mély nyomokat hagyott. Hogy lám, a köztelki gyűjtemény, fogyatékoságai ellenére is beváltotta a hozzá fűzött reményeket, s ebben jelentős szerepe volt. A számára megváltó halál 1895. szeptember 6-án vetett véget földi pályájának.

Főbb munkái:

Gyakorlati dinnyetermelés, melegágyban s a szabadban. Pest, 1866. 76 lap.

Girókuti Ferenc—Kozocsa Tivadar: A fák alak- és fejlődéstana. Bp., 1881. 93 lap.

Irodalom:

— —: Girókuti Ferenc (1816—1895). Kt. 1895. szept. 11.

— —: Girókuti Ferenc (1816—1895). K. 1895.

— —: Girókuti Ferenc (1816—1895). GL. 1895.

S. SZABÓ Ferenc: A hatvanéves Mezőgazdasági Múzeum. Bp., 1956.

GLOCKER KÁROLY (1809—1879)

Glocker Károly kertész, kiváló gyakorlati pomológus életéről alig maradt fenn adat az utókor számára. 1809-ben született. Élete nagy részét Batthyány Fülöp enyingi uradalmán töltötte. A XIX. század közepén itt hozta létre Magyarország egyik legnagyobb gyümölcsfaiskoláját, ahol korának minden jelentős gyümölcsfajtáját termesztette. Az 1858-ban alakult Országos Magyar Kertészeti Társulatnak már az alapítás évében tagja lett és hamarosan az igazgató választmány tagjai között találjuk. Tevékenyen részt vett a Társulat munkájában, Enyingen és vidékén képviselte annak anyagi és szellemi érdekeit. A Társulat rendezte kiállítások bíráló bizottságának aktív résztvevője volt.

Hazai és német kiállításokon gyümölcseivel több díjat nyert. A Magyar Kertészeti Társulat által létrehozott kertészeti csarnok kiállításainak is aktív részese volt, mint igazgató választmányi tag és mint neves termesztő egyaránt. E csarnok szerepe a különböző vidékekről származó kiváló gyümölcsfajták és egyéb kertészeti termékeknek a közönséggel való megismertetése és elterjesztése volt. A korabeli szaklap szerint Glocker Károly itt bemutatott körte- és almafajtái „tanulmányozásul szolgáltak a szakosztálynak”.

A múlt századi szakfolyóiratok — a „Magyar Kertész”, a „Kerti Gazdaság” — gyakran hívták fel a figyelmet a Glocker-féle faiskolára és vállalkoztak gyümölcsfa-lajstromának terjesztésére. A hazai kertészet helyzetéről szóló egyik cikkben ismertették Glocker Károly mintaszerű kertészetét és szőlőjét. A cikkíró követendő példának ajánlja Glocker tevékenységét, kifejtve, hogy a legnemesebb gyümölcsfajokból álló ültetvény párosulva szorgalmas munkával és szenvedéllyel, milyen kitűnő eredményeket hozhat.

A Kertészeti Társulat 1860-as győri kiállításán külön kiemelték gyűjteményét, mint az eredeti magyar fajokban és a leghelyesebb magyar elnevezésekben is gazdag gyűjteményt. (Ezekben az években indult ugyanis mozgalom a gyümölcs-termesztés magyar szakkifejezéseinek megteremtésére.)

Glocker szorgalmazta a vidéken rendezett kiállítások gyakoribbá tételét. Szerinte a magyar ember — főként a dunántúli — nem szokván az utazást, túl messzire nem hajlandó terményét elvinni. A bemutatott szép példákkal — ezen felül még — a környék azon rétegeit is be lehet vonni a termesztésbe, vagy legalábbis megkísérelni, amelyek eddig tudatlanságukkal és vandalizmusukkal csak kárt okoztak.

Glocker szoros kapcsolatot tartott a neves kortárs gyümölcskertészekkel; Villási

Pállal, a keszthelyi gazdasági akadémia főkertészevel, Entz Ferencsel, a modern magyar kertészet egyik megindítójával, Bereczki Mátéval, a pomológiai szakirodalom megteremtőjével.

A reformkor nemcsak a politikát, hanem az ország egész gazdaságát, ezen belül a mezőgazdaságot is megújította. Korábban, megfelelő számú és tőkével rendelkező városi lakosság hiányában sem igény nem volt a kertészeti termékek iránt, sem pénz azok megvásárlására. A XVIII. században a magyar arisztokrácia külföldről hozatta be a gyümölcsfajtaikat.

A változás szele akkor kezdett fújdogálni, amikor a nagyszombati egyetemen az általános természettudományi ismeretek között oktatni kezdték a botanikát is.

Létrejöttek az első faiskolák, ahol összegyűjtötték a helyi magyar gyümölcsfajtaikat. Olyan egyedeket kínáltak a közönségnek, amelyek színvonal tekintetében is elérték a külföldieket és alkalmasak voltak a hazai természeti viszonyok közötti sikeres termesztésre.

Az uradalmakon dolgozó és színvonalas gyümölcsstermesztő munkát folytató kertészek közé kell sorolnunk Glocker Károlyt.

Az enyingi Batthyány uradalom kertje mintegy 100 holdnyi terület volt. Fele részben angolkert és ugyanekkora parkformájú ültetvény. A kertbe szabad volt a bejárás. A vidék talaja száraz, mezőségi talaj. A környék fában, bokorban szegény volt. A kert nyugat felé lejtett, de körben nem védte semmi. A Balaton és a Bakony közelsége gyors és szélsőséges hőmérsékletváltozást okoz. Ez sok növényre, mely egyébként itt dúsán teremne, káros befolyással van. Az őszi- és kajsziparackok, cseresznyék, almák itt rendszerint korán hajtanak ki és virágzanak (a napsütés és a jó fekete föld hatására), de a rendkívül erős éjszakai lehűlések és fagyok komoly károkat okoznak. Száraz nyár után itt gyakran igen nedves ősz következik, minek hatására a fák újra kihajtanak és a hirtelen beköszöntő fagyok s a kemény tél nemcsak az új hajtásokat, gyakran az egész fát tönkreteszik. Az uradalmat, tulajdonképpen a munkakörülményeit, maga Glocker Károly írta le ilyen pontos részletességgel a „Kerti Gazdaság” 1857-es évfolyamában.

E káros hatású éghajlati befolyás ellensúlyozására létesített a birtokon Glocker faiskolát. Ugyan idekerülése előtt is rendelkezett az uradalom meglehetősen gazdag gyümölcsültetvényvel, ő azonban arra törekedett, hogy a legjobb bel- és külföldi fajtákkal oltsa be az uradalom területén lévőket. Az volt a célja, hogy olyan fajtaikat szaporítson, melyek az itteni viszonyokhoz a legjobban alkalmazkodnak. Leginkább Hannoverből, Oberdieck és Lucas híres kertészektől szerzett be neki megfelelő fajtaikat.

A faiskolának kiválasztott földet a beültetés előtt 30-60 cm mélységig felásatta. Magas növésű almákat és körtéket kizárólag vad alanyokra oltott. Törpe növésű körtéket lassan növekvő körtére vagy birsre, az őszibarackot kivétel nélkül mandulára oltotta. A cseresznyék az itteni talajban, ha erdei cseresznyére oltják, nem maradnak meg, ezért ő szokatlan, de bevált, 30 éves tapasztalásból táplálkozó módszert

alkalmazott: Prunus mahaleb-re oltotta őket. Az így nevelt törpe cseresznyefák a legjobb termők, a legegészségesebbek és a legtartósabbak voltak.

Gyümölcsfajjegyzékét több ízben is publikálta. A „Kerti Gazdaság” 1858-as évfolyamának értékelése szerint „Glocker Károly a gyümölcsstermesztés terén joggal állítható Siebenfreund úr mellé”. (Siebenfreund János, nagyszombati kertész, a hazai gyümölcsstermesztés egyik nagy előrevívője, komoly értékű faiskola birtokosa volt.)

Glocker faiskolai jegyzéke a mérsékelték és a megbízhatók közé volt sorolható. A faiskoláknak ebben a gyorsan szaporodó korszakában gyakran igen kirívó katalógusok is napvilágot láttak, mint Kovács József 232 oldalas, már könyv méretű lajstroma. A 33 oldalas Glocker-jegyzék már a lapszámával is a szakértelemet és a megbízhatóságot sugallta.

Glocker egyik kiváló gyümölcsfajtája a téli Aranyparmén volt. Ez az Angliából származó almafajta annyira kedvelté vált a XIX. század 60-as éveire Magyarországon, hogy szinte már magyar fajtának tekintették. 1867-ben a németországi Reutlingenben Glocker Károly két téli aranyparmén gyűjteményt állított ki. Értékét aláhúzza, hogy Oberdieck nagy német pomológiai kézikönyve is tudósít róla.

Glocker nevét megörökítette és máig őrzi a gyümölcstani szakirodalom, mégpedig az európai hírűvé vált „Glocker óriás” cseresznye révén.

Az 1850-es években Entz Ferenc írta le az ún. Baltavári ökörszem cseresznyét, amelyet Glocker Károlytól kapott. Bereczki Máté hívta fel a figyelmet arra a tévedésre (a Gyümölcstani vázlatok 3. kötetében), hogy ezen a név alatt tulajdonképpen két igen különböző fajta — egy fekete puha és egy sárga színű, piros pettyes, ropogós — terjedt el. Ezt a sárga ropogóst is Glocker Károly szelektálta.

Mint ahogy ezen különbségtevő tanulmány megjelenté után maguk a baltaváriak fejtették ki, hogy ott magról egyetlen cseresznyefaj sem kelt ki, így jogosan egyiket sem lehetett „baltavári”-nak nevezni. A kérdést megoldandó Bereczki javasolta az „Entz feketéje” és a „Glocker óriás” elnevezéseket. Az előbbi alatt a fekete puha cseresznyét, az utóbbi alatt a piros pettyes sárgát értve. A szakirodalomban azóta is így szerepelnek.

Glocker Károly 1879. május 9-én halt meg Enyingen.

Főbb munkái:

Herczeg Batthyány Fülöp udvari kertje Enyingen. KG. 1857.

Verzeichniss diverser Obstsorten . . . welche zu Enying kultivizirt werden. Pest, 1858. 18 lap.

Jegyzéke többféle alma, körte csontárok és bogyógyümölcsöknek . . . melyek Enyingen tenyésztetnek. Székesfehérvár, 1866. 33 lap.

Irodalom:

BERECZKI Máté: Gyümölcsészeti vázlatok. 3. köt. Arad, 1884.

RAPAICS Raymund: A magyar gyümölcs. Bp., 1940.

GAÁL László: A magyar növénytermeszté múltja, Bp., 1978.

GEDAY Gusztáv: Entz Ferenc. Bp., 1980. (A múlt magyar tudósai.)

GLUZEK GYULA (1847—1894)

A kiegyezés utáni kor mezőgazdaszainak kiemelkedő személyisége volt Gluzek Gyula, a mezőhegyesi Magyar Királyi Állami Ménesbirtok jószágigazgatója.

Gluzek Gyula 1847-ben született Lovrinban (Torontál vármegye). Apja uradalmi jogtanácsos volt. Gluzek fiatalon került Pestre, ahol reáliskolai tanulmányai után egy évig, az 1863/64-es tanévben a József Műegyetem hallgatója volt. Valószínűleg gyenge látása pályaváltóztatásra készítette, s a magyaróvári Gazdasági Akadémiára iratkozott be, ahol 1867-ben szerezte meg diplomáját. Gyakornoki idejét a nagykárolyi uradalomban töltötte, majd 1869-ben fogalmazói beosztásba került a Földművelés-, Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztériumba. A földművelésügyi igazgatás ebben az esztendőben érte el nagy sikerét, amikor is Gorove István miniszternek és Kozma Ferencnek az 1869. július 19-i királyi kihallgatáson sikerült dűlőre vinnie a katonai méneseknek (Mezőhegyes, Bábolna, Kisbér), valamint a ménstelepek a magyar állam részére való átadásának ügyét. Ugyanez év december 8-án Kozma Ferenc átvette a lótenyésztési intézményt, s ezzel a fiatal földművelésügyi igazgatás megszerezte első anyagi bázisát. Az intézmény átvételének módja azonban kényszermegoldás volt, amelyet el kellett fogadni, mivel az osztrák katonai vezetés semmilyen körülmények között sem mondott le a magyar lótenyésztésben való jelenlétéről. Így a ménesek és a ménstelepek kezelő személyzete továbbra is a közös hadsereg parancsnoksága alá tartozott. A földművelési igazgatás (Kozma F.) az adott körülményeken belül kívánt olyan gazdasági helyzetet teremteni, amelyben a katonai jelleg elsorvadhat. A ménesintézmény átvétele után nagy horderejű taktikai lépés volt a ménesek szétválasztása az egymástól függetlenül, de mégis együttműködő katonai személy-

zetű ménesi és a polgári irányítás alatt álló ménesbirtoki részekre. A birtokokon a kezdeti időszakban nehezen indult meg a gazdálkodás. A vezetők többsége a régi szervezetből került át a ménesbirtokra, s a katonai munkaerőt csak fokozatosan lehetett felcserélni szerződötetett polgári alkalmazottakra. A termelés irányítása adminisztratív eszközökkel a minisztériumból történt, s a régi vezetőkben általában a parancs végrehajtásán kívül sem kezdeményezési készség, sem gazdasági szemlélet nem volt meg, s így az extenzív, maradi gazdálkodás, az alacsony termelési eredmények az intézmény létét veszélyeztették. Minisztériumi inspirációra 1874-től a ménesbirtok jövedelmezőségének fokozása és a gazdálkodás korszerű átszervezése érdekében gyakorlati szakemberek foglalkoztak a birtokok, de különösen Mezőhegyes kérdésével: 1874-ben a Békés vármegyei, majd 1876-ban a Csanád vármegyei gazdasági egyesületek gyakorlati gazdákból álló szakértő bizottsága szállt ki Mezőhegyesre, s jelentésüket, nyomtatásban tárták a nyilvánosság elé, ezzel is kifejezve, hogy Mezőhegyes ügye az ország gazdaközösségének az ügye. Észrevételeik figyelemre méltóak: a lótenyésztésben, a ménesben elért eredményeket nemzeti büszkeséggel említik, de helytelenítik a közös hadsereghez tartozó katonák jelenlétét, s javasolják a honvédség részére történő átadását, addig is, míg lehetőség nyílik a polgári irányításra. Nem így a mezőgazdasági termelésben. A hibák feltárásában, javaslatteteleikben rendkívül feltűnő, hogy csakis a termelékenység, a jövedelmezőséget veszik figyelembe, korszerű technológiák és eszközök bevezetését javasolják.

A benyújtott és Kozma Ferenc által felterjesztett javaslatok közül Gluzek Gyula 1875-ben készített pályázata nyerte el a földművelésügyi miniszter, Simonyi Lajos tetszését. A miniszter személyesen is meghallgatta Gluzek Gyulát és megbízta terve végrehajtásával. E célból Mezőhegyesre helyezték, ahol egy év múlva, 29 éves korában kinevezték a 27 897 kh (16 053 ha) nagyságú ménesbirtok igazgatójává.

Első ténykedésként, fokozatos átmenettel új vetésforgó rendszert vezetett be, amelyről a Csanád vármegyei gazdaszakértők már a következőt jegyzik meg jelentésükben: ami a „... vetérendszernek ... bírálati megvitatását illeti: el kell állnunk ... midőn biztosítást látunk arra nézve ...” hogy „... beszüntetéséről gondoskodva lesz, s midőn személyes tapasztalataink nyomán ... megnyugvást szereztünk magunknak az iránt, hogy az illetők felismerve a mezőhegyesi talaj ... - hanyatlását, annak visszapótlásáról határozottan gondoskodni kívánnak”.

Gluzek Gyula a jól képzett mezőgazda gondosságával, a műszaki főiskoláról magával hozott ipari-technikai érzékével, s az ezekhez szorosan kapcsolódó mezőgazdasági szemléletével, szervezési készségével, a szociális szempontok tekintetbe vételével rövid idő alatt tudott nagy eredményeket elérni. Első feladatként a talajerő pótlásáról gondoskodott, majd az intenzív növénytermesztésen alapuló állattenyésztést fejlesztette, amely árut termelt, értékes tenyészállatokat állított elő, s ugyanakkor istállózó tartásával a talajerővisszapótlás alapját szolgálta. A már meglévő, extenzíven tartott szürke gulya mellé 1879-ben kuhlandi teheneket, majd

két év múlva ezek nemesítésére első állami hozatalként szimentáli tenyészbikákat hozatott. Később ez a tehenészet lett az ország teljesítményileg és genetikailag legértékesebb törzstenyészet. Gluzek alapította 1881-ben a ménésbirtok ugyan-csak híressé vált merinótenyészetét, s ugyanebben az esztendőben alapították a lótenyészetet is (korábban a ménésintézetől kaptak használatra üresen maradt kancákat), amely rövidesen felzárkózott, majd később összeolvadt a ménési nőni-sz tenyészettel.

A növénytermesztésben nagyfokú gépesítést hajtott végre: 1882-ben vásárolták az első gőzeke-garnitúrát, majd az évtized végére mindegyik kerületben egy-egy, összesen 4 gőzekével szántottak. A folyamatos munkát egy tartalék garnitúrával biztosították (a gőzgépeket használták föl a birtok villamosenergia-szükségletének előállítására is), valamint számos korszerű talajművelő és betakarítógép állott rendelkezésre. Visszaemlékezések szólnak arról, hogy noha Mezőhegyes rendelkezett aratógéppel is, Gluzek Gyula – Kozmával egyetértésben – szociális meggondolásból csak bemutató célra használta.

Gluzek működésének első pillanatától fogva Mezőhegyes szempontjából létfontosságúnak tartotta az országos vasúti hálózatba való bekapcsolódást. A vasút tervét 1881-ben fogadták el, építését 1882-ben kezdték meg, majd a következő évben átadták a forgalomnak. Gluzek, majd Mezőhegyes mindenkori igazgatója az Arad-Csanádi Egyesült Vasutak igazgatósági tagja lett. – Külön gondot fordított a ménésbirtok kommunikációs rendszerére: 1881-ben kezdték meg a házi telefon kiépítését, majd 1884-ben Mezőhegyest bekapcsolták az országos telefon-, 1887-ben pedig a távíró hálózatba.

A korszerű növénytermesztési rendszerek, s főleg a jövedelmezőségi szint miatt egyre több ipari növényt is termeltek. Gluzek Gyula azonban fontosnak tartotta, hogy ezeket a helyszínen dolgozzák föl, s az ipari melléktermékeket a gazdaságban hasznosítsák. Szeszfőzdeket (cukorrépafej hasznosítása), a saját szükségletű gabona- és szemestakarmány feldolgozására pedig gőzmalmot építtetett. Mezőhegyes lakosságának ellátására pékséget és mészárszéket létesített.

A nagy tömegű takarmány gondos megőrzésére építették fel Gluzek Gyula elgondolása alapján a teljesen gépesített, 300 vagonos, hat emelet magas, ún. elevátor magtárat, amelynek két mását Franciaországban is elkészítették.

Gluzek Gyula egyik legnagyobb szabású terve a ménésbirtokon termesztett cukorrépa Mezőhegyesen történő feldolgozása volt. Ehhez azonban először is a Mezőhegyes alapítása óta állandóan visszatérő vízproblémát kellett megoldani. A mélyfúrású és az ártézikutak nem adtak elegendő mennyiségű vizet, így újra felvetődött az Arad – Nagylak közötti Maros-csatorna megépítésének gondolata. A munkálatokat 1889-ben kezdték meg és hat hónap alatt be is fejezték. A 92 km hosszú csatornából 23 km-es szakasz esett Mezőhegyesre. A vízhiány megszűntével a cukorgyár felépült és 1889-ben megkezdte működését.

A hatalmas mennyiségű termény szállítása tette szükségessé a belső 33,5 km

hosszúságú, 760 mm nyomtávolságú kisvasút megépítését, amelyet hordozható ún. repülő vágányokkal egészítettek ki.

A kor általános helyzetét tekintve egyedülállóak voltak a Gluzek Gyula kezdeményezésére megvalósított szociális intézkedések: a ménesbirtok dolgozói részére ingyenes az orvosi és kórházi ellátás, ingyenes az iskola és tankönyvellátás; 1887-ben óvodát nyitnak, korszerű cselédházakat építenek, s 1888-ban a birtok összes alkalmazottját biztosítják. Utolsó tervét, a mezőgazdasági kísérleti intézet és főiskola létesítését Gluzek Gyula már nem tudta valóra váltani.

Gluzek Gyula tizenhét évet töltött Mezőhegyesen és a jól megalapozott, de ki nem használt birtokból ezen rövid idő alatt Európa egyik legkorszerűbb nagyüzemét és mintafaluját teremtette meg, s alapozta meg úgy, hogy – az utópisták elképzeléseire emlékeztető – létesítményei fél évszázadon keresztül Európa legmodernebb mezőgazdasági nagyüzemei közé emelték Mezőhegyest, amely korát megelőző génbankjával és ugyanakkor mintaszerű árutermelésével és feldolgozásával világszerte ismertté vált.

Gluzek Gyula művelt, több nyelven beszélő, jó modorú, kellemes társasági ember volt, aki osztatlan népszerűségnek örvendett. Céljait alapos megfontolás után tűzte ki és a legkövetkezetesebben hajtotta végre, és ehhez ragyogó emberismerettel válogatta meg munkatársait. Munkásságát 1885-ben érdemkereszt adományozásával ismerték el.

A megfeszített munka 1892 végére aláásta egészségét, idegrendszere összeomlott, és gyógykezelésre tartós szabadságra ment. Már nem kerülhetett vissza Mezőhegyesre: egy budai szanatóriumban több mint egy éves szenvedés után 1894. április 23-án Budapesten elhunyt.

Irodalom:

BALOGH Péter, papi: Mezőhegyes az 1876. évnek kezdetén. Véleményes jelentése a Csanádmegyei Gazdasági Egyesület álladalmi ménesbirtok viszonyainak tanulmányozására kiküldött szemle-bizottságnak. Egybeállította... Arad, 1877.

A mezőhegyesi m. kir. Ménesbirtok igazgatóságának jelentése az 1888. évben kifejtett működéséről. Bp. 1889.

Mezőhegyesi magyar királyi állami Ménesbirtok rövid leírása az 1891. évben. Arad, 1891.

TÓTH István: Mezőhegyes 200 éve. Bp. 1986. MMgMA.

GÖRÖG DEMETER (1760—1833)

A magyar nyelvű ampelográfia megalapozója Görög Demeter 1760. február 1-jén (más adat szerint november 4-én) született Hajdúdorogon. Édesapja szenátor volt Hajdúdorogon, majd a nemesek hadnagya. Édesanyja Tóth Sára a város egykori hadnagyának lánya. Szülei a tekintélyes emberek sorába tartoztak. A legkisebb fiúgyermekük, Demeter tehetségére felfigyelt a városi plébános, — majd esperes, később munkácsi püspök — Bacsinszky András-, aki rábeszélte a szülőket gyermekük továbbtanulására. Így került a debreceni református kollégiumba, ahol a gimnázium első 4 osztályát végezte. 1776-1777 között Bacsinszky tanácsára a gimnázium 5. és 6. osztályát Ungváron (Ung vm., ma: Uzsgorod—Szovjetunió) folytatta, ahol a papnevelő intézet gazdag könyvtárában fejlesztette műveltségét. A püspök javaslatára világi pályát választott, és 1779—1783 között a nagyváradi akadémián filozófiát és jogot hallgatott. 1783-tól Bécsben folytatta és fejezte be jogi tanulmányait. 1787-ben a magyar királyi kancelláriához folyamodott, hogy ott mint írnok helyezkedjen el, de rossz, olvashatatlan írása miatt nem vették fel. Ekkor hozzákezdett a szépírás és rajzolás gyakorlásához, melyek később nagy segítségére voltak kartográfiai munkájánál. Közben magántanítással tartotta fenn magát, mely jó alkalmat adott arra, hogy meggyőződését követve a magyar nyelvet terjessze. Rövid idő múlva nevelői állást kap ifjú gróf Kolonics László mellett.

A nevelői elfoglaltságán kívül hivatásának tartotta a „hazai édes anyanyelv” ügyét, a magyar nyelv és irdalom támogatását. 1789-ben barátjával, Kerekes Sámuellel megindította a török háborúk ideje alatt a „Hadi s más nevezetes Történetek” című hetilapot. E lappal szándékozták az ismereteket széles körben terjeszteni és az olvasóközönséget nevelni. A lap bevételét önzetlenül pályadíjak

létesítésére használták fel. Jutalmakat tűztek ki, többek között 50 aranyat egy jó magyar nyelvtankönyvre, mely a „Debreceni grammatikát” eredményezte. Segítségükkel jelent meg 1790-ben Bessenyei György „Egy magyar társaság iránt való jámbor szándék” című munkája. Lapjukból tiszteletpéldányokat küldtek a gimnáziumi magyar tanároknak, szegény tanulóknak könyveket ajándékoztak, az előfizetőknek költséges rézmetszetekkel kedveskedtek. A török elleni háborúk befejezésével a lap „Magyar Hírmondó” néven folytatódott.

Tanítványával Magyarország 15 vármegyéjét bejárta és miközben tájékozódta a hazai viszonyokról, tervbe vette az ország és a megyékről pontos térképek készítését, mert ezek hiányát utazásainak során különösen érezte. Tervét valóra váltotta, a térképeket elkészítette, mérnökökkel kivitelezte és évente lapjához négyet ingyen mellékelte. Költséges fáradozása nagy sikert eredményezett. A térképeket 1848-ban újra kiadták.

1795-ben befejezte gróf Kolonics nevelését. 1796-ban herceg Eszterházy Miklós fiának, Pálnak az oktatását és nevelését vette át. Ettől kezdve a „Magyar Hírmondó”-ban már keveset tudott dolgozni, többnyire csak a térképekkel foglalkozott. Görög itt mélyítette el műveltségét a képzőművészet, a zene, de különösen a természettudományok terén. A könyvtárban korának legkiválóbb botanikai, kertészeti és szőlészeti művei szerepeltek. Kismarton parkjai, üvegházai szépségük mellett valóságos botanikai gyűjtemények voltak, amelyet a herceg folyamatosan gyarapított. Valószínűleg itt alapozódott meg Görögben az a természettudományos érdeklődés, amelynek a későbbi években életét szentelte. Mint nevelő, nagy megbecsülésnek örvendett a családnál, a főúri körökben elismerték érdemeit. I. Ferenc császár elkészíttette vele a trónörökös neveltetésének tervezetét, amely tetszést aratott. A császár 1803-ban kinevezte udvari nevelőnek. Ettől kezdve nem ért rá a lap szerkesztésével foglalkozni. Ez jó alkalomnak kínálkozott az udvar számára arra, hogy a „Magyar Hírmondót” 1803-ban beszüntesse. Kezdetben József királyi herceg nevelésével foglalkozott, majd annak halála után Ferenc Károly főherceg mellé rendelték, akinél 1824 októberéig volt főnevelő. Ekkor 8000 forint évi fizetéssel nyugalomba vonult, amelyet még a Kolonics és Eszterházy családtól is kapott jelentékeny nyugdíj szaporított. A császár elismerése jeléül tanácsosi címmel, kamarási ranggal és a Szent István rend középkeresztjével tüntette ki.

Görög Demeter a szellemi kultúra mellett az anyagi kultúrát is nagy ügyszeretettel szolgálta. Sokat fáradozott a hazai, elmaradt mezőgazdaság korszerűsítéséért, általában a magyar gazdasági élet felvirágoztatásáért. Mint lapszerkesztő rendszeres tanácsadást folytatott, népszerűsítette a korszerű módszereket. Felfigyelt például arra, hogy Ausztriában a lóherét — mint a takarmányozás egyik fontos növényét — milyen elterjedten termesztik. Rendkívül fontosnak tartotta, hogy Magyarországon is széles körben termesszék. Ezért Kerekes Sámuellel nagy mennyiségű lóheremagot vásároltak és azt a „termesztés módja és hasznavetele felől” írott, és

a mag-csomaghoz kapcsolt útmutatóval együtt Magyarországra, több mint ezer helyre szétküldték. Ötletük sikerét és „hasznos foganatját” nagy örömmel tapasztalta, amikor Koloniccsal bejárta az országot. A magyar mezőgazdaság fejlesztését állandóan szem előtt tartva ajánlotta figyelmébe előfizetőinek a korabeli szakmunkákat. Tessedik Sámuel működését különösen nagyra becsülte, lapjukban több alkalommal ismertette tevékenységét az általa alapított „Oekonomica Oskolát”, oktatási, iskolapolitikai elgondolásait, szakírói munkásságát. Nagyváthy János „Szorgalmatos mezei gazda” című munkáját lelkesen propagálta, és örömmel számolt be arról, hogy „a kassai polgárok kapva kapják a Szorgalmatos Mezei Gazdát, s áldják az isteni gondviselést, mely megadta nekik érni, hogy szülött nyelveken olvashatnak oly hasznos munkákat, amelyekről álmodni se tudtak vala, míg a deák világ tartott”.

Görög Demeter a szőlővel foglalkozott legszívesebben. Mint udvari nevelő arra is törekedett, hogy tanítványával, Ferenc főherceggel megismertesse a Habsburg birodalom gazdaságát. Nagy súlyt helyezett azoknak a terményeknek a megismertetésére, amelyeknek fontos szerepük volt a kereskedelemben is. Ezek közé tartozott a szőlő és bortermesztés. Görög felismerte, hogy a külkereskedelem növelése, a borbehozatal ellensúlyzására jobb minőségű borokra van szüksége az országnak. Példának ott állt előtte Melnik és Vöslau. Mindkét helyen burgundit telepítettek, és ezek boraiból lett a híres és kedvelt melniki és vöslai vörösbor. Ennek mintájára szorgalmazta, a hazaiaknál jobb étkezési és borszőlő-fajták, de főleg a közkedvelt francia fajták elterjesztését hazánkban és a birodalom szőlőtermelő országaiban. Erről felterjesztést nyújtott be Ferenc császárnak, aki elfogadta javaslatát, sőt támogatta megvalósítását. A diplomácia útján — Görög felkérésére — követek, konzulok egymás után gyűjtötték be az idegen országok nemes szőlőfajtaikat.

A begyűjtött fajták elhelyezése és elszaporítása volt a legfontosabb tennivaló, melyet Görög irányításával végeztek a bécsi bástyákon. (Paradicsomkert, Schönbrunn). Közben a bástyákat felújították, a Paradicsomkertet felszámolták. A gyűjteményt a császár Görög Demeternek adta, aki a Grintzing és Klostemenburg között fekvő Kahlenberg nevű hegy oldalában 11 kh nagyságú területen 1819-ben újra eltelepítette a gyűjteményt. A rokon fajtákat itt azonosítás és meghatározás után egymás mellé ültette. Itt folytatta a további gyűjtést, gondozta, ápolta és tanulmányozta a fajtákat. Az egyes fajták borait külön szűrte és külön vizsgálta.

Megfigyeléseit, következtetéseit 1829-ben a „Magyar Kurír” mellékleteként, nevének feltüntetése nélkül tette közzé. Gyűjteménye kiterjedt Európa, Afrika, Kisázsia szőlőfajtáira, de törzsanyaga a magyar szőlőfajták gyűjteménye volt. A távolabbi országokból az akkori közlekedési viszonyok között rendkívüli nehézségek árán tudták a begyűjtött fajtákat szállítani. Gyűjteményének nagysága ma már ismeretlen. A „Magyar Kurír” 1829. évi 2. számában arról tett említést, hogy eddig kb. 2400 varietást gyűjtött be, de kiadott „Lajstromá-”ban csak 498 fajtát közölt, mert a további munkában betegsége, majd halála megakadályozta.

Munkája (Lajstroma) 3 részre tagolódik. Az első rész a „Válogatott, asztalra s tartani való szőlőfajok” felsorolását, a második rész „Válogatott, bornak való szőlőfajok” ismertetését, a harmadik részben „A’ Magyar, Horváth, Tót ’s Erdély országi válogatott szőlőfajokat és borokat” tartalmazza. Lajstromának 498 szőlőfajtájából 331 az asztali és 167 a borszőlő. Az asztali szőlők alatt mindazokat a fajtákat megemlíti, melyek étkezésre vagy tárolásra, vagy borkészítésre egyaránt alkalmasak. Ezen belül 59 magyar fajtát ír le, a többi osztrák, spanyol, francia, német, olasz, dalmát, görög, illetve kisázsiai fajta. Külön foglalkozik a francia chasselas csemegeszőlő elterjedésével és nevének szinonimáival. Javasolja, hogy e fajtacsoport fajtáit — Fábíán József, a francia borászati alapvető szakirodalmak magyar fordítója tiszteletére — Fábíán szőlőnek nevezzék el. Elnevezése később fel-felbukkant a szakirodalomban, de nem vált általánossá. A fajták leírásánál mindig feltünteti a helység, vagy vidék nevét is, ahonnan gyűjtötte. A 2. részben 167 borszőlőfajtát ír le, amelyek közül 159 magyar és 8 osztrák szőlőfajta. A szőlőket az egyes borvidékek, illetve megyék szerint ismerteti. Az egyes vidékeket a földrajzi szélességi fokok szerint sorolja fel. A tokaji borvidéknél a borok készítését is (aszú, máslás, eszencia) közzé teszi. A 3. részben a hegyek, helységek, nagyobb közigazgatási fogalmak alfabetikus besorolása alapján ismerteti az egyes vidékeket és azok szőlőfajtáit. A leírás Köröshegygel (Somogy m.) megszakadt. Művében nemcsak a fajták leírását és azonosítását, de a bortermő vidékek ismertetését sem tudta betegsége és halála miatt befejezni. Műve a teljesség nélkül is rendkívüli értékű. Halála utána J. Burger osztrák szőlész és szakíró birtokába került a gyűjtemény, ahonnan Mayerffy Ferenc Vecsés és Sashegy alatt létesített szőlőjébe megszerezte a fajtákat, majd Schams Ferenc, később Entz Ferenc gondozásába került a gyűjtemény. Ily módon vált alapjául Görög Demeter gyűjteménye a későbbi magyar szőlőfajta kutatásnak.

A Magyar Tudós Társaság 1831. február 15-én tiszteletbeli tagjává választotta és több külföldi társaságnak is tagja volt. Hosszas betegség után 1833. szeptember 5-én Bécsben meghalt. Görög Demeter sok irányú munkássága fontos szerepet töltött be hazánk felvilágosodás kori művelődésében és a reformkor előkészítésében.

Az utókor 1973-ban Hajdúdorogon emlékezett meg Görög Demeterről, amikor emlékülésen, kiállításon méltatták érdemeit. Ugyanekkor leplezték le a jelentőségét megörökítő emléktáblát.

Főbb munkái:

Azon sokféle Szőlő-fajoknak LAJSTROMA, a'melyeket egy érdeemes Hazánkfia európának majd minden nevezetesebb szőlőhegyeiről 's kertjeiből meghozatott, és a' Grintzingi Szőleiben, Bétshez egy órányira, a' Cecius hegynek (Kahlenberg) meleg oldalán, 1819 's a' következő esztendőkbén elültetett.

A 'Bétsi Magyar Újság mellé toldalékul, Bétsben 1829. 110. oldal.

Irodalom

MÁRTON József: Görög Demeter életírása. Bétsben. 1834.

GEDAY Gusztáv: Nagy elődök: Görög Demeter. Kg. 1971. 3. sz.

MOLNÁR József: Görög Demeter. HBmMK. Debrecen, 1975.

GRÁBNER EMIL (1878—1955)

Grábner Emil 1878. július 22-én született Gyulán. Középiskoláit Aradon végezte. Érettségi után a nagymágocsi uradalom nagyszénási gazdaságában (Békés megyében) és a pankotai uradalom nagyszőlősi gazdaságában (Arad megyében) volt gyakornok. 1896-ban a magyaróvári Gazdasági Akadémián szerzett diplomát. Ezt követően a szentbenedeki uradalom mikófalusi gazdaságában (Bars megyében) cséplési ellenőrként dolgozott, majd az apateleki uradalom acélházai gazdaságában (Arad megyében) segédtiszti beosztásban bővítette ismereteit. További egy évig a Somogy megyében lévő mozsgói uradalom szentmiklósi gazdaságának irányításában vett részt. Ezt a tevékenységet cserélte fel 1899-ben a tudományos pályával, miután Cserháti Sándor meghívta asszisztensének a magyaróvári Gaz-

dasági Akadémiára és rábízta a Növénytermelési Kísérleti Állomáson folyó növénynemesítési munkák irányítását. Kezdetben a Növénytermelési Tanszék ösztöndíjasa, majd tanársegédje lett, 1901-ben pedig adjunktussá nevezték ki.

Az ifjú Grábner a növénynemesítés és a növénytermesztési oktatás tudományos módszerének kidolgozásában, széles körű elterjesztésében kiváló munkatársává vált tanítómesterének. 1909-ben a növénynemesítés oktatását, irányítását és felügyeletét ellátó „Országos Vetőmagtenyésztési Intézet” budapesti szervezésével bízták meg. Az új kutatóközpontot a következő évben Magyaróvárra helyezték át, s egyidejűleg felvette az „Országos m. kir. Növénynemesítő Intézet” nevet.

Grábner Emil huszonnyolc esztendeig volt az Intézet vezetője. Hallatlan szervezőkészséggel elérte, hogy az Intézet már megalapításának első évtizedében átfogja a hazai növénynemesítést, ellássa a közel 30, több irányban működő és az ország

különböző részein fekvő nemesítőtelep szakmai felügyeletét, a gyakorlati növény-nemesítők elméleti irányítását.

Az Intézetben irányításával végezték a magyar nemesített növényfajták kipróbálását, a bevált fajtáknak állami törzskönyvezését, az új fajták elismerését, ezen kívül a nemesített fajták vetőmagtermesztésének ellenőrzését is.

Grábner a hazai növénynemesítést elsősorban a külföldön alkalmazott legújabb módszerek kipróbálásával, a hazai nemesítési eljárások gyakorlati alkalmazásával, az új eljárások tanításával, elterjesztésével mozdította elő. Öt évtizedes munkássága alatt alig volt olyan növény, amelynek nemesítésével ne próbálkozott volna.

A nemesítő gyakorlatban használt tömegkiválasztás helyett bevezette a legújabb pedigré-tenyésztést, és mint az Intézet vezetője támogatta a nemesítő telepek létesítését. Gondoskodott szakmai irányításukról és ezekben elsősorban a hazai származású növények nemesítését szorgalmazta.

Számos esetben fejtette ki nézetét az állami növénynemesítő telepek elsődleges szerepéről. Messzemenőig segítette ugyan a magánvállalkozású nemesítő munkát, de nem rejtette véka alá aggodalmát bizonytalan működésüket illetően. — „A magánvállalkozások hátránya, hogy pl. az egyéni nemesítő, illetve vállalata pusztulásával az egész nemesítési munka megszűnhet, ami az állami vállalkozás esetében nem foroghat fenn. A magánvállalatok rendszerint olyan irányban folytatják a növénynemesítést, illetve olyanokkal foglalkoznak, amelyek jövedelmezőnek bizonyulnak. De a növénynemesítés gyakran olyan feladatokkal jelentkezik, amelynek megoldása nemzetgazdasági szempontból feltétlenül szükséges, viszont legalábbis egyelőre nem látszik jövedelmezőnek.” Így helyettük külföldi példára, a szövetkezeti nemesítő telepek létesítését tartotta jobbnak.

Grábner azzal a ritka adottsággal rendelkezett, hogy elgondolásait, munkája eredményeit gyorsan papírra tudta vetni. Közel ötszáz szakcikket írt, többségük a „Köztelek”-ben (356), a „Gazdasági Lapok”-ban (13), az „Erdélyi Gazdá”-ban (7) jelent meg, míg a kistermelők részére a „Tiszántúli Gazda”, a „Kamarai Értesítő”, a „Hangya Újság”, a „Vasárnapi Lap” és a „Magyar Dohányújság” közölte cikkeiket. A kisparaszti gazdaságok korszerűsítését szorgalmazó „Hogyan lett Nyomorfalvából Gazdagfalva” című könyvét pedig több kiadásban és német nyelven is kiadták.

A szakszerű növénynemesítés korai időszakában 1908-ban jelent meg „A gazdasági növények nemesítése” című könyve, amelyben már közel 60 növényfaj nemesítési módszerét ismertette.

1935-ben adták ki először a „Szántóföldi növénytermesztés” című kézikönyvét, ebben egy emberöltőn át összegyűjtött tapasztalatait tette közzé. A mintegy 900 oldalas mű „A gazdasági növények nemesítése” c. könyvéhez hasonlóan, három évtizeden át nélkülözhetetlen kézikönyve volt az elméleti és a gyakorlati szakembereknek. A mű további három átdolgozott kiadásban jelent meg.

Grábner az átdolgozások előtt nagy gondot fordított arra, hogy kiadványa

mindenkor „a kor színvonalán álló szántóföldi növénytermesztés elméleti és gyakorlati szabályait ismertesse”. A harmadik átdolgozásban az 1950-es évek kezdetén tért hódító gépi betakarítás ismertetését is szükségesnek látta. „A gabonaféléknél a kombájnnal végzett aratás, a nyári burgonyatermesztés és amely növényeknél újabb értékes termelési eljárás keletkezett az is ismertetendő.” A következő átdolgozás előtt — amelynek megjelenését már nem érthette meg — a mezőgazdaság szocialista átalakulását figyelembe véve igazította ki könyvének a talajművelésről, a növényfajtákról, a növényápolásról írt fejezeteit.

Eredményesen tevékenykedett az Országos Gazdasági Egyesületben is. Az Egyesület által szervezett 1911. évi IX. Országos Gazdasági Kongresszusra Székács Elemérrel együtt határozati javaslatot készített a kötelező növénynevelési oktatás elrendeléséről a Gazdasági Akadémiák II. éves hallgatói részére, heti két órában. A magyarvári Gazdasági Akadémián 1907-től ugyan már önálló tárgyként oktatta a növénynevelést, de az fakultatív volt. Ugyancsak ezen a kongresszuson emelt szót a nemesített vetőmagvak védelmében, hogy azok külön megjelölve kerüljenek forgalomba. Amikor az Egyesület hivatalos lapja a Köztelek 1913-ban a növénynevelésnek külön rovatot nyitott, ő lett annak vezetője.

A nagy tudású, a szakmai kérdésekben rendkívül tájékozott Grábner 1913-ban megválasztották az újonnan alakult Növénynevelési Bizottság szakelőadójának, később Baross Lászlóval együtt a bizottság társelnökének. A bizottságban ő dolgozta ki az állami növényfajta-törzskönyv létesítésének tervezetét. Neki köszönhető, hogy e téren megelőzve Európa több államát, 1915-ben érvénybe lépett a szabályzat a nemesített magyar növényfajták állami elismeréséről és állami törzskönyvezéséről, amely kisebb módosításokkal 1941-ig volt érvényben.

Grábner sokoldalúságát bizonyítja, hogy a Magyar Mezőgazdasági Múzeum kiállításainak felújításainál is több esetben adott szakmai segítséget. 1916-ban előrelátóan írásban javasolta a nemesített növényfajták muzeális megőrzését. „Ez a bemutatás nemcsak a szakszerűség szempontjából értékes — írja —, hanem úgy a magyar, mint a külföldi érdeklődők részére nagyon tanulságos, mert bemutatja a magyar növényfajtákat alkotó fajtaelemeket, azonkívül az így megalkotott gyűjteménynek évről-évre fokozottabb muzeális értéke lesz, mert számos most bemutatható fajtát, vagy fajtaelemet (növénytypust) néhány év múlva — ha a magyar növénynevelők által létesített új fajták a régiakat kiszorítják a termelés köréből — már csakis ebben a muzeális gyűjteményben lehet majd feltalálni, ha ez nem létesül, akkor meg semmi más nyilvánosság részére hozzáférhető helyen.”

Tevékenységet a külföldi társintézetek is jól ismerték, számos esetben tőle kértek szakvéleményt. Külföldi tanulmányútjain kívül rendszeresen részt vett a németországi Növénynevelők Egyesületének gyűlésein Breslauban, Bonnban, Göttingben. A prágai, budapesti nemzetközi Szakosztályi Kongresszusokon társelnöki tisztséget töltött be. Az 1911-ben Olaszországban rendezett Nemzetközi Mezőgaz-

dasági Kiállításon, Turinban, csoportbiztos volt és a mezőgazdasági csoportban zsűritagként működött közre.

Szakirodalmi munkásságáért, az 1918-ban Berlinben rendezett sörárpa-kiállítás magyar osztályának rendezésében való részvételéért a Földművelésügyi Minisztériumtól, a hazai dohánynemesítés megszervezéséért a Pénzügyminisztériumtól miniszteri elismerésben részesült. 1926-ban Rómában a Nemzetközi Kongresszuson előadásával öregbítette a hazai növénynemesítés hírnevét. Munkája elismeréseként az Österreichische Gesellschaft für Pflanzenzüchtung tiszteletbeli tagsággal tüntette ki. 1921-ben a gazdasági főtanácsosi címet nyerte el, majd kísérletügyi főigazgatónak nevezték ki. Az MTA Tudományos Minősítő Bizottsága 1952-ben a „Mezőgazdasági tudományok doktora” fokozatot ítélte a magyar növénynemesítés tudomány megalapítójának.

Még nem volt hatvanéves, amikor 1936-ban hivatalosan nyugdíjba vonult. Azonban tenniakarása — a magyar mezőgazdaság, ezen belül a növénynemesítés és a növénytermesztés érdekében — ezután sem hagyta pihenni. További húsz éven át hallatlan munkabírással dolgozott. Halála előtt alig két héttel fejezte be a „Szántóföldi növénytermesztés” című könyve negyedik átdolgozását.

A hazai növénynemesítés tudomány első művelőjének, az általános növénytermesztés elméleti és gyakorlati tudósának hetvenéves korában, 1955. január 15-én Mosonmagyaróváron szakadt meg alkotó, dolgozó élete.

Főbb munkái:

A kerti vetemények szántóföldi termelése. Magyaróvár, 1900. 54 lap.

A gazdasági növények nemesítése. Bp. 1908. 227 lap.

A gabonafélék termesztése. Bp., 1908. 72 lap.

A szőlő trágyázása. Bp., 1911. 52 lap.

A magyar búza nemesítése. Bp., 1913. 29 lap.

Hogyan lett Nyomorfalvából Gazdagfalva. Sopron, 1919. 111 lap.

Szántóföldi növénytermesztés. Bp., 1935. 859 lap.

Irodalom:

FABRICIUS Endre: A magyar növénynemesítés. Bp. 1921.

BERZSENYI—JANOSITS László: Grábner Emil. Nt. 1955.

GAÁL László: Grábner Emil. Tb. 1973.

GRATZ OTTÓ (1879—1956)

Gratz Ottó állatorvos, tejegazdasági szakember és szakíró 1879. november 30-án született Gölnicbányán (Szepes m., ma: Gelnica, Csehszlovákia). Édesapja, Gratz Mór Károly evangélikus lelkész, a hét bányaváros főesperese, majd Kolozsvár városi lelkésze volt. Itt kezdte meg 1887 elején elemi iskolai tanulmányait a hétgyermekes család második gyermekeként született Gratz Ottó és itt végezte el az unitárius főgimnáziumot is. Tanulmányait a Kolozs-Monostori Gazdasági Tanintézetben folytatta, ahol 1899. július 25-én kapott diplomát. Ezután az Állatorvosi Főiskolára iratkozott be és 1902 szeptemberében állatorvosi oklevelet nyert. 1903-ban a Magyaróvári Gazdasági Akadémián tanársegédként dolgozott, majd 1904-ben az óvári akadémia rendes tanárává nevezték ki.

Munkásságának jelentőségét a magyar tejegazdaság tudományos és gyakorlati fejlesztése területén kifejtett tevékenysége képezi. A tejegazdaság, a tejértékesítési lehetőségei az 1880-as évektől, a városi népesség növekedésével és a szállítási lehetőségek javulásával összefüggésben jelentősen növekedtek. A birtokosok és kistermelők által termelt tej és tejtermékeket a tejszövetkezetek közvetítették a piac felé. A tejegazdaság és a szövetkezetügy kérdéseinek megvitatására hazánkban az Első Országos Tejegazdasági Kongresszust 1907-ben, Pécsen rendezték meg. Két évvel később, a kormány meghívására Budapesten tartotta meg a Federation Internationale de Laiterie a IV. Nemzetközi Tejegazdasági Kongresszust. Az összegyűlt tejegazdasági szakemberek három szakosztályban ülészttek: a törvénykezés, tejhigiene és tejfeldolgozás témaköre elkülönítésével. A kongresszus ideje alatt tejtermékbírálat és díjazás, s a városligeti Iparcsarnokban Nemzetközi Tejegazdasá-

gi Kiállítás színesítette a programot és szolgálta egyúttal e fiatal, fejlődő élelmiszeripari ág előbbre haladását.

A Tejgazdasági Kísérleti Állomást a Földművelésügyi Minisztérium megbízásából a tejszövetkezeti mozgalom megindítója, Ujhelyi Imre szervezte meg 1903-ra. Az Állomás létrehozásának célja a tejgazdasági gyakorlati és tudományos kutatás volt. Az Állomásnak azonban nem volt tejtermékkészítő üzeme, csak kémiai és bakteriológiai laboratóriuma. Ez azért volt helytelen, „...mert a késztermékeken már csak az eredmény tehető vizsgálat tárgyává, de nem, hogy miért, mily okokból lett a termék azzá ami, mily folyamatok játszottak közre az eredmény kialakulásánál”. 1905-ben Ujhelyi Imre ugyan berendezett egy kis üzemet, de ez rövid ideig állott csak fenn a nem megfelelő körülmények miatt. Gratz Ottó 1909-ben lett a Magyaróvári Tejgazdasági Kísérleti Állomás igazgatója, s ezt a posztot 24 éven át töltötte be. Nevéhez fűződik a magas színvonalú Magyaróvári Tejgazdasági Kísérleti Intézet kiépítése. 1914-ben az Állomás épületében átvehette az addig a Vegykísérleti Állomás által elfoglalt helyiségeket, de az első világháború évei miatt az üzem csak 1921-ben indult meg, s három évig dolgozott. Gratz és munkatársai rájöttek, hogy a kizárólag kísérleti célokat szolgáló üzem nem ésszerű, hiszen igen költséges. A megoldás a kereskedelembe való bekapcsolódás: az új üzem építkezése ennek figyelembevételével indult meg 1927-ben, a földművelési tárca támogatásával és 1928 januárjában már termelt .

Az Állomás munkaprogramja a „kísérleti és tanüzem” jellegnek megfelelően kettős irányú volt - kísérleti és oktatási-szakoktatási feladatokat látott el. A Tejgazdasági Állomás volt az első kísérleti intézet, amely fel volt szerelve a fogyasztók körében ekkor egyre nagyobb keletnek örvendő ömlesztettsajt gyártására is. Az ömlesztettsajt és a hazai ementáli készítését, valamint a juhtej élelmiszeripari feldolgozását Gratz és munkatársai vezették be Magyarországon.

A kísérleti intézet az óvári gazdasági akadémia és az Állomással kapcsolatos felső tejgazdasági tanfolyam hallgatóinak módot adott a különböző tejüzemi munkákban való gyakorlat megszerzésére, s jelentős szerepet játszott a felsőfokú tejgazdasági tanfolyam megszervezésében és gyakorlati fejlesztésében.

Gratz Ottó ismeretterjesztő munkája sem hagyható figyelmen kívül. Magyar és német folyóiratokban publikált nagyszámú cikke mellett a „Köztelek” tejipari rovatának is vezetője volt. 1925-ben írt „A tej és tejtermékek” című műve sokáig az egyetlen átfogó szakkönyv volt e kérdésben. Ezt a külföldi elismerés is jelzi: a könyvet több nyelvre, még japánra is lefordították.

Gratz Ottó 1927-ben védte meg doktori értekezését „Vizsgálatok a bacterium casei és a coli és aerogenes bacteriumok közti antibiosisról” címmel. Külföldi tanulmányúttjai is bakteriológiai jártasságát növelték elsősorban. A tejtermelésben s a tejszövetkezeti mozgalomban élenjáró országokat (Dánia, Svédország, Finnország, Észtország, Svájc, Olaszország) kereste fel.

A Földművelésügyi Minisztérium 1930. évi 80 000/1930. számú rendelete kötele-

zövé tette a tehenészetek állami, díjtalan tuberkulinozását (tuberkulinojtását) a gümőkór leküzdésére. Ugyancsak ez évben szerveződött az Országos Tejpropaganda Bizottság, s a tejtisztasági versenyek propagálásában és lebonyolításában Gratz Ottó döntő részt vállalt: „...a tejjgazdaság legelső, legfontosabb szabálya a 'Tisztaság'." Ahogy a tejtisztasági versenyek bírálati lapjához írt magyarázatban kifejtette, munkájuk eredményeképp „A tisztasági versenyeken szerzett tapasztalatok arról tanúskodnak, hogy sok tehenészetben a bírálat nyomán lényeges javulás állt be a tejtermelési viszonyokban”. Meggyőződése volt, hogy „A fogyasztók nagy tömegének egészséges, fertőzőanyagmentes tejjel való ellátását ma csak pasztörözött tejjel tudjuk jól megvalósítani”. Sürgette azt is, hogy az erjedési iparhoz (szesz-, sörgyártás) hasonlóan a tejiparban is alkalmazzanak mikrobiológiában is jártas egyéneket. Amint azt 1932-ben megfogalmazta, „A mikrobiológiai tudást, ismereteket a tejtermelő és tejtermékkészítő egyaránt lépten-nyomon szüségeli és hasznosíthatja a gyakorlatban, ezért azok nagy jelentőségűek reájuk. Ennek ellenére napjainkban kezdi csak a tejtermékipar ezeket kellően értékelni, s a hatósági élelmiszerellenőrzés is még csak tapogatózik e téren.”

Ez időben az OMGE-n belül két irányzat létezett a tejtermelés fejlesztése tekintetében. Az egyik szerint a tejtermelés sorsát nem a ráfizetéses kivitelre, hanem a belső piac ellátására kell építeni. A másik tábor a kivitel fontosságát hangsúlyozta, mert a tejárcsökkenés sem emelné lényegesen a belső fogyasztást. Gratz Ottó - híven kiváló gyakorlati érzékéhez - mindkét nézetben talált megfontolásra érdemes gondolatokat. Szerinte a tejtermékek kereslete eredményes fokozásához ismerünk kell a keresletet és fogyasztást befolyásoló tényezőket. Európában azonban ekkor még nem végeztek ilyen tanulmányokat, csak Észak-Amerikában. Külföldi példák alapján biztos volt abban is, hogy „előbb utóbb a tejvevő már minőség szerint fogja fizetni a tejet, akár fogyasztói tej az, akár tejtermék nyersanyaga”.

1933-ban a földművelésügyi miniszter rendeletére az óvári Tejkísérleti Állomást a Vegykísérleti Állomással egyesítették. Gratz Ottót - aki addigi tevékenységéért gazdasági főtanácsosi és mezőgazdasági kísérletügyi igazgató, majd főigazgató címet kapott - az év októberében Budapestre helyezték. Új megbízatásaként a Tejtermékek Ellenőrző Állomásának vezetője lett. A Közgazdasági Egyetem mezőgazdasági fakultásán, egyetemi magántanárként „A tej és tejtermékek mikrobiológiája” címmel tartott előadásokat.

1938-ban Vogel Józseffel együtt kiadták „A tejjgazdaság története és statisztikája” című kötetet, mert - Vogel József megfogalmazása szerint - „A termelési ág jelentőségét felbecsülni csak akkor tudjuk, ha ismerjük annak történetét és statisztikai adatokból annak részesedését az egész nemzetgazdaságban.” Ugyancsak 1938-ban, már Gratz Ottó nyugalomba vonulása után jelentek meg „Tejtermelési-, kezelési- és értékesítési ismeretek” címmel a Tejtermelők Országos Szövetsége által rendezett tejjgazdasági ismeretterjesztő tanfolyamokon tartott előadásai. A háború évei alatt, mint nyugdíjas, Gratz Ottó a Derby sajtgyárban dolgozott.

Fiatalkorától kezdve kedvelt időtöltése volt a természetjárás. A 30-as években bejárta az osztrák Alpokat, s a Bihari Havasokról és az Erdélyi Kárpátokról sok értékes adatot szolgáltatott az Erdélyi Kárpát Egyesületnek. A háború után a Pilis, a Börzsöny és a Bükk voltak túráinak kedvelt célpontjai.

Budapest—Csillaghegyen hunyt el 1956. május 6-án.

Főbb munkái

A kiscigazda fejlődésének és tejkészítésének. Bp., 1921. 172 lap.

A tej és tejtermékek. Különös tekintettel a vaj, sajt, a tejkonzervek és egyéb tejkészítmények gyártására. Bp., 1925. 612 lap.

A házasajt készítése. A lipitói és székelytúró. Bp., 1925. 23 lap.

Tejtermelési, tejkezelési és tejértékesítési ismeretek. Bp., 1938. 93 lap.

Irodalom

ZSAKÓ Andor: Dr. Gratz Ottó (1879—1956). Bp., 1970.

Dr. Gratz Ottó új megbízatása. Kt. 1933. 87—88. sz.

MMgMA I. Személyi Emlékanyag Gyűjtemény.

GREINER LAJOS (1796—1882)

1796-ban Lichtenanné-ban (ma a Német Demokratikus Köztársaságban) született. Németföldi tanulmányok után Stájerországban a Coburg-uradalomban volt erdőrendező. Coburg Ferdinánd 1828-ban Greiner Lajost nevezte ki a magyarországi uradalmi erdőigazgatójának.

A 31 éves fiatalember nagy energiával fogott hozzá a mintegy 140 ezer kh erdőbirtok felméréséhez, az okszerű erőgazdálkodás megteremtéséhez. Munkája nem volt könnyű, hiszen korábban még szakértő erdőtiszt sem volt az egész uradalomban. Meg kellett küzdenie az elméletileg megalapozott, rendszeres erdőgazdálkodás elfogadtatásáért. Kiharcolta, hogy a szakképzett erdészeknek ne kelljen az uradalmi tiszttartókhoz kihallgatásra menni, és több, még a feudális világra emlékeztető gyakorlatot is megszüntetett. A gondozására bízott erdőkben a gazdálkodást korszerűsítette, különösen az erdők rendszeres használatának elméleti és gyakorlati kidolgozásában ért el jelentős, a Coburg-uradalmon is túlmutató eredményeket.

Az erdészet fejlesztésében legfontosabbnak Greiner a szakértő, megfelelően képzett erdészek alkalmazását látta. Azon a véleményen volt, hogy a hazai ifjúságból kell kinevelni az erdészeti személyzetet, mert azok rendelkeznek megfelelő nyelv- és helyismerettel. Különösen a szepességi cipszerek közül kerültek sokan a Coburg-uradalom ösztöndíjával a selmeci akadémiára. Az ország későbbi jeles erdészei közül többen az uradalomban szereztek gyakorlatot. A Greiner Lajos által meghonosított erdészeti ügyvitel, -gazdálkodás más erdőbirtokosoknak is például szolgált.

A jobbágyi faizás és legeltetések szabályozásával egyidejűleg, 1846-tól 1850-ig például a murányi uradalom erdősegei számára kilenc nagyobb üzemosztályra erdőgazdasági üzemtervet készítettek. A Greiner által végzett mérések nyomán pontos erdészeti térképeket is rajzoltak, amelyek az erdők fekvésén kívül jól tükrözték az üzemtervi előírásokat is. Az üzemtervek alapján és a Greiner által kidolgozott hozadékszabályozási rendszer szerint biztosították az uradalom erdőinek szakszerű kezelését, a faállomány értékének szüntelen emelését.

Greiner Lajos irodalmi munkásságának első nagy eredménye a „Beiträge zur Kenntniss und Verbesserung des ungarischen Forstwesens im Allgemeinen” első kötete, amelyet 1839-ben adtak ki. A könyvben részletesen ismertette a német és magyar erdészeti viszonyok közötti különbségeket, majd a legfontosabb teendőket vázolta fel. A szakértő erdészek alkalmazásán kívül különösen fontosnak tartotta

az úrbéri viszonyok rendezését. 1844-ben a „Magyar Gazda” hasábjain fejtette ki nézeteit a magyarországi erdők állapotáról, illetve a hazai erdészet jogi kérdéseiről. Az erdők leromlásának és pusztulásának okait tíz pontba szedve adta közre. Az általános elmaradottság mellett főleg a feudális kötöttségekre hívta fel a figyelmet, amelyek az erdők értékének csökkenéséhez vezettek. Az egész társadalom felelősségére mutatott rá, amikor leírta: „kétségtelenül tartozunk is az erdők fenntartására nézve a’ szükséges fa és tűziszter tekintetében, az utónemzedék iránt gondoskodással”. Az elkövetkező időszak feladatai között legsürgetőbbnek az erdészeti törvény megalkotását jelölte meg. Az állam már az 1769-ben Mária Terézia által kiadott erdőrendtartás óta igyekezett az erdőkímélésre, az okszerű erdőgazdálkodásra inteni az erdőbirtokosokat. Hiányzott azonban egy átfogó, mindenkire kötelező törvény, amely a tartamos erdőgazdálkodás alapjait országosan megteremtette volna.

Greiner az erdészetfejlesztés részletkérdéseiről is több értekezést írt. A Pusztavacs körüli futóhomokkötéseiről, erdősítéseiről szintén a „Magyar Gazda” hasábjain számolt be. Sokoldalú munkásságát igazolja, hogy a Magas-Tátrában jelentős magassági méréseket végzett. Eredményeit bécsi folyóiratokban tette közzé. Ő derítette ki, hogy a Gerlachfalvi-csúcs magasabb a Lomnicinál.

Az Ungarischer Forstverein (Magyar Erdész Egylet) létrehozásában jelentős szerepet vállalt Greiner Lajos. Ő volt az, aki a cseh egyesülethez való csatlakozás helyett az önálló magyar egylet alakításáért szállt síkra. Az 1851. évi megalakulás után több évig az egyesület alelnöki tisztét látta el. Bár az Ungarischer Forstverein német nyelvű és — érzelmű egyesület volt, mégis el nem hanyagolható tevékenységet végzett a magyar erdészet fejlesztésében. Időszakonkénti összefüggések rendezésével, tudományos közlemények, gyakorlati tapasztalatok és javaslatok közreadásával, egyesületi folyóirat kiadásával stb. meghonosította hazánkban az erdészek szervezeti életének rendszerét, stílusát. Az egyesület 1856. évi késmárki közgyűlésén Greiner Lajos az úrbéri faizási és legeltetési szolgálmat méltányos megváltására átfogó megoldást ismertetett.

Greiner legjelentősebb, legmaradandóbbat az erdőbecslésben, nevezetesen a fatermési táblák összeállításában alkotott. A hét vármegyére kiterjedő Coburg-uradalom erdőiben több évtizeden át mért adatok alapján megszerkesztett fatermési tábláit először 1873-ban közölte. (A fatermési táblák olyan tapasztalati úton összeállított táblázatok, amelyek elegendően, azonos származású, egykorú, teljes sűrűségű faállományoknak a területegységre vonatkozó fatömegét és egyéb adatait mutatják a kor és a termőhelyi minőség-famagasság függvényében.) A bécsi mértékekben megadott tábláit fia közreműködésével fordították le magyarra és számították át metrikus mértékegységbe. Az 1886-ban megjelentetett „Coburg-hercegi” fatermési táblák szálerdők, jegenye-, luc-, erdei- és vörösfenyőre, kocsányos-, kocsánytalan- és csertölgyre, bükkre, gyertyánra, továbbá rezgő-, fekete- és fehér-

nyárra, égerre és nyírfára tartalmaztak adatokat. Tölgy-, bükk- és gyertyán-sarjerdőre külön táblázatokat szerkesztett.

A Greiner Lajos által összeállított fatermési táblák egy uradalom számára készültek. A Coburg-uradalom azonban a Királyhegy 2000 méter magasságot megközelítő gerincétől a Duna—Tisza-közi homoklapályig terjedt, így az ott szerzett mérési adatok gyakorlatilag hazánk valamennyi erdőtáját magukba foglalták. Tábláit ezért is használhatták országosan, amikor az 1879. évi erdőtörvény alapján megkezdődtek az üzemrendezési munkálatok. Sőt, a felszabadulás után újra szorgalmazták a Greiner-táblákat egészen addig, amíg az új kutatások eredményeképpen pontosabb táblázatok nem készültek.

Greiner készítette a Coburg-uradalomra vonatkozóan az első részletes nyilván tartási utasítást, és ő ismertette több ízben Gömör vármegye erdészeti viszonyait. Foglalkozott a fafajok magassági elterjedésének kérdésével is. Újra és újra felvetette a szakképzettség, a tanult erdészek erkölcsi és anyagi megbecsülésének ügyét. A magánuradalmakban szolgáló erdészek látókörének bővítésére erdészeti szakkönyvtárak, szakmai olvasóköri szervezését ajánlotta az erdőbirtokosok figyelmébe.

Ötvenöt évi magyarországi szolgálat után, 1874-ben vonult nyugalomba. Szász-Coburg gothai hercegi erdőtanácsosi rangban, a herceg Szász-Erneszt házi rend lovagjaként érte meg a nyugdíjazást. Művét fia és a többi, az uradalomban nevelkedett, általa kiválasztott erdész folytatta.

Greiner Lajos 1882. október 28-án halt meg. Tevékeny élete után a csöndes gömői táj adott neki végső nyughelyet — Jolsván (ma: Jelšava — Csehszlovákia) temették el.

Greiner nélkül elképzelhetetlen a magyar erdőgazdálkodás XIX. századi története. A magyar erdők kezelésében kifejtett gyakorlati és elméleti tevékenysége meghatározó volt a század második felében felgyorsuló fejlődésben. A Coburg-uradalomban meghonosított erdőgazdálkodása példaként szolgált több magánuradalom erdészeti szervezetének kiépítéséhez. Az Ungarischer Forstverein létrehozásában, a szakképzett erdészeti személyzet kinevelésében alapvető érdemei voltak. A XX. században is használták, a továbbfejlesztéshez alapot jelentő fatermési tábláit. Greiner Lajos, a német erdész Magyarországon lett igazán jelentékeny alakja az erdészet gyakorlati és elméleti fejlesztésének.

Főbb munkái:

Beiträge zur Kenntniss und Verbesserung des ungarischen Forstwesens und des Fortwesens im Allgemeinen I—II. B. Pesth, 1839—43. 96, 134 és 109 lap.

A' futóhomok megkötéséről. G. L. 1844. 17—18. sz.

Biztosítva vannak-e erdeink a' mostani törvények által visszaélések és pusztítások ellen? . . . Pest, 1845. 50 lap.

Wodurch könnte dem sehr fühlbaren Holzmangel und der Waldverwüstung in unserer Gegend, Zipsen, am zweckmässigsten abgeholfen werden? Pesth, 1845. 118 lap.

Forst-Statistik des walddreichen Gömörer Comitates in Ungarn. Pesth, 1873. 66 lap.

Grundzüge zu dem Forst-Taxationsverfahren und zum Zeichnen der Forstkarten auf den Herzolg. Sachsen-Coburg'schen Gütern in Ungarn. Pest, 1873. 84 lap.

Instruktion zur Führung der Forstertrags-Kontrolle in den Hochwaldforsten der herzog. Sachsen- Coburg-Gothaischen Herrschaften Murány und Kapsdorf. Wien, 1882. 55 lap.

Irodalom:

FEKETE Zoltán: Száz év távlatából. (Emlékezés Greiner Lajosról) EL. 1939. 12. sz.

GRIGER GYÖRGY (1879—1946)

Csabacsúdon született 1879. december 6-án. Kertészeti ismereteit nagybátyja, Farkas József kereskedelmi kertészetében sajátította el 1892—1896 között. A tanulóévek után a kolozsvári Botanikus Kert Mikó utcai részlegénél helyezkedett el, ahol Walz Lajos főkertész irányítása mellett tanult és dolgozott. 1902-től a Kertészeti Tanintézet kétéves segéd tanfolyamára iratkozott be és annak eredményes befejezése után 1904-től a Kassai Javító Intézet oktatója lett. Hamarosan a Kolozsvári Karolina Kórházhoz nevezték ki főkertésznek. Trianon után kilépett az állami szolgálatból, de haláláig Erdélyben fejtette ki tevékenységét. 1920-ban az egyik ismert kolozsvári kertész nagykereskedővel, Schulz Rezsővel — nagybátyjával társult. Aki nagy földterületet és két 25—25 méter hosszúságú üvegházat biztosított számára, valamint vállalta virágainak gondozását és terjesztését. A kertész nagykereskedők nemcsak Kolozsvárott, hanem Debrecenben, Nagyváradon, Miskolcon, Jászapátiban és Szolnokon is forgalmazták az „igazi magyar virágot”, a muskátlit. Külföldön négy nagyobb cég vállalta a Griger-féle muskátlik terjesztését. Ötévi együttműködés után Griger György önállósította magát.

1902-től 1946-ban bekövetkezett haláláig dísznövény-nemesítéssel foglalkozott. Pályája kezdetén a Pelargonium, később a Canna, a Chrysanthemum, a szegfű és az oroszlánszáj fajok termesztésével és nemesítésével foglalkozott. Az Országos Magyar Kertészeti Egyesület — amelynek tagja is volt — 1907. január 6-iki I. osztályának (Dísz- és Kereskedelmi Szakosztály) ülésén felolvasták Griger György Pelargonium és Chrysanthemum újdonságainak jegyzékét és javasolták, hogy szerezenek be tőle virágzó fajokat, hogy azok valódiságát ellenőrizhessék. Griger eleget tett kérésüknek és az általa leírt fajtaikat állítása igazolása végett beküldte

vizsgálatra. „... noha a virágok az úton sokat szenvedtek, mégis nyugodt lelkiismerettel állíthatom és igazolom, hogy a virágok úgy színik, mint nagyságuk által feltűnőek és meglepő szépek voltak...” — írta róluk az OMKE titkára, Kardos Árpád.

1907-ben 20 faj *Pelargonium* zonalét hozott forgalomba. A muskátli termesztésével elsődleges célja az volt, hogy olyan szép magyar muskátli fajtákat állítson elő, hogy azok állják a versenyt „a külföldről drága pénzért hozatott idegenekkel szemben”. A magyar „iparpártolást” nagyon fontosnak tartotta, „semmi olyan kertészeti terménycikket külföldről (Ausztriából) nem hozatunk, melyet itt könnyen magunk is előállíthatunk vagy beszerezhetünk”.

Elgondolása nyilván összefüggésben volt a koalíció győzelmével és a Tulipánmozgalommal, amelynek célja a politikai összetartozóság jelzésén (tagjai tulipán jelvényt viseltek) kívül, a magyar ipar felkarolása volt. Az általa nemesített növényeket történelmünk nevezetes személyiségeiről, tehetséges emberek iránt érzett tiszteletből, családtagjairól és barátairól nevezte el. „Ezeréves történelmünkben, jól tudjuk, számos oly név van, mely a halhatatlanság különféle érdeme szerint él a nemzet szívében; de élnie kell a virágok nevében is, mert a nép mindenütt szereti a virágot és a virág kultuszával éppoly gyöngéden, mint hathatósan és maradandóan terjed nagyjaink kultusza is.”

Griger György részt vett a 24. virágkiállításon, amelyet igen nagy érdeklődés mellett rendeztek meg 1908. június 17—21. között a Városligeti Nagy Iparcsarnokban. Célja az volt, hogy megismertesse a muskátlit a maga sokféleségében és alkalmazhatóságában. A legnagyobb csoport muskátlit Ő állította ki, mintegy 300 példányban és 45 fajtában, amelyek közül 8—10 faj vezetett. Valamennyi saját tenyésztésű újdonsága. Szorgalmas és eredményes munkáját siker koronázta, újdonságaival három állami arany- és négy állami ezüstérmét nyert, valamint 50 K-s egyesületi tiszteletdíjat is kapott. A következő évben Újszegeden megrendezett kertészeti kiállításon is indult, mintegy 220 darab 47 fajtát tartalmazó zonal pelargonium csoporttal. A zsüri szorgalmas, lelkes, a magyar muskátli elterjesztését célzó tevékenysége eredményeként szenzációs sikerrel bemutatott újdonságait állami aranyéremmel, egyesületi díszoklevéllel és 30 K-s tiszteletdíjjal jutalmazta. A virágkiállítást követő III. kertészkongresszuson is résztvett, amelyen a magyarországi mű- és kereskedelmi kertészek anyagi és erkölcsi érdekeinek megvédése és előmozdítása is szerepelt.

1909-ben eredményei alapján a legmagasabb kitüntetést kapta nemesítői munkájáért. 1912-ig már 65 újdonságot állított elő. Kiemelkedő muskátli fajtái: Aranyálmom, Fedák Sári, Irénke, Magyar György, Mócsy Rózsika. A Canna-, Chrysanthemum-, szegfű- és oroszlánszáj nemesítési munkájának eredményeiről a korabeli kertészeti lapokban számolt be. 1911-ben négy nagyon szép szegfűújdonságot mutatott be. Legismertebb szegfű fajtái: Ábránd, Aranyvirág, Mócsy Matild stb. Az 1911. november 12-én Losoncon rendezett virágkiállításon személyesen nem

vehetett részt, de többek között három fajta szép szegfűújdonsággal képviseltette magát.

Griger a gyakorlatnak, természetésnek és nemesítésnek szentelte minden idejét, rövidebb lélegzetű cikkeket publikált, s élete szinte a kiállításokról-kiállításokra való felkészüléssel telt el.

1944-ben a kereskedelmi virágkertészet egy rendkívül értékes Antirrhinum új-donsággal gazdagodott. Griger György sok évi kísérletezéseinek eredményeként nyolc színváltozatban kinemesített új fajtacsoportot hívott életre. Újdonságaival a Kertészeti Főiskola tanárai is foglalkoztak citológiai és örökléstani szempontból. Azt tervezte, hogy az elkövetkezendő két-három évben újabb színnel lép a virágkedvelők elé. Sajnos halála megakadályozta terve végrehajtásában. Elhunyt 1946. július 19-én Kolozsvárott.

Halála után kertészete elpusztult és értékes növénygyűjteménye elveszett. Griger György neve azonban ismert marad a kertészeti irodalomban, híres nagyvirágú Petúniáin, Muskátlíjain, Szegfűin, Chrysanthenumjain keresztül. Tevékenységével megbecsülést szerzett a magyar virágkertészetnek.

Főbb munkái:

Griger-féle magyar pelargoniák ismertetése. KL. 1907. 10. sz. 321—326. lap.

Griger-féle magyar pelargonium tenyésztő telepének értesítője. Kolozsvár, é.n. 16 lap

Irodalom:

KARDOS Árpád: A XXIV. virágkiállításunk. Rózsa-, pelargonium- és virágkiállítás 1908. június hó 17—21. KL. 1908.

— —: Az újszegedi kertészeti kiállítás és kongresszus 1909. május 29—30. KL. 1909.

MAGYAR Gyula: Magyar növényújdonságok — pelargonium zonale. KSzl. 1932.

BARÁTOSI ADORJÁN Jenő: Antirrhinum új-donságok . . . KSzl. 1944.

GRÓF BÉLA (1883—1936)

1883. október 12-én született Farádon (Sopron megye). Elemi iskoláit elvégezve középiskoláit Sopronban fejezte be. A főreáliskolai érettségi után Budapesten a Tudományegyetem Természettudományi Karára iratkozott be.

Az egyetemen az oklevél megszerzése után tanársegédként dolgozott. 1907-ben Debrecenbe, a Gazdasági Akadémiára került, a növényteni tanszéken lett asszisztens. Munkája mellett a gazdasági akadémiai oklevelet is megszerzte. 1911-ben Budapesten a Tudományegyetemen nyerte el a doktori címet.

1912-ben Kolozsvárra került, továbbra is a növényteni tanszéken dolgozott. Itt lett tanársegéd, majd rendkívüli tanár. Az első világháborúban harmincnégy hónapig frontszolgálatot teljesített, 1918-ban felmentették. Ismét

Kolozsvárott folytatta tanári munkáját, ekkor már mint a növényteni tanszék vezetője. Kolozsvár után újra Debrecen következett, majd Szegedre került. A minisztérium az alföldi Mezőgazdasági Intézet szervezésével bízta meg. Közben tanított is, végül 1927-ben Magyaróvárra került a gazdasági akadémiára, ahol egészen haláláig oktatott. Itt a növény- és állattani tanszék vezetője, a botanikus-kert kezelője volt.

Gróf Béla szakterülete a növényvédelem volt, munkája főleg erre terjedt ki. A növényvédelemben alkalmazott számos találmány, újítás fűződik nevéhez, amit eredményesen alkalmaztak a rovarkártevők ellen. Többek között Magyaróváron a Gépkiérletli Állomáson fejlesztették ki az ő utasításai alapján a „Vulkán” bogárégetőt.

1935-ben a Mezőgazdasági Kiállításon és tenyészállatvásáron a mezőgazdasági szakoktatás keretében a magyaróvári akadémia jelentős helyet foglalt el. Itt is

kiemelkedett a lucerna- és lóherekártevők elleni védekezési eljárásnál alkalmazott „Avaria” bogárfogó készülék. Ez is Gróf Béla irányításával készült el.

A kártevők elleni rendszeres védekezést, a megfelelő időben végzett permetezést, égetést fontosnak tartotta. Cikkeiben elsősorban saját kísérleteinek eredményeit adta tovább, tapasztalatait igyekszik mindenki számára hozzáférhetővé tenni.

Magyaróváron a növénytan, a növénykórtan és gazdasági növénytan előadója volt. Gazdag gyakorlati tapasztalatait tanárként, majd szakíróként mindenki számára érthetően fogalmazta meg. Tanártársai szerint egyik legnagyobb érdeme az volt, hogy sokan tanultak tőle dolgozni, a fiatalság irányítója volt. A tehetséget felismerve, lehetőséget adott mindenkinek a bizonyításra, bevonva az általa vezetett kísérletekbe.

Vallotta, hogy tudományos növénytan nélkül gazda senki sem lehet, ezért íródtak elsősorban gyakorlati gazdáknak cikkei.

A mindennapi étellel, mezőgazdasági termeléssel való még szorosabb kapcsolat érdekében 1928-ban megalapította a „Cukorrépa” című szaklapot. Ezt tanártársaival, többek között Gruber Ferencsel, Bittera Miklóssal, Szmazsenka Herberttel közösen szerkesztette haláláig. A folyóirat még halála után is élt, folytatva azt az ismeretterjesztő munkát, amelyet Gróf Béla, mint első főszerkesztő olyan fontosnak tartott. A szaklapokkal kapcsolatban több évfolyam Gazdasági Zsebkönyvet adott ki, melyek szintén az ismeretterjesztés szolgálatában állottak.

Cikkei a „Köztelek”-ben jelentek meg, itt a lap állandó munkatársa, növénykórtani rovatának vezetője volt. Ugyancsak főmunkatársa volt 1930-tól a „Mezőgazdaság” című mezőgazdasági növényvédelmi, közgazdasági folyóiratnak.

A mezőgazdasági szakoktatásnak igen jelentős szerepet tulajdonított. Igazán jó szakemberek képzésével és alkalmazásával tud csak megfelelő módon a mezőgazdaság jó eredményeket elérni — vallotta. A gazdasági iskolák számára, a Földművelésügyi Minisztérium megbízásából, Révy Dezsővel közösen megírta a „Gazdasági növénytan” és „Növénykórtan” című könyvét.

Rendszeres kutatásainak eredményeit adta közre „A cukorrépa kártevői és betegségei” című könyvében, amely Magyaróváron 1930-ban jelent meg. Könyvét Jablonowski József „A cukorrépa állati ellenségei” című munkájában elhangzott felhívásra írta meg: aki a „répatermesztés jóakaróit” kérte fel a további munkában való részvételre.

Gróf a cukorrépa kártevőit és betegségeit fontosságuk és megjelenésük sorrendjében tárgyalta és nem tudományos csoportosításban. A kártevők ismertetésénél inkább rajzokat és képeket alkalmazott, került a hosszadalmas leírásokat. Könyvében nem tért ki valamennyi kártevőre, bár a meghatározó táblázatban sokat megemlít a részletesebben tárgyaltakon kívül is.

Az állati kártevők közül részletesen ismertette a különböző répabogarakat, az ellenük való védekezést. A védekezés elsősorban égetés, bogárfogás, permetezés. A répabogarak után a földibolhák okozzák a legtöbb bajt, ezért ezekre is részlete-

sen kitért. Ellenük elsősorban az ún. fogónövények (kender, fehérmustár) ültetését tartotta hatásosnak, továbbá a bolhatalyiga alkalmazását.

A drótférges és dögbogarak esetében szedéssel, burgonyaszemek lerakásával, szénkénegezéssel, ill. égetéssel, nikotin-permetezéssel hatásos a védekezés.

A növényi élősködők által okozott betegségek közül a répa szív- és szárazrothadása ellen a talaj helyes megválasztása nyújt biztos védekezést. A gyökérfarok rothadás ellen a beteg gyökér kiemelése a védekezési mód. A külső életkörülmények által okozott betegségek között a táplálékanyag-hiány okozta betegségeket, a nitrogén-, káli-, foszfor- és mészhiányt említette.

Ez a munka hézagpótló mű, mert ekkor csupán Appel: „A cukorrépa betegségei” című könyvének magyar fordítása volt forgalomban, ami elsősorban a német viszonyokra vonatkozott.

„A lucerna és vöröshere kártevői és betegségei” című munkáját elsősorban gyakorlati gazdáknak ajánlotta. Itt tette közzé három évig folytatott kísérleteinek eredményeit, bízva abban, hogy ezeket mindenki hasznosítani tudja. A kártevők elleni rendszeres védekezést az időben végzett permetezést, bogárirtást népszerűsítette ebben a munkájában is, bizonyítva kísérleteivel, hogy a ráfordítás minden esetben megtérül. Ez a könyve nem sokkal halála előtt jelent meg.

Gróf Béla fiatalon, 1936. szeptember 20-án hunyt el. Szakmájának kiváló művelőjeként, alapos elméleti felkészültséggel fejlesztette a tudományt.

Főbb munkái:

A cukorrépa kártevői és betegségei. Mosonmagyaróvár, 1930. 112 lap.

A búzapoloska és poloskás búza. 1932. 24 lap.

A lisztes répabarkó élete és irtása. Mosonmagyaróvár, 1933. 44 lap.

Adatok a cukorrépa gyökérfarok-rothadásának ismeretéhez. Mosonmagyaróvár, 1933. 19 lap.

Gróf Béla—Révy Dezső: Növénykórtan. Bp., 1929. 107 lap.

Gróf Béla—Révy Dezső: Gazdasági növénytan. Bp., 1929. 114 lap.

Gróf Béla—Gruber Ferenc—Szmazsenka Herbert: Cukorrépa és répamagtermesztés. Mosonmagyaróvár, 1935.

Irodalom:

— —: Nekrológ. Kt. 1936. 744. lap.

— —: In memoriam Gróf Béla. C. 1936. 9. sz.

Magyaróvári magyar királyi gazdasági akadémia évkönyve 1933—1936. (Szerk. Groffits Gábor) Mosonmagyaróvár, 1936.

A magyaróvári Gazdasági Akadémia tanári kara, előadói és tisztviselői 1818—1941. (Összeáll.: Perjámosi István) Mosonmagyaróvár, 1966.

GROFFITS GÁBOR (1880—1957)

1880. március 21-én született Tótmegyeren. Felvidéki polgári családból származott. Apja Groffits Ármin vasúti építészmérnök volt Nyitra megyében. Oklevelét a budapesti Műegyetemen szerezte, ahol 1905-ig a vízépítési tanszéken volt tanársegéd. Még ugyanebben az évben mint tanársegéd Németországba, a Berlin melletti charlettenburgi műegyetemre került. Itt és később Lipcsében a vasbeton építéstechnikát tanulmányozta, tervezője és kivitelező mérnöke volt a legnevesebb vasbeton építési vállalatoknak. 1908-ban Nedetzky Erzsébettel házasságot kötött. A világháború kitöréséig a keszthelyi Gazdasági Akadémia műszaki tanszékének rendes tanára. 1914—18 között katonai szolgálatot teljesített.

Irodalmi munkásságának egyik legjelentősebb, először 1913-ban megjelent

„Gazdasági építészeti dióhéjban” című írása. Groffits könyvében kiemelten foglalkozott a gazdasági majorok, ezen belül a magtárak, különféle istállók, ólak és trágyatelepek szakszerű kialakításával. A könyv részletesen ismerteti a zárt gazdasági udvarok, majorok egyes épületeinek elhelyezését. A méretekre, falakra, padozatra, földéki kialakításra, berendezésre vonatkozó leírásokat 88 db műszaki ábra egészíti ki. A gazdasági építészetről szóló kézikönyve mezőgazdasági szakembereknek hasznos segítséget jelentett.

A húszas évek végétől bekapcsolódik a rádiós gazdasági előadásokra, melyeket a Földművelésügyi Minisztérium nyomtatásban is megjelentetett. Nagy érdeklődésre tartott számot a „Gazdasági épületek gondozása és tatarozása” című előadása, melyben kiemeli: „Mezőgazdaságunk jelenlegi súlyos helyzetében különös fontossággal bír olyan természetű kiadások csökkentése, melyek valamely formában nem térülnek meg a gazdának. Ezek közé a kiadások közé tartoznak a

gazdasági épületek tatarozására fordított összegek. Sajnos, a gazdasági építkezéseknél a műszaki tudás nem mindig érvényesül kielégítő mértékben s ennek következtében az építkezés alkalmával sok olyan hibát követnek el építtetőink, melyek később a tatarozási költségek rohamos emelkedését eredményezik. A „Trágyatelepek építése különös tekintettel a kisgazdaságokra” című rádió előadásában az istállótrágyákban található növényi tápanyagok szakszerű hasznosítását, trágyatelepek építését és közgazdasági jelentőségét emelte ki.

1930. október 17-től Magyaróváron a Gazdasági Akadémia igazgatója lett. A kutatómunka lehetőségeinek biztosítását és a tanszékek elavult felszereléseinek korszerűsítését szívügyének tekintette. Az akadémiai tanárok legjobbjai között tartották számon. A mezőgazdasági építésetről írott tankönyvei több kiadást megértek. Az országos szakoktatási értekezleten e tankönyveket úgy emlegették, mint az akadémiai tanárok tudományos munkásságának egyik legkiemelkedőbb eredményét.

Groffits Gábor oktatási és kutatási szakterülete nem átfogóan érintette a mezőgazdasági termelés kérdéseit, mégis e téren igyekezett az akadémia társadalmi kisugárzásában tovább szélesíteni az Újhelyi Imre által kitaposott utat, új kezdeményezésekkel gazdagítani. Mint a szövetkezeti mozgalom híve, létrehozta az Agrária Termelő Iskolaszövetkezetet. Előbb csak baromfitermesztési csoport működött, majd 1934-ben a helyi és környékbeli gyümölcsstermesztés előmozdítására gyümölcsfa-ápolási és védelmi osztályt létesítettek. Mindkét osztály foglalkozott az értékesítés szervezésével is.

Groffits szerkesztője volt az Országos Magyar Gazdasági Egyesület lapja, a „Köztelek” építészeti rovatának. A lapban éveken át számtalan cikke jelent meg. Többnyire az építészet és a mezőgazdasági termelés, valamint az ipar kapcsolatát elemezte. Részletesen foglalkozott a szemestermény-tárolókkal és gazdasági útépítéssel, az utak üzemi fenntartásával.

A magyaróvári Gazdasági Akadémián oktatási reformtervezetet dolgozott ki a kétlépcsős oktatás bevezetésére, tervzetét először elfogadták, de az 1934. évi X. tc. megfogalmazásakor figyelmen kívül hagyták. A törvény kimondta, hogy az intézeteknél, kamaráknál, gazdasági felügyelőségeknél és különféle szakoktatási intézeteknél csak a budapesti Közgazdasági Egyetem mezőgazdasági osztályán szerzett oklevéllel lehet elhelyezkedni. A törvény tehát erősen csökkentette az akadémiai oklevél képesítő erejét, viszont az okleveles gazdák számára megkönnyítette az egyetem elvégzését.

Az akadémia és a budapesti Közgazdasági Egyetem mezőgazdasági osztálya közötti ellentétek különösen ebben az időben éleződtek ki. Az egyetemi gyakorlati képzés hiányosságai körüli viták elsősorban a mezőgazdasági szakoktatás helyzetét befolyásolták kedvezőtlenül. 1936—44 között, mint felsőházi tag, az országgyűlésen többször is interpellált a mezőgazdasági felsőoktatás javítása érdekében.

1940-ben az OMGE az ez évi Buday Barna emlékdíjat neki ítélte oda, mint aki

több éven át fáradhatatlanul dolgozott a mezőgazdasági szakoktatás kiépítése és fejlesztése érdekében.

1942—43. tanév végén a kultúrtechnikai tanszékre mezőgazdasági főiskolai nyilvános r. tanári kinevezést kapott.

A Földművelésügyi Minisztérium 1942 őszén kiadott rendeletei között hatályba lépett a mezőgazdasági főiskolák szervezeti szabályzatának módosítása, melynek eredményeképpen 1943-ban a magyaróvári Akadémia első dékánválasztó ülésén az addigi igazgatót, Groffits Gábort választották meg. Tisztségében a miniszter megerősítette. A Gazdasági Akadémián dékáni beosztásban 1945-ig dolgozott, munkahelyének elhagyására kényszerült. Keszthelyre költözött. Két évig a helyi kisiparosok szövetségétől kapta szerény nyugdíj járadékát. 1947-ben a keszthelyi Akadémia vezetői megkeresték és felkérték a kultúrtechnikai tanszék vezetésére, ahol végleges nyugállományba vonulásáig, 1949-ig dolgozott.

1957. március 19-én halt meg Keszthelyen.

Főbb munkái:

Iparunk fejlesztése és a mezőgazdaság. Arad, 1910.

Gazdasági építészet. Bp., 1911. 294 lap.

Gazdasági építészet dióhéjban. Bp., 1913. 104 lap.

Irodalom:

A magyaróvári gazdasági akadémia tanári kara előadói és tisztviselői 1818—1941. Mosonmagyaróvár, 1966.

VÖRÖS Antal: Óvár, Óvár . . . Bp., 1968.

Szekér Kálmánné (szül.: Gollovits Erzsébet) Groffits Gábor fogadott leánya szóbeli közlése alapján. 1986.

GRÓH GYULA (1886—1952)

Sokgyermekes családban született Esztergomban 1886. január 16-án. Apja kisfizetésű tisztviselőként nehezen tudta gyermekeit iskoláztatni. Gróh Gyula tizennégy évesen árvaságra jutott s ettől kezdve önmaga gondoskodott fenntartásáról. Ilyen körülmények között gimnáziumi tanulmányait nem tudta folytatni, de sikerült beiratkoznia a budapesti Állami Felsőipari Iskola Technológiai Intézetbe. Diákévei a megélhetésért való mindennapi küzdelem jegyében teltek el, minden szabadidejét gyárakban, vegyészeti üzemekben töltötte kemény munkával, mint például az Ámpelológiai Intézetben 1904—1906 között. Erős kitartását bizonyítja, hogy 1904-ben letette a hiányzó három gimnáziumi tanév vizsgáit és az érettségét. Ezután már beiratkozhatott a budapesti Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karára, ahol 1908-ban megszerezte a bölcsészdoktori oklevelet. 1906-tól az Állatéletteni Intézetben Tangl Ferenc professzor munkatársa lett. 1914-ben Brendig tanár mellett dolgozott a karlsruhei egyetemen. Ezután nevezték ki az Állatorvosi Főiskola Vegytani Tanszékének tanárává, amit több mint húsz éven át vezetett. 1917-ben nyilvános rendes tanárnak nevezték ki, 1927-ben választotta tagjai sorába a Magyar Tudományos Akadémia.

1935-ben a Műegyetem Általános Kémiai Tanszékének vezetőjévé nevezték ki, de rövid idő múlva, 1937-ben a budapesti Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán a Kísérleti és Fizikai Kémiai Intézetben Buchböck tanár utódként az igazgatói posztot töltötte be. Több mint tíz éven át vezette az intézetet, köztük az átszervezett Bugarszky-féle tanszékéből alakult Általános Kémiai Intézetet is.

1950-ben egészségi állapotában erős romlás állt be, ezért megvált az intézettől, s az Országos Gabona és Lisztkísérleti Állomáson dolgozott. Kutatói szellemét

ekkor gyakorlati jelentőségű problémák megoldására fordította, bár egészségi állapota egyre romlott. 1951 novemberétől betegsége végleg ágyhoz kötötte, s rövid időn belül 1952. február 23-án Budapesten elhunyt.

Gróh Gyula több mint négy évtizedig volt oszlopos tagja a magyar vegyészeti kutatásnak és oktatásnak. Kutatási eredményeiről nemcsak hazai, hanem külföldi köröknek is beszámolt, így Bécsben, Koppenhágában, Párizsban és Londonban is. Tudományos tevékenysége három fő csoportra osztható. Az első a fizikai kémia tárgykörében mozgott. Az ösztönzést Berlinben kapta, amikor Nerst tanár mellett dolgozott mintegy fél évig. Figyelme a radioaktivitás vizsgálata felé irányult és Hevesy Györggyel elsőként alkalmazták a radioaktív indukciós módszert az ólom öndiffúziójának szilárd és megolvastott állapotban. Kettőjük közösen írt munkája alapul szolgált az új módszer bevezetéséhez.

Másik fő kutatási területe a kémiai kinetikát ölelte fel, míg a harmadik vizsgálati kör a fehérjék kémiai felépítésének kutatása volt. Szívós kitartással dolgozott olyan témán, mely nem hozott látványos eredményeket, de tudta, hogy az óriási és bonyolult feladatban a csak aprónak tűnő részfeladatok megoldása is a tudomány előrehaladását segítheti elő.

Ezeken kívül sok egyéb témával is foglalkozott még, így például a kolloid kémiával is. Nem csak elméleti vonatkozású, hanem gyakorlati jelentőségű és közvetlenül alkalmazható az ipar számára kidolgozott és forgalmazott készítményekkel, valamint gabonafélék hulladékainak hasznosításával is foglalkozott.

Tudományos tevékenysége mellett oktatói munkássága is kiemelkedő jelentőségű volt. Megreformálta és ezzel hosszú időre meghatározta az egyetemi tanulás feltételeit. Nagy súlyt fektetett az egységes tanulmányi szervezettség — egységes vizsgarendszer, kollégiumok és gyakorlatok kötelező látogatása stb. — megvalósítására, a magyar vegyészképzés megjavítására. Elgondolásai akkoriban nem valósulhattak meg, ám a háború után a vártnál is jobban realizálódhattak. Mindig szem előtt tartotta, hogy csak megfelelő tankönyv birtokában sajátítható el a biztos tudás. Ezért tankönyveket írt az általános, szervetlen és szerves kémia tárgykörében. Ezek a munkák több kiadást is megértek, sőt németül és olaszul is megjelentek.

Főbb munkái:

Chemiai laboratoriumi munkák jegyzőkönyve. Bp. 1916. 175 l.

Anorganikus chemia főiskolai és egyetemi hallgatók részére. Bp. 1920. 231 lap.

Organikus chemia. Bp. 1921. 178 lap.

Atomosztódás, elemátalakulás. Bp. 1953. 52 lap.

Irodalom:

KOVÁCS Gyula—FEHÉR György: Biographia. Elhunyt tanáraink és előadóink életrajza 1787—1987. Állatorvostudományi Egyetem. Bp. 1986.

LENGYEL Béla: Gróh Gyula emlékezete. MKL. 1957.

GRUBER FERENC (1905—1971)

1905. március 13-án született Székesfehérvárott. Édesapja az első világháború legelején elesett és így özvegy édesanyja nevelte, de serdültebb korától fogva maga tartotta el magát tanítással és alkalmi dolgozatok készítésével. Gimnáziumi tanulmányait a székesfehérvári Szt. István gimnáziumban végezte, majd pedig a debreceni Gazdasági Akadémián végzett kitüntetéses eredménnyel. 1928-ban a keszthelyi Gazdasági Akadémián fizetéstelen gyakornokként dolgozott, ahonnan rövidesen a magyaróvári Gazdasági Akadémiára került ugyanilyen minőségben. A szolgálati fokozatok megtartásával (gyakornok, tanársegéd, segédtanár, intézeti tanár) ugyanitt rendkívüli tanár lett.

Akadémiai működése alatt elvégezte a Közgazdasági Egyetem mezőgazdasági osztályát, majd a Műegyetem mezőgazdasági karán 1937-ben summa cum laude doktorált. Igen fiatalon a Felsődu-nántúli Zöldmezőszövetség és a Mosonmegyei Gazdasági Egyesület vezetője lett. Ez alatt az idő alatt mintegy 5000 kh gypet telepített és 12 000 kh magfű és here állott felügyelete alatt (6 vármegye területén).

A Gazdasági Akadémián, majd pedig jogutódain a Mezőgazdasági Főiskolán, illetve az Agrártudományi Egyetem mosonmagyaróvári osztályán a növénytermesztési tanszék professzora lett. A szakoktatás átszervezésével rendelkezési állományba helyezték, 1950-ben a Kísérletügyhöz került, illetve 1953-ban a szarvasi Öntözési Kutató Intézetbe, ahol élete végéig dolgozott azt a néhány hónapot kivéve, amikor egy állami gazdaságba helyezték, ezt azonban sikeresen megfellebbezte. Pályája elején a Kisalföld, később nagyobb részt a Nagyalföld gyepgazdálkodásával foglalkozott. Kutatóként rendkívül termékeny az az időszak, amit Szarvason töltött. 9 államilag elismert nemesített fűfajta, 18 szakkönyv és mintegy

600 szakcikk tanúskodik erről. Számos könyve társszerzőkkel együtt jelent meg. Cikkei többek között a következő folyóiratokban találhatóak meg: „Öntözéses Gazdálkodás”, „Vízgazdálkodás”, „Magyar Mezőgazdaság”, „Vízügyi Közlöny”, „Kísérletügyi Közlöny”, „Növénytermelés”, „Gazdálkodás”. Azonkívül írt a szakoktatás számára még professzor korában jegyzetet, majd pedig a mezőgazdasági technikumok tankönyvének egyik fejezetét: „Rét és legelőgazdálkodás és a vetőmag” címmel. A kutatási eredményeken kívül azok gyakorlati elterjesztése is rendkívül fontos volt számára, ennek érdekében még idős korában is motorkerékpáron járta a mezőgazdasági üzemeket.

Ákárcsak pályája elején, később is fontos volt számára a szakmának többé kevésbé társadalmilag minősíthető szervezetekben való támogatása. Így irányítója lett a Békés, valamint Csongrád megyei Legelőjavító Operatív Bizottságnak. Országos szaktekintélynek számított, akinek döntő szava volt országos szintű gyeptermelési kérdésekben. Tagja volt a Földművelésügyi Minisztérium keretén belül alakult Országos Legelőjavító tanácsnak.

Későn házasodott, felesége is a szarvasi Fajtakísérleti Intézetben dolgozott tudományos munkaerőként. Vérbeli utóda nem volt, de számos tanítvány és a szakterületén dolgozó új generáció az ő eredményein és példáján nőtt fel. Meghalt 1971. december 31-én Szarvason.

Főbb munkái:

A kisalföldi rétek és legelők gyomnövényei. Magyaróvár, 1939. 110 lap.

A gyeptermelés és káros növényei. Magyaróvár, 1942. 324 lap.

Rét és legelő. Bp., 1954. 551 lap.

A korszerű legelő és rétgazdálkodás gyakorlata. Bp., 1962. 138 lap.

Pázsitok, gyepszőnyegek. Bp., 1964. 216 lap.

Pillangósok és fűfélék magtermesztése. Bp., é.n. 96 lap.

Irodalom:

POSGAY Elemér: Gruber Ferenc. Nt. 1972.

GRUBICZY GÉZA (1842—1897)

1842. október 27-én Kassán a dragoni előnevet viselő kismemesi család fiaként született. Vezetékneve a szakirodalomban, így a „Baromfiak”-ban, a „Gallus”-ban, a „Gazdasági Lapok”-ban, a „Köztelek”-ben, a Pallas és a Révai Lexikonban, ideértve a Szinnyi József „Magyar írók élete és munkái” című klasszikus kiadványt, sőt saját könyvei címlapjait is, hol mint „Grubicy”, hol mint „Grubiczy” szerepel.

Szüleit még gyermekkorában elvesztette, de magára maradvá vasszorgalommal tanult. A gimnáziumot Kassán és Rozsnyón a premontreieknél végezte. Ezután a bécsi egyetemen három évig jogot hallgatott, majd a pesti egyetemnek hallgatója lett. Az államtudományi oklevél birtokában a Földművelés-, Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztériumban fogalmazóvá nevezték ki, ahol, illetve az 1889. június 16-tól az 1890. év végéig a jogutód Földművelésügyi Minisztériumban a ménesuradalmi, majd az állattenyésztési osztályon dolgozott. 1891. január 1-én a földművelésügyi tárcánál miniszteri titkárként a baromfitenyésztési ügyek előadója lett. Személyében elsőként kaptak a baromfitenyésztési ügyek a szakminisztériumban külön előadót. Addig az ideig a baromfitenyésztés a hazai mezőgazdálkodásnak különösen mostoha gyermeke volt. Nem csak a jobb módú birtokosok, hanem a földművelésügyi kormányzat is keveset vagy semmit sem törődött ezzel a gazdasági mellékággal. Minisztériumi munkakörét Grubiczy a továbbiakban már csak egy évig töltötte be, mert megromlott egészségi állapota miatt nyugdíjazását kérte. Nyugállományban sem szűnt meg azonban az annyira kedvelt baromfitenyésztésnek elméleti kérdéseivel foglalkozni.

Grubiczy Géza élete céljaul tűzte ki a meglehetősen degenerálódott népi baromfállományok megújítását, az egyes baromfifajok testsúlyának és termelőképességé-

nek javítását. Feladatának tekintette a magyar baromfi köztenyésztés felkarolását, emelését. Ennek fő eszközéül a minden irányú segélyezést, állami támogatást tartotta. Egyénileg is sokat tett a hazai baromfigazdaság korszerűsítéséért. Így pl. a mandzsúriai származású, edzett lángsán tyúkfajta első példányait Angliából ő hozta be az országba. Kedvelt fajtája volt a hús- és tojástermelésre egyaránt bevált (kettős hasznosítású) erdélyi kopasznyakú tyúk, amelynek előnyös tulajdonságaira mind a hazai, mind a külföldi tenyésztők figyelmét ismételten felhívta.

Bethlen András földművelésügyi minisztersége (1890. március 15 — 1894. június 10.) óta a minisztérium a gazdasági egyesületek kebelében baromfitenyésztési bizottságok megalakítását szorgalmazta, a földművesiskolák és a gazdasági tanintézetek gazdaságaiban baromfipepinériák (törzstenyészetek) létesítése iránt intézkedett. Innen tenyészbaromfi-törzseket osztottak ki a falusi tanítók, lelkészek és más érdemes baromfitenyésztők részére, állami segélyben részesítették a baromfitenyésztési szaklapokat, és elősegítették az ilyen szakkönyvek megjelenését. Mindez többnyire Grubiczy javaslatára történt.

Az első magyar színvonalas baromfikiállítás 1874-ben Grubiczynak — aki az Állat- és Növényhonosító Társaság titkára is volt — kezdeményezésére a városligeti állatkertben rendezték meg. Az utóbb rendezett baromfikiállításoknak is mindig zsűritagja volt. Azokban az években az állatkert fönntartásához szükséges anyagiak előteremtése komoly nehézséggel járt. Segélyekért az intézmény ismételten fordult a Földművelés-, Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztériumhoz. Azok megadását Grubiczy minisztériumi szolgálata idején szakvéleményével, javasolataival eredményesen támogatta. Az 1885. évi országos kiállítás alkalmával szerzett érdemei méltánylásául a király a Ferenc József-rend lovagkeresztjével tüntette ki.

Magyarországon Lánghy István és Farkas Mihály után ő volt az, aki a baromfitenyésztés hathatós emelése végett szakírói munkásságot fejtett ki, de elődeinél sokkal intenzívebben, szélesebb hatókörben. Nemcsak szerkesztője, hanem saját költségén kiadója is volt Grubiczy az 1876 decemberétől 1888-ig megjelent „Gallus” című, jól szerkesztett és tartalmas első magyar baromfitenyésztési folyóiratnak. A magyar baromfitenyésztőket megismertetni is igyekezett a külföldi fejlettebb baromfitenyésztés módjával, eljárásaival. Cikkei az elméleti és gyakorlati szakember sikeres írásai voltak. Ismételten hangsúlyozta, hogy a „Gallus” kiadása nem nyereszkesedési célt szolgál. Ezért anyagi áldozatokat is hozott, hogy a magyar közönségnek is legyen az Európa nyugati országaiban megjelenő baromfitenyésztési szakközlönyökhöz hasonló orgánuma. Megindulásakor a „Gallus”-nak mindössze 11 előfizetője volt. Később sem sokan hoztak e szaklapért rendszeres pénzátadatot. Talán nem érdektelen, ha megemlítjük, hogy Grubiczy későbbi visszaemlékezései szerint volt plébános, aki előfizetésként két misét ajánlott fel; Grubiczy ezeket szülei lelkiüdvéért mondatta el. Volt olyan előfizető is, aki pénz helyett egy kosárnyi tojást küldött, és volt, aki öt akó visontai vörös borral váltotta meg az előfizetési díjat. Sőt, akadt egy vidéki házaspár, amely azon a címen, hogy a

„Gallus” előfizetője, három napra bezállásolta magát a kiadó házához. Ilyen körülmények között már félévi megjelenése után a „Gallus”-nak arról kellett cikkeznie, hogy az elismerő nyilatkozatok, a szellemi támogatás és az ügybarátokat meghódító cél nem elég ahhoz, hogy a „Gallus” kiadása anyagi veszteséggel ne járjon. Mint írta: „kitartásunknak fonala a tetemesb anyagi áldozatok súlya alatt természetszerűen elszakadhat”. Ezért kérte olvasóitól az előfizetések megújítását és újabb előfizetők szerzését.

A „Gallus” szerkesztésén és kiadásán kívül Grubiczy egyéb szakfolyóiratoknak is munkatársa volt. Gyakran jelentek meg cikkei a hazai lapok közül a „Baromfiak”-ban, az „Erdélyi Gazdá”-ban, a „Falusi Gazdá”-ban, a „Földművelési Érdekeink”-ben, a „Gazdasági Lapok”-ban, a „Gyakorlati Mezőgazdá”-ban, a „Köztelek”-ben, a „Magyar Gazdák Lapja”-ban, a „Szárnyasaink”-ban, a „Vadász- és Versenylap”-ban. A külföldi szakfolyóiratok közül a „The Pigeon”, a „La Bassecourt”, a „Dresdener Blätter für Geflügelzucht”, a „Praktische Geflügelzüchter”, a „Schwalbe” is szívesen közölte mindig érdekes cikkeit. A baromfitenyésztési témán kívül más kisállattenyésztési ágazatokról is publikált, ha fordításokról volt szó, ezeket a hazai viszonyokhoz alkalmazta.

Az első kiadásban „Tyúkászat” című alapvető műve négy kiadást ért el, két kötetessé kibővítve. Szakirodalmi működésével nagymértékben hozzájárult a magyar baromfitenyésztés korszerűsítésének elindításához. Az állami magyar baromfitenyésztési politika kialakításának ő volt az úttörője. Szakértelmével, ügybuzgóságával és szeretetreméltó egyéniségével számos hívet szerzett az elhanyagolt magyar baromfitenyésztés fejlesztése ügyének.

Nyugdíjasként leánya rákospalotai kis baromfitenyésztésének szervezője és irányítója volt. Ezt a telepet a korszerű baromfitenyésztés valóságos mintaüzemének tekintették a hozzáértő kortársai. Az itt tartott kultúrfajtákkal Grubiczy sikeres keresztezéseket végzett. Ugyanitt tartotta kedvenceit, az erdélyi kopasznyakú tyúkokat. Megfigyeléseit, tapasztalatait nyugdíjas éveiben is publikálta a szaklapokban.

1897. augusztus 8-án viszonylag fiatalon, 55. évében Rákospalotán hunyt el a magyar baromfitenyésztés ügyének nagy veszteségére. Érdemeit mezőgazdaságtörténetünk méltán megőrökíti.

Főbb munkái:

A budapesti állat- és növényhonosító társaság választmányához intézett jelentése az 1874 . . . rendezett országos baromfikiállítás tárgyában. Bp. 1874. 16 lap.

A tengeri nyulak tenyésztése. Oettel műve után. Bp. 1875. 93 lap.

A földművelés alapelvei. Francziából Victor Rendu után. Bp. 1876. 93 lap.

A baromfitenyésztés. 1—2. köt. Bp. 1895.

Irodalom:

— —: Grubiczy Geyza. 1842 okt. 27 — 1897 aug. 8.

B. 1897. augusztus 21.

GRUZZL FERENC (1897—1972)

Az Országos Gabona- és Lisztkísérleti Intézet egykori igazgatója a gabonafélék, ezen belül elsősorban a búza- és a búzaliszt korszerű kémiai és mikrokémiai vizsgálatával, a vizsgálati műszerek továbbfejlesztésével, a molnár és a sütőipari szakemberek képzésével szerzett maradandó érdemeket.

1897. január 10-én született Budapesten. Gimnáziumi érettségi után a budapesti József Műegyetem Vegyész-mérnöki Karán folytatta tanulmányait. 1919-ben szerzett diplomát, majd rövid idővel később a Pázmány Péter Tudományegyetemen sikeresen védte meg doktori értekezését.

Gruzzl Ferenc még egyetemi hallgatóként gyakornoki munkát vállalt az Országos Kémiai Intézetben, majd friss diplomásként a Gabona- és Lisztvizsgáló Osztályán kapott vegyész beosztást.

Amikor az Országos Kémiai Intézet igazgatója 1924-ben Hankóczy Jenő lett, hamarosan felfigyelt az intézet fiatal, tehetséges vegyészének munkájára. A hazai búzafajták és búzalisztek minőségének kémiai vizsgálatán túlmenően bevonta az akkor még kísérleti stádiumban lévő „Farinográf” lisztvizsgáló műszerének gyakorlati kipróbálásába, közreműködött a Gabona- és Lisztkísérleti Állomás szervezésében. Az Állomás 1928-ban kezdte meg működését, Hankóczy Jenő irányításával. Kérésére még abban az évben Gruzzl Ferencet is áthelyezték az új intézetbe, ahol a kémiai-mikrokémiai laboratórium és a kísérleti sütőde vezetőjévé nevezték ki. Ettől kezdődően 1959-ben történt nyugdíjazásáig több, mint három évtizeden át volt az intézet vezető dolgozója. 1934-től igazgatóhelyettes, Hankóczy Jenő halála után pedig 1939-től 1959-ig ő volt az átszervezett Országos Gabona- és Lisztkísérleti Intézet igazgatója.

Tevékenységének első időszakában jelentős szerepet vállalt az 1931-ben kezdődő

minőségi búzatermesztés átszervezésében. Az Állomás felelős vegyészeként vett részt a Földművelésügyi Minisztérium által elrendelt búzakataszter elkészítésében, amelyet a minőség javítása érdekében Hankóczy Jenő szorgalmazott.

A kataszteri adatok felvételét 1928-ban kezdték meg. A több éven át folytatott országos mintagyűjtés után munkatársaival több ezer laboratóriumi vizsgálatot végzett. Vizsgálta a búzaminták fizikai-kémiai tulajdonságait, az egyes búzafajták sikértartalmát, a belőlük készített tészták minőségét, ellenállását, vízfelvevőképességét, mindazokat a tulajdonságokat, amelyek befolyásolták a búzalisztmintákból készített kenyérminták sütési értékét.

A több ezer laboratóriumi adat kiértékelése után munkatársaival együtt megállapította, hogy az 1900-as évek első három évtizedében a régi magyar búzafajták helyébe került nemesített búzák többsége minőségileg gyenge, nem elégítik ki a malomipar és a fogyasztók igényeit. Ugyanakkor azonban azt is igazolta, hogy néhány nemesített búzafajtának, amelynek kedvező a terméshozama, minősége is kiváló.

A vizsgálatok eredményeképpen a Kísérleti Állomás a vetőmagtermesztési akción belül 7 nemesített búzafajta szervezett elterjesztését javasolta. Az országos méreteket öltő munka 1931-ben kezdődött. 1932-ben a Bánkúti 1014 és az 1201, a Székács 1055 és az 1242 nemesített búzavetőmag kiosztására került sor, majd 1933-ban a Bánkúti 1205 fajtát is bevonták a hazai búzatermesztés minőségének javításába.

Gruzl Ferenc részt vett a mosonmagyaróvári Országos Növénytermesztési Kísérleti Állomás által irányított 1934—35 és az 1935—36 évi országos fajtaösszehasonlító kísérletben is, miután a kísérletekbe vont Bánkúti 1201, 1055, 1205, a Székács 1569, a Hatvani 5512, 5612 és a gazdasági búza beltartalmi értékének vizsgálatával a Gabona- és Lisztkísérleti Állomást bízták meg.

E munka nagyságát mi sem bizonyítja jobban, hogy az összehasonlító vizsgálatokra az ország különböző részein, mintegy száz gazdaságban került sor. A több ezer laboratóriumi vizsgálat során az 1930-as évek második felében továbbfejlesztette és finomította Hankóczynek a lisztminőség meghatározására alkalmas értékelési rendszerét. A lisztek minőségének meghatározására általa bevezetett rendszerben a farinográfial planimetrált terület alapján a liszteket A₁, A₂, B₁, B₂, C₁, és C₂ csoportba sorolta. A lisztminőségből visszavezetve az „A” minőségű búzák lisztje ezek szerint minőségi javításra alkalmas, a „B” minőségű búzák lisztje önmagában is jó minőségű, míg a „C” minőségű búzák csak az „A” búzával keverve használhatók sütésre. Ez a vizsgálati módszer egyszerűsége miatt rövid idő után más országban is elterjedt.

Érdeme, hogy Hankóczy nyomdokait követve 1940-ben megszerkesztette a „Labográf” elnevezésű olcsó búza- és lisztvizsgáló készülékét, amelyet a Szabadalmi Bíróság 1942-ben találmányként is elfogadott. A készülék előnye, hogy könnyű kezelhetősége mellett alkalmas kis minták vizsgálatára. Amíg a Farinográfial

végzett vizsgálatoknál 1 kg búza szükséges a liszt minőségének vizsgálatához, addig a Labográf 50 gramm búzamintából adott megbízható adatokat a liszt minőségére. A Labográfos vizsgálati eljárás különösen az 1950-es években nyújtott nagy segítséget a hazai búzanemesítők számára. A kis mennyiségű búza felhasználása lehetővé tette részükre, hogy a nemesítésbe vett búzánál már a második év után előállított F₂ törzsekben vizsgálhassák azok értékmérő tulajdonságait.

Az új lisztvizsgáló készülék ugyanakkor a feldolgozó üzemekbe, malmokba, sütődékbe került búzák minőségének gyors meghatározására is alkalmas volt. 1947-ben kísérletképpen a Tiszántúl 15 községében e műszer segítségével kezdődött meg a búzáknak sütőipari értékük szerinti átvétele. 1958-ban pedig a műszer feltalálója az új lisztvizsgáló készülék segítségével mutatta ki az 1948—1957 között kiosztott búzavetőmagvak évi átlagminőségét.

A Gabona- és Lisztkísérleti Intézet igazgatójaként sokat tett a hazai gabona minőségi értékesítésének megvalósítása érdekében. Az 1938-ban megalakult Minőségi Értékesítő Bizottság tagjaként vallotta, hogy a hazai búzafajták termésátlagának és minőségének növelése együttesen is megvalósítható. Hankóczyval együtt szót emelt a modern tárházak építése érdekében, ahol elegendő hely van a minőségi osztályozás elvégzésére és a különböző minőségű búzák szakszerű keverésére.

Érdeme, hogy a második világháború alatt, 1944-ben intézkedéseivel késleltette, majd megakadályozta az Intézet felszerelésének nyugatra telepítését. Ezt követően 1945-ben az intézet munkatársaival együtt tevékenyen vett részt Budapest közellátásának biztosításában, majd a jó minőségű búzavetőmag előállításának újabb megszervezésében. Ennek megvalósításához az Intézet az ország legjobb búzatermő vidékein helyi laboratóriumokat létesített, ahol a minőségi vizsgálatok eredményei után választották ki a továbbtermesztésre javasolt búza vetőmagját. A szervezett vetőmagellátás érdekében szorgalmazta az állami nemesítő telepek felállítását, majd az intézet szakmai vezetőinek bevonásával az új nemesítő telepek dolgozói részére szakmai tanfolyamokat szervezett.

Tagja volt az 1951-ben megalakult Növényfajta-minősítő Tanácsnak, a búzátéma és a roztéma kollektívának, amelyek a nemesítési és vizsgálati módszerek és tudományos ismeretek egymással közlése érdekében testületként működtek.

Szorgalmazta a magyar sütőipar korszerűsítését is. Ennek érdekében az irányítása alatt levő Gabona- és Lisztvizsgáló Intézet az 1950-es években számos sütőipari technológiai kérdést tanulmányozott. Ebben az időben foglalkozott a kováspótló anyagok melléküzemi előállításával, a kenyér friss állapotának meghosszabbításával, a sütőipar kézműipari jellegének felszámolása érdekében a fokozatos gépesítés bevezetésének előkészítésében. Alelnöke volt az 1954-ben megalakult MÉTE Sütőipari Szakosztálynak. Ezt a tisztségét annak 1961. évi átszervezéséig viselte. Kezdeményezésére a Szakosztály Sütőipari Szakmai Továbbképző Tanfolyamot szervezett, amelynek egyik előadója volt. Mindezekon kívül számos más helyen vett részt

a szakember oktatásban és továbbképzésben. Fiatal tehetséges munkatársait segítette a tudományos munkákban és tudományos fokozatok eléréséhez.

1945-ben újjászervezte a Magyar Molnár céhet, majd 1948-ban részt vett annak Malomipari Tudományos Társasággá szervezésében.

Gruzl Ferenc 1919-től több, mint öt évtizeden át kimagasló tudásával, szakmai szeretetével, a mindig megújulásra kész tevékenységével a Gabona- és Lisztkísérleti Állomás — később Intézet — hírnevét a hazai szakmai körökön túlmenően külföldön is jelentősen növelte. Kutatási, fejlesztési munkáinak eredményeit szakkönyvekben, folyóiratokban, előadásokban hozta nyilvánosságra. Tudományos és népszerűsítő közleményeinek, beszámolóinak száma meghaladja a százat. Írásaiból felmérhető a hazai búza és lisztvizsgáló módszerek fejlődésének fél évszázados története.

1972 november 30-án hetvenöt éves korában hunyt el Budapesten.

Főbb munkái:

Búza- és lisztismeret. (Malomipari Szakismeretek Gyűjteménye.) Bp., 1936. 55 lap.

Növénynevelés. (Malomipari Szakismeretek Gyűjteménye.) Bp., 1937. 24 lap.

A búzaminőségi vizsgálatok jelenlegi állása. MI. 1947.

A malomipar és a mezőgazdaság kapcsolata. MI. 1947.

Gyorsított kenyérfőzési eljárás. ÉII. 1951. 8. sz.

A magyar sütőipar korszerűsítése. STi. 1957.

A gabonanemesítés jelenlegi helyzete a sütőipar szempontjából. STi. 1958.

Bagotai István—Gruzl Ferenc és mások: Malom- és sütőipari anyagismeret. I—II. köt. Bp., 1952. 184, 148 lap.

Gruzl Ferenc—Gyárfás Anna: A polif fermentum tenyésztés kialakulása. ÉII. 1958. 1-2. sz.

Irodalom:

HANKÓCZY Jenő—SURÁNYI János—K. TAKÁCH Gyula: A magyar búza-termesztés átszervezése 1931—1937. Bp., 1938.

VAJDA Pál: Nagy magyar feltalálók. Bp., 1958.

Gabona Tröszt Kutatóintézetének Jubileumi Évkönyve. (Szakszerk. Kirsch János.) Bp., 1978.

POLLHAMER Ernőné: A búza és a liszt minősége. Bp., 1981.

GUBA SÁNDOR (1927—1984)

Egy szűkszavú lexikon csak azt mondja foglalkozásként, hogy mezőgazdász. Pedig Guba Sándor elsősorban tudományszervező pedagógus volt. Először csak egy iskolában, de később egy egész ország állattenyésztés megújításának módjait és tennivalóit oktató szenvedélyes nevelő. Élete, sorsa szorosan összeforrt a magyar mezőgazdaság fejlődésével.

1927. április 17-én született, a mára várossá nőtt Heves községben (Heves megye). A parasztember nehéz, küzdelmes életét a családban ismerte meg. A hevesi föld nem volt bőkezű. Csak akkor adott nagyobb kenyeret, ha a szorgalmat a kisföldű parasztember újra törekvő vállalkozással is megtoldotta. (Talán ezért is lettek oly híresek a hevesi dinnyések.) Gyermeki eszmélése időszakában, a gazdasági világválság körülményei között szüleitől a boldoguláshoz nélkülözhetetlen szakmai hozzáértést — párosulva a szigorúan takarékos gazdálkodással — korán megtanulta. Ez egész életre szóló akarati indítást adott számára a parasztság felemelkedésének elősegítéséhez. Középiskolai tanulmányainak helyszíne a jászapáti gimnázium és az egrí Kereskedelmi Középiskola volt.

A könnyen tanuló, sokirányú érdeklődésű ifjú — bizonyára otthoni környezetétől is indítva — lelkesedett az új eszmékért, s a felszabadulás után aktív közreműködője volt az ifjúsági mozgalomnak. Ekkor már — ismét csak érthető okból — az Agrártudományi Egyetem hallgatója, majd az Állattenyésztési Tanszék gyakornoka, Horn Artúr professzor mellett Budapesten.

Az sem meglepő, hogy jeles minősítésű oklevelet szerzett 1950-ben. Származásából fakadó elkötelezettségéhez híven, a nagyüzemi gyakorlatot közvetlenül szolgáló tudományos kutatás területén az Állattenyésztési Kutató Intézetben kezdte meg

segédoktatóként, majd tudományos kutatóként munkáját. Működése első éveit kísérleti gazdaságokban töltötte a gyakorlat posztján, hogy az állatnevelés és — tartás fontos tudnivalóit és fortélyait megismerje. Már ezekben a kezdeti években — ahogy mondják — nevet szerzett magának. Nemcsak a hazai gazdaságokban, de nemzetközi szinten is elismerték eredményeit.

Az állattenyésztő Guba Sándor 1961-től — magas színvonalú igényes kutatómunkája mellett — meghívást kapott a Kaposvári Felsőfokú Technikum megszervezésére. Bár kutatóként fiatalon is oktatott, de valójában ekkorra vált igazi pedagógussá. Boldog ember volt. Kitűnő érzékkel válogatta meg munkatársait, vállalva alkalmaztatásukkal sokszor együtt járó nehézségeket. Megadatott számára, hogy olyan iskolát teremtsen, ahol az oktató épülettől a tanmenetig minden elképzelése szerint születhetett. Termőföldre épült az ő életműve, az az oktatási intézmény, ahol az üzemek által keresett, jól képzett és művelt állattenyésztői üzemmérnököket nevelik. Ugyanis a technikum 1971-től Mezőgazdasági Főiskolává alakult át, ami hamarosan, mint a legújabbkori magyar állattenyésztő képzés bázisa, országhatárokon túl is ismertté vált.

Ez a gyors fejlődés és változás is igazolja, hogy a már főigazgató Guba Sándor mennyire nem kímélte szellemi erejét és energiáját az oktatás, kutatás és az állattenyésztés gyakorlati fejlesztésében. Két évtized alatt a Mezőgazdasági Technikumból olyan szellemi központot létesített, ahol a modern állattenyésztés és a tudományos kutatás utánpótlása nevelődik.

De Guba Sándor nem ragadt meg a nagyüzemi méreteknél. Az otthonra, a hevesi földre, a paraszti küzdelmekre gondolva tudta, hogy a jobb egyéni megélhetéshez a jószágtartás is hozzátartozik. Újszerű formákkal, bátor kezdeményező megoldásokkal bizonyította be, hogy a szocialista tulajdonviszonyok bázisán a kisárutermelés — az állati termék előállításában is — szükséges.

Pedagógiai magatartásában és oktatási módszereiben is kilépett a megszokás útjáról. A gyakorlati oktatásban látta a szakmai ismeretnyújtás gyújtópontját. Szerinte csak így jelenhet meg igazi valóságában az állati termékelőállítás összetett folyamata, a tudomány termelőerővé válásának csak ez a helyes megközelítése. S meg is találta azt a racionális kapcsolatot, mely a tudományt és a gyakorlatot a közös érdekeltség alapján összeköti. Tanúsítják ezt saját diákjai visszaemlékezései. Hányszor, de hányszor magyarázta el számunkra — mondta egyik hallgatója —, hogy egy igazi állattenyésztőnek fontosabb a különböző állatfajok elhelyezéséhez szükséges jó istállók megépítése, mint az étkezde, vagy az előadótermek korszerűsítése.

Nem mindennapi szemléletre valló megnyilvánulás ez. Diákjai szerint is, az élet Guba Sándor elképzeléseit igazolta. Tanári szigorúsága mellett egyébként alkalmat adott óráközi szünetekben, hogy a hallgatók megszakítás nélkül kérdezzenek. Képes volt arra, hogy a kollégiumban késő estébe, éjszakába nyúlóan a szakmáról, az ország dolgairól, iskolájuk jövőjéről beszélgetve vitatkozzanak. A légkör, mely-

ben a tanárok partnerként kezelték növendékeiket — mondhatni családias hangulat alakult ki — elsősorban Guba Sándor érdeme volt.

Híre is ment országszerte. A gazdaságokban, — ahová gyakorlatra jártak — megkülönböztetett figyelemmel fogadták a kaposvári főiskolásokat, a végzetteneket pedig szívesen alkalmazták. Az innen kikerült diákok ugyanis a szakma szeretete és sokoldalú ismerete mellett általában egy komoly plusszal is rendelkeztek: műveltséggel. Guba Sándor saját példájával serkentett a szakmán túli területek, az irodalom szeretetére, az idegen nyelvek elsajátításának fontosságára, azonosulásra a közüggyel, a társadalommal.

Hogy mennyire a közösséget szolgálta, képviselői mandátuma is tanúsítja. Hevesi volt, de az egész országot szerette. Hevesi volt, de Somogy megyében választották képviselővé 1967-ben.

Fáradhatatlan szorgalmát címei és kitüntetései sora is jelzi: 1958-ban egyetemi doktor, 1965-ben a mezőgazdasági tudományok kandidátusa lett. 1963-tól a „Munka Érdemrend” arany fokozatának tulajdonosa. Szorosan vett munkásságáért „Újhelyi Imre Emlékéremmel”, „Eötvös Lóránd” —, „Wellman Oszkár” —, „Tessedik Sámuel” emlékérmekkel tüntették ki. 1984-ben kapta meg a „Wilhelm Kirchner” emlékérmét a lipcsei egyetemről.

Guba Sándor tagja volt a MÉM Tudományos Tanácsának és a Szakoktatási Tanácsnak. Ugyancsak tagként dolgozott a Magyar Tudományos Akadémia Agrártudományok Osztályán és Állattenyésztési Szakbizottságában, az Állattenyésztési és Állatorvosi Tudományos Minősítő Bizottságban, valamint az Országos Fajtaminősítő Tanács Állattenyésztési Bizottságában. Elnöke volt az Országos Szaktanácsadási Bizottságnak, alelnöke az Agrártudományi Egyesületnek és az Állattenyésztők Társaságának. Hozzávéve mindehhez, hogy 1963-tól az Európai Tarkamarha Tenyésztők Szövetségének magyarországi képviselőjét Guba Sándorra bízták, majd tekintélye révén 1967-ben az egyik munkabizottság elnökévé is választották. Az átlagember számára alig érthető, hogyan volt képes mindennek megfelelni.

Arra is jutott energiája, hogy a főiskola kutató bázisára támaszkodva, kiépítse az együttműködés szálait a termelő gazdaságokkal. Számára kitüntetéssel felérő örömet jelentett a már önálló vállalként működő KA-HYB és KSZKV rendszerek, valamint a Kaposvári Állattenyésztési Kutatási-Fejlesztési Termelési Egyesület létrehozása. E transzmisszió szálakon keresztül közel 600 mezőgazdasági üzem és vállalat kapcsolódott a főiskolához, mely az elmélet és gyakorlat állandó megújulását jelentette a résztvevőknek. Guba Sándor hallatlan érzékkel tudta kiválasztani és megragadni a kutatásfejlesztési feladatok közül a lényegest, a gyorsan megvalósíthatót. Így a biotechnológia teljes körű kidolgozását is bevégezte volna, ha a halál nem ragadja el.

Alkotó ereje teljében, 1984. február 20-án hunyt el. Hamvai a szülőváros, Heves temetőjében pihennek.

A kiváló intézményszervező, oktató és tudós, szakterületének sokoldalú fejlesztése mellett kimagasló közéleti személyiség is volt. A közösség érdekének képviselőjét, gondjainak megoldását híven szolgálta 16 éven át. Szívós következetességgel harcolt Somogy fontos társadalompolitikai és gazdasági feladatainak végrehajtásáért parlamenti felszólalásaiban és országos fórumokon.

Guba Sándor munkássága minden területen az aktivitás, az örök tenniakarás volt a jellemző. Kár, hogy terveinek csak egy részét valósíthatta meg. De így is sokat, maradandót alkotott. Váratlanul fellépő súlyos betegségére gyógyszerrel nem találtak az életéért küzdők.

Guba Sándor tudományos tevékenységének eredményeit rendszeresen publikálta. Állandó szerzője volt a főiskola tudományos kiadványainak, majd a „Szaktanácsok” című periodikának. Szakirodalmi munkásságát 7 könyv, 11 főiskolai jegyzet s 200 tudományos és ismeretterjesztő cikk jelzi.

Főbb munkái:

A bikák, kanok és kosok valódi tenyésztékének meghatározása. Bp. 1957. 32 lap.
Vizsgálatok a szarvasmarha tőgyének részarányosságáról, különös tekintettel a gépi fejés feltételeire. (Disszertáció.) Bp. 1959. 228 lap.

A gépi fejés alkalmazásának lehetőségei. Bp. 1959.

A szakszerű gépi fejés. Kaposvár, 34 lap.

A legmegfelelőbb szarvasmarha ivadékvizsgálati eljárás hazai módszerének kidolgozása. Kaposvár, 1964. 408 lap.

Szarvasmarhatenyésztők kézikönyve. Bp. 1979. 654 lap

Előhasznosítás a szarvasmarha-tenyésztésben. Bp. 1980. 54 lap

A szarvasmarha tenyésztése. Bp. 1985. 449 lap

GUBITZ ANDRÁS (1820—1869)

Gubitz (Gubicz) András 1820. szeptember 9-én született Jászfákóhalmán szegény földműves családban. Az elemi iskola elvégzése után egy helyi kovácstól sajátította el a mesterséget, majd felszabadulása után maga is szülőfalujában nyitott műhelyt. Közben elvégzett Pesten egy gyógykovács-tanfolyamot, hogy ezzel is szélesebb körben tudja Jászfákóhalma parasztságát szolgálni. Igazán már kora fiatalságától fogva a mezőgazdasági eszközök, elsősorban az eke érdekelte. Ilyen irányú érdeklődésének kielégítésére azonban szülőfalujában nem nyílt lehetőség, ezért az 1850-es évek elején feleségével együtt Pestre költözött.

Először mint segéd Farkas István gazdasági gépgyárában vállalt munkát, ahol alkalma nyílt új mezőgazdasági munkaeszközök megismerésére. Az 1850-es évek második felében Kollarich Pál rostagyárossal szövetkezett és együtt gazdasági gépgyárat alapítottak, melynek középpontjába az ekekészítést állította. 1857-ben az újjászervezett Országos Magyar Gazdasági Egyesület alapító tagja lett, ami lehetővé tette számára, hogy a kor legnevezetesebb mezőgazdászaival, munkaeszköztervezőivel kapcsolatot létesítsen. Benkő Dániel (1799—1883), aki ebben az időben az OMGE egyik vezetője volt, egy magtakarót szerkesztett, melyet Gubitz készített el és mint Benkő-féle magtakarót az egész országban terjesztett.

Ekéit az 1850-es évek utóján Galgóczy Károllyal (1823—1926), aki az OMGE Iparegyesületének egyik vezetője volt, ekéket tervezett. Gubitz elsősorban az angol ekéket vette mintául, de nem egy esetben Vidats munkásságát is figyelemmel kísérte. Tudása és szorgalma csakhamar a magyar ekegyártók élvonalába emelte, annyira, hogy az 1859-ben Ercsiben, 1860-ban Tótmegyeren megrendezett országos ekeversenyen sikerült az első díjat megszereznie. Ez a gyártás mennyiségének ugrásszerű növekedését eredményezte. De nagy hírlapi csatározáshoz is vezetett a Gazdasági Lapokban és a Magyar Gazdában, ahol Jankó Vince, a Vidats-gépgyár egyik társtulajdonosa „Vidats és Gubicz-eke csatározása” címen vonta kétségbe a Gubitz-eke jóságát és elsőbbségét a már régebben gyártott Vidats-ekével szemben. Már az első cikkekre felelt Gubitz András a Gazdasági Lapok 1860. évfolyamában és igyekezett termékeit megvédeni.

Az 1860-as években a Gubitz-gyár (manufaktúra) helyzetét megszilárdította. Így a sajtó 1865-ben Gubitz András kitüntetett gépeiről (halmozó eke, Willsohn-féle földporhanyító és gyomírtó) megjelenéséről tudósít. Abban az időben, amikor a Vidats-üzem nehézségekkel küzdött, Gubitz manufaktúrája felvirágzott és már jelentős tőkével dolgozott.

Még nem töltötte be az ötven évet, amikor hirtelen, 1869. október 16-án Pesten meghalt és üzeme rövidesen feloszlott, mert nem voltak gyermekei, utódai, akik átvehették volna.

Az általa készített ekékkel később is találkozunk. 1883-ban az agárdi ekeversenyen még mindig ott volt a legjobbakk között. Széles körű elterjedését pedig az is jelzi, hogy ekéinek neve a legutóbbi időkig fennmaradt a magyar nyelvterület különböző részein. Így a Nógrád megyei Szalmatercsen az öregek még manapság is emlékeznek a „gubics-” vagy „bubics”-ekére, melyet nagyjából abban a korszakban használtak, mint a Vidats-ekét. Abaúj megyében az 1930-as években is emlegették a „gubics”-ekéket, de már nem használták. Kiskunhalason a múlt század végén éppen úgy használták, mint a Somogy megyei Homokszentgyörgyön, ahol még a szövetkezetek megalakulása előtt is szántottak vele.

Gubitz András élete végén jelentős tőkével rendelkezett, amit végrendeletében teljes egészében közcélra hagyott. „Egy ösztöndíjra a pesti Polytechnikumnál (a későbbi József Műegyetemnél) hagyok 11 000 forintot” azzal a kikötéssel, hogy annak kamatából egy tehetséges hallgató végezhesse tanulmányait. 2000 forintot pedig a Rákospalotán, Istvántelkén, az Országos Magyar Gazdasági Egyesület által létesítendő földműves-iskolának adományozott, hogy annak kamataiból egy járszákóhalmi fiatalember tanulhasson. Ilyen módon is akarta a magyar mezőgazdaság fejlődését elősegíteni.

Gubitz András ekéivel és más gazdasági eszközeivel nagymértékben támogatta a magyar földművelés fejlődését, amikor külföldi szerszámokat úgy honosított meg, hogy azt a helyi viszonyokhoz alkalmazta. Működésének korszakában (1855—1869) a fa- és a félvasekék aránya országosan 10:90 %-ról 50:50 %-ra változott. Ebben az ő munkája is nagy mértékben belejátszott. Nemcsak kiváló tervező, de jó üzletember is volt, mert sikereit úgy érte el, hogy 1857-től már a Clayton angol cég is megjelent a magyar piacon és „Angol mezőgazdasági géptárat” létesített Pesten.

Főbb munkái:

Vas-eke. FG. 1864. 4. sz.

Vert vasekék aczél éllel. Keg. 1866. 52. sz.

Gubitz-eke vert vasból aczél szántóvassal. Amerikai és Samuelsohn-féle szecskavágók. Keg. 1866. 52. sz.

Irodalom:

GALGÓCZY Károly: Gubitz András gazdasági gépész. Az OMGE Emlékkönyve IV. Bp., 1890.

SEVIN Henrik: Faekétől a Hofherr gépig. Bp., 1944.

BALASSA Iván: Az eke és a szántás története Magyarországon. Bp., 1973.

GULYÁS ANTAL (1884—1980)

Gulyás Antal az Arad megyei Vaszolyán 1884. december 13-án született, édesapja jegyző volt. Egyetemi tanulmányait Kolozsvárott fejezte be a természetrajz-földrajz szak elvégzése után. Ugyanott avatták doktorrá 1907-ben. Beiratkozott a kolozsvári (Kolozsmonor) Gazdasági Akadémiára, s 1910-ben okleveles gazda lett. Kassáról 1921-ben illegálisan átjött Magyarországra, s Pallagon a Gazdasági Akadémián kapott állást. 1921 áprilisától a Növénytan, Növénykórtani- és élettani tanszék vezetője. 1938-ban a debreceni Tudományegyetemen egyetemi magántanári képesítést szerzett, s ettől kezdve ott is tartott előadásokat a növénykórtan tárgyköréből. Állami megbízásként ellátta 1934-től a debreceni Növényegészségügyi Körzet vezetését. 1939-től 1945-ig a pallagi Gazdasági Akadémia igazgatója, aki 1949-ig, a pallagi intézmény megszűntetéséig oktatta a gazdasz hallgatókat. Nyugdíjasként is tovább dolgozott a pallagi Mezőgazdasági Intézetben, ahol főként a dohány és a burgonya kórtanával, az öntözés nélküli rizstermesztéssel foglalkozott. A Tudományos Minősítő Bizottság 1952. június 12-én addigi tudományos munkássága alapján kandidátusi fokozatot adományozott neki. 1956 februártól a Magyar Biológiai Társaság Debreceni Osztályának elnökévé választották.

1968-ban a debreceni agrárfelsőoktatás százéves centenáriumi ünnepségén az Elnöki Tanács a Munkaérdemrend ezüst fokozatával tüntette ki.

A Debreceni Agrártudományi Egyetem rektora és tanácsa a jogelőd intézmény volt igazgatójának több mint 30 éven át az agrárszakemberek oktatásában és a tudományos kutatásban elért kimagasló eredményeiért a Doctor Honoris Causa kitüntető címet adományozta 1978-ban.

1980. május 5-én, 95. életévében hunyt el.

Gulyás Antal nevéhez fűződik a Debreceni Gazdasági Akadémia Növénykörtani Tanszékének fejlesztése. Nagy súlyt helyezett a tanszék tudományos gyűjteményeinek bővítésére, agrobotanikus kertet, kórtani üvegházat létesített. A kórtan oktatását a három akadémia közül a legmagasabb színvonalra emelte Debrecenben.

Agrárszakemberek generációinak volt elhivatott oktatója. Kiváló növénykörtanosokat nevelt. Tanítványai voltak: ifj. Göllner János, Gróf Béla, Komlóssy György, Révy Dezső, Ubrizsi Gábor.

Tudományos életművét 15 szakkönyv és mintegy 100 tudományos közlemény reprezentálja. Könyveiben részletesen tárgyalta a kórokozók biológiáját, kártételének módját és időpontját, a gazdanövény fogékonyságát. Művei a nemzetközi szakirodalom tanulmányozása alapján s személyes kutatásain és kísérletein alapozva, legfőbbképpen a víruselmélettel, a vírusok fertőzési módjával foglalkoznak.

Tudományos munkásságának fő területét a dohány, a burgonya és a rizs kártevőivel, az ellenük való védekezéssel összefüggő tevékenység képezte. Úttörő munkát végzett a virológiában.

A dohány betegségeiről 34 szacikké, 3 önálló könyve jelent meg nyomtatásban, ezek közül talán a legjelentősebb a „Dohány betegségei és kártevői” címen jelent meg. A mű megjelenésének időpontjában a dohány betegségeinek tudományos vizsgálata, szakirodalmi feldolgozása és a védekezési módok, lehetőségek megállapítása egyike volt a legfontosabb növénykörtani feladatoknak a hazai viszonyaink között. Nemcsak a kiválóan értékes, s tudományos szempontból elsőrendű munkáért illeti teljes elismerés a szerzőt, hanem gyakorlati szempontból is, mert a dohánytermelő gazdák érezték leginkább a dohány betegségeit és a védekezési eljárásokat ismertető munka hiányát.

A gyakorlati életben mutatkozó hiány pótlására — hacsak a melegágyi betegségekre korlátozottan is — a sok szövegek közötti ábrával, könnyen érthető stílusban megírt munka kiválóan alkalmasnak bizonyult. Külön érdeme a munkának, hogy éppen azt a részét dolgozta fel a dohány növénykörtánának — nevezetesen a melegágyi betegségeket —, melyek felismerése és leküzdése ma is legjelentősebb növényvédelmi feladata dohánytermelőinknek.

Víruskutatásait nyugdíjazása után is folytatta, s még mintegy 30 közleményével jelentkezett a szakirodalomban.

Meg kell említenünk a debreceni pallagi Dohánykísérleti Állomásnál végzett tevékenységét. Itt a rétházi és tatárfalvi dohányokon nagyobb területen „eszalagosodást” észlelt. Felmerült a kérdés, hogy a tünet a „mozaikbetegség” egyik megjelenési formája-e, vagy valami más betegség? Külföldön már századunk elején elterjedt betegség volt. Magyarországon 1914-ben Kerpely Kálmán Tolna megye egyes vidékein, 1927-ben pedig Juhász Árpád seregélyesi uradalmában észlelték. Gulyás professzor felsorakoztatta a világ addigi növénykörtanosainak álláspontját a be-

tegségről, majd saját kísérletei alapján foglalt állást: „Az elszalagosodás a nem megfelelő külső termelési faktorok (talaj, levegőhiány, vízbőség, edofikus élet)” következménye, a betegség előidézője, ezek azonban „nem fertőző tényezők”.

Megfigyelte, hogy hazánkban a dohány, a burgonya, a répa és a pillangósok között okoznak súlyos károkat a vírusok. Megfigyelését több éven át a Magyar Királyi Dohánykísérleti Állomás kutató kertjében különböző fajta dugványokon végezte. Eljárt a Dunántúl-Tiszántúl dohánytermelő gazdaságaiba tapasztalatszerzés végett. Oltási kísérleteit üvegházban végezte.

Kitartóan foglalkozott a burgonyagumók ökológiai és vírusos eredetű leromlásával. Kidolgozta a burgonya vírusbetegségei elleni védelem módszereit. Ide vonatkozó kutatásait 1922-ben kezdte el, de igazgatóságának éve alatt szüneteltette. Később folytatta kísérleteit. E téren elért eredményeiért a Magyar Tudományos Akadémiai Biológiai és Agrártudományok Osztálya a Növényegészségügyi Szakbizottságának tagjává választotta, s feladata volt az ötéves terv elkészítésében a „vírus vizsgálatok” ellenőrzése.

1952-ben összegezte a „vízi-rizs” árasztás nélküli termesztésére irányuló kísérleteinek tapasztalatait. Kidolgozta az időszakos öntözéssel történő rizstermelés agrotechnikáját. Rizsmagvak edzésével az embrionális sejtek protoplazmájának alkalmazkodó képességét felhasználva, szárazságtűrő rizst állított elő.

Tanítványait fokozatosan vezette be a tudományos kutatás és szakirodalmazás módszereibe. Önmagától, de környezetétől is feltétlen munkafegyelmet kívánt. Szívós, következetes munkáján és tehetségén alapult biztos, fölényes tudása, amely tiszteletet parancsolt a tudós-tanárnak, gyakorlati gazdásznak.

Főbb munkái:

A dohány növénykórtana. Debrecen, 1934. 229 lap

A dohány melegági betegségei. Bp., 1951. 67 lap.

A dohány betegségei és kártevői. Bp., 1965. 245 lap.

GUOTH GY. ENDRE (1885—1978)

Guothy Gy. Endre 1885. december 11-én született Kemenesszentandráson (Vas m.). Elemi iskolai tanulmányait szülőfalujában végezte, majd a soproni liceumban érettségizett. Az Állatorvosi Főiskolára 1905-ben iratkozott be, ahol négy év múlva szerzett állatorvosi diplomát. Ekkor, 1909-ben nevezték ki tanársegéddé a sebészeti klinikára és megbízást kapott a patkolástan előadására. 1913-ban állatorvos doktori oklevelet szerzett.

1914-ben külföldi tanulmányútra Németországba mehetett, a patkolástan alaposabb tanulmányozására. Ez alatt az idő alatt a német állatorvosi főiskolákon kívül meglátogatta a bécsi, berni, koppenhágai, stockholmi, zürichi állatorvosi főiskolák sebészeti klinikáit, patkolástani intézeteit.

A tanulmányútról visszatérve, 1915-ben segédtanárrá nevezték ki, és végleges megbízást kapott a Patkolástani Intézet vezetésére, amely megbízatását 1929-ig látta el. Az első világháború alatt a sebészeti klinikai szolgálatot is ellátta intézeti munkája mellett.

1925-ben nyilvános rendkívüli tanár, 1929-től, Berrár professzor halála után, egy évig rendkívüli tanárként, majd nyilvános rendes tanárként a Sebészeti Klinika vezetője lett, egészen 1948-ig.

Az Állatorvosi Főiskolának a Műegyetemhez való tartozása idején a Mezőgazdasági és Állatorvosi Kar dékánja volt 1944/1945-ben. Ezt a posztot az Agrártudományi Egyetem karaként működő intézményben 1945/47-ben még két éven keresztül betöltötte, az 1947/48-as tanévben prodeán. Az Agrártudományi Egyetem átszervezésekor rendelkezési állományba helyezték, 1949-ben pedig nyugdíjba került. Ezt követően még éveken keresztül a székesfehérvári Állatkórház vezetője volt.

Fő tevékenységét, kutatási területét a ló végtagsebészete jelentette, de munkái között találunk az általános sebészet és a szemészet témakörébe tartozókat is. A ló végtagbetegségeivel foglalkozó tanulmányai figyelembe veszik a végtag statikai és funkcionális viszonyait is. A tanulmányai között jelentős helyet foglalnak el a hajlító és nyújtó inak funkcionális szerkezetét és betegségeit ismertető tanulmányok. 1925-ben jelent meg a „Pata és csülök ápolása és betegségei” című tankönyve, amelyben pályafutása első másfél évtizedében szerzett tapasztalatait rendszerezte. 1944-ben megjelent „Állatorvosi sebészet” című hiánypótló tankönyve, amely további tizennyolc éven át egyedüli magyar nyelvű forrásmunka volt az általános sebészeti ismeretek elsajátítására. Guothy Gy. Endre elkészítette Überreiter bécsi állatorvos-sebész professzor kérésére és szerkesztésében megjelentetni tervezett állatorvosi sebészeti tankönyv egyik fejezetét. A második világháború azonban megakadályozta abban, hogy ezt nyomdába küldje.

Rendszeres munkájához tartozott a versenylovak betegségeivel való foglalkozás. Hivatali beosztása, és külön megbízás alapján a lóversenypályán állatorvos-szakértő volt. Nagy gyakorlati tapasztalata és felkészültsége segítette abban, hogy már a sánta ló megtekintésekor felismerte a mozgászavar okát, amit később a röntgenvizsgálat is megerősített.

Guoth Gy. Endre négy évtizeden keresztül oktatott és állatorvosok generációi szereztek irányítása mellett elméleti és gyakorlati ismereteket. Vezetőként megértő és segítőkész, ugyanakkor saját és mások munkájával szemben igényes, magas követelményeket állító, kutató típusú egyéniség volt.

Guothy Gy. Endre 1978. november 17-én, 93 éves korában hunyt el.

Főbb munkái:

Pata és csülök ápolása és betegségei. Bp., 1926. 258 lap.

Állatorvosi sebészet. Bp., 1944.

Sebészet. Állatorvosok és állatorvostanhallgatók számára. I. köt. Bp., 1944. 296 lap.

Irodalom:

KOVÁCS Gyula — FEHÉR György: Biographia. Elhunyt tanáraink és előadóink életrajza 1787—1987. Állatorvostudományi Egyetem. Bp., 1986.

GYÁRFÁS JÓZSEF (1875—1965)

A tudomány magasszintű művelői közül csak néhánynak adatott meg, hogy a századforduló megelőző éveitől a szocialista nagyüzemek térhódításáig, hét évtizeden át cselekvő részese legyen a magyar mezőgazdaság fejlődésének.

Közülük messzemenően kiemelkedik Gyárfás József, a hazai növénytermesztés, talajerőgazdálkodás, talajjavítás kiváló szaktekintélye.

1875. augusztus 7-én született a Zemplén megyei Garany községben. Édesapja, egykori magyaróvári gazdasz, egy Zemplén megyei uradalom számvevője volt. A fiatal Gyárfás Sopronban volt középiskolás. Szorgalmával, tudásával már ebben az időszakban kitűnt társai közül. Jelesen érettségizett, majd a magyaróvári Gazdasági Akadémián folytatta tanulmányait. 1896-ben kitűnő végbizonyítvánnyal búcsúzott az

Alma Matertől. Egy év múlva Cserháti Sándor professzor munkatársául tért oda vissza, s mellette dolgozott 1909-ig. 1899-ben az Országos Növénytermelési Kísérleti Állomáshoz helyezték, amelyet ugyancsak Cserháti irányított. Két évvel később már az Állomás Aradon létesített kirendeltségének vezetője volt. Cserháti halála után őt bízták meg a magyaróvári Országos Növénytermelési Kísérleti Állomás vezetésével. 35 évi szolgálat után 1933-ban innen vonult nyugdíjba, mint kísérletügyi főigazgató. Ezt követően közel még egyszer ennyi ideig munkálkodott a mezőgazdasági termelés jobbításáért. Továbbra is tevékenyen vállalt részt az Állomás, később az utódintézetek, legutoljára a Felsődunántúli Mezőgazdasági Intézet és a magyaróvári Agrártudományi Főiskola munkájában.

Tudományos pályafutása kezdetén kapcsolódott be a talaj termelékenységének fokozására irányuló trágyázási- és műtrágyázási kísérletekbe és élete végéig elkötelezte magát azok gyakorlati hasznosítására. Ennek érdekében minden lehetőséget

megragadott, hogy a tudomány legújabb módszereit a mezőgazdaságban dolgozók széles rétege megismerje és azt a gyakorlatban alkalmazza, ahogyan ez irányú munkájáról tömören beszámolt. „Cserháti által megkezdett nyomon elindulva és azt kiszélesítve belevittem növénytermesztésünk gyakorlatába a műtrágyák helyes alkalmazásának ismeretét.” Ezen túlmenően éveken keresztül foglalkozott a zöldtrágyázás kérdésével, kidolgozta az istállótrágya kiegészítésére alkalmazható szalmatrágyázás módszerét. A századforduló utáni években oroszországi tanulmányúttjáról visszatérve több éves sortrágyázási kísérletsorozattal vizsgálta annak termésnövelő hatását a gabonaféléknél, a kukoricánál, cukorrépánál és egyéb növényeknél. Az addig kevésbé ismert sortrágyázási módszer gyakorlati hasznát írásban is közzétette.

Mint a Növénytermelési Kísérleti Állomás Aradon létesített kirendeltségének vezetője közel egy évtizedig irányította innen az anyaintézet Alföldön beállított kísérleteit. Ugyanakkor tág lehetősége nyílt az aszályos, csapadékszegény vidék növénytermesztésének tanulmányozására. „A Nagyalföldön nyolc száraz és aszályos esztendőre terjedő, a gyakorlattal bensőségesen összeolvadt működése a „száraz gazdálkodás” alapos ismerőjévé képezte ki.” Jó érzékkel, korát megelőzve ismerte fel a városi és ipari szennyvizek felhasználásának lehetőségét a mezőgazdaságban. Az aradi Kultúrmérnöki Hivatallal együttműködve kidolgozta a szennyvizek hasznosításának módszerét. Tanulmányozta az olaszországi, a francia, a német és csehországi öntöző módszereket is, és írásba foglalta a száraz viszonyok közötti gazdálkodásról szerzett tapasztalatait, az öntözés jótékony hatását. Német nyelven megírt dolgozatával 1904-ben pályadíjat nyert. Legsikerültebb a „Magyar-dry farming. Sikeres gazdálkodás szárazságban” címmel, több kiadásban megjelent, és évtizedeken keresztül a hazai növénytermesztők nélkülözhetetlen szakkönyve volt.

Gyárfás a szántóföldi takarmánytermesztés fejlesztésében is maradandót alkotott. Vallotta, hogy annak gerincét az élőlő takarmányok képezik, ezek közül is elsősorban a lucerna és a lóhere. Ennek figyelembevételével több éves kísérletsorozat után kidolgozta a száraz éghajlatú területekre legalkalmasabb növénytermesztési módszert. Ezenkívül számos termelési kísérletet végzett az alig ismert biborhere, a szöszösbükköny és a baltacim takarmánynövényekkel is. Nevéhez fűződik a vadon előforduló hazai pannonbükköny kinemesítése, a fehér somkóró termesztésének meghonosítása. Mindezek mellett terjesztette a szárazságot jól tűrő napraforgó-csalamádé termesztését.

Gyárfás kiváló emberi tulajdonságokkal rendelkező kutató és gyakorlati szakember volt. Azon ritka képességekkel rendelkezett, hogy talajművelési, talajápolási, öntözési, trágyázási- és műtrágyázási kísérleteinek eredményeit, azokról alkotott véleményét, tanácsait mindenki számára közérthetően tudta átadni. Pályafutása során könyv és füzetalakban kiadott húsz önálló művén kívül mintegy hatszáz szakközleményt írt a hazai és külföldi szaklapokban. Évtizedeken át vezette a

„Köztelek” „Növénytermesztés és Trágyázás” című rovatát. Számos előadást tartott a gazdasági szervezetekben. Egyike volt azoknak a közismert, népszerű mezőgazdasági kutatóknak akik az 1920-as évek végén indított mezőgazdasági előadásorozatokban elsőként a rádióban is szerepeltek.

Már elmúlt hetven éves, amikor Magyaróvárott az Országos Növénynevelő Intézet 1946—47. évi Felsőbb Növénynevelő Tanfolyamán és 1948-ban a magyaróvári Kísérlegyűjtyi Asszisztens képző Tanfolyamon előadta a trágyázást és a talajművelést. De még két évtizeddel később, 85 éves korában sem csökkent érdeklődése, tenniakarása a mezőgazdasági termelés jobbításáért. 1960-ben jelent meg dolgozata a Magyar Tudományos Akadémia Agrártudományi Közleményeiben „Szántóföldi növényeink kétféle szárazságtűrése” címmel.

Hallatlan tevékenységét, a magyar mezőgazdaság szolgálatában végzett hét évtizedes nevelő munkáját jellemezve, egykori tanítványa méltán idézte József Attila szavait: ő az egész népet tanította „nem középiskolás fokon”.

A Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa 1955-ben „a mezőgazdaság fejlesztése terén kifejtett munkájának elismeréseképpen” a Kossuth díj második fokozatát, a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa pedig „Munka Érdemrend” kitüntetést adományozta részére a mezőgazdaság fejlesztése érdekében végzett kiváló munkája elismeréséül.

A magyaróvári Agrártudományi Főiskola 1958-ban arany és gyémántoklevéllel, 1963-ban vasoklevéllel ismerte el egykori tanítványának, későbbi tanítómesterének, a magyar mezőgazdaság kiemelkedő tudósának alkotó munkáját.

1965 június 26-án hunyt el Mosonmagyaróváron.

Főbb munkái:

A Hermann-féle gazdálkodási rendszer és tengeri termelési mód ismertetése. Bp., 1907. 71 lap

Hazai öntözött réteken és legelőkön nyert újabb tapasztalatok. Magyaróvár, 1909. 31 lap.

A rétek trágyázása, különös tekintettel a műtrágyák használatára. Győr, 1908. 82 lap.

Lucerna és lóherekísérletek tanulsága. Magyaróvár, 1913. 43 lap.

A homok pillangósvirágú takarmánynövényei. Magyaróvár, 1914. 62 lap.

A zöldtrágyázás. Magyaróvár, 1916. 55 lap.

Olajnövényeink termesztése. Bp., 1921.

Magyar dry-farming. Sikeres gazdálkodás szárazságban. Bp., 1922. 182. lap.

A szántóföld helyes művelése. Bp., 1922. 85 lap.

A repcetermesztés zsebkönyve. Győr, 1924, 52 lap.

A lentermesztés zsebkönyve. Győr, 1925. 90 lap.

A napraforgótermesztés zsebkönyve. Győr, 1925. 63 lap.
A műtrágyázás gyakorlata. Győr, 1926. 143 lap.
Hogyan kísérletezzék a kisgazda? Győr, 1926. 63 lap.
A vadrepce sikeres irtása. Tahitótfalu, 1928. 67 lap.
A zöldtrágya és alkalmazása. Bp., 1929. 66 lap.

Irodalom:

VARGA János: Gyárfás József (1875—1965) Nt. 1965.
GAÁL László: Gyárfás József (1875—1965) Tb. 1974.
BERZSENYI-JANOSITS László: Megemlékezés Gyárfás József születésének 100 éves évfordulóján. Nt. 1975.

GYÖRFFY BARNA (1911—1970)

Győrffy Barna 1911. július 18-án született Szepesbélán, (Szepes vm., Spisská Belá — Csehszlovákia) ötgyermekes család középső tagjaként. Apja, Győrffy István neves természettudós volt, aki Kolozsvárott nyert tanári képesítést. Ugyanitt végzett édesanyja is. Az apa Makón és Lőcsén a gimnáziumban oktatta a természet- és földrajzot, majd 1914-ben a kolozsvári egyetem tanára lett. 1944-től a szegedi egyetem Általános Növénytani Tanszékének professzora volt. 1940-ben választották meg a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává.

Győrffy Barna kora ifjúságától kezdve átitatódott a természet szeretetével, amihez jelentősen hozzájárult, hogy részt vett apja gyűjtőútjain. Apjától tanulta meg a preparálás tudnivalóit is. A Magas-Tátra vadregényes környezete egész életén át kedvenc területe volt és még öreg korában is rendszeresen visszajárt szülőföldjét és a szülői házat meglátogatni.

A család természettudományos szemlélete, apja tudományos tevékenysége ösztönözte és irányította őt is a természettudományok művelésére. Első iskoláit Kolozsváron és Szegeden végezte, s Szegeden folytatott egyetemi tanulmányokat is. 1935-ben természetrajz és vegytan szakos középiskolai tanári oklevelet szerzett, 1936-ban pedig megvédte bölcsészdoktori értekezését.

1936—39 között a szegedi egyetem Általános Állattani Intézetének munkatársa volt, de eközben 1937—39 között csereösztöndíjasként a Berlin-Dahlemer Biológiai Intézetben. E. von Weltstein mellett dolgozott.

Hazatérte után a tihanyi Biológiai Intézet munkatársaként tevékenykedett, miközben a kolozsvári Tudományegyetem magántanárrá habilitálták. 1944—48-

ban a mosonmagyaróvári Növénynemesítő Intézetben a Biológiai és Genetikai Laboratórium vezetője volt.

1948-ban nevezték ki a Növényörökléstan és Nemesítéstani Kutatóintézet igazgatójává, közben pedig három évig — 1948—51 — az Agrártudományi Egyetem Biológiai Tanszékének is vezetője volt. 1954-ben — a közben a martonvásári Agrobiológiai Intézetbe olvasztott kutató intézet — Győrffy Barna kitartó és áldozatos munkájának köszönhetően újra önállósították, mint a MTA Genetikai Intézetét, melynek vezetését is elvállalta.

Tudományos tevékenysége szerteágazó. Kortársai mint a biológia utolsó polihistorára, bámulatra méltó tudású, enyhén szkeptikus, csak szűkebb baráti körben felengedő egyéniségű tudósra emlékeznek.

Első két tudományos munkája a *Catherinaea hausknechtii* faj mélyreható vizsgálatáról szól. Berlini csereösztöndíjas útja során kapcsolódott bele s mélyedt el a kolchicin genomutációs szerepének és a poliploidizálódás kapcsolatának kutatásában, s ugyancsak Berlinben Melchesszel elsőként állítottak elő amphidiploid fajhibridet kolchicines kezelés segítségével. Hazatérte után hasonló kísérleteket végzett Tihanyban is, de foglalkozott a paprika és paradicsom C-vitamin tartalmával és annak örökléstanai vonatkozásaival. Mindezeket dolgozatokban adta közre. Az MTA Genetikai Intézetének igazgatójaként beindította a Rhizobiumokkal végzett transzformációs kísérleteket. Genetikai vonatkozású dolgozatai sorra jelentek meg, foglalkozott a dohány és paradicsomhibridek cytogenetikai vizsgálatával, génekkel és enzimekkel, a növények anyagcseretípus-változásainak biokémiai vonatkozásaival, a polyploid növények élettanával és C-vitamin tartalmával, s összefoglalta a hazai genetikai kutatások addigi eredményeit. Több, közvetlenül a gyakorlatban is hasznosítható dolgozata jelent meg, részt vett lexikonok írásában, szerkesztésében is. A Genetikai Bizottság elnökeként fő célja volt a hazai genetikus társadalom összefogása. Ez irányú törekvéseit konferenciákkal és előadásokkal is elősegítette. Nemcsak hazai, hanem külföldi tudományos fórumokon is beszámolt eredményeiről, Japántól egészen Észak — Amerikáig, öregbítve a magyar tudományos élet jó hírnevét.

Tudományos tevékenysége mellett az oktatói munkából is jelentős részt vállalt. A genetikusok új nemzedékét nevelte fel.

Kimagasló munkássága elismeréseként 1949-ben Kossuth díjjal tüntették ki, 1953-ban pedig a Szocialista Munkáért érdemrendet adományozták neki.

Győrffy Barna 1970. augusztus 5-én hunyt el Budapesten, s a Farkasréti temetőben nyugszik.

Főbb munkái:

Chromosomaszámlások colchicinnel előállított polyploidáknál. Tihany, 1940. 6 lap.

Gének és enzimek. Tihany. 1943. 16 lap.

A paprika és paradicsom C-vitamin tartalma. Bp. 1943. 18 lap.

A hazai genetikai kutatások eredményei Bp., 1957. 9 lap.

Dohány- és paradicsomhibridek cytogenetikai vizsgálata. Bp., 1963. 25 lap.

Mendel faktoraitól a genetikai kódig. Bp., 1967. 21 lap.

Irodalom:

DÁNIEL Lajos: 75 éve született Györffy Barna. NT. 1986. 2. sz.

GYÖRFI JÁNOS (1905—1966)

1905. március 13 -án született Keszthe-lyen. Szülei uradalmi alkalmazottak voltak. Szülővárosában végezte elemi-és középiskoláit. Itt tette le a gimnáziumi érettségit is jó eredménnyel 1924-ben. 1924—29 között a soproni Bányamérnöki Főiskola hallgatója, erdőmérnöki oklevelét 1929-ben kapta. Pályafutását 1929. március 24-én kezdte meg a főiskola Erdővédelmi Tanszékén szakdíjnokként. 1934-ben a tanszékvezető Kelle Artúr mellett tanársegédi kinevezést kapott. 1939-ben kitüntetéssel szerzte meg a műszaki doktorátust. 1940-ben adjunktussá nevezték ki. 1942-től ő tartott előadásokat erdészeti állattanból, erdészeti növénykórtanból és erdővédelemből a főiskolán. 1943-ban kapott megbízást a Nemzeti Múzeumtól rovartani kutatások végzésére. 1944-ben egyetemi magántanár lett. 1945-ben Kelle Artúr halála után megbízást kapott a tanszék vezetésére, majd 1946-tól egyetemi rendkívüli tanárrá nevezték ki.

Oktató munkája mellett mind többet foglalkozott tudományos kutatással, 1931-től sorra jelentek meg publikációi az „Erdészeti Lapok”-ban, majd az Erdészeti Kísérletekben. Tanári kinevezéséig, 1946-ig 28 kisebb-nagyobb szakcikket, értekezést, tanulmányt írt. A fürkészdarazsakról írt dolgozatával Budapest székesfőváros díját nyerte el.

A lelkiismeretes oktatómunkát 1951-ig folytatta, ekkor áthelyezték az Erdészeti Tudományos Intézethez, ahol az Erdővédelmi Osztály vezetésével bízták meg. Még ebben az évben jelent meg a Tankönyvkiadónál hézagpótló műve: az Erdészeti állattan. A következő évben, 1952-ben a biológiai tudományok kandidátusa fokozatot szerzte meg. A lendületes kutatómunkát megtörte a kíméletlen betegség: agyvérzést kapott 1953-ban, s ez hátralévő éveiben többször jelentkezett egyre

súlyosabb formákban. 1954-ben még megszerezte a biológiai tudományok doktora címet, majd hallatlan erőfeszítéssel tovább dolgozott. 1857-ben az Akadémiai Kiadó gondozásában megjelent az Erdészeti rovtartana, melyhez hasonló összefoglaló művet magyar nyelven utoljára 1978-ban írt Fekete Lajos. A Finn Rovartani Társaság 1960-ban tudományos eredményei elismerésül felvette tagjai sorába. 1962-ben tudományos főmunkatársi kinevezést kapott, ám állapota súlyosbodott, ágyhoz kötöttsége miatt 1963-tól nyugállományba kényszerült. Még megérte nagy összegező művének, az Erdővédelemtannak 1964. évi megjelenését. A mű közel félévszázados hiányt pótol.

Sopronban halt meg 1966. október 9-én.

Munkásságát kitűnően jellemezve, Mátyás Vilmos 1967-ben az „Erdő”-ben megjelent nekrológban azt írta: „Egész életén keresztül fáradságot nem kímélve, kutatta a korszerű erdővédelem lehetőségeit. Ennek során lefektette a biológiai erdővédelem tudományos alapjait. Különleges érdeme az erdészeti rovtartan parazitológiai vonatkozásainak kiművelése. Ő volt e tudományág hazai megteremtője és világszerte elismert kiváló művelője.”

Már tanársegéd korában jelentek meg cikkei, tanulmányai, az első 1931-ban az „Erdőgazdasági Szemlé”-ben a lucfenyő pajzstetűről, majd az „Erdészeti Lapok”-ban a menyét-félékről, az erdészeti díszbogarakról írt. Figyelemre méltó az 1939-ben, az „Erdészeti Kísérletek”-ben megjelent tanulmánya az „Adatok a fürkészarazsak erdészeti jelentőségéhez”, amely egyben kezdetét jelentette az erdőgazdasággilag rendkívül fontos rovarcsaládra vonatkozó kutatásainak. Győrfi János mélyrehatóan foglalkozott a fürkészarazsak biológiájával, tisztázva sok ökológiai tényezőt, táplálkozás- és szaporodás biológiájukat. 1939—1959 között 16 tanulmányban számolt be kutatásainak eredményeiről. Pályadíjnyertes dolgozatát is ebből a témából írta 1945-ben „Megfigyelések a fürkészarazsak táplálkozásáról” címmel. Korszerű szemléletére jellemző, hogy magántanári képesítését is az „Erdei rovarok ökológiája” tárgykörben írt értekezésével szerezte meg. Több leíró jellegű munkája ad számot az aprólékos, adatgyűjtő, alapozó tudományos tevékenységről, különösen Sopron és környéke, a Kőszegi-hegység rovarfaunája vonatkozásában, előtérbe helyezve az erdészeti rovarkárosítók ismertetését.

Egyetemi tanárként kutatásainak iránya a károsítók elleni biológiai védekezés felé fordult, s ez maradt gerince egész munkásságának.

Nagyszámú publikációja foglalkozott a leggyakoribb erdei károsítók elleni védekezés kérdésével. (Cserebogár, szűfélék, gyapjaspille, fenyőgyilonya stb.) Elsősorban a biológiai védekezés módszereit elemzi és a parazitológiai vonatkozások figyelembevételére helyezi a hangsúlyt. Kiemelten foglalkozott a kor nagy kérdésével, a gyorsan növő nyárfajok problémáival, erdővédelmi vonatkozásaival. Több cikke szól a nyárfabetegségekről és a károsítókról, valamint a nemzetközi nyárfakonferencián megtartott előadása — az 1957-es O.E.F. kiadványban — foglalja össze a rendkívül értékes mondanivalót.

Fő művei ma is rendszeresen forgatott kézikönyvei mind a tudományos kutatóknak, mind a gyakorlati szakembereknek.

Műveit külföldön is — elsősorban német, angol és szláv nyelvterületen — ismerte és elismerte az entomológia és a rovartan tudományos világa. Számos tudományos társaság vette fel a tagjai sorába itthon és külföldön, elismerve a magyar rovartani kutatás eredményeit.

Könyvein kívül 146 dolgozat, tanulmány, értekezés, cikk került ki tolla alól, ebből mintegy 90 publikáció országos jelentőségű folyóiratban, illetve periodikában jelent meg. 29 új rovarfaj felfedezése, ezek leírása és rendszertani besorolása fűződik nevéhez.

Lelkiismeretes oktató volt, önmagával és tanítványaival szemben szigorú követelményeket állított. Igényes vizsgáztatásain csak alapos felkészültséggel lehetett sikerrel részt venni.

Széles körű, nemzetközileg elismert tudósa volt a magyar entomológiának, az erdészeti rovartannak, az erdővédelemtannak.

Főbb munkái:

Erdészeti Állattan. Bp., 1951. 212 lap.

Erdészeti Rovartan. Bp., 1957. 670 lap.

Erdővédelemtan. Bp., 1964. 698 lap.

Irodalom:

MÁTYÁS Vilmos: Győrfi János. Er. 1967. 1. sz.

ZILÁHI József: Győrfi János. (In: Mindnyájan voltunk egyszer az Akadémián.) Sopron, 1983.

GYÜRKY ANTAL (1817—1890)

Felsőszelényben (Hont vm., ma: Horné a Dolné Selany — Csehszlovákia) 1817. március 12-én született. Édesapja Gyürky István megyei főügyész, édesanyja Madách Anna (a költő nagynénje). Iskoláit Léván és Aradon végezte. A szülők kívánságának engedve 1834-ben katonai pályára lépett, majd 2 év után egy baleset miatt (leesett egy fékezhetetlen lóról) egészségi állapotára való tekintettel megvált a katonaságtól és visszatért a szülői házhoz. Új hivatásként a megyei közigatást választotta, miután ügyvédi oklevelet szerzett. 1836-ban kinevezték tiszteletbeli aljegyzőnek, majd csakhamar esküdt és szolgabíró lett. Közben állandóan képezte magát, nyelveket tanult, tanulmányozta a hazai és külföldi irodalmat, különösen a gazdasági, közigazgatási művek érdekelték. A közügyek rendkívüli módon foglalkoztatták. Irodalmi munkásságát korán kezdte. Gondolatait, tapasztalatait először az „Ismertető”-ben, majd több gazdasági lapban közölte. Cikkei széles körben figyelmet keltettek. Népszerűségének, tehetségének tulajdonítható, hogy szülőmegyéje rendes főjegyzőjének választotta. E tisztségében 1848-ban működött. A szabadságharc ideje alatt először a honti nemzetőrség parancsnoka, majd a honvédség kötelékébe lépve Görgey parancsnoki tisztjeként — számos csatában vett részt. A világosi fegyverletétel után mint őrnagy jött haza.

Az önkényuralom korában hivatali munkáját nem folytathatta, ezért Pestre költözött, hogy minél szélesebb körben, több eredménnyel munkálkodhasson eszméinek kifejtésében, a racionális gazdálkodás elősegítésében. Elsősorban a kisemberek ügyét szolgálta. Az 1850-es években az ország gazdasági fellendítésére korlátozódott a „haza hú fiainak” tevékenysége. A gazdasági egyesületek gyűlésein és kiállításain lehetett csak egybegyűlni, értekezni, eszmét cserélni. Gyürky Antal

is lelkes résztvevője volt az egyesületi életnek, de elsősorban a mezőgazdasági szakirodalommal foglalkozott, főleg a szőlészettel és borászáttal, hogy az írott szó erejével buzdítson a korszerűbb termelésre. Ekkor bontakozott ki széles körű írói pályája, melyen élete végéig működött. Számos cikke jelent meg a „Gazdasági Lapok”-ban a „Pesti Napló”-ban. Kezdetben általános gazdasági kérdésekkel foglalkozott. A „Tagosításról” (1853) című munkájában a meggyőzés erejével próbált hatni a birtokosokra, megvilágítva az egytagba rendezett birtokon folyó gazdálkodás előnyét. Gyürky felismerte, hogy a birtokosok gazdálkodásának színvonala többek között a cselédség munkájától is függ. „A földművelésnek fő kelléke a cseléd . . . ezért kedvező feltételeket, jóhangulatot kell teremteni . . . erkölcsileg és szellemileg magasabb fokra kell emelni . . .” írta a „Cselédbarát” (1856) című könyvében.

Műveinek nagy részében a hazai szőlő- és bortermeléssel foglalkozott, fellendítéséért Schams Ferenc szellemében küzdött. Az 1848-as forradalom után a gazdasági életben is válságos helyzet állt be. A szorító körülmények hatására a figyelem az intenzívebb szőlő- és bortermelés felé is fordult, általában elindult egy mozgalom, amely ezt az ágazatot fellendítette. Jeles szakemberek fáradoztak ezen, Gyürky is sorukba lépett. Legfontosabbnak a szakirodalom megteremtését tartotta. „A szakkönyv a fejlődés egyik eszköze.” Ebben a korban még kevés szakközlemény jelent meg, és azok is inkább a borászat területéről szóltak, pedig „a szőlőtermesztés az alapja a jó bornak” vallotta és ennek szellemében írta számos szakkönyvét. Az első szakmunkája az 1856-ban megjelent „Vinczellérek könyve”. Ez hiánypótló mű, melyet abban a reményben írt, hogy a szőlőbirtokosok nem fogják szép jövedelmük főforrását — szőlőiket — a vinczellérekre bízni, hanem maguk lesznek a „fővinczellérek”, akik könyvének segítségével útbaigazítják, ellenőrzik szőlőművelésüket. A gyakorlati szőlőtermesztés módjait írja le tudományos, elméleti magyarázattal, olvasmányos nyelven. Következő művei nagy sikert hoztak: „A szőlőművelés és borkezelés újabb elvei” (1860) és főleg a „Borászati vegytan, röviden és népszerűen előadva” (1858) című munkája. A „Borászati szótár” (1861) ugyancsak hiánypótló munka, melynek segítségével megismerhették a szakirodalmat olvasók az új szakkifejezéseket (tájszavakat), fajta elnevezéseket.

A szakismeretek elterjesztését minden erővel szorgalmazta. Ennek érdekében szerkesztette és kiadta Pesten a „Szőlészeti és Borászati Közleményeket” 1857-ben, 6 füzetben, majd a „Borászati Lapok” című hetilapot (1858 I. 3-tól 1861. III. 25-ig) és a „Borászati és Kertészeti Füzeteket” (Összesen 6 füzetet 1869—70-ben). E szaklapokban összegyűjtötte mindazt, amit fontosnak tartott a szőlőművelésről, borkezelésről, bel- és külföldi borkereskedelemről. Tájékoztatást nyújtott a tudományos közgazgatási és egyleti kérdésekről, határozatokról. Meggyőződéssel vallotta, hogy a szaklap által mindenki megismerheti a hazai „borászati állapotokat”, a hazai borvidékeket és borokat, a jeles borászokat és azok tevékenységét, az új eljárásokat és mindazt amivel továbbfejleszhető a szőlészet és borászat. A „Borá-

szati Lapok”-ban 1861-ben szót emelt a bordézsma eltörlése mellett is: „Ha a dézsma egyszer megszűnik és mindenki korlátlan ura lesz szőlőjének, akkor lendül nagyot a szőlő- és bortermelés.” Gyürky hírlapírói, szerkesztői tevékenysége rendkívül jelentős, mert Schams Ferenc kezdeményezése óta szőlészeti és borászati szaklap nem volt forgalomban.

Egy országos borászati egyesület felállítását is sürgette, amely a termelőknek érdekvédelmi szervezete, és az országos szőlő- és bortermelés fejlődését biztosító törvények kieszközölője lenne. Buzdították, lelkesítették őt Deák Ferenc és Széchenyi István is, aki többször is magához hívta Döblingbe. Több belföldi és külföldi tanulmányutat tett meg, ezek során mindenütt behatóan tanulmányozta a szőlőművelés és borászat helyzetét. 1867-ben a földművelésügyi tárca megbízásából Entz Ferencsel beutazta az ország bortermő vidékeit. Tapasztalataikról jelentésben számoltak be, amelyben Magyarország és Erdély szőlő- és bortermelésének kirívó fogyatékoságaira hívták fel a figyelmet. Pesten egy ún. Borcsarnokot nyitott, ahol a legjobb hazai borfajták bemutatóját tartotta, hogy a külföldi kereskedők eredetiben ismerhessék meg a kiváló magyar borokat. A borokkal sikert ért el, de a vállalkozását be kellett szüntetnie, mert a birtokosoktól nem kapott anyagi segítséget.

Gyakorlati szőlő- és bortermelő is volt. Szőlőinek egy részén kísérleteket, megfigyeléseket végzett az új módszerekkel, fajtákkal. Borháza, pincéje mintaszerűen üzemelt.

A kiegyezés után szülőmegyéje törvényszéki bírónak választotta meg, később ott szőlőváltásági jogbiztos, majd árvaszéki elnök lett. Később Besztercebányán kataszteri felügyelőnek nevezték ki. Hivatalától 1880-ban vált meg.

Hivatali elfoglaltsága mellett sokirányú tevékenységét tovább folytatta. Foglalkozott a szőlődézsma-váltással, ennek eljárásához gyakorlati útmutatót írt (1869).

Elkészítette „Az új szolgabírói hivatal kézikönyve” (1872) című munkáját. Amikor a földadó új szabályozásáról szóló törvénycikk 1875-ben jogerőre emelkedett, népszerűsítő, példákkal ellátott útmutatót tett közzé a kataszteri munkálatoknál érdekelt gazdák számára. Legjelentősebbek azonban azok a művei, amelyeket a szőlészet és borászat tárgykörével foglalkoznak. Mindegyik munkájában az elmaradt szőlőművelést és a hiányos borkezelést ostromozza. A szőlőtermelés elmaradottságát abban látja, hogy a termelők nem tartanak lépést a természettudományok fejlődésével. „Ha a nép nem ismeri meg és nem teszi magáévá a tudományos alapokon nyugvó szőlőtermelést, akkor borászatunk elpusztul.” „... A borászat is tudomány, alapját más segédtudományok képezik” írja a „Borászatunk reformja” című korszakalkotó munkájában. Ahhoz, hogy a termelő tudja, milyen eredményre számíthat, tudományos alapossággal ismernie kell a szőlő- és bortermelésben szükséges helyes műveleteket. Műveiben ezt a tudásanyagot adja át világos, közérthető nyelven, meggyőző erővel. A borok értékesítését a borkereskedő részvénytársaságok kialakításában látja. Később munkáiban a filoxera elleni védelem-

mel, a fejlett bortechnológiával, a homoki borok javításának lehetőségeivel, a melléktermékek hasznosításával és a „Gazdasági mellékiparágak” (1888. Koszorúzott pályamű) ismertetésével foglalkozott.

1890. július 31-én halt meg Dorogon.

Főbb munkái:

A tagosításról és tagosított birtok elrendezése és műveléséről. Pest, 1853. 71 lap

Cseléd-barát. Balassagyarmat, 1856. 97 lap

Borászati Vegytan röviden és népszerűen előadva. Pest, 1858. 100 lap.

Borászati szótár. Pest, 1861. 111 lap.

Vincellérek könyve. I. k. Pest, 1865. 136 lap.

Népszerű magyarázata a földadó szabályzására vonatkozó 1875.: VII. tc. végrehajtására, egyszersmind példázattal ellátott gyakorlati útmutatás a kataszteri munkálatoknál érdekelt gazdák . . . és becselő birtokosok számára. Bp., 1875. 96 lap.

Borászatunk reformjai. Vác, 1879. 224 lap.

Gazdasági mellékiparágak. Vác, 1884.

A szőlő mint kincsbánya. Bp, 1888. 95 lap

A gyümölcs értékesítése. Bp., 1889. 132 lap.

Az előrehaladt borkezelés és pincegazdászat ismertetése. Bp., 1889. 143 lap.

Irodalom:

— —: Gyürky Antal, VU. 1859. 7. sz. és 1890. 32. sz.

— —: Egy borász jubileuma. EV. 1886. 65. sz.

HAGGENMACHER KÁROLY (1835—1921)

Haggenmacher Károly 1835. március 13-án született a svájci Winterthurban. Szülei jómódú malomtulajdonosok voltak. Az elemi iskola elvégzése után polgári iskolában tanult, majd szakiskolai végzettséget szerzett. Mindvégig kitűnő tanuló volt.

Tanulmányai befejezése után a műszaki pálya vonzó hatása alá került. Finommechanikai tanoncként kezdte, de nagymérvű rövidlátása miatt ettől a szakmától hamar búcsút vett, elment molnár-gyakornoknak a leideni malomba. A szakma elsajátítása után mint molnár először Csehországban vállalt munkát, majd 1856-ban bátyjával, Henrikkel Magyarországot választotta.

A Budára került két testvér a svájci szülők jó anyagi támogatását kedvezően használta ki malmok adásvételével. Alaptökéjük elegendő volt elhanyagolt malmok vásárlására, ezeket rövid idő alatt felújították és haszonnal továbbadták.

1863-ban Haggenmacher Károly az Első Buda-Pesti Gőzmalmi Társaság szolgálatába lépett mint főmolnár. 1869-ben házasságot kötött Szalay Gizellával és még ugyanebben az évben a Társaság műszaki és kereskedelmi igazgatójává nevezték ki, és ezt a tisztséget csaknem 50 éven keresztül, haláláig betöltötte. Helyettese 1870-ig Julius Maggi, a híres nyugat-európai Maggi cég alapítója volt.

Henrik bátyja már mint vagyonos gőzmalomtulajdonos 1867-ben megvette a Frohner család promontori (budafoki) sörfőzdéjét. Üzeme a későbbiekben a kőbányai Dreher sörgyárral és az Első Magyar Részvényserfőzdével fuzionált.

Haggenmacher nagy egyénisége műszaki alkotásaiban domborodott ki. Életművét a szakmatörténeti jelentőségű 15 malomipari találmánya jelentette. Első találmányát 1873-ban, az utolsót 1907-ben szabadalmaztatta. A találmányok közül hetet síkszítára, hetet daratisztító gépre, egyet a gabona felületének tisztítására

adott be. A számadatoknál azonban sokkal fontosabb az a tény, hogy mind a daratisztító gép, mind a síkszita tökéletesítésével élete végéig fáradhatatlanul foglalkozott.

A fehér búzaliszt utáni igények a hetvenes években megnövekedtek. A nagyobb mennyiség előállítása érdekében a búzát fokozatosan őrölték lisztté. A művelet egy közbeeső félkész terméke a dara, a másik a derce. Mindkettő az őrlés és szitalás után keletkezik a malom munkafolyamatában. Annak érdekében, hogy minél tisztább, héjmentesebb búzadarát és dercét érjenek el, szitalás után további tisztítás következett. E műveleteket látták el a dara- és dercetisztítók.

A világon először az osztrák Ignaz Paur molnár 1807-ben készített daratisztító-gépet, mely ún. nyomószéllal tisztított. Az eljárás az 1870-es évekig alig változott. Haggemacher új utat keresett és talált: 1873-ban megszerkesztette a gravitációs daratisztítót. A függőleges csatornás szerkezeti gép öt részre osztályozta a darát, miközben szívószél távolította el a daraszemcséknél könnyebb héjdarabokat. Az osztályozandó dara ferde, lépcsőzetes (kaskád) pályákra folyt a gravitációs erő hatására. A következő daratisztító gépnél a kaskád elvet megtartotta, de az osztályozásra előbb rázószitát, majd síkszitát épített be. A gépet szellőzővel is ellátta. Néhány évi gyakorlat után bebizonyosodott, hogy a géppel jó munkát lehetett végezni, de a síkszítás megoldás fölöttébb drága műszaki megoldásnak bizonyult. Végül a Haggemacher-féle rázószítás tisztítógép terjedt el.

A dercetisztításra Haggemacher hengeres kiképzésű gépet szerkesztett, ahol a dercét a centrifugális erő és a légátzivás együttes hatásával lehetett tisztítani.

A találmányok között a síkszita jelentősége volt a legnagyobb. Haggemacher Károly az eredeti szabadalmat 1887-ben adta be. A szitalás feladatát az addig ismert változatok közül a síkszítával oldották meg a legtökéletesebben. Haggemacher gépe vízszintes síkban volt forgatva. Egymás fölött több szitalap volt elhelyezve, melyek alsó részéhez — az áthullott őrlemény elvezetésére — egy-egy gyűjtőkeret tartozott. Ő találta fel az anyaghaladást elősegítő terelőlapát beépítését és azt is: hogyan tisztítható a szita- és a gyűjtőkeret. A síkszítával lehetővé vált mindenféle őrlemény elkülönítése egymástól. A síkszíták helyigénye a korábban használt centrifugál sziták egyharmadának felelt meg. A korábbi típusoknak, mind a hengeres- és hasábszítáknak, mind a centrifugál szitáknak nagy hátránya volt, hogy az őrleményt keverte, s ennek következtében a fajsúly szerinti rétegződés nem alakulhatott ki.

1887 óta a malomiparnak nélkülözhetetlen gépévé vált a síkszita. A budapesti Wörner-gyár készítette és forgalmazója Fischer Adolf mérnök volt, aki az „Ungarische Mühlen-Zeitung” című szaklap hasábjain ábrás hirdetésekkel csinált hívertést a világhírű találmánynak. A Wörner-gyár alig egy év alatt 200 db síkszítát készített, ami a múlt században kiváló gyártóteljesítménynek számított.

Néhány évvel később Haggemacher újabb megoldásokkal jelentkezett. A világ malomiparának ebben az időben Magyarország diktálta a fejlődés irányát és

iramát. A hengerszék, a síkszita és nagymértékben a daratisztító gépek is magyar gyárakból indultak világhódító útjukra.

Haggenmacher Károly emberi nagysága más területen is kiemelkedett, számos jótékonyági akcióban vett részt, jelentős támogatást nyújtva ezekhez. Ő alapította a „Bethánia” evangélikus árvaházat. Műgyűjteményének jó részét a budapesti Iparművészeti Múzeumnak ajándékozta.

Hosszú, eredményes életútja tragikusan ért véget: 1921. augusztus 8-án budai villájában önkézével vetett véget életének.

A svájci származású gépész nagy jelentőségű, korszakalkotó találmányaival nagyban hozzájárult a magyar malomipar fejlesztéséhez és világhírnevének eléréséhez.

Irodalom:

— —: Haggenmacher Károly. ML. 1921. 33. sz.

THEIBSZ József: Malomipar. (Malomgépek.) Bp., 1942.

VAJDA Pál: Nagy magyar feltalálók. Bp., 1958.

SZŐKE Béla: Műszaki nagyjaink. Bp., 1983. II.

Évfordulóink a műszaki- és természettudományokban. Bp., 1985.

Ganz és társa Vasöntő- és Gépgyár RT Budapesten. Bp., 1986.

HAJNIK JÁNOS (1811—1887)

Hajnik János középnemesi származású szülők gyermekeként 1811. június 22-én Vácott született. Középiskolai tanulmányait ugyanitt végezte, majd a pesti egyetemen jogot hallgatott és végül 1831-ben ügyvédi vizsgát tett. Életét azonban nem a jogi, hanem a gazdasági pályának szentelte, ehhez az ösztönzést valószínű édesapja birtokán szerzett ismeretei adták.

1832-től a Károlyi-féle tótmegyeri uradalomban dolgozott és a juhtenyésztés irányítását kapta feladatul. Bizonyára az itt szerzett gyakorlati tapasztalatait is felhasználta Rohoncon, ahol 1839-től a gazdasági tanintézetben juhtenyésztést és gyapjúismeretet adott elő. Kilenc évi oktatói munka után ismét a gyakorlati gazdálkodás irányító posztján találjuk, ugyanis 1848-tól báró Sina György érdi uradalmának vezetését bízták rá. 1852 és 1864 között gróf Széchenyi István cenki uradalmának jószágigazgatójaként országos hírnévre tett szert. 1865 és 1868 között újabb szolgálat, a belga bank gödöllői, szentlőrinci és hatvani uradalmait kormányozta, ezt követően 1875-ig Temesvárott látott el hasonló munkakört, végül mint kataszteri felügyelő Pécssett fejezte be aktív munkáséveit. A halál 1887. június 25-én Ceglédbercelen érte utol.

Hajnik János a magyar történelem olyan időszakában vett részt a gyakorlati mezőgazdaság irányításában, amikor az egy új fejlődési pályára való áttérés nehéz éveit élte át. A múlt század 30-as éveinek reform-országgyűlésein már forrongott a magyar közélet. Ezekben az években jelentek meg Széchenyi István nagy hatású művei, amelyekben az általa elengedhetetlenül fontosnak tartott gazdasági és politikai változások részletes programját tette közzé. Csekély számban ugyan, de ebben az időszakban néhány felvilágosult és elképzelései megvalósításához tőkével

is rendelkező nagybirtokos még a feudális rend keretein belül megkezdte a lassú áttérést a fejlettebb kapitalizálódó gazdálkodásra. Ezeken a birtokokon növelték a kapás- és takarmánynövények termelési területét, ezzel egyidejűleg hatékony lépéseket tettek a belterjes állattenyésztés (főleg a szarvasmarha- és juhtenyésztésben) irányába. Számos, külföldről hozott mezőgazdasági eszközzel is gyarapodott e gazdaságok leltára és főleg talajművelési eszközöket, elsősorban ekéket (hohenheimi, Zugmayer), járgányokat, cséplőszekrényeket vásároltak. Mezőgazdasági üzemének korszerűsítésében élen járt báró Sina György, akinek uradalmát Hajnik négy éven át irányította.

A magyar gazdaság fejlődésében forradalmi változást jelentett a jobbágyfelszabadítás, amely eltörölte a kötelező pénz-, munka- és termékjáradékot, szabaddá tette a földbirtok-forgalmat.

Az abszolutizmus éveiben a kapitalista termelési rendszerre való áttérést azonban számos esetben jogi kérdések tisztázatlansága (birtok- és tagosítási perek) és főleg tőkehiány akadályozta. Ennek ellenére a mezőgazdaságban olyan változások kezdődtek el, amelyek majd a kiegyezés után felgyorsultak és látványos eredményeket hoztak. Ilyen volt pl. az ún. „eszközváltás” folyamata, amely legteljesebben talán a talajművelés (ezen belül az ekék esetében) és a cséplés területén következett be. Már ekkor megkezdődött, illetve folytatódott a mezőgazdasági termékek feldolgozására szakosodott malom- és cukoripar kiépülése. A változások nem hagyták érintetlenül a hagyományos mezőgazdasági technikát és technológiát sem. A fejlődés 1867 után felgyorsult, mert a politikai rendezés jótékonyan hatott és felélénkítette a tőkepiacot. Ezt a folyamatot Hajnik János mint több uradalom vezetője belülről, a mindennapok gondjain keresztül érzékelte. Abban a tekintetben szerencsésnek mondhatta magát, hogy szinte kivétel nélkül olyan gazdaságok élén állott, amelyek tőkeereje megengedte a hazai átlagnál lényegesen nagyobb beruházásokat. Gyakorlati munkában szerzett tapasztalatait, a hazai mezőgazdaság felvirágoztatásáról vallott elképzeléseit a korabeli gazdasági szaklapokban és könyvekben is közreadta.

1875-ben jelent meg 1850-től írott cikkeinek gyűjteményes kiadása „Gazdasági és nemzetgazdászati dolgozatok” címmel. Könyvében, illetve cikkeiben felismerte, hogy a régi feudális rendszer a robot miatt még a mérsékeltebb hozamok mellett is jövedelmező volt, az új kapitalista gazdálkodási rendszerben ezt anyagi és szellemi tőkével kell helyettesíteni. Ezért írásaiban többször is sikraszállt a mezőgazdasági ismeretek gyarapítása mellett és több lépcsős gazdasági szakoktatás megszervezését követelte. Szót emelt az Alföld gazdálkodásának korszerűsítéséért, a fásítás és csatornázás mellett, az „okszerű” trágyázás mielőbbi elterjedését is rendkívül fontosnak tartotta; „A trágya körüli eljárás egyik próbaköve a gazdának” — hangoztatta. A kötet írásainak egy jelentős csoportja a mezőgazdasági ipar, és ezen belül is a cukoripar fellendítésének szükségességét hirdette. Az iparág fejlődését katalizátornak tekintette, aminek következtében a cukorgyárak körzeté-

ben emelkedett a termelés színvonala, növekedett a takarmánytermelés és a trágyaprodukción, sőt a cukorgyártás során keletkezett melléktermékek az állattenyésztésben és a talajerőpótlásban is hasznosíthatók. Sopron megyei tapasztalataira hivatkozva írta, hogy a cukorgyárakhoz közel fekvő településeken magasabb lett az életszínvonal, és ezeken a területeken még az időszakos munkanélküliség is ismeretlen fogalom.

Más cikkeiben annak a véleményének adott hangot, hogy a mezőgazdasági termelés korszerűsítéséhez elengedhetetlenül szükséges a bérleti rendszer új alapokra történő helyezése. Amíg nálunk általánosan elterjedt rövid lejáratú bérleti gazdálkodás dívik, addig ezeken csak rablógazdálkodás folyik, a bérlők pedig nem szakképzettek „csak geschäftlők” és így a földet kizsarolják.

„A magyar államjóságok” című írásában javasolta az állami tulajdonú földek egy részének eladását. Más alkalommal többször hangoztatta, hogy a gazdálkodás színvonalának emelésénél a gépek alkalmazása elkerülhetetlen.

Hajnik János a magyar mezőgazdaság fejlesztésének ügyét azonban nemcsak tollal szolgálta, hanem a gyakorlati életben is ez irányban tevékenykedett. A cenki gazdaság élén eltöltött évei során országos hírű szakemberré vált. Az üzemtan korabeli tanításának megfelelően az uradalmat 500 holdas üzemegységekre osztotta, és itt szinte mindent megvalósított, ami a korban a legfejlettebb országok mezőgazdaságát jellemezte. Az uradalomban cukorgyárat építtetett, ennek melléktermékét felhasználta az állattenyésztésben és trágyázásban, sőt még folyamiszapból is készíttetett trágyát. Minden üzemegységben vetésforgó volt és nagy súlyt helyezett a répa- és takarmánytermesztésre. Bevezette a gépek célszerű alkalmazását, sőt Cenken mezőgazdasági gépgyártó műhelyt is életre hívott. Az itt készült termékek tervei részben tőle származtak és hírnevük az ország határain túlra is eljutott. Itt gyártották az országban, sőt a birodalomban az első Garrett-féle sorvetőgépet, amely 1853-ban a bécsi kiállításon első díjat nyert. A műhely közismert gyártmánya volt az ún. cenki eke, amelyet angol minta szerint módosítottak és a Zugmayer-féle ekéhez volt hasonló.

Hajnik Jánost kortársai az egyik legkitűnőbb gyakorlati gazdának tartották, akinél szó és tett szoros egységben állott.

Főbb munkái:

Praktische Anleitungen zu einem rationellen Wirtschaftsbetrieb im Banat. Temesvár, 1873.

Gazdasági és nemzetgazdászati dolgozatok. Bp., 1875. 148 lap.

Jegyzetek egy mezőgazdának ötven éven túl terjedő gazdasági életéből. Pécs, 1885. 46 lap.

Irodalom:

A jelesebb magyar gazdák és gazda-írók arcképcsarnoka. (Kiadta: Molnár József) Pest, 1859.

HANKÓ BÉLA (1886—1959)

1886. július 5-én született Poprádon, ahol édesapja járási tisztiorvosként dolgozott. Elemi iskoláit szülőhelyén végezte, majd az iglói gimnáziumban jeles eredménnyel érettségizett. Ezután bevonult katonának, és a miskolci tüzérek-nél szolgálta le önkéntesi évét.

A katonaidő letöltése után tanulmányait a budapesti tudományegyetem természettudományi karán folytatta és azt sikeresen elvégezte. 1909-ben doktorált „summa cum laude” eredménnyel, egy évvel később pedig tanári oklevelet szerzett. 1910-ben az egyetem állattani tanszékén tanársegéd lett. 1911-ben a helgolandi, 1912-ben és 1914-ben a nápolyi zoológiai állomásokon főként regenerációs kutatásokkal foglalkozott. Tudományos munkásságát az első világháború megszakította, hiszen közel négy évet szolgált a déli fronton.

Leszerelése után, 1918 júniusában a Magyar Nemzeti Múzeum Állattárába kapott beosztást, ahol a halgyűjtemény vezetésével bízták meg. Ez a körülmény új irányt szabott kutatásainak. Dolgozatainak a hal és a halászat lett a témája. Nemcsak hazai halfajokkal foglalkozott, hanem adriai, balkáni és kisázsiai gyűjtemények anyagainak feldolgozását is ismertette. Több évi lelkes múzeumi munka után megbízást kapott egy balatoni biológiai állomás megszervezésére. Ezt a munkát eredménnyel elvégezte, 1925 májusában a Magyar Nemzeti Múzeum révfülöpi, a kikötőépület emeletén működő balatoni biológiai állomásának vezetője lett. Ez év októberében a „Halgazdaság” című tárgykörből magántanárrá habilitáltak.

A sikeres ichthyológiai munka láttán és a révfülöpi kutatóállomáson folyó eredmények elismeréseként a kultuszminiszter megbízta a Tihanyi Biológiai Intézet megszervezésével. Sikeresen teljesítette ezt a megbízást is. 1927-ben ő lett az intézet első igazgatója, aki mindent elkövetett a kutatómunka beindítása érdekében.

Révfülöpi és tihanyi munkásságának eredményeként tarthatjuk számon azokat a limnológiai tanulmányokat, az alsórendű rákokon és balatoni halakon végzett megfigyeléseit, valamint a halakra vonatkozó rendszertani és származástani közleményeit, amelyek napvilágot láttak. Hervadhatatlan érdeme, hogy az alapkutató-sok eredményeit felhasználta gyakorlati kérdések megoldására és ennek köszönhető, hogy számos gyakorlati halászati és haltenyésztési munkája jelent meg. Ezek nagy segítséget nyújtottak a mesterséges haltenyésztés kibontakozásához.

De nem sokáig maradt az intézet élén. 1929-től már a debreceni egyetemen az állattan nyilvános rendkívüli tanára, 1933-tól pedig nyilvános rendes tanárrá nevezték ki. A debreceni katedra elfoglalása után érdeklődése az Alföld gerinces állatvilága felé fordult és megírta "A hajdani Alföld ősi állatvilága" című tanulmányát. Ekkor kezdte el kutatni a magyar háziállatok eredetét. A háziállatok történetével foglalkozó zoológiai tudományok hazánkban az ő munkássága nyomán terebélyesedett ki és háziállataink történetét mind a szakmai körök, mind a nagyközönség főként az ő tudományos és népszerűsítő munkája nyomán ismerték meg.

Az első háziállat-történeti munkája "A magyar ló eredete" volt, amelyet követett a szarvasmarha, a baromfi, a juh, a sertés, a kutyák eredetével foglalkozó dolgozata. Ezzel rendszeressé vált a háziállatok származásának vizsgálata, különösen azoknak a fajtáknak a tanulmányozása, amelyekről azt vélte, hogy azok honfoglalóinkkal együtt jöttek a Kárpát-medencébe. Nézetei mélyen beívódtak a hazai közvéleménybe. Hankó nyomán terjedt el az a — mint a tudomány azóta kiderítette — téves felfogás, mely szerint a honfoglaló magyarok hozták magukkal a magyar szürke szarvasmarhát, a racka juhot, a szalontai sertést, a parlagi magyar tyúkot stb. Feltételezte, hogy ezek a fajták változatlan formában maradtak fenn.

1940 őszén áthelyezték Kolozsvárra és megbízták az egyetem állatrendszertani intézetének és múzeumának vezetésével. A nagy és felelősségteljes munka mellett tovább folytatta háziállat-történeti kutatásait. Kiterjesztette tevékenységét az erdélyi utazásai során fellelhető régi, parlagi típusú háziállatokra. Itt készítette az ősi — már kihalt — és a XIX. századi szalontai sertésekre vonatkozó összehasonlító tanulmányát. Ugyancsak itt írta „A hucul ló és tenyésztése Turjaremetén”, valamint „A székely lovakról” című könyveket.

A második világháború vihara 1944 őszén előbb a Dunántúlra, majd Ausztriába, végül Németországba sodorta. Idegen földön tifuszban megbetegedett, de szervezete legyőzte a bajt. Felépülése után a mannheimi kórház laboratóriumában dolgozott, majd megbízták a heilbronni kórház archívumának megszervezésével és vezetésével. 1946-ban egyszerre két meghívás érkezett részére. Ecuador fővárosának, Quitonak egyetemére és a debreceni tudományegyetem állattani tanszékére. Habozás nélkül régi egyetemét választotta, és 1946. december 17-én megkapta a hivatalos megbízást a tanszék átvételére.

1950 március végén innen ment nyugdíjba. De a nyugdíjas évek számára nem a tétlenséget jelentették. 1952 februárjában a békéscsabai múzeum természetrajzi

gyűjteményének megszervezésére kérték fel, amit készséggel el is vállalt. Nagy szerepe volt a természetrajzi gyűjtemény létrehozásában.

A Magyar Tudományos Akadémia 1952 júliusában a biológiai tudományok doktorává minősítette.

1954 elejétől a Magyar Mezőgazdasági Múzeumban végzett — a háziállatok történetéhez kapcsolódó — gazdaságtörténeti kutatásokat. Összefoglalta korábbi kutatásait és újakkal kiegészítve adta közre „A magyar háziállatok története ősidőktől máig” című könyvében. Amíg ez utóbbi műve felöleli az összes háziállatot, a „Magyar szarvasmarhák eredete” című múzeumi füzet csak egyetlen állatfajjal foglalkozik. Sajnos csak kéziratban maradt meg utolsó nagy munkája: „A Kárpát-medence gazdasági viszonyai az őskortól a honfoglalásig”. Ebben a közel háromszáz gépelt oldalnyi tanulmányban a kőkori élet általános jellemzésétől a honfoglalás kori gazdasági viszonyokig mindent tudományos alaposággal dolgozott fel, ami a címben jelzett több ezer éves időszak alatt a Kárpát-medencében gazdasági és kulturális vonatkozásban történt.

Közel félévszázados tudományos pályafutása alatt tizenhét könyvet és több mint kétszáz tudományos és ismeretterjesztő cikket írt. Írásai éppúgy, mint előadásai, rendkívül világosak és érthetőek voltak. Különös képessége volt a tudományos problémák megoldását is oly módon publikálni, hogy azok a nem szakemberek számára is hasznos és élvezetes olvasmányokká váljanak. Egyénisége és közvetlensége, megnyerő emberi tulajdonságai mind a kutatói, mind a tanári működésben jól tükröződtek. Tanítványaihoz mindig a megértés és az emberszeretet útján közeledett.

Itthon és külföldön egyaránt kiérdemelte azt a megbecsülést, amelyben részesült. Kiterjedt tudományos és ismeretterjesztő munkássága mellett részt vett minden olyan mozgalomban, amely valamiféle kapcsolatban állott a magyar zoológiával. Mint a magyar őstörténet egyes kérdéseit kutató szakember, alapító tagja volt a Magyar Etimológiai Társaságnak; az állatbiológiában szerzett ismereteit elismerve az Állattani Szakosztálynak 1920-tól 1925-ig jegyzője, majd 1935-1938-ig alelnöke volt. A Magyar Hidrológiai Társaság Limnológiai Szakosztályában társelnöki, a Magyar Természettudományi Társulatban választmányi tagsági, a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat Biológiai és Agrártudományi Szakosztályában társelnöki tisztséget viselt. Ő volt a Nemzetközi Limnológiai Egyesület első magyar alelnöke; a Nemzetközi Zoológiai Nomenklatura Bizottságban pedig Közép- és Kelet-Európa országainak képviselőjével bízták meg.

Pályafutása során sokat járt külföldön. Számos előadást tartott nemzetközi tudományos konferenciákon. Friedrichshafen, Helgoland, Hirschfeld, Horschberg, Langerargen, Lund, Lunz, Mooslachen, Nápoly, Nice, Plön, Rovigno, Triest és Villafranca zoológiai intézeteiben és biológiai állomásain hosszabb-rövidebb ideig végzett kutatómunkát. Amerre járt külföldön, sok barátot szerzett nemcsak magának, hanem a magyar tudománynak is.

1957 szeptemberében vándorolt ki leányához a kanadai Torontoba. Ott halt meg 1959. november 16-án.

Háziállat-történeti megállapításai fölött azóta eljárt az idő. A maga korában felfogása a kor tudományos színvonalát tükrözte, kutatási módszere többnyire szintén az akkori nemzetközi gyakorlat színvonalán állott. Vizsgálati anyaga kevésnek bizonyult, különösen honfoglalóink háziállatainak, azok fajtáinak kimutatásában. Nem bizonyítható, hogy a honfoglaló magyarok hozták magukkal a mai magyar szürke marhát, a szalontai sertést, a racka juhot, a parlagi tyúkot, a puli kutyát, a komondort stb. Ezeknek a fajtáknak a csontanyaga nem található a honfoglalás kori ásatási leletek között.

Tiszteljük és becsüljük Hankó Béla hazafias lelkesedését, magyaros gondolkodásmódját, de az ősi magyar kultúra minden elemének védelme és ápolása miatt a tudományos bizonyítékokat tartjuk elfogadhatónak.

Főbb munkái:

A hal és a halgazdaság. Bp., 1928. 252 lap.

A hajdani Alföld ősi állatvilága. Bp., 1933. (Debreceni Tisza István Tudományos Társaság Honismertető Bizottságának kiadványa.) 83 lap.

A magyar ló eredete. Debrecen, 1935. (Közlemények a Debreceni Tisza István Tudományegyetem Állattani Intézetéből.) 24 lap.

A magyar szarvasmarha eredete. T. Debrecen, 1936. 45-65. lap.

A magyar juh eredete, múltja és jelene. Debrecen, 1937. (Közlemények a Debreceni Tisza István Tudományegyetem Állattani Intézetéből.) 47-115. lap.

Ősi magyar háziállataink. Debrecen, 1940. 160 lap.

Összehasonlító vizsgálatok az őseredeti és újszalontai sertés koponyáján. Kolozsvár, 1941. (Universitas Francisco-Josephina Kolozsvár. Acta Scientiarum Mathematicarum et Naturalium.) 13 lap.

A hucul ló és tenyésztése Turjaremetén. Kolozsvár, 1942. 82 lap.

Székely lovak. Kolozsvár, 1943. 49 lap.

A magyar háziállatok története ősidőktől máig. Bp., 1954. 130 lap.

Irodalom:

DUDICH Endre: A tisztikar tagjainak életrajzi adatai. ÁK. 1942.

NAGY Barnabás: Hankó Béla. ÁK. 1963.

SZABÓ István: Hankó Béla emlékezete. ÁK. 1970.

MATOLCSI János: Hankó Béla háziállat-történelmi munkássága. ÁK. 1970.

HANKÓ MIHÁLY (1915—1971)

Hankó Mihály kertészmérnök, a mezőgazdasági tudományok kandidátusa 1915. január 29-én született Csanádapácán, Békés megyében szegényparaszti családból. Középfokú tanulmányait a békéscsabai mezőgazdasági szakiskolában kezdte. Itt 1934-ben fejezte be a tanulást, majd a Kertészeti Tanintézetben folytatta, ahol 1938-ban oklevelet szerzett.

Pályája elején igen sokirányú tevékenységet folytatott: tisztviselő volt egy mezőgazdasági vállalatnál, azután a Földművelésügyi Minisztériumban lett előadó. Itt a mezőgazdasági szakigazgatás, konkrétan a szakoktatás ügyeivel foglalkozott. Ezután került a Termelőszövetkezeti Tanács Titkárságára. Tudományos munkásságát a Mezőgazdasági Üzemszervezési Intézetben kezdte meg.

Végül is rátalált igazi hivatására, a pedagógiára. E pályán első állomása — 3 évig — egy mezőgazdasági szakközépiskolában gazdasági tanári beosztás volt. 1953-ban került a Kertészeti és Szőlészeti Főiskolára tanársegédnek. Szakmai pályájának kétharmadát, csaknem 20 évet itt töltött el. Az első időkben feladata a tangazdaság fejlesztése volt. 1954-ben lett adjunktus az Üzemtani Tanszéken.

Tudományos érdeklődése először a gyümölcsstermesztés szervezése, majd a zöldségstermesztés üzemtani kérdései felé fordult. 1959-ben szerezte meg egyetemi doktori címét, témája a termelőszövetkezetek kertészeti termelésének üzemszervezési problémája volt.

1961—64 között a jászberényi járás zöldségstermesztését tanulmányozta, tapasztalatait szakkikkekben publikálta. Kutatásait továbbra is a zöldségstermesztés ökonómiai témakörében folytatta, különösen az étkezési paprika termesztésének üzemszervezési problémái érdekelték. Ebből készült a kandidátusi értekezése is.

A mezőgazdasági tudományok kandidátusa fokozatot 1968-ban nyerte el, 1970-ben az üzemtani tanszék docense lett.

Pályáját és életét tragikus baleset szakította meg. Egy tudományos tapasztalat-cserére utazva egyetemi kollegájával együtt, 1971. szeptember 16-án Kijevnél repülőszerencsétlenség áldozataivá lettek.

Tudományos érdeklődése kezdettől fogva az ökonómiai kérdések, konkrétan a mezőgazdasági üzemtan felé fordult. Munkásságával, ebben a viszonylag új tudományágban a mezőgazdasági termelés szocialista átszervezése idején valóban égető szükségleteket elégített ki.

A magyar mezőgazdasági üzemtan fejlődésében éles választóvonalat jelentett a felszabadulás. Az országban más típusú üzemek jöttek létre, más termelési célokot alakítottak ki. Létrejött a szocialista mezőgazdasági üzemtan, amely a politikai gazdaságtan és a szocialista agrárgazdaságtan elveit, törvényszerűségeit alkalmazta a mezőgazdasági vállalatokra.

A 60-as évek végén, az új gazdasági mechanizmus bevezetésekor megélenkült az érdeklődés az agrárökonómia iránt. Az állam a tervutasításokkal történő, részletekbe menő szabályozás helyett főleg gazdasági eszközökkel igyekezett a mezőgazdasági vállalatokat eredményes munkára serkenteni. Megnövekedett a vállalatok önállósága és megnövekedett az igény az üzemtani kérdések új szempontú elemzése iránt is. A mezőgazdasági termelés gépesítése és gyorsütemű kemizálása egyre inkább lehetővé tette, sőt igényelte az ipari üzemek termelésében bevált szervezési eljárások alkalmazását, vagy ahhoz hasonlók kialakítását.

Hankó Mihály gyakorlati és tudományos munkásságában hűen tükröződik az általa művelt tudományág felszabadulás utáni fejlődési útja. A tsz-szervezések idején gazdag tapasztalati anyagra tett szert. Számos tanulmányban elemezte a termelészövetkezetek kertészeti, illetve zöldségtermelését üzemtani, üzemszervezési szempontból.

Részletesebben a Jászság termelészövetkezetek közül azokat tanulmányozta, melyek a nagyüzemi zöldségtermesztéssel a termelészövetkezetek átszervezése után kezdtek foglalkozni. Főként a termelési eredmények és az alkalmazott technológia összefüggéseire koncentrált. Kandidátusi disszertációjában értékelte vizsgálati adatait, összevetette a hasonló jellegű kutatásokkal s arra a konkluzióra jutott, hogy az üzemen belüli zöldségtermesztés általános jellegű elemzése csak nagy vonalakban adhat tájékoztatást a termelés szervezésére. Szükség van az egyes zöldségnövényekre kiterjedő vizsgálatokra, amik segítségével az üzemszervezési és termelési eredményeket befolyásoló tényezők összefüggései eredményesebben feltárhatók. Ezt az utat követve, a továbbiakban az étkezési paprika ökonómiai kérdéseit tanulmányozta. Dolgozatának az egyesből az általánosra is vonatkoztatható megállapítása, hogy a mezőgazdasági termelés egyre nagyobb mértékben ipari jellegű tevékenységgé válik. A belterjesebb művelési módok, a műszakilag megalapozott technológiák is ebbe az irányba hatnak. A mezőgazdasági termelés

lényegében élelmiszeripari nyersanyagtermelés, így az egyes kérdésekben a termelési tevékenységet csak a komplex élelmiszertermelés egészébe ágyazva lehet tárgyalni.

Tudományos munkájához kapcsolódott tankönyv- és jegyzetíró tevékenysége. Részt vett 4 távlati fejlesztési terv kidolgozásában. Állandó előadója volt tudományos rendezvényeknek, mérnöktovábbképző tanfolyamoknak, TIT előadásoknak.

Oktató-nevelő, tudományos és ismeretterjesztő munkája közismertté tették nevét a kertésztársadalomban.

Főbb munkái:

A kertészeti termelés szerepe a termelészövetkezeti gazdálkodásban. (Doktori disszertáció.) Bp., 1959. 73 lap.

Az étkezési paprika egyes ökonómiai kérdéseinek vizsgálata. (Kandidátusi értekezés.) Bp., 1967. 234 lap.

Hankó Mihály-Dezső Imre: Kertészeti üzemtan. (Főiskolai jegyzet.) Bp., 1967. 448 lap.

Irodalom:

— —: Dezső Imre és Hankó Mihály. Km. 1971. 9. sz.

— —: Megemlékezés Dezső Imréről és Hankó Mihályról. Kg. 1972.

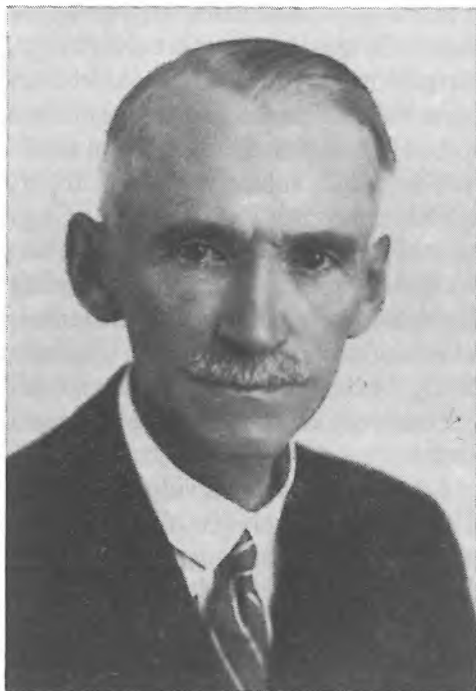
HANKÓCZY JENŐ (1879—1939)

Hankóczy Jenő 1879. február 24-én a Győr közelében lévő Pusztaszelykén született, édesapja ott volt gazdatiszt. 1898-ban a veszprémi gimnáziumban érettségizett, majd a magyaróvári Gazdasági Akadémián 1900-ban fejezte be tanulmányait.

A tehetséges fiatal Cserhāti Sándor 1904-ben meghívta a magyaróvári Növénytermelési Kísérleti Állomás asszisztens állására, ahol ebben az időszakban országos felmérés és kutatás kezdődött a búza terméshozamának fokozása érdekében. Az országos felmérést széles körű program kidolgozása előzte meg, majd ezt követően a századfordulótól hat éven keresztül ugyanazokból a búzatermesztő körzetekből 50 hazai és 50 külföldről származó mintának mérték a sikértartalmát.

A búza- és lisztminőségre vonatkozó kémiai és fizikai jellegű vizsgálatokat elsőként Mosonmagyaróváron Cserhāti Sándor és Kosutány Tamás indították el még az 1890-es években. A pályakezdő Hankóczy Cserhāti megbízásából 1903-ban kapcsolódott ebbe a munkába, miután kijelölték a Növénytermelési Kísérleti Állomáshoz beérkezett búzaminták beltartalmi értékének laboratóriumi mérésére.

A laboratóriumi vizsgálatoknál akkor alkalmazott eljárások időigényessége arra készítette Hankóczyt, hogy korábbinál egyszerűbb és biztosabb módszert keressen a minták laboratóriumi vizsgálatára. 1905-ben sikerült megszerkesztenie az első lisztvizsgálatra alkalmas műszert, a "Farinométer"-t, amely a lisztből kimosott siker erejének és nyújthatóságának megállapítására volt alkalmas. A műszert a Növénytermelési Kísérleti Állomáshoz beküldött búzaminták beltartalmi vizsgálatánál rendkívül jól tudták használni, megszerkesztőjét a Földművelésügyi Minisztérium kivételesen 1000 korona jutalomban részesítette.

Az anyagi és nem kevésbé az erkölcsi elismerés a fiatal kutatót további alkotásra ösztönözte. Rövidesen elkészítette a "Farinométer" korszerűbb változatát, majd azt hosszabb kísérletezéssel tovább tökéletesítette. 1912-ben készült el az első Hankóczy-féle vízfellevő képesség meghatározó műszer, amely a különböző búzafajtákból nyert lisztmintáknál kimutatta, hogy azonos vízmennyiség hozzáadásával milyen keménységű tésztát lehet belőlük előállítani.

Hankóczy közel két évtizedig dolgozott a magyaróvári Növénytermelési Kísérleti Állomáson. A kísérleti malommal, sütődével felszerelt laboratóriumban lehetősége nyílt számos vizsgálat elvégzésére, újabb általa szerkesztett gabonaminőségvizsgáló műszerek további tökéletesítésére. Hankóczyt ezekben az években már a búza beltartalmi értékének legjobb ismerőjeként tartották számon.

Az 1920-as évek kezdetén ilyen minőségben került a Közélelmezésügyi Minisztériumba, ahol a lisztforgalom ellenőrzését végző osztály munkáját irányította. 1924-ben nevezték ki az Országos Chemiai Intézet kísérletügyi igazgatójának azzal a megbízással, hogy szervezze meg az önálló Gabona- és Liszt-kísérleti Állomást. Az új Állomás szervezésével egyidejűleg Hankóczy a Chemiai Intézetben 1926-ban újabb tésztavizsgáló készüléket szerkesztett, amelynél az 1905-ben általa elkészített sikerminőségvizsgáló műszert fejlesztette tovább. Egy évvel később pedig befejezte az 1912-ben szerkesztett "Farinograph" lisztvizsgáló műszerének tökéletesítését.

Hankóczy ezt a tésztavizsgáló készüléket 1928-ban tökéletesítette világhírű műszerré.

Azonban ahhoz nem volt anyagi lehetősége, hogy az újabban szerkesztett készülékét sorozatgyártásra is alkalmassá tegye. A hazai ipar sem ismerte fel a jelentőségét, így C. W. Brabender német gépgyárossal kötött egyezséget a műszer további finomítására és neki adta át találmányát nagyüzemi gyártásra is. A lisztminőségvizsgáló „Farinograph” sorozatgyártása 1930-ban kezdődött meg és sajnálatos, hogy a duisburgi üzemben már nem tüntették fel alkotójának nevét. Annál is inkább kár, mert a német szakirodalomban rövidesen „az első, valóban használható tésztarugalmasságmérő gép”-ként tartották számon. A magyar találmány egyszerűsége, könnyen kezelhetősége miatt rohamosan elterjedt világszerte, s egészen az utóbbi évekig a lisztminősítés nélkülözhetetlen eszköze volt.

A minősítésen kívül felhasználták még a különféle minőségű búzák keverési arányának megállapítására, a sütőipari munkamenet ellenőrzésére, továbbá az állandó összetételű liszt előállítására.

A későbbi években Hankóczy a tészta gáztermelő és gázvisszatartó képességének mérésére alkalmas műszert is szerkesztett. Ez ugyancsak Brabenderhez került sorozatgyártásra, ahol „Fermetograph” néven került forgalomba.

A kiváló konstruktőr és intézetigazgató részt vett egy újabb lisztvizsgálónak, az „Extenzograph”-nak szerkesztésében is, amelyet szintén Brabender tökéletesített és terjesztett el. Ezeken túlmenően hozzákezdett a „Labograp” szerkesztéséhez, amely a liszt minőségét a tészta nyújthatóságának és a kinyújtással szemben

támasztott ellenálló képességének mérése alapján állapítja meg. Betegsége, korai halála miatt az új műszert munkatársa Gruzl Ferenc készítette el.

Hankóczy irányításával a Gabona- és Lisztkísérleti Állomás 1928-ban kezdte meg működését. Ezzel egyidejűleg az Intézetben hatéves kutatási program keretében országos méretű vizsgálat indult a hazai búzafajták minőségének vizsgálatára és a legjobb búzafajták tervszerű elterjesztésére.

A vizsgálatokhoz Hankóczy felhasználta a bécsi tőzsde által 1885-ben készített búzaminőségi térképet. Ennek figyelembevételével — a századfordulón alkalmazott módszereket követve — 700 helyről gyűjtött be egy-egy táj- és nemesített búzafajta, összesen 1400 mintát.

Hankóczy a nemesített búzafajták beltartalmi értékének kiértékelése után nagy-szabású búzavetőmag csereakciót javasolt, amit 1931-ben a búzakataszteri vizsgálatnál legjobb eredményt elért Bánkúti 1201, 1205, 1014, valamint a Székács 1055 és az 1242 nemesített búzával szerveztek meg. Így neki is köszönhető, hogy néhány év alatt előtérbe került a minőségi búzatermelés és az 1930-as években a Bánkúti 1201 búzafajta az ország búzatermesztésének már megközelítően a 80%-át tette ki.

Az irányított búzatermesztés megszervezésén túlmenően Hankóczy a gabonátárolásnál új kezelési rend kialakítására törekedett. Ezzel kívánta elérni, hogy az addigi szokásoktól eltérően az átvett búzákat összeöntögetés nélkül, minőségüktől függően külön-külön raktározzák. Ismét hangoztatta, hogy a malomipar munkáját is korszerűsíteni kell. Elsősorban a nagyobb malmokban sürgette a gabonaiipari szakemberek szakmai képzését, a helyi búza-és lisztvizsgáló laboratóriumok felállítását. Szívós munkával elérte, hogy a Gabona- és Lisztvizsgáló Állomáson kívül a vidéki Vegykísérleti Állomásokat is ellássák korszerű búza- és lisztvizsgáló eszközökkel.

Hankóczy nevéhez fűződik a búzaliszt osztályozásának kimunkálása is. A lisztet minőség alapján három csoportba különítette el. Az általa kimunkált osztályozási rendszer gyakorlati használhatóságát bizonyítja, hogy rövidesen valamennyi búzatermesztő ország változtatás nélkül átvette és alkalmazta.

Hankóczy Jenő a búzakérdés elismert tudósa a Gabona- és Lisztkísérleti Állomást 10 év alatt európai hírnévű tudományos bázissá fejlesztette. Közismerten szenvedélyes szakmaszeretettel, örökké kísérletező példamutatásával kiváló szakembergárdát kovácsolt össze, akik az ő nyomdokain továbbhaladva öregbítették a világszerte elismert magyar lisztvizsgálási módszerek hírnevét.

Bár az utóbbi években a hazai búzafajtákat az általa szerkesztettekénél már korszerűbb műszerekkel vizsgálják, munkássága a magyar búza javításában és a lisztminőség műszeres vizsgálatának kidolgozásában, azok elterjesztésében felbecsülhetetlen értékű volt.

Munkásságát a távoli búzatermesztő országokban is ismerték. Több belföldi és külföldi tudományos egyesület tagjai sorába választotta. Tudományos kutatómunkáján kívül részt vállalt a búzatermesztéssel, nemesítéssel, a lisztfeldolgozással

kapcsolatos kérdések rendezésében is. Rendszeresen tartott előadásokat a Magyar Közgazdasági Társaságban, az Országos Mezőgazdasági Kamara búzaankétjain, a malomipari szakemberek értekezletein. Tudományos és ismeretterjesztő közleményei jelentősen elősegítették a hazai búzafajták minőségi javítását. Úttörő munkássága elismerésül az OMGE 1938. évi közgyűlésén „Elek Henrik” tiszteletdíjjal tüntették ki, a Fejér megyei Gazdasági Egyesület pedig dísztagjává választotta.

Alig töltötte be a hatvanadik életévét, amikor betegsége legyőzte a világsikert aratott „Farinograph” neves alkotóját, a Gabona- és Lisztkísérleti Állomás első igazgatóját. 1939. március 2-án hunyt el Budapesten.

Főbb munkái:

Termelési kísérletek hazai származású kerti veteménymaggal. KK. 1902.

Gabonatermelési kísérletek. 1. Hanna rozstermelési kísérlet. KK. 1904.

A búza használati értékének meghatározása a siker fizikai tulajdonságainak alapján. KK. 1906.

A búza és a liszt minősítése. MMÉK. Bp., 1914.

Az Országos m. kir. Növénytermesztési Kísérleti Állomás kísérleti malom berendezésének ismertetése. KK. 1914.

A siker minőségének meghatározása. KK. 1914.

A búza minőségromlása és a búzapoloska. Kt. 1931.

A magyar búzatermelés irányelvei. Előadás a 4. búzánapon. Bp., 1931.

A búza és a búzaliszt minősítésének és értékesítésének új irányelvei. Bp., 1937. 36 lap.

Hankóczy Jenő—Surányi János: Indiai búzákkal 1910., 1911., 1912., és 1913. években végzett termelési kísérletek. KK. 1914.

Hankóczy Jenő—Surányi János—K. Takách Gyula: A magyar búzatermesztés átszervezése, 1931—1937. Bp., 1938. 232 lap.

Irodalom:

— —: Hankóczy Jenő ünneplése. ML. 1928. 5. sz.

— —: Hankóczy Jenő ünneplése. Kt. 1928. 13. sz.

FABRICIUS Endre: A Gabona- és Lisztkísérleti Állomás felavatása. Kt. 1928.

TIBOR István: A m. kir. Gabona- és Lisztkísérleti Állomás ismertetése. KK. 1929.

HAJDÚ Sándor: Hankóczy főigazgató megcsodált péksüteményei. IKN. 1935. május 14.

— —: Hankóczy Jenő. Kt. 1939.

— —: Hankóczy Jenő. MML. 1939. márc. 11.

- WELTZ Károly: Hankóczy Jenő. Mú. 1939. márc. 14.
PÉNZES István: Ki volt Hankóczy Jenő? ÉT. 1970.
LÉNÁRT Lajos: Hankóczy munkássága. Gi. 1979.
SZÁNIEL Imre: Emlékezzünk Hankóczy Jenőre, születésének 100. évfordulóján.
Nt. 1979.
POLLHAMER Ernőné: A búza és a liszt minősége. Bp., 1981.
KIRSCH János: Emlékezés Hankóczy Jenőre. S. 1981.

HANKOVSZKY ZSIGMOND (1864—1949)

1864. május 19-én született Kecskeméten, iparos családból. Apja őt is mesterembernek szánta, de Hankovszky — önéletrajza szerint — „inkább paraszt” akart lenni. Gyermekkorától vonzódott a természet és a föld megmunkálása felé. 1882-ben fejezte be tanulmányait az érdiószegi Vincellérképezdőben. Bizonyítványában az alábbi minősítéseket találjuk: az elméleti oktatásban figyelmé: „feszült”, „igen szorgalmas”, a szőlő-, kerti- és pincemunkákban: „igen ügyes”. Ez a minősítés hosszú élete során mindvégig jellemezte Hankovszkyt.

1882—1883 között erdélyi szőlőbirtokosoknál dolgozott vincellérként és pincemesterként. 1884—1885 telén az Országos Központi Mintapincében találjuk mint gyakornokot, majd a tarcali Vincellérképezdőbe került, ahol a gyakorlati munkákat irányította. 1885 nyarán megbetegedett, s hazatért Kecskemétre. Itt Úrréten szőlőtelepítésbe kezdett, először borszőlőket, majd 1893-tól csemege-szőlőket telepített.

A múlt század utolsó évtizedeiben a filoxéra kártétele következtében — mint a védekezés és szőlőfelújítás egyik legjobban bevált módszereként — a figyelem a homoki szőlőtelepítés felé fordult.

A megfelelő kvarctartalmú homoktalajokon a filoxéra nem élt meg, ezért hazánk legnagyobb összefüggő homokterületén, a Duna-Tisza közén gyors egymásutánban létesültek a különböző nagyságú állami és magán telepek. A központ Kecskemét volt. Az itteni telepítési lázra jellemzően úgy véljük elég, ha az állami Miklós-telep mellett Csókás József, Katona Zsigmond, Mathiász János, a Muraközy testvérek vagy Wéber Ede nevét említjük a neves telepítők és nemesítők közül. S közéjük tartozott Hankovszky is, aki nemcsak saját gazdaságával foglalkozott, hanem az 1890-es években az ország különböző részein telepített szőlőt. Így 1891

—1892-ben Paks határában több birtokosnál összesen 133 kh-t, Hajdúsámsonban 2 éven át 35 kh-t, Kisvárdán 3 éven keresztül 4 gazdaságban 71 kh-t, Albertirsán 24 kh-t. 1894-ben a kecskeméti Gazdasági Egyesület részére ültetett szőlőt és gondozta is azokat. A ceglédi Unghváry-féle faiskola vállalat szaktanácsadónak szerződtette, s ő irányította a bedei, csemői és gyóni szőlőtelepítéseket. Szőlőveszszőit mint fajtisztá szaporítóanyagot hamarosan forgalomba is hozta, 1896—1897-ben kiadott árjegyzékében gazdag választékot kínált homokra alkalmas bor- és csemegeszőlő fajtákból. Szőlőtelepét 1903-ban a kecskeméti Gazdasági Egyesület tagjai testületileg tekintették meg és mint mintatelepről nemcsak elismerőleg nyilatkoztak, hanem követendő példaként ajánlották a város szőlősgazdáinak.

A századforduló idején Hankovszky érdeklődése egyre inkább a gyümölcsstermesztés felé fordult. Kisfáiban levő 5 holdas telepe hamar híressé vált. 1903-ban a Kecskeméti Gazdasági Egyesület gyümölcsészeti szakosztálya, készülve a gyümölcsbemutató kiállításra, előzetes tanácskozást tartott. Az elnöklő Hankovszky Zsigmond már itt kifejtette a gyümölcsstermesztésre vonatkozó nézeteit. Legfontosabbnak „a gyümölcsfajoknak valódi nevéen leendő megismerését és ismertetését”, „a nagyban termelendő gyümölcsfajok megállapítását” tartotta. Azt vallotta, hogy amikor rengeteg a különböző gyümölcsfajta, nagybani termesztést fajtaismeret nélkül nem lehet folytatni. Valamennyi helyi gyümölcsstermesztő érdekében szólt, amikor azt mondta: „Közös megállapodással mindnyájunknak olyan fajt kell szaporítsunk, amelyek hálásan termők, és ezen kevesebb fajból termett nagy mennyiséggel képezhetünk nagy forgalmú vásárt.”

1909-ben azt javasolta, hogy hozzanak létre Kecskeméten egy központi borrhaktárt, a helyi borkészlet tárolására, kezelésére és értékesítésére. Ezt részvénytársaság formájában képzelte el, de terve érdektelenség, részvényesek és tőke hiányában nem valósult meg. A helyi- és szaklapokban sorra jelentek meg cikkei a szőlő- és gyümölcsstermesztés fejlesztése érdekében. Voltak lelkes hívei, de rosszakarói is, akik feltűnési vággyal vádolták meg. Hankovszky keserűen jegyezte meg egyik 1914-ben íródott cikkében: „szakcikkeim (több mint 20 éve) kevesek által olvastott el, felhívásaim kevesekre hatottak, a gyakorlati eredmények meg akkor hatottak, ha azok a piacon magukra vonták a figyelmet, és annak követése pénzbe nem került”. Az emberek csak ültetik a fákat, nem tudva, de nem is törődve azzal, hogy milyen fa hova való, és vajon gazdaságos-e a velük való bajlódás — panaszolta 1914-ben.

Hankovszky úgy gondolta, hogy gyakorlati példamutatással is igyekszik ösztönözni a kecskemétiakat a korszerűbb gyümölcsstermesztésre. Mint mélyen vallásos ember, ezeket a terveit szociális jellegű, emberbaráti elképzelésekkelkapcsolta össze. 1917-ben Hankovszky Zsigmond egyháztanácsos a kecskeméti református egyháznak adományozta 8 és 1/2 hold nagyságú Daróczy közti ingatlanát, hogy ott Hankovszky-liget néven egy minta gyümölcsstelepet hozzanak létre. „Mindjobban belátom a gyakorlati élet és szakadatlan munkám alatt szerzett tapasztalatom

alapján, hogy a kertgazdaság fejlesztése, tökéletesítése szerencsétlen országunk jövőjére rendkívüli horderejű” — írta az 1923-ban kelt alapítólevelében. Az alapítvánnyal „a gyümölcsészet elmélete és gyakorlati fejlesztése, a nagybani természet-re alkalmas gyümölcsfajtáknak a kísérletezés után leendő kiválasztása és terjesztése” volt a célja. Tervei szerint Hankovszky-liget két részből állt volna. Az ún. tanulmányi részben gyümölcsös (60 fajta körte, 100 fajta alma, sárga- és kajszibarack), szőlőtelep (400 fajta bor- és csemegezőlő), konyha- és díszkert kialakítására került volna sor. Előadóterem, könyvtár és múzeum szolgálta volna az elméleti ismeretek elsajátítását. Hankovszky-liget másik — általa „közévezeti”-nek nevezett — részében polgári vendéglő vegyes kereskedéssel, cukrászda, nyitott uszoda, korcsolyapálya, „népliget”-nek elkeresztelt szórakozóhely és „népvendéglő” létesült volna. Az alapításkor kikötött haszonélvezetről is lemondott 1930-ban. Elképzeléseiből kevés, jobbára csak a gyümölcsstelep valósult meg. Bár a Gyümölcsstermelők Országos Egyesülete 1932-ben a Hankovszky-ligetnek „a hazai gyümölcs-termesztés fellendítése érdekében kifejtett kiváló érdemeiért” elismerő oklevelet adományozott, Hankovszky önéletírásában „törekvéseim legmeddőbb cselekvésének” nevezte alapítványát.

Hankovszky az 1920-as, 1930-as években elismert, országos hírnévű gyümölcsnemesítő volt. Albumában megörökítette nemesítésének eredményeit, sajátkezűleg rajzolta és színezte a gyümölcsöket, melyeket „az én gyermekeim”-nek nevezett el. Nemesített almafajtái közül a legismertebbek: a Liget szépe, a Fehér őszi alma, a Zsiga kedvence, a Homoki bravúr, a Szegénység áldása. Körtéi, almái mellett a sárga- és kajszibarack nemesítése is számottevő, sőt ő adta a „rózsabarack” elnevezést. A Hankovszky-féle késői rózsabarack (Rózsa kajszii) a két háború között az egyik legkiválóbb minőségű volt. Abban, hogy a Duna-Tisza köze és Kecskemét legjellegzetesebb gyümölcse a kajszii lett, Hankovszkynak is komoly érdemei voltak. Hazai és külföldi kiállításokon számtalan díjat, oklevelet kapott gyümölcsfajtáiért. Csak néhányat a jelentősebbek közül: a hamburgi Általános Kertészeti Kiállítás állami nagy aranyérme (1897), a pozsonyi Országos Mezőgazdasági Kiállítás aranyérme (1902), a budapesti Országos Gyümölcskiállítás aranyérme (1904, 1905, 1908), a szegedi Országos Bor-, Szőlő- és Gyümölcskiállítás díszoklevele (1912), a Duna-Tisza közti Mezőgazdasági Kamara Mezőgazdasági Terménykiállításának arany oklevele (1932).

Tekintélyes számú cikkei — többek között — a „Homok”, a „Kertészet”, a „Borászati Lapok”, a „Bortermelők Lapja”, a „Kert”, a „Homoki Gazda”, a „Kertészeti Lapok”, a „Gyümölcskertész”, a „Kertgazdasági Lapok”, a Szőlészeti és Borászati Lap”, a „Bortermelők Lapja” hasábjain és a helyi újságokban jelentek meg. Tudását szívesen adta át a szőlő- és gyümölcsstermesztés „titkai” iránt érdeklődőknek. Hankovszky keltette fel a szőlőművelés iránti érdeklődést a gyerekember Kocsis Pálban, aki a nyári szünidőt az ő szőlőjében töltötte munkával. Kocsis

Pál már nagyhírű nemesítőként Mathiász János mellett Hankovszkyt vallotta tanítómesterének.

A szőlő- és gyümölcsstermesztés technikai korszerűsítésén is sokat fáradozott. Terveit maga rajzolta, szerkesztette mérnöki precizitással. Elgondolásait nagyrészt saját gazdaságában próbálta ki. Igyekezett népszerűsíteni a „sodrony melletti szőlőművelést”, bizonyítva, hogy az gazdaságosabb, mint a karó melletti, s főleg csemegeszőlőkbe javasolta. Tervezett fametsző ollót, rúdra szerelt fanyíró ollót, három lábú gyümölcscsszedő állványt, új rendszerű prést. Fogatos szőlő- és gyümölcspemetezőgépet (többféle beállítási lehetőséggel) rendszeresen használta gazdaságában.

Az 1930-as évek végétől egyre inkább csak kedves gyümölcsfáival törődött Kisfáiban levő birtokán, amit „aggkori menedékhely”-nek nevezett. Még 81 éves korában is nemesített egy újabb almafajtát. Hosszú élete során 498 szőlő-, 159 alma-, 117 körte-, 377 őszibarack-, 57 meggy és többszáz kajszibarack fajtát, illetve változatot gyűjtött össze és figyelt meg. Kecskeméten halt meg 1949. május 17-én.

Életével és munkásságával igazolta saját elveit: „teret kell engedni a gyakorlati tapasztalatok érvényesülésének is, mert gyakorlat nélkül egyedül elméletre és hatalomra építeni a jövő többtermelését nem lehet”. Hankovszky Zsigmond életének és munkájának megfelelő méltatása még várat magára.

Főbb munkái:

Alapítsunk borraktárt! KeL. 1909.

Gyümölcstermelésünk. KeL. 1914. február.

HARACSI LAJOS (1898—1978)

Született 1898. április 9-én Toponáron (Somogy m.). Erdész környezetben nőtt fel, édesapja a helyi uradalom erdésze volt, otthonából hozta magával a fák, az erdő szeretetét, szűkebb hazája, "Somogyország", egészséges lokálpatriotizmusát. Kaposváron járt gimnáziumba, ott is érettségizett, majd 1920-23 között a soproni Bánya- és Erdőmérnöki Főiskola hallgatója lett. Az államvizsga letétele után, 1924-ben kapta meg erdőmérnöki oklevelét. A főiskolán maradt tanársegédként 1927-ig. Ebben az időben jelent meg az első publikációja az „Erdészeti Lapok”-ban „Két figyelmet érdemlő fafaj” címmel az ezüstlevelű hársról és a virágos kőrisről. 1928-ban áthelyezték a miskolci erdőigazgatóság-hoz magasépítési, később a kaposvári erdőigazgatósághoz erdőművelési munkakörbe. Az 1935—37. években a Pázmány Péter Tudományegyetemre járt ösztöndíjjal és „Adatok a levéltetvek biológiájához” címmel készítette el doktori disszertációját, melyet „summa cum laude” minősítéssel védett meg 1937-ben. Ezt követően az 1933 óta Erdészeti Kutató Intézet néven működő soproni kísérleti állomáson dolgozott, erdővédelmi témakörben, munkája kiterjedt a Tanulmányi Erdőgondnokság irányítására is. Az 1943-as Erdészeti Zsebnaptár erdővédelmi fejezete a nevéhez fűződik, dolgozatai jelentek meg az Erdészeti Kísérletekben, az Erdészeti Lapokban, valamint magántanári képesítést is szerzett a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Bánya-, Kohó-, és Erdőmérnöki Karán.

1945 után a nagymértékben megnőtt állami erdőterületek kezelését a Magyar Állami Erdőgazdasági Üzemek (MÁLLERD) erdőigazgatóságai látták el. Haracsi Lajos szűkebb hazájába, Kaposvárra került vissza, s erdőigazgatónak nevezték ki. Később vezérigazgató lett ezen a területen. 1950-ben az Erdőközpont, illetve a

nemzeti vállalatok alakulásakor a Földművelési Minisztériumba került az Erdészeti Főosztályhoz osztályvezetőnek. 1951-ben a soproni erdővédelemtani tanszék vezetésével bízták meg, ezt a feladatot 1968-ig, nyugdíjba vonulásáig látta el. 1951-ben a Magyar Tudományos Akadémia a mezőgazdasági (erdészet) tudományok kandidátusa fokozatot adta meg részére. 1952-54 között az önálló Erdőmérnöki Főiskola első igazgatója volt. 1953-ban a Mezőgazdasági Kiadónál jelent meg az „Erdővédelemtan” című könyve.

Az oktató- és kutatómunkában elért eredményeit ismerte el a Munka Érdemrend arany fokozata 1963-ban.

Nyugdíjba vonulása után, 1969-ben jelent meg az Akadémiai Kiadónál összefoglaló nagy műve, az „Erdészeti növénykórtan”. 1970-ben az Erdészeti és Faipari Egyetem tiszteletbeli doktorrá avatta, majd 1974-ben aranydiplomával tüntette ki.

1978. március 13-án halt meg Sopronban.

Az erdészeti tudományok közül elsősorban az erdővédelemtan területén ért el kiemelkedő eredményeket. Több mint 25 év kutatómunkája fekszik Erdészeti növénykórtanában, melynek gerince az erdészetileg fontos gombafajok tárgyalása. Műve ma is alapvető tudományos munkának számít. Nagy súlyt helyezett a biológiai törvények, logikai kapcsolatok felderítésére, az egyszerű leíráson túl a földrajzi, éghajlattani, talajtani összefüggések, a fajok egymás közötti és a környezettel kapcsolatos hatásainak ismertetésére. Rendszertanilag is újat alkotott, fejlődéstörténeti alapokra helyezett gombarendszere önálló utakon jár, áttekinthetőbb az előzőknél. Számos, a nemzetközi szakirodalomban eddig nem említett kártétellel is foglalkozik: így például a cser és a nyárok álgesztesedésével, a nyár-fagyrákkal, az álgesztesítő taplógombákkal.

A gombák okozta kártételek kérdésével több tanulmánya foglalkozik. Az első 1941-ben jelent meg az Erdészeti Kísérletekben a cseresek veszedelméről, a kétalakú taplóról. Gombahatározoja 1955-ben jegyzet formájában jelent meg. Az erdővédelem rovarkárosítói területén a levéltetvek biológiájával, cserebogárpajor-vizsgálatokkal, a rovarálca-típusok elemzésével foglalkozott elsősorban.

A másik szakágazat, ahol figyelemre méltó tudományos tevékenységet folytatott, az erdőművelés volt. Már 1931-ben cikkei jelentek meg az „Erdészeti Kísérletek”-ben és az „Erdészeti Lapok”-ban erdőművelési problémákról, melyekben szenvedélyes hangon érvel a fajok termőhely ismeretének felismert szükségessége mellett. Ökológikus szemléletét tükrözi az 1941-ben megjelent dolgozata az erdő táplálkozásáról. Vitát folytat az „Erdőgazdaság” 1947-48-as évfolyamaiban az erdefenyő ökológiájáról, majd 1950-ben az „Agrártudomány” közli eszmefuttatását a haladó biológia elveinek erdőgazdasági alkalmazásáról.

Nem marad ki kora nagy összefogott tudományos erőfeszítéséből, a tipológia megalkotásából sem. 1958-ban az „Erdészettudományi Közlemények”-ben jelent meg összefoglalása Magyarország természetes erdőtípusairól, majd a lapályi erdőtípusokról és faállományszerkezetükről. Elsősorban az erdőtípológia és az erdő-

művelés kapcsolata foglalkoztatta, gondolatainak az Erdő 1963. évi 1. számában adott hangot.

Több dolgozata bizonyítja érdeklődését a magyar nyárfagazdálkodás kérdései iránt. Az alapelvek elemzésén túl kiemelkedő tudományos értékűek tanulmányai a nyárok abiotikus betegségeiről és biotikus károsítóiról. („Erdészeti Kísérletek” 1957. „Erdészettudományi Közlemények” és a „MTA Agrártudományi Osztály Közleményei” 1959., valamint Keresztesi Béla: „A magyar nyárfatermesztés” című könyvében önálló fejezet.)

Többször visszatérő téma tanulmányaiban a somogyi tájak két jellemző fafaja, az ezüsthárs és az erdeifenyő jelentősége, de írt a borókáról, az ökológia és a biocönológia kapcsolatáról, a főiskola mezőgazdaságfejlesztési szerepéről, romániai tanulmányútja tapasztalatairól. Fiatal mérnök korában még redukciós diagramot is szerkesztett az optikai úton mért ferde távolságok grafikus megoldására. Sokoldalúan képzett, gyakorlatias erdőmérnök, de egyes részfeladatok megoldásában elmélyült tudós tanár volt.

Külön kell megemlékeznünk rendkívüli oktatói egyéniségéről, nevelői működéséről. Szuggesztív erővel fordította több mint ezer tanítványa figyelmét a korszerű új ismeretek, a hagyományos erdőszereket és a mindenkor szükséges erdész-hivatástudat irányába.

Az Országos Erdészeti Egyesületnek 1926-tól volt tagja. 1948—50-ben — rövid ideig — választott elnöke, majd — hosszú időn át — a mikológiai szakosztály elnöke volt. Aktív szerepet vállalt az „Az Erdő” szerkesztő bizottsági tagjaként is az Egyesület munkájában.

Emberi tartásának jellemzésére idézzük tanszéki utódát, évtizedeken át közvetlen munkatársát, Igmándy Zoltán egyetemi tanárt: „Haracsi Lajos professzort, mint embert a puritán egyszerűség és a közvetlenség jellemezte. Ezért szerették hallgatói, munkatársai. Nagy szaktudása és meggyerő emberi magatartása miatt őszinte szeretetnek és megbecsülésnek örvendett az egész erdésztársadalomban.”

Főbb munkái:

Adatok a levéltetvek biológiájához. (Doktori disszertáció.) Sopron, 1937. 55 lap.
A magyar erdők gomba- és rovarkárosítói Erdészeti Zsebnaptár. Bp., 1943. 33 lap.
Erdővédelemtan. Bp., 1950. 175 lap.
Erdészeti Növénykörtan. Bp., 1969. 316 lap.

Irodalom:

IGMÁNDY Zoltán: Dr. H.C. Dr. Haracsi Lajos, Er. 1978. 6. sz.

HARASZTHY ÁGOSTON (1812—1869)

Haraszthy is egyike azoknak a jeles agrárszakembereknek, akiket méltatlanul elfelejtettek. Az ő esetében ez hatványozottan jelentkezett, hiszen maradandó tevékenységét hazájától távol, az Amerikai Egyesült Államokban fejtette ki a múlt század második felében. Nagyon kevés rá vonatkozó anyagot ismerünk, ezek jelentős része is egymásnak ellentmondó.

1812. augusztus 30-án a Bács megyei Futakon született nemesi családból. Fiatalkoráról a hazai és amerikai lexikonok, életrajzok többségükben idealizált képet festenek. Grófi címet tulajdonítanak neki, s azt, hogy tagja volt a nemesi testőrségnek, sőt egy időben József nádor magántitkáráként dolgozott. Olyan megállapítások is napvilágot láttak, hogy részt vett a Wesselényi-féle összeesküvésben. (Mivel a Wesselényi-féle összeesküvés a XVII. század második felében volt, életrajzírói nyilván összekeverték Wesselényi Miklósnak az 1830-as évek végén zajlott felségsértési perével.) Mindezekre azonban semmiféle adat eddig nem került elő. A levéltári források szerint 1837-ben Bács megye tiszteletbeli aljegyzője és táblabírája. Valószínűleg 1840-ben áthajózott Észak-Amerikába, ahol Wisconsin államban telepedett le. Bár beutazási kérelmében azt írta, hogy mint Kossuth hívének menekülnie kellett, sokkal inkább a „koralatlan lehetőségek hazája” vonzotta, s a kalandvágy vitte oda. Különböző vállalkozásokba kezdett, építkezésekbe fogott, telekspekulációval és kereskedéssel foglalkozott. 1842 tavaszán hazatért, majd néhány hónap múlva családotul visszatért Wisconsinba.

1844-ben Pesten kiadták hamar népszerűvé vált két kötetes útleírását „Utazás Észak-Amerikában” címmel. Könyvéről már a századfordulón azt írták, hogy az „... ma már nem felel meg ugyan nyelvünk fejlettségének és egy utazási munka

igényeinek, de akkor híres volt és gyűjtő hatást tett; szabad szellem lengte át minden sorát”.

1849-ben Haraszthyék Kaliforniába, San Diegoba költöztek. Itt azt tapasztalta, hogy az ottani szőlők — bár európai származásúak — gyenge termést és rossz minőségű bort adnak. Ennek okát a nem megfelelő szőlőművelésben és borkezelésben látta. Úgy vélte, hogy a szőlőtermesztésnek nagy jövője van, ezért a San Diego közelében levő Mission Valleyben földet vásárolt, s azt Európából hozatott szőlővel telepítette be. Az éghajlat — a Csendes óceán közelsége miatt — a gyakori pára — és ködképződés nem kedvezett a szőlőnek. Ezért továbbköltöztek, és San Francisco közelében szőlőtelepet hozott létre, amelyet Los Floresnek nevezett el. Itt többek között Muscat d' Alexandert (Alexandriai muskotály) és Zierfandelt (Piros cirfandli) telepített. Szőlői néhány év múlva már jelentős hasznot hoztak. Valószínűleg csemegezőlői is voltak, mert tudjuk, hogy vesszőkosarakban szállította szőlőit San Francisco piacaira. 1853—56 között San Franciscótól délre létesített újabb szőlőtelepet. Ekkor már mintegy 1200 acre (840 kh) nagyságú szőlőbirtok gazdája, a fajták többsége Spanyolországból származó Muscat d' Alexander, továbbá Zierfandel. De elültetett Haraszthy mintegy 20 000 darab, különféle fajtájú gyümölcsfát is. Az éghajlat azonban itt sem volt kedvező, Haraszthy elképzelései nem váltak be, birtokát eladta és új terület után nézett.

A szőlőtelepítésre ideális helyet végül is a San Franciscótól északi irányban — mintegy 60 kilométerre — fekvő Sonoma város közelében találta meg. Az éghajlat ideális, itt nincs sem köd, sem nyári hőség, a terület enyhén dombos, a talaj pedig vulkanikus eredetű. Sonomába 1857-ben érkezett Haraszthy családjával, s egy közel 400 kh nagyságú szőlőtelepet hozott létre, amit Buena Vista-nak nevezett el.

Kaliforniában abban az időben az európai eredetű *Vitis vinifera* fajtáit termesztették. Az amerikai vadszőlő termesztésbe bevont fajai: *Vitis labrusca*, *aestivalis*, *riparia*, Amerika keleti részén terjedtek el, s Európában is ezeket ismerték amerikai szőlőként. Kaliforniában azonban ezeket nem termesztették.

Haraszthy az amerikai szőlőt nem sokra becsülte, a belőle készített bort pedig ihatatlannak tartotta. Ezért ezerszámra hozatta Európa különböző részeiről a szőlőfajtákat, s ezekkel ültette be birtokát. Így került oda többek között az ott Green Hungarian-nak nevezett régi magyar szőlő: a Budai Zöld, majd a Szagosfehér. Haraszthy elve az volt, hogy minél többféle szőlőfajtát kell telepíteni, s közülük a legalkalmasabbakat kell nagyban továbbtermeszteni. 1858 végén 165 fajta szőlő virult Haraszthy Buena Viesta-i telepén, s több mint százezer sima és gyökeres vesszőt kínált eladásra.

1859-ben Tokay nevű borával (semmi köze a tokajihoz) első díjat nyert Kalifornia állam szőlő- és borkiállításán. 1861-ben Kalifornia állam kormányzója Haraszthyt, aki ekkor már a Kaliforniai Állami Mezőgazdasági Társulat elnökhelyettese, európai tanulmányútra küldte. Feleségével és fiával négy hónapot töltött a

kontinensen, megtekintette Németország, Franciaország, Svájc, Olaszország és Spanyolország leghíresebb borvidékeit. (Jó lenne tudni, Magyarországra miért nem jutott el?) Mindenhol vásárolt is szőlővesszőket, s mintegy 100 000 darabbal tért vissza Kaliforniába, de gyümölcsfa csemetéket (mandula, narancs, citrom, füge, szelídgesztenye) is vitt magával. Mindezt saját költségén vásárolta, mert a kaliforniai szenátus ezt már nem fedezte.

Haraszthy szőlővesszői az állam szinte minden szőlőgazdaságába eljutottak. Érdemeit és szakértelmét azzal ismerték el, hogy 1862-ben az említett Mezőgazdasági Társulat elnökévé választották. Közben préházakat és kőből készült pincéket építtetett, s így jóminőségű borokat mutathatott be, hiszen addig Kaliforniában a mustot a föld felszínén, vályog épületben erjesztették, s ott is tárolták, ami meg is látszott a borok minőségén. Elsőnek létesített pezsgőérlelő pincét is.

1863-ban Buena Vista-i gazdasága részvénytársasággá alakult. Haraszthyt tetemes adósságai kényszerítették arra, hogy ebbe a vállalkozásba belemenjen. A Buena Vistából származó borok és pezsgők a világ különböző helyein (Párizs, London, Bécs, Antwerpen, Melbourne, Santiago) nyerték el az első díjat. Haraszthyt azonban egyre inkább háttérbe szorították, amit végül is megelégett, s fájó szívvel ugyan, de kivált a részvénytársaságból.

Haraszthy akkor (1868-ban) 56 éves volt és még mindig érzett erőt magában, hogy új életet kezdjen. Nicaraguába ment, ahol a Corinto nevű település mellett szeszgyárat és fűrésztelepet létesített. 1869. július 22-én az ültetvényét átszelő folyón átkelve a vízbe esett és az alligátorok áldozata lett. Buena Vista-i szőlőtelepének nagy részét hamarosan tönkretette a filoxéra, s elpusztította az 1906. évi földrengés.

Haraszthy munkásságát a Sonoma főterén elhelyezett emléktáblával örökítették meg. A kaliforniai szenátus 1961. évi egyik határozatában pedig — többek között — az alábbiakat állapította meg: „... az ő munkásságának köszönhető, hogy Kalifornia szőlővel beültetett területe az 1860-ban talált 7000 acre-ről 1960-ra 450 000 acre-re emelkedett; ő a kaliforniai szőlőkultúra atyja, az aki Kaliforniát az Egyesült Államok szőlőskertjévé varázsolta . . .”

Főbb munkája:

Grape Culture, Wines and Wine-Making. New York, 1862.

Irodalom:

SZTÁRAY Zoltán: Haraszthy Ágoston a kaliforniai szőlőkultúra atyja. San Bernardino, California 1964.

HAUSER JÁNOS (1891—1964)

1891. november 3-án született Nagykanizsán (Zala m.). Édesapja, Hauser János ügyvéd, édesanyja Eperjesy Jolán. Édesapját korán elvesztette, nevelőapja bíró volt, többször áthelyezték újabb szolgálati helyre, a család sokat költözött. Így tanulmányait többfelé végezte; Nagykanizsán, Kőszegen, Brassóban (ma: Brasov, Románia). Pancsován (ma: Pančevo, Jugoszlávia) a magyar királyi állami főgimnáziumban tett 1909. június 3-án jeles eredménnyel érettségi vizsgát. Főiskolai tanulmányait a keszthelyi Gazdasági Akadémián végezte 1909-1912 között. Az akadémián tanárai voltak többek között Fáber Sándor, Groffits Gábor. Tanulmányait végig kitűnő eredménnyel végezte, oklevelének minősítése is kitűnő.

Az akadémia elvégzése után pályáját a mezőgazdasági szakoktatásnál kezdte, gazdasági gyakornokként az algyői földműves iskolánál. Innen, átkerülve a gazdasági akadémiák státuszába, 1913 elején a keszthelyi Gazdasági Akadémiához nevezték ki ideiglenes minőségű gazdasági gyakornokká. A gyakorlati tanszékre nyert beosztást, itt folytatta oktató tevékenységét. Egy év múlva a debreceni Gazdasági Akadémiára került hasonló minőségben, itt lépett elő tanársegéddé, majd 1918 decemberében segédtanárrá. Közben 1918 augusztusában a Földművelésügyi Minisztériumhoz rendelték be szolgálattételre, a szakoktatási főosztályon dolgozott, ez a megbízatása néhány hónapig tartott csupán. 1919-ben visszahelyezték Debrecenbe, ahol a növénytermelési tanszéken nyert beosztást és ismét tanárként dolgozott.

1921-ben ismét a Földművelési Minisztériumhoz rendelték be, először a termelési, majd a szakoktatási főosztályon dolgozott. Minisztériumi szolgálata idején lépett elő rendkívüli tanárrá, 1922-ben.

Munkája mellett megbízott előadóként a tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar közigazgatási és kereskedelmi szakosztályán a „Növénytermelési enciklopédia” című tantárgyat oktatta három féléven keresztül. Ugyancsak megbízott előadóként tanított az Állatorvosi Főiskolán 1922-24 között, ahol a mezőgazdasági termelés és üzemtan című tantárgyat adta elő.

A Földművelésügyi Minisztériumból ismét a debreceni Gazdasági Akadémiára került vissza, ahol a növénytermelési tanszék vezetését vette át, itt újra teljes egészében az oktatásnak szentelte magát. Áthelyezése miatt az állatorvosi főiskolai megbízatását, a mezőgazdasági termelés oktatását tovább nem folytatta. A főiskola külön köszönetét fejezte ki az ott végzett igen színvonalas oktató munkájáért, sajnálattal véve tudomásul, hogy egy eredményesen dolgozó oktatót veszítettek el.

Három év múlva akadémiai rendes tanárrá léptették elő, s még ugyanebben az évben egyhónapos tanulmányútra ment Németországba. A tanulmányút elsődleges célja a különböző gazdasági szakoktatási és mezőgazdasági kísérleti intézményekben folyó munka és oktatás tanulmányozása. Németországban a Halléban, Berlinben, Hohenheimben, Drezdában és Lipcsében működő ilyen jellegű intézményeket kereste fel. A tanulmányúton szerzett tapasztalatokat mint tanár és mint kutató igen eredményesen használta fel tanári és kísérleti munkájában. Németországi tapasztalatainak egy részét a „Németországi megfigyeléseim az immunitásra irányuló nemesítés köréből” című cikkében ismertette, amely a „Köztelek” 1927. évi 95. számában jelent meg. Szintén a „Köztelek”-ben jelent meg a bajor zöldmezőmozgalomról, illetve a bajor növénynemesítés és vetőmagtermesztés megszervezéséről szóló cikke.

1928-ban a budapesti Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kara mezőgazdasági szakosztályán szerezte meg a doktori fokozatot, december 21-én a mezőgazdasági tudományok doktorává avatták.

Egy év múlva az OMGE Földművelési és Növénytermelési Szakosztálya a bizottság tagjai közé választotta, bízva abban, hogy tevékenységével hatékonyan támogatja az ott folyó munkát.

1930-ban ismét külföldi tanulmányúton járt Franciaországban, Spanyolországban és Svájcban. A tanulmányút célja most is a mezőgazdasági kísérleti intézményekben folyó munka tanulmányozása volt, továbbá a barcelonai, valenciai öntözések megfigyelése.

1930—31-ben jelent meg a „Növénynemesítéstan” című kétrészes munkája. Ebben a nemesítés terén alkalmazott módszereket foglalta össze. A kétkötetes mű hosszú éveken keresztül tankönyvként szolgált.

1934-ben rövid ideig az Alföldi Zöldmező Szövetség kísérleti telepeinek központi vezetője volt, de igen sokrétű elfoglaltsága miatt erről a beosztásról lemondott. Tanári munkája mellett a Földművelésügyi Minisztérium megbízta a debreceni Dohánytermelési Kísérleti Állomás vezetésével, ezt a feladatot Keszthelyre történő áthelyezéséig ellátta.

1936-ban ismét Németországban járt, a Pénzügyminisztérium megbízásából. Végiglátogatta Karlsruhe, Mannheim, Heidelberg, Frankfurt vidékét, tanulmányozva ezeknek a vidékeknek dohánytermelési viszonyait, a dohánykészítés és gyártás menetét, a nemesítés módszereit és eredményeit.

Keszthelyre 1937 augusztusában került, ahol az akadémia igazgatói teendőinek ellátásával bízták meg. 1943-ban lépett elő főiskolai nyilvános rendes tanárrá az általános növénytermesztési tanszéken, továbbra is ellátva az akadémiai igazgatói tisztséget.

A felszabadulást Keszthelyen érte meg családjával, feleségével és két lányával. Ekkor a keszthelyi járási igazoló bizottság felfüggesztette állásából 1945 augusztusában, majd egy hónap múlva ismét visszahelyezték a fellebbezési bíróság határozata alapján.

1946. május hó végén, ekkor már mint mezőgazdasági főiskolai nyilvános rendes tanár, betegsége miatt nyugállományba helyezését kérte. Félév múlva határozatlan időre szerződéses tisztviselővé nevezték ki a volt Magyar Dohányjövedékhez, ahol megbízást kapott szaktanácsadói minőségben a dohányjövedéki mintagazdaság, valamint a dohánytermesztés és nemesítés körébe tartozó ügyekkel való foglalkozásra. Amikor 1949-ban az érdi kísérleti telepet minőségi ellenőrző főteleppé szervezték át, akkor a Budapesti Dohánybevéltő Nemzeti Vállalat Érdre helyezte át. Három évig dolgozott, majd 1952-ben a Dohánykutató Intézet Agrobiológiai és Agrotechnika osztályának ideiglenes vezetésével bízták meg. Az Intézetnél később I. osztályú kutatóként, a mezőgazdasági osztály vezetőjeként dolgozott.

1956-ban védte meg kandidátusi értekezését „A legfontosabb hazai dohányfajták fejlődés alatti szárazanyagképzésének és ásványianyag-felvételének összehasonlítása” címmel. 1957-ben nyugdíjba ment a Dohánykutató Intézettől.

Hauser János több mint négy évtizeden keresztül foglalkozott a mezőgazdasági kérdések tudományos kutatásával. Kutatásainak fő területe a növénytermelés és növénynemesítés. Tudományos munkája harmincnégy évig elválaszthatatlan volt az általa igen magas szinten végzett oktatói munkájától, majd 1946-tól a Dohánykutató Intézet munkatársaként csak kutatással foglalkozott.

Kutatásainál, amelyek főleg fejlődésélettani, fenológiai és morfológiai irányúak, mindig a legkorszerűbb módszereket alkalmazta. A hazai szakemberek közül az elsők közt alkalmazott matematikai statisztikai módszereket eredményei feldolgozásánál, hogy ezek megbízhatóságát minél jobban alátámaszthassa.

Szakirodalmi munkássága is jelentős. Több kötet könyv, számos szakcikk, tanulmány jelzi az igen gazdag tapasztalatokra épült tudományos munkásságát.

Hauser János, a mezőgazdasági tudományok kandidátusa, 1964-ben hunyt el, Budapesten van eltemetve.

Főbb munkái:

Vetés és növényápolás,. Bp., 1926. 184. lap

Agrogeológiai jegyzet . (Kézirat) Debrecen, 1926.

Összehasonlító csávázási kísérletek tavaszi árpával. N. 1926. 8. sz.

Adatok a Székács és hatvani búzák kalászalakjának jellemzéséhez, MgiK. 1928. 2—3. sz.

Viszonosságok a magyar búza szalmájának és kalászának egyes tulajdonságai között. MgiK. 1929. 6. sz.

Növénynemesítéstan. I. rész. Biológiai alapismeretek és módszertan. (Kézirat) Debrecen, 1930.

Kísérleti adatok a nemesített magyar búzák fagyállóságának a kérdéséhez, MgiK. 1930. 4. sz.

Adatok a magyar búza fejlődéstani és alaktani jellemzéséhez. MgiK. 1930. 7—8. sz.

Adatok néhány elterjedtebb takarmányrépaféleség növekedésének összehasonlítására. MgiK. 1930. 12. sz.

Növénynemesítéstan. II. rész. Különleges rész. (Kézirat) Bp., 1931.

A vetés idejének a befolyása a zab terméshozamára és minőségére. Mg. 1931. 3. sz.

A magyar nemesített tavaszi búzafajták összehasonlító vizsgálata. TG. 1931. 7. sz.

Irodalom:

KOVÁCS Gyula—FEHÉR György: Biographia. Elhunyt tanáraink és előadónk életrajza 1787—1987. Állatorvostudományi Egyetem. Bp., 1986.

MMgMA. Személyi Emlékanyag gyűjtemény.

HAZSLINSZKY FRIGYES (1818—1896)

Hazslinszky Frigyes 1818. január 6-án született Késmárkon. (Szepes vm., ma: Käsmark — Csehszlovákia) A Sáros megyei Hazslinból származó régi protestáns nemesi família tagjai részt vettek a XVII. és XVIII. századi Habsburg ellenes harcokban. E miatt kénytelenek voltak külföldre menekülni és csak később tértek vissza Magyarországra.

Hazslinszky Frigyes szülei nagy gondot fordítottak iskoláztatására, a gimnáziumot szülővárosában végezte, ugyanitt hallgatott bölcséletet és hittudományt. 1837/38-ban Debrecenben retorikát tanult, 1838/39-ben pedig már Sárospatakon találjuk, ahol jogot hallgatott. 1839 és 1841 között ismét Késmárkon élt, itt teológiai stúdiumokat folytatott. 1843 és 1846 között a bécsi műegyetemre járt, ahova azzal a szándékkal iratkozott be, hogy ott kémiát hallgat, mert növényfiziológiai kutatásánál erre elengedhetetlen szükség volt. Tanulmányi eredményei alapján közel állt ahhoz, hogy az egyetemen magántanárrá habilitálják, de végül Pulszky Ferenc segítségével 1846-ban hazatért Eperjesre (Sáros vm., ma: Presov — Csehszlovákia). Itt a főiskolán előbb matematikát és természettudományokat oktatott, később igazgató-tanárrá nevezték ki, ezt a tisztséget töltötte be haláláig. Részt vett az 1848/49-es forradalomban és szabadságharcban, de ennek következménye nem befolyásolta tudományos pályafutását. Eredményekben gazdag munkásságának 1896. november 18-án Eperjesen bekövetkezett halála vetett véget.

Érdeklődése kora ifjúsága óta a botanika felé irányult. Már gimnazista korában olvasta a Linné rendszerét követő Willdenow könyvét (*Grundriss der Kräuterkunde zu Vorlesungen entworfen*), ami nagy hatást gyakorolt rá. Ugyancsak fiatalon kezdte el közelebbi környezete flórájának tanulmányozását, és a későbbiek folya-

mán — így 1840—41-ben — az országot bejárva már tekintélyes gyűjteményt mondhatott magáénak. E hatalmas anyag feldolgozása során először ifjúkori gyűjtésének eredményeit tette közzé „Beiträge zur Kenntniss der Karpathenflora” címen és ebben a dolgozatában már a virágtalan növényekről is említést tett.

1846-ban a magyar orvosok és természetvizsgálók eperjesi gyűlésén 376 fajból álló növénygyűjteményét mutatta be. A következő évben összegyűjtötte Sáros megye növénykultúráját, majd kutatását később az egész Kárpát-medencére kiterjesztette. Célul tűzte ki maga elé, hogy az egész magyar flórát feldolgozza, és a feldolgozás színvonalát a nemzetközi mércéhez közelítse. A kor hazai növénytani ismereteit ugyanis a Diószegi-Fazekas-féle fűvészkönyvben foglaltak jelentették, ami a tudományos haladást figyelembe véve, érthetően nem elégítette ki Hazslinszky Frigyes igényét. Érezte, hogy a magyar tudománynak szüksége van korszerű és magyar nyelven írott összefoglaló munkákra, így születtek az „Éjszaki Magyarhon viránya” (1864), a „Magyarhon edényes növényeinek fűvészeti kézikönyve” (1872) és más könyvei, amelyek újszerű felfogásuk és magas szakmai színvonaluk miatt különböztek a kor hasonló témájú műveitől.

Érdeklődése azonban egyre erőteljesebben a virágtalan növények felé fordult. A témakörrel való barátkozás valószínűleg már 1846-ban kezdődött, amikor Hazslinszky abban az időben korszerűnek mondható Plöss-féle mikroszkópra tett szert. Érdeklődésének tudományos eredménye, hogy a 60-as évektől megkezdte a virágtalan növények hazai fajainak feldolgozását. Így látott napvilágot 1867-ben a „Magyarország és társországi moszatviránya” című hézagpótló munkája, amelyben az eddig szétszórta megtalálható irodalmi adatokat gyűjtötte össze. A „Magyar birodalom zuzmóflórája” címmel 1884-ben kiadott könyvét a mai linchenológiai irodalom csak szigorú kritikával fogadja el. Hazai mohaink első összefoglalóját is neki köszönhetjük a „Magyar birodalom mohflórája” (1885) címen megjelent művével — még hibái ellenére is — a hazai bryológiai kutatás alapjait vetette meg.

Hazslinszky Frigyes tudományos életművének legértékesebb hagyatéka a mikológia (gombászat) témakörét ölelte fel. E területtel foglalkozó közleményei már 1864-től megjelentek, ettől kezdve egészen 1875-ig kisebb cikkei születtek, majd ezt követően kezdte meg összefoglaló jellegű tanulmányainak közlését.

Hazslinszky a magyar tudományos mikológia megalapítóinak, Müggenbergi Schulzer Istvánnak és Kalcbrenner Károlynak örökségét folytatta. A mikroszkopikus gombák tanulmányozásából kiindulva végigvette azok egész rendszerét és munkáiban hazánk majdnem egész gombaflóráját (pöfeteg, üszög-, nyálkagombák stb.) dolgozta fel, és elsőként kísérlete meg a hazai lemezes gombák elterjedési területét megszabni.

Munkásságának időszakára esett a mikológia forradalomszerű átalakulása; Tulasne korszakalkotó megállapítása a gombák polimorfizmusáról, de Bary felfedezése, amely a nemzedékváltás elméletét gazdagította, valamint Breefeld nagy

hatású művei is ezekben az évtizedekben születtek. Hazslinszky Frigyes élénk figyelemmel kísérte korának tudományos törekvéseit, de eredményeit csak akkor ismerte el, ha azok hitelességéről maga is meggyőződött. Nemegyszer helytálló felismeréseket sem fogadott el, azért mert kezdetleges eszközeivel, műszereivel a kísérleteket nem tudta megismételni.

Faj felfogásában konzervatív álláspontot képviselt, nem fogadta el Kerner fajmeghatározását. Új faj felállítását csak pontos és sokoldalú vizsgálatok után határozta el. A kisebb alakbeli változásokat, melyeket a növényt környező tényezők hoztak létre, inkább a faj tágított fogalmába tartozónak vélte, s csak ha a változások jelentősebbek voltak és állandósultak, akkor állított fel új fajokat. E felfogása hozta ellentétbe Schulzerrel is. A fajok egyszerű felismerésénél és közlésénél fontosabbnak tartotta a fajok diagnózisát, „mert egy faj részletes ismerete több örömet okoz, mint 100 új faj felállítása” — vallotta. Ugyancsak ellenezte a felületes tenyésztési kísérleteket, e kérdésben de Baryval voltak ellentétes állásponton.

Hazslinszky Frigyes hosszú utat tett meg, míg a virágos növények kutatása során odáig jutott, hogy személyében a hazai kriptogám (spórával szaporodó növények) kutatás igazi megalapítóját tisztelhetjük. A hazai tudománynak új területeit hódította meg, aki szemléletében, a vizsgálódás módszerében is úttörőnek bizonyult. Botanikai vizsgálatai során nemcsak a növények földrajzi elterjedését, hanem ennek okait is kereste.

„A Tokaj-Hegyalja viránya” című, 1865-ben megjelent munkájában a növények alakulásában szereplő tényezők közé sorolta a geológiai változásokat és a klimatikus hatásokat. Növényföldrajzi kutatásainak eredményei közé jegyezhetjük fel annak a jelenségnek a felismerését, hogy kelet felé eső havasi rétjeink szegényebbek az északnyugatiaknál, s hogy a növényfajok földrészünkön keletről nyugat felé vándorolnak.

Nála a kutató- és oktatómunka teljesen összeforrott, egységet alkotott. Mint pedagógus, tanítványaiba is igyekezett átültetni a magyar flóra szeretetét, eperjesi diákja, Simonkai Lajos figyelmét is ő keltette fel a bryológia iránt.

Tevékenységét a hazai tudományos társadalom is elismerte, 1863-ban a MTA levelező tagjává, 1872-ben rendes tagjai sorába választotta, ezen kívül tagja volt még számos külföldi tudományos intézménynek.

Hazslinszky Frigyes volt az első, aki ismertté tette hazánk kriptogám növényvilágát. Kitaibel mellett ő tette a legtöbbet a hazai növényvilág megismeréséért.

Főbb művei:

Éjszaki Magyarhon viránya. Kassa, 1864. 402 lap.

Magyarhon edényes növényeinek fűvészeti kézikönyve. Pest, 1872. 504 lap.

Magyarhon üszöggombái és ragyái. MTtK 1876. XIV. k. 81—197 lap.

A magyar birodalom zuzmóflórája. Kassa, 1884. 304. lap.

A magyar birodalom mohflórája. Kassa, 1885. 280 lap.

A magyarhoni lemez-gombák elterjedése. MTtK 1890. XXIV. k. 117—205 lap.

Magyarhon és társországi húsos gombái. MTtK 1895. XXVI. k. 157—370 lap.

Irodalom:

MÁGÓCSY-DIETZ Sándor: Hazslinszky Frigyes élete és működése. TK. 1899. 31. k. 2. pótfüzet. 5064. lap.

GOMBÓCZ Endre: A magyar botanika története. Bp., 1936.

HEGYI DEZSŐ (1873—1926)

1873. április 25-én született Pozsonyban. Elemi és középfokú iskolai tanulmányainak befejezése után a párizsi Sorbonne-on tanult, és az ottani növénykórtani állomáson folytatott tanulmányokat. 1889-től a Vetőmagvizsgáló Növényélet- és Kórtani Állomáson működött Magyaróvárott. Oklevelét 1893-ban szerezte meg — valószínűleg — a Magyaróvári Gazdasági Akadémián. Mint már párizsi évei alatt is, a mikológiával foglalkozott legszívesebben. 1911-ben a Növényélet- és Kórtani Állomás vezetőjévé nevezték ki.

Az 1897-ben alapított Állomás feladatai közé tartozott a növényvédelemre vonatkozó óvintézkedések, rendelkezések végrehajtásának elősegítése, szoros kapcsolattartás a gazdálkodókkal, tanácsadás. Ezenkívül figyelemmel kísérték a külföldön jelentkező betegségeket, javaslatot tettek megfelelő óvintézkedésekre.

Első igazgatója Linhart György volt, az ő nyomdokaiba lépett Hegyi Dezső. Korának nagy tudású mikologusától — aki egyébként a híres francia De Bary tanítványa volt — rengeteg ismeretanyagot, kutatási módszert, tapasztalatokat vett át. Hegyi Dezső írta a — búzarozsda tanulmányozására szolgáló — többéves kísérlet eredményeit összefoglaló beszámolót, amely az intézet munkájáról szóló első híradás ebben a témakörben. Az 1901-ben megjelent írás a rozsdának ellenálló új búzafajták meghonosítását, az evvel való további kísérletezést szorgalmazta, s következtetéseit így foglalta össze: „Azt az elméletet, hogy magyar földre csak magyar búza való, hovatovább nehezebb tartani. Nem a tudomány emberei fognak az elmélettel szembeállani, hanem aki szembe áll majd vele, az nem lesz más, mint a megélhetésért küzdő gyakorlati gazda”. Nem Hegyi volt az egyetlen, aki az új búzafajták termesztésbevételét egyre sürgetőbbnek látta. Ez idő tájt jött létre az Országos Növénynemesítő Intézet, mely

azt az egyre inkább megoldásra váró problémát volt hivatva megoldani, melyet a nagyobb termőképességű, a betegségeknek ellenállóbb növényfajok hiánya jelentett. (Baross László 1908-ban kezdett a búzanemesítéssel foglalkozni, hogy azután hasznos kísérletező munka eredményeképpen létrehozza a Bánkúti búzafajtákat. Nemesítő munkájának egyik fő célja éppen a Hegyi Dezső által oly fontosnak ítélt rozsd ellenálló fajta kikísérletezésére irányult.) A „Kísérletügyi Közlemények”-ben megjelenő rendszeres híradásain kívül számos cikke jelent meg a „Köztelek”-ben, a „Gazdasági Lapok”-ban, valamint angol, német és francia szaklapokban. Több könyvet is írt. 1904-ben Magyaróvárott jelent meg a „Konyhakerti növényeink élősdi gombák és baktériumok által okozott legfontosabb betegségei és az ellenük való védekezési módok” című műve.

A kertészkedők számára mind ez ideig nem állt olyan gyakorlati kézikönyv rendelkezésre, mely segítette volna a különböző növényi betegségek terén való könnyű eligazodást. Ezt a hiányt pótolta Hegyi Dezső praktikus könyve, mely 36 konyhakerti növény leggyakrabban előforduló betegségeit írja le, nemcsak a pusztakórkép felvázolására, hanem az akkori kor leghatásosabb védekezési módszereinek ismertetésére is törekedve. A könnyebb kezelhetőség végett az egyes növények alfabetikus sorrendjében tárgyalja a kórokozókat. Minden betegségnél kiemeli a külső, laikusnak is szembeötülő jelenségeket, lehetőleg már a helyszínen történő felismerést biztosítva. Miközben gyakorlati tanácsokat ad, észrevétlenül tanítja is a könyvét használókat, amikor elemzi a káros gombáknak azokat a fejlődéstani jelenségeit, melyekből az ellenük való védekezésmód logikailag levezethető. Minden betegséget magyar névvel is jelöl, hol közhasználatú, hol saját maga által alkotott kifejezéssel (fekély, ragya, sömör, himlő, üszög, rozsd, foltosság, stb.). Védekezési módként általában preventív, vagy egyéb mechanikai eljárásokat javasol, (csak egészséges szaporítóanyag használata, átültetés, beteg egyedek megsemmisítése, raktározási módok, válogatás), de már elvétve vegyszereket is ajánl, pl. burgonya sömör ellen szublimátoldatos csávázást, káposzta lisztharmat ellen kénporozást, vöröshagyma üszögbetegsége ellen a mag formalinoldattal való kezelését, valamint talajának mézsvízzel való beöntözését. Ezen kívül több kisebb cikket írt még a cukorrépa betegségeiről és négy kiadásban is megjelent „A csontmagvú gyümölcsfák ragya- és sömörbetegsége” című szakkönyve.

A Növényélet- és Kórtani Állomásra az ország számos helyéről érkeztek vizsgálatra szánt növények vagy növényi részek. Így kerültek 1911-ben Dél-magyarországról beteg kapornövények az Állomásra, melyeken Hegyi Dezső egy addig ismeretlen, súlyos gombás megbetegedést észlelt. A Marssonina genusba tartozó, de a spórák méreteinél fogva attól eltérő gombát a hohenheimi főiskola jeles professzoráról, Kirchnerről nevezte el — kifejezve iránta érzett tiszteletét — Marssonina Kirchneri-nak. (Moesz Gusztáv 1912-ben kimutatta, hogy a gomba nem más, mint a már eddig is ismert *Phoma anethi* és *Megacladosporium depressum* keveréke.) Az első észlelés során kidolgozott védekezési eljárást ajánlani még nem

tudott. A későbbiekben a szokásos réz-, illetve kéntartalmú szerekkel, valamint preventív védekezési eljárásokkal sikeresen küzdöttek a gomba kártétele ellen. Ubrizsy Gábor Hegyi Dezsőről, mint Linhart méltó utódjáról emlékeznek meg a magyar növényvédelem történetét taglaló írásában és megemlíti, hogy nevéhez fűződik a csillagfürt — egy szintén eddig ismeretlen — baktériumos betegségének felfedezése.

Az Állomás 1913-ban Budapestre költözött. Hegyi Dezső itt is folytatta munkáját 1914-ig. (Utódja Kern Hermann lett.) Ekkor visszavonult az állami szolgálatból, de a növénykórtantól ezután sem szakadt el. Írásai — egészen 1926-ban bekövetkezett haláláig — rendszeresen számot adnak végzett munkájáról, bizonyítva a szakma iránt érzett szeretetét és kimagasló szaktudását.

Főbb munkái:

A búza rozsdájának tanulmányozása. Bp., 1901. 36 lap (Klny. KK.)

A cukorrépa betegségei hazánkban az 1901 évben. 1902. 11 lap. (Klny. KK.)

Konyhakerti növényeink élősdie gombák és baktériumok által okozott legfontosabb betegségei és az ellenük való védekezési módok. Magyaróvár, 1904. 103 lap.
A cukorrépa gyökérfekélye és az ellene való védekezés NKÁK. Magyaróvár 1911. 91 lap.

Gyakorlati tanácsok a burgonya levélsodródásának leküzdésére. NKÁK. Bp., 1912. 5 lap.

A csontmagvú gyümölcsfák ragya- és sömörbetegsége. NKÁK. Magyaróvár, 1913. 5 lap.

Adatok üszökgombák kártételéhez. Bp., 1913. 10 lap. (Klny. KK.)

Védekezés növényi élősdiek és gombák ellen Bp., 1916. 11 lap.

Az ugorka, tök és dinnye gombák és baktériumok által okozott legfontosabb betegségei és ellenük való védekezési módok Bp., 1924. 10 lap.

Irodalom:

UBRIZSY Gábor: A magyar növényvédelmi tudomány és intézményeinek története Nv. 1950.

UBRIZSY Gábor: Növénykórtan Bp., 1952.

HÉJAS ENDRE (1867—1947)

Héjas Endre 1867. május 16-án született Zádoron (Baranya megye) mint oly sokan, szegény család gyermekeként. Édesapjának, Héjas Dánielnek, aki 20 éves korában hagyott fel a földműveléssel és tanítói pályára lépett, nem kis gondot okozott népes családjának eltartása. Református tanítóként az apa 51 évig szolgált, akinek terheit Endre szorgalmával könnyítette. Kezdetől jó tanuló volt, s így a tandíj és az iskolázás egyéb költségei nem nyomasztották a családot, mivel nagy kedvezményekben részesült a csurgói (Somogy megye) református gimnáziumban. Jeles érettségi birtokában a budapesti egyetemen folytatta tanulmányait.

Az egyetemen is — ahol a mennyiség-tan-természettudományi szakon tanult — kiváló lett. Professzorai között nem kisebb egyéniségeket találni, mint Eötvös Loránd. Magántanulók oktatását vállalva, folyamatosan végezte és sikerrel zárta az egyetemi éveket. Katonai szolgálatának kötelező — az iskolai végzettséggel akkor együttjáró önkéntesi — időszaka után, egy év múltán tartalékos hadnagyként szerelt le. Sikeres szakvizsgálója, s már az egyetemi évek alatt is kitűnt tehetsége arra indította Eötvöst, hogy a katonaság alatt a német nyelvet is tökéletesen elsajátító növendékének állást ajánlott.

Így került a 24 éves ifjú 1891. január 1-jével az Országos Meteorológiai- és Földmágneselességi Intézetbe kalkulátorként. Hogy az akkori idők körülményei, a tekintélyes ajánlólevél ellenére is nehéz elhelyezkedés lehetősége készítette-e Héjas Endrét a meteorológia területére, vagy ez volt élete vágya, arra nincs már fellelhető adat. Az viszont biztos, hogy jól szolgálta e tudományágat.

Az egyetemen szerzett természettudományi vértézete hozzásegítette a valós kép megalkotásához az időjárás babonákkal, téves hiedelmekkel szemben. Munkája

során napról-napra láthatta, mennyire kritikátlanul fogadják el a művelt rétegek köreiből is az időjárás- és éghajlati tüneményeket.

Működése elején az éghajlati elemek feldolgozásában vett részt. Hamarosan az időjelző szolgálathoz, Róna Zsigmond segítő keze alá került. Az időjelző szolgálat ez időben már Béctől függetlenül működött. Sok hát a feladat a saját hálózat kialakításában. Éveket töltve már, mint önálló vezető az osztályon, átvette a zivatar- és ombrometriai osztály irányítását is. Héjas Endre ekkor szervezési készségével is kitűnt: gyorsan és sikeresen alakította ki a zivatar-megfigyelő hálózatot. A gondolatot erre egy korábbi, a Természettudományi Társulat nyílt pályázatára beadott „A zivatarok Magyarországon 1871—1895 években” című anyaga adta. Dolgozata írásakor tapasztalta, mennyire hézagosak a zivatarokat helyesen dokumentáló adatok. A hiányok megszüntetésének, a valós feldolgozáshoz nélkülözhetetlen tények beszerzésének egyetlen lehetősége volt: önkéntes megfigyelőkkel behálózni az országot. Az eredmény 1200 (ebből 1000 önkéntes) zivatar- és csapadékmegfigyelő hely.

Hallatlanul nagy munkát jelentett a szervezés, s az azt követő adatfeldolgozás. A megfigyelők minimális kiképzése, az utasításokkal való irányítás, a kérdőívek és jelentőlapok szétküldése Héjasnak, az ötlet megvalósítójának adta a feladatok zömét. De az eredmény feledtette a sok fáradságot.

A tíz éven át működött sűrű megfigyelőhálózat adatai adtak először képet — tapasztalati értékek birtokában — hazánk szélsőséges éghajlatáról, a zivatarok idő- és térbeli eloszlásáról.

Kezdetben maga Héjas sem hitte, hogy a jelentések tárgyilagos összefoglalásai, értékelései az éghajlat alapjait rakja le. Tevékenysége nem csak a magyar éghajlatkutatásra hatott, hanem a tapasztalatok hasznosíthatók és iránymutatók lettek műszaki területeken is, így a vízügy terén, a talajjavítási munkákban, a légköri elektromosság kutatásában, de még a biztosítás feltételrendszerében is.

Érthetően meteorológiai vonatkozású írásai, művei — kivéve egy-két beszámolóját külföldi meteorológiai állomások és a hazai obszervatórium meglátogatásáról — a csapadékeloszlásról szóltak. Az akkori Országos Meteorológiai- és Földmágnesességi Intézet Évkönyvei is őrzik Héjas Endre szerkesztői képességeit és írásait Magyarország csapadék eloszlásáról, gyakoriságáról, az eső napi periódusairól.

A meteorológiai ismeretterjesztés és tapasztalatszerzés területén, de nem túlzás, ha azt mondjuk, hogy az egyetemes magyar kultúrtörténet szempontjából is jelentős Héjas sajtótevékenysége. 1897-ben indította útjára „Az időjárás” című lapot, melynek ő a szerkesztője és kiadója is. Célja egy népszerű meteorológiai folyóirat megteremtése volt, mely széles körök figyelmét fordítja majd a meteorológia felé és így módon is segít eloszlatni számos balhiedelmet e fejlődő tudományág segítségével. Az első szám szerkesztői beköszöntőjében erről így fogalmazott: „Magyarázat nélkül, megvilágítás nélkül minden tudomány hozzáférhetetlen. Sokszorosan az a nagy számtömegekkel dolgozó meteorológia, amely pedig — igazán mondhat-

juk — jórészen a mindennapi élet, a nagy tömegek tudománya. Az időjárással a maga szövevényes egészében kíván foglalkozni, s midőn egyes elemeit — a légnyomást, a hőmérsékletet, a felhőzetet, a csapadékot stb. — külön-külön is vizsgálat tárgyává teszi, ezt csak abból a szempontból cselekszi, hogy azokat egyenkint megismerje, s tudja mindegyiknek a szerepét az időjárás gépezetében. A lap szerkesztésében magyarosságra és általános érthetőségre törekszünk, hisz éppen a meteorológiának, mint tudománynak a gyakorlati életbe való átvitele egyik legfőbb célunk.”

A lap teret adott a kutatók közléseinek. A kész eredményeket szélesebb körökben lehetett tárgyalni, nem kellett már az íróasztal fiókjában feledésre kárhozhatni. A nyilvánosság nagy lehetőségeket ígért. S éltek is vele a szakmát szeretők. A megjelent cikkek, az azokban kifejtett szakproblémák legnagyobb része nemzetközi áttekintésben is, a tudomány akkori állása szerint modernnek volt mondható. Az eredeti eredményeket feldolgozó írások némelyike pedig úttörőnek számított. Hozzájárult ehhez Héjas is; nemcsak tapintatos szerkesztői magatartásával, hanem jó írói képességekkel összeállított cikkeivel is.

A népszerűségi célokból nemsokára engedni kellett. Az állami támogatás következményeként — bár közérthető maradt — a kiadvány tudományos lappá formálódott. Nem számíthatott szélesebb körök érdeklődésére, mivel az éghajlati hálózat észlelői számára a lap adta meg esetről-esetre az intézkedéseket, felvilágosításokat, műszerleírásokat. Majd több mint másfél évtizedig „Az időjárás” az asztrófizikai obszervatórium lapja is lett, így a meteorológia legújabb kutatási eredményei mellett az olvasó a csillagászatról is tájékozódhatott. Amikor pedig az országos földrengéskutatást is az intézethez sorolták, Héjas a geofizikai témák íróinak is helyet adott folyóiratában.

Azt hinné az ember, hogy az a légkörkutató, aki a magyar meteorológia építményének sok tégláját rakta le, jóformán élete végéig helyén marad. Nem így történt. A magyar Meteorológiai Társaság megalapítója, az intézet aligazgatója, a kíméletlen gazdasági válság következtében szükségessé vált létszámcsökkentés során 1924-ben nyugdíjba kényszerült.

Bár 1926-ig még szerkesztette „Az időjárás”-t, de az 57 évesen nyugdíjas Héjas Endrét ez nem elégítette ki. Elmélyült az addig csak amatőrként művelt méhészkedésben. Tudásvágyára és képességére jellemző, hogy e területen is komoly elméleti és gyakorlati szakemberré vált. Őt választották meg a Magyar Méhészeti Egyesület elnökévé, ő a Hunor rakodókaptár terjesztője, a magyar rádió akkori vasárnapi mezőgazdasági műsoraiban a méhészkedés gyakorlati oktatója, s a „Méhészeti Kalauz”, „A sikeres méhészkedés feltételei, módjai és eszközei” című könyvek szerzője.

E két távolinak tűnő foglalkozási ág, melyek mindegyikében maradandót alkotott, nemcsak a szakmai köröket, hanem még az életrajzírókat is megzavarta. Ez utóbbiak úgy látszik nem hitték, hogy a meteorológus és a méhész ugyanaz az

ember, ezért bibliográfiákban és méltatásokban egyik helyen Héjasnak, máshol Héjjasnak írták. (Valójában egy j-vel jegyezték be az anyakönyvbe.)

Ám az 1947. június 6-án, 80 éves korában Ráckevén elhunyt tudóst nem az őrzi meg emlékezetünkben, hogy egy vagy két j-vel írták-e a nevét, hanem az, amit ránk hagyott. S ez maradandó. Maradandó a magyar kultúrtörténet, de főleg a mezőgazdasági tudomány művelői számára.

Főbb munkái:

A csapadék eloszlása Magyarországon az 1904. évben, különös tekintettel a nyári szárazságra. Bp., 1907. 18 lap

Csapadékviszonyok a Tiszavölgyében. Bp., 1909. 31 lap

A méhek jó telelésének feltételei. Bp., 1928. 8 lap

Tavaszi teendők a méhészetben. Bp., 1929. 8 lap

Héjas Endre—Marczell György: Körültekintés néhány külföldi meteorológiai intézetben. Bp., 1898. 34 lap

Irodalom:

— —: Héjas Endre. I. 1948. 1—3. és 7—9 sz.

HENSCH ÁRPÁD (1847—1913)

Hensch Árpád 1847. október 26-án született a Szepes megyei Késmárkon. Német ajkú, evangélikus szülei vagyonos kereskedők voltak. Kiejtésén mindvégig érződött német származása. Iskoláit Késmárkon végezte, majd 1866-ban a pesti egyetemre került joghallgatónak. Ám a mezőgazdaság iránt vonzódó fiú egy év után abbahagyta itteni tanulmányait, s átiratkozott a magyaróvári Gazdasági Felsőbb Tanintézetbe.

A tanintézet hallgatójaként 1867—1869 között kitűnő eredménnyel tette le vizsgáit, s szerzett oklevelet. A korabeli szokásoknak megfelelően, előbb gyakornoki munkakört töltött be egyes uradalmakban. Így dolgozott két évet a vasvári s egy évet a derekegyházi és királydaróci uradalmakban. Állami ösztöndíjhoz jutva, 1872—1873-ban külföldi tanulmányutat tett a fejlettebb

nyugati államokban. A két évből egyet Anglia, Franciaország és Belgium mezőgazdaságának, az ottani üzemeknek és szakoktatási intézeteknek alapos megismerésére fordított, egy éven át pedig a németországi hallei egyetemen tanult. Hazatérve három éven át a maroshollód-felsőtopai (Bihar és Arad megye) uradalomban dolgozott. Az itthon és külföldön szerzett szakismeretekkel felvértezve magát, 1877-ben elfogadta a Földművelésügyi Minisztérium kinevezését a kassai Gazdasági Tanintézet egyik tanári állására. Tangazdaságvezetői és tanári beosztásban három évet töltött Kassán. 1880-ban már mint ismert nevű szakember került át a keszthelyi tanintézethez, ahol tíz éven át gazdanemzedékek sorát oktatta a növénytan, a növénytermelés és rétművelés korszerű ismereteire. Rövid ideig vezetője volt a keszthelyi Magvizsgáló Állomásnak.

Negyvenhárom éves korában munkássága utolsó állomására, a magyaróvári Gazdasági Akadémiára került, ahová — id. Sporzon Pál utódként — az üzemtani

és közgazdasági tanszék rendes tanárává nevezték ki. Egy ideig azonban neki kellett oktatni a statisztikát és az erdészettant is. Igazi szakterülete a mezőgazdasági üzemtan maradt, hírnevét a hazai agrárüzemtan kiművelésével alapozta meg. Az 1906—07-es tanévben az akadémia igazgató tisztségét is ő töltötte be, röviddel ezután 1909-ben, 32 évi tanárkodás után nyugalomba vonult. A nyugállományba vonuló tanár Pestre költözött, ahol megbízták, hogy a miniszter személyes tanácsadójaként dolgozza ki a szakoktatási intézmények tangazdaságainak üzemterveit. Elhatalmasodó súlyos betegsége azonban nem sokáig engedte dolgozni, a hét gyermekes családapa (aki vejének tudhatta Újhelyi Imrét is) 1913. július 17-én, 67 éves korában meghalt. A Farkasréti temetőben helyezték örök nyugalomra.

Keszthelyi tanárkodása idején titkára lett a Keszthelyvidéki Gazdakörnek és szerkesztette a kör hivatalos „Értesítő”-jét. Átkerülve Magyaróvárra, hosszú éveken át volt a Moson megyei Gazdasági Egyesület titkára, majd elnöke. Akadémiai tanárként lett tagja az OMGE Igazgató Választmányának, társelnöke az Irodalmi és Tanügyi Szakosztálynak, tagja a Kultúr- és Folyammérnök Vizsgálóbizottságnak.

A közéleti tevékenység fontosabbik területe azonban a szakirodalmi munkásság volt. Első írásai külföldi tanulmányútról való visszatérése után jelentek meg. Agrártudományi és szakírói munkássága során közel 200 cikke, elemző tanulmánya és több könyve jelent meg, s mindez a szaktudomány korabeli művelői között igen rangos helyet biztosított Hensch Árpádnak. Írásait alapos felkészültség, a tényszerű adatok tisztelete, széles európai látókör jellemezte. Joggal lett a tekintélyes magyaróvári szaklap, a Cserháti Sándor által indított és szerkesztett „Mezőgazdasági Szemle”, majd a „Köztelek” rendszeres szakírója, munkatársa. Az utóbbi lapnál, 1897-ben megbízták az éppen akkor nyitott „Jószágberendezés és üzemtan” rovat vezetésével. Rovatvezetői tiszttét haláláig viselte. A „Köztelek” és a „Mezőgazdasági Szemle” mellett azonban rendszeresen publikált az „Österreichische Landwirtschaft”, a „Wochenblatt”, a „Gazdasági Lapok”, a „Gyakorlati Mezőgazda”, a „Budapesti Hírlap”, a „Gazdasági Mérnök”, a „Magyar Földműves” című lapokban is.

Tudományos tevékenysége igen sokoldalúnak mondható. Számos írásában elemzte a magyar mezőgazdaság általános kérdéseit, s próbálta meg kijelölni helyét Európa mezőgazdaságában. Érdeklődési köre azonban igazán két területre terjedt ki: egyrészt a növénytermelés, másrészt a mezőgazdasági üzemszervezés és jövedelmezőség problémái kötötték le figyelmét. A növénytermesztés széles témakörén belül is a talajművelés, legfőképpen mégis a trágyázási rendszerek és módok, a szerves- és műtrágyázás, másfelől a vetésforgók korszerű megválasztásának különböző módozatairól írt számos tanulmányában. A trágyázási formákról, ciklusokról, az alkalmazott vetésforgó-rendszerekről több tanulmányában adott országos áttekintést. Önálló kiadványokban foglalkozott az okszerű talajműveléssel, a talajjavítással, a meliorációs eljárások hasznosságával, a szántás és a vetés szorosan

összefüggő problémaköreivel. (Az utóbbi tárgykörben írt könyvecskéje életében 7 kiadást ért meg.) Balás Árpáddal közösen foglalták össze a mezőgazdasági növénytermelés korszerű tudnivalóit. A szintetizáló szakmunkát nem véletlenül kellett másodjára is megjelentetni.

Az 1890-es évektől azonban tanulmányainak jelentős hányada az üzemtan kérdéskörébe vágó problémákat boncolta. Élete fő művének is a vonatkozó tárgykörben megjelent kétkötetes munkája tekinthető. Hensch Árpádot joggal tekintik a mezőgazdasági üzemtan hazai megalapítójának. A kétkötetes mű első nagyobb fele 1895-ben Magyaróváron jelent meg „Jószágberendezés és kezeléstan” címmel. Hét évvel későbbi kiadása már „Mezőgazdasági üzemtan” címen — kibővítve a mezőgazdasági becslés- és előszámítástannal — két kötetben látott napvilágot. Újabb öt év múlva (1906-ban) Kassán adták ki Hensch alapvető üzemtani művét. Munkájában az agrártudományok első nagy alakjának, A. Thaernek és Thünennek fontos felismerésein kívül korának legfrissebb európai szakirodalmát is felhasználta. De hasznosította a hazai agrárszakirodalom legjobb eredményeit, s munkájába sikeresen beépítette gyakorlati ismereteit és tapasztalatait is.

Mezőgazdaságunk hátramaradásának egyik fő okát nem a termelési ismeretek hiányában, hanem az üzleti-számítási szempontok mellőzésében jelölte meg. A gazdálkodás korszerű megtervezése, beosztása, a megfelelő hasznossági és jövedelmezőségi számítások pontos elvégzése, felmérése nélkül sikeres, „versenyképes” termelést folytatni nem lehet — hangoztatta minduntalan Hensch Árpád. Természeti adottságok, optimális üzem nagyság, üzemegység, táblásítások, gépesítés, munka- és vonóerőszükséglet, talajerőpótlás, a birtok kezelése, jövedelmezőségi számítások, élő- és holttóke, a tőke forgási sebessége, kamatozása, a befektetések racionalizálása, a birtokszerzések és a bérletkötések éppúgy helyet kaptak Hensch munkájában, mint az üzemvitellel kapcsolatos számtartási, „könyvelési” tennivalók, az ún. mezőgazdasági becsléstan és számítástan akkor igen korszerű eljárásai. A becsléseknél és előszámításoknál olyan elveket és módszereket dolgozott ki, amelyeknél a tudományos követelmények mellett a gyakorlat szempontjait is mindig figyelembe vette. Üzemtani munkáját az akadémiák hallgatói éppen úgy, mint a legjobb gazdák évtizedeken át kézikönyvként használták.

Fő művéhez kapcsolódó számos cikkében és tanulmányában hangoztatta, hogy a gazdálkodás üzemi eredményeit rendszeresen fel kell jegyezni, hogy a termelési költség bármikor ellenőrizhető legyen. Ám tudta azt is, hogy „legjobb üzemrendszer” nincsen, sablonokat nem lehet alkalmazni az üzemtan vonatkozásában sem, a gazdálkodónak mindig számolni kell a helyi adottságokkal és lehetőségekkel.

Hensch Árpád szaktudományos tevékenysége mellett megőrizte kapcsolatait a gazdálkodással is. Számos helyen tartott előadásokat, s azokban rendszerint a hétköznapi teendők szakszerű ellátásáról beszélt. Moson megyén kívül Nyitrától Arad megyéig járta az országot s tett eleget egy-egy meghívásnak. Mint a „Köztelek” rovatvezetője, kiterjedt magánlevelezést folytatott és így adott közvetlenül

tanácsot a gazdálkodóknak. Számos uradalomban útmutatásai nyomán vezették be az üzemtani számításokat, készítették el az üzemterveket. Apponyi Sándor lengyeli, Zichy Béla lengyeltóti, Zichy János tímári uradalmainak gazdasági tanácsosa volt. A korabeli nagyüzemek mellett figyelme kiterjedt a kisüzemi, paraszti gazdálkodásra is, s a Szigetközben minta-parasztgazdaságokat szervezett; példájukkal akarván hatni az üzemi számtartástant addig hírből sem ismerő sokezerényi parasztgazdaságra.

Főbb munkái:

Az okszerű talajművelés elmélete és gyakorlata. Bp., 1885. 297 lap.

A szántás-vetésről. Kolozsvár, 1889. 36 lap.

A magyar mezőgazdaság fejlődése 1867-től 1892-ig. MSZ. 1892.

Trágyázási rendszerek. MSZ. 1893.

Jószágberendezés és kezeléstan. Útmutató gazdaságok okszerű berendezésére, jövedelmező kezelésére, birtokok szerzésére, bérletek kötésére. Magyaróvár, 1895. 441 lap.

Földművelés. Bp., 1896.

Magyarország mezőgazdasága 1895-ben. MSZ. 1898.

Miként rendezzük be gazdaságainkat? Magyaróvár, 1899. (Népszerű gazdaági előadások 1.) 13 lap.

Hazánkban dívó vetésforgókról. MSZ. 1900.

Mezőgazdasági üzemtan. 1. köt. Jószágberendezés és kezeléstan. Kassa, 1906. 459 lap.

Mezőgazdasági becslés- és előszámítástan. Kassa, 1906. 246 lap.

Balázs Árpád—Hensch Árpád: Általános növénytermelés. Magyaróvár, 1888. 2. köt. Különleges növénytermesztés. 1889. 515 lap.

Irodalom:

— —: Hensch Árpád nyugalomba vonult. Kt. 1909. jún. 19.

— —: Hensch Árpád, 1847—1913. Kt. 1913. júl. 19.

— —: Hensch Árpád. GL. 1913. júl. 27.

RÖSZLER Károly: Hensch Árpád. MSZ. 1913.

IVÁNKAI Ernő: Adalékok Hensch Árpád életéhez. Bp., 1961. (Kézirat) MMgMA.

SZABÓ Miklós: Hensch Árpád a mezőgazdasági üzemtan kiemelkedő művelője. Bp., 1964. (Kézirat) MMgMA.

SZABÓ Miklós: Emlékezés két jelentős mezőgazdasági professzorra. Fm. 1964.
dec. 15.

LŐRINCZ Gyula: Hensch Árpád élete és munkássága (1847—1913). Gödöllő,
1968.

BÁNVÁRTH Sándor: Hensch Árpád. É.n. (Kézirat) MMgMA.

HÉRICS TÓTH JENŐ (1872—1949)

Hérics Tóth Jenő 1872. augusztus 13-án Csáktornyan született. A budapesti és a berlini egyetemen vegyész és gyógyszerész oklevelet szerzett. 1897-től három éven keresztül a magyaróvári gazdasági akadémia tanársegéde lett, majd 1900-tól, az akkor létesülő kassai Szeszkiérleti Állomáson Zalka Zsigmond igazgató mellett dolgozott. Az itt szerzett tapasztalatok később kamatoztak, mert az 1908-ban alapított gödöllői Szeszkiérleti Állomás irányítását bízták rá. 1918-ban a Budapesten felállított Állami Erjedéstani Intézet és Mezőgazdasági Ipari Kísérleti Intézet vezetői teendőit látta el és 35 éves szolgálat után 1932-ben mint kísérletügyi főigazgatót nyugdíjazták. Vezetői beosztása mellett a felsőfokú oktatásban vett részt, 1922-től a közgazdasági egyetemen a mezőgazdasági technológiai előadások megtartására kérték fel, és magántanárrá habilitálták. Tanított még a műegyetemen, ahol címzetes rendkívüli tanárként adta át ismereteit. Nyugdíjazása után sem hagyta el az egyetemi katedrát, ezen kívül még vezetője volt a „Köztelek” mezőgazdasági iparral foglalkozó rovatának, valamint tevékeny tagja maradt az OMGE-nek és a Mezőgazdasági Szesztermelők Egyesületének. 1949. augusztus 2-án Felsőrajkon távozott az élők sorából.

Hérics Tóth Jenő a mezőgazdasági kísérletügy részét alkotó szeszkiérleti állomások létrehozásában és a velük szerves egységet alkotó szeszfőző tanfolyamok megszervezésében játszott kiemelkedő szerepet. Magyarországon a XIX. század utolsó negyedében megszülető ún. ipartámogató törvények és az 1888. évi szeszadó törvény jelentős kedvezményeket nyújtottak a túlnyomó részben nagybirtokosok tulajdonába levő szeszfőződékeknek. Ezek technikai felszereltsége és az itt előállított szesz minősége azonban nem felelt meg a legmagasabb igényeknek. A szesz ipari

előállítására és a gyártási technológia korszerűsítésének igényét az „agrárius tábor” már régóta szorgalmazta. Ugyancsak az agráriusok követelése közé tartozott, hogy az addig mezőgazdasági tanintézetek keretében folyó, szesziparral kapcsolatos kutatás és oktatás kapjon önálló intézményt. Így jöttek létre 1900-ban Kassán és 1908-ban Gödöllőn szesz-kísérleti állomások és Hérics Tóth Jenő mindkét intézmény munkájában mind beosztottként, mind pedig vezetőként nagy energiával vett részt. A fentebb említett állomások feladatai közé tartozott többek között a szeszipar körébe tartozó kérdések tudományos vizsgálata, szeszfőző eljárások kidolgozása, továbbá tanácsadás és üzemellenőrzés. A mezőgazdasági feldolgozóipar más ágazatainak tudományos kutatására azonban ekkor még nem létesült intézmény. Az OMGE megbízásából éppen ő terjesztette elő az 1911-es gazdaságkongresszuson azt a tervezetet, amely a malom-, liszt- és sütőipar körében végrehajtandó kutatások céljára is egy kísérleti állomás felállítását követelt. (Ennek teljesítésére végül 1926-ban került sor, ekkor állították fel Budapesten a Gabona- és Liszt-kísérleti Állomást.)

Hérics Tóth Jenő munkássága során elsősorban a szesz- és tartósítóipar elméleti és gyakorlati kérdéseit vizsgálta. Az Erjedéstani Intézet élén 1918 és 1932 között töltött be irányító posztot. A két világháború között a hazai mezőgazdaság termelésének stagnálása, a termékek értékesítésénél tapasztalt nehézségek ráirányították a figyelmet a minőségi termelés szükségességére és a magasabb feldolgozási értéket megtestesítő áruk előállításának fontosságára. Ezt a célt szolgálta a maga területén és szerény eszközeivel az Erjedéstani Intézet, valamint igazgatójának munkássága. Az ő irányítása alatt vezették be az intézetben és terjedt el a gyakorlatban a répa, a burgonya és a sörárpa minőségvizsgálata. Ugyanitt megszervezte az ecet-, gyümölcs-, főzelék- és húskonzerváló tanfolyamokat. Gyakorlati jellegű tevékenysége mellett az élesztők, penészek, egyéb mikroorganizmusok, a szeszes, ecetes, tejsavas erjedés és ezek ipara, borászat, sütőipar, malátakészítés, az enzimológia és analitika körében végzett önálló kutatásokat. Ezeknek eredményeiről 65 tanulmányban írt, értekezéseinek, ismeretterjesztő közleményeinek száma kb. 500-ra rúgott, gazdag irodalmi működésének bizonyítéka még 10 önállóan megjelent könyve.

Hérics Tóth Jenő oktató- és kutatómunkája mellett a mezőgazdasági feldolgozóipar eredményeinek elterjesztésére, népszerűsítésére törekedett. A Mezőgazdasági Szesztermelők, továbbá az OMGE keretében szervezett előadások, tanfolyamok lelkes támogatója és résztvevője volt. Hérics Tóth Jenő a hazai tőkés gazdaság időszakában kialakuló élelmiszeripar gyakorlati és elméleti kérdéseinek legismertebb képviselője volt.

Főbb munkái:

- A sterilizálásról és annak alkalmazásáról. Bp., 1905. 32 lap.
Az élesztőkészítés történetéhez. Bp., 1909. 29 lap.
Az élesztőkeverés kérdése. Bp., 1910. 68 lap.
Élesztővizsgálati módszerek és az élesztő alkalmazása a sütőiparban. Gödöllő, 1916. 71 lap.
Gyümölcskészítmények vizsgálata. Bp., 1917. 62 lap.
Gyümölcsök szeszipari feldolgozása. Borgazdasági melléktermékek értékesítése. Bp., 1921. 224 lap.
Termények és főzelékek eltevése erjesztéssel. Bp., 1922. 64 lap.
A tézstaneműek kelesztésénél előforduló vegyi és bakteriológiai jelenségek. Bp., 1922. 42 lap.
Általános erjedéstan. Bp., 1924. 673 lap.
Gyümölcsök és főzelékek konzerválásának kézikönyve az ipar és háztartás részére. Bp., 1926. 304 lap.
Hérics Tóth Jenő—Osztrovszky Antal: A mezőgazdasági szeszgyártás kézikönyve. Bp., 1943. 461 lap.

HERKE SÁNDOR (1882—1970)

Az alföldi szikes talajok javítása és hasznosítása az 1920-as évektől, több mint ötven éven keresztül Herke Sándor kutató vegyészmérnök nevéhez kapcsolódott. Csongrádon született 1882. szeptember 17-én. A kiskunfélegyházi és a szentesi gimnáziumban tanult, majd 1905-ben a budapesti Műegyetem Vegyészmérnöki Karán 1905-ben szerzett diplomát. Ugyanabban az évben Cserháti Sándor magyaróvári professzor — aki maga köré gyűjtötte a tehetséges fiatal oktató-kutató-jelölteket — hívta munkatársul a magyaróvári Országos Növénytermelési Kísérleti Állomásra. Itt dolgozott 1905-től 1924-ig, az első időszakban „ideiglenes minősítésű fizetéstelen vegyész”-ként. A segédvegyészi kinevezését 1908-ban kapta meg. Később fővegyész, kísérletügyi igazgató. Közben Németországban Löhnis professzor mellett szakmai továbbképzésen vett részt, ahol talajmikrobiológiai kutatásokkal foglalkozott.

A magyaróvári Kísérleti Állomáson Herke Sándor 20 éven át számos növény-táplálkozási és trágyázási kísérletben vizsgálta a hazai talajok tápanyagszükségletét, a különböző műtrágyák hatását a természetett növények mennyiségére és minőségére. Eljárást dolgozott ki a talaj foszfor-szükségletének megállapítására. Ebben az időben munkálta ki a sörárpa értékbírálatát is.

Életében, tudományos munkásságában jelentős fordulatot váltott ki 1924-ben a szegedi „Alföldi Mezőgazdasági Intézet” létrehozása, amelynek létesítését a szegedi Gazdasági Egylet már 1913-ban szorgalmazta a földművelésügyi miniszternél.

Megvalósítására azonban — pénzügyi nehézségek miatt csak egy évtizeddel később került sor. Mivel ekkor sem tudtak részére új épületet biztosítani, Szeged

város által korábban adományozott területen működő Kender- és Lentermelési Intézet épületében hozták létre az alföldi mezőgazdasági kutatás központját. Az intézet létesítésének időszakában került a figyelem központjába ’Sigmond Eleknek a szikesek keletkezéséről alkotott elméleti munkássága, munkatársaival végzett kutatási eredményei a szikesek javításáról és szükségességéről. Mindezek nagymértékben hozzájárultak, hogy az Alföldi Mezőgazdasági Intézetben belül önálló Talajtani és Agrokémiai Kísérleti Állomás létesült, amelynek megszervezésére és irányítására Herke Sándor kapott megbízást. Ugyanebben az időszakban a Földművelésügyi Minisztérium tanácsadó szerveként Állandó Központi Talajjavító Bizottság alakult, amelyben bizottsági tagnak választották. Herke Sándor ezekben az években kapcsolódott be a Földtani Intézet felvételezési munkáiba is, amelyet a Földművelésügyi Minisztérium a szikes talajok javításának érdekében indított el. A nemzetközi szakmai kapcsolatok kiszélesítésében is kedvező előrehaladás történt ekkor. 1924-ben megalakult a Nemzetközi Talajtani Társaság, amelynek II. szakbizottságában (kémiai, talajvizsgálati) a hazai talajtani tudomány egyik képviselője lett.

A szegedi új Talajtani Kísérleti Állomás rendkívül szerény keretek között kezdte meg működését. Ennek ellenére rövidesen az alföldi szikes talajok kutatásával foglalkozó tudományos műhellyé fejlődött. A kísérleti állomáson Herke Sándor jól gyümölcsöztette a két évtizedes munka során Magyaróváron összegyűjtött kutatási tapasztalatait. Azon kevesek közé tartozott, aki az új intézmény megszervezése után több, mint ötven éven át ugyanazon a munkahelyen foglalkozott a szikes talajok javításával. Csak rövid időre vált meg Szegedtől, amikor 1947-ben kinevezték az Agrártudományi Egyetem Keszthelyi Osztályán a Talajtani Tanszék nyilvános rendes tanárává. Betegsége miatt azonban egy év múlva nyugalomba vonult, visszatért az alföldi városba, s további két évtizeden át folytatta a Duna-Tisza közti szikes talajok kémiai talajjavítási, szántóföldi hasznosítási, rizstermesztési és gyepgazdálkodási kutatásait. 1952-ben a mezőgazdasági tudományok kandidátusa, 1961-ben pedig mezőgazdasági tudományok doktora címet szerzett.

Az 1920-as években érdeklődése a Szarvas környéki szikesek sárgaföld terítéssel, ún. „digózás”-sal történő javítására irányult, amelyet 1781-ben Tessedik Sámuel indított el, s amelyet ezen a vidéken néhány gazdaságban már az 1880-as évektől alkalmaztak.

Herke maga is tapasztalta, hogy a meghordott területen nemcsak a talajmunka válik könnyebbé, de a talaj fizikai tulajdonsága is kedvezőbben alakul. A növény fejlődése is kielégítőbb, erőteljesebb, a színe rendszeren élénkebb zöld. Arra viszont, hogy a javulás meddig tart, határozott választ adni vajmi bajos — írta —, mert az több tényezőtől függ. 1938-ban szorgalmazására kezdődött el ismét a gazdasági nehézségek miatt akkor már több éve szüneteltetett állami szikjavítási akció, meszes altalajterítéssel. Munkája során mindig törekedett a javítási költségek csökkentésére, így ezért összehasonlító számításokat végzett arra vonatkozóan,

hogyan alakult a mézszben szegény szikes talajok javításának költsége mézskőporral, cukorgyári mézsziszappal és sárgafölddel.

1942-ben kinevezték a szikjavítás és homokrónázás miniszteri biztosává. E tiszt-ségében a szikesek javításának gyorsítására kidolgozta a kézi és fogatos erőnél nagyobb teljesítményű bányarendszerű altalaj-kitermelés és terítés kotrógépes technikáját. A későbbi években az általa kidolgozott módszerrel mintegy 300 000 ha-on folyt szikjavítás meszes altalajjal, meszezéssel és gipszezéssel.

Számottevő eredményeket ért el a szódás talajú lecsapolt területek hasznosítására irányuló szabadföldi kísérleteiben. A garai Sós-tón, a Pest megyei erősebben sós-szódás, szalkszentmártoni, az apaji, az akasztói és a kunszentmiklósi sziken vizsgálta a különböző talajjavító kémiai anyagok hatását. Bebizonyította, hogy a kémiai anyagokkal javított lecsapolt szódás-szikes talajok elsősorban gabonatermesztésre hasznosíthatók.

A Duna-völgy lecsapolt területein ugyancsak vizsgálta az öntözéssel összekapcsolt kémiai talajjavítás eredményeit. Megállapította, hogy ezzel a módszerrel a felső megmunkált talajréteggel együtt a mélyebb szintek kémiai-fizikai tulajdonságai is megjavulnak. Szeged és Kiskunhalas környékének belvizes és szikes talaj vizsgálatainál az optimális talajvízszint megtartása érdekében a körültekintő belvívrendezésre, csatornázásra hívta fel a figyelmet. Megállapította, hogy a lignitpor jól hasznosítható talajjavító, a legtöbb növény fejlődését kedvezően befolyásolja.

Vezető szerepe volt a rizstermesztés meghonosításában. Kidolgozta a szikes talajon termesztett rizs agrotechnikáját. 1930 és 1934 között tenyészedényes és szabadföldi kísérleteivel bebizonyította, hogy rizstermesztésre csak azok a szikesek alkalmasak, amelyek felső rétege nem, vagy csak nyomokban tartalmaznak szódát.

Már hivatalosan nyugalomba vonult, amikor 1953—1961 között tovább folytatta ez irányú kutatásait. Kimutatta, hogy a helyi adottságokat figyelembe véve speciális technológiával a meszes-szikes és réti talajokon eredményesen termeszthető rizs, s a növény termesztése közben a talaj termékenysége is javul.

Herke Sándor kiemelkedő eredményt ért el a szikes talajok növényzetének tanulmányozásában is.

Több mint öt évtizeden át foglalkozott a növénytermesztésre nem alkalmas rétek-legelők hozamának növelésével. Az 1930-as években a garai Sós-tón, a kunszentmártoni gyepterületeken végzett trágyázási kísérleteivel bebizonyította, hogy a mézpázsit növényzetű ösgyepek hozama a nitrogén műtrágyázás hatására jelentősen növekedik, s ez öntözéssel tovább fokozható. A későbbi évtizedekben vizsgálva a különféle nitrogéntartalmú és adagú trágyák hatását a fűtermés növelésére, megállapította, hogy legjobban a nitrát értékesítődik. Kutatása ezeken a talajokon kiterjedt a különböző időpontokban adagolt kémiai szerek, valamint a nitrogén és a foszforsav együttes adagolása hatásainak vizsgálatára is. Ugyanakkor összehasonlító számításokkal a költségek alakulását is figyelemmel kísérte.

Kísérleteinél messzemenőig törekedett a pontosságra, s mindig kész volt arra,

hogy régebbi szemléletét, a korszerűtlenné vált módszereket megváltoztassa, tovább fejlessze. Az 1950-es években több éven keresztül a fűrt kutas, a skatulyázással nyert és a különböző minőségű vízzel való öntözés kérdéseinek tisztázására állított be kísérleteket.

A gyengén szódás- és javított szódás talajokon a tarackos tippán növényzetű ösgyepek szénatermésének növelésében nitrogén és foszforsav műtrágyázással, a szódás talajú gyepek javításában feltöréssel és újratéssel, a homokhátak közötti szódás szikések javításában homokkal való feltöltéssel, rónázással ért el eredményt.

Érdeme, hogy számos egyszerű kivitelezésű talajvizsgálati módszert dolgozott ki, közülük néhányat a talajvizsgálatoknál még ma is használnak.

Herke Sándor nemzetközileg elismert, az elméleti kutatást a gyakorlati hasznosítással mindig szem előtt tartó, kiváló emberi tulajdonságokkal rendelkező tudós volt. Kutatási eredményeit közel 200 dolgozatban adta közre. Szikjavítási módszereit számos külföldi országban ugyancsak sikeresen alkalmazzák. Eredményes munkájáért 1954-ben megkapta a Munka Vörös Zászló Érdemrendet, 1955-ben Kossuth díjban részesítették. 1970. december 15-én hunyt el Szegeden. Születésének 100-ik évfordulója alkalmából 1982. szeptember 28-án a Gabonatermesztési Kutató Intézet, az MTA Agrokémiai Kutató Intézete, a MÉM Talajtani Bizottsága és a MAE Talajtani Társasága emlékülést rendezett Szegeden, a Gabonatermesztési Kutató Intézetben. Egykori pályatársai, munkásságának követői tisztelettel emlékeztek meg Herke Sándorról, aki így emberöltőn át a magyar szikések termővé tételén fáradozott.

Főbb munkái:

A zab minőségére befolyást gyakorló tényezők. KK. 1906.

A sörárpa értékbírálata. Magyaróvár, 1910. 61 lap.

Rétrágyázási kísérletek. ÁtSz. 1911.

Adatok a pillangósvirágú növények nitrogén felvételéhez. KK. 1912.

A talaj phosphorsav szükségletének megállapítása. KK. 1916.

A szarvasi szikjavítás. Kt. 1925.

A szikes mezők növényzete és a talaj sótartalma. KK. 1929.

A sziki mézpzásit (*Atropis limosa*) jelentősége a szódás talajok gyepesítésénél és az *Atropis* gyepek feljavítása. KK. 1933.

Szikes talajok javítása és hasznosítása a Duna-völgyben. Bp., 1983. 189 lap.

Irodalom:

BALLENEGGER Róbert—FINÁLY István: A magyar talajtani kutatás története 1944-ig. Bp., 1963.

ÁBRAHÁM Lajos: Herke Sándor (1882—1970). AT. 1970.

FÜLEKI György: Herke Sándor emlékülés. AT. 1983.

HARMATI István: Herke Sándor kutatásai a Duna-Tisza közti szikeseken. AT. 1983.

SZABOLCS István: Herke Sándor; Szikes talajok javítása és hasznosítása a Duna völgyében. FrK. 1985.

HERMAN OTTÓ (1835—1914)

A Zólyom megyei Breznóbányán (Zólyom vm., ma: Brezno nad Hronom, Csehszlovákia) született 1835. június 26-án. Anyja és apja (Károly) Szepes megyei származásúak, az utóbbi kirurgusként került Diósgyőrbe, de hamar meghalt és fia magára maradt. Iskoláit Miskolcon végezte, majd a bécsi politechnikumba járt, nagyon nehéz körülmények közt — mint lakatos, illetve rajzoló — dolgozva tartotta el magát, de végül is tanulmányait meg kellett szakítani. Hosszabb nyugat-európai utazása idején itthon katonaszökevénynek nyilvánították, ezért hazatértekor tizenkét évre besorozták, de hat év múlva betegsége miatt leszerelték.

Sok hányódás után hazatérve, fényképész Kőszegen. 1864-ben Brassai Sámuel, a nagy polihisztor Erdélybe hívta, ahol mint preparátor részt vett az Erdélyi Múzeum Állattárának létrehozásában. Itt tanulmányozta Brehm korszakos munkáját és Darwin könyveit, akinek evolúciós elméletét élete végéig követte. Kolozsvár érlelte tudóssá. Részt vállalt a politikai mozgalmakban, újságíró lett és 1871-ben a Párizsi Kommün mellett foglalt állást. Nemsokára Budapestre költözött és 1875-79 között a Magyar Nemzeti Múzeumban dolgozott. Innen akkor vonult vissza, amikor Szeged országgyűlési képviselőnek választotta (1879). Jelentős részt vállalt az Állatvédő Egyesület megalapításában (1833) és különböző magyar és világhiállítások rendezésében. Így az Ezredéves Kiállítás halászlai és pásztorkodási részét, 1896-ban a pesti Vajdahunyad vára mellett hozta létre, 1900-ban a Párizsi Világhiállításon hasonló bemutatók megrendezéséért a Becsületrenddel tüntették ki. 1899-ben részt vett a Magyar Néprajzi Társaság megalapításában, melynek később elnöke is lett. 1891-ben létrehozta a Magyar Ornitológiai

Központot és egyik fő szervezője volt a III. Nemzetközi Ornitológiai Kongresszusnak, mely egyik elnökévé választotta.

Csak 50 éves korában nősült, felesége Borosnyai Kamilla (1856-1916), egy székely negyvennyolcas őrnagy leánya, író, munkájában hűséges segítőtje.

Rovartani ismereteit Bécsben alapozta meg, majd Kolozsvárott fejlesztette. Itt kezdte el a pókok tanulmányozását, amit az 1870-es években a Természettudományi Társulat megbízásából az egész országra kiterjesztett. Háromkötetes munkájában 314 pókfajtát írt le, melyből a tudomány eddig 36-ot nem ismert. Munkáját a későbbi kutatás — különösen a fajták számában — ugyan túlszárnyalta, de ez az alapos munka valóságos iskolát teremtett.

A filoxéra első magyarországi (1875-ben) megjelenésekor azonnal Versecre utazott. Észrevételeit nemcsak kiadta, hanem a Parlamentben is jelezte az új betegség veszélyét. Ismertette a külföldön is használt különböző védekezési módokat és 1880-ban az elsők között hívta fel a figyelmet arra, hogy a homokon nem pusztít a filoxéra. A homoki szőlőtermelés lelkes támogatója és propagálója maradt később is.

Rovartani ismereteit felhasználva az élősködők, a kártékony rovarok, így többek között a sáskák elleni küzdelmet is elősegítette tanulmányaival. A Magyar Nemzeti Múzeum támogatásával 1877-ben megindította a „Természetrajzi Füzetek”-et, mely viszonylag rövid működése alatt is a magyar zoológia fontos folyóiratává vált.

Kora ifjúságától kezdve legjobban a madarak érdekelték. Azok kitömésének módját még apjától sajátította el. Elsősorban a madarak vonulását figyelte nagy felkészültséggel és ebből vont le sok, a gyakorlatban is hasznosítható következtetést. A Magyar Ornitológiai (Madártani) Központnak egészen haláláig igazgatója maradt. Itt nemcsak jeles gyűjteményt hoztak létre, hanem a madarak anatómiáját, táplálkozását, gazdasági jelentőségét is tanulmányozták, és megszervezték a madárvédelmet. Az általa 1894-ben megindított „Aquila” című folyóirat a madártani kutatások központi orgánumává vált. Kutatásait többek között Skandinávia északi részén is végezte és megfigyeléseit könyvben adta közre.

1900-ban Darányi Ignác földművelésügyi miniszter egy, a madarak káráról és hasznáról szóló népszerű könyv megírásával bízta meg, mely a következő évben meg is jelent a minisztérium kiadványainak sorában. Nagyszerűen illusztrált (Csörgey Titusz) könyvét „a földművelő, kertészkedő, halászó és pásztorkodó magyarság” használatára ajánlotta. Az első négy magyar kiadás 80 000 példányban fogyott el, de angolra és németre is lefordították. Ilyen sikerrel ebben a korban egyetlen tudományos munka sem dicsekedhetett.

Herman Ottót különösképpen érdekelte az általa „ösfoglalkozás”-nak nevezett vadászat, halászat, pásztorelet. Míg az előbbivel alig, az utóbbiakkal annál többet és annál mélyebben foglalkozott. Neve összekapcsolódott a magyar halászat történeti és néprajzi kutatásával, melyet az 1880-as évek első felében kezdett meg.

Ennek eredményeit az 1885. évi Magyar Országos Kiállítás IV. részében mutatta be. Magyar és német nyelven megjelent katalógusa a határokon túl is nagy elismerésben részesült. A Természettudományi Társulat megbízásából tovább folytatta kutatásait, és ennek eredményeit kétkötetes hatalmas és sok vonatkozásában ma is példamutató munkájában adta közre. Ez a nagy mű a halak természetrajzával éppenúgy foglalkozik, mint azokkal az ismeretekkel, melyekkel a magyar halászok a XIX. század második felében rendelkeztek. Ez a könyv, bár csak magyarul jelent meg, mégis nagy hatással volt a környező országok kialakuló halászati irodalmára. De nemcsak a hagyományos halászat, hanem a halgazdaságok kérdései is érdekelték.

A pásztorélet kutatását 1891-ben kezdte el. A Kárpát-medencében 143 kutatóponton gyűjtött tárgyakat, készített rajzokat és feljegyzéseket. Hatalmas tárgyi anyagát nemcsak kiállításokon, hanem kisebb-nagyobb tanulmányokban tárta az érdeklődők elé. Olyan nagy összefoglalást, amelyet a halászatról készített, már nem volt ideje összeállítani. A magyar pásztorélet rendkívül gazdag szókinccsanyagát azonban halála évében közreadta, ez azonban alig több céduláinak egymás mellé helyezésénél és nem egységes koncepció alapján készült. Bár kitűnő forrásmunka, de sok pontatlansága miatt csak megfelelő forráskritikával használható.

Herman Ottó, mint természettudományi kutató sokat tett a Erdélyi Múzeum és a Magyar Nemzeti Múzeum Természettudományi Táráért, de még talán nagyobb érdemei, mint agrár-etnográfusnak. Már 1885-ben hatalmas halászati gyűjteményt hozott létre, ezt még kiegészítette és 1896-ban az Ezredéves Kiállításon a pásztorélet legjelentősebb tárgyait is összegyűjtötte, bejárván az ország egész akkori területét. Mindezek anyagát először a Magyar Mezőgazdasági Múzeumban, majd később a Néprajzi Múzeumban helyezték el. Végül századunk első éveiben újra útnak indult, hogy a Mezőgazdasági Múzeum új kiállításai részére ismét egy gyűjteményt hozzon létre az „ősfoglalkozások” köréből. Ez az ő rendezésében 1907-ben meg is nyílt. Sajnos ezeket a gyűjteményeket a háborúk nagyon megvámolták, sok tárgy elkallódott, de ami megmaradt, ma is az agrármuzeológia büszkeségei közé tartozik.

Herman Ottó kora köz- és politikai életének kiemelkedő és általánosan ismert alakja a Függetlenségi és Negyvennyolcas Párt bal szélén helyezkedett el. Húsz éven keresztül Szeged, majd Miskolc országgyűlési képviselője volt. Szabó Ervin írta róla: „a függetlenségi párt számos vezető embere, különösen Herman Ottó szívesen kereste a magyar szocialisták társaságát”. 1875-től állandó kapcsolatban állott Kossuth Lajossal, akit Turinban többször is meglátogatott. Halászatról szóló munkáját már kefelevonatban megküldte neki, hogy minél előbb olvashassa ezt az élvezetesen megírt munkát. Kossuth temetésén mint pártjának szónoka és a Habsburg-ház ellensége, nemcsak az aradi Golgotát említette meg, de csak ő merte e szavakat ott elmondani: „És azért áll szavaid igazsága: Te mondad, ha

majd eltemetnek, akkor feltámadok síromból és akkor a Kossuth név nagyobb lesz, mint valaha.”

Csak hétéves korában tanult meg magyarul, mégis a legszebben író magyar tudósok közé tartozik. Megvalósította alapelvét: „Alkotásaink ne vétsenek a nyelv szabályai ellen, ne sértsék az ép nyelvérzékét.” Sokat tett a magyar tudományos stílus kialakítása érdekében, és eredménnyel munkálkodott a magyar nyelv tisztaságának megőrzésében.

Herman Ottó jellegzetes képviselője volt a múlt század második felének darwinista, evolucionista, hatalmas anyagmennyiség alapján dolgozó, a természettudományos módszereket a társadalomtudományokban is alkalmazó tudósoknak. Több tudományág alapjainak lerakásában jelentős érdemeket szerzett.

1914. december 27-én halt meg Budapesten. A Kerepesi úti temetőben két nap múlva temették. Ma sírja a Miskolc/Hámor temetőben található.

Főbb munkái:

Magyarország pók-faunája. I—III. Bp., 1876-1879.

A phylloxera ügye. Bp., 1877.

A olasz kendertermelésről és kezelésről. Bp., 1877.

A fillokszera. Bp., 1879.

Védjük az állatokat. Bp., 1882.

Ősi nyomok a magyar népies halászatban. Bp., 1885.

A magyar halászat könyve. I—II. Bp., 1887.

A halgazdaság rövid foglalatja. Bp., 1888.

A miskolci paleolith lelet. Bp., 1891.

Az északi madárhegyek tájáról. Bp., 1893.

A madárvonulás elemei Magyarországon. Bp., 1895.

Az ősfoglalkozások: halászat és pásztorélet. Bp., 1898.

A magyar ősfoglalkozások köréből. Bp., 1899.

A madarak káráról és hasznáról. Bp., 1901.

A magyar nép arca és jelleme. Bp., 1902.

Az 1902. évi nemzetközi madárvédelmi egyezmény és Magyarország. Bp., 1907.

Az ősfoglalkozások magyarázó lajstroma. M. Kir. Mezőgazdasági Múzeum. Bp., 1908.

A magyarok nagy ősfoglalkozása. Bp., 1909.

A magyar pásztorok nyelvkinccse. Bp., 1914.

Természeti képek, válogatott írások. Bp., 1959.

Az átalakulás világáról. Válogatás Herman Ottó természettudományos, nyelvészeti és archeológiai írásaiból. (Vál. és sajtó alá rendezte, az utószót írta Erdődy Gábor.) Magyar Hírmondó. Bp., 1980.

Halászat, pásztorkodás. Válogatott néprajzi tanulmányok. (Sajtó alá rend. Kósa László.) A magyar néprajz klasszikusai. Bp., 1980.

Irodalom:

LAMBRECHT Kálmán: Herman Ottó. Az utolsó magyar polihisztor élete és kora. Bp., 1920.

BERETZK Péter: Herman Ottó. Bp., 1954.

SZÉKELY Sándor: Herman Ottó Bp., 1955.

KÓSA László—KEVE András—FARKAS Gyula: Herman Ottó. Bp., 1971. (A múlt magyar tudósai.)

SZABÓ Béla H.: Herman Ottó és Lillafüred. Miskolc, 1976.

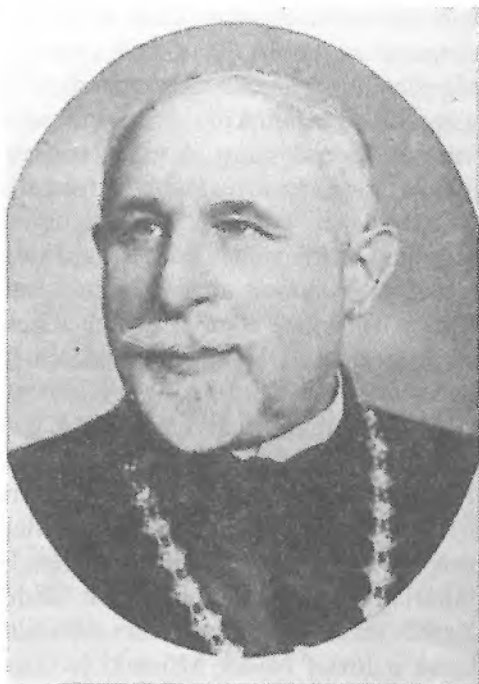
ERDŐDY Gábor: A pokol cséplője. Herman Ottó gyűjtőnaplói, vitacikkei, levelei. Bp., 1980.

HETZEL HENRIK (1875—1949)

1875. augusztus 25-én a Bács-Bodrog megyei Ujsóvé községben (ma: Nove Sove — Jugoszlávia) született iparos családból. Alsófokú iskolái után 1889—1893-ig a felső-lövői (Vas megye) tanítóképezde növendéke volt. A tanítóképezde IV. évfolyama alatt engedéllyel, mint segédtanító működött Szeghegy (Bács-Bodrog) községben. 1893-ban néptanítói oklevelet szerzett, de nem tanított, ugyanis még ebben az évben beiratkozott az Állatorvosi Akadémiára. 1897 júniusában jeles eredménnyel állatorvosi oklevelet kapott.

1897. július 1-1898. szeptember 15-ig tanársegédként működött az Állatorvosi Akadémia sebészeti klinikáján Plósz Béla mellett. Egyéves katonai szolgálat után Osován lett körállatorvos, majd 1899. novemberében megnősült. Közben tovább képezte magát és 1900-ban tisztii állatorvosi vizsgát tett, 1901. január 1—1909. február 28-ig bácstopolyai, 1909. március 1—1924. május 31-ig gödöllői járási állatorvosként dolgozott. Gödöllőn az Állatorvosi Főiskola gyakorlati tanfolyamát vezette. Emellett a gödöllői koronaauradalom állatorvosi szolgálatát is ellátta. 1911. nyarától a Földművelésügyi Minisztérium megbízásából tanulmányutat tett Ausztriában, Németországban, Svédországban és Dániában. Különösen nagy hatással volt pályájára Albrechtsennel és Poulsennel, a két neves dán meddőség specialistával kötött barátsága. Hazatérve szinte minden idejét ezután a meddőség kór- és gyógytanának tanulmányozására fordította.

A meddőség ellen való küzdelem Svájcban indult meg, majd Dániában folytatódott. Németországban egy ideig ez a nagy jelentőségű kérdés viszonylag kevésbé foglalkoztatta a szakembereket. Ennek ellenére 1923—24-ben mégis a németek szervezték meg a meddőség elleni küzdelmet. A meddőség gyógykezelésének kérdé-

sével Magyarországon Hetzel Henrik 1911 óta foglalkozott. A szakszerű kezelés alapjának a részletes anatómiai bonc- és élettani ismeretek elsajátítását tartotta, a kóros elváltozások és folyamatok tünettanával együtt. 1912. februárjától az Állatorvosi Főiskolán a meddőség kór- és gyógytanát is előadta.

Előadásanyagában jelentős helyet kapott a takarmányozástan tárgyköre, valamint a helyes és helytelen takarmányozás, tartásmód és tartáskörülmények befolyása a betegség kialakulására. Továbbá részletesen tanulmányozta, és a gyakorlatban szerzett tapasztalataival kiegészítve, az elért eredményeket tudományosan elemezve adta elő hallgatóinak a meddőség elleni védekezés módszereit. A meddőség elleni küzdelmet a károk tekintetében, a kérdés gazdasági- és biológiai oldalát vizsgálva egyaránt különösen fontosnak tartotta. Részben a tejház miatt, de még inkább a borjak miatt. A tehenészetben elterjedt meddőségnek az lett a következménye, hogy az értékeesebb tenyészetben nem volt elegendő szaporulat, minek következtében nem lehetett szelektálni. Így az egyébként kiselejtezésre ítélt borjúkat is kénytelen volt a gazdaság felnevelni. Nagyszámú meddőség így a tenyészet fejlődését akadályozza. Munkásságával, kutatásával Hetzel Henrik ez ellen a folyamat ellen vette fel a harcot. 1916. június 7-én állatorvos-doktori szigorlatot tett. Disszertációjának témája: A szarvasmarhák meddősége című munkája volt.

Az I. világháború éveit 1914. június 28—1917. május 31-ig előbb egy tábori kórháznál, majd egy mezőgazdasági csoportnál teljesített állatorvosi szolgálatot. 1918-ban megbízást kapott a szülészetnek, mint önálló tárgynak előadására.

1919. január 1-vel előléptették és állategészségügyi felügyelő lett. Még ugyanebben az évben címzetes rk. tanár lett Hetzel Henrik. 1924-ben megkapta ny. rk. tanári kinevezését, de továbbra is Gödöllőn maradt és a főiskola gyakorlati tanfolyamát vezette. 1927-ben kinevezték állatorvosi főiskolai ny.r. tanárnak. A főiskolának a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemhez csatolásával, 1934-ben egyetemi ny. r. tanárrá nevezték ki. 1929-ben megvált a gödöllői tanfolyamtól és a koronauradalmi teendőket is átadta. 1929-ben kezdeményezésére felépült a szülészeti klinika. Közel három évtizedes tanársága után 1946-ban nyugállományba vonult. 1949. május 31-én hosszú szenvedés után Budapesten meghalt.

Hetzel mint kutató, munkáját a háziállatok meddőségének vizsgálatával kezdte. Eredményeit számos cikkben tette közzé, amelyek közül több külföldön is megjelent. 1912-ben a „Szarvasmarhák meddősége” címen írt könyvet. Munkájának szükségességét és sikerét bizonyítja, hogy még 1926-ban, 1934-ben, 1945-ben újra kiadásra került.

Hetzel Henrik írta az első magyar nyelvű, állatorvosi szülészettel foglalkozó könyvet. (1925) Könyvének megírásában, mint ízig-vérig tanárt, gyakorlati szakembert, elsősorban az a szempont vezérelte, hogy tanítványait a gyakorlati életre készítse elő. Így mellőzte azoknak az ismereteknek a felsorolását, amelyek köze-

lebbről sem a tanulmányokat, sem pedig a gyakorlat céljait nem szolgálják. A könyv második kiadására 1944-ben került sor. Ebben Hetzel már ismertette az első kiadás óta feltárt fontosabb elméleti és gyakorlati ismereteket, eredményeket. Több fejezetet átdolgozott, kibővített, sőt új fejezeteket vett fel. Könyve visszatükrözte sajátos állategészségügyi viszonyainkhoz alkalmazott gyakorlatias gondolkodását. Kiemelkedő még szakirodalmi működésének méltatásánál „A háziállatok meddősége” című munkája.

Pedagógusi, nevelői hivatástudatáról ad példát az a figyelem, amellyel a pályára induló kezdő állatorvosoknak útravalóul megírja az „Állatorvosi receptgyűjtemény (kezdő állatorvosok részére)” című könyvét. Ennek a zsebkönyv jellegű könyvecskének bevezetőjében Hetzel ezt írja: „. . . ez a kis gyűjtemény csak segítség kíván lenni, főleg a beteg első megvizsgálásakor való gyógyszerrendeléshez s remélem, hogy a kezdő állatorvosoknak éppen olyan hasznos szolgáltatokat fog tenni, mint annak idején nekem tett”.

Hetzel Henrik 1936-tól 1945-ig rendes tagja volt az Országos Állategészségügyi Tanácsnak. Megkapta az arany érdemkeresztet, a koronás arany érdemkeresztet s a Signum laudist.

Munkásságával az állattenyésztés és az állatorvoslás ügyét szolgálta, korának legmagasabb színvonalán s a gyakorlatban is fáradhatatlanul.

Főbb munkái:

Állatorvosi szülészet. Gödöllő, 1925. 360 lap.

A háziállatok meddősége. Gödöllő, 1926. 360 lap.

Állatorvosi receptgyűjtemény kezdő állatorvosok részére. Gödöllő, 1927. 200 lap.

Irodalom:

— —: Hetzel Henrik. MÁL.- 1949.

KOTLÁN Sándor: A magyar állatorvosképzés története (1787—1937). Bp., 1941.

KOVÁCS Gyula—FEHÉR György: Biographia. Elhunyt tanáraink és előadóink életrajza 1787—1987. Állatorvostudományi Egyetem. Bp., 1986.

ID. HEYKAL EDE (1844—1929)

Heykal Ede, kertész, gyümölcsnemesítő és fűvészkert szakértő 1844. március 25-én született a csehországi Teynkaban. Apja építőmester volt. Anyja papi pályára szánta, de természetszeretete igen korán megnyilvánult. Az ő választott pályája az erdészet volt. Ettől nagybátyja térítette a kertészet felé. Lobkovitz herceg híres kertészetében kezdte tanulmányait. Egyidejűleg végezte Prágában az Állami Pomológiai Intézet botanikai tanfolyamát. Segédéveit egy morvaországi kertészetben töltötte le, ezután került Bécsbe az udvari kertészetbe (Wiener Burggarten). Itteni sikeres tevékenysége alapján kapott megbízást a bécsi Volksgarten megnagyobbított területének betelepítésére, átalakítására. Szakértő irányításával e munka 1864 májusára fejeződött be. Ezután a Burggarten téli kertjének első kertészeként működött.

1867-ben került Magyarországra Esterházy Pál meghívására. Az ő pápai 200 holdas kertészetét vezette. 20 évig működött itt, mint főkertész. Esterházy Pál halála után 1887-ben Pápán saját kertészetet alapított. Ekkorra már megszerezte maga és családja számára a magyar állampolgárságot.

Pápai évei alatt keresztezéssel is foglalkozott. 1870 körül hozott létre egy kitűnő minőségű fehér és piros hónapos szamócat. A reutlingeni Pomológiai Intézet igazgatója, Eduard Lucas jelölte meg az új fajtát „Heykal-féle fehér és piros szamóca” névvel és lapjában a „Pomologische Monatshefte”-ben ismertette.

Kitenyészített egy almaváltozatot is a „Heykal-féle arany renette”-t, melyet a fenti lap szintén bemutatott. Sajnos az idők során mindkét gyümölcsfajta eltűnt, 1929-ben — egy szakfolyóirat tanúsága szerint — már nem volt ismert. Szamócája

viszont „Heykal-féle rózsaszínű számóca” elnevezés alatt ma is megtalálható a Kertészeti Egyetem Növénynemesítési Tanszékének gyűjteményében.

Több nagyobb hazai és külföldi kertészeti kiállításon vett részt Pápán töltött éveit alatt, úgy is, mint kiállító, úgy is, mint a bíráló bizottságok tagja. Ezek a kiállításokon kitűnő termékeivel rendszerint a legnagyobb díjakat szerezte meg. (Például az 1873-as bécsi világkiállításon érdemérmét nyert.)

1892-ben a debreceni református kollégium vezetősége meghívta az akkor meszesföldön híres fűvészkert főkertészének. Saját tudományos ambíciói is ebbe az irányba terelték: szeretett volna — botanikus kertben — a kertészettel tudományos szinten foglalkozni. A debreceni fűvészkertet átalakította, korszerűvé tette és kiváló növénygyűjteményt hozott létre. A park jó hírnevét tovább öregbítette.

Számtalan kiállításon vett részt: Bécsben, Prágában, Klostenburgban, Heitzingben és Pápán, Debrecenben, Győrben, Székesfehérváron, Budapesten stb. is. Oklevelek, érmek jelzik itteni sikereit. Sokszor volt a bíráló bizottságok tagja, ilyenkor versenyen kívül állított ki. Az 1910-ben a városligeti Iparcsarnokban rendezett II. nemzetközi jubiláris kertészeti kiállításon a kiállítás rendezése körül szerzett érdemeiért, valamint a zsűriben végzett munkájáért külön emlékérmét kapott.

Külföldi botanikusok tartották vele a kapcsolatot, gyakran keresték fel, hogy értékes gyűjteményét tanulmányozhassák.

Heykal társadalmi téren is igen aktív volt. 1877-ben még Pápán a kollégium egyik tanárával megalakították a Pápai Kertészeti Társulatot. Az Országos Magyar Kertészeti Társulat alapító és választmányi tagja volt. A Bécsi Kertészeti Társaság is tagjai közé sorolhatta. Tagja volt a Magyar Természettudományi Társulatnak, a Méhészeti Egyesületnek, a Deutsche Pomologen Vereinek.

Az Országos Magyar Kertészeti Egyesület érdemei elismeréséül, 1924-ben tiszteletbeli tagjai sorába választotta. 1913-ban ment nyugdíjba. Ez alkalomból I. Ferenc József a koronás aranyéremjellel tüntette ki. Nyugdíjazása után Pápára vonult vissza, itt is halt meg 1929. április 26-án. (Fia, ifj. Heykal Ede Eger város főkertésze volt, jelentős munkát végzett a híres egri cseresznyetermesztés érdekében.)

Tapasztalatait kora tudományos folyóirataiban közzétette. Összefoglaló, nagyobb művéről nem tud a szakirodalom, de számos cikket publikált „A Kert” és a „Kertészeti Lapok” című folyóiratokban.

Figyelemre méltó a kertészeti kultúra magyarországi helyzetét elemző cikke. A honi fejletlenség okát a szakiskolák hiányában látta. Szorgalmazta ezek létesítését, mert a bennük szerzett szaktudás biztosítja a kertész számára a tekintélyt és tiszteletet. Éppen ezért üdvözölte örömmel a Budapesten felállított kertészeti iskolát, ahol a szakismeretek mellett általános műveltséget is szerezhetnek a hallgatók.

Heykal munkásságának másik fontos területe a kertépítészet volt. A XVII—XIX. századi magyar kertészetet gyakran dicsérték a külföldi utazók. Az úri

kastélyok, sőt kisebb lakóházak körül is különböző nagyságú díszkertek pompáztak.

A kertépítészet története a középkorra nyúlik vissza. Fejlődésének fontos állomása az angolkert vagy tájképi kert volt. Ez a természetes tájról másolta formáját. A kert helyezkedjék bele az adott természeti környezetbe és minél több és sokféle fát ültessenek bele, mert ez adja a legnagyobb változatosságot.

A XIX. század folyamán Magyarországon számos angolkert keletkezett átalakítás révén, s még többet ekkor alakítottak ki. Ezek elsősorban főúri birtokokon jöttek létre, ezek közé tartozott az Esterházyak pápai gazdasága is, amelynek alkalmazottja volt Heykal Ede. E pápai kastély kertje ma is jó állapotban levő, komoly értéket képviselő park, a díszkert viszont még Heykal életében sajnos elpusztult.

Heykal életének másik felét, több mint húsz esztendő t Debrecenben töltötte. A kollégium botanikus kertjének volt a főkertésze. A kert létrehozásának szükségességét Diószegi Sámuel és Fazekas Mihály is szorgalmazták fűvészkönyvük írása idején, még az 1810-es években. De csak hosszas huza-vona után 1840-ben jött létre.

A debreceni fűvészkert Kerekes Ferenc szervező munkájának volt köszönhető. A kollégium természetrajzi tanszékének növénytan tanára volt. Kitartó és mindenre kiterjedő munkája eredményeként 1840-ben — kiképzett botanikus kertész, Vas Pál alkalmazásával — nyílt meg a fűvészkert.

Ide került 1892-ben Heykal Ede, hogy a Kerekes Ferenc szakértelme révén már amúgy is híres kertet tovább művelje, rangját, tudományos értékét és hírnevét emelje. Ennek az igénynek ő maradéktalanul eleget is tett. Kora követelményeinek megfelelően átalakította a gyűjteményt. Tíz évvel Heykal nyugdíjba menetele után megjelent cikk még lelkesen írt az „öreg Fűvészkert”-ről, amely „... mindmáig szolgálja a ... számára kitűzött célt, a botanikának szemléltető oktatását”. A közönséges növényektől a magyar flóra ritkaságain át az egzotikus növényekig mintegy 2000 fajt számláló fűvészkert és a több mint 100 kaktuszfélélt tartalmazó gyűjtemény sajnos az 1920-as évek közepére már „... küzködik, mint gazdája a kollégium”. És néhány évvel később meg is szűnt, helyére a Déri Múzeumot telepítették.

Heykal Ede korának egyik kitűnően képzett, nagy tudású kertésze volt. Munkájában a természet szeretete vezette, a kertészetben, a növényekben a hasznosság mellett a szépet is meglátta. Mind a gyakorlati, mind a tudományos kertészetben új és értékes dolgokat hozott létre, nem rajta múltott, hogy ezekről az utókor már csak a leírásokból szerezhet tudomást.

Irodalom:

KOVÁCS János: A fűvészkert. Református Gimnázium Értesítője 1894—95.

HOFFER András: A százéves Fűvészkert. Debreceni PL. 1923.

— —: Id. Heykal Ede. KL. 1929.

RAPAICS Raymund: Magyar Kertek. A kertművészet Magyarországon. Bp., 1940.

KAPLONYI György: Debreceni ércemberek, márványnévjegyek. Debrecen, 1943.

ÓRSI Károly: Az elmúlt 10 év kertépítési eredményei a műemlékvédelemben. Mv. 1971.

BALOGH András—ORMOS Imre: Szaktörténet. 1—2. kötet. Bp., 1974.

Heykal Ede önéletrajz és személyi emléanyag. Kertészeti Egyetem Könyvtára, Archív gyűjtemény.

HIRT GÉZA (1895—1957)

1895. július 27-én született Pakson. Iskoláit Orsován (ma Jugoszlávia) kezdte. Gimnáziumi tanulmányait Budapesten fejezte be. Az Állatorvosi Főiskola hallgatójaként, 1920-ban állatorvosi, 1922-ben állatorvosdoktori oklevelet szerzett.

Oklevelének megszerzése után a főiskola Kórbonctani Intézetébe került, ahol előbb mint gyakornok, később mint megbízott tanársegéd dolgozott. 1923-ban került a Phylaxia Szérumtermelő Intézethez, ahol annak különböző osztályain 27 évet töltött el megszakítás nélkül. 1950-ben kapott megbízatást az Országos Állategészségügyi Intézet vezetésére. Igazgatói működése alatt épült fel a kaposvári, békéscsabai, miskolci Állategészségügyi Intézet és ugyanakkor bővítették jelentősen Budapesten az Országos Állategészségügyi Intézetet.

Az intézetben ekkor kapott helyet a hal- és méhbetegségek és részben a baromfibetegségek osztálya, egyéb orvosi és gazdasági célokat szolgáló épületek mellett.

Hirt Géza széles körű szervezői tevékenysége mellett intézeti működése során jelentős kutatói tevékenységet is végzett. Ennek során elsősorban a kórbonctan és kórszövettan területére terjedt ki munkássága. Tudományos tevékenysége eredményességéről közel félszáz, különböző nyelvű szakirodalomban publikált dolgozata tanúsodik. Írásai többségükben kórbonctani és kórszövettani kérdésekkel, ezen belül pedig a sertések és más háziállatok fertőző betegségeivel foglalkoztak. Ilyen például az Aujeszky-féle betegség, a paratyphus, a fertőző gyomor- és bélgyulladás kutatása és a kutatás eredményeiről írt tanulmányok sorozata. A fentiek közül is a legjelentősebbnek a Aujeszky-féle betegség kutatásáról és gyógyításáról publikált munkáit tarthatjuk. Ez a betegség leginkább a sertéseknél, de más háziállatoknál is ragály útján terjedt és szinte kivétel nélkül halálos kimenetelű volt. A betegséggel

kapcsolatos korábbi sokirányú kísérleti vizsgálatok a betegség gyógyításában jelentős eredményeket nem tudtak felmutatni. Hirt kísérletei a betegség terjedésének és lefolyásának pontos meghatározása mellett fényt derítettek a betegséggel szembeni védekezés lehetőségeire és azzal párhuzamosan a gyógyítás módszereire is.

Hirt Géza munkássága idején szoros kapcsolatot tartott fenn az orvos kórböncnokokkal. Az ő kezdeményezésére alakult ki a két rokonszakma közti együttműködés. Az Országos Állategészségügyi Intézet igazgatójaként tagja volt a Magyar Tudományos Akadémia Agrártudományok Osztálya Állatorvosi Főbizottságának, az Országos Állategészségügyi Tanácsnak, az MTA Állategészségügyi Kutatóintézete tudományos tanácsának. Dolgozott ezen kívül az „Acta Veterinaria” és a „Magyar Állatorvosok Lapja” szerkesztő bizottságában is. Az Orvos Egészségügyi Szakszervezet pathológus szakcsoportjában vezetőségi tagként működött több éven keresztül.

1956 nyarán megvált igazgatói tisztségétől, majd 1957. június 20-án váratlanul meghalt.

Főbb munkái:

Sertésvirussal hyperimmunizált sertések lép-, máj- és nyirokcsomójában található szöveti elváltozások, különös tekintettel a reticuloendothel sejtekre. Bp., 1939. 20 lap.

Diagnose et histopathologie de la gastro enterite infectieuse des proces. Bp., 1952. 250 lap.

Irodalom:

Meghalt Hirt Géza dr. kandidátus. MÁL. 1957. június.

HÉJJ László: Hirt Géza dr. MÁL. Különszám. 1978. október.

HOFFNER JÓZSEF (1794—1841)

A pesti egyetem orvosi karán létesített állatgyógyászati tanszéknek és intézetnek kiemelkedő vezető személye volt Hoffner József orvosdoktor, egyetemi tanár, a Magyar Tudós Társaság levelező tagja.

Hoffner József Veszprémben született 1794. március 25-én, meghalt Pesten 1841. február 16-án. Családi életkörülményeiről keveset tudunk. Valószínűleg szegény emberek voltak. Egy lánytestvére Veszprémben élt, akit élete végéig támogatott.

Hoffner a gimnáziumot 1810-ben végezte el Veszprémben, majd 1810-től 1814-ig a győri püspöki uradalomban inaskodott. Tanulmányainak folytatására azonban Pestre ment. A pesti egyetemen 1816-ig a bölcsészeti tudományokat hallgatta, majd 1818-ig orvostudományokkal foglalkozott. Tanulmányait Bécsben folytatta, itt avatták 1822-ben orvosdoktorrá, később állatorvosi oklevelet is szerzett. A tehetséges Hoffner 1823. február 9-től a bécsi állatorvosi intézet asszisztense lett és 1825-ig az állatsebészséget és a törvényszéki állatorvostudományt tanította.

Hoffner József 1826. június 2-án vette át a pesti Állatorvosi Tanintézet vezetését. Az intézet ebben az időszakban igen nehéz körülmények között működött. Ez nemcsak a működést korlátozó anyagi (elhelyezés, felszereltség) helyzetben mutatkozott meg, hanem ügyeinek intézésében is. Maga a pesti Tudományegyetem is hátrányos helyzetben volt a bécsi és prágai egyetemekhez viszonyítva, s az illetékes hatóságok nehezítették az egyetem működését, s kevés megértést tanúsítottak ügyei iránt. — Az egyetemen, sőt az orvosi karon belül is hátrányosan értékelték és ítélték meg a baromorvoslást. Összefüggött ez azzal is, hogy az állatorvosi tudomány ekkor még kezdetleges színvonalon állott, ami kifejeződött az állatorvo-

si foglalkozás társadalmi, anyagi-erkölcsi alárendeltségében is. Érthető ez, mivel a Tanintézet stúdiumaihoz kisebb iskolai végzettség is elegendő volt, sőt az „egyetemi tanintézetben” tartott patkolókovácsi tanfolyamra való felvételhez mindössze az írás-olvasás volt követelmény. — Ez a szemlélet kifejeződött abban is, hogy a intézetalapító Tolnay Sándort pl. sohasem tartották egyenrangúnak az orvostanárakkal, fizetése soha nem érte el azokét, sőt az orvostanári ülésekre sem kapott meghívást. A tanintézet ügyeinek intézését jellemzi, hogy Hoffner elődjének, Brunkala Románnak a kinevezése három évig váratott magára, s halála után öt év telt el, míg újra vezetőt neveztek ki Hoffner József személyében. Kinevezésében nagy szerepet játszott, hogy 1825-től az orvosi kar praesese (vezetője) Lenhossék Mihály lett, aki a reformkor szellemében szívügyének tekintette a magyar orvosi kar és ezen belül az álatgyógyászati intézet méltó szintre emelését.

Hoffner József lelkes tennivágyással kezdte el munkáját. Egyetemi beköszöntőjét 1826. augusztus 5-én magyar nyelven tartotta. Rövidesen — az egyetemi magisztrátus útján — a Helytartótanácsnak írt felterjesztésében kéri, hogy az Institutum Veterinarium részére egy célszerűbb, az oktatást jobban szolgáló épületet biztosítsanak. Kérésére s megismételt felterjesztésére meglepően gyorsan, már 1827-ben igenlő választ kapott, amikor is engedélyezték, hogy egy, az egyetemhez közel fekvő házat vegyenek bérbe, sőt egy második asszisztensi állás betöltéséhez is hozzájárultak. A valamivel jobb körülmények között működő iskolában Hoffner előterjesztések sorozatában kérte — eredménytelenül — a magyar állatorvosképzésnek a külföldi hasonló jellegű intézetek színvonalára való fejlesztését. Kérte az intézet megfelelő felszereltségét, a nagyobb oktatói létszám engedélyezését, s az előadások csak magyar nyelven való megtartását. Ugyanis ebben az időszakban minden előadást magyar és német nyelven kellett megtartani, ami az oktatás intenzitását csökkentette.

Indoklásában a keleti marhavész ismételt pusztításait és a magyar állattenyésztés nemzetgazdasági fontosságát hozta fel: „Megerősítik ezt az országos újabban kegyesen kinevezett állatorvosok jelentései, amelyekből kiviláglik, hogy a törvényhatóságok, amelyeknek területén legújában ismét marhadögvész dühöngött és már több ízben az adózó polgárok és földes uraságok nagy veszteségére kárt okozott, vagy teljesen híjával vannak az állatorvosoknak, vagy pedig olyan empirikus vajákosokkal vannak ellátva, akik tanultság, rendszer és tapasztalat híján, vagy a babonák hatalmában inkább kárukra, mintha hasznukra vannak.

Mivel pedig Magyarországon a marhatenyésztés a gazdálkodásnak és az actív kereskedésnek fő ágát képezi, s a földműveléssel a legszorosabb kapcsolatban áll, úgy hogy baromhiány, vagy valamely módon annak elsatnyulása esetén méltán kell tartani közínségtől, virágzó barom és juhtenyésztet mellett pedig felvirágzik a gazdasági állapot.” Feljegyzéseiben később azt írja: „A magyarországi nagy állatorvosi hiánnyal megküzdeni másként nem lehetséges, csak úgy, hogyha a pesti

királyi tudományegyetemen az állatorvosi iskola végrevalahára a többi fakultás színvonalára kerül.”

Sajnos Hoffner javaslatai és kérései nem találtak meghallgatásra. Mindössze annyit sikerült elérnie, hogy a tanulmányi rend némileg korszerűsödött és a tanulmányi tárgyak köre is bővült, pl. „A Járvány Nyavalya Tanítmány”-ból tartott előadásokkal. Kreáltak egy új állást is, az országos főállatorvosi tisztséget, amelyet aztán évekig nem töltöttek be.

Hoffner József korának tekintélyes szakembere volt. Véleményét kérték állatorvosi könyvekkel kapcsolatban, rendszeresen rendelték ki szakértőnek járványos állatmegbetegedések helyszínére. Részt vett a Tudós Társaság Természeti Műszótárának anyaggyűjtésében, s történeti forrásoknak a Tudományos Társaságban való közléséért a Magyar Tudós Társaság 1832-ben levelező tagjává választotta. Csak ezután, 1835-ben engedélyezte az uralkodó, hogy a közel 50 éve fennálló Állatorvosi Tanintézet vezetőjét az orvoskari tanárok közé rangsorolják.

Hoffner József minden idejét lekötötte az oktatás, az intézet vezetése s hivatalos szakértői feladatainak ellátása. Tudományos kutatásokat nem végzett, több ismerető cikket írt azonban, amelyek az Orvosi Társaságban jelentek meg. Több állatorvosi és állattenyésztési szakkönyvet fordított magyarra, s előadásairól öt könyvatos jegyzet maradt fenn.

Érthető, hogy Hoffner József, miután javaslatai és kérései nem találtak meghallgatásra, s súlyosbodó tüdővérsze is egyre többször az ágyhoz kötötte, végül is feladta a küzdelmet. Élete végén már az Állatorvosi Tanintézetet sem tekintette magáénak, sőt az új és eléggé szűkös épületbe való átköltözés után az intézetben részére biztosított lakásba sem kívánt beköltözni, és erre csak élete utolsó heteiben szánta rá magát. Végrendeletében — vagyona nem volt — kevés pénzét a cisztercita rendre hagyományozta, szegény gyerekeknek a székesfehérvári gimnáziumban való iskoláztatására. Könyveit ugyancsak a cisztercita rend Előszállási Adminisztrátorságának könyvtárára hagyományozta. Egyéb ingóságaival, személyi tárgyival pedig barátait, munkatársait és ápolóit ajándékozta meg.

Főbb munkái:

Dissertatio veterinario-medica de influxu zoolatras in anthropiatram. Pestini, 1828.

Az erőszak nélküli patkolás, okosságon és a lónak lélektudományán alapodott értekezés. Balassa Konstantin után németből ford. Pest, 1828. 54 lap.

Útmutató a ló külsejének ismertetésére. Oktatásra és nyilvános tanításra szánt kézikönyv. Schwab Konrád Lajos után magyarítva. Pest, 1832. 277 lap

A lókereskedés minden titkaival. Tannecker Seyfert után, a második megjobbított kiadat szerint magyarra fordítva. Pest, 1832. 271 lap.

Az embernek szelleme. Hartmann Fülöpp Károly után magyarítva. (Kézirat.)
1833.

A patkolás-tanítmány, kovácsok és nevendék baromorvosok számára. (Kézirat.)
1833.

Irodalom:

KOTLÁN Sándor: A magyar állatorvosképzés története, 1787—1937. Bp., 1941.
Állatorvostudományi Egyetem Levéltára.

HORN JÁNOS (1881—1958)

Budapesten született 1881. október 21-én. Apai ősei svájci, anyai ősei ír (Egan család) származásúak. Édesapja a svábhegyi Fogaskerekű Vasút RT alkalmazottja volt.

Horn János elemi és középiskoláit Budán végezte. Édesapja korai halálával nehéz anyagi körülmények közé kerültek, és ezért olyan szakmát kellett választania, amelyik viszonylag gyorsan biztos megélhetést nyújtott. A székesfőváros ösztöndíjával 1897-ben beiratkozott a Kertészeti Tanintézetbe, ahol tanulmányait kiváló eredménnyel végezte. 1900. június 27-én végbizonyítványt kapott. Ezután szakmai tudásának fejlesztésére Németországba utazott. Ott először Stuttgartban Pfízer kertészetében, majd Berlinben L. Späth faiskolájában dolgozott. Hazatérte után 1902-től 1903-ig sorköteles katonai szolgálatot teljesített.

Leszerelése után a Kertészeti Tanintézetben, majd Nagybecskón (Máramaros m.) a Kertmunkásképző Iskolában, mint kertészsegéd dolgozott. 1905—1906 között újra a Kertészeti Tanintézetnél helyezkedett el alkertész munkakörben. 1906. július 1-től új, fontos megbízatást kapott. Tyejben (Hunyad m. ma: Teiv—Románia) a több mint 200 holdas mintagyümölcsös és kísérleti telepet szervezi és irányítja. Ugyanakkor mint Hunyad vármegye gazdasági tudósítója, aktívan részt vesz az erdélyi gyümölcsstermesztés korszerűsítésében. Munkatársaival együtt szóban és írásban propagálta a korszerű gyümölcsstermesztés elméleti és gyakorlati tudnivalóit és segítette ezek megvalósítását.

1913 májusában a Földművelésügyi Minisztérium állami kertésznek nevezte ki, és egyben megbízást kapott a Kertészeti Tanintézet főkertészi teendőinek ellátására és a gyümölcsstermesztési üzem vezetésére. 1918-ban állami főkertész kinevezést

nyert. E mellett 1913-tól 1921-ig Budán az Amizoni Károly Nőnevelő Intézetben oktatta a kertészetet.

1918. március 28-tól 1919. augusztusáig a Kertészeti Tanintézet igazgatója. „A Magyar Tanácsköztársaság kormánya a kertészek óhajának ismételt megnyilvánulása következtében Horn János okleveles kertész elvtársat bízta meg a Kertészeti Tanintézet igazgatói teendőinek ellátásával, Rerrich Béla tanintézeti tanárt a néhány héttel ezelőtt kinevezett igazgatót pedig az igazgatói teendők alól felmentette és a Földművesügyi Népbiztosság kertészeti ügyeinek vezetésével bízta meg” — írta az egykori sajtó. Horn János teljes egészében magáévá tette elődje programját. Tanártársaival együtt küzdve a Tanintézetet akadémiai színvonalra akarták emelni, a tudományos munka elmélyítése érdekében kísérletügyi intézményekkel óhajtották kiegészíteni. A hallgatók általános műveltségét és a kertészeti oktatást magas színvonalra akarták emelni. Horn János mindent megtett, hogy e célok valóra váljanak. A tantestülettel együtt megjelentette a tervezett Évkönyvet. Kidolgozták a kertészeti kísérletügyre vonatkozó javaslatokat, összeállították a főiskolává alakuláshoz szükséges szervezeti, tanulmányi, fegyelmi és ügyrendi szabályzatot. — Ekkor lett a „Kertészet” című szaklap belső munkatársa.

A Tanácsköztársaság bukása után Horn János ellen fegyelmi eljárást indítottak. A vizsgálat „hivatalos lakásból való kitételrel, áthelyezéssel és végül 10 évi előléptetés megvonással és rosszállással” 1921 júliusában befejeződött. Ekkor a kecskeméti Vincellériskolához került oktatónak, később Bábolnára a kisbéri faiskola vezetőjének, majd 1925—1929 években a keszthelyi Gazdasági Akadémián előadó tanárnak és a kertészet vezetőjének nevezték ki. Különböző társadalmi szervek munkájába is aktívan bekapcsolódott, több gazdasági egyesület tagja lett.

1929. január 1-jétől — áthelyezéssel — a Földművelésügyi Minisztérium Kertészeti Főosztályán működött, mint kertészeti előadó. Hivatali munkája során minden olyan problémával találkozott, ami a kertészeti ágazat fejlesztésével összefüggött. Munkakörében irányította és segítette a fejlettebb kertészeti termesztés, elsősorban a tervszerűbb gyümölcsstermesztés kialakítását. Ebben az időszakban a kertészet, de főleg a gyümölcsstermelés jelentős fejlődésen ment át. Új gyümölcsstermőtájak alakultak ki, melyeknél megváltozott a termelés módja, az állomány szerkezete, növekedett az intenzív termelés aránya. Az újonnan kialakuló termelésben már jelentős szerepet tölthettek be az üzemszerűen telepített gyümölcsök. Megkezdődött az egyes gyümölcsfajok koncentrációja. Horn János felelősséggel képviselte — a pénzügyi és egyéb lehetőségek mérlegelésével — szakterülete érdekeit. A kezdeményezők, a termelők és az egész szakirányítási rendszer összehangolt munkájának eredménye az a felgyorsult fejlődés, mely az 1930-as évek gyümölcsstermelését jellemezte.

Mohácsy Mátyás, Gergely István, Angyal Dezső és még több neves kertész Horn János bekapcsolásával, a helyi termesztők meghallgatásával kidolgozták az ország gyümölcsstermesztési körzeteinek beosztását, és ezen belül megállapították a ter-

mesztésre ajánlott fajtákat. Megalakult az Országos Pomológiai Bizottság is, melynek Horn János is tagja lett. A bizottság meghatározta a nagyüzemi termesztésre alkalmas fajtákat, megszabta, hogy mit és mennyit szaporítsanak a faiskolák, különféle telepítési-, hitel-, oltvány-, növényvédőszer- stb. akciókkal, valamint a tárolás és értékesítési lehetőségek közvetítésével segítette a termesztőket. A Faiskolai Szövetségen belül a fajták hiteles nyilvántartására faiskolai ellenőrző bizottságok (Országos Fajtatörzskönyvező Bizottság) kutatták fel egy-egy tájban tömegtermesztésre ajánlott gyümölcsfajták termőfáit és jelölték ki az egyedeket, melyek a továbbszaporításra a legjobbak voltak. 1933-ban létesült a Gyümölcsstermesztők Országos Egyesülete (GYOE), mint a gyümölcsstermelők érdekképviseleti szerve. Megyéenként tagegyesületei működtek. Feladatuk szakmai tanácsadás, előadások szervezése, tanfolyamok rendezése volt. Horn János mindkét szervezet megalakulásában és munkájában tevékenyen részt vett. Közben kinevezték a Földművelésügyi Minisztérium Gazdasági Tanárképesítő vizgabizottság tagjává és az állami mezőgazdasági szakoktatási iskolák szakfelügyelőjévé és 1933-ban a Kertészeti Tanintézet rendes tanárává. 1935-ben országos kertészeti igazgató címet nyerte el. 1937—1943-ig a Felsőbb Szőlő és Borgazdasági Tanfolyamon a gyümölcsstermesztés előadója. Hivatalából segítette a felsőfokú kertészképzés színvonalának emelése érdekében a Kertészeti Tanintézet átszervezését, mely 1939-ben Kertészeti Akadémiává alakult át.

Minisztériumi szolgálatát 1941. december 31-én befejezte, amikor is saját kérésére nyugdíjba vonult. Nyugdíjasként is tovább dolgozott. 1942—1944-ben a FM. Felsőbb Szakoktatási osztályának tiszteletdíjas előadója. Különféle bizottságok elnöke, számos egyesület tagja. 1943-ban a kertészeti akadémiai igazgató cím birtokosa lett, és még abban az évben az átszerveződött intézetben, a Kertészeti és Szőlészeti Főiskolán az általános gyümölcsstermesztés előadója. Ugyanakkor Magyaróváron a Gazdasági Akadémián a kertészet előadója. 1944. április 29-től a Kertészeti és Szőlészeti Főiskola rendes tanára és az Általános Gyümölcsstermesztési Tanszék vezetője. 1945-ben az intézmény több agrár felsőoktatási intézettel az Agrártudományi Egyetem keretében egyesült, s mint Kert- és Szőlőgazdaságtudományi Kar folytatta működését. Amikor 1945-ben Mohácsy Mátyás lemondott tisztségéről, akkor Horn Jánost választották meg a Kar dékánjává. E beosztásáról 1946 februárjában lemondott és elvállalta a Kertészeti és Szőlészeti Főiskolai Karhoz tartozó budaörsi törzsgyümölcsös és kísérleti telep vezetését. 1948. december 31-én nyugdíjba vonult.

Szakirodalmi munkássága rendkívül jelentős. A kertészeti szakma egyik legtevékenyebb írója volt. 28 önálló szakkönyvet és 56 szaklapban (belföldi és külföldi) 2000-nél több szakkikket írt. Műveivel a legszélesebb tömegeket kívánta mozgósítani a kertészet-, de elsősorban a gyümölcsstermelés érdekében. Célja az volt, hogy széles körben megismertesse és megszerettesse a gyümölcsstermesztést, hogy minél többen segítsék fejlesztését és minél nagyobb legyen a gyümölcsfogyasztás mennyi-

sége. A „Növényvédelem és Kertészet”-nek a két világháború között belső munkatársa volt és a gyümölcsstermesztés rovatot vezette. Első könyve, a „Gyümölcsstermesztés” 1921-ben jelent meg. Ebben a gyümölcsstermesztéssel kapcsolatos valamennyi kérdést tárgyalja, főleg a szakiskolák és a „művelt közönség” számára írta. Többi könyve kisebb terjedelmű, a nem szakember részére is könnyen érthető stílusú, de szakmailag igényes, olcsó kiadások. Műveiben többször felhívta a figyelmet arra, hogy a termesztés sikere nagy mértékben függ a fajták helyes kiválasztásától. Ennek érdekében tekintetbe kell venni a termesztés célját és a termesztést befolyásoló helyi tényezőket. Cél legyen az egyöntetű, jó minőségű tömegtermelés, melynél az Országos Pomológiai Bizottság által megadott szempontok legyenek az irányadók. A kereskedelmi célt szolgáló gyümölcsösöknél az exportálás lehetőségét is vegyék figyelembe a gazdák — hirdette, ezért jól szállítható, korán érésű fajták ültetését ajánlotta. A termelés gyorsítása érdekében a rossz minőségű fajták átoltását tartotta legcélravezetőbbnek. Szakcikkeiben a gyümölcsön kívül növényvédelemmel, zöldségtermesztéssel és egyéb kertészeti kérdésekkel foglalkozott. Igen sokat tett a kertészkedők neveléséért, a kiskertészek és a városi balkonkertészek oktatásáért. Az első világháború után megnövekedett a kertészkedők és a kertészetből élők száma, akik Horn János műveiből okulhattak.

Nemcsak írásai, hanem az általa tartott tanfolyamok is ismertté tették nevét, melyeken az előadott téma után a hallgatóság egyéni, szakmai problémáival is foglalkozott. 1931—1941 között a Rádióügyi Bizottság tagjaként írta a rádióban rendszeresen sugárzott gyümölcsstermesztési tanfolyamok anyagát. Aktívan részt vett a szakmai és társadalmi szervezetek életében. Tagja volt a Magyar Természetudományi Társaságnak, az Országos Magyar Kertészek Egyesületének, a Magyar Entomológiai Társaságnak és számos más szervnek, bizottságnak tagja vagy vezetője.

1951-ben egy téves határozat következtében Budapestről kitelepítették, a Kert és Szőlőgazdaságtudományi Kar közbenjárására, Somos András segítségével a határozat módosult. Visszaköltözhetett feleségével Budapestre, de mert lakásuk nem volt, fiához, Horn Edéhez költözhettek, aki a kamaraerdei törzsgyümölcsös szolgálati lakásában lakott. Mivel csekély nyugdíjából megélni nem tudott, ezért 1952-1956 között segédmunkásként adatfelvételezési munkát végzett a Kertészeti Kutató Intézet Gyümölcsstermesztési Osztályán. Miután egészségi állapota már nem tette lehetővé a fizikai munkát, haláláig idegen nyelvű fordítással (német, angol, román) segítette ugyanitt a kutatást. 1958 szeptember 25-én halt meg Budapesten.

Főbb munkái:

Gyümölcsstermesztés. Kézikönyv szakiskolák és a művelt közönség számára. Bp., 1921. 400 lap.

Edényben nevelt gyümölcsfák termesztése. Bp., 1926. 56 lap.

Családi ház gyümölcskertje. Bp., 1931. 76 lap.

Gyümölcsfák nyesése. Bp., 1934. 63 lap.

Törpe és alakfák nevelése és nyesése. Bp., 1935. 70 lap.

Körte termesztése. Bp., 1936. 63 lap.

Őszibarack termesztése. Bp., 1937. 77 lap.

Kajszi, cseresznye és meggy termesztés. Bp., 1939. 60 lap.

Mesterfogások és szabályok a gyümölcsösben. Bp., 1941. 64 lap.

Irodalom:

— —: Horn János (1881—1958). KSz. 1958. 7.sz.

PROBOCSKAY Endre: Születési Centenárium. Horn János 1881—1958. Km. 1981. 10. sz.

HORN MIKLÓS (1899—1965)

1899. október 22-én született az oroszországi Ogyesszában. Apja, aki rigai születésű német állampolgár volt, kereskedelmi alkalmazottként dolgozott. Középiskoláit Moszkvában végezte. Majd az I. világháború után 1919-ben szüleivel Berlinbe költözött, s valójában itt indult mezőgazdasági pályafutása. A család nehéz anyagi helyzete miatt arra kényszerült, hogy tanítással teremtsen elő a továbbtanuláshoz szükséges pénzt. A mezőgazdasági főiskolán 1921-ben szerzett oklevelet. Tanult és dolgozott a világhírű Erwin Bauer professzor intézetében, amely abban az időben a legjobb növénynemesítő intézet volt Németországban. 1923-ban megkapta a növénynemesítő diplomát. Még ebben az évben Eszterházy Pál meghívta Lovászpatonára, ahol megalapozta a híres növénytelepítő telepet, s vezette 38 éven át 1961. évi nyugdíjba vonulásáig.

Növénynemesítői munkássága 18 növényfajra terjedt ki. A legnagyobb sikereket a rozs nemesítésében érte el. Nevéhez fűződik a javított Lovászpatonai rozs kifejlesztése, amely már a harmincas években állami minősítést kapott, s még a második világháború előtt elnyerte a legmagasabb elismerést: államilag elismert fajta lett. Még a hatvanas években is a legjobb magyar, külföldön is — elsősorban Angliában — keresett fajta volt. Jelentős mennyiségben exportálták. Lovászpatonai 160-as őszi búzája abban az időben nemcsak a Bakonyvidék, hanem az egész ország legjobb fajtája volt, csakúgy mint a Lovászpatonai tavaszi árpája. Zabfajtái közül a Lovászpatonai fehér intenzív művelést igényel, míg a nagyobb területen termesztett Lovászpatonai sárga extenzív körülmények között is jól termett. A Lovászpatonán nemesített Lovászpatonai korai fehér és sárga lófogú államilag minősített kukoricafajtákat, valamint a Lovászpatonai pirosmagvú és a Lovászpatonai óriás-

magvú kölesek szerte az országban termesztették. A hatvanas évek közepéig a napraforgók között is a Lovászpatonai volt a legkeresettebb. Jelentős sikereket ért el a burgonyanemesítésben is, különösen említésre méltó öröm nevű fajtája, mely elsősorban a Bakony-vidék környezeti feltételei között adott nagy termést.

Növényei közül a hereféléket kedvelte leginkább, ezek között a két legsikeresebb a Lovászpatonai bíborhere és a Lovászpatonai fehérhere volt.

A felszabadulás után töretlen buzgalommal dolgozott, s a Lovászpatonai Nemesítő Állomást egy jól dolgozó intézetté fejlesztette.

Tudományos munkásságának elismerésül két alkalommal — 1955-ben és 1958-ban — kormánykitüntetést kapott. Számos cikke jelent meg a szaklapokban, mindenekelőtt a „Köztelek” hasábjain 1931—1940 között.

1962-től, nyugállományba vonulásától nyugdíjasként a Mosonmagyaróvári Mezőgazdasági Főiskola Növénytermesztési Tanszékén dolgozott. 1965. augusztus 12-én bekövetkezett haláláig Győrött élt.

Főbb munkái:

A bíborhere jelentősége és nemesítése. Fertőd, 1958. 12 l.

A bíborhere termesztése Bp., 1960. 125 l.

Irodalom:

Andor JÁNOSSY: Miklós Horn (1899—1965) AA. 1965. 3-4 füz.

HORVÁTH GÉZA (1847—1937)

Csécsen (Abaúj-Torna m., ma: Cecejovce—Csehszlovákia) született 1847. november 23-án. Középiskoláit Kassán végezte. Tanulmányait Bécsben folytatta, ahol az egyetemen 1872-ben orvosi és sebészdoktori oklevelet szerzett.

Érdeklődése azonban az állattan, rovartan felé vonzotta. Ezen a területen is kezdte munkásságát a Nemzeti Múzeumban 1873-ban. Rövid ideig közben járási orvosként is dolgozott. 1875-ben Abaúj-Torna vármegyében Forróra, majd 1878-ban Zemplén vármegyében Varannóra került járási orvosnak. Nagy elfoglaltsággal járó munkája mellett is hű maradt a rovartanhoz. Ismereteit állandóan bővítette. Tovább folytatta a félfedeles szárnyú rovarok (Hemiptera, Heteroptera) tanulmányozását. Neve csakhamar közismert lett mind a hazai, mind a külföldi entomológusok körében.

1880-ban a Földművelésügyi Minisztérium Horváth Gézát nevezte ki az Országos Phyloxera Kísérleti Állomás élére. E minőségében mintegy 10 éven át a filoxéra-kérdés megoldásán, a hazai szőlőkultúra megmentésén fáradozott. A múlt század 80-as éveiben ugyanis a filoxérán kívül még számos szőlőbetegséget kellett leküzdeni. Komoly veszedelmet jelentett szőlőinkre a peronoszpóra, a lisztharmat, a fekete rothadás (a black rot), a szőlőfenésedés (szőlőrák, Sphaceloma, ampelinum), továbbá a fakórothadás és több egymást követő, hazánkban akkor még ismeretlen szőlőbetegség. Horváth egyike volt azoknak, akik sokat tettek a filoxéra elleni védekezés megszervezésében. Nevéhez fűződik a szénkénnel történő gyérítés leghatékonyabb módjának kikísérletezése.

Az Országos Phyloxera Kísérleti Állomást 1890-ben Rovartani Állomássá szervezték át, vezetője továbbra is Horváth Géza maradt. Az intézet feladatköre kibővült. Foglalkozott az állati kártevők minden csoportjával, de vizsgálat alá

vette a növényi kártevőket és a gombabetegségeket is. Ezzel szervezőjét, Horváth Gézát méltán tekinthetjük a hazai növényvédelem megalapítójának.

A Rovartani Állomás intézményének létrehozásával — a maga korában — Magyarország megelőzte a külföldet. Az intézetet Horváth Géza 1895. december 28-ig vezette. Ekkor ismét a Nemzeti Múzeum munkatársa lett. Átvette az Állattár igazgatását. Nyugdíjazásáig fáradhatatlanul dolgozott az Állattár továbbfejlesztésén, anyagának gyarapításán és tudományos színvonalának emelésén.

Horváth Géza az alkalmazott rovarokban korának Európa-szerte legnagyobb szaktekinvélye, a tudományos rovarokban a szipókás rovarok (Rhyuchoták) nemzetközi hírű szaktekinvélye, aki e csoportból a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményét a világ legnagyobb gyűjteményévé fejlesztette.

Több mint 400 tudományos dolgozata jelent meg hazai és külföldi kiadásban. Járt a Alföldet, a Felvidék és Erdély hegyeit, a Dunántúlt, hogy megismerhesse a magyar fauna hemipteráit, heteropteráit. Érdeklődése azonban nemcsak Magyarország, hanem — nemzetközi összeköttetésével — számos külföldi ország idevágó rovarvilágát vizsgálat alá vette. Kitűnő megfigyelőképessége, éles szeme, biztos morfológiai érzéke és roppant áttekinvése méltán váltotta ki a külföldi szakemberek elismerését. Felkérték a nemzetközi hemiptera katalógus szerkesztésére. A világ legkülönbözőbb tudományos testületei tiszteletbeli- és levelező tagsággal tüntették ki. Így tagja volt a francia, angol, olasz, orosz és amerikai természettudományi társulatoknak, valamint Szerbia, Csehország, Svédország, Spanyolország és Egyiptom hasonló jellegű egyesületeinek. Részt vett még a tizedik nemzetközi zoológiai kongresszus előkészületeiben, amelynek szervezésénél nevének nemzetközi súlyát látva vetve személyesen hívta meg a kor legnevesebb, a szakma legjelesebb képviselőit. Még a háború kitörése előtt — Monacóban — a világ zoológusainak kilencedik kongresszusán jelölték ki a következő kongresszus színhelyéül Budapestet, s annak elnökéül Horváth Gézát választották.

Horváth Géza a Tudományos Akadémiának 1877-ben levelező tagja, majd 1894-ben rendes tagja lett. Székfoglaló értekezését „A rovarok dimorphismusáról” címmel 1881. június 20-án tartotta.

Horváth Gézát 1919. október 22-én a Magyar Tudományos Akadémiai III. osztályának elnökévé választották, mely tisztségét 1934-ig töltötte be. 1931. május 15-én pedig a tiszteletbeli tagságot is megkapta.

Horváth Géza érdemei közé tartozik, hogy 1884-ben megindította a magyar rovarászok szaklapját, a „Rovartani Lapok”-at. 1910-ben pedig megalapította a Magyar Entomológiai Társaságot, amely később a Magyar Rovartani Társaság nevet vette fel.

Horváth Géza entomológusként nemzetközi hírnevet, és a magyarországi filoxéra leküzdésében pedig mind tudományosan, mind gazdaságilag nagy érdemeket szerzett.

Budapesten 1937. szeptember 8-án halt meg.

Főbb munkái:

Jelentés, melyet a phylloxeraügy tanulmányozása céljából tett külföldi utazásáról. Bp., 1880. 74 lap.

Védekezés a filloxéra ellen és amerikai szőlőfajok. Bp., 1881. 28 lap.

Illés Nándor: Az akáczpajzstetű kérdése Magyarországon. Összeállította: Havas József, Horváth Géza és Vadas Jenő. Bp., 1896. 207 lap.

Irodalom:

JABLONOWSKI József: Dr. Horváth Géza ünneplése születésének nyolcvanadik évfordulóján. Visszapillantás magyar szőlősgazdaságunk küzdelmes éveire. Bp., 1926. 15 lap.

BALÁS Géza—SÁRINGER Gyula: Kertészeti kártevők. Bp., 1982. 79—81 lap.

HORVÁTH JÁNOS (1853—1945)

Horváth János szövetkezeti vezető, szövetkezeti politikus 1853. március 1-én született Csepregen (Sopron vármegye). Gazdálkodók, iparosok találhatóak családi elődei között. Apja gazdálkodó ember volt. Szívós munkával szerezte meg kis birtokát, de a nyolcgyermekes családnak ez csak szűkös megélhetési lehetőséget biztosított. Harmadik gyermekének, Jánosnak, akiben a tanulni vágyás korán és nagy erővel mutatkozott meg, mégis lehetőséget teremtett a tanulásra.

Horváth János iskoláit szülőfalujában kezdte, a gimnáziumi osztályokat Kőszegen és Sopronban végezte. Könnyen és kitűnően tanult, emellett jobb módú osztálytársait tanította, hogy ezzel is segítsen előteremteni iskoláztatása költségeit. Utolsó gimnáziumi évét már úgy végezte, hogy Wukanics Viktor, soproni ügyvéd irodájában írnoki munkát végzett.

1873-ban katonai szolgálatra vonult be Bécsbe, ahol egyidejűleg végezte az egyetem jogi karának első évfolyamát.

1880-ban szerezte meg a jogi doktori diplomát. 1881-ben letette az ügyvédi vizsgát és irodát nyitott Budapesten. Képviselőként is fellépett 1881-ben Csepregen a Függetlenségi Párt programjával, de ezt adminisztratív kifogás alapján nem fogadták el. A későbbiek során sem kísérte nagyobb szerencse politikusi próbálkozásait. 1881 mégis jelentős év volt élete további alakulásában. Ekkor kereste őt fel Lukácsovics Alajos, monori asztalosmester és felkérte a Monorkerületi Önszegélyező Szövetkezet megalakítására. Egy évi előkészület után 1882-ben létrejött Magyarországon az első Raiffeisen-típusú szövetkezet. Ezzel az alapítással négy évvel megelőzte a Károlyi Sándor-féle szövetkezeti mozgalmat. E monori szövetkezet — sikert aratván — környezetében igen gyorsan kiterjeszkedett. S 1886-ban,

amikor Károlyi Sándor létrehozta a Pestmegyei Hitelszövetkezetet, a kis monori kezdeményezés már 15 községgel lépett be a nagyobb megyei egységbe.

Aktívan részt vett az iparos mozgalmakban és az ipari kongresszusokon. Az általa 1887-ben az építőiparosok részére kidolgozott mintaszabályzat és munkarend egy év múlva, mint fővárosi szabályrendelet mintául szolgált több más hasonló szabály megalkotásánál. 1887-ben segítségével még létrejöttek a csizmadiák és hentesek hitel-, termelő-, vállalkozó-, illetve zsírértékesítő szövetkezetei.

Az 1889-ben (az ipartörvény értelmében) segélypénztárakat létesített hentes- és építőiparos segédek részére. Ezek a szabályok lettek azután alapjai az 1892-ben létrejött (Baross-féle) betegsegélyző pénztáraknak. Az 1890-es években érdeklődésének középpontjában a betegsegélyző (munkásbiztosító) ügyek és az iparszövetkezetek álltak. 1898. decemberében alakult meg az Országos Központi Hitelszövetkezet, ahol felelős bizottsági taggá választották. 1901-től az Országos Központi Hitelszövetkezet hivatalos alkalmazottja lett, s mint az ipari osztály főnöke, intézte az ipari szövetkezet ügyét. Munkásságának eredménye mintegy 150 új iparos szövetkezet megalapítása és az addig fennállottak egységessé szervezése volt.

Ebben az időben kezdte el a gabonaraktár-szövetkezetek létesítésére irányuló akcióját is. Ismertetést szerkesztett a magyar tejszövetkezetek fejlődéséről.

1904-ben Budapesten rendezték meg a IV. nemzetközi szövetkezeti kongresszust, amely szövetkezeti kiállítással volt egybekötve. A kiállításon bemutatták a magyar szövetkezeti termelés mezőgazdasági és ipari termékeit. A bemutató nagy sikert aratott és külföldön is elismerést vívott ki. Magát a kiállítást és a róla készült katalógust Horváth János rendezte, illetve szerkesztette.

1905-ben megalakította az Ipartestületek Országos Szövetkezetét. Az Országos Központi Hitelszövetkezetben végzett tevékenysége elismerésül az igazgatóság ügyvezetői igazgatói állással bízta meg 1908-ban. E tisztségében a nem szakértő feletteseivel folytatott eredménytelen viták közepette 5 évet töltött el. Közben kidolgozta a Károlyi Sándor által alapított Magyarországi Szövetkezetek Szövetségének alapszabályait és itt igazgatóvá választották. 1913-ban végképp szakított az OKH-val és a Szövetkezetek Szövetségének végleges igazgatói tiszttét elfoglalta. Irányítása alatt fellendült az összes hazai szövetkezetet képviselő szervezet működése. Értekezletet rendezett, „Magyar Szövetkezeti Könyvtár” címmel könyvsorozatot indított.

1917-ben kezdte szervezni a Fructus Gyümölcsértékesítő és Szeszfőző Szövetkezeti Központ alakítását. Ennek alelnöki megbízatását is elvállalta. Egyidejűleg választmányi tagja volt a Magyar Gazdászövetségnek. Bernát István és Czettler Jenő munkatársaként részt vett az agrárpolitikai kérdések tárgyalásában. Tevékeny munkatársa volt a „Magyar Gazdák Szemléjé”-nek. De a szövetkezeti gondolat ápolásától nem tért el soha.

Az első világháború után az ő életében is nehéz évek következtek. Az ország szövetkezeti szervezete nehezen állt talpra. A Magyarországi Szövetkezetek Szö-

vetségének működése is akadozott. Továbbhaladásról szó sem lehetett, csupán a meglevő talpra állításáról. Pedig ez volt az a korszak, amikor a szövetkezeti gondolatot oly mértékben elismerték, hogy a megalakult Közgazdasági Egyetemen a szövetkezetek is katedrát kaptak. Horváth János ekkor az Állatorvosi Főiskolán volt előadója a szövetkezeti tárgynak, emellett az Egyetemen szövetkezeti szemináriumot tartott. Ekkor születtek nagy jelentőségű kézikönyvei pl.: a Szövetkezeti Káté, mely három kiadást ért meg és az egyetemen segédkönyvként használták. Ebben tisztázta a szövetkezet fogalmát, ismertette az ide vonatkozó törvényeket. Röviden végigtekintette fejlődése útját. Gyakorlati útmutatást adott a megszervezéséhez, ismertette működése feltételeit, a vezetők és a tagok feladatait, jogait. Szólt a vagyoni ügyekről, üzletvitelről stb. Mindezt könnyen megérthető — mint a cím is utal rá — kérdés-felelet formában tette.

1924-ben az Iparosok Országos Központi Szövetkezetének alelnökévé választották, nyugdíjba vonulásáig (1940-ig) töltötte be ezt a tisztséget.

A Szövetkezetek Szövetsége nehezen heverte ki a háborús válságot, a kibontakozást személyi okok is akadályozták, így Horváth János 1928-ban lemondott igazgatói tiszteréről.

Az Iparosok Országos Központi Szövetkezetében, ahol 16 évig tevékenykedett, vélte valóra váltani mindazon törekvéseit, melyet ifjú kora óta hirdetett. De sajnos ezt a szervezetet is a hozzá nem értő vezetés pénzügyi válságba sodorta 1936-ban. Ezt Horváth János „alkotmányos” közreműködésével sikerült rendbe hozni. Ezután még 4 esztendeig látta el feladatát, majd 1940-ben előrehaladott korára való tekintettel (87 éves volt ekkor) nyugdíjba vonult.

Élete során több alkalommal részesült kitüntetésben. 1914-ben, miután az OKH-ban befejezte működését, kapta a magyar nemességet. 1920-ban gazdasági főtanácsos címmel tüntették ki. Az 1922-ben rendezett Szövetkezeti Kongresszus jubileumi ünnepséget szervezett tiszteletére. A Magyarországi Szövetkezetek Szövetségének közgyűlése 1932-ben, szövetkezeti működésének 50 éves évfordulóját fényesen megünnepelte. Nyugdíjba vonulásakor a Magyar Érdemrend középkeresztjét kapta.

92 éves korában, 1945. október 20-án halt meg Budapesten.

A XIX. század első felében vált uralkodóvá a kapitalizmus gazdasági rendszerében a szabadverseny. Feltétele a korlátlan szabadság volt, rendkívüli gazdasági fellendülést vártak tőle. Az idő azonban nem igazolta ezeket a várakozásokat. E helyzetben próbált segíteni, a mutatkozó bajokat kísérte megoldani a szövetkezeti mozgalom. Német földről indult ki, egyaránt jelentkezett a falusi és városi kisemberek körében az irántuk való igény. Az első mezőgazdasági szövetkezeteket a német Raiffeisen hozta létre, vele párhuzamosan, de elveikben némileg rivalizálva szervezte mozgalmát a szintén német Schulze-Delitzsch. A történeti előzmények között megemlíthető még az angol rochdalei takácsok szövetkezése.

A szövetkezeti mozgalom, s a szövetkezetek vállalták, hogy tagjaikon segítenek.

Olcso hitelekhez, élelmiszerekhez, nyersanyagokhoz juttatták a tagságot. A szervezetség erejével segítenek helyt állni a gazdasági versenyben. Ez volt az az eszme, amelyben Horváth János egész életén át fanatikusán hitt, s melynek megvalósításán haláláig fáradozott. Munkásságának érdemét nem csökkenti az a tény, hogy a szövetkezeti mozgalom a maga elé kitűzött irreális feladatot — a kapitalista társadalmi rend káros kinövéseit megszüntetni — nem tudta végrehajtani.

A magyar szövetkezeti mozgalom felfutó ága 1898-tól a világháború kitöréséig terjedt. Sajátosnak mondható, hogy az agrár Magyarországon, ahol a mezőgazdasági lakosság szövetkezetbe tömörítése mutatkozott volna a sürgősebb feladatnak, mégis az iparos szövetkezetek vonalán indult meg az úttörő munka, illetve indította azt meg Horváth János. Később párhuzamosan, sőt esetenként együttműködve fejlődött tovább az övé és a Károlyi Sándor-féle agrárszövetkezeti mozgalom.

A mozgalom csúcspontja az 1904-es, Budapesten tartott nemzetközi szövetkezeti kongresszus és kiállítás volt. A világháború előtt Magyarországon kilencezer szövetkezet működött, és a nyolcadik helyet foglaltuk el a világ szövetkezeti sorrendjében. A magyar szövetkezeti rendszer nem a német utánzása volt, hanem eredeti alkotás, melyet sok helyen példaként követtek.

Alapvető különbözősége a magyar szövetkezeteknek a külföldiekkel szemben az volt, hogy nem azok a társadalmi rétegek, csoportok indították meg szervezésüket, melyeknek előbbre jutását szolgálni hivatva voltak, hanem olyan rétegek (elsősorban a nagy- és középbirtokosok), melyeknek tagjai érdekeltek voltak a szövetkezetek gazdálkodásának irányításában. Ezzel szemben pl. az angol szövetkezetek az önszervezésre, a franciák az államra, a németek az üzletre támaszkodva szerveződtek. Nálunk a szövetkezetek korlátolt felelősségűek voltak, központjaik előbb alakultak, mint a tagegységek. E központok, felelősségük korlátolt volta miatt valamilyen gazdasági-, társadalmi egyesületre (OMGE, Magyar Gazdaszövetkezet stb.) is támaszkodtak.

A világháború, majd a nagy gazdasági válság szétzilálta az ország gazdasági helyzetét. A szövetkezetek nagy számban megszűntek, a megmaradtak is csak vegetáltak. Az eszme lelkes hívei, élükön Horváth Jánossal és a fiatal erőkkal: Balogh Elemérrel és Schandl Károssal megkezdték az újjászervezést. Horváth János érdeméül tudható be, hogy a megváltozott történelmi körülmények között helyesen ismerte fel az új követelményeket. A szövetkezeti munkában mindig a haladást és időszerűséget jelentette ténykedése.

Termékeny szakirodalmi tevékenységét igazolják megjelent művei. Mintegy 30 önálló munkája van. Közülük a legjelentősebb a két részből álló, „A magyar szövetkezeti intézmény története” című, mely a hazai szövetkezeti mozgalom története a kezdettől egészen 1914-ig. „Szövetkezeti Káté”-ja igen népszerű volt, három kiadást ért meg. A „Magyar Szövetkezeti Könyvtár” című sorozatnak az ő szerkesztésében megjelent 9 kötete a mozgalom különféle vonatkozásait tárgyalja. A „Gróf Károlyi Sándor és vezérkara” című munkájában a szövetkezeti mozga-

lom alakulásának legérdekesebb részeit tárgyalja. Szakcikkei különböző mezőgazdasági és iparos szaklapokban (Magyar Ipar, Magyar Gazdák Szemléje, Közgazdasági Szemle stb.) jelentek meg.

Munkásságának legnagyobb jelentősége, hogy felismerte korának gazdasági életében az önszegélyezés, a szövetkezetek létrehozásának szükségességét, mint a fejlődés egyik fontos feltételét. Az elszigetelten jelentkező szövetkezési szándékok összefogásával és az irányító intézmények megszervezésével reális utat teremtett a fejlődés számára.

Főbb munkái:

A szövetkezetekről: vagyis segíts magadon az Isten is megsegít. Bp., 1901. 112 lap.

Szövetkezeti gabonaraktáraink. Bp., 1903. 74 lap.

A szövetkezetekről szóló törvénytervezet. A Magyar Jogászegyletben 1904. november és december havában tartott vita . . . Horváth János felszólalásaival. Bp., 1905. 117 lap.

Szövetkezeti elvi határozatok. Bp., 1909. 191 lap.

Magyar szövetkezeti káté. Bp., 1917. 117 lap.

Magyar szövetkezeti program. Bp., 1921. 37 lap.

A magyar szövetkezeti intézmény története. 1—2. köt. Bp., 1926—1935.

Drucker Jenő—Horváth János: A pinceszövetkezetek. A szövetkezeti gabonaraktárak. Bp., 1913. 90, 113 lap.

Irodalom:

IHRIG Károly: Egy érdekes magyar úttörő jubileuma. MGSz. 1932.

— —: Csepregi Horváth János ötven esztendősz szövetkezeti munkássága. Bp., 1933.

— —: Csepregi Horváth János 90 éves. MGSz. 1943.

MMGMA. Személyi Emlékanyag Gyűjtemény.

J. HORVÁTH LÁSZLÓ (1897—1974)

J. Horváth (Árpád) László 1897. március 23-án született Kemenesszentpéteren (Vas vármegye), meghalt Budapesten, 1974. október 18-án. Édesapja, Horváth Antal a szombathelyi — vasvári székeskáptalan kemenesszentpéteri uradalmának intézője volt, édesanyja Meller Hermin.

J. Horváth László az elemi iskola elvégzése után a keszthelyi premontrei főgimnázium növendéke lett és jeles eredménnyel, kitüntetéssel letett érettségi után, 1915-ben katonai szolgálatra vonult be. Az első világháborút végig a fronton töltötte, s több katonai kitüntetésben részesült. A magyaróvári Gazdasági Akadémián 1918 tavaszán, háromhónapos szabadsága idején kezdte meg tanulmányait, majd ennek leteltével a frontra vitték, ahol megsebesült. Felgyógyulása és 1918. novemberében történt leszerelése után folytatta tanulmányait, és 1919. júliusában kitüntetéssel szerzte meg oklevelét. — Gyakornoki idejét segédtsízként a szombathelyi székeskáptalan kemenesszentpéteri és kenyéri uradalmaiban töltötte, majd 1926-ban a marcaltői uradalomban kerületvezetői beosztást kapott.

1929-ben a Győri Róm. kat. Püspökség szanyi gazdaságának vezetője lett. Itt mint intéző, illetve főintéző 1945. június 30-ig dolgozott a birtokon. A szanyi uradalom — döntően Horváth László munkássága nyomán — az ország legjobb nevű gazdaságai között szerepelt. A nemesített növények termesztésétől kezdve a nagy létszámú tehenészetten és bikanevelésen s különösen az ország legjobb hírű yorkshire tenyészetén át a tej feldolgozásáig a gazdaság minden ága képviselve volt itt. J. Horváth László nemcsak hogy igen nagy gyakorlatra tett szert a növénytermesztés, az állattenyésztés és a tejipar terén, hanem sokoldalú tevékenysége révén az ország egyik legjobban felszerelt és vezetett nagyüzemévé fejlesztette a szanyi

uradalmat. Munkásságának eredményeit az országos és a helyi mezőgazdasági kiállításokon, tenyészállatvásárokon bemutatott termények, tenyészállatok által elnyert díjak sokasága fémjelezték.

A nagy gyakorlati tapasztalattal rendelkező és munkatársai körében megbecsülésnek és tiszteletnek örvendő J. Horváth Lászlót az 1945. évi földosztás után vezető állásban alkalmazták. A gyakori átszervezések és az ezzel kapcsolatos áthelyezések miatt viszont egy-egy munkakört csak rövid ideig tölthetett be, s így tudását és tapasztalatait csak a pillanatnyi problémák megoldásában tudta kamatoztatni. Először 1945. október 19-én a kanotapusztai állami gazdaság kezelőtisztje volt, majd 1946. márciusában a Bábolnai Állami Gazdaság jószágigazgatóságával bízták meg, amelyhez még ugyanez év decemberében a kisbéri ménesebirtokot is hozzácsatolták.

A földművelésügy miniszter 1947. június 9-én az állami gazdaságok budapesti (központi) jószágigazgatósága vezetőjévé nevezte ki. A gazdaságok szervezeti átalakításával 1949. január 26-án a Hortobágyi Állami Gazdaság vezetője lett félévre, 1949. július 21-én pedig a Sertéstenyésztő Nemzeti Vállalathoz került. 1950-ben önálló tudományos kutatói, majd osztályvezetői megbízást kapott az Öntözési és Talajjavítási Kutatóintézetben, ahonnan 1952-ben — újra csak rövid időre — az Állattenyésztési Kutató Intézethez helyezték át. A Kutatóban tagja volt a Tudományos Tanácsnak és meghívást kapott az országos Növényfajta-minősítő Tanácsba is. Újabb áthelyezéssel, 1953. március 12-én a szarvasi Öntözési és Talajjavítási Kutató Intézet állattenyésztési osztályának, majd további feladatként, 1955-ben a növénytermesztési osztályának is a vezetője lett. Négy évig dolgozott Szarvason és 1957. március 31-én nyugdíjazták.

J. Horváth László tudományos felkészültségű és szemléletű gyakorlati mezőgazda volt, aki széles körű szakmai műveltségével, tapasztalatával hathatós segítséget nyújtott munkatársainak a kísérletek végrehajtásában, értékelésében s főleg gyakorlati hasznosításában.

Aktivitásával, segítőkészségével, jó ítélőképességével mindig szívesen állt kollégái rendelkezésére, és minden energiájával a helyes gyakorlati módszerek elterjesztésén fáradozott. Munkájára nyugdíjazása után is igényt tartottak. Szaktanácsadóként, illetve előadóként dolgozott a minisztérium szakoktatási főosztályán, a Magyar Televíziónál, a zsámbéki Termelőszövetkezeti Vezetőtovábbképző Iskolában, majd 1963-tól nyugdíjasként az Állattenyésztési Kutató Intézetben.

Irodalmi működését a 30-as évek végén kezdte el. Sorra jelentek meg a mezőgazdaság szinte minden ágát érintő, a korszerű módszereket ismertető és népszerűsítő írásai a „Köztelek”, a „Magyar Állattenyésztés”, a „Mezőgazdák”, majd 1946. után a „Magyar Mezőgazdaság”, „Haladó gazda” című szaklapokban közzétett számos tanulmány. A több mint száz cikkén kívül több tankönyv, jegyzet társszerzője volt. Témái között az öntözéses takarmánytermesztés kísérleti eredmények mellett főleg a mangalica és később a fehér hússertés fajtájú sertések tenyésztési,

tartási és takarmányozási kérdései szerepeltek. Legnépszerűbb írásai a Mezőgazdasági Könyvkiadó gondozásában több hazai kiadásban, valamint Csehszlovákiában és Lengyelországban is megjelent s nivódíjban is részesített Vidám rajzos állattenyésztési könyvek voltak.

A népszerűsítő irodalmi tevékenysége mellett J. Horváth László előszóval, előadás formájában is örömmel adta közre tudását. A Magyar Agrártudományi Egyesület és a Mezőgazdasági Könyvkiadó szervezésében mintegy 400 előadást tartott.

Vezetőségi tagja volt az Állattenyésztők Társaságának. Élete végéig tevékeny munkatársa volt az Állattenyésztési Kutató Intézetnek, míg 1974 őszén gyógyíthatatlan betegsége ágyhoz kötötte és rövid szenvedés után meghalt.

Főbb munkái:

Malacnevelés. Bp., 1952. 98 lap.

Vidám sertéstenyésztés. Bp., 1955. 319 lap.

Vidám — rajzos szarvasmarha-tenyésztés. Bp., 1958. 323 lap.

Irodalom:

ÁKI Híradó 1974. 12.sz.

MMgMA. Személyi Emlékanyag Gyűjtemény.

HREBLAY EMIL (1868—1930)

Kassán 1868. április 19-én született kisenemesi családban. Az elemi és a középiskolát szülővárosában végezte. Gazdászoklevelének megszerzése után Budapesten az Országos Magyar Gazdasági Egyesület istvántelki kertészeti majorjának vezetője lett, majd Eperjesen a Sárosmegyei Gazdasági Egyesület titkáraként működött. 1897-től kezdve szakalkalmazottként a Földművelésügyi Minisztériumban dolgozott. 1898-ban a miniszter kerületi állattenyésztési felügyelővé nevezte ki, és a minisztérium állattenyésztési és tejgazdasági ügyosztályán előadói beosztást kapott a baromfitenyésztési ügyek ellátására. Majd ő lett az 1897-ben létesített gödöllői állami baromfitenyésztő telep és munkásképző iskola első vezetője. 1907-től Kolozs és Bihar vármegyében, 1910-től kezdve pedig gazdasági felügyelővé kinevezve Sáros vármegyében működött. Az 1899-ben tartott szegedi I. és az 1902-ben tartott pozsonyi II. országos mezőgazdasági kiállítás sikeréért kifejtett tevékenységéért a földművelésügyi miniszter többek között neki is kifejezte elismerését.

Hreblay Emil kiterjedt szakirodalmi működést fejtett ki. „A magyar mezőgazdasági szakirodalom könyvészete” című bibliográfia IV. és V. kötetének adatai szerint 1891-től kezdve jelentek meg írásai. Ebben az évben adták ki Kassán a „Tanulmány a takarmányneműek mesterséges eltartásáról” című 114 oldalas munkáját, a „Gyakorlati útmutatás a nemesített erdei bükköny termelésére” című könyve pedig 1896-ban Eperjesen a Sárosvármegyei Mezőgazdasági Bizottság Kiadványai sorozatban látott napvilágot. 1896 és 1919 között számos kisebb-nagyobb további műve jelent meg első vagy újabb kiadásban. Közülük a legtöbb baromfitenyésztési témájú, a többi sertés-, kecske-, nyúltenyésztési vagy növényter-

mesztési tárgyú volt. Művei tanúsítják, hogy a magyar baromfitenyésztés fejlesztettségét Hreblay reálisan mérte fel; tisztában volt népi baromfitenyésztésünknek a külterjes viszonyok által meghatározott lehetőségeivel.

A gödöllői baromfitenyésztő telep és munkásképző iskolától a Kísérletügyi Közlemények 1899. évi (II.) kötetében megjelent „Baromfi- keresztezési kísérletek” című tanulmányában részletesen számolt be a magyar tyúk egyes külföldi eredetű fajtákkal történt keresztezésének eredményeiről, az így kapott hibridek gazdasági hasznáról. A magyar és a kopasznyakú erdélyi tyúkfajta tojóit kendermagos plymouth, fekete langshan és világos brahma kakasokkal keresztezte. E különnyomatban is megjelent tanulmánya élénk érdeklődést keltett szakkörökben, vele kezdődött a baromfi-, főként tyúktenyésztési publikációinak sora. Ő a hazai fajtát tekintette a kettős haszonra (hús- és tojástermelésre) történő tyúknemesítés alapjának. Az 1899-ben tartott szegedi I. országos mezőgazdasági kiállítás baromfitenyésztési részlegét a Köztelekben ismertetve, azt írta, hogy ez az első alkalom, amikor a hazai baromfifajtákat a szakkörökön kívül a tenyésztők széles tábora is kellő figyelemben részesítette. Felesége Dedinszky Adél, aki gyakorlati baromfitenyésztő és szintén szakíró volt, egyik cikkében azt írta, hogy „Az uram nagy tyúkász, hát én ebben is hűséges társa vagyok”.

Hreblaynak magyarországi szereplése az 1919-ben megjelent munkáival zárult. 1920-ban Eperjesre költözött, ott hunyt el 1930-ban; ekkor a Baromfitenyésztők Lapja visszatekintett arra az időre, amikor Hreblay Emil a Baromfitenyésztők Országos Egyesületének 1902. évi alapításában, majd az egyesület életében is fontos szerepet játszott.

Főbb munkái:

Tanulmány a takarmányneműek mesterséges eltartásáról. Tanuló és gyakorló gazdák, valamint a gazdaközönség számára. Kassa, 1891. 114 lap.

A gazdasági baromfitenyésztésre vonatkozó általános tudnivalók. Bp., 1904. 62 lap.

Pulykatenyésztés. Bp., 1907. 123 lap.

Tyúktenyésztés. Bp., 1909. 209 lap.

Lúd- és kacsatenyésztés. Kolozsvár, 1909. 171 lap.

Irodalom:

MMgMA. Személyi Emlékanyag Gyűjtemény.

HUNKÁR BÉLA (1890—1970)

A hazai élelmiszertudomány kiváló szakembere 1890. október 31-én Budapesten született, nevelkedett és végezte el középiskolai, majd egyetemi tanulmányait. A gyógyszerészi képezést 1911-ben szerezte meg a budapesti Tudományegyetemen dicséretes minősítéssel. Első munkahelye 1912-ben az egyetem II. Vegytani Intézete volt, ahol Lengyel Béla professzor mellett gyakornokoskodott. Rövid idő múltán azonban tanársegéddé nevezték ki. Egyetemi munkája mellett elfogadta a Fővárosi Vegyészeti és Élelmiszervizsgáló Intézet meghívását, és ott is állást vállalt. Az Intézetben szerzett tapasztalatok végleg az élelmiszervegyészet felé fordították figyelmét. Ezután Bugarszky István professzor munkatársaként dolgozott, akinél 1918-ban védte meg doktori értekezését. Ugyanakkor beiratkozott a

Műszaki Egyetemre is. Intézeti munkássága során 1922-ben osztályvezető fővegyésszé, majd 1929-ben az Intézet vezetőjévé nevezték ki. Ez idő alatt kiváló szervezői készségével Európa-szerte ismertté tette az Intézet nevét. Mint igazgató sok segítséget nyújtott a gazdáknak a tejforgalom és a tejhigiene érdekében történő javításokhoz.

1949-ben nyugdíjba vonult, s szaktanácsadóként tevékenykedett, de ez kevés volt számára, ezért 1950-ben újra aktív állományba helyeztette magát. Először a Tejipari Központi Laboratórium osztályvezetője lett, majd a Tejgazdasági Kísérleti Intézet igazgatójának nevezték ki. 1967-ben kérte újbóli nyugdíjazását, mert egészségi állapota igen megromlott.

Tudományos tevékenysége rendkívül szerteágazó volt. Mintegy negyven dolgozatban foglalkozott az ásványos gyógyvizekkel s azok kémiaiájával, a struma gyógyítása szempontjából fontosabb hazai gyógyvizekkel, a természetes vizek felhasználásával.

nálásával, tisztításával, valamint az élelmiszergazdasági kutatásokkal. E jelentős témakörben figyelme kiterjedt az élelmiszerforgalom ellenőrzésének szociális jelentőségére, újabb feladataira, de foglalkozott a fagylaltrendelet magyarázatával és a budapesti tejellátás tapasztalataival is. Módszertani munkáit napjainkban is alkalmazzák. Társszerzővel írt kémia könyve az oktatás fontos eszközévé vált. Tanított a Műegyetemen és az Agrártudományi Egyetemen is.

Tudományos és oktatói tevékenysége mellett időt tudott szakítani jelentős közéleti tevékenységekre is. Mind a háború előtt, mind utána jelentős vezetői, szerkesztői funkciókat töltött be.

Kortársa így emlékezik Hunkár Béláról: „Humanista gondolkodásával, őszinte segítőkészségével, örök optimizmusával, aranyos humorával derűt és nyugalmat árasztott maga körül. Felettesei, munkatársai tisztelték és szerették.”

Hunkár Béla 1970. május 4-én, 80 éves korában hunyt el Budapesten.

Főbb munkái:

Újabb tapasztalatok Budapest tejellátása terén. Bp., 1936. 16 lap.

Természetes vizek, felhasználásuk és tisztításuk. Bp., 1940. 28 lap.

A fagylaltrendelet magyarázata. Bp., 1940. 47 lap.

Az élelmiszerforgalom ellenőrzésének szociális jelentősége. Bp., 1941. 5 lap.

Irodalom:

KETTING Ferenc: Dr. Hunkár Béla emlékezetére. ÉK. 1970. 4—5. sz.

HUSZ BÉLA (1892—1954)

A Szepes vármegyei Poprádfelkán (ma Csehszlovákia) született 1892. február 3-án. Középiskolai tanulmányait az eperjesi kollégiumban végezte el. A természettudományok felé irányuló érdeklődését édesapja — aki maga is tanárember volt —, valamint kiváló természetrajz szakos tanára Szutorisz Frigyes, a kollégium jónevű botanikusa irányította. Megkezdett pályáját a budapesti Eötvös Kollégium tagjaként folytatta. A Budapesti Tudományegyetemen középiskolai tanári képesítést szerzett biológiai szaktárgyakból. 1916—1917-ben az egyetemi intézet laboratóriumában Mágocsy-Dietz Sándor botanikus professzor mellett, mint az intézet tanársegédje megismerkedett a kutatómunka legalapvetőbb módszereivel. A világháborús évek nehézségei azonban középiskolai tanári állás elfoglalására kényszerítették. 1916—1923-ig mint polgári iskolai, felsőkereskedelmi iskolai, végül mint középiskolai tanár működött. Ez idő alatt sem hagyta abba kutatómunkáját, a Magyar Nemzeti Múzeum növényteni osztályán Moesz Gusztáv igazgató vezetése mellett széles körű mikológiai tanulmányokat végzett. 1919. augusztus 2-án szerezte meg a bölcsészdoktori fokozatot „Adatok a Magas-Tátra és a Szepesség mikroszkopikus gombafiórájának ismeretéhez” című dolgozatával. A doktori értekezésben felsorolja és jelentékenyen kiegészíti adatokkal a címben foglalt területen gyűjtött 180 gombafajt, amelyből 80 ezen a területen, 36 pedig Magyarországon is új volt. 1922—29 között, mint a Növényélet- és Kórtani Intézet tudományos munkatársa megismerte és elsajátította azokat a módszereket, amelyekkel laboratóriumi és szabadföldi kísérleteit egzakt módon elvégezhetette. Tevékenysége kizárólag az alkalmazott mikológia gazdasági vonatkozása, és a növényi kórokozó

gombák felé irányult. A növénykörtán volt az a tárgykör, mely a későbbiekben véglegesen összeforrott egyéniségével.

Husz Béla munkássága nálunk, a növénykörtán területén azt a „forradalmi” időszakot képviselte, amikor a korábbi megfigyeléseken alapuló kórtünettan helyébe a kísérleti módszerekkel dolgozó kóroktani és általában „klinikai” szemlélet került.

1925—26-ban a Rockefeller Jr. Foundation ösztöndíjával Észak-Amerikában tett tanulmányutat, ahol több intézet munkáját, illetve a rendszeres növényvédelmi gyakorlatot tanulmányozta. Washingtonban Shear professzor mellett a Növényegészségügyi Intézetben dolgozott, miután Saint Paulban E.C. Stakman professzor intézetében célszerű vizsgálatokat végzett az akkor világszerte feltűnést keltett eredmények nyomán a gabonarozsdákra vonatkozóan. Kaliforniában megismerte az ott már igen fejlett gyakorlati növényvédelmi munkát. Amerikai tanulmányútja későbbi tudományos munkásságához jelentős segítséget nyújtott. 1927-ben a terjedő komló-peronoszpóra helyszíni tanulmányozása érdekében Bajorország és Csehszlovákia komlóvidékein tett tanulmányutat. 1929-ben kezdett oktatni a Kertészeti Tanintézet növénytan-növénykörtani tanszékén. 1936-ban a Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Mezőgazdaságtudományi karán egyetemi magántanárrá habilitálták „A mezőgazdasági növények gomba okozta betegségei” című tárgykörből. 1946-ban Schilberszky Károly és Kövessi Ferenc utódjaként elfoglalta az Agrártudományi Egyetem növénykörtani katedráját, oktatott mezőgazdasági mikrobiológiát is, és egyidejűleg a Növényegészségügyi Intézetet is vezette. 1949-től a Növényvédelmi Kutató Intézet Növénykörtani Osztályán folytatott kutatómunkát. Munkája elismeréséül 1952-ben a Tudományos Minősítő Bizottság az „agrártudományok doktora” tudományos fokozattal tüntette ki. 1954. június 15-én Budapesten hunyt el. Munkássága során több mint 400 cikke, népszerűsítő dolgozata és könyve jelent meg.

Szakkönyvei közül kiemelkedik a Nagy Rauer-díjjal jutalmazott „A beteg növény és gyógyítása” (Bp. 1941.), valamint „A növénybetegségeket okozó konídiiumus gombák” (Bp. 1951) című munkája. A „Növénykörtán” prodromus számos Husz Béla által megírt fejezete elsősorban a szakembereknek szól. A mezőgazdaság korszerű növényvédelme megépítésének igényével született meg „A növényvédelem gyakorlati kézikönyve” című munkája. Életének utolsó éveiben a „Fungi Imperfecti” gombacsoport teljességre törekvő feldolgozásával foglalkozott, de csak az adatgyűjtésig jutott el.

Önálló kutatásai sorában jelentős az a munkája, melynek során kitenyésztéssel és fertőző kísérletekkel bizonyította, hogy a hazai körtefák gyökérzetén fellépő daganatokat baktériumfaj idézi elő. A munka eredményét ismertető dolgozata „A körtefa gyökérgolyvájának aetológiája” (Bp. 1931) címmel jelent meg.

Jelentős tevékenységet fejtett ki a biológiai védekezés oktatása területén is. Eredményeit külföldön is elismeréssel fogadták. Több, a témában úttörő jelentősé-

gű angol nyelvű cikke jelent meg. Kidolgozta a kukoricamoly elleni biológiai védekezési eljárásokat. Kimutatta, hogy a lisztmoly megbetegedését okozó *Bacillus thuringiensis* a kukoricamoly lárváját is elpusztítja. Közli a betegségokozó főbb biológiai sajátosságait, viselkedését különböző táptalajokon, a törzsek virulenciájának összefüggését a táptalaj kémhatásával. A spóráképző baktériumot szabadföldi kísérleteiben 50—60%-os eredménnyel alkalmazta több éven keresztül.

A búzarozsda kérdés kutatása során fertőzési és klímaházi kísérletekkel kimutatta, hogy a korábbi téves elképzeléssel szemben a magyar búza fő ellensége nem a *Puccinia glumarum*, hanem a *Puccinia triticina* és a *P. graminis*. Megállapításait 1932-ben megjelent „Adatok a magyar búzarozsda kérdéséhez” című dolgozatában foglalta össze, amit később osztrák kutatók is alátámasztottak, illetve az 1932. évi katasztrofális feketerozsda járvány is igazolt.

Módszert dolgozott ki a búzafajták szabadföldi rozsdafertőzöttségének összehasonlítására, s ezzel lehetővé vált a legkevésbé rozsdafogékony búzatörzsek szubjektív hibáktól mentes kiválogatása. Kimutatta, hogy a magyar búzából pusztán szelekció által nem remélhető kellő rozsdállósgú búzatípus. A magyar búzának ezt a fogyatékoságát csakis megfelelő ellenállóságú idegen búzákkal való keresztezés útján küszöbölhetjük ki. Munkája a hazai búzanemesítés számára nyújtott értékes alapvetést, illetve az akkor még nálunk teljesen ismeretlen rezisztencia nemesítés alapjait vetette meg. Cikkei és dolgozatai — amelyek elsősorban a „Botanikai Közlemények”-ben, a „Mezőgazdasági Kutatások”-ban, a „Magyar Gombászati Lapok”-ban, a „Növényvédelemben”-ben, a „Kertészet”-ben, a „Kertészeti Főiskola Közleményei”-ben, a „Közlemények-ben, a „Magyar Gyümölcs”-ben, a „Kertészet és Szőlészet”-ben jelentek meg — felölelik a növényvédelmi tudomány és a növénykórtan valamennyi területét.

Főbb munkái:

Adatok a magyar búza rozsdakérdéséhez. In: Mezőgazdasági Kutatások Bp. 1932. 75—111 lap.

Gyümölcsstermelési és gyümölcsfavédelmi útmutató. Bp. 1933. 32 lap.

Megfigyelések az almafa törpeszártagúságáról. Pécs 1940. 29 lap.

A betegnövény és gyógyítása. Bp. 1941. 43 lap.

A háborús permetezés. Bp. 1944. 15 lap.

Növénybetegéseket okozó konídiumos gombák meghatározása és rendszerezése. Bp. 1951. 87 lap.

Irodalom:

UBRIZSY Gábor: Husz Béla (1892—1954) Nt. 1954.

UBRIZSY Gábor: Megemlékezés Husz Béláról (1892—1954) BK. 1957.

HUTÝRA FERENC (1860—1934)

1860. október 7-én az akkori Szepes megyében levő Szepeshelyhez (ma: Spisska Kapitula — Csehszlovákia) közeli Zsibra (Sivá Brada) nevű fürdőhelyen született. A család egyébként a közeli Szepesváralján (Spisské Podhradie) élt, csak a kis Ferenc születésekor tartózkodott Zsibrán. A hatgyermekes Huttira András néhány holdas kisbirtokos volt, aki a mezei munkák mellett borkiméréssel is foglalkozott. Fia elemi és középiskolai tanulmányait Késmárkon, Znióváralján, Iglón, Egerben és Lőcsén végezte. Amikor érettségizett, a magyar mellett már kitűnően beszélt németül és szlovákul is. 1878-ban beiratkozott a budapesti egyetem orvosi karára. Harmadéves medikus korában már az élettani intézetben dolgozott demonstrátorként. Még ebben az esztendőben „A zsírok átszivárgásáról, nevezetesen az epe befolyása alatt” című közleményéért pályadíjat kapott. 1882-ben az egyetemi kórbonctani intézetben lett gyakornok, a következő évben pedig — diplomája megszerzése után — tanársegéddé nevezték ki. Megszerezte az állatorvosi oklevelet is, majd 1886-ban az akkori Állatorvosi Tanintézet kórbonctani tanszékére került tanársegédnek. Itt megírta az első hazai kórbonctani tankönyvet („Kórbonctani diagnosztika, útmutatással a háziállatok boncolására”).

1888-ban Azary Ákos halálával megüresedett a belgyógyászati tanszék, helyére 1888 őszen a mindössze 28 éves Hutýrát nevezték ki. A kórbonctan és a belgyógyászat kapcsolata ekkor vált egyre szorosabbá, a belgyógyászat későbbi nagyarányú fejlődése alapos kórbonctani ismeretek nélkül elérhetetlen lett volna. Hutýra feladata a belgyógyászat, a járványtan, az egészségügyi húsvizsgálat és az elméleti kórbonctan előadása, valamint a kórbonctani gyakorlatok vezetése volt. Az egészségügyi húsvizsgálat, vagy ahogy akkor nevezték: a „hússzemle” oktatásának és

elsajátításának megkönnyítésére Hutýra szintén tankönyvet írt „Útmutatás a vágóhídi szemle megejtésére” címmel.

Az állatorvosok képzésén túl a különböző tanszékeken, illetve intézetekben magas színvonalú kutatásokat folytattak az állatbetegségek megelőzése és gyógyítása érdekében. Az 1880-as és 90-es évek a magyarországi állattenyésztés mennyiségi és minőségi átalakulásának nagy korszakát jelentették. 1884 és 1885 között a juhtenyésztés kivételével jelentősen emelkedett az állatlétszám. A szarvasmarhánál a jó tejelőképességű fajták kerültek előtérbe, az ősi sertésfajtákat kiszorító mangalica mellett pedig megjelentek az angol húsertések is. A fajtaátalakítási munkákban az Állatorvosi Tanintézet tanári kara is aktívan részt vett. Az egyes megyékben a tenyésztési viszonyokat tanulmányozták, majd javaslatot tettek a Földművelésügyi Minisztériumnak a tenyésztendő fajták kijelölésére, illetve a tenyésztési övezetek megállapítására.

Hutýra már tanári működésének első éveiben éles szemmel figyelt fel az oktatás tantervi hibáira, az elméleti és gyakorlati képzés aránytalanságaira, és a Tanintézet fejlődési irányát sem tartotta megfelelőnek. Észrevételeit az 1890-ben megjelent „Állatorvosi szakoktatásunk reformja” című tanulmányában összegezte. Hutýra kevesellte a hároméves képzési időt. Az egyes előadásokon nem jutott arra idő, hogy a teljes anyagot tárgyalják, így csak a fontosabbnak ítélt kérdésekkel foglalkozhattak az amúgy is túlterhelt hallgatók. Nem tartotta megfelelőnek a tárgyak elosztását sem. Az előadott tárgyak közül csak az állattenyésztést hallgathatták teljes alapossgal, a többi szaktárgy háttérbe szorult. Kifogásolta, hogy nem tanították a fejlődéstant és az állatorvoslás történetét sem. A sebészeti képzés legnagyobb hiányosságát abban látta, hogy a hallgatók egyetlen, sajátkezüleg végrehajtott egyszerű műtét, vagyis sebészettani gyakorlat nélkül kapták meg az oklevelet. A gyakorlati oktatás elégtelensége súlyos gondot jelentett. Különösen kirívónak találta Hutýra azt, hogy a gyakorlati szigorlatokat is „zöld asztalnál”, tehát elméletben tették le.

Hutýra reformjavaslatait a minisztérium alapos tanulmányozás után méltányolta, és az állatorvosi felsőoktatást átszervezte. 1890-től a Tanintézet neve Állatorvosi Akadémia lett. Az oktatás időtartama 4 év lett, a felvételi körülményeket egységesítették, korszerűsítették a tanmenetet. Bővült a gyakorlati oktatás anyaga, ugyanis a harmadéves hallgatóknak a gödöllői uradalomban gyakorlati tanfolyamon kellett részt venniük, és az Akadémián kívüli állatgyógyításokban, kezeléseken is közreműködtek.

A múlt század utolsó évtizedében Hutýra a szakoktatás reformján és a tudományszervezésen kívül fáradhatatlanul folytatta kutatómunkáját. Ennek eredménye volt az 1894—1898 között megjelent, mintegy 1600 oldal terjedelmű háromkötetes munkája az „Állatorvosi belgyógyászat”.

Ez a munka a magyarországi állatorvosi irodalom egyik alapvető művévé vált. Első kötete a fertőző betegségekkel foglalkozik, a másik két kötet a különböző

szervek betegségeiről szól. Hutýra igen szerényen úgy vélekedik, hogy „... könyvem az adatok tekintetében csak igen kis részben, egyébként pedig inkább csak más szerzők és bűvárok észleleteinek egybeállítása tekintetében tarthat eredetiségre igényt”. Az „Állatorvosi belgyógyászat” egyik fő értéke éppen a szintézis, amit Hutýra a különböző vélemények ütköztetésével egyéni stílusban, újszerű felfogásban hozott létre. A háromkötetes munkát később Marek Józseffel, mint társszerzővel átdolgozta, és 1904-ben ismét megjelentette. Német nyelvű változata 1905-ben jelent meg „Spezielle Pathologie und Therapie der Haustiere” címen, két kötetben. A hamarosan „Hutýra-Marek”-ként emlegetett könyvet később Manninger Rezső és Mócsy János átdolgozásában, illetve kibővítésében angol, kínai, olasz, orosz, spanyol, török és részben finn nyelvre is lefordították. Hutýra életében hatszor adták ki németül.

1897-ben Hutýrát addigi munkássága elismeréseként az Állatorvosi Akadémia igazgatójának nevezték ki. 1899-ben az intézmény neve „Állatorvosi Főiskola” lett, ez azt is jelentette, hogy az intézmény élére rektor került, elsőként Hutýra Ferenc. A rektori teendők ellátása, az oktatás és a tudományos kutatás együttes végzése azonban óriási teherként nehezedett Hutýra vállára, ezért 1899-ben a belgyógyászati és belklinikai előadások tartása és a belklinika vezetése alól felmentették. Ezt a munkát segédtanárként Marek József vette át, majd 1901-ben a járványtani és belgyógyászati tanszéket különválasztották. Hutýra a járványtant tartotta meg magának, a belgyógyászatot pedig Marekre bízta. A járványtani tanszéken Hutýrának a járványtant és a „hússzemlét” (húshigiéna) kellett előadnia, de ez utóbbinak csak elméleti oktatásával foglalkozott. Ekkor vette át viszont a törvényszéki állatorvostan tanítását, melyet nyugdíjazásáig oktatott. Hutýra új alapokra helyezte ezt a szaktárgyat, a jogi szempontokat korszerű közegészségügyi és járványtani ismeretekkel ötvözte. Az állatorvoslással kapcsolatos jogi kérdéseket a „Törvényszéki állatorvostan” című könyvében foglalta össze.

A járványtani tanszéken, illetve intézetben Hutýra elmélyült munkába kezdett. A hazai sertésállományt ugyanis a múlt század utolsó éveiben a külföldről behozott fertőzés következtében fellépő sertéspestis — vagy ahogy akkor nevezték: „sertésvész” — alaposan megtizedelte. Hutýra kutatásait hamarosan siker koronázta. 1906-ban észak-amerikai tudósok tapasztalatainak felhasználásával Európában elsőnek mutatta ki, hogy a fertőzést vírus okozza. Munkatársai — mindenekelőtt Köves János — segítségével folytatott kísérletei a vírus tulajdonságainak és a betegség kórfejlődésének megismerésére irányultak. Megállapították, hogy a sertéspestis elleni védekezés leghatásosabb módja a legyengített vírussal többszörösen ellenállóvá tett sertések vérsavójából készített szérumoltás. Hutýráék ezután rövid idő alatt meghatározták a szérum termelésének gazdaságos módját és megállapították — az olcsó felhasználás és a tömegméretű oltások szempontjait szem előtt tartva — legkisebb hatékony adagját is. A szérumot 1909-ben már forgalomba is hozták, a „szimultán-oltás”-nak nevezett eljárás segítségével sikerült a pusztí-

tó sertéspestist megállítani, majd felszámolni. A sertéspestis elleni védekezésnek ezt a módját azután több ország állategészségügyi hálózata is átvette. Az Állatorvosi Főiskola járványtani laboratóriuma két esztendőn keresztül állította elő a vérsavót, majd ezt a munkát a laboratóriumból alakult, ma is működő Phylaxia Szérum-termelő Intézet vette át.

Hutýra sokat foglalkozott a szarvasmarha gümőkórral. Kísérletei során bebizonyította, hogy a tuberkulin próba a legalkalmasabb a rejtett gümőkór kimutatására. Kiemelkedő jelentőségűek a BCG-oltásokkal foglalkozó kutatásai is, melyek a védőoltások hatékonyságának megállapításánál döntő fontosságúaknak bizonyultak. Részletes vizsgálatokat folytatott a takonykóros fertőzéssel kapcsolatban. Több neves külföldi kutató álláspontjával szemben bebizonyította, hogy a fertőzés nem a légutakon át, hanem csaknem mindig az emésztőcsövön keresztül történik.

Hutýra járványtani kutatásai során azt remélte, hogy hamarosan új, önálló járványtani intézet épül, ahol korszerű laboratóriumot, előadótermet, állatkísérletekhez szükséges helyiségeket és istállókat lehet elhelyezni. Mindebből csak annyi valósult meg, hogy 1909-ben felépült egy járványtani laboratórium. Ilyen körülmények között mutatott fel Hutýra világraszóló eredményeket.

1917-től a rektor nem kinevezés, hanem a Főiskola tanárai közül választás útján került az intézmény élére. Hutýra ekkor már 18 éve töltötte be ezt a felelőségteljes pozíciót. Mivel a választásra kétévenként került sor, Hutýra még 7 alkalommal került a tanári kar bizalmából a rektori székbe egészen 1931-ig. Még ekkor is őt jelölték az intézmény élére, de ezt már nem fogadta el. 71. évében járt, egészsége megromlott, már csak a törvényszéki állatorvostant tanította a Főiskolán, miután a járványtan oktatását még 1927-ben átadta Manninger Rezsőnek. A hihetetlen munkabírásúnak ismert Hutýra egyre inkább elfáradt. 1933-ban nyugdíjba vonult és rá egy évre, 1934. december 20-án meghalt Budapesten.

Nem lenne teljes Hutýra Ferenc életének és munkásságának felvázolása, ha nem szólnánk a magyar közegészségügy részét képező széles körű állategészségügyi szervező munkájáról. Megmutatkozott ez a vágóhidak korszerűbb állategészségügyi előírásaiban, az állati eredetű élelmiszerek forgalmazásának rendszeres és szigorú ellenőrzésében, az állatorvosi szolgálat államosításában, az Országos Állategészségügyi Tanács létrehozásában és még számos más olyan intézkedésben, melyek megvalósításában Hutýrának jelentős érdemei voltak. Kiemelkedő szerepet töltött be az állategészségügyi törvény (1928: XIX. tc.) megalkotásában is.

Igen termékeny szakíró volt, szépszámu hosszabb-rövidebb terjedelmű közleménye jelent meg hazai és külföldi tudományos folyóiratokban, mindenekelött az „Orvosi Hetilap”-ban, a „Veterinarius”-ban, illetve annak utódjában, az „Állatorvosi Lapok”-ban. 1887-től 16 éven át keresztül szerkesztette az akkor megindított „Állategészségügyi Évkönyv”-et.

Szinte lehetetlen felsorolni azokat a különböző hazai és külföldi egyesületeket, társaságokat, szervezeteket, melyek soraikba választották. Ezek közül néhány, a

teljesség igénye nélkül: a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja, majd másodelnöke; a belga, a francia és az olasz tudományos akadémiák levelező tagja; a bécsi és berlini állatorvosi főiskola tiszteletbeli doktora; a Magyar Országos Állatorvos Egyesület örökös díszelnöke; a Természettudományi Társulat alelnöke; az Országos Magyar Gazdasági Egyesület igazgató választmányi tagja; az Országos Közegészségügyi Tanács rendkívüli tagja; a Felsőoktatási Egyesület alelnöke, egy sereg külföldi állatorvosi egyesület tiszteletbeli tagja. 1929-ben a Nemzetközi Állategészségügyi Hivatal elnökévé választották.

Még nehezebb számot adni kitüntetéseiről, ezek közül is csak néhányat említünk: udvari tanácsosi cím, csillaggal díszített II. osztályú magyar érdemkereszt, Corvin koszorú, Ferenc József rend lovag- majd középkeresztje, vaskoronarend, a francia „Pour le Mérite Agricole” tiszti keresztje. Hutýra emlékét a mai Állatorvostudományi Egyetem mellett utcánév őrzi, az Egyetem parkjában pedig 1937-ben felállított szobra látható.

Főbb munkái:

A háziállatok fertőző betegségeinek oktana. Bp., 1888. 245 lap.

Kórbonctani diagnosztika. Bp., 1889. 253 lap.

Állatorvosi szakoktatásunk reformja. Bp., 1890. 28 lap.

Állatorvosi belgyógyászat. I—III. Bp., 1894—1898.

Franz Hutýra—Joseph Marek: Pathologie und Therapie der Haustiere. I—II. Jena, 1913. 1144 lap.

Törvénytörvényes állatorvostan. Bp., 1908. 354 lap.

A keleti marhavész. Bp., 1914. 54 lap.

Irodalom:

KOTLÁN Sándor: A magyar állatorvosképzés története 1787—1937. Bp. 1941.
MANNINGER Rezső: Hutýra Ferenc t. tag emlékezete. (A MTA elhunyt tagjai fölött tartott emlékbeszédok XXIV. kötet 6. szám.) Bp., 1944.

Az Állatorvostudományi Főiskola jubileumi évkönyve. (Szerk. Holló Ferenc—Pethes György.) Bp., 1962.

KARASSZON Dénes: Hutýra Ferenc. Bp., 1975. (A múlt magyar tudósai.)

TEMATIKUS MUTATÓ

Agrár (köz) gazdaságtan

Badics József
Berzeviczy Gergely
Csizmadia Ernő
Erdei Ferenc
Galgóczy Károly
Gesztelyi Nagy László
Hajnik János
Hensch Árpád

Agrárpolitika

Áchim L. András
Baross Károly
Belák Sándor
Bodor Antal
Csapó Dániel
Csizmadia Ernő
Darányi Ignác
Egán Ede
Erdei Ferenc
Fehér Lajos
Gesztelyi Nagy László

Agrártörténet

Acsády Ignác
Domanovszky Sándor
Gaál László
Galgóczy (Galgóczy) Károly

Agrokémia—talajtan—trágyázás

Arany Sándor
Baintner Ferenc
Ballenegger Róbert
Bátky Károly
Bittera Miklós
Bugarszky Károly
Cserháti Sándor
Di Gléria János
Doby Géza
Egerszegi Sándor
Fáber Sándor
Fehér Dániel
Gerencséry (Grenczer) Béla
Gyárfás József
Herke Sándor

Agrometeorológia

Bacsó Nándor
Berényi Dénes
Héjas Endre

Állategészségügy

Aujeszky Aladár
Azary Ákos
Berrár Mihály
Bölcsházy Kálmán
Brunkala Román

Csek János
Csiszár Vilmos
Csontos József
Csukás Zoltán
Derzsy Domonkos
Fettick Ottó
Galambos Márton
Gróh Gyula
Guoth Gy. Endre
Hetzl Henrik
Hirt Géza
Hoffner József
Hutýra Ferenc

Állattan

ÁLLATTAN ÁLTALÁBAN

Anghy Csaba
Földi János
Frivaldszky János
Hankó Béla

ENTOMOLÓGIA (ROVARTAN)

Bakó Gábor
Csiki Ernő
Emich Gusztáv
Frivaldszky János

Győrfi János
Horváth Géza

ORNITOLÓGIA (MADÁRTAN)

Chernel István
Csörgey Titusz
Herman Ottó

Állattenyésztés

ÁLLATTENYÉSZTÉS

ÁLTALÁBAN
Bánvárt Sándor
Békessy Jenő

Bíró Gyula
Cselkó István
Hankó Béla
JUH- ÉS KECSKETENYÉSZTÉS

Bartosságh József
Czilchert Róbert
Gaál László

KISÁLLATTENYÉSZTÉS

Anker Alfonz
Báldy Bálint
Erdélyi Elek
Grubiczy Géza

Hreblay Emil
LÓTENYÉSZTÉS

Anker Alfonz
Csekonic József
D'Orsay Olivér
Döhrmann Henrik

Gluzek Gyula
SERTÉSTENYÉSZTÉS

Anker Alfonz
Csáky Ferenc
Csire Lajos
Dorner Béla

J. Horváth László

SZARVASMARHA-TENYÉSZTÉS

Békessy Jenő
Egán Ede

Guba Sándor

TAKARMÁNYOZÁS

Bíró Gyula
Cselkó István

Általános mezőgazdaság (szakírók)

Angyalffy Mátyás András
Asbóth János
Badics József

Balás Árpád
Balásházy János
Bánvártth Sándor
Bartosságh József
Bátky Károly
Bél Mátyás
Benkő Dániel
Berzeviczy Gergely
Bodor Antal
Cserháti Sándor
Éber Ernő
Erdei Ferenc
Érkövy (Ploetz) Adolf
Fábián József
Fényes Elek
Földi János
Galgóczi (Galgóczy) Károly
Gesztelyi Nagy László
Girókuti (Pinzker) Ferenc
Hensch Árpád
J. Horváth László

Élelmiszeripar

KONZERV- ÉS HŰTŐIPAR

Almási Elemér
Hérics Tóth Jenő

MALOMIPAR

Gruzl Ferenc
Hankóczy Jenő
Haggenmacher Károly

SZESZIPAR

Baintner Ferenc
Hérics Tóth Jenő

TEJIPAR

Baintner Ferenc
Csiszár József
Csiszár Vilmos
Egán Ede
Gerencséry (Grenczer) Béla

Gratz Ottó
Hunkár Béla

Építészet

Groffits Gábor

Erdészet és faipar

Babos Imre
Barlai Ervin
Bedő Albert
Beivinkler Károly
id. Béky Albert
Belházy Emil
Blattny Tibor
Bokor Rezső
Botvay Károly
Bund Károly
Decrett József
Divald Adolf
Fehér Dániel
Feistmantel Rudolf
Fekete Lajos
Fekete Zoltán
Greiner Lajos
Györfy János
Haracsi Lajos

Földrajz

Ballenegger Róbert
Beke László
Bél Mátyás
Géczy Gábor

Gépészet

Ganz Ábrahám
Gubitz András
Haggenmacher Károly

Halászat

Báldy Bálint
Herman Ottó

Kertészet

DÍSZNÖVÉNYTERMESZTÉS

Ambrózy-Migazzi István

Band Henrik

Bernolák Gábor

Demeter Ferenc

Emich Gusztáv

Fuchs Emil

Füredi Jenő

Griger György

id. Heykál Ede

GYÜMÖLCSTERMESZTÉS

Angyal Dezső

Bereczki Máté

Bodor Pál

Budai József

Entz Ferenc

Farkas Mihály

Fejes Sándor

Gábor József

Gergely István

Glocker Károly

Hankovszky Zsigmond

id. Heykál Ede

Horn János

SZŐLŐMŰVELÉS — BORÁSZAT

Andrasovszky József

Baross Károly

Czeiner Nándor

Csanády Gusztáv

Csókás József

Dercsényi (Weiss) János

Dicenty Dezső

Drucker Jenő

Emich Gusztáv

Engelbrecht Károly

Entz Ferenc

Fábián József

Gábor József

Görög Demeter

Gyürky Antal

Hankovszky Zsigmond

Haraszthy Ágoston

Herman Ottó

ZÖLDSÉGTERMESZTÉS

Angeli Lambert

Angyal Dezső

Bruder János

Kiállítás- és múzeumügy

Badics József

Balás Árpád

Girókuti (Pinzker) Ferenc

Kísérletügy

Baintner Ferenc

Boros Ádám

Csanády Gusztáv

Cserháti Sándor

Gratz Ottó

Gruzl Ferenc

Gyárfás József

Hankóczy Jenő

Hérics Tóth Jenő

Herke Sándor

Méhészet

Ambrózy Béla

Boczonádi Szabó Imre

Növénytan

BIOKÉMIA

Cholnoky László

Doby Géza

FLÓRAKUTATÁS

Band Henrik

Bernátsky Jenő

Borbás Vince

Boros Ádám

Czakó Kálmán

Csapó József

Dégen Árpád

Frivaldszky Imre

Hazslinszky Frigyes

GENETIKA

Györffy Barna

MIKOLÓGIA (GOMBÁSZAT)

Bernátsky Jenő

Hazslinszky Frigyes

Hegyi Dezső

NÖVÉNYTAN ÁLTALÁBAN

Ambrózy-Migazzi István

Andrasovszky József

Beythe András

Csapody Vera

Deininger Imre

Diószegi Sámuel

Fazekas Mihály

Földi János

Francé Rezső (Raoul)

Fridvaldszky János

Husz Béla

Növénytermesztés, -nemesítés, -védelem

DOHÁNYTERMESZTÉS

Bátky Károly

Gulyás Antal

FŰSZER- ÉS GYÓGYNÖVÉNYEK

Angeli Lambert

Augustin Béla

Békésy Miklós

Bittera Gyula

Boros Ádám

Cholnoky László

Giovannini Rudolf

GABONAFÉLÉK

Baross László

Cserháti Sándor

Fleischmann Rudolf

Grábner Emil

Gruzl Ferenc

Hankóczy Jenő

Hauser János

IPARI- ÉS OLAJOSNÖVÉNYEK

Fleischmann Rudolf

KAPÁSNÖVÉNYEK

Beke László

Berzsenyi-Janosits László

Fleischmann Rudolf

Gróf Béla

Gulyás Antal

NÖVÉNYVÉDELEM

Czakó Kálmán

Dégen Árpád

Deininger Imre

Dicenty Dezső

Engelbrecht Károly

Francé Rezső (Raoul)

Hegyi Dezső

Horváth Géza

Husz Béla

TAKARMÁNYNÖVÉNYEK

Bittera Miklós

Czapáry László

Fáber Sándor

Gruber Ferenc

Gyárfás József

Horn Miklós

Öntözés, vízgazdálkodás

Beszédes József

Selyemhernyó-tenyésztés

Bezerédj Pál

Statisztika

Bél Mátyás

Fényes Elek

Galgóczi (Galgóczy) Károly

Szakoktatás

Angyal Dezső

Angyalffy Mátyás András

Arany Sándor

Asbóth János

Aujeszky Aladár

Azary Ákos

Bacsó Nándor

Balás Árpád

Ballenegger Róbert

Bánvártth Sándor

id. Bartók Béla

Belák Sándor

Berrár Mihály

Botvay Károly

Bölcsházy Kálmán

Brunkala Román

Bugarszky Károly

Csanády Gusztáv

Csek János

Cselkó István

Cserháti Sándor

Csiszár Vilmos

Csukás Zoltán

Deiningger Imre

Doby Géza

Engelbrecht Károly

Entz Ferenc

Fáber Sándor

Fehér Dániel

Feistmantel Rudolf

Fekete Lajos

Fekete Zoltán

Festetics György

Fokányi László

Galambos Márton

Gróf Béla

Groffits Gábor

Gróh Gyula

Guba Sándor

Gulyás Antal

Guoth Gy. Endre

Hensch Árpád

Hetzel Henrik

Hoffner József

Horn János

Hutýra Ferenc

Szövetkezetügy

Drucker Jenő

Forster Géza

Horváth János

Természetvédelem

Chernel István

Csörgy Titusz

Herman Ottó

Üzemtan, -szervezés

Balásházy János

Belák Sándor

Benkő Dániel

Czapáry László

Drucker Jenő

Erdei Ferenc

Ghyczy Ignác

Hajnik János

Hankó Mihály

Hensch Árpád

A KÖTETBEN SZEREPLŐ RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

A.	Aquila
AA.	Acta Agronomica
AÉ.	Akadémiai Értesítő
AGD.	Acta Geographica Debrecina
AIÉ.	Ampelológiai Intézet Évkönyve
AP.	The American Parfümer
At.	Agrártudomány
AT.	Agrokémia és Talajtan
AtK.	Agrártudományi Közlemények
AtSz.	Agrártörténeti Szemle
ÁK.	Állattani Közlemények
ÁKI.	Állattenyésztési Kutató Intézet
ÁL.	Állattenyésztők Lapja
ÁoL.	Állatorvosi Lapok
Át.	Állattenyésztés
ÁtEÉ.	Állatorvostudományi Egyetem Évkönyve
ÁtSz.	Állattenyésztési Szemle
B.	Baromfiak
BÉ.	Békési Élet
Bg.	Borgazdaság
BH.	Budapesti Hírlap
Bi.	Baromfipar
BK.	Botanikai Közlemények
BL.	Borászati Lapok
BNZ.	Berliner National Zeitung
BR.	Budapester Rundschau
BSz.	Borsodi Szemle
Bt.	Baromfitenyésztés
C.	Cukorrépa

DDMÉ.	Debreceni Déri Múzeum Évkönyve
DGZ.	Deutsche Gärtner Zeitung
DmTRMTÉ.	Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Múzeum-Társulat Értesítője
E.	Egyetértés
EF.	Erdőgazdaság és Faipar
EFE.	Erdészeti és Faipari Egyetem
EFETK.	Erdészeti és Faipari Egyetem Tudományos Közleményei
Eg.	Erdőgazdaság
Egr.	Ethnográfia
EgSz.	Erdőgazdasági Szemle
EK.	Erdészeti Kísérletek
EL.	Erdészeti Lapok
Er.	Az Erdő
EtK.	Erdészettudományi Közlemények
EV.	Esztergom és Vidéke
Éi.	Élelmezési Ipar
ÉI.	Élet és Irodalom
ÉiK.	Élelmiszeripari Közlemények
ÉII.	Élelmiszer Ipar
ÉKMEÉ.	Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem Évkönyve
ÉT.	Élet és Tudomány
Év.	Élővilág
ÉvK.	Élelmiszervizsgálati Közlemények
F.	Forrás
FA.	Folia Archeologica
FC.	Folia Cryptogamica
FEH.	Folia Entomologica Hungarica
FÉ.	Földművelési Érdekeink
Fi.	Faipar
FK.	Filológiai Közöny
Fm.	Földművelés
FNNKIK.	Fertődi Növénynevelési és Növénytermesztési Kutató Intézet Közleményei
FrÉ.	Földrajzi Értesítő
FrK.	Földrajzi Közlemények
FSz.	Felsőoktatási Szemle
FtK.	Földtani Közöny

G.	Gazdálkodás
Ge.	Georgikon
Gi.	Gabonaiipar
GL.	Gazdasági Lapok
GT.	Gazdasági Tanügy
GtL.	Gazdatisztek Lapja
Gy.	Gyógyszerészet
Gyk.	Gyümölcskertész
GyM.	Gyakorlati Mazógazda
H.	Hangya
Ha.	Hazánk
HBmMK	Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Közleményei
HH.	Herba Hungarica
Hi.	História
HKF.	Hazai és Külföldi Tudósítások
Hn.	Hírnök
HT.	Hidrológiai Tájékoztató
I.	Időjárás
IF.	Illustrierte Flora
IKN.	Iparos és Kereskedő Napló (A Pesti Napló melléklete)
K.	Kert
Ka.	Kisalföld
Ke.	Kertészet
Kg.	Kertgazdaság
KG.	Kerti Gazdaság
KgÉ.	Közgazdasági Értesítő
KgSz.	Közgazdasági Szemle
KK.	Kísérletügyi Közlemények
KL.	Kertészeti Lapok
Klny.	Különlenyomat
Km.	Kertészmérnök
KNKN.	Kecskeméti Nagy Képes Naptár
Kö.	Könyvtáros
KSz.	Kertészet és Szőlészet
KSzFÉ.	Kertészeti és Szőlészeti Főiskola Évkönyve
KSzl.	Kertészeti Szemle
Kt.	Köztelek
Kts.	Kortárs

Lk.	Légekör
LK.	Levéltári Közlemények
M.	Méh
MÁ.	Magyar Állattenyésztés
MaK.	Magyar Kertész
MÁL.	Magyar Állatorvosok Lapja
MaM.	Magyar Méh
MAtFK.	Mosonmagyaróvári Agrártudományi Főiskola Közleményei
MÁSz.	Magyar Állatorvosi Szemle
MBGy.	Magyar Bor és Gyümölcs
MBL.	Magyar Botanikai Lapok
ME.	Magyar Erdész
Mé.	Méhészet
MÉTE.	Magyar Élelmiszeripari Tudományos Egyesület
Mg.	Mezőgazdaság
MG.	Magyar Gazda
MGH.	Magyar Gazda Hírmondó
MgK.	Mezőgazdasági Közlemények
MgKl.	Mezőgazdasági Közlöny
MgK.	Mezőgazdasági Kutatások
MgMt.	Mezőgazdasági Munkatudomány
MgSz.	Mezőgazdasági Szemle
MGSz.	Magyar Gazdák Szemléje
MGy.	Magyar Gyümölcs
MGYtÉ.	Magyar Gyógyszertudományi Társaság Értesítője
MGtSz.	Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle
Mi.	Malomipar
MI.	Mezőgazdaság és Ipar
MK.	Mezőgazdaság és Kertészet
MKF.	Magyar Kémiai Füzetek
MKL.	Magyar Kémikusok Lapja
MKsz.	Mezőgazdasági Könyvszemle
MKu.	Magyar Kurir
ML.	Molnárok Lapja
MM.	Magyar Mezőgazdaság
MMÉK.	Magyar Mérnök és Építész Egylet Közlönye
MMgM.	Magyar Mezőgazdasági Múzeum
MMgMA.	Magyar Mezőgazdasági Múzeum Adattára
MMgMF.	Magyar Mezőgazdasági Múzeum Füzetei
MMgMK.	Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei

MML.	Magyar Molnárok Lapja
MN.	Magyar Nemzet
MNy.	Magyar Nyelv
MSSz.	Magyar Statisztikai Szemle
MSzt.	Magyar Szesztermelő
MT.	Magyar Tudomány
MTAAAtOK.	MTA Agrártudományok Osztályának Közleményei
MTABOK.	MTA Biológiai Osztályának Közleményei
MTAÉ.	MTA Értesítője
MTAKOK.	MTA Kémiai Osztályának Közleményei
MTtÉ.	Matematikai Természettudományi Értesítő
MTTÉ.	Magyar Tudós Társaság Évkönyve
Mú.	Malomújság
Mv.	Műemlékvédelem
N.	Nimród
Ne.	Népegészségügy
NKÁK.	M. kir. Növényélet- és Kórtani Állomás Közleményei
Nö.	Növénytermesztés
Nt.	Növénytermelés
NtK.	Növénytani Közlemények
Nv.	Növényvédelem
OEE.	Országos Erdészeti Egyesület
OH.	Orvosi Hetilap
OMgK.	Országos Mezőgazdasági Könyvtár
OSzK.	Olaj—Szappan—Kozmetika
OVfÉ.	Országos Vetőmagfelügyelőség Évkönyve
ÖBZ.	Österreichische Botanische Zeitschrift
PH.	Pesti Hírlap
PL.	Protestáns Lap
PSz.	Pedagógiai Szemle
RtK.	Rovartani Közlemények
RtL.	Rovartani Lapok
S.	Sütőipar
SMK.	Savaria Múzeum Közleményei
STi.	Sütő- és Tésztaipar
StSz.	Statisztikai Szemle

Sz. Századok
SzGy. Szent György
SzKIÉ. Szőlészeti Kutató Intézet Évkönyve
SzMKIÉ. Szegedi Mezőgazdasági Kísérleti Intézet Évkönyve

T. Tisia
Tb. Takarmánybázis
TG. Tiszántúli Gazdák
TGy. Tudományos Gyűjtemény
TiT. Tejipari Tudósító
TK. Természettudományi Közlöny
TM. Tudomány és Mezőgazdaság
TmN. Tolna Megyei Népújság
TSz. Társadalmi Szemle
TSzl. Történelmi Szemle
Tt. Tiszatáj
TtK. Természettudományi Közlemények
TtSz. Technikatörténeti Szemle

UK. Unitárius Közlöny
UL. Ungarischer Landwirte

V. Valóság
Ve. Veterinarius
Vg. Vízgazdálkodás
VÜ. Vadász Újság
VüK. Vízügyi Közlemények
VVEK. Veszprémi Vegyipari Egyetem Közleményei
VVI. Vadász- és Versenylap

ZtKIB. Zöldségtermesztési Kutató Intézet Bullentinje

TARTALOMJEGYZÉK

Ajánlás (<i>dr. Szabó Lóránd</i>).....	V
Előszó(<i>dr. Für Lajos — dr. Pintér János</i>).....	IX
Történeti bevezetés (<i>dr. Für Lajos</i>)	XV
Áchim L. András (<i>dr. Für Lajos</i>)	1
Acsády Ignác (<i>dr. Für Lajos</i>).....	7
Almási Elemér (<i>Taraba Mária</i>)	13
Ambrózy Béla (<i>dr. Balassa Iván</i>)	17
Ambrózy-Migazzi István (<i>dr. P. Hartyányi Borbála</i>).....	21
Andrasovszky József (<i>P. Erményi Magdolna</i>)	25
Angeli Lambert (<i>Kassai M. Katatalin</i>)	29
Angyal Dezső (<i>P. Erményi Magdolna</i>)	33
Angyalffy Mátyás András (<i>dr. Pintér János</i>).....	37
Anghy Csaba (<i>Takács István</i>)	41
Anker Alfonz (<i>Takács István</i>)	45
Arany Sándor (<i>Balázs György</i>)	49
Asbóth János (<i>dr. Pintér János</i>)	53
Augustin Béla (<i>dr. W. Nagy Ágota</i>)	57
Aujeszky Aladár (<i>V. Góz Gabriella</i>)	61
Azary Ákos (<i>dr. Fülöp Éva Mária</i>)	65
Babos Imre (<i>Kotlár Károly</i>)	69
Bacsó Nándor (<i>dr. Szabó Lóránd</i>)	73
Badics József (<i>dr. Szabó Lóránd</i>)	77
Baintner Ferenc (<i>dr. W. Nagy Ágota</i>)	81
Bakó Gábor (<i>Taraba Mária</i>)	85
Balás Árpád (<i>dr. Pintér János</i>)	89
Balásházy János (<i>dr. Für Lajos</i>)	95
Báldy Bálint (<i>dr. Mártha Zsuzsánna</i>)	99
Ballenegger Róbert (<i>dr. Fehér György</i>)	103
Band Henrik (<i>dr. Laposa József</i>)	107
Bánvártth Sándor (<i>Nosedá Tiborné</i>)	109
Barlai Ervin (<i>dr. Oroszi Sándor</i>)	113
Baross Károly (<i>dr. Pintér János</i>)	117
Baross László (<i>dr. Pintér János</i>)	121
Id. Bartók Béla (<i>dr. Balassa Iván</i>).....	127

Bartosságh József (<i>dr. Pálmány Béla</i>)	131
Bátky Károly (<i>Balázs György</i>)	135
Bedő Albert (<i>dr. Oroszi Sándor</i>)	137
Beivinkler Károly (<i>dr. Oroszi Sándor</i>)	141
Beke László (<i>Saraba Mária</i>)	145
Békessy Jenő (<i>Udvary Ágnes</i>)	149
Békésy Miklós (<i>dr. W. Nagy Ágota</i>)	153
Id. Béky Albert (<i>Kotlár Károly</i>)	157
Bél Mátyás (<i>dr. Pálmány Béla</i>)	161
Belák Sándor (<i>dr. Szabó Lóránd</i>)	167
Belházy Emil (<i>dr. Oroszi Sándor</i>)	171
Benkő Dániel (<i>Vezér Amália</i>)	175
Bereczki Máté (<i>P. Erményi Magdolna</i>)	179
Berényi Dénes (<i>Balázs György</i>)	185
Bernátsky Jenő (<i>Kassai M. Katalin</i>)	189
Bernolák Gábor (<i>dr. Laposa József</i>)	193
Berrár Mihály (<i>V. Góz Gabriella</i>)	195
Berzeviczy Gergely (<i>dr. Für Lajos</i>)	197
Berzsenyi-Janosits László (<i>dr. Pintér János</i>)	203
Beszédes József (<i>dr. Pintér János</i>)	207
Beythe András (<i>dr. Pálmány Béla</i>)	211
Bezerédj Pál (<i>dr. Mártha Zsuzsánna</i>)	215
Bíró Gyula (<i>dr. Szabó Lóránd</i>)	221
Bittera Gyula (<i>dr. W. Nagy Ágota</i>)	225
Bittera Miklós (<i>dr. Fehér György</i>)	229
Blattny Tibor (<i>dr. Pintér János</i>)	233
Boczonádi Szabó Imre (<i>dr. Balassa Iván</i>)	235
Bodor Antal (<i>Molnár Imre</i>)	239
Bodor Pál (<i>dr. Laposa József</i>)	243
Bokor Rezső (<i>Koltár Károly</i>)	245
Borbás Vince (<i>Kassai M. Katalin</i>)	249
Boros Ádám (<i>dr. W. Nagy Ágota</i>)	255
Botvay Károly (<i>Kotlár Károly</i>)	259
Bölcsházy Kálmán (<i>V. Góz Gabriella</i>)	263
Bruder János (<i>dr. W. Nagy Ágota</i>)	265
Brunkala Román (<i>dr. Pálmány Béla</i>)	269
Budai József (<i>P. Erményi Magdolna</i>)	273
Bugarszky István (<i>Takács István</i>)	279
Bund Károly (<i>dr. Oroszi Sándor</i>)	281
Chernel István (<i>dr. F. Virány Judit</i>)	285
Cholnoky László (<i>dr. P. Hartyányi Borbála</i>)	289

Czakó Kálmán (<i>dr. Fülöp Éva Mária</i>)	293
Czapáry László (<i>dr. P. Hartyányi Borbála</i>)	297
Czeiner Nándor (<i>Balázs György</i>)	301
Czilchert Róbert (<i>Ernst József</i>)	303
Csáky Ferenc (<i>Ernst József</i>)	307
Csanády Gusztáv (<i>Nosedá Tiborné</i>)	311
Csapó Dániel (<i>dr. Für Lajos</i>)	315
Csapó József (<i>dr. Fülöp Éva Mária</i>)	319
Csapody Vera (<i>dr. P. Hartyányi Borbála</i>)	323
Csek János (<i>Taraba Mária</i>)	327
Csekonics József (<i>Ernst József</i>)	329
Cselkó István (<i>Molnár Imre</i>)	335
Cserháti Sándor (<i>dr. Szabó Lóránd</i>)	339
Csiki Ernő (<i>V. Góz Gabriella</i>)	345
Csire Lajos (<i>Ernst József</i>)	349
Csiszár József (<i>dr. Knézy Judit</i>)	353
Csiszár Vilmos (<i>dr. Knézy Judit</i>)	357
Csizmadia Ernő (<i>Nosedá Tiborné</i>)	361
Csókás József (<i>dr. Pintér János</i>)	365
Csontos József (<i>V. Góz Gabriella</i>)	369
Csörgey Titusz (<i>dr. F. Virány Judit</i>)	373
Csukás Zoltán (<i>dr. Fülöp Éva Mária</i>)	377
Darányi Ignác (<i>dr. Takács Imre</i>)	381
Decrett József (<i>dr. Oroszi Sándor</i>)	387
Dégen Árpád (<i>dr. P. Hartyányi Borbála</i>)	391
Deininger Imre (<i>dr. Pintér János</i>)	397
Demeter Ferenc (<i>dr. Laposa József</i>)	403
Dercsényi (Weiss) János (<i>P. Erményi Magdolna</i>)	405
Derzsy Domonkos (<i>dr. Fülöp Éva Mária</i>)	409
Dicenty Dezső (<i>P. Erményi Magdolna</i>)	413
Di Gléria János (<i>dr. P. Hartyányi Borbála</i>)	419
Diószegi Sámuel (<i>Udvary Ágnes</i>)	423
Divald Adolf (<i>dr. Oroszi Sándor</i>)	429
Doby Géza (<i>dr. P. Hartyányi Borbála</i>)	433
Domanovszky Sándor (<i>dr. Für Lajos</i>)	437
Dorner Béla (<i>Ernst József</i>)	441
D'Orsay Olivér (<i>Ernst József</i>)	445
Döhrmann Henrik (<i>Ernst József</i>)	449
Drucker Jenő (<i>dr. Pintér János</i>)	453
Éber Ernő (<i>Taraba Mária</i>)	457
Egán Ede (<i>dr. Für Lajos</i>)	461

Egerszegi Sándor (<i>dr. Fehér György</i>)	465
Emich Gusztáv (<i>dr. Pintér János</i>)	469
Engelbrecht Károly (<i>dr. Pintér János</i>)	473
Entz Ferenc (<i>dr. Szabó Lóránd</i>)	479
Erdei Ferenc (<i>dr. Für Lajos</i>)	485
Erdélyi Elek (<i>dr. Mártha Zsuzsánna</i>)	491
Érkövy (Ploetz) Adolf (<i>Balázs György</i>)	493
Fáber Sándor (<i>Vezér Amália</i>)	497
Fábián József (<i>dr. Pálmány Béla</i>)	503
Farkas Mihály (<i>Vezér Amália</i>)	507
Fazekas Mihály (<i>Udvary Ágnes</i>)	509
Fehér Dániel (<i>Kotlár Károly</i>)	513
Fehér Lajos (<i>dr. Szabó Lóránd</i>)	517
Feistmantel Rudolf (<i>dr. Oroszi Sándor</i>)	523
Fejes Sándor (<i>dr. Laposa József</i>)	527
Fekete Lajos (<i>Taraba Mária</i>)	531
Fekete Zoltán (<i>Taraba Mária</i>)	535
Fényes Elek (<i>dr. Für Lajos</i>)	539
Festetics György (<i>dr. Pintér János</i>)	545
Fettick Ottó (<i>V. Góz Gabriella</i>)	551
Fleischmann Rudolf (<i>dr. P. Hartyányi Borbála</i>)	555
Fokányi László (<i>Udvary Ágnes</i>)	561
Forster Géza (<i>Molnár Imre</i>)	565
Földi János (<i>Balázs György</i>)	569
Francé Rezső (<i>dr. P. Hartyányi Borbála</i>)	573
Fridvalszky János (<i>dr. Pálmány Béla</i>)	577
Frivaldszky Imre (<i>Takács István</i>)	581
Frivaldszky János (<i>Takács István</i>)	585
Fuchs Emil (<i>dr. W. Nagy Ágota</i>)	589
Füredi Jenő (<i>dr. Laposa József</i>)	593
Gaál László (<i>dr. Balassa Iván</i>)	597
Gábor József (<i>P. Erményi Magdolna</i>)	601
Galambos Márton (<i>dr. Knézy Judit</i>)	605
Galgóczi (Galgóczy) Károly (<i>dr. Fehér György</i>)	609
Ganz Ábrahám (<i>Réz Gyula</i>)	615
Géczy Gábor (<i>Balázs György</i>)	619
Gerencséry (Grenczer) Béla (<i>Taraba Mária</i>)	621
Gergely István (<i>Nosedá Tiborné</i>)	625
Gesztelyi Nagy László (<i>dr. Fehér György</i>)	629
Ghyczy Ignác (<i>dr. Pálmány Béla</i>)	633
Giovannini Rudolf (<i>dr. W. Nagy Ágota</i>)	637

Girókuti (Pinzker) Ferenc (<i>dr. Szabó Lóránd</i>)	641
Glocker Károly (<i>Udvary Ágnes</i>)	645
Gluzek Gyula (<i>Ernst József</i>)	649
Görög Demeter (<i>P. Erményi Magdolna</i>)	653
Grábner Emil (<i>dr. P. Hartyányi Borbála</i>)	659
Gratz Ottó (<i>dr. Fülöp Éva Mária</i>)	663
Greiner Lajos (<i>dr. Oroszi Sándor</i>)	667
Griger György (<i>Nosedá Tiborné</i>)	671
Gróf Béla (<i>Vezér Amália</i>)	675
Groffits Gábor (<i>Réz Gyula</i>)	679
Gróh Gyula (<i>Takács István</i>)	683
Gruber Ferenc (<i>dr. F. Virány Judit</i>)	687
Grubiczy Géza (<i>dr. Mártha Zsuzsánna</i>)	689
Gruzl Ferenc (<i>dr. P. Hartyányi Borbála</i>)	693
Guba Sándor (<i>dr. Szabó Lóránd</i>)	697
Gubitz András (<i>dr. Balassa Iván</i>)	701
Gulyás Antal (<i>dr. Fehér György</i>)	703
Guoth Gy. Endre (<i>Vezér Amália</i>)	707
Gyárfás József (<i>dr. P. Hartyányi Borbála</i>)	709
Györffy Barna (<i>Takács István</i>)	713
Györfi János (<i>Kotlár Károly</i>)	717
Gyürky Antal (<i>P. Erményi Magdolna</i>)	721
Haggenmacher Károly (<i>Réz Gyula</i>)	725
Hajnik János (<i>dr. Fehér György</i>)	729
Hankó Béla (<i>Matolcsi János</i>)	733
Hankó Mihály (<i>Udvary Ágnes</i>)	737
Hankóczy Jenő (<i>dr. P. Hartyányi Borbála</i>)	741
Hankovszky Zsigmond (<i>dr. Pintér János</i>)	747
Haracsi Lajos (<i>Kotlár Károly</i>)	751
Haraszthy Ágoston (<i>dr. Pintér János</i>)	755
Hauser János (<i>Vezér Amália</i>)	759
Hazslinszky Frigyes (<i>dr. Fehér György</i>)	763
Hegy Dezső (<i>dr. W. Nagy Ágota</i>)	767
Héjas Endre (<i>dr. Szabó Lóránd</i>)	771
Hensch Árpád (<i>dr. Für Lajos</i>)	775
Hérics Tóth Jenő (<i>dr. Fehér György</i>)	781
Herke Sándor (<i>dr. P. Hartyányi Borbála</i>)	785
Herman Ottó (<i>dr. Balassa Iván</i>)	791
Hetzel Henrik (<i>V. Góz Gabriella</i>)	797
Id. Heykál Ede (<i>Udvary Ágnes</i>)	801
Hirt Géza (<i>Molnár Imre</i>)	805

Hoffner József (<i>Ernst József</i>)	807
Horn János (<i>P. Erményi Magdolna</i>)	811
Horn Miklós (<i>Kassai M. Katalin</i>)	817
Horváth Géza (<i>V. Góz Gabriella</i>)	819
Horváth János (<i>Udvary Ágnes</i>)	823
J. Horváth László (<i>Ernst József</i>)	829
Hreblay Emil (<i>dr. Mártha Zsuzsánna</i>)	833
Hunkár Béla (<i>Takács István</i>)	835
Husz Béla (<i>Kassai M. Katalin</i>)	837
Hutýra Ferenc (<i>dr. Pintér jános</i>)	841
Tematikus mutató	847
Rövidítések jegyzéke	855
Tartalomjegyzék	861

ISBN 963 01 7833 8 (Ö)

ISBN 963 01 7834 6 (I.)

Felelős kiadó: Dr. Szabó Lóránd főigazgató
Megjelent 3000 példányban, 79,05 (A/5) ív terjedelemben
Védőborítót, a kötéstervet és a tipográfiát

Tóth Sándor készítette

87. 71232 Petőfi Nyomda, Kecskemét

Felelős vezető: Birkás Béla vezérigazgató

868

195 11

MAGYAR AGRÁRTÖRTÉNETI ÉLETRAJZOK

A—H

Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár